Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

NİHÂNÎ DÎVÂNI

(İNCELEME - METİN)

Ayşegül EKİCİ

Doktora Tezi

Ankara, 2022

NİHÂNÎ DÎVÂNI

(İNCELEME – METİN)

Ayşegül EKİCİ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2022

KABUL VE ONAY

Ayşegül EKİCİ tarafından hazırlanan "NİHÂNÎ DÎVÂNI (İNCELEME – METİN)" başlıklı bu çalışma, Savunma Sınavı Tarihi tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tezin Türü olarak kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı ve Soyadı (Başkan)

Unvanı, Adı ve Soyadı (Danışman)

Unvanı, Adı ve Soyadı (Üye)

Unvanı, Adı ve Soyadı (Üye)

Unvanı, Adı ve Soyadı (Üye)

Bu tez çalışmasında Sayın (Unvanı, Adı ve Soyadı) Ortak Danışman olarak görev almıştır.

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde sûretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan ***"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"*** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir ([1])
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ….. ay ertelenmiştir ([2])
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir ([3])

……/……/……

İmza

Ayşegül EKİCİ

[1] *"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"*

(1) *Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez* ***danışmanının*** *önerisi ve* ***enstitü anabilim dalının*** *uygun görüşü üzerine* ***enstitü*** *veya* ***fakülte yönetim kurulu*** *iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*

(2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez* ***danışmanının*** *önerisi ve* ***enstitü anabilim dalının*** *uygun görüşü üzerine* ***enstitü*** *veya* ***fakülte yönetim kurulunun*** *gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*

(3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı,* ***tezin yapıldığı kurum*** *tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise,* ***ilgili kurum ve kuruluşun önerisi*** *ile* ***enstitü*** *veya* ***fakültenin*** *uygun görüşü üzerine* ***üniversite yönetim kurulu*** *tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

****** Tez* ***danışmanının*** *önerisi ve* ***enstitü anabilim dalının*** *uygun görüşü üzerine* ***enstitü*** *veya* ***fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.***

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN ve Dr. Öğr. Üyesi Fazile EREN KAYA** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

İmza

Ayşegül EKİCİ

ADAMA

Rahmetli annem Nâdîde Aytekin'e…

TEŞEKKÜR

Çalışmamızda bu aşamaya gelinceye kadar pek çok kişinin desteği ve katkısı olmuştur. Öncelikle doktora derslerinden itibaren alana yaklaşımda modern bakış açısı kazanmamızı saplayıp ufkumuzu genişleten ve tez çalışmamızda çeviriyazı metni titizlikle baştan sona okuyarak bir esere bilimsel açıdan nasıl yaklaşılacığı hususunda önemli kazanımlar elde etmemi sağlayan çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN'e ve tez dönemimde ikinci danışmanım olarak atanan ve tezimin iyi bir istikamatte ilerlemesini sağlayıp düzeltmelerdeki esprileriyle beni bir nebze de olsa stresten uzaklaştıran değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Fazile EREN KAYA'ya çok teşekkür ederim.

Bizleri daima hoşgörü ve sabırla karşılayıp çalışmalarımızda motive eden, ders aşamasından itibaren göstermiş olduğu büyük bir titizlik ve disiplinle etik değerler kazanmamızı sağlayan, özellikle tezimin bilimsel nitelik kazanmasında emeğini esirgemeyip her zaman yol gösteren çok değerli hocam Prof. Dr. Osman HORATA'ya teşekkür ederim. Tezimin çeviriyazı kısmında imlayla karşılaşılan problemleri aşmamı ve *Dîvân*'ı baştan sona özveriyle okuyarak hata ve eksikleri görmemi sağlayan çok değerli hocam Prof. Dr. Semra Tunç'a teşekkür ederim. Ayrıca tezime katkılarından dolayı Prof. Dr. Orhan KURTOĞLU'na çok teşekkür ederim. Her zaman manevî desteğini hissettiğim ve Dîvân edebiyatı nesrini bizlere sevdiren çok değerli hocam Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ'a ve tez konusu bulma çalışmalarımda kıymetli fikirleriyle ufkumu açan Prof. Dr. Günay KUT'a teşekkür ederim. Lisans eğitimimizden itibaren Klasik Türk edebiyatını bizlere sevdiren merhum hocam Prof. Dr. Mehmet ARSLAN'a sonsuz teşekkür ederim, ruhu şâd olsun. *Dîvân*'a ulaşmada büyük desteğini gördüğümüz Prof. Dr. Ahmet AKGÜNDÜZ'e ve *Dîvân*'ı hiç tereddüt etmeden bizlere teslim eden Nihânî'nin torunu Sayın Ali Naki ATEŞ'e çok teşekkür ederim. Şairin hayatıyla ilgili yaptığımız araştırmalarda yaşadığı yer olan ve oldukça sarp, dağlık bir bölge olan Darende Hacılar Mahallesi'ne ulaşmamızı sağlayan ve bizi mahalle muhtarı ve sakinleriyle tanıştıran Sayın Nurettin ve Hulusi GÜMÜŞSAY'a teşekkür ederim. Mahalle sakinleriyle yapılan röportajlarda ve ses kayıtlarında gösterdiği gayretten dolayı sevgili Hümeyra EKİCİ'ye teşekkür ederim.

En başta; her zaman arkamda duran, karşılaştığım zorluklarda yol gösteren ve tezimin manevî yükünü benimle paylaşan değerli eşim Recep EKİCİ'ye çok teşekkür ederim. Kendisi bir eğitimci olan ve öğrenim hayatımız boyunca bizleri motive edip destekleyen değerli babama, hakkını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim rahmetli anneme ve çok değerli kardeşlerime teşekkür ederim. Her zaman yanımda olan ve doktora programına başlama konusunda beni motive eden, tezim dahil her konuda fikrini aldığım değerli oğlum Bahadır EKİCİ'ye ve kızım, candan arkadaşım Nadide Pelin EKİCİ'ye teşekkür ederim. Çalışmalarımda beni destekleyen bütün yakınlarıma teşekkür ederim.

Ayşegül EKİCİ

Ankara, Mayıs 2022

ÖZET

EKİCİ, Ayşegül. *Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi, Ankara, 2022.

Nihânî, XIX. yüzyıl Türk edebiyatında mutasavvıf bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hazretlerinin soyundan gelmekte olup onun dergâhında post-nişîn olmuş Halvetiye ve Bayramiye şeyhlerindendir. Darendelidir ve tarih bilgini Büyük İzzet Hasan Efendi'nin torunudur. İyi bir eğitimle yetişmiş olup medrese hocalığı yapmıştır. Döneminde *Mevlid*'i ile tanınmış ancak *Dîvân*'ı *Mevlid*'inden sonra oldukça geç bir tarihte günyüzüne çıkmıştır.

Bu çalışmada Yunus Emre tesirinde olan aynı zamanda XIX. yüzyıl Divan edebiyatındaki yenileşme hareketlerinin yansımaları görülen *Nihânî Dîvânı*'nın gün ışığına çıkarılarak Türk edebiyatı tarihine katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Bu tez çalışmasının konusunu XIX. yüzyıl şairlerinden Nihânî ve *Dîvân*'ı oluşturmaktadır.

Çalışma; giriş, metnin icelendiği üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Tezin bölümlerinde her konu ayrıntılarıyla incelenmeye çalışılmıştır. Giriş bölümünde XIX. yüzyıl Klasik Türk edebiyatının genel görünümü ve bu dönemde tasavvufa olan eğilim hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Nihânî'nin hayatı, edebî ve mutasavvıf kişiliği, nazîrecilik geleneğine katkısı ve eserleri açıklanmıştır. İkinci bölümde *Dîvân* biçim ve muhteva özellikleri açısından incelenmiş ve o dönem sosyo-kültürel hayatınının esere yansımaları üzerinde durulmuştur. Üçüncü ve son bölümde ise tek nüshanın tanıtımı yapılmış, metin hazırlanırken göz önünde tutulan esaslar belirlenerek *Dîvân*'ın çeviriyazılı metni verilmiştir.

XIX. yüzyılda dîvân şiirinde görülen değişimler Nihânî'yi de yakından etkilemiş ve çalışmamızla bu değişimlerin şairin eserine yansımaları tespit edilmiştir. *Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)* adlı tez çalışmamızın XIX. yüzyıl Türk edebiyatına ışık tutarak edebiyat tarihine ve tasavvuf tarihine katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Anahtar Sözcükler

Klasik Türk edebiyatı, Tekke edebiyatı, XIX. yüzyıl, Nihânî, Somuncu Baba, Dîvân.

ABSTRACT

EKİCİ, Ayşegül. *Nihânî's Dîvân (Analysis -Text)*, Doctoral Dissertation, Ankara, 2022.

Nihânî appears as a mystic poet in 19th century Turkish literature. A descendant of Sheikh Hâmid-i Velî, he was one of the Halvetiye and Bayramiye sheikhs educated in his dargah. He was from Darende and grandson to a historian, İzzet Hasan Efendi. He received a good education and taught in madrasa. During his time, he was known for his *Mevlid*. However, his *Dîvân* was discovered much later.

Herein contributing to the history of Turkish literature by unearthing *Nihânî's Dîvân* influenced by Yunus Emre -where reflections of innovation movements in the 19th century Divan literature are observed- is aimed. The subject of this dissertation is Nihânî, one of the 19th century poets, and his *Dîvân*.

This dissertation includes an introduction, three chapters where the text is analysed, and a conclusion. Each issue has been examined in detail. The introduction tells about the overview of the 19th century classical Turkish literature and tendency towards Sufism these years. In chapter one, Nihânî's life, literary and mystic personality, contribution to nazira tradition, and works are explained. In chapter two, *Dîvân* is analysed in terms of form and content. Also, the reflections of the socio-cultural life of that period on *Dîvân* are emphasised. In the third and the last chapter, a single copy is introduced. The principles taken into consideration while preparing the text are determined, and *Dîvân* is transliterated.

Changes seen in divan poetry in the 19th century affected Nihânî, too. In our study, the reflections of these changes on *Dîvân* have been determined. We think our dissertation, *Nihânî's Dîvân*, will contribute to the history of literature and mysticism by shedding light on the 19th century Turkish literature.

Keywords

Classical Turkish Literature, Sufi Literature, 19th Century, Nihânî, Somuncu Baba, Dîvân.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY ..... **i**
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI ..... **ii**
ETİK BEYAN ..... **iii**
TEŞEKKÜR ..... **v**
ÖZET ..... **vii**
ABSTRACT ..... **viii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **xxiv**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **xxv**
ÖN SÖZ ..... **xxvi**
GİRİŞ **1**
1. BÖLÜM: NİHÂNÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ **12**
1.1. HAYATI **12**
1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ **25**
1.2.1. Şiir ve Şairlik Hakkındaki Değerlendirmeleri 33
1.2.2. Nazîrecilik Geleneğine Katkısı ve Tahmisleri 35
1.3. ESERLERİ **43**
1.3.1. Mevlûdü'n-Nebî 43
1.3.2. Dîvân 45
1.3.3. Resâ'il-i Turuk 46
2. BÖLÜM: NİHÂNÎ DÎVÂNI'NIN İNCELENMESİ **47**
2.1. NAZIM TEKNİĞİ **47**
2.1.1. Nazım Şekilleri 50
2.1.1.1. Beyitlerden Oluşan Nazım Şekilleri 52
2.1.1.1.1. Kaside 52
2.1.1.1.2. Gazel 54
2.1.1.1.3. Kıt'a-i Kebîre 68
2.1.1.1.4. Müstezâd 69
2.1.1.2. Bentlerden Oluşan Nazım Şekilleri 70

2.1.1.2.1. Murabba 70
2.1.1.2.2. Muhammes, Tahmis 75
2.1.1.2.3. Müseddes 78
2.1.1.3. Halk Edebiyatı Nazım Şekilleri 79
2.1.1.3.1. Koşma 79
2.1.1.4. Çift Özellikli Nazım Şekilleri 81
2.1.1.4.1. Gazel-Kaside 82
2.1.1.4.2. Gazel-Koşma 82
2.1.1.4.3. Gazel- Murabba 84
2.1.1.4.4. Murabba-Kıt'a 86
2.1.1.4.5. Koşma-Murabba 87
2.1.2. Nazım Türleri 90
2.1.2.1. Tevhid 90
2.1.2.2. Münacat ve İstimdat 91
2.1.2.3. Na't 93
2.1.2.4. Methiye/Sitâyiş-nâme 94
2.1.2.5. Mersiye 96
2.1.2.6. Nasihat-nâme ve Nutuk 97
2.1.2.7. İlahi 99
2.1.2.8. Devriyye 100
2.1.2.9. Yaş-nâme 104
2.1.2.10. Neseb-nâme / Silsile-nâme 105
2.1.2.11. Elif-nâme 106
2.1.2.12. Düvaz-nâme 107
2.1.2.13. Erkân-nâme / Telkin-nâme 108
2.1.2.14. Tenbih-nâme 110
2.1.2.15. İbret-nâme 111
2.1.2.16. Tahassür-nâme 112
2.1.3. Ahenkle İlgili Unsurlar 113
2.1.3.1. Vezin 113
2.1.3.2. Kafiye ve Redif 121

2.1.3.3. Söz ve Ses Tekrarları 130
2.1.3.3.1. Söz Tekrarları 131
2.1.3.3.1.1. Mısra Başlarında Tekrarlar 131
2.1.3.3.1.2. Mısra Başlarında ve Ortalarında Tekrarlar 131
2.1.3.3.1.3. Mısra Sonlarında Tekrarlar 132
2.1.3.3.1.4. Müretteb Tekrarlar 132
2.1.3.3.1.5. Gayri Mürettep Tekrarlar 134
2.1.3.3.1.6. Kelimesinde Ek Değişikliği Olan Tekrarlar 136
2.1.3.3.1.7. Tekrarlı Bağlaçların Kullanımı, Edat ve Ek Tekrarları 136
2.1.3.3.2. Ses Tekrarları 138
2.1.3.3.2.1. Aliterasyon 138
2.1.3.3.2.2. Asonans 139
2.2. DİL VE ÜSLUP 139
2.2.1. Yerel Söyleyiş ve Şive Özellikleri 145
2.2.2. Deyimler, Atasözleri ve Özdeyişler 147
2.2.3. Edebî Sanatlar 150
2.2.3.1. Mecazlar 150
2.2.3.1.1. Teşbih 150
2.2.3.1.2. İstiâre 151
2.2.3.1.3. Mecâz-ı Mürsel 153
2.2.3.1.4. Ta'rîz 154
2.2.3.1.5. Teşhis ve İntâk 154
2.2.3.2. Anlamla İlgili Sanatlar 155
2.2.3.2.1. Îhâm 155
2.2.3.2.2. Tevriye 156
2.2.3.2.3. Tenâsüp 157
2.2.3.2.4. Leff ü Neşir 158
2.2.3.2.5. Tecâhül-i Ârif 158
2.2.3.2.6. Hüsn-i Ta'lîl 159
2.2.3.2.7. Sihr-i Helâl 159
2.2.3.2.8. Tezâd 160

2.2.3.2.9. Tekrîr 161
2.2.3.2.10. Nidâ 161
2.2.3.2.11. İstifhâm 161
2.2.3.2.12. Rücû' 162
2.2.3.2.13. Telmih 162
2.2.3.2.14. İrsâl-i Mesel 164
2.2.3.2.15. İktibas 165
2.2.3.3. Sözle İlgili Sanatlar 166
2.2.3.3.1. Cinas 166
2.2.3.3.2. İştikak 167
2.2.3.3.3. İâde 167
2.2.4. Sebk-i Hindî'den Yansımalar 168
2.2.4.1. Somutlama 168
2.2.4.2. Derin ve Güçlü Hayaller 170
2.3. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ 172
2.3.1. Aşk 172
2.3.1.1. Aşkla İlgili Unsurlar 186
2.3.1.1.1. Sevgili 186
2.3.1.1.2. Âşık 190
2.3.2. Din ve Tasavvuf 193
2.3.2.1. Dinî Unsurlar 193
2.3.2.1.1. İtikad 193
2.3.2.1.1.1. Allah 193
2.3.2.1.1.2. Melekler 195
2.3.2.1.1.3. Kutsal Kitaplar 197
2.3.2.1.1.4. Peygamberler 199
2.3.2.1.1.4.1. Hz. Âdem 199
2.3.2.1.1.4.2. Hz. İdrîs, Hz. Nûh 202
2.3.2.1.1.4.3. Hz. İbrâhim 203
2.3.2.1.1.4.4. Hz. İsmâil, Hz. İshâk 204
2.3.2.1.1.4.5. Hz. Ya'kûb 204

2.3.2.1.1.4.6. Hz. Yûsuf 205
2.3.2.1.1.4.7. Hz. Eyyûb 206
2.3.2.1.1.4.8. Hz. Mûsâ 207
2.3.2.1.1.4.9. Hz. Lokmân 208
2.3.2.1.1.4.10. Hz. Hızır, Hz. İlyâs, Hz. Yûnus 209
2.3.2.1.1.4.11. Hz. Dâvud, Hz. Süleymân 211
2.3.2.1.1.4.12. Hz. Zekeriyyâ 212
2.3.2.1.1.4.13. Hz. İsâ 213
2.3.2.1.1.4.14. Hz. Muhammed 214
2.3.2.1.1.5. Dört Halife (Hulefâ-yı Râşidîn) 216
2.3.2.1.1.5.1. Hz. Ebû Bekir 217
2.3.2.1.1.5.2. Hz. Ömer 219
2.3.2.1.1.5.3. Hz. Osman 219
2.3.2.1.1.5.4. Hz. Ali 220
2.3.2.1.1.6. Âl-i Abâ 225
2.3.2.1.1.6.1. Hz. Fâtıma / Fâtımatü'z-Zehrâ, Hz. Ali 228
2.3.2.1.1.6.2. Hz. Hasan 230
2.3.2.1.1.6.3. Hz. Hüseyin ve Kerbela 231
2.3.2.1.1.7. On İki İmam 236
2.3.2.1.1.8. Ashâb-ı Kirâm 245
2.3.2.1.1.9. Ahiret ve Ahiretle İlgili Mefhumlar 252
2.3.2.1.1.9.1. Kabir 252
2.3.2.1.1.9.2. Berzah 253
2.3.2.1.1.9.3. Kıyamet, Haşr, Mahşer 255
2.3.2.1.1.9.4. Cennet 256
2.3.2.1.1.9.5. Cehennem 261
2.3.2.1.2. İbadet 263
2.3.2.1.2.1.Namaz 263
2.3.2.1.2.2. Oruç 264
2.3.2.1.2.3. Zekât 266
2.3.2.1.2.4. Hac 266

2.3.2.1.3. Âyet ve Hadîsler 267
2.3.2.1.3.1. Âyet 267
2.3.2.1.3.2. Hadîs 283
2.3.2.1.4. Diğer Dinî Mefhumlar 290
2.3.2.1.4.1. İnançla İlgili Olanlar 290
2.3.2.1.4.1.1. Kelime-i Tevhîd 290
2.3.2.1.4.1.2. İman 291
2.3.2.1.4.1.3. Küfr 293
2.3.2.1.4.1.4. Şirk, Müşrik 294
2.3.2.1.4.2. Mi'râc 294
2.3.2.1.4.3. Ölüm ve Hayat 297
2.3.2.1.4.4. Cin, Peri, Şeytan 299
2.3.2.2. Tasavvuf 302
2.3.2.2.1. Vahdet-i Vücûd ve Tevhîd 305
2.3.2.2.1.1. Kesret-Vahdet 312
2.3.2.2.1.2. Mâsivâ 313
2.3.2.2.1.3. Tecellî 315
2.3.2.2.1.4. Cemâl 317
2.2.2.2.1.5. Nişân, Âyet, Bî-Nişân-Lâ-Mekân 319
2.3.2.2.1.6. Sır (Esrâr), Râz 321
2.3.2.2.1.7. Kalp, Gönül 324
2.3.2.2.1.8. Anâsır-ı Erba'a 327
2.3.2.2.1.9. Cân 329
2.3.2.2.1.10. Vücûd 332
2.3.2.2.1.11. Akıl 334
2.3.2.2.1.12. Nefs 338
2.3.2.2.1.13. Ruh 341
2.3.2.2.2. Devir 345
2.3.2.2.3. Âlem 347
2.3.2.2.4. Tasavvufî Mertebeler ve Kavramlar 354
2.3.2.2.4.1. Dört Kapı 354

2.3.2.2.4.2. Seyr ü Sülûk 358
2.3.2.2.4.3. Yakîn 364
2.3.2.2.4.4. Cem' ve Fark 366
2.3.2.2.4.5. Fenâ-Bekâ 368
2.3.2.2.4.6. Terk 371
2.3.2.2.4.7. Niyâz 374
2.3.2.2.4.8. Keşf-Keramet 375
2.3.2.2.4.9. Halvet 377
2.3.2.2.4.10. Melamet 378
2.3.2.2.4.11. Nefes 379
2.3.2.2.4.12. Hikmet 380
2.3.2.2.4.13. Vuslat 382
2.3.2.2.4.14. Dünya 384
2.3.2.2.5. Tarikatla İlgili Mefhumlar 387
2.3.2.2.5.1. Mürşid (Şeyh) 387
2.3.2.2.5.2. Mürid, Tâlip, Sâlik 390
2.3.2.2.5.3. Pîr 392
2.3.2.2.5.4. Dergâh, Tekke 394
2.3.2.2.5.5. İrşâd 395
2.3.2.2.5.6. İkrâr 396
2.3.2.2.5.7. Zikir 399
2.3.2.2.6. Bazı Mutasavvıflar 403
2.3.2.2.6.1. Ma'rûf-ı Kerhî (ö. 815) 403
2.3.2.2.6.2. Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 875) 403
2.3.2.2.6.3. Cüneyd-i Bagdadî (ö. 909) 404
2.3.2.2.6.4. Hallâc-ı Mansûr (ö. 921) 405
2.3.2.2.6.5. Abdülkâdir Geylanî (ö. 1166) 406
2.3.2.2.6.6. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 1240) 407
2.3.2.2.6.7. Şeyh Hâmid-i Velî (ö. 1412) 408
2.3.2.2.6.8. Emîr Buhârî (ö. 1429) 409
2.3.2.2.6.9. Hacı Bayram Velî (ö. 1430) 410

2.3.2.2.7. Nihânî Dîvânındaki Tipler 411
2.3.2.2.7.1. Ricâlü'l-Gayb 411
2.3.2.2.7.2. Evliyâ-Velî 413
2.3.2.2.7.3. Ârif 415
2.3.2.2.7.4. İnsân-ı Kâmil 417
2.3.2.2.7.5. Kul 419
2.3.2.2.7.6. Rind 420
2.3.2.2.7.7. Zâhid, Hoca (Hâce), Vâiz 422
2.3.2.2.7.8. Âlim 425
2.3.2.2.7.9. Gâfil 426
2.3.2.2.7.10. Nâdân 427
2.3.2.2.7.11. Dânâ 428
2.3.2.2.8. Ahlakî Unsurlar 430
2.3.2.2.8.1. Riya, Kibir, Buğz, Gazap, Kin, Hased, Hırs, Tama', Fazîhat 430
2.3.2.2.8.2. Fitne, Fesat 431
2.3.2.2.8.3. Kîl ü Kâl 432
2.3.2.2.8.4. İzzet 433
2.3.2.2.8.5. Fazl 434
2.3.2.2.8.6. Kerem 435
2.3.2.2.8.7. Tevazu 436
2.3.3. Tabiat 437
2.3.3.1. Kozmik Âlem 437
2.3.3.1.1. Felek 437
2.3.3.1.2. Yıldızlar 440
2.3.3.1.3. Gezegenler 441
2.3.2.1.3.1. Güneş (Şems, Âfitâb, Hurşîd, Hûr), Güneş Tutulması 441
2.3.3.1.3.2. Ay (Mâh, Hilal, Bedr, Kamer), Ay Tutulması 444
2.3.3.1.4. Diğer Kozmik Unsurlar 446
2.3.3.1.4.1. Gölge (Sâye, Zıll) 446
2.3.3.1.4.2. Şimşek 447

2.3.3.2. Mevsimler (Bahar, Yaz, Hazan, Şitâ, Zemistân) 448
2.3.3.3. Dört Unsur (Anâsır-ı Erba'a) 450
2.3.3.3.1. Su İle İlgili Unsurlar 451
2.3.3.3.1.1. Su 451
2.3.3.3.1.2. Deniz, Dalga, Katre 452
2.3.3.3.1.3. Akarsu, Irmak, Nehir 456
2.3.3.3.1.4. Yağmur (Bârân), Bulut (Sehâb) Kar (Berf), Sis (Duman) ... 457
2.3.3.3.1.5. Şebnem (Jâle), Su Kabarcığı (Habâb) 458
2.3.3.3.2. Toprak İle İlgili Unsurlar 459
2.3.3.3.2.1. Toprak (Hâk, Turâb), Toz (Gubâr) 459
2.3.3.3.2.2. Dağ (Kûh), Taş (Seng, Hârâ) 461
2.3.3.3.2.3. Kara, Çöl (Sahrâ), Vadi 463
2.3.3.3.3. Ateşle İlgili Unsurlar 465
2.3.3.3.3.1. Ateş (Od, Nar) 465
2.3.3.3.3.2. Duman (Dûd, Duhân) 467
2.3.3.3.4. Hava İle İlgili Unsurlar 468
2.3.3.3.4.1. Rüzgâr, (Bâd, Sabâ, Semûm, Rîh) 468
2.3.3.4. Bitkiler 471
2.3.3.4.1. Ağaçlar 471
2.3.3.4.1.1. Servi 474
2.3.3.4.1.2. Yasemin Servisi 474
2.3.3.4.1.3. Zakkum Ağacı 475
2.3.3.4.1.4. Tûbâ 475
2.3.3.4.2. Çiçekler 476
2.3.3.4.2.1. Gül 476
2.3.3.4.2.2. Gonca 479
2.3.3.4.2.3. Lale 480
2.3.3.4.2.4. Sümbül 481
2.3.3.4.2.5. Şakâyık 482
2.3.3.4.3. Bitkiler 483
2.3.3.4.3.1. Neyşeker (Şeker Kamışı) 483

2.3.3.4.3.2. Sarımsak....483
2.3.3.4.3.3. Çivit Otu....484
2.3.3.4.3.4. Edrek Otu....484
2.3.3.4.4. Meyveler....485
2.3.3.4.4.1. Hurma....485
2.3.3.4.4.2. Alu (Erik, Şeftali, Kayısı)....486
2.3.3.4.4.3. Bağ, Bostan, Çemenzâr....486
2.3.3.4.4.4. Gülşen, Gülşân, Gülistan, Gülzâr, Gülben....488
2.3.3.4.5. Hayvanlar....490
2.3.3.4.5.1. Kuşlar....490
2.3.3.4.5.1.1. Bülbül (Andelîb, Hezâr)....490
2.3.3.4.5.1.2. Hümâ (Hümây)....492
2.3.3.4.5.1.3. Sîmurg, Ankâ....493
2.3.3.4.5.1.4. Papağan (Tûtî)....494
2.3.3.4.5.1.5. Şahin (Şahbâz, Bâz)....495
2.3.3.4.5.1.6. Yarasa....496
2.3.3.4.5.1.7. Karga (Gurâb)....497
2.3.3.4.5.1.8. Tavuk (Dücâc)....498
2.3.3.4.5.2. Dört Ayaklılar....499
2.2.3.4.5.2.1. At....499
2.3.3.4.5.2.2.Yedek Hayvanı (Cenîbet)....500
2.3.3.4.5.2.3. Eşek....501
2.3.3.4.5.2.4. Deve (Cemel), Koyun (Ganem), Koç, Fil, Sığır (Bakar)....502
2.3.3.4.5.2.5. Köpek (İt)....503
2.3.3.4.5.2.6. Fare (Mûş), Domuz (Hûk)....504
2.3.3.4.5.2.7. Maymun....505
2.3.3.4.5.3. Balıklar, Böcekler, Sürüngenler....506
2.3.3.4.5.3.1. Balık (Mâhî, Hût)....506
2.3.3.4.5.3.2. Örümcek....507
2.3.3.4.5.3.3. Akrep, Engerek Yılanı (Ef'î), Çayân....508
2.3.3.4.5.3.4. Kelebek (Pervâne)....509

2.3.3.4.5.3.5. Karınca (Mûr), Sinek (Zübâb) 509
2.3.3.4.5.3.6. Yılan (Mâr) 511
2.3.3.4.5.3.7. Ejder 513
2.3.4. Sosyal Hayat 514
2.3.4.1. Sosyal Tabakalaşma ve Mülkî İdare 514
2.3.4.1.1. Sultan, Hakan, Padişah, Vezir 514
2.3.4.1.2. Sadrazam (Paşa), Mal Müdürü 516
2.3.4.1.3. Kaymakam 517
2.3.4.1.4. Meclis Azası 519
2.3.4.1.5. Tapu Kâtibi 520
2.3.4.1.6. Zabtiyye, Kol, Devriye Gezme 521
2.3.4.1.7. Çengi 522
2.3.4.1.8. Terzi (Hayyât) 522
2.3.4.1.9. Demirci, Kuyumcu 523
2.3.4.1.10. Pîr 524
2.3.4.1.11. Kapıcı (Hâcib) 525
2.3.4.1.12. Cüzhân 525
2.3.4.1.13. Tabip 526
2.3.4.1.14. Gelin (Arûs) 526
2.3.4.1.15. Keşiş, Ruhban, Kral 527
2.3.4.2. Sosyal Çatışma (Medrese-Tekke Çatışması, Rind-Zâhid Çekişmesi) 530
2.3.4.3. Eğlence Hayatı 533
2.3.4.3.1. Eğlence Meclisleri 533
2.3.4.3.1.1. Harabat (Meyhane) 533
2.3.4.3.1.2. Kahvehane 536
2.3.4.3.2. Oyunlar 537
2.3.4.3.2.1. Aşık ve Çelik Oyunu 537
2.3.4.3.2.2. Gûy ile Çevgân Oyunu 538
2.3.4.4. Mimarî 539
2.3.4.4.1. Hayme, Otağ 539

2.3.4.4.2. Tekke, Dergâh, Câmi 540
2.3.4.4.3. Kalenderhâne (Şeyhâne) 541
2.3.4.4.4. Ev (Dâr), Manastır (Deyr), Saray 542
2.3.4.4.5. Kasır (Köşk) 543
2.3.4.4.6. Cumba, Balkon (Gurfe) 543
2.3.4.4.7. Kale (Hisar) 544
2.3.4.4.8. Mektep 545
2.3.4.4.9. Medrese 546
2.3.4.4.10. Mezar Taşı 547
2.3.4.5. Maddî Varlık Unsurları 549
2.3.4.5.1. Ev (Dâr), Bağ, Bahçe 549
2.3.4.5.2. Para 550
2.3.4.5.2.1. Altın (Zer) 550
2.3.4.5.2.2. Dinar 551
2.3.4.6. Yiyecek İçecek 551
2.3.4.6.1. Biryân 551
2.3.4.6.2. Kebap 552
2.3.4.6.3. Şarap 553
2.3.4.7. Süs Taşları 554
2.3.4.7.1. İnci 554
2.3.4.7.2. Yakut, La'l 555
2.3.4.7.3. Mercan 557
2.3.4.8. Kullanılan Eşyalar 558
2.3.4.8.1. Fener, Sirâc, Çirâğ, Mum (Şem) 558
2.3.4.8.2. Kapı Tokmağı 559
2.3.4.8.3. Mancınık 560
2.3.4.8.4. Ceres 560
2.3.4.8.5. Çanak Çömlek (Sifâl) 561
2.3.4.8.6. Kadeh (câm) 561
2.3.4.8.7. Sürmedân 562
2.3.4.8.8. Şâne 563

2.3.4.8.9. Hasır (Bûriyâ) 563
2.3.4.8.10. Tava (Pûte) 564
2.3.4.9. Giyim-Kuşam 565
2.3.4.9.1. Derviş Çeyizi ve Ritüelleri 565
2.3.4.9.1.1. Tâc, Hırka, Abâ, Ridâ, Post 565
2.3.4.9.1.2. Kabâ, Şal 566
2.3.4.9.1.3. İhrâm 568
2.3.4.9.1.4. Peşmîne 569
2.3.4.9.1.5. Tesbih, Sivâk, Asâ 569
2.3.4.9.1.6. Alem 570
2.3.4.9.1.7. Kemer, Keşkül, Balta (Teber) 571
2.3.4.9.1.8. Kudum, Mazhar, Nefir, Def, Ney, Def 572
2.3.4.9.1.9. Nevbe 573
2.3.4.9.1.10. Külhan, Gül, Kılıç, Şiş, Cam 574
2.3.4.9.2. Diğer Kıyafetler ve Kumaşlar 575
2.3.4.9.2.1. İmame (Ammâme) 575
2.3.4.9.2.2. Taylasân, Ridâ 576
2.3.4.9.2.3. Destâr 577
2.3.4.9.2.4. Biniş, Kürk, Pâbûç 578
2.3.4.9.2.5. Kaftan 579
2.3.4.9.2.6. Câme 580
2.3.4.9.2.7. Zünnâr 580
2.3.4.9.2.8. Ayakkabı (Nalın) 581
2.3.4.9.2.9. Dîbâ 582
2.3.4.9.2.10. Meşin 583
2.3.4.10 Yazıyla İlgili Unsurlar 583
2.3.4.10.1. Kalem, Devât 583
2.3.4.10.2. Hokka 584
2.3.4.10.3. Evrâk, Sâhife, Fihrist, Kitap 585
2.3.4.10.4. İmla, İmzâ, İnşâ 586
2.3.4.11. Savaş Malzemeleri 586

2.3.4.11.1. Barut 586
2.3.4.11.2. Ok, Mızrak (Rümhâ) 587
2.3.4.12. Musikî Âletleri 588
2.3.4.12.1. Saz, Santûr, Nay/Ney 588
2.3.4.12.2. Keman, Tambur, Mizmâr 589
2.3.4.12.3. Çeng 590
2.3.4.12.4. Kûs 590
2.3.4.13. Halk İnançları 591
2.3.4.13.1. Fala İnanma ve Fal Türleri 591
2.3.4.13.1.1. Ebced/Cefr 592
2.3.4.13.1.2. Kitap Falı 593
2.3.4.13.1.3. Falda Kılıç Çıkması 594
2.3.4.13.1.4. Hazineleri Fal ile Bulma 594
2.3.4.13.2. Tılsım, Büyü, Kimiya 595
2.3.4.13.3. Simya 596
2.3.4.13.4. Nazar 597
2.3.4.13.5. Tabiatüstü Varlıklar 598
2.3.4.13.5.1. Div 598
2.3.4.13.5.2. Ehremen 599
2.3.4.13.5.3. Cin 600
2.3.4.13.6. Hastalıklar 601
2.3.4.13.6.1. Humâr 601
2.3.4.13.7. Halk İlaçları 602
2.3.4.13.7.1. Merhem 602
2.3.4.13.7.2. Dağ Bitkileri 603
2.3.4.13.7.3. Sürme, Kuhl, Tûtiyâ 604
2.3.4.13.7.4. Edvât 605
2.3.4.14. Gelenekler 606
2.3.4.14. 1. Kutsal Gün ve Aylarla İlgili Gelenekler 606
2.3.4.14.1.1. Hz. Peygamber'in Doğum Yıl Dönümünde Mevlid Okutma 606

2.3.4.14.1.2. Muharrem Ayı'yla İlgili Gelenekler 606
2.3.4.14.1.2.1. Yas Tutma, Ağlayıp İnleme 607
2.3.4.14.1.2.2. Sabır Orucu Tutma 609
2.3.4.14.1.2.3. Menâkıbnâme Okuma 610
2.3.4.14.1.2.4. Siyah Elbise Giyinme ve Olayı Defalarca Anlatma 610
2.3.4.14.2. Tebrik ve Kutlamalar 611
2.3.4.14.2.1. Hicrî Yılbaşı Tebriki 611
2.3.4.14.2.2. Yeni Görev Tebriki 612
2.3.4.14.2.3. Doğum Tebriki 612
2.3.4.15. Diğer Gelenekler 613
2.3.4.15.1. Deftere Kaydolmak (Ser-Defter Olmak) 613
2.3.4.15.2. Papağana Konuşma Öğretilmesi 614
2.3.4.15.3. Sarığa Gül Takma 615
2.3.4.15.4. Ağaçları Aşılama 615
2.3.4.15.5. Yeni Doğan Çocuğa İsim Koyma 616
2.3.4.15.6. Kendi Mezar Taşı İçin Şiir Yazma 617
2.3.4.15.7. Hattatların "Bende-i Âl-i Abâ" İmzası Atması 618
SONUÇ 619
3. BÖLÜM: NİHÂNÎ DÎVÂNI 624
3.1.DÎVÂN NÜSHASININ TANITILMASI 624
3.2. NİHÂNÎ DÎVÂNI'NIN İMLA HUSUSİYETLERİ 627
3.3. METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YOL 632
3.4. TRANSKRİPSİYON (ÇEVİRİYAZI) ALFABESİ 636
3.5. NİHÂNÎ DÎVÂNI'NIN ÇEVİRİYAZILI METNİ 637
KAYNAKÇA 863
EKLER 880
EK 1. DER-KENÂRLAR 881
EK 2. NİHÂNÎ DÎVÂNI (TIPKIBASIM) 883
EK 3. ORİJİNALLİK FORMU 984
EK 4. ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU 986

KISALTMALAR

age. : Adı geçen eser

bk. : Bakınız

çev. : Çeviren

ed. : Editör

Ekev : Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

FSM : Fatih Sultan Mehmet

H : Hicri

haz. : Hazırlayan

M : Manzume

M : Miladi

Tebdiz : Türk Edebiyatının Bağlamlı Dizinleri ve İşlevsel Sözlüğü

TDV : Türk Diyanet Vakfı

s. : Sayfa

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ü : Üniversite

Yay. : Yayın

TDK : Türk Dil Kurumu

TEİS : Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: Dîvân'daki Şiirlerin Arap Harflerine ve Nazım Şekillerine Göre Sıralanışı ... 47
Tablo 2: Dîvân'daki Şiirlerin Nazım Şekillerine Göre Sayısı ... 51
Tablo 3: Dîvân'daki Kasideler ... 54
Tablo 4: Dîvân'daki Mutlak Gazeller ... 60
Tablo 5: Dîvân'daki Münacat ve Na't Gazelleri ... 61
Tablo 6: Dîvân'daki Hikemî Gazeller ... 63
Tablo 7: Dîvân'daki Kıt'alar ... 69
Tablo 8: Dîvân'daki Murabbalar ... 71
Tablo 9: Dîvân'daki Muhammes ve Tahmisler ... 76
Tablo 10: Dîvân'daki Müseddesler ... 79
Tablo 11: Dîvân'daki Koşmalar ... 80
Tablo 12: Dîvân'daki Münacat ve İstimdâtlar ... 92
Tablo 13: Dîvân'daki Na'tlar ... 94
Tablo 14: Dîvân'daki Methiyeler/Sitâyiş-nâmeler ... 95
Tablo 15: Dîvân'daki Mersiyeler ... 96
Tablo 16: Dîvân'daki Nutuklar ... 98
Tablo 17: Dîvân'daki Nasihatler ... 99
Tablo 18: Dîvân'daki İlahiler ... 99
Tablo 19: Dîvân'daki Devriyyeler ... 101
Tablo 20: Dîvân'daki Silsile-nâmeler ... 106
Tablo 21: Dîvân'daki Düvaz-nâmeler ... 108
Tablo 22: Dîvân'daki Aruz Kalıplarının Şiirlere Göre Dağılımı ... 114
Tablo 23: Dîvân'daki Hece Kalıplarının Şiirlere Göre Dağılımı ... 115
Tablo 24: Metinde Kullanılan Transkripsiyon Sistemi. ... 636

ÖN SÖZ

Türk edebiyatı din, tasavvuf, tarih, folklor, batıl ve hakiki ilimler ve felsefe gibi diğer toplumlarda eşine az rastlanılacak derecede zengin, renkli ve verimli kaynaklarla beslenmiş ve gündelik hayatın canlı izlerini bünyesinde taşıyarak gelişimini günümüze kadar devam ettirmiştir.

XIX. yüzyılda siyasî, ekonomik ve toplumsal buhranlarla başlayan zihniyet çözülüşü toplumun her kademesinde kendini hissettirmiş ve başta askerî alanda olmak üzere birçok birimde gerçekleştirilen reformlar ve bu reformların sanata yansımaları uzun sürmemiştir. Modern algının geleneği zorlamaya başlaması birtakım arayışları ve değişimleri beraberinde getirmiş ve her anlamda buhranlı olan bu dönemde Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde olduğu gibi tekkeler önemli sığınma yerleri olmuş ve II. Mahmud dışında hamilik geleneğinin de zayıflamasıyla birçok şairin birden fazla tarikata intisap ettiği görülmüştür (Horata, 2015b, s. 247).

Kaynaklarda adları çok fazla geçmese de yaşadığı dönemde sanatını icra eden, Dîvânları olduğu halde çeşitli nedenlerden dolayı bunları tabettiremeyen şairler de vardır. Kültür tarihi açısından önemli bir yere sahip olan bu Dîvânların bulunup incelenerek bilim dünyasına kazandırılması gerekmektedir. Gün yüzüne çıkarılıp incelemeye esas alınacak bu eserlerden biri de *Nihânî Dîvânı*'dır.

XIX. yüzyılın müderris kökenli mutasavvıf şairlerinden olan Muhammed Sâlih Nihânî (d. 1220/1805-ö. 1307/1890) Şeyh Hâmid-i Velî'nin (Somuncu Baba) 9. kuşaktan torunu olup birçok medeniyetin beşiği olan ve tacirlerin geçiş yolu üzerinde bulunan, hem kitap yazıcılığı hem de yayımı açısından önemli bir kültür merkezi durumunda olan Darende'de yaşamıştır. Halvetiye ve Bayramiye şeyhlerinden olup XIX. yüzyılda pek çok şairde görüldüğü üzere birden çok tarikatın mensubu olmuştur. Eserinde de sülûkunu Nakşbendî tarikatı üzerine tamamladığını ayrıca Kadirî ve Halvetî olduğunu belirtmiştir. Nihânî'nin soyu Hz. Fâtıma ve Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e dayanmaktadır. Dolayısıyla şiirlerinde ehl-i sünnet inancında olduğu görülmüş, her daim ehl-i beyte ve cedlerine olan sevgisini ifade etmiştir. Mahşerde Mevlânâ

Celâleddîn-i Rûmî Hazretleri ile haşrolmak istediğini dile getirmiştir. Yaşadığı dönemde *Mevlid*'i ile tanınmış ve bu eseri o bölgede yıllarca sevilerek okunmuştur. Ayrıca el yazması, mürettep bir Dîvân'ının olduğu bilinip yerel kaynaklarda bundan bahsedilse de basımı kısmet olmadığı için o devirlerde eserin gün yüzüne çıkması mümkün olmamıştır.

Bu eserin varlığından *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'*nde Hakan Yekbaş'ın çalışmasıyla haberdar olduk ve eserin fotokopisi kendisinde bulunan Rotterdam İslam Üniversitesi Rektörü ve Osmanlı Araştırmaları Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı Prof. Dr. Ahmet Akgündüz'ün desteğiyle Nihânî'nin birinci derece torunlarından olan ve İstanbul'da ikâmet eden Sayın Naki Ateş'ten *Dîvân'*ın orijinalini emanet aldık. Eserin tek nüsha olduğu bilinmekle beraber başka bir yazma nüshasının olup olmadığı araştırılarak katalog taraması yapılmış, araştırmalar neticesinde başka bir nüsha tespit edilememiştir.

*Dîvân'*ın başka bir nüshasının bulunamayıp karşılaştırma imkânının olmamasından dolayı okumada zaman zaman zorluklar yaşanmıştır. Ayrıca geç dönem metinlerinden ve kısmen harekeli olan metindeki kararsız imla yapısı, metni yeni yazıya aktarırken büyük güçlük teşkil etmiştir. Silik, karalanmış ya da imla bakımından hatalı ve eksik olan yerler metin tamiri yöntemiyle tarafımızdan tamamlanmıştır.

Dîvân metninin tamamı çeviriyazıya aktarıldığında şairin hayatı, eseri ve edebî kişiliğini daha net bir şekilde sunmak adına XX. yüzyıl biyografik kaynaklarının tamamı incelenmiş ve sadece *Osmanlı Müellifleri'*nde (Bursalı Mehmet Tahir, 1972, s. 344) Nihânî'nin mevlid şairi olduğundan bahsedildiği görülmüştür. Şair hakkında hayatıyla ilgili bazı küçük çaplı çalışmalar dışında yeterli bilgiye rastlanmamış olması *Dîvân*'ının kıymetini biraz daha artırmıştır. Zira onun sanatçı kişiliğinin belirlenmesini sağlayacak söz konusu eser, bu şekilde hayatına dair sunduğu kesitlerle de gözlemlenmesi gereken bir mahiyete bürünmüştür. Diğer taraftan biyografik çalışmalarda şairin Darendeli olması münasebetiyle Ahmet Akgündüz, Said Öztürk ve Yaşar Baş'ın hazırladığı *Darende Tarihi* esas alınmıştır. İnceleme metni oluşturulurken tasnif yapma ve karşılaştırma yöntemi uygulanmıştır.

Muhteva incelemesinde edebî özellikler yanında derinlemesine bir tasavvuf incelemesi yapılmış ve bu bağlamda daha çok İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem* adlı eseri çalışmaya esas alınmıştır. Eserde tasavvuf haricinde tabiatla ilgili unsurların ve özellikle de sosyal hayat yansımalarının görülmesinden dolayı eser, kapsamlı bir incelemeye tabi tutulmuş ve bu çalışmanın başta edebiyat olmak üzere tasavvuf ve kültür tarihi açısından da katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Tez çalışması giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Nihânî'nin şiirlerinin tür bakımından Tekke edebiyatının çizgisinde olmakla birlikte nazım şekilleri açısından daha çok Klasik Türk edebiyatının etkisinde olması ve bu dönemde dîvân şiirinde görülen yenileşme hareketlerinden etkilenmesi nedeniyle XIX. yüzyıl Klasik Türk edebiyatının genel görünümü hakkında bilgi verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme çabaları neticesinde sosyal hayatta başlayan "modernizm" ve "gelenek" çatışmasının edebiyata da sirayet etmesi, bu bağlamda şekil ve muhtevadaki değişimler ve bu dönemde tasavvufa olan eğilim hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Nihânî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Nihânî'nin hayatı; şehir tarihi, bazı yerel kaynaklar, Nihânî'nin yaşadığı yer olan Darende Hacılar Mahallesi sakinleriyle yapılan röportajlar ile *Dîvân* içerisinde kendisinden bahsettiği beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla ortaya konmaya çalışılmıştır. Yine *Dîvân'*daki şiirinden hareketle soy silsilesi çıkarılmış ve tablo halinde Nihânî'nin nesebi verilmiştir. Edebî kişiliğinin yanında nazîrecilik geleneğine katkısı, hangi şairlerden etkilendiği ve diğer Darendeli şairlerle olan ilgisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bölümün sonunda eserleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde *Dîvân*, biçim ve muhteva özellikleri açısından incelenmiştir. Biçim özellikleri olarak nazım şekilleri ve âhenk unsurları üzerinde durulmuş daha sonra dil ve üslup bakımından değerlendirilmiştir. Nazım şekilleri belli bir sıraya göre dizilmediği için inceleme kısmındaki şiirlerde nazım şeklinin sırası belirtilmemiş sadece şiir ve beyit/bent numaraları verilmiştir. Parantez içinde önce şiirin daha sonra da beyit/bent numarası (25/8) esas alınarak yazılmıştır. Özellikle de beyit/bent sayısının gerekmediği sadece şiir numarasının yeterli olduğu açıklamalarda "manzume"nin

kısaltılmışı olarak "M"/şiir numarası (M/25) şeklinde yazılmıştır. *Dîvân*'ın ikinci sayfasından itibaren, eserin müstensihi tarafından, sayfa numarası verildiği için bu sayfa numaralarına bağlı kalınmış ve sayfa numaraları çeviriyazı metinde şiirlerin sol tarafında diğer rakamlarla (şiir ve beyit numaraları) karışmaması için köşeli parantez içinde ([98]) gösterilmiştir. Dîvân'da yer alan der-kenârlar *Dîvân*'daki sayfa numarasıyla verilmiş ve dipnotta da gösterilmiştir. Dîvân başlamadan önceki sayfalara herhangi bir sayfa numarası verilmediği için tarafımızca 1b…4b, 5a şeklinde numaralandırılmış ve Nihânî'nin ölüm tarihiyle ilgili bilgi ve bendin yer aldığı *Dîvân* başlamadan önceki bu sayfalar incelemeye dâhil edilmiştir. Ayrıca *Ekler1 Bölümü*'nde de yer verilmiştir.

Muhteva kısmında ise eser; aşk, din, tasavvuf, tabiat ve sosyal hayat bakımından ele alınmıştır. Bu incelemelerde her konu başlığı en alt birimlere inilerek açıklanmıştır. İnceleme kısmında beyit/ bentlerdeki âyet ve hadîs iktibaslarının mealleri Arapça okunuşlarıyla beraber dipnotta verilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise tek nüshanın tanıtımı yapılmış, metnin imla hususiyetleri ve metin hazırlanırken göz önünde bulundurulan esaslar belirlenmiş ve son olarak da transkript işaretleriyle *Dîvân*'ın çeviriyazılı metni yer almıştır.

Bu çalışma ile XIX. yüzyıl mutasavvıf şairlerinden Nihânî ve *Dîvân*'ı Türk edebiyatına kazandırılmış edebiyat tarihiyle birlikte tasavvuf ve kültür tarihine de katkı sağlanmıştır.

Ayşegül EKİCİ

Ankara, Mayıs 2022

GİRİŞ

XIX. YÜZYIL KLASİK TÜRK EDEBİYATI

XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu için içte ve dışta siyasî buhranlarla toprak kayıplarının yaşandığı, Fransız İhtilali neticesinde milliyetçilik hareketlerinin sancılarının görüldüğü çok uzun bir dönem olmuştur. Bu asır, gelenekçi-yenilikçi çatışmalara rağmen demokraside önemli adımların atıldığı ve mezhep kavgalarının sona erip yüzlerin tamamıyla Batı'ya çevrildiği mühim bir değişim çağıdır.

Fahir Armaoğlu (1997), Fransız İhtilali'nin sadece çağdaş Avrupa'nın değil aynı zamanda çağdaş dünyanın oluşumunun da başlangıcını teşkil ettiğini, belirtir. Rönesans ve Reformasyon insanların fikir akışında önemle yer etmiş Orta Çağın skolastik anlayışına darbe vurmuştur. Bu iki gelişmeden sonra insanların düşünce yapısında değişiklikler olmuş "insanın fikir yapısı büyük bir transformasyon geçirmiştir" (s. XIX).

Bu fikrî değişimlerin Osmanlı İmparatorluğuna yansıması çok zaman almaz ve XIX. yüzyılın ilk yarısında Hürriyetçilik (Liberalizm) ve Milliyetçilik (Nasyonalizm) kavramları ve bu kavramlardan ortaya çıkan akımlar mutlakiyetçi rejimleri büyük oranda etkisi altına alır (Armaoğlu, 1997, s. XX).

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıla III. Selim'in (1789-1807) saltanatının son yıllarında girer. Rumeli'de asi ayanların yarı bağımsız devletçikler kurduğu, Arap yarımadasında Vehhabilik hareketlerinin baş gösterdiği, Dağlı Eşkıyası problemlerinin görüldüğü, vazife yerine menfaatin kanun yerine kuvvetin yerleştiği karışık bir zamandır ve bütün kötülüklere sebep olarak padişahın yeni kurduğu ordunun ve yapmak istediği ıslahatların genel adı olan Nizâm-ı Cedîd gösterilmektedir (Karal, 1988, Cilt 5, s. 77).

Kuvvetli bir ekip kurulamaması ve Nizâm-ı Cedîdcilerin dış siyasette uğradıkları başarısızlıklar nedeniyle ıslahat hareketleri çok başarılı olamamış, aydınlar arasında bazı fikir çatışmalarının çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde yüzyıllarca din ve devlet

düşmanı bilinen Rusya ile ittifak yapılması halkta olumsuz bir etki yaratmış, Edirne Vakası, Boğaz yamaklarının isyanı baş göstermiştir. Asıl köklü değişimler ise II. Mahmud'un tahta çıkıp Yeniçeri Ocağını kaldırmasından (1826) sonra gerçekleşmeye başlamıştır (Karal, 1988, Cilt 5, s. 101).

III. Selim ve II. Mahmud Devirleri'nde ordunun bilimsel ve teknik özelliklerinde, hükümet organlarının şekillerinde Avrupa usullerine göre yenileşme sağlanmıştır. Çünkü Avrupa değişen ve egemen dünya merkezi durumuna gelen bir coğrafya parçası olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, Batı ile asırlardır sürdürdüğü mücadeleyi artık geleneğe dayanan yollarla devam ettiremeyeceğini anlamış ve düşmanına onun bilimi ve teknolojisiyle saldırmanın gereğine ikna olmuştur (Karal, 1988, Cilt 6, s. 7).

İlber Ortaylı'nın (2005) *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* olarak isimlendirdiği XIX. yüzyılda, Osmanlı modernleşmesi aslında daha eskiye uzanan bir olgudur, değişim sadece bu yüzyıla ait değildir. "Her toplum zamanın akışı içinde sürekli değişim geçirir, Osmanlı toplumu da kuşkusuz bu genel kuralın dışında kalamaz"dı. Modernleşme olgusu, kaba bir deyişle "var olan değişmenin değişmesi" şeklinde ortaya çıkar. Bu nedenle XIX. yüzyıl toplumu yeni bir değişme ivmesi kazanmıştır (s. 11).

II. Mahmud Dönemi'nden itibaren zihniyet çözülüşü yeni bir ivme kazanmış ve yeni bir edebiyat anlayışının ortaya çıkması XIX. asrın ikinci yarısında gerçekleşebilmiştir. Çünkü siyasette ve kültürde görülen değişimlerin edebiyata yansıması bir anda gerçekleşmez (Horata, 2015a, s. 190). Klasik Türk edebiyatının XVIII. yüzyılda Şeyh Galib'den sonra beslendiği kaynakları kurumaya yüz tutmuş II. Mahmud'la başlayan yapılanma sürecinde çözülüşün kendini daha fazla hissettirdiği bir dönem başlamıştır ve bu dönem genellikle önceki asrın bir devamı olarak gelişimini devam ettirmiştir (s. 190). "Bu asır yeni bir hamle yapacak güçten mahrum kalan ve kendi içinde büyük isimler yetiştiremeyen Klasik edebiyatın *Geç Dönemi'*dir. Eski şiire yeni bir hamle kazandıracak bir çaba asrın ikinci yarısında ortaya çıkar" (s. 190).

Hasibe Mazıoğlu'nun (Cilt 32, 1982) belirttiği gibi XIX. yüzyıla gelinceye kadar yapılabilecek her şey yapılmış, söylenecek her söz söylenmiştir. Belli konular, belli mazmunlar tekrarlana tekrarlana tükenmiştir. Aynı edebî anlayışla belli konuların belli

ifade şekilleriyle dile getirilmesi, "yeni bir söz söyleyebilmek, bir orijinalite göstermek şahsî kabiliyete bağlı" kalmıştır (s. 133).

Nitekim, Osmanlının askerî alanda gösterdiği modernleşme çabaları "medeniyet olgusunun çoğul çağrışım zinciriyle sanatta ve dolayısıyla edebiyat-şiirde de benzer etkiyi" yaratmış ve "XIX. yüzyıl ise, estetik anlamda klasik şiire bir 'geç dönem' bolluğunun geldiği zaman" olmuştur (Öztekin, 2016, s. 75).

Hiçbir sanat eseri ve sanatçısı döneminden bağımsız düşünülemez. Her çağ kendi sanatını oluşturur ve sanatçısını yetiştirir. Klasik Türk edebiyatı, diğer adıyla Dîvân edebiyatı, Osmanlı İmparatorluğunun gelişimine paralel bir gelişme göstermiş, imparatorluğun duraklama döneminde (1566-1699) dahi gelişimini devam ettirmiş, zirveye ulaşmış ancak gerileme (1699-1856) ve dağılmayla (1856-1922) sanatta da zeval dönemi baş göstermiştir. Özge Öztekin'in (2016) belirttiği üzere "radikal sonuçlar doğurup kendi zamanı içinde ses getiren değişimler her devrin kendi dinamikleriyle yenilenerek modernleşmiştir. Klasik edebiyatta değişerek yenilenme oldukça yavaş da olsa devirden devire bir süreklilik arz etmiştir. Süreklilik ise geleneğin oluşumunda bellek-yinelenme-evrensel değişmezler-aslına uygun biçimde yeniden üretme gibi devingen bir yapı taşı olmuştur" (s. 75).

XIX. yüzyılda gelenek devam etmekle birlikte orijinal ve cüretkâr buluşlar, şaşırtıcı söyleyişler, alışılmadık imajlar ortaya çıkmıştır. A. Hamdi Tanpınar (1988) "pek az devrin bu yarım asır kadar gelecek ihtimallere açık ve onlarla zengin" olduğunu ifade etmiştir. Sanki zorladığı bütün kapıları kendisine kapalı bulan insan, yavaş yavaş kendi içinde değişmenin imkânlarını aramaktadır (s. 79)

Bu, bilinmezliklerin derinliğinden yabancılaşmanın yalnızlığına sürüklenen bireydir. XIX. yüzyıl Klasik Türk şairlerinin konumu, XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla varolan, Akif Paşa'nın *Adem Kasidesi*'nde kendini öldüren insana benzer. Ki "Adem, hiçbir şey değildir. Onun tek müspet manası varlığın ve ıstırapların yokluğudur. Yokluk mutlak bir sükundur" (Kaplan, 2012, s. 24-25).

Islahatlar ve Tanzimat neticesinde devletin birçok birimlerinde yapılan değişikliklerle beraber şair ve şiir de değişmeye başlamıştır. Bütün bu değişimlerle beraber eski-yeni ikilemi devletin bütün bünyesine işlemekle kalmamış Türk edebiyatını da yakından etkilemiştir. Edebiyatta ve şiirde eskiyle yeninin çatışması bireyin benlik çatışmasına neden olmuş ve tasavvuf bu çalkantılı dönemde şairlerin sığınak noktası olmuştur.

Engin Gençtan'a (1992) göre bireyleşme, bir insanın diğerlerinden farklılaştığı ve tekliği anlamına gelmektedir. Ancak bireyleşme sürecinin bazı sınırlılıkları söz konusudur. Toplumun değer yargıları içinde yok olma kaygısı yaşayan bazı insanlar bireyleşme çabasında o denli ileriye giderler ki ait oldukları kültürle özdeşleşme olanağını da yitirirler (s. 115).

Eski şiire yeni bir hamle kazandıracak çaba asrın ikinci yarısında Encümen-i Şuarâ meclislerinde görülür. 1861'de dîvân şiirini canlandırmak amacıyla kurulan Encümen-i Şuarâ XVII. yüzyılın büyük şairlerini örnek almaya çalışmıştır. Kasidede Nef'î, gazelde Nailî ve Fehim en çok beğendikleri şairlerdir. Her hafta salı günü Hersekli Ârif Hikmet'in Laleli Kuru Çeşme'deki evinde toplanıp yazdıkları şiirleri değerlendirmişler ancak çalışmalarını bir yıl kadar sürdürebilmişlerdir. Hersekli Ârif Hikmet, Leskofçalı Gâlib, Yenişehirli Avnî, Manastırlı Hoca Nâ'ilî, Osman Şems Efendi, Koniçeli Kâzım Paşa, Halet Bey, Recâî-zâde Celal Bey, Üsküdarlı Hakkı, Eşref Paşa, Ziya Bey (Paşa) ve Namık Kemâl bu toplulukta yer alan şairlerdir (Ünver, 1988, Cilt 8, s. 100).

Encümen-i Şuarâ, birtakım yenilikler denese de bu yenilikler, Klasik estetikte ciddi bir çözülmeye yol açmakla birlikte genellikle gelenek çizgisinde kalmış, değişen insan ve hayat karşısında eski şiirde söylenebilecek son sözleri söylemişlerdir. Bu da kaynakları birer birer yok olan klasik estetiği canlandırmaya yetmemiştir (Horata, 2015a, 196).

Bu dönemde Fuzûlî, Bâkî ve Şeyh Gâlib gibi sanat gücü yüksek bir şair yetişmese de İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu'nda bu döneme ait 114 şair vardır. Aynı dönemde yazma olarak kitaplıklara girmediği hâlde basılmış pek çok Dîvân da bulunmaktadır[1]. Bu durum eski edebiyat geleneğinin devam ettiğini

[1] TEİS'te XIX. yüzyıl Dîvân şairlerinin sayısı 255'tir.

göstermektedir. Ancak XVIII. yüzyılda olduğu gibi XIX. yüzyılda da şair sayısının artmasına karşılık iyi şiirin azalmasında ters orantı ortaya çıkmaktadır ve Öztekin'in (2016) belirttiği üzere bu dönemde "Sebk-i Hindî şiirin dokusundaki bu çözülmeye karşı durabilen tek rafine üstdil" olmuştur (s. 76).

Şairlerin "ne söyledikleri"yle beraber "nasıl söyledikleri"nin de büyük önemi vardır. Dîvân şairlerinin birinci amacı sözü "güzel söylemek", ikinci amaçları ise başkalarından "daha güzel söylemek"tir. Bu nedenle, aynı duygu ve düşünceyi dile getiren, aynı mazmunları, aynı klişeleşmiş mecazları kullanan şairleri birbirinden ayıran, onların özgün yönlerini ortaya çıkaran şüphesiz onların söz konusu güzellikleri yaratırken "nasıl söyledikleri"dir, yani "kendilerine özgü anlatış ve söyleyiş biçimleri, üsluplarıdır" (Dilçin, 2003, s. 8).

Osman Horata'nın (2015a) belirttiği üzere bu dönemde çok az şairde görülen Bedîî (Sebk-i Hindî) üsluptan çok nesir diline yaklaşan ve konuşma diline ait özelliklerin yoğun olarak görüldüğü folklorik üslup; anlamdan ziyade sese önem veren, açık ve zârif bir söyleyişe dayanan klasik üslup ve fikrin ön plana çıktığı tebliğî/ hikemî üslup şairler tarafından tercih edilmeye devam etmiştir (s. 190). Bu dönemde üslup sahibi şairler bir tarafa yüzlerce şair arasından önceki asrın ikinci derece şairleri ayarında bile şair yetişmemiştir. Yetişen isimler genellikle üstat şairlerin yolunda giden, "taklit ve tekit seviyesinde" kalan nazîre şairleridir (s. 191).

Edebiyat tarihindeki yerleri açısından XIX. yüzyılda öne çıkan Dîvân şairleri genel olarak şu şekilde değerlendirilebilir (Horata, 2015a, s. 191; 2015b, s. 245; Öztekin, 2016, s. 77):

1. Eserleri gerekli titizlikten yoksun olmakla birlikte çağdaşları arasında meşhur olmuş nazmı ve nesri devrinde makbul tutulan güçlü isimler: Asrın ilk yarısında Enderunî Vasıf (ö. 1824), Keçecizâde İzzet Molla (ö. 1829), Şeyhülislam Ârif Hikmet (1786-1859), Şeref Hanım (1809-1861); ikinci yarısında Leskofçalı Galib (ö. 1867), Yenişehirli Avni (ö. 1827/28-1884), Hersekli Ârif Hikmet (ö. 1839-1903) ve nesir sahasında Akif Paşa'dır (1787-1845).

2. Nazîre seviyesinde kalmakla çeşitli özellikleriyle dikkat çekmiş şairler: Leyla Hanım (ö. 1847), Aynî (1766-1837), Pertev Paşa (1785-1837), Daniş (1805-1830), Kâzım Paşa (1821-1889), Osman Nevres (1820-1876) gibi şairler takip etmiştir.

3. Tezkirelerde ise kendilerinden övgüyle bahsedilenler: Refî-i Kalayî (ö. 1821), Fehîm (1788-1845), Âlî (1816/17-1856), Şeyh Nazîf (1794-1861), Lebîb Efendi (1785-1867), Nailî Cedîd (1823-1876), Hâlet Bey (1837-1878), Celal Bey (1838-1882), Abdî (ö. 1884-85), Eşref Paşa (1820-1894), Üsküdarlı Hakkı (1822/23-1895), Âdile Sultan (1831/32-1906), Âgâh Paşa (1831/32-1906), Deli Hikmet (ö. ?) gibi şairlerdir.

Bu dönemde kadın şairlerin sayısında önemli bir artış görülür. Mübeccel Kızıltan'ın (1994) belirttiği üzere kadın şairlerin yetişmesinde ailelerinin büyük rolü olmuştur. Çoğu padişah, sadrazam, şeyhülislam, nazır, kadıasker, vali ve paşa kızları olup çoğu babasının evinde özel dersler alarak yetişmiştir. Bunlar içinde ailesinde şair olanlar da vardır ve âdeta evleri şiir mektebi konumundadır. Leyla Hanım'ın (ö. 1848) şiirdeki üstadı, dayısı Keçecizâde İzzet Molla'dır. Şeref Hanım'ın (ö. 1860) büyükbabası Vak'anüvis Halil Nûri Bey ve anne tarafından dedesi Şeyhülislam Âşır Efendi şairdir. Babası Mehmed Nebil Bey Dîvân sahibidir. Şeref Hanım ise yeğeni olan Hatice Nakıye Hanım'ı (d. 1846) şair olarak yetiştirmiştir (s. 106).

XIX. yüzyılda II. Mahmud'dan başka şiirle uğraşan padişah çıkmamıştır. İç isyanlardan ve uzun savaşlardan bunalan halk "hâmîlik" geleneğinin de zayıflamasıyla imparatorluğun kuruluş döneminde olduğu gibi çöküş döneminde de tekkeler bir sığınak noktası olmuştur. Bu devirde yetişen şairlerin çoğunluğu tekkelerden feyz almıştır (Horata, 2015b, s. 247). Bunlar içinde Mevlevîlik önemli bir yer tutmaktadır. Devrin önde gelen isimlerinden İzzet Molla, Yenişehirli Avni, Şeref Hanım, Pertev ve Aynî Mevlevîdirler. Âdile Sultan, Ârif Hikmet ve Osman Nevres Nakşibendî; Musa Kâzım Paşa ise Celvetîdir. Musa Kazım Paşa (1821-1889) ehl-i beyt hakkında yazdığı mersiyeleri sebebiyle Şiîlikle suçlanmıştır (s. 247).

Kenan Erdoğan'ın (2001) belirttiği üzere bu yüzyıl şairlerinden çoğunun kendileri sünnî oldukları halde belki de devletin Bektaşîliği yasaklamasına bir tepki ve hoşgörü olmak

üzere veya sırf ehl-i beyt muhabbetinden dolayı bol bol mersiye, muharremiye ve Hz. Ali na'tı yazdıkları görülmüştür (93).

Bu buhranlı asırda Klasik edebiyat mensupları için tekkeler, önemli sığınak yerleri olurken aynı zamanda birçok önemli temsilci de yetiştirmiştir (Horata, 2015b, s. 256). Kuddusî (1769-1849), Osman Şems (1813-1893), Safî (ö. 1862-1891), Edib Harabî (1853-1915) bu grup arasında yer almaktadır. Kuddusî'nin dinî-tasavvufî gazellerinin yanında hece vezniyle yazdığı ilahilerinden oluşan *Dîvân*'ı bulunmaktadır. Aynı zamanda Encümen-i Şuarâ'nın müdavimlerinden olan Osman Şems; Halvetî, Kadirî ve Üveysî tarikatlarıyla da ilgisi olup Arap ve Fars edebiyatını iyi bilen bir şairdir. Safî ise Hurufî meşrep bir şair olup yazdığı gazelleriyle meşhur olmuştur. Edib Harabî, Bektaşî geleneğinde yetişmiştir. Kolay yazan bir şair olarak bilinen Harabî'nin folklorik bir dille söylediği nefeslerinden, hece ve aruzla yazdığı gazellerinden oluşan hacimli bir *Dîvân*'ı mevcuttur. Bu geleneğin içinde Mehmed Hilmi (1842-1907), F. Rasim (ö. 1853), Necmî (ö. 1889), Kara Şemsî (ö. 1884), Hayyat Vehbî (ö. 1847), Şemsî Hayal (1806-1874) gibi şairler de yer almaktadır (s. 256). Abdurrahman Güzel (2014) bu dönemde tasavvufî şiirde fazla bir gelişme görülmediğini ve bu şairlerin ancak eskileri tekrarlamakla yetindiklerini belirtmiştir (627).

Dinî-tasavvufî muhtevalı aşk şiirleri bu asırda tekkelerden feyz alan şairlerin fazlalığına paralel olarak artmıştır (Horata, 2015b, s. 247). Klasik edebiyatın din, tasavvuf, aşk, rintlik gibi geleneksel konuları bu yüzyılda da devam etmekle birlikte önceki dönemde olduğu gibi mahallî hayata açılış önem arz etmeye başlamış ve aşktaki platonik duygu kaybolmaya başlamıştır (s. 247). Enderunlu Vâsıf da zarafetten yoksun bir şekilde bayalığa düşmekten kendisini alamamıştır (s. 249). Sosyal hayata açılışla beraber şairler gördükleri olumsuzluklar karşısında hicve rağbet devam etmiştir. Aynî, Kâzım Paşa, Ziya Paşa ve Mehmed Eşref bu dönemdeki önemli hiciv şairlerinden olmuşlardır (s. 247).

Bu yüzyılda Dîvânlara isim verme yaygınlaşmıştır. Leskofçalı Galib, Dîvânına *Rûh-ı Sânî* ismini vermiş, İzzet Molla gençlik şiirlerini *Bahâr-ı Efkâr;* olgunluk dönemindeki şiirlerini ise Hazân-ı Âsâr adı altında toplamıştır (Horata, 2015b, s. 247). Enderunlu

Vâsıf *Gülşen-i Efkâr,* Muhammed Şâkir *Enîsü'l-Uşşâk,* Mehmed Tevfik Efendi *Kasâid-i Tevfik* ismini vermiştir (Öztekin, 2016, s. 77).

XIX. yüzyılda şairin fikrî yapısının değişmesiyle şiirde formal değişimler görülmeye başlamış ve asırlardan beri klişeleşmiş bir yapıya sahip olan Dîvân tertibinde değişiklikler meydana gelmiştir. "Nazım şekillerinin esas alınıp temanın ikinci planda bırakıldığı Dîvân tertibi yeni şairin kabulleneceği bir durum değildir." Özgül, 2006, s. 177) Bu nedenle tematik yapısı en belirgin nazım şekli olan kasideyi esas alarak medhiye temasını işleyen başka nazım şekillerini de kasidelerin arasına alırlar. Ayrıca gazel, kıt'a ve mesnevi gibi birini övme maksadıyla kullanılmayan nazım şekilleri de kasidenin fonksiyonunu üstlenir. Form ile tema arasındaki bu çekişme klasik Dîvân tertibinin bozulmasında önemli bir etken olmuştur (s. 177).

Öztekin'in (2017) belirttiği üzere klasik şiirin kuruluş sürecinden itibaren biçim-tür ayrımının zaman zaman iç içe girdiği mesnevi-kaside örnekleri görülmektedir. XIX. yüzyılda da Hâtif, II. Mahmud için mesnevi formunda övgü şiiri yazmıştır. Kaside bu şiirde tür olarak kullanılmıştır. Muhammes nazım şekliyle kaside yazılmıştır. Zîver Paşa'nın Safvetî Paşa'yı medheden böyle bir şiiri mevcuttur (s. 255).

Bu yüzyılda tema forma üstün gelmeye başlamıştır. Tematik değişmeler nazım şeklinin Dîvân içindeki yerini etkileyebilmiştir. Ancak form içindeki değişmeler nazım şeklinin yerini değiştirmemiştir. Tarih düşürmeli bir kaside "Tevârih" bölümüne alınmamıştır. Hersekli Ârif Hikmet Bey'in (d. 1839) *Âsâr-ı Hikmet* adlı eserinde gazeller muhtevasına göre gruplandırılıp ayrı ayrı başlıklar altında toplanmıştır. Bundan sonra tema formu kendi maksatları doğrultusunda kullanmaya başlamıştır. Bunda Dîvân tertibindeki çekişmenin rolü büyüktür (Özgül, 2006, s. 178).

Ayrıca bu yüzyılda kaside sayısında düşüş gözlenmiştir. Bunun nedeni bu dönemde önemli kaside üstatlarının yetişmemesi ve şairlerin tercihidir. Horata'nın (2015a) belirttiği üzere bu asırda önemli kaside şairleri yetişmemiştir. Enderuni Vâsıf ve İzzet Molla Dîvânlarında çok sayıda kasideye yer vermekle birlikte asıl şöhretlerini diğer türlerde kazanmışlardır (s. 193).

Bu yüzyılda kaside gibi mesnevi de rağbetten düşmüş, hacimli mesneviler yazılmamıştır. Aşk ve macera konulu mesneviler de şairlerin ilgisini çekmez olmuştur. Ref'î-i Amidî'nin *Cân u Cânân,* Gâlib'in mesnevisine nazîre olarak yazılmış olup *Hüsn ü Aşk*'ın kötü bir taklididir. İzzet Molla'nın *Gülşen-i Aşk* adlı tasavvufî mesnevisi *Hüsn ü Aşk* gibi allegorik bir mesnevidir. Bu türün rağbetten düşmesiyle orantılı olarak realist mesneviler de sadece birkaç örnekle sınırlı kalmıştır. Bunların en önemlisi mesneviden romana geçişte önemli bir aşama olan ve İzzet Molla'nın kendi sürgün hayatını anlattığı Mihnet-keşân'ıdır (Horata, 2015b, s. 249). Ayrıca bu dönemde pek çok tercüme projesine imza atmış Encümen-i Dâniş için Şeref Hanım tarafından bir mesnevi kaleme alınmıştır (Öztekin, 2017, s. 261).

*Osmanlı Tarihi'*nde (Karal,1988, Cilt 8) belirtildiği üzere İmparatorluğun farklı dönemlerinde dilde sadeleşme hareketleri görülmekle beraber bu dönemde de devlet politikası gereği Türkçeye daha fazla önem verilmiştir (s. 406). Dildeki sadeleşme hareketleri vezin tartışmalarını beraberinde getirmiş, Türkçenin yapısı aruz veznine çok uymadığı için bu yüzyılda sadeleşen dille beraber "imâle"lerin sayısı artmıştır.

Horata'nın (2015b) belirttiği üzere "Klasik estetikteki taşların yerinden oynaması nazımdan önce nesirde gerçekleşmiştir." Önceki asırda nesirde görülen folklorik söyleyiş bu asırda amaç haline gelmiş, açık, sade bir anlatım meziyet olarak görülmeye başlanmıştır. Bu nedenle değişim önce resmî yazışmalarda ve gazetelerde kendisini göstermiştir. Babıâlide kurulan Tercüme Odası (1832) ve daha sonra kurulan Encümen-i Dâniş (1851) dilin sadeleşmesindeki önemli adımlardır. Bu konuda ilk Türk gazetesi olan Takvîm-i Vekâyi (1831) ve ardından Cerîde-i Havâdis (1840) ve Tercümân-ı Ahvâl (1860) gibi gazetelerin yayın hayatına başlaması da büyük rol oynamış bazı eserler ilk bu gazetelerde tefrika edilmiştir (s. 253)

Bu asırda heceyle şiir yazma oldukça yaygınlaşmıştır. Asrın en güçlü şairlerinden İzzet Molla, hece vezniyle bir türkü yazmış ve Âşık Ömer'in 13 mısraını birer mısra ilavesiyle tazmin etmiştir. Akif Paşa, Ethem Pertev Paşa, Münif Paşa, Âdile Sultan, Hızırağazade Said, encümen şairlerinden Salih Faik, Deli Hikmet Dîvânlarında heceyle şiir yazan şairlerdendir (Horata, 2015b, s. 250). Hatta bu dönemde şairler aruzla ve heceyle yazdıkları şiirlerini birbirinden ayırmazlar. Özgül (2006), Sıyam-zâde Hasan

Hamdi'nin (ö. 1864) hece ve aruzla yazdığı şiirlerini birbirinden ayırmayıp Dîvân tertibinde bu şiirlere karışık olarak yer verdiğini, belirtmiştir (s. 177). Ayrıca yine Özgül'ün (2006) belirttiği üzere Aynî'nin kasidelerinde olduğu gibi bazı şairlerde hem heceye hem aruza uyan çift özellikli şiir yazma görülmüştür. Hatta bu dönemde hece vezniyle gazel, kaside ve nazîre yazılmıştır. Manastırlı Salih Faik Bey hece vezniyle ve dörtlükler halinde kaside yazmış ve hece ölçüsüyle yazılmış ve çapraz kafiyelenmiş bir eserine ise "gazel" adını vererek Yunus Emre'yi örnek aldığını belirtmiştir (s. 187).

Nazîre yazma geleneği sadece Dîvânlardaki gazeller veya müstakil mesnevilerde değil sözlükler arasında da devam etmiştir. Bu yüzyılda nazîreyle beraber tahmislerin de devam ettiği görülür. Bir önceki yüzyılda Sümbül-zâde Vehbî'nin *Suhan Kasidesi*ne XIX. yüzyılda Hanyalı Nûrî *Tahmîs-i Suhaniyye-i Vehbî-i Sünbül-zâde* adlı şiiriyle karşılık vermiştir. Bu şiir alıntı ve yeniden yazma şeklinde metinlerarası özellik taşımaktadır (Öztekin, 2017, s. 255).

XIX. yüzyılda müşterek şiir söylemede önemli oranda artış olmuş âdeta moda haline gelmiştir. İlk örnekleri Arap edebiyatının başlangıcına kadar uzanan müşterek şiirler, birden fazla şairin katılımıyla oluşturulan şiirlerin genel adıdır. Müşterek şiir yazan şairlerde akrabalık, arkadaşlık, aynı meyhaneye devam etmek, aynı dairede çalışmak, aynı okulda okumak ve hemşerilik gibi bağlantılar etkendir (Aksoyak, 1999, s. 1). Öztekin (2017) müşterek gazel söyleme geleneğinin XIX. yüzyıl edebiyatının önemli özelliklerinden biri olduğunu ve pek çok dîvânda görüldüğünü belirtmiştir. Mâhir-İzzet Paşa; Zîver Paşa-Râgıb Paşa, Trabzonlu Emin Hilmi-Şâkir Şevket Efendi; Trabzonlu Emin Hilmi-Mehmet Fevzi Efendi ve Sırrî Hanım-ablası İffet Hanım ile söyledikleri müşterek gazeller bunlardan bazılarıdır (s. 260).

Öztekin'in (2017) belirttiği üzere bu asırda kendi dîvânının tertibine, basımına yine kendisi tarih düşüren şairler görülmüştür. Hanyalı Nûrî, Keçecizâde İzzet Şevkî, Âbid, Emin Hilmi ve Ahmed Cevdet Paşa bunlar arasında yer almaktadır. Ayrıca kendi ölümüne tarih düşürülenler vardır. Hoca Neş'et, Pertev, Sümbülzâde Vehbî, İhyâ, Sürûrî, Mehmed Said Efendi, Enderunlu Vâsıf, Keçecizâde İzzet, Dâniş Mehmed, Aynî, Leyla Hanım, Fatîn ve İrfan Paşa'dır (s. 277).

Bütün bu değişmeler aslında Tanpınar'ın (1997) belirttiği üzere "o zamana kadar yerleşmiş olan değerlerin bir yer değiştirmesidir…" (s. 79). Dolayısıyla bu yer değiştirmeler neticesinde edebî türlerde mevcut, gelenekten yer yer ayrılmalar, farklılaşmalar görülmüştür ve bazı yeni arayışlar içine girilmiştir. Bu değişim ve yenileşme sürecinin ortasında ise dîvân şiiri vardır (Andı, 1997, s. 192).

Sonuç olarak her sanat eseri kendi döneminden izler taşır. Hiçbir edebî eseri döneminden bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir. Tarihî, siyasî ve sosyal olaylar sanatçıyı dolayısıyla da onun eserini etkisi altına alır. Bu nedenle her edebî eser için yazıldığı asırda gezdirilmiş bir aynadır, demek mümkündür. İşte bu aynadan eserin zihniyetini görebilmek mümkündür.

XIX. asırda III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri'nde askerî alandaki ıslahatlar, Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması, Tanzimat ve Islahat Fermanları, Meşrutiyet, Milliyetçilik akımları, dilde sadeleşme hareketleri, Rusya ile süren uzun savaşlar bütün sanat dallarını etkilediği gibi malzemesi insan olan edebiyatı da çeşitli yönlerle tesiri altına almıştır.

Bu yüzyılda Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Bektaşî tekkelerinin kapatılması ve bir kısmına ise Nakşî şeyhlerinin atanması sonucunda bu asırda iki tasavvuf anlayışının birbirinden etkilendiği fikrini uyandırmaktadır. Nitekim bu durum çok tarikatli olan şairlere de tesir etmiş ve şiirlerinde birçok tasavvuf akımına ait yansımalara rastlamak mümkün olmuştur.

Dîvân edebiyatı ile Halk edebiyatının müşterek özelliklerinin olduğu bilinmekle beraber bu yüzyılda birbirine daha fazla yaklaştığı görülmektedir. Dîvân şairlerinin bu yüzyılda tasavvufa olan ilgisi onları Dinî-Tasavvufî Türk şiirine yaklaştırmış, mutasavvıf şairlerin de büyük oranda Dîvân edebiyatından etkilenmelerini sağlamıştır. Bu disiplinlerin XIX. yüzyılda yollarının kesiştiği görülmüştür.

1.BÖLÜM

NİHÂNÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

XIX. yüzyılın başı ile aynı yüzyılın sonlarında yaşamış olan Nihânî; III. Selim, IV. Mustafâ, II. Mahmud, I. Abdülmecid, I. Abdülaziz, V. Murad ve II. Abdülhamid dönemlerine tanıklık etmiştir. Hayatı hakkında ilk bilgi 1308/1890 yılında Matba-i Âmirede tabettirilen *Mevlid*'inin (1890, s. 1) baş tarafında kendisi de bir şair olan oğlu Mustafâ Müslim Penâhî'nin yazmış olduğu kısa takdim yazısına dayanmaktadır. Burada Nihânî'nin soyunun Şeyh Hâmid-i Velî'ye (Somuncu Baba) dayandığı, Halvetiye ve Bayrâmiye şeyhlerinden olduğu, hurûf-ı hecâya göre müretteb bir *Dîvân*'ının bulunduğu belirtilmiştir. Nihânî'nin ismi, biyografik kaynaklardan *Osmanlı Müellifleri'*nde (1972, s. 344) geçmektedir. Burada sadece mevlid şairi olduğundan bahsedilmiştir. Hayatı hakkında ilk kapsamlı çalışma, şehir antolojileri ve yıllıklarından hareketle Cemil Gülseren'e (1996, s. 14-17) aittir.

Nihânî hakkında sözlü kaynaklar da dahil bilgi oldukça kısıtlı olup Gülseren'den sonra en kapsamlı bilgiyi *Darende Tarihi* (2002, s. 25) ve *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi* (2009, s. 287-289) adlı çalışmalarında Ahmet Akgündüz vermiştir. Gülseren'den ve Akgündüz'den önce Nihânî'nin hayatı hakkında bilgi veren yerel çalışmalar da vardır (Ulu, 1950, s. 42-45; Öztürk, 1962, s. 9, 10, 16; Cengiz, 1987, s. 167). Bütün bu çalışmaların kaynağı 1866-1919 yılları arasında yaşamış Darendeli Kevâkîbi-zâde Mehmed Hanifî Hoca'nın yazmış olduğu *Darende Tarihi'*ne (1922, s. 5) dayanmaktadır. Akgündüz'den sonra *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde* Hakan Yekbaş (2014) Nihânî hakkında bilgi vermiş ve kısaca *Dîvân'*ından da bahsetmiştir.

Asıl adı Muhammet Sâlih olan Nihânî'nin doğum tarihi, yeri ve yaşamı hakkında herhangi bir muhalefet yoktur. 1220/1805 yılında Darende'de dünyaya gelmiştir ve hayatı boyunca Darende'de yaşamıştır. Şeyh Sâlih Efendi, Sâlih Nihânî Baba sanıyla tanınmıştır. Dedesi ulemâ ve şuarâdan olup tarih bilgini Büyük İzzet Hasan Efendi'dir.

Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın Kürdistan olayları ile Fransızların Mısır'dan çıkışlarına dair *Ziyânâme* isimli tarih kitabı vardır (Bursalı, 1972, Cilt 3, s. 65). İzzet Mehmed Paşa Kütüphanesi'ne iki yüz cildi geçkin kitap vakfetmiştir. Hasan Efendi ayrıca Sadrazam Darendeli Topal İzzet Mehmet Paşanın hocasıdır[1]. İzzet Paşa'nın bazı işlerine fazlasıyla müdahale etmekte, hatta yanından ayrılmak istese de İzzet Paşa hocasını zorla yanından ayırmamaktadır. Büyük Hasan Efendi, Şeyh Hâmid-i Velî haziresinde gömülüdür (Hanifî Hoca, 1922, s. 5; Öztürk, 1962, s. 9; Gülseren, 1996, s. 14; Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 844; Akgündüz, 2009, s. 287; Yıldız, 2016, s. 69). Nihânî'nin babası ise Şeyh Mustafâ olarak tanınan Mustafâ Feryâdî'dir ve o da Darende'nin âlim mutasavvıflarındandır. Nihânî, onun ölümü üzerine post-nişîn olmuştur. Kaynaklarda ve *Dîvân*'ında annesi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Hanifi Hoca (1922, s. 5) ve sözü geçen diğer kaynaklar[2] Nihânî'nin Somuncu Baba soyundan geldiğini ve ayrıca onun Darende'de "Şeyhli" kabilesinden olduğunu belirtmiştir. *Dîvân'*ın giriş kısmında da eserin müstensihi, aynı zamanda müellifin oğlu Müslim Penâhî, Nihânî'nin asıl isminin Muhammed Sâlih olduğunu ve Somuncu Baba'nın temiz sülalelerinden geldiğini ifade eder:

"Sivas vilāyeti dāḫilinde Dārende ḳaẓāsınıñ Zāviye maḥāllesinde dergāh-ı ḳudsiyet-penāhları derūnunda defīn-i ḫāk-i anberīn olan kibār-ı veliyyu'llāh mütteḫiẕinden Ġavṯu'l-Aᶜẓam es-Seyyid eş-Şeyḫ Hāmid-i Velī ḳuddise sırrıhu'l-celī Efendi Ḫażretleriniñ sülāle-i ṭāhirelerinden es-Seyyid eş-Şeyḫ Muhammmed Ṣāliḥ Nihānī ḳuddise sırruhu…" (s. 2)

---

[1] Darende eşrafından İbrahim Bey'in oğlu olan İzzet Mehmed Paşa 1793 yılında Darende'de dünyaya gelmiştir. Darende Hanedanı kadiminden Cebeci-zâdelerden Abdurrahman Paşa'nın yeğenidir. Savaşta ayağının sakatlanması üzerine Topal lakabı ile de anılmıştır. Darendeli Topal İzzet Mehmed Paşa, Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid devirlerinde iki defa sadrazam olmuştur. Vali olan amcası Ali Paşa'nın dairesinde yetişmiştir. Korkusuzluğu, cesareti ve şecaati ile ün yapmıştır. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasında ve Osmanlı-Rus savaşlarında üstün başarılarılar göstermiştir(Süreyya, 1308-1315, s. 460; Sami, 1306-1316, s. 3148; Akgündüz, Öztürk ve Baş, 2002, s. 739).

[2] Öztürk, 1962; Gülseren, 1996; Akgündüz ve diğerleri, 2002; Akgündüz, 2009; Yıldız, 2016.

Dîvân'da da Nihânî, bizzât kendisi, ceddinin Şeyh Hâmid-i Velî olduğunu ifade etmiştir:

Eder nūr-ı tevellā bu Nihānī ḳalbini iḥyā
Ki ceddim Şeyḫ Ḥāmid ṣulb-ı ṭībem yā Resūla'llāh (141/7)

Nihânî'nin soyu aynı zamanda Somuncu Baba kanalıyla Hz. Hüseyin'e oradan da Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır. O bu nedenle "şeyh" ünvanı yanında "seyyid" ünvanıyla da anılmıştır. Nihânî soy silsilesini anlattığı 77. şiirinde kendisi de isminin Şeyh Sâlih, babasının Şeyh Mustafâ olduğunu, Somuncu Baba'nın oğlu Halil Taybî'nin Şeyh Mustafâ'ya baba olduğunu belirterek soyunu Hz. Hüseyin kanalıyla Hz. Peygambere dayandığını belirtmiştir:

Baña Şeyḫ Ṣāliḥ ism oldu pederim
Daḫı Şeyḫ Muṣṭafā nām oldu taḫṣīṣ (77/3)

[Ki] Şeyḫ Ḫalīl-i Ṭaybī aña vālid
Peder aña veliyyu'llāhi terḫīs (77/7)

Odur şeyḫu'l-meşāyiḫ ḳuṭbü'l-aḳṭāb
Ki yaᶜ nī Ḥācī Ḥāmid oldu taḫṣīṣ (77/8, 32, 33)

Nihânî Dîvân'ında *ᶜAzīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Silsile-i Pāk-Neseb-i Siyādetlerini Ḥāvīdir* başlığını taşıyan manzum şecerenin (M/77) şeması:

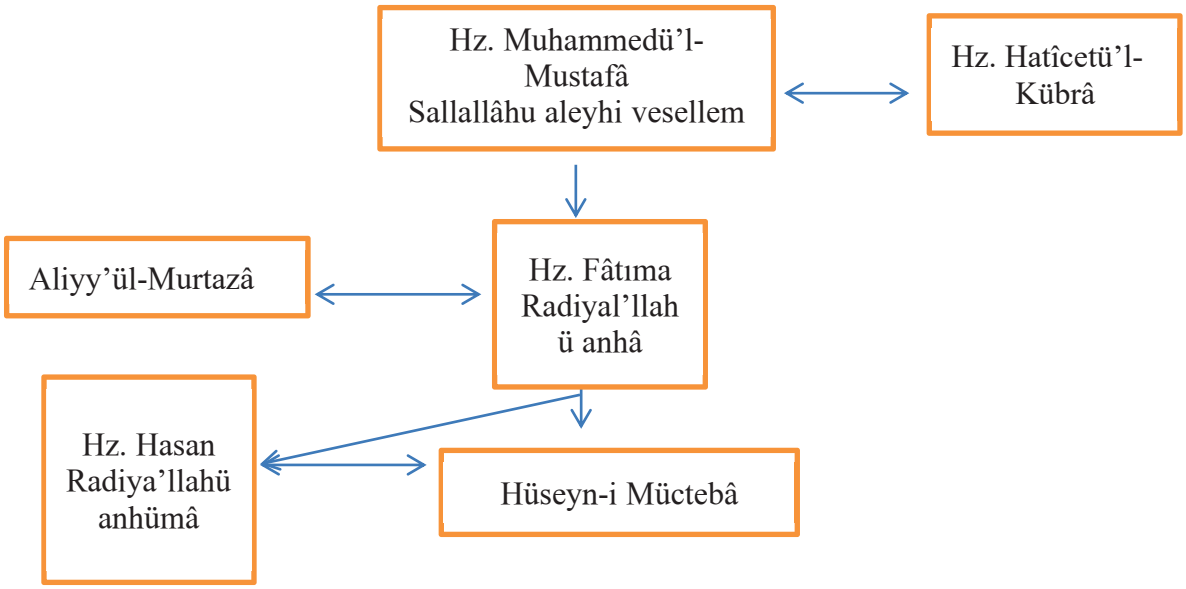

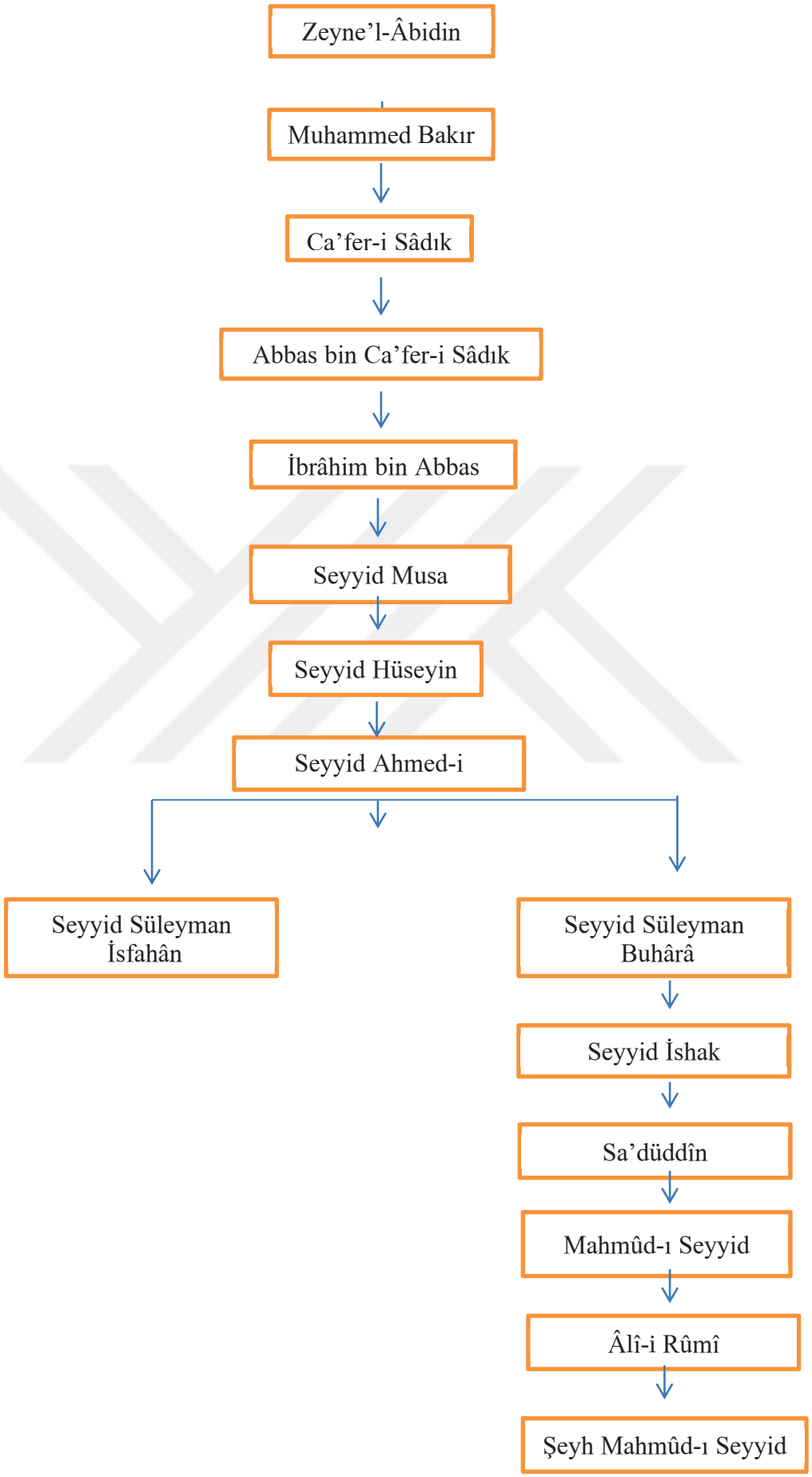
Zeyne'l-Âbidin
Muhammed Bakır
Ca'fer-i Sâdık
Abbas bin Ca'fer-i Sâdık
İbrâhim bin Abbas
Seyyid Musa
Seyyid Hüseyin
Seyyid Ahmed-i
Seyyid Süleyman İsfahân
Seyyid Süleyman Buhârâ
Seyyid İshak
Sa'düddîn
Mahmûd-ı Seyyid
Âlî-i Rûmî
Şeyh Mahmûd-ı Seyyid

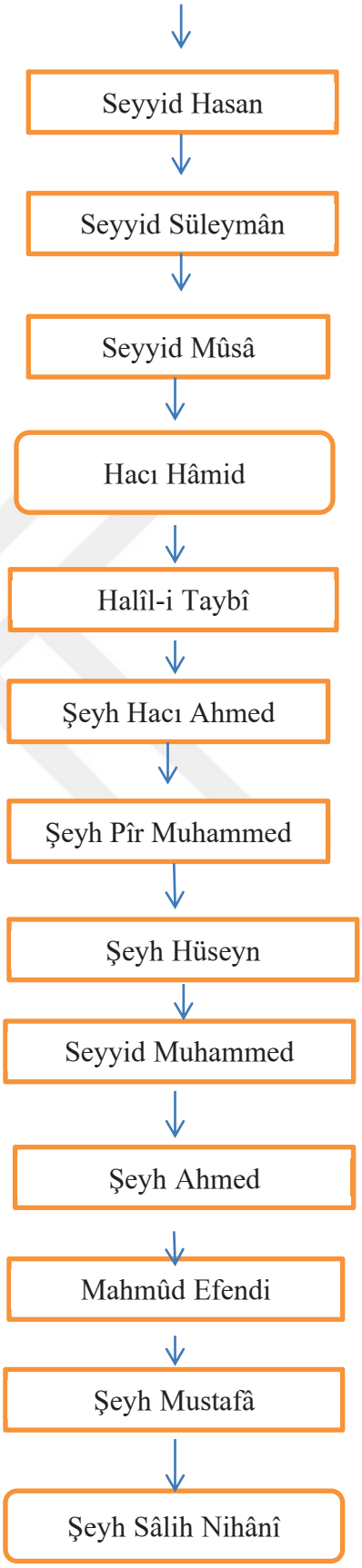
Seyyid Hasan
Seyyid Süleymân
Seyyid Mûsâ
Hacı Hâmid
Halîl-i Taybî
Şeyh Hacı Ahmed
Şeyh Pîr Muhammed
Şeyh Hüseyn
Seyyid Muhammed
Şeyh Ahmed
Mahmûd Efendi
Şeyh Mustafâ
Şeyh Sâlih Nihânî

Muhammed Sâlih Nihânî, silsileden anlaşıldığı üzere Hz. Hüseyin ve Hz. Fâtıma kanalıyla Hz. Peygamber'in soyundan gelmektedir ve bu nedenle seyyiddir. Yine soy silsilesine göre Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) onun büyük cedlerindendir. Dolayısıyla şiirlerinde her daim Hz. Ali'ye ve ehl-i beyte olan sevgisini dile getirmiş, cedlerine saygı duymuştur:

Şefāᶜat eyle yā ceddim Muḥammed
Seniñ neslindenim ey şāh-ı Aḥmed
Nihānīyi ṭarīḳıñda mü'ebbed
Ediver şānını iᶜlān-ı iḫlāṣ (46/7)

Īmānım nūr [u] rūḥ-ı sırr-ı cānım
Ki ol ceddim Muḥammed Muṣṭafādır (55/2-5)

Ḥamdüli'llāh ben muḥibb-i ḫānedān-ı Ahmedim
Terk-i ser ḳıldım yolunda cāvidān-ı emcedim (115/1)

Nihânî güzel bir çocukluk dönemi geçirmiştir. Yaşadığı yer olan Darende'nin yöresel oyunlarından aşık, çelik oyunlarını oynamış, bir dönem âşık olmuş ancak kime âşık olduğu konusunda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Mektebe gitmiş, orada hocadan Arapça Farsça dersler almıştır. Çocukken farklı dinden olanlara, yıldızlara tapan putperestlere atıp tuttuğunu, çocuk hayaliyle gece onları pencereden sarkıttığını, bazen de gevezelik ettiğini söyler. Gençliğinde ise kahvehanelerde gezmiş dolaşmış; saz, santur ve ney ona zevk vermiştir. Gönlü içkiye ve güzellere düşmüştür. Memlekette gezmeye, dolaşmaya, güzel aramaya çıkmıştır:

Biraz vaḳit ṭıflım deyü oynadıñ
Aşıḳ çelik çamurları boynadıñ
Bir zamānda ᶜaşḳa düşüp ḳaynadıñ
Bunca mecāzīde ᶜömür ṣay saña (15/2)

Oḳuduñ mektebde biraz ḫˇāceden
Gāh ᶜArabī gāhī Fārsī heceden
Gāh ṣābi ṣarḳıtdıñ gece bāceden

Gāh da boş boġazlıḳ düşdü pāy saña (15/3-5)

Nihânî hareketli bir çocukluk ve gençlik dönemi geçirmekle beraber âlim olan dedesinin ve babasının rahle-i tedrisinden geçerek yetişmiş ve sıkı bir eğitim almıştır. Arapça ve Farsçayı daha çocuk yaşlarda öğrenmiştir. On sekiz yaşında tarikata girip bir şeyhe bağlandıktan sonra fikrî açıdan olgunlaşmış ve hayatında önemli değişiklikler olmuştur. Nefsini kırmış, zikirle dost olmuş ve eski yaşam şeklini bırakmıştır:

On sekiz yaşında ṭarīḳa girdiñ
Ḥamdüli'llāh mürşid-ḳāmili bulduñ
Nefsi taḫfīf etdiñ ẕikre yār olduñ
Sülūkda olmadı kimse tāy saña (15/6)

Sülūka saᶜ y edip ḳıldıñ ᶜ azīmet
Eski hevālarıñ buldu hezīmet
ᶜ Aşḳ-ı ḳafadārıñ ẕikr-i ġanīmet
Ulaşmaz bu yolda bād-ı pāy saña (15/7)

Gönlüyle münazara ettiği bir şiirinde de mecazî aşk duygusuna rastlanmış olup gönlüyle mücadele ettiği görülmektedir. Gönlü onu dîvâne bir isimle bırakmış, tabiatını hoş bir tad ile celp etmiştir; ancak o bir er olup bıyığını burmadığını belirtir:

Ḳoydu beni bir dīvāne ad ile
Ṭabᶜ ımı celb etdi bir ḫoş dad ile
Bir er olup bıyıġımı burmadım
Sen Nihānī ben de nihān edeyim (118/7)

Ancak Nihânî, tarikata girdikten sonra kendisine bazı gruplar rahat vermemiştir. Hatta kayıtlarda böyle bir bilgiye rastlanmasa da katline fetva verildiğinden ancak kendisine zarar vermek isteyenlerin öldüğünden Allah'ın kendisine yardım ettiğinden bahsetmektedir:

Çoḳ güft-[ü]-gū çoḳ eẕālar verdiler

Ḳatil fetvāsına ḳarar dediler
Hamdüli'llāh hep de yere girdiler
Meydān oldu şimdi şehr-i Hāy saña (15/12)

Nihânî Kadirî, Nakşî ve Halvetî tarikatlarına intisap etmiştir. Devrinde pek çok şairde görülen çok tarikatlılık özelliğinin Nihânî'yi de etkilediği anlaşılmaktadır. Resul Kesenceli, *Hacı Hulûsî Ateş Özel Kütüphanesi*'nde Nihânî Hazretlerinin 15 sayfalık tomar halinde bulunan el yazması icâzetnâmesinin başlangıç sayfasını ve icâzette geçen silsile-i şerîfin tıpkı basımını yayımlamış ve icâzetnâmenin tahlilini yapmıştır (Kesenceli, 2003, s. 12-14). Bu icâzetnâmeye göre Nihânî Kadirî tarikatındandır[1].

Nihânî icâzetini Seyyid Ahmet Şevki bin Hasan'dan almıştır. İcâzetin son kısmında şu ifadeler yer almaktadır: "Ve ben müellif ve icazet sahibi, Seyyid Ahmet Şevki bin Hasan, ona icâzet verdim, halîfe ve şeyh yaptım. Ve onu Post-nişin'e oturttum irşad vazifesine başlamıştır." Bu ifadenin arkasından altı şarta titizlikle uymasını vasiyet etmiştir, bunlar: devam-ı zikr, murakabe, ittiba-i sünne, ahlâk'ül-Muhammediye, sohbtü'ş-şeyh, telkin ve terbiyetü's-sülûktur. Ayrıca az yemek, az uyumak, az konuşmak, nimetlerde uzlet, devamlı zikr, doğru fikir tavsiye edilmiştir. İcâzette Nihânî Hazretleri'ne kadarki silsile-i şeriften ve şeyhinin kendisine hırka-i şerif giydirdiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca "*El Kadirî tarikaten, Nakşbendî meşreben, Halvetî mesleken, Edlebî mavtınen (vatan)*" ifadeleri yer almaktadır (Kesenceli, 2003, s. 13). *İcâzetnâme'*den anlaşılcağı üzere Nihânî Kadirî tarikatındandır. Halvetiliği ise mesleken kabullenmiştir. Mizac ve karakter olarak ise Nakşbendî'dir.

*Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'*nde ise Yekbaş (2014), Nihânî'nin icâzetini babası Mustafâ Feryâdî'den aldığını ve onun ölümü üzerine post-nişîn olduğunu ifade etmiştir. Ancak babası Şeyh Mustafâ'nın hangi tarikata bağlı olduğu belirtilmemiştir.

[1] Osmanlıda medreselerde başarılı olan belli bir yeterliliğe ulaşan öğrencilere icâzetnâme verilirken Tasavvufta bir mürşid-i kâmile intisapla verilen görev ve sorumlulukları mükemmelen yerine getiren zahirî ve batınî olarak her yönüyle kendini yetiştiren ve yetiştirilen kâmil bir hâle gelen kimseye mürşidi tarafından insanları irşad etmesi için icâzetnâme verilmektedir. İcâzeti alan kişi kendi mürşidinin halifesi durumundadır (Kesenceli, 2003, s. 13).

Nihânî, sülûkunun Nakşbendî üzere olup aynı zamanda Kadirî ve Halvetî olduğunu ifade eder ve bunu 7 bentlik murabbasının son mısralarında tekrar eder. Bu da Kesenceli'nin tahlilini doğrulamaktadır. O, şiirinde Halvetiyye'nin "hâ" sını Celvetiyye'nin "cim"i ile değiştirerek halvetten Allah'ın sıfatlarıyla çıkmış ve Hakk'ın varlığında yok olmuştur:

ᶜ Ahd ü iḳrār etmişem nā-dānla etmem ülfeti
Ḫāyı cīme taḥvīl ile seyr ḳıldım celveti
Vaḥdetiñ mebde'-i keṡret ekṡerīde vaḥdeti
Naḳş-bend içre sülūkum Ḳādirīyem Ḫalvetī (154/1)

Aslında o ezelden beri Nakşî tarikatına bağlı olup, renge boyanıp nakş olduğunu ikrara talip olanlar için tevhidin dergâhı olduğunu belirtir. O, "irşad" kelimesiyle Nakşbendî tarikatını bir arada kullanmıştır. Hamd olsun ki Nakşbendî'nin irşadıyla irfana gelmişlerdeniz, diyerek bu tarikat üzere sülûkundan duyduğu mutluluğu dile getirir:

Ezelden Naḳşī rengimdir boyandım renge naḳş oldum
Eger iḳrāra ṭālibseñ menem dergāhı tevḥīdiñ (106/3)

Bu ṭarīḳ-i Naḳş-bend irşādıdır
Ḫamd ola ᶜ irfāna gelmişlerdeniz (64/6)

Nihânî bu tarikat üzere sülûk eylediğini fakat nazenîn bir tarz ortaya koyduğunu da söyler. Onun "nazenîn" kelimesiyle tevriyeli bir anlatıma başvurduğu hem "çok nazlı, narin bir tarz"ı hem de tarîk-i nazenîni yani Bektaşî tarikatını kastettiği düşünülebilir. Görenler için Nakşî, Bektaşî sırrının bir olduğu Ca'fer-i Sâdık imâmının âbâd ettiği ve Hoca Yusuf Hemdânî'nin Ca'fer-i Sâdıktan etkilenip Ahmed Yesevî'ye nefes verip ondan murad aldığını belirtir:

Eyledim Naḳşī ṭarīḳi üzre gerçi ben sülūk
Līk etdim hem revīş-i nāzenīn hādd-i feraḥ (44/4)

Naḳşī Bektaşī sırrı bil yek ṭarīḳdir görene
Caᶜ fer-i Ṣādıḳ imāmı ḳıldı ābād-ı feraḥ (44/5)

Ḫˇāce Yusūf-ı Hemedān verdi nefes ol pīre
Ḫˇāce Ahmed Yesevīden aldı murād-ı feraḥ (44/6)

*Dîvân'*da 18. sayfada oğlu Müslim Penâhî tarafından yazıldığı tahmin edilen hâşiyede Halvetî pîrine rü'yetten bahsedilmekte ve Nihânî'nin pîrinin isminin Yahyâ-yı Şirvânî olduğu belirtilmektedir:

(sene 11)…. ki Sırrü's-Saḳaṭīde buldu kemālet…. gelüpdür çün muᶜanᶜanen bu envār idigü …. ḫalvetī pīrine rü'yet…. bu ḳuluñ pīridir Yaḥyā-yı Şirvān….. Saḥīh sālim budur ki sırr-ı siyādāt…. gel imdi sen de īmān eyle mülḥid…. Nihānī vāriṣ-i sırr-ı ḫilāfet fī-sene 11 (Hâşiye, s. 18).

Nihânî, hayatı boyunca bu üç tarikata intisap etmiş aynı zamanda Halvetiye ve Bayramiye tarikatlarının şeyhliğini yapmıştır. Onun mezar kitabesinde Halvetiye ve Bayramiye meşâyihlerinden ibaresi yazılıdır. Aynı şekilde, daha önce de bahsedildiği üzere, *Mevlid'*inin (H 1308) baş kısmında Nihânî'nin Halvetiye ve Bayramiye şeyhlerinden olup büyük zât es-Seyyid eş-Şeyh el-Hâc Hâmid-i Velî'nin 9. kuşaktan torunu olup onun yüce dergâhında post-nişîn olduğu belirtilmiştir:

"…Ḳuṭbu'l-ᶜārifīn ġavşü'l-vāṣılīn cedd-i ᶜālemīn es-Seyyid el-Ḥāc Ḥāmid-i Velī ḳuddise sırrıhu'l-celī efendimiz ḥażretleriniñ dergāh-ı şerīfinde post-nişīn-i irşādı ve buṭūn-ı tisᶜada muttaṣıl evlādı olup ṭarīḳat-ı ᶜaliyye-i Ḥalvetiye ve Bayrāmiye meşāyiḫinden…" (s. 1)

Yazılı ve sözlü kaynaklara göre Nihânî Hazretleri, Somuncu Baba Camii'nin üst yanında bulunan Balıklı Kuyular'ın üst tarafında, Tohma'nın daralıp dar kayalar arasından geçtiği yerde Örtme Kaya denilen yerde bir çilehane yaptırmıştır. Zaman zaman buraya çekilerek ilim irfanla ve ibadetle meşgul olmuştur.

Nihânî, âlim mutasavvıflardandır ve kaynaklar onun Cebecizâde Mehmet Paşa Medresesi'nde müderrislik yaptığını ve birçok öğrenci yetiştirdiğini bildirmişlerdir. Okuttuğu öğrenciler arasından Darende'nin önemli şahsiyetleri yetişmiştir (Cengiz, 1987, s. 167; Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 485).

Nihânî her ne kadar iyi bir eğitim alıp medrese hocalığı yapsa da kendisini ümmî kabul eder. Çünkü tek ilim sahibi Allah'tır ve o, Allah katında bilgisizdir, anasından nasıl doğmuşsa öyle kalıp okuma yazma öğrenmemiştir. Fakat ince manalı sözler, remizler ona ilham olmaktadır. Tahsili olduğu halde "ümmî olduğunu söylemek" Yunus Emre'den itibaren birçok mutasavvıf şairde görülen bir özelliktir:

Menem ümmī oḳumadım lüġāti
Velī mevhūb olupdur hep nükāti
Nihāniyem şükür buldum necatı
Kitāb-ı ᶜaşḳıñ oḳurken bu ẕātī
Eder esrārını iᶜlāna maḫlūṭ (84/6)

Nihânî ayrıca irfan sahibi olmasıyla da övünmemiş bazı beyitlerinde öz eleştiride bulunmuştur. Her ne kadar Allah'a yakın olsa da bu mertebesini daha çok artırmak hissinde olduğu anlaşılmaktadır. O, ne dünya işlerini tamir edebildiğinden ne de ahiret için riyâzet işlerini tam olarak halledebildiğinden bahsederek bu durumuna üzülmektedir. Ayrıca bazen zamanını boşa harcayıp safahata daldığını ve elinin boş kalıp yolunun kış duman olduğunu belirtmiştir:

Ne taᶜmīr edebildim dünye ḥālin
Ne ᶜuḳbā için aᶜmāl-i riyāżāt (33/22)

Edip evḳātımı żāyiᶜ oluram fısḳile şāyiᶜ
Tehī-destim ḳalıp cāyiᶜ yolumda ḳış duman yā Rab (21/4)

Darende'nin eski esnaflarından ve Hacılar Mahallesi sakinlerinden yetmiş bir yaşındaki Kadir Çakır'ın ağabeyinden ve büyüklerinden işittiğine göre Sâlih Nihânî Hazretleri bir çulun üzerinde oldukça fakir bir hayat sürmüştür. Hacılar Mahallesi'ne ne zaman geldiği, köylerde yaşanan herhangi bir çekememezlik sebebiyle mi veya baskı, zulüm altında mı gelip orada yaşadığı konusunda bilgileri yoktur (Kadir Çakır, kişisel görüşme, 25 Ağustos 2008). Çakır'ın "baskı ve zulüm ifadeleri" Nihânî'nin şiirindeki (15/12) "ezâ" kelimesiyle örtüşmektedir. Fakir bir hayat sürmek ve bir çulun üzerinde yaşamak" da onun ceddi Somuncu Baba gibi melamîlik meşrebine uygun düşmektedir:

Bulardurur Melāmiyyūn daḫı mecẕūb-ı sālikler
Ve hem sālik-i mecẕūbdur rumūzātım eden işmāḫ (47/8)

Nihânî'nin evinin yeri bilinmektedir. Kaynaklarda belirtildiği üzere ve Çakır'ın ifadesine göre Eski Tahtalı Köprü'yü geçince sağdaki derereye varmadan ilk evdir. Bizlerin de röportaj ve araştırmalarımız esnasında gördüğümüz üzere ev tamamen yıkılmış olup sadece evin temelleri üzerinde taş ve toprak kalmıştır. Evin arazisi bahçelik haline getirilmiştir. Çakır'ın ifadesine göre ev öncesinde iki katlı, kerpiçten yapılmış olup evinin altında bir mahzeni bulunmaktadır. Sâlih Nihânî Hazretleri vefat edince evi Hacılar Mahallesi'nin büyük âlimlerinden olan Mehmed Hoca'yla evli Nihânî'nin kızkardeşi Ayşe Hanım'a miras kalmıştır.

Nihânî'nin ölüm tarihinde tutarsızlık vardır. Kaynaklarda ve mezar kitabesinde 1305/1888 olarak belirtilmiştir. Ancak *Dîvân'*ın müstensihi aynı zamanda Nihânî Hazretlerinin oğlu Müslim Penâhî, babasının ölüm yılını H 1307 olarak belirtmiştir[1].

Müslim Penâhî babasının ruhunu teslim etmeden beş dakika önce söylediği sözleri şu şekilde nakletmiştir:

Bi-ḥamdi'llāh Şeyḫ Ṣāliḥ Efendi
Gelip gitdi ṭutup peymānı ᶜahdi
Görenler ẓāhirīn inkāra düşdi
Velī bāṭın gören Ḥaḳḳa erişdi (5a)

Nihânî de kendi mezar taşına yazılmak üzere hayatta iken kaleme aldığı ledünniyyâta dair tarih manzumesinde ölüm tarihini H 1307 bildirmiştir. Bendin son mısrası ebced hesabına göre 1307'ye denk düşmektedir:

---

[1] Dîvân başlamadan önceki sayfalarda (4b, 5a) bu bilgi ve dörtlük verilmiştir ancak Nihânî'nin ölüm tarihini vermesi açısından önemli görüldüğü için buraya alınmıştır.

Bu daḫı işbu Dīvān-ı şerīfiñ mü'ellifi bulunup bin üç yüz yedi tārīḫ-i hicrīsinde ᶜālem-i ḥicāle iştiġāl buyuran ḳuṭbü'l-aḳṭāb peder vālā-şānı es-Seyyid eş-Şeyḫ Ḥāfıż Muḥammed Ṣāliḥ Nihānī Baba Efendiniñ hengām-ı irtiḥālinde rūḥ-ı muḳaddesini teslīm etmezden beş daḳīḳa aḳdem īrād buyurduġu ṣoñ nuṭkudur. Ḳarşuki ṣaḥīfe yazılmış olan sāġ ṣaḥīfeden naḳl olunan nuṭḳ-ı muḳaddesdir velehu Nihānī Baba ḳuddise sırruhu'l-ᶜazīz (4b)

Nihānī intibāh etdi
Çü ceddini penāh etdi
Vuṣūl-i bezm-i şāh etdi
Cem-i aḫlāḳ-ı nāʿ ūta (147/7)

Önemli zâtların ölüm zamanını hissetmesi gibi Nihânî de ölümünün yaklaştığını hissetmiş ve son hazırlıkları yapmaya koyulmuştur. Ölüm yılı H 1307 olarak içine doğmuş ve tahmin ettiği yıl olan H 1307 yılında da vefat etmiştir. Mezarı yakın bir tarihe kadar Darende Hacılar Mahallesi'ndeki Şeyhli Mescidi'nin avlusundayken es-Seyyid Osman Hulûsi Vakfı tarafından aynı konumda tecdîd ettirilerek bir türbe içine alınmış ve ziyarete açılmıştır[1].

Nihânî'nin kaynaklara göre üç oğlu ve bir kızı bulunmaktadır. Soyu kız evladı tarafından devam ettirilmektedir. Oğullarından Mustafâ Müslim Penâhî 1847'de doğmuş ve doksan beş yaşlarında İstanbul'da 1942'de vefat etmiştir. Babası gibi âlim şairlerdendir, medrese tahsili görmüştür. Babasının *Mevlid*'ini Matba-i Âmire'de tabettirmiştir. Ayrıca onun *Dîvân*'ını tertip etmiş olup eserin müstensihi durumundadır.

Nihânî torunu Hasan Rıza'nın doğumu üzerine yazdığı tarih manzumesinde oğlu Müslim Mustafâ Penâhî'den "gözünün nuru" gelininden de "pak inci" olarak bahsetmiştir. Bu beyitten oğlunu ve gelinini çok sevdiği anlaşılmaktadır. Torununa ve annesine şeytanın yaklaşmamasını, oğlunun ve gelininin ömür boyu mutlu yaşamalarını istemiştir:

[1] Hacılar Mahallesi sakinlerinden Kadir Çakır'ın ifadesine göre Şeyhli Mescidi'nin eski ismi Emine Hatun Camii'dir. Kerpiçten yapılan mescid yıkılmış ve harabeye dönmüştür ancak1987 yılında Somuncu Baba Vakfı tarafından imar ettirilmiştir. O bölgede başta Diyarbakırlı Mehmed Hoca, Hacı Mahmud Efendi, İbrahim Efendi, Hacı Hulûsî Efendi gibi önemli zâtlar, âlim mutasavvıflar, şeyhler, yaşadığı için caminin ismi Şeyhli Camii olarak değiştirilmiştir. Kadir Çakır'ın ve ağabeyinin ailelerinin Hacı Hulûsî Efendi'nin gelinleri olan Fatma Çakır'dan işittiklerine göre Nihânî vefat ettiği gün çok karlı bir gündür, dışarıda çok kar yağmaktadır. Çetin bir kış ve Hacılar Mahallesi denilen o bölgenin oldukça dağlık olması nedenleriyle Nihânî'nin tabutunu Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Camii'nin yanında Somuncu Baba soyundan gelen önemli zâtların gömülü olduğu Hazîre'ye getirememişler ve Şeyhli Mescidi'nin avlusuna defnetmişlerdir. Mezarı ve kitabesi Hacı Hulûsî Efendi Hazretleri tarafından yaptırılmıştır. Yakın bir tarihte de es-Seyyid Osman Hulûsi Vakfı tarafından bir türbe yaptırılarak ziyarete açılmıştır.

Gözüm nūru ki Müslim Muṣṭafā dürre-i pākinden
Şerefince hidāyetle ẓuhūra geldi bir vildān (M132/2)

Aña hem vālidesine ebed yol bulmaya şeyṭān
Ki vālid vālide ile muᶜammer ola cāvidān (M132/6)

Torununun ismini Hasan Rıza koyup ismi gibi güzel ahlakta ve ismine mazhar olarak yaratılanlar içinde saygıdeğer olmasını dilemiştir. Doğum tarihini de gaybdan erenler söylemiştir:

Daḫı ismi gibi ḫulḳ-ı ḥasen Rıżā dinip nāmı
İde esmāsına maẓhar mükerrem ola der-ekvān (M132/13)

Gönülde cemᶜ olup ġaybdan erenler söyledi tārīḫ
Reġas ḥarfindedir tārīḫ Nihānī remz eder iᶜlān (M132/14)
(1290)

Bu manzumenin altında "*Ṭūlul'llāhi ᶜömrehu ve vaṣᶜu'llāhi rıẓḳahu fī 18 Şevvāl sene 1290 tārīḫinde ẓuhūr itmişdir.*" ifadesiyle Hasan Rıza'nın 18 Şevval 1290/9 Aralık 1873'te dünyaya geldiği ifade edilmiştir. *Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi'*nde ise (Akgündüz, 2009, ekler s. 16) Hasan Rıza'nın doğum tarihi 1870 olarak belirtilmiştir.

1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Nihânî, dedesi ve babasının rahle-i tedrisinden geçerek tasavvufi ve edebî kimliğini kazanmıştır. Ailenin mutasavvıflık vasıfları yanında şairlik özellikleri de dikkat çekici olup Nihânî'ye yansımalarının olduğu düşünülmektedir. Hatta o da kendisinden sonra gelenleri de etkilemiş ve ailedeki bu şairlik geleneği bilindiği kadarıyla birkaç kuşak daha devam etmiştir.

Nihânî'nin dedesi Büyük İzzet Hasan Efendi ulemâ ve şuarâ zümresindendir. Oğlu Mustafâ Müslim Ocak da bu silsileye eklenmiş olup Penâhî mahlasıyla şiirler yazmıştır. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde Metin İpek'in (1995) belirttiği üzere Nihânî, şairlik

konusunda oğlunun ilk ustası olmuştur. Dördüncü kuşağı temsil eden torunu Hasan Rıza da yine şair olup aruz vezniyle yazılmış şiirleri bulunmaktadır. Nitekim doğuştan şair bir ruha sahip olan Nihânî başta ailesinin etkisi sonra da medrese tahsili ve diğer farklı çevresel faktörlerle sanat kimliğini oluşturmuştur.

Osmanlı *Müellifleri*'nde Bursalı Mehmet Tahir (1972) Nihânî'yi mevlid şairi olarak göstermiş (s. 344), Hasibe Mazıoğlu da (1974) yine onu Türk edebiyatında mevlid yazan şairler arasında zikretmiştir (s. 61).

Nihânî'ye göre şiirde önemli olan şekil değil manadır, çünkü şiir şairin kalbine ilham olarak doğmaktadır. Vehbî şaire şairlik vahyedildiği için şiirdeki mutlak kaidelerde esneklik sağlanır, vahiy nasıl gelirse şiir o şekilde sunulur, kizbî olanla yani kurguyla alakası yoktur. O öyle bir aşk bilgesidir ki onun ilmine akıllar ermez, anlam zevki onun gönlüne keşf yoluyla tecellî olmuştur:

Öyle bir dānā-yı ᶜaşḳım ᶜilmime ermez ᶜuḳūl
Keşf olup **ẕevḳ-i maᶜ ānī** göñlüme ḳıldı nüzūl (109/1)

Nihânî, mahlas olarak "gizli, saklı" anlamına gelen "nihân" kelimesini seçme nedenini cennetten bu dünyaya ayak basıp önüne yüce bir perde çekildiğinde o anı kendisinin görmediği, saklı olduğu sebebine bağlamıştır. Bu nedenle o kendisine "Nihânî" demiştir. Zerrelerine akıl erdiremeyip ten mi ruh mu olduğunu anlayamamıştır:

Cinândan ẓāhire başdım ḳademi
Çekildi bir perde ḥā'il evcimi
Ben de görmez oldum şimdi o demi
Aratdı anıñçün āh [u] ḫazānem (120/15)
Nihān olup nihān dedim ẕātıma
Nihānīle maḫlaṣ verdim ḫātime
ᶜAḳl erişmez oldu bu ẕerrātıma
Bilmez oldum şimdi ten mi yā cānem (120/16)

Nihânî şairlik yeteneğini medrese eğitimiyle birleştirmiştir. Bu nedenle onun her ne kadar şekle önem vermiyormuş gibi bir edâsı olsa da genel manada vezni önemseyip mısraları ölçüye uydurmak amacıyla elinden gelen imkânları kullandığı görülmektedir.

Nihânî'nin sanatının bel kemiğini aşk oluşturur, çünkü tasavvufun temelinde aşk vardır. Kâinatın yaratılışı aşk neticesindedir. Kuşlar aşk ile uçar, serap çölde aşk ile parlar, güneş ve yıldızlar aşk ile parlar, ay aşk ile dolaşır, aşk ile rüzgâr eser, aşk ile derya kaynar ve levha üzre kitap aşk ile yazılır:

ᶜ Aşḳile düzüldü geldi kā'ināt
Her ne var ᶜ ālemde zīr ile ḳıbāb (16/4)

ᶜ Aşḳile bāl ile per açdı ṭuyūr
ᶜ Aşḳile saḥrāda parladı serāb (16/5)

ᶜ Aşḳile şems [ü] nücūm pür-tāb eder
ᶜ Aşḳile cevlān edipdir māh-tāb (16/6-7)

Nihânî'nin edebî kişiliğinin oluşmasında en önemli faktör onun mutasavvıf kimliğidir. Altı padişah devrine tanıklık etmesine rağmen hiçbir padişaha ya da sadrazama kaside yazmamıştır. Sadece vaktiyle Darende kazasına yeni atanan Kaymakam Sait Bey'e hicrî yılbaşı tebrik tarihi (M/131) yazarak onun yeni görevini kutlamış ona övgüde bulunmuştur. Mutasavvıf şairlerin padişahlara kaside yazmamasında Allah katındaki makamın daha önemli olduğu anlayışı hâkimdir. Ayrıca bu dönemde hâmilik geleneğini sadece II. Mahmud'un devam ettirdiği ve bu geleneğin zayıfladığı bilinmektedir. Dolayısıyla padişah himayesini göremeyen şairler, din büyüklerine sığınarak daha çok tevhid, münacat ve na't türünde şiirler yazmışlardır.

Nihânî'nin şiirlerinde ehl-i beyt sevgisi önemli bir yer tutar. Bu durum soyu Hz. Peygambere dayanıp seyyid olan birçok şairde görülen bir özelliktir. Onun övgüleri Hz. Peygamber, Hz. Ali, ehl-i beyt, on iki imam, dört halife, tarikat büyükleri ve ashâb-ı kirâm etrafında yoğunlaşmaktadır. Nihânî bu tür şiirlerinde didaktik ve fikrî atmosferi lirizmle ilgi çekici bir havaya büründürmüştür. Münacatları da na'tları gibi aynı coşku ve içtenliğe sahiptir:

Ḫudāyā ᶜabd-ı bī-çārem Ḫudāyā
Żaᶜīf [ü] maᶜṣiyetkārem Ḫudāyā (3/1)

Teveccüh eyledim dergāhıña men
Günāhımdan şeremdārem Ḫudāyā (3/2)

Cemāliñ gülşeninde ᶜandelībem yā Resūla'llāh
Velī ḥāṭır-ı maḥzūn bir ġarībem yā Resūla'llāh (141/1)

Çeşmiñ üzre māh-ı nevveş ol kemān ebrūlarıñ
Ruḫsār üzre şānelenmiş müşg-bū gīsūlarıñ
Rūyuñu bir kez görünce refᶜ olur ġaygularıñ
Gelmemiş miṣliñ cihāna Şāh-ı Merdānım ᶜAlī (153/2)

Resūlüñ çār-yāri çār-velīdir
Bular bir şeceriñ nāzlı gülüdür
Kimi tāc kimi ḳabā [vü] şālıdır
Ebū Bekr [ü] ᶜÖmer ᶜOṣmān ᶜAlīdir (54/1)

Nihânî'nin övgülerinde olduğu gibi yergilerinde de lirizm kendini hissettirmektedir. Onun kızgınlığı Süfyân ailesinedir. Kerbela faciasından dolayı her daim Yezid'e lanet okuyup beddua eder. Onu ve bütün ailesini uğursuz sayar ve cin kavminden kabul eder. Bunlar Nihânî'yi canından bezdirmiştir. Ayrıca Yezid'i koruyanları da ihanete rağbet eden inatçı kimseler olarak değerlendirir. Yezid kötü işler yaparak Mervânîlerin gönlünü hoş etmiştir. Bu zulme razı olan öbür dünyada Yezid'le toplanmalıdır:

Yeter bu ḳavm-i Süfyāndan uṣandım
Bu ḳavm-i şūm ile cāndan uṣandım (121/1, 7)

Saᶜādet ṭālibi olan saᶜīdān ile ḥaşr olsun
İhānet rāġıbı olan ᶜanīdān ile ḥaşr olsun (130/1)

Yezīd-i bed-fiᶜāl Mervāniyān ḥālini ḫoş eder
Olan rāżī bu żulme ol Yezīdān ile ḥaşr olsun (130/5)

Vahdet-i vücud nazariyesini işlediği şiirleri hikemî bir üsluba sahip olmakla birlikte lirik ve sanatlı olanları da bulunmaktadır:

Ẓıll-ı Ḥaḳdır añladım eşyā ile esmāyı men
Hep meʾāṣirle müʾeṣṣir ᶜālem-i ṣuġrāyı men
Sırrıma ẓarfım Nihānī noḳta-i sevdāyı men
Encümen bezminde lāl oldu zebān fem ibtidā (2/7)

Nihān eyle beni sende ne sende bil ki sen bende
Ne bende külli şey sende ne sende bende-i dānā (5/7)

*Devriyye'*leri de onun edebî ve tasavvufî kimliğini belirlemede önemlidir. Yaratılışın başlangıcını ve sonunu, varlığın nereden gelip nereye gittiğini ve bu ikisi arasındaki safhaları edebî bir dille anlatmıştır:

Bir zamānda māʾ-i ṭıyn içre ᶜaceb miṣl-i sifāl
Perverīşim ḫūr ile nūr eyledi ḳaddimi dāl
Niçe yatdım nite ḳalḳdım men nemīdānem ne ḥāl
Nīm-sürūr ebḥār-ı ḳaṭre vefret-i ġam ibtidā (2/3)

Rindlik konusunu başarılı bir şekilde ele almıştır. Sâkî, mey, meyhane kavramlarını remizlerle anlatmıştır. Rintler daha meyhanede şarap yokken *elest bezmi*ndeki ilahî aşk şarabıyla sarhoş olmuşlardır, ellerinden kadehleri düşmez ve pervasızdırlar. Âşıkların içkisinden dolayı gözler kızarır, içki meclisleri kurulur ve gül çehreli sâkî Cem'in kadehini devrettirir:

Beẕimde tāb-ı dil sāḳī mey-i raᶜnā mıdır bilmem
Elinden cāmı düşmez rind-i bī-pervā mıdır bilmem (119/1)

Baḳar mı meclis-i rindāna dil aġyāra meyl etdi

Neden iġmaz eder āyā gözü şehlā mıdır bilmem (119/7)

Ḳızarmış çeşm-i ḫūn-rīziñ mey-i ᶜuşşāḳdan cānā
Ne bu āteşle neẕẕāre gözüñ ḳan etmede ḥālā (12/1)

Ḳurula bezm-i ṭarab sāḳī-i gül-çehre ṣuna
Devr ede sāġar-ı mey āyīne-cām-ı Cemini (156/2)

Nihânî çoğu yerde dîvân şiiri mazmunlarını ilahî aşkla tasavvur etmiştir. "Âşık-mâşuk, gül-bülbül, şem-pervâne, felek" gibi mazmunları bazı yerlerde ifade problemleri ve vezin hataları olmasına rağmen başarıyla kullanmıştır. Sevgiliye ait güzellik unsurları mecazî aşkın anlatıldığı birkaç şiirde, bir güzel için doğrudan kullanılırken ilahî aşkın anlatıldığı şiirlerde remizlerle batınî anlamlar ihtiva edecek şekilde kullanılmıştır. Bazen de bu güzellik unsurları Hz. Peygamber'e ya da Hz. Ali'ye uyarlanmıştır:

Ṣol muḳavves ḳaşlarıñ miḥrābıdır bīmāra tīġ
Hem muᶜanber kākülüñ enfāsıdır eşᶜāra tīġ
Ol münevver vechiniñ envārıdır ezkāra tīğ
Sünbül-i zülfün uzâtmış şol gül-i ruḫsāra tīġ
Gūyiyā ḳılmış ḥavāle lāleler gülzāra tīġ (95/1)

Cebhesinde ḫāl-i siyāh dāne-i dür-dānedir
Sünbül-i gīsū-yı müşgüñ revnaḳı hem şānedir
Secde ḳılmaz ol leb-i dendānıña bīgānedir
Ġamze-i fettānıñıñ bildim ki ḳaṣdı cānadır
ᶜĀḳıbet urdu derūnumda dil-i bī-çāre tīġ (95/2)
Rāh-ı ᶜaşḳa ḫāk-i pā nāmıyla düşdüm Bāriyā
Bād-pāy-ı mürşid-i kāmil doḳunsun dā'imā (11/1)

Gülşen-i ᶜaşḳıñ hezār-ı dil-fürūşu olmuşuz
Maṭlabım ancaḳ rıżā-yı Ḥazret-i Ḥaḳ bī-merā (11/3)

Nihânî bazı tahmislerinde oldukça başarılıdır. Tahmis ettiği gazelle kendi yazdığı mısraların hem anlam hem de ahenk bakımından birbirini tamamladığı görülmektedir:

Derdiñle bu ġamnāki sūzāneye dönderdiñ
Bu dīde-i nemnāki çeşmāneye dönderdiñ
Ḳurduñ bu dile tennūr aş-ḫāneye dönderdiñ
ᶜAşkıñla bu uşşāḳı şāhā neye dönderdiñ
Şemᶜ-i ruḫuña ḳarşu pervāneye dönderdiñ (105/1)

Gel imdi söz ile sāzı cünūna yār olandan ṣor
Çü bülbül gibi pervāzı açuban zār olandan ṣor
Rumūzāt-ı muᶜammāyı yürü huşyār olandan ṣor
Rumūz-ı enbiyāyı vāḳıf-ı esrār olandan ṣor
Ene'l-Ḥaḳ sırrını cāndan geçip ber-dār olandan ṣor (58/1)

Nihânî'nin bazı şiirlerinde geniş bir hayal gücü kendini hissettirmektedir. Sözcüklerle resim çizip gözümüzün önünde bir tablo oluşmasını sağlar. *Dîvân*'da sarımsak bostanının aşkın darağacını tuzak kurup gece gündüz devretmesi, aşk yılanının seyisin dizginini cehennem narına doğru çekmesi, muhabbet çadırının kurulup içinde zikir kandilinin yakılarak kapıya tevhid tokmağının asılması ve Hz. Peygamber'in ayağının tozunun aşk ateşiyle tutuşup sürmedan olması bunlardan bazılarıdır:

Leyl ü nehār bustān-ı fūm ḳurmuş ṭuzaġ [u] dār-ı ᶜaşḳ
Devrile bī-ḳarār eder (97/28)

Çekdi ᶜinān-ı rāyiżi nār-ı dūzaḫa mār-ı ᶜaşḳ
Bi'ṭ-ṭavᶜ iḫtiyār eder (97/44)

Yaḳ çirāġ-ı zikr ḳalbe ḳur muḥabbet ḫaymesin
Ḳapıya tevḥīd ṭopun envār-ı ᶜaşḳa eṣ-ṣalā (150/5)

Ḳulub-ı ᶜāşıḳān [u] ḫāk-i pāyıñ ḫayme-i ġamda
Ṭutuşdu nār-ı ᶜaşḳıñ ile gūyā sürmedān oldu (152/8)

Nihânî her ne kadar münzevî bir şair gibi görünse de sosyal hayattan kendini tecrit etmemiştir. Darende kazasına yeni gelen bir kaymakama kutlama ve yılbaşı tebriki yazmış onun yeni görevinde başarılı olması için istek ve temennilerini akıcı bir üslupla dile getirmiştir (M/131). H 1300 Darende kazası mahallî idaresine tayin olan Selim Beyzâde Ahmet Bey ile Mustafâ Efendizâde Abdullah Efendi haklarında rumûzât îrad buyurmuştur (M/148). Torunu Hasan Rıza'nın doğumu için tarih manzumesi yazarak doğumuna tarih düşmüştür (M/132). Tarih manzumeleri daha sade bir üslupta olup övgü ve nasihat içermektedir. Toplumun ileri gelenlerinde gördüğü aksaklıklar üzerine yarı uyarı içerikli pendnâme yazıp hem eleştirel bir üslupla hem de nasihat tarzında söylemek istediklerini söylemekten çekinmemiştir (M/62).

Nihânî'nin hayatından ve *Dîvân*'ından elde ettiğimiz çıkarımlarla edebî kişiliğinin oluşmasındaki unsurları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Âlim ve mutasavvıf bir aileden gelip kendisinin de âlim ve mutasavvıf olması.
2. Şair bir aileden gelip doğuştan şair bir ruha sahip olması.
3. Nesebinin Somuncu Baba Hazretleri'ne ve oradan Hz. Hüseyin yoluyla Hz. Peygamber'e dayanması ve bu nedenle ehl-i beyte olan sevgisi.
4. İbnü'l-Arabî'nin ve Niyâzî-i Mısrî, Nakşî Akkirmânî, Zâtî Efendi ve Eşrefoğlu Rûmî ve Şeref Hanım gibi şairlerin tesiri.
5. Mahallîleşme akımının etkisi.
6. Çocukluğunda kahvehâne kültürü içerisinde Battalnâmeler ve Cenknâmeler dinleyerek yetişmesi.
7. Yaşadığı bölgede seyyar kitapçılığın yaygın olması ve iyi bir okuyucu olup şair Dîvânlarının çoğunu okuma imkânına sahip olması.

Sonuç olarak Nihânî'nin, yaşadığı devirde *Mevlid'i* çok sevilip defalarca okunsa da *Dîvân'*ı gün yüzüne çıkmadığı için kıymeti tam olarak anlaşılamamıştır. Doğuştan şair ruhuna sahip olup bunu medrese eğitimiyle birleştirmiştir ve aynı zamanda iyi bir okuyucudur. Nihânî, pek çok şairin *Dîvân*ını okuyarak şairlik tecrübesi yapmış, şiirlerini gelişigüzel yazmamıştır. Dönemin edebî havasından etkilenmiş Encümen-i şuara şairlerinden Mir Kâzım Eşref Bey'in müşterek gazeline nazîre yazmış ve tarih manzumeleri yazmaktan geri kalmamıştır. Onun şiirleri çok rahat anlaşılmamakta en

sade, anlaşılır zannedilen şiirlerinin arkasında dahi derin anlamlar gizlenmektedir. Şiirlerinin anlaşılması için belli bir düzeyde din, tarih, felsefe bilgisine ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla beraber hece ölçüsüyle yazılmış kısa ölçülü, lirik şiirleri bulunsa da bunlar sayılıdır. O ceddine sahip çıkmış onlara olan duygularını samimi bir sevgi ve övgüyle dile getirmiş ancak Hz. Peygamber'e olan aşkının hak olduğunu vurgulamış, tarikatlar hakkında objektif bir bakış açısı sergilemiştir.

1.2.1. Şiir ve Şairlik Hakkındaki Değerlendirmeleri

Şairlerin sanat güçleriyle yaratılışları arasındaki ilişkiler, yaratılışlarında sanat açısından var olan birtakım özellikler veya "doğuştan birtakım sanat, zevk ve yeteneklerine sahip olma hali" araştırılan konulardandır (Tolasa, 2002, s. 189).

Dîvân'daki poetik söylemleri; şiirin doğuşuyla ve şairin özellikleriyle ilgili değerlendirmeler, döneme ve şaire ait tenkitler, şairin kendisiyle ilgili değerlendirmeler olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür:

1. Şiirin Doğuşu ve Şairin Özellikleriyle İlgili Değerlendirmeler

Bu tür değerlendirmelerde şiirin doğduğu yer olan kalple yaratıcı arasında bir bağlantı olduğu üzerinde durulmuştur. Ancak ilhamın kalpte doğması için bir hazır bulunuşluk söz konusudur. Bu hazır bulunuşluğun en önemli belirtisi ise irfan sahibi olmaktır. Dolayısıyla "kalp" ve "ilham" kavramları kilit fonksiyonunu üstlenmiştir. Bu aşamalardan sonra şair kalem ehli ve sühandan özelliklerini taşır.

Şiirler zihin yorarak, düşünerek doğar sanmayın; şiir âşıkların kalplerine kudret kalemiyle yazılmaktadır:

> Tefekkürle tedebbürle doġar şanma bu eşᶜ ārı
> Ḳulūb-ı ᶜ āşiḳāna **kilk-i ḳudret**le urur bünyād (49/2)

Şairlerin kalpleri ilahî hazinelerdir bunu anla, mutlak feyzin kelamından mukaddesler doğuştan gelir:

Ḫazā'in-i İlāhīdir ḳulūb-i şāᶜiri fehm et
Kelām-ı feyż-i muṭlaḳdan muḳaddesler olur hem-zād (49/3)

Nihânî'ye göre âriflerin kalplerine tecellî edip onları Nigaristan'ın güzel söz söyleyeni yapan Allah'tır:

Ḳulūb-ı ᶜārifāna maẓhar edip
Suḫandān-ı Nigāristān eden dost (24/2)

2. Döneme ve Şaire Ait Tenkitler

Dîvân'da döneme ve şairlere yönelik tenkitler mevcuttur. Nihânî yaşadığı dönemden ve şairlerden şikâyetçidir.

Nihânî, dönemine göre iyi bir şair olduğunun farkındadır fakat yaşadığı dönemde sözün değerinin bilinmediğinden ve kıymetinin anlaşılmadığından şikâyetçidir:

Ehl-i dil cāh-ı meẕelletde düşüp ḳalmışdır
ᶜAceb erbāb-ı suḫan ḳadrine ḥürmet göremem (122/2)

Ey gönül! Söz incisini tellal eline verme, çünkü bu pazar içinde mücevhere kıymet verildiğini görmedim.

Suḫan-ı gevheriñi verme münādī eline
Bu pāzār içre göñül gevhere ḳıymet göremem (122/3)

Nihânî'ye göre Arapçadan, Farsçadan vazgeçilmeli ve Türkçeye uğursuz olarak bakılmamalıdır. Fâkihi yolda bırakan Arapçadır, artık onun devri geçmiştir. Türkçe uğursuz görülmemelidir:

Vāz geçelim ᶜArabīden Fārsīden
Ṣarf edelim medreseden kürsīden
Faḳīhlikden zāhidlikden dersīden

Görmeyelim menḥūs ile Türkceyi (157/2)

Fehm edip remz-i Nihānīye inān
Köre ne var görene günden [c] ayān
[c] Arābīdir faḳıyı yolda ḳoyan
Devri geçdi Arabīniñ oḳuyalım Türkceyi (157/4)

3. Şairin Kendisiyle İlgili Değerlendirmeler

Bu tür değerlendirmeler genelde fahriye niteliği taşımakta olup yine şiir şairin kalbine ilham neticesinde doğmaktadır.

Nihânî hikmet incisi söyler, onun söyledikleri Kur'ân'ın özüdür, Kur'ân'ın kabuğundan lezizdir:

Bu Nihānī dürr-i ḥikmet söyledi
Maġz-ı Furḳān kışr-ı Ḳur'āndan lezīz (52/9)

Nihânî'nin öyle bir işaretler sembolü vardır ki bunu kimse anlamaz, onu meğer güzel söz söyleyenler içinde şehzad etmişlerdir:

[c] Aceb remz-i rumūzuñ var Nihānī kimse fehm etmez
Seni **nuṭḳ-ı suḫan** içre meger kim etdiler şeh-zād (49/7)

Nihânî'nin kalemi nazik edalıdır. O, aslında gönlündeki gizli sırrı açmamıştır; kaleminin nazik edalı olmasını sağlayan Allah'tır:

Dildeki rāz-ı Nihānī açmadım aṣlā velī
Ḫāme-i nāzik-edāyı eyleyen gūyā Ḫudā (4/5)

1.2.2. Nazîrecilik Geleneğine Katkısı ve Tahmisleri

Nihânî Dîvânı'ndaki nazîrelerin başlıkları şöyledir:

1. Velehu Müşārün İleyhiñ Mir Kāẓım ve Eşref Beg Efendileriñ Düvāzdehlerine Tanẓīren Īrād Buyurduḳları Sitāyiş-i Şāh-ı Kerbelā ve Medḥ-i Düvāzdehleridir (M/10)

2. Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Sābıḳ Merḥūm Amāsiye Mutaṣarrıfı Şāᶜir-i Meşhūr Żiyā Bege Tanẓīren Müseddes-i Merṣiye-i Ciger-sūzudur (M/128)

3. ᶜAzīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Esbaḳ Ḳażāmız Ṭapu Kātibi Olup Erbāb-ı Dil ü Muḥibbāndan ve Ḫānedān-ı Ḳażādan Kāşif Aġa-zāde Meḥmed Remzī Efendi Merḥūma Naẓīredir Mümā ileyhiñ İltihāsına Mübīndir (M/139)

4. ᶜAzīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Mebde'den Meᶜāda Ḳadar Ruḥānī vü Cismānī Edvār-ı Kevniyye ve Kebīre-i Ledünniyyesidir ve Ḥācī Bektaş-ı Velī Müttekī Sırrü'l-Celī Ḥażretlerinīñ Devriyyesine Naẓīredir (M/127).

5. ᶜAzīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Nāẓım-ı Kerbelā ve Miᶜrāc-ı Nebī Mü'ellif ü Nāẓımı Bulunan Ehlu'llāh-ı Kirāmdan Dārendeli Zāᶜim-zāde Ḥasan Beḳāyī Ḥażretleriniñ Bir Nuṭḳunu Tanẓīr-i Pür-ᶜİbretleridir (M/113)

6. Bu Daḫı Beypazārlı Meşhūr ᶜĀşıḳ Dertliniñ Maṭbūᶜ Dīvānında Muḥarrer Efvāh-ı Nāsda Ḳırā'at Olunan Şerīfidir ki İşte Budur: "*Ḳanāᶜat mülkünüñ pādişāhıyem/Dārā-yı devletim ṣabūren şekūr*" İşbu Mezkūr Şerīfi ᶜAzīz-i Müşārün İleyḥ Ḥazretleriniñ Naẓar-ı Ḥikmet-Eṣerleri Buyurularaḳ bi'l-İntiḫāb Luṭfen Tanẓīr Buyurduḳları Şerīfidir (M/61)

Birinci nazîre (M/10), Koniçeli Kâzım Paşa ile Eşref Paşa'nın müşterek söyledikleri *Düvâzdeh* türünde on iki imamın medhinin yapıldığı müseddese nazîredir. Aynı dönemde yaşamış olan Nihânî'nin ehl-i beyt sevgisi düşünüldüğü zaman bu müşterek şiir halkasına ve bu adı geçen şairlere dahil olmak istediği anlaşılmaktadır. 14 bentten oluşan *Müseddes-i Müşterek Bâ-Mîr Kâzım* başlığındaki müşterek söylenen müseddes ile aynı vezin ve kafiyede nazîre olan müseddesin ilk bentleri şöyledir:

Müseddes-i Müşterek Bâ-Mîr Kâzım

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

K Şem-i mihrâb-ı imâmetdir Hüseyn-i Kerbelâ
E Minber-efrûz-ı hitâbetdir Hüseyn-i Kerbelâ
E Şule-i mişkât-ı fıtratdır Hüseyn-i Kerbelâ
K Şems-i eyvân-ı hakîkatdir Hüseyn-i Kerbelâ
K Nâzenîn-i Rabb-ı izzetdir Hüseyn-i Kerbelâ
E Seyyid-i şebân-ı cennetdir Hüseyn-i Kerbelâ (Aksoyak, 1999, s. 10)

Velehu Müşārün İleyhiñ Mir Kāẓım ve Eşref Beg Efendileriñ Düvāzdehlerine Tanẓīren Īrād Buyurduḳları Sitāyiş-i Şāh-ı Kerbelā ve Medḥ-i Düvāzdehleridir

fāᶜ ilātün fāᶜ ilātün faᶜ ilātün fāᶜ ilün

Żav'-i şeb rūz-ı faḫāmetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Feyż-i dil cūd [u] seḫāvetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Merdüm-i nūr-ı imāmetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Ḥāmil-i genc-i emānetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Ravża-i Ḥaḳ verd-i raḥmetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Sırr-ı muṭlaḳ tāc-ı devletdir Ḥüseyn-i Kerbelā (10/1)

İkinci nazîre (M/128), Tanzimat Devri'nin meşhur şairlerinden Ziya Paşa'ya nazîredir. Başlıktan da anlaşılacağı üzere Ziya Paşa Amasya'da mutasarrıflık yapmıştır. Uçman'ın da (2013) belirttiği üzere Ali Paşa, Ziya Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmak için tayinini Amasya'ya çıkartmıştır (s. 476). Yine başlıkta "merhûm" diye bahsedilmesinden dolayı Nihânî'nin nazîreyi onun ölümünden sonra yazdığı anlaşılmaktadır.

*Külliyât-ı Ziyâ Paşa'*dan (1342, s. 24, 25) mersiyenin ilk bendi ile Nihani'nin mersiyesinin ilk bendi şu şekildedir:

Merṣiye (Ziya Paşa)
fāᶜ ilātün fāᶜ ilātün fāᶜ ilün

Aġlasın ol şāh-ı vefāyı seven

İñlesin ol mihr-i ḥayāyı seven
Nāre yanar nūr-ı ṣafāyı seven
Basmaz ayaḳ bunda riyyāyı seven
Mātem eder Âl-i abāyı seven
Sīne döker bunda Ḫudāyı seven (1)

Mersiye (Nihânî)
Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Sābıḳ Merḥūm Amāsiye Mutaṣarrıfı Ṣāᶜir-i Meşhūr Żiyā Bege Tanẓīren Müseddes-i Merṣiye-i Ciger-sūzudur

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

Vecde gelir penc-i ᶜAbāyı seven
Ṣayḥa çeker sūz-ı ṣadāyı seven
Ḫūn döker āl-i cefāyı seven
Mātem eder ḫulḳ-ı Rıżāyı seven
Sūziş-i ᶜaşḳile bu cāyı seven
Cemᶜe gelmez ol teberrāyı seven (128/1)

Üçüncü nazîre (M/139) Darende'de eski tapu kâtiplerinden Kâşifağa-zâde Mehmet Remzi Efendi'ye yazılmıştır. Nihânî'nin gazelinin başlığından anlaşılacağı üzere Remzi Efendi, Kaza hanedanından, gönül ve sevgi erbaplarından ve ehl-i beyte sevgisi olanlardandır. Nihânî bu nazîreyi Remzi'nin gazeline hezl olarak yazmıştır. Remzi'nin gazeli bulunamamıştır:

mefᶜūlü mefāᶜīlü mefāᶜīlü feᶜūlün

Görsem o mehi ruḫları parlaḳ mı nedir bu
Endām-ı sīmi dertlere tiryāḳ mı nedir bu (139/1)

Dördüncü nazîre (M/127) Hâcî Bektaş-ı Velî'nin *Devriyye'*sine yazılmıştır. Nazîre, 11'li hece ölçüsüyle yazılmış olup 38 dörtlükten oluşmaktadır. Başlangıçtan ahirete

kadar ruhânî ve cismânî evrenin devirleri anlatılmaktadır. Nihânî Hâcî Bektaş-ı Velî'nin şiirinden *kebîre-i ledünniyye* olarak bahsetmiştir:

6+5=11
Cihân var olmadan ketm-i Âdemden
Hak ile birlikte Yektaş idim ben
Yarattı bu mülkü çünkü o demden
Yaptım tasvirini çünkü nakkaşdım ben (1) (Köseoğlu, 1988, s. 10)

6+5=11
Īcād-ı ᶜālemden devr-i Ādemden
Hezār biñ yıl aḳdem bir ḫ̆ān idim men
ᶜİlm-i hüviyyetde var olan demden
Küntü kenz remzinde cüz-ḫ̆[ā]n idim men (127/1)

Beşinci nazîre (M/113) Kerbela şairi ve Hz. Peygamber Mi'râcı müellifi Darendeli Zâimzâde Hasan Bekâyî Hazretlerinin bir nutkuna yazılmıştır. Nihânî'nin nazîresi 11'li hece ölçüsüyle yazılmış olup 7 dörtlükten oluşmaktadır. Bekâyî'nin şiiri tarafımızdan bulunamamıştır. Aşağıda Nihânî'nin nazîresinden ilk dörtlük verilmiştir:

6+5=11
Başīretle naẓar ḳıldım cihāna
Kimi yaḫşi kimi yamana mā'il
Kimi müşrik kimi düşmüş gümāna
Kimi ḫāliş muḫliş īmāna mā'il (113/1)

Altıncı nazîre (M/61) Âşık Dertli'nin koşmasına yazılmıştır. Nazîre 11'li hece ölçüsüyle yazılmış olup 6 dörtlükten oluşmaktadır. Nihânî, Dertli'nin halk arasında çok meşhur olan *"Kanâ'at mülkünün pâdişâhıyem/ Dârâ-yı devletem sabûren şekûr"* mısralarından etkilenerek ona bu nazîreyi yazmıştır.

Kat'i Ümidimiz Afüvven Gafûr (Âşık Dertli'nin Koşması)
6+5=11

Vardur tefekkürde sermâyemiz aşka
Evrâd u ezkârım sabûren şekûr
Elest bezminde himâyemiz aşka
Kat'i ümidimiz afüvven gafûr (1) (Tek, 2011, s. 373)

Nihânî'nin Koşması
6+5=11
Bezm-i ẖarābātıñ mestānesiyem
Ḳayd-ı ᶜanāṣırda olmuşam mestūr
Bu genc-i ẖafīniñ vīrānesiyem
İḳlīm-i cünūnda olmuşam meşhūr (61/1)

*Dîvân'*da 26. şiirin başlığında nazîre olduğu yazmamakla beraber çalışmalarımız esnasında Niyazi Mısrî'nin benzer bir şiirine rast gelinmiştir. Ölçü, kafiye ve redif bakımından birbirinin aynısıdır:

Gazel (Niyâzî-i Mısrî)
7+6=13
Bakup cemâl-i yâre çagıruram dost dost
Dil oldı pâre pâre çagıruram dost dost (Erdoğan, 1998, s. 30)

Gazel (Nihânî)
7+7=14
Gül rengine müştāḳam çaġırıram [hū] dost dost
Gül içün āh [u] nālem çaġırıram [hū] dost dost (26/1)

Dîvân'da ayrıca 16 tahmîs mevcuttur. Tahmîs "beşleme, beşli duruma getirme"demektir. Bir gazelin beyitlerinin üzerine aynı ölçü ve kafiyede üçer dize eklenerek yapılan muhammese denmektedir. Kafiye düzeni aaaaa-bbbba-cccca… şeklindedir. Tahmiste en önemli nokta eklenen dizelerin gazelin beyitleriyle anlam ve güç bakımından kaynaşmış olmasıdır. Aksi halde eklenmiş dizeler sırıtır ve yama gibi kalır. Tahmis Dîvân edebiyatında muhammesten daha fazla rağbet görmüştür (Dilçin, 2016, s. 223).

Nihânî; Niyâzî Mısrî (3), Nakşî Akkirmânî (1), Hâşim Üsküdârî (1), Zâtî Efendi (7), Beşiktaşlı Rıza Efendi (3) ve Eşrefzâde Rûmî'nin (1) olmak üzere toplam 16 gazeli tahmis etmiştir. *Dîvân'daki* tahmislerin başlıkları ve özellikleri şu şekildedir:

1. Velehu Müşārün İleyhiñ Naḳşī Akkirmānī Ḥażretleriniñ Ġazelin Taḫmīs-i ᶜĀlīleridir (59). Nakşî Akkirmânî'nin pend-nâme türündeki gazelini tahmistir.

2. Velehu Müşārün İleyhiñ Muḥammed Mışrī Niyāzī Ḥażretleriniñ Ġazel-i Merġūbesini Taḫmīs-i Ḳudsiyeleridir (58). Niyâzî Mısrî'nin "olandan sor" redifli sûfiyâne gazeline tahmistir.

3. Velehu Müşārün İleyhiñ Naḳşī Akkirmānī Ḥażretleriniñ Ġazelin Taḫmīs-i ᶜĀlīleridir (59). Nakşî Akkirmânî'nin pend-nâme türündeki gazelini tahmistir.

4. Velehu Müşārün İleyhiñ Hāşim-i Üsküdārī Ḥażretlerini Taḫmīs Ḥāvī Nuṭḳ-ı Ledünniyyeleridir (60). Hâşim Üsküdârî Hazretlerinin "söyler" redifli sûfiyâne gazelini tahmistir.

5. Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ẕātī Efendiyi Taḫmīs-i ᶜĀlīleridir (80). Zâtî Efendi'nin "garaz" redifli hâkimâne gazelini tahmistir.

6. Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ẕātī Efendiyi Taḫmīs-i ᶜĀlīleridir (84). Zâtî Efendi'nin "mahlût" redifli sûfiyâne gazelini tahmistir.

7. Müşārün İleyhiñ Beşikṭāşī Rıẓā Efendiyi Taḫmīsidir (87). Beşiktaşlı Rızâ Efendi'nin "eder vaiz" redifli gazelini tahmistir.

8. Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Mışrī Niyāzī Babayı Taḫmīsi (88). Niyâzî Mısrî'yi tahmistir, pend-nâme türündedir.

9. Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ẕātī Efendiyi Ṭaḫmīsidir (89). Zâtî Efendi'nin "zâyî" redifli nasihat-nâme türündeki gazelini tahmistir.

10. Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ẕātī Efendiyi Taḫmīs-i Mürşidāneleridir (91). Zâtî Efendi'nin ilahî aşkı remizlerle işleyen "tîğ" redifli gazeline tahmistir.

11. Velehu Müşārün İleyhiñ Mışrī Niyāzi Babayı Taḫmīs-i Laṭīfeleridir (92). Niyâzî Mısrî'nin hâkimâne gazelini tahmistir.

12. Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Beşikṭaşlı Şeyḫ Żiyā Efendiyi Taḫmīsleridir (95). Beşiktaşlı Şeyh Ziyâ Efendi'nin nasihat-nâme türündeki gazelini tahmistir.

13. Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ẕātī Efendiyi Taḫmīsleridir (96). Zâtî Efendi'nin "ârif" redifli, ârifin özelliklerini anlatan gazeline tahmistir.

14. Velehu Müşārün İleyhiñ Ẕātī Efendi Ḥażretlerini Taḫmīs-i Mürşidāneleridir (100). Zâtî Efendi'nin "aşk" redifli aşkı anlatan gazeline tahmistir.

15. Velehu Müşārün İleyhiñ Ẕātī Efendiyi Taḫmīs-i Şerīfleridir (105). Zâtî Efendi'nin "dönderdin" redifli aşkın belirtilerinin anlatıldığı gazeline tahmistir.

16. Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Beşikṭāşī Rıżā Efendiyi Taḫmīs-i Laṭīfāneleridir (107). Beşiktaşlı Rızâ Efendi'nin "geçmedin gitdin" redifli sûfiyâne gazeline tahmistir.

17. Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Eşref-zāde ʿAbdu'llāh Rūmī Ḥażretleriniñ Maḳām-ı Vaḥdetden Dīvānında Īrād Buyurduḳları Nuṭḳ-ı Şerīfini Taḫmīs-i Mürşidāneleridir (129). Eşrefoğlu Rûmî'nin sûfiyâne gazelini tahmistir.

Nihânî en çok Zâtî Efendi'yi (7) tahmis etmiştir. Niyâzî Mısrî (3) ve Beşiktaşlı Rıza Efendi'nin (3) gazellerine eşit oranda tahmisler yazmıştır. Nakşî Akkirmânî, Hâşim Üsküdârî ve Eşrefoğlu Rûmî'nin birer gazelini tahmis etmiştir. Şairlerin kendinden önceki veya çağdaşı olan şairlerin birkaç gazelini tahmis etmesi gelenektendir. Gazelleri tahmis edilen şairlerin mutasavvıf şairler olduğu anlaşılmaktadır.

Dîvân'da 14. tahmiste (105. şiir) mecazî aşk ile ilahî aşk iç içe ele alınmış aşkın âşık üzerindeki belirtilerinden ve âşığın çaresizliğinden bahsedilmiştir. Diğer tahmislerde ise daha çok tasavvufî temalar remizlerle ya da doğrudan işlenmiştir.

Tahmislerde eklenen mısraların vezin ve kafiye ve anlam bakımından uyuştuğu gözlenmiştir.

1.3. ESERLERİ

Nihânî'nin bilinen iki eseri *Mevlid*'i ve *Dîvân*'ıdır. *Mevlid*'inin ilk sayfasındaki bilgiye göre bazı tasavvuf risâleleri de vardır ancak bunlar hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

1.3.1. Mevlûdü'n-Nebî

Nihânî'nin *Mevlid*'i oğlu Müslim Penâhî tarafından 1308/1890 yılında İstanbul'da Matbaa-yı Âmire'de tabettirilmiştir. 26 sayfadan oluşan bu eser Darende'de uzun yıllar sevilerek okunmuştur. Eserin ilk sayfasında müellifinin Halvetiye ve Bayramiye şeyhlerinden olup Darende kazasının Hıdırlık Mahallesi'nde defnedilmiş olan âriflerin kutbu, Allah'ın sevgili kulu, büyük zât es-Seyyid eş-Şeyh el-Hâc Hâmid-i Velî'nin temiz sülalelerinden olup zamanında yüce dergâhında post-nişîn olduğu belirtilmiştir. Es-Seyyid eş-Şeyh Sâlih Nihânî Efendi Hazretlerinin ârifler ve şairler zümresinden olup hurûf-ı hecâ üzerine mürettep bir *Dîvân*'ının bulunduğu ve *Resâ'il-i Turuk* (tarikatlarla ilgili risaleler) sahibi olduğundan bahsedilmiştir. Onun sözlerini ve hakiki rumuzâtını içeren cem' ve te'lif buyurdukları Yüce Peygamber mevlidinin ve Hz. Muhammed Mustafâ'ya övgü olduğu belirtilmiş, selam ve salavat getirilerek ehl-i beyte duada bulunulmuştur.

Toplam 320 beyitten oluşan *Mevlid,* "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Eser besmeleyle başlamaktadır ve sonunda yedi beyitlik, gazel nazım şekliyle yazılmış bir na't bulunmaktadır. Nihânî'nin *Dîvân'*ında da yer alan söz konusu gazel (M/141) aruzun "mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün" kalıbıyla yazılmıştır.

*Mevlid'*in ilk 12 beyti Münacattır. Daha sonra sebeb-i te'lîf bulunmaktadır. Nihânî, Muhyî ve Şemseddin Sivâsî gibi büyük zâtların daha önce mevlid yazdıklarını kendi yazdığı Mevlid'in ise bir yâdigâr olarak kaleme alındığını belirtmiştir. Bunun ardından 7 beyitlik gazele yer verilmiştir. Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılması ve geçirdiği evreler 171 beyitte uzun uzadıya anlatılmıştır. Daha sonra Hz. Peygamber'in doğumu anlatılmıştır. Bu bölüm içerisinde de "Medhü'n-Nebî Aleyhi's-selâm" başlığını taşıyan 7 beyitlik gazele yer verilmiştir. Veladet kısmından sonra "merhabâ" faslı başlamaktadır. Bu fasıldan sonra 30 beyit kaside ve 20 beyit mesnevî nazım şekillerinde dua ile eser son bulmaktadır. Duanın beş beyti II. Abdülhamid'e ayrılmıştır.

Mevlidlerde görülen Hz. Muhammmed'e peygamberliğin gelişi, hicret, miraç ve vefat gibi konular bu *Mevlid'*de bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu eser muhtasar olup dinî törenlerde okunmak üzere kaleme alınmış ve Darende'de uzun yıllar çok sevilerek okunmuştur.

*Mevlid'*in basılmış nüshaları H. Hulûsi Ateş Özel Kitaplığı, Şeyh Hâmid-i Velî Kütüphanesi ve bazı kütüphanelerde bulunmaktadır (Yıldız, 2016, s. 85-87).

Mevlid'den

Münacat

Ey hakîm-i Kudret-ıssı kibriyâ
Vahdetin evsâfın okur enbiyâ
…

Sebeb-i Te'lîf

Haddini bil eyleme tûl-i dırâz
Vüs'atince söyle kelâmın az az
…
Ol Habîb'in na'tını olmak gûyâ
Sen gibinin haddi yok Nihâniyâ

Ol şerîfin mevlidin yâd eylemek
Şol azizlere nasîb oldu demek

Hazret-i Muhyî gibi burhân-ı dîn
Dahi Şemseddîn gibi ehl-i yakîn
…
Medhü'n-Nebî Aleyhi's-selâm
Ayân edem Muhammed Mustafânın
Nice doğduğun ol kalb-i safânın

Sözü şîrîn dahi cism-i latîfi
Başında tâcı cümle enbiyânın
…
Duâ-yı Şerîf'den
…
Dahi Sultân Hamîd'in şevketini
Mezîd et izzetini devletini

Tavîl et ömrünü gönlünü mesrûr
Ediver askerin destûr u mansûr
…
Hâtime
Na't-ı Resûl aleyhi's-selâm
Cemâlin gülşeninde andelîbem yâ Resûlallâh
Velî mahzûn-ı hâtır bir garîbem yâ Resûlall
…
(Yıldız, 2016, s. 88-118)

1.3.2. Dîvân

Nihânî'nin ikinci eseri *Dîvân*'ıdır. Eser Nihânî'nin oğlu Müslim Mustafâ Penâhî tarafından derlenmiş ve istinsah edilmiştir. Çünkü temmet kaydındaki tarih Nihânî'nin ölüm tarihi olan H 1307'den 7 yıl sonraya tekâbül etmektedir. Temmet kaydına göre Penâhî eserin istinsahını Rûmî 30 Teşrîn-i evvel 1312/Hicrî 5 Cumâde'l-âhir 1314

tarihinde tamamlamıştır (s. 98). Kaynaklarda verilen bilgiye göre tabettirmek amacıyla İstanbul'a getirmiş ancak buna muvaffak olamamıştır[1].

Nihânî Dîvânı'nın bir mecmua içinde yer aldığını söylemek mümkündür. Çünkü Dîvan'dan önceki ve sonraki sayfalarda bazı yazılar ve notlar mevcuttur. "*es-Seyyid eş-Şeyḫ Muhammmed Ṣāliḥ Nihānī ḳuddise sırruhu ḫażretleriniñ dīvān-ı maġz-ı Ḳur'ān ve ilhāmāt-ı cenāb-ı ġufrān-ı pür-irfānlarıdır"* ifadesiyle başlayan *Dîvân*'da 5 kaside, 91 gazel, 3 kıta-i kebîre, 1 müstezad, 20 murabba, 1 muhammes, 16 tahmis, 3 müseddes, 18 koşma olmak üzere 158 şiir bulunmaktadır. Bu manzumelerin 135'i aruz; 23'ü hece vezniyle yazılmıştır. Heceyle yazılan şiirler ayırt edilmemiş aruzla yazılan şiirlerle birlikte düzenlenmiştir.

*Dîvân'*daki şiirler genellikle nasihat-nâme türünde olup tevhid, münacat, na't, devriyye, mersiye, yaş-nâme ve elif-nâme gibi farklı türleri de içermektedir. Bu türlerin dışında çarhın halleri, mu'cizât, Hz. Peygamber sevgisi, medh-i çehâr yâr, nefis, nâdânın hali, sâlikin adabı, aşk, tarikat, dünya, makamat, irşad, isti'dâd, silsile, sülûkta ilerleme gibi temalar işlenmiştir. Encümen-i Şuarâ müdâvimlerinden Koniçeli Mîr Kâzım ve Eşref Beylere, Ziya Paşa, Mehmet Remzi Efendi, Hacı Bektâş-ı Velî, Hasan Bekâî ve Âşık Dertli'ye nazîreler bulunmaktadır. Ayrıca Nakşî Akkirmâni, Üsküdarlı Hâşim Baba, Zâtî Efendi, Beşiktaşlı Rıza Efendi, Niyazî Mısrî, Beşiktaşlı Rıza Efendi gibi şairlerin şiirlerine tahmislerler yazılmıştır.

1.3.3. Resâ'il-i Turuk

Tarikat Risaleleri anlamına gelen bu eserin varlığından haberdar olsak da eser hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

---

[1] Müellifin torunu Ali Naki Ateş'in verdiği bilgiye göre eser amcalarından Hacı Mehmed Ali Ateş'e verilmiş, oradan da bazı yazma eserlerle beraber kendisine teslim edilmiştir. Eserin fotokopisi de Prof. Dr. Ahmet Akgündüz'de bulunmaktadır. Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi'*adlı eserinde (2009, s. 269, 276) birçok arşiv belgesiyle Nihânî'nin ve oğlu Seyyid Müslim Penâhî'nin *Dîvân*'da kaleme aldığı şecerelerden de faydalanmştır. Eserin orijinali *Naki Ateş Özel Arşivi'*nde bulunmakta olup *Dîvân* kendilerinin müsadeleriyle çalışmamız için emanet olarak alınmıştır.

2. BÖLÜM

NİHÂNÎ DÎVÂNI'NIN İNCELENMESİ

2.1. NAZIM TEKNİĞİ

Besmele ve kısa bir mukaddimeyle başlayan *Nihânî Dîvânı*'nda 158 manzume mevcuttur. Bu manzumeler *hurûf-ı hecâ*ya göre tertiplenmiş olup *Dîvân*'da her harften kafiyeye göre yazılmış şiir bulunmaktadır. Hemen her harfle şiir yazmak zor olduğu için bunu gerçekleştirebilen şairler başarılı kabul edilmiştir. *Dîvân*'da Arap harflerine göre şiir sayıları ve nazım şekillerine göre şiir numaralarının sıralaması şu şekildedir:

Tablo 1: Dîvân'daki Şiirlerin Arap Harflerine ve Nazım Şekillerine Göre Sıralanışı

	Nazım Şekillerine Göre Şiirlerin Numarası									
Harf	Ksd	Gazel	Kıt'a-i Kbr	Mstzd	Mrbb	Mhms	Thms	Msdds	Kşm	Tpl
ا	1,14	2,3, 4, 5,6, 8, 9,11, 12,13,			7			10	15	15
ب		16,17,18,19,20, 21								6
ت		22,23,24,25,26, 27,28,29,30,31, 32,33,								12
ث		35,36,37,38			34					4
ج		39,41			40					3
ح		42,43,44								3
خ		45,47			46					3
د		49,50,51			48					4
ذ		52								1
ر	55	53,57			54		58,59,60		56,61, 62	10
ز		63,64,65,67							66	5

س		68,69,70								3
ش	72	71			73				74,75	5
ص	77	76,			78					3
ض					79,81		80			3
ط		82,83					84			3
ظ		85			86		87			3
ع		90					88,89			3
ف		94					95,96			3
ق		98, 101					100		99	5
ك		106			103		105, 107		102,104,	6
ل		108, 109, 110, 111, 112							113	6
م		115, 116, 119, 121, 122			114, 117, 118,				120	9
ن		124, 130, 131, 132					129	123, 128	125, 126, 127, 133	11
و		136, 139, 140	134, 135,						137, 138,	7
ه		141, 142, 143, 146, 148			147	145			144	8
لا		149, 150								2
ى		152, 155, 156, 158	151		153, 154,				157	8
Tplm	5	91	3	1	18	1	16	3	20	158

Nihânî en çok “elif” (ا) harfiyle (15) şiir söylemiş olup bunu “te” (ت) 1 3, “nun” (ن) 11, “ra” (ر) 10, “mim” (م) 9, “he” (ه) 8, “ye” (ى) 8, “vav” (و) 7, “be” (ب) 6, “kef” (ك) 6,

“lam” (ل) 6, “zel” (ز) 5, “şın” (ش) 5, “ḳaf” (ق) 5, “s̱e” (ث) 4, “dal” (د) 4, “cim” (ج) 3, “ḥā” (ح) 3, “ḫı” (خ) 3, “sin” (س) 3, “ṣad” (ص) 3, “ḍad” (ض) 3, “ṭı” (ط) 3, “ẓı” (ظ) 3, “ʿ ayn” (ع) 3, “ġayn” (غ) 3, “fe” (ف) 3, “lām-elif” (لا) 2 ve z̲e (ذ) 1 takip etmiştir.

Nihânî Dîvânı’nda 91 gazel, 5 kaside, 38 musammat, 3 kıt’a-i kebîre, 1 müstezâd, 20 koşma olmak üzere toplam 4423 mısradan oluşan 158 manzume bulunmaktadır. Musammatların 18’i dörtlük, 17’si beşlik ve 3’ü de altılık bendlerden meydana gelmiştir.

Nazım şekillerinin sıralanışı Klasik Türk edebiyatındaki tertibi tutmasa da *Nihânî Dîvânı* kendi içinde mürettep bir yapıya sahip olup belli bir kompozisyon arz etmektedir. *Dîvân*’ın tertibinde temanın ön plana geçtiği görülmüştür. Bunda mutasavvıf şairlere nasıl ilham geliyorsa o şekilde söylemelerinin ve bağlı oldukları şiir geleneğinin yanında müstensihin etkisi de önem taşımaktadır. Aslında tekke şiiri geleneğinde görülen bütün bu özelliklerle XIX. yüzyıl Klasik Türk edebiyatı dîvân tertibi özelliklerinin birbirine yaklaştığı da tespit edilmiştir. XIX. asırda Dîvân edebiyatındaki artık katı kurallar ve kalıplar sarsılmış bütün tür ve şekillerde klasik sonrası arayışlara gidilmiştir. Bu dönemde klasik dîvân tertiplerindeki kemikleşmiş yapı kırılarak dîvânlarda kasideye yer vermeme, hece ölçüsüyle yazılmış şiirleri aruz ölçüsüyle yazılmış şiirlerin arasına yerleştirme, tertipte temaya öncelik verme gibi yeni anlayışlar hâkim olmuştur[1]. Dolayısıyla bu yüzyılda Tekke edebiyatı ile Dîvân edebiyatının bazı ortak noktlarda birleştiği görülmüştür.

Nihânî Dîvânı besmeleden sonra şairi tanıtan kısa bir takdimle başlar. Önce tevhid teması ve devir nazariyesi ele alınır. Bu şiirlerin ardından münacatlar, istimdatlar Hz. Peygamber’i ve din büyüklerini öven na’tlar gelir. Daha sonra şair aşk temasını ele alır. Bunların ardına eklediği şiirle nâdânı uyarır ve ardından kendisinin ilahî aşka yönelişini anlatan ve çocukluğundan itibaren ortaya çıkan hâl devriyyesini yazar. Daha sonra tarikatlerin özellikleri, erkân ve adapları yer almaya başlar. Aralarda nasihatler ve nutuklar yer alır. *Dîvân*’daki tahmisler önemli yer tutar, “rā” kafiyesinde art arda 3 tahmis birden verilmiştir. Bunlar Niyâzî-i Mısrî, Nakşî Akkirmanî ve Haşim

[1] Bu konuda daha geniş bilgi için bk (Horata, 2015b, s. 250; Özgül, 2006, s. 177; Horata, 2015b, s. 250)

Üsküdarî'nin gazellerine yazılmıştır. Daha sonraki kafiyelerde Zâtî ve Beşiktaşlı Rızâ Efendilere tahmisler yer almaktadır. Tarikat silsileleri, soy silsileleri, tarikat şeyhlerine sitayişler, nazîreler, Kerbela mersiyeleri, tarih manzumeleri, tebrikler ve en sonunda da bir münacat yer almaktadır. Dîvân'ın geneline ise Hz. Peygamber ve ehl-i beyt sevgisi hâkimdir.

Dîvân, hurûf-ı hecâya göre düzenlenmiş olup tertibinde temanın ön planda tutulduğu görülmüştür.

2.1.1. Nazım Şekilleri

Nihânî Dîvânı'nda dîvân şiiri nazım şekillerinden kaside, gazel, müstezâd, kıt'a-i kebîre, murabba, muhammes, tahmîs, müseddes ve halk şiiri nazım şekillerinden koşma kullanılmıştır. Bununla bereber çift karakterli nazım şekilleri de tespit edilmiştir. *Dîvân'*da besmele ve Nihânî'nin nesebini ve eserini tanıtan kısa bir takdimden sonra şiirler "gazeliyyât" başığı altında verilmeye başlanmıştır. Ancak bu başlığın altında çoğunluğunu gazeller oluştursa da kaside, murabba ve müseddes gibi farklı nazım şekilleri de bulunmaktadır. *Dîvân'*daki nazım şekilleri ve sayıları şu şekildedir:

Tablo 2: Dîvân'daki Şiirlerin Nazım Şekillerine Göre Sayısı

	Nazım Şekli	**Sayısı**
Beyitlerden Oluşan Nazım Şekilleri	Kaside	5
	Gazel	91
	Kıt'a-i Kebîre	3
	Müstezâd	1
Bentlerden Oluşan Nazım Şekilleri	Murabba	18
	Muhammes	1
	Tahmîs	16
	Müseddes	3
Halk Edebiyatı Nazım Şekilleri	Koşma	20
Toplam		158
	Nazım Şekli	**Sayısı**
Çift Özellikli Nazım Şekilleri	Gazel-Kaside	5
	Gazel-Koşma	2
	Gazel-Murabba	5
	Murabba-Kıt'a	1
	Murabba-Koşma	5
Toplam		18

Bu tabloya göre en çok gazel nazım şeklinde (91) şiir yazıldığı görülmektedir. Bunu musammatlar (41) ve koşma (20) takip etmiştir. Nihânî, Klasik Türk edebiyatı nazım şekillerinden en çok bilinenleri ve Halk edebiyatı nazım şekillerinden ise koşmayı tercih etmiştir.

*Dîvân'*daki çift özellikli nazım şekilleri dikkat çekicidir: gazel-kasîde (5), gazel-koşma (2), gazel-murabba (5), murabba-kıt'a (1), murabba-koşma (5) olmak üzere beş nazım şeklinin birbiriyle karıştırıldığı ya da birbirine yaklaştırılmaya çalışıldığı ve birbirinin yerine kullanıldıkları düşünülmektedir.

Yunus Emre'den itibaren mutasavvıf şairlerde görülen koşma/gazel ikilemi Nihânî'de de görülmüştür. 8'li heceyi geçen şiirler genelde beyitler halinde yazılmış ve gazel olarak vasıflandırılmıştır. Musammat tarzında yazılmış, ortadan ikiye bölünebilen gazelleri ise murabba şekline dönüştürmek mümkündür.

2.1.1.1. Beyitlerden Oluşan Nazım Şekilleri

2.1.1.1.1. Kaside

Dîvân'da kaside başlığında hiçbir şiir yoktur. Besmele ve takdimden sonra "*İbtidā' ġazeliyyātlarındır*" ibaresi yer almakta ancak bu başlık altında gazellerle beraber murabba ve müseddes gibi nazım şekilleri de bulunmaktadır. Fakat her ne kadar kaside başlığı bulunmasa da 37 beyitten oluşan tevhid/devriyye türündeki ilk şiir ve düvâzdeh türündeki on iki imamın övüldüğü 55. şiir XIX. yüzyıl kasidesinin özelliklerini taşımaktadır. Bu dönemde bütün bölümleriyle tam bir kasideye rastlamak mümkün değildir. Özellikle dinî içerikli şiirlerde kasidenin yalnızca iki bölümünün bulunması âdet haline gelmiştir. Bu tür kasidelerde bir maksûd bir de dua bölümü bulunmaktadır. XIX. yüzyıl kasideciliği ile ilgili yapılan bir çalışmaya göre bu dönemde yazılmış kasideler şekil ve içerik yönüyle üç başlık altında değerlendirilmiştir:

1. Klasik kaside geleneğini aynen devam ettirenler,
2. Klasik kaside geleneğini şekil açısından devam ettirip içerikte büyük değişiklik yapanlar,
3. İçerik açısından tamamen yeni bir anlayışa yönelenler (Babacan, 2001, s. 76).

Nihânî'nin kasideleri hem şekil hem de içerik bakımından farklılıklar göstermektedir. Şekil açısından tam bir kaside de bulunması gereken bölümler yoktur ancak Güzel'e göre (2014) Dinî-Tasavvufî Türk edebiyatında tevhid ve na't türlerinde Klasik edebiyatın kaside normlarına pek riayet edilmez (s. 277). Tevhid/Devriyye, türünde olan 1. şiirde ve düvaz-nâme türünde olan 55. şiirde maksûd ve dua bulunmaktadır. Ayrıca aşkın zararlarının ve faydalarının anlatıldığı nasihat-nâme türündeki 14. nefsin ve makamatların anlatıldığı 72. ve neseb-nâme türündeki 77. şiirlerin de yine kaside nazım şekliyle yazıldıklarını söylemek mümkündür. Bu şiirlerle beraber Nihânî'nn şiirlerinin hepsinde tematik başlık bulunmaktadır.

Bu kasidelerden devriyye türündeki 1. şiir 37 beyit; aşkın vasıflarının anlatıldığı 14. şiir 40 beyit; düvaz-nâme türündeki 55. şiir 36 beyit; makâmâtların anlatıldığı 72. şiir 26 beyit; neseb-nâme türündeki 77. şiir 36 beyitten oluşmaktadır.

Muallim Nâci (Saraç, 2017, s. 82) kasideyi "Matlaı musarra olarak on beşten ziyade bir kafiye üzere söylenilmiş beyitten müteşekkil olan nazımdır" şeklinde tanımlamıştır. Cem Dilçin (2016) uyak düzeninin gazelle aynı olup ondan çok uzun olduğunu ve en az 31 en çok 99 beyitten oluştuğunu belirtmiştir (s. 122). Güzel (2014) de Dilçin gibi kasideyi 31 beyitten başlatır (s. 276). Haluk İpekten (2012, s. 40) 9 beyitten başlatsa da XIX. yüzyılda medhiye söylemenin kaside dışındaki yollarının aranmasından ve gazele olan eğilimden dolayı beyit sayıları az olan şiirlerin gazel olarak kabul edilmesi daha uygundur. *Dîvân'*da da 5 beyitten ve 7 beyitten oluşan Münacat ve na'tlar bulunmaktadır. Bu şiirlere kaside demek belki mümkünken dönemin özellikleri de göz önünde tutularak çalışmamızın *Gazel* başlığında bunlar "Münacat ve Na't Gazelleri" olarak değerlendirilmiştir.

Kaside başlığını taşımasa da kaside olarak kabul edilebilecek 5 şiirin başlık ve özellikleri şu şekildedir:

Tablo 3: Dîvân'daki Kasideler

	Şiir No:	Başlık	Beyit Sayısı	Açıklama
	1	X Bed'-i bismi'llāh ile verdim cilā Hem ṣalātile selāma iḳtidā	37	Dîvânda sadece bu ilk şiirde tematik başlık bulunmamaktadır. Takdimden önceki besmele başlığı muhtemelen tevhid temasını ve devir nazariyesini işleyen bu ilk şiir için de düşünülmüştür. Yine şiirin ilk beyiti de besmeleyle başladığı için bu beyiti başlık olarak düşünmek mümkündür. Tevhid/Devriyye türündeki bu şiirde maksûd ve dua bölümleri mevcuttur.
2	14	Velehu Müşārün İleyh Der-Şerᶜ ü Vaṣf u Fā'ide-i ᶜAşḳ u Naṣīḥat	40	Nihânî'nin oğlu için yazdığı nasihat-nâme türünde bir şiirdir.
3	55	Velehu Müşārün İleyh der-Vaṣf-ı Düvāzdeh İmām ve Muḥabbeti Vācib Olan Esāmī-i Aṣḥāb-ı Kirām Rıḍvānu'llāhi ᶜAleyhim Ecmaᶜīn	36	Bu şiirde maksûd ve dua bölümleri mevcuttur. On iki imamın ve Hz. Peygamber'in yakınlarının övüldüğü bir şiirdir.
4	72	Velehu Müşārün İleyh Der-Tafṣīlāt-ı Eṭvār-ı Sebᶜa-yı Heft-Nefs ve Beyān-ı Seyr-i Sülūk u Maḳāmāt ve Taḫṣīṣāt-ı Esmā ve Ġayrühā	26	Maksûd ve dua bölümü yoktur. Yedi nefis, seyr ü sülûk ve makamlar hakkında bilgi verilmektedir. Nasihat-nâme türündedir.
5	77	ᶜAzīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Silsile-i Pāk-Neseb-i Siyādetlerini Ḥāvīdir	36	Maksûd Nihânî'nin soyudur. Dua bölümü bulunmamaktadır. Neseb-nâme türündedir.

2.1.1.1.2. Gazel

Arapça bir sözcük olan ve "kadınlarla âşıkane sohbet etmek" anlamına gelen gazel, özellikle aşk, güzellik ve içki konusunda yazılmış belirli biçimdeki şiirlere denmektedir.

Dinle ilgili düşünceler, tasavvuf, ham sofularla alay, hayat, dünya ve âhiret hakkında hikmetler de gazellerde sıkça işlenmiştir (Dilçin, 2016, s. 109).

*Nihânî Dîvânı'*nda 91 gazel bulunmaktadır. Bunlardan 12. 119. ve 139. şiirler hariç hemen hemen hepsinde tasavvuf konusu işlenmiş olup gazellerin çoğu sûfiyâne ve hikemî tarzdadır. 12. şiirde âşığın halleri anlatılmıştır. 119. şiiri gerçek gönül mahbûbu için, 139. şiiri ise Tapu Kâtibi Kâşif Ağa-zâde Mehmed Remzi Efendi'nin gazeline nazîre olarak olarak söylemiştir. Nihânî bu üç gazelinde mecazî aşk temasına yer vermekle beraber 12. ve 119. şiirin bazı beyitlerinin tasavvufa göre yorumlanması mümkündür. Mutasavvıf bir şair olan Nihânî diğer aşk temalı gazellerinde ise ilahî aşk üzerinde durmuştur.

Dilçin'in (2016, s. 109) belirttiği üzere gazellerin beyit sayısı 5 ila 9 arasında değişmektedir. Beyit sayıları çoğunlukla tek rakamlıdır, çift rakamlı olan gazeller azınlıktadır. Ancak beyit sayıları 5'in altında ve 9'un üstünde olan gazeller de mevcuttur. *Nihânî Dîvânı*'ndaki gazellerin beyit sayısı, genel olarak 5 ila 18 arasında değişmektedir. Nihânî; 5, 7, 9, 11, 13, 17 gibi tek rakamlı beyit sayıları yanında, beyit sayıları 6, 8, 10, 12, 14, 18 gibi çift rakamlı gazeller de yazmıştır.

*Dîvân'*nda besmele ve takdimden sonra *İbtidā' Ġazeliyyātlarındır* başlığı yer almaktadır. Ancak bu başlığın altında gazellerle beraber kaside, murabba, müseddes gibi başka nazım şekilleri de bulunmaktadır. Tespit ettiğimiz 91 gazelden 19'unu; Münacat ve na't türlerinde olmaları nedeniyle ve ayrıca Tekke edebiyatında ve XIX. yüzyıl Klasik Türk edebiyatında kaside nazım şeklinin tercih edilmeme sebeplerinden dolayı "Münacat ve Na't Gazelleri" olarak adlandırdık. Ayrıca *Dîvân'*da "Mutlak Gazel" başlığında 12 şiir bulunmaktadır. Bu tür gazeller genellikle ilahî aşk temasında olup lirik özelliktedir. *Dîvân'*daki "Mutlak Gazel" başlıklı şiirlerde ve "Münacat ve Na't Gazelleri" olarak adlandırdığımız şiirlerde konu ve tema esas olduğu için bu ikisini "Hikemî Gazeller", "Tarih Gazeleri" ve "Nazîre Gazelleri" ile beraber *Tür Bakımından Gazeller* başlığı altında değerlendirdik. Ayrıca 4 musammat, 2 müselsel ve 2 adet hece ölçüsüyle yazılmış gazelleri de *Şekil Bakımından Gazeller* başlığı altında incelemeye aldık. *Dîvân'*da tespit edilen gazellerin tasnifi şu şekildedir:

A. Şekil Bakımından

1. Musammat gazeller
2. Müselsel gazeller
3. Hece ölçülü gazeller

B. Tür Bakımından

1. Mutlak gazeller
2. Münacat ve Na’t Gazelleri
3. Hikemî gazeller
4. Nazîre gazeller
5. Tarih gazelleri

A. Şekil Bakımından Gazeller

1. Musammat Gazeller

Dize ortalarında iç uyaklı olan gazellere musammat gazel denilmekte ve genellikle aruzun iki eşit parçaya bölünebilen kalıplarıyla yazılmaktadır. Baştan ya da ikinci beyitten başlayarak bu eşit parçalardan ilk üçü kendi arasında kafiyelenmektedir. Bu şekilde her beyit dörtlük haline dönüştürülebilmektedir. Kafiye düzeni xaxa- bbba- ccca- ddda- eeea… veya baba- ccca- ddda- eeea- fffa… şeklinde görülmektedir (Dilçin, 2016, s.120). Muallim Naci (Saraç, 2017, s. 128) de musammat gazeli “beyitleri ekseriyet üzre kâfiyeli dört cüzden müteşekkil olan nazımdır” şeklinde tanımlamıştır ve ona göre de ilk beyit ortadan bölünme özelliği göstermektedir.

*Dîvân’*da 5., 26., 53., 57. 140 ve 143. şiirler musammat gazel niteliğindedir. 5. şiirin ilk beyti ortadan ikiye bölünebilecek niteliktedir yani baba-ccca… şeklinde musammat gazelin II. tip uyak düzeniyle kafiyelenmiştir Bu gazel aruzun “mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün” kalıbıyla yazılmıştır:

Ḳapuñdur melce-i raḥmet / ne raḥmet raḥmet-i ᶜuẕmā
Ṭapuñdur merkez-i niᶜmet / ne niᶜmet niᶜmet-i raᶜnā (5/1)

Bu mücrim ᶜ izzetiñ gözler/ ne gözler ḫūn döker gözler
Ne gözler gülmedi yüzler /ne yüzler yüzleri sevdā (5/3-7)

26. şiir 7+7=14'lü hece ölçüsüyle yazılmış musammat bir gazeldir. Birinci beyitten itibaren ortadan bölünebilecek niteliktedir:

Gül rengine müştāḳam / çaġırıram [hū] dost dost
Gül içün āh [u] nālem / çaġırıram [hū] dost dost (26/1)

Bülbül oldum bu bāġa / baḳamam ṣola ṣaġa
Pervāneyem çirāġa / çaġırıram [hū] dost dost (26/3-22)

Heceyle yazılmış olan 5+5 duraklı 10'lu heceyle yazılmış olan gazel de yine musammat özellik taşımaktadır:

Geliñ ḳardaşlar / diyelim Allāh
Aḳıdıp yaşlar / diyelim Allāh (143/1)

Cān bu ḳafesde /jeng ile pāsda
Her bir nefesde / diyelim Allāh (143/4-10)

53. şiir de yine aruzun "mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün" kalıbıyla yazılmıştır ve kafiye düzeni musammat gazelin II. tipiyledir. Yani bölünme birinci beyitten başlamaktadır.

Baña bu luṭfile iḥsān / Resūl-i Kibriyādandır
Delīl-i vāżıḥ-ı bürhān / Resūl-i Kibriyādandır (53/1)

ᶜ Ayān eden baña kenzi / bu dilde feth eden remzi
Beşāretle veren ġamzı / Resūl-i Kibriyādandır (53/2-7)

57 ve 140. şiir de aynı şekilde aruzun "mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün" kalıbıyla yazılmış olup ortadan bölünme birinci beyitten başlamaktadır.

Beni senden cüdā ḳılma / eyā sulṭān u yā ḫünkār
Tapuñda nā-sezā ḳılma / bize ver sīret-i şeṭṭār (57/1)

Nihānīyem ᶜayān oldum / gehī pīr gāh civān oldum
Gehī ḳavs ü kemān oldum / gehī ṭanbūr ile mizmār (57/7)
…
Beni bu sū'-i aḥvālim / düşürdü yārdan ayru
Bu [ki] zişt-ḫulḳ-ı aḳvālim / edipdir lāyıḳ-ı ṭamu (140/1)

Şerīᶜat emrini ṭutmaz / ṭarīḳat rāhına gitmez
Bu ġaflet ile iş bitmez /dürūġ ile işim dürū (140/2-9)

Bazı musammat gazellerde bölünmenin ikinci beyitten başladığı bilinmekle beraber Nihânî'nin bu tarz gazellerinde genellikle bölünmenin birinci beyitten itibaren olup baba-ccca-ddda kafiye düzeninde dörtlüğe çevrilebildiği görülmüştür.

2. Müselsel Gazeller

Müselsel sözlükte "zincirleme, zincir gibi olan; birbirine bağlı olan; bütün dizeleri kafiyeli şiir" anlamlarına gelmektedir (Parlatır, 2012, s. 1193).

*Dîvân'*da 5. ve 108. olmak üzere müselsel başlıklı iki gazel bulunmaktadır. Bu şiirlerin kafiyelenişi aa-ba-ca-da… şeklinde olup normal gazel kafiyesindedir. Dilçin de (2016) "her dizesi aynı uyakta olan şiirlere genel olarak musarra' ya da müselsel" denildiğini belirtmiştir (s. 106). Nihânî'nin "müselsel" kelimesinin "zincirleme, birbirine bağlı olan" anlamından yola çıkarak bu gazelleri *müselsel gazel* olarak adlandırdığı düşünülmektedir. Diğer taraftan müselselin sözlükteki "bütün dizeleri kafiyeli" anlamından da çok uzaklaşmamıştır. Mısralar ortadan kafiyelidir ve bazı kelimelerin tekrarı zincirleme şeklinde devam etmektedir ve dolayısıyla aynı dize boyunca kafiye devam etmektedir:

Ḳapuñdur melce-i raḥmet / ne raḥmet raḥmet-i ᶜuẓmā
Ṭapuñdur merkez-i niᶜmet / ne niᶜmet niᶜmet-i raᶜnā (5/1)

Çūbinden ᶜabdı bir ābıḳ / ne ābıḳ ᶜafvıña lāyıḳ

Ne lāyıḳ lāyık-ı re’fet / ne re’fet re’fet-i aᶜ lā (5/2-7)

Dîvân’da108. şiir ise iâde sanatıyla müselsel hâle getirilmiştir. İâde, bir şiir içinde her beytin son sözcüğünü, ondan sonraki beytin ilk sözcüğü olarak kullanmaktır (Dilçin, 2016, s. 486). Münacat türünde olan 108. şiir bu tarzda yazılmıştır ancak iadeler düzensiz olup tekrarlanan kelimelerin yeri değişmektedir:

Bende-i dil-ḫasteyem dermāna geldim yā Resūl
Dermāna şāyesteyem Loḳmāna geldim yā Resūl (108/1)

Loḳmāna ḥikmet verildi sendedir aṣl-ı ᶜulūm
ᶜİlm-i ledün dersini ᶜirfāna geldim yā Resūl (108/2)

ᶜİlm-i ledün Ḫızra iᶜṭā oldu ṣūrīde velī
Sen maᶜānī kānısın iḥsāna geldim yā Resūl (108/3-7)

3. Hece Ölçülü Gazeller

Dîvân’da hece ölçüsüyle yazılmış toplam 22 şiirden 3’ü gazel tarzında yazılmıştır. Bunlar 25., 26. ve 143. şiirlerdir. 25. ve 26. şiirler 7+7=14’lü 143. şiir ise 5+5=10’lu hece ölçüsüyle yazılmıştır. Bu şiirler nazım şekli olarak gazel olsa da tür olarak ilahidir. İlahilerde 7, 8 heceli olanlar dörtlüklerle yazılırken 8 heceden fazla olanlar beyitler şeklinde yazılmıştır. *Yunus Emre, Niyâzî-i Mısrî Dîvânları*’nda da aynı şekilde hece ölçüsüyle yazılmış gazeller mevcuttur[1]:

Şafā verir cānıma [hū] hū dost Ḫaḳ [hū hū] dost
Şevḳ verir īmānıma [hū] hū dost Ḫaḳ [hū ḥū] dost (25/1-7)

Gül rengine müştāḳam çaġırıram [hū] dost dost
Gül içün āh [u] nālem çaġırıram [hū] dost dost (26/1-22)

[1] Bk. Tatçı, 1998; Erdoğan, 1998.

Geliñ ḳardaşlar diyelim Allāh
Aḳıdıp yaşlar diyelim Allāh (143/1-10)

B. Tür Bakımından

1. Mutlak Gazeller

*Dîvân'*da *Mutlak Gazel* başlığında 13 şiir bulunmakta olup literatürde gazeller için böyle bir isimlendirmeye rastlanılmamıştır. Nihânî bu türdeki gazelleri diğer gazellerden ayırma ihtiyacı duymuştur. *Dîvân'*daki diğer gazeller daha çok tasavvuf erkan ve adabını öğretici nitelikler taşırken mutlak gazellerde aşk temasının işlendiği ve bu şiirlerin lirik özellik gösterdiği tespit edilmiştir. *Dîvân'*daki mutlak gazellerin özellikleri şu şekildedir:

Tablo 4: Dîvân'daki Mutlak Gazeller

	Şiir No	Başlık	Beyit Sayısı	Açıklama
1	11	Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳ	5	İlahî aşk
2	12	Velehu Müşārün İleyh Dīger Ġazel	5	Mecazî aşk
3	16	Velehu Müşārün İleyhiñ ᶜ Aşḳ Üzerine Ġazelidir	12	Aşk
4	17	Velehu Müşārün İleyh Dīger Ġazel-i Muṭlaḳ	9	Mutlak aşk
5	22	Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳ	9	İlahî aşk
6	24	Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳdır	7	İlahî aşk
7	25	Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳ	7	İlahî aşk
8	26	Velehu Müşārün İleyh Dīger Ġazel-i Muṭlaḳ	22	İlahî aşk Tasavvuf
9	27	Velehu Müşārün İleyh Dīger Ġazel-i Muṭlak Rumūzāt-ı Ādemī	9	Mutlak aşk
10	29	Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳ	6	İlahî aşk
11	30	Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳ	7	İlahî aşk
12	31	Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳ	9	İlahî aşk
13	52	Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳ	9	İlahî aşk

Mutlak gazellerden 12. şiir mecazî aşk temasını işleyip diğerleri ilahî aşk temasında yazılmıştır. 12. şiirin bazı beyitlerinin de yine ilahî aşka göre yorumlanması mümkündür. Mutlak gazellerin beyit sayıları 5, 7 ve 9 arasında değişmektedir. 22 beyitle söylenmiş mutlak gazel hece ölçüsüyle yazılmış olup musammat özelliktedir. Yunus Emre'nin hece ölçüsüyle yazılmış gazelleri tarzındadır.

2. Münacat ve Na't Gazelleri

XIX. yüzyılda gazeller arasında kaside sayılabilecek methiyeler artmıştır. Bu dönemde pek çok şairin gazel tarzında yazılmış methiyeleri mevcuttur. Muvakkit-zâde Pertev, Halet Efendi, Bursalı İffet Efendi bu şairler arasında yer almaktadır (Özgül, 2006, s. 210). Nihânî'nin de beyit sayısı 5-14 arasında değişen lirik tarzda ve aa, ba, ca, da… şeklinde kafiyelenmiş Münacat ve na'tları bulunmaktadır. Bunlar XIX. yüzyılda gazel yazma eğiliminden, tarzlarından ve beyit sayılarından dolayı gazel olarak değerlendirilmiş ve Münacat ve Na't gazelleri başlığında incelemeye alınmıştır. Bu gazellerin numaraları ve başlıkları şu şekildedir:

Tablo 5: Dîvân'daki Münacat ve Na't Gazelleri

	Şiir No:	Başlık	Beyit Sayısı	Açıklama
1	3	Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād-ı Cenāb-ı Ḫudā	14	Münacat (İstimdat)
2	4	Velehu Müşārün İleyh Dīger Münācāt-ı Ḫudā	5	Münacat
3	5	Velehu Müşārün İleyh Dīger İstimdād-ı Cenāb-ı Ḥaḳḳ-ı Müselselin	7	Münacat (İstimdat)
4	6	Velehu Müşārün İleyh Dīger Münācāt-ı Cenāb-ı Ḫudā	12	Münacat
5	8	Velehu Dīger Müşārün İleyhiñ Naᶜt-ı Şerīfi Ṣalla'llāhu ᶜ Aleyhi ve Sellem	9	Na't
6	9	Velehu Müşārün İleyh Der-Naᶜt-ı Pāk-i Cenāb-ı Şāh-ı Merdān Raḍıya'llāhu ᶜ Anh	7	Na't
7	21	Velehu Müşārün İleyḥ ez-Münācāt-ı Cenāb-ı Rabbü'l-ᶜ Ālemīn Celle Celālühu	9	Münacat
8	33	Velehu Müşārün İleyh Ez-Münācāt-ı Cenāb-ı Ḥaḳ Celle Celālühu	11	Münacat

9	38	Velehu Müşārün İleyh Ez-Münācāt-ı Cenāb-ı Ḫudā	5	Münacat
10	41	Velehu Müşārün İleyh Der-Münācāt-ı Cenāb-ı Ḥaḳ Celle Celālühu	5	Münacat
11	51	Velehu Müşārün İleyh Der-Medḥ-i Cenāb-ı Şāh-ı Merdān Kerremu'llāhu Veche	7	Na't
12	53	Velehu Müşārün İleyhiñ Medh-i Resūl ᶜ Aleyhi's-Selāmı Ḥāvī Ġazelidir	7	Na't
13	85	Velehu Müşārün İleyh ez-Münācāt-ı Cenāb-ı Ḫudā Celle Celalühu	5	Münacat
14	90	Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād-ı Cenāb-ı Mevlā Celle Celālühu	5	Münacat (İstimdat)
15	108	Müselsel Naᶜt-ı Şerīf Velehu Müşārün İleyh Der-Münācāt-ı Ḥażret-i Resūl ᶜ Aleyhi's-selām	7	Na't
16	141	Velehu Müşārün İleyh Naᶜt-ı Şerīf ü'l-Cenāb-ı Resūl-i Kibriyā ᶜ Aleyhi's-selām	7	Na't
17	142	Velehu ᶜ Azīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Mevlūdiyeye Dā'ir Dīger Naᶜt-ı Şerīfleridir	5	Na't
18	152	Velehu Müşārün İleyh ez-İstişfāᶜ ü İstimdād ve Evṣāf-ı Cenāb-ı Resūl-i Kibriyā ᶜ Aleyhi's-Selām	9	Münacat (İstimdat)
19	158	Bu Daḫı ᶜ Azīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Evṣāf-ı İlāhī ve Münācāt-ı nā-Mütenāhīsinden ᶜ İbāret Olup Aḫīren Tetebbuᶜ Dīvān Olunur iken Şeref Ḫānım Dīvānınıñ Bir Ḫālī Şahīfesinde Görülmekle İşbu Maḥale Yā Ḳāfiyesine ᶜ İlāveten Tasṭīr ü Taḥrīr Olunmuşdur	14	Münacat

3. Hikemî Gazeller

Hikmet sözlükte "Bilgelik, hakîmlik, hakîm adamın hali; felsefe bilmi; sır, ne olduğu anlaşılmaz sebep ve hakîkat" anlamlarına gelmektedir. Hikemî ise "Hikmet ve felsefe ile ilgili söz ve düşünce" anlamlarına gelmektedir (Parlatır, 2012, s. 635). *Nihâni Dîvânı'*nda da tasavvuf felsefesi yoğun olarak işlenmiştir. Hakîkate erme, Allah sırrına ulaşma, vahdet-i vücûd, nefsin tabakaları ve bu yolda verilen öğütler eserdeki ana temaları oluşturmuştur. Ham sofularla alay, hayat, dünya ve ahiret hakkındaki hikmetler de gazellerde yoğun olarak işlenmiştir. Hikemî türdeki bu 50 gazelde nasihat-nâme ve nutuk türleri çokça kullanılmıştır. *Dîvân'*daki hikemî gazellerin özellikleri şu şekildedir:

Tablo 6: Dîvân'daki Hikemî Gazeller

	Şiir No:	Başlık	Beyit Sayısı	Açıklama
1	13	Velehu Müşārün İleyh Aḥvāl-i Nā-dānī Ḥāvīdir	9	Cahil insanların özellikleri
2	18	Velehū Müşārün İleyh Erkān-ı Ṭarīḳ Ḥāvīdir	7	Tarikatın esasları
5	19	Velehu Müşārün İleyh Uṣūl ü Envāᶜ -ı Ṭarīḳat-ı Naḳşīye Dā'irdir	13	Nakş-bendî tarikatının usul ve türleri
6	20	Velehu Müşārün İleyh Naḳşīniñ Ẕeheb Silsilesini Ḥāvīdir	12	Nakş-bendî tarikatının zeheb silsilesi
7	23	Velehu Müşārün İleyh Devriye-i Nūrānī vü Rūḥānī Ḥāvīdir	18	Devir nazariyesi
8	28	Velehu Müşārün İleyhiñ Ṭāliblere Muḫtaṣar Naṣīḥat Ḥāvī Ġazelidir	7	Nasihat
9		Velehu Müşārün İleyh Der-Vaṣf-ı Şerīᶜat ü Ṭarīḳat ü Ḥaḳīḳat	9	Şeriat ve tarikatın vasıfları
10	36	Velehu Müşārün İleyhiñ Muḫtaṣar Naṣīḥat Ḥāvī Nuṭḳ-ı Şerīfidir	5	Nasihat
11	37	Velehu Müşārün İleyhiñ Zāhid-i Ṣāḥib-Riyānıñ Daᶜ vā-yı Kāẕibesiniñ Reddi Ḥaḳḳında Nuṭḳa Ṣādıḳlarıdır	7	Zâhidin halleri, Rind-zâhid çatışması
12	39	Velehu Müşārü'n İleyhiñ Naṣīḥat-ı Ḥaḳīkiye Ḥāvī nuṭḳ-ı Muḳaddeslerīdir	7	Tenbih-nâme
13	42	Velehu Müşārün İleyhiñ Ḥikmet-āmīz Nuṭḳlarıdır	7	Hikmet
14	43	Velehu Müşārün İleyh Der-Vaṣf-ı Tesbīḥ	12	Tarikat erkanı, tesbihin özellikleri
15	44	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ṭarīḳ-i Naḳşī ve Bektaşīniñ Yek-Tarīḳ Olduḳlarından ve Silsileden Bir Nebze Baḥşini Ḥāvī Ġazelidir	9	Nakşî ve Bektaşî tarikatları ve silsile
16	45	Velehu Müşārün İleyh Der-Beyān-ı Aḥvāl-i Çarḫ	7	Çarhın halleri
17	47	Velehu Müşārün İleyh Ṭarīḳat-ı ᶜ Alīyye-i Şaᶜ bānīyye ile Üveys Ḳolunuñ Neden ᶜ İbāret Olduġunuñ Beyānını Ḥāvīdir	9	Nakşî tarikatının Üveys ve Şa'baniyye kolları
18	49	Velehu Müşārün İleyhiñ Ġazel-i Muᶜ cizāt-ı Dürer-bārlarıdır	7	Peygamberin, evliyanın ve şairin nitelikleri
19	50	Velehu Müşārün İleyḫ Kütüb ü Ṣaḥāyif -i Semāviyyeniñ Taᶜ rīf ü Taḳsīmini Hāvīdir	7	Kutsal kitaplar
20	63	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ḥavāss-ı Ḫamse-i Ẓāhireniñ Aḥvālini	9	Dıştaki beş duyunun

		Mübeyyin Nuṭḳ-ı Muḳaddesleridir		özellikleri
21	64	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ḥavāss-ı Ḫamse-i Bāṭınīnıñ Aḥvālini Ḥāvī Dürer-bār-ı Mürşidāneleridir	7	İçteki gizli beş duyunun özellikleri
22	65	Der-Beyān-ı Eṭvār-ı Sebᶜa ve Maḳāmāt-ı Heft-Nefs ve Esmā'ihā	5	On iki tarikat
23	67	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Esrār-ı Maᶜneviye Ḥaḳḳında Īrād Buyurduḳları Rumūzātıdır	7	Nihânî'nin manevî sırları
24	68	Velehu Müşārün İleyhiñ Naṣīḥat Ḥāvī Ġazelidir	5	Nasihat
25	69	Velehu Müşārün İleyh Dīger Naṣīḥat Pür-Ḥikmetdir	5	Nasihat, hikmet
26	70	Velehu Müşārün İleyh ᶜİlme'l-yaḳīn ü ᶜAyne'l-yaḳīn ü Ḥaḳḳa'l-yaḳīn ile Maḳām-ı Farḳ u Cemᶜiñ ve Ḫāṣṣü'l-Ḫāṣıñ Taᶜrifātını Mübeyyindir	9	İlimler ve makamlar
27	71	Velehu Müşārü'n İleyḥ der-Taᶜrīf ü Beyān-ı Mevālīd-i Ṣelāṣe	13	Devir nazariyesi
28	76	Velehu Müşārü'n İleyḥ Ḥażretleriniñ Nādānı İrşāda Dā'ir Nuṭḳıdır	9	Nâdânı irşada davet, nutuk
29	82	Velehu Müşārün İleyh der- Beyān-ı Ḫamse-i Āl-i ᶜabā ve Müddet-i Ḳurbī	7	Âl-i abâ, nasihat
30	83	Velehu Müşārün İleyh der-Beyān-ı Taḳbīḥ-i Dünyā vü Mā-sivā	7	Dünya ve mâsivânın çirkinlikleri, nasihat
31	93	Velehu Müşārün İleyhiñ Neṣāyiḥ-i Ḥaḳīḳiyeyi Ḥāvī Ġazel-i Şerīfleridir	5	Hakiki nasihatler
32	94	Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ İrşāda Dā'ir Nuṭḳ-ı Hādīleridir	9	İrşada dair nutuk
33	98	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Maḳām-ı Nefs-i Muṭma'inneye Maḫṣūṣ Esmā-i İlāhiyeniñ Ẕevḳ-ı Maᶜneviyesini Mutażammın Nuṭḳ-ı Mürşidāneleridir	5	Nefis, esma, nutuk
34	101	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Naṣīḥat-ı Ḥaḳīḳiye-i yi Ḥāvī Nuṭḳ-ı Teşrīfleridir	12	Hakiki nasihatler
35	106	Velehu Müşārün İleyh Der-Vaṣf-ı Tevḥīd-i Ẕātī vü Ṣıfātī	7	Tevhidin vasıfları
36	109	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Kendi Ẕāt ü Ṣıfāt-ı Kemālini Taᶜrīfi Ḥāvī Nuṭḳ-ı Şerīfleridir	7	Nihânî'nin sıfatları
37	110	Velehu Müşārün İleyhiñ Ṭālib-i Ṣādıḳını İrşādı Ḥāvī Tenbīhāt-ı Ḥaḳīḳiyeleridir	7	Hakiki tenbihat
38	111	Velehu Müşārün İleyḥiñ ez-Nādānı	7	Nâdânı uyarma, nutuk

		İntibāh ü İrşādı Ḥāvī Nuṭklarıdır		
39	112	Velehu Müşārün İleyh der- Münāẓara vü Mülāṭafa-i Dil	5	Münazara, şakalaşma
40	115	Velehu ᶜ Azīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ İmāmān-ı Düvāzdeh Ḥażretlerine Olan Ḥüsn- i İᶜ tiḳādāt ve Müdālāt ile Evṣāf-ı Şerīflerini Ḥāvīdir	14	On iki imam hakkında düşünceler
41	121	Velehu Müşārün İleyhiñ Ṭışı Müselmān İçi Münkirānıñ Aḥvāl-i Ẕemāyimiyle Bunlardan Nefretini Ḥāvī Nutḳıdır	17	Dışı müslüman içi münkiranın kötü halleri
42	122	Velehu Müşārün İleyh der-Beyān-ı Aḥvāl-i Dīger-gūn-ı ᶜ Ārifān ve Kej-Naẓariyān-ı İnsān-ı Zamān	7	Ârif insana zamanın insanının bakışı, dönemden şikâyet
43	130	Siyādet İddiᶜ āsında Bulınan Bir Mutaᶜ āṣṣıb u Münkir Ḫˇāceniñ Esnā-yı Vaᶜ żda İmām Ḥüseyn Efendimiziñ Yezīd-i Pelīde ᶜ Adem-i Bīᶜ at ü İnḳıyādından Fużūlāyı Ḥaḳsız lıġından ve Yezīdiñ Ḥaḳlılıġından ᶜ Alenen Baḥsle Yezīde Buġz ve Laᶜ niñ ᶜ Adem-i Cevāzını Beyān EtmesiÜzerine ᶜ Azīz-i Müşārün İleyhiñ Mümāileyhe Ḥiṭāben İnşā Buyurduḳları Nuṭuḳdur	12	Nutuk
44	136	Velehu Müşārün İleyḥ der-Beyān-ı Sırr-ı Esmā-i Ẕāt Yaᶜ nī İsm-i Hū ve Ḥācethā	7	Esmanın sırları, Allah'ın isimleri
45	140	Velehu Müşārün İleyhiñ Kendi Aḥvāliyle Birṭaḳım Daᶜ vā-yı bī-Maᶜ nā Ehliniñ Revīşātını Ḥāvīdir	9	Zamanın insanları, gidişatı ve Hz. Ali sevgisi
46	148	ᶜ Azīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Bin Üç Yüz Senesinde Ḳażāmız Maḥallī İdāresine Taᶜ yīn Olunan Cāhilān ü nā-Ehilān-ı Ḳażādan Selīm Beg-zāde Aḥmed Beg ile Muṣṭafā Efendi-zāde ᶜ Abdu'llāh Efendi Ḥaḳlarında Īrād Buyurulan Rumūẓātıdır	5	Rumuzât
47	149	Velehu Müşārün İleyhiñ Lām Elifle Hemzeniñ Nefy [ü] İṣbātı Ḥaḳḳında Olan Ḥikmet ü Sırlarınıñ Sebeb ü Su'ālini Ḥāvī Aṣḥāb-ı ᶜ İlm-i Rüsūm ve Erbāb-ı Kemāl-i Fehüme Ḥiṭāben Nuṭḳ-ı Mürşidāneleridir	17	Lam-elif ile hemzenin ispatı, hikmet ve sırları
48	150	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ṭālibān-ı Ḥaḳīḳati Tevḥīd-i ᶜ Aşḳa	7	Aşk tevhidi, tevhide davet

		Dā'ir Nuṭḳ-ı Şerīfleridir		
49	155	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ḥurūfāt-ı Ḫalvetīyeniñ Remz-i Sırr ü Ledünniyātına Dā'ir Nuṭḳ-ı Mürşidāneleridir	11	Halvetiyyenin harflerinin sırrı
50	156	Velehu Müşārün İleyhiñ ᶜ Aşḳ Şevḳ Muḥabbet-i Ḥaḳīḳiyeye Dā'ir Mürşidāneleridir	7	Hakiki muhabbet

4. Nazîre Gazeller

Nazîre Arapça "nazara" kökünden türemiş olup müennesi "nazîre"dir. "Bir şairin şiirini örnek alarak oluşturulan şiir" anlamına gelmektedir (Parlatır, 2012. s. 1272). *Dîvân'*da 26. ve 139. gazellerin nazîre olduğu tespit edilmiştir. 26. gazel Niyâzî-i Mısrî'ye, 139. şiir de Tapu Kâtibi Mehmet Remzi Efendi'ye yazılmıştır:

Gül rengine müştāḳam çaġırıram[hū] dost dost
Gül içün āh [u] nālem çaġırıram [hū] dost dost (26/1)

Ṣubḥ ile şeb-nem iner gülüñ içine ḳonar
ᶜ Andelīb naġme eder çaġırıram [hū] dost dost (26/2-22)
…
Bakup cemâl-i yâre çagıruram dost dost
Dil oldı pâre pâre çagıruram dost dost

Aşkuñ ile tolmuşam zühdümi yanılmışam
Mest-i müdâm olmışam çağıruram dost dost
(Erdoğan, 1998, s. 30)

Nihânî 139. şiiri, başlığından anlaşıldığı üzere, Tapu Kâtibi Kâşif Ağa-zâde Mehmed Remzi Efendi'nin gazeline nazîre olarak yazmıştır. Zemin şiir olan Mehmet Remzi'nin şiiri bulunamamıştır. Nazîre gazelin matla ve makta beyitleri şu şekildedir:

Görsem o mehi ruḫları parlaḳ mı nedir bu

Endām-ı sīmi dertlere tiryāḳ mı nedir bu (139/1)

Nihāni daḫı söyledi hem Remzi nikātın
Serv-i semenim bendiñe ṭūzak mı nedir bu (139/6)

5. Tarih Gazelleri

Tarih, bir olayın oluş yılını Arap harfleriyle yazılmış olmak üzere *ebced hesabı*yla gösteren şiirdir. Bu şekilde yapılan sanata da *tarih düşürmek* denilmektedir. Genellikle tarih düşürmede kıt'a nazım şekli kullanılmaktadır. Bir dize, beyit veya bir sözcükle tarih düşürülebilmektedir (Dilçin, 2016, s. 502). Her ne kadar tarih düşürmede kıt'a nazım şekli kullanılsa da bu anlayışın XIX. yüzyılda değiştiği görülmektedir. Tarih düşürmeler kıt'adan gazele, kasideye kaymıştır. Hatta Muhammes nazım şekliyle dahi tarih düşürülmüştür (Özgül, 2006, s. 233).

Dîvân'da 131, 132 ve 148. şiirler tarih gazelidir. 131. şiir Darende kazasına tayin olunan Kaymakam Said Bey'e yılbaşı tebrikidir:

Ḳonuldu tārīḫ-i hicret Muḥarrem oldu re's-i sāl
Muḥarrem ola her ḥālde māh-i sāliñ cedīd etsin (131/2-7)

132. şiir ise Nihânî'nin torunu Hasan Rıza'nın doğumu üzerine yazdığı tarih gazelidir:

Göñülde cem[c] olup ġaybdan erenler söyledi tārīḫ
Reġas ḥarfindedir tārīḫ Nihānī remz eder i[c] lān (132/14)
(1295)

Bunlardan 148. gazel de tarih manzumesidir. 1300 senesinde kazaya tayin olan Selim Bey-zâde Ahmet Bey ve Mustafâ Efendi-zâde Abdullah Efendi'nin Darende mahallî idaresine atanmaları üzerine yazılmış bir tebrik tarihidir:

Sene oldu biñ üç yüz meclis oldu Aḥmed [c] Abdu'llāh
Daḫı mülkden o hansıdır Ḫristiyāndan ehl-i cāh (148/1)

Budur ḫayra delālet hem daḫı sāl-i cedīdimiz
Muḥavvel ola ābāda *bi-minneti bi-ḥamdi'llāh* (148/2)

Ne ḫoş revnaḳ veripdir bu ḳażāya bir şikeste kim
Mübārek-bād ola her dem mübārek-bād ola her gāh (148/3-5)

2.1.1.1.3. Kıt'a-i Kebîre

Sözlük anlamı "parça, bölük, cüz" olan kıt'a yalnız ikinci ve dördüncü dizeleri birbiriyle uyaklı iki beyitlik nazım biçiminin adıdır. Kafiye düzeni xa-xa şeklinde olan bu tür kıt'alar *dörtlük* olarak anılmaktadır. Kıt'aların konusu önemli bir düşünce, hikmet, nükte ve yergi olabilmektedir (Dilçin, 2016, s. 202).

Nihânî Dîvânı'nda beyit sayısı ikiden fazla olan kıt'alar vardır. Bu kıt'alara *kıt'a-i kebîre* adı verilmektedir ve kafiye düzenleri xa-xa-xa-xa… şeklindedir. Dilçin (2016) bu tür kıt'alarda şairin mahlasını herhangi bir beyitte kullanabildiğini ve bu şiirlerin daha çok tarih düşürmek maksadıyla yazıldığını belirtmiştir (s. 203). *Nihânî Dîvânı*'nda kıt'a-i kebîrelerden sadece 147. şiir tarih düşürmek amacıyla yazılmıştır. Bu da *Dîvân'*da murabba/kıt'a şeklinde düzenlenmiştir. Bu şiir çift özellikli nazım şekilleri içinde tekrar değerlendirilecektir. Diğer kıt'a-i kebîrelerden 134 ve 151. şiirler *elif-nâme* türündedir. 135. şiir ise hikemî tarzdadır. Murabba/kıt'a olarak düzenlenen tarih manzumesi (M 147) XIX. yüzyılda murabba nazım şekliyle tarih düşürme eğilimi göz önünde bulundurularak murabba nazım şekli içinde değerlendirilmiştir. Şiirlerdeki mahlaslar son beyitlerde bulunmaktadır:

Tablo 7: Dîvân'daki Kıt'alar

	Şiir No:	Başlık	Beyit Sayısı	Açıklama
1	134	Velehu ᶜ Azīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Yigirmi Sekiz Ḥurūfāt Üzerine Kendi Evṣāf-ı Ṣıfat-ı Muḳaddeslerini Ḥāvī Nuṭḳ-ı Reşādetleridir	15	Elifnâme türünde yazılmıştır. Nihânî'nin kendi vasıfları anlatılmıştır ve nutuk tarzındadır.
2	135	Azīz Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Terbiye-i İnsāniyeye Dā'ir Teşbīhāt ü Temṣīlāt Lübbiyyāt ü Nebātātı Ḥāvī Ledünniyyāt Mürşidāneleridir	37	İnsan terbiyesine, yetiştirilmesine dair bitkilerle benzerlik kurularak bir şeyin sırları hakkında yazılmıştır.
3	151	Azīz Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Yigirmi Ṭoḳūz Ḥurūf-ı Muḳaṭṭaᶜ Üzerine İrşāda Dā'ir Nuṭḳ-ı Şerīfleridir	15	Elifnâme türünde yazılmıştır; hidayete erdirme, doğru yolu gösterme konusunda nutuktur.

2.1.1.1.4. Müstezâd

Gazelin özel bir biçimi olan müstezâd sözlükte "ziyadeleşmiş, artmış, çoğalmış" demektir. Uzun dizelere kısa bir dize ekleyerek yazılmaktadır. Kısa dizelere *ziyade* adı verilmektedir. Uzun dizede *mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün* kısa dizede de *mef'ûlü fe'ûlün* kalıpları kullanılmaktadır. Yani kısa mısrada uzun mısradaki veznin baş ve son tef'ileleri kullanılır. Ziyade mısralar genelde uzun mısraların anlamını tamamlamak içindir. Bununla beraber kısa dizelerden şiirin tekdüzeliğini kırmak için de faydalanılmıştır (Dilçin, 2016, s. 204).

Nihânî Dîvânı'nda sadece bir müztezâd (M 97) bulunmaktadır. 50 beyitten oluşan bu müstezâd "müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün" kalıbına göre yazılmıştır. Ziyade mısralarda "müstef'ilün müstef'ilün" kullanılmıştır. *Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ bī-Miṣl Müstezād-ı Ḥikmet-i Muᶜtādlarıdır* başlığını taşıyan müstezad aşk temasını işlemektedir ve hikmet türündedir. Başlıktan da anlaşılacağı üzre benzersiz bir müstezâd olduğu belirtilmiştir.

Buldu ḥayāt arż-ı nebāt coşdu yine ebḥār-ı ᶜaşḳ

Her vādīyi enhār eder (97/1)

ᶜ Ulvī süflī buldu necāt nūş eyledi tīmār-ı ᶜ aşḳ
Hep ᶜ arżda iᶜ mār eder (97/2-50)

2.1.1.2. Bentlerden Oluşan Nazım Şekilleri

2.1.1.2.1. Murabba

Murabba bent adı verilen dörtlüklerden oluşur. Uyak düzeni aaaa-bbba-ccca-ddda… şeklindedir. Bununla beraber ilk bendin ilk üç dizesi kendi arasında kafiyeli olabilmektedir. Bu şekilde kafiye düzeni bbba-ccca-ddda-eeea… şeklindedir. Birinci bendin dördüncü dizesi diğer bentlerin dördüncü dizesi olarak tekrar ederse böyle murabbalara *murabba'-ı mütekerrir* adı verilmektedir. Bentlerin son mısraları sadece kafiye ile bağlanırsa *murabba'-ı müzdevic* adını almaktadır (Dilçin, 2016, s. 212).

İpekten (2012), alışılmış murabba kafiyeleri bunlar olmakla birlikte az sayıda ve çoğu Tanzimat'tan sonra olmak üzere aBaB cccB dddB ve aaxa bbxb ccxc kafiyeli; aaav bbbv cccv ve aaaV bbbV şeklinde dört mısralı tardiyye kafiyeli; ya da aaaa bbbb cccc şeklinde her bendi kendi arasında kafiyeli murabbaların da yazıldığını belirtmiştir (86).

Nihânî Dîvânı'nda 18 murabba bulunmaktadır. *Dîvân*'da bulunan murabbaların başlıkları ve özellikleri şu şekildedir:

Tablo 8: Dîvân'daki Murabbalar

	Şiir No:	Başlık	Bent Sayısı	Murabba Türü	Açıklama
1	7	Velehu Müşārün İleyh Naᶜt-ı Şerīf-i Cenāb-ı Resūl-i Kibriyā	6	Mütekerrir	Na't
2	34	Velehu Müşārün İleyhiñ Münkirānı İrşād Ḥāvī Nuṭḳudur	6	Müzdevic	Nutuk İbret-nâme
3	40	Velehu Müşārün İleyhiñ Edvār-ı Ādemī Ḥāvī Dürer-Bārlarıdır	5	Müzdevic	Hikmet
4	46	Velehu Müşārün İleyh Der-Evṣāf-ı Celīle-i Meşāyiḫ-i Kirām et-Taᶜrīf -i Tarā'iḳ Ḳaddesa'llāhu Ervāḥım	11	Müzdevic	Şeyhlerin vasıfları, tarikatlerin tarifi
5	48	Velehu Müşārün İleyh Ez-İstimdād-ı Cenāb-ı Mevlā Celle Celālühu	9	Müzdevic	İstimdad
6	54	Velehu Müşārün İleyh der-Medh-i Çār-yār-ı bā-Ṣafā Rıḍvānu'llāhi ᶜAleyhim Ecmaᶜīn	7	Mütekerrir	Methiye
7	73	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ ᶜİrfān ü Ledünniyāta Dā'ir Ġazel-i Ḥikmet-Eşeridir	6	Müzdevic	Hikmet
8	78	Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād ü Münācāt-ı Cenāb-ı Ḫudā Celle Celālühu	7	Müzdevic	İstimdat Münacat
9	79	Veliyy Müşārün İleyh Ḥaẓretleriniñ Silsile-i Ḥasebiye Yaᶜnī Ṭarīḳat Nesebini Ḥāvīdir	27	Müzdevic	Neseb-nâme
10	81	Velehu Müşārün İleyh der-Taᶜrifāt-ı Eṭvār-ı Sebᶜa ve Fā'ide-i Teraḳḳiyāt	7	Müzdevic	Nasihat-nâme
11	86	Velehu Müşārün İleyhiñ İrşāda Dā'ir Ġazel-i Muḳaddesleridir	5	Müzdevic	Nasihat-nâme
12	103	Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ṣıfat-ı Mürşid ve Sülūk Tevḥīd-i Ṭarīḳat ve Ḥaḳīḳat Olan Mürīdāniñ Aḥvālini Mübeyyen Nutḳ-ı Reşādetleridir	9	Müzdevic	Mürşidin sıfatları, müridin halleri
13	114	Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād-ı Cenāb-ı Ḥaḳ Celle Celālühu	7	Müzdevic	İstimdâd
14	117	Velehu Müşārün İleyh Merşiye-i Ciger-sūz-ı Şāh-ı Kerbelā ve Ḥurūfāt-ı Sırr-ı Muḥarrem	7	Mütekerrir Zü'l-metâli	Kerbela mersiyesi Muharremin harflerinin sırrı
15	118	Velehu Müşārün İleyh	7	Vasıtası	Gönül ile

		Ḥażretleriniñ Aḥvāl-i Żamīr ve Münāẓara-i Dilini Ḥāvī Nuṭḳ-ı pür-ᶜ İbretleridir		beyit olan murabba	münazara
16	147	ᶜ Azīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ İrtiḥālinden Ṣoñra Mezār-ı Şerīfi Ṭaşına Yazılup Rekz Olunmaḳ Üzere Müşārün İleyhiñ On İki Sene Aḳdem Ḥayātında İnşā Buyurduḳları Tārīḫ-i Ledünniyātıdır	7	Müzdevic	Tarih manzumesi
17	153	Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād ve Evṣāf-ı Şāh-ı Merdān eremu'llāhu Veche Murabbaᶜ Nuṭḳudur	8	Müzdevic	İstimdad
18	154	Der-Beyān-ı Leṭāyif-i Ḫamse ve Aḳsām-ı Nūr ve Sırr-ı Ḥurūfāt-ı Naḳşbend ve Ledünniyāṭ-ı Sā'ireyi Ḥāvīdir Velehu Müşārün İleyh Murabbaᶜ adır	7	Mütekerrir	Nakş-bendî'nin harflerinin sırları

*Dîvân'*da bulunan 18 murabbanın 14'ü *murabba-ı müzdevic* 4'ü *murabba-ı mütekerrir*dir. Murabbalar içinde 15. murabba (M 118) nadir rastlanılan ilginç bir türdür. Murabba nazım şeklinde bentleri birbirine bağlayan vasıta tek bir mısradır ancak Nihânî'nin bu şiirinde ise vasıta, son iki mısralarla yani beyitlerle sağlanmıştır. Kafiye düzeni aaba-ccba-ddba… şeklindedir:

fāᶜ ilātün fāᶜ ilātün fāᶜ ilün
Rāz-ı dilim kime ᶜ ayān edeyim
Gizli sırrım kime beyān edeyim
Ben bu derdiñ çāresini bulmadım
Yaza yaza ulu dīvān edeyim (118/1)

Bu göñülden jengi pāsı silemem
Neye varır ᶜ āḳıbeti bilemem
Var mı ola çāre bulan görmedim
Başım üzre anı sulṭān edeyim (118/2)

Birlik iken bu ten ile yad olup

Mā-sivā efkārı ile şād olup
Ḳayd oluban bir ḳapuda durmadım
Gönlüme ol şāhı mihmān edeyim (118/3-7)

Bu şiirin vasıtası beyit olan bir murabba olduğu düşünülebilir. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın da buna benzer bir murabbası mevcuttur. *Dîvân'*ında gazel olarak verilen bu manzumenin aslında vasıtası beyit olan bir murabba olduğu bildirilmiştir (Kurnaz ve Çeltik, 2013, s. 222). Nihânî'nin murabbasının İbrahim Hakkı'nınkinden tek farkı ilk dörtlüğün çapraz kafiyede olmaması ve hem üçüncü hem de dördüncü mısraların *müzdevic* olmasıdır. İbrahim Hakkı'nın murabbasında ise dördüncü mısra *mütekerrir* kafiyelidir. Kafiye düzeni bAbA-ccbA-ddbA… şeklindedir. 9 bentten oluşan murabbanın aşağıda 3 bendine yer verilmiştir:

müfte^{e} ilün mefâ^{e} ilün
Vasf-ı lisân seninledir
Vasf idemem gönül seni
Nutk u beyân seninledir
Vasf idemem gönül seni

Her hünerin kemâlisin
Her güzelin cemâlisin
Hüsn ile ân seninledir
Vasf idemem gönül seni

Şevk ü taleb ki sendedir
Zevk u tarab ki sendedir
Aşk ile cân seninledir
Vasf idemem gönül seni (Kurnaz ve Çeltik, 2013, s. 223)
…

14. murabba (M 117) ise *zü'l-metâli* özellik göstermektedir. Eğer bir gazel içinde birden fazla musarra beyit varsa böyle gazele *zâtü'l-metâli* ya da *zü'l-metâli* isimleri verilmektedir (Dilçin, 2016, s. 105). Murabba da gazelden türeyen bir nazım şekli olduğu için aynı terimi murabba için de kullanmak mümkündür:

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün
Gel ey dil bu Muḥarremdir Muḥarrem
Aḳıt seylāb-ı çeşmiñ eyle mātem
Hüseyniñ āh [u] vāhiyle dem-ā-dem
Vücūduñ zaḫmına gel eyle merhem (117/1)

Mübārek māh-ı ekrem hem muᶜaẓẓam
Şehīr-i Kerbelāya oldı maḥrem
Te'emmül eyle bu maᶜnāyı bir dem
Vücūduñ zaḫmına gel eyle merhem (117/2-7)

Nihânî, 16. murabbayı (M 147) murabba/kıt'a şeklinde düzenlemiştir. Dîvân'da birinci ve ikinci dizeleri aynı satıra yazmış, diğer dizelerde de aynı düzen takip etmiş olup, dizelerin aralarına boşluk bırakmıştır. Dolayısıyla şair kıt'a/murabba nazım şekliyle tarih manzumesi yazmıştır:

mefâᶜîlün mefâᶜîlün
Hüviyyetden güẕer ḳıldım
Ceberūt seyrine erdim
Melekūt devrini gördüm
Erişdim şimdi nāsūta (147/1)

Ḥüviyyet ᶜālem-i ervāḥ
Ceberrūt ᶜālem-i seyyāḥ
Melekūt ᶜālem-i ecnāḥ
Bu nāsūt erdi lāhūta (147/2-7)

Bu murabbayı kıta nazım şekliyle de yazmak mümkündür:

Hüviyyetden güẕer ḳıldım ceberūt seyrine erdim
Melekūt devrini gördüm erişdim şimdi nāsūta (147/1)

Ḥüviyyet ᶜālem-i ervāḥ ceberrūt ᶜālem-i seyyāḥ

Melekūt ᶜ ālem-i ecnāḥ bu nāsūt erdi lāhūta (147/2)

*Dîvân'*da ayrıca hece ölçüsüsüyle yazılıp koşmaya yakın olmaları nedeniyle bu maddeye dahil etmediğimiz 15, 56, 74, 75, 120, 125 ve 133. şiirler kafiye düzenleri bakımından murabbaya da benzemektedir. Özellikle 56, 120 ve 133. şiirlerde murabbanın yaygın kafiye düzeni görülür. Yani ilk bent kendi içinde kafiyeli diğer bentlerin son mısraları *müzdevic* ya da *mütekerrir* olarak ilk bentle kafiyelidir. 15. ve 125. şiirlerin ise kafiye düzeni aaxa-bbba-ccaa… şeklindedir. Murabbalarda bazen ilk bendin üçüncü mısraı serbest kafiyeli olabilmektedir (Kurnaz ve Çeltik, 2013, s. 219). Ayrıca Tekke edebiyatı şairlerinde hece ölçüsüyle yazdıkları koşmalar arasında murabba örnekleri bulunabilmektedir. Murabba/koşma örnekleri 13. ve 14. yüzyıl şairi Yunus Emre'de ve XIV. yüzyıl şairi Nesîmî'de görülmüştür (Kurnaz ve Çeltik, 2013, s. 229). Nihânî'nin heceyle yazılmış bu şiirlerini koşma/murabba olarak kabul etmek de mümkündür. Diğer taraftan XIX. yüzyılda Halk şiiri ile dîvân şiirinin birbirine yaklaştığı düşünülürse temelde birbirine benzeyen koşma ile murabbanın birbirinin yerine kullanıldığı düşünülebilir. Ayrıca XIX. yüzyılda hece ölçüsüyle yazılan kasidelerin olması murabba için de hece ölçünün uygulanabilirliğini göstermektedir.

2.1.1.2.2. Muhammes, Tahmis

Muhammes, bütün bentleri 5 dizeden oluşan nazım şekline verilen isimdir. İlk bendin dördüncü ve beşinci ya da sadece beşinci dizesi öteki bentlerin sonunda tekrar ediyorsa *muhammes-i mütekerrir* adı verilir ve aaaAA-bbbAA-cccAA… veya aaaaA-bbbbA-ccccA… şeklinde kafiyelenir. Son iki mısra veya son mısra sadece kafiye bakımından tekrar ederse böyle muhammeslere de *muhammes-i müzdevic* adı verilmektedir ve bbbaa-cccaa-dddaa… veya bbbba-cccca-dddda… şeklinde kafiyelenmektedir (Dilçin, 2016, s. 217).

Tahmis ise "beşleme, beşli duruma getirme"dir. Bir gazelin beyitlerinin üzerine aynı ölçü ve kafiyede üçer dize eklenerek yapılan muhammese denmektedir. Kafiye düzeni aaaaa-bbbba-cccca… şeklindedir. Tahmiste en önemli nokta eklenen dizelerin gazelin beyitleriyle anlam ve güç bakımından kaynaşmış olmasıdır. Aksi halde eklenmiş dizeler

sırıtır ve yama gibi kalır. Tahmis Dîvân edebiyatında muhammesten daha fazla rağbet görmüştür (Dilçin, 2016, s. 223).

Nihânî de 1 muhammes yazmış; Niyâzî Mısrî (3), Nakşî Akkirmânî (1), Hâşim Üsküdârî (1), Zâtî Efendi (7), Beşiktaşlı Rıza Efendi (3) ve Eşrefzâde Rûmî'nin (1) olmak üzere toplam 16 gazeli tahmis etmiştir. *Dîvân'daki* tahmislerin ve muhammesin özellikleri şu şekildedir:

Tablo 9: Dîvân'daki Muhammes ve Tahmisler

	Şiir No:	Başlık	Bent Sayısı	Açıklama
1	58	Velehu Müşārün İleyhiñ Muḥammed Mışrī Niyāzī Ḥażretleriniñ Ġazel-i Merġūbesini Taḫmīs-i Ḳudsiyeleridir	5	Niyâzî Mısrî'nin "olandan sor" redifli sûfiyâne gazeline tahmis
2	59	Velehu Müşārün İleyhiñ Naḳşī Akkirmānī Ḥażretleriniñ Ġazelin Taḫmīs-i ᶜ Ālīleridir	5	Nakşî Akkirmânî'nin pend-nâme türündeki gazelini tahmis
3	60	Velehu Müşārün İleyhiñ Hāşim-i Üsküdārī Ḥażretlerini Taḫmīs Ḥāvī Nuṭḳ-ı Ledünniyyeleridir	5	Hâşim Üsküdârî Hazretlerinin "söyler" redifli sûfiyâne gazelini tahmis
4	80	Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ẕātī Efendiyi Taḫmīs-i ᶜ Ālīleridir	5	Zâtî Efendi'nin "garaz" redifli hâkimâne gazelini tahmis
5	84	Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ẕātī Efendiyi Taḫmīs-i ᶜ Ālīleridir	6	Zâtî Efendi'nin "mahlût" redifli sûfiyâne gazelini tahmis
6	87	Müşārün İleyhiñ Beşikṭāşī Rıżā Efendiyi Taḫmīsidir	7	Beşiktaşlı Rızâ Efendi'nin "eder vaiz" redifli gazelini tahmis
7	88	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Mışrī Niyāzī Babayı Taḫmīsi	6	Niyâzî Mısrî'yi tahmis Pend-nâme
8	89	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ẕātī Efendiyi Ṭaḫmīsidir	7	Zâtî Efendi'nin "zâyî" redifli nasihat-nâme türündeki gazelini tahmis
9	91	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ẕātī Efendiyi Taḫmīs-i Mürşidāneleridir	5	Zâtî Efendi'nin ilahî aşkı remizlerle işleyen "tîğ" redifli gazeline tahmis
10	92	Velehu Müşārün İleyhiñ Mışrī Niyāzi Babayı Taḫmīs-i Laṭīfeleridir	7	Niyâzî Mısrî'nin hâkimâne gazelini tahmis

11	95	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Beşikṭaşlı Şeyḫ Żiyā Efendiyi Taḫmīsleridir	7	Beşiktaşlı Şeyh Ziyâ Efendi'nin nasihat-nâme türündeki gazelini tahmis
12	96	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ẕātī Efendiyi Taḫmīsleridir	5	Zâtî Efendi'nin "ârif" redifli, ârifin özelliklerini anlatan gazeline tahmis
13	100	Velehu Müşārün İleyhiñ Ẕātī Efendi Ḥażretlerini Taḫmīs-i Mürşidāneleridir	8	Zâtî Efendi'nin "aşk" redifli aşkı anlatan gazeline tahmis
14	105	Velehu Müşārün İleyhiñ Ẕātī Efendiyi Taḫmīs-i Şerīfleridir	6	Zâtî Efendi'nin "dönderdin" redifli aşkın belirtilerinin anlatıldığı gazeline tahmis
15	107	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Beşikṭāşī Rıżā Efendiyi Taḫmīs-i Laṭīfāneleridir	10	Beşiktaşlı Rızâ Efendi'nin "geçmedin gitdin" redifli sûfiyâne gazeline tahmis
16	129	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Eşref-zāde ᶜ Abdu'llāh Rūmī Ḥażretleriniñ Maḳām-ı Vaḥdetden Dīvānında Īrād Buyurduḳları Nuṭḳ-ı Şerīfini Taḫmīs-i Mürşidāneleridir	12	Eşrefoğlu Rûmî'nin sûfiyâne gazelini tahmis
17	145	Velehu Müşārün İleyh Muḫammes Merşiye-i Ciger-sūz li-Cenāb-ı Şāh-ı Kerbelā	7	Muhammes Kerbela mersiyesi

145. şiir mersiye türünde bir muhammestir. Bu şiirde vasıta ilk beşlikteki kafiye-redif ve diğer bentlerin son mısralarındaki kafiye-redif ile sağlanmıştır. Bu nedenle *muhammes-i müzdevic*dir. Diğer 16 muhammes gazellerin tahmisi olduğu için hepsinde bağlantı doğal olarak kafiye ve redifle sağlanmıştır.

Dîvân'da 14. tahmiste (M 105) aşkın âşık üzerindeki belirtilerinden ve âşığın çaresizliğinden bahsedilmiştir. Mecazî aşk duygusuyla ilahî aşk duygusu karışık olarak ele alınmıştır. Diğer tahmislerde ise daha çok tasavvufî temalar remizlerle ya da doğrudan işlenmiştir. Nitekim 17 muhammesin de sûfiyâne ve hâkimâne tarzda olduğu söylenebilir.

2.1.1.2.3. Müseddes

Bentleri 6 dizeden oluşan nazım şekline verilen addır. Uyak düzeni aaaaaa-bbbbba-ccccca… şeklinde olana *müseddes-i müzdevic* denilmektedir. Bununla beraber uyak düzeni aaaaaa-bbbbcc-ddddee… ve bbbbca-ddddca-eeeeca… şeklinde olanlar da vardır. Bendin 5. ve 6. dizesi veya sadece 6. dizesi aynen tekrar ederse bu şekildeki müseddeslere de *müseddes-i mütekerrir* adı verilip aaaaAA-bbbbAA-ccccAA… şeklinde kafiyelenmektedir (Dilçin, 2016, s. 227).

*Dîvân'*da 10. 123. ve 128. şiirler olmak üzere toplam üç müseddes bulunmaktadır. Bunların ilki 14 bentten diğer ikisi de 7 bentten oluşmaktadır. 10. şiirde bentlerdeki son iki mısra ilk bentle kafiye bakımından uyumlu olduğu için *müseddes-i müzdevic*dir. *Dîvân'*da bu şiirde bir karışıklık olmuş, 1. bent 3. bent olarak yazılmıştır. Müstensihten de kaynaklanabilecek bir hata olan bu durum ilk bakışta şiirin tercî-i bent gibi algılanmasına sebep olmaktaydı. Çalışmamızda tanzîr edilen şiirle de uyumuna bakılarak 3. bent 1. sıraya alınmış diğerleri aynen yerini korumuştur. 123. ve 128. şiirlerin bentlerindeki son iki mısra aynen tekrar ettiği için *müseddes-i mütekerrir*'dir.

İlk müseddes, ehl-i beyte ve on iki imama övgü olup Koniçeli Kazım Paşa ve Eşref Bey'in müşterek yazdıkları müseddeslerine nazîredir. Diğer iki müseddesin de türü Kerbela mersiyesi olup 128. şiir Amasya Mutasarrıfı Ziya Bey'e (Ziyâ Paşa) nazîre olarak yazılmıştır. *Dîvân'*daki müseddeslerin genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 10: Dîvân'daki Müseddesler

	Şiir No:	**Başlık**	**Beyit Sayısı**	**Müseddesin Türü**	**Açıklama**
1	10	Velehu Müşārün İleyhiñ Mir Kāẓım ve Eşref Beg Efendileriñ Düvāzdehlerine Tanẓīren İrād Buyurduḳları Sitāyiş-i Şāh-ı Kerbelā ve Medḥ-i Düvāzdehleridir	14	Müzdevic, Nazîre	Ehl-i beyt ve on iki imama methiye
2	123	Velehu Müşārün İleyh Müseddes Merṣiye-i Ciger-Sūz-ı Şāh-ı Kerbelā	7	Mütekerrir	Kerbela mersiyesi
3	128	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Sābıḳ Merḥūm Amāsiye Mutaṣarrıfı Şāᶜir-i Meşhūr Żiyā Bege Tanẓīren Müsedded-i Merṣiye-i Ciger-sūzıdır	7	Mütekerrir, Nazîre	Kerbela mersiyesi

2.1.1.3. Halk Edebiyatı Nazım Şekilleri

2.1.1.3.1. Koşma

Koşma, halk edebiyatı nazım şekilleri içinde en çok sevilen ve tercih edilenidir. Hece ölçüsünün 6+5=11 ve 4+4+3=11 kalıplarıyla yazılır. Nazım birimi dörtlüktür ve dörtlük sayısı 3 ile 5 arasında değişir. Uyak düzeni birinci dörtlüğün haricinde hep aynıdır. Uyak düzeni genellikle baba-ccca-ddda… şeklindedir. Bununla beraber ilk dörtlük xaxa veya bbba şekillerinde olabilmektedir. 4+3=7'li ve 4+4=8'li kalıpla yazılmış koşmalar da vardır. Bunlar ezgilerinden dolayı koşma olarak gösterilmektedir. Halk arasında ezgiyle okunan herhangi bir şiire de koşma adı verilmektedir (Dilçin, 2016, 306). *Dîvân'*da bulunan toplam 15 koşmanın genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 11: Dîvân'daki Koşmalar

	Şiir No:	Başlık	Bent S.	Açıklama	Hece Sayısı
1	15	Velehu ᶜ Azīz-i Müşārün İleyhiñ Ḥāl-i Ṣabāvetinde Vuḳūᶜ Bulan Aḥvāl Devriyyesidir	13	Yaş-nâme	11
2	56	Velehu Müşārün İleyh Der-Sitāyiş ü Evṣāf-ı Ceddinā Ġavṣü'l-Aᶜ ẓam Seyyid Şeyḫ El-Ḥāc Ḥāmid-i Velī Ḳuddise Sırruhu'l-Celī	21	Sitâyiş-nâme	7
3	61	Bu Daḫı Beypazārlı Meşhūr ᶜ Āşıḳ Dertliniñ Maṭbūᶜ Dīvānında Muḥarrer Efvāh-ı Nāsda Ḳırā'at Olunan Şerīfidir ki İşte Budur Ḳanāᶜ at mülkünüñ pādişāhıyam Dārā-yı devletim ṣabūren şekūr İşbu Mezkūr Şerīfi ᶜ Azīz-i Müşārün İleyḥ Ḥazretleriniñ Naẓar-ı Ḥikmet-Eṣerleri Buyurularaḳ bil-İntiḫāb Luṭfen Tanẓīr Buyurdıḳları Şerīfidir	6	Âşık Dertli'nin koşmasına nazîre	11
4	62	Sivās vilayeti celîlesine defᶜ a-i ūlāda taᶜ yīn buyurulan merḥūm Celī Ahmed ᶜ İzzet Paşanıñ zamān-ı devletlerinde Dārende ḳażāsına gönderilen Māl Müdürü Sivāslı Mūsā Māhir Efendi …	14	Pend-nâme	11
5	66	Der-Beyān-ı Eṭvār-ı Sebᶜ a ve Maḳāmāt-ı Heft-Nefs ve Esmā'ihā Velehu Müşārün İleyh	15	Yedi nefsin makamları esma nutuk	8
6	74	Bu Daḫı Müşārün İleyḥ Ḥażretleriniñ Maḳām-ı Vaḥdetden Īrād Buyurduḳları Bir Nebze Ledünniyyāt Ḥikmet Āyātlarıdır	16	Hikmet	7
7	75	Keẕā Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Maḳām-ı Cemᶜ u'l-Cemᶜ ve Lisān-ı Vaḥdetden Īrād Buyurduḳlarıdır	5	Hikmet	7
8	99	Der-Sitāyiş-i Sulṭān-ı Ṭarīḳa-i Naḳş-bendīye Vāḥid-Lehā Ḳudsīleri Velehu Müşārün-İleyh	7	Nakşbendî sultanına medhiye	7
9	102	Velīyy-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ḥażret-i Ġavṣü'l-Aᶜ ẓam Şeyḫ ᶜ Abdü'l-Ḳādir Ḳuddise Sırruhu el-Bāhir Efendimiz Ḥażretlerini Şitāyişi Ḥāvī Nuṭḳudur	9	Abdülkâdir Geylanî'ye medhiye	7
10	104	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ādāb-ı Sālikini Ḥāvī Naṣīḥat-i Mürşidāneleridir	7	Nasihat-nâme	7
11	113	ᶜ Azīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Nāẓım-ı Kerbelā ve Miᶜ rāc-ı Nebī Mü'ellif ü Nāẓımı	7	Zaim-zâde Hasan	11

		Bulınan Ehlu'llāh-ı Kirāmdan Dārendeli Zāᶜ im-zāde Ḥasan Beḳāyī Ḥażretleriniñ Bir Nuṭḳunu Tanẓīr-i pür-ᶜ İbretleridir		Bekâî'nin taşlamasına nazîre	
12	120	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Devriyye-i Evsaṭlarıdır	16	Devriyye	11
13	125	Velehu Müşārün İleyh Der-Beyān-ı Devriyye-i Rūḥāniye-i Ledünniye-i İbtidā'iye	15	Devriyye	11
14	126	Velehu Müşārün İleyh Devriye-i Dīger der-Beyān-ı Aḥvāl-i Ḳavm-i Cān	14	Devriyye	11
15	127	ᶜ Azīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Mebde'den Meᶜ āda Ḳadar Ruḥānī vü Cismānī Edvār-ı Kevniyye ve Kebīre-i Ledünniyyesidir ve Ḥācī Bektaş-ı Velī Müttekī Sırrü'l-Celī Ḥażretlerinīñ Devriyyesine Naẓīredir	38	Hacı Bektaş-ı Velî'nin *Devriyye*'sine nazîre	11
16	133	ᶜ Azīẓ Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Maḫdūm-ı Necābet-Mevsūmları Üç Yüz Altı Tārīḫinde Li-Ecli'l-Maṣlaḥa Der-i ᶜ Āliyyede Bulunup ᶜ Azīz-i Mūmā İleyhiñ Vaḳt-i İrtiḥālinde Üzerinde Bulunamamaḳla Ḥüsn-i Himmetle Hengām-ı İrtiḥālinde Maḫdūmu Ḥaḳḳında İnşā Buyurduḳları Nuṭḳudur	7	Tahassür-nâme	8
17	137	Velehu Müşārün İleyh Kez̲ā Evṣāf-ı İsm-i Hū Celle Celālühu	7	İlahi, zikir	5
18	138	Velehu Müşārün İleyh Kez̲ā İsmü'z̲-z̲āt Celle Celālühu	7	İlahi, zikir	7
19	144	Velehu Müşārün İleyh Mersiye-i li-Cenāb-ı Şāh-ı Kerbelā	22	Kerbela mersiyesi İlahi tarzında	5
20	157	Bu Daḫı Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Bir Rumūzāt u Ledünniyāt-ı Ḥaḳīḳiyesidir	4	Nasihat-nâme	11

18 koşmanın 9'u 11'li; 2'si 8'li; 7'si 7'li; ve 2'si de 5'li heceyle yazılmıştır. Bunlardan üçü nazîre olup diğerleri methiye, nutuk, hikmet, pend-nâme, devriyye, ilahi ve mersiye türlerindedir.

2.1.1.4. Çift Özellikli Nazım Şekilleri

*Dîvân'*da çift özellikli kabul edebileceğimiz nazım şekilleri oldukça fazladır. Bunda hem XIX. yüzyılda dîvân şiiri ile halk şiirinin birbirine yaklaşmalarının etkileri hem de Dinî-Tasavvufî edebiyatta Yunus Emre ve Ahmed Yesevî gibi şairlerde görülen gazel-

koşma, gazel-murabba ve murabba-koşma gibi nazım şekillerinin birbirinden çok fazla ayırt edilmeden birbirinin yerine kullanılmasıdır. *Dîvân'*da tespit edilen çift özellikli nazım şekilleri şu şekildedir:

2.1.1.4.1. Gazel-Kaside

*Dîvân'*da *"İbtidā' ġazeliyyātlarındır"* başlığı altında gazel nazım şekliyle beraber kasîde, murabbâ, müseddes gibi nazım şekillerine de rastlanılmıştır. Buradan şairin bütün nazım şekillerini gazel gibi algıladığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Musammatların gazelin genişletilmiş şekli olduğu varsayımından aslında bu başlığın çok da yanlış olmadığını söyleyebiliriz.

*Nihânî Dîvânı'*nda yine gazeliyyâtlar başlığı altında belirlediğimiz 5 kasideyi (M 1, 14, 55, 72, 77) kaside nazım şeklinin bütün bölümlerini bulundurmaması, şairin mahlasının son beyitte geçmesi ve XIX. yüzyılda gazellerin uzun olması bakımından gazel gibi düşünmek de mümkündür. Diğer taraftan bir maksûdunun ve duanın olmasından dolayı kaside olarak kabul edilebilir. Çalışmamızda XIX. yüzyıldaki ve Tekke edebiyattaki kasideler göz önünde bulundurularak bu şiirler kaside olarak kabul edilmiştir.

2.1.1.4.2. Gazel-Koşma

Dîvân'da hece ölçüsüyle yazılmış musammat özellik gösterebilecek 26. ve 141. gazelleri koşmaya çevirmek mümkündür. Bu şekilde koşmanın bAbA-cccA-dddA… kafiye düzenine uyum göstermektedir. Her ne kadar koşmalar 11'li heceyle söylense de ezgisi olan şiirlere halk arasında koşma denilmektedir (Dilçin, 2016, s. 306). Ayrıca koşmanın 7'li ve 5'li heceyle yazılmış şekillerine de rastlanılmıştır. Bu şiirleri koşma nazım şekliyle söylenmiş ilahiler olarak da kabul etmek mümkündür.

7+7=14
Gül rengine müştāḳam / çaġırıram [hū] dost dost
Gül içün āh [u] nālem / çaġırıram [hū] dost dost (26/1)

Ṣubḥ ile şebnem iner /gülüñ içine ḳonar

[c] Andelīb naġme eder / çaġırıram [hū] dost dost (26/2-22)

4+3=11
Gül rengine müştāḳam
Çaġırıram dost dost
Gül içün āh [u] nālem
Çaġırıram [hū] dost dost (26/1)

Ṣubḥ ile şeb-nem iner
Gülüñ içine ḳonar
[c] Andelīb naġme eder
Çaġırıram [hū] dost dost (26/2)

5+5=10
Geliñ ḳardaşlar diyelim Allāh
Aḳıdıp yaşlar diyelim Allāh (143/1)

Gitme yabana uy kārbāna
Gel yana yana diyelim Allāh (143/2-10)

Geliñ ḳardaşlar
Diyelim Allāh
Aḳıdıp yaşlar
Diyelim Allāh (143/1)

Gitme yabana
Uy kārbāna
Gel yana yana
Diyelim Allāh (143/2)

Yunus Emre'den itibaren mutasavvıf şairlerde koşma/ gazel ayrımının çok yapılmadığı, hece ölçüsüyle gazeller yazdıkları veya hece sayısı 10 ve daha fazla olan koşmaları beyitler halinde yazdıkları söylenebilir.

2.1.1.4.3. Gazel- Murabba

*Dîvân'*daki musammat özellikteki gazellerin hepsini murabbaya dönüştürmek mümkündür. 5, 26, 53, 57, 140 ve 143. gazeller musammat nitelik taşımaktadır. Bunlardan 26. ve 143. gazeller hece ölçüsüyle yazıldığı için koşmaya dönüştürmenin mümkün olduğu bir önceki bahiste açıklanmıştı. Diğer 5, 53, 57 ve 140. gazelleri ise aruzun ortadan eşit şekilde ikiye bölünebilen kalıplarıyla yazıldığı için murabbaya dönüştürmek mümkündür:

mefâ^{c} îlün mefâ^{c} îlün mefâ^{c} îlün mefâ^{c} îlün
Ḳapuñdur melce-i raḥmet / ne raḥmet raḥmet-i ^{c} uẓmā
Ṭapuñdur merkez-i ni^{c} met / ne ni^{c} met ni^{c} met-i ra^{c} nā (5/1-3)

Bu mücrim ^{c} izzetiñ gözler / ne gözler ḫūn döker gözler
Ne gözler gülmedi yüzler / ne yüzler yüzleri sevdā (5/3-7)

Beyitleri ortadan ikiye bölüp dörtlükler halinde yazdığımız zaman ilk bendi çapraz kafiye olan abab-cccb-dddb… şeklindeki murabbaya dönüşmektedir:

mefâ^{c} îlün mefâ^{c} îlün
Ḳapuñdur melce-i raḥmet
Ne raḥmet raḥmet-i ^{c} uẓmā
Ṭapuñdur merkez-i ni^{c} met
Ne ni^{c} met ni^{c} met-i ra^{c} nā (5/1)

Bu mücrim ^{c} izzetiñ gözler
Ne gözler ḫūn döker gözler
Ne gözler gülmedi yüzler
Ne yüzler yüzleri sevdā (5/3)

Aynı vezin kalıbıyla yazılmış olan (mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün) 53, 57 ve 140. şiirler de aynı özelliktedir. Yine dörtlükler halinde yazdığımız zaman ilk bendi çapraz kafiye olan murabbaya dönüşmektedir:

mefāᶜ īlün mefāᶜ īlün mefāᶜ īlün mefāᶜ īlün
Baña bu luṭfile iḥsān / Resūl-i Kibriyādandır
Delīl-i vāżıḥ-ı bürhān /Resūl-i Kibriyādandır (53/1)

ᶜ Ayān eden baña kenzi / bu dilde feth eden remzi
Beşāretle veren ġamzı / Resūl-i Kibriyādandır (53/2-7)
…
mefāᶜ īlün mefāᶜ īlün
Baña bu luṭfile iḥsān
Resūl-i Kibriyādandır
Delīl-i vāżıḥ-ı bürhān
Resūl-i kibriyādandır (53/1)

ᶜ Ayān eden baña kenzi
Bu dilde feth eden remzi
Beşāretle veren ġamzı
Resūl-i Kibriyādandır (53/2)
…
mefāᶜ īlün mefāᶜ īlün mefāᶜ īlün mefāᶜ īlün
Beni senden cüdā ḳılma / eyā sulṭān u yā ḫünkār
Tapuñda nā-sezā ḳılma / bize ver sīret-i şeṭṭār (57/1)

ᶜ Acebdir ḥāl ile ḳalam / bilinmez dürr [ü] le'ālim
Geyindim egnime şālım / nemīdānem ki men ebrār (57/2-7)
…
mefāᶜ īlün mefāᶜ īlün
Beni senden cüdā ḳılma
Eyā sulṭān u yā ḫünkār
Tapuñda nā-sezā ḳılma

Bize ver sīret-i şeṭṭār (57/1)

ᶜ Acebdir ḥāl ile ḳalam
Bilinmez dürr [ü] le'ālim
Geyindim egnime şālım
Nemīdānım ki men ebrār (57/2)

mefāᶜ īlün mefāᶜ īlün mefāᶜ īlün mefāᶜ īlün
Beni bu sū'-i aḥvālim / düşürdü yārdan ayru
Bu [ki] zişt-ḫulḳ-ı aḳvālim / edipdir lāyıḳ-ı ṭamu (140/1)

Şerīᶜ at emrini ṭutmaz / ṭarīḳat rāhına gitmez
Bu ġaflet ile iş bitmez /dürūġ ile işim dürū (140/2-9)

mefāᶜ īlün mefāᶜ īlün
Beni bu sū'-i aḥvālim
Düşürdü yārdan ayru
Bu [ki] zişt-ḫulḳ-ı aḳvālim
Edipdir lāyıḳ-ı ṭamu (140/1)

Şerīᶜ at emrini ṭutmaz
Ṭarīḳat rāhına gitmez
Bu ġaflet ile iş bitmez
Dürūġ ile işim dürū (140/2)

2.1.1.4.4. Murabba-Kıt'a

Tarih manzumelerinin kıt'a nazım şekliyle yazılması gelenektendir ancak XIX. yüzyılda bu gelenek kısmen değişmiş, tarih düşürmelerin gazele ve murabbaya geçtiği görülmüştür. Nihânî de kendi ölüm tarihini hissedip mezar taşına yazılması üzere sağlığında bir murabba yazmıştır. Nihânî her ne kadar dönemindeki şekil kırılmalarından etkilense de aslında gelenekten uzaklaşmamıştır. Çünkü 147. şiirin mısraları birleştirildiği zaman şiir kıt'a nazım şekline dönüştürülebilmektedir. Vezinde

bozulma olmayıp murabba iken "mefâ'îlün mefâîlün" olan kalıp kıt'a şeklinde "mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün" şeklinde yazılabilmektedir:

mefāᶜīlün mefāᶜīlün
Hüviyyetden güẕer ḳıldım
Ceberūt seyrine erdim
Melekūt devrini gördüm
Erişdim şimdi nāsūta (147/1)

Ḥüviyyet ᶜālem-i ervāḥ
Ceberrūt ᶜālem-i seyyāḥ
Melekūt ᶜālem-i ecnāḥ
Bu nāsūt erdi lāhūta (147/2-7)

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün
Hüviyyetden güẕer ḳıldım / Ceberūt seyrine erdim
Melekūt devrini gördüm /Erişdim şimdi nāsūta (147/1)

Ḥüviyyet ᶜālem-i ervāḥ / Ceberrūt ᶜālem-i seyyāḥ
Melekūt ᶜālem-i ecnāḥ / Bu nāsūt erdi lāhūta (147/2)

2.1.1.4.5. Koşma-Murabba

*Dîvân'*da koşma maddesine dahil ettiğimiz 15, 56, 74, 75, 120, 125 ve 133. şiirler kafiye düzenleri bakımından murabbaya da benzemektedir. Özellikle 56, 120 ve 133. şiirlerde murabbanın yaygın kafiye düzeni görülür. Yani ilk bent kendi içinde kafiyeli diğer bentlerin son mısraları ilk bentle kafiyelidir. 15. ve 125. şiirlerin ise kafiye düzeni aaxa-bbba-ccaa… şeklindedir. Murabbalarda bazen ilk bendin üçüncü mısraı serbest kafiyeli olabilmektedir (Kurnaz ve Çeltik, 2013, s. 219). Ayrıca daha önce *murabba maddesinde* de belittiğimiz üzere Murabba/koşma örnekleri 13. ve 14. yüzyıl şairi Yunus Emre'de ve XIV. yüzyıl şairi Nesîmî'de de görülmüştür (Kurnaz ve Çeltik, 2013, s. 229). Nihânî'nin bu heceyle yazılmış şiirlerini koşma/murabba olarak kabul etmek de mümkündür.

Bu şiirlerden 15. şiir Nihânî'nin çocukluğunu, gençliğini ve tarikata girişini anlatan bir ahval devriyyesidir. 11'li hece ölçüsüyle yazılmıştır ancak ilk bentteki kafiye düzeni aaba… şeklinde olup koşmaya uymamaktadır. Çünkü koşmada yaygın olarak üç tip kafiye düzeni bulunmaktadır. Birinci bentleri aaab…, abab… ve abcb… şekillerinde kafiyelenmektedir. Murabbaların ilk dörtlüğü mâni şeklinde (aaxa) kafiyelenebildiği için bu şiir murabba olarak da düşünülebilir:

6+5=11, 4+4+3=11
Gel ey göñlüm ḥayıf saña vay saña
Bu ḥāl ile ṭamu olur cāy saña
Emr-i Ḥaḳḳı yevmi ile ṭutmadı
N'edem seni bu ḥāl ile hāy saña (15/1)

56. şiir kafiye düzeni bakımından mütekerrir bir murabbadır. Ancak ölçü bakımından koşmaya uymaktadır. 4+3 duraklı 7'li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Kendine göre bir ezgisi vardır. Bu nedenlerle bu şiiri koşma olarak kabul etmek de mümkündür:

4+3=7, 5+2=7
Şāhım Ḥaydar ᶜ Alīdir
Selmān Ḳanber ḳuludur
Pīrim nūru celīdir
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir (56/1)

Ḥasan Ḥüseyn rāhına
Zeyne'l-ᶜ Abā māhınā
Ḫayrü'l-ḫalef cāhına
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir (56/2)

74. ve 75. koşmalar bir nevi *müselsel* özellik göstermektedir. Bentlerin ilk 3 mısraları şiirin hepsinde aynı kafiyede, son mısraları ise yine ilk bentten bağımsız olarak kendi aralarında kafiyelidir. Koşmanın bbbA-cccA-dddA… tipindeki kafiye düzenine benzerlik gösterse de son mısralar hariç, şiirin bütün mısralarının musarra olduğu görülmektedir. Ayrıca bu şiirler aruz ölçüsüne de uygunluk göstermesi nedeniyle Tekke

edebiyatındaki murabba/koşma örneğine de uygun düşmektedir. Bu şiirlerin kafiye düzenleri bbbA-bbbA-bbbA… şeklindedir:

fāᶜ ilātün fāᶜ ilün
Bende-i Mevlā benem
Zīr ile bālā benem
Süflī vü aᶜ lā benem
Cümle benem bende uş (74/1)

Seyyid-i evlā benem
Āşıḳ-ı şeydā benem
Şūriş-i ġavġā benem
Cümle benem bende uş (74/2-16)

Şebīb ü hem şāb benem
Māh [u] āfitāb benem
Sükker ü kebāb benem
Cümle benem bende uş (75/2-5)

120. ve 125. şiirler 11'li heceyle söylenmiş devriyyelerdir. Ölçü bakımından koşmaya uysalar da ilk bentleri kendi aralarında kafiyeli olduğu için murabba olarak da düşünülebilir:

6+5=11, 4+4+3=11
Tamām oldu keşf-i lāhūt-ı ᶜālem
Ceberūt melekūt devri dem-ā-dem
Behişt ṭamu berzaḫ yekūnu mā dem
Düzüldü terkībim çü geldim ādem (120/1)

ᶜĀlem-i ervāḥda seyr-i ferāvān
Ḥikmet deryāsına girdim bir zamān
Yek-be-yek deryālar etdim temāşā
Muḥabbet baḥrinde eyledim evṭān (125/1)

133. şiir ise oğlu Müslim Penâhî'ye özlemini dile getiren 8'li heceyle söylenmiş bir tahassür-nâmedir. Yine bu şiirin de ilk bendindeki mısralar birbiriyle kafiyelidir:

4+4=8, 5+3=8
Ey püser-i şāh-ı cihān
İftirāḳıñ yetdi amān
Rūḥ-ı muṣavversiñ hemān
Yetiş imdādıma ey cān (133/1)

XIX. yüzyılda Halk şiiri ile dîvân şiirinin birbirine yaklaştığı düşünülürse temelde birbirine benzeyen koşma ile murabbanın birbirinin yerine kullanıldığı düşünülebilir.

2.1.2. Nazım Türleri

2.1.2.1. Tevhid

Tevhid *"birlemek"* anlamına gelmektedir. Allahın varlığına ve birliğine dair yazılan manzum ve mensur eserlere bu ad verilmektedir. Eserlere tevhidle başlamak gelenektendir. Tevhidlerde işlenen konular ayet ve hadislere dayanmaktadır. Tevhidlerde "Allah'ın varlığı, birliği, yüceliği ve sıfatları şer'î olarak; kenz-i mahfî ve vahdet-i vücud da tasavvufî olarak ele alınır. Tasavvufî tevhidlerde tefekkür, feraset, ve tevil daha fazla kendini göstermektedir." Tevhid; Allah'ın birliği, esması, fiilleri, sıfatı ve zatının anlatıdığı eserlerdir (Güzel, 2014, s. 309-310).

*Divan'*da sadece ilk şiir tevhid türündedir. Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatları üzerinde durulmuş, şiirin sonlarına doğru kainatın ve Hz. Adem'in yaratılışına yer verilmiştir. Bu nedenle devriyye konusuyla da birleşmektedir. Bu şiirde vahdet teması ve kainatın yaratılışı birlikte işlenmiştir:

Bed'-i bismi'llāh ile verdim cilā
Hem ṣalātile selāma iḳtidā

Baᶜ de-z̲ā tevḥīd-i Rabbü'l-ᶜ ālemīn

Bī-şebīh [ü] bī-miṣāl ẕāt-ı Ḫudā
Heft-ṣıfāt-ı ẕāt ṣübūt-ı heştile
Dā'im ü bāḳī Cenāb-ı Kibriyā

Künhüne idrāk ermez kimseniñ
Hīç ᶜuḳūlüñ derki yoḳdur bī-merā (1/1-4)

Keşreti bizce vücūd-ı vaḥdetiñ
Vaḥdetinde yoḳ taᶜaddüd ey fetā (1/11)

Nūr-ı Aḥmed cilvesi çoḳdur cānım
Anı keşf etmek degil mümkün dehā (1/32)

Böylece geldi vücūda kā'ināt
Tā ẓuhūr-ı Ḥażret-i Ādem Ata (1/34)

2.1.2.2. Münacat ve İstimdat

Arapça *necv* kökünden gelen münacat; kulağa fısıldama, Allah'a yalvarma, dua etme anlamlarına gelmektedir. Kaside, gazel, murabba, muhammes, müseddes, tekîb-i bent, tercî-i bent, kıt'a, kıt'a-i mutavvel gibi hemen hemen bütün nazım şekilleriyle yazılan ve konusu Allah'a yakarış olan şiir türüdür. Genellikle manzum olmakla beraber mensur olanlarına da rastlanılmıştır. Bununla beraber münacat kelimesi yerine tazarru, tazarru-nâme, niyaz, yakarış, dua, tevbe, tevbe-nâme, istiğfar ve dilek kelimeleri de kullanılmaktadır (Koçin, 1998, s. 1-3).

*Dîvân'*da toplam 9 münacat mevcuttur. Peygamber, halife ve din büyüklerinden yardım isteyen manzumelere ise *meded-nâme* veya *istimdâd-nâme* adı verilmektedir (Güzel, 2014, s. 500). *Dîvân'*da istimdât başlığını taşıyan 4 şiir bulunmaktadır. Bunlardan 3. ve 5. manzumeler Allah'tan yardım dileme ifade edip 152. ve 153. manzumelerde ise art ardına Hz. Peygamber ve Hz. Ali'den şefaat dilenmektedir. 152. ve 153. şiirler istimdât türü açısından daha belirgin olup 3. ve 5. manzumelerin başlıklarında ise münacat ve istimdat kavramlarının birbiri yerine kullanıldığı iki tür arasında çok fark gözetilmediği

görülmüştür. Münacatla başlayan *Dîvân* yine münacatla sona ermiştir. *Dîvân*'daki münacat ve istimdatların genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 12: Dîvân'daki Münacat ve İstimdâtlar

	Şiir No:	Başlık	Beyit/ Bent Sayısı:	Nazım Şekli	Açıklama
1	3	Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād-ı Cenāb-ı Ḥudā	14	Gazel	İstimdât
2	4	Velehu Müşārün İleyh Dīger Münācāt-ı Ḥudā	5	Gazel	İstimdât
3	5	Velehu Müşārün İleyh-i Dīger İstimdād-ı Cenāb-ı Ḥaḳḳ-ı Müselselin	7	Musammat Gazel	İstimdât
4	6	Velehu Müşārün İleyh-i Dīger Münācāt-ı Cenāb-ı Ḥudā	12	Gazel	Münacat
5	21	Velehu Müşārün İleyḥ ez-Münācāt-ı Cenāb-ı Rabbü'l-ᶜ Ālemīn Celle Celālühu	9	Gazel	Münacat
6	33	Velehu Müşārün İleyḥ ez-Münācāt-ı Cenāb-ı Rabbü'l-ᶜ Ālemīn Celle Celālühu	11	Gazel	Münacat
7	38	Velehu Müşārün İleyh Ez-Münācāt-ı Cenāb-ı Ḥudā Celle Celālühu	5	Gazel	Münacat
8	41	Velehu Müşārün İleyh Der-Münācāt-ı Cenāb-ı Ḥaḳ Celle Celālühu	5	Gazel	Münacat
9	57	Velehu Müşārün İleyh Münācātı Ḥāvī Ġazel ile Devriyye-i Mermūzedir	7	Gazel	Münacat/Devriyye
10	85	Velehu Müşārün İleyh ez-Münācāt-ı Cenāb-ı Ḥudā Celle Celalühu	5	Gazel	Münacat
11	152	Velehu Müşārün İleyh ez-İstişfāᶜ ü İstimdād ve Evṣāf-ı Cenāb-ı Resūl-i Kibriyā ᶜ Aleyhi's-Selām	9	Gazel	İstimdât
12	153	Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād u Evṣāf-ı Şāh-ı Merdān	8	Murabba	İstimdât

		Kerremu'llāhu Veche Murabbaᶜ Nuṭḳudur			
13	158	Bu Daḫı ᶜ Azīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Evṣāf-ı İlāhī ve Münācāt-ı nā-Mütenāhīsinden ᶜ İbāret Olup Aḫīren Tetebbuᶜ Dīvān Olunur iken Şeref Ḫānım Dīvānınıñ Bir Ḫālī Ṣahīfesinde Görülmekle İşbu Maḥale Yā Ḳāfiyesine ᶜ İlāveten Tastīr ü Taḥrīr Olunmuşdur	14	Gazel	Münacat

2.1.2.3. Na't

Övme, anlamına gelen Na't daha çok Türk edebiyatında Hz. Muhammed'i methetmek maksadıyla yazılan manzum ve mensur eserlerdir. Ayrıca diğer peygamberler, velîler, din büyükleri, mürşitler, halifeler hakkında da na'tlar yazılmıştır. Na'tlar Dîvânlarda tevhit ve münacatlardan sonra yer almaktadır. Bununla beraber na'tla başlayan Dîvânlar da bulunmaktadır. Na'tlar hemen hemen bütün nazım şekilleriyle yazılabilmektedir. "Na't, insanın kendini peygamberde araması ve peygamberin şiirle yapılmak istenen portresidir. Bu portreyi herkes kendi kudretine göre ayrı ayrı yapar. Ama neticede aynı noktanın tasvir edildiği görülür. Na't, en ileri ve en mükemmel bir aşk âbidesidir" (Güzel, 2014, s. 360).

*Dîvân'*da 7 na't bulunmaktadır. Bunlardan ilk 3'ü münacatlardan sonra yer almış diğerleri ise aralara serpiştirilmiştir. Genellikle gazel nazım şekli tercih edilmiş olup ilk na't murabba nazım şekliyle yazılmıştır. 7 na'tın biri Hz. Ali için diğerleri ise Hz. Muhammed için yazılmıştır. 108. şiir istimdat özelliğindedir. Bu şiirde belirgin olarak övgüyle birlikte Hz. Peygamber'den yardım da istenmektedir. Dîvân'daki na'tların genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 13: Dîvân'daki Na'tlar

	Şiir No:	Başlık	Beyit/Bent Sayısı:	Nazım Şekli	Açıklama
1	7	Velehu Müşārün İleyh Naᶜt-ı Şerīf-i Cenāb-ı Resūl-i Kibriyā	6	Murabba	Hz. Peygamber'e na't
2	8	Velehu Dīger Müşārün İleyhiñ Naᶜt-ı Şerīfi Ṣalla'llāhu ᶜAleyhi ve Sellem	9	Gazel	Hz. Peygamber'e na't
3	9	Velehu Müşārün İleyh Der-Naᶜt-ı Pāk-i Cenāb-ı Şāh-ı Merdān Raḍıya'llāhu ᶜAnh	7	Gazel	Hz. Ali'ye na't
4	53	Velehu Müşārün İleyhiñ Medh-i Resūl ᶜAleyhi's-Selāmı Ḥāvī Ġazelidir	7	Gazel	Hz. Peygamber'e na't
5	108	Müselsel Naᶜt-ı Şerīf Velehu Müşārün İleyh Der-Münācāt-ı Ḥażret-i Resūl ᶜAleyhi's-selām	7	Müselsel Gazel	Hz. Peygamber'e na't
6	141	Velehu Müşārün İleyh Naᶜt-ı Şerīf ü'l-Cenāb-ı Resūl-i Kibriyā ᶜAleyhi's-selām	7	Gazel	Hz. Peygamber'e na't
7	142	Velehu ᶜAzīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Mevlūdiyeye Dā'ir Dīger Naᶜt-ı Şerīfleridir	5	Gazel	Hz. Peygamber'in doğum ayıyla ilgili na't

2.1.2.4. Methiye/Sitâyiş-nâme

Birini övmek maksadıyla manzum ve mensur şekillerde yazılan methiyeler iki türlüdür:

Padişah, vezir, şeyhülislam vb. gibi zamanın ileri gelenlerini övmek için yazılanlar ve dört halifeyi, ashâb-ı kirâmı birlikte veya ayrı ayrı yâhut "âriflerin kutbu" sayılan velîleri meth için yazılanlar. Halk bunlara *ilahi,* aruz şairleri *istigâse* ve mutasavvıf şairler de *istimdât* adını vermektedirler (Güzel, 2014, s. 450).

Dîvân'da methiye/sitayiş başlığını taşıyan şiirler 2. grup methiye türüne dahil olmaktadır. 10. şiir Kerbela şahı Hz. Hüseyin ile on iki imama medhiyedir. Bu şiir Mir Kâzım ve Eşref Bey Efendilerin müzdevic müseddeslerine nazîredir. 51. şiirde Hz. Ali, 54. şiirde de dört halife methedilmiştir. 56. şiir Şeyh Hâmid-i Velî Somuncu Baba

Hazretleri için söylenmiş ve bu arada soy silsilesi de methedilmiştir. 99. ve 102. şiirler ise Nakş-bendî tarikatına ve Kâdirî tarikatının kutbu Abdülkâdir Geylanî'ye methiyedir. 124. şiir ise "Tevhid Köşkü"ne methiyedir. 56, 99 ve 102. şiirler aynı zamanda hece ölçüsüyle yazılmış birer ilahidir. *Dîvân*'daki methiyelerin genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 14: Dîvân'daki Methiyeler/Sitâyiş-nâmeler

	Şiir No:	Başlık	Beyit/ Bent Sayısı:	Nazım Şekli	Açıklama
1	10	Mir Kāẓım ve Eşref Beg Efendileriñ Düvāzdehlerine Tanẓīren İrād Buyurduḳları Sitāyiş-i Şāh-ı Kerbelā ve Medḥ-i Düvāzdehleridir	14	Müseddes	Hz. Hüseyin ve on iki imamın methi Kâzım Paşa ve Eşref Bey'in ortaklaşa söyledikleri Düvazdehlerine nazîre
2	51	Velehu Müşārün İleyh Der-Medḥ-i Cenāb-ı Şāh-ı Merdān Kerremu'llāhu Veche	7	Gazel	Hz. Ali'nin methi
3	54	Velehu Müşārün İleyh der-Medḥ-i Çār-yār-ı bā-Ṣafā Rıḍvānu'llāhi ᶜ Aleyhim Ecmaᶜ īn	7	Murabba	Dört halifeye methiye
4	56	Velehu Müşārün İleyh der-Sitāyiş ü Evṣāf-ı Ceddinā Ġavṣü'l-Aᶜ ẓam Seyyid Şeyḫ El-Ḥāc Ḥāmid-i Velī Ḳuddise Sırruhu'l-Celī	21	Koşma	Somuncu Baba Hazretlerinin methi, Hece ölçüsüyle yazılmış ilahi
5	99	Der-Sitāyiş-i Sulṭān-ı Ṭarīḳ-ı Naḳş-bendiyye Uṣūlehā Ḳuddise Sırruhu Velehu Müşārün-İleyh	7	Koşma	Nakş-bendî tarikatına methiye, Hece ölçüsüyle yazılmış ilahi
6	102	Velīyy-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ḥażret-i Ġavṣü'l-Aᶜ ẓam Şeyḫ ᶜ Abdü'l-Ḳādir Ḳuddise Sırruhu el-Bāhir Efendimiz Ḥażretlerini Şitāyişi Ḥāvī Nuṭḳudur	9	Koşma	Kâdirî tarikatının kutbu Abdülkâdir Geylanî'ye methiye Hece ölçüsüyle yazılmış ilahi
7	116	Velehu Müşārün İleyh Medḥ-i Düvāzdeh-İmāmān	14	Gazel	On iki imamın medhi
8	124	Velehu Müşārün İleyh Der-Daᶜ vet-i Bīᶜ at ve Sitāyiş-i Kāşāne-i Tevḥīd ve Taᶜ rīf-i Ẕātī	7	Gazel	Tevhid'e methiye

2.1.2.5. Mersiye

Bir kimsenin ölümü üzerine duyulan üzüntüyü anlatmak amacıyla söylenen şiirlere mersiye adı verilmektedir. Çok sevilen bir yakının artık geriye dönmesi mümkün olamayacak biçimde kaybedilmesi insanlar üzerinde derin üzüntülere neden olmuştur. Bu tepki bütün dünyada insanlar üzerinde farklı şekillerde ortaya çıkmış ancak bu tepkilerin muhtevası ortak bir türü doğurmuştur. Türün ilk örneği İslamiyetten önceki Türk edebiyatında *sagu*dur. İslamiyetten sonra ağıt ve mersiye olarak gelişimini sürdürmüştür. Klasik Türk edebiyatının diğer nazım şekilleri ve türlerinde olduğu gibi mersiye türünün de kendine ait bir formu vardır: Mersiyeler, feleğe sitem ve dünyanın geçici olduğunu bildiren bir giriş, kaybedilen kişinin övgüsü ve onun kaybından doğan üzüntü, dua ve temennilerden oluşmaktadır (İsen, 1994, s. 143).

Nihânî Dîvânı'nda toplam 6 mersiye bulunmaktadır. Bunların hepsi de Kerbela mersiyesidir. Hz. Hüseyin'in ölümüne duyulan üzüntü dile getirilmiş Yezid'e lanet okunmuştur. Muharrem ayında yapılması gerekenler anlatılmıştır. 144. şiir hece ölçüsüyle diğerleri ise aruz ölçüsüyle yazılmıştır. *Dîvân'*daki mersiyelerin genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 15: Dîvân'daki Mersiyeler

	Şiir No:	Başlık	Beyit/Bent Sayısı	Nazım Şekli	Açıklama
1	117	Velehu Müşārün İleyh Merṣiye-i Ciger-sūz-ı Şāh-ı Kerbelā ve Ḥurūfāt-ı Sırr-ı Muḥarrem	7	Murabba	Kerbela olayına yas tutulması, Muharrem ayında yapılması gerekenler ve Yezid'e lanet okuma, Muharrem harflerinin sırları
2	123	Velehu Müşārün İleyh Müseddes-i Merṣiye-i Ciger-Sūz-ı Şāh-ı Kerbelā	7	Müseddes	Hz. Hüseyin'in ölümüne duyulan üzüntü, Yezid'e lanet okuma
3	128	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Sābıḳ Merḥūm Amāsiye Mutaṣarrıfı Ṣā^{c}ir-i Meşhūr Żiyā Bege	7	Müseddes	Amasya Mutasarrıfı Şair Ziya Bey'e nazîre

		Tanẓīren Müseddes-i Merṣiye-i Ciger-sūzıdır			
4	144	Velehu Müşārün İleyh Merṣiye-i li-Cenāb-ı Şāh-ı Kerbelā	22	Koşma	Hece ölçüsüyle söylenmiştir ilahi tarzındadır
5	145	Velehu Müşārün İleyh Muḫammes-i Merṣiye-i Ciger-sūz li-Cenāb-ı Şāh-ı Kerbelā	7	Muhammes	Hz. Hüseyin'in ölümüne duyulan üzüntü, Yezid'e lanet okuma
6	146	Dīger Merṣiye-i li-Cenāb-ı Şāh-ı Kerbelā Velehu Müşārün İleyh	5	Gazel	Ehl-i beyt sevgisi ve Kerbela olayına duyulan üzüntü

2.1.2.6. Nasihat-nâme ve Nutuk

Nihânî Dîvânı, lirik ilahî aşk şiirlerinin yanında genel olarak didaktik mahiyette olup tasavvuf felsefesine bağlı olarak hikemî bir üsluba sahiptir. Dolayısıyla birçok şiir nasihat-nâme ve nutuk türündedir. Bazen de bu iki türün birbirinden ayrımı oldukça güç olmaktadır. Yani her nasihatta bir nutuk; her nutukta bir nasihat görmek mümkündür. Nasihat-nâmelerin genel olarak mesnevi ve kaside nazım şekilleriyle yazılmış daha kapsamlı eserlerdir (Güzel, 2014, s. 478). *Dîvân'*daki bazı gazellerin Ahmet Yesevî'nin *Hikmet'*lerine yaklaştığını söylemek de mümkün olabilmektedir.

*Dîvân'*da nutuk başlığını taşıyan toplam 24 şiir vardır[1]. Ancak bunların çoğu lugat manası olan *"söz, konuşma"* anlamında kullanılmış olup 11'i ıstılahı anlamında yani bilim anlamında kullanılmıştır. *Dîvân'*da nutuk başlığını taşıyan şiirler şunlardır:

Bu nutuklar içinde öğüt vermeyi amaçlayan nasihat tarzında yazılan nutukların genel özellikleri şu şekildedir:

[1] Dîvân'daki nutukların şiir numaraları: (34), (36), (37), (39), (42), (60), (62), (63), (76), (94), (98), (101), (102), (109), (111), (119), (129), (130), (133), (134), (150), (151), (153), (155).

Tablo 16: Dîvân'daki Nutuklar

	Şiir No:	Başlık	Beyit/Bent Sayısı	Nazım Şekli	Açıklama
1	34	Velehu Müşārün İleyhiñ Münkirānı İrşād Ḥāvī Nuṭḳudur	6	Murabba	Nasihat tarzında, zâhidi irşada davet
2	36	Velehu Müşārün İleyhiñ Muḫtaṣar Naṣīḥat Ḥāvī Nuṭḳ-ı Şerīfidir	5	Gazel	Nasihat tarzında
3	39	Velehu Müşārü'n İleyhiñ Naṣīḥat-ı Ḥaḳīkiye Ḥāvī Nuṭḳ-ı Muḳaddeslerīdir	7	Gazel	Nasihat tarzında
4	42	Velehu Müşārün İleyhiñ Ḥikmet-āmīz Nuṭḳlarıdır	7	Gazel	Hikmet tarzında
5	62	…ᶜ Azīz-i müşārün ileyh ḥażretleriniñ mesmūᶜ reşādetleri buyurulduḳda mūmā ileyhi tevbīḫ ü sā'irine mūcib-i intibāh u ibret olmaḳ üzre īrād buyur[d]uḳları manẓūm nuṭḳa mürşidāneleridir. Velehu Müşārün İleyh	14	Koşma	Nasihat tarzında
6	76	Velehu Müşārü'n İleyḥ Ḥażretleriniñ Nā-dānı İrşāda Dā'ir Nuṭḳudur	9	Gazel	Nasihat tarzında nadanı irşada davet
7	94	Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ İrşāda Dā'ir Nuṭḳ-ı Hādīleridir	9	Gazel	Nasihat tarzında, irşada davet
8	101	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Naṣīḥat-ı Ḥaḳīḳiyeyi Ḥāvī Nuṭḳ-ı Teşrīfleridir	12	Gazel	Nasihat tarzında
9	111	Velehu Müşārün İleyḥiñ ez-Nādānı İntibāh ü İrşādı Ḥāvī Nuṭḳlarıdır	7	Gazel	Nasihat tarzında, nâdânı uyarma
10	150	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ṭālibān-ı Ḥaḳīḳati Tevḥīd-i ᶜ Aşḳa Dā'ir Nuṭḳ-ı Şerīfleridir	7	Gazel	Nasihat tarzında
11	155	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ḥurūfāt-ı Ḫalvetīyeniñ Remz-i Sırr ü Ledünniyātına Dā'ir Nuṭḳ-ı Mürşidāneleridir	11	Gazel	Nasihat tarzında

*Dîvân'*da nasihat başlığını taşıyan toplam 8 şiir vardır. Bu şiirlerin genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 17: Dîvân'daki Nasihatler

	Şiir No:	Başlık	Beyit/Bent Sayısı	Nazım Şekli	Açıklama
1	14	Velehu Müşārün İleyh Der-Şerᶜ ü Vaṣf u Fā'ide-i ᶜAşḳ u Naṣīḥat	40	Kaside	Nasihat-nâme
2	28	Velehu Müşārün İleyhiñ Ṭāliblere Muḫtaṣar Naṣīḥat Ḥāvī Ġazelidir	7	Gazel	Muhtasar nasihat
3	36	Velehu Müşārün İleyhiñ Muḫtaṣar Naṣīḥat Ḥāvī Nuṭḳ-ı Şerīfidir	5	Gazel	Muhtasar nasihat
4	39	Velehu Müşārü'n İleyhiñ Naṣīḥat-ı Ḥaḳīḳîye Ḥāvī Nuṭḳ-ı Muḳaddeslerīdir	7	Gazel	Hakiki nasihat
5	68	Velehu Müşārün İleyhiñ Naṣīḥat Ḥāvī Ġazelidir	5	Gazel	Nasihat
6	69	Velehu Müşārün İleyh Dīger Naṣīḥat Pür-Ḥikmetdir	5	Gazel	Hikmet tarzında
7	101	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Naṣīḥat-ı Ḥaḳīḳiyeyi Ḥāvī Nuṭḳ-ı Teşrīfleridir	12	Gazel	Hakiki nasihat
8	104	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ādāb-ı Sālikini Ḥāvī Naṣīḥat-i Mürşidāneleridir	7	Koşma	Nasihat

2.1.2.7. İlahi

Allah'ı övmek, ona yalvarmak için yazılıp özel bir ezgiyle okunan şiirlere denmektedir. İlahiler tarikatlere göre türlü isimler alır. Mevlevîler *âyin*, Bektaşiler *nefes*, Gülşenîler *tapuğ*, Halvetîler *durak*, diğer tarikatler de *cumhur* ya da ilahi demektedir (Dilçin, 2016, s. 344). *Dîvân'*da tespit edilebilen ilahilerin genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 18: Dîvân'daki İlahiler

	Şiir No:	Başlık	Beyit/Bent Sayısı	Nazım Şekli	Vezin	Açıklama
1	11	Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳ	5	Gazel	Aruz	İlahî aşk
2	17	Velehu Müşārün İleyh Dīger Ġazel-i Muṭlaḳ	9	Gazel	Aruz	İlahî aşk
3	22	Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳ	9	Gazel	Aruz	İlahî aşk
4	24	Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳdır	7	Gazel	Aruz	İlahî aşk

5	25	Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳ	7	Gazel	Hece	İlahî aşk
6	26	Velehu Müşārün İleyh Dīger Ġazel-i Muṭlaḳ	22	Gazel	Hece	İlahî aşk
7	29	Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳ	6	Gazel	Aruz	İlahî aşk
8	30	Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳ	7	Gazel	Aruz	İlahî aşk
9	137	Velehu Müşārün İleyh Keẕā Evṣāf-ı İsm-i Hū Celle Celālühu	7	Koşma	Hece	İlahî aşk (zikir)
10	138	Velehu Müşārün İleyh Keẕā İsmü'ẕ-Ẕāt Celle Celālühu	7	Koşma	Hece	İlahî aşk (zikir)
11	144	Velehu Müşārün İleyh Merṣiye-i li-Cenāb-ı Şāh-ı Kerbelā	22	Koşma	Hece	İlahî aşk (zikir)

2.1.2.8. Devriyye

Devriyye; varlığın nereden gelip nereye gittiği ve bu ikisi arasındaki safhaların anlatılmasıdır. *Sudûr* ve *tecellî* konularının tasavvufta bir daireye benzetilerek anlatılmasından dolayı buna *"devir"* bundan ortaya çıkan edebî türe de "*devriyye"* adı verilmiştir (Güzel, 2014, s. 462).

Devriyye metinleri, *devriyye-i arşiyye* ve *devriyye-i ferşiyye* olmak üzere ikiye ayrılır. Devriyye-i ferşiyyede, biyolojik tekâmül anlamında bir devir, ferşlik devriyle anlatılır, bu ise kavs-i nüzûl ile ilgilidir. Devriye-i arşiyyede ise biyolojik tekâmülden insana ve insandan insan-ı kâmile kadar olan seyr ü sülûk aşamalarını içeren bir devir, arşlık devriyle anlatılır ve bu da kavs-ı uruc ile ilgilidir (Tatcı, 1997, s. 247, 251). Kısaca inişi işleyen metinlere *ferşiyye* ruhun kâinata düştükten sonra Allah'a ulaşmasını, çıkışı işleyen metinlere de *arşiyye* isimleri verilmiştir (Uzun, 1994, s. 251-253; Köprülü, 2003, s. 297-298). Devir nazariyesi, devriyyeler yanında yaş-nâmelere de kaynaklık etmiştir (Çelebioğlu, 1985; Horata, 2002, s. 95).

*Nihânî Dîvânı'*nda 10 devriyye tespit edilmiştir. Bu devriyelerden 1, 2, 23, 57 ve 71. şiirler aruz ölçüsüyle; 15, 120, 125, 126 ve 127. şiirler de hece ölçüsüyle yazılmıştır. Aruz ölçüsüyle yazılan devriyyeler genellikle gazel nazım şekliyle yazılmış sadece 1. devriyyede kaside 2. devriyyede ise murabba nazım şekli kullanılmıştır. Heceyle yazılan

devriyelerde ise koşma nazım şekli tercih edilmiştir. Dîvân'da bulunan devriyyelerin genel özelliklei şu şekildedir:

Tablo 19: Dîvân'daki Devriyyeler

	Şiir No:	Başlık	Beyit /Bent Sayısı	Nazım Şekli	Vezin	Açıklama
1	1	Özel bir başlığı bulunmayıp ilk beyit besmeleyle başlamaktadır	37	Kaside	Aruz	Ferşiyye
2	2	Velehu Dīger Devriyye-i Müşārün İleyh	7	Murabba	Aruz	Ferşiyye-Arşiyye
3	15	Velehu ᶜ Azīz-i Müşārün İleyhiñ Ḥāl-i Ṣabāvetinde Vuḳūᶜ Bulan Aḥvāl Devriyyesidir	13	Koşma	Hece	Yaş-nâme
4	23	Velehu Müşārün İleyh Devriye-i Nūrānī vü Rūḥānī Ḥāvīdir	18	Gazel	Aruz	Ferşiyyeden sonraki devirler
5	57	Velehu Müşārün İleyh Münācātı Ḥāvī Ġazel ile Devriyye-i Mermūzedir	7	Gazel	Aruz	Devriyye
6	71	Velehu Müşārü'n İleyḥ der-Taᶜ rīf ü Beyān-ı Mevālīd-i Ṣelāṣe	13	Gazel	Aruz	Maden, bitki ve hayvan devirleri
7	120	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Devriye-i Evsaṭlarıdır	16	Koşma	Hece	Kâinata geldikten sonra maden, bitki ve hayvan devirleri
8	125	Velehu Müşārün İleyh der-Beyān-ı Devriyye-i Rūḥāniye-i Ledünniye-i İbtidā'iye	12	Koşma	Hece	Ferşiyye-Arşiyye
9	126	Velehu Müşārün İleyh Devriye-i Dīger der-Beyān-ı Aḥvāl-i Ḳavm-i Cān	14	Koşma	Hece	Ferşiyye ve Hz. Âdem'in yaratılışı
10	127	ᶜ Azīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Mebde'den Meᶜ āda Ḳadar Ruḥānī vü Cismānī Edvār-ı Kevniyye ve Kebīre-i Ledünniyyesidir ve Ḥācī Bektaş-ı Velī Müttekī Sırrü'l-Celī Ḥażretlerinīñ Devriyyesine Naẓīredir	38	Koşma	Hece	Hācī Bektaş-ı Velî'nin devriyesine nazîre

Devriyyelerden birincisi tevhid türünün konularıyla birleşmektedir. Nihânî şiire besmeleyle başlayıp Allah'ın birliği, tekliği, zâtî ve subûtî sıfatları üzerinde durmuş tevhid konularını işlemiştir. Şiirin sonlarına kâinatın yaratılışına ve Hz. Âdem'in yaratılışına geçmiştir. Devriyyenin ferşiyye türü olarak da kabul etmek mümkündür:

Bed'-i bismi'llāh ile verdim cilā
Hem ṣalātile selāma iḳtidā (1/1)

Baᶜ de-ẕā tevḥīd-i Rabbü'l-ᶜālemīn
Bī-şebīh [ü] bī-miṣāl ẕāt-ı Ḫudā (1/2)

Heft-ṣıfāt-ı ẕāt ṣübūt-ı heştile
Dā'im ü bāḳī Cenāb-ı Kibriyā (1/3)

Nūr-ı Aḥmed cilvesi çoḳdur cānım
Anı keşf etmek degil mümkün dehā (1/32)

Böylece geldi vücūda kā'ināt
Tā ẓuhūr-ı Ḥażret-i Ādem Ata (1/34)

Devriyyelerden ikincisi kavs-i nüzûl (iniş) ve kavs-i urûcdaki (çıkış) merhaleleri konu almıştır. Kâinatın aşk neticesinde yaratılışı, Allah'ın nurunun inişi, insan mertebesine geçiş daha sonra da kâmil insan olarak Allah'a kavuşma söz konusudur. Nihânî'nin vücudunun Allah'ın evi olması onun yaratıcının zâtıyla birleştiğini ve nurun tekrar aslına döndüğünü göstermektedir:

Devre-i kevniyye [vü] ᶜarşiyyeyi ḳıldım tamām
Ḥavza-i taṣrīfe girdim aġzıma urdum licām
Olmasın keşf-i serā'ir deyü etdim ihtimām
Ṣūret-i eşbāḥa emrāż vermişem em ibtidā (2/4)

Yek-naẓar ḳıldım aña ki sırr-ı ẕātıma şühūd
Böyle ḫoş esmā-yı ḥüsnā levḥa-i saṭr-ı ḳuyūd

Beyt-i Ḥaḳḳ oldu vücūdum her gören eyler sücūd
Ḥayret-i kübrāya girdi ḳaldı mübhem ibtidā (2/6)

Devriyyelerden 3. devriyye diğerlerinden farklı bir özelliğe sahiptir. Bu şiir devriyye türünden gelişen bir yaş-nâmedir. Nihânî bu şiirde çocukuğundan itibaren yaşamının devrelerini anlatmıştır. Bir nevî biyografi tarzındadır. Bu şiir *yaş-nâme* başlığı altında tekrar incelenecektir.

57. şiir hem münacat hem de devriyyedir. İlk beyitlerde Allah'a olan yakarış belirgin bir şekilde kendini hissettirmektedir. Daha sonraki beyitlerde ise devriyye terminolojisine ait sembol sözcükler kullanımıştır. Kâinatta her şeyin zıddıyla bilinmesini ifade eden tezat kavramlar kullanılmıştır:

Gehī ᶜābid gehī fāsıḳ oluban ᶜafvıña lāyıḳ
Gehī mestī gehī ayıḳ gehī eşrār gehī aḫyār (57/3)

Gehī sevdāya duş oldum gehī bālāy[a] pīş oldum
Gehī Mecnūn reviş oldum gözüm yaşı olur enhār (57/5)

Nihānīyem ᶜayān oldum gehī pīr gāh civān oldum
Gehī ḳavs ü kemān oldum gehī ṭanbūr ile mizmār (57/8)

Dîvân'da 120. şiir nefsin öldürülmesini ve sülûkta ilerlemeyi etkili bir şekilde somutlaştırarak anlatmıştır. 9. devriyye ise Hacı Bektaş-ı Velî'nin devriyyesine nazîre olması bakımından önemlidir:

Ïcād-ı ᶜālemden devr-i Ādemden
Hezār biñ yıl aḳdem bir ḫ̆ān idim men
ᶜİlm-i hüviyyetde var olan demden
Küntü kenz remzinde cüz-ḫ̆[ā]n idim men (127/1)

Nebāt maᶜden ḥayvān ismin ṭakındım
Devr-i şu'ūnātım bāzdan ṣaḳındım

[c] Anāşırsız men bu devre yaḳındım
Her gelen ḳonardı dihḳān idim men (127/13)

Mevālīden [c] anāşırı büründüm
Nās [u] insān ṭabāyi[c] de göründüm
Ḥīnin ānin ulvī süflī süründüm
Cinne cāndım ḫulḳa ebdān idim men (127/14)

2.1.2.9. Yaş-nâme

Yaş-nâmeler, XI. yüzyıldan itibaren edebî gelenekte görülmeye başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Genellikle örneklerine halk şiirinde rastlanılmıştır. İnsanoğlunun ana rahmine düşmesinden ölümüne kadar takriben yüz yıl kabul edilirse insan ömrü, bunun her devresinin yıllara göre karakterize edilerek anlatılan eserlere *yaş-nâme* adı verilmektedir. Bu isimlerin dışında "*ömür destanı", "yaş destanı", "yaş türküsü", "hayat destanı"* ve *"vücud-nâme"* gibi adlarla da anılmaktadır. Yusuf Has Hâcip, Ahmet Yesevî, Yunus Emre, Karacaoğlan, Pîr Sultan Abdal gibi şairler bu türde örnekler vermiştir. En uzunu ise Ahmet Yesevî'nin *Hikmet'*idir (Çelebioğlu, 1985, s. 151). Amil Çelebioğlu (1985, s. 153) yaş-nâmeleri muhtevaları bakımından beş gruba ayırmaktadır:

1. Umumi olarak insan ömrüyle ilgili yaş-nâmeler
2. Kız ve kadın ömrüyle ilgili yaş-nâmeler
3. Şairin hayatıyla ilgili yaş-nâmeler
4. Ömrün mevsimlere vs. ye benzetilerek tasnifi

*Dîvân'*daki 15. şiir yaş-nâme niteliğindedir. Çelebioğlu'nun yaptığı tasniften üçüncü gruba girmektedir. Şairin kendi hayatıyla ilgili bir yaş-nâme örneğidir. Bu yaş-nâmede Nihânî, yer yer yaş yılları belirterek otobiyografisini vermiştir. Oyun oynama, mektebe gitme, âşık olma, tarikata girme gibi evreler anlatılmıştır:

Biraz vaḳit ṭıflım deyü oynadıñ
Aşıḳ çelik çamurları boynadıñ

Bir zamānda ᶜaşḳa düşüp ḳaynadıñ
Bunca mecāzīde ᶜömür ṣay saña (15/2)

Oḳuduñ mektebde biraz ḫ̆āceden
Gāh ᶜArabī gāhī Fārsī heceden
Gāh ṣābi ṣarḳıtdıñ gece bāceden
Gāh da boş boġazlıḳ düşdü pāy saña (15/3)

On sekiz yaşında ṭarīḳa girdiñ
Ḥamdüli'llāh mürşid-ḳāmili bulduñ
Nefsi taḫfīf etdiñ ẕikre yār olduñ
Sülūkda olmadı kimse tāy saña (15/6)

Bu yaş-nâme, 3. maddedeki "umumî olarak insan ömrüyle ilgili yaş-nâmeler"e benzese de daha şahsî konuları anlatması bakımından ondan ayrılmaktadır:

2.1.2.10. Neseb-nâme / Silsile-nâme

Neseb, "*nisbet, hısımlık, karâbet"* anlamlarına gelmektedir. Anne ve baba tarafından olan akrabalığı ifade etmektedir. Neseb-nâme ise bir kimsenin nesebini, yani hısım ve akrabalarını gösteren risalelere verilen addır. Bu tür eserler sisile-nâme, ensâb kütüğü gibi adlarla da anılmaktadır (Güzel, 2014, s. 413). *Dîvân'*da 77. şiir neseb-nâme türündedir. Nihânî kendinden başlayarak Hz. Peygamber'e kadar ulaşmış ve onun soyundan geldiğini göstererek seyyit olduğunu ispatlamıştır.

*Dîvân'*da neseb-nâmeden başka tarikat silsileleri (20, 44 ve79) de bulunmaktadır. Arapça bir kelime olan *silsile*, "zincir, halkın ilahî huzura yönelmesi, tarikat şeyhlerinin üstat zinciri" anlamlarına gelmektedir. *Silsiletü'z-zeheb* ise "altın silsile, içinde ehl-i beytten birinin yer aldığı silsile, oniki imamı sevme" anlamlarındadır (Uludağ, 2005, s. 120). 20. şiir Nakş-bendî tarikatının altın silsilesidir. Ca'fer-i Sâdık'tan başlamış ve Mahmud Fegnevî'ye ulaşmıştır. 44. şiirde Nakşî ve Bektaşî tarikatlarının ortak silsilesinden bahsedilmektedir. Bu şiir tam bir silsile-nâme olmayıp kısmen silsiledir. Ca'fer-i Sâdık, Yusuf Hemedânî ve Ahmet Yesevî olmak üzere üç işinin adı

geçmektedir. Bu şiir de altın silsile gibi gazel nazım şekliyle yazılmıştır. 79. şiir de Nihânî'nin tarikat soyunu vermektedir. Şair kendi şeyhi Fedâyî Hacı Osman'dan başlayarak tarikat silsilelerini Hz. Peygamber'e kadar ulaştırmıştır. *Dîvân'*daki soy ve tarikat silsilelerinin genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 20: Dîvân'daki Silsile-nâmeler

	Şiir No:	Başlık	Beyit/ Bent Sayısı	Nazım Şekli	Açıklama
1	20	Velehu Müşārün İleyh Naḳşīniñ Ẕeheb Silsilesini Ḥāvīdir	12	Gazel	Nakş-bendî tarikatının zeheb silsilesi
2	44	Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ṭarīḳ-i Naḳşī ve Bektaşīniñ Yek-Tarīḳ Olduḳlarından ve Silsileden Bir Nebze Baḥṣini Ḥāvī Ġazelidir	9	Gazel	Nakşî ve Bektaşî tarikatlarının ortak silsilesi
3	77	ᶜAzīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Silsile-i Pāk-Neseb-i Siyādetlerini Ḥāvīdir	36	Kaside	Nihânî'nin soy silsilesi. Şair kendinden başlayarak Hz. Hüseyin, Hz. Fatma kanalıyla Hz. Peygamber'e kadar ulaşmış ve onun soyundan geldiğini, seyyit olduğunu ispatlamıştır.
4	79	Veliyy Müşārün İleyh Ḥaẓretleriniñ Silsile-i Ḥasebiye Yaᶜnī Ṭarīḳat Nesebini Ḥāvīdir	27	Murabba	Nakş-bendî tarikatının silsilesi

2.1.2.11. Elif-nâme

Osmanlı Türkçesinde bulunan otuz üç harfin değişik konularda, mısra başlarındaki harflerin alt alta alfabetik sıra ile beyitler halinde yazılarak devam etmesi neticesinde oluşan manzum eserlere denmektedir (Güzel, 2014, s. 332).

*Dîvân'*da sadece 151. şiir elif-nâme türündedir. Kıt'a nazım şekliyle yazılmış olup yirmi dokuz harf üzerinedir:

Elif Allāhım bilirem ḳalmadım şirk içre men
Bā baṣīret gözü ile görmüşem Sübḥānımı (151/1)

Tā temāşā eylemişem ᶜālemi mülk içre men
S̲ā ṣenālar üzre etdim dā'imā cevlānımı (151/2)

Cīm cemāli ṣanᶜat içre her z̲emān vaḥdetdeyim
Ḥā ḥamāḳat ehli olan bilmedi seyrānımı (151/3-15)

2.1.2.12. Düvaz-nâme

İçinde on iki imamın adı geçen veya onlara övgü maksadıyla yazılan şiirlere "*Düvaz-deh İmam"* denmiş daha sonra bu terim kısaltılarak *"düvaz", "düvaz-deh imam"* ya da "*düvaz-nâme*" şeklini almıştır. Düvaz-nâmelerde geçen on iki imamın isimleri, lakap ve künyeleri şunlardır:

1. Ali b. Ebû Tâlib (Emîr-ül Mü'minîn)
2. Hasan b. Ali (Müctebâ)
3. Hüseyin b. Ali (Seyyid-üş Şuhedâ)
4. Ali b. Hüseyin (Zeyn-ül Âbidin)
5. Muhammed b. Ali (Muhammed Bakır)
6. Ca'fer b. Muhammed (Ca'fer Sadık)
7. Mûsâ b. Ca'fer (Mûsâ Kâzım)
8. Ali b. Mûsâ (Ali Rızâ)
9. Muhammed b. Ali (Muhammed Takî)
10. Ali b. Muhammed (Ali Nakî)
11. Hasan b. Ali (Hasan Askerî)
12. Mehdî b. Hasan (Kâim, İmâm-ı Zaman) (Güzel, 2014, s. 436).

*Dîvân'*da toplam 4 düvaz-nâme bulunmaktadır. Bunlardan 14. şiir Mir Kâzım ve Eşref Bey Efendilerin ortaklaşa söyledikleri müseddeslerine nazîredir. 55. düvaz-nâme 36

beyitten oluşan bir kaside olup diğerleri gazeldir. Hepsinde de Hz. Peygamber'e övgüyle başlanmış olup ona ve onun ailesine olan sevgi vurgulanmıştır. Düvaz-nâmelerin genel özellikleri şu şekildedir:

Tablo 21: Dîvân'daki Düvaz-nâmeler

	Şiir No:	Başlık	Nazım Şekli	Beyit/Bent Sayısı	Açıklama
1	10	Velehu Müşārün İleyhiñ Mir Kāẓım ve Eşref Beg Efendileriñ Düvāz-dehlerine Tanẓīren İrād Buyurduḳları Sitāyiş-i Şāh-ı Kerbelā ve Medḥ-i Düvāzdehleridir	Müseddes	14	Mir Kâzım ve Eşref Bey Efendilerin düvaz-dehlerine nazîre Hz. Hüseyin'e övgü
2	55	Velehu Müşārün İleyh der-Vaṣf-ı Düvāz-deh İmām ve Muḥabbeti Vācib Olan Esāmī-i Aṣḥāb-ı Kirām Rıḍvānu'llāhi ᶜ Aleyhim Ecmaᶜīn	Kaside	36	On iki imamın vasıfları, övgüsü, ashâb-ı kirâm
3	115	Velehu ᶜ Azīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ İmāmān-ı Düvāz-deh Ḥażretlerine Olan Ḥüsn- i İᶜ tiḳādāt ü Müdālāt ile Evṣāf-ı Şerīflerini Ḥāvīdir	Gazel	14	On iki imamın vasıfları
4	116	Velehu Müşārün İleyh Medh-i Düvāz-deh İmāmān	Gazel	14	Hz. Peygamber'den başlayarak on iki imamın övgüsü

2.1.2.13. Erkân-nâme / Telkin-nâme

Erkân-nâme, tarikat büyükleri tarafından konulan ve bir nevi tarikatın yasası kabul edilen ilkeleri, kuralları ve davranışları içeren 50-200 sayfa arasında değişen tasavvufî eserlerdir. Telkin-nâmeler de erkân-nâme denilebilecek türde eserlerdir. Ancak bunların en önemli farkı daha kısa olmalarıdır. Erkan-nâmeler ve telkin-nâmeler itikat, ibadet, ahlak ve tarikatte uyulması gereken davranış kurallarını konu olarak işlemektedir. Telkin-nâmelerde bir takım nazım örneklerine de rastlanmaktadır (Güzel, 2014, s. 501, 522).

*Dîvân'*da erkân-nâme ya da telkin-nâme diyebileceğimiz 4 şiir tespit edilmiştir. Bunlar 18, 65, 66 ve 101. şiirlerdir. 18. şiir "*Velehu Müşārün İleyh Erkān-ı Ṭarīḳ Ḥāvīdir"* başlığını taşımaktadır. Tam bir erkân-nâme olmasa da tarikatın temel ilkelerini içeren bir şiir olduğu düşünülebilir:

Kim ṭarīḳden feyż alam der ey ḥabīb
Altı rüknü vardurur bil ey münīb (18/1)

Az yeyip içmek daḫı taḳlīl-i nevmdir ey iḫvā
Daḫı taḳlīl-i kelāmdır daḫı ᶜuzlet ey edīb (18/2)

Daḫı beşincisi budur ẕikre devām eylemek
Daḫı altıncısıdır fikr-i müdām ey ᶜandelīb (18/3-7)

*"Dībāce-i Ṭarīḳ-i Düvāz-deh ve Eṭvār-ı Sebᶜa Velehu Müşārün İleyh"*başlığındaki 65. şiir, gazel nazım şeklinde söylenmiş diğer erkân-nâmedir.

Diñle āşıḳ saña diyem naẓm ile erkānımız
Kim ne dilden nuṭḳ eder fehm ede gör bürhānımız (65/1)

Ez-ṭarīḳ-i Mevlevī vü Naḳşī Bektaşī işit
Ol ṭarīḳ-i tisᶜa-i aᶜlām eder ᶜirfānımız (65/2)

Hem ṭarīḳ-i tisᶜaya mensūb olan şāḫı daḫı
Ṭūr-ı sebᶜa üzredir seyr-i sülūk seyrānımız (65/3-7)

65. şiirin ardından gelen "*Der-Beyān-ı Eṭvār-ı Sebᶜa ve Maḳāmāt-ı Heft-Nefs ve Esmā'ihā Velehu Müşārün İleyh"* başlığını taşıyan 66. şiir bir önceki şiirin devamı niteliğndedir. Tarikatte esas olan yedi tavır, hareket; yedi nefis ve Allah'ın isimleri verilmiştir:

Diñle anı diyem saña
Bir ḫoşca ḳulaḳ ur baña
Bil erkenden ḳalma şoña

Gör Ḥaḳḳı ᶜ ayān ederiz (66/1)

Ṭavr-ı evvel emmāredir
Bir cāz̲ū-yı mekkāredir
Gelmez yola seḫḫāredir
Uyduḳda işyān ederiz (66/2-15)

Bazı nasihat-nâmelerin telkin-nâme tarzında olduğunu söylemek mümkündür. "*Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Naṣīḥat-ı Ḥaḳīḳiyeyi Ḥāvī Nuṭḳ-ı Teşrīfleridir"* başlığını taşıyan 101. şiir bu tarzdadır:

Defter-i ᶜ uşşāḳa seyr et kendiñi gör yāre baḳ
Anda ismiñ ḳaydı yoḳsa derdiñe bir çāre baḳ (101/1)

Defter-i ᶜ uşşāḳa ḳayd olmaḳ degil āsān ola
Külbe-i aḥzāna girip derdle ah ü zāre baḳ (101/2)

Ḥaḳ budur farż-ı ṭarīḳat ṭutmayan bed-nām olur
Görmeyen bu kevn ne kevndir ol bāġı eşrāre baḳ (101/10)

2.1.2.14. Tenbih-nâme

Tenbih; uyarma, uyandırma, bir işin yapılmasının bırakılmasını veya o işten vazgeçilmesini tekrar tekrar hatırlatma anlamlarına gelmektedir. Dinî-Tasavvufî Türk edebiyatında tenbih-nâme türünde çok eser yazılmış olup en önemlisi de Âdile Sultan'a aittir (Güzel, 2014, s. 503).

Dîvân'da Âdile Sultan'ın tenbih-nâmesiyle aynı kafiye ve redifte şiir bulunmaktadır. Nasihat-nâme türündeki bu 39. şiir aynı zamanda bir tenbih-nâmedir:

Ledünnī bābına Bābuṣ oḳu çūn [ü] çirādan geç
Var olma rengine meftūn ġınā eyle ᶜ anādan geç (39/1)

Ne ḥāṣıl şol ᶜ ulūm-ı resmīden kim vermeye nefᶜ ī
ᶜ Ulūm-ı hādīdir maṭlab olan ġayrı hevādan geç (39/2)

Ḳo istifhāmı maᶜ nāyı gözet maḥmūl-i ġayr olma
Yeter ṣarf eylediñ ᶜ ömrü bu efsāne sivādan geç (39/5-7)

Âdile Sultan'ın tenbih-nâmesi ise şu şekildedir:

Gel ey sufî gurûr u kibri terk it bu hevâdan geç
Tayanma ilm ü mâle kalma benlikde mâsivâdan geç (1)

Hazer kıl zâhide bugz eyleme merdân-ı Mevlâ'ya
Sakın bagrı yanık uşşâkı incitme cefâdan geç (2)

Güzel sevmez şarab içmez safâ bilmezsin ey sûfî
O tab-ı hâm ü meyt-i kalbi terk it şu belâdan geç (4-7) (Güzel, 2014, s. 503)

2.1.2.15. İbret-nâme

İbret, kötü bir hadiseden ders alma ya da böyle bir ders almaya sebep olacak bir olay anlamlarına gelmektedir. Her ne şekilde olursa olsun ikisinde de uyarı söz konusudur. Her menfî olay dinî hayatta bir ibret vesikası olarak düşünülür. Misal olarak delilik aklın, hastalık sağlığın, ölüm hayatta kalmanın önemini anlatan ibretlik hadiselerdir (Güzel, 2014, s. 522).

*Nihânî Dîvânı'*nda ibret-nâme türünde bir şiir bulunmaktadır. İbret-nâme türündeki bu şiir *Dîvân*'daki en uzun başlıklı manzumedir. İbret olacak hadise şiirin başında uzun bir başlık olarak verilmiştir. Mal Müdürü Musa Mahir Efendi bir akşam nefsine uyarak bazı dostlarının da kandırmasıyla Diyarbakır vilayetinden bir ülfet ile sohbet ve içki meclisindeyken gece devr gezmekte olan kol ve zabıtalarınca basılmıştır. Sarhoş bir şekilde yakayı ele veren Mal Müdürü Mahir Efendi, rezil rüsva bir şekilde kötü bir isimle memuriyetten atılmıştır. Bu olayı işiten Nihânî çok kızmış; azarlama, uyarma ve ibret olması babında bu şiiri yazmıştır:

İşit bu pendimi Mūsā'-i Māhir
Rāh-ı Murtażāya gir pāk [ü] ṭāhir
Bu yol ḳabūl etmez luᶜ b-ı zenānı
Selmān-ı Pāḳ buyurmuş ḥadīṯ ẓāhir (62/1)
Ṭarīḳ-i taṣavvuf erkān-ı pīrān
Lehv-i laġviyyāta olmadı cīrān
Keẕbile iḳrārız demekse mīrān
Ḳābil-i feyż olmaz fitneye cāsir (62/2)

Bu yolda refāḳat gerçekler işi
Her nefse uyanıñ olmaz revişi
Mürşid naẓarında yoḳ perverişi
Yuvasız ḳuş gibi ḫā'ib ü ḫāsır (62/3-14)

2.1.2.16. Tahassür-nâme

Tahassür; hasret çekme, çok arzu edilip ele geçirilmeyene yanıp yakılma anlamlarına gelmektedir. Istılahî manada ise boşa geçen ömre veya dinî-tasavvufî duygulardan habersiz, gafletle geçen zamana karşı üzüntü duyma ve bu hisleri ifade eden manzum veya mensur eserlere tahassür-nâme adı verilmektedir.

*Dîvân'*daki 133. şiir tahassür-nâme tarzındadır. Nihânî bu şiirini ölüm döşeğinde oğlu için yazmıştır. Bir iş nedeniyle H 1306/M 1888 yılında İstanbul'da bulunan oğlu Müslim Penâhî'yi çok özlemiş ve ona olan tahassürünü bu şiirle dile getirmiştir. Hece ölçüsüyle çok samimi duygularla dile getirilen şiir şu şekildedir:

Ey püser-i şāh-ı cihān
İftirāḳıñ yetdi amān
Rūḥ-ı muṣavversiñ hemān
Yetiş imdādıma ey cān (133/1)

Ey ercümendim pür-ṣafā
Vay ṣāḥib-i kān-ı vefā

Ey oğlum Müslim Muştafā
Yetiş imdādıma ey cān (133/2-7)

2.1.3. Ahenkle İlgili Unsurlar

2.1.3.1. Vezin

Nihânî, medrese eğitimi görmüş ve daha sonra medrese hocalığı yapmış bir şair olarak şiirlerinin çoğunu aruz vezniyle yazmıştır. Ancak yaşadığı çevre içerisinde belli bir halk kültürünü benimseme sebebiyle ve sahip olduğu tasavvuf anlayışını daha geniş kitlelere duyurabilme heyecanıyla hece ölçüsüyle de şiirler yazmıştır. Dîvânında bulunan 158 manzumenin 134'ini aruz; 24'ünü de hece vezniyle yazmıştır. Heceyle yazdığı şiirlerini ayırt etmemiş, hurûf-ı hecâya göre aruzla yazdığı şiirlerin arasına yerleştirmiştir.

Nihânî Dîvânı'nda aruz vezninin 11, hece vezninin 6 ayrı kalıbı kullanılmıştır. Bunlar arasında Nihânî'nin en fazla rağbet ettiği kalıplar, hem ahengi hem de kullanışının kolaylığı bakımından klasik şiirde çok rağbet gören kalıplardan olan Remel bahrinin "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla hecez bahrinin "mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün" kalıbıdır. Şiirlerden 40'ı "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla yazılırken 39'u da "mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün" kalıbıyla yazılmıştır. Bunu 28 ayrı şiirde uyguladığı Hecez bahrinin "mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün" kalıbı ve 15 ayrı şiirde uyguladığı Remel bahrinin "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbı takip eder.

Nihânî; Yunus Emre, Niyâzî-i Mısrî ve Abdülahad Nûri gibi mutasavvıf şairlerin birçoğunda görülen ve aruzun iki eşit parçaya bölünüp dörtlükler halinde dizilebilen "mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün", "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün", "fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün", "müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün", "mef'ûlü mefâ'îlün mefûlü mefâ'îlün" kalıplarını ve bu kalıpların beyit halinde tertip edilebilecek "mefâᶜ îlün mefâᶜ îlün", "müstefᵉ ilün müstefᵉ ilün", "müstefᵉ ilâtün müstefᵉ ilâtün", "fâᶜ ilâtün fâᶜ ilün" kısa şekillerini tercih etmiştir.

Dîvân'da kulanılan aruz bahir ve vezinleri, hangi şiirlerde kullanıldıkları ve toplam sayıları şu şekildedir:

Tablo 22: Dîvân'daki Aruz Kalıplarının Şiirlere Göre Dağılımı

	Aruz Kalıpları	Bahirler	Şiir No:	Şiir Sayısı
1	Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün	REMEL	1, 6, 16, 17, 29, 31, 52, 64, 73, 88, 100, 103, 118, 123, 128,	15
2	Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Faᶜ ilātün Fāᶜ ilün		2, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 18, 27, 44, 45, 51, 65, 67, 68, 69, 70, 80, 91, 92 93, 94, 95, 101, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 124, 134, 136, 146, 150, 151, 153, 154	40
3	Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün		122, 156	2
4	Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Feᶜ ūlün	HECEZ	3, 19, 22, 24, 28, 30, 32, 33, 40, 42, 46, 54, 55, 63, 71, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 86, 89, 117, 121, 135, 158	28
5	Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün		5, 12, 13, 20, 21, 35, 36, 38, 39, 41, 43, 47, 50, 53, 57, 58, 59, 72, 83, 85, 87, 90, 92, 96, 98, 106, 107, 119, 129, 130, 131, 132, 140, 141, 142, 148, 149, 152, 155	39
6	Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün		147	1
7	Mefᶜ ūlü Mefāᶜ īlü Mefāᶜ īlü Feᶜ ūlün		34, 37, 49, 139	4
8	Mefᶜ ūlü Mefāᶜ īlün Mefᶜ ūlü Mefāᶜ īlün		105, 145	2
9	Müstefᶜ ilün Müstefᶜ ilün	RECEZ	48, 114	2
10	Müstefᶜ ilün Müstefᶜ ilün Müstefᶜ ilün Müstefᶜ ilün		97	1
11	Müstefᶜ ilātün Müstefᶜ ilātün		23	1

Tablo 23: Dîvân'daki Hece Kalıplarının Şiirlere Göre Dağılımı

	Hece Kalıpları	**Duraklar**	**Şiir No:**	**Şiir Sayısı**
1	5'li hece	5	137, 144	2
2	7'li hece	5+2, 4+3	56, 74,75, 99, 102, 104, 138,	7
3	8'li hece	4+4	66, 133,	2
4	10'lu hece	5+5	143	1
5	11'li hece	6+5, 4+4+3, 7+4	15, 25, 61, 62, 113, 120, 125, 126, 127, 157	10
6	14'lü hece	7+7	25, 26	2

Nihânî heceyle yazdığı 24 şiir arasında en çok 11'li hece kalıbını 10 ayrı şiirde kullanmıştır. Bunu da 7 ayrı şiire uyguladığı 7'li hece kalıbı takip etmiştir. Ayrıca aruza dahil edilen 40 ve 118. şiirlerin heceye; heceye dahil edilen 74 ve 75. ve şiirlerin de aruza uygunluk gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu da XIX. yüzyılda görülen çift vezinli şiir yazma özelliğini yansıtmaktadır.

Nihânî şiirlerinde ahenge önem verir ve bunu kelime tekrarları, ses tekrarları ve ses akışı gibi ahenk unsurları yanında en başta vezinle sağlar. O, vezni önemser ve bu uğurda bazen tamlamaları ters kurar bazen de sözcüklerin yapısını bozar veya halk ağzındaki kullanılışlarını tercih eder. Bunun yanında özellikle de hikemî tarzda olan şiirlerinde anlam uğruna vezinle oynadığı, yeni vezin denemeleri yaptığı ya da vezni umursamadığı dikkat çeker. Nihânî'nin sade bir dille yazdığı bazı şiirlerinde ise Türkçenin yapısı aruz veznine uygun olmadığı için çok sayıda imâle ve zihaf gibi aruz hatalarına rastlanır. Diğer taraftan onun bir irfan şairi olarak bazen anlamı da ahengi de hiç önemsemeyip bir vecd ile içinden nasıl geliyorsa o şekilde söylediği de görülmüştür.

*Nihânî Dîvânı'*nda yeni vezin denemeleri en dikkat çeken hususiyelerdendir, bazı şiirlerde iki ayrı vezin kalıbı kullanılmıştır. 34. şiir "mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün" kalıbıyla yazılmıştır. Ancak bu kalıp ilk bendin 2. mısrasında ve bütün bentlerin 4. mısralarında bir tef'ile artırılarak yani "mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün" şekliyle uygulanmıştır. Bentlerin son mısralarından sadece 4. bendin son mısrası bu uygulamaya dâhil edilmemiş asıl kalıp kendini korumuştur. Bu şiir metin tamiri yapılarak çalışmamızın metin kısmında düzeltilmiştir:

Var zāhid-i ḫuşk kārını ḳo eyleme mebḥaş
Yoḳsa doḳunur ***sīneñe bu*** ḫārıñı ḳo eyleme mebḥaş
Gel *ḳāle yeḳūl cāz u yecūz* dersini terk et
Uy mürşide ḫammārıñı ḳo eyleme mebḥaş (34/1)

Cennāt [u] saᶜīr ehlini Ḥaḳḳ eyledi tefrīḳ
Lāda ḳaluban etmedi illā ile taṣdīḳ
Hem heft maḳāmıñ beşi ikfārile taḥrīḳ
Gel vezn ede gör ***nengile hem***ᶜārıñı ḳo eyleme mebḥaş (34/5)

44. şiirde "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla başlanmış, 4. beytin 2. mısrasına kadar bu kalıpla devam edilmiş ve 2. mısrada bir tef'ile artırılarak "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbına geçilmiştir:

Yine doġdu göñlüme şād-ı feraḥ
Ḥażret-i pīr verdi irşād-ı feraḥ (44/1-3)

Feyż-i himmetle bizi ḳıldı reşād
Şād ola rūḥ-ı revānı bula hem-ẕād-ı feraḥ (44/4)

Eyledim Naḳşī ṭarīḳi üzre ben gerçi sülūk
Līk etdim hem revīş-i nāzenīn hādd-i feraḥ (44/5)

64. şiirde ise 3 türlü vezin kalıbı kullanılmıştır. Şiire önce "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla başlanmış, 3. beyite kadar aynı kalıpla devam edilmiş, 3. beyitin ve 4. beyitin ilk mısraları hariç "fâ'ilâtün" tef'ilesi eksiltilerek "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbı kullanılmıştır. 3. ve 4. beyitin ilk mısralarında ise "mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün" kalıbı uygulanmıştır. Diğer beyitler ise "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla devam etmiştir:

Biz bu ten iḳlīmine seyrāna gelmişlerdeniz
Aşḳ burāḳına süvār cevlāna gelmişlerdeniz (64/1)

Ḳılmazız dil çeşmini hergiz biz aᶜmā ey Faḳīh
Jeng-i mir'ātı silip merdāne gelmişlerdeniz (64/2)

İşit diyem saña bāṭın ḥavāssın
Ẕevḳile īmāna gelmişlerdeniz (64/3)

Birisi ḳalb daḫı birisi rūḥdur
Hem biri sır kāna gelmişlerdeniz (64/4)

Hem biri ḫafī biri aḫfādurur
Beş leṭā'if şāna gelmişlerdeniz (64/5-7)

Bir tahmis gazeli olan 92 şiirin vezni "fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün" dür. Ancak şair ilk beyti "mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün" kalıbıyla tahmis etmiştir. Bu şekilde şiirde farklı bahirlerden iki farklı vezin kalıbı ortaya çıkmıştır:

Marīż-i ᶜaşḳ olan dānā hīç ister mi devā-yı daġ
Fenā bezminde merdümler olur mu ᶜankebūta āġ
Ki dil şehrine sulṭān ḳurdu ṭāḳ-ı ᶜālī ḫoş otāġ
Her kim[iñ] kim derd-i Ḥaḳdan yüreginde olsa dāġ
ᶜ Āḳıbet dermāna erip cān [u] göñlü ola ṣaġ (92/1)

Ḥamdüli'llāh fāris-i ᶜ aşḳ sīnem üzre urdu oḳ
ᶜ Aşḳile nūr-ı tecellā ḳalbe doldu taḥt [u] fevḳ
Ceẕbe-i raḥmān erişdi cümle ecsām [u] ᶜ urūḳ
Leyk derdi olmayanıñ derdine hīç çāre yoḳ
Göñlü olmuşdur anıñ yanından ol dā'im ıraġ (92/2)

Nihânî Dîvânı'nda vezni bozan hece veya kelime fazlalıkları vardır. 50. şiir "mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün" kalıbıyla yazılmış olup ikinci mısrasında "hem" kelimesi veya mısranın son hecesi vezin bakımından fazladır. "Hem" sözcüğü çıkarıldığında anlamda daralma söz konusu olsa bile vezin düzelmektedir:

Rüsül ile nebīye vāsıṭa Cibrīldir memdūd
Edipdir dört kitāb irsāl daḫı ***hem*** muṣḥaf-ı ḥaḳ Maᶜ būd (50/1)

“mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün” kalıbıyla yazılan 148. şiirin ilk beyitinin 1. mısrasında “çün” edatı vezni bozmaktadır. Bu edatı mısradan çıkardığımızda vezindeki problem ortadan kalkmakta anlam daralsa bile bozulma olmamaktadır:

Sene ***çün*** oldu biñ üç yüz meclis oldu Aḥmed ᶜ Abdu’llāh
Daḫı mülkden o hansıdır Ḫristiyāndan ehl-i cāh (148/1)

Aynı şiirin yine 4. bendinin 2. mısrasında “de” bağlacı fazladır ve vezni bozmaktadır. Bu edatı çıkardığımızda vezin düzelmektedir:

Ṣafāḥat bunda şevḳ bunda vere Ḥaḳḳ istiḳāmetler
Berāyā-yı Ḫudāyā ***da*** olunupdur müsteᶜ ān Allāh (148/4)

Hece veya kelime fazlalıkları olduğu gibi eksikliklerine de rastlanılmıştır. 14’lü hece ölçüsüyle yazılmış olan 25. ve 26. şiirlerdeki hece eksiklikleri metin tamiriyle tarafımızdan tamamlanmaya çalışılmıştır:

Ṣafā verir cānıma **[hū]** hū dost Ḥaḳ **[hū hū]** dost
Şevḳ verir īmānıma **[hū]** hū dost Ḥaḳ **[hū ḥū]** dost (25/1-7)

Gül rengine müştāḳam çaġırıram **[hū]** dost dost
Gül içün āh [u] nālem çaġırıram **[hū]** dost dost (26/1-22)

Nihânî’nin bazı şiirlerinde ise vezni anlama tercih ettiği ve ters tamlamalar kurduğu görülmüştür. Bazı şiirlerinde (M 109) ise hem vezni hem de kafiyeyi dikkate almıştır:

Gel ey dānā peyāmı bergüzār et
Şitā-yı faṣlı ḳo ᶜ azm-i bahār et (22/1)

Hem ṣerādan tā Süreyyā oldu ẓāhir cümlesi
Nuṭḳumu tefhīm edemez oḳuyan ***fiḳh-ı uṣūl*** (109/3)

ᶜ İlm-i tevḥīdile bildim ẕevḳimi vicdānımı
Yoḳsa ẓāhir ḫoca senden görmedim ***naḳl-i nuḳūl*** (109/4)

Nihânî'nin sözcüklerle oynadığı görülmektedir. Vezin ve kafiye nedeniyle kelimelerde değişiklik yapmış harf veya hece eklemiştir. Meselâ vezin için "şücâ^{c}" kelimesi "şüccâ^{c}" lem'" kelimesi "lemmâ" uyku anlamına gelen "niyâm" kelimesi de kafiye için "niyâmûta" şekline dönüştürülmüştür:

Yüz urdum dergehiñde bir gedāyım men nemīdānım
Meni esrār-ı ^{c}irfān ile dānā eylegil ***şüccā^{c}***(90/4)

Ṣaḥivden sekre andan daḫı maḥv eyle Nihānīyi
^{c}Ayān et yine ṣaḥvile ḳıluban ṣafḥasın ***lemmā^{c}***(90/5)

İmâle ve zihâf gibi aruz hataları bütün dîvânlarda görülen özelliklerdendir. Hatta izafet kesreleri ve atıf vavlarındaki imaleler aruz kusurundan ziyade ahengin bir parçası olarak görülebilir (Dilçin, 2007, s. 33). Ancak "a, e" gibi ünlülerdeki imaleler hoş karşılanmamaktadır (İpekten, 2012, s. 146). Ancak Nihânî, XIX. yüzyılda Türkçe söyleyişin hâkim olduğu bir dile aruz veznini uyguladığı için "e" seslerindeki imâlelere sık rastlanılmaktadır:

Bu ṣūr**e**t**e** gelip insān eder göç
Ḳaṭār ḳaṭār olup her ān eder göç
^{c}Adem iḳlīmin**e** her dem çekilir
Ne ḫoşdur kim bu sır servān eder göç (40/1)

Giders**e** bir beşi g**e**lir yerine
Bu insān ṣan^{c}atın gören yerine
Kimesn**e** ermedi bunuñ sırına
Gider g**e**lir yin**e** ḥayrān eder göç (40/2)

Nihān eyl**e** beni send**e** ne send**e** bil ki sen bende
Ne bend**e** külli şey send**e** ne send**e** bende-i dānā (5/7)

Zihâf da yine *Dîvân'*da görülen aruz hatalarındandır. Vezin gereği uzun heceler kısa okunmak durumunda kalmıştır. Aruz kusurlarından imâle belli bir noktaya kadar hoş karşılanırken zihâf için aynı durum söz konusu değildir:

ᶜ Uşāḳī Ḥamzevī Sünbülī Merkez
Sināniyye sikkīn Şaᶜ bānī şeh-bāz
Nihānī eyledi bu emre āġāz
Ne bilir nā-*bī*nā ᶜ aṣrī meşāyiḫ (46/11)

Ṣaḥaflar Şīt ü Ādem İdrīs İbrāhīme inmişdir
Bulardır ṣāḥib-i küttāb Emīnu'llāh ile maᶜ dūd (50/4)

ᶜ Āḳıl [u] rüsvā benem
Fer*hād* [u] Kisrā benem
Seng ile ḫārā benem
Cümle benem bende uş (74/4)

İlāhī bunlarıñ şerr [ü] *şū*mundan
Eser geh men bu ṭuġyāndan uṣandım (121/15)

*Dîvân'*da hem aruz ölçüsüne hem de hece ölçüsüne uyan çift vezinli şiirler görülmektedir. 40, 74, 75 ve 118. şiirlerin iki ölçüye de uygunluk gösterdiği tespit edilmiştir. Aruzu, sade dille yazılmış şiirlere uygulamada zorlukların olduğu ve bu şekilde imâlelere başvurulduğu bilinmektedir. İpekten'in (2012) de belirttiği üzere Aruzun Türk şiirinde uygulanmaya başladığı ilk dönemlerde de şiirlerde bol sayıda imâleye rastlanılmıştır (s. 146):

mefāᶜ īlün mefāᶜ īlün feᶜ ūlün
6+5=11
Bu ṣūrete gelip insān eder göç
Ḳaṭār ḳaṭār olup her ān eder göç
ᶜ Adem iḳlīmine her dem çekilir
Ne ḫoşdur kim bu sır servān eder göç (40/1-5)

Fāᶜ ilātün fāᶜ ilün
5+2= 7, 4+3=7
Bende-i Mevlā benem

Zīr ile bālā benem
Süflī vü aᶜ lā benem
Cümle benem bende uş (74/1-16)

Fāᶜ ilātün fāᶜ ilün
5+2=7, 4+3=7
Ṣuḥfile kitāb benem
Lutfile ᶜ itāb benem
Vizrile müṣāb benem
Cümle benem bende uş (75/2-5)

fāᶜ ilātün fāᶜ ilātün fāᶜ ilün
6+5=11, 4+4+3=11
Rāz-ı dilim kime ᶜ ayān edeyim
Gizli sırrım kime beyān edeyim
Ben bu derdiñ çāresini bulmadım
Yaza yaza ulu dīvān edeyim (118/1-7)

Nihânî'nin döneminden etkilenip yeni aruz denemeleri yaptığını bu konuda arayış içinde olduğunu söylemek mümkündür. Bir şiire başladığı vezinle devam etmeyip farklı kalıplara geçmesi, bir şiirde birden fazla vezin kalıbı kullanması ve hem heceye hem de aruza uyacak tarzda şiirler yazması döneminin edebiyat anlayışına dahil olmak istediğinin bir göstergesidir.

2.1.3.2. Kafiye ve Redif

Nihânî Dîvânı'nda kafiye türlerinin birçoğuna rastlanılmakla birlikte en çok iç kafiyeler dikkat çekmektedir. Bu kafiyeler şiirin hem beyit hem de dörtlükler halinde yazılmasına imkân sağlamaktadır. Yani hece ölçüsüyle yazılmış bir gazeli, dörtlüklerden oluşan bir koşma şeklinde; aruz ölçüsüyle yazılmış musammat bir gazeli de murabba şeklinde yazmak mümkün olabilmektedir. Başlangıçta Yunus Emre, Pîr Sultan Abdal gibi şairlerde daha sonra da Niyazî-i Mısrî, Akkirmânî ve birçok mutasavvıf şairde görülen

bu tarz, Nihânî'de de devam etmiştir. Bu özellik 5, 26, 53 ve 57. şiirlerde görülmektedir:

Benim tek var mı bir ***maḥcūb*** ne maḥcūb ḥacb ile **maġlūb**
Ne maġlūb rāġıb-ı ***maṭlūb*** ne maṭlūb maṭlab-ı mevlā (5/4)

Şemᶜ-i tevḥīdi ***yaḳıp*** mir'āt-ı ḥubbı ṭaḳıp
Vech-i dildāra ***baḳıp*** çaġırıram [hū] dost dost (26/4)

ᶜAyān eden baña ***kenzi*** bu dilde feth eden ***remzi***
Beşāretle veren ***ġamzı*** Resūl-i Kibriyādandır (53/2)

Nihānīyem ***ᶜayān oldum*** gehī pīr gāh ***civān oldum***
Gehī ḳavs ü ***kemān oldum*** gehī ṭanbūr ile mizmār (57/8)

130. şiirin ilk beytinde de aynı durum söz konusudur:

Saᶜ***ādet*** ṭālı***ib***ı olan saᶜ***īdān*** ile ḥaşr olsun
İh***ānet*** rāġı***b***ı olan ᶜan***īdān*** ile ḥaşr olsun (130/1)

Nihânî iç kafiyelerin yanında iki kafiyeli olan *zû-kâfiyeteyn* ya da ikiden artık kafiyesi olan *zü'l-kavâfî* şiirleri de denemiştir. İki kafiyeli olanlardan kafiyeleri arka arkaya gelmeyenler *zû-kâfiyetey* nin *mahcûb* türüne girmektedir (Dilçin 2016, s. 67). Aşağıdaki beyitlerde "hesâbsız sû'-i", "kılma eyâ sultân u yâ", "kılma bize ve sîret-i" sözleri *hâcib*dir:

Saña maᶜ lūmdurur ḫ**ālı**m ḥesābsız sū'-i aᶜ m**ālı**m
Adedsiz cürm-i veb**ālı**m yüküm ġāyet girān yā Rab (21/3)

Beni senden *cüdā* ḳılma eyā sulṭān u yā *ḫünkār*
Tapuñda nā-*sezā* ḳılma bize ver sīret-i *Seṭṭār* (57/1)

İkiden fazla uyağı olan zü'l-kavâfî şiire ise aşağıdaki beyit örnek teşkil etmektedir:

Ḳapuñdur melce-i *raḥmet* ne *raḥmet raḥmet*-i ᶜuẕmā
Ṭapuñdur merkez-i *niᶜmet* ne *niᶜmet niᶜmet*-i raᶜnā (5/1)

Dîvân'da 13, 67 ve 70. şiirlerdeki ses benzerlikleri sadece tek bir sese dayandığı için mücerred kafiyeye örnek teşkil etmektedir:

Ḳalan tīre cehāletde n'içün etmez *fener* peydā
Şeb-i ẓulmetde bī-çāre olan diler *ḳamer* peydā (13/1)

Zāhidā bilmek ne mümkin *şerbet*-i esrārımız
Münkir [ü] fāsıḳ ne bilir *neş'et*-i esrārımız (67/1)

Ālem-i farḳda niçe bir gezesiñ miṣl-i *meges*
Eyleyip tevḥīd-i efᶜāl edesin ḫarc-ı *nefes* (70/1)

Dîvân'daki 20, 22, 30, 31, 35, 36, 38, 40, 41, 42, 44, 47, 49, 50, 72, 76 ve 123. şiirler örnek olmak üzere çoğu mürdefe kafiye ile yazılmıştır:

Bir zamānda mā'-i ṭıyn içre ᶜaceb miṣl-i *sifāl*
Perverīşim ḫūr ile nūr eyledi ḳaddimi *dāl*
Niçe yatdım nite ḳalḳdım men nemīdānem ne *ḥāl*
Nīm-sürūr ebḥār-ı ḳaṭre vefret-i ġam ibtidā (2/3)

Görem derseñ cemāl-i yār ey *ḫūb*
Reẕā'il ḫiffetile olma *maḥcūb* (19/1)

Ehl-i temkīn ol ey ᶜāşıḳ ḳılma *telvīne* heves
Āşinā meşreb oluban etme *ġamġīne* heves (69/1)

Nihânî, kâfiye-i mukayyede örnekleriyle de şiirler yazmıştır. Revîden önce gelen harekesiz harfe *kayd* adı verilmektedir. Böyle harflerle yapılmış uyaklara *kâfiye-i mukayyed* adı verilmektedir. *Dîvân'*da az olmakla birlikte örneklerine rastlanılmaktadır:

Bu mürşid maᶜnāda ḫażr olduġuçün
Kelīmu'llāh ḫażr da bulduġuçün

Murād iḳrār-ı teslīm gördüġüçün
Ḳaṣābāt u ḳurā *şe**hr-i*** meşāyiḫ (46/3)

Muḳaddem gördüler ṭavr-ı sülūku
Taṣarruf etdiler şāhı mülūku
Taṣaddur ḳıldılar posta dümükü
Teveccühle eder se**hri** meşāyiḫ (46/4)

Rāġıb iseñ ẕevḳ-i vicdān *dü**rri**ne*
Ġālib ol bu nefs-i şūmuñ *ze**rri**ne*
Hārib ol taḳvā ile er *bi**rri**ne*
Böyle etseñ bil ḥaḳīḳat *sı**rrı**na*
Az zamānda ḥāṣıl olur ıṭṭılā[c] (88/4)

Revî harfi ile aralarında harekeli bir harf bulunan elif *te'sîs*tir. Bu tür sözcüklerle yapılan yapılan uyaklara *kâfiye-i müessese* adı verilmektedir. Aşağıda 23. şiirde "hidāyet" ve "isticābet" sözcüklerindeki "ā"lar te'sîstir. Böylece bu sözcükler arasında tesisli uyak oluşmaktadır. Yani revîden önce *dahil*, ondan önce de *te'sîs* bulunacak. *Dâhil* de revî ile te'sîs arasında bulunan harfe denmektedir (Dilçin 2016, s. 61). 23. şiirle beraber 81 ve 88. şiirlerde de kâfiye-i müessese örnekleri görülmektedir.

Yā Rabb eḥadd eyle *hidā**yet***
Eyleme red ḳıl sen *istica**bet*** (23/1)

Devām-ı nefy [ü] iṣbāt ile *sā**lik***
Ederse nefs-i emmāreyi ***hā**lik***
Geçer ikinci menzile *keẕā**lik***
Ki ḳabż-ı basṭ ile sulṭān eder feyż (81/2)

Osmanlı döneminde yazılmış kafiye risalelerinde *cinaslı kafiye* adında kafiye türüne rastlanmasa da cinaslı kelimelerle yapılan kafiyeye günümüzde cinaslı kafiye adı verilmektedir. Nihânî'de cinaslı kafiyeye rastlanılmıştır:

Giderse bir beşi gelir ***yerine***
Bu insān şanᶜ atın gören ***yerine***
Kimesne ermedi bunuñ sırrına
Gider gelir yine ḥayrān eder göç (40/2)

Birinci mısrada "yerine" isim olarak kullanılmış ikinci mısrada ise "yerine" yerin- "acınmak, pişman olmak" anlamlarında fiil türünde kullanılmıştır. Bu şekilde ilk iki mısrada cinaslı kafiye ortaya çıkmıştır.

Dîvân'da zengin kafiye örneklerine de rastlamak mümkündür:

İlāhī ṭapuña ḳıldım *münā**cāt***
Sevād-ı vechle biñ ᶜ arż-ı *ḥā**cāt*** (33/1)

Nihânî kâfiye kelimesi bulmakta zorlanmamış şiir boyunca dörtlüklerin ilk üç mısralarında aynı kafiye ve redifin devam ettiği şiirler yazmıştır. 74. ve 75. şiirlerde kendi içlerinde aynı kafiyenin devam ettiği görülmektedir. Bu da onun kafiye bulmakta çok da zorlanmadığını göstermektedir:

Bende-i Mevl***ā*** benem
Zīr ile bāl***ā*** benem
Süflī vü aᶜ l***ā*** benem
Cümle benem bende uş (74/1-16)

Şebīb ü hem ş***āb*** benem
Māh [u] āfit***āb*** benem
Sükker ü keb***āb*** benem
Cümle benem bende uş (75/1-5)

Nihânî, genelde Arapça kelimelerle Arapça kelimeleri kafiye yapmıştır ancak bununla beraber halk ağzında kullanılan Türkçe kelimelerle Farsça kelimeleri de kafiye yaptığı görülmektedir:

Temkīn ṭutup bunda ṭaḳındıñ ***meres***
Naᶜt u ġazel ẕikr-i ᶜaşḳı pīre ***bes***
Bu kere ḳarşıña çıḳdı bir ***teres***
Münkir menḥūs ḳurdu kemān yay saña (15/8)

Dîvân'daTürkçe kelimelerle Arapça kelimelerin kafiye yapıldığı görülmektedir:

Eger gerçek mürīd olduñsa ***ḳardaş***
Murādātıñ gider getir ***irādet*** (28/2)

Ḫudāyā ṭapuña geldim ederem ***varımı*** taḥdīṣ
Dilim rāh-ı sedīd ne eylesin ***efkārımı*** taḥdīṣ (38/1)

Türkçe kelimelerle Farsça kelimelerin kafiye yapıldığı görülmektedir:

Mevālīd sırrını gördüñse ***ḳardaş***
Ṣaḳın nā-ehline ḳılma anı ***fāş*** (71/1)

Nihânî'nin kafiyeye daraldığı yerde *ikfâya* başvurduğu görülmektedir. İkfânın birkaç çeşidi olmakla birlikte uyaklı sözcüklerde revî harfinin Arap harfleriyle yazılışları ayrı fakat okunuşta ses bakımından benzer olması ikfâdır (Dilçin, 2016, s. 64).

Ḥafīdi Ḥażret-i Ṣıddīḳ-ı Ekberdendürür kānī
Nuḳūş-ı ḳalb-i Aḥmed sırr-ı Ṣıddīk oldu Ḳāsım ***hep*** (20/4)

Ki ism-i künye ile hem daḫı ḫulḳile hem-rengdir
Uṣūlde yek-ᶜayār oldu giderseñ rāh budur *iẕheb* (20/5)

Bir şiirde ل (lam), م (mim) ve ن (nun) olmak üzere üç farklı revî yani kafiye harfi kullandığı görülmektedir:

Kibrile ᶜucub zerḳ [u] riyā dolmuş içine
Kīn ü ḥased ü buġż u ṭamaᶜ *ḳālile* vāriṣ (37/4)

Beñzer bularıñ ḥālleri ḥāl-i cühelāya

Bu ehl-i rüsūm şübhesiz *evhāmile vāriṣ* (37/6)

Ḥāşā ki deyü vāriṣ-i Ḥaḳ bunlara vāriṣ
Aḥlāḳ-ı nebī var ise ḫoş *şānile vāriṣ* (37/7)

Şiir içinde bir uyağın aynı anlamda yinelenmesi *itâ*yı oluşturmaktadır. 1. şiirin 8. ve 9. beyitlerinde yinelendiği çok belli olmayan *itâ-yı hafî* yani gizli *itâ* yapılmıştır. "sivâ" ve "mâ-sivâ" kelimelerinde "sivâ" aynı anlamda kullanılmıştır. Ancak 9. beyitte "sivâ" kelimesi "mâ-sivâ"nın içinde gizlenmiştir. Diğer beyitlerde ise yinelendiği belli olan *itâ-yı celî* yani açık itâ yapılmıştır:

Maẓhar-ı ālāt şu'ūnāt cümleten
Hep anıñdır yoḳdurur aslā ***sivā*** (1/8)

Bir fürūᶜ uñ aslı Ḥaḳḳ olsa ne var
Küllisi Ḥaḳdır sivā vü **mā-*sivā*** (1/9)

Anıñ pederi Şeyḫ Ḥüseyn-i Rūmī
Olupdur ẓāhir [ü] bāṭını ***taḫlīṣ*** (77/11)

Ki Seyyid İbrāhīm pederi anıñ
Bulup neşv ü nemā Başrada ***taḫlīṣ*** (77/12)

Redifle ilgili en dikkat çeken hususiyet bir şiirde birden fazla farklı redif kelimesinin kullanılmasıdır. 32. şiirde üç farklı redif kelimesi kullanılmıştır. Nihânî'nin vezinde olduğu gibi redifte de özgür olduğu gözlenmektedir. "şerīᶜat", "ṭarīḳat" ve "ḥaḳīḳat" olmak üzere aynı şiirde üç ayrı kelimeyi redif olarak kullanmıştır. Anlamda ayırmadığı bu kelimeleri şekilde de ayırmamış redif olarak kullanmıştır:

Serimde tāc-ı Sübḥāndır şerīᶜat
Gözümde nūr-ı bürhāndır ***şerīᶜat*** (32/1)

Lebim Kevṣer daḫı dendānım incü
Dilimde vird-i pīrāndır ***ṭarīḳat*** (32/5)

Bu mir'āt-ı mücellāda Nihānī
Se vü dü ḥarf-i seyrāndır ***ḥaḳīḳat*** (32/9)

79. şiirde ise hem kâfiyede hem de redifte özgürlük dikkat çekmektedir. 1. dörtlüğün ilk iki mısrasında görülen "-âh -a tefvîz" kâfiye-redif uyumu 3. dörtlükten itibaren başlamaktadır ve 27. dörtlüğün sonuna kadar bu uyum devam etmektedir. Ancak 1. dörtlüğün sonunda "temrîz" ikinci dörtlüğün sonunda da "takrîz" kelimeleri redif olarak kullanılmıştır:

Umūruñ eyle gel All***āha tefvīż***
Ḥużūruñ eyle nūru'll***āha tefvīż***
Ṭarīḳat nisbetiñ eyle beyānı
Belā reyb ḳalmaya hīç şekk-i **temrīż** (79/1)

Benim şeyḫim Fedāyī Ḥācī ᶜ Oṣmān
Münevver ola ḳabri revḥ-i reyḥān
Erişe feyż-i ruḥānisi her ān
Duᶜ āsı üzerime ᶜ ayn-ı **taḳrīż** (79/2)

Aña Ḥāfıẓ Muḥammed şeyḫ idi bil
Laḳab Çakmaḳ Baba aña işitgil
Odurur ḳuṭb-ı Rūm mecẕūb-ı kāmil
Ḳılıp rābıṭamı ol ş***āha tefvīż*** (79/3)

Hem Abdü'l-bāḳīdir maḫlaṣ Ḥicābī
Ḫudā iḥsān ede ḥüsnü'l-me'ābı
Budur Çaḳmaḳ Babanıñ feyż-i ābı
Ṭarīḳ-i Naḳşī üzre r***āha tefvīż*** (79/4)

Nihânî'nin aslında kuralları çok iyi bildiği ancak çok fazla kural tanımadığı da düşünülebilir. O vecd anında içinden nasıl geliyorsa öyle söyleme çabasındadır. Aynı redif kelimesinin arka arkaya iki bentte de kullanıldığı görülmektedir:

ᶜ Arż [u] semāvātıñ eṭvārı ***bende***

Nücūm [u] āfitāb aḳmārı ***bende***
Māhī deryā şecer eşmārı ***bende***
Maᶜ den nebāt ḥayvān hep cümle yeksān (125/12)

Uçmaḳ ṭamu ḥūrī cümlesi ***bende***
Ṭūbā Kevşer ᶜ azāb cümlesi ***bende***
Mālik Rıḍvān ᶜ aşā nemlesi ***bende***
Gāh ġayyā ḳaṭrānım gāh ᶜ arş-ı raḥmān (125/13)

Nihânî redif eklerinin uyumuna da çok fazla dikkat etmemiştir. Akuzâtif eki ile izafet ekini aynı şiirde redif eki olarak kullanabilmiştir. 46. şiirde bu durum oldukça belirgindir. "şehr-i meşâyih" de –i eki izafet –i'si; "sehri meşâyih" de ise akuzâtif eki olarak kullanılmıştır:

Bu mürşid maᶜ nīde Ḫızr olduġuçün
Kelīmu'llāh Ḫızırda bulduġuçün
Murād iḳrār-ı teslīm gördügüçün
Ḳaşābāt u ḳurā **şehr**-i meşāyiḫ (46/3)

Muḳaddem gördüler ṭavr-ı sülūku
Taşarruf etdiler şāhı mülūku
Taşaddur ḳıldılar posta dümükü
Teveccühle eder se**hri** meşāyiḫ (46/4)

Redif eklerindeki uyumsuzluk 100. şiirde de görülmektedir:

Lāne yapdı dilde çün ālāy**-ı** ᶜ aşḳ
Kendin iẓhār eyledi kālā-**yı** ᶜ aşḳ
Zeyn-i ezhār eyledi lālā-**yı** ᶜ aşḳ
Cāna erdi çün nidā-yı nāy**-ı** ᶜ aşḳ
Düşdü dil şehrine hūy [u] hāy**-ı** ᶜ aşḳ (100/1)

Cümle şeklindeki redifler de yine *Nihânî Dîvânı*'ndaki dikkat çeken hususiyetlerdendir. Bu redifler ek ve cümle şeklinde birbirini tamamlamıştır:

Var zāhid-i ḫuşk kār***ını ḳo eyleme mebḥaş***
Yoḳsa doḳunur *ḫārıñı* ***ḳo eyleme mebḥaş***
Gel *ḳāle yeḳūl cāz u yecūz* dersini terk et
Uy mürşide *ḫammārıñı* ***ḳo eyleme mebḥaş*** (34/1)

Eyā bilmem denī dünyā seni meftūn ***eder neşşāṭ***
Olup maġrūr aña her dem olur maġbūn ***eder neşşāṭ*** (83/1)

Bende-i dil-ḫasteyem dermān***a geldim yā Resūl***
Dermāna şāyesteyem Loḳmān***a geldim yā Resūl*** (108/1)

Redif kelimelerinin aynı mısranın sonunda tekrarlandığı görülmüştür. Bu şekilde vurgulu tarzda bir redif türü ortaya çıkmıştır. Redif kelimesinin herhangi bir çekim eki alması ve ardından aynı redif kelimesinin eksiz tekrarlanması şeklinde ya da doğrudan kelime veya kelime grubu tekrarıyla oluşmuştur:

Ne ḫoş maᶜnāya uġradım şehāᶜ irfān-ı **Ḥaḳdır Ḥaḳ**
Rumūz-ı pīre bağladım rehi erkān-ı **Ḥaḳdır Ḥaḳ** (98/1)

Gül rengine müştāḳam **çaġırıram [hū] dost dost**
Gül içün āh [u] nālem **çaġırıram [hū] dost dost** (26/1)

2.1.3.3. Söz ve Ses Tekrarları

Ahenk şiirde yapıyı oluşturan en önemli unsurlardandır. Vezin, kafiye-redif ahengi sağlayan birimler içerisinde başı çekmekle beraber bunlara söz, söz grubu tekrarları ve ses tekrarlarını da ilave etmek gerekir. Şiir dili günlük konuşma dilinden farklılıklar gösterir. Dil kullanımı şairin hünerini ortaya koyacağı için şair ilgi çekmek için birçok yola başvurur. Nihânî'nin başvurduğu yöntemleri ise şu şekilde açıklamak mümkümdür:

2.1.3.3.1. Söz Tekrarları

2.1.3.3.1.1. Mısra Başlarında Tekrarlar

Dîvân'da mısra başlarında aynı kelimenin tekrar ettiği görülmektedir:

Ne bulduñ bezm-i mülde sāḳī-i gül-çehre destinde
Ne süzdüñ cām-ı meyden ey dilā āhıñ neden āyā (12/4)

Gül rengine müştāḳam çaġırıram [hū] dost dost
Gül içün āh [u] nālem çaġırıram [hū] dost dost (26/1)

Kimisi ġurbeti iḫtiyār etmiş
Kimisi yerinde ber-ḳarār etmiş
Kimi şādān kimi āh [ü] zār etmiş
Kimi kemer-beste miyāna mā'il (113/2)

Kimisi vecde gelip şevḳ-i semā[c] eylemede
Kimisi kendüyi ġā'ib döke çeşmin nemini (156/4)

Muḥibb-i ehl-i beyt ola daḫı hem [c] āşıḳ-ı ṣādıḳ
Muḥibb -i ḫānedān olup ola hem ḫādim-i mihmān (132/9)

2.1.3.3.1.2. Mısra Başlarında ve Ortalarında Tekrarlar

Mısra başında söylenen bir kelime mısra ortasında tekrar etmiş ve sonra ikinci ve varsa diğer mısralara kayarak devam etmiştir:

Gehī [c] ābid ***gehī*** fāsıḳ oluban [c] afvıña lāyıḳ
Gehī mestī ***gehī*** ayıḳ *gehī* eşrār *gehī* aḫyār (57/3)

Menem ol [c] aşḳı vār eden ***menem*** anda ḳarār eden
Menem bir özge kār eden ***menem*** aşlın şi[c] ār eden

Menem ᶜ azm-i diyār eden ***menem*** dostu civār eden
Menem Manşūru dār eden ***menem*** aġyārı yār eden
Menem her varı var eden benimdir ṭop ile çevgān (129/4)

2.1.3.3.1.3. Mısra Sonlarında Tekrarlar

Redif kelimeleri ve kelime grupları mısra sonlarındaki tekrarları oluşturmuştur:

Bāde-i ᶜaşkıñla mest oldum müdāmī yā ***Ḫudā***
Refte refte cilvegerdir dildeki eşyā ***Ḫudā*** (4/1)

Baña bu luṭfile iḥsān ***Resūl-i Kibriyādandır***
Delīl-i vāżıḥ-ı bürhān ***Resūl-i Kibriyādandır*** (53/1)

ᶜArż [u] semāvātıñ eṭvārı ***bende***
Nücūm [u] āfitāb aḳmārı ***bende***
Māhī deryā şecer eşmārı ***bende***
Maᶜden nebāt ḥayvān hep cümle yeksān (125/12)

2.1.3.3.1.4. Müretteb Tekrarlar

*Dîvân'*da bazı kelime ve kelime gruplarının simetrik olarak bölüklerde yinelendiği ve bentlerle yazılan bazı şiirlerin son mısralarının nakarat halinde tekrar ettiği görülmüştür.

Bütün nakaratların ve redif kelimelerinin mürettep tekrarları oluşturduğunu söylemekle birlikte 119. şiirde ise "mıdır bilmem" redif kelimelerinin yanında mısra içlerinde "midür, müdür" soru ekleriyle simetrik tekrarlar 2. beyitten itibaren kendini göstermektedir. 8. ve 9. beyitlerde ise tam bir düzen içinde simetriklik görülmektedir. Mısra sonlarından önceki "midir" soru ekleri iç redif olarak kullanılmıştır:

Beẕimde tāb-ı dil sāḳī mey-i raᶜnā ***mıdır bilmem*** (hayatı, sanat)
Elinden cāmı düşmez rind-i bī-pervā ***mıdır bilmem*** (119/1)

Rübūde eyledi ṭabᶜ ım tekellüm eyledikde hep
O ḫūb ṭūṭī ***midir*** yā bülbül-i gūyā ***mıdır bilmem*** (119/2)

Bugün gīsū büker rūyunda raᶜ nā ḫande-rīz eyler
Seri sünbül ***müdür*** yāḫud gül-i ḥamrā ***mıdır bilmem*** (119/4-9)

101. şiirde 1. beyitte mısra başında yer alan "defter-i uşşâka" tamlamasının 2. beyitte aynı yerde tekrar ettiği görülmektedir. "Kayd" kelimesinin ise ilk beytin ikinci mısrasında yer alırken ardından gelen beytin ilk mısrasında yer aldığı görülmektedir:

Defter-i ᶜuşşāḳa seyr et kendiñi gör yāre baḳ
Anda ismiñ **ḳaydı** yoḳsa derdiñe bir çāre baḳ (101/1)

Defter-i ᶜuşşāḳa **ḳayd** olmaḳ degil āsān ola
Külbe-i aḥzāna girip derdle ah ü zāre baḳ (101/2)

147. şiirde "hüviyyet", "ceberrût" ve "melekût" kelimelerinin diğer bendin aynı yerlerinde simetrik olarak tekrarlanması dikkat çekmektedir:

Hüviyyetden güẕer ḳıldım
Ceberrūt seyrine erdim
Melekūt devrini gördüm
Erişdim şimdi nāsūta (147/1)

Ḥüviyyet ᶜ ālem-i ervāḥ
Ceberrūt ᶜ ālem-i seyyāḥ
Melekūt ᶜ ālem-i ecnāḥ
Bu nāsūt erdi lāhūta (147/2)

149. şiirde de 4. beytin mısra başında geçen "nedir" kelimesinin 5. beytin yine aynı yerinde, mısra başında tekrar ettiği görülmektedir:

Nedir ya lādaki ḳudret olup efkārına bādī

Yine iḳrārına bāᶜ iş olan hemze ile illā (149/4)

Nedir elif *nedir* hemze maḳārrın lā olan kimdir
Ḫareke yā *nedir* ḥarfde *nedir* farḳ hemze vü elf lā (149/5)

2.1.3.3.1.5. Gayri Mürettep Tekrarlar

*Nihânî Dîvânı'*nda simetrik olmayan ve çapraz şekilde düzenlenmiş tekrarlar dikkat çekmektedir. Kelimeler kendi oluşturduğu sistematik içinde tekrar etmiştir, bu tekrarlar aynı zamanda iade sanatını oluşturmaktadır.

*Dîvân'*da 108. şiirde bazen aynı beyit içinde tekrarlar görülürken bazen de beyit sonunda bulunan kelimenin ardından gelen diğer beyite atladığı görülmektedir. Bazen de farklı özellikler göstererek tekrarlanan sözcük mısra sonunda veya başında değil de ortasında yer alabilmektedir:

Bende-i dil-ḫasteyem ***dermāna*** geldim yā Resūl
Dermāna şāyesteyem ***Loḳmāna*** geldim yā Resūl (108/1)

Loḳmāna ḥikmet verildi sendedir aṣl-ı ᶜulūm
ᶜ***İlm-i ledün*** dersini ᶜirfāna geldim yā Resūl (108/2)

ᶜ***İlm-i ledün*** Ḫıżra iᶜṭā oldu ṣūrīde velī
Sen maᶜānī kānısın ***iḥsāna*** geldim yā Resūl (108/3)

Çünki meftūḥdur der-i ***iḥsānıñ***ᶜ āṣī ümmete
Āsitāne yüz ṭutup erkāna geldim yā Resūl (108/4)

132. şiirde "ola" kelimesinin art arda gelen beyitlerin ikinci mısralarında farklı yerlerde tekrar ettiği görülmektedir. 7. ve 8. beyitlerde paralellik görülse de 6. beyitte mısra sonuna yakın olması ve 9. beyitte mısra ortalarına kaymasıyla tekrarların düzensiz bir şeklini göstermektdir:

Aña hem vālidesine ebed yol bulmaya şeyṭān
Ki vālid vālide ile muᶜammer ***ola*** cāvidān (132/6)

Ebed düşürmeye faḳra rezīl etmeye nās içre
Ola hem fā'iḳu'l-aḳrān İlāhī etme ser-gerdān (132/7)

Bu fānīye ḳadem başdı mübārek bād ***ola*** yā Rab
Ola ᶜālim daḫı fāżıl Ḫudāyā olmaya nā-dān (132/8)

Muḥibb-i ehl-i beyt ***ola*** daḫı hem ᶜāşıḳ-ı ṣādıḳ
Muḥibb [ü] ḫāndān olup ***ola*** hem ḫādim-i mihmān (132/9)

136. şiirde "Hû" kelimesinde de benzer bir özellik görülmektedir. "Hû" kelimesinin bazı yerlerde düzenli bazı yerlerde düzensiz olarak şiirin geneline yayıldığı görülmüştür:

Bir nefesdir ismi ***hū***dur hep ḥayāt-ı cāv[id]ān
Sırr-ı eşyāya kemāhī er nevāyı ***hū*** deyü (136/2)

Hū ile memzūc olupdur cümle bu kevn [ü] mekān
Hū żamīr-i Ḫaḳḳa mir'āt et nidāyı ***hū*** deyü (136/3)

154. şiirde "nûr" kelimesiyle hem 1. ve 2. mısraların başında hem de mısra aralarında tekrar ettiği görülmektedir. Mısra başında başlayan "nûr" kelimesi mısra ortasından tmısra başına kaydırılmış, devamı beklenirken tekrarı kesilmiştir:

Nūr-ı ebyaż ***nūr***-ı aḥmer ***nūr***-ı aḫḍar bilmeli
Nūr-ı aşfer ***nūr***-ı esved ne maḳāmdır görmeli
Rab nedir ᶜābīd nedir ᶜayn-ı ᶜayānda durmalı
Naḳş-bend içre sülūkum ḳādiriyem ḫalvetī (154/4)

2.1.3.3.1.6. Kelimesinde Ek Değişikliği Olan Tekrarlar

Aynı mısra içinde kelime tekrarları mevcuttur ancak bu tekrarlarda ikinci kelimenin bazen farklı bir ek aldığı görülmektedir. 111. şiirde "atmak" ve "katmak kelimeleri aynı mısralarda farklı ekler alarak ikinci kez kullanılmıştır:

Rabbini bilmekdürür nefsiñ ṣıfātın redd bil
Bir ḳuru güẕāfile ***atmaḳ*** dilersiñ ***atma*** gel (111/5)
Sen bu ᶜilm-i ẓāhiriñ bildiñ mi ṣandıñ ey cünūn
Sen dürūġu ṣādıḳa ***ḳatmaḳ*** dilersiñ ***ḳatma*** gel (111/6)

2.1.3.3.1.7. Tekrarlı Bağlaçların Kullanımı, Edat ve Ek Tekrarları

Dîvân'da, tekrarlı bağlaç kalıplarının kullanımı ve edat tekrarlarıyla da ahengin sağlandığı görülmektedir. 115. şiirde "hem…hem" tekrarlı bağlaç kalıbının kullanıldığı görülmektedir. Aynı mısrada "hem" kelimesi 3 kez kullanılarak anlam pekiştirilmiş aynı zamanda ahenk sağlanmıştır:

Hem şerīᶜat ***hem*** ṭarīḳat ***hem*** ḥaḳīḳat maᶜrifet
Ol İmām Mūsā Rıżāya iḳtidādır meşrebim (115/8)

127. şiirde ise "ne…ne" bağlaç kalıbı "her ne…her ne" şeklinde kullanılmıştır. Türkçede bu tür bağlaçlar sözcük sayısınca artırılan bağlaçlardandır ve kullanımına göre şiirde ahenk sağladığı görülmektedir:

Her ne belā ***her ne*** ᶜanā var ise
Ṣafā cefā ḫoş görünür yār ise
Kim sırr-ı Ḥaydardan ḫaberdār ise
Anıñ irşādına nigehbān idim meñ (127/37)

"ne…ne" bağlacının kullanıldığı şiirlerden biri de 5. şiirdir. Şiirin 2. beytinden itibaren bu bağlaç kullanılmaya başlanmıştır. Birinci mısralardaki "ne"leri de sayarsak 3 kez

aynı kelimenin kullanıldığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda "ne"lerin kullanıldığı bölüklerin aynı yerlerde olması dikkat çekmektedir:

Çü benden ᶜabdı bir ābıḳ **ne** ābıḳ ᶜafvıña lāyıḳ
Ne lāyıḳ lāyık-ı re'fet ***ne*** re'fet re'fet-i aᶜlā (5/2)

Bu mücrim ᶜizzetiñ gözler **ne** gözler ḫūn döker gözler
Ne gözler gülmedi yüzler ***ne*** yüzler yüzleri sevdā (5/3)

*Dîvân'*daki edat tekrarları dikkat çekicidir. Vasıta kurma araç bildirme edatı olan "ile" nin soru edatı olan "mı, mi, mu, mü" nün ve zaman zarfı veya edatı olan "geh, gehî, gâh, gâhî"nin şiirlerde yinelendiği görülmektedir:

Bāde iç gerçek yedile şevḳ***ile*** ḫammārī ol
Ḫāb-ı ġafletden uyanıp ẕevḳ***ile*** hüşyārī ol (110/1)

Rübūde eyledi ṭabᶜım tekellüm eyledikde hep
O ḫūb ṭūṭī ***midir*** yā bülbül-i gūyā ***mıdır*** bilmem (119/2)

Menem ḥayy u ḳadīm ᶜālem ***gāhī*** Ādem ***gāhī*** ḫātem
Mevālīdi ṣelāṣeyem [ü] ***gāhī*** penç ***gāhī*** çārem
Olup bir noḳṭa üç ḫālem ***gāhī*** mihr [ü] ***gāhī*** sālem
Görürsüñ ṣūretā Ādem benim ḥükmümdedir ᶜālem
Feleklerle melekler hem baña maḥkūmdur ins ü cān (129/11)

*Dîvân'*da aynı görevde olan çekim veya yapım eklerinin, farklı sözcüklerde tekrarlanması da yine şiirde âhenk sağlamıştır:

Ḳapu***ñdur*** melce-i raḥmet ne raḥmet raḥmet-i ᶜuẓmā
Ṭapu***ñdur*** merkez-i niᶜmet ne niᶜmet niᶜmet-i raᶜnā (5/1)

Sen beni āzürde-ḥāl et***mek*** dilersiñ et***me*** gel
Ḥaḳḳı ḳoyup bāṭıla git***mek*** dilersiñ git***me*** gel (111/1)

2.1.3.3.2. Ses Tekrarları

2.1.3.3.2.1. Aliterasyon

Nihânî şiirde armoniyi sağlamak amacıyla aynı sesleri tekrarlayarak aliterasyon yapmıştır. Bazı ünsüz harflerin çokça tekrarı dikkat çekicidir.

119. beyitte "mim" harfi 8 kere kullanılmıştır. Mim, besmelede geçen harflerdendir. Beyte göre Nihânî, sevgilinin güzelliğinin kitabını ser-levhadan yani başlıktan bir nebze seyretmiştir. Başlıkta (besmelede) mim harfini görmekle Allah'ın güzelliğini seyretmiş ve keşfolunmuştur. İbnü'l-Arabî'ye göre (2016) "mim" helak edilemez bir mülke işarettir (s. 13). Sekiz ise, "Amel, insanın sekiz azası üzerine dağıtılmıştır ki, onlar da: göz, dil, kulak, el, karın, cinsel organ, ayak ve kalbdir. Bunların hüviyyeti ise Hak'tır" (2013, Cilt 3, s. 214). Bu sekizi bilmek Allah'ı bilmektir. Dolayısıyla sekiz sayısı keşfe işarettir ve Nihânî mim harfiyle aslında sırları keşfetmiştir:

Kitāb-ı ḥüsnünü ser-levḥadan bir nebze seyr etdi*m*
Bütün i*m*lā *m*ıdır i*m*żā *m*ıdır inşā *m*ıdır bil*me**m*** (119/8) (8m)

Aşağıdaki beyitlerde de "l" ve "s" harflerinin tekrar ettiği görülmüştür:

Nihānī vuṣ*l*at-ı dildār i*l*e bī-ḫūş o*l*up geçdi
Henüz bā*l*ā mıdır ednā mıdır a^{c} *l*ā mıdır bi*l*mem (119/9) (6 L)

Gir muḥabbet baḥrine gel bulmaḳ i*st*er*s*eñ *ş*adef
Ci*s*m ü cānı do*s*t belā*s*ı *s*ehmine eyle hedef (94/1) (7 s)

İbnü'l-Arabî'nin (2016) belirttiği üzere "lam" ve "elif" birlikte yanyana durdukları zaman, dost olurlar ve her biri diğerine bir eğilim duyar. Bu eğilim hem bir tutkudur hem de bir ilgidir. Lam bu anlamda "elif" ten daha güçlüdür, çünkü o "elif" ten daha çok âşıktır. Elif daha az âşıktır. Onun himmeti "lam" a bağlanma bakımından daha azdır; işte bu nedenle ayakta dimdik duramamıştır (s. 14). Elif ve lam mukata

harflerinin söylendiği 13 sûre vardır. 13 adet elif mukata harfi 13 aded de “lam” mukata harfi demektir. Beyitte de 13 adet “l” harfinin geçtiği görülmektedir:

Gel imdi añla tevḥīdiñ nedir ḫāsı nedir illā
Elif ḳama mużāf olmuş bir olmuş ḳu’ḳu’ ü ḫalḳā (149/16) (13 L)

Sonuç olarak Nihânî’nin bazı yerlerde ses ile anlamı birleştirdiği düşünülebilir

2.1.3.3.2.2. Asonans

Aynı ünlü seslerin tekrarıyla asonans yapıldığı görülmektedir. Genelde aliterasyonla beraber ortaya çıkmaktadır:

Kitāb-ı ḥüsnünü ser-levḥadan bir nebze seyr etdim
Bütün imlā mıdır imżā mıdır inşā mıdır bilmem (119/8)

Nihānī vuṣlat-ı dildār ile bī-ḫūş olup geçdi
Henüz bālā mıdır ednā mıdır aʿlā mıdır bilmem (119/9)

Nihânî her ne kadar tasavvufî yönü ağır basan didaktik nitelikli şiirler kaleme alsa da şiirdeki ahenge dair unsurları göz ardı etmemiş, birtakım hatalarına rağmen bu ahenk unsurlarını ustalıkla kullanmayı bilmiştir.

2.2. DİL VE ÜSLUP

Önemli bir iletişim aracı olan metnin dokusunu ören dildir. Şairin dili kullanım gücü ve üslup özellikleri metnin değerini ortaya çıkarıp eseri diğerlerinden farklı kılar. Şairlerin vehbî nitelikler neticesinde sahip oldukları çok geniş hayallerini ve derin duygularını belli bir şekil ve ölçüdeki kabın içerisine sığdırmaları özel bir dil yetisine sahip olmayı gerektirmektedir. Duygu ve hayal kavramları her ne kadar derinlik arz etse de dil etkili kullanılmadığı takdirde imgeler anlaşılmayacak edebî unsurlar arka planda kalacaktır. Dilin doğru ve etkili kullanımı hem eserin değeri hem de okuyucuda dil zevki oluşturması açısından çift taraflı etki yapmaktadır.

Nihânî, mutasavvıf bir şair olması nedeniyle şiirlerinde genellikle hikemî bir üslup tercih etmiştir. Remizlerle süslenmiş olan birçok şiiri ilk okunuşta anlaşılmayıp belli bir tasavvuf bilgisini gerektirir. Bu nedenle şiirleri sadece duyguların ve hayallerin tasavvuru değil aynı zamanda geniş bir felsefî birikimin aktarımı olarak karşımıza çıkar. Çok sade anlaşılır gibi görünen şiirlerinin arkasında dahi çok derin anlamlar gizlidir.

*Dîvân'*daki gizem bütün şiirler boyunca devam eder. Şair aşk temasını işlediği şiirlerinde de anlam kapalı olmakla beraber oldukça lirik ve daha sanatlı bir üslup tercih etmiştir. İlahi tarzında hece ölçüsüyle yazdığı ve dörtlüklerden oluşan şiirleri ise lirik olmakla beraber diğer tarzdaki şiirlerine göre daha sade bir üslupla kaleme alınmıştır.

Başta tasavvuf ve din olmak üzere aşk ve rindlik gibi geleneksel konuları işleyen Nihânî Kerbela mersiyelerinde duygu yoğunluğuyla lirik bir anlatımı iç içe sunar ve her seferinde, Hz. Hüseyin ve diğer masumların Kerbela çöllerinde susuz bırakılarak ölümlerine neden olan Yezid ve yandaşlarına lanet okur. Dolayısıyla Muaviye'nin, Yezid'in ve soylarının yerildiği şiirlerde bazı konuşma dilinin özelliklerini taşıyan argo ibarelere rastlamak da mümkündür.

Nihânî, medrese hocalığı yapan bir mutasavvıf olmakla beraber *Dîvân* boyunca "kaba sofu" tabiriyle bilinen molla ve vaizlerden oluşan zâhid grubunu samimi olmamaları ve gösterişe düşmeleri gerekçesiyle acımasız bir şekilde yermiş ve özellikle de rind-zâhid çatışmasını ele aldığı şiirlerinde eleştirel bir üslup kullanmıştır. Dolayısıyla bu tür şiirlerinde hitap üslubunun etkisiyle çok sayıda ünlem kelimesi kullanarak konuşma dilinin bütün özelliklerinden yararlanmıştır.

Nihânî sûfîyane bir üslubu ve hayat felsefesini benimsemekle beraber kendini sosyal hayattan hiçbir zaman tecrîd etmemiştir. Darende kazasına yeni gelen mülkî âmirlere kutlama ve yılbaşı tebrikleri yazmış, onların yeni görevlerinde başarılı olmaları için istek ve temennilerini en güzel şekilde ve akıcı bir üslupla dile getirmiştir. Tarih manzumelerindeki dil daha sade olup övgü ve nasihat içermektedir. Toplumun ileri gelenlerinde gördüğü aksaklıklar üzerine hiciv tarzında şiirler yazıp hem eleştirel bir üslupla hem de nasihat tarzında söylemek istediklerini söylemekten çekinmemiştir. Nitekim kendi ölümüne "toplum ahlakının düzenleyicisi" ibaresiyle tarih düşmüştür.

Kısacası Nihânî'nin şiirlerine *hikemî* ve *âşikâne üsluplar* yanında nesir diline doğru açılan ve konuşma diline ait özellikler taşıyan *folklorik üslup* hâkimdir. Ayrıca anlamdan ziyade sese önem veren açık bir söyleyişe dayanan *klasik üslup* da söz konusudur.

Nasihatvarî ve *eleştirel üslup*tan dolayı şiirlerde "ey, elâ ey, ayâ, yâ, ...â" gibi hitap ünlemleri yer almış ve fiiller daha çok emir ve istek kiplerinde çekimlenmiştir:

Sen bu ᶜ ilm-i ẓāhiriñ bildiñ mi ṣandıñ **ey** cünūn
Sen dürūġu ṣādıḳa ḳatmaḳ dilersiñ ḳatma gel (11/6)

Elā ey menbaᶜ -ı kān-ı şefāᶜ at bu zamān oldu
Civār-ı perteviñe ḳılmadıñ daᶜ vet ne ān oldu (152/1)

Eyā bilmem denī dünyā seni meftūn eder neşşāṭ
Olup maġrūr aña her dem olur maġbūn eder neşşāṭ (83/1)

İşte bir bir saña taḳrīr eyledim aḥvāli men
Añlar iseñ ḫoş naṣīḥat pendi gūş et **yā** fetā (14/24)

Suḫan-ı gevheriñi **verme** münādī eline
Bu pāzār içre göñül gevhere ḳıymet göremem (122/3)

Maᶜ deni birdir ḥaḳīḳiyle mecāzıñ **bil** anı
Şaḫṣına göre anıñ ḥarfi muḳadderdir belā (14/4)

Zāhidā bilmek ne mümkün şerbet-i esrārımız
Münkir [ü] fāsıḳ ne bilir neş'et-i esrārımız (67/1)

Bazı kelimelerin hem eski dildeki hem de yeni dildeki şekli kullanılmıştır. Meselâ; bir bentte "hˇâce" veya "havâce" kelimesi tercih edilirken aynı bentte veya aynı şiirde "hoca" kelimesi tercih edilmiştir. İşaret zamiri olan "bunlar" kelimesinin bugünkü kullanımıyla birlikte Eski Anadolu Türkçesindeki "bular" şekli de kullanılmıştır. Bu tür kullanımların bazılarının vezin zaruretinden kaynaklanıp (13/9) bazılarının tercih meselesi (79/10) olduğu tespit edilmiştir:

Ḫavāce-i Muḥammed Bāḳīden bu
Edip telḳīn-i esmā oldu ḫūb-rū
Ḫoca Emkenegīden bu da yā-hū
Ḳolayı eyle illa'llāha tefvīż (79/8)

Ḫ̆āce-i ᶜUbeydu'llāh-ı Aḥrār
Muḥammed Zāhidiñ şeyḫi ol ebrār
Buña Yaᶜḳūb-ı Çerḫī oldu iẓhār
Olup irşādı bil bu şāha tefvīż (79/10)

Ḫoca Seyyid Emīr Külāl mürebbī
Resūl der ki *le-mā ᶜareftü Rabbī*
Saḳın reyb etme bil *levle'l-mürebbī*
Delīli ediver Ḳur'āna tefvī (79/12)

Bulardan farż-ı ᶜayn oldu çün etmek sırrıñı iḫfā
Nihānī intiḳām içün ola bir gerçek er peydā (13/9)

Bunlar ölünce ḳadar **bunlara** insān denilir
Öldügünde hep bahāyim şekline girer o cā (14/23)

Aynı mısra içerisinde aynı anlama gelen bir sözcüğün hem Farsçasının hem de Arapçasının kullanıldığı görülmektedir:

Niçe elvān ne ḫoş ṣūret büründüñ
Köküñ arżda toḫum **hem-pā ayaḳdaş** (71/6)

Bu revīş bu yürüyüş naḥs-ı felekden mi ᶜaceb
Yoḳsa sehv-i **ḳalem**i **ḫāme**-i ḳudret göremem (122/6)

Lisānda ẕevḳ daḫı yedde lems ne
Bilir telḫ [ü] şīrīn ḫoş-**āb** [u] **mā**yız (63/5)

Kafiyeye uydurma maksadıyla bazı kelimelerin Eski Anadolu Türkçesindeki şekilleri tercih edilmiştir:

Eger iḳrāra ṭālibsen ḳulaḳ ṭut kim ḳılam infāḫ
Veyā ᶜ ahdiñde ṣādıḳsan yaḳīn gel gezmegil **ırаḫ** (47/1)

Buları cümle taᶜ dād eylemek sıġmaz bu evrāḳa
Nihānīden işit nuṭḳu ḥaḳīḳatle ṭutup **ḳulaḫ** (47/9)

Yüce, yüksek anlamına gelen "ᶜ ālī" kelimesini kafiyeye uydurmak maksadıyla "ᶜ ālū" şekliyle kullanmıştır:

Ḳamusu der biziz nācī benem ṭatlu ḳuṣūr acı
Bilinmez bāyı muḥtācı urur dem cümleten ᶜ **ālū** (140/5)

Nihânî'nin sözcüklerle oynadığı görülmektedir. Vezin ve kafiye nedeniyle kelimelerde değişiklik yapmış harf veya hece eklemiştir. Mesela vezin için "şücâᶜ" kelimesi "şüccâᶜ" lemᶜ" kelimesi "lemmâ" uyku anlamına gelen "niyâm" kelimesi de kafiye için "niyâmûta" şekline dönüştürülmüştür:

Yüz urdum dergehiñde bir gedāyım men nemīdānım
Meni esrār-ı ᶜ irfān ile dānā eylegil **şüccāᶜ** (90/4)

Ṣaḥivden sekre andan daḫı maḥv eyle Nihānīyi
ᶜ Ayān et yine ṣaḥvile ḳıluban ṣafḥasın **lemmāᶜ** (90/5)

Çü Ḥaḳdan bed olup geldim
Yine Ḥaḳḳa rücūᶜ ḳıldım
Fenāfī'ş-şeyḫ nedir bildim
Girüben devr-i **ṣamūta** (147/6)

Fenā'-i fī'r-Resūl oldum
Fenā-ender-fenā gördüm
Beḳābi'llāh ile doldum

Mürekkeble **niyāmūta (**147/7)

Nihânî için her ne kadar anlam şekilden önemli olsa da bazen şeklin ön plana geçtiği görülmüştür. Nihânî mısrayı vezne uydurmak gayesiyle ters tamlamalar kurmuştur. Bazen de hem vezin hem kafiye için tamlama ters kurulmuştur:

Gel ey dānā peyāmı bergüzār et
Şitā-yı faṣlı ḳo ᶜ azm-i bahār et (22/1)

Hem ṣerādan tā Süreyyā oldu ẓāhir cümlesi
Nuṭḳumu tefhīm edemez oḳuyan ***fiḳh-ı uṣūl*** (109/3)

ᶜ İlm-i tevḥīdile bildim ẕevḳimi vicdānımı
Yoḳsa ẓāhir ḫoca senden görmedim ***naḳl-i nuḳūl*** (109/4)

Nihanî'nin şiirlerinde günlük konuşma üslubunun özellikleri görülmektedir. Bunu da ünlem kelimeleri, ünlem cümleleri ve soru kalıplarıyla sağlamıştır:

Aferin!
Nebāt ekl eylediñ ṣaḥrāda **şābāş (71/7)**

Yazık, heyhat!
Ṭakıp zencīrin aᶜ māya anı durmaz eder **ḫayfā** (87/2)

Gel, kaş çatma!
Yaḳīn insana devri **çatma gel ḳāş** (71/8)

Bu konuda kalleş değilim.
Ruṭab vermez degilem bunda **ḳallāş** (71/9)

Bu sırrı anlayan savaşır mı?
Bu sırrı fehm eden ḳılar mı ṣavaş (71/10)

Dahi ülkeden o hangisidir Hristiyandan makam ehli olan kimdir?

Daḫı mülkden o hansıdır Ḫristiyāndan ehl-i cāh (148/1)

Ey lüzumsuz, dört halifenin sırrı bende yanlış bakma!
Çār-yāriñ sırrı bende baḳma yanlış ey fużūl (109/6)

Zâhid, nebiye der ki benim… ammâ ki…
Zāhid nebīye der ki benem şerᶜ ile vāriş
Ammā ki nedir bilmez o ḫar ᶜ ilmile vāriş (37/1)

Şiirin nesre yaklaştığı bir mısranın diğer mısraya kaydığı görülmektedir:

Geçip bu ᶜ aḳl-ı ṣūretden **olup ᶜ Anḳāsı eyvānıñ**
Bulup cānın ola rāḥat bu birlikde **o cānānıñ**
Muḥabbet taḫtını dilde ḳurup otura ḫāḳānıñ
Menem şāhı bu meydānıñ menem devri bu devrānıñ
Menem cānı bu canlarıñ men ile diridir her cān (129/9)

Nihānīyi ḥicāb-ı küfr ü īmāndan edip taḫlīṣ
Erişe senden ey Mevlā sirāc-ı şems ü ibtihāc (41/5)

Ḫüsn-i ḥāliñ var idi mey-ḫor elinden **bādeyi**
Nūş edip maḫmūr olup ifnā mı etdiñ söyle gel (112/2)

2.2.1. Yerel Söyleyiş ve Şive Özellikleri

Nihânî'nin kullandığı dil Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinin özelliklerini göstermekle beraber yerel söyleyişe ve bazen de argo kelimelere de rastlanmaktadır:

Nūr-ı vedīᶜ amı **egn**ime ḳoydum (127/26)
Ṭuruşdum ḥikmet-i ḥarfe bir ᶜ aḳdem neng ileᶜ ārı (129/6)
Nihānīyi **yeder** mūy-ı muḥabbet (30/7)
Yavı ḳılalım şāmı görmeyelim ālāmı (26/12)
Seniñ mihriñ eden tenvīr verip temkīn baña **yerpir** (53/6)

Daḫı mülkden o **hansı**dır Ḫristiyāndan ehl-i cāh (148/1)
Gāh ḥāmī ṣarḳıtdıñ **gice bāce**den (15/3)
Var maᶜ ārif **baġca**sından ala gör feyż-i nevāl (95/6)
Ulanlar ayısı raḥmet uyuben aña dökdü ḫūn (145/7)
Sen gürsine-ḥāl muḥtāc iken ġayrıyı **duy leñ** (34/3)

Azerî şivesine ait hususiyetler görülmüştür. O, Nakşî, Kadirî ve Halvetî olmak üzere üç tarikatın mensubudur ve Halvetî şeyhi olan Yahyâ-yı Şirvânî bir Azerbaycan Türk'üdür. Dolayısıyla şeyhinden ya da iyi bir okuyucu olması sebebiyle başta Fuzûlî olmak üzere diğer şairlerden etkilendiği düşünülebilir:

Menem bugün bu meydānda erenler şāhı tevḥīdiñ
Gören görür bilen bilir **menem** şeh-rāhı tevḥīdiñ (106/1)

Ġayn ġanīm ġayb-ı ᶜaynım fāᶜil-i muṭlaḳ **menem**
Fā felāḥa oldu dāḫil eyleyen iẕᶜān hū (134/10)

Diñle ey yār-ı vefādār diyem ᶜaşḳıñ demini
Mest [ü] medhūş oluban bilmeye **yaḫşi** kemini (156/1)

Daha çoḳ söz var ammā neyleyem Mevlā bilir **yaḫşi**
Nihānī Ḥażret-i Rūmī şehīdān ile ḥaşr olsun (130/12)

Nihânî'nin şiirlerinde eskiden kullanılan ancak günümüzde değişime uğramış ya da tamamıyla kaybolmuş arkaik kelime ve ekler mevcuttur:

Kelimeler:
Lebim Kevṣer daḫı dendānım **incü (32/5)**
Ḳapusu Ḳıṭmīridir yazdı ḫaṭṭāṭ (82/7)
Şol esīr-i nefs olan dā'im muᶜ aẕẕeb **ṭamu**da (92/4)
Gezme bī-hūde ᶜanāṣır gird-ābında **çizginip** (110/2)
Cümle benem bende **uş** (74/1)
Ne **kandan** geldiñ ol **kane** ayaḳ baṣ (76/9)
Ṭaşlar ile **ur** özüñü mātem et (128/7)

İlm-i ezelī ẕevḳı bu milk-i dili ṭoylar (105/6)

Ekler:

Rabbini bilmekdürür nefsiñ ṣıfātın redd bil (111/5)

Lāl oluban kes sözüñü mātem et (128/7)

Bāṭının çirk-āb edüben ẓāhirini süsler ol (92/3)

ᶜ İbādı ḫāb-ı ġafletden uyaram deyü ol ġāfil (87/4)

Baḳıncaḳ gözüne ādem görünür (71/12)

Baḳmaġıl şehlā (144/21)

Meni esrār-ı ᶜ irfān ile dānā eylegil şüccā (90/4)

Deriñ ben gizli idim tā ezelden (158/)

Murādım merdüme ᶜ ibret degilven nāḳil ü ġıybet (107/10)

Sensin erkān ṣāḥibi ben bende-i nāçīziñem (108/5)

2.2.2. Deyimler, Atasözleri ve Özdeyişler

*Dîvân'*da tespit edebildiğimiz deyimler şu şekildedir:

Ahvâlini sormak/ hatır sormak (118/6)

Akıl ermek (109/1)

Akıllı olmak (80/3)

Aklını başından almak (153/1)

Aşka düşmek (15/2)

Atını gezdirmek/koşturmak (89/2)

Ayak basmak (76/1)

Bahtı kara olmak (120/8)

Başdan uçurmak/ atmak (15/4)

Bezi olmak (56/19)

Bıyık burmak (118/7)

Boyun eğmek (97/44)

Divane olmak (118/7)

Eteğini tutmak (152/2)

Feda etmek (66/15)

Girdâbında çizgenmek / Girdâbına kapılmak (110/2)
Gönlü düşmek (15/5)
Dedikodu çıkarmak (15/12)
Dem çekmek (45/4)
Dem vurmak(14/38)
El vermek (97/50)
Eli boş kalmak (21/4)
Engüşt ber-dehân / şaşa kalmak (126/2)
Girdâba düşmek / girdâbına kapılmak (13/2)
Gözü açık olmak (154/4)
Heves etmek (69/2)
Hezîmete uğramak (15/7)
Hor görmek (143/3)
Kalbi küdûret olmak/ kararmak (83/6)
Kasavet bağlamak/ tasa çekmek (83/6)
Kuduz gibi kudurmak/ hiddetten kudurmak (15/9)
Kulak tutmak/ vermek (47/9)
Zillete düşmek (122/2)
Murat almak (45/6)
Mürüvvetini görmek (122/1)
Tâba kıyâm/karşı gelmek (126/2)
Taş atmak (59/4)
Toprak olmak (103/3)
Yas tutmak (145/1)
Yoluna girmek (15/6)
Yol vermek (120/7)
Yüzüne gülmek (45/6)
Yüzünü toprak etmek (16/2)

*Dîvân'*da tam olarak 2 atasözü tespit edilmiş olup diğerleri özdeyiş niteliğindedir.

Atasözleri:

Görenedir görene köre nedir köre ne?

Köre ne var görene günden ᶜ ayān (157/4)

Kelin merhemi olsaydı kendi başına sürerdi:

Meşeldir aḳraᶜ a melhem bulaydı kendi eder em (87/3)

Özdeyişler:

Aşk hastası olan ârif derdine deva istemez:

Marīż-i ᶜ aşḳ olan dānā hīç ister mi devā-yı daġ (92/1)

Aşk meyini içene hafif çay derin derya olur:

Dalġañ cūşa geldi ᶜ aşḳ meyin içdiñ

Derin deryā oldu ḫafīf çay saña (15/10)

Ateş baruda konmadan şevk gelmez:

Ḳoymayınca şevḳ gelir mi hīç āteşi bārūda (92/4)

Edep gözle olur; elini, gözünü, kalbini sakla:

Eliñi gözüñü ḳalbiñi ṣaḳla

Edeb gözle olup ehl-i dirāyet (28/4)

Eşek,arı gibi kadın boşar ancak balı yoktur:

Ḥımār zenbūrveş ṭalāḳ yapar yoḳdur velī balı (87/5)

Haktan yüreğinde yara olan sonunda dermana ulaşır:

Her kim[iñ] kim derd-i Ḥaḳdan yüreginde olsa dāġ (92/1)

ᶜ Āḳıbet dermāna erip cān [u] göñlü ola ṣaġ

İçini kirli su yapan dışını süsler:

Bāṭının çirk-āb ediben ẓāhirini süsler ol (92/3)

Meclis düzüp peçeden hüner ister:

Meclis düzüp hüner ister peçeden (157/1)

Nefs elinden kurtulana cennet durak olur:
Nefs elinden ḳurtulana cennet olmuşdur duraġ (92/3)

O, ruh doğanını hapsedip nefis kargasını besler:
Ḥabs edip şeh-bāz-ı rūḥu zāġ-ı nefsi besler ol (92/3)

Taklîd ile tahkîk bir yerde olmaz:
Ṭaḳlīd ile taḥḳīḳ olmaz bir yerde (62/12)

Yalanla iman bir arada bulunmaz:
Bir gönle ṣıġmaz mü'min kāfir (62/11)

2.2.3. Edebî Sanatlar

2.2.3.1. Mecazlar

2.2.3.1.1. Teşbih

Sözü daha etkili kılmak için türlü yönlerden aralarında ilgi bulunan iki varlıktan, benzerlik bakımından güçsüz durumda olanı nitelikçe daha güçlü olana benzetmektir. Teşbih bir mecaz sanatı değildir, çünkü sözcükler gerçek anlamlarında kullanılmaktadır (Dilçin 2016, s. 405).

Nihânî sözün etkisini artırmak amacıyla teşbih sanatına sık sık başvurmuştur. Bu nedenle *Dîvân'*da çok sayıda teşbih mevcut olup bunlardan bazıları şu şekildedir:

Gönül eve (4/2), kaleye (124/3), muhabbet çadırına (150/5), inciye (122/3); aşk denize, deryaya (8/2), bastona (16/8), yılana (97/44); güzellik muma; insan hamuru toprak bir kaba (2/3); boy "dal" harfine (2/3), serviye (28/1); kalp çocuğa; dudak Kevser'e (32/5);

diş inciye (32/5); felek yılana (45/1); güzel tûtî kuşuna, konuşan bülbüle (119/2), yeni doğmuş bir bebeğe (119/3), cennetteki Tûbâ ağacına(119/3); sevgilinin saçı sümbüle, kırmızı güle(119/4); söz inciye (122/3); yemin sultanın kapıcısına (124/5); yokluk zindana (129/3); mâsivâ yüke (129/3); Muhabbet tahta (129/9), çadıra (150/5); hakikati göremeyen insanlar yarasaya (130/4); zikir kandile(150/5); akl-ı kül bekçiye(150/6); kaş hilale, kemana (153/2); yanak kırmızı yakuta (153/3); boy Tûbâ'ya (119/3); dişler iri inci tanesine(153/3) kirpikler oka (153/3); şeriat mukavves kaşa ve okun ucundaki peykana (32/3) teşbih edilenlerdendir:

Dār-ı dilde murġ-ı ṭūṭī-i ṭabīᶜ at gizlenip
Beste beste güft-gūlar eyleyen peydā Ḫudā (4/2)

Var mıdır bu ᶜālem içre görmeye āzār-ı çarḫ
Heft-ser heftād-dehān ḥāżırdurur bu **mār-ı çarḫ** (45/1)

Rübūde eyledi ṭabᶜ ım tekellüm eyledikde hep
O **ḫūb ṭūṭī** midir yā **bülbül-i gūyā** mıdır bilmem (119/2)

Yaḳ **çirāġ-ı ẕikr** ḳalbe ḳur **muḥabbet ḫayme**sin
Ḳapıya tevḥīd ṭopun envār-ı ᶜaşḳa eṣ-ṣalā (150/5)

Ruḫlarıñ yāḳūt-ı ḥamrā ḳāmetiñ ṭūbā miṣāl
Femiñ içre **sin**leriñ ṣan **dürre**-i beyżā miṣāl
Urduñ ol **müjgān oḳunu** ṣadrıma rümḥā miṣāl
Yine sen olsañ **ṭabībim** derde Loḳmānım ᶜ Alī (153/3)

2.2.3.1.2. İstiâre

Bir şeyi kendi adının dışında, çeşitli yönlerden benzediği başka bir şeyin ismiyle anmadır. Bu nedenle istiâre, hem bir mecaz hem de bir benzetme sanatıdır. İstiârenin birçok çeşidi bulunmakla beraber iki çeşidi yaygınlık gösterir. Benzetme ögelerinden yalnız benzetilenle yapılan istiare *açık istiâre* adını alır Benzetme ögelerinden yalnız

benzeyenle yapılan istiare ise *kapalı istiâre*dir. Bu tür istiarede kendisine benzetilen söylenmeyip gizlenmektedir (Dilçin, 2016, s. 414).

*Dîvân'*da istiarenin iki çeşidine de rastlanılmıştır:

Açık İstiâre

Âşık, çılgın bülbüle benzetilmiş ancak benzeyen âşık söylenmemiştir:

Gülistān-ı cemāliñ kūyunu pür-jāle etmişdir
Sirişk-i dīde-i nemnāk-ı **zār-ı bülbül-i şeydā** (12/2)

Dünya bir sarımsak tarlasına benzetilmiş ancak benzeyen "dünya" söylenmemiş, kendisine benzetilen "sarımsak tarlası" kullanılmıştır:

Leyl ü nehār **bustān-ı fūm** ḳurmuş ṭuzaġ [u] dār-ı ᶜaşḳ
Devrile bī-ḳarār eder (97/28)

Nefis kargaya benzetilmiş benzeyen durumundaki "nefis" söylenmemiştir. Ezelî ilim zevki Nihânî'nin gönlünü bir şenliğe çevirse de kargayla (nefis) iki yüzlüler bunu inkâr eder, güzel yüzlüler onu şuursuz ederler:

İlm-i ezelī ẕevḳı bu milk-i dili ṭoylar
Leyki anı münkirdir bu **zaġ**ile dü-rūylar (105/6)
Bī-āḳl [u] şuᶜūr etdi Nihānīyi ḫūb-rūlar
Her kime ḫaber ṣorsam sekrānsın deyü söyler
Bu Ẕātī-i ednāyı mey-ḫāneye dönderdiñ

Kerbela'da hunharca şehit edilen Hz. Hüseyin ve diğer masumlar ay parçası iri inci tanelerine benzetilmiş ancak benzeyenler söylenmemiştir:

Doġup māh-ı muḥarrem tāzelendi yāralar eyvāh
Bu māhda ḫāke düşdü **dürre-i meh-pāreler** eyvāh
Niçe ḫūn dökmeyip ṣabr eylesin bī-çāreler eyvāh

Döküp sīnelerin cerḥ etmesin mi zāreler eyvāh
Ṭutuben yas u mātem giymesin mi ḳaralar eyvāh (145/1)

Gönül aşkın gül bahçesine teşbih edilmiş ancak benzeyen "gönül" söylenmemiştir:

Pāsbān et ᶜ aḳl-ı küll alsın ele seyf-i celāl
Girmeye yol bulmaya **gülzār-ı ᶜ aşka** eṣ-ṣalā (150/6)

Kapalı İstiâre

Hz. Peygamber bir aya ve güneşe benzetilmiş ancak kendisine benzetilen durumundaki bu ögeler söylenmemiştir:

Şevḳ-ı envārıñ görünce yandı dil ᶜ aṭşānile
Leb-i laᶜ liñden zülāl imdād eder yā **Muṣṭafā** (8/3)

Ruh bir kuşa benzetilmiş ancak "kuş" söylenmemiştir:

Ḳafesden **per açа rūḥum** çü ᶜ ulvīye uça rūḥum
Maḳāmātı geçe rūḥum ede iḳrārımı taḥdīṣ (38/4)

Hz. Ali'nin bulutların arkasından doğması istenirken güneşe benzetilmiş ancak kendisine benzetilen durumundaki "güneş söylenmemiştir:

Fıḍḍa-i gerdānda tanẓīm ḫāl-i Hindūlar ᶜ aceb
Bu dil [ü] cānımı iḥrāḳ etmege nedir sebep
Gel **ṭulūᶜ** eyle seḥābdan etme nā-çīze taᶜ ab
ᶜ Āḳıbet ᶜ aşḳıñ yolunda dökülür ḳanım **ᶜ Alī** (153/5)

2.2.3.1.3. Mecâz-ı Mürsel

Bir sözü, benzetme amacı gütmeden gerçek anlamının dışında kullanmadır. *Mecâz-ı mürsel*de "sözcüğün ya da sözün gerçek anlamı dışında kullanılması ve engelleyici ipucu (*karîne-i mâni'a)* bulunması" gerekmektedir (Dilçin, 2016, s. 415).

Benzetme amacı gütmeden âlem yerine "nüsha-i kübrâ" yani "büyük nüsha" kullanılmıştır. Allah bu büyük nüshayı kendine ayna eylemiştir:

Nüsẖa-i kübrāya mir'āt eyleyip
ᶜĀlem-i āfāḳa ẕerrāt eyleyip
Māh [u] sāl hem daẖı evḳāt eyleyip
Şāhid-i meşhūda bürhān eylemiş (73/2)

Fânî insanın bir özelliğidir. Bir yokluk olan insan çokluk ile vahdete erişemez. Burada benzetme amacı gütmeden sadece insanın özelliği olan "fenâ" (yokluk) kelimesi kullanılarak insan kastedilmiştir:

Bu vücūd hep keṣretidir vaḥdetiñ
Keṣretile vaḥdete ermez fenā (1/10)

2.2.3.1.4. Ta'rîz

Söylenen sözün veya kavramın gerçek ve mecazlı anlamı dışında tamamıyla tersini kastetmektir. Ta'riz bir kişiyi ya da durumu alaya almak ve iğnelemek amacıyla yapılmaktadır (Dilçin, 2016, s. 417).

*Dîvân'*da Nihânî fakîhe seslenip "Biz gönül gözünü asla kör yapmayız" derken fakihin gönül gözünün kapalı olduğunu ima etmiş ve dolaylı bir şekilde laf dokundurmuştur:

Ḳılmazız dil çeşmini hergiz biz aᶜ mā ey faḳīh
Jeng-i mir'ātı silip merdāne gelmişlerdeniz (64/2)

2.2.3.1.5. Teşhis ve İntâk

İnsan dışındaki canlı ve cansız varlıkları düşünen, duyan ve hareket eden bir insan kişiliğinde göstermek, kişileştirmek *teşhis*tir. İnsan kişiliğinde canlandırılan bu varlıkları konuşturmaya ise intak denmektedir (Dilçin, 2016, 419).

*Dîvân'*da "Dünyanın hayatı ve sermayesi oyun, eğlence olmuş" ifadesiyle insana mahsus özellikler olan "oyun oynamak" ve "eğlenmek" nitelikleri dünyaya yüklenmiştir:

Ḥayātı vü metāᶜ ı dünyānıñ luᶜ b u lehiv olmuş
Göñül vermez buña ᶜ āḳıl velī mecnūn eder neşşāṭ

Allahın rahmetine ulaşmak anlamına gelen "merhum" kelimesi "nefis" için kullanılarak teşhis sanatı yapılmıştır. Diğer taraftan rahmetli nefisle akl-ı kül gelip "yeyip, bu pendi zayi etme, bu aşk tuzağıdır, bendi sağlam eyle" diyerek konuşmuşlardır. Bu konuşmadan dolayı intak sanatı yapılmıştır:

Nefs-i merḥūmumla ᶜ aḳl-ı küll geldi
Dedi ekl eyleyip żāyᶜ etme pendi
Bu ᶜ aşḳ ṭuzaġıdır berk eyle bendi
Emr [ü] nehy ᶜ ālemi oldu nişānım (120/11)

2.2.3.2. Anlamla İlgili Sanatlar

2.2.3.2.1. Îhâm

En az iki anlamı olan sözcüğün bir dize ya da beyit içinde bütün anlamlarını kastederek kullanmak anlamına gelmektedir. Beytin genel anlamıyla sözcüğün türlü anlamları arasında ilgi kurmak gerekmektedir (Dilçin, 2016, s. 421).

"Gülzâr" kelimesi hem Uşşakî tarikatının "Gülzârî kolu" olarak hem de "gül bahçesi" olarak kullanılmıştır:

Gezme bī-hūdeᶜ anāṣır gird-ābında çizginip
Verd-i ḫāre dolaşıp ḳalma yürü **Gülzârî** ol (110/2)

Nihânî kendi mahlasıyla *hüsn-i tahallüs* yapmıştır. Mahlasını hem kendi ismi olarak kullanmış hem de "nihân" kelimesinin gerçek anlamı olan "gizli, saklı" anlamına gelecek şekilde kullanmıştır:

Dildeki rāz-ı Nihānı açmadım aṣlā velī
Ḫāme-i nāzik-edāyı eyleyen gūyā Ḫudā (4/5)

"Dil" kelimesi hem "gönül" hem de "tatma organı" anlamında kullanılmıştır. Huzursuz bir şekilde çekilen zikirden hem dile hem de gönle lezzet erişmez. Zikri sevgiyle aşkla yapan zevk bulur ancak öylesi de pek yoktur:

Ḫużūrsuz z̲ikr-i resmīden erişmez bu **dil**e lez̲z̲et
Teveccühle ḳılan z̲ikri bulur bil z̲evḳ o ḥani (155/6)

2.2.3.2.2. Tevriye

En az iki anlamı olan sözcüğün bir dize ya da beyit içinde yakın anlamını söyleyip uzak anlamını kastetmektir (Dilçin, 2016, s. 427).

"Belâ" kelimesi hem "musibet" anlamına gelecek şekilde hem de *Elest Bezmi*'ndeki "belî" (evet) sözünü kastedecek şekilde kullanılmıştır. Şahsına göre "belâ" veya "belî" olarak harfi takdir edilmektedir:

Maᶜ deni birdir ḥaḳīḳiyle mecāzıñ bil anı
Şaḫṣına göre anıñ ḥarfi muḳadderdir **belā** (14/4)

"Mantıku't-Tayr" ibaresi "kuşların sözü" anlamına gelip Ferüdiddin Attar'ın tasavvufî eseridir. Aynı zamanda "kuşların dili" sembolik anlamlarla yüklü olduğu için ledünnî ilmini de temsil etmektedir. Bentde "Mantıku't-Tayr"ın bu eserin yazarı olan Attar'dan sorulması istenmiş ancak daha çok tasavvuf ilmi ve Allah'ın sırları kastedilmiştir:

…
Dilā bu **Manṭıḳu't-Ṭayr**ı feṣāḥat ehli añlamaz
Anı ancaḳ yā ᶜ Aṭṭār [u] yāḫud Ṭayyār olandan ṣor (58/4)

Nihânî mahlasının anlamından (gizli, saklı) yararlanarak kendisinin "*Küntü kenz"* hadîsi gereğince "gizli hazine" olan Allah'ın saklandığı yer olduğunu ancak sırlarından dolayı

insan sûretinde göründüğünü ifade etmiştir. Burada Nihânî, onun mahlası olsa da daha çok "saklı" anlamı kastedilmiştir:

Küntü kenz[1] *iñ* maḫzenisin sen **Nihānī** āşikār
Ṣūretā insān görünür sīret-i esrārımız (67/7)

"Hû" kelimesi hem "Allah" anlamında hem de "rüzgârın çıkardığı ses" olarak kullanılmıştır:

Cümle ḳuvā-yı ḥavāssıñ Hū iledir revnaḳı
Gör bu bādı esicek verir ṣadāyı **Hū** deyü (136/4)

"Belâ" kelimesi hem "felâket" hem de "evet" anlamında kullanılmıştır. Şeytan elest meclisinde ikrar etmemiş, "belâ" (evet) dememiştir:

Belā başına bār olmuş gidişi ḫūn-ḫār olmuş
Ḳarīn İblis mār olmuş mühīn evlād ile ālū (140/8)

"Nâzenîn" kelimesi hem "cilveli, narin " anlamında hem de "Bektaşîlik" anlamında kullanılmıştır:

Eyledim Naḳşī ṭarīḳi üzre gerçi ben sülūk
Līk etdim hem revīş-i **nāzenīn** hādd-i feraḥ (44/5)

2.2.3.2.3. Tenâsüp

Herhangi bir konu üzerinde aralarında türlü yönlerden ilgi bulunan en az iki sözcük, terim ve deyimi bir dize ya da beyit içinde rastgele, sıralama amacı gütmeden kullanmaktır (Dilçin, 2016, s. 43).

---

[1] ***Küntü kenzen*** *maḫfiyyen fe-aḥbebtü en uᶜrefe fe-ḫalaḳtü'l-ḫalḳa li-uᶜrefe (li-yaᶜrifūnī).* "**Ben (gizli) bir hazine idim**, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım." (Hadîs-ikudsî).

*Dîvân'*da çok sayıda tenâsüp sanatı yapılmış olmakla birlikte burada sadece birkaç örneğe yer verilmiştir:

Beẕimde tāb-ı dil **sāḳī mey**-i ra^{c} nā mıdır bilmem
Elinden **cāmı** düşmez **rind**-i bī-pervā mıdır bilmem (119/1)

Şimdi efgendelere melce-i **himmet** göremem
Ḳapanıp bāb-ı **kerem luṭf** u **mürüvvet** göremem (122/1)

2.2.3.2.4. Leff ü Neşir

Genellikle bir beyit içinde, birinci dizede en az iki şeyi söyleyip ikinci dizede bunlarla ilgili benzerlik ve karşılıkları vermektir. Birinci dizede söylenenlerin karşılıkları ikinci dizede aynı sırayı izlerse *leff ü neşr-i müretteb* adını almaktadır. Ancak ikinci dizede ters yönden ya da karışık olarak izlerse *leff ü neşr-i müşevveş* ya da *leff ü neşr-i gayr-i müretteb* isimleri verilmektedir (Dilçin, 2016, s. 437-439).

Beyitte "nefis yılanı-Hakk'ın evi (kalp); hıfz etmek-saklamak; Nihânî-aşk hünkârı; "hâne-beyt-i Ḥaḳ" kelime ve grupları *leff ü neşr-i müretteb*i oluşturmuştur:

Ejdehā-yı nefsden **ḥıfẓ et Nihānī ḫāneyi**
Beyt-i Ḥaḳḳı ṣaḳlayan ḥünkār-ı ^{c} **aşḳa** eṣ-ṣalā (150/7)

2.2.3.2.5. Tecâhül-i Ârif

Bilinen bir gerçeği, bir nükteye dayanarak bilmiyormuş gibi söyleme sanatıdır. Yani *tecâhül-i ârif* "ne hiç bilmemektir, ne de bildiğini saklamaktır." bunu yaparken de mübalağa ve istifham sanatlarından yararlanılmaktadır (Dilçin, 2016, s. 441).

Nihanî içki meclisindeki canlılığın ve sâkînin hallerinin farkındadır ancak soru yoluyla bilmemezlikten gelmektedir. "Ey Sâkî, meclisteki gönül ferahlığı, aydınlığı o güzel, hoş, parlak şaraptan mıdır, yoksa elinden kadehi düşmeyen pervasız rindden midir?" şeklinde soru sorarak bildiği bir şeyi bilmemezlikten gelmiştir:

Bezimde tāb-ı dil sāḳī mey-i raᶜ nā mıdır bilmem
Elinden cāmı düşmez rind-i bī-pervā mıdır bilmem (119/1)

Dünyanın gidişatı feleğin uğursuzluğundan mı kaynaklanıyor, yoksa yanlışlıkla yazılan bir şey mi var, kudret kaleminden mi kaynaklanıyor? Nihânî bu durumu anlamamış gibi görünüyor:

Bu revīş bu yürüyüş naḥs-ı felekden mi ᶜaceb
Yoḳsa sehv-i ḳalemi ḫāme-i ḳudret göremem (122/6)

2.2.3.2.6. Hüsn-i Ta'lîl

Gerçek bir olayın meydana gelişini, hayali ve güzel bir nedene bağlamaktır. Ancak bu nedenin kesin bir yargıya dayanması gerekmektedir (Dilçin, 2016, s.443). *Hüsn-i ta'lîl*de de*Tecâhül-i ârif*te olduğu gibi gerçek nedeni bilmezden gelmek söz konusudur. Ancak hüsn-i ta'lîlde doğan sonuç hayali bir nedene bağlanmıştır (Dilçin, 2016, s. 443).

Dünyanın, gökyüzünün dönmesi coğrafi bir gerçekliktir ancak Nihânî semanın devretmesini aşk bastonuna bağlamıştır:

Baston-ı ᶜaşḳile devr eyler semā
ᶜAşḳile yürür zehāb [ü] hem iyāb (16/8)

2.2.3.2.7. Sihr-i Helâl

Bir sözcük ya da söz öbeğinin hem ondan önceki sözlerin sonunda hem de ondan sonraki sözlerin başında anlamlı olacak biçimde kullanılmasıdır (Dilçin, 2016, s. 445).

Nihânî "sağda ve solda" söz grubunu hem birinci mısranın sonunda hem de ikinci mısranın başında anlamlı olacak şekilde kullanmıştır. Kıvrımlı saçlarının debdebesi, şa'şaası sağda ve solda; sağda ve solda gönlünü vermiş âşıkları avlamada meğer serkeş midir, nedir?

Gīsū-yı ḫamıñ ṭanṭanası **yemīn ü yesārda**
Dil-dādeleri şayda meger ᶜāḳ mı nedir bu (139/4)

Kurtarma anlamına gelen "tahlîs" kelimesi hem birinci mısranın sonunda hem de ikinci mısranın başında anlamlı olacak şekilde kullanılmıştır. "Nihânî'yi imanı örten perdeden kurtarıp/ Mevla'dan onun gönlüne sevinç ve güneş ışıkları erişe" ya da "Nihânî'yi küfür perdesi imandan etmektedir/ kurtarma erişe Mevla'nın sevinç ve güneş ışıklarından" şeklinde çevirmek mümkündür:

Nihānīyi ḥicāb-ı küfr ü īmāndan edip **taḫlīṣ**
Erişe senden ey Mevlā sirāc-ı şems ü ibtihāc (41/5)

2.2.3.2.8. Tezâd

İki duygu, düşünce ve hayal arasında birbirine karşıt olan nitelikleri ve benzerlikleri bir arada söylemektir (Dilçin, 2016, s. 449).

Nihânî, aşk ateşiyle yanarken gölge gibi siyah ve soğuk görünmektedir. Ey Nihânî, nasıl düştün gölge gibi noldu, nedir elem ve hüznün; şimdi sen aşkın ateşinde nasıl yandın böyle!

Ne düşdüñ **sāye**veş n'oldu nedir ālām [u] aḥzānıñ
Ne yandıñ āteş-i ᶜaşḳıña şimdi sen Nihānīyā (12/5)

Çarhın pergeli zengini-yoksulu; bilgini-cahili; güçlüyü-güçsüzü oyun ile tuzağa düşürmektedir:

Bay gedā dānā tüvānā nā-tüvāni cāhili
Düşürür bir bir ṭuzaġa luᶜ bile pergār-ı çarḫ (45/3)

Nihânî ilme'l-yakîni, herkesin konakladığı bir hana benzetiyor. Umumi konak yerinde kalıp ilme'l-yakînden geçmedin, kahrı bırakıp lutfa eriş, ümitsiz olma, derken "kahır ve lutuf" kelimeleriyle tezad yapılmıştır:

Menzil-i ᶜāmda ḳaluban geçmediñ ᶜilme'l-yaḳīn
Maẓhar-ı **ḳahr**ı ḳoyup **luṭf**a eriş olma bī-kes (70/2)

2.2.3.2.9. Tekrîr

Sözün etkisini artırmak maksadıyla anlamın üzerinde yoğunlaştığı sözcük ya da söz öbeklerini arka arkaya tekrarlamaktır. "Bu tekrarlar anlamı etkilemiyorsa *kesret-i tekrâr* ve tekerrür denir ve yazı kusuru olarak kabul edilir. Kulağı tırmalamayan ve anlamın etkisini artıran tekrarlara *hüsn-i tekrâr* adı verilir" (Dilçin, 2016, s. 452).

Gehī ᶜābid **gehī** fāsıḳ oluban ᶜafvıña lāyıḳ
Gehī mestī **gehī** ayıḳ gehī eşrār gehī aḫyār (57/3)

2.2.3.2.10. Nidâ

Seslenme sanatıdır. Şairin çok duygulanması ve heyecanlanması neticesini doğuran olayları ve varlıkları gözönüne getirip "ey, hey" gibi ünlemlerle onlara seslenmesidir. Bu sbeple nidâ sanatı tekrîr ve teşhis sanatlarıyla birlikte kullanılmaktadır (Dilçin, 2016, s. 453).

Anıñ ile cilve-i Ḥaḳ cüz'īce
Muḫtaṣar beyān olupdur **ey** Hümā (1/35)
İşte bir bir saña taḳrīr eyledim aḥvāli men
Añlar iseñ ḫoş naṣīḥat pendi gūş et **yā** fetā (14/24)

2.2.3.2.11. İstifhâm

Sorulan şeye yanıt isteme amacı gütmeden, duyguyu ve anlamı güçlendirmek için sözü soru şeklinde söylemektir. Türlü olaylar ve varlıklar karşısında duyulan hayranlık, şaşkınlık gibi durumlarda da bu yola başvurulmaktadır (Dilçin, 2016, s. 456).

Hey ᶜaceb var mı ḫalāṣ olmuş bu ejder mārdan
Aġzın açmış dem çeker sanki çalar mizmār-ı çarḫ (45/4)

2.2.3.2.12. Rücû'

Söylenen bir sözü geri çevirip onun yerine daha güçlü bir düşünceyi söylemek anlamına gelmektedir. Fakat önceki sözü geri çevirmek ondan vazgeçmek değildir. Tersine daha önceki sözün anlamını ve gücünü yeni tanıklayıcı sözlerle pekiştirmektir. Şair ilk söylediği sözden döndüğünü "yok yok", "yok öyle değil", "galat ettim" gibi sözlerle belirtmektedir (Dilçin, 2016, s. 457).

Nihânî de 5. şiirinde rücû' sanatı yapmıştır. Söylediği bir şeyde vazgeçer gibi görünüp fikrini daha kuvvetli bir şekilde söylemiştir. İlk söylediği şeyden döndüğünü "ne" soru kelimesiyle belirterek aslında "yok öyle değil" demek istemiştir:

Ḳapuñdur melce-i **raḥmet ne raḥmet** *raḥmet-i ᶜuẕmā*
Ṭapuñdur merkez-i **niᶜmet ne niᶜmet** *niᶜmet-i raᶜnā* (5/1)

Çü benden ᶜabdı bir **ābıḳ ne ābıḳ** ᶜafvıña **lāyıḳ**
Ne lāyıḳ lāyıḳ-ı **re'fet ne re'fet** re'fet-i aᶜlā (5/2)

Nihān eyle beni **sende ne sende** bil ki sen **bende**
Ne bende külli şey **sende ne sende** bende-i dānā (5/7)

2.2.3.2.13. Telmih

Herkes tarafından bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye, bir inanca ya da yaygın bir atasözüne söz arasında işaret etmek, onu anımsatmaktır. *Telmih* edilen şey uzun uzadıya açıklanmaz bir iki sözcükle hatırlatılır (Dilçin, 2016, s. 461).

*Dîvân'*da peygamberlere, mitolojik unsurlara ve hikâyelere, hadîslere, mesnevî kahramanlarına ve kutlu köpek Kıtmir'e telmih yapıldığı görülmektedir.

Hz. İbrahim'in Nemrut tarafından mancınıkla ateşe atılıp o ateş yerinin gül bahçesine dönüşmesine telmih yapılmıştır:

Daᶜ vet eder ḫāne-i bī-minnete
Ne ᶜaceb **gülzār** olur **külḫān** bu şeb (17/7)

Hūd [u] Ṣāliḥ Lūṭdan etdim tecāvüz
İbrāhīme geldim Nemrūd-ı yavuz
Girdim mancınıġa oldum ḳılavuz
Nār-ı **İbrāhīme gülşān** idim men (127/23)

Hz. Mûsâ'ya telmih yapılmıştır. Sahra, dağ, taş, ağaç, ışık ve ateş kelimeleri; Mûsâ'nın ağacın üstünde ışık görmesi ve Hakk'la konuşması neticesinde ateşle dağın parçalanması hatırlatılmıştır:

Ṣaḥrā [vü] daġ [u] taş aġac ẓulmet duḫān nūr-ı sirāc
Gāh nūr gāhī nār eder (97/31)

Gül ile bülbül hikâyesine telmih yapılmıştır:

Ṣubḥ ile şeb-nem iner **gül**üñ içine ḳonar
ᶜ**Andelīb** naġme eder çaġırıram [hū] dost dost (26/2)

Gülsitān-ı kūy-ı ᶜaşḳa per ṣalup olduñ nihān
Ġonca-fem aç **bülbülü şeydā** mı etdiñ söyle gel (112/3)

"Muhakkak âlimler, peygamberlerin vârisleridir" hadîs-i şerîfine telmih yapılmıştır. Hüseyin Akyüz'ün (2013) İbn Receb el Hanbelî'den aktardığı üzere "Şüphesiz peygamberlerin en büyük mirası, ortaya koydukları ilimdir. Bu bakımdan âlimler, … peygamberlerin halifeleridirler" (s. 131). Nihânî, zâhidlerin şeriat üzere varisliği savunduklarını ancak onların ilim ile varis olmanın ne demek olduğunu bilmediklerini argo tabirle ifade eder. Çünkü zâhidler gerçek ilmi anlayamamışlardır:

Zāhid nebīye der ki benem şerᶜ ile vāriṣ
Ammā ki nedir bilmez o ḫar ᶜ**ilmile vāriṣ** (37/1)

Ashâb-ı Kehf'in köpeği Kıtmir'e telmih yapılmıştır. Kutlu bir köpek olup onlar kovsa dahi yanlarında ayrılmamış, onlarla mağaraya kadar gitmiştir. Cennete girecek beş hayvandan biridir (Pala, 2004, s. 34).

Bu çārıñ ẓāhir ü bāṭın Nihānī
Ḳapusu **Ḳıṭmīr**idir yazdı ḫaṭṭāṭ (82/7)

Cem'in *câm-ı cihân-nümâ* yani "dünyayı gösteren ayna"sına telmih yapılmıştır. *"Bir meşhur kadehtir ki selâtîn-i mâhiye ona tevârüsen mâlik olurlardı. Ve âlemin adl ü zulmü ve nizâm ü intizâmını andan seyrederlerdi"* (Onay, 2013, s. 103). Nihânî, meyhanede Cem'in ayna kadehinin devretmesiyle aslında Dünya'nın devretmesini tevriyeli bir şekilde anlatmıştır. Telmih ve tevriye sanatını bir arada kullanmıştır:

Ḳurula bezm-i ṭarab sāḳī-i gül-çehre ṣuna
Devr ede sāġar-ı mey **āyīne-cām-ı Cem**ini (156/2)

Kays, Leyla'nın aşkından dolayı deli Dîvâne olmuş ve bu nedenle kendisine Mecnun denilmiştir. *Dîvân'*da "Leyla ile Mecnûn" hikâyesi en çok kullanılan telmihlerden olmakla beraber burada bir örnekle yetinilecektir:

Zülfüñ aġına göñlüm bend oldu bīmār etmez
Müşküñ būyundan aña bir ḫoşca tīmār etmez
İçdim lebiñ suyundan ammā ki ḫumār etmez
Bir laḥẓa göñül sensiz ey **Leylā** ḳarār etmez
Āḫir beni **Mecnūn**veş dīvāneye dönderdiñ (105/2)

2.2.3.2.14. İrsâl-i Mesel

Söylenen bir düşünceye inandırmak ve onu pekiştirmek maksadıyla söze bir atasözü ya da atasözü değerinde bir örnek katmaktır. Buna *irâd-ı mesel* de denilmektedir (Dilçin, 2016, s. 464).

Bazı insanlar cenneti garanti olarak görmektedir. Bazı mel'unlar da kendilerinin ehl-i sünnet olduklarını iddia ederek cenneti garanti görürler, ancak cennetin anahtarı ceplerinde yanınca nice eşek ortaya çıkacaktır. Buradan "Cennetin anahtarını cepte görenler eşektir" özdeyişi açıklık kazanmaktadır. Garanti zannettiği o anahtarı cebinde boş yere yük olarak taşımıştır, çünkü kimin nereye gideceğini Allah'tan başkası bilmez:

Bunuñ gibi melāʿīnler biz ehl-i sünnetiz derler
Cinān miftāḥı ceybinde yanınca niçe ḫar peydā

Nihânî vaizi eleştirisinde "Kelin merhemi olsa kendine sürerdi" atasözüyle irsâl-i mesel sanatı yapmıştır:

Meṣeldir aḳraʿa melhem bulaydı kendi eder em
Şifādır deyü verdigi ṣaḳın kim olmaya ol sem
Netīce yoḳ yoḳ üzre hep kelāmı cehl ile mübhem
ʿAṣā vü ṭaylesānile ridāsın eyleyip muḥkem
Riyā vü vesvesin ifrāṭile tekṣīr eder vāʿiẓ (87/3)

2.2.3.2.15. İktibas

Anlamı pekiştirmek amacıyla söze ayet, hadîs ya da bunlardan parçalar almaktır (Dilçin, 2016, s. 465)

*Dîvân'*da çok sayıda iktibas örneği bulunmaktadır. "Âyet ve Hadîsler" maddesinde ele alındığı için burada bir örnekle yetinilecektir.

Zümer suresinin 53. ayetinden bir kısım iktibas yapılmıştır. Ayetten sadece " لاتقنتومن رحمت الله Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin…" (Zümer 39/53) kısmı alınmıştır. Nihânî, Allah'a yakarırken imanında ümitli olduğunu, onun rahmetinden ümit kesilmeyeceğini ayetten iktibasla tasdik etmiştir:

Deriñ lā taḳneṭū min Raḥmeti'llāh[1]
İmānıñda mededkārem Ḫudāyā (3/4)

2.2.3.3. Sözle İlgili Sanatlar

2.2.3.3.1. Cinas

Söylenişleri ve yazılışları bir, anlamları ayrı iki sözcüğü bir arada kullanmaktır. Buna *tecnis* de denilmektedir (Dilçin, 2016, s. 467).

Köle anlamına gelen "bende" ve I. tekil şahıs zamiri olup bulunma hal eki almış olan "bende" kelimeleriyle *tam cinas* yapılmıştır:

Nihān eyle beni sende ne sende bil ki sen **bende**
Ne **bende** külli şey sende ne sende **bende**-i dānā (5/7)

Mekân anlamında kullanılan ve başkasının yerini doldurmak anlamına gelen "yerine" ile pişman olmak, üzülmek anlamlarına gelen "yerinmek" kelimesiyle *tam cinas* yapılmıştır:

Giderse bir beşi gelir **yerine**
Bu insān ṣanᶜ atın gören **yerine**
Kimesne ermedi bunuñ sırrına
Gider gelir yine ḫayrān eder göç (40/2)

"Fenâ" ve "fetâ" kelimeleriyle *cinâs-ı lâhık* yapılmıştır. Cinaslı sözcüklerde bir harfi değişik olan cinastır. Buna *cinas-ı mütekârib* de denilmektedir. Değişik harf başta, ortada ve sonda olabilmektedir (Dilçin, 2016, s. 475). Örnekte ortadaki harfin farklı olduğu görülmektedir:

Bu vücūd hep keşretidir vaḥdetiñ

[1] *Ḳul yā ᶜıbādiyelleẕīne esrefū ᶜalā enfusihim* ***lā taḳneṭū min Raḥmeti'llāhi*** … "De ki (Allah şöyle buyuruyor): 'Ey kendi aleyhlerine olarak günahta haddi aşan kullarım! **Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.'**…" (Zümer 39/53). Erişim adresi: http://www.kuran.diyanet.gov.tr/

Keşretile vaḥdete ermez **fenā** (1/10)
Keşreti bizce vücūd-ı vaḥdetiñ
Vaḥdetinde yoḳ taᶜ addüd ey **fetā** (1/11)

2.2.3.3.2. İştikak

Aynı kökten türemiş en az iki sözcüğü bir dize ya da beyit içinde kullanmaktır. *İştikak* da cinas sanatlarından sayılmaktadır (Dilçin, 2016, s. 483).

Benim tek var mı bir **maḥcūb** ne maḥcūb **ḥacb** ile maġlūb
Ne **maġlūb rāġıb**-ı maṭlūb ne **maṭlūb maṭlab**-ı Mevlā (5/4)

ᶜ Anāşırdan edip tecrīd ne tecrīd bil ki kıl tefrīd
Ne **tefrīd ferd**i kıl vāḥid ne vāḥid vaḥdet-i kübrā (5/6)

Ḳıyām edip ᶜ ināyetle erişgil ṭavr-ı sādise
Ḥayāt-ı cāvidānī ism-i **Ḳayyūm**u menāl olmuş (72/21)

2.2.3.3.3. İâde

Bir şiir içinde, her beytin son sözcüğünü, ondan sonraki beytin ilk sözcüğü olarak kullanmaktır. Bu sözcük, bir söz öbeği de olabilmektedir. İâde sanatına, *reddü'l-acz ale's-sadr* da denmektedir. Böyle yazılmış şiirlere *muâd* adı verilmektedir (Dilçin, 2016, s. 486).

*Dîvân'*da *Münacat* türünde olan 108. şiir bu tarzda yazılmıştır ancak iadeler düzensizdir. Tekrarlanan kelimelerin yeri değişmektedir:

Bende-i dil-ḫasteyem **dermāna** geldim yā Resūl
Dermāna şāyesteyem **Loḳmāna** geldim yā Resūl (108/1)

Loḳmāna ḥikmet verildi sendedir aṣl-ı ᶜ ulūm
ᶜ **İlm-i ledün** dersini ᶜ irfāna geldim yā Resūl (108/2)

[c] İlm-i ledün Ḫızra i[c] ṭā oldu ṣūrīde velī
Sen ma[c] ānī kānısın iḥsāna geldim yā Resūl (108/3)

2.2.4. Sebk-i Hindî'den Yansımalar

Sebk-i hindî şiirinde manaya yönelme söz konusudur. "Şekle fazla önem verilmez sıradan mazmunları kullanma yerine yeni mazmunlar bulmak bu üslubun en temel özelliğidir" (Aynur, Çakır ve Koncu, 2006, s. 26)

Bu tarz Nihânî'nin şiirine; soyut kavramların somut ifadelerle izahı ve derin, güçlü hayaller bakımından yansımıştır.

2.2.4.1. Somutlama

Somutlama ile bir tür ad aktarması kastedilmektedir. Soyut kavramların somut unsurlarla bir araya getirilmesiyle, "bir başka ifadeyle hissî kavramların aklî unsurlarla birlikte verilmesinden oluşmuştur" (Aynur ve diğerleri, 2006, s. 41).

*Dîvân'*da geçen bazı somutlama örnekleri şu şekildedir:

Aşk bastonu, aşk alayı, aşk kumaşı, aşk lalası, aşk neyi, aşk hây hûyu

Aşk soyut bir kavramdır ve "aşk bastonu" tamlamasıyla somut bir kavram olan bastona teşbih edilmiştir. Gökyüzü aşk bastonuyla devretmekte, dünyaya geliş ve bu dünyadan gidiş her şey bu sihirli bastonla gerçekleşmektedir. "aşk" kelimesi ayrıca "alay, kumaş, lala, ney" kelimeleriyle somutlaştırıldığı görülmektedir. Aşk alayı gönle yuva yapmış, aşk kumaşı kendini ortaya çıkarmıştır. Aşk lalası bu kumaşı çiçeklerle süslemiştir ve aşk neyinin sedası gönle ulaştığı için gönül şehrine aşkın hay huyu düşmüştür:

Baston-ı [c] aşḳile devr eyler semā
[c] Aşḳile yürür ẕehāb [ü] hem iyāb (16/8)

Lāne yapdı dilde çün ālāy-ı [c] aşḳ

Kendin iẓhār eyledi **kālā-yı ᶜaşḳ**
Zeyn-i ezhār eyledi **lālā-yı ᶜaşḳ**
Cāna erdi çün nidā-yı **nāy-ı ᶜaşḳ**
Düşdü dil şehrine **hūy [u] hāy-ı ᶜaşḳ** (100/1)

Kalp çocuğu

Kalpten kasıt gönüldür. Soyut bir kavram olan gönül kelimesi, somut bir varlık olan "çocuk" kelimesiyle tamlama oluşturarak somutlaştırılmıştır. Nihânî kendisine seslenerek kalp çocuğunu uyandırmasını ve gündüz gece zikirden usanmamayı diliyor:

Uyandır **ṭıfl-ı ḳalb**i ey Nihānī
Uşanma **ẕ**ikrden leyl ü nehār et (22/9)

Tevhid mumu, sevgi aynası

Soyut bir kavram olan "sevgi" kelimesi "ayna" ile somutlaştırılmıştır. Aynı şekilde "tevhid" kelimesi de "mum"la beraber kullanılmıştır. Nihânî gönül evine tevhid mumunu yakıp, sevgi aynasını takıp, sevgilinin yüzünü seyreder:

Şemᶜ-i tevḥīdi yaḳıp **ḥubb-ı mir'āt**ı ṭaḳıp
Vech-i dildāra baḳıp çağırıram [hū] dost dost (26/4)

Vahdet sabahı, div karanlığı

Vahdet sabahı, yani Allah'ın nuru kalbe ulaşınca kesret avare olmuş, dev karanlığı olan şeytan tamamıyla yok olup alt üst olmuştur. Kalpte Allah sevgisinin olması durumunda dev orada kalamamış uzaklaşmıştır. Allah "sabah" kelimesiyle, şeytan da karanlık kelimesiyle anlatılarak somutlaştırılmıştır:

Ṣubḥ-ı vaḥdet erdi ḳalbe oldu ke**ṣ**ret der-be-der
Ẓulmet-i dīv oldu nā-būd cümleten zīr ü zeber
Dikdi sancaḳ ceyş-i tevḥīd feṭḥ olup cümle memer
Tārumār oldu sivā efkār-ı dilden ser-te-ser
Ṣanki Ḥaydar çekdi ey dil leşker-i küffāra tīġ (91/3)

2.2.4.2. Derin ve Güçlü Hayaller

Nihânî'nin bazı şiirleri kurmaca gerçekliğe sahip olup kurduğu hayallerle ve buna bağlı olarak oluşturduğu imgelerle âdetâ gözümüzün önünde bir tablo canlanmasını sağlamıştır.

Çarhın ağzını açıp dem çekmesi ve düdük çalması, şeriatın alnın üzerine tuğra kurması, Dünyanın vefasız gelininin pazara dam kurması, ledün bahrinde atların gezdirilmesi, fenâ bezmindeki insanların örümceğe ağ olmaması, gönül şehrine sultanın çadır kurması, sarımsak bostanının aşkın darağacını kurup gece gündüz devretmesi, aşk yılanının seyisin dizginini cehennem narına doğru çekmesi, âşığın gönlünün kanat çırpıp aşk mahallesinin gül bahçesinde bülbül olup gizlenmesi, gönlün payitaht kılınması ve düşman askerlerinin oraya alınmaması, muhabbet çadırının kurulup içinde zikir kandilinin yakılması ve kapıya tevhid tokmağının asılması, akl-ı külün bekçi olup eline kılıç alıp aşkın gül bahçesini koruması, aşk padişahının Hakk'ın evini nefis yılanından koruması, gülün ayağında ders okuyup Hz. Peygamber'in yolundan gidilmesi, gam çadırında âşıkların kalpleriyle Hz. Peygamber'in ayağının tozunun aşk ateşiyle tutuşup sürmedan olması bunlardan bazılarıdır:

Hey ᶜaceb var mı ḫalāṣ olmuş bu ejder mārdan
Aġzın açmış dem çeker sanki çalar mizmār-ı çarḫ (45/4)

Cebīnim üzre ṭuġrasını ḳurmuş
Muḳavves ḳaş [u] peykāndır ṣerīᶜat (32/3)

ᶜArūs-ı bī-vefā dünyā ḳurup dāmın bu pāzāra
Niçe merd ṣayd olup ḳaldı bulamadı rehādan ḫaẓ (85/3)

Geçip bu berzaḫı bul feyż-i ᶜirfān
Ledün baḥrinde raḫṣıñ eyle cevlān
Muḥīṭ-i maᶜrifetden ola iḥsān
Bu keṣret perdedir cānāna ey cān
Gel etme vaḥdet-i kübrāyı żāyīᶜ (89/2)

Marīż-i ᶜ aşḳ olan dānā hīç ister mi devā-yı daġ
Fenā bezminde merdümler olur mu ᶜ ankebūta āġ
Ki dil şehrine sulṭān ḳurdu ṭāḳ-ı ᶜ ālī ḫoş otāġ
Her kim[iñ] kim derd-i Ḥaḳdan yüreginde olsa dāġ
ᶜ Āḳıbet dermāna erip cān [u] gönlü ola ṣaġ (92/1)

Leyl ü nehār bustān-ı fūm ḳurmuş ṭuzaġ [u] dār-ı ᶜ aşḳ
Devrile bī-ḳarār eder (97/28)

Çekdi ᶜ inān-ı rāyiżi nār-ı dūzaḫa mār-ı ᶜ aşḳ
Bi'ṭ-ṭavᶜ iḫtiyār eder (97/44)

Gülsitān-ı kūy-ı ᶜ aşḳa per ṣalup olduñ nihān
Ġonca-fem aç bülbülü şeydā mı etdiñ söyle gel (112/3)

Ḳıldı pāy-taḫt gönlümü ol rūyı aġ
Leşker-i aᶜ dāyı eyledi yasaġ
Gitdi firḳat ḫaste ḳalbim oldu saġ
Şāh-ı ᶜ aşḳ gönlümde kurdu bir otaġ
Oldu gönlüm ḫānesi me'vā-yı ᶜ aşḳ (100/4)

Līk iḳrārsızı ḳoymaz ḥācib-i sulṭāndurur
Dergeh-i pīrāna lāyıḳ yā faḳīr yā z̲ü-fünūn (124/5)

Yaḳ çirāġ-ı z̲ikr ḳalbe ḳur muḥabbet ḫaymesin
Ḳapıya tevḥīd ṭopun envār-ı ᶜ aşḳa eṣ-ṣalā (150/5)

Pāsbān et ᶜ aḳl-ı küll alsın ele seyf-i celāl
Girmeye yol bulmaya gülzār-ı ᶜ aşka eṣ-ṣalā (150/6)

Ejdehā-yı nefsden ḥıfẓ et Nihānī ḫāneyi
Beyt-i Ḥaḳḳı ṣaḳlayan ḥünkār-ı ᶜ aşḳa eṣ-ṣalā (150/7)

Ḫā ḫaṭībem pāy-ı gülde oḳuram ben dersimi

Dāl düvāzdeh sāl içinde bilmişem irfānımı (151/4)

Ḳulub-ı ᶜāşıḳān [u] ḫāk-i pāyıñ ḫayme-i ġamda
Ṭutuşdu nār-ı ᶜaşḳıñ ile gūyā sürmedān oldu (152/8)

Bazı mübâlağalar da dikkat çekicidir. Sevgilinin çenesiyle kaşı arasındaki o muntazam çizgi âdetâ yerle göğün birleşir gibi göründüğü görüş ve dönüş sınırlarıdır.

Rūy u ruḫuñuñ oldum ben derdile müştāḳı
Ol ḫāl [ü] leb [ü] dendān mest eyledi ᶜuşşāḳı
Ebrū-yı zeneḫdānıñ bend eyledi āfāḳı
Laᶜl-i lebiñi bir kez suñduñ bize ey sāḳī
Gūyā ki ayılmaz bir mestāneye dönderdiñ (105/5)

Kerbela'da kanların göğün dumanına, bulutlara çıkması:

Müslümānlıḳ daᶜvāsıyla ol ḥımār
Sāḳī-i Kevṯeri eder teşnedār
Ṭıfl-ı maᶜṣūm zār eder leyl ü nehār
ᶜAṭş ile ḫūn dūd-ı semāya çıḳar
Lerze ṭutar gūyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler fiġān (123/4)

Nihânî bir sebk-i hindî şairi değildir ancak hayal dünyasının zenginliği, şiirlerindeki bazı mübâlağalar ve kullandığı tamlamalar nedeniyle bu tarzı çağrıştırmaktadır

2.3. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

2.3.1. Aşk

Arapça bir kelime olan aşkın "doğrusu ayn kesreyle" olup ışk şeklindedir. "Sevgi, sevda, muhabbet, alaka, ibtila" anlamlarına gelir (Sâmî, 1317, s. 937). "İfrat üzre muhabbet etmek, candan ve can ile sevmek" tir (Redhouse, 1269, s. 24). Aynı kökten gelen ve

sarmaşık denilen "aşeka" kelimesiyle aşk arasında ilgi kurulmuştur. Genellikle büyük konakların bahçelerinde bulunur ve aşkın âşığı bütün dünyevî bağ ve ilgilerden men' etmesi gibi bu da nereye sarılsa orayı mutlaka kurutmaktadır (Uludağ, 1991, s. 11; Ceylan, 2007, s. 176).

Aşk, ilahî ve beşerî aşk olmak üzere iki anlamda kullanılmıştır. ilahî aşka "hakîkî aşk", beşerî aşka da "mecazî" ya da "uzrî aşk" denilse de *İslam Ansiklopedisi*'nde belirtildiği üzere daha çok uzrî aşk adını "Uzre" adındaki bir kabileden alan iffetli (platonik) aşk için kullanılmıştır (Durmuş, 2012, s. 259). Uludağ'ın (1991) belirttiği üzere, İslam felsefesinde kozmik varlıklar hiyerarşisinde alttaki bir varlığın üstteki varlık veya varlıklara duyduğu arzu ve sevgi de aşk terimiyle ifade edilmiştir (s. 11). Beşir Ayvazoğlu'na göre (2015) "zıddı yahut benzeri gözetmeksizin aşk birleşmektir" (s. 50). İbn Hazm da (2018) yine aşkın birleştiriciliği üzerinde durur. Ona göre aşk; "ruhların o ilk ulvî âlemdeki buluşmalarıdır… Her şekil daima kendine uygun şeklin özlemini çeker. Benzer huzuru benzerinde arar…" (s. 19-20).

Tasavvufta sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması, varlığın aslı ve yaratılış sebebidir (Uludağ, 2005, s. 48). Yaratılış aşkla başlamıştır. Âlemin yaratılışı Hak Teâlâ Hazretlerinin "Ben bir gizli hazineydim. Bilinmekliğime muhabbet ettim, bu âlemleri halk ettim." (Aclûnî, 1352, s. 132) şeklinde ifade edilen kudsî hadîse dayandırılır. "Vahdet-i vücûd" felsefesi de Allah'a aşk yoluyla ulaşmayı hedefleyen bir felsefedir. Sûfînin Allah'a ulaşmak için yapacağı ilk iş mâsivâdan geçerek nefsini yok etmesidir. Ancak bu şekilde "fenâfillâh"a ulaşır ve sevdiğine kavuşur.

Kur'ân ve sahih hadîslerde aşk kelimesi geçmez, sevgi daha çok "hub", "muhabbet" bazen de "meveddet" ve bunların müştaklarıyla ifade edilmiştir. İlk zâhidler Allah sevgisinden çok Allah korkusuna ağırlık verdikleri için aşktan söz etmemişlerdir. Gazzâlî'ye göre Allah'ı tanıyan onu sever, tanıma arttıkça sevgi de gelişir ve bu sevgiye aşk denir. İlk defa aşk kavramını muhabbetten ayırarak inceleyen sûfî Ahmed el-Gazzâlî olmuştur (Uludağ, 1991, s. 11-12). *Kur'ân*'da "… Allah onları sever, onlar da Allah'ı sever..." (Maide 4/54) şeklinde geçmektedir. Bu âyetin anlamından da kulla Allah arasında bir dostluk ve muhabbetin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Altıntaş'ın

(1986) belirttiği üzere, Hasan el-Basri *Kur'ân'*da geçmemesine rağmen aşk kelimesini kullanmıştır. Ona göre manevî hayatın en yüksek noktası *muhabbetullâh* yani Allah aşkıdır. Allah'a doğru yükselişin bir meyvesidir (s. 65).

*Dîvân'*da aşk ve muhabbet kelimeleri ayırt edilmeden bir arada kullanmıştır. Nihânî'ye göre aşk, kâinatın ve insanın yaratılış gayesidir. Allah'ın kat'î bilgisi zuhur edince arz ve sema ortaya çıkar ve anâsır perde olur. Öyle bir yere gelinir ki Hakk'ın cemalini, güzelliğini gösterecek bir ayna lazım olur. O latifin lutfuyla nur, ruh, akıl ve sır tecellî eder ve yaratıcı bu dördünü muhatap aynası kılar. Manada bu dördü aynıdır. Ruh hayata gönderildiği için zâtına diridir, canlıdır ve vücûd ile bekâ bulmuştur. Şüphesiz ruh sırrının aslı Hak'tır. Ruhun sırrı kendine mahsustur ve ona asla zevâl yoktur. Allah, nur ve aklı zâtının aynası yapar ve nurundan Muhammed Mustafâ'yı yaratır. Nura aklı sır eder. Sonra ruhuyla nura tecellî eder. Nur ile ruh muhabbet denizinde gark olup izdivâc ederler. İkisi de aşk kulzümünde nihayet bulurlar. Allah nuru kendisine sevgili yapar. Safın safı bir kandil zuhur eyler ve çok sayıda fitil riyasız bir şekilde aşka düzülür. Aşk fitili kandil içine konur. Allah'ın nurunun tecellî ettiği yer işte bu cam kandil yani insanın kalbidir. İçindeki fitil de onun aşkıdır. Kâinat en başta olmak üzere kâinatta bulunan her şey aşk üzerine yaratılmış, aşk üzerine düzülmüş, aşk üzerine planlanmıştır:

Pes tecellī ḳıldı rūḥuyla nūra
Nūrile rūḥ ġarḳa oldu ibtilā (1/27)

İzdivāc etdi muḥabbet baḥrine
Ḳulzüm-i ᶜaşḳ içre oldu müntehā (1/28)

Nūru yār etdi Ḫudā pes kendine
ᶜAḳlı nūra eyledi ḫoş muḳtedā (1/29)

Ṣāf-ı ṣāfdan eyledi ḳandīl ẓuhūr
Çoḳ fitīl ᶜaşḳa düzüldü bī-riyā (1/30)

ᶜAşḳ fitīli ḳondu ḳandīl içine
Nūr-ı şemᶜ iñ ḥüsnüne verdi cilā (1/31)

Nihânî'ye göre aşk ile ruh bir vücuddur fakat isimleri farklıdır, her ikisi de can hükmündedir. Akıl ile de nur aynıdır. Dördü yani aşk, ruh, akıl ve nur her ne kadar farklı isimlerle anılsa da bunların kaynağı zâtın kendisidir: (14/6,7)

Kâinattaki bütün güzel varlıklar sevgili olan Allah'ın cemal sıfatının tecellisidir: (97/20)

Nasıl ki kâinatın yaratılış sırrında aşk varsa Allah'a ulaşma da yine aşkla gerçekleşecektir. Ulûhiyyet âleminin zevkine ve kutbiyyet makamına bir kimse aşkla ulaşırsa ona *ev-edna* yani Allahla kavuşma ihsan edilecektir:

Erişen ẕevḳ-i lâhūta maḳām-ı ḳutba ᶜaşḳ ile
Yedinci ṭavr-ı *ev-ednā*[1] aña iḥsān viṣāl olmuş (72/2)

Nihânî'ye göre mecazî aşkla ilahî aşkın madeni birdir. Şahsına göre onun harfi elest meclisinde takdir edilmiştir: (14/4)

O, mecazî aşk ile ilahî aşkın madenini bir olarak görse de sonra bunları birbirinden ayırt eder. Mecazî aşkı hayvanî ruh olarak nitelendirmektedir. Bunlar gerçek aşkı tamamıyla şehvete tercih etmişlerdir ve onların akılları mal biriktirmede ve dünya heveslerindedir:

Añladıñsa işte bu ᶜaşḳ-ı mecāzī dedigi
Hem daḫı ḥayvānī rūḥu eyledim taḳrīr saña (14/16)
Zīrā bunlar ᶜaşḳı küllī żāyiᶜ etdi şehvete
Daḫı ᶜaḳlı cemᶜ-i māla hep hevā-yı mā-sivā (14/20)

Nihânî'ye göre en büyük isim aşktır. İsm-i a'zam Allah'ın esmâ-i hüsnâsını içinde barındıran en büyük isimdir. Dolayısıyla aşk mana itibariyle Allah'ın bütün isimlerini içermektedir. Bu nedenle Nihânî ilk önce aşkı okuyup anlamıştır. Allah'ın ilmiyle Nihânî'nin gönül ruhu tamam olmuştur. Aslında o dersini, tâ ezelden ruhlar âleminde ezber etmiştir. Bu sayede dedi kodu bilmeyen saygıdeğer muhterem biri olmuştur. Aşka uymak herkesin kârı değildir merd olmayan insanlar aşkın ne olduğunu bilemezler:

---

[1] *Fe-kāne ḳābe ḳavseyni* ***ev-ednā***. "Öyle ki iki yay kadar **hatta daha yakın** oldu." (Necm 53/9).

Tā ezelden ezber etdim dersimi hem ibtidā
Ḳīl ü ḳāli bilmezem oldum mükerrem ibtidā
Rūḥ-ı dil oldu vücūdum ᶜ ilmine bāᶜ iş tamām
ᶜ Aşḳ imiş bildim oḳudum ism-i aᶜ ẓam ibtidā (2/1)

ᶜ Aşḳdır Ḥaḳḳıñ bir ismi her kim[e] iḥsān olur
Ol Ḥaḳıñ ṣādıḳ ḳuludur şānıdır aᶜ le'l-ᶜ alā (14/3)

Degmenin kārı degildir ᶜ aşḳa uymaḳ ey püser
Merd-i meydān olmayanlar ᶜ aşḳ nedir bilmez dilā (14/2)

Allah aşkı gönülde bulunmaktadır ve bu nedenle Nihânî asla gönül gözünü kapatmaz, gönül aynasını karartmaz. O, öyle bir aşk bilginidir ki onun ilmine akıl ermez. Keşf olunup mana zevki onun gönlüne inmiştir. Her er Nihânî'nin bu nüktesini anlayamaz ancak aşk cezbesine tutulanlar anlayabilir; onu da aşk mânidâr eder, engeller:

Ḳılmazız dil çeşmini hergiz biz aᶜ mā ey faḳīh
Jeng-i mir'ātı silip merdāne gelmişlerdeniz (64/2)

Öyle bir dānā-yı ᶜ aşḳım ᶜ ilmime ermez ᶜ uḳūl
Keşf olup ẕevḳ-i maᶜ ānī gönlüme ḳıldı nüzūl (105/1)

Bilmez bu nüktemi her er ancaḳ bilir ṣuṭṭār-ı ᶜ aşḳ
ᶜ Aşḳ anı maᶜ nīdār eder (97/14)

Nihânî gizli aşk ve aşkın etkisi üzerine de yorum yapmıştır. Zakkum, sıcaklık, acı ve şarap bunların hepsi gizli aşkın manası hakkında bilgi verirler. Cinler, şeytanlar sabah akşam aşk şiirleri yazarlar kötüleri bazen iyi yaparlar:

Zaḳḳūm ḥamīm telḫ [u] şarāb bu cümlede ıżmār-ı ᶜ aşḳ
Maᶜ nāda istiḫbār eder (97/22)

Cinn [ü] şeyāṭīn ṣubḥ [u] şām saṭr eylemiş eşᶜ ār-ı ᶜ aşḳ
Eşrār gāh aḫyār eder (97/34)

Nihânî'ye göre şeriatın, tarikatın ve hakikatin kaynağı muhabbettir. O, elest meclisinde muhabbet "hû"sunun çengeline takılıp "*Evet!"* demiştir. Mârifet şahitliğinin sırrıdır, hakikat, muhabbetin hoş kokulu miskidir:

Elestde ben dedim *ḳālū-belā*[1]yı
Ṭaḳıp ḳullābına hū-yı muḥabbet (30/3)

Olupdur maᶜrifet sırr-ı şühūdum
Ḥaḳīḳat müşg-i ḫoş-būy-ı muḥabbet (30/6)

Nihânî, insanın yetiştirilmesinin muhabbet güneşiyle olması gerektiğini savunmuştur. İnsanı muhabbet güneşiyle büyüt aynı zamanda rüzgârın âhıyla da tabiatı beslensin, şeklinde ifade etmiştir. Tasavvufta bâd; "her fani için varlığı kaçınılmaz olan ilahî inayet" anlamına gelmektedir (Uludağ, 2005, s. 63). Dolayısıyla muhabbet güneşiyle beslenirken Allah'ın inayetinin nefesiyle mizacı oluşacaktır:

Muḥabbet güneşiyle perveriş ver
Daḫı hem āh-ı bādla şāndan oḳu (135/20)

Seven, sevilen; sevgi ile aşk; âşık ve mâşuk, bunların hepsinin bir olması gönlünün de hem ayna hem de gören ve görülen olmasına sebep olmuştur. Allah aşk ile muhabbetle âlemi ayna yapmış ve bu nedenle âşık-mâşuk, gören-görülen hepsi bir olmuştur. Allah, muhabbet gördüğü gönle tecellî etmiş yani bir ayna olan gönül evinde görünmüştür:

Muḥib maḥbūb muḥabbetle daḫı ᶜaşḳ āşıḳ [u] maᶜşūḳ
Daḫı mir'āt ile rā'ī vü mer'ī ḫānene bāᶜiş (35/5)

Aşkla İlgili Benzetmelikler:

Aşk, hem mecazî hem de ilahî anlamlarda edebiyatın ana temalarından birini teşkil etmiş ve bu kavram etrafında Uudağ'ın (1991, s. 15) da belirttiği üzere bir "aşk

[1] *…elestu birabbikum* ***ḳālū belā*** *şehidnā*..."Ben sizin Rabbiniz değil miyim? ' **Elbette öyle!** Tanıklık ederiz.' dediler." (A'râf 7/172).

edebiyatı" meydana gelmiştir. *Divan'*da aşkın bazı somut kavramlara benzetilerek kullanıldığı görülmüştür.

Mey, Meyhane

Tasavvufta aşk meyi; ilahî tecellîyi temsil etmekte olup cezbe ve coşku haline işaret etmektedir. Meyhane ise ilahî aşkın sunulduğu tekkedir (Uludağ, 2005, s. 248). Nihânî, aşkı içkiye benzetir. O, Allah aşkının şarabıyla sarhoş olmuş ve bu sarhoşluğu git gide gönülde kendini göstermiştir. Bütün zorlukları bu aşkla aşmaktadır:

Bāde-i ᶜaşkıñla mest oldum müdāmī yā Ḫudā
Refte refte cilvegerdir dildeki eşyā Ḫudā (4/1)

Allahın feyizlerinin ulaşması varı yoğu terk edip aşk meyhanesine girmeye bağlıdır: (80/5)

Aşk meyhanesine girip gerçekler özünü özle, bu aşkla cisimini ve canını kebap et ve gözlerin kanlı gözyaşı döksün. Halis ayar eyle ve bir ayna olan kalbinin yüzünü kirden pastan arındır. Mârifet sürmesiyle mana sözünü açığa vur ve cananı yani Allah'ı dağ bağ her yerden göresin:

Gir bu ᶜaşḳ mey-ḫānesine özle gerçekler özün
Ḳıl kebāb cismile cānıñ ḳanlu yaş döksün gözün
Ḫāliṣ ᶜayār eyle çirkden aça gör mir'āt yüzün
Tūtiyā-yı maᶜrifetle rūşen et maᶜnā sözün
Göresin cānānı her yüzden ola daġ üstü bāġ (92/6)

Nokta, Pergâr

Nokta; hakiki birlik, tüm çokluğun aslıdır. Noktanın hareket ettirilmesiyle çizgi oluşmaktadır ve bu da ikinci taayyüne işaret etmektedir. Nokta Hakk'ın tecellîsidir. Bütün harflerin, kelimelerin ve rakamların esasını nokta oluşturur. Güzelin yüzündeki ben bir nokta olup âşığı cezb eder. Besmeledeki "be" harfinin altındaki nokta da Kur'ân'ın özünü teşkil eder (Uludağ, 2005, s. 279). Her şey onun zâtının tecellîsi,

aşkının yansıması olduğu için seyr ü sülûkta da tesbih tanesinin devrine gerek kalmamıştır, Allah siyah benin noktasından aşk, sevda eylemiştir.

Sübḥa-i seyr-i sülūkuñ devrine cā ḳalmadı
Noḳṭa-i ḫāl-i siyāhdan eyledi sevdā Ḫudā (4/3)

Aşk, ayağının biri bu dünyada diğeri ruhlar âleminde olan bir pergeldir. Nihânî, zalim bir şekilde cahil olmamayı *"elest yemini"* ni unutmamayı öğütlüyor ve bu yeminle berzaha meftun olan aşk pergeline meydan okur:

Unudup peymānı ᶜahdi olma ẓalūmen cehūl
Berzaḫa meftūn olan pergār-ı ᶜaşḳa eṣ-ṣalā (150/3)

Kâinatta her şey, bekçi olmuş bir durumda aşk pergeli, hizmet için yerinde durmayıp hareket eder:

Her birisi olmuş ᶜases bir ḥālile pergār-ı ᶜaşḳ
Ḫizmet içün seyyār eder (97/26)

Bûy

Koku, nefha anlamındaki bûy, tasavvufta gönlün ilgi ve bağlantıdan haberdar olmasıdır. Aslında başlangıçta cem makamında mevcutken tefrika makamında da değişik bir halde bulunmaktadır (Uludağ, 2005, s. 80). Nihânî'ye göre her kimin cevherinde aşk kokusu varsa az veye çok eserleri ortaya çıkmaktadır. Yani aşkı saklamak mümkün değildir:

Cevher-i aṣlında her kimiñ olursa būy-ı ᶜaşḳ
Cüz'ī küllī anda āṣārı ᶜayān olur nümā (14/5)

Derya

Derya tasavvufta Hakk'ın sonsuz olan sıfat ve zât makamıdır. Bütün eşya ve varlıklar bu sonsuz ummanın dalgalarıdır. Umman, vahdet; dalgalar ise bunun kesretidir (Uludağ, 2005, s. 64). Eğer inci bulmak istersen gel, muhabbet denizine gir, tenini ve canını dost belası okuna hedef eyle. Buradaki dost Allah'tır ve "belâ" sözcüğü ile *elest bezmi*ne işaret edilmiştir. Nihânî, muhabbet denizine girilerek Allah aşkıyla bedenin yok edilmesini ve nefsin öldürülmesini nasihat ediyor:

Gir **muḥabbet** baḥrine gel bulmaḳ isterseñ ṣadef
Cism ü cānı dost belāsı sehmine eyle hedef (94/1)

Aşk denizinin coşmasıyla yeryüzü ve bitkiler hayat bulur ve her vadi ırmak olur. Tabiatın canlanması aşk denizinin coşmasına yani Allah'ın dilemesine bağlıdır (97/1). Muhabbet deryası yine coşmuş ve muhabbet sevdasını dalgalandırmıştır:

Yine cūş etdi deryā-yı muḥabbet
Temevvüc ḳıldı sevdā-yı muḥabbet (30/1)

At, Süvar, Kumandan

Aşk ata teşbih edilmiştir. Nihânî, bu ten ülkesinde gezinmeye; aşk atına binip dolaşmaya gelmişlerdendir: (64/1)

Aşk atlısı Nihânî'nin göğsüne bir ok vurmuştur ve o bundan son derece memnundur. Allah aşk ile kalbine tecellî etmiş ve nuru kalbinin altına ve üstüne dolmuştur. Rahman'ın cezbesi bütün vücuduna damarlarına erişmiştir:

Ḥamdüli'llāh fāris-i ᶜaşḳ sīnem üzre urdu oḳ
ᶜAşḳile nūr-ı tecellā ḳalbe doldu taḥt [u] fevḳ
Cezbe-i Raḥmān erişdi cümle ecsām [u] ᶜurūḳ
Leyk derdi olmayanıñ derdine hīç çāre yoḳ
Göñlü olmuşdur anıñ yanından ol dā'im ıraġ (92/2)

Allah, kıymetin ve büyüklüğün sultanıdır. Emîrin ordusu o tac sahibini ulular. Nihânî Allah'ı sultan olarak nitelendirmiş, emîrin ordusuyla da şeyhin askerlerini, müridlerini kastetmiştir. Ancak Allah'a hürmet etme, onu ululama aşkla yapılmaktadır. Çünkü aşk bir komutandır ve ona uymak gerekir. Aşk komutanının emir ve şevkiyle Allah'a yaklaşılmaktadır:

Sulṭān-ı ᶜizz [ü] şāndurur ceyş-i emīr sālār-ı ᶜaşḳ
Taᶜẓīm-i tācidār eder (97/40)

Hayme

Muhabbet, bir çadıra benzetilmiştir. Kalbe muhabbet çadırını kur ve bu çadırın içinde zikir kandilini yak, kapısına ise tevhid yazılı tokmağı as ve aşkın ışıklarını davet et:

Yaḳ çirāġ-ı ẕikr ḳalbe ḳur **muḥabbet** ḫaymesin
Ḳapıya tevḥīd ṭopun envār-ı ᶜaşḳa eṣ-ṣalā (150/5)

Râh

Nihânî aşk yoluna girdikten sonra irfanı bulmuş, gönlünü seyredip gönlündeki gerçek misafiri anlamıştır. Güzelliğinin kitabında bir kılavuz, şahid bulmuştur. Padişahın ferman kitabının derisi onun güzelliğinin bir nişanıdır (61/2).

Aşk uğrunda kan dökülecek bir yoldur. Nihânî, Hz. Ali'yi sevgili olarak nitelendirmiştir. O sevgilinin gümüş gerdanına siyah benler sıralanmıştır ve gönlünü yakmaktadır. Tasavvufa göre ben noktadır ve vahdeti temsil etmektedir, gayb âlemi ve Hakk'ın bilinmez hüviyetidir (Uludağ, 2005, s. 155). Onun karanlıklar içinden bir güneş gibi doğmasını istemektedir ve aşkının yolunda kan dökeceğini belirtmiştir:

Fıḍḍa-i gerdānda tanẓīm ḫāl-i Hindūlar ᶜaceb
Bu dil [ü] cānımı iḥrāḳ etmege nedir sebep
Gel ṭulūᶜ eyle seḥābdan etme nā-çīze taᶜab
ᶜĀḳıbet ᶜaşḳıñ yolunda dökülür ḳanım ᶜAlī (153/5)

Refref

Refref, efsanevî bir kuştur. Hz Peygamber Mi'râc Gecesi belli bir yere kadar Cebrâil ile yolculuk etmiş belli bir noktadan sonra öteye geçmesine izin verilmemiştir. Cebrâil kendisine eşlik edemeyeceğini söyleyince Refref gelip Hz. Peygamber'i Allah'ın huzuruna ulaştırmıştır (Uludağ, 2005, s. 292).

Allah'ın sırrının başlangıcı akıl ile idrak olunmaz; sırlarımızın gayreti ancak aşk refrefiyle anlaşılır:

ᶜAḳlile idrāk olunmaz sırr-ı Rabdır mebde'i

Refref-i ᶜaşḳ ile mefhūm ġayret-i esrārımız (67/6)

Dolap

Dolap; hile, kuyu veya dereden su çıkarma aparatı anlamlarına gelmektedir. Edebiyatta daha çok bu son anlamıyla kullanılmaktadır (Pala, 2004, s. 124). Yunus Emre'nin de "dolap benzetmesi" meşhurdur ve o kendisini dertli dolaba benzetmiştir[1].

Nihânî aşkı bir dolap olarak nitelendirmiş kendisinin de dünyada bu dolabı döndüren bir çarh olduğunu ifade etmiştir:

Geh ebced-ḫˇān gibi ḳārī ḥurūfda miṣl-i Ḥūzaḥdır
Sevindirir maḳāli zāhidiñ Münker-i berzaḫdır
Nihānī ᶜaşḳ dolabın dönderir ᶜālemde bir çarḫdır
Rıżāyā dem-be-dem micmer-fürūz-ı heft-dūzaḫdır
Ziyāret ḫānesin aḥbābına tebḫīr eder vāᶜiẓ (87/7)

Maraz

Aşk hastalığa benzetilmiştir. Aşk hastası olan ârif, gönül gözü açık olan kimsedir ve hastalığına dağdaki otlardan, bitkilerden deva istemez Yokluk meclisinde yani bu dünyada, kâmil insan örümceğe ağ olmaz. İnancı zayıf olan insanlar ancak örümceğin ağına tutunurlar. Sultan gönül şehrine hoş bir otağ kurmuştur. Her kimin gönlünde Allah aşkından dolayı yara olsa, bağrı gelincik gibi göz göz yara olsa, sonunda dermana erip canı, gönlü sağ olur:

Marīż-i ᶜaşḳ olan dānā hīç ister mi devā-yı daġ
Fenā bezminde merdümler olur mu ᶜankebūta āġ
Ki dil şehrine sulṭān ḳurdu ṭāḳ-ı ᶜālī ḫoş otāġ
Her kim[iñ] kim derd-i Ḥaḳdan yüreginde olsa dāġ
ᶜĀḳıbet dermāna erip cān [u] göñlü ola ṣaġ (92/1)

Âlay, Kâlâ, Lala, Nây, Tabl, Mizmâr

[1] Bk. Tatçı, 1990; Özçelik, 2015.

Aşk bir alaya, kumaşa, lalaya, neye, hay huya, davula ve düdüğe benzetilmiştir. Aşk alayı gönle yuva yapar, aşk kumaşı kendini gösterir, aşk lalası bu gönlü çiçeklerle süsler, aşk neyinin nidası gönle ulaşır ve aşk hay huyu gönül şehrine düşer:

Lāne yapdı dilde çün ālāy-ı ᶜaşḳ
Kendin iẓhār eyledi kālā-yı ᶜaşḳ
Zeyn-i ezhār eyledi lālā-yı ᶜaşḳ
Cāna erdi çün nidā-yı nāy-ı ᶜaşḳ
Düşdü dil şehrine hūy [u] hāy-ı ᶜaşḳ (100/1)

Aşk düdüğünün ve davulunun çalması ilahî aşkın gönle tecellî etmesi ve dert ehlinin bundan memnun olmasıdır:

Oldu muḥīṭ-i sāriyāt çaldı ṭabıl mizmār-ı ᶜaşḳ
Derd ehline ḫoş-kār eder (97/6)

Câr, Dâr

Nihânî aşka çağrıda bulunmaktadır. Tevhide ve aşk komşusuna davette bulunur. İrfanı çoğaltmak için aşk yurduna aşk direğine çağırmaktadır. Bu direk bir aşk şehidi olan Hallac-ı Mansur'un "*Ene'l-Hak!*" dediği üzere şehit edildiği darağacıdır:

Eṣ-ṣalā tevḥīde daᶜvet cār-ı ᶜaşḳa eṣ-ṣalā
Kesb-i ᶜirfān etmege bu dār-ı ᶜaşḳa eṣ-ṣalā (150/1)

Sarımsak bostanı, yani dünya tuzağını ve aşk darını kurmuş gece gündüz devreder. Fetih mekânı olan bostanda (Uludağ, 2005, s. 79) darağacı Hallâc-ı Mansur gibi Allah aşkında yok olacakları beklemektedir:

Leyl ü nehār bustān-ı fūm ḳurmuş ṭuzaġ [u] dār-ı ᶜaşḳ
Devrile bī-ḳarār eder (97/28)

Pâzâr

Tasavvufta göre pazar ilahî nurların tecellî ettiği makam, kesret ve tefrika mertebesidir. Aşk pazarı ise gönlüne aşk ateşi düşen âşığın sevgilisine yönelmesidir (Uludağ, 2005, s. 285). Nihânî sadık talip olanları aşk pazarına davet eder yani Allah'a yönelmelerini ister. *"Elest meclisi"* nde yemini olanlar bu davete riayet eder, durmaz gider:

Kimde kim bezm-i ezel iḳrār var durmaz gider
Ṭālib-i ṣādıḳ olan pāzār-ı ᶜaşḳa eş-ṣalā (150/2)

Nar, Ateş, Od

Aşk, yakıcı özelliğinden dolayı ateşe benzetilmektedir (Uludağ, 2005, s. 49). Nihânî, "*elest ahdi"* ni yenileyip, tarikat yoluna girmeye; ten zumetinden kurtulup aşk korunda yanmaya davet ediyor:

Eyle gel tecdīd-i peymān gir ṭarīḳat rāhına
Ẓulmet-i tenden ḫalāṣ ol nār-ı ᶜaşḳa eş-ṣalā (150/4)

Nihânî, Allah aşkıyla bütün varlığının yanıp vücudunun onun varlığında "kaf ve ha"da mahv olduğunu belirtmiştir. Ömür Ceylan (2007) "Kaf"ın Allah'ın adlarından olduğunu ve kudret sahibi anlamına geldiğini ifade etmiştir (229). "Hâ" da yine aynı şekilde Zât'ı temsil etmektedir (Uludağ, 2005, s. 150). Sonra onun zâtı her bir eşyada tekrar tecellî etmiştir. O bu şekilde hakikat vechine bir gösterge olmuştur. Burada fenâfillâh ve bekâbillah mertebelerine ulaşıp Allah'la bir olduktan sonra tekrar kâinatta tecellî söz konusudur. İlahî dairesel döngü devam etmektedir:

Yandı cümle varım ᶜaşḳ [u] sevdāda
Maḥv oldu vücūdum ḳāf ile ḥāda
Seyr etdim ẕātımı her bir eşyāda
Ḥaḳīḳat vechine olmuşam manẓūr (61/3)

Rıdvan ve Malik sır kalesinin yani cennet ve cehennemin bekçileri, göğün hamallarıdır. Aşk ateşi bazen iyileştirir, bazen hasta eder (97/18). Nihânî, aşkın ateşinden dolayı öyle bir yanmıştır ki gölge gibi düşmüş elem ve hüzün içinde kalmıştır:

Ne düşdüñ sāyeveş n'oldu nedir ālām [u] aḥzānıñ
Ne yandıñ āteş-i ᶜaşḳıña şimdi sen Nihānīyā (12/5)

Aşk ateşiyle sevgilinin gözleri hâlâ kan dökmeye devam etmektedir:

Ḳızarmış çeşm-i ḫūn-rīziñ mey-i ᶜuşşāḳdan cānā
Ne bu āteşle neẕẕāre gözüñ ḳan etmede ḥālā (12/1)

Mâr

Mecazî aşk yılana benzetilmiştir. Aşk yılanı, seyisin dizginini cehennem ateşine çeker ve seyis, bu duruma boyun eğerek katlanır:

Çekdi ᶜinān-ı rāyiżi nār-ı dūzaḫa mār-ı ᶜaşḳ
Bi'ṭ-ṭavᶜ iḫtiyār eder (97/44)

Tîğ

Aşk kılıca benzetilmiştir ve bu kılıç Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye hediye ettiği zülfikar kılıcıdır. Bu aşk kılıcı ile yapılan savaş âdeta Müslim-i Teberdâr eder. İbrâhim ed-Dakûkî'nin (1997) verdiği bilgiye göre ünlü Arap kumandanı Ebû Müslim-i Horâsânî gösterdiği kahramanlıklarla İran halk edebiyatında yeni bir motif olarak Teberdâr (Baltacı) adına bürünmüştür (s. 350). Aşkla mücadele, yiğitlerin ün kazanmalarını ve gösterdikleri kahramanlıklar neticesinde farklı milletlerin dahi onları sahiplenmesini sağlamıştır:

Ṭaḳ boynuña teslīm resen çek tīġ-ı ẕü'l-feḳār-ı ᶜaşḳ
Müslim-i Teberdār eder (97/48)

Tuzak

Nihânî, aşkı bir tuzağa benzetir Nefis, Akl-ı küll ve nefis âşığı bu tuzağa karşı uyarır:

Nefs-i merḥūmumla ᶜaḳl-ı küll geldi
Dedi ekl eyleyip żāyᶜ etme pendi
Bu ᶜaşḳ ṭuzaġıdır berk eyle bendi
Emr [ü] nehy ᶜālemi oldu nişānım (120/11)

Dem

Sözlükte dem; nefes, içki, vakit anlamlarına gelmektedir. İsmail Hakkı Bursevî'ye göre "demden maksûd rûh-ı hayvânîdür" (Ceylan, 2007, s. 353). Nihânî'de aşk demi, yani içkisi sarhoş edip dehşete düşürmekte ve insan iyiyi, kötüyü ayırt edememektedir.

Diñle ey yār-ı vefādār diyem ᶜ aşḳıñ demini
Mest [ü] medhūş oluban bilmeye yaḫşi kemini (156/1)

Nitekim aşk, ilahî olsun mecazî olsun kumaşı ortak olup farkı kişiye göre belirlenmektedir. Şiirlerdeki ortak tema insanın aşk üzerine yaratılması ve Allah'a dönüşün yine aşk üzere olacağıdır. İlk karşılaşmada şaşkınlık duyulur ancak insanın tabiatında aşk kokusunun bulunması nedeniyle insan aslına özlem duyar. Asıl olana ulaşmak yani Hakk'ın zatına kavuşmak için bir aşk meyhanesine girmek, aşk şarabını içmek, aşk ateşiyle yanmak, muhabbet denizinde boğulmak, aşk yoluna girmek ve bir ayağı bu dünyada diğer ayağı berzahta olan aşk pergelini iyi yönetmek gerekmektedir.

2.3.1.1. Aşkla İlgili Unsurlar

2.3.1.1.1. Sevgili

Sevgili; yâr, ma'şûk. Tasavvufta mutlak olarak Hak'tır. "İster sevsinler ister sevmesinler herkesin gerçek mahbûbu odur. Mahbûp olması daha çok abdiyet ve ubudiyet itibariyledir" (Uludağ, 2005, s. 233).

Nihânî'nin sevdiği kat'î olarak açık bir şekilde eşi benzeri olmayan bir Allah'tır ve Hz. Peygamber Allah'a sevgili olmuştur. Dolayısıyle Nihânî'nin de sevdiği kendisinden yardım beklenen o Mustafa'dır:

ᶜ Ayn-ı yaḳīnde nümāyān bir Ḫudādır sevdigim
Oldu maḥbūb müsteᶜ ān ol Muṣṭafādır sevdigim (116/1)

Allah, Hz. Muhammed'in âşığı olduğu için onun sevgili olarak şöhret bulmasını sağladı. Hz. Peygamber de Hz. Ali'yi çok sevmektedir ve bu nedenle Hz. Ali vasıta aşk olmuştur. Sen de Hz. Ali'yi sev ki Hz. Peygamber âşığı ol:

Çü Ḥaḳḳ āşıḳ-ı Ahmeddir ᶜ Alī vāsıṭa ᶜ aşḳ oldu
Olup maᶜ şūḳ Muḥammed baḳ ẓuhūru şānına bāᶜ iş (35/6)

Bu bende, zenbile yani feleğe mağlup olup mahcup bir şekilde güçsüz kalmıştır. Ey Allah'ım yüce şanlı sevgili Ahmed şefaatçimdir:

Bu bende zenbīle maġlūb olup bī-tāb ḳalıp maḥcūb
Şefīᶜ im Aḥmed-i maḥbūb maḳām-ı ᶜ ālī-şān yā Rab (21/5)

Aşk pîrinin sohbeti candan lezizdir ancak cânandan daha lezzetli bir şey yoktur. O'nun derdi dahi dermandan lezizdir. Cânâna (Allah'a) kavuşmanın koşulu ise riyasız zikretmektir: (52/1), (52/2), (25/7)

Bir kişinin gönlünün rahat etmesi, göklerin ankası olup yolundaki aklından vazgeçerek sevgilisini bulmasına bağlıdır. O zaman hakanın muhabbet tahtını gönülde kurmuş olur. İşte o zaman Allah o kişinin kalbinde tecellî eder:

Geçip bu ᶜ aḳl-ı ṣūretden olup ᶜ Anḳāsı eyvānıñ
Bulup cānın ola rāḥat bu birlikde o cānānıñ
Muḥabbet taẖtını dilde ḳurup otura ẖāḳānıñ
Menem şāhı bu meydānıñ menem devri bu devrānıñ
Menem cānı bu canlarıñ men ile diridir her cān (129/9)

Bir sevgili olan sâkî, elinden kadehi düşmeyen pervasız bir rinddir. Nihânî, "Ey Sâkî! Meclisteki gönül parlaklığı, ferahlığı o güzel, hoş, parlak şaraptan mı kaynaklanıyor, bilmiyorum?" derken aslında "mey"in ilahî aşkı temsil etmesinden dolayı kalbinin Allah aşkından dolayı ferah ve aydınlık olduğunu belirtir:

Bezimde tāb-ı dil sāḳī mey-i raᶜ nā mıdır bilmem
Elinden cāmı düşmez rind-i bī-pervā mıdır bilmem (119/1)

Sevgili, âşıklara içki sunan gül çehreli bir sâkîdir. Nihânî gönlüne seslenerek içki meclisinde ve bu gül çehreli sâkînin elinde ne bulduğunu, içki kadehinden neler

süzdüğünü ve âhının nedenini sorgular. Burada sâkî tekkede ilahî aşkı sunan bir şeyhtir ve âşığın âhının nedeni ise günahları ve pişmanlıklarıdır:

Ne bulduñ bezm-i mülde sāḳī-i gül-çehre destinde
Ne süzdüñ cām-ı meyden ey dilā āhıñ neden āyā (12/4)

Sevgilinin yüzü, yanağı, beni, dudağı ve dişleri âşığı mest eder. Çenesiyle kaşı arasındaki o muntazam çizgi âdetâ yerle göğün birleşir gibi göründüğü görüş ve dönüş sınırlarıdır. Sevgili bir sâkîdir, dudağının la'lini bir kez sunsa âşığı ayılmaz bir mestaneye dönderir. Mürşidin vahdeti anlatıp ilahî aşkı sunmasıyla mürid kendinden geçer, Allah aşkıyla sarhoş olur:

Rūy u ruḫuñuñ oldum ben derdile müştāḳı
Ol ḫāl [ü] leb [ü] dendān mest eyledi ᶜuşşāḳı
Ebrū-yı zeneḫdānıñ bend eyledi āfāḳı
Laᶜl-i lebiñi bir kez suñduñ bize ey sāḳī
Gūyā ki ayılmaz bir mestāneye dönderdiñ (105/5)

Sevgili bir kitaptır ve onun güzelliği bu kitabın başlığından seyredilebilir. Dîvân şiirinde sevgilinin yüzü Kur'ân'a benzetilir. Ondaki tezyinat, harfler, harekeler, âyetler sevgilinin birer güzelliğini karşılar (Pala, 2004, s. 279). Kur'ân'ın başlığı besmeledir; sevgilinin yüzünün ser-levhası ise onun kaşlarıdır. Kur'ân'ın özünü, sırrını besmeleden keşfetmek mümkün olabildiği gibi sevgilinin güzelliği de kaşlarından anlaşılabilir. Ancak Nihânî bu başlığın imla mı, imza mı yoksa inşa mı olduğuna karar verememiştir:

Kitāb-ı ḥüsnünü ser-levḥadan bir nebze seyr etdim
Bütün imlā mıdır imżā mıdır inşā mıdır bilmem (119/8)

Sevgilinin güzel yüzü âdeta gülbahçesidir ve her dem resminin yapılmasını vaat eder. Gönül için sevgilisini sever derler; ama bu gönül çılgın mıdır, nedir bilmem. Bazen de sevgili güzel konuşmasından dolayı dudu kuşudur ve bülbüldür, konuştukça tabiatım ona kapılır:

Gülistān-ı cemāli vaᶜde-i taṣvīr eder her dem

Gönül derler sever dildārını şeydā mıdır bilmem (119/6)

Rübūde eyledi ṭabᶜ ım tekellüm eyledikde hep
O ḫūb ṭūṭī midir yā bülbül-i gūyā mıdır bilmem (119/2)

Sevgili bir goncadır, yanakları ise güldür; âşık da goncanın açılmasını bekleyen bir bülbüldür. Ey gonca! Bir kez olsun açıl da gönlümün bülbülünü hoş tut. Ey gül yanaklı! Kavuşma dikeninin budağına ara açıldı:

Açıl ey ġonca bir kez ᶜ andelīb-i ḫāṭırım ḫoş ṭut
Açıldı şāḫ-ı ḫār-ı vaṣlıña ey gül-ᶜ iẕār ara (12/3)

Sevgilinin yüzü aydır, gümüş bedeni dertlere tiryaktır; dudağı bal veya Kevser ırmağıdır; omuzlarına dökülen kıvrımlı saçlarının debdebesi sağda solda âşıkları avlayan serkeşdir: (139/1,2,4)

Sevgili tavrından dolayı yeni doğmuş bir çocuk ve cennetteki Tûbâ ağacıdır. Tûbâ ağacı bütün cenneti gölgeleyen ilahî bir ağaçtır. Nihânî bu beyitte sevgiliyi bebeklere benzeterek ona saflık, masumluk vermek istemiştir. Diğer taraftan sevgili o kadar güzeldir ki bu güzelliği ile cenneti bile gölgede bırakmaktadır:

Müzeyyen eyledi maḥbūb-ı zībā bir ᶜ aceb ḥālet
Bu ṭavrile nedir vildān mıdır ṭūbā mıdır bilmem (119/3)

Sevgili vefasız ve iki yüzlüdür. Rana, sarı ve kırmızı renklerden oluşan bir gül olduğu için aşırı güzelik yanında iki yüzlülüğü de temsil etmektedir (Kartal, 2010, s. 475). Sevgili yüzünde saçını büker, güzel ancak çok da samimi olmayan gülücükler saçar başı da sümbül ya da çok kırmızı bir güldür:

Bugün gīsū büker rūyunda raᶜ nā ḫande-rīz eyler
Seri sünbül müdür yāḫud gül-i ḥamrā mıdır bilmem (119/4)

Sevgili süzgün bakışlarıyla göğüs deler; âşığın üzülmesine, çaresizliğine güler; onunla alay eder. Sevgili alaycıdır, âşığı mahv etmeye çalışır, onu gurbet ellere salar, viraneye çevirir:

Gamzeñle sīnem deldiñ tīġı başıma çaldın
Men vāh dedim güldüñ meh-tāb-ı ṣafā bulduñ
Bī-çāreligim bildiñ maḥv etmek içün geldiñ
Gör baña neler ḳıldıñ ġurbet iline ṣaldıñ
Hep varlıġımı aldıñ vīrāneye dönderdiñ (105/4)

Sevgili âşığı görmemezlikten gelir, gözü hafif şaşıdır. Nihânî artık rindler meclisine bakmaz olmuştur çünkü onun gönlü yabancılara meyl etmiştir:

Baḳar mı meclis-i rindāna dil aġyāra meyl etdi
Neden iġmāz eder āyā gözü şehlā mıdır bilmem (119/7)

Nihânî için sevgili Allah'tır, Hz. Peygamber'dir ve bazen de Hz. Ali'dir. Bununla beraber mecazî aşkı işlediği birkaç şiirinde ise sevgili, Dîvân edebiyatı kültüründeki belli kalıpları olan sevgiliyle aynıdır. Sâkînâme türündeki şiirlerinde ise ilahî aşkı ve sevgiliyi remizlerle anlatmıştır. O, genel olarak sevgili kelimesini kullanmamış bunun yerine "cânân" ve "mahbûb" kelimelerini tercih etmiştir.

2.3.1.1.2. Âşık

Âşık; "Tutkun, düşkün, vurgun, haddinden çok fazla ve aşırı derecede seven" anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta ise "Allah Teâlâ'yı son derece ve azami mertebede seven. Muhib, Hak âşığı"dır (Uludağ, 2005, s. 48).

Nihânî, birine bir şeye tutkun anlamına gelen "âşık" kelimesiyle birlikte seven, sevgi besleyen dost anlamına gelen "muhib" kelimesini de kullanmıştır. Âşığın hanesi yani gönlü bir aynadır ve burada seven, sevilen, sevgi; aşk, âşık ve mâşuk olmak üzere hepsi görülmektedir:

Muḥib maḥbūb muḥabbetle daḫı ᶜaşḳ āşıḳ [u] maᶜ şūḳ
Daḫı mir'āt ile rā'ī vü mer'ī ḫānene bāᶜ iş (35/5)

Ey Allahım! Âşık oldun, Hz. Muhammed'i sevgili eyledin ve kâinatın yaratılmasına delilin oldu (158/5)

Ey Resûlallâh! Kalpte sana olan aşk ve muhabbet için Allah âriflere, sana kavuşma zevkini vere:

Saña ḳalbde olan ᶜaşḳ [u] muḥabbet ḥaḳḳı çün Mevlā
Vere ẕevḳ-i viṣālin ᶜārifāna yā Resūla'llāh (142/3)

Allah'a şükürler olsun ki ben Hz. Peygamber'in hanedanının âşığıyım, benim ebedî şerefim, onun yoluna başımı koydum:

Ḥamdüli'llāh ben muḥibb-i ḫānedān-ı Aḥmedem
Terk-i ser ḳıldım yolunda cāvidān-ı emcedim (115/1)

Âşık sadık olmalıdır. Hem ehl-i beytin âşığı olup hem de sadık âşık olunmalıdır. Hem hânedanın âşığı olup hem de misafire hizmet edilmelidir: (132/9)

Âşık sevgilinin lebinin suyundan içmiş, fakat sarhoş olup baş ağrısı çekmemiştir; çünkü bu leb Allah'ın kelamıdır. Sevgilinin zülfünün ağına bağlanmış fakat hasta olmamıştır; çünkü bu zülüf hiç kimsenin ulaşamadığı gaybî hüviyettir, Hakk'ın zâtıdır. Sevgilinin zülfünün misk kokusu onu tedavi edememiş o hep gerçek sevgiliyle olmak istemiştir. Leylasız gönlü karar kılamamıştır, sonunda aşk onu deli dîvâneye döndermiştir:

Zülfüñ aġına göñlüm bend oldu bīmār etmez
Müşküñ būyundan aña bir ḫoşca tīmār etmez
İçdim lebiñ suyundan ammā ki ḫumār etmez
Bir laḥẓa göñül sensiz ey Leylā ḳarār etmez
Āḫir beni Mecnūnveş dīvāneye dönderdiñ (105/2)

Âşık sevgiliye kavuşma arzusu ile sersem olup kendinden geçmiştir ancak bunun yüce bir şey mi, bayağı bir şey mi, yoksa çok yüce bir şey mi olduğunu henüz anlayamamıştır. Âşık sevgilinin hayalini kucakladığı için uykusuz kalmıştır. Şu anda rüyada mıdır hayalde midir bilemez:

Nihānī vuṣlat-ı dildār ile bī-ḫūş olup geçdi

Henüz bālā mıdır ednā mıdır aᶜ lā mıdır bilmem (119/9)

Dil-i zārım ḫayāl-i yāri āġūş etmeden bī-dār
Bu dem rü'yā mıdır āyā hele ḫulyā mıdır bilmem (119/5)

Âşık ağlayan çılgın bir bülbüldür ve onun nemli gözlerinin gözyaşları sevgilinin mahallesindeki güzellik gül bahçesini çiy taneleriyle dodurmuştur:

Gülistān-ı cemāliñ kūyunu pür-jāle etmişdir
Sirişk-i dīde-i nemnāk-ı zār-ı bülbül-i şeydā (12/2)

Âşık, bu halinden sonra bazı değerlerini kaybetmiştir. Zühdlüğünü, şanını, sıfatını, sabrını, kurtuluş ve selametini kaybetmiştir. Orucu, namazı, haccı ve zekâtı unutmuştur ve zâhidler arasında yabancıya dönmüştür:

Ne zühd [ü] ṣiḳātim var ne remz [ü] nikātım var
Ne şān [u] ṣıfātım var ne faẓl [u] naᶜ atım var
Ne ṣabr [u] ṣebātım var ne fevz [ü] necātım var
Ne ṣavm [u] ṣalātım var ne ḥacc [u] zekātım var
Zāhidler arasında bīgāneye dönderdiñ (105/3)

Divan'da âşık Allah'tır ve Nihânî'nin kendisidir. Allah Hz. Peygamber'e Nihânî de Allah'a ve Hz. Peygamber'e âşıktır. Nihânî ayrıca bir seyyid olarak ehl-i beyte derin sevgi duyar. Mecazî aşkın konu edildiği birkaç şiirde ise âşık, Dîvân edebiyatı geleneğindeki âşığın hemen hemen bütün vasıfların taşımaktadır.

2.3.2. Din ve Tasavvuf

2.3.2.1. Dinî Unsurlar

2.3.2.1.1. İtikad

2.3.2.1.1.1. Allah

Kâinatın sahibi olan Allah insanoğlunun ve dolayısıyla şairlerin dilinde bir zikir, hamd ve şükür sebebi, istek makamı, gönüllerde bir sevgili olarak yer etmiş ve kulları tarafından zikredilmiştir. Türk edebiyatında dinî gerekse lâ-dinî temalı şiirlerde Allah lafzı her zaman bir vesileyle anılmış ve ona dualar edilmiştir.

Allah'ın eşi ve benzeri yoktur, Hz. Muhammed onun resûlüdür. Allahtan başka tapacak bir ilah yoktur ve kalplerde bununla ilgili bir şüphe bulunmamaktadır. Allah her şeyin en doğrusunu bilir, doğrusu sözü uzatmaya gerek yoktur:

Şebīh-i bī-miṣāl Allāh Muḥammed Ḥaḳ Resūlu'llāh
Dilimde virdim *illā'llāh*[1] ḳulūba yoḳ gümān yā Rab (21/7)

Gel Nihānī iḫtiṣār et sözüñü
Ḥaḳ budur *Allāhü a'lem bi'ṣ-ṣavāb*[2] (16/12)

Kâinatta bulunan bütün eşya Hakk'ın gölgesidir, onun sıfatlarının yansımasıdır. Onun bu sıfatları, esması şeklinde tezahür etmiştir. O aşk üzerine kâinatı yaratmıştır ve bu sevdanın nişanı Nihânî'dir. Bu yolculukta onu ve isimlerini daima zikretmek son derece önemlidir. Onun esmasının sırrı ise "Hû"dadır[3]. Bütün kâinat Hû ile karışmıştır. Hû diyerek Hakk'ın mutlak gaybı olan Hû'ya ayna tut:

---

[1] *Lāilāhe* ***illā'l-lāhu*** . "**Allah'tan başka tapacak** ilah yoktur." (Yılmaz, 2013, s.243).

[2] "Allah en doğrusunu bilir." Erişim adresi: http://www.luggat.com

[3] Hû, Allah'ın mutlak gayb olan hüviyeti, künhü, temaşası mümkün olmayan zâtı (Uludağ, 2005, s. 172).

Ẓıll-ı Ḥaḳdır añladım eşyā ile **esmāyı** men
Hep me'āṣirle mü'eṣṣir ᶜ ālem-i ṣuġrā-yı men
Sırrıma ẓarfım Nihānī noḳta-i sevdā-yı men
Encümen bezminde lāl oldu zebān fem ibtidā (2/7)

Ḥū ile memzūc olupdur cümle bu kevn [ü] mekān
Hū żamīr-i Ḥaḳḳa mir'āt et nidāyı hū deyü (136/3)

Yerde ve gökte canlı ve cansız her ne var, zikreden olup şüphesiz Hakk'ın birliğini şan ve şerefle ta'zîm eder:

Ne kim var yerde vü gökde cemādāt ü daḫı zī-rūḥ
Olup ẕākir yaḳīnen vaḥdet-i Ḥaḳḳı ᶜ alā tesbīḥ (43/5)

Allah'a ulaşmada ve kalbi kirden pastan temizlemede Allah'ı ve isimlerini zikretmek son derece önemlidir. Bu nedenle *Dîvân'*da Allah'ın esması özellikle vurgulanmaktadır. Allah lafzı 33, Hak 50, Hudâ 19, Mevla 15 ve İlah 11 kez geçmektedir. *Dîvân*'da Allah'ın hemen hemen bütün isimleri anılmıştır. O, tek ve bir olandır (Allâhü Ehad; 3/9, 31/8, 48/1,); merhametli ve esirgeyendir (Raḥmānü'r-Raḥīm; 21/6, 114/2, 26/20, 92/2, 129/6); en merhametlidir (Rabb-i Erhâm; 127/32); tükenmez kudret sahibidir (Kâdir; 48/1); celal ve ululuk sahibidir (Zü'l-Celâl; 22/8, 40/5, 66/5, 150/6); büyük ve uludur (Azîm; 114/1); bağışlayıcı (Gaffâr 114/6); çok hibe edendir (Vehhâb; 75/5, 107/7); tek (Yezdân; 9/3, 115/2, 134/3, 155/8), Kird-gâr (145/4), kendisine ibadet edilen (Ma'bûd; 50/1).

Mutasavvıf bir şair olan Nihânî Allah'a zikir ve dualar etmiş, yarattıklarına bakıp onu tefekkür etmiş, aşk ile sevmiş ve aynı zamanda gazabından korkmuştur. O esmâ-i hüsnâ-yı dilinden düşürmemiş, onun isimlerini bilmeyi ve kalpten zikretmeyi tasavvufî makamlarda yükselme aracı olarak görmüştür.

2.3.2.1.1.2. Melekler

Farklı sûretlerde bulunabilen, duyularla algılanamayan nuranî varlıklardır. Melekler günah işlemezler, Allah'ın emirlerini eksiksiz yerine getirirler, erkeklik ve dişilikleri söz konusu değildir (Özervarlı, 2004, s. 37).

Melekler; cin kavmini perişan etmiş, yok etmiştir. Âdem'in yaratılmasına melekler gıbta ederler, ona imrenirler, bunların hepsi hizmete gelir gider, sayılmaz işleri vardır, ama kimse tam olarak onların ne yaptıklarını bilmez, bolluk bereket içinde naz ve edâ ile salınarak yürürler:

Noḳṣān demeyelim tām görüñ işi
Ḳalmasıñ żamīrde aṣlā teşvīşi
Şimdi yaḫşi diñleñ sır bu cünbişi
Ḳavm-i cānnı maḥv eyledi **sürūşān** (126/1)

Melā'ik zümresi ġıbṭa ederdi
Cümlesi ḫiẕmete gelir giderdi
Ṣayılmaz a[c] māli ṣanki mederdi
Nāz ü na[c] īm ile yürür ḫırāmān (126/5)

Melekût âlemi ruhların ve meleklerin âlemidir. Sıfatlar birliğinde, Allah sâlike sıfatlarla tecellî ettiği zaman sâlik eşyayı ve onun sıfatlarını değil yalnızca Allah'ı ve onun sıfatlarını görür, "sıfatta mevsufu temaşa eder" (Uludağ, 2005, s. 359). Melekler âlemine ulaşmayı arzu ediyorsan sadece Allah'ı ve onun sıfatlarını görmen gerekmektedir; ne zamana kadar bu arzu ve heveslerinin peşinde koşacaksın:

Melekūt [c] āleminiñ seyrine ermege murād
Eyle tevḥīd-i ṣıfātı tābe-key meyl [ü] heves (70/6)

*Dîvân'*da meleklerden Cebrâil'in, Rıdvan ve Malik'in adları geçmektedir ayrıca Allah'a yakın dört büyük melek olan Cebrâil, Mikâil, İsrâfil, Azrâil "Kerrûbiyân" adıyla kullanılmıştır.

Cebrâil; Cibril, Vahyü'l-Emîn ve Rûhü'l-Kuds isimleriyle de bilinmektedir. Ceylan (2007) Cibril'in melekler içinde müstesna bir yeri olup insanların kalplerindeki kirleri temizleyip vahyi taşıması sebebiyle tertemiz kılındığını, diğer meleklerin iki üç kanadı varken onun altı yüz kanadının olduğunu, makamının akl-ı küll mertebesinde olduğu için Hz. Peygamber'e de bu altı yüz kanadıyla göründüğünü, belirtmiştir (s. 125). Cebrâil aşkın seçilmişidir. Mi'râc Gecesi'nde Refref kuşu ile Hz. Peygamber'i Allah'ın davetine eriştirir:

Refref ile Kerrūbiyān **Vaḥyü'l-Emīn** muḫtār-ı ᶜaşḳ
Gāh daᶜvet-i Cebbār eder (97/16)

Resûller ve nebîlere aracılık eden Cebrâil'dir. Allah, dört hak kitabı bu melek vasıtasıyla göndermiştir. Allah'ın gaybından evliyaya vasıtasız ilham gelip Cibril feyzi artırır. Nihânî'nin kalbine de ilham Ruhü'l-Kuds (Cebrâil) aracılığıyla gelir, onun sesini işitir ve ihya olur:

Rüsül ile nebīye vāsıṭa Cibrīldir memdūd
Edipdir dört kitāb irsāl daḫı ***hem*** muṣḥaf-ı ḥaḳ Maᶜbūd (50/1)

Olupdur evliyāya ġayb-ı Ḥaḳdan vāridāt ilhām
Bilā-vāsıṭa vü Cibrīl füyūżātı olur mezdūd (50/6)

Semᶜime erdi ṣadā-yı **Rūḥ-ı Ḳuds**
Eyledi iḥyā beni pes ol nikāt (31/4)

Rıdvân ve Mâlik, Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîslerde adı geçen meleklerdendir. Rıdvan, cennetin Malik ise cehennemin bekçisi olarak vasfedilmektedir (Özervarlı, 2004, s. 39). *Dîvân'*da Rıdvan arşın yükünü taşıyan bir hamal ve sır kalesi olarak nitelendirilmiştir. Malik ise aşk ateşidir bazen tedavi eder bazen hasta eder:

Ḥammāl-ı ᶜarş ḥışn-ı ḥaṣūr **Rıḍvān** [u] **Mālik** nār-ı ᶜaşḳ
Tīmār gāh bīmār eder (97/18)

Nihânî, cennet ve cehennemle ilgili bütün kavramları kendisine yüklerken Malik ve Rıdvan'ın da kendisinde olduğunu söylemiştir:

Uçmaḳ ṭamu ḥūrī cümlesi bende
Ṭūbā Kevṣer ᶜ azāb cümlesi bende
Mālik Rıḍvān ᶜ aṣā nemlesi bende
Gāh ġayyā ḳaṭranım gāh ᶜ arş-ı raḥmān (125/13)

Muharrem ayı geldiğinde dört büyük melek olan Cebrâil, Mikail, İsrafil ve Azrail kendiliğinden siyahlara bürünüp yas tutarlar:

Mātem ayı geldi olup rāygān
Hep siyāh-pūş oldular **Kerrūbiyān**
Kerbelā aḥvāli olup dāstān
Ehl-i ᶜ aşḳ zümresi oldu bī-mücān
Lerze ṭutar gūyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler fiġān (123/1)

Meleklerin özellikleri, melekût âleminde bulundukları ve dört büyük meleğin görevleri üzerinde durulmuştur.

2.3.2.1.1.3. Kutsal Kitaplar

*Dîvân'*da kutsal kitaplar ve Kur'ân-ı Kerîm hakkında bilgi verilmektedir. Allah, Cebrâil vasıtasıyla Hz. Muhammed ve diğer peygamberlere olmak üzere dört kitap göndermiştir. Bunlardan Zebûr, Hz. Dâvûd'a; Tevrât, Hz. Mûsâ'ya; İncîl, Hz İsâ'ya; Kur'ân, Hz. Muhammed'e nâzil olmuştur. Ayrıca Hz. Âdem, Hz. Şît, Hz. İdrîs ve Hz. İbrahim'e olmak üzere yüz suhuf (sâhifeler, emirler) gönderilmiştir:

Rüsül ile nebīye vāsıṭa Cibrīldir memdūd
Edipdir **dört kitāb** irsāl daḫı **muṣḥaf-ı ḥaḳ** Maᶜ būd (50/1)

Bunuñ dördü müdevvendir daḫı hem yüzü ṣuḥf oldu
Zebūr Tevrāt ile **İncīl** ü hem **Ḳur'ānı** bil maḥdūd (50/2)

Dāvūd ᶜ Īsā ile Mūsā Muḥammed Mūsā çārdır
Müdevven bunlara indi gözüñ aç eylegil meşhūd (50/3)

Ṣuḥuflar Şīt ü Ādem İdrīs İbrāhīme inmişdir
Bulardır ṣāḥib-i küttāb Emīnu'llāh ile maᶜdūd (50/4)

İncîl, Tevrât ve Zebûr'un sayfaları peygamberlerin sözleridir. Nurun üstüne nurdur: (126/14)

Allah, Hz. Musa'ya elçilik verip onu seçince Tevrat ilmi ağaçtan ses bulur. Kitap inmesi, Allah'la konuşması, Firavun'a karşı görünen parlak eli gibi mucizeleriyle müjde çalındı ve ben bütün bunları ben işitendim:

Tevrāt ᶜ ilmi ḳıldı şecerden nidā
Verince risālet ḳılıp ıṣṭıfā
Levḥ [ü] kelām ile hem yed-i beyżā
Beşāret çalındı semᶜān idim men (127/27)

Kur'ân-ı Kerîm, dört semavi kitabın en son indirilenidir ve vahiy yoluyla Hz. Muhammed'e gönderilmiştir. Diğer kutsal kitaplar bir kavme gönderilmişken Kur'ân-ı Kerîm bütün insanlık içindir. Vahiy kâtipleri tarafından yazılmış olup ne bir kelime eksik ya da fazla olarak Peygamber Efendimiz'e gönderildiği şekliyle korunmuştur. Hz. Ebu Bekir zamanında çoğaltılmıştır (Pala, 2004, s. 278, 279).

Kur'ân-ı Kerim, Kur'ân, Furkan ve Mushaf isimleriyle geçmektedir. Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın sağlam ipidir, rehberdir; bu yolda Kur'ân'ın sırrı doğru yolu gösteren gerçek temeldir. Nihânî de merhamet sahibi Allah'ın kendisine yardım etmesini, Kur'ân'ı kendisine yoldaş etmesini istemiştir:

Yapış *ḥablü'l-metīn*[1]e reh-ber eyle sırr-ı **Ḳur'ānı**
Bu yolda sırr-ı **Ḳur'ān** mürşid[e] oldu temel esās (36/4)

Baña tevfīḳ ḳıl Raḥmān-ı iḫlāṣ
Refīḳim et Ḫudā **Ḳur'ān-**ı iḫlāṣ

[1] *Vaᶜtaṣımū bi-ḥabli'llāhi cemīᶜan ve lāteferreḳū vezkurū ni'meta'llahi aleykum…* "Hep birlikte **Allah'ın ipine (Kur'ân'a) sımsıkı yapışın**; bölünüp parçalanmayın . Allah'ın size olan nimetini hatırlayınız…" (Âl-i İmrân 3/103).

Düşürme ḳalbimi żann [ü] gümāne
Erişdir ḳalbe iṭmīnān-ı iḫlāṣ (78/1)

Kur'ân'ı kuru kuruya okuyanlara karşıdır ve bunu Firavun'un vezninin ilmi olarak kabul etmektedir. Ona göre Kur'ân'ın sırrı, özü yakalanmalıdır. Kıyafet ehli, yani bir şeyin dış görünüşüne önem veren Kur'ân'ın özünü anlayamaz:

Oḳur **Ḳur'ān** ederler *Yāsin* ezber
ᶜUlūm-ı ᶜilm-i Hāmāndan uṣandım (121/11)

Bugün bu ġayret-i ᶜaşḳı reḫāvet ehli añlamaz
Marīẓü'l-ḳalb olan nā-merd ḥamāḳat ehli añlamaz
Ṣaḳın bu maġz-ı **Ḳur'ān**ı ḳıyāfet ehli añlamaz
Dilā bu Manṭıḳu'ṭ-Ṭayrı feṣāḥat ehli añlamaz
Anı ancaḳ yā ᶜAṭṭār [u] yāḫud Ṭayyār olandan ṣor

Dört hak kitaptan ve diğer peygamberlere gelen suhuftan yani emirlerden bahsedilmiş, Kur'ân'nı anlamadan okumanın hiçbir faydasının olmayacağı vurgulanmıştır.

2.3.2.1.1.4. Peygamberler

2.3.2.1.1.4.1. Hz. Âdem

Hz. Âdem, bütün ilahî dinlerde ilk insan olarak geçmekte ve Hz. Havva'nın kendisinin eye kemiğinden yaratıldığına inanılmaktadır. Yasak meyveden yemeleri neticesinde cennetten dünyaya indirilmeleri sebebiyle diğer peygamberlerden daha geniş yankılar uyandırmıştır. Hakkında en kapsamlı bahsi Allah'ın, Hz. Âdem'e secde edilmesini istemesi durumunda meleklerin tavırları ve şeytanın başkaldırışları almıştır. Hz. Âdem Hakk'ın cemal ve celal sıfatlarının tecellîgâhı olmuştur. O meleklerin sahip oldukları zahirî kanatlar yerine batınî kanatlara sahip olmuştur. Yedi yüz bin dil konuşabildiği belirtilmiştir. Ayrıca sürati ve değişkenliği ile insan kalbine benzediği için *felek-i kamerde* karar kıldığı söylenmektedir (Ceylan, 2007, s. 374).

Kur'ân'da "Hani Rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' dediğinde onlar, 'Biz seni övgü ile tenzih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?' derler. Allah 'Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim" buyurur (Bakara 2/30). Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretir. İblis dışında bütün melekler secde ederler. İblis kibrini yenemez, inkârcılardan olur:

Eczā-yı ᶜālemden ṭutdu bu terkīb
O rūḥ o terḳībde ola ᶜandelīb
Edīmden **Ādem**e ism oldu tertīb
Giydi ḫilāfeti zeyn oldu dīvān (126/10)

Hādī **Ādem** muḍil şeyṭān denildi
Berāhīn saṭr oldu imżā ḳonuldu
ᶜAḳıl vücūd rūḥa tezvīc binildi
Sırr-ı mevālide ḫayrān idim men (127/12)

Cennetten daha önce kovulmuş olan şeytan, cennetin kapıcısı olan yılanın ağzında cennete girer ve onları kandırarak yasak meyveden yemelerini sağlar. Bunun üzerine Allah, Âdem ve Havva'yı cennetten kovar. Nihânî de Âdemle Havva'nın yasak meyveden yemeleri sonucunda cenneti terkedip dünyaya ayak basmalarından söz eder:

ᶜAşḳile **Ādem** behişti terk edip
Başdı dünyāya ḳadem bī-irtiyāb (16/10)

Ādem Baba **Ḥavvā** ḥikāyetini
Yūsufla Züleyḫā rivāyātını
Zekeriyyā ile Meryem kefāletini
Hīç mi dinlemediñ mesṭūr-ı sāṭır (62/10)

İnsanlar Âdem'in omurga kemiğinde gizli mühürdür. İnsan zürriyeti Âdem ve Havva'dan türemiştir. Önce Âdem yaratılmış ardından âdetâ onun genetik kopyasıyla Havva yaratılmıştır. Tam bir birlik mührü vardır. Her bir insan dahi tek bir örnektir. Her

insan yaratıcısının birlik mührünü taşır, bir olan Allah'ın güzel isimlerini yansıtır. Bu nedenle de Hak, Muhammed, Ali birdir denilmiştir:

Enfüs [ü] āfāḳı bildiñ ādemiz
Ādemiñ ṣulbünde gizli ḫātemiz
Haḳ Muḥammedle ᶜAlī hem bir demiz
Bu lisānım nuṭḳ-ı Ḳur'ān eylemiş (73/3)

Allah, Âdem'i kendi sûreti ve rahman sûreti üzerine yaratmıştır. Uludağ (2005) vech-i Hakk'ı, Hakk'ın yüzü olarak ifade etmiştir. Nesnelerin var olmasını sağlayan Haktır. Her şeyin hakikati Allah'tır. Nereye yönelirseniz yönelin, nereye bakarsanız bakın Allah'ın yüzü oradadır. O, tüm varlıklarda var olan Hakk'ın aynıdır (s. 377). Nihânî, Âdem'in yüzünün Mutlak'ın yüzü olduğunu, secdeye layık olanın ise Hakk'ın kendisi olduğunu ifade etmiştir:

Vech-i Ādem vech-i Muṭlaḳdır budur ben bildigim
Lāyıḳ-ı mescūd olan *Ḥ*aḳ z̄ātıdır bil ey s̱iḳāt (27/8)

Âdem'in yüzünün Mutlak'ın yüzü olduğunu, a'mâ olanlar göremez ve onun yüzünde Allah'ın nurunu görmeyenler ona secde etmez: (60/4), (80/2)

Âlemin sırrı, Âdem'in sırrı, Hakk'ın sırrı; sağ, sol ve altı yön tek nefestir. Kâinat Allah'ın bir tecellîsidir. Hak, Âdem ve âlem hep aynıdır. Allah dışındaki bütün varlıklar gölge varlıklardır:

Sırr-ı ᶜālem **sırr-ı Ādem** sırr-ı Ḥaḳ
Yek-nefesdir ṣaġ [u] ṣol [u] şeş-cihāt (31/5)

Mutasavvıf bir şair olan Nihânî, Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten kovulma hikâyesi yanında Âdem'in yaratılışı, ona bütün isimlerin öğretilişi ve özellikle Allah'ın onu kendi sûreti üzerine yarattığı ve Allah'ın bir tecellîsi olduğu üzerinde durmuştur.

2.3.2.1.1.4.2. Hz. İdrîs, Hz. Nûh

Hz. İdrîs, *Kur'ân-ı Kerim*'de adı geçen büyük peygamberlerdendir. Hz. Şît'ten sonra peygamber olmuştur ve kendisine otuz sayfalık suhuf (emirler) verilmiştir. Hz. İdris, bugün insanoğlunun hizmetine sunulan buluşlarda adı geçmektedir. Aşk şarabını içen ve bilimlerin kapısını açan bir peygamber olarak bilinmektedir. Elbise dikmeyi, kalem kullanmayı ilk defa o akıl etmiştir. Hesap ilmi üzerinde çalışmıştır. Bu sebeplerden dolayı terzilerin ve kâtiplerin pîri sayılmaktadır (Zavotçu, 2013, s. 377).

Hz. Nûh, Hz. İdrîs'ten sonra peygamber olmuştur. Uzun yıllar kavmini imana davet etmesine rağmen sadece çok az kişi iman eder. Hatta Yâm adlı oğlu bile iman etmez. Allah tarafından kendisine gemi yapması bildirilir. Bunun üzerine suyun olmadığı ıssız bir kırda gemi yapımına başlar ve ağaç işleriyle uğraşan manasında dülger sıfatıyla anılmıştır. İnsanlar, Tufan'dan sonra Nûh'un üç oğlundan türediği için Nûh'a ikinci Âdem denilmiştir (Zavotçu, 2013, s. 569).

Dîvân'da Hz. Nuh ve Hz. İdris sanatlarını aşk ile yapmışlardır. Daha doğrusu bu sanatlar onlara Allah'tarafından öğretilmiştir. Nûh gemisini aşk ile yapmış, İdrîs elbiseleri aşkla dikmiş, kalemi aşkla kullanıp yazılar yazmış bilimin kapısını aşkla aralamıştır. Ayrıca Hz. İdrîs'e suhuf (sâhifeler, emirler) gönderilmiştir:

ᶜ Aşḳile **Nūḥ** daḫı **İdrīs** sanᶜ atı
Gör niçe şevḳ ile döner āṣiyāb (16/11)

Ṣuḥuflar Şīt ü Ādem **İdrīs** İbrāhīme inmişdir
Bulardır ṣāḥib-i küttāb Emīnu'llāh ile maᶜ dūd (50/4)

Nübüvvet dersiyle erdim **İdrīs**e
Ḫayyāṭ oldum bed eyledim tedrīse
Laᶜ net etdim yañılsın deyü İblīse
Ṣadr-ı ṣaḥīfemde biryān idim men (127/20)

Nûh ve İdrîs peygamberler zanatlarından, mesleklerinde dolayı anılmıştır.

2.3.2.1.1.4.3. Hz. İbrâhim

İbrâhim Peygamber'in hayatı ve kıssaları hakkında Kur'ân-ı Kerim'de geniş malumât bulunmaktadır (Bakara/127, En'am/74-79, Enbiya/58-70, Saffât/91-107, İbrahim/37, Hûd/73, Zâriyat/30, Nahl/123).

Bâbil'de müneccimler kısa bir zaman sonra doğacak çocuğun heykellere tapmayı yasaklayacağını söylerler. Hükümdar Nemrud'un aldığı önlemler fayda etmez ve İbrâhim bu şehirde nübüvvet makamına erişir. Tanrılık iddiasında bulunan Nemrud'la mücadele eder ve halkı zulümden kurtarır. Bunun üzerine Hz. İbrâhim, eşi Sâre ve kardeşinin oğlu Lût'la birlikte Maverâünnehir bölgesinden ayrılarak Suriye'ye doğru yol alır (Zavotçu, 2013, s. 369). Pala'nın (2004) belirttiği üzere İbrahim'in putları kırdığı dönemde Nemrud tarafından bir mancınıkla ateşe attırılır ancak Cebrâil onu ateşten çekip alır ve o ateş gülbahçesine dönüşür ve günlerce yanar. İbrahim'e Halîlullah denilmiştir (Pala, 2004, s. 225).

Nihânî, Hz. İbrâhimle onun kardeşinin çocuğu olan Lût'tan da bahsetmiştir. Hz. İbrahim'in Bâbil devletinin hükümdarı Nemrud'la olan mücadelesine, onun tarafından mancınıkla ateşe attırılmasına ve ateşin gülbahçesine dönüşmesine değinmiştir:

Hūd [u] Ṣāliḥ Lūṭdan etdim tecāvüz
İbrāhīme geldim Nemrūd-ı yavuz
Girdim mancınıġa oldum ḳılavuz
Nār-ı İbrāhīme gülşān idim men (127/23)

Hz. Peygamber, Ebu Bekir'i Hz. İbrâhim'e benzetmiştir. Mağara sahibi ve peygamberlerden sonra insanların en faziletlisi olduğunu, içten sevgi, hakiki dostluk ve arkadaşlıkta Hz. İbrahim'e benzediğini, buyurmuştur:

Resūlu'llāh buyurdu ṣāḥibü'l-ġār
Ki oldur *efḍal-i nās ṣaḥb-ı aḫyār*[1]

[1] "Nebi müstesna olduğu halde Ebû Bekir herkesten efdaldîr." Bk (Erbilî, 1989, s. 34).

Ki ḫulletde ol İbrāhīme beñzer
Ebū Bekr [ü] ᶜ Ömer ᶜ Oṣmān ᶜ Alīdir (54/2)

*Divan'*da Hz. İbrâhim güzel ahlakıyla ve ateşe atılmasıyla anılmıştır.

2.3.2.1.1.4.4. Hz. İsmâil, Hz. İshâk

İkisi de Hz. İbrâhim'in oğullarıdır. Vaktinde çocuğu olmayan İbrahim, Allah'ın kendisine evlat vermesi durumunda onu kurban olarak bağışlayacağını söylemiştir. Hacer'den dünyaya gelen İsmâil'i zamanı gelince süsler, o da tam bir teslimiyet gösterir ancak bıçak kesmez. O sırada Cebrâil bir koçla gelir. İshâk ise Hz. İbrâhim'in Sâre'den olan çocuğudur. Sâre, ihtiyarladığında onu bir mucize olarak doğurmuştur. Babası vefat ettikten sonra onun yerine geçmiş ve peygamber olmuştur (Pala, 2004, s.236, 238).

Dîvân' da İsmâil ve İshâk ayın iki parçası olarak ifade edilmiş; koç, kurban kelimesiyle de İsmail'in kurban edilmesine telmih yapılmıştır. Ancak Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra onun ruhuyla kurbana uyulmuş, kavuşma arzusuyla kurban olunmuştur:

Şaḳḳu'l-ḳamer İsḥāḳ İsmāᶜīl oldum
Nūr-ı vedīᶜ amı egnime ḳoydum
Rūḥ-ı Ḥüseyn ile ḳurbāna uydum
Fevz [ü] necāt ile kebşān idim men (127/24)

Hz. İsmâil, kurban kelimesiyle telmih yapılarak anılmıştır.

2.3.2.1.1.4.5. Hz. Ya'kûb

İbrâhim Peygamber'in torunu, İshâk Peygamber'in oğludur. Dayısının iki kızıyla evlenmiş ve bunlardan on iki oğlu dünyaya gelmiştir. Yusuf ile Bünyamin aynı annedendir. Ya'kûb Peygamberin lakabı "İsrâil"dir. Onun soyundan gelenler "İsrâiloğulları" diye anılmıştır. Ya'kûb Peygamber daima Yusuf'la anılmıştır.

Gözlerinin görmez oluşu, yıllarca ağlaması, külbe-i ahzânı, gözlerinin açılması gibi konular telmih yapılarak işlenmiştir (Pala, 2004, s. 478).

*Dîvân'*da Nakşbendî tarikatının usul ve türleri açıklanırken Nakşî sülûkunun beş latife olduğu ve sülûkunun Ya'kûb gibi gizlilik üzere olduğu belirtilmiştir. Nakşbendîlikte zikir sessiz çekilir ve tenhaya çekilme, halvet söz konusudur. Ya'kûb Peygamber de külbe-i ahzânında Yusuf'a olan hasretinden sessiz sessiz ağlamış ve Allah'a dua etmiştir. Nihânî, Nakşî ile Ya'kûb arasında bağlantı kurmuştur:

Leṭāyif ẖamsedir Naḳşī sülūki
Ḫafāya içre bil mānend-i Yaᶜḳūb (19/4)

Nakşî, halvetinde Allah için gözyaşı dökerken Yakub da külbe-i ahzanında Yusuf için gözyaşı dökmüştür:

2.3.2.1.1.4.6. Hz. Yûsuf

İsrailoğulları peygamberlerinden Ya'kûb peygamberin oğludur. *Kur'ân-ı Kerim*'de onun adına sûre bulunmaktadır (Yûsuf/12) ve kıssaların en güzeli *Ahsenü'l-kasas* olarak geçmektedir.

Pala'nın (2004) belirttiği üzere sevgili güzelliğinden dolayı *Yûsuf-ı sânî* yani ikinci Yûsuf olarak nitelendirilmektedir. Ay ile güneşin ona secde etmesi, kuyuya atılması, ağırlığınca altın karşılığı satılması, Züleyha ile olan hadîsesi ve neticesinde zindana atılması, iyi bir rüya tabircisi olması, Ya'kûb'dan ayrı oluşu, köle iken Mısır'a sultan olması gibi kıssalar nedeniyle birçok beytin konusunu oluşturmuştur (s. 484).

Dîvân'da Yusuf'un güzelliğine, babası Ya'kub'un onu çok sevmesine, âdetâ onun gözbebeği olmasına, ondan uzakta kaldığı sürede aklını kaybetmesine, Yusuf'un zindana atılmasına ve Yusuf ile Züleyha arasındaki ilgiye değinilmiştir:

Cemāl-i Yūsufa şeydā olup çün merdüm-i Yaᶜḳūb
Olur çün ġayretu'llāh Yūsufuñ zindānına bāᶜiṣ (35/4)

Yūsuf [u] Zelḫā benem
Vāmıḳ [u] ᶜAẕrā benem
Hem Şeyḫ ü Şanᶜān benem
Cümle benem bende uş (74/3)

Hikmetli sözlerinden dilin misk ile amber saçar, sana kavuşmaya yol yok çaresiz, ümitsiz kalmışım. Gönül kuşu kafesten çıktığı için durmaz kaçar. İkinci Yûsuf'um teselli kıl, tecelli ver.

Nuṭḳ-ı ḥikmetden zebānıñ müşgile ᶜanber şaçar
Vaṣlıña ermege yol yoḳ ḳalmışam bī-kes nā-çār
Çün ḳafesden murġ-ı dil çıḳdı hemān durmaz ḳaçar
Ḳıl tesellī ver tecellī **Yūsuf-ı şānim** ᶜAlī (153/4)

Nihânî de Hz. Ali'yi ikinci Yûsuf olarak nitelendirmiştir.

2.3.2.1.1.4.7. Hz. Eyyûb

İsrailoğullarından olup İshâk Peygamber'in torunudur. Şam taraflarında yaşamıştır. Rahme adında bir hanımı olup birçok çocuğa ve mülke sahip olmuştur. Allah onu denemek ister. Malı mülkü elinden gider ama o şükreder. Çocukları birer birer ölür. Hastalanır, yatmaktan vücudunda yaralar çıkar, yaralarına kurtlar düşer ama o sabreder. Sonra Allah'ın emriyle topuğunu yere vurur, oradan su çıkar ve o suyla yıkanıp iyileşir. Eyyub Peygamber sabır yönüyle çok anılır (Pala, 2004, s 144).

Dîvân'da Nihânî Nakşbendî'nin altın silsilesini Hz. Muhammed'den başlatır. Onlar, Eyyûb peygamber gibi Hz. Peygamber'in ahlakına erişmiş, olgunlaşmış ve onun tabiatıyla vasıflanmışlardır:

Daḫı yetmiş ḫamīde ḫulḳ-ı Aḥmed
Anıñla muttaṣıf ol miṣl-i **Eyyūb** (19/3)

Eyyûb Peygamber sabır ve olgunluk yönüyle anılmıştır.

2.3.2.1.1.4.8. Hz. Mûsâ

İsrailoğulları peygamberlerindendir. Annesi tarafından Firavun'dan korumak amacıyla sandık içinde nehre salınan Mûsâ, Firavun'un hanımı Asiye tarafından bulunarak gizlice büyütülür. Medyen'de Hz. Şuayb'ın kızıyla evlenir. Ailesiyle beraber Mısır'a giderken Tur dağında Allah'la konuşur ve kendisine peygamberlik verilir ve Firavun'u Hak dine davet eder. Çağrıyı kabul etmeyen Firavun ve askerleri Kızıl Deniz'de boğularak helak olurlar. İsrailoğulları Hz. Mûsâ'nın tevhid akidesini kabul etmezler. Mûsâ Allah'ın çağrısıyla Tur Dağı'na çıkar ve orada vasıtasız olarak onun kelamını işitir ve kendisine Tevrat iner (Pala, 2004, s. 335).

Tevrat, şecer ve yed-i beyzâ kelimeleriyle Hz. Mûsâ anlatılmıştır. Musa'nın ağacın üstünde bir ışık görmesi, Allah'la konuşması, Tevrat'ın inmesi anlatılmış ve yed-i beyzâ sıfatına değinilmiştir:

Tevrāt ᶜ ilmi ḳıldı şecerden nidā
Verince risālet ḳılıp ıṣṭıfā
Levḥ [ü] kelām ile hem **yed-i beyżā**
Beşāret çalındı semᶜ ān idim men (127/27)

Hz. Mûsâ'nın "Rabbim, bana görün sana bakayım" demesi üzerine Allah'ın *Len-terānī* "Sen beni asla göremezsin" demesi ve ağaç yönünden "Ey Mûsâ, muhakkak ki ben âlemlerin rabbi olan Allahım." şeklinde cevabın gelmesi şiir diliyle anlatılmıştır. Hak Teâlâ Hz. Mûsâ'ya "İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin Rabbinim; artık pabuçlarını çıkar, çünkü şu anda kutsal vadide, Tuvâ'dasın, " (Taha 20/12) diye hitap etmiştir. Nihânî bu mertebeleri geçip olayı çok kolay kavramıştır. O da ayakkabılarını soyup Tur Dağı'nda gezinirken yani gönül turunu tamamlarken Allah onun gönlüne tecellî edince ilahî güzelliği seyretme coşkusuyla hayran ve mest olmuştur. Bu nedenle de Allah ona zâtını gizleme gereği duymamıştır:

ᶜ Aceb sırr-ı şecer *innī ena'llāh*[1] naᶜ rasın iᶜ lān
Ḥicābı *len terānī*[2]den geçip fehm eyledim āsān
Ṣoyup naᶜ līni dil Ṭūrun ederken dem-be-dem seyrān
Tecellī şevḳ-i dīdārıñ beni mest eyledi ḥayrān
Ene'l-Ḥaḳ sırrını cānım anıñçün ḳılmadı pinhān (129/1)

Ṣaḥrā-yı daġ-ı taş aġac ẓulmet duḫān nūr-ı sirāc
Gāh nūr gāhī nār eder (97/31)

Nihânî, şeyhlerin vasıflarını anlatırken Hz. Mûsâ'ya telmihte bulunmuştur. Allah'la konuştuğu için Kelimullâh sıfatına sahip olan Hz. Mûsâ Hızır'dan ilim murat eder. Musa ona, 'Senin öğrendiğin, doğruya ulaştıran bilgiden bana da öğretmen için sana tâbi olayım mı?' der" (Kehf 18/66). Hz. Musa ve Hızır beraber seyahat ederler ve bu seyahat esnasında birçok kasaba, köy ve şehir dolaşırlar. Hızır kasabada, köyde ve şehirde Hz. Musa'nın sabredemeyeceği hadiseleri gerçekleştirmiştir :

Bu mürşid maᶜ nīde Ḫıżr olduġuçün
Kelīmu'llāh Ḫıżırda bulduġuçün
Murād iḳrār-ı teslīm gördügüçün
Ḳaṣābāt u ḳurā şehr-i meşāyiḫ (46/3)

Hz. Mûsâ, *kelimullah* ve *yed-i beyzâ* sıfatlarıyla anılmış ve özellikle ağacın üzerinde ışık gördükten sonra Allah'la konuşması üzerinde durulmuştur.

2.3.2.1.1.4.9. Hz. Lokmân

Kur'ân-ı Kerîm'de adına bir sûre vardır, "Andolsun ki vaktiyle Lokmân'a şu hikmeti vermiştik: "Allah'a şükret, O'na şükreden kendi iyiliği için şükretmiş olur; nankörlük eden de bilmelidir ki Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, O her türlü övgüye layıktır."

---

[1] …*mine'ş-şecerati en yā Mūsā* ***innī ene Allāh****u Rabbu'l-ālemīn.* "…ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: Ey Mūsā! **Muhakkak ki ben** yalnızca âlemlerin rabbi olan **Allahım**." (Kasas 28/30).

[2] …*Rabbi eri-nī enẓur ileyke ḳāle* ***len terā-nī*** … "Rabbim! Bana görün; sana bakayım." dedi. Rabbi, "Sen **beni asla göremezsin**..." (A'râf 7/143).

(Lokman 31/12) buyurulmuştur. Onun bir peygamber veya nebî olduğu konusunda rivayetler olsa da salih bir kul olduğunu kabul edilmiştir. O, hikmet ve hekimliğin pîri olarak bilinmiştir. *Kur'ân*'da oğluna öğütler vermesi, onu Allah'a şirk koşmaması ve ahiret konusunda uyarmasıyla da anılmıştır.

Dîvân'da Lokmân hikmet sahibi olması ve hastalıkları iyileştirmesi yönüyle anılmıştır. Zavotçu (2013) Lokman'ın maddî yaraları iyileştirebileceği ancak manevî dertlere çare bulmakta aciz kalacağını belirtse (s. 455) de Nihanî kalbin pasını eriterek manevî hastalıkların tedavisinde de Lokman'ın adını anmıştır:

> Nefsi isbāt ede ede
> Aḫlāḳ-ı zemīme gide
> Ḳalbiñ pasını eride
> Emrāża Loḳmān ederiz (66/3)

Nihânî gönül hastası olduğunu, iyileşmeye layık olup derman bulmak için Lokman'a geldiğini söylemiştir. Ancak Lokmân'a hikmet verilse de ilimlerin aslı Hz. Peygamber'dedir ve o ledün dersini ondan anlamaya geldiğini belirtir:

> Bende-i dil-ḫasteyem dermāna geldim yā Resūl
> Dermāna şāyesteyem Loḳmāna geldim yā Resūl (108/1)

> Loḳmāna ḥikmet verildi sendedir aṣl-ı ᶜulūm
> ᶜİlm-i ledün dersini ᶜirfāna geldim yā Resūl (108/2)

Lokmân'ın hikmet sahibi olduğuna değinilmiş diğer hastalıklarla beraber manevî hastalığı iyileştirmede de ismi anılmıştır.

2.3.2.1.1.4.10. Hz. Hızır, Hz. İlyâs, Hz. Yûnus

Hızır, Hz. Mûsâ zamanında yaşadığı, Allah tarafından kendisine *ilm-i ledün* denilen ilahî bilgi ve hikmet öğretildiği ve *âb-ı hayât* içerek ölümsüz oduğuna inanılan peygamber veya velîdir. Mutasavvıflar onu gizli ilimleri bilen bir velî olarak gösterirler.

Onun ölümsüzlüğe kavuşması Hükümdar İskender zamanında gerçekleşmiştir. Hızır, İlyas ve İskender ölümsüz olmak için Zulumatlar ülkesine doğru yola çıkarlar ancak ölümsüzlük suyunu içmek Hz. Hızır ile İlyas'a nasip olur. Hızır karada, İlyâs da denizlerde insanların yardımına koşmaktadır (Zavotçu, 2013, s. 340). Hz. İlyâs'ın ismi *Kur'ân-ı Kerîm*'de üç kez geçmektedir ve hayatı hakkındaki bilgiler *Ku'rân*'dan alınmakta ya da söylentilerden derlenmektedir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de şüphesiz, İlyâs'ın da peygamberlerden olduğu bildirilmektedir. Ba'l adında puta tapan kavmini Hak yola davet için gönderilmiştir (Zavotçu, 2013, s. 381).

Hızır ve İlyâs hakkında Ceylan (2007), Seyyid Ali Bin Muhammed Vefâ'nın ifadesini "Hızır ma'ânî-i cemâliyyede rûh-ı ilhâm-ı velâyet; İlyâs merâtib-i celâliyyede rûh-ı ilhâm-ı velâyettir. İkisi birbirlerinden uzak yerlerde ve farklı kimselere değişik şekillerde görünürler. Yalnız rûhu, kemâl-i cemâl ü celal sahibi zâta berâberce görünürler " şeklinde aktarır (s. 381). İfadeye göre Hızır ve İlyâs velîlik ilham edilmiş ruhlardır. Ruhları yücelik ve güzellik olgunluğuna erişmiş kimselere beraber görünmektedirler.

*Dîvân'*da Hz. Hızır, gayb ordusundan olması, insanlara zor anlarında yardım etmesi ve ledün ilmiyle anılmıştır. İlyâs da karada ve denizde kurtarıcı olarak vasfedilmiştir. Nihânî, Hızır'a mürid olunmakla ilahî bilgi olan ledüne ulaşılacağını ifade etmiştir:

> Aşlını bilse kişi ḫoş-ḥāl olur
> Ḫıżra mürīd olsa ledünnü bulur
> Pāk eden mir'ātini Ḥaḳḳı görür
> Bu ne fetvāya ne taḳvāya gelir
> [c] Aḳl [ü] naḳle ṣıġmadı ṣaḥrā-yı [c] aşḳ (100/6)

Ledün ilmi görünüşte Hızır'a verilmiştir, fakat asıl mana kaynağı Hz. Peygamber'dir:

> [c] İlm-i ledün Ḫıżra i[c] ṭā oldu ṣūrīde velī
> Sen ma[c] ānī kānısın iḥsāna geldim yā Resūl (108/3)

Nihânî Kaymakam Sait Bey'e yazdığı methiyesinde Hızır'ın onun elinden tutmasını diler. Gayb ordusu yardımcın olsun, Hızır elinden tutsun ve Hak doğru yol üzere dilini doğru etsin:

Cünūd-ı ġayb ola yāver ola hem dest-gīriñ **Ḫıżr**
Ṭarīḳ-i müstaḳīm üzre lisānıñ Ḥaḳ sedīd etsin (131/3)

Yûnus, İsrailoğuları peygamberlerinden olup Ninova halkını Hak yoluna davet etmek için gönderilmiştir. Ninova halkı Yûnus'u dinlemeyince Allah'ın izni olmadan Dicle nehrinde bir gemiye biner ancak gemi kalkmaz. Allah tarafından cezalandırıldığını düşünen Yûnus kendini suya atar ve büyük bir balık tarafından yutulur. Daha sonra balık onu kıyıya atar (Zavotçu, 2013, s. 785). Yûnus olup balık bağrında sızlandım, kaçtım gittim gelir denilerek özlendim, İlyas gibi deniz, kara gözlendim, ben, Azîz Eyyûb hatta Lokmân idim.

Yūnus oldum ḥūt bağrında sızlandım
Ḳaçdım gitdim gelir deyü özlendim
İlyāsvāri deryā ḳara gözlendim
[c] Azīz Eyyūb daḫı Loḳmān idim men (127/29)

Yûnus Peygamber'i balığın yutması ve İlyâs'ın denizde olması telmihlerle anlatılmıştır.

2.3.2.1.1.4.11. Hz. Dâvud, Hz. Süleymân

Dâvud, Yehudâ ve İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilmiş hem nebî hem de sultan peygamberlerdendir. İsrailoğullarının büyük atası İshâk'ın soyundandır. Kendisine dört büyük kitaptan biri olan Zebûr gönderilmiştir (Zavotçu, 2013, s. 179).

Dîvân'da Hz. Dâvut'un ismi Câlût adlı savaşçıyla anılmaktadır. Nihânî Hacı Bektaş-ı Velî'nin *Devriyye*'sine nazîresinde kendisinin Dâvud olduğunu ve karşısına Câlût'un çıktığını bu şekilde kaftan giyip tâc takındığını yani hükümdar olduğunu ifade etmiştir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de: "Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler, Dâvud da Câlût'u

öldürdü ve Allah ona hükümranlık ve hikmet verdi, ona dilediği şeyleri öğretti…" (Bakara 2/249) buyrulur:

Dāvud oldum Cālut çıkdı ḳarşıma
Ḳaftān giydim tāc urundum başıma
Manṭıḳu'ṭ-ṭayr idim baḳıñ işime
Mühr-i **Süleymān**la şāhān idim men (127/30)

Bu dörtlükte Dâvud Peygamber yanında oğlu Süleymân Peygamber'e de değinilmiştir. O da babası gibi hükümdar peygamberlerdendir. Yüzüğüyle ne isterse yapar, şeytanlarla savaşır. İns, cin hepsi ona secde eder. Süleyman Peygamber'in diğer mucizesi ise kuşlarla konuşmasıdır. Hak Teâlâ bütün mahlukları Hz. Süleyman'ın emrine verdiği zaman kuşları da ona mahsus kılmıştır. (Çakır, 2015, s. 155). Nihânî *Devriyye*'de kuşdili bildiğini ve Süleymân'ın mührüyle hükümdarlık etmek istediğini ifade etmiştir.

2.3.2.1.1.4.12. Hz. Zekeriyyâ

Hz. Zekeriyyâ, İsrailoğullarının son peygamberlerindendir ve Beyt-i Mukaddes'te Tevrat'ı yazmıştır. Meryem'in dayısı veya amcasıdır ve Meryem onun gözetiminde büyümüştür. Zekeriyyâ'nın 75 veya 80 yaşlarındayken Yahyâ isimli bir oğlu dünyaya gelir. Yahyâ'nın doğumundan bir süre sonra Meryem İsa'yı doğurur. İsâ babasız doğduğu için halk arasında dedikodular dolaşır. Zekeriyyâ'nın da hazır olduğu bir mecliste İsâ daha kırk günlük bebekken mucize eseri konuşur. Yahyâ küçük yaşlardan itibaren Tevrat'ı incelemeye başlar ve çok dindar olur. Zekeriyyâ Peygamber daha hayatta iken Yahyâ'ya nebîlik gelir. Zekeriyyâ, hayatının sonuna kadar Beyt-i Makdis'teki görevini ve dülgerlik mesleğini devam ettirir (Zavotçu, 2013, s. 810).

Nihânî, İsa'nın babasız doğmasına ve Zekeriyya Peygamberin Meryem'e kefil olmasına telmihte bulunmuştur. Ayrıca Zekeriyyâ'nın Tevrat'ı yazdığını ve suhûf (varaklar, emirler) sahibi olduğunu ifade etmiştir:

Ādem Baba Ḥavvā ḥikāyetini
Yūsufla Züleyḫā rivāyātını

Zekeriyyā ile Meryem kefālетini
Hīç mi dinlemediñ mesṭūr-ı sāṭır (62/10)

Zekeriyyā Yaḥyā devrinde yā-hū
Zebūr Tevrāt ṣuḥuf erkānıdır bu
Sebeb-i ḳatlimdir benim bir cādū
Reyyān oldum ol dem ᶜ aṭşān idim men (127/31)

Zekeriyyâ'nın ismi Meryem ve Yahyâ ile anılmıştır.

2.3.2.1.1.4.13. Hz. İsâ

İsrailoğullarının son peygamberidir ve kendisine İncil indirilmiştir. İsâ Peygamber bir mucize olarak Meryem'den babasız olarak doğmuştur. *Kur'ân*'da, "Meryem: Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir? dedi. Melek: Öyledir, dedi (zira) Rabbin buyurdu ki: Bu bana kolaydır. Çünkü biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, hüküm ve karara bağlanmış (ezelde olup bitmiş) bir iş idi" (Meryem 19/20-21) buyrulur. Hz. İsa hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de 22 yerde geniş bilgi vardır[1]. Hz. İsâ, Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla üflenen ruhtur. Bu nedenle Rûhu'l-Kudüs lakabıyla bilinir. Ayrıca neye dokunsa can verip, hastaları iyileştirdiği için Mesîh sfatıyla anılmaktadır[2].

Dîvân'da Hz. İsâ, Hz. Musâ, Hz. Muhammed ve Hz. Dâvud peygamberlere kitap indiği ifade edilmiştir. Hz. İsâ'nın doğum sırrından bahsedilmiş ve "çocuk sırrı" veya "oğul sırrı" ifadesiyle doğumuna telmihte bulunulmuştur:

Dāvūd ᶜ **Īsā** ile Mūsā Muḥammed Mūsā çārdır
Müdevven bunlara indi gözüñ aç eylegil meşhūd (50/3)

[1] Bk. Meryem/16-34, Bakara/84, Nisa/156-159, Maide/109-120.

[2] (Kur'ân-ı Kerîm 5:110) "…Hani iznimle çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapıyordun da içine üflüyordun, benim iznimle hemen bir kuş oluyordu. Yine benim iznimle doğuştan körü ve alacalıyı iyileştiriyordun. Hani benim iznimle ölüleri de (hayata) çıkarıyordun."

Hz. İsâ'yı diğerlerinden ayırdım, çünkü o "oğul sırrı"yla dünyaya geldi. İncil'de, Haydar, İliyyâ olarak geçmektedir. Aslında bu iki isim aynı kişidir. Cem' ü fark gibi; farkta Allah'ı ayrı halkı ayrı görürsün, cem'de Allah'ı halksız görürsün. Kâinattaki her şeyin aslında tek bir Allah'ta cem' olması gibi Haydar ve İliyyâ da aynıdır:

Tecrīd ile ḳıldım ᶜ Īsāyı maẓhar
Sırr-ı veled mevlūd oldu çün iẓhār
Cemᶜ [u] farḳ İncīl [ü] İliyyā Ḥaydar
Bilirdim sırrını cīrān idim men (127/33)

Hz. İsâ İncil'le ve doğum sırrıyla anılmıştır.

2.3.2.1.1.4.14. Hz. Muhammed

Tüm insanlığa gönderilmiş son peygamberdir. Hz. İbrâhim'in oğlu İsmâil'e nisbetle İsmâilîler diye anılan ve iki büyük Arap topluluğundan olan Adnânîlere mensuptur. Hz. Muhammed, Fil Vak'asından elli gün sonra Rebiü'l-evvel ayının 12'sinde Pazartesi günü Mekke'de dünyaya gelmiştir. Babası Abdullah, dedesi Abdulmuttalib, annesi Âmine'dir. Kendisi peygamberlerin sonuncusu olduğunu ifade ettiği bir konuşmasında annesinin ona hamileyken gördüğü bir rüyada annesine doğacak çocuğunun isminin Muhammed veya Ahmed olmasının telkin edildiğini belirtmiştir (Fayda, 2005, s. 408).

Hz. Muhammed, daha peygamber olmadan Muhammedü'l-Emîn olarak anılmıştır. Kırk yaşında Hira mağarasında peygamberlikle müjdelenmiş, Kur'ân-ı Kerîm nâzil olunmaya başlamıştır. İslam'ı tebliğe başladıktan sonra Kureyş kabilesi tarafından maruz bırakıldığı birçok baskı ve eziyet sebebiyle 622 yılında doğduğu şehir olan Mekke'den Medine'ye hicret etmiştir. İslam'ı yaymak için Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber gibi savaşlara katılmıştır. Ardından Mekke fethedilmiş ve Arap Yarımadası'nda İslam'ın yayılması hız kazanmıştır. Hicret'in onuncu yılında gerçekleşen Vedâ Haccı'ndan sonra risalet görevini tamamlamıştır (Pala, 2004, s. 330-331). Mustafa Fayda'nın (2005) belirttiği üzere Medine'de Hz. Aişe'nin kolları arasında "maa'r-refîki'l-a'lâ" (en yüce dosta) sözüyle 13 Rebiü'l-evvel 632'de Pazartesi günü ruhunu teslim etmiştir. Son

peygamberin nesli kızı Fâtıma ile damadı Ali'den olan torunları Hasan ve Hüseyin'le devam etmiştir (s. 481).

Kurân-ı Kerîm onun başlı başına bir mucizesidir. Bunun dışında mi'râca yükselmesi, parmağıyla ayı ortadan ikiye ayırması, savaş esnasında susuz kalan askerlere parmaklarından su akıtması, kendisini zehirlemek maksadıyla önüne konulan koyunun dile gelip beni yeme demesi Hz. Muhammed'le ilgili diğer mucizelerdendir.

*Dîvân'*da Hz. Muhammed, Kasım'ın babası (Ebu'l-Kâsım); seçilmiş olan (Muḥammed Muṣṭafā); Allah'ın resûlü (Muḥammed Ḥaḳ Resūlu'llāh); Allah'ın sevgilisi, methedilmiş (Ḥaḳḳ āşıḳ-ı Ahmeddir); karanlığı gideren ay (bedrü'd-dücā 55/1); yüce peygamber (Resūl-i Kibriyā); âlemin övüncü (Ey Resūl-i faḫr-i ᶜālem ve'y ümīd-i mā-sivā); Allah'ın sevgilisi (Ḥabīb-i Kird-gārı); seçilmiş Ahmed (Aḥmed-i Muḫtār) isimleriyle anılmıştır:

O da anıñ imāmü'l-Haḳḳ edigin eyledi efrād
Budur **Ḳāsım** buña **vālid Muḥammed**dir budur maṭlab (20/3)

Dört laṭīfden ikisi kendi içün
Hem ikisinden **Muḥammed Muṣṭafā** (1/24)

Şebīh-i bī-miṣāl Allāh Muḥammed Ḥaḳ **Resūlu'llāh**
Dilimde virdim *illā'llāh*[1] ḳulūba yoḳ gümān yā Rab (21/7)

Çü Ḥaḳḳ āşıḳ-ı **Ahmed**dir ᶜAlī vāsıṭa ᶜaşḳ oldu
Olup maᶜşūḳ Muḥammed baḳ ẓuhūru şānına bāᶜiş (35/6)

Dilimde nuṭḳ eden ẕāt-ı Ḫudādır
Ḳulūbe feyż veren **bedrü'd-dücā**dır (55/1)

Ey **Resūl-i faḫr-i ᶜālem** ve'y ümīd-i mā-sivā

[1] *Lāilāhe **illā'l-lāhu*** . "**Allah'tan başka tapacak** ilah yoktur" (Yılmaz, 2013, s.243).

Ente çün ḫatmü'n-nebīsin ṣāḥibü'l-ḥilm [ü] ḥayā
Erdi Ḥaḳdan tā saña feyżile hem ᶜilm-i velā
Ḳıl şefāᶜat ben gedāya ey **Resūl-i Kibriyā** (7/1)

Ḥabīb-i Kird-gārı Aḥmed-i Muḫtār buyurmuşken
Eden īḳāż-ı fitne laᶜnete lāyıḳ duyurmuşken
Velāyet lübseni Şāh-ı Velāyete giyirmişken
Vesāyetle bu maᶜnānıñ ki encāmın ḳayırmışken
Edip nāsī olup ᶜāṣī yine bed-kāreler eyvāh (145/4)

Bu isimlerin haricinde Hz. Muhammed'le ilgili kullanılan sıfatlar şu şekildedir:

Muhammed, saklı incidir (Dürr-i meknūndur Muḥammed 10/2); İlmin hazinesidir (ᶜİlm-i maḫzūndur Muḥammed 10/2); var olmanın sebebidir (Bāᶜiş-i kevndir Muḥammed 10/2); cihadla mükelleftir (Nā'il-i ḫūndur Muḥammed 10/2); kendisine âşık olunandır (maᶜşūḳ Muḥammed 35/6); seçilmiş olandır (Muḥammed Muṣṭafā farḳ [u] temyīzdir 127/34); Allah'ın aynası olmuştur (Muḥammed oldu mir'ātıñ İlāhī 158 /4); yardım eden olmuştur (Muᶜāvenet eden oldur Resūl 55/15); Mana kaynağıdır (Sen maᶜānī kānısın iḥsāna geldim yā Resūl 108/3); Erkân sahibidir (Sensin erkān ṣāḥibi ben bende-i nāçīziñem 08/5).

2.3.2.1.1.5. Dört Halife (Hulefâ-yı Râşidîn)

İslam tarihinde Hz. Muhammed'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve en son olarak da Hz. Ali halifelik vazifesini üstlenmişlerdir. Dört dost anlamına gelen *Çehâr-yâr* dört halife için kullanılan tabirlerdendir. Hz. Ebû Bekir, sıddıkiyeti; Hz. Ömer, adaleti; Hz. Osman, edep ve hayâsı; Hz. Ali, yiğitliği ve ilmi ile şairlere ilham kaynağı olmuşlardır.

Nihânî dört halifeyi *çâr-yâr* (dört dost) ve bir ağacın nazlı gülleri olarak anmış ve bunların dört velî olup tâc, kabâ ve şal sahibi olduklarını ifade etmiştir:

Resūlüñ çār-yāri çār-velīdir

Bular bir şeceriñ nāzlı gülüdür
Kimi tāc kimi ḳabā [vü] şālıdır
Ebū Bekr [ü] ᶜ **Ömer** ᶜ **Oṣmān** ᶜ **Alī**dir (54/1)

Dört halife yücelerin ve uluların makbulüdür bunları sevmeyen Hak'tan ayrıdır. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali haramdan kaçınan, dinine bağlı; temiz, pak, halis; rıza gösteren, boyun eğen ve cömert kimselerdir:

Bu çār maḳbūl-i ᶜizz ü kibriyādır
Buları sevmeyen Ḥaḳdan cüdādır
Taḳī naḳī zekī rażī seḫādır
Ebū Bekr [ü] ᶜ **Ömer** ᶜ **Oṣmān** ᶜ **Alī**dir (54/6)

Dört kitabı kabul eden dört halifeyi de sever ve teslimiyetin, sığınmanın güzelliğini bulur. Dördü de çok değerlidir, birini diğerinden ayırt etmez. Nihânî, dört halifeyi o kadar sevmektedir ki onların kapısının Kıtmir'i olduğunu söylemiştir[1]. Ashâb-ı Kehf'in yolundan ayrılmayan *Kur'ân-ı Kerîm*'de bahsi geçen o kutsal köpek gibi Nihânî de dört halifenin yolundan ayrılmaz, onların kapısını bekler[2]:

Ḳabūl etdim diyenler dört kitābı
Sever çārı bulur ḥüsnü'l-me'ābı
Nihānī bu çārıñ Ḳıṭmīr-i bābı
Ebū Bekr [ü] ᶜ **Ömer** ᶜ **Oṣmān** ᶜ **Alī**dir (54/7)

Dört halifenin dördü de değerli olup biri diğerinden ayırt edilmez.

2.3.2.1.1.5.1. Hz. Ebû Bekir

Dört büyük halifenin birincisi olup adı Abdullah'tır. Ashâb-ı kirâm ve aşere-i mübeşşere'nin (cennetle müjdelenen on kişi) en üstünüdür. Kureyşin ileri gelenlerinden

---

[1] Kıtmir, Ashâb-ı Kehf'in kutlu köpeği olup onlar kovsa dahi yanlarında ayrılmamış, onlarla mağaraya kadar gitmiştir. Cennete girecek beş hayvandan biridir. Bk (Pala, 2004, s. 34).

[2] (Kur'ân-ı Kerîm 18:18) "Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzâtmış yatmaktaydı. Eğer o insanları görseydin dönüp kaçardın ve o gördüklerin yüzünden içini korku kaplardı."

olan Ebû Bekir Müslümanlığı kabul eden dördüncü kişidir. Mi'râc Hadîse'sini duyduğu zaman hemen inandığı için Sıddîk lakabını almıştır. Hicret'te peygamberimizin yanında yer almıştır. Peygamberimizin eşi Hz. Aişe onun kızıdır. Peygamberimiz hastalanınca imamlığı; vefat edince de halifeliği üstlenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'i ilk defa bir araya toplayan odur (Pala, 2004, s. 131).

Yusuf Yıldırım'ın (2019) belirttiği üzere Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'e yakın olması, Sevr Mağarası'nda "iki kişiden ikincisi[1]" sözünün eri, sahabenin en faziletlisi, velîliğin kaynağı olması ve cömertliği gibi nedenlerle edebiyatta adından sık sık bahsedilen ve bu sıfatlarına telmihler yapılan önemli şahsiyetlerdendir (s. 234).

*Dîvân'*da Ebû Bekir *sâhibü'l-gâr* (mağara dostu) sıfatıyla anılmış ve Hz. Peygamber'in onun "*insanların en faziletlisi, iyilik sahibi"* olduğunu, buyurduğu ve içten sevgide hakiki dostlukta Allah'ın dostu olan Hz. İbrahim'e benzediği ifade edilmiştir.

Resūlu'llāh buyurdu **ṣāḥibü'l-ġār**
Ki oldur *efḍal-i nās ṣaḥb-ı aḫyār*[2]
Ki ḫulletde ol İbrāhīme beñzer
Ebū Bekr [ü] ᶜ Ömer ᶜ Oṣmān ᶜ Alīdir

Ebû Bekir Hz. Peygamber'e ilk inananlardan olduğu için en büyük Sıddîk sıfatıyla anılmıştır. O, Hz. Pegamber'e bağlılıkta en ileri olandır. Hz. Peygamber, Sevr Mağarası'nda diz üstü ve gözleri kapalı bir şekilde zikr-i hafî-i kalbîyi (kalple yapılan gizli, sessiz zikir) üç defa telkin etmiştir (Çubukcu, 2018, s. 424). Beyitte "Ahmed'in kalbinin nakışları Sıddîk'in sırrı olmuştur" denilerek bu hadiseye telmih yapılmıştır:

Ḫafīdi Ḫażret-i **Ṣıddīḳ-ı** Ekberdendürür kānī
Nuḳūş-ı ḳalb-i Aḥmed sırr-ı Ṣıddīk oldu Ḳāsım hep (20/4)

---

[1] (Kur'ân-ı Kerîm 9: 40) Siz peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına 'Tasalanma! Allah bizimle beraberdir' diyordu."

[2] "Nebi müstesna olduğu halde Ebû Bekir herkesten efdaldîr." Bk (Erbilî, 1989, s. 34).

Hz. Ebû Bekir; Allah'ın dostu olması, faziletli, hayır sahibi ve sâdık olması gibi güzel sıfatlarla anılmış ve Hz. Muhammed'den sonra Nakşbendînin altın silsilesinin başında yer almıştır.

2.3.2.1.1.5.2. Hz. Ömer

İslam'ın ikinci halifesidir. Hayatta iken cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Miladî 591 yılında dünyaya gelmiştir. Önceleri İslam düşmanıyken 26 yaşında müslüman olmuştur. Kızı Hafsa Hz. Peygamber'in eşidir. Hz. Ebu Bekir, daha ölmeden onu halife göstermiştir. Orduları Tunus'a kadar fetihler yapmış ve on seneyi aşkın bir zaman yürüttüğü halifeliğinde adaletten asla ayrılmamamıştır. Bu nedenle kendisine haklıyı haksızdan ayıran manasında "Fârûk" lakabı verilmiştir. Ebû Lü'lüe isminde bir müşrik tarafından hançerlenerek 644 yılında şehit edilmiştir (Pala, 2004, s. 367).

Adalet sahibi olduğu için aynı zamanda Fârûk denilmiştir. Halife olmasından dolayı İslam devlet başkanlarına verilen *emîrü'l-mü'minîn* sıfatıyla anılmıştır. Hz. Mûsâ gibi cesaretlidir:

Daḫı **Fārūḳ** ṣāhib-ᶜadl olupdur
Emīrü'l-mü'minīn nām ḳılınıpdır
Ki Mūsāveş şecāᶜat bürünüpdür
Ebū Bekr [ü] ᶜ**Ömer** ᶜOṣmān ᶜAlīdir

Hz. Ömer dört halifeden biri olması ve adaletiyle anılmıştır.

2.3.2.1.1.5.3. Hz. Osman

İslam'ın üçüncü halifesidir. Hayatta iken cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Mekkeli Beni Ümeyye ailesinden Affan'ın oğludur. Miladî 574 yılında doğmuştur. Ticaretle uğraşıp çok zengin olmuştur. Hz. Peygamber'in soyundan gelmektedir ve onun iki kızı Rukiyye ve Ümmü Gülsüm'le evlenmiştir. Bu nedenle "Zü'n-nûreyn (iki nur sahibi) sıfatıyla anılmıştır. Hz. Ömer şehit olduktan sonra halife olmuştur. 656

yılında 82 yaşında Kur'ân okurken şehit edilmiştir. Kur'ân'ı çoğaltıp önemli merkezlere göndermesiyle hamle yapmıştır (Pala, 2004, s. 365).

Hz. Osman Affan'ın oğludur ve haya sahibidir. Allah onu Firavun'a karşı birlikte savaşan Hz. Mûsâ'nın kardeşi Hz. Hârûn'a benzetmiştir:

> Üçüncünüñ adı bil ibn-i ᶜ Affān
> Odur ṣāhib-ḥayā hem ism-i Oṣmān
> Anı Hārūna teşbīh etdi Sulṭān
> Ebū Bekr [ü] ᶜ Ömer ᶜ Oṣmān ᶜ Alīdir (54/4)

Hz. Oaman dört halifeden biri, hayâ ve hilm sahibi olmakla anılmıştır.

2.3.2.1.1.5.4. Hz. Ali

Ebû Tâlibin oğlu olup dört büyük halifeden sonuncusudur. Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadıdır. İslamiyeti kabul eden ilk dört kişiden biridir. Yüzünü hiç puta çevirmediği için "Kerremallahu veche" diye anılmıştır. Künyesi, Hasan'ın babası "Ebü'l-Hasan", toprağın babası anlamına gelen "Ebû Türâb" ve seçilmiş, gözde manasında "Murtazâ"dır. Ayrıca Allah'ın aslanı "Esedu'llâh", galip gelen "el-Gâlib" ve aslan "Haydar" lakaplarıyla bilinir. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinde onun yatağına yatarak hayatını kurtarmıştır (Pala, 2004, s. 18). Ebu'l-Hasen en-Nedvi (2017), Hz. Ali'nin üç gün sonra, Hz. Peygamber'in emanetlerini teslim ettikten sonra, ardından gittiğini ve ayaklarının altının yarıldığını ve Hz. Peygamber'in ağlayarak tükürüğünden Hz. Ali'nin ayaklarına sürüp onun yaralarını iyeleştirdiğini, belirtmiştir (s. 50).

Hz. Ali; Bedir, Uhud, Hendek gibi muharebeler yanında birçok gazvelere katılmıştır. İbn-i Sa'd'ın *Tabakatü'l-Kübrâ* adlı eserinde Ebû Tâlib oğlu Ali'nin Bedir Savaşı'nda Hz. Peygamber'in sancağını taşıdığı rivayet ediliyor. Hafız İbn-i Asâkir de Hz. Peygamber'in Bedir savaşı sırasında kendi kılıcı "Zülfikar"ı Hz. Ali'ye verdiği ve bu savaştan sonra sürekli olarak ona bağışladığını ifade etmiştir (Ebu'l-Hasen en-Nedvi, 2017, s. 58). Hz. Ali Hayber'de destanlaşan bir sancaktarlık yapmış ve Hz. Peygamber'in ölümünden sonra önemli görevlerde bulunmuştur. Hz. Osman'ın şehit

edilmesinden sonra halife olmuş ancak Şam valisi Muaviye Hz. Osman'ın kanının yerde kaldığını iddia ederek onun halifeliğini tanımamıştır. Bunun üzerine Sıffin savaşı gerçekleştirilir. Savaşta halifeliğin hakem neticesiyle belirlenmesine karar verilir ancak bir grup bu kararı kabul etmez ve ordudan ayrılır. "Hariciler" denen bu grup daha sonra Hz. Ali'ye suikast düzenleyerek onun şehit edilmesine neden olurlar (Pala, 2004, s. 19).

*Dîvân'*da Hz. Ali (47); Murtazâ (20), Aliyyü'l-Murtażâ (9), Haydar-ı Kerrâr (3), Haydar (14), Şîr-i Yezdân-ı Ḫudā (2), Şâh-ı Merdân (14), İliyyâ (1), Keremu'llâh (2) Şâh-ı Velâyet (1), Şâh-ı Necef (1) isimleriyle anılmaktadır.

Hz. Peygamber'in soyu sadece kızı Fâtıma tarafından sürdürülmüştür. O, "Her nebî'nin nesli kendindendir. Benim neslim Ali'nin neslidir" buyurmuştur (Tatlıoğlu, 2010). Nihânî'nin de nesli Hz. Ali'ye dayanır ve bu nedenle ona içten bir sevgi duyar. Ancak bu sevgi *şî'a-ı velâyet* denilen ve Hz. Ali'yi sırf Allah rızası için hasbî olarak sevmedir[1]. Nihânî seyitlik nisbetinin Hz. Ali'ye ulaştığını, Hz. Ali'nin dedesi olduğunu belirtmiştir ve bundan son derece memnundur; soyu temiz, saf Haydar'ın nesline dayandığı için Allah'a şükretmektedir ve kendisi için temiz süt benzetmesini yapmıştır. Hz. Ali'nin kızı Zeynep ve torunu Sekîne'nin ayağının tozuna canını feda edeceğini ifade etmiştir:

Daḫı bint-i ᶜ Alī Zeyneb Sekīne
Ayaġı tozuna cānım fedādır (55/27)

Siyādet nisbetim ol Şāha erdi
Şeref-baḫşım ᶜ Alī Zeyne'l-ᶜ Abādır (55/6)

Bi-ḥamdi'llāh cenābıñdandurur sırr-ı siyādātım
Ki nesl-i Ḥaydar-ı pākī ḥalībem yā Resūla'llāh (141/5)

Ḥamd-i bī-ḥad bizi insān eylemiş
ᶜ İlm-i vehbī ile ᶜ irfān eylemiş
Nesl-i sādāta beni ilḥāḳ edip

[1] Somuncu Baba'nın Şeyhli kolundan gelen ve Nakşbendî tarikatının halifesi olan Nihanî'deki Hz. Ali sevgisi Bektaşilik ya da Alevilikle ilgisi olmayıp çoğu Anadolu evliyalarında görülen bir durumdur. Bu konuda daha geniş bilgi için bk (Akgündüz, 2009, s. 454).

Ceddimiz ol **Şāh-ı Merdān** eylemiş (73/1)

Nihânî, kendisinin boşuna laf etmemesini Hz. Ali'nin ve Hz. Muhammed'in ailesinin ayağının toprağı olduğunu ifade etmiştir. Bu uğurda oğluna da nasihatta bulunmuştur. Hz. Ali'yle kalben rabıta kuranların cezbeye ulaştıklarını ve o an Allah'ın misafiri olduklarını belirtmiştir: (95/7)

Sen hemān atañ Nihānī buyruġun ṭut ey püser
Zīrā oldur ḫāk-i pāy-ı **Şāh-ı Merdān Murtażā** (14/40)

Ḳılanlar rābıṭa ḳalbin ḥużūr-ı **Şāh-ı Merdāna**
Erişdi ceẕbe-i Ḥaḳḳa o dem mihmān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ (98/2)

Hz. Ali, Hz. Peygamber'in damadı; Hz. Peygamber'in kızı, kadınların en hayırlısı ve sadef inci kaynağı olan Hz. Fâtımatü'z-Zehrâ'nın zevcesi; Hasan, Hüseyin ve Zeynep'in babalarıdır. Ayrıca Hz. Mustafâ'yla sohbet arkadaşıdır ve onunla benzerlikleri bulunmaktadır: (54/5), (82/5)

İbn-i ᶜamm-i Muṣṭafā hem **Şīr-i Yezdān-ı Ḫudā**
Dil gülünüñ bülbülüsün yā ᶜ**Aliyye'l-Murtażā** (9/3,5,6)

Yüce Allah kâinatı Hz. Peygamber'in nurundan yaratmıştır. Hz Pygamber ve Hz. Ali aynanın tek nurudur; Hz. Peygamber ilmin memleketi, Ali de kapısıdır. Ali'nin şanına "velî" denilmiştir:

Cümleyi cāmiᶜ olan Haḳdır Muḥammedden ẓuhūr
Ben ᶜ**Alī** *yek-nūru mir'ātız*[1] buyurdu muḫkemāt (27/3)

Ene Medīnetü'l-ᶜilmi ve ᶜAliyyün bābuhā[2]
Şānıña dendi velīsin yā ᶜ**Aliyye'l-Murtażā** (9/2)

---

[1] "Ben ve Ali aynanın bir nuruyuz." *ᶜAliyyün minnī ve ene minhü.* "Ali benden, ben ondanım." (Tirmizî, Menâkıb, 20; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ 1/205).

[2] "Ben ilmin memleketiyim, Ali de kapısıdır." (Süyûtî, el- Câmi'us-Sağîr, 1/415; Askalanî, Tehzîbu't-Tehzîb, 6/320; Hâkim, Müstedrek, 3/126; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 1/204).

Nihânî, Hz. Peygamber'in "Etin etimdir, cismin cismimdir, kanın kanımdır, ruhun ruhumdur." hadîsini şiirine iktibas yaparak Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi ne kadar çok sevdiğini ifade etmiştir:

Laḥmuke laḥmī[1] buyurdu şāh-ı sulṭān enbiyā
Dü cihān içre olupsun yā ᶜ **Aliyye'l-Murtażā** (9/4)

Hz. Ali'nin hilafeti gün gibi açıkken niçe deliller ortadayken Muaviye ve taraftarları haklarına razı olmayıp inatla zorbalık etmişler ve fesadlıkla Hz. Ali'nin yerine geçmişlerdir. Bu kişiler mundar kan dökücülerdir:

Niçe niçe delā'il beyyināt olmuş iken bāhir
ᶜ Aliyyü'l-**Murtażānıñken** ḫilāfet gün gibi ẓāhir
Ḥaḳına olmayıp rāżī taᶜ annüdle olup cābir
Edip ifsādile daᶜ vā-yı istiḫlāf ol ġābir
Ẓuhūr etdi o murdār nuṭfeden ḫūn-ḫāreler eyvāh (145/6)

Hz. Ali, Kufe'de şehit edildiğinde naaşı Kufe yakınlarında bulunan Necef şehrine defnedilmiştir. Bu nedenle ona Şâh-ı Necef denmiştir. Şam ile Kufe'nin iti Muaviye ve Yezid'dir bu kişiler Hz. Ali'nin düşmanıdır:

Etme istīnās bularla ḳoyma ḳalbe keṣreti
Şām ile Kūfeniñ īti düşmen-i **Şāh-ı Necef** (94/7)

Nihânî Hz. Ali'nin güzel ahlaklı bir mü'min olmasına ve savaşçılığına değinmiştir. Kerrar döne döne hamle yapan, saldıran anlamına gelmektedir. Haydar da aslan anlamındadır. Dolayısuyla "Haydar-ı Kerrâr" lakabı onun ne derece başarılı bir asker olduğunu göstermektedir: (97/47)

---

[1] ***Laḥmuke laḥmī*** *cismuke cismī demuke demī rūḥuke rūḥī.* "**Etin etimdir**, cismin cismimdir, kanın kanımdır, ruhun ruhumdur." (Yılmaz, 2013, s. 407).

Kâinatın sırrı Kur'ân'da, Kur'ân'ın sırrı besmelede, besmelenin sırrı "be" harfinde "be"nin sırrı altındaki noktada ve noktanın sırrı da Ali'dedir. Hz. Ali, Nihânî'nin gönlünde gizli bir sevdadır ve onun sevgisiyle dolup taşmaktadır:

Noḳṭa-i bā **Şāh-ı Merdān** remziçün
Ṣafḥa-i ṣadrımda oldu bir berāt (31/7)

Seyr edipdir ṣıdḳ ile sırr-ı Nihānī bā-vücūd
Gördügüm dilde ḫafāsın yā ᶜ **Alī** senden meded (51/7)

Nihānī der ki bildigim oḳuyup ᶜ āmil olduġum
ᶜ **Alī** ḥubbuyla dolduġum baña bes ġayrı yoḳ ārzū (140/9)

Hz. Ali'nin ismi İncil'de ve Tevrat'ta "İlya" olarak geçmektedir. Bu kutsal kitaplarda Kerbela'dan da "Ninova" olarak bahsedilmiştir[1] (Öztoprak, 2013). Nihânî Hz. Ali'nin (Haydar) isminin İncil'de "İliyyâ" olduğunu ifade eder. İsim farklılığına rağmen aynı kişiden bahsedilmektedir. Bunun gibi her şey farklı görünse de aslında kâinattaki bütün varlıklar tek bir Allah'ta cem' olmaktadır:

Tecrīd ile ḳıldım ᶜ **Īsā**yı maẓhar
Sırr-ı veled mevlūd oldu çün iẓhār
Cemᶜ [u] farḳ İncīl [ü] **İliyyā Ḥaydar**
Bilirdim sırrını cīrān idim men (127/33)

Hz. Ali, dünyanın şahı (şāh-ı devrānım ᶜ Alī 153/1); güzellerin mîri (mīr-i ḫubānım ᶜ Alī 153/1); mertlerin şahı (şāh-ı merdānım ᶜ Alī 153/2); dertlere derman (derde Loḳmānım ᶜ Alī 153/3); ikinci Yusuf (Yūsuf-ı ṣānim ᶜ Alī 153/4); mahşerde bayrağının altında

[1] "İncil-i Şerif, Yuhanna'nın Vahiy 6. Bap'ın 4. ayeti yazar: 'Ve başka bir at, bir al at çıktı ve onun üzerine binmiş olana dünyadan selameti kaldırmaya ve birbirlerini boğazlamak için ruhsat verildi ve kendine büyük bir kılıç verildi.' İncil-i Şerif, Markos 9. Bap'ın 12. ayetinde yazar: 'O da onlara şöyle dedi. Gerçekten de önce İlya gelir ve her şeyi yeniden düzene koyar. Ama nasıl oluyor da insanoğlunun çok acı çekeceği ve hiçe sayılacağı yazılmıştır? Size şunu söyleyeyim, İlya geldi bile, onun hakkında yazılmış olduğu gibi, ona yapmadıklarını bırakmadılar.' Zira İncil-i Şerif'in Matta 40, 41, 42 ayetleri Ninova Çölü (Kerbela) meselesini…" anlatmaktadır. Bk (Öztoprak, 2013).

sevgili (maḥşer-i taḥt-ı livāda cānā cānānım ᶜAlī 153/6); nurların ateşi (nār-ı nūrānim ᶜAlī 153/7); parlak ay (māh-ı tābānım ᶜAlī 153/8); hakikat sırrının gülü (sırr-ı ḥaḳīḳat gülüsün yā ᶜAliyye'l-Murtażā 9/1); ilim ve irfanla dolu (ᶜilm ü ᶜirfānla ṭolusun yā ᶜAliyye'l-Murtażā 9/1); velî (velīsin yā ᶜAliyye'l-Murtażā 9/2); cömertlik kaynağı (Kerem kānı ᶜAliyye'l-Murtażādır 55/3); kâinatın faziletlisi (kā'inātıñ efḍalisin yā ᶜAliyye'l-Murtażā 9/7); benzersiz (gelmemiş miṣliñ cihāna Şāh-ı Merdānım ᶜAlī 153/2).

Hz. Peygamber'in soyunun Hz. Ali'nin nesli olduğu, Hz. Peygamber'in onu çok sevdiği ve onunla ortak özelliklerinin bulunduğu, Hz. Ali'nin iyi bir savaşçı olduğu, ancak Sıffin Savaşı'nda haksızlığa uğradığı konularına yer verilmiştir. Ayrıca Nihânî'nin de soyunun Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber' e dayandığı vurgulanmıştır.

2.3.2.1.1.6. Âl-i Abâ

Abâ ehli, abâlılar. Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hasan ve Hüseyn olmak üzere bu beş kişiye âl-i abâ denmektedir. Hadîs kitaplarında belitildiği üzere Hz. Peygamber, Ümmü Seleme'nin evindeyken "Ey ehl-i beyt, Allah kusurlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak ister." (el-Ahzâb/33) mealindeki âyetin inmesi üzerine Hz. Peygamber Hz. Ali'yi, Fâtımayı, Hasan ve Hüseyn'i abâsının altına alarak "Allah'ım benim ehl-i beytim işte bunlardır; bunların kusurlarını gider, kendilerini tertemiz yap!" diye dua etmiştir. Rivayetlerde daha çok yün elbise anlamına gelen "kisâ" geçtiği ve "ehl-i kisâ" denmesi gerekirken edebiyatta daha çok Âl-i abâ, ehl-i abâ tabirleri kullanılmıştır. Abâya bürünenlerin sayısı beş olduğundan Hamse-i Âl-i abâ, Pençe-i Âl-i abâ şeklinde de ifade edilmiştir (Uludağ, 1989, s. 306).

*Dîvân'*da Nihânî, Hudâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in yakınlarına sevgiyi emrettiğini söyleyerek Şûrâ sûresine[1] telmihte bulunmuştur. Müfessirler kurbânın yani yakınlarının Hz. Ali, Fâtıma ve iki oğlu (Hasan ve Hüseyin) olduğunu açıklamışlardır.

---

[1] (Kur'ân-ı Kerim: 42/23) Allah'ın, iman edip dünya ve âhirete faydalı işler yapan kullarına verdiği müjde işte bu! De ki: "Sizden yakınlığa sevgi duymanızdan başka bir karşılık istemiyorum." Kim çaba harcayıp bir iyiliği gerçekleştirirse bu konuda ona daha büyük güzellikler bahşederiz. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır ve iyiliği asla karşılıksız bırakmaz.

Nihânî'ye göre bu yeterli bir cevaptır. Nihânî Āl-i abâyı o kadar sevmektedir ki açıktan ve gizliden onların kapısının Kıtmir'i oduğunu söylemiştir[1]. Ashâb-ı Kehf'in yolundan ayrılmayan Kur'ân-ı Kerîm'de bahsi geçen o kutsal köpek gibi Nihânî de Āl-i abâ'dan ayrılmak istemez, onların kapısını bekler[2]. Nihânî daha önce dört halifenin kapısının Kıtmir'i olduğunu söylemişti. Aynı ifadeyi Hz. Peygamber'in ailesi için de kullanmıştır. İskender Pala'nın (2004) belirttiği üzere eskiden hattatlar, bu beş ismin geçtiği hatlarına "Bende-i Âl-i abâ" diye imza koyarlarmış (s. 20). Nihânî de bu dördün kapısı Kıtmir'i olduğunu hattatın yazdığını ifade etmiştir:

Ḫudā emr eyledi Ḳur'ān içinde
Ki **ḳurbā**ya meveddet ere ibsāṭ (82/3)

Eger derseñ ki **ḳurbā** kim beyān et
Müfessirler ederler anı iḳsāṭ (82/4)

ᶜ **Alī** hem **Fāṭıma** vü ibnhümādır
Cevāb-ı şāfī budur yoḳdur ifrāṭ (82/5)

Bu **çār**ıñ ẓāhir ü bāṭın Nihānī
Ḳapusu Ḳıṭmīridir yazdı ḫaṭṭāṭ (82/7)

Nihânî Āl-i abâya olan sevgisinin soyla ilgili olduğunu bunun elest bezminde rızklar paylaştırılırken Allah tarafından ihsan edildiğini ifade etmiştir. O hanedan yolunda olmasının kendi elinde olmadığını bunun gizli bir lutuf olduğunu belirtiyor ve Allah'a şükrediyor:

---

[1] Kıtmir, Ashâb-ı Kehf'in kutlu köpeği olup onlar kovsa dahi yanlarında ayrılmamış, onlarla mağaraya kadar gitmiştir. Cennete girecek beş hayvandan biridir (Pala, 2004, s. 34).

[2] (Kurân-ı Kerîm: 18/18) "Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzâtmış yatmaktaydı. Eğer o insanları görseydin dönüp kaçardın ve o gördüklerin yüzünden içini korku kaplardı."

Bize iḥsān olupdur tā ezel *naḥnu ḳasemnā*da[1]
Neseble hem sebeble ḥubb ḳılmaḳ **Āl ü evlād**a
Olup rūḥu feżā'il bezm-i ervāḥ-ı mücellāda
Şehādet rütbesiyle imtiyāzı verdi irşāda
Bu sırrı niçe fehm etsin o seng-i ḫāreler eyvāh (145/2)

Ḫānedān rāhında olmuş bu Nihānī bir gedā
Elde degil iḫtiyārī luṭf-ı mübhemdir bize (146/5)

Ḥamdüli'llāh ben muḥibb-i **ḫānedān**-ı Aḥmedim
Terk-i ser ḳıldım yolunda cāvidān-ı emcedim (115/1)

Âl-i abâya Selman Farisî ile Kanber'i de ilave etmiştir. Farklı mezheplerin kimlerin Âl-i abâdan kabul edilebileceği konusunda görüş ayrılıklarının olduğu bilinmektedir. Selman Hz. Peygamber'in kölesidir ve İslamı kabul eden ilk İran asıllı sahabedir. Kanber de Hz. Ali'nin sadık kölesidir. Nihânî bu iki köleyi sadakatlarından dolayı Âl-i abâya layık görmüştür.

Daḫı Selmān-ı Fārisīyle Kanber
Bular yār-ı ᶜAlī **Āl-i ᶜabā**dır (55/31)

Tesliminin Âl-i abâya olduğunu, on iki imamı tasdik ettiğini ve dört halifenin sırrının da yine kendisinde olduğunu belirtmiştir. Değerlerin bütününe sahip çıkan ve saygı gösteren Nihânî lüzumsuz insanların bu konuda kendisine yanlış bakmamalarını istiyor:

Teslīmim **Āl-i ᶜabā**ya iḳrārım iṯnā-ᶜaşer
Çār-yāriñ sırrı bende baḳma yanlış ey fużūl (109/6)

---

[1] *E hum yaḳsimūne raḥmete rabbike **naḥnu ḳasemnā** beynehum maᶜīşetehum fi'l-ḥayāti'd-dunyā…* "Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini **biz paylaştırdık**…" (Zuhruf 43/32).

Süfyân ailesine beddua eder ve bunların kalplerinde Hz. Mustafâ'nın ailesinin sevgisi olmadığını belirtir. Hz. Peygamber'in ailesine yakınlık duyup sevgi beslemeyi, Süfyânîlerden ise uzak durmayı, güzel bir işle uğraşmayı nasihat eder:

Ḥubb-ı **Āl-i Muṣṭafā** yoḳ ḳalblerinde bunlarıñ
Tābiᶜ-i Süfyānīlerdir bu gürūh-ı bed-liḳā (14/28)

Āl-i evlāda tevellā virdine eyle devām
Āl-i Süfyāne teberrā eyle bir ḫoş-kāre baḳ (101/3)

Hz. Muhammed'in kapısında bir dilencidir, sadakat ile ona bağlı, aşkından deli dîvâne olmuş bir mecnûndur. Ona yalvarıp ondan şefaat dilerken kendisini Âl-i abâya dahil ederek "biz" kelimesini kullanır ve Hz. Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'le beraber bağışlanma diler:

Bu Nihānī sā'iliñdir ḳapuña geldim şehā
Ṣıdḳ ile Mecnūnuñ oldum girmişem men bu rāha
Olᶜ **Alī Fāṭıma Ḥasan Ḥüseyin**le ḳılᶜaṭā
Ḳıl şefāᶜat biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā (7/6)

Asıl mürşid Hz. Peygamber'in soyundan gelenlerdir. Mürşid temiz, dürüst, cesaretli ve korkusuz gibi sıfatlara sahip olmalı, Âl-i evladın izine toprak olmalıdır: (103/3)

2.3.2.1.1.6.1. Hz. Fâtıma / Fâtımatü'z-Zehrâ, Hz. Ali

Hz. Peygamber'in küçük kızıdır. Hz. Ali'nin eşi, Hz. Hasan ve Kerbela şehidi Hz. Hüseyin'in anneleridir. Kaynaklara göre 605 veya 609 yılında dünyaya gelmiştir. Künyesi "Ümmü Ebîh"dir. Beyaz, parlak, aydınlık yüzlü kadın" anlamında "Zehrâ" ve "iffetli, namuslu kadın" anlamında ise "Betul" lakaplarıyla anılmıştır. On beş yaşlarında Hz. Ali ile evlenen Fâtıma'nın 5 çocuğu olmuştur. Fâtıma babasının ölümüne çok üzülmüş ve onun vefatından beş buçuk ay sonra o da 632 yılında vefat etmiştir. Hz. Peygamber'in soyu Hz. Fâtıma'nın çocukları vasıtasıyla devam etmiştir. Hz. Muhammed kadınlardan en çok Fâtıma'yı erkeklerden de Hz. Ali'yi sevdiğini

söylemiştir. Bir hadîste "cennet hatunu" ve "kıyamet hatunu" ve "seyyidetü'n-nisâ" sıfatlarıyla da anılmıştır. Hz. Hatice, Meryem ve Asiye ile birlikte cennetteki en faziletli dört kadından biri olarak tanıtılmıştır ve kendisinden şefaat istenilmiştir (Tunç, 2010, s. 231).

Dîvân'da Fâtıma bazen Hz. Ali ile bazen de Hz. Hatice ile anılmış ve onun "kadınların en hayırlısı anlamına" gelen *hayrün'n-nisâ* sıfatı vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'in nesli Fâtıma vasıtasıyla devam etmiştir. O, çocukları Hasan ve Hüseyin'in ölümlerinden dolayı gözyaşı dökendir. Nihanî'nin soy silsilesi de Hz. Peygamber'e dayanmaktadır ve bu nedenle o seyyitdir. Nihânî, ceddine sahip çıkacağını ve onları her zaman öveceğini belirtmiştir:

ᶜ Alī dāmād-ı faḫrü'l-enbiyādır
Ki zevci **Fāṭımā** ḫayrü'n-nisādır
Muṣāḥib hem şebīhi Muṣṭafādır
Ebū Bekr [ü] ᶜ Ömer ᶜ Oṣmān ᶜ Alīdir (54/5)

Daḫı hem **Fāṭıma** ḫayrü'n-nisādır
Ḫadīce efḫar ü faḫrü'n-nisādır (55/26)

Muḥammed Muṣṭafā farḳ [u] temyīzdir
Ḫadīce ḫātime **Fāṭıma** rīzdir
Bilsiñ bu siyādet bizim nemizdir
Yitirmem ceddimi ᶜ Adnān idim men (127/34)

Aña vālidesi **Zehrā**dan irṣen
Eripdir hem siyādet-kān-ı taḫṣīṣ (77/34)

Necef, Hz. Ali'nin sıfatıdır. Kabri Necef'te olduğu için *Şâh-ı Necef* denilmiştir. Nihânî Hz. Ali'nin başlarının tacı, Hz. Fâtıma'nın da sadef içinde saklı bir inci olduğunu ifade etmiş, Fâtıma'nın çocukları Hasan ve Hüseyin için duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir:

Başımız tācı Necef **Fāṭıma** dürr-i ṣadef

Olmuşuz ḫayr-ı ḫalef çağırıram [hū] dost dost (26/15)

Fāṭıma gevherler içün ḳalb-i perīşānımız
Beytü'l-aḥzāna teveccüh bu da bir demdir bize (146/2)

Hz. Ali de Âl-i abâdan olup "Dört Halife" maddesinde ele alındığı için burada tekrar incelenmeyecektir.

2.3.2.1.1.6.2. Hz. Hasan

Hz. Ali'nin büyük oğlu, Hz. Peygamber'in torunudur. Lakabı "Müctebâ"dır. İslam halifelerinin beşincisi, on iki imamın ikincisidir. Hicretin üçüncü yılında Medine'de dünyaya gelmiştir. Muaviye kendinden sonra Hasan'ı halife yapacağını halka bidirince Muaviye'nin oğlu Yezid, Hasan'ın hanımını çeşitli vaatlerle kandırır. Hasan'ın hanımı Yezid'in Şam'dan gönderdiği zehirle eşini zehirler. Yüzü Hz. Peygamber'e çok benzemktedir. Hz. Hasan'ın soyuna "şerif" denilmektedir (Pala, 2004, s. 195).

Ebu'l-Hasen en-Nedvi'nin (2017) belirttiği üzere Hz. Ali'nin kalbinde Hasan'ın büyük bir değeri vardır. Hasan genelde çok az konuşur ancak konuşunca da kimse onun önünde dudak oynatamaz. Davetlere az katılır, kavgalı gürültülü yerlere girmez. Hiçbir kimsenin işine müdahale etmez kendisine başvurulunca da meseleyi delilleriyle çözermiş (s. 266).

*Dîvân'*da Hz. Hasan'ın hayatıyla ilgili motiflere rastlanmaktadır. Hasan düşmanın hilesinin şehidi olmuştur, kadehin zehrini içmiştir. O, peygamberlik yaratılışındadır; ilim sahibidir ve Ahmed'in ailesindendir:

Mekr-i aᶜ dānıñ şehīdi ṣaḥb-i eymendir **Ḥasan**
Semm-i sāġar nūş ḳıldı līk bī-mendir **Ḥasan**
Eşbeh-i ḫulḳ-ı risālet merciᶜ-i fendir **Ḥasan**
Bir güzīde āl-i Aḥmedden müberhendir **Ḥasan**
Ġurre-i cāh-ı kemāletdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Niḳme-i rāh-ı hidāyetdir Ḥüseyn-i Kerbelā (10/3)

Hz. Hasan, Hz. Peygamber'e benzemektedir ve peygamberliğin varislerindendir. Nihânî, onun güzelliğinden bahsetmiş ve yüzünü ayna edindim derken güzel yüzünün nurlu olduğunu anlatmak istemiştir. Seçilmiş anlamındaki "Müctebâ" lakabını kullanmıştır:

Cemāl-i ḥüsnünü mir'āt edindim
Gözüm nūru **Ḥasan** ol **Müctebā**dır (55/4)

Eşbeh-i cism-i nebī hem vāriṣ-i peyġamberī
Zübde-i Ḥaydar **Ḥasan** ol **Müctebā**dır sevdigim (116/3)

Hz.Hasan'ın yolu sırât-ı müstakîm yani doğru bir yoldur: (114/6)

2.3.2.1.1.6.3. Hz. Hüseyin ve Kerbela

Hz. Hüseyin, Hicret'in üçüncü bir rivayete göre de dördüncü senesi, Medine'de dünyaya gelmiştir. Hz. Fâtıma'nın ikinci oğludur. Hz. Peygamber'in torunudur. On iki imamın üçüncüsüdür. Hz. Peyhamber o doğduğunda onu kucağına alıp ağlamıştır. Umeys kızı Esma Peygamber Efendimiz'e ağlayış sebebini sorduğunda, azgın bir taifenin onu öldüreceğini ve bunu Hz. Fâtıma'ya haber vermemesini söylemiştir (Gölpınarlı, 2003, s. 382).

Hicret'in 54. senesinde Muaviye, oğlu Yezid'i halife olarak yerine atar ancak Haşimoğulları ve Hüseyin ona biat etmezler. Huzuru kaçırmamasına dair Muaviye'nin Hüseyin'e yazdığı mektuba, Hüseyn çok sert cevap verir ve onun içki içen, köpeklerle oynaşan Yezid'i halife olarak seçmesini eleştirir. Muaviye'nin ölümünden sonra yerine Yezid geçer. Yezid, Hüseyin'in kendisine biat etmesi için Medine Valisi Utbe Oğlu Velid'e bir mektup yazar. Velid Hz. Hüseyin'le Hükümet Konağı'nda görüşür ancak Hüseyin böyle önemli bir konunun halktan gizli saklı yapılmaması ve meclis önünde görüşülmesi gerektiğini öne sürer. Velid ona hak verir ancak yanında bulunan Mervan, Velid'e Hüseyin'in boynunu vurdurmasını teklif eder. Buna Velid büyük tepki verir ve kendisinin dini mahvetmeye mi çalıştığını söyleyerek dünyanın malını verseler Hüseyin'in öldürülmesine müsaade etmeyeceğini söyler. Durumdan haberdar olan

Yezid çok sinirlenir ve Velid'i azleder. Hüseyn, Kufelilerden kendisini halife yapmak istedikleine dair mektuplar almıştır. Haşimoğulları'na kendisiyle gelenlerin şehit olacaklarına ancak kalanların da bir huzura ermeyeceklerine dair bir mektup yazar. 72 kişiyle Irak'a yola çıkar. Yezid, Irak Valisi Ubeydullah b. Ziyad'dan, onu Kufeye almamalarını ister. Bunun üzerine Ziyad, Sa'd b. Vakkas'ın oğlu Ömer ile bir ordu gönderir. Ömer, Hz. Hüseyin'den geri dönmesini ister, ancak Hz. Hüseyin bunu reddeder ve yanındaki 72 kişiyle Kerbela'da elim bir şekilde susuz bırakılır. İmam Hüseyin Hicret'in 61. yılı Muharrem'in 10. günü ikindi vakti Kerbela'da hunharca şehit edilir (Gölpınarlı, 2003, s. 389-395).

Kerbela hadîsesi birçok sanat alanına yansıdığı gibi edebiyata da yansımıştır. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında hadîseyi muhtelif yönleriyle anlatan yüzlerce edebî eser yazılmıştır. Kerbela mersiyeleri hakkında Arslan ve Erdoğan (2009) ehl-i beyt ile ilgili eserlerin, genel yaklaşımın aksine sadece Alevî Bektaşî şairlerince değil sünnî şairler tarafından da çok sayıda yazıldığını ifade etmişlerdir:

> "Bu konuda bir tarikat ve mezhep bağnazlığı söz konusu değildir. Çünkü bu konu bütün tarikat ve mezhepleri ilgilendirmekte, içinde ehl-i beyt sevgisi olan erkek, kadın her şair bu hadîsenin acısını duymakta ve eserlerine de bunu yansıtmaktadır. Meselâ, Mevlevî tarikatına mensup bir kadın şair olan Şeref Hanım, Kerbelâ mersiyeleri ile tanınmıştır." (xiii).

Nihânî'nin de Kerbela ile ilgili mersiyeleri mevcuttur. O, Hz. Hüseyin'i "Kerbela Hüseyni" olarak vasıflandırır. Hüseyin yücelilk günü, gecenin ışığı; cömertlik gönlünün bereketi, imamlık nurunun gözbebeği; emanet hazinesinin mâliki; Hakk'ın bahçesinin rahmet gülüdür:

Żav'-i şeb rūz-ı faḫāmetdir **Ḥüseyn-i Kerbelā**
Feyż-i dil cūd [u] seḫāvetdir **Ḥüseyn-i Kerbelā**
Merdüm-i nūr-ı imāmetdir **Ḥüseyn-i Kerbelā**
Ḥāmil-i genc-i emānetdir **Ḥüseyn-i Kerbelā**
Ravża-i Ḥaḳ verd-i raḥmetdir **Ḥüseyn-i Kerbelā** (10/1)

Hz. Hüseyin şahsiyet bağışının en seçkini (Zübde-i baḫş-i hüviyyetdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/2e); peygamberlik atının önde gideni (Ḳıdve-i raḫş-i nübüvvetdir Ḥüseyn-i Kerbelā

10/2f); Güzel ahlak ve olgunluk makamının parlaklığı (Ġurre-i cāh-ı kemāletdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/3e); hidayet yolunun şiddetli cezası (Niḳme-i rāh-ı hidāyetdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/3f); tarikat turunun merkezi (Merkez-i ṭūr-ı ṭarīḳatdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/4e); hakikat esasının dahili (Dāḫil-i ġavr-i ḥaḳīḳatdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/4f); ümmet hafızlarının hizmetçisi (Ḫādim-i ḥuffāẓ-ı ümmetdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/5e); sünnet esaslarının doğru yolunu göstereni (Hādi-i erkān-ı sünnetdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/5f); kudret pergelinin noktası (Noḳta-i pergār-ı ḳudretdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/6e); zafer girdabında boğulan (Ġarḳa-i gird-āb-ı nuṣretdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/6f); yiğitlik, mertlik aynasının sırrı (Sırr-ı mir'āt-ı fütüvvetdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/7e); âşığa muhabbeti farzdır (ᶜĀşıḳa farż-ı muḥabbetdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/7f); velîlik şehrinin haznedarı (Ḫāzin-i şehr-i velāyetdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/8e); Seyitlik ordusunun sevgilisi (Şāhid-i ceyş-i siyādetdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/8f); cesaret ağacının meyvesi (Mīve-i naḫl-i şecāᶜatdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/9e); bahadırlık duasının nağmesi (Naġme-i vird-i celādetdir Ḥüseyn-i Kerbelā 1/9f); halifelik tahtının varisi (Vāriṣ-i taḫt-ı ḫilāfetdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/10e); dinin Kur'ân'ının dimağı (Maġz-ı Ḳur'ān-ı diyānetdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/10f); soyluluk köşkünün bağışı (Baḫş-i eyvān-ı necābetdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/11e); yüce şehitlik rütbesi (Rütbe-i ᶜālī- şehādetdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/11f); şiddet kılıcının dışişleri bakanı (Ḫāricīye tīġ-ı şiddetdir Ḥüseyn-i Kerbelā 10/12e); isteyene kavuşma bayramı (Ṭālibīne ᶜıyd-ı vuṣlatdır Ḥüseyn-i Kerbelā 10/12f).

Hz. Hüseyin'in annesi Fâtimatü'z-Zehrâ'dır ve seyitlik ona annesinden miras kalmıştır. Pederi Hz. Ali'dir. Nihânî'nin soyu da bu silsileye bağlanmaktadır. Hz. Hüseyin insanların ve cinlerin imamıdır: (77/33, 34, 35, 36)

Nihânî Hz. Hüseyin'i çok sevmektedir ve onun için başsız bir şekilde canını feda edeceğini söyleyerek onun Kerbela'da hunharca öldürülmesine telmihte bulunmuştur. Hem peygamberlik, hem velîlik ve hem de seyitlik Hz. Hüseyin'de toplanmıştır:

Ol ḥasen ḫulḳ-ı Rıżāya vermişem iḳrār men
Hem **Ḥüseyn-i Kerbelāy**a cān-fedā-yı bī-serim (115/3)

Hem nübüvvet hem velāyet hem siyādet cāmiᶜ i

Mehdī-i Ḥaḳḳ ol **Ḥüseyn-i Kerbelā**dır sevdigim (116/4)

Yezid, Hz. Hüseyin'in Kufe'ye alınmamasını emreder ve Irak Valisi Ubeydullah b. Ziyad, Sa'd b. Vakkas'ın oğlu Ömer'i Hz. Hüseyin'e gönderir. Nihânî Ömer'den uğursuz olarak bahsedip Kerbela toprağında güç gösterip Hz. Peygamber ailesine hiddet gösterdiklerini ifade eder:

Ol ᶜ Ömer naḥsile ibn-i Eşᶜ aṣi
Hem daḫı ḥavlile ol Şīt laᶜ neti
Kerbelā ḫākinde ḳurup saṭveti
Āl-i Nebī gördüler bu ḥaşmeti
Lerze ṭutar gūyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler fiġān (123/5)

Nihânî, Hüseyin'e sevgi göstermekle beraber Yezid'e lanet okumuştur. Hüseyin ve ehl-i beyte cevredenler alçak olarak vasıflandırılmıştır. Yezid, hükümet sevdasıyla dinini yağma etmiştir; o kötü yüzlü, şaşırmış ve lanet olasıdır. Nihânî ona açıktan lanet okur, dünya Hz. Hüseyin'in matemiyle döner:

Ḥüseyn-i Müctebāya ehl-i beyte cevr eden kelbi
Teṣāḥub eyleyen cins-i ḫabīṣān ile ḥaşr olsun (130/8)

Edip ser-rişte bu ḥāli Yezīdi bed-liḳā maġbūn
Ḥüḳūmet sevdāsıyle dīnini yaġma ḳılıp melᶜ ūn
Ulanlar ayısı raḥmet uyuben aña dökdü ḫūn
Nihānī āṣikāra laᶜ netile yād eder efzūn
Ḥüseyniñ mātemile çarḫ eder devvāreler eyvāh (145/7)

Hz. Hüseyin'in mezarının bulunduğu Kerbela kutsal bir ziyaretgâhtır. Dinlerde kutsal kabul edilen yerlerin ziyareti hac olarak tanımlanmıştır. Nihânî cedlerinin yattığı bu kutsal toprakları ziyaret etmek istemektedir. O, malını mülkünü Allah yolunda sarf etmeyi, mâsivâya malik olmamayı yani "fakr ü fenâ" yı benimsemiştir. Nihânî'nin dedesi Horasan erenlerinden Somuncu Baba Hazretleri de Melamî meşreb bir zâttır.

Aynı zamanda Horasan Melamiliğin benimsenerek odaklaştığı bir yer olarak tanınmıştır (Alşan, 2006, s. 24). Nihânî aslında dünya malından, bütün mâsivâdan uzaklaşarak fakr ü fenâ ile Mi'râcı arzulamaktadır:

Kerbelādır ḥāccımız faḳr [u] fenā tācımız
Ḥorasān mi[c] rācımız çaġırıram [hū] dost dost (26/14)

Kerbelāya ḳıl seyāḥat eyle hacc-ı ekberi
Ḥaḳ yola eden [c] azīmet etmedi malın serf (94/8)

Kerbela destanlaşan bir hadîsedir[1]. Kerbela mersiyeleri, Hz. Hüseyin'e tutulan matem ve Yezid'e lanet okumayla beraber yas ritüellerinden izler taşır. Siyah elbise giyme hadîseyi tekrar tekrar anlatma bunlardandır:

Erdi yine māh-ı mātem ḥüznile ġamdır bize
Āb [u] nānı ḫāb-ı rāḥat cümlesi semdir bize (146/1)

Mātem ayı geldi olup rāygān
Hep siyāh-pūş oldular Kerrūbiyān
Kerbelā aḥvāli olup dāstān
Ehl-i [c] aşḳ zümresi oldu bī-mücān
Lerze ṭutar gūyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler fiġān (123/1)

Doġup māh-ı muḥarrem tāzelendi yāreler eyvāh
Bu māhda ḫāke düşdü dürre-i meh-pāreler eyvāh
Niçe ḫūn dökmeyip ṣabr eylesin bī-çāreler eyvāh
Döküp sīnelerin cerḥ etmesin mi zāreler eyvāh
Ṭutuben yās u mātem giysin mi ḳāreler eyvāh (145/1)

[1] Kerbela literatürü için bk. İsen, 1994; Çağlayan, 1997; Arslan-Erdoğan, 2009; Aksu, 2010.

Hz. Hüseyin'in soyu belirtilmiş ve ona karşı duyulan sevgi ve Muaviye ailesine duyulan nefret yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Hatta bu nefret teması *Dîvân'*ın geneline yayılmış şekildedir.

2.3.2.1.1.7. On İki İmam

On iki imama Arapçada "isnâ-aşeriyye" denilmektedir. Şiîlerce dini korumak ve dinin hükümlerini yerine getirmek için Hz. Peygambere halife ve varis olduklarına inanılan on iki kişidir. "Ca'feriyye", "Onikiler Fırkası", "İmâmiyye" de denilen bu mezhebin anlayışına göre Hz. Peygamber Veda Haccı'ndan dönerken Gadiruhum denilen yerde Hz. Ali'yi kendisine vasi ve halife tayin etmiş, on iki imam bulunacağını ve sonuncusunun Mehdî olacağını söylemiştir. Böylece Hz. Ali ve soyundan on iki imam kabul ederler ve bunların herbiri kendinden sonrakini ümmete bildirmiştir. Bu mezhep Alevî esaslara istinad etmekle beraber ehl-i sünnet akidesini de benimsemiştir[1] (Pala, 2004, s. 364, 365).

*Dîvân'*da on iki imam "e'imme", "ma'sûm", "isnâ-aşer" ve "düvazdeh silsile" isimleriyle anılmıştır: (46/8), (17/8)

Bu **e'imme**-i düvāzdeh cümle bir şāḫıñ gülü
Bir sipihriñ incisidir verd-i Rıḍvān bülbülü
Ḫāzin-i genc-i nübüvvet fātiḥ-i sırr-ı ᶜAlī
Oḳuram yüz biñ ṣenāyı lāl olup kesmem dili
Çünki ecdādım ḳarābetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Ḳuṭb-ı evtādım saᶜādetdir Ḥüseyn-i Kerbelā (10/12)

On iki imām nesliyiz **çār-deh** maᶜ **ṣūm** aṣlıyız
Devr-i ḳamer faṣlıyız çaġırıram [hū] dost dost (26/17)

[1] On iki imamın isimleri şu şekildedir: 1. Ali b. Ebu Talib (Emîrü'l- Mü'minîn), 2. Hasan b. Ali (Mücteba), 3. Hüseyin b. Ali (Seyyid-üş Şuhedâ), 4. Ali b. Hüseyin (Zeyne'l- Âbidin), 5. Muhammed b. Ali (Muhammed Bakır), 6. Cafer b. Muhammed (Cafer Sadık), 7. Musa b. Cafer (Musa Kazım), 8. Ali b. Musa (Ali Rıza), 9. Muhammed b. Ali (Muhammed Taki), 10. Ali b. Muhammed (Ali Naki), 11. Hasan b. Ali (Hasan Askerî), 12. Mehdi b. Hasan (Kaim, İmâm-ı Zamân).

Ḥicāb **iṣnāᶜ -aşer**de hem müsebbiḥ oldu peyġamber
Müfessirler muḥaddiṣler eder ḥamd ü ṣenā tesbīḥ (43/4)

Daha önce "Dört Halife" ve "Âl-i Abâ" maddelerinde Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hüseyin ele alındığı için burada tekrar bu ilk üç imamdan bahsedilmeyecektir. Diğer imamlar ve özellikleri şu şekildedir:

Zeyne'l-Âbidîn, Hicretin 38. yılında (659) Medine'de dünyaya gelmiştir. Babası Hz. Hüseyin, annesi ise Hz. Ömer devrindeki fetihler esnasında Medine'ye getirilmiş olan son Sasani hükümdarı III. Yezdicerd'in kızı Şehrbânu'dur. Resûl-i Ekrem'in ve Hz. Hüseyin'in neslini devam ettirdiği için "Âdem-i Âl-i abâ" ve "Ebü'l-eimme" diye zikredilmiştir. Kerbela vakasından kurtulan tek Hüseyin evladıdır. Daha sonra teşekkül eden İmâmî-İsnâaşerî Şîası'nca imamların dördüncüsü kabul edilmiştir. İlmî ve edebî şahsiyete sahip olan Zeynel Âbidîn'in çok sayıda eseri mevcuttur (Kılavuz, 2013, s. 365, 366).

*Dîvân'*da Zeynel Âbidîn güzel sıfatlarla övülmüş ve Hz. Peygamber'in neslinin devamı ona bağlanmıştır. O kâinatın mücevheri, seyitlik ehlinin övüncü, insanların ve ruhların imamıdır. Nihânî için fazilet nişanının kaynağı, hayatının menşei, kurtuluş övüncü ve na'tının kalenderi ve ilham kaynağı olmuştur. Nihânî'nin seyitlik nispeti ona ulaşmaktadır. O, Zeynel Âbidîn'in aşkına misafire hürmet eylemektedir.

Maᶜ den-i fażlü'l-berātimdir ᶜ **Alī Zeyne'l-ᶜ Abā**
Menşe'-i rūḥü'l-ḥayātımdır ᶜ **Alī Zeyne'l-ᶜ Abā**
Melce'-i faḥrü'n-necātımdır ᶜ **Alī Zeyne'l-ᶜ Abā**
Mülhimi rindü'n-naᶜ atımdır ᶜ **Alī Zeyne'l-Abā**
Merkez-i ṭūr-ı ṭarīḳatdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Dāḫil-i ġavr-i ḥaḳīḳatdir Ḥüseyn-i Kerbelā (10/4)

Siyādet nisbetim ol şāha erdi
Şeref-baḫşim ᶜ **Alī Zeyne'l-ᶜ Abā**dır (55/6)

Nesl-i pāk-i Ḥażret-i **Zeyne'l-ᶜ Abā**nıñ ᶜ aşḳına

Eylerem mihmāna ḥürmet bir gedā-yı çākerem (115/4)

Muhammed el-Bâkır, 676 veya 677 yılında Medine'de doğmuştur. Babası Kerbela Vak'ası'ndan sağ kurtulan Zeynelâbidîn, annesi ise Fâtıma bint Hasan'dır. Bâkır lakabı, "bâkırü'l-ilm" tamlamasının kısaltılmış şekli olarak "ilmi yarıp derinliklerine ulaşan, geniş ilim sahibi" anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber'e benzemesinden dolayı "şebîh" lakabıyla da anılır. Muhammed el-Bâkır, Zilhicce ayında 733 yılında Medine'de vefat etmiştir. Oğlu Ca'fer'le birlikte İmâmiyye Şîası'nın kurucusu olarak gösterilir. Medine'deki Sünnî ilim çevresinde muhafazakâr, güvenilir bir râvi olarak görülmüştür (Öz, 2005, s. 506, 507).

Dîvân'da Muhammed Bakır'ın beşinci imam olduğu; kalbi açık, olmasından dolayı Bakır denildiği; Allah'ın kutsal meleği Cebrâil ile Hakk'ın nuruyla boyandığı ve kim onu överse öven kişinin kötülüklerden Allah'a sığınacağı ifade edilmiştir. O mezhep kurucudur, velayet nuru onun alnına konmuştur:

Ol imām pencim Muḥammed doġdu çün miṣl-i şafaḳ
Ḳalb-i vāsiᶜ olduġuçün dendi Bāḳır aña baḳ
Ṭā'ir-i ḳuds-i İlāhī munṣabiġdir nūr-ı Ḥaḳ
Kim ola vaṣṣāfı anıñ vāṣıfı *Rabbü'l-felaḳ*[1]
Ḫādim-i ḥuffāẓ-ı ümmetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Hādi-i erkān-ı sünnetdir Ḥüseyn-i Kerbelā (10/5)

Aña vālid **Muḥammed Bāḳır** oldu
Ki ḳalb-i vāsiᶜ oldu aṣl-ı taḫlīṣ (77/29)

İmam pençim **Muḥammed Bāḳır** oldu
İmām Caᶜ fer ṭarīḳı andan aldı
Velāyet nūru hem alnında ḳondu
Bu ser-meẕheb necāt mihmāna tefvīż (79/23)

[1] 5. *Ḳul eᶜūẕü bi* ***rabbi'l-felaḳ***. "De ki: **Sabahın rabbine sığınırım**." (Felak 113/1).

Ca'fer es-Sâdık, 699 veya 702 yılında Medine'de doğmuştur. Babası İsnâ-aşeriyye'nin beşinci imamı Muhammed el-Bâkır, annesi Hz. Ebû Bekir'in torunu Kāsım b. Muhammed'in kızı Ümmü Ferve'dir. Böylece onun soyu baba tarafından Hz. Ali'ye, anne tarafından da Hz. Ebû Bekir'e ulaşmaktadır. Daha çok Sâdık lakabıyla bilinmiştir. Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr tarafından zehirlenerek Medine'de öldürülmüştür. İslamî konulardaki düşüncelerini daha toplayıcı bir tarzda ortaya koymuş ve sapık fırkalarla mücadele etmiştir. Attâr *Tezkiretü'l-evliyâ'* adlı eserine onunla başlar. Bütün sûfilerin evliyadan saydıkları Ca'fer es-Sâdık tarikat silsilelerinde de önemli bir yer tutar ve hürmetle anılır. Nakşibendiyye ve Bektaşiyye mensupları ona tarikat silsilelerinde yer verir, Bâyezîd-i Bistâmî'yi onun müridi olarak görürler (Öz, 1993, s. 1-3).

Câferî'nin incileri, peygamberliğin önde gelen güruhudur; onun anlamı, fıtratının bal şerbetinin şöhretidir; onun fidanı sevinç çiçeklerinin özüdür; onun talihi, Hanefî mezhebinin imamı Ebû Hanîfe'ye diğer ismiyle İmâm-ı A'zam'a bîat etmesidir:

Lücce-i ṣadr-ı risāletdir le'āl-i **Caᶜ ferī**
Şöhre-i şehd-āb-ı fıṭratdır me'āl-i **Caᶜ ferī**
Zehre-i ezhār-ı şaṭratdır nihāl-i **Caᶜ ferī**
Bū-Ḥanīfe ḳıldı bīᶜat bil nevāl-i **Caᶜ ferī**
Noḳta-i pergār-ı ḳudretdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Ġarḳa-i gird-āb-ı nuṣretdir Ḥüseyn-i Kerbelā (10/6)

Önemli olan Hüseynî ya da Ca'ferî olmak değil önemli olan meydanın merdi olmaktır. Ca'fer-i Tayyar muhabbet güneşidir, Hz. Peygamber'in benzeridir. Necat bulan gürûhun mezhebinin başıdır:

Merd-i meydān ol Nihānī var yürü
Bād-pāya ulaşamaz ḫar yürü
Var Ḥüseynī **Caᶜ ferī** ol cār yürü
Yed yede yed-Ḥaḳḳa der-beyān gerek (103/9)

Maḥabbet mihrine **Caᶜ fer-i Ṭayyār**
Şebīhi Muṣṭafā miṣl-i Hümādır (15/12)

Gürūh-ı nācīniñ ser-meẕhebidir
İmām **Caᶜ fer-i Ṣādıḳ** nesl-i taḫṣīṣ (77/28)

Mûsâ el-Kâzım, 7 Safer 745 tarihinde Medine yakınındaki Ebvâ'da doğmuştur. Annesi Hamîde bint Sâid el-Berberiyye'dir. Hayatının ilk devresini Medine'de babası Ca'fer es-Sâdık'ın yanında geçirmiş, onun 765'te vefatı üzerine bir grubun desteğiyle imâmetini ilan etmiştir. Çeşitli bahaneler ileri sürülerek Bağdat'a celbedilir ve hayatının son dört yılını hapishanede geçirir. Receb 183'te öldürtülür. Ölümünden sonra Mûseviyye diye anılan bir grup onun ölmediğini, mehdî olarak zuhur edip dünyaya adalet getireceğini veya öldüğünü, fakat kāim olarak ortaya çıkacağını iddia etmiştir (Öz, 2006, s. 219-221).

*Dîvân'*da şehadetin yüce hazinesinin menbaı ve karanlıkların ayıdır. O yedi ülkenin, yedi diyarın imamıdır, kısacası o bütün ümmetlerin övünç kaynağıdır. Nihânî onu anlatmaya "öfkesini yenenler" ayetiyle başlamış, Tur Dağı'nın nurunun esrarı ile dolup taşmıştır:

Vāṣıl u gencīne-i ᶜizz-i şehādet menbaᶜı
Mūsī-i Kāẓım imām bedrü'd-dücādır sevdigim (116/8)

ᶜĀyet-i ***ve'l-Kāẓımīn***[1] manṭūḳuna başdın ḳadem
Ṭūr-ı Eymen nūrunuñ esrārı ile muġtenem
Ol imām-ı heft-iḳlīm-i şerīf [ü] muḥterem
Yaᶜnī kim Mūsā'-i Kāẓım mefḫar-ı cümle ümem
Sırr-ı mir'āt-ı fütüvvetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
ᶜĀşıḳa farż-ı muḥabbetdir Ḥüseyn-i Kerbelā (10/7)

Ali er-Rızâ, 770'te Medine'de doğmuştur. Halife Me'mun tarafından ilim, ibadet, zühd ve takvâ gibi üstün meziyetleri dolayısıyla er-Rızâ lakabı verilmiştir. Babası Mûsâ el-Kâzım, İsnâ-aşeriyyenin yedinci imamıdır. Annesi ise Habeşistanlı veya Sudanlı bir

---

[1] *Elleẕīne yünfiḳūne fi's-serāi ve'ḍḍerrāi* ***ve'l-kāẓımīne****'l-ġayże ve'l-ᶜāfīne ani'nnāsi va'llāhu yuḥibbu'l-muḥsinīne.* Onlar (takvâ sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, **öfkelerini yenerler**, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever" (Âl-i İmrân 3/134).

câriyedir. Ali er-Rızâ Mescid-i Nebevî'de ilim meclisi kurup hayatını öğretimle geçirmiş, fetvalar vermiş ancak halife Me'mûn'un davetiyle Merv'e gitmesinden sonra, istemeyerek de olsa siyasete karışmış ve 29 Safer 818' de vefat etmiştir. O tasavvufu çok iyi yorumlamıştır. Ayrıca hastaları iyileştirmek, bazı olayları vukuundan önce haber vermek, eline dökülen suyu altına dönüştürmek isnat olunan kerametlerdendir (Kılavuz, 1989, s. 436-438).

*Dîvân'*da "Şah" ve "Horasan" lakaplarıyla geçmektedir ancak bu lakaplar tevriyeli olarak kullanılmıştır. Ailesi ve hayatıyla ilgili bilgilere rastlamak mümkündür. Babasının Mûsâ el-Kâzım olduğu bidirilmiştir; Mûsâ el Kâzım, onun hem babasıdır hem de kendisine uyulandır. Mûsâ el-Rızâ bütün âlimlerin, şahların rehberidir, Horasan onun merkezidir; o, bütün ümmetlerin sığınağıdır. O, Fatiha sûresinin manası, kubbeli tahtların hutbesi, ilmî konuları fethedip kapılar açan seçkin ve çok haysiyetli bir insandır:

Buña hādī ᶜ Alī Mūse'r-Rıżādır
Mūse'l-Kāżım peder hem muḳtedādır
Dilimde ezberim rūḥa ġıdādır
Bularıñ ceddidir Raḥmāna tefvīż (79/21)

Reh-ber-i cümle mevālī şāh Ḫorāsan merkezi
Melce'-i cümle ümem Mūse'r-Rıżādır sevdigim (116/9)

Maᶜ nī-i ümmü'l-kitābdır Şāh ᶜ Alī Mūse'r-Rıżā
Ḫuṭbe-i taḥte'l-ḳıbābdır Şāh ᶜ Alī Mūse'r-Rıżā
Nuḫbe-i fātiḥ-i bābdır Şāh ᶜ Alī Mūse'r-Rıżā
ᶜ Urve-i ᶜ ālī-cenābdır Şāh ᶜ Alī Mūse'r-Rıżā
Ḫāzin-i şehr-i velāyetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Şāhid-i ceyş-i siyādetdir Ḥüseyn-i Kerbelā (10/8)

Muhammed et-Takî, 9 Ramazan 811 tarihinde Medine'de doğmuştur. Annesinin Hz. Peygamber'in zevcesi Mâriye'nin kavminden olduğu rivayet edilmiştir. Ebû Ca'fer Muhammed "cömert" anlamındaki Cevâd'dan başka Takī, Münteceb, Necîb, Murtazâ,

Kāni‘ lakaplarıyla da anılmıştır. Ali er-Rızâ vefat ettiğinde tek oğlu Muhammed el-Cevâd'ın henüz yedi yaşında olması imâmeti konusunda büyük tartışmalara neden olmuştur. İmam olduktan belli bir süre sonra ilim ve kemalini takdir eden Abbâsî Halifesi Me'mûn onu Medine'den Bağdat'a getirtmiş ve kızı Ümmü'l-Fazl ile evlendirmiştir. Halife Mu'tasım zamanında 831 yılında vefat etmiştir. Kaynaklar onun akıl, fazilet, âdâb ve kemal itibariyle çağındaki bütün insanlardan üstün sayıldığını belirtmişlerdir (Öz, 205, s. 514, 515).

*Dîvân'*da Muhammed et-Takî yüce bir zâttır. Kelamın faziletini söyleyen, bütün varlıkların başarı kazananı, Bağdat'ın doğru yolu gösterenidir. Şükürler olsun ki o Hz. Muhammed'in soyundan gelmektedir, soyu temizlerdendir. Muhammed et-Takî küçük yaşta imam olmuştur, Hz. Ali de çok genç yaşta halife olmuştur. Bu nedenle Takî, Hz. Ali'nin sırrını taşımaktadır. Şah Muhammed doğru yolu gösterendir, o ruhun gıdasıdır ve gönül hanesinde önde bulunandır:

Nāṭıḳ-ı faż̈l-ı kelāmdır z̲āt-ı vālā-yı **Taḳī**
Fā'iz-i cümle enāmdır z̲āt-ı vālā-yı **Taḳī**
Hādī-i Dārü's-selāmdır z̲āt-ı vālā-yı **Taḳī**
Meḥmed-i ḥamd-i kirāmdır z̲āt-ı vālā-yı **Taḳī**
Mīve-i naẖl-i şecāᶜ atdır Ḥüseyn-i Kerbelā
Naġme-i vird-i celādetdir Ḥüseyn-i Kerbelā (10/9)

Sırr-ı Ḥaydardan nümūdār ol **Muḥammedü't-Taḳī**
Z̲erresinden eyle iḥsān ey Ḫudā-yı ekberim (115/9)

Müttek̈ī olmaḳ dilerseñ rāhına ḳıl ilticā
Şah Muḥammedü't-Taḳīdir ḥaḳ-nümādır sevdigim (116/10)

Muḥammedü'd-Taḳī rūḥum ġıdāsı
Naḳī dil ẖānesinde muḳtedādır (55/9)

Ali en-Nakî, Medine'nin 3 mil uzağında bulunan Sûreyyâ köyünde 829 yılında doğmuştur. Babası Muhammed el-Cevâd et-Takī, annesi Sûsen adında Mağribli bir câriyedir. En meşhur lakapları Hâdî ve Nakî'dir. Bağdat yakınlarındaki Sâmerrâ

şehrinin Asker mahallesinde oturduğu için Askerî nisbesini almıştır. Babası ölünce yaşının küçüklüğüne rağmen imam kabul edilmiştir. Fıkıh âlimi olan Ali el-Hâdî, Medine'de ömrünü zühd ve takvâ içinde ilimle uğraşarak geçirmiştir. Zehirlendiği iddia edilen Ali el-Hâdî, Sâmerrâ'da ölmüştür. Âlim, cömert ve zâhid bir kişi olan Nakî'ye, çok sayıda yabancı dil bilmesi, beklenmedik fırtınaları ve bazı insanların vefatını önceden haber vermesi gibi kerametler atfedilmiştir (Klavuz, 1989, s. 394, 395).

*Dîvân'*da Nakî, onuncu imamdır ve iman ordusuna yol göstermektedir, mutlak bir velîdir, Hızır'ın emrindedir, ümmetlerin kutbudur. Şanı yücedir, kendi büyüktür ve benzeri az bulunan zâtlardandır. O fıkıh âlimi olarak *Kalem Sûresi'*nin sırlarına vakıftır, haktan ve adaletten yanadır. O velîlerin seçkini, iki cihanın imamıdır, ışığın aydınlığıdır ve Nihânî'nin sevdiği imamlardandır:

Ol imām iṣnā-ᶜ aşerden ʻaşr-ı ᶜ aşretdir **Naḳī**
Ceyş-i īmāna hidāyet birle fıṭratdır **Naḳī**
Ġavṣ-ı muṭlaḳ Ḫızıra mülḥaḳ ḳutb-ı ümmetdir **Naḳī**
Şānı ᶜ ālī kendi aᶜ ẓam miṣli nedretdir **Naḳī**
Vāriṣ-i taḫt-ı ḫilāfetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Maġz-ı Ḳur'ān-ı diyānetdir Ḥüseyn-i Kerbelā (10/10)

Sūre-i nūn ve'l-ḳalem[1] esrārına vāḳıfdurur
Ḥaḳḳ [u] ᶜ adl üzre ᶜ Aliyy-i bū-**Naḳī**dir bihterim (115/10)

Naḳvet-i cümle velāyet hem imām-ı dü-cihān
Hādī-i ᶜ Alī Naḳī nūr-ı żiyādır sevdigim (116/11)

Hasan el-Askerî, 832 yılında Medine'de dünyaya gelmiştir. Babası onuncu imam Ali el-Hâdî'dir. İmâmîler'in faaliyetlerini daha yakından takip etmek isteyen Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellah tarafından iki üç yaşlarında iken babası ile beraber yeni hilafet merkezi Sâmerrâ'ya götürülmüştür. Sâmerrâ'da ikamete mecbur edilen ve hayatı boyunca buradan ayrılmasına izin verilmeyen Hasan b. Ali bu sebeple Askerî nisbesiyle

[1] ***Nūn ve'l-ḳalem****i ve mā yesṭurūn.* "**Nun, kalem**e ve (yazanların) onunla yazdıklarına and olsun." (Kalem 68/1).

anılmıştır. Hasan el-Askerî 874 yılında vefat etmiştir. Bazı rivayetlere göre Halife Mu'temid-Alellah'ın evine gönderdiği tabipler tarafından zehirlenerek öldürülmüştür (Algar, 1997, s. 289).

*Dîvân'*da Askerî hidayet ehlinin önde gidenidir. Onun kitabı Allah'ın sırlarına ait manevî bilgi kitabıdır, onun hesap ilmi başka dilden okunur. Cevabı kılıç çekmesinde bilinir ve bayrak sahibidir:

Ḳıl teveccüh ḳıbledir saña cenāb-ı ᶜ **Askerī**
ᶜ İlm-i ledün dersidir añla kitāb-ı ᶜ **Askerī**
Başḳa dilden oḳunur ᶜ ilm-i ḥesāb-ı ᶜ **Askerī**
Sell-i seyfinde bilinir ne cevāb-ı ᶜ **Askerī**
Baḫş-i eyvān-ı necābetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Rütbe-i ᶜ ālī şehādetdir Ḥüseyn-i Kerbelā (10/11)

ᶜ Askerī ehl-i hidāyet pīşvāsı pīş-revi
Ol Ḥasanü'l-Askerī ṣāḥib-livādır sevdigim (116/12)

Mehdî el-Muntazar, Hasan el-Askerî'nin halefi olup 869 yılında Sâmerrâ'da dünyaya gelir. Annesi Bizans imparatorunun torunlarından olup asıl adı Nercis'tir. Hasan el-Askerî, fevkalade olaylar çerçevesinde dünyaya gelen oğlunun doğumunu Abbâsî baskısından dolayı gizlemiş, adının söylenmesini yasaklayarak Kāim, Hüccet, Sâhib, Sâhibüzzamân, Mehdi'l-enâm, Halef gibi lakaplarla anılmasını istemiştir. İmâmiyye âlimleri, Mehdî el-Muntazar'ın Kāim el-Mehdî yahut kaybolduktan sonra ortaya çıkıp dünyayı ıslah edecek kişi olduğuna inanmışlardır. Hasan el-Askerî'nin ölümünün ardından gaybete giren bu imamı belli kişiler dışında kimse görmemiştir (Öz, 2003, s. 376, 377).

*Dîvân'*da Mehdî'nin imam olması, tahta teşerrüf etme şeklinde ifade edilmiştir. Sâhib-zamân ve Mehdî lakaplarıyla anılmıştır. O Nihânî'nin kalbini fethetmiştir, kimseden korkmaz ve Allah'ın emriyle durmakta ve ortaya çıkmamaktadır:

Taḫtına eyler teşerrüf **Mehdī-i ṣāḥib-zamān**

Ḳalbimi eyler taṣarruf **Mehdī-i ṣāḥib-zamān**
Kimseden etmez taḫavvüf **Mehdī-i ṣāḥib-zamān**
İẕn-i Raḥmāna tevaḳḳuf **Mehdī-i ṣāḥib-zamān**
Ḫāricīye tīġ-ı şiddetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Ṭālibīne ᶜıyd-ı vuṣlatdır Ḥüseyn-i Kerbelā (10/12)

Hz. Peygamber soyundan gelen ve ehl-i sünnet olan Nihânî dört halifeyi sevdiği gibi on iki imamı da sever ve onları diğer sahabelerden ayırt etmez. Çünkü Nihânî'nin hem soy hem de tarikat silsilesi Hz. Ali'ye dayanmaktadır. Bu nedenle şiirlerinde başta Hz. Peygambere ve sonra onun hanedanına olan saygısını ve sevgisini belirtir ve onları över.

2.3.2.1.1.8. Ashâb-ı Kirâm

Ashâb arkadaşlar anlamına gelmektedir. Başlangıçta Peygamberimizin en yakın dostları için kullanılırken zamanla anlamda genişleme olmuş ve Hz. Peygamber'in yüzünü bir kere dahi görmüş kişilere ashâb denilmiştir. Sayılarında kesinlik olmayıp Hz. Peygamber'in öldüğü sırada 424.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ashâb için "Kirâm" sıfatı da kullanılmıştır. Hz. Peygamber "Ashâbımın her biri gökteki yıldız gibidir, hangisine uyarsanız selamete kavuşursunuz ve insanların hayırlısı benim asrımdaki ashâbımdır, sonra onlara yakın olanlardır" buyurmuştur (Pala, 2004, s. 34).

Dîvân'da Ashâbdan pekçok kimsenin adı geçmektedir. Tarafımızdan yapılan sıralamada ashabın ölüm tarihleri dikkate alınmıştır:

Hz. Abdullah (ö. 571), Hz. Âmine (ö. 577)

Hz. Abdullah, Hz. Peygamber'in babasıdır. Bazı kaynaklar Sâsânî Hükümdarı Nûşirevân'ın saltanatının 24. veya 42. yılında doğduğunu söylemektedirler. Abdullah, yaşıtlarından farklı güzel bir yüze sahiptir ve bu yüzünün parlaklığının Âmine'ye *nübüvvet nuru* olarak geçtiği söylenmiştir. Ticaret amacıyla gittiği Şam'dan dönerken Medine'de hastalanarak vefat etmiştir. Kaynaklar Peygamberimiz daha dünyaya gelmeden önce vefat ettiği düşüncesinde birleşmektedir (Zavotçu, 2013, s. 41, 42).

Âmine, Hz. Peygamber'in annesidir. Âmine'nin babası ve annesi Mekke'lidir. Hz. Peygamber altı yaşındayken Medine'den Mekke'ye dönüşünde Ahvâ denen mevkide vefat etmiştir (Pala, 2004, s. 22).

*Dîvân'*da Emine sadefte temiz bir incidir, peygamberlerin en şöhretlisinin annesidir, onun nuruyla alnı aydınlatılmıştır, babası da insanların hayırlısıdır, yeniden dirilmek üzere önceden vefat etmişlerdir; değer biçilmez, benzersiz incilerdir, yaratılışta imanları sabittir:

Emīnedir ṣadef ol dürr-i pāke
Daḫı māder-i faḫrü'l-enbiyādır (55/18)

Anıñ nūruyle pīşānī münevver
Daḫı hem vālidi ḫayrü'l-verādır (55/19,20,21)

Ol ᶜ Abdu'llāh Emīne Ebū-Tālib
Üçü iḥyā olunduġu revādır (55/22)

Hz. Ebû Tâlib (ö. 619)

Hz. Peygamber'in amcası, Hz. Ali'nin babasıdır. Asıl ismi Abdü'l-Menâf b. Abdü'l-Muttalîb'dir. Künyesi Ebû Tâlib'dir. Peygamberimizi hayatı boyunca korumuştur. Hicretten üç yıl önce vefat etmiştir. Ölmeden önce İslamiyeti kabul edip etmediği bilinmemektedir. Peygamberimiz cehennem ateşinin onu yakmaması için eliyle onun vücudunu meshetmiştir (Pala, 2004, s. 132).

*Dîvân'*da Ebû Tâlib, Muhammed neslinin aksakallı ihtiyarı ve kavmin başıdır. Hâşimoğulları onunla gizlenmiştir. Hz. Peygambere yardım eden odur. Hz. Ali'nin babasıdır. O, İslamiyeti diliyle izhar etmemiştir ancak onun imanı içinde aşikârdır ve parlamaktadır. Onu hoşnut etmeye çalışırız, onun şanını görmeyen kördür, onu sevmemek hatadır (Pala, 2004, s. 132).

Muḥammed nesliniñ ceddi o *şeybe*[1]
Kim anı sevmemek ᶜ ayn-ı ḫaṭādır (55/13)

Ebū Ṭālibdurur sālār-ı ḳavmiñ
Benī Hāşim anıñla iḫṭifādır (55/14,15)
Diliyle gerçi iẓhār etmemişdir
Īmānı bāṭınında incilādır (55/16,17)

Hz. Hâtice (ö. 620)

Hz. Peygamber'in ilk eşidir. Asıl adı, Ümmü'l-Kâsım Hâdice bint Hüveylid b. Esed b. Abdiluzzâ b. Kusay el-Kureyşiyye olup soyu dedelerinden Hz. Peygambere ulaşmaktadır. 556 yılında Mekke'de doğduğu tahmin edilmektedir. Üstün iffeti nedeniyle İslamiyetten önce "Tâhire" Peygamber Efendimizle evlendikten sonra da ilk eşi olması nedeniyle "Kübrâ" lakaplarıyla anılmıştır. İslamiyete inanan ilk müslüman olmuştur. Hz. Peygamberle evliliğinin 25. yılında Hicret'ten üç ila beş yıl önce 620'li yıllarda vefat etmiştir (Zavotçu, 2013, s. 334, 335).

*Dîvân'*da Hz. Hatice ve Hz. Fâtıma birbirinin çok yakınıdır (anne-kız). Hatice kadınların övüncüdür ve övgüye en layık olandır. Hz. Peygambere vahiy geldiği zaman o açık, ışıklı nur yani Peygamber Efendimiz kavuşma sarayında durumu Hz. Hatice'ye açıklamıştır:

Daḫı hem **Fāṭım**a ḫayrü'n-nisādır
Ḫadīce efḫar ü faḫrü'n-nisādır (55/26)

Maḥbūb-ı Ḫudāya daġ-ı Ḥirāda
Ġayb-ı Ḫudā vaḥy olduġu şırada
Ḫadīce Anaya vuṣlat serāda
Bu ḥāli şerḥ etdi ol nūr-ı bāhir (62/6)

Hz. Hamza (ö. 625)

[1] *Eş-**Şeybü** nūrī ve ene estaḥyī en uḥriḳa nūrī bi-nārī.* "**Saç ve sakal aklığı** benim nurumdan kaynaklanır; ateşimle nurumu yakmaya utanırım." (Yılmaz, 2013, s.624).

Hz. Peygamber'in amcası ve sütkardeşidir. Hamza Mekke'de hatırı sayılan, sevilen kudretli kişilerden olup Medine'ye hicret edenler içinde o da vardır. Bedir ve Uhud gazalarında olağanüstü başarılar göstermiştir. Uhud gazasında Vahşî adlı bir bedevi tarafından şehit edilmiştir. Kahramanlıklarıyla tanınmıştır (Pala, 2004, s. 190).

Nihânî, Hz. Peygamber'in amcaları Hamza ve Abbas'ı güneşe benzeterek onların güneşinin ışıklarının vücudunun içine doğduğunu ifade etmiştir:

Daḫı **Ḥamza** vü ᶜ Abbās āfitābım
Vücūdum içre şemsi pür-żiyādır (55/11)

Ca'fer-i Tayyâr (ö. 630)

Hz. Peygamber'in amcasının oğlu ve Hz. Ali'nin kardeşidir. Ebû Tâlib'in yükünü hafifletmek için çocukken Hz. Ali'yi Hz. Peygamber; Ca'fer'i de Hz. Abbâs himayesi altına almışlar ve büyütmüşlerdir. İman edenlerin otuz ikincisidir. Rum ordusuyla 630 yılında Mûte'de yapılan savaşta sağ eli kesilince sancağı sol eline almış o da kopunca dişlerinin arasında taşımış ve bu savaşta şehit olmuştur. Câfer'e iki kanat yerine iki kol verildiği ve cennette uçmakta olduğu vahyini Hz. Peygamber ashâbına bildirmiş bundan sonra Câfer Tayyâr lakabıyla anılmıştır (Pala, 2004, s. 81).

Nihânî Câfer'i muhabbet güneşi olarak vasıflandırmıştır. O, Hz. Peygamber benzeri hüma kuşu gibidir. Kuşların dilini öyle fasîh olanlar, güzel konuşanlar anlamaz, onu ancak *Mantıku't Tayr*'ın şairi Ferüdiddîn Attar veya Cennet'te uçtuğu haberi gelen ve "Tayyar" lakabını alan Câfer-i Tayyar anlayabilir:

Maḥabbet mihrine **Caᶜ fer-i Ṭayyār**
Şebīhi Muṣṭafā miṣl-i Hümādır (55/12)

Bugün bu ġayret-i ᶜ aşḳı reḫāvet ehli añlamaz
Marīẓü'l-ḳalb olan nā-merd ḥamāḳat ehli añlamaz
Ṣaḳın bu maġz-ı Ḳur'ānı ḳıyāfet ehli añlamaz
Dilā bu Manṭıḳu'ṭ-Ṭayrı feṣāḥat ehli añlamaz
Anı ancaḳ yā ᶜ Aṭṭār [u] yāḫud Ṭayyār olandan ṣor (58/4)

Hz. Abbâs (ö. 653)

Hz. Peygamber'in amcasıdır. Hz. Peygamber'in doğumunda iki veya üç yıl sonra dünyaya gelmiştir. Ticaretle uğraşmış Mekke'yi ziyarete gelen müslümanlara su taşıma ve ziyafet çekme görevini kardeşi Ebû Tâlib'den almıştır. Hz. Peygamber, İslamiyeti ilk yaymaya başladığı sırada müslüman olmuştur. Uzun boylu, gür sesli olan Abbâs, ömrünün sonuna doğru gözlerini kaybetmiştir. Maddî varlığı ile İslam'a hizmet etmiş, çok sayıda köle azat etmiş ve seksen sekiz yaşında Medine'de vefat etmiştir (İnan ve diğerleri, 1988, s. 16, 17).

Nihânî'nin dedelerinden olan Şeyh Hâmid-i Velî'nin Hz. Abbas'ın soyundan olduğunu ifade etmiştir:

> [c] Ammār Yāsir aṣlıdır
> Melik Eşter seslidir
> Ḥażret-[c] **Abbās** neslidir
> Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir (65/6)

Selmân Farisî, Kanber (ö. 655)

Selmân, Isfahan'da dünyaya gelmiş olup Ashab'ın ulularındandır. Önceleri Mecusî olan Selmân bir kilisenin önünden geçerken içeri girmiş ve Hristiyan olmuştur. Daha sonra yeni gelecek peygamber'e hizmet için Medine'ye gitmiş ve Hz. Peygamber'i görüp müslüman olmuştur. Daha sonra Hz. Ali ile uzun müddet beraber vakit geçirmiş ve 655 yılında Medâyin'de vefat etmiştir (Pala, 2004, s. 398). Selmân, Hendek Gazvesi sırasında bir hendek kazılmasını teklif etmesi ve hendek kazmadaki başarısı dolayısıyla ensar ve muhacirler Selmân'ı kendilerinden sayma konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Selmân bizden, ehl-i beyt'tendir" diyerek bu tartışmaya son vermiştir (Hatiboğlu, 2009, s. 441).

Kanber ise Hz. Ali'nin siyahî, sadık kölesidir. Daha sonra azad olunmuştur. Haccâc-ı Zâlim tarafından şehit edilmiştir. Hz. Ali'nin halifeliği sırasında hâciplik yapmıştır. Hz. Ali'ye bağlılığı ile bilinmektedir (Pala, 2004, s. 256).

*Dîvân'*da Selmân ve Kanber Hz. Ali'nin dostudur ve Âl-i abâdandır. Nihânî, matem ayında sabır orucu tutmayanların, ehl-i beyte sevgi duymayanların boynuna kılıç vurmaya Selmân gerek derken aslında Selmân Fârisî'nin Müslüman değilken İslamiyeti kabul edip Hz. Peygamber'in ve ehl-i beytin sevgisini kazanması örnek alınmalıdır vurgusu yapmaktadır. Ayrıca Haydar'ın kölesi, Selmân'a biat ettikten sonra Nakşbendî tarikatı ehl-i beyte dahil olmuştur:

Daḫı Selmān-ı Fārisīyle Kanber
Bular yār-ı ᶜAli Āl-i ᶜabādır (55/31)

Nesl-i pāk-i Murtażādan olmayan
Şarṭ-ı neseb ẕevḳ-i ḥaseb bilmeyen
Māh-ı mātem ṣavm-ı ᶜazā ḳılmayan
Boynuna tīġ urmaya Selmān gerek (103/5)

Ġulām-ı Ḥaydar-ı Kerrār Selmāna edip bīᶜat
Sebeble oldu dāḫil ehl-i beyte bu ṭarīḳ enseb (20/6)

Veyse'l-Karenî (ö. 657)

Tâbiîn'in büyüklerindendir ve Yemen'in Karen köyündendir. Hz. Peygamber zamanında yaşadıysa da onu görmeden müslüman olmuştur. Onun hâne-i saadetine ulaştığı halde annesinin "Onu göremezsen geri dön!" sözü üzerine Karen'e doğru yola çıkmıştır. Hz. Peygamber eve dönünce onun kokusunu hissetmiş ve hırkasının ona verilmesini vasiyet etmiştir. Mi'râc'da Hz. Peygamber'in ayakkabılarını çevirdiğine dair menkıbeler bulunmaktadır. Hz. Ömer zamanında Medîne'ye gelmiş ve Hz. Ömer, vasiyeti üzerine Hz. Peygamber'in hırkasını ona giydirmiştir. Sıffin muharebesinde Hz. Ali'nin ordusundadır ve Hicret'in 37. yılında şehit olmuştur (Pala, 2004, s. 473, 474).

*Dîvân'*da Veysel Karenî sevgisi vacip olan ashâb-ı kirâmlardandır. Hz. Peygamberi bizzât görmeyip rüyasında inandığı için o başlı başına bir şahtır. Onun görünürde şeyhi yoktur ve o ruh ile bağlantı kurmuştur.

Bulardan ġayrı yoḳ esās ṣaḳın nā-dāna aldanma

Eger derseñ yā **Üveysī** o başlı başına bir şāḫ (47/3)

Anı şöyle beyān etmiş ᶜazīzlerden muḥaḳḳıḳlar
Anıñ ẓāhirde şeyḫi yoḳ eder rābıṭa rūḥ ḥarrāḫ (47/4)

Daḫı Miḳdād Ḫuẕeyfetü'l-Yemānī
Üveysü'l-Ḳarānī ṣāhib-ṣafādır (55/30)

Üveysīler ki rūḥdan ister imdād
Bular ẓāhirde şeyḫi ḳıldı meslūb (19/6)

Hz. Mâlik Eşter (ö. 658)

Yemen asıllı Mezhic kabilesine mensuptur. Bi'setten önce doğduğu halde Hz. Peygamberi görememiştir. Bizans'la yapılan savaşlarda kendini göstermiştir. Yermük Savaşı'nda bir gözünü kaybettiği için "göz kapakları ters çevrilmiş" anlamına gelen Eşter lakabıyla meşhur olmuştur. Hz. Ali'nin "seyfullah" unvanını verdiği Eşter, pehlivan yapılı bir kumandan, meşhur bir hatip ve iyi bir şairdir (Özaydın, 1995, s. 486, 487).

*Dîvân'*da Eşter; Abbas'ın oğlu, Kays'ın âmiri, bu şehri imar eden, şan ve şeref sahibidir. Eşter de gerçek hayatında Mısır'a vali olmuştur, o şan ve şöhret sahibidir:

Daḫı hem ibn-i Abbās **Mālik Eşter**
Daḫı ᶜammār-ı Ḳays şānı ᶜalādır (55/29)

Hz. Zeyneb (ö. 684)

Şâban 627 yılında Medine'de doğmuştur. Zeyneb "el-Kübrâ", "Ümmü'l-mesâib" lakaplarıyla anılmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'in kontrolü altında tahsilli, akıllı ve basîretli bir genç kız olarak yetiştiğinden kendisine "Akîletü Benî Hâşim" lakabı verilmiştir. Kerbela'da Zeyne'l-Âbidîn'in üstüne kapanarak kurtulmasını sağladığı için kaynaklarda Hz. Peygamber'in soyunu yok olmaktan koruyan kişi olarak da anılmaktadır. 682 veya 684 yılında Kahire'de, Dımaşk'ta yahut Medine'de vefat ettiği düşünülmektedir (Özkan, 2013, s. 356, 357).

*Dîvân'*da Zeneb, Hz. Ali'nin kızıdır ve Sekîne de Hz. Hüseyin'den olma torunudur. Nihânî onların ayağının tozuna canınını feda etmektedir:

Daḫı bint-i ᶜ Alī **Zeyneb Sekīne**
Ayaġı tozuna cānım fedādır (55/27)

Âl-i abâ maddesinde Hz. Fâtıma anlatıldığı için burada bahsedilmemiştir.

2.3.2.1.1.9. Ahiret ve Ahiretle İlgili Mefhumlar

2.3.2.1.1.9.1. Kabir

Kabir, insanın öldükten sonra ahiret gününe kadar kalacağı yerdir. Nihânî şeyhi Hacı Osman[1] için dua ediyor. Kabrinin aydınlık rahat ile rızık içinde olmasını diliyor. Hz. Hüseyin için ise durum daha farklıdır. Onu o kadar çok sevmektedir ki onun âdeta mezardan dirilmesini ister. Şaşı gözle bakma, ey kabri yüce; sen şimdi yerinden kalk Allah sevgisi bana yeter:

Benim şeyḫim Fedāyī Ḥācī ᶜ Oṣmān
Münevver ola ḳabri revḥ [ü] reyḥān
Erişe feyż-i rūḥānīsi her ān
Duᶜ āsı üzerime ᶜ ayn-ı taḳrīż (79/2)

Baḳmaġıl şehlā
Ey ḳabri bālā
Ḳum ente[2] ḥālā
Ḥub *ḥasbiya'llāh*[3] (144/21)

[1] Bayburt âilmlerinden olup Hart savunmasında Rusların bir tümenini bozan ancak sonradan köy içinde savaşırken Ruslar tarafından süngülenen Fedâyî Hacı Osman Efendi olduğu tahmin edilmektedir. Bk. (Atnur, 2017, s. 201)

[2] "Sen kalk!" (Arapça ibâre).

[3] "… **Allah bana yeter**, O'ndan başka tanrı yoktur…" (Tevbe 9/129).

Yüce bir mevkî olan kabrin aydınlık içinde olması anlayışı hâkimdir. Ayrıca genç yaşta ölenler toprağa yakıştırılmamakta, ölümünü kabullenmek güç gelmektedir.

2.3.2.1.1.9.2. Berzah

Farklı iki ortam arasında yer alan ve bu iki ortama tamamen benzemeyen ancak onlardan da çok farklı olmayan ara ortam; iki şeyi birbirinden ayıran üçüncü şey, ara bölge anlamlarına gelmektedir. Ölümle başlayıp kıyamete kadar süren zaman, bu zaman içinde ruhların bulunduğu mekân ve âlem, dünya ile ahiret arasındaki âlem (Uludağ, 2005, s. 73).

Berzah gelip geçilecek bir yerdir. Bu berzah vadisini geçip her şeyin bütün mâsivânın Allah'a ait olduğunu bil. Azm edip yoksullukla övünme mutluluğuna ulaş, gözün dünya malına kayıp hedefinden şaşmasın:

Geç bu berzaḫ vādisin faḳr [u] fenāya ḳā'il ol
ᶜ Azm edip *el-faḳru faḫrī*[1] devletine nā'il ol
Sırr-ı *mā-zāġa'l-baṣar*[2] remzine cāndan mā'il ol
Serserī köhne cihān bāġında cānā ᶜ āḳıl ol
ᶜ Aḳl-ı dānādır dilā Sīmurġ-ı ᶜ Anḳādan ġaraż (80/3)

Ortada büyük berzah vardır. Ahiret hayatı budur ki sanki bu tenle bu ceset, bu yalnız varlık, yakuta girmiştir. Ceset tek başına toprağa girmiştir. Mezar yakut taşına benzetilmiştir. Yakutun kırmızı, kahverengi rengi düşünülürse toprağın kastedildiğini söylemek de mümkündür.

Meyānda berzaḫ-ı kübrā
Bu tenle bu cesed gūyā
Budurur neş'e-i uḫrā
Bu müfred girdi yāḳūta (147/4)

---

[1] ***El-faḳru faḫrī*** *ve bihī eftaḫiru.* "**Yoksulluk övüncümdür**, ben onunla övünürüm (Yılmaz, 2013, s. 153).
[2] ***Mā-zāġa'l-baṣaru*** *vemā ṭaġā.* "**Gözü ne kaydı** ne de hedefinden şaştı" (Necm 53/17).

Nihânî'de berzah korkusu yoktur. Bu nedenle berzah korkusundan yana gam da yoktur. Doğru olan Allah'ın şanıdır. Nihânî ayıklıkla uyanıklık arasında gelip gitmektedir ve sarhoşluğa düşmüştür. Ancak, ona göre Allah'ın güzellik kitabını unutanlar berzahta kalır. Allah insanı asıl âlemden bu mülke göndermiştir. Nihânî'yi dinleyenler düşünce denizine dalarlar:

Çeküben ṣaḥv ile maḥvı Nihānī düşdü sekrāna
Ne ġam var ḫavf-ı berzaḫdan ki lā-ḫavf ṣān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ (98/5)

Hüviyyet ᶜ āleminden Ḥaḳ seni bu mülke ṣalmışdır
Kitāb-ı ḥüsnünü nisyān eden berzaḫda ḳalmışdır
Nihānī gūş eden nuṭḳuñ biḥār-ı fikre dalmışdır
Yeter bu pendiñ ey Naḳşī alan bir ḳıldan almışdır
Ḳulaġın bursalar çengiñ ene'l-Ḥaḳ çaġırır ṭanbūr (59/5)

Nihânî, her ne kadar berzahtan korkmasa da kabirden kalkıp mahşer yerinde hesabın görülüp cennet veya cehenneme gidinceye kadar ki geçen zaman olan berzah-ı kübrâda bırakılmak istemez. Kurtarılmayı bekleyip "lâ" da yoklukta da bırakılmak istemiyor. Allah'a yalvararak onun sayısız bineklerinin bulunduğunu ve kendisini ayakta bırakmamasını diliyor:

Berzaḫ-ı kübrāda ḳoma
Taḫlīṣ edip *lā* da ḳoma
Bu bendeyi pāda ḳoma
Enᶜ āmıña yoḳdur ᶜ aded (48/6)

Zâhidler, sürekli olarak berzahla cehennem ateşini konu edinmişlerdir: (34/4)

Nihânî, ölümden sonraki durumu tasvir eder. Cesedin mezara girmesi yakuta girmesi şeklinde değerlendirilir, her ne kadar korkmuyor gibi görünse de dünya ile ahiret arasında bir âlem olan berzahta kalmak istemez.

2.3.2.1.1.9.3. Kıyamet, Haşr, Mahşer

Kıyamet,bütün insanların dirilecekleri gün. Haşr, kıyamette insanların toplanması. Mahşer ise toplanılan yer anlamına gelmektedir.

*Dîvân'*da kıyamet kelimesi doğrudan geçmeyip bunun yerine "kalkma, ayaklanma, ölümden sonra dirilip ayağa kalkma" anlamlarına gelen "kıyâm" kelimesi kullanılmıştır. Azâzil isimli melek cennetten kovulduktan sonra kıyamete kadar "şeytan" ona isim olmuştur:

Celāli ḳahrıyla gitdi süflīsi
Pādişāh oldular baᶜżı ᶜulvīsi
ᶜAzāzīldi çün anlardan birisi
Ḳaldı tā-be- ḳıyām nām oldu şeyṭān (126/2)

Niyetim içtenlik ve samimiyetti, ben de ne olduğunu anlayamadım. Bütün dost ve düşmanlarım bana güldü. Şen olup bir nefesçik gülmedim, kıyamete kadar ağlayıp sızlanayım:

Niyyetim iḫlāṣ idi n'oldu bañа
Yār ü aġyār cümlesi güldü bañа
Ḫurrem olup bir nefescik gülmedim
Tā-be-ḳıyām āh [u] efġān edeyim (118/4)

Nihânî, gönlünün durumunu anlattığı ve onunla münazara ettiği şiirinde (118/4) de kıyametin zaman ve süre kavramı olarak kullanıldığı görülmüştür.

Haşr toplanma anlamında kullanılmıştır. Nihânî'nin küsûfa uğramış sırları gizli olarak aks eder, onun nutkunu mahşerde Hakk'ın zâtında toplananlar kabul ederler. Nihânî ahirette toplanma grupları oluşturmaktadır. Mutluluk isteyenler ahiretini kazanmış kişilerle toplamalı, ihanete meyledenler de inatçı kişilerle toplanmalıdır. Nihânî ise mahşerde Hz. Mevlânâ ve şehitlerle toplanmak ister:

Bu Nihānīden nihānen ᶜaks eder mekşūf-ı rāz

Ẕāt-ı Ḥaḳda ḥaşr olanlar eyledi nuṭḳuñ ḳabūl (109/7)

Saᶜādet ṭālibi olan saᶜīdān ile **ḥaşr** olsun
İhānet rāġıbı olan ᶜanīdān ile **ḥaşr** olsun (130/1)

Daha çoḳ söz var ammā neyleyem Mevlā bilir yaḫşi
Nihānī Ḥażret-i Rūmī şehīdān ile **ḥaşr** olsun (130/12)

Nihânî, Hz. Ali'ye yazdığı istimdadında ona övgüde bulunmuş, yoluna canını feda edebileceğini söylemiş ve mahşerde sancağının altında ondan yardım dilemiştir:

Ederem cānımı fedā rāhına şāh-ı cihān
Bilirem ki medḥine lāyıḳ degildir bu zebān
Maḥrūm etme rü'yetiñden bu ḳuluñu el-amān
Maḥşer-i taḫt-ı livāda cānā cānānım ᶜAlī (153/6)

Mahşerin toplanılacak yer anlamında kullanıldığı görülmüştür.

2.3.2.1.1.9.4. Cennet

Gölgelik bahçe anlamında olup ahirette müminlerin gidecekleri yerdir. Kalem sûresinde Allah takva sahipleri için cenneti müjdelemiştir[1]. İnanışa döre cennet arşın sağ tarafındadır ve sekiz kapısı vardır. Huld, Me'va, Naîm, Âliye, Adn, Firdevs, Dâru's-Selam, Hayevân isimleriyle 8 cennet sıralanmıştır. Bu 8 cennet inanışa göre birbirinden farklıdır ve insanlar derecelerine göre bu kapılardan gireceklerdir. Peygamberler için orada Kevser havuzu vardır. Kevser dışında Râhika, Tesnîm, Kâfûr, Selsebîl gibi 13 ırmak bulunmaktadır. Cennette hûrî, gılmân ve vildân cennet ehline hizmet ederler (Pala, 2004, s. 88).

[1] (Kur'ân-ı Kerîm: 68/34) Şüphesiz Allah'a itaatsizlikten sakınanlar için rableri katında nimetlerle dolu cennetler vardır.

Cennet nefsinin elinden kurtulanın durağıdır, bollukta yaşayış, yüce sonsuzluktur. Cennetteki Tûbâ ağacı, Kevser ırmağı ve iri ve güzel gözlü hûriler kavuşma zamanını hatırlatırlar:

Bāṭının çirk-āb ediben ẓāhirini süsler ol
Nefs-i şūmuñ maḥkūmudur her ne derse esler ol
Vaḥşī canavār miṣāli ᶜavavīyle sesler ol
Ḫabs edip şeh-bāz-ı rūḥı zāġ-ı nefsi besler ol
Nefs elinden ḳurtulana **cennet** olmuşdur duraġ (92/3)

Cennet **naᶜīm ḫuld**-ı berīn Kevṣer [ü] Ṭūbā ḥūr-ı ᶜīn
Vuṣlat demin iẕkār eder (97/19)

Her insanın yönelişi farklıdır. Âdem aşk ile cenneti terkedip dünyaya ayak basmıştır. Kimi malını binaya harcar, kimi haram ve zinaya meyl eder, kimi ömrünü kötüye telef eder, kimi güzele, kimi cennetlere meyl eder:

ᶜAşḳile Ādem **behişt**i terk edip
Başdı dünyāya ḳadem bī-irtiyāb (16/10)

Kimisi ḫarc eder malın bināya
Kimisi meyl eder ḥarām zināya
Kimi itlāf eder ᶜömrün fenāya
Kimi cemāl kimi **cināne** mā'il (113/5)

En güzel gül olan gül-i ra'nâda ve güllerin şahında bile çevresinde diken vardır, cennete nisbet cehennem vardır. Nihânî; cennet, cehennem ve berzah olmak üzere bunların hepsinden geçerek terkibi düzülmüş ve insan olarak dünyaya gelmiştir:

Verd-i raᶜnā şāḫ-ı gülde līk çevre ḫārı var
Bāġ-ı cennet saña nisbet yaḳmaġa ḫoş **nār**ı var
Bir ḳarīn Ḥaḳḳ bulunsa ḳalbde biñ evzārı var
Ṭāhiri ṭayyib eden sen nār-ı nūrānīm ᶜAlī (153/7)
Tamām oldu keşf-i lāhūt-ı ᶜālem

Ceberūt melekūt devri dem-ā-dem
Behişt ṭamu berzaḫ yekūnu mā dem
Düzüldü terkībim çü geldim ādem (120/1)

Nihânî, cem'ül-cem makamında cennet ve cehenneme ait bütün unsurları kendinde görür. Mutasavvıflar bu makamda Hakk'tan başka hiçbir şey görmezler, her şeyi Hak olarak görürler. Mansur'un *"Ene'l-Hak"* ibaresinde olduğu gibi Nihânî de vahdet lisanından konuştuğu bu dörtlükte bütün eşya, isim ve sıfatları kendisine atfetmiştir:

Uçmaḳ ṭamu ḥūrī cümlesi bende
Ṭūbā Kevṣer ᶜ aẕāb cümlesi bende
Mālik Rıḍvān ᶜ aṣā nemlesi bende
Gāh ġayyā ḳaṭrānım gāh ᶜ arş-ı raḥmān (125/13)

Cennet sâkîsi tabiri genellikle Hz. Muhammed ve Hz. Ali için kullanılmışken Nihânî Hz. Ali'nin çocukları Hasan ve Hüseyin için kullanmıştır. Hasan zehirlenerek Hüseyin de susuz bırakılarak öldürülmüştür. Hz. Ali'nin cennet ehli olduğu gün gibi açıktır:

Sāḳī-i cennet olan Ḥasan Ḥüseynin vālidi
Ehl-i ᶜ **adn**e müncelīsin yā ᶜ Aliyye'l-Murtażā (9/6)

Cennet; na'îm, huld, uçmak, bâğ, adn, firdevs, behişt ve cinâne isimleriyle geçmiştir ve bazı bentlerde cennet ve cehennem birlikte verilerek ikisi arasındaki tezât vurgulanmak istenmiştir.

Cennetle ilgili bazı kavramlar onunla bütünleşmiştir. Bunlardan bazılar da cennette bulunan ırmaklardır. *Divan'*da cennette bulunup ismi geçen ırmaklar şu şekildedir:

Kevser, Asel, Tesnîm, Tûbâ

Kur'ân'da Kevser sadece Kevser sûresinde bir kere geçmektedir[1]. Kelime olarak "çok", "pek çok" ve "ırmak" anlamlarına gelir. Kaynaklarda Hz. Peygambere, cennette bahşedilen nehir ve ona lutfedilen nübüvvet, hikmet, ilim, tevhid gibi manevî nimetler

[1] (Kur'ân-ı Kerîm: 108/ 1) Şüphesiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik.

olarak da açıklanmaktadır. Rivayetlere göre Kevser; etrafı incilerle örülmüş kubbelerle çevrili, suyu gümüşten beyaz, baldan daha tatlı, miskten daha hoş kokulu bir nehirdir (Ertürk, 1997, s. 546).

Dîvân'da Kevser; cennette ırmak olarak geçmektedir. Asel de Kevser gibi cennetteki dört ırmaktan biridir ve ayrıca bal anlamına gelmektedir (Pala, 2004, s. 33). Sevgilinin dudağı Kevser'e ve Asel'e benzetilir. Nihânî de dudağı Kevser'e ve Asel'e benzetmiştir:

Cennet naᶜīm ḫuld-ı berīn Kevṣer [ü] Ṭūbā ḥūr-ı ᶜīn
Vuṣlat demin iẕkār eder (97/19)

Lebim Kevṣer daḫı dendānım incü
Dilimde vird-i pīrāndır ṭarīḳat (32/5)

Emsem lebiñi ḳana ḳana şevḳile cānā
Nehr-i ᶜAsel [ü] Kevṣeri ırmaḳ mı nedir bu (139/2)

Hz. Hüseyin Kevser sâkîsidir. Müslümanlık davasıyla o eşek Yezid, Hz. Hüseyin'i Kerbela'da susuz bırakmıştır. O masum çocuk susuzluktan gece gündüz inlemiştir; kan göğün dumanına çıkmıştır. Hüseyin başsız bir şekilde şehit olmuş ve cennete gitmiştir. Orada Kevser havuzundan kana kana içerek susuzluğunu giderecek ve Kevser suyundan susamışlara su verecektir:

Müslümānlıḳ daᶜvāsıyla ol ḥımār
Sāḳī-i Kevṣeri eder teşnedār
Ṭıfl-ı maᶜṣūm zār eder leyl ü nehār
ᶜAṭş ile ḫūn dūd-ı semāya çıḳar
Lerze ṭutar gūyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler fiġān (123/4)

Tesnîm de Kevser gibi cennetteki ırmaklardan birinin adıdır. Kur'ân'da Mutaffifîn sûresinde geçmektedir[1].

*Dîvân'*da tesnîm kelimesi sadece bir şiirde geçmektedir. Bu şiirde susamış ciğerlere tesnîm suyu hatırlatılıp çocuklara rahmet dilenmektedir:

Şān-ı şehīdāna taᶜẓīm yād edip
Ḥāl-i ġarībāna tekrīm yād edip
Kebd-i bī-ābāna **Tesnīm** yād edip
Ṣābī vü ṣıbyāna terḥīm yād edip
Sūziş-i ᶜaşḳile bu cāyı seven
Cemᶜe gelmez ol teberrāyı seven (128/5)

Tûbâ, Hz. Peygamber'in Mi'râc Gecesi'nde Cebrâil'i gördüğü makam olan Sidre'de[2] bulunan kökü yukarıda dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilahî bir ağaçtır. Rivayete göre meyvelerinin her çiğnenmesinde farklı tadları vardır. Gövdesi sarı altın, dalları kırmızı mercan, yaprakları zümrüt olan bu ağaçta inanışa göre her insanın bir yaprağı vardır ve insan öldüğü zaman yaprağı yere düşmektedir. Dîvân şiirinde Tûbâ ağacı gölgesi ve boyu nedeniyle anılmaktadır ve sevgilinin boyu Tûbâ'ya benzer (Pala, 2004, s. 459).

Nihânî, vahdet makamına ulaşıp Allah'a kavuşmuştur. Bu makamda kendisinin Tûbâ'nın meyvesi, dokuzuncu gök, ahu gözlü ve me'vâ cenneti olduğunu ifade etmiştir.

Sidre-i **Ṭūbā** benem
ᶜArş ile ḫavrā benem
Cennet-i me'vā benem
Cümle benem bende uş (74/10)

---

[1] (Kur'ân-ı Kerîm: 83/27) O içkinin karışımı tesnîmden, yani Allah'a yakın olanların içecekleri bir kaynaktandır.

[2] (Kur'ân-ı Kerîm: 53/ 14-16) "Andolsun ki onu (meleği) iniş esnasında en sondaki Sidre ağacının yanında bir daha gördü. Ki onun yanında huzur içinde kalınacak cennet vardır. O an Sidreyi bürüyen bürümüştü."

Nihânî sevgiliyi Ṭûbâ'ya benzetmiştir. Bir güzel sevgili, tavırları ile onun gönlünü süslemiştir bu sevgili yeni doğmuş bir çocuk mudur, yoksa Tûbâ mıdır?

Müzeyyen eyledi maḥbūb-ı zībā bir ᶜaceb ḥālet
Bu ṭavrile nedir vildān mıdır **Ṭūbā** mıdır bilmem (119/3)

Kevser, Tesnîm ve Ṭûbâ cennetle beraber anılmıştır.

2.3.2.1.1.9.5. Cehennem

Ahirette azap yurdudur. *Kur'ân'*da cehennem için nâr, lazâ, sa'îr, sakar, hutâme, hâviye kelimeleri de geçmektedir. Bazı müfessirler 7 tabakadan oluşan bir cehennem olduğunu söylemişlerdir. Edebiyatta tamu, cahîm, dûzah kelimeleri de kullanılmış olup cehennem, âşığın çektiği ayrılık acısıdır (Pala, 2004, s. 85, 86).

Allah, cennetler ile cehennem ehlini ayırır, münkiranlar "lâ" (Yoktur ilah) da kalıp "illâ" (Allah vardır) ile tasdik etmediler. 7 cehennem makamı vardır, bunun beşi kâfirliğine hükmedilenlerin, çok yanacakların makamıdır. Nefsin tuzağına düşenin makamı cehennemdir, o insan berzah içinde âdetâ duvar sûretli bir heykeldir:

Cennāt [u] **saᶜīr** ehlini Ḥaḳḳ eyledi tefrīḳ
Lāda ḳaluban etmedi illā ile taṣdīḳ
Hem heft-maḳāmıñ beşi ikfārile taḥrīḳ
Gel vezn ede görᶜārıñı ḳo eyleme mebḥaṣ (34/5)

Odur bir ṣūret-i dīvār berzāh içre bir heykel
Ki nefsiñ dāmına düşmüş maḳām etmiş **saḳar** peydā (13/3)

Zâhid, bütün insanlara ümit ve korkudan bahseder; ancak kendisi ümidi ve korkuyu terk etmiştir. Zencirini gözü kör olanlara (gözü kapalı cahillere) takar, cennet ve cehennem ehlini târif eder ancak birini iyice azaltır, birini de iyice çoğaltır. Nihânî, kuru sofulara seslenerek onların berzah ve cehennem ateşi bahislerini artık bırakmalarını istiyor:

Enāma ḥāliyā ḫavf [u] recādan baḥş eder illā
N'edem kendi recāyı ḫavfı terk etmiş gider ḥālā
Ṭakıp zencīrin aᶜ māya anı durmaz eder ḥayfā
Naᶜ īm ile **caḥīm** aḥvālini taᶜ rīf eder ammā
Birin taḳşīr eder dā'im birin tevfīr eder vāᶜ iẓ (87/2)

Bu ᶜ ilm-i rüsūm ehlini ḳorᶜ ucb [u] riyāda
Benlikden öte varmaya yoḳ rāh-ı ziyāde
Bir ẓann [ü] gümān berzaḫıñı ḳurmuş arada
Berzaḫla **dūzaḫ** nārıñı ḳo eyleme mebḥaş (34/4)

Nihânî kuru zâhidlere, kaba sofulara kızmaktadır, özür dilemelerini ve doğru yola girmelerini dilemektedir. Yoksa onların yolları cehennemden tarafadır: (55/24,25)

Aşk yılanı seyisin dizginini cehennem ateşine çeker; seyis, istemeyerek boyun eğer. Nefis, şeytan kuludur ve çirkin huyludur; nefse uyarsan sonunda cehennem zencefilinden okursun:

Çekdi ᶜ inān-ı rāyiżi **nār-ı dūzaḫa** mār-ı ᶜ aşḳ
Bi'ṭ-ṭavᶜ iḫtiyār eder (97/44)

Nefis şeyṭān ḳuludur zişt-ḫūlar
Ki āḫir edrek-i **nīrān**dan oḳu (135/35)

Hıristiyan İsa, Musevî olanlar ve cümleten kiliseye bağlı olanlar, bütün milletler cehennem ehlini kötü olarak târif eder:

Tersā ᶜ Īsī vü Mūsevī hep cümleten kenīsevī
Ehl-i **caḥīm** füccār eder (97/37)

Cehennem; nâr, dûzah, tamu, sa'îr, sakar, cahîm ve neyrân isimleriyle anılmıştır.

2.3.2.1.2. İbadet

2.3.2.1.2.1.Namaz

Namaz, Müslümanların belli zaman veya durumlarda *Kur'ân-ı Kerîm*'de emredildiği ve Hz. Peygamber'in de târif edip yaptığı şekilde Allah'ı ta'zim için yapmış oldukları ibadettir. İslam'ın beş şartından olup günde beş vakit namaz farz kılınmıştır (Pala, 2004, s. 349).

*Dîvân'*da namaz, Arapça karşılığı olan "salat" kelimesiyle geçmiştir. Namaz, oruç, zekât ve hac kelimeleri bazı beyit ve bentlerde birlikte kullanılmıştır.

Nihânî dışarıdan müslüman gibi görünen bazı insanların içlerine girdiği zaman hayal kırıklığına uğramış ve bu nedenle hüsran orucu ve namazından usanmıştır:

N'edem eyvāh bulundum içlerinde
Ṣalāt [u] **ṣavm**-ı ḫüsrāndan uṣandım (121/5)

Sevgilinin yüzünün mushafa, ayva tüylerinin âyete, kaşlarının da mihraba benzetilmesi gelenektendir. Nihânî de insan yüzünü Fatiha'ya, kaşları ise mihraba benzetmiştir. Diğer taraftan insan yüzü Allah'ın cemâl sıfatının tecellîsidir. Tasavvufî manada insan yüzündeki bu kutsallığı görebilmek lazım ki kişinin namazı kabul olsun. Bunu "Nihânî'nin yüzünden Fatiha mihrabını seyret ki namazın kabul olsun, pişmanlık çekme" şeklinde ifade etmiştir:

Nihānī cebhesinden Fātiḥa miḥrābını seyret
Ṣalātıñ tā ola maḳbūl nedāmet çekmegil aṣlā (149/17)

Zâtî Efendi'nin gazeline tahmiste aşka düştükten sonra sonra dinî vecîbelerin yerine getirilememesinden; oruç, namaz, hac ve zekât olmak üzere bunların hepsinin unutulup zahitler arasında yabancı duruma düşmekten bahsedilmiştir:

Ne zühd [ü] ṣiḳātim var ne remz [ü] nikātım var
Ne şān [u] ṣıfātım var ne faẓl [u] naᶜ atım var

Ne ṣabr [u] ṣebātım var ne fevz [ü] necātım var
Ne **ṣavm** [u] **ṣalātım** var ne **ḥacc** [u] **zekāt**ım var
Zāhidler arasında bīgāneye dönderdiñ (105/3)

Nihânî, öncelikle Müslüman gibi görünüp ibadetlerini gerçekleştiren ancak samimi olmayan insanları eleştirmekte, ibadetlerin gösterişe düşmeden ihlasla yapılması gerektiğini savunmuştur. Ona göre namazın kabul olması da insanın Allah'ın bir tecellisi olduğunu bilmeye bağlıdır.

2.3.2.1.2.2. Oruç

İslam'ın beş şartından biri olup farz-ı ayndır. Hicrî ikinci senede Medîne'de farz kılınmıştır. Oruç ibadeti 6 kısımdır. Farz, vacip, sünnet, mendup, nafile mekruh. Müslümana farz olan, Ramazan ayı içinde hilalin görünmesiyle başlayıp tekrar kaybolup görünmesine dek süren 30 günlük süre içinde tutulandır. Oruca Arapçada "sıyâm" Farsçada "rûze" denilmektedir (Pala, 2004, s. 365).

Dîvân'da oruç, "savm" ve "sıyam" kelimeleriyle anılmıştır. Sabır, kavuşma ve aşure orucundan bahsedilmektedir. Bunların hepsi Muharrem ayında tutulan, Hz. Hüseyin'in acısını tazeleyip sabır göstermek amacıyla tutulan oruçlardır.

Hz. Peygamber, muharrem ayını "Allah'ın ayı" olarak nitelendirip Ramazandan sonraki en faziletli orucun bu ayda tutulan oruç olduğunu ifade etmiştir[1] (Yaşaroğlu, 2006, s. 5). Muharrem ayının onuncu günü "âşûrâ" diye adlandırılmıştır. Sâmî dinlerde özel bir yere sahip bulunan âşûrâ gününde Câhiliye Arapları da oruç tutmuştur. Hz. Peygamber risâletten önce ve Medine'ye hicretinden sonra bu günde birkaç defa oruç tutmuş, müslümanlara da tutmalarını emretmiştir ancak Ramazan orucunun farz kılınmasıyla bu orucu isteğe bırakmıştır. Hz. Hüseyin ile yakınlarının 10 Muharrem 61'de (10 Ekim 680) Kerbela'da şehit edilmesi üzerine muharrem ayı başka bir anlam kazanmıştır. Bu tarih Hz. Hüseyin'in intikamını alma ahdinin tazelendiği bir matem günü olmuştur ve bu ayda oruç tutmak makbul sayılmıştır. (Yaşaroğlu, 2006, s. 4, 5).

[1] bk. (Yaşaroğlu, 2006).

Nihânî'ye göre Müslüman olan ehl-i beytine ceza etmez, onu her ne şekilde övse şanına layıktır ve matem ayında sabır orucunu tutar. Neseb şartı gözetmeyip soyunun temizliğinin kıymetini bilmeyen, matem ayında sabır orucu tutmayan kişilerin boynuna kılıç vurmaya Selmân gerektir denilerek Selmân Fârisî'nin Müslüman değilken İslamiyeti kabul edip Hz. Peygamber'in ve ehl-i beytin sevgisini kazanmasına telmih yapılmıştır:

Her ne dürlü medḥ edersem şānıña her dem sezā
Müslümān olan eder mi ehl-i beytiñe cezā
Gel Nihānī māh-ı mātem ṭutalım **ṣavm**-ı ᶜazā
Tīġ-ı tevḥīd ile her dem Ẕātiyā eyle ġazā
Kāfir-i bi'llāh olanı getirir iḳrāra tīġ (91/5)

Nesl-i pāk-i Murtażādan olmayan
Şarṭ-ı neseb ẕevḳ-i ḥaseb bilmeyen
Māh-ı mātem **ṣavm**-ı ᶜazā ḳılmayan
Boynuna tīġ urmaya Selmān gerek (103/5)

Nihânî "savm-ı visâl" adı verilen ve iki gün iftar etmeden tutulan oruçtan bahsetmiştir. Ona göre muharrem ayında âşıklara yaraşır bir şekilde "kavuşma orucu"nu tutup, samimiyetle ve sadakatle mezhebin temyizini yapıp, ârif olana yakışacak şekilde hakiki mü'min olup vücudun yarasına merhem eylemek gerekir:

Tutup **ṣavm**-ı viṣāli ᶜāşıḳāne
Edip temyīz-i meẕheb ṣādıḳāne
Olup mü'min muḥaḳḳaḳ ᶜārifāne
Vücūduñ zaḫmına gel eyle merhem (117/6)

Nihânî, sözü tutup her yıl şehitler için oruç tuttuklarını söyler ve Allah'a şükreder Aşûre gününde oruç tuttuklarını belirterek Hz. Fâtıma'ya Allah'ın şefaatini dilemiştir: (144/1,4)

Oruç bahsine daha çok muharrem ayında matem amacıyla yapılan ibadetler kapsamında değinilmiştir.

2.3.2.1.2.3. Zekât

İslamın beş şartından olup malî ibadetlerdendir. Zengin insanların senede mallarının kırkta birini fakir insanlara vermesidir. Zekât malın temizlenmesi anlamına gelmektedir (Pala, 2004, s. 490).

Vaiz, daima büyüklük, ululuk gösteren bir sarık sarmada ve elbisesinin yenini çok geniş yapmaktadır ve bu şekilde âlimin kemale ulaşacağını düşünmektedir. O zalim mecliste yoksulluğun sınırını belirler ve zarafetle zekât ayetlerini zikreder:

ᶜ Aẓamet ü ᶜ amâme vâsiᶜ ikmâm etmede dâ'im
Ṣanır kim böyle rengile kemâle erişir ᶜ âlim
Tefekkür eyleyip bir kez demez n'olur ᶜ aceb ḥâlim
Nişâb-ı fâḳayı taᶜ rîf eder meclisde ol ẓâlim
Ẓarâfetle zekât âyetlerin tezkîr eder vâᶜ iẓ (87/6)

*Divan'*da zekât, vaizin sürekli bahsettiği konulardandır ve Nihânî özellikle zâhidleri eleştirirken kullanmıştır.

2.3.2.1.2.4. Hac

İbrânîce'de "hag" şeklinde olup "bayram" anlamına gelen bu kelime "bir şeyin etrafında dönmek, dolanmak" mânasındaki "hvg" kökünden türemiştir (Harman, 1996, s. 382). Müslümanların Zilhicce ayında Kâbe'yi ve çevresindeki belli yerleri usulüne göre ziyaret etmelerine denmektedir. İslamın beş şartından biridir fakat her müslüman için farz olma hükmü geçerli değildir. Dîvân şiirinde âşık sevgilisinin bulunduğu yeri Kâbe edinir ve onun mahallesinde hac ve tavaf eder. Bu şekilde hacı olur. Arefesi cumaya rastlayan kurban bayramına da hacc-ı ekber denilmektedir (Pala, 2004, s. 180).

*Dîvân'*da, nefis mertebelerinde ilerleme mânevî hac kabul edilmiştir. İlerlenen yolda nefis, manevî hacca engel olmaktadır. O yolun yol kesicilerinin (nefsin) katli tamamıyla yüce bir emir olmuştur.

Bu nefs çün maᶜ nevī ḥacca olur māniᶜ ṭarīḳatde
O ḳuttāᶜ -i ṭarīḳıñ ḳatli emr-i zü't-teᶜ āl olmuş (72/7)

Hz. Hüseyin'in mezarının bulunduğu Kerbela kutsal bir ziyaretgâhtır. Dinlerde kutsal kabul edilen yerlerin ziyareti hac olarak tanımlanmıştır. Nihânî, cedlerinin yattığı bu kutsal topraklara hac etmek istemektedir. Horasan Melametiliğin benimsenerek odaklaştığı bir yer olarak tanınmıştır. Nihânî aslında dünya malından, bütün mâsivâdan uzaklaşarak fakr ü fenâ ile mânevî mi'râcı arzulamaktadır. Fakr ü fenânın merkezi de Horasandır:

Kerbelādır ḥaccımız faḳr [u] fenā tācımız
Ḥorasān miᶜ rācımız çaġırıram [hū] dost dost (26/14)

Nihânî ibadetler konusunu tasavvufî mânâda ele almış, tasavvufi erkâna göre açıklamıştır.

2.3.2.1.3. Âyet ve Hadîsler

2.3.2.1.3.1. Âyet

Âyet, Kur'ân-ı Kerîm'i oluşturan her bir cümleye verilen addır. Gerek manzum gerek mensur ürünlerde sözü etkileyici kılmak, anlatılmak istenen düşünceyi ispatlamak için iktibas ve telmih yoluyla eserlere konu edilmektedir.

Dîvân'da pek çok ayete rastlanmaktadır. Bunlardan çok azı tam iktibas, büyük bir kısmı nakıs iktibas yoluyla manzumelerde yer almıştır. Sıralamada beyit/bentlerin *Dîvân*'daki şiir numaraları esas alınmıştır:

***Ḳul kefā:** "**De ki**, Allah **yeter**"

Ḳul kefā *bi'llāhi şehīden beynī ve beynekum innehu kāne bi-ᶜibādihī ḫabīran baṣīran.*
"Yine **de ki**: Benimle sizin aranızda gerçek şahit olarak **Allah kâfidir**. O, kullarını çok iyi bilip görmektedir" (İsrâ 17/96)

Nūr [u] rūḥ [u] ᶜaḳl [u] sırrın dördünü
Ḳıldı mirʾāt-ı muḥāṭab *ḳul kefā* (1/17)

***lā taḳneṭū min Raḥmeti'llāh:** "…Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin…"
Ḳul yā ᶜıbādiyelleẕīne esrefū ᶜalā enfusihim ***lā taḳneṭū min Raḥmeti'llāhi*** … "De ki (Allah şöyle buyuruyor): 'Ey kendi aleyhlerine olarak günahta haddi aşan kullarım! **Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin'**…" (Zümer 39/53).

Deriñ *lā taḳneṭū min Raḥmeti'llāh*
İmānıñda mededkārem Ḫudāyā (3/4)

***belā:** "…Elbette öyle…"
…Elestü bi rabbikum ḳālū ***belā*** *şühidnā…* "Ben sizin rabbiniz değil miyim? **Elbette öyle**! Tanıklık ederiz.' dediler" (A'râf 7/172).

Yüz sürüpdür ḫāk-i pāyiñe seniñ ᶜarş-ı ᶜalā
Ol ġubārdan buldu hem kuḥl eyleyen aᶜmā cilā
Dendi *levlāk* şānıña kevnine raḥmetsiñ ***belā***
Ḳıl şefāᶜat biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā (7/4)

***Rabbü'l-felak:** "…Sabahın rabbine sığınırım."
Ḳul eᶜūẕü bi ***rabbi'l-felaḳ***. "De ki: '**Sabahın rabbine sığınırım**" (Felak 113/1).

Ol imām pencim Muḥammed doġdu çün miṡl-i şafaḳ
Ḳalb-i vāsiᶜ olduġuçün dendi Bāḳır aña baḳ
Ṭā'ir-i ḳuds-i İlāhī munṣabiġdir nūr-ı Ḥaḳ
Kim ola vaṣṣāfı anıñ vāṣıfı ***Rabbü'l-felaḳ***
Ḫādim-i ḥuffāẓ-ı ümmetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Hādi-i erkān-ı sünnetdir Ḥüseyn-i Kerbelā (10/5)

***Ve'l kâzımîn:** "…Öfkelerini yenerler…"

*"Elleẕīne yünfiḳūne fi's-serāi ve'ḍḍerrāi **ve'l-kāẓımīne**'l-ġayże ve'l-ᶜāfīne ani'nnāsi va'llāhu yuḥibbu'l-muḥsinīne."* "Onlar (takvâ sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, **öfkelerini yenerler**, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever" (Âl-i İmrân 3/134).

Āyet-i *ve'l-Kāẓımīn* manṭūḳuna başdın ḳadem
Ṭūr-ı Eymen nūrunuñ esrārı ile muġtenem
Ol imām-ı heft-iḳlīm [ü] şerīf-i muḥterem
Yaᶜ nī kim Mūsā'-i Kāẓım mefḫar-ı cümle ümem
Sırr-ı mir'āt-ı fütüvvetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
ᶜ Āşıḳa farż-ı muḥabbetdir Ḥüseyn-i Kerbelā (10/7)

***illā'llāh:** "Allah'tan başka…"

*Lā ilāhe **illa'l-lāh**u.* "**Allah'tan başka** tapacak ilah yoktur" (Âl-i imrân 3/64; Enbiya 21/87…).

Şebīh-i bī-miṯāl Allāh Muḥammed Ḥaḳ Resūlu'llāh
Dilimde virdim ***illā'llāh*** ḳulūba yoḳ gümān yā Rab (21/7)

***Lā ilāhe illā'l-lāhū:** "Allah'tan başka tapacak ilah yoktur." (Âl-i imrân 3/64; Enbiya 21/87…)

Gelin diyelim cāndan
Lā ilāhe illā hū
Geçip ẓann-ı gümāndan
Lā ilāhe illā'l-lāhū (138/1)

***Lillāhi'l-ḥamd:** "… Allah'a, yalnız O'na hamd olsun!"

*Fe **li'llāhi'l-ḥamdu** rabbi's-semāvāti ve rabbi'l-arḍı ve rabbi'l-ᶜālemīn.* "Göklerin Rabbi, yerin Rabbi, bütün âlemlerin Rabbi olan **Allah'a, yalnız O'na hamd olsun!**" (Câsiye 45/36).

Lillāhi'l-ḥamd minnet Ḥudāya
Aşlımı bildim ḳıldım iḳāmet (23/17)

***ᶜalleme'l-esmā: "…**isimleri öğretti…"
*Ve **ᶜalleme** Ādeme'l **esmāe** kullehā şumme ᶜaraḍahum ᶜale'l-melā'iketi fe ḳāle enbiūnī bi esmāi hā ulāi in kuntum ṣādiḳīn.* "Ve Âdem'e bütün **isimleri öğretti**. Sonra bunları meleklere öğretip 'Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin,'dedi" (Bakara 2/31).

Rumūz-ı *ᶜalleme'l-esmā*yı taᶜlīm
Kemāhī Ḥaḳḳa şehristān eden dost (24/6)

***fī zevcin behīc:** "…güzel bitkiler çıkarır."
*…Ve terā'l-arḍa hāmideten feiẕā enzelnā ᶜaleyhā'l-mā'ehtezzet ve rabet ve nebetet min külli **zevcin behīc**.* "…Öte yandan yeryüzünü kupkuru ve cansız görürsün; üzerine yağmur indirdiğimizde ise (bir de bakarsın) canlanıp kabarır ve her cinsden **güzel bitkiler çıkarır**." (Hac 22/5).

Men ᶜaref şerbetin iç aşlıñı bul ḳalma pīç
Oḳu ***fī zevcin behīc*** çağırıram [hū] dost dost (26/21)

***Elest…ḳālū-belāyı:** "…değil miyim?... Elbette öyle!..."
*…**Elest**ü bi rabbikum ḳālū **belā** şühidnā…* "Ben sizin rabbiniz **değil miyim**? **Elbette öyle**! Tanıklık ederiz.' dediler." (A'râf 7/172).

Elestde ben dedim ***ḳālū-belā***yı
Ṭaḳıp ḳullābına hū-yı muḥabbet (30/3)

***şemme vechu'llāh: "…**Nereye dönerseniz (Allah'ın zâtı) oradadır…"
*Ve li'llāhi'l-meşriḳu ve'l-maġribu fe eynemā tuvellū fe **şemme vechu'llāhi** inna'llāhe vāsiᶜun ᶜalīm.* "Doğu'da Allah'ındır batı da. **Nereye dönerseniz (Allah'ın zâtı) oradadır.** Şüphesiz Allah sınırsızdır, her şeyi blmektedir." (Bakara 2/115).

Yüzümde şemme vechu'llāh oḳunur

ᶜ Alīyle dīde-i cāndır ṭarīḳat (32/4)

***ḥablü'l-metīn:** "…sağlam ip…"

*Vaᶜtaşımū bi-**ḥabli'llāhi** cemīᶜan ve lāteferreḳū veẕkurū ni'meta'llahi aleykum…* "Hep birlikte **Allah'ın ipine (Kur'ân'a)** sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın . Allah'ın size olan nimetini hatırlayınız…" (Âl-i İmrân 3/103).

Yapış ***ḥablü'l-metīn**e* reh-ber eyle sırr-ı Ḳur'ānı
Bu yolda sırr-ı Ḳur'ān mürşid[e] oldu temel esās (36/4)

***Ulu'l-elbāb:** "…akıl sahipleri…"

*Velekum fi'l-ḳışāṣı ḥayātun yā **uli'l-elbābi** leᶜallekum tetteḳūn.* "Kısasta sizin için hayat vardır, ey **akıl sahipleri**, umulur ki sakınırsınız " (Bakara 2/179).

Ulu'l-elbāb olan ḳışrında ḳalmaz
Sefīne ᶜ ilmine māhir o mellāḥ (42/3)

***huve yudriku'l-ebṣār:** "…O gözleri idrak eder."

*Lā tudrikuhu'l-ebṣāru ve **hüve yudriku'l-ebṣāre** ve huve'l-laṭīfu'l-ḥabīr.* "Gözler O'nu idrak edemez, halbuki **O gözleri idrak eder**. O en ince şeyleri bilir ve her şeyden haberdardır" (En'âm 6/103).

Buyurdu Ḥaḳ huve yudriku'l-ebṣār
Seni sen ẓann edip gel olma eşbāh (42/5)

***lā tudrikuhu'l-ebṣār:** "Gözler onu idrak edemez…"

***Lā tudrikuhu'l-ebṣāru** ve hüve yudriku'l-ebṣāre ve huve'l-laṭīfu'l-ḥabīr.* **"Gözler O'nu idrak edemez,** halbuki O gözleri idrak eder. O en ince şeyleri bilir ve her şeyden haberdardır" (En'âm 6/103).

***len-terāne:** "…beni asla göremezsin..."

*…Rabbi eri-nī enẓur ileyke ḳāle **len terā-nī** …* "Rabbim! Bana görün; sana bakayım." dedi. Rabbi, "Sen **beni asla göremezsin**..." (A'râf 7/143).

Ki lā tudrikuhu'l-ebṣārı fehm et
Ḫiṭāb-ı len-terāne açma ecnāḥ (42/6)

***Ve in min şey'in illā:** "…hiçbir şey yoktur…"
***yusebbiḥu:** "…tesbih eder…"
***Bi-ḥamdihi ve lākin:** "…Onu hamd ile…"

***ve in min şey'in illā yusebbihu bi ḥamdihi ve lākin:** "…O'nu tesbih eder; O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat…"
…***ve in min şey'in illā yusebbihu bi ḥamdihi ve lākin*** *lā tefḳahūne tesbīḥa-hum inne-hu kāne ḥalīmen ġafūren.* "…**O'nu tesbih eder; O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur**. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız…" (İsrâ 17/44).

Ve in min şey'in illā gör ***yusebbiḥu*** eder işbāt
Bi-ḥamdihi ve lākin bizde yoḳ idrāk nā-tesbīḥ (43/6)

***Elḥamdüli'llāh:** "Hamd Allah'a mahsustur." (Fatiha 1/2, Yunus 10/10…)

Ḥamdüli'llāh ehl-i iḳrār olmuşuz
Şāh-ı Naḳşī bend-i imdād-ı feraḥ (44/2), (144/1)

***Allāhu'ṣ-ṣamed:** "Allah sameddir." (İhlas 112/2)

Ey Ḳādir ü Ḥayy ü Aḥad
Ẕātıñ ezel bāḳī ebed
Yoḳdur saña şebīh-i ferd
Ey vaṣf-ı***Allāhu'ṣ-ṣamed***

***seb^{c} a'l-meṣānī:** "…tekrar tekrar okunandan (ayetlerden) yedisini …"
Veleḳad āteynāke ***seb^{c}an mine'l-meṣānī*** *ve'l-Ḳur'āne'l-^{c}aẓīm.* "Kuşkusuz sana **tekrar tekrar okunandan (ayetlerden) yedisini** ve yüce Ḳur'ānı verdik" (Hicr 15/87).

***hel etā: "…**gelip geçmiştir."

Hel etā *ale'l-insāni ḥīnūn mine'd-dehri lem yekun şey'en meẕkūran.* "Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem **gelip geçmiştir**" (İnsan 76/1).

Sūre-i ***seb^{c}a'l-meşānī*** vechiñe nāẓırdurur
Münzil-i şān ***hel etā*** sın yā ^{c} Alī senden meded (51/2)

***ümmü'l-kitāb: "…**ana kitaptır.."

*Ve innehu fī **ümmi'l kitāb**i ledeynā le āliyyun ḥakīm.* "Kuşkusuz o, katımızda **ana kitaptır**; çok yücedir, hikmetle doludur." (Zuhruf 43/5).

***^{c} indehu^{c} ilmü'l-kitāb: "…** kitap bilgisine sahip olanlar…"
…Ḳul kefā bi'llāhi şehīdan beynī ve beynekum ve men ^{c}indehu ^{c}ilmü'l-kitāb. "
"…Sizinle benim aramda şahit olarak bir Allāh, bir de **kitap bilgisine sahip olanlar** yeter." (Ra'd 13/43).

Sensin ol ümmü'l-kitāb hem ^{c} indehu^{c} ilmü'l-kitāb
Vaḥy-i münzelde nidāsın yā Alī senden meded (51/4)

***Bī^{c} atü'r-Rıdvān:** "…yeminle bağlılık söz verirlerken"
*Leḳad raḍiya'llāhu ^{c}ani'l-mü'minīne iẕ **yubāyi^{c}ūneke** taḥte'ş-şecereti* ..."Andolsun ki o ağacın altında sana **yeminle bağlılık söz verirlerken** bu müminlerden Allah razı olmuştur (Fetih 48/18).

Daḫı hem **Bī^{c} atü'r-Rıdvān** nevbe
Daḫı müslim ki ḫayrü'l-inḳiyādır (55/33)

***ḳābe ḳavseyn:** "…iki yay kadar..."
*Fekāne **ḳābe ḳavseyni** ev ednā.* "Öyle ki, **iki yay kadar** hatta daha yakın oldu." (Necm 53/9)

Maḳām-ı ***ḳābe ḳavseyn***dir velī ḳavs-i kemān nerde
Göründü ṣūret-i İlyā velākin kendisi sırda
Bu esrāra olan ^{c} ārif eder mürde-dilin zinde

Yed-i ḳudret olup ṭabᶜ ıñ cemāline ṭutup perde
Maẓāhirden ẓuhūr edip ḳamusından beyān söyler (60/3)

***mā-zāġa'l-baṣar:** "Gözü ne kaydı…"
Mā-zāġa'l-baṣaru vemā ṭaġā. "**Gözü ne kaydı** ne de hedefinden şaştı" (Necm 53/17).

Cürᶜ a-i cām-ı ezeldir nūş eden bilir anı
Sırr-ı ***mā-zāġa'l-baṣar***dır vaḥdet-i esrārımız (67/2), (80/3)

***ev-ednā:** "…yakın oldu..."
*Fe-kāne ḳābe ḳavseyni **ev-ednā.*** "Öyle ki, iki yay kadar **hatta daha yakın** oldu." (Necm 53/9).

Erişen ẕevḳ-i lāhūta maḳām-ı ḳutbaᶜ aşḳ ile
Yedinci ṭavr-ı ***ev-ednā*** aña iḥsān viṣāl olmuş (72/2), (60/2), (147/3)

***Kulle yevmin huve fī-şe'n:** "… O her an yaratma halindedir."
*Yes'eluhu men fi's-semāvāti ve'l-arḍı **kulle yevmin hüve fī şe'nin.*** "Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'ndan ister (O'na muhtaçtır). **O her an yaratma halindedir**" (Rahman 55/29).

Nüsḫa-i ṣuġrā göründük ṣūrete
Buᶜ anāṣırla büründük ḥayrete
Aşlımız bulmaġa geldik ġayrete
Kulle yevmin huve fī-şe'n eylemiş (73/4)

***hel etā:** "… gelip geçmiştir."
Hel etā *ale'l-insāni ḥīnūn mine'd-dehri lem yekun şey'en meẕkūran.* "Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem **gelip geçmiştir**." (İnsan 76/1).

Buña vālidᶜ Aliyyü'l-Murtażādır
Şānında āyet āyet ***hel etā*** dır

Olan vāṣıl nidā-yı *lā-fetā* dır
Ki ṣulbü dürr ile mercāna tefvīż (79/26), (128/3)

***elest…belâ:** "…değil miyim? Elbette öyle!..."
…***Elestü*** *bi rabbikum ḳālū* ***belā*** *şühidnā...* "Ben sizin rabbiniz **değil miyim**? **Elbette öyle**! Tanıklık ederiz.' dediler" (A'râf 7/172).

Erişdi çün rūḥa ***elest*** nidāsı
Belā ḳavliyle bed oldu bināsı
Īmān-ı fıṭrī üzre men gedāsı
Semā-yı ṣadrımıñ ṣıyt u ṣadāsı
İñiler ra^{c}d gibi bārāna maḫlūṭ (84/2)

***Küllü men …^{c}aleyhā fānide:** "Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir."
Küllü men ^{c}aleyhā fān. "**Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir**." (Rahmân 55/26).

***Küllü yevmin hüve Ḥaḳḳ fī şe'nide:** "…O her an yaratma halindedir."
Yes'eluhu men fī's-semāvāti ve'l-arḍı ***külle yevmin hüve fī şe'n.*** "Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'ndan ister (O'na muhtaçtır). **O her an yaratma halindedir** (Rahmân 55/29).

Küllü men mevtin ***^{c}aleyhā fânide***
Görmedik mi āyet-i Ḳur'ānīde
Küllü yevmin hüve Ḥaḳḳ fī şe'nide
Bir gönül ḳalır arada anı da
Şeyḫe tapşır aña eyle ittibā^{c}

***elestü bi rabbikum:** "…ben sizin rabbiniz değil miyim?..."
…***Elestü bi rabbikum*** *ḳālū belā şühidnā…* "**Ben sizin rabbiniz değil miyim**? Elbette öyle! Tanıklık ederiz.' dediler." (A'râf 7/172).

***nefaḫtü: "…**üflediğim…" (Sâd 38/72)
Fe iẕā sevveytuhu ve ***nefaḫtü*** *fīhi min rūḥī fe ḳa^{c}ū lehu sācidīn.* "Ona tam şeklini verip ruhumdan da **üflediğim** vakit hemen onun için secdeye kapanın." (Sâd 38/72).

Dürüst iḳrār verdim men ***elestü***
Bi-Rabbiküm ḫiṭābında ***ecebtü***
Dil-i dānāyı medḥān der ***ḫalaḳtü***
Seniñ cānıñdadır sırr-ı ***nefaḫtü***
Gözet ḳılma dür-i yektāyı żāyīᶜ (89/3)

***lā-teḫaf:** "…korkma!"
Lâ-tehāfu'llāh! "Allah'tan **korkma!**" (Tâhâ 20/21; Neml 27/10; Kasas 28/25, 31).

Niçe bir ḫubṣ u ḫabā'isle bu dil bī-pāk ola
Pāke er kim pāk olana müjde-i Ḥaḳ ***lā-teḫaf*** (94/4)

***Alleme'l-insāne mā lem-yaᶜlem**: "İnsana bilmediğini bildiren rabbin (dir)..."

Alleme'l-insāne mā lem-yaᶜlem. "**İnsana bilmediğini bildiren** rabbin sonsuz kerem sahibidir" (Alak 96/5).

***fā-i fāᶜlem:** "Bil ki…"
Fāᶜlem *ennehu lā ilāhe illa'llāhu .* "**Bil ki** Allah'tan başka tanrı yoktur" (Muhammed 47/19).

Ḳonuldu ṭılsım-ı kübrā nihād-ı cism-i Ādemde
Oḳursuñ ***ᶜalleme'l-insān*** nedir ***mā lem ü yaᶜlem***de
Oḳuyup sırr-ı tevḥīdi bula gör fā-i ***fāᶜlem***de
Maᶜ ānīden egerçi dem urur çoḳdur bu ᶜ ālemde
Ḫaber bilmez ḥaḳīḳatden hemān esmāsıdır ᶜ ārif (96/4)

***eyyühe'n-nās itteḳu:** "… insanlar takva sahibi olun…"
Yā ***eyyüha'nnāsu itteḳū*** ..."Ey **insanlar takva sahibi olun**…" (Nîsâ 4/1).

***ibteġu:** "… arayın…"
Yā eyyühe'l-leẕīne āmenū itteḳū Allāhe ve ***ibteġū*** *ileyhi'l-vesīlete …*"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ona yaklaşmaya vesile **arayın**…" (Mâide 5/35).

***lā-taḳneṭū:** "…ümit kesmeyin."

…***Lā taḳneṭū*** *min raḥmeti'llāh…* "Allah'ın rahmetinden **ümit kesmeyin**" (Zümer 39/53).

Ḥaḳ buyurdu ***eyyühe'n-nās itteḳu***
Der-ᶜ aḳab te'kīd edip *ve* ***ibteġu***
Mürşide irmekdürür ***lā-taḳneṭū***
Rāh-ı Ḥaḳda bir ᶜ azīz pīrān gerek (103/2)

***leḳad kerremnā:** "Andolsun şan, şeref ve nimetler…"

Ve ***leḳad keremnā*** *benī ādeme…* "**Andolsun** biz insanoğluna **şan, şeref ve nimetler** verdik…" (İsrâ 17/70).

Bilmeye mebde nedir yāḫud meᶜ ād
Hem ***leḳad kerremnā***da nedir murād
Fitneye bāᶜ iş olup ede fesād
Kendi şeyṭān nā'ibi süfyān gerek (103/7)

***Hüve'l-bāṭın… hüve'ẓ-ẓāhir:** "O,… zâhir ve bâtındır."

Huve*'l-evvelu ve'l-āḫiru ve'ẓ-****ẓāhiru ve'l-bāṭınu*** *ve huve bi kulli şey'in ᶜalīm.* "**O**; evvel ve âhir, **zâhir ve bâtındır**." (Hadid 57/3).

Hüve'l-bāṭın Nihān edem **hüve'ẓ-ẓāhir** ᶜ ayān oldum
Bilā-reyb ü gümān oldum emīnu'llāh-ı tevḥīdiñ (106/7)

*** leᶜ ibun ve lehvun** ve… **tefāḫurun: "Oyun, eğlence... ve öğünmedir."**

İᶜ lemū ennemā el-ḥayātü'ddunyā ***leᶜ ibun ve lehvun*** *ve zīnetün ve* ***tefāḫurun*** *beyneküm ve tekāṯürün fi'l-emvāli ve'ı-evlādi.* "Bilin ki dünya hayatı, **bir oyun, bir eğlence**, bir gösteriş, aranızda **bir övünme**, mal ve evlatta bir çokluk yarışından ibarettir" (Hadîd 57/20).

Metāᶜ -ı dehr-i dünyā ehl-i ᶜ uḳbāya ḫalā oldu
Leᶜ ib lehvün tefāḫürolduġu Ḥaḳdan ṣalā oldu

Tecerrüd eyleyen erler erip ẕāta ᶜalā oldu
Dilā destār-ı tācıñ başıña bār ü belā oldu
Bilā-şāhid bu köhne iddiᶜādan geçmediñ gitdiñ (107/6)

***(naḥnu) Ḳasemnā:** "…paylaştırdık…"
*E hum yaḳsimūne raḥmete rabbike naḥnu **ḳasemnā** beynehum maᶜīşetehum fi'l-ḥayāti'd-dunyā…*"Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz **paylaştırdık**…" (Zuhruf 43/32).

Ḳasemnāya olan rāżī düşer mi gör bu gird-āba
Eder her emrini tefvīż ġanī Ḥālıḳ-ı vehhāba
Der-i işnā-ᶜaşerdenᶜġayrı etmez ilticā bāba
Vesīle eyleyip zühd ü şalāḥı devr-i ebvāba
Ridā vü ṭaylasānileᶜaşādan geçmediñ gitdiñ (107/7), (145/2)

***nūn ve'l-ḳalem:** "Nun, kaleme ve (yazanların) onunla yazdıklarına..."
***Nūn ve'l-ḳalem**i ve mā yesṭurūn.* "**Nun, kalem**e ve (yazanların) onunla yazdıklarına and olsun" (Kalem 68/1).

Sūre-i ***nūn ve'l-ḳalem*** esrārına vāḳıfdurur
Ḥaḳḳ [u]ᶜadl üzreᶜAliyy-i bū-Naḳīdir bihterim (115/10)

***ḳul kefā: De** ki… şahit olarak… **yeter**."

*Ve yeḳūlu-lleẕīne keferū leste murselā **ḳul kefā** bi'llāhi şehīden beynī vebeyneküm vemen indehu ᶜilmü'l-kitāb.* "O inkârcılar, 'Sen peygamber değilsin' diyorlar. **De** ki: "Sizinle benim aramda şahit olarak bir Allah, bir de kitap bilgisine sahip olanlar **yeter**." (Ra'd 13/43)

Yā imām *edrik* emān eyle Nihānīyi ḫalāṣ
Ay yüzüñdür Fātiḥa hem ***ḳul kefā***dır sevdigim (116/14)

***Eynebu: "…**Nereye?"
*Fe-**eyne** teẕhebūne* "Öyleyse **nereye** gidiyorsunuz?" (Tekvîr 81/26).

ᶜ Ālem-i nihāna gitdi leṭāfet
Ṣūret-i Ādemde ḳaldı keṣāfet
Rabb-i mürebbīden aldı inābet
Eynebū remzine meyl etdi vicdān (126/11)

***nūrun ᶜalā nur: "**Nur üzerine nur"
*Allāhu nūru's-semāvātı vel-arḍı…**nurun ᶜalā nūr** yehdi'llāhu li-nūrihi men yeşāu "*Allah göklerin ve yerin nûrudur… **Nûr üstüne nûr.** Allah nûruna dilediğini kavuşturur…" (Nûr 24/35).

Ṣaḥāyif-i İncīl Tevrāt [u] Zebūr
Nuṭḳ-ı enbiyādır *nurun ᶜalā nūr*
Yezīdi Mervānı ibn-i Süfyān gör
Nihānī anlara laᶜnet de her ān (126/14)

***yaḫluḳu mā yeşā:** "… dilediğini yaratır ve tercih eder…"
*Rabbüke **yaḫluḳu mā yeşā**u ve yeḫtāru mā kāne lehumu'l-ḫıyaratu subḥāna'llāhi ve teᶜālā ᶜammā yüşrikūn.* "Rabbin, **dilediğini yaratır ve tercih eder**, onların tercih hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve şanı yücedir." (Kasas 28/68).

Aṣlāb [u] erḥāmı ḳıldım temāşā
Külli şey vechimdir iki yok ḥāşā
Efᶜāl-i esmāmdır ***yaḫluḳ mā yeşā***
Ān-be-ān ānımdır ān şān idim men (127/32)

***innī ena'llāh:** "… Muhakkak ki ben …Allahım."
*…mine'ş-şecerati en yā Mūsā **innī ene Allāh**u Rabbu'l-ālemīn.* "…ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: Ey Mūsā! **Muhakkak ki ben** yalnızca âlemlerin rabbi olan **Allahım**." (Kasas 28/30).

***len terānī:** "…beni asla göremezsin..." (A'râf 7/143)

…*Rabbi eri-nī enẓur ileyke ḳāle* ***len terā-nī*** … “Rabbim! Bana görün; sana bakayım.” dedi. Rabbi, “Sen **beni asla göremezsin**...” (A’râf 7/143).

ᶜ Aceb sırr-ı şecer ***innī ena’llāh*** naᶜ rasın iᶜ lān
Ḥicābı ***len terānī***den geçip fehm eyledim āsān
Ṣoyup naᶜ līni dil Ṭūrun ederken dem-be-dem seyrān
Tecellī şevḳ-i dīdārıñ beni mest eyledi ḥayrān
Ene’l-Ḥaḳ sırrını cānım anıñçün ḳılmadı pinhān (129/1)

***bi-izniḳum:** “Allah’ın izniyle diril”
*…ve ubriu’l-ekmehe ve’l-ebraṣa ve uḥyī’l-****mevṭā bi-izni’llāhi****…*“…yine **Allah’ın izniyle** körü ve cüzzamlıyı iyileştirir, **ölüleri diriltirim**…” (Âl-i İmrân 3/49).

Biḥār-ı vaḥdete ḳaṭrem ḳarışdı ḳalmadı būdum
Ṭulūᶜ etdikde gör şemsi ḳalır mı ḳuvvet-i encüm
Eger derk eylediñse diñle ey dānā bu kez şunᶜ um
Çürümüş tenlere bir kez eger dersem ***bi-izniḳum***
Yalın ayaḳ baş açıḳ ṭuralar cümleten ᶜ uryān (129/5)

***Ḍuḥā:** “… kuşluk vaktine.”
*Ve’ḍ-****ḍuḥā.*** “Yemin olsun **kuşluk vakti**ne” (Duhâ 93/1).

Ey ṣāḥib-i ᶜ ilm-i ḥayā
Vay vāḳıf-ı sırr-ı ***Ḍuḥā***
Ey bende-i Āl-i ᶜ abā
Yetiş imdādıma ey cān (133/3)

***İrciᶜī :** “…Dön”
İrciᶜī *ilā rabbiki rāḍiyeten marḍiyyeten* “Sen O’ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine **dön**” (Fecr 89/28)

Ḫā ḫiṭāb-ı *irciᶜī* erdi nidā-yı sırrıma
Dāl delīlimdir Muḥammed eyledim ṭayrān hū (134/4)

***naḥnu aḳrab:** “Biz …yakınız ...”

*Ve **naḥnu aḳrab**u ileyhi minkum velākin lā tabṣırūn.* "**Biz** ona sizden **yakınız**, fakat göremezsiniz" (Vâkıa 56/85).

Ḳāf ḳarīn olduñ baña sen *naḥnu aḳrab*la neden
Kāf kāfir oldu mü'min eyle gel īmān hū (134/11)

***mā-yūḥā:** "…ne vahyedilirse…"
*Vettebi[ᶜ]**mā yūḥā** ileyke vaṣbir ḥattā yaḥkuma Allāhu ve hüve ḫayru'l-ḥākimīn* "Sana **ne vahyedilirse** ona uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O hüküm verenlerin en hayırlısıdır" (Yûnus 10/109).

Lām leb-a-leb doldu ḳalbim sırr-ı *mā-yūḥā* ile
Mīm muḥibb oldu bu z̲āt ile ṣıfāt aḳrān hū (134/12)

***Yuvesvisu:** "…fısıldar…"
Elleẕī yüvesvisu fī ṣudūri'n-nāsī " O ki, insanların kalplerine vesvese verir"(Nâs : 114/5).

*Yuvesvis*le eger çürürse ol öz
Olup ma[ᶜ]dūm ebed ḫüsrāndan oḳu (135/5)

***Şefī[ᶜ] uli'llāh: "**Şefaat Allah'a aittir"
Ḳul li'llāhi eş-şefā[ᶜ]atü cemīan "De ki: **Şefaat** etme yetkisi bütünüyle **Allah'a aittir**…" (Zümer 39/44).

Ṣavm-ı [ᶜ]āşūra
Ḳılarız icrā
Betūl-i Zehrā
Şefī[ᶜ] uli'llāh (144/4)

***Naṣrun mina'llāh:** "Allah'ın yardımı…"
*** Ve uḫrā tüḥibbūnehā naṣrun mina'llāh**i ve fetḥun ḳarībun ve beşşiri'l-mü'minī* "Hoşunuza gidecek bir şey daha var: Allah'ın yardımı ve yakın bir fetih! Haydi müminleri müjdele." (Saf 61/13)

Çekelim āhı
Gidelim rāhı
Puşt u penāhı
Naṣrun mina'llāh (144/6)

***Yuḥbibkümu'llāh:** "… Allah da sizi sevsin…"
Kul in kuntum tuḥibbūna'llāhe fe'ttebiᶜūnī ***yuḥbibḳumu'llāhu*** *ve yaġfir leḳum ẕunūbeḳum…* "De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki **Allah da sizi sevsin** ve günahlarınızı bağışlasın'" (Âl-i İmrân 3/31).

Biz bir gedāyız
Cān baş fedāyız
Āl-i ᶜabāyız
Yuḥbibkümu'llāh (144/8)

***El-ḥükmüli'llāh:** "Hüküm … Allah'ındır"
*…ini'l-**ḥükmü** illā **li'llāh**i yeḳuṣṣu'l-ḥaḳḳa ve hüve ḫayru'l-fāṣılīn.* "… "**Hüküm** ancak **Allah'ındır** ve Allah hakkı anlatır; O doğru hüküm verenlerin en hayırlısıdır." (En'âm 6/57; Yûsuf 12/40, 67).

Vācibdür bize
Ḳılmaḳ hem ᶜaza
Ḳażāya rıżā
El-ḥükmüli'llāh (144/9)

***Fi-laᶜnetu'llāh:** "Allah'ın laneti…"
…*Laᶜnetu'llāhi ᶜalā'ẓ-ẓālimīn.* "**Allah'ın laneti** zalimlerin üzerine olsun" (A'râf 7/44; Bakara 2/89; Âl-i İmrân 3/61; Hûd 11/18).

Ol Şümr ü Sinān
Etbāᶜ-ı Mervān
Yezīd ḳaltabān
Fi-laᶜnetu'llāh (144/14)

***Fenẓur bürhānī:** "İşte gör…"

*Ve emṭarnā ᶜaleyhim maṭarā **fenẓur** keyfe kāne ᶜāḳıbetu'l-mücrimīn.* "Ve üzerlerine dehşetli bir yağmur (taş) yağdırdık. **İşte gör** günahkârların sonunun ne olduğunu!" (A'râf 7/84; Rum 30/50).

Dāᶜī Nihānī
Fenẓur bürhānī
Bu cihān fānī
Ḳul Allāh Allāh (144/22)

***ḥasbiyu'llāh:** "Allah bana yeter…" (Tevbe 9/129).

…***Ḥasbiya'llāhu*** *lā-ilāhe illā hüve...*"… **Allah bana yeter**, O'ndan başka tanrı yoktur…" (Tevbe 9/129).

Baḳmaġıl şehlā
Ey ḳabri bālā
Ḳum ente ḥālā
Ḥub ***ḥasbiya'llāh*** (144/21)

2.3.2.1.3.2. Hadîs

Kelime anlamı olarak "sonradan meydana gelen, sonradan var olan" demektir. İslam terminolojisi ise hadîsi Hz. Peygamber'in kutsal sözleri olarak tanımlamaktadır. Hadîsler de ayetler gibi öne sürülen düşünceyi ispatlamak ve sözü daha anlaşılır kılmak amacıyla *Dîvân'*da kullanılmıştır.

***levlāk:** "Sen olmasaydın…"

Levlāk*e levlāke le-mā ḫalaḳtü'l-eflāke.* "**Sen olmasaydın**, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım." (Hadîs-i Kudsî).

Yüz sürüpdür ḫāk-i pāyiñe seniñ ᶜarş-ı ᶜalā

Ol ġubārdan buldu hem kuḥl eyleyen aᶜ mā cilā
Dendi ***levlāk*** şānıña kevnine raḥmetsiñ *belā*
Ḳıl şefāᶜat biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā (7/4)

***Ene Medīnetü'l-ᶜilmi ve ᶜAliyyün bābuhā:** "Ben ilmin memleketiyim, Ali de kapısıdır." (Süyûtî, el- Câmi'us-Sağîr, 1/415; Askalanî, Tehzîbu't-Tehzîb, 6/320; Hâkim, Müstedrek, 3/126; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 1/204).

Ene Medīnetü'l-ᶜilmi ve ᶜAliyyün bābuhā
Şānıña dendi velīsin yā ᶜAliyye'l-Murtażā (9/2)

***Laḥmuke laḥmī**: "Etin etimdir…"

Laḥmuke laḥmī *cismuke cismī demuke demī rūḥuke rūḥī.* "**Etin etimdir**, cismin cismimdir, kanın kanımdır, ruhun ruhumdur" (Yılmaz, 2013, s. 407).

Laḥmuke laḥmī buyurdu şāh-ı sulṭān enbiyā
Dü cihān içre olupsun yā ᶜAliyye'l-Murtażā (9/4)

***şābb-ı ḳaṭaṭ fī leyl-i miᶜrāc:** "…Mi'rac gecesinde…genç kılığında…"
Ra'eytü Rabbī ***fī-leyleti'l-miᶜrācı*** *ᶜalā ṣūreti* ***şābbın*** *emredin.* "Rabbimi, **Mi'râc gecesinde**, parlak bir **genç** kılığında gördüm." (Yılmaz, 2013 s.581).

İsm-i ṣıfāt sırr-ı muṭlaḳ z̤āt-ı rūḥu'llāh ᶜAlī
Gel oḳu ***şābbun ḳaṭaṭ fī-leyli miᶜrāc*** bil nikāt (27/2)

***yek-nūru mir'ātız:** "…aynanın bir nuruyuz…"
"Ben ve Ali aynanın bir nuruyuz." *ᶜAliyyün minnī ve ene minhü.* "Ali benden, ben ondanım." (Tirmizî, Menâkıb, 20; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ 1/205).

Cümleyi cāmiᶜ olan Haḳdır Muḥammedden ẓuhūr
Ben ᶜAlī ***yek-nūru mir'ātız*** buyurdu muḥkemāt (27/3)

***küntü kenz: "**Ben (gizli) bir hazine idim…"

Küntü kenzen *maḫfiyyen fe-aḥbebtü en uᶜrefe fe-ḫalaḳtü'l-ḫalḳa li-uᶜrefe (li-yaᶜrifūnī).* "**Ben (gizli) bir hazine idim**, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım." (Hadîs-i kudsî).

Künūz-ı ***küntü kenzdir*** seni süzer
Başīret üzre ᶜ irfāndır ḥaḳīḳat (32/7), (80/1), (67/7)

***Ra'eytü Rabbī şüret şāb ḳaṭaṭ:** "Rabbimi,…parlak bir genç kılığında gördüm."

Ra'eytü Rabbī *fī-leyleti'l-miᶜrācı ᶜalā şüreti* ***şābbın emredin.*** "**Rabbimi**, Mirâc gecesinde, **parlak bir genç kılığında gördüm**" (Yılmaz, 2013, s.581).

Olup mir'āt-ı Ḥaydar gözgüye bir ḫoş naẓar eyle
Ra'eytü Rabbī şüret şāb ḳaṭaṭ bürhānına bāᶜ iş (35/8)

***en-temūtū:** "…ölünüz…"
Mūtū ḳable ***en-temūtū.*** "Ölmeden önce **ölünüz**." (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/29).

Ledünnīden ḥayāt-ı feyże erip
Bulasın ***en-temūtū*** cāhına rāḥ (42/2)

***eş-Şeyḫ fī ḳavmihi:** "Şeyh (âlim) kavmi (müritleri, cemeati) arasında…"

eş-Şeyḫu fī ḳavmihī *ke'n-nebiyyi fī ümmetihi.* "**Şeyh (âlim) kavmi (müritleri, cemeati) arasında**, ümmeti arasındaki peygamber gibidir." (Yılmaz, 2013, s. 625).

***men lā-şeyḫ lehū:** "Şeyhi olmayan kimsenin…"

Men *lem-yekun* ***lehū şeyḫun*** *fe-şeyḫuhū şeyṭānün.* "**Şeyhi olmayan kimsenin** şeyhi şeytandır (Yılmaz, 2013, s. 521).

Daḫı ***eş-Şeyḫ fī ḳavmihi*** buyurdu

Bu ümmete nübüvvetveş duyurdu
Ki ***men lā-şeyḫ lehū*** ile ḳayurdu
Bu dīn kemāliniñ mihri meşāyiḫ (46/2)

***Ene celīs:** "Ben dostuyum…"
Ene celīsü *men ẕekerenī* "**Ben,** beni ananın **dostuyum**, onunla beraberim" (Yılmaz, 2013, s. 123, 124).

Ẕikriñ bize eyle enīs
Vaᶜ d eyledin ene celīs
Ḳılma bizi nā-dān ḫasīs
Cūduñ umar bu derdmend (48/7)

***şūreti şābbı ḳaṭaṭ:** "…parlak bir genç kılığında…"

Ra'eytü Rabbī fī-leyleti'l-miᶜrācı ᶜalā ***şūreti şābbın emredin.*** "Rabbimi, Mirâc gecesinde, **parlak bir genç kılığında** gördüm." (Yılmaz, 2013, s. 581).

***lā-fetā:** "… başka genç (yiğit)…" (Yılmaz, 2013, s. 404)

Lā-fetā *illā ᶜaliyyün lā-seyfe illā zü'l-fikārı.* "Ali'den **başka genç** (yiğit), Zülfikâr'dan başka (keskin) kılıç yoktur." (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/363-364). Bk. (Yılmaz, 2013, s. 404).

Ol şeb-i miᶜrāc Resūle ***şūreti şābbun ḳaṭaṭ***
Görünen Ḥaḳ ***lā-fetā*** sın yā Alī senden meded (51/5), (79/26), (55/15), (128/3)

***şeybe:** "Saç ve sakal aklığı..." (Yılmaz, 2013, s.624)
*Eş-**Şeybü** nūrī ve ene estaḥyī en uḥriḳa nūrī bi-nārī.* "**Saç ve sakal aklığı** benim benim nurumdan kaynaklanır; ateşimle nurumu yakmaya utanırım." (Hadîs-i Kudsî).

Muḥammed nesliniñ ceddi o ***şeybe***
Kim anı sevmemek ᶜayn-ı ḫaṭādır (55/13)

***Mūtū ḳable en-temūtū:** "Ölmeden önce ölünüz." (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/29).

Ḥayy [u] Ḳayyum maẓharıdır hīç fenā gelmez aña
Mūtū ḳable en-temūtū daᶜvet-i esrarımız (67/5)

***levle'l-mürebbī:** "Eğiticim olmasaydı…"
Levle'l-mürebbī *le-mā ᶜareftü Rabbī.* "**Eğiticim olmasaydı**, kuşkusuz Rabbimi tanıyamazdım." (Yılmaz, 2013, s. 457).

Ḫoca Seyyid Emīr Külāl mürebbī
Resūl der ki *le-mā ᶜareftü Rabbī*
Saḳın reyb etme bil *levle'l-mürebbī*
Delīli ediver Ḳur'āna tefvīż (79/12)

***Men ᶜaref:** "Kendini bilen…"
Men ᶜarafe nefsehū fe-ḳad ᶜarafe Rabbehū. "**Kendini bilen**, kuşkusuz Rabbini de bilir." (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/262).

Buyurur faḫr-i rüsül***levle'l-mürebbī*** remzini
Men ᶜaref dersin oḳu gel eyle temkīne heves (69/4), (70/3)

***Raeytü:** "… gördüm."
Ra'eytü *Rabbī bi-ḳalbī ve mā ra'eytü bi-aynī.* "Rabbimi kalbimle **gördüm**, gözümle görmedim." (Yılmaz, 2013, s. 580). ***Ra'eytü*** *Rabbī nūrāniyyen.* "Rabbimi nurlu olarak **gördüm**." (Yılmaz, 2013, s. 581).

Raeytü der Nihānī remzi īmā
Gözüñ aç ger ne bu ᶜālemde ḫuffāş (71/13)

***z̲ü'l-vecheyni:** "İki yüzlü …"
Zü'l-vecheyn*i lā-yekūnü inda'l-lāhi vecīhen.* "**İki yüzlü** Allah katında makbul (bir insan) değildir." (Yılmaz, 2013, s. 733).

Başına Allāh Allāh tīġını ḍarb eyleye sālik
Bu ***ẕü'l-vecheyni*** te'dīb eylemek ᶜayn-ı kemāl olmuş (72/10)

***le-mā ᶜareftü Rabbī:** "… kuşkusuz Rabbimi tanıyamazdım."
Levle'l-mürebbī ***le-mā ᶜareftü Rabbī.*** "Eğiticim olmasaydı, **kuşkusuz Rabbimi tanıyamazdım**" (Yılmaz, 2013, s. 457).

Ḫoca Seyyid Emīr Külāl mürebbī
Resūl der ki ***le-mā ᶜareftü Rabbī***
Saḳın reyb etme bil *levle'l-mürebbī*
Delīli ediver Ḳur'āna tefvīż (79/12)

***el-faḳru faḫrī:** "Yoksulluk övüncümdür…"
El-faḳru faḫrī *ve bihī eftaḫiru.* "**Yoksulluk övüncümdür**, ben onunla övünürüm" (Yılmaz, 2013, s.153).

Geç bu berzaḫ vādisin faḳr [u] fenāya ḳā'il ol
ᶜAzm edip ***el-faḳru faḫrī*** devletine nā'il ol
Sırr-ı *mā-zāġa'l-baṣar* remzine cāndan mā'il ol
Serserī köhne cihān bāġında cānā ᶜāḳıl ol
ᶜAḳl-ı dānādır dilā Sīmurġ-ı ᶜAnḳādan ġaraż (80/3), (90/2)

***dünyā cīfeye beñzer:** " Dünya bir leştir…"
Ed-dünyā cīfetün *ve tālibühā kilābün.* " **Dünya bir leştir**, talipleri köpeklerdir" (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 1/409).

Buyurdu Ḥaḳ Resūlü ḥubb-ı ***dünyā cīfeye beñzer***
Ḳabūl etmez anı kāmil velākin dūn eder neşşāṭ

***ḫalaḳtü**: "… yaratmazdım."
Levlāke levlāke le-mā ***ḫalaḳtü'l-eflāke.*** "Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri **yaratmazdım**" (Hadîs-i kudsî).

Dürüst iḳrār verdim men ***elestü***
Bi-Rabbiküm ḫiṭābında ***ecebtü***
Dil-i dānāyı medḥān der ***ḫalaḳtü***
Seniñ cānıñdadır sırr-ı ***nefaḫtü*** (89/3)

***levlāk levlāk:** "Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed),…"
***le-mā ḫalaḳtü'l-eflāk:** "…felekleri yaratmazdım."
Levlāke levlāke le-mā ḫalaḳtü'l-eflāke. "**Sen olmasaydın, sen olmasaydın** (ey Muhammed), **felekleri yaratmazdım."**(Hadîs-i kudsî).

Şānını ***levlāke levlāk*** ferr ü şevket eylemiş
Hem ***le-mā ḫalaḳtü'l-eflāk*** şıyt u ṣavlet eylemiş
Ḥoḳḳa-i genc-i dehānın ᶜ ilm-i ḥikmet eylemiş
Ġoncasın zīb-āver-i destār-ı vaḥdet eylemiş
Lī-maᶜ Allāh gülşeninde gülben-i ᶜ Abd-i Menāf (95/4)

***Men ᶜ arefe nefsehu fe-ḳad ᶜ arefe Rabbehu:** "Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir." (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/262).

Men ᶜarefe nefsehu fe-ḳad ᶜarefe Rabbehu
Remzini iẕᶜ ān ile ṣatmaḳ dilersiñ ṣatma gel

***Estaġfiru'llāh el-ᶜ aẓīm:** "Yüce Allāh'tan af dilerim." (Yılmaz, 2013, s. 140).

Ey Ḫālık u ḥayy ü ḳadīm
Estaġfiru'llāh el-ᶜaẓīm
ᶜ İşyānıma oldum nedīm
Men külli mālā yestafīm (114/1)

***Leyse'l-ḫaberu ke'l-ᶜ ayān:** "Haber (duyma) gözle görme gibi değildir." Ahmed, Müsned İbn-i Abbas hadislerinden. Hâkim, Müstedrek 2/351; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/168).

Nihānīden olduñ ᶜayān
Lebs-i cedīd giydiñ bu ān
Leyse'l-ḫaberu ke'l-ᶜayān
Yetiş imdādıma ey cān (133/7)

***ḳanāᶜat kenzü lā-yefnā:** "Kanaat tükenmez bir hazinedir" (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/130).

Ḳāf *ḳanāᶜat kenzü lā-yefnā* buyurmuşdur Resūl
Kāf kemāliñ eyle iẓhār feṯḥ edip maᶜ dānımı (151/11)

2.3.2.1.4. Diğer Dinî Mefhumlar

2.3.2.1.4.1. İnançla İlgili Olanlar

2.3.2.1.4.1.1. Kelime-i Tevhîd

İslam dininin ilk şartıdır. Allah'ın birliğine ve ondan başka ilah olmadığına, Hz. Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna inanmaktır. *Lâ ilâhe illâllâh Muhammedün Resûlu'llâh* şeklinde zikredilir.

Allah cennet ve cehennem ehlini ayırmıştır; cehennem ehli "lâ" da kalıp "illâ" ile tasdik etmemiştir. Nihânî, "lâ"yı içinde bırakmayıp, harcamasını "illâ"yı ise asla harcamamasını nasihat eder:

Cennāt [u] saᶜīr ehlini Ḥaḳḳ eyledi tefrīḳ
Lāda ḳaluban etmedi **illā** ile taṣdīḳ
Hem heft-maḳāmıñ beşi ikfārile taḥrīḳ
Gel vezn ede görᶜ ārıñı ḳo eyleme mebḥaş (34/5)

Ḳılup mażbūṭ yeter kālāyı żāyīᶜ
Niçe bir edesin bālāyı żāyīᶜ
Derūnda ḳoyma eyle **lā**yı żāyīᶜ

Ṣaḳın kim eyleme **illā**yı żāyīᶜ
Gel imdi eyleme Mevlāyı żāyīᶜ (89/1)

Tevhîdin sırlarını ve faydalarını bilmek dilersen dünya ile bağlarını azalt, anlamını bilmek dilersen (Allah'ın) isimlerini dinle, güzelliğini bilmek istersen gönül şarabını iç. Fark âleminde sinek gibi neden gezersin nefesini harcayıp tevhidi amel eyleyesin:

Nedir **tevḥīd**iñ esrārı nevālin bilmek isterseñ
İżāfātı süḳūṭ eyle me'ālin bilmek isterseñ
Mey-i dil nūş ede gör gel cemālin bilmek isterseñ
Gehī ḳahrı gehī luṭfuñ kemālin bilmek isterseñ
Fenā-ender-fenāda yoḳ olup hem-vār olandan ṣor (58/3)

Ālem-i farḳda niçe bir gezesiñ miṣl-i meges
Eyleyip **tevḥīd-**i efᶜāl edesin ḫarc-ı nefes (70/1)

Kelime-i tevhîdin "lâ" ve "illâ" kısımları iktibas edilerek zikredilmiştir. Kelime-i tevhîdin "lâ" ile başlayan kısmı nefy; "illâ" ile başlayan kısmı ise isbattır.

2.3.2.1.4.1.2. İman

İman kelimesi, emn (emân) kökünden türemiştir ve "güven içinde bulunmak", "korkusuz olmak" anlamlarına gelir. İman ise "güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak" demektir. Terim olarak iman genellikle "Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak" diye tanımlanmaktadır. *Kur'ân*'da beş mânada kullanılmıştır: Tasdik, sadece dilin ikrârı, tevhîd, peygamberi onaylama ve namazdır (Sinanoğlu, 2000, 216).

İkrar, "karar" kökünden gelmektedir. Lugatta "söyleme, bir şeyi haber verme, yerine getirme, benimseme, kabul, tasdik, hakkı itiraf etmek, karar vermek ve mukarrer kılmak" manalarına gelir. Istılahta ise ikrâr, kalpte bulunan iman, tasdik veya mârifetin dünya hayatında bir hüküm ifade edebilmesi için dil ile söylenmesi, hareketlere yansıtılmasıdır. İkrâr; dilde Kelime-i şehadetin getirilmesi, Allah'ı bilme (mârifet) ve

Allah'ı ikrâr ile resûlü bilme ve onun Allah'tan getirdiği vahyi de ikrar etmesidir (Yeşilyurt ve Oral, 2012, s. 31-33).

İman, Allah tarafından insanlara hediye edilmiştir. Resmî iman ve tahkikî iman olmak üzere ikiye ayrılır. Gösterişte olan resmî iman sonunda hiçbir fayda vermez. İmanı incelemek için gel gönül evine gir ve kandil yak:

Bize sen eyledin **īmānı** ihdā
Daḫı tevfīk-i ḫünkārım Ḫudāyā (3/11)

Bu **īmān**-ı resmī vermez [c] āḳıbet hīç saña ṣūd
Gel īmānı taḥḳīḳe gir dil evine yaḳ çirāġ (93/3)

İmanın rütbesi, nişanı gönül levhasındadır; Hakkın evi gönüldür, bu dil ise gönlün ince manalı sözleridir. Ağız Hakk'ın lisanına alet olmuştur. Ancak bu hali anlayan kurtuluş bulur. Bu nedenle gönüldeki tafrayı boşa salma:

Göñüldür beyt-i Ḫaḳ bu dil nikāti
Dehān Ḫaḳḳa lisān oldu edātı
Bu eṭvāre eren bulur necātı
Göñül levḥindedir **īmān** berātı
Gel etme cāndaki ṭafrāyı żāyi[c] (89/5)

Nihânî'nin inancı, can sırrının Allah'ın ruhu ve nuru olduğudur. Allah, *Levlāke levlāke le-mā ḫalaḳtü'l-eflāke.* "Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım." kudsî hadîs gereğince önce Hz. Peygamber'i kendi nurundan yaratmış sonra onun sebebine felekleri ve insanları yaratmıştır. Dolayısıyla bizim can sırrımız onun ruhu ve nurudur, biz buna inanırız. Hz. Muhammed Mustafâ Nihânî'nin ceddidir:

Īmānım nūr [u] rūḥ-ı sırr-ı cānım
Ki ol ceddim Muḥammed Muṣṭafādır (55/2)

Ey merhametlilerin merhametlisi, acıyan esirgeyen Allahım senin bağışın engin bir denizdir. Kur'ân bize iman getirmiştir. Bu, Allah'ın konuşan kelamıdır, Kur'ân'a vasıl olup, onun sağlam bilgisini gören şekilciliğe bağlı resmî iman sahipleri mahv olmuştur:

Budur iḳrārım ey Raḥmān Raḥīmīn raḥmetiñ ᶜ ummān
Ḫaber verdi bize Ḳur'ān getirmişem **īmān** yā Rab (21/6)

Kelāmu'llāhi nāṭıḳdır bu esrāra olan vāsıl
Īmān-ı resm maḥv oldu gören īḳān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ (98/4)

Nihânî'yi resmî imandan usandıran Süfyân kavmidir. Bunlar Nihânî'nin ceddine her türlü kötülüğü yapmışlardır, bunlar görünüşte sünnî ve salihtir ancak gerçekte imanları yoktur. Eğer hakiki imana sahip olsalardı bu kadar kötülük yapmazlardı: (121/1,2,3)

Dili iman davasında fakat kalbi şüphededir. Ey Allah'ım eşit derecede gıybet ve zan içinde bu nasıl bir haldir. İnkâra rağbet edenlere şekilcilikten ibaret olan resmî iman yeter. Çünkü onun makamı alt düzeydedir ve tevhidin isteyeni iki yüzlüdür:

Dili daᶜ vā-yı **īmān**da velākin ḳalbi gümānda
Müsāvī ġıybet [ü] ẓanda nedir ḥāl-i ᶜ aceb yā-hū (140/6)

V'eger inkāra rāġıbsen saña resmī **īmān** besdir
Maḳāmı derk-i esfeldir münāfıḳ ḫāhı tevḥīdiñ (106/6)

Ey, kardeşim! Doğruluğu araştırılmış hakiki iman nedir diye merak edersen o Hz. Peygamber'in ailesine yakınlık duymak, onları sevmek ve dedikoduyu terketmektir:

Nedürür **īmān**-ı taḥḳīḳ der iseñ bil yā aḫī
Ḳıl tevellā ehl-i beyte ḳāl [ü] ḳīli et ferāġ (93/4)

Nihânî hakiki iman sahipleriyle dindar görünüp ancak kalben inanmayanları birbirinden ayırıyor.

2.3.2.1.4.1.3. Küfr

Kelime olarak örtmek, inkâr etmek manalarına gelen küfür tasavvufta tefrika âleminin karanlığı, kesretin vahdette gizlenmesi manalarına gelmektedir (Uludağ, 2005, s. 224).

Nihânî, Yüce Mevla'nın onu iman ve küfür perdesinden kurtarıp güneş ve bereket ışıklarının ona erişmesi için dua eder:

Nihānīyi ḥicāb-ı **küfr** ü īmāndan edip taḫlīṣ
Erişe senden ey Mevlā sirāc-ı şems ü ibtihāc (41/5)

*Dîvân'*da "küfr" kelimesi bir münacat olan sadece bu şiirde geçmiştir.

2.3.2.1.4.1.4. Şirk, Müşrik

Müşriklik, Allah'a şerik, ortak koşma, Allah'tan başka bir Allah bulunduğuna inanma ve bunu yayma anlamlarına gelmektedir (Parlatır, 2012, s. 1554).

Nihânî basiretle cihana bakmış, kiminin iyiye, güzele; kiminin kötüye meylettiğini görmüştür. Kimi müşriktir kimi de zanna düşmüştür. Kimi de halis muhlis imana meyletmiştir. O, Allah'ı bildiğini ve şirk içinde kalmadığını ifade etmiştir:

Başīretle naẓar ḳıldım cihāna
Kimi yaḫşi kimi yamana mā'il
Kimi **müşrik** kimi düşmüş gümāna
Kimi ḫāliş muḫliş īmāna mā'il (113/1)

Elif Allāhım bilirem ḳalmadım **şirk** içre men
Bā başīret gözü ile görmüşem Sübḥānımı (151/1)

Şirk kelimesinin kullanıldığı şiirlerde "önden görüş, seziş" anlamlarına gelen "basiret" kelimesinin de kullanıldığı görülmüştür.

2.3.2.1.4.2. Mi'râc

Kelime anlamı "merdiven" olmakla beraber Hz. Peygamber'in Cebrâil'in rehberliğinde Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya, oradan da göğe yaptığı yolculuğu ifade

etmektedir. Mi'râc Hadisesi Kur'ân'da İsrâ sûresinde geçmektedir[1]. Hz. Peygamber'in bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuğa İsrâ, oradan göklere yükselmesine de "mi'râc" denilmiştir (Yavuz, 2005, s. 132).

Ceylan'ın (2007) belirttiği üzere bedenleriyle mi'râc dünyada üç kişiye kısmet olmuştur. Bunlar ikinci feleğe çıkartılan Hz. İsâ, dördüncü feleğe dek yükseltilen Hz. İdrîs ve hiçbir canlının ayak basması mümkün olmayan zirve-i arşa kadar ulaşan Hz. Muhammed'dir. On mertebede gerçekleşen Mi'râc Gecesi'nin ilk yedi mertebesinde diğer nebilerle Hz. Peygamber'in imametine uymuşlardır. Mi'râc'ın sekizinci mertebesi *Sidretü'l-müntehâ,* dokuzuncusu Kalem-i Aʿlâ'nın cızırtılarının duyulduğu *Müstevâ,* onuncu ve sonuncusu ise *Kurb-ı ev-ednâ* makâmıdır (s. 123).

Hak, İsrâ gecesinde habibini zâtına davet etmiştir ve şanı yüce Rahman'ın sûreti Hz. Peygambere görünmüştür. Hz. Peygamber'in zâtına tecellî kılmıştır ve onun makamı "ev ednâ" çok yakın olmuştur. Mevla güzelliğin seyredilmesi için kendini ayna edip yüzünden kendini seyredip demekle de göründüğünü belirtir:

> Ḥabībin ẕātına daʿvet edip ol Ḥaḳ şeb-i **İsrā**
> Göründü ṣūret-i raḥmān *teʿālā şānuhu aʿlā*[2]
> Tecellī ḳıldı ẕātına maḳāmı oldu *ev ednā*[3]
> Temāşā-yı cemāl içün özün mir'āt edip Mevlā
> Yüzünden seyr edip kendin demekle hem ʿayān söyler (60/2)

Senin ayağının toprağı amâ olan göze ilaç oldu. Sen Mi'râc Gecesi Hak ile yüz yüze kavuştun ve bize hakikatler incisinin parlak yıldızından şan ve şeref oldun. Ey yüce peygamber biz yoksullara yardım et:

> Ḥāk-i pāyıñ tūtiyā oldu ʿalīl olan göze

---

[1] (Kur'ân-ı Kerîm: 17/1) Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.

[2] *Rabbi'l-ʿālemīne* ***teʿālā şānuhu*** *Allāhu ekber.* " Alemlerin Rabbi **şanı yüce** Allāh en büyüktür." Namaz sonrası tesbihatta okunan dualardan (Namaz zamanı, t.y.).

[3] *Fe-kāne ḳābe ḳavseyni* ***ev-ednā***. "Öyle ki, iki yay kadar **hatta daha yakın** oldu." (Necm 53/9).

Ol şeb-i Mi^{c} rāc Ḥaḳile vaṣl olupsun yüz yüze
Kevkeb-i dürr-i ḥaḳāyıḳdan ^{c}alā olduñ bize
Ḳıl şefā^{c}at biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā (7/3)

Bazı beyitlerde Hz. Peygamber'in Mi'râc Gecesi'nde Allah'ı Hz. Ali sûretinde gördüğü geçmektedir. Beyte göre *Ra'eytü Rabbī* ***fī-leyleti'l-mi^{c}rācı*** *^{c}alā ṣūreti* ***şābbın*** *emredin* hadisinin mealine göre Allah, o Mi'râc Gecesi'nde Hz. Peygamber'e bıyığı, sakalı kesilmiş genç sûretinde görünmüştür. ***Lā-fetā*** *illā ^{c}aliyyün lā-seyfe illā zü'l-fikārı* hadîsinin meali gereğince Hz. Ali'den başka genç, yiğit yoktur.

İsm-i ṣıfāt sırr-ı muṭlaḳ z̄āt-ı rūḥu'llāh ^{c}Alī
Gel oḳu *şābbun ḳaṭaṭ fī- leyli Mi^{c}rāc*[1] bil nikāt (27/2)

Ol şeb-i Mi^{c} rāc Resūle *ṣūreti şābbun ḳaṭaṭ*[2]
Görünen Ḥaḳ *lā-fetā*[3]sın yā Alī senden meded (51/5)

Sâlik, seyr ü sülûkta birkaç mertebeden geçer. Üçüncü mertebe olan *seyr-i ma^{c}allāh*, Allah'la seyretmek, onunla yolculuk etmektir. Bu mertebede ikilik kalkar buna *makâm-ı Kâbe kavseyn* de denilmektedir ve bu seyrin sonu velayettir (Uludağ, 2005, s. 200). Hallâc-ı Mansur'un *"Ene'l-Hak!"* dedikten sonra yani *seyr-i ma^{c}allâha* ulaştıktan sonra yanlış anlaşılarak dar ağacında asılması ve Allah'a kavuşması Mi'râc kavramıyla anlatılmıştır. Nihânî'ye göre asıl Mi'râc, ayağına çabuk olup mâsivâ yükünden kurtulmaktır. Yani nefsi kırmak ve seyr ü sülûkta ilerlemektir. O, dalaletten emin olarak mi'râc'ın sırrına erişmeyi ön görmektedir:

Maḳāmıñ vasaṭında muṭmaīn seyr-i ma^{c} a'llāhdır

---

[1] *Ra'eytü Rabbī* ***fī-leyleti'l-mi^{c}rācı*** *^{c}alā ṣūreti* ***şābbın*** *emredin.* "Rabbimi, **Mirâc gecesinde**, parlak bir **genç** kılığında gördüm." (Yılmaz, 2013, s.581).

[2] *Ra'eytü Rabbī fī-leyleti'l-mi^{c}rācı ^{c}alā* ***ṣūreti şābbın emredin.*** "Rabbimi, Mirâc gecesinde, **parlak bir genç kılığında** gördüm." (Yılmaz, 2013, s.581).

[3] ***Lā-fetā*** *illā ^{c}aliyyün lā-seyfe illā zü'l-fikārı.* "Ali'den **başka genç** (yiğit), Zülfikâr'dan başka (keskin) kılıç yoktur." (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/363-364).

Dikerler dār-ı Manṣūrı velāyetle eder **miᶜ rāc** (41/4)

Bu zindān-ı fenādan ṭaşra gel gör kim ne minhāciz
Sebük-bār ol bu ḥaml-i mā-sivādan aṣl-ı **miᶜ rācız**
Maᶜ ānī manṭıḳıdır bu ki ṣanmañ ṣarfa muḥtācız
Benim ᶜ ilm-i ledünnümden hezārān Ḫıżr olur ᶜ āciz
Menim her bir tecellīmden niçe biñ Mūsālar ḥayrān (129/3)

Ḍād ḍalāletden emīn ol sırr-ı **miᶜ rāca** eriş
Ṭā ṭarīḳat pīşesinde bul otur eyvānımı (151/8)

Nihânî, malını mülkünü Allah yolunda sarf etmeyi, mâsivâya malik olmamayı yani "fakr ü fenâ" yı benimsemiştir. Onun dedesi Horasan erenlerinden Somuncu Baba Hazretleri de Melamî meşreb bir zâttır. Aynı zamanda Horasan Melametiliğin benimsenerek odaklaştığı bir yer olarak tanınmıştır. Nihânî aslında dünya malından, bütün mâsivâdan uzaklaşarak fakr ü fenâ ile mi'râcı arzulamaktadır (26/14)

Mi'râc Hadisesi'nin doğrudan konu olduğu beyit bentlerle beraber daha çok kişinin kendini dünya nimetlerinden arındırarak nefis mertebelerinde ilerlemesi ve manevî olarak Allah'a kavuşması anlamında ele alınmıştır.

2.3.2.1.4.3. Ölüm ve Hayat

Bursevî, ölümü "nefsin hevâ ve hevesinin kökünü kazımaktır." olarak târif etmiştir. Ölüm bir tanedir, o da nefsin ölümüdür. Bu ölüme ilk ölüm denmektedir. Ölüm sûretinde görünen diğer hadise ise yalnızca yer değiştirmekten ibarettir (Ceylan, 2007, s. 241).

Hayat; yaşama, zindegî, canlı ve diri olma anlamlarına gelir. Tasavvufî manada ise sâliki dünya bağlarından ve nefsanî arzulardan koparan kutsal ve ilahî nurun tecellî etmesidir. "Hayat ölümdedir." Kalbin hayatta olması için nefsin ölmesi gerekmektedir. Hak ile hayatta olmak için halk ile yaşama haline son verilmesi lüzum göstermektedir. Kötü hal ve hareketlerin sona ermesi mevt (ölüm), güzel hal ve hareketlerin edinilmesi

ise hayattır. Gerçek sûfi ölmeden önce ölür ve hakiki hayata kavuşur (Uludağ, 2005, s. 162).

Nihânî, gönlündeki boş davanın hareketlerine uymadığını belirterek ölmeden önce ümmetin hayırlısı Hz. Peygamber'in yolundan gitmeyi öngörmüştür:

Dilde daᶜ vā-yı güẕāfiñ uymadı efᶜāliñe
Ölmeden sen ḫayr-ı ümmet Aḥmed-i muḫtāre baḳ (101/8)

Kendi ismini tevriyeli kullanarak kendisinin tamamıyla saklı olduğunu ve bulunduğu zamandan işittiğini bazen de sağır olduğunu belirtmiştir (Bu durumda) Allah'ın izniyle sizin canlı mı ölü mü olduğunuzu bilmiyorum, şeklinde ifade etmiştir. Nihânî'nin nefsini öldürerek vahdet makamından konuştuğu anlaşılmaktadır ve bu durumda kendisi bir bakıma ölü olduğu için diğer insanları duymaz, onların canlı ya da ölü olduklarını bilemez:

Heme Nihānīyem şinev dem-ender ü nāker-şināsٍ
Nemīdānem şumā zinde vü yā **mürde** bi-ḥavli'llāh (148/5)

Nihânî'in hayat bulması gözünden perdenin kaldırılıp kalbine hayat suyunun inmesiyle gerçekleşmiştir. Gerçek hayat, ilahî sırlardan ilim irfan hayatına ulaşıp "ölmeden önce ölme" makamına ulaşmaktır. Hayât-ı câvidân ebedî hayattır. Fenâfillâh makamıyla yani nefsin yok edilmesi öldürülmesiyle bu hayata ulaşılmaktadır:

Refᶜ ḳılıp perdeyi bu çeşmden
Eyledi ḳalbe nüzūl **mā'ü'l-ḥayāt** (31/2)

Ledünnīden **ḥayāt-ı feyż**e erip
Bulasın *en-temūtū*[1] cāhına rāḥ (42/2)

Ḳıyām edip ᶜ ināyetle erişgil ṭavr-ı sādise

[1] *Mūtū ḳable* ***en-temūtū***. "Ölmeden önce **ölünüz**." (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/29).

Ḥayāt-ı cāvidānī ism-i Ḳayyūmu menāl olmuş (72/21)

Hayât-ı sâriye, "Cenâb-ı Hakk'ın hayat sıfatının tecellîsi olan varlıklarda hayatın mebdei, kainatın hayatı, ruhu"dur (Luggat, 2015, para. 1). Allah, insanda tecellî etmiştir, Allah'la seyretmek için, yani cem' halini yaşaması için tefrika halinin ölmesi gerekmektedir. Hallâc-ı Mansur *"Ene'l-Hak!"* diyerek ikiliği öldürmüştür:

Ki bunda inkişāf etdi **ḥayāt-ı sāri**ye sırrı
Ene'l-Ḥaḳ dedi çün Manṣūr ikilik infiṣāl olmuş (72/18)

İnsan hayatı ile hayvanların hayatını birbirinden ayırmıştır. Hayvanlar hayatlarını sürekli yeme ve içme ile devam ettirdikleri için onlara hayvanî ruh denilmiştir. Dünyanın hayatı ve malı oyun, eğlence olmuştur. Akıl sahibi bunlara gönül vermez fakat neşesi onu deli eder:

Daḫı ekl [ü] şürb ile oldu **ḥayātı** müstedīm
Anıñ içün rūḥ-ı ḥayvānī denildi gör aña (14/12)

Ḥayātı vü metāᶜ ı dünyānıñ luᶜ b u lehiv olmuş
Göñül vermez buña ᶜ āḳıl velī mecnūn eder neṣṣāṭ (83/2)

Nihânî, hayatı ilk anlamıyla da kullanmıştır. Baharın gelmesiyle bitkinin toprağı hayat bulmuştur yani canlanmıştır; aşk denizleri coşmuş ve her vadiyi nehir etmiştir:

Buldu **ḥayāt** arż-ı nebāt coşdu yine ebḥār-ı ᶜ aşḳ
Her vādīyi enhār eder (97/1)

Tasavvufî manada nefsin öldürülmesi "hayat" kavramıyla ele alınmıştır.

2.3.2.1.4.4. Cin, Peri, Şeytan

Cinler gözle görülmeyen latif cisimlerden oluşan ruhanî varlıklardır ve ateşten yaratılmışlardır. İnsanlar gibi Allah'a kullukla görevlendirilmişlerdir ve bunların aynen insanlar gibi kâfir ve müslüman olanları vardır. Cinlerin dişi olanlarına ise peri

denilmektedir. Periler görünmezler ve bu nedenle çok güzel ve çekici olduklarına inanılmaktadır. Perilerin büyü ile ortaya çıkarıldıkları söylenmektedir. İnsanlardan kaçar ve göze görünmezler (Pala, 2004 s. 92, 369)

Önceleri Hâris isimli bir melek olan şeytanın diğer ismi İblis'tir. Âdem yaratıldığında bütün melekler secde etmiş ancak Hâris cin taifesinden olup ateşten yaratıldığını ve boyun eğmeyeceğini belirterek böbürlenmiştir. Allah da onu şeytan kılığına sokmuş ve lanetlemiştir. Cennetteyken bir adı da Azâzîl olan şeytan cennetten kovulmuştur. Bunun üzerine şeytan kötü kulları azdırması için Allah'tan ömür istemiştir. Görevini icrâ etmeye çalışan şeytan, ilk olarak yılanın karnında cennete tekrar girerek Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmasını sağlar. Âdem'le Havva cennetten kovulduktan sonra şeytan da cennetten indirilir (Pala, 2004, s. 431).

Nihânî, Âdem'in yaratılışında cinlerin, meleklerin ve şeytanın hâl ve tavırlarını betimlemiştir. Cin kavmini aslında melekler perişan etmiştir. Allah'ın büyüklüğü ve kahrıyla, aşağı değerde olan cinler kaybolur, bazı yüceleri ise padişah olurlar. Azâzîl de cin taifesinden olan bir melektir ve cennette yaşamaktadır. Ancak Allah'a karşı gelip Âdem'e secde etmediği için cennetten kovulup adı Şeytan olur:

Noḳṣān demeyelim tām görüñ işi
Ḳalmasıñ żamīrde aṣlā teşvīşi
Şimdi yaḫşi diñleñ sır bu cünbişi
Ḳavm-i cānnı maḥv eyledi sürūşān (126/1)

Celāli ḳahrıyla gitdi süflīsi
Pādişāh oldular ba[c]żı [c]ulvīsi
[c]Azāzīldi çün anlardan birisi
Ḳaldı tā-be-ḳıyām nām oldu şeyṭān (126/2)

Cinlerin aslına zeval olmadığı için, Allah onlarda iz bırakması nedeniyle solmadıkları için, ayna olmadığından Allah onlarda kendini gördü ve bu nedenle cinler bir miktar başları döndü, sersem ve şaşkın kaldılar. Cinlerden eskilerinin işleri ve amelleri kemal

bulmuştu ve bu nedenle latif olanları zeval bulmadı. Allah'a yakın olma katında çok bağış buldular ve Allah onları gökler üzere misafir eyledi: (126/3, 4)

Cinlerle şeytanlar sabah akşam aşk şiirleri yazarlar; bazen kötü bazen de faziletli ederler. Cinler görünmeyip gözden kaybolurlar:

Cinn [ü] şeyāṭīn ṣubḥ [u] şām saṭr eylemiş eşᶜ ār-ı ᶜ aşḳ
Eşrār gāh aḫyār eder (97/34)
Ecsām-ı laṭīfim olmadı rāżī
Kendi vālī olup ᶜ aḳl oldu ḳāżī
Kesr oldu keṣāfet bozdu emrāżı
Buldular hezīmet kaçdı **cinniyān** (125/9)

Elest neyi İblis'e arkadaş ve destek olmuştur. Şeytan elestte Âdem'e secde etmeyince cennetten kovulmuş ve kötü kulları azdırmak için Allah'tan ömür istemiştir. Bunun üzerine sûr üfürülüceye kadar kendisine ömür bahşedilmiştir. İşte şimdi o şeytan bu izin ve sûrla Nihânî'nin dostlarına oyun etmektedir:

Eyledi ney-i elest İblīse hem-pāy [ü] dest
Baᶜ ż eder iḫvānıma [hū] hū dost Ḥaḳ [hū hū] dost (25/4)

Nefis şeytanla beraber anılmıştır. Nefis şeytan kuludur ve çirkin huyludur. Nefsine uyanlar sonunda cehennem zencefilinden okur. Şeytan nefis insanlara çok hileler yapmıştır. Şeytan cinlerin oğludur ve Nihânî'ye musallat olmuştur:

Nefis **şeyṭān** ḳuludur zişt-ḫūlar
Ki āḫir edrek-i nīrāndan oḳu (135/35)

Nefs-i **şeyṭān** etdi bize çoḳ ḥīle
Hem musallaṭ oldu ibn-i cān baña (6/4)

Ey Allah'ım! Bu şeytanın nefsinden kurtulmak için bize doğru yolu gösteren mürşidi lutfeyle, aman dünya heveslerinden zevk verme. Mürşidin sözlerinin Kur'ân'ın özü olduğunu kabul et; yok dersen İblis'in tarafına yakın ocak oldun:

Bize bu nefs-i şeyṭāndan ḫalāṣa mürşid-i hādī
[c] İnāyet eyle yā Mevlā emān verme hevādan ḫaẕ (85/2)

Nuṭḳ-ı mürşid maġz-ı Ḳur'ān olduġun iḳrār ḳıl
Yoḳ der isen sūy-ı iblīse ḳarīn oldun ocaġ (93/2)

Nihânî; Yezid'i, onun babası Muaviye'yi ve annesi Hindî'yi şeytanın cin kavminden kabul etmiştir: (121/7)

2.3.2.2. Tasavvuf

Tasavvuf, dünyanın süsünden vazgeçmek, geçici lezzetlerden korunmak, halk ile beraber Hakk'a yönelmektir. Tasavvufun gâyesi; Hakk'ın rızasını kazanmak için nefsi arındırmaktan, güzel ahlak sahibi olmaya çalışmaktan, kısacası Allah Resûlü'nün ahlakıyla ahlaklanmaktan ibarettir. Hz. Peygamber: "Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" buyurmuştur. Tasavvufun ulaşmak istediği gâye, ahlakın en üst mertebesine varmak için, en güzel örnek olan Hz. Muhammed'in gerçek vârisi olmaktır. İnsan ceset ve ruhtan meydana gelmiştir. Latif olan ruh, kesif olan bedene girince maddî varlığın ruh üzerinde yaptığı te'sirler, ruhun berraklığını söndürmektedir. İnsan ruhunun olgunlaşması nefsin arındırılması ile gerçekleşmektedir. Bu nedenle ruhun beden üzerine üstünlüğünü temin için alınan tedbirler tasavvufun gayesini oluşturur (Eraydın, 1994, s. 56).

Kara'nın (2003) belirttiği üzere Tasavvufî ahlak ve felsefe, sûfîlerin sohbet ve eserleriyle topluma aktarılmış ve mürid-mürşid eğitimiyle kalbin üzerindeki kirler, paslar temizlenmiş, mânevi hastalıklar tedavi edilmiş, sevginin önündeki engeller kaldırılmıştır (s. 5).

*Kur'ân'*da tasavvuf ilmine *ilm-i ledün* denilmiştir. İlm-i ledün, herhangi bir tahsil olmaksızın Allah tarafından verilen ilim demektir. Şer'î ve zahirî ilimler, melek ve resûl aracılığı ile gelir, ilham ise doğrudan Hak'tan gelir. Bu sebeple ilhama, ilm-i ledün

denmiştir (Cebecioğlu, 1997, s. 471). Hz. Musa'nın Hz. Hızır'dan ledün ilmini öğrenmek istemesi, Kehf Sûresi'nin 60-82. âyetlerinde geçmektedir[1].

Bütün mutasavvıflar gibi Nihânî de tasavvufa Kur'ân'da geçtiği üzere *ilm-i ledün* demişir. Bir gece hiçbir aracı olmadan ilham gelip içine doğmuştur ve zahmetsiz bir şekilde kalbine renkler nakş olunmuştur. Ulûhiyet âleminin sırrından ilm-i ledün ermiş ve mânâ Hızır'ı ona feyz ihsan etmiştir:

Bī-tavassuṭ vāridāt ilhām olup
Bī-tekellüf naḳş olur elvān bu şeb (17/5)

Sırr-ı lāhūtdan erer ᶜ ilm-i ledün
Ḫızr-ı maᶜ nā feyż eder iḥsān bu şeb (17/6)

Hızır'a mürid olan ledünnî ilmini bulmaktadır, aynasını yani kalbini temizleyen Hakk'ı görmektedir, bu ne fetvaya ne takvaya bakar bu aşk sahrası nakleden akla sığmaz: (100/6)
Nihânî asıl ledün ilminin Hz. Muhammed'de olduğunu ifade etmiştir. Lokman'a hikmet verilmiştir ancak ilimlerin aslı ondadır; ilm-i ledün görünürde Hızır'a verilmiştir fakat Hz. Peygamber mânâ kaynağıdır ve ilm-i ledün ondan bilinir:

Loḳmāna ḥikmet verildi sendedir aṣl-ı ᶜ ulūm
ᶜ İlm-i ledün dersini ᶜ irfāna geldim yā Resūl (108/2)

ᶜ İlm-i ledün Ḫızra iᶜ ṭā oldu ṣūrīde velī
Sen maᶜ ānī kānısın iḥsāna geldim yā Resūl (108/3)

Ledün ilminden fayda bulmak için doğru yolu gösteren bir seyyidin elinden tutmak ve bir mürşidden ders okumak gerekmektedir. Nihânî ledün ilminden uzak kalmayı ve konuya zan ve şüpheyle yaklaşmayı boş çanak yalamaya benzetmiştir:

[1] (Kur'ân-ı Kerîm 18: 65) Derken, kullarımızdan birini buldular ki ona katımızdan bir rahmet vermiş ve ona nezdimizden bir ilim öğretmiştik.

Ṭutup bir seyyidiñ destin ol irşād
Ledün ᶜ ilminden iḥsāna ayaḳ baş (76/7)

Vech-i mürşidden **ledün** dersin oḳu gezme ıraġ
Ẓann [u] gümānla niçe bir yalayasın boş çanaġ (93/1)

Gönül Allah'ın evidir ve bu nedenle ledün ilmi yani Allah sırlarına ait bilgi çoğunlukla gönülde bulunur. "Senin gönlün de Allah'ın evi ola. Sen tecellîyle güneşten yansımaktasın. Bu nedenle kalbindeki aşkı, harareti koru." Nihânî Allah'la güneş arasında yakın ilgi kurmuştur. Nasıl ki âlemin varlığı Allah'a bağlı olup bütün kâinat onun nurundan yaratıldıysa canlıların büyüyüp gelişmesi yani var olması da güneşe bağlıdır. Çünkü o ısı ve ışık kaynağıdır. Güneş Allah'la özdeşleştirilip zât-ı ahadiyyet kabul edilmiştir. Bu nedenle Nihânî bu durumu; sen güneşten tecellî olursun, gönlündeki harareti koru, şeklinde ifade etmiştir:

Çü ḳalbiñ ola Beytu'llāha maẓhar
Tecellîyle olursuñ şemsden iẓhar
Ledünnī dersi dilde olur ekṣer
Ḥaḳ içün ḥarrıñı gel eyle maḥfūẓ (86/4)

Ey hocam! Sadece aklın dirliği ile yeme içme aklıyla ledün ilmi bilinmez. Nefsin hayaline uyanlar, müridleriyle toplansın. Ledünnîden feyz hayatına ulaşıp "Ölmeden önce ölünüz!" hadîsinin makamına yol bulasın. Şeriat ilminin üstadı fakîh, bu gizli ilmi göremez; sözün özü maden kuyumu terbiye mektebinde bul:

Maᶜāş-ı ᶜaḳl ile ḫˇācem **ledünnī** dersi bilinmez
Uyan nefsiñ ḫayāline mürīdānile ḥaşr olsun (130/2)

Ledünnīden ḥayāt-ı feyże erip
Bulasın *en-temūtū*[1] cāhına rāḥ (42/2)

Lām **ledünnī** ᶜ ilm-i bāṭın göremez anı faḳīh

[1] *Mūtū ḳable* ***en-temūtū***. "Ölmeden önce **ölünüz**." (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/29).

Mīm muḥaṣṣal bul mürebbī mektebinde kānımı (151/12)

Nihânî, asıl ledün ilminin Hz. Muhammed'de olduğunu ifade etmiştir ve bu yolda ilerlemek için bir mürşidin yardımına ihtiyaç duyulmaktadır.

2.3.2.2.1. Vahdet-i Vücûd ve Tevhîd

Vahdet-i Vücûd "bir bilme, Allah'tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna sahip olmak" anlamına gelmektedir (Uludağ, 2005, s. 371). "Bütün mevcudatın zât-ı Ehadiyyetin esmâ ve evsâfı olduğu ve onda müstehlik bulunduğu nazariyesine dayanan" felsefî veya tasavvufî meslek hakkında kullanılan bir tabirdir[1] (Altıntaş, 1986, s. 102).

Vahdet-i vücûd anlayışını ilk defa İbnü'l- Arabî (ö.638/1240) sistematikleştirmiştir. Arabî, İskenderiye ekolünün nazariyelerine dayanan felsefî bir sistemin devamından ziyade vahdet-i vücûdu, İslam dininin temelinde olan ve onun inançlarına bağlı bir hakikat olarak açıklamıştır. Bazı muhkem ve birbirine benzeyen Kur'ân âyetlerini batınî manaları ve gerçek lisanıyla açıklayarak bütün âlemin tek ve eşsiz Vücûd-ı Mutlak'tan var olduğunu bunun "Zât-ı Mutlak'ın kendisinde mevcut şe'n ve nisbetleri izhâr etmesiyle" sonsuz bir çokluk meydana geldiğini belirtmiştir. Fakat bu çokluk asıl birer varlık olmayıp "her an bir hal ve şe'nde bulunan Mutlak Zât'ın değişik tecellîleriyle yok olmakta ve yeniden benzerleri oluşmaktadır." Ona göre Mutlak Zât'da "bilkuvve mevcut olan kudret ve nisbetlerin bilfiil zuhur âlemine çıkması" eşya ve kâinat dediğimiz âlemi meydana getirmiş kısacası Mutlak Zât kendini eşya ve kâinat sûretinde açığa çıkarmıştır. "Eşya ve kâinat, Allah'ın zahiri; Allah eşya ve kâinatın bâtını ve ruhu mesabesindedir." Yaratan da yaratılan da hep odur; çünkü vücud birdir. İbnü'l-Arabî'ye göre "âlem mevhumdur, onun gerçek varlığı yoktur. Bu ise hayalin manasıdır. Ondan başka değildir. Âlem denilen varlık, ayân-ı sabite sûretlerinde Hakk'ın belirmesinden başka bir şey değildir" (Altıntaş, 1986, s. 98).

[1] Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Allame Ali. b. Sultan el-Kâri t.y., Arabî, 2013; Bulğen ve Taşpınar, 2015; Büyüközkara, 2017; Demirli, 2007; Ebu'l-Hasen En-Nedvî, 2018; Musakhanov, 2020; Namlı, 2001; Schimmel, 2001; Tunçbilek, 2008.

Vahdet-i şühûd anlayışına sahip olanlar ise istiğrak halindeyken çokluğu görmemekte ancak kendilerine geldikleri zaman mâsivânın varlığını kabul etmektedirler. Uludağ'ın (2005) belirttiği üzere ilk sûfilerin tevhîdi de bu anlayıştadır. Buna *vicdanî ve zevkî tevhîd* de denilmektedir. Vahdet-i şühûdun üç mertebesi bulunmaktadır. Hak fiilleriyle sâlike tecellî edince sâlik bütün fiilleri Allah'tan görür. Hak sâlike sıfatlarla tecellî edince sâlik eşyayı ve kendi sıfatlarını değil yalnızca Allah'ı ve onun sıfatlarını görür, sıfatta mevsufu temaşa eder. Hak sâlike zâtı ile tecellî edince sâlik eşyanın zâtını değil yalnızca mevcut olarak Allah'ı görür. Vahdet-i vücûd ehlinin tevhîdi ise bu son tevhîd anlayışıdır (s. 359).

Nihânî vahdet-i vücûddan büyük oranda etkilenmekle beraber onun tevhîd anlayışını vahdet-i şühûd oluşturmaktadır. Ekrem Demirli'nin (2012) belirttiği üzere vahdet-i şühûd teorisi İmâm-ı Rabbânî tarafından geliştirilip sistemleştirilmiştir (s. 435). Aynı zamanda İmam Rabbânî Nakşî tarikatının kurucularındandır ve Nihânî sülûkunu bu tarikat üzerine tamamlamıştır. Dolayısıyla Nihânî'nin vahdet-i şühûd tevhîd anlayışına sahip olması normaldir. Vahdet-i vücûd, vahdet-i şühûdda bir mertebe olduğu için Nihânî'nin vahdet-i vücûd tesiriyle yazdığı şiirler de *Dîvân*'ının geneline yayılmış vaziyettedir. M. Erol Kılıç'ın (2014) belirttiği üzere eskiden seyr ü sülûkunu tamamlamamış kişilerin şiirle uğraşmaları, şiirle bir şeyler anlatmaya çalışmaları pek hoş karşılanmazmış. Çünkü *fark* halinde *cem* halinde ve *cemu'l-cem* halinde söylenen şiirlerde farklı perdeler ve telvin görüldüğü için tam bir manevî olgunluğa ulaşmadan okunan veya yazılan şiirler okununca *Yunus Emre Dîvânı*'nda olduğu gibi şaşkınlık oluştururmuş. Bazen de şairler sülûkta yaşadıkları bilinmesin diye dîvânlarını mürettep hale getirmezlermiş (s. 86).

Vahdet-i şühûda vicdânî ve zevkî tevhîd de denilmektedir. Nihânî tevhîd ilmiyle zevkini ve vicdanını bildiğini belirterek Nakşbendî'nin irşadıyla irfana gelmişlerden olduğu için şükretmektedir:

[c] İlm-i **tevḥīd**ile bildim ẕevḳımı vicdānımı
Yoḳsa ẓāhir ḫˇāce senden görmedim naḳl-i nuḳūl (109/4)

Bu ṭarīḳ-i Naḳş-bend **irşād**ıdır

Ḥamd ola ᶜ irfāna gelmişlerdeniz (64/6)

Âlemlerin Rabb'i birdir, Hudâ'nın zâtı benzersiz ve misalsizdir. Yerde ve gökte canlı ve cansız her ne varsa zikreden olup şüphesiz Hakk'ın birliğini onun şanına layık bir şekilde anar:

Baᶜ de-ẕā **tevḥīd**-i Rabbü'l-ᶜ ālemīn
Bī-şebīh [ü] bī-miṣāl ẕāt-ı Ḫudā (1/2)

Ne kim var yerde vü gökde cemādāt ü daḫı zī-rūḥ
Olup ẕākir yaḳīnen **vaḥdet-i Ḥaḳḳ**ı ᶜ alā tesbīḥ (43/5)

Hz. Peygamber doğunun güneşi Nihânî de bu güneşte bir zerredir. Hz. Peygamber nübüvvet merkezinde Cenâb-ı Hakk'ın bir şahıdır. Allah Nihânî'yi tevhîd meydanına yürekli bir yiğit kılmıştır ki Hz. Peygamber'in ihlasının delilinden dili dem vura:

Benem bir ẕerre sensin şems-i ḫāver
Nübüvvet merkezinde şāh-ı Dāver
Ḳılıp meydān-ı **tevḥīd**e dilāver
Zebānım dem ura bürhān-ı iḫlāṣ (78/5)

Vahdet-i şühûdun ilk mertebesi ef'al tevhîdidir. Daha sonra sıfat tevhîdine ulaşılmaktadır. Bu tevhîdin seyri ma'allah olup makamı hoş incidir:

Geçip **tevḥīd-i efᶜ āli** erer tevḥīd ṣıfātına
Daḫı seyr-i maᶜ allāhdır maḳām-ı ḫoş-le'āl olmuş (72/17)

Sıfat tevhîdini pîrden iktibas et ve *men aref* (Kendisini bilen rabbini bilir) dersini okuyarak ayne'l-yakîn mertebesine ulaş. "Velayet" Hakk'ın zâtî sıfatlarındandır ve dolayısıyla bu işi en iyi anlatacak olan bir "velî"dir. İbnü'l Arabî'nin (2014, Cilt 1) belirttiği üzere kul beşeri sıfatlarından soyunduktan sonra o son bulan sıfatlar yerine, Hakk'ın sıfatı ortaya çıkar. Bundan dolayı bu beşeri vücûtta ondan çıkan sıfatları ve fiilleri her ne kadar diğer insanlardan açığa çıkan sûretler, sıfatlar ve fiillere benzer gibi

olsa da hepsi Hakk'ın sıfatları ve fiilleridir (s. 222). Bu sıfatların sadece Allah'a ait olduğunu bilmek vahdet-i şühûd anlayışının bir özelliğidir:

Men ᶜaref[1] dersin oḳu ayne'l-yaḳīn eyle sebaḳ
Ol ki **tevḥīd-i ṣıfāt**ı ede pīrden muḳtebes (70/3)

Sıfat tevhîdi'nin bir üst mertebesi *zât tevhîdi*dir. Nihânî bu makama terfî edilmesini istiyor. Hak sâlike zâtı ile tecellî edince sâlik eşyanın zâtını değil yalnızca mevcut olarak Allah'ı görür. Bu vahdet-i vücûd ehlinin tevhîdidir. Bu seçkin kişilere ait bir makamdır ve *cemᶜu'l-cem*dir. Yani sâlik bu mertebede sadece hakikat sultanını görür:

Eyle terfīᶜ-i maḳāmāt **ẕātı tevḥīd**ini bil
Budurur cemᶜ u'l-cemᶜ [ü] ḫāṣṣ-ı ḫavāṣ gezme heres (70/8)

Zât tevhidinin yani vahdet-i vücudun ötesi *abdiyyet*tir yani kulluktur, bu da *ceberrût âlemi* mertebesi *Hakke'l-yakîn*dir. Nihânî bütün remizleri açıklamıştır ve bu konuda şüphe duyulmamasını istemektedir:

Ḥaḳ budur keşf-i Nihānī eyledi remz-i ᶜayān
Var ceberrūt ᶜālemin **Ḥaḳḳa'l-yaḳīn** gör ẓannı kes (70/9)

Nihânî, cemü'l-cem makamında kendi sırlarına bakıp Hak ile kendini beraber gördüğünü, hoş güzel isimlerin levhaya kaydedildiğini, vücudunun Allah'ın evi olup her görenin bu varlığa secde ettiğini ve bu durum karşısında çok büyük hayretler içinde kalıp belirsizliklerin ortaya çıktığını, ifade etmiştir. Ayrıca kalp Allah'ın evi olup tecellî burada ortaya çıkmaktadır. Nihânî'nin bu ifadelerinden onun sıfat tecellîsinden sonra Allah'ın zâtının tecellîsiyle vahdet-i vücûd mertebesine yükseldiği düşünülebilir. Mansur'un, *"Ene'l-Hak!"* demesi gibi Nihânî'de vecd ve sekr halinde *"Beyt-i Ḥaḳḳ oldu vücūdum her gören eyler sücūd"* demiştir:

Yek-naẓar ḳıldım aña ki sırr-ı ẕātıma şühūd

[1] ***Men ᶜarafe nefsehū fe-ḳad ᶜarafe Rabbehū.*** "**Kendini bilen**, kuşkusuz Rabbini de bilir." (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/262).

Böyle ḫoş esmā-yı ḥüsnā levḥa-i saṭr-ı ḳuyūd
Beyt-i Ḥaḳḳ oldu vücūdum her gören eyler sücūd
Ḥayret-i kübrāya girdi ḳaldı mübhem ibtidā (2/6)

Nihânî vahdet-i vücûd mertebesini de geçerek sahv halinde bütün eşya ile esmanın Hakk'ın gölgesi olduğunun farkına varır. Küçük âlem olan insan, müessirinin delili ve şahididir. O aşk üzerine kâinatı yaratmıştır ve bu sevdanın belirtisi, noktası Nihânî'dir. Ayrıca inanışa göre kalbin ortasında siyah bir nokta vardır ve kalbin en önemli yeri, canın canı burasıdır ve Allah da burada tecellî etmektedir (Uludağ, 2005, s. 315). Nihânî işte bu siyah nokta olmuştur ve Allah onda, onun kalbinde tecellî etmiştir. Bu nedenle Nihânî başlangıçta çok şaşırmış ve mecliste dili tutulmuştur:

Ẓıll-ı Ḥaḳdır añladım eşyā ile esmāyı men
Hep me'āṣirle mü'eṣṣir ᶜ ālem-i ṣuġrā-yı men
Sırrıma ẓarfım Nihānī noḳta-i sevdā-yı men
Encümen bezminde lāl oldu zebān fem ibtidā (2/7)

Nihânî'nin her ne kadar tevhîd anlayışı *vahdet-i şühûd* olsa da *Dîvân'*a vahdet-i vücûd felsefesi hâkimdir. Bunda vahdet-i vücûdun, hem vahdet-i şühûdun bir mertebesi olması hem de en başta İbnü'l-Arabî olmak üzere gazellerini tahmis ettiği Niyâzî-i Mısrî, Nakşî Akkirmânî, Eşrefoğlu Rûmî gibi şairlerin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Nihânî'nin şiirlerindeki bazı metaforlarda ve özellikle de çift taraflı ayna metaforunda İbnü'l-Arabî'nin izleri görülmektedir[1].

Vahdet-i vücûd nazariyesine göre Allah dışındaki bütün varlıklar onun isim ve sıfatlarının birer tecellîsidir. Asıl olan Hakk'tır. Nihânî Allah'ın onu kendisinde gizlemesini istemiş daha sonra bu düşüncesinden vazgeçerek Allah'ın zâten kendisinde olduğunu söylemiş, daha sonra bütün söylediklerinden vazgeçerek bütün her şeyin Allah'ta olduğunu kendisinin de bütün bunları bilen farkına varan bir köle olduğunu ifade ederek vahdet-i vücûd telakkisini dile getirmiştir:

[1] İbnü'l- Arabî'nin başta Niyâzî-i Mısrî olmak üzere Malatya bölgesinde yaşayan şairleri etkilemiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. (Eraslan, 2018, s. 11).

Nihān eyle beni sende ne sende bil ki sen bende
Ne bende külli şey sende ne sende bende-i dānā (5/7)

Nihânî sadece bir dalın, bir tomurcuğun değil; Allah'tan başka her ne varsa aslının Hak olduğunu belirtmiştir: (1/9)

"Ben (gizli) bir hazine idim, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım," kudsî hadîs gereğince Hak Teâlâ gizli bir hazinedir. Nihânî, hazinenin mahzeniyim diyerek Hakk'ın kendi içinde saklı olduğunu ancak sırlarından dolayı insan sûretinde göründüğünü ifade etmiştir:

Küntü kenz[1]iñ maḫzenisin sen Nihānī āşikār
Ṣūretā insān görünür sīret-i esrārımız (67/7)

Hakk'ı gösterecek güzelliğine ayna olacak aynalar vahdete lazım gelmiştir: (1/15)

Hz. Âdem, Allah'ın yeryüzündeki halifesi insan-ı kâmildir. Kâinattaki bütün hakikatleri kendisinde toplamıştır. O, bütün ilahî isimlerin ve sıfatların mazharıdır. Tasavvufta hâtem ise sâlikin bütün makamları kat ederek nihayete ulaşması yani insân-ı kâmil mertebesine yükselmesidir (Uludağ, 2005, s. 23). Dolayısıyla Hz. Âdem insan-ı kâmil olma sıfatıyla hâtemdir. Nihânî, ne varsa vahdetin sırrının Âdemin yüzünde, bir şan ile isimlendirilen Âdem'de ve o hâtemde yani insân-ı kâmilde olduğunu ifade etmiştir:

Ne varsa **vaḥdet**iñ sırrı degil mi vech-i Ādemde
Ki her bir şān ile mevṣūf olan Ādemde ḫātemde
Muḥibb-i āl ü evlādıñ dökülür ḫūnu mātemde
Saña yetmez mi bu ḥuccet güneş kim doġsa ᶜ ālemde
Girer her ġurfeden pertev olur çün cāmeler pür-nūr (59/3)

---

[1] ***Küntü kenzen*** *maḫfiyyen fe-aḥbebtü en uᶜrefe fe-ḫalaḳtü'l-ḫalḳa li-uᶜrefe (li-yaᶜrifūnī).* "**Ben (gizli) bir hazine idim**, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım." (Hadîs-i kudsî).

Vahdet-i vücûd nazariyesinde ayna metaforu yaygın olarak kullanılmıştır. Vücut birdir, ancak görülen bu çokluklar onun sıfatlarına ait sûretlerinin gölgeleridir ve aynaya yansıyan gölgeler, aynanın karşısındaki şahsın sûretinden başkası değildir. Bundan dolayı, aynanın karşısındaki şahıs aynaya baktığı zaman, gördüğü sûretten kendisinde bir ilim meydana gelmektedir ancak o bu ilmi başkasından almaz (Arabî, 2013, Cilt 1, s. 21). İbnü'l-Arabî çift taraflı ayna metaforunu kullanmıştır. Bütün âlem ve eşya Hakk'ın isim ve sıfatlarının tecellî ettiği bir ayna olduğu gibi Hak da bütün kâinatın aynasıdır (Eraslan, 2018, s. 4).

Nihânî'ye göre hangi varlık olursa olsun aynaya baktığı zaman kendisini görür. Hak, kâinatta kendi sıfatlarını görür ve seyreder ki zâten âlemin yaratılış gayesi de budur. İnsan da mecazî anlamda Allah'a bakar yani ona yönelirse, onun isimlerini ve sıfatlarını idrak ederse işte o zaman Hakk'ın sıfatlarında kendini görür. Nihânî bunu, "Görülenin yüzü görenin kendisidir, ayna sırrını gözet; akıl ile ruh bu nutku, sıfatın vasıflarını fark edebilir mi?" şeklinde ifade etmiştir:

ᶜ Ayn-ı rā'ī vech-i mer'ī remz-i mir'ātı gözet
ᶜ Aḳl ile rūḥ nuṭḳu farḳ eyler mi evṣāf-ı ṣıfāt (27/5)

Nihânî Allah'ın kendi zâtını onun zâtına ayna yaptığını ve bu sebepten dolayı Hakk'ın sırlarının onda aks ettiğini ifade etmiştir: (29/2)

Âşık mâşuka ayna, mâşuk da âşığa aynadır. Seven, sevilen ve sevgi ile aşk, âşık ve mâşukun hepsinin bir olması gönlünün de hem ayna hem gören ve görülen olmasına sebep olmuştur. Allah aşk ile muhabbetle âlemi ayna yapmış ve bu nedenle âşık-mâşuk, gören-görülen hepsi bir olmuştur. Ezelde Hakk'ın zâtı ayna olmuş, daha sonra ise Hz. Muhammed Allah'ın aynası olmuştur:

Muḥib maḥbūb muḥabbetle daḫı ᶜ aşḳ āşıḳ [u] maᶜ şūḳ
Daḫı mir'āt ile rā'ī vü mer'ī ḫānene bāᶜ iş (35/5)

Olupdur āyīne z̲ātıñ ezelde
Muḥammed oldu mir'ātıñ İlāhī (158/4)

Nihânî vahdet-i şühûd anlayışına sahip olmakla birlikte *Divan*'a vahdet-i vücûd felsefesi hâkimdir. Vahdet-i vücûd telakkisinin açıklanmasında ayna, deniz, güneş ve âşık-mâşuk metaforlarından yararlanıldığı görülmüştür.

2.3.2.2.1.1. Kesret-Vahdet

Kesret "çokluk", vahdet de "birlik" anlamına gelmektedir. Tasavvufî anlamda ise bir olan Hakk'ın isim ve sıfatlarıyla tecellî edip çokluk halinde görünmesi kesret, bu çokluğun hakiki bir varlığı olmadığını kavrayıp var olarak yalnızca Hakk'ı görmeye vahdet denmektedir (Uludağ, 2005, s. 212).

İnsan, Hakk'ın isim ve sıfatlarıyla tecellî olunup çokluk halinde görünür fakat aslında o bir yokluktur. Bu vücud hep vahdetin kesretidir, yokluk olan insan bu kesret ile vahdete ulaşamaz:

Bu vücūd hep keşretidir **vaḥdet**iñ
Keşretile vaḥdete ermez fenā (1/10)

Birliğin tekliği kesretin kendisi gibidir. Çokluktaki birliği gören vuslata ulaşır, sevgiliye kavuşur. Kendini Hakk'tan ayrı gören hangi milletten olduğu belli değildir. Sen kendini sen zannetme, sen kesret olup vahdetin tecellîsisin, dört unsuru bürünüp yüzünde mamur eyledin. Ey genç! Allah birdir ve onda çoğalma, sayısında artma yoktur; biz vahdet-i vücûdun kesretiyiz:

Aḥaddan **vāḥidiyyet** çün ẓuhūru ᶜ ayn-ı **keşretdir**
Gören bu keşreti vaḥdet olar vāṣıl-ı vuṣlatdır
Özün tefrīḳ eden Ḥaḳdan ᶜ aceb bilmem ne milletdir
Seni sen ṣanma kim sensin bu keşret ᶜ ayn-ı vaḥdetdir
Bürünüp çār ᶜ unṣuru yüzüñden eyledi maᶜ mūr (59/2)

Keşreti bizce vücūd-ı **vaḥdet**iñ
Vaḥdetinde yoḳ taᶜ addüd ey fetā (1/11)

Nihânî, Halvetiyye'nin "hâ" sını Celvetiyye'nin "cim"i ile değiştirerek halvetten Allah'ın sıfatlarıyla çıkmış ve Hakk'ın varlığında yok olmuştur. Vahdetin kesreti Allah'ın isimleri ve sıfatlarıdır. İnsan bu sıfatlarla ortaya çıkar ve görünür ve tekrar bu sıfatların Allah'a ait olduğunu idrak ederek Allah'a ulaşır:

Ahd ü iḳrār etmişem nā-dānla etmem ülfeti
Ḫāyı cīme taḥvīl ile seyr ḳıldım celveti
Vaḥdetiñ mebde'-i **keṣret** ekṣerīde vaḥdeti
Naḳş-bend içre sülūkum ḳādirīyem ḫalvetī (154/1)

*Dîvân'*da kesret-vahdet teması belirgin olarak işlenmiş bütün kâinatın ve eşyanın Hakk'ın kesreti olduğu ifade edilmiştir.

2.3.2.2.1.2. Mâsivâ

Mâsivâ, Allah'tan başka her şeydir. Buna *mâsivâullah* da denmektedir (Uludağ, 2005, s. 237). Bursevî, *Meşîşiye Şerhi'*nde (2009) mâsivâyı "Ya'nî mevcûdât zulmet-i bâtıldan nûr-ı Hakk'a hurûc eyledi. Pes vücûd-ı hakîkî Allah Te'âlâ'nın vücûdu ve vücûd-ı izâfî mâsivânın vücûdu ve mâsivâ bâtıl-ı izâfî oldu" (s. 41) şeklinde açıklamıştır. Nitekim Allah'ın vücudu hakiki, mâsivânın vücudu ise izâfî, batıldır. Bursevî (2009) başka bir bahiste "Mâsivâya 'gayr' dedi. Zîrâ Hakk izâfîdir, min vech yâr ve min vech ağyârdır. Ve Molla Câmîden, kuddise sırruh, suâl olunmuş ki çünkü fi'l-hakîka mâsivânın vücûdu yokdur" (s. 52) şeklinde açıklamıştır. Buradan mâsivâya *gayr* da denildiği ve vücudunun olmadığı anlaşılmaktadır.

Nihânî eserinde *mâsivâ* terimiyle *sivâ* ve *gayr* kelimelerini de kullanmıştır. O, bütün hadîselerin ve vasıtaların kaynağının, bütün hepsinin Hak olduğunu ve asla ondan başka bir şey olmadığını ifade etmiştir:

Maẓhar-ı ālāt şu'ūnāt cümleten
Hep anıñdır yoḳdurur aslā **sivā** (1/8)

Mâsivânın bağları tamamıyla ortadan kalkar irfan, mârifet mâsivâyla bağların ortadan kalktığı bu gece mutlak gaybı keşfeder. Nihânî'nin artık Allahla arasında gayb kalmaz, her şey ortaya serilir:

Refᶜ olur cümle ḳuyūd-ı **mā-sivā**
Ġayb-ı muṭlaḳ keşf eder ᶜ irfān bu şeb (17/4)

Nihânî; soruların bırakılıp mânânın gözetilmesini, Allah'tan başka kaygıların yüklenilmemesini öğütler. Yeter bu ömrü bitirdin efsane olan yani aslı olmayıp hikâye olan Allah'tan başka diğer varlıklardan vazgeç:

Ḳo istifhāmı maᶜ nāyı gözet maḥmūl-i **ġayr** olma
Yeter ṣarf eylediñ ᶜ ömrü bu efsāne **sivā**dan geç (39/5)

O, fânilikten haz vermemesi ve onu tam fakirliğe eriştirmesi yani dünya nimetlerinden, zenginliğinden arındırması için Allah'a dua eder. Bu şekilde erişeceği zenginlikle fânî zenginliklerin vereceği hazzı bırakacağını söyler:

Ḫudāyā isterem senden baña verme fenādan ḥaẓ
Erişdir faḳr-ı tāmma men kesem **ġayr**-ı ġınādan ḥaẓ (85/1)

Putperestlikten kurtul, yani Allah dışında para, mal, mülk gibi başka şeylere tapma; mâsivâyı terk et ve bu şekilde baş menzile ulaş:

Put-perestlikten ḫalāṣ ol eresin ser-menzile
Mā-sivā-yı terk ḳıl kim varasın her menzile
Münkir-i sırr-ı ṭarīḳat ermez ol ḫar menzile
İttifāḳ-ı reh ber-i tevḥīd ile er menzile
Reh-zen-i kūy-ı vefādır inḥirāf [u] iḫtilāf (95/2)

Bu yokluk zindanından dışarı çık ve ne kadar geniş bir yolda olduğumuzu gör. Çabuk ol ki, Mi'râca yükselmenin şartı mâsivâ yükünden kurtulmaktır. Bunlar manalı sözlerdir ki sarfetmeye muhtaç olduğumuzu zannetme:

Bu zindān-ı fenādan ṭaşra gel gör kim ne minhāciz
Sebük-bār ol bu ḥaml-i **mā-sivā**dan aṣl-ı miᶜ rācız
Maᶜ ānī manṭıḳıdır bu ki şanmañ şarfa muḫtācız
Benim ᶜ ilm-i ledünnümden hezārān Ḫıżr olur ᶜ āciz
Menim her bir tecellīmden niçe biñ Mūsālar ḥayrān (129/3)

Nihânî mâsivâdan kurtulmanın yollarını gösterir. Çünkü seyr ü sülûkta ilerlemenin tek şartı mâsivâdan kurtulmaktır.

2.3.2.2.1.3. Tecellî

Aşikâr olmak, açığa çıkmak, görünmek, zuhur etmek anlamlarına gelen tecellî tasavvufî anlamda gaybden gelen ve kalpte ortaya çıkan nurlardır. Görünmeyenin kalplerde görünür hale gelmesidir. Tecellî kavramında daima gizli olandan görünmeye, bilinmezlikten bilinirliğe, karanlıktan aydınlığa geçiş vardır (Uludağ, 2005, s. 346).

Ethem Cebecioğlu (1997), tecellîyi *Ruhanî tecellî* ve *Rabbanî tecellî* olmak üzere ikiye ayırmıştır. Rabbanî tecellî de yine *Ulûhiyyet tecellîsi* ve *Rubûbiyyet tecellîsi* olmak üzere gruplandırılır. Ulûhiyyet tecellîsi, Hz. Peygamber'e mahsustur.

Rubûbiyyet tecellîsi ise Hz. Musa'ya mahsus olan tecellîdir ve A'râf sûresinde geçmektedir[1] (701).

Allah vücud tecellîlerinde nura aklı sır etmiş, ona bağlamıştır; nitekim ruha eklenmiş olan da sır doludur. Allah ruh ile nura tecellî etmiş, nur ile ruh cem halinde yok olup birbirine mübtela olmuşlardır. Bu şekilde kâinat vücuda gelmiş ve Hz. Âdem yaratılmıştır, aslında onunla Hakk'ın tecellîsi pek az görünmüştür, bitmemiştir:

Daḫı nūra ᶜ aḳlı sırr etdi mużāf

[1] (Kur'ân-ı Kerîm: 7/143) Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım" dedi. Rabbi, "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin" buyurdu. Rabbi o dağa tecellî edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: "Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim."

Nitekim rūḥa mużāf sırdı beyā (1/26)

Pes **tecellī** ḳıldı rūḥuyla nūra
Nūrile rūḥ ġarḳa oldu ibtilā (1/27)

Böylece geldi vücūda kā'ināt
Tā ẓuhūr-ı Ḥażret-i Ādem Ata (1/34)

Anıñ ile **cilve**-i Ḥaḳ cüz'īce
Muḫtaṣar beyān olupdur ey Hümā (1/35)

Aşk ışıkları (o kadar) lezzetlidir ki hatta delilden daha lezzetli olduğu için gönülde tecellî olup şimşek vurur. Allah'ın ahlakından kişinin göğsü ağzına kadar dolunca mârifet güneşi doğar ve kişi Zât'ın sıfatıyla tecellî olur:

Bir **tecellī**dir bu dilde berḳ urur
Lemᶜ a-i ᶜ aşḳ çünki bürhāndan leẕīẕ (52/3)

Ṣıfāt-ı ẕāta ḳalb oldu **tecellī** ḳıldı ḫulḳundan
Doġup çün maᶜ rifet şemsi çü ṣadrı māl-a-māl olmuş (72/23)

Nihânî'ye göre tecellînin gerçekleşmesi âşığın şevkine ve gönlünün durumuna bağlıdır. O, kalbine doğan tecellîyi Allah'ın Hz. Musa'ya tecellîsine telmihte bulunarak açıklamıştır. Ağaçtan *innî ena'llâh* "Ben Allahım" nârasının işitilmesi ağacın sırrıdır ve şaşılacak şeydir. Nihânî, *Len teranî* "Beni asla göremezsin!" perdesini geçip durumu kolay anlamıştır. Ayakkabılarını çıkarıp devamlı gönül gözüyle bakıp gezinirken (Hz. Musa'nın Tuva Vadisi'ne ayakkabılarını çıkarıp girmesi gibi) o sevgilinin güzel yüzünü görme heyecanı, onu mest eyleyip hayran bırakmıştır. Bu yüzden Allah, "*Ben Hakkım*" sırrını gizlememiş ona tecellî etmiştir:

ᶜ Aceb sırr-ı şecer *innī ena'llāh*[1] naᶜ rasın iᶜ lān

[1] *…mine'ş-şecerati en yā Mūsā* ***innī ene Allāh****u Rabbu'l-ālemīn.* "…ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: Ey Mūsā! **Muhakkak ki ben** yalnızca âlemlerin rabbi olan **Allahım**." (Kasas 28/30).

Ḥicābı *len terānī*[1]den geçip fehm eyledim āsān
Ṣayup naᶜ līni dil Ṭūrun ederken dem-be-dem seyrān
Tecellī şevḳ-i dīdārıñ beni mest eyledi ḥayrān
Ene'l-Ḥaḳ sırrını cānım anıñçün ḳılmadı pinhān (129/1)

Ulûhiyyet tecellîsi kimsenin erişemeyeceği bir makamdır ve bu makama Hz. Peygamber ulaşmıştır. Hak İsrâ gecesinde sevgilisini zâtına davet etmiş ve şanı yüce o Hak Hz. Peygambere rahman sûretinde görünmüştür. Onun zâtına tecellî kılıp makamı iki yaydan daha yakın olmuştur:

Ḥabībin ẕātına daᶜ vet edip ol Ḥaḳ şeb-i İsrā
Göründü ṣūret-i raḥmān *teᶜālā ṣānuhu aᶜlā*[2]
Tecellī ḳıldı ẕātına maḳāmı oldu *ev ednā*[3]
Temāşā-yı cemāl içün özün mir'āt edip Mevlā
Yüzünden seyr edip kendin demekle hem ᶜayān söyler (60/2)

Vücut tecellîsiyle Âdem'in yaratılışı anlatılmış ve Hakk'ın gönülde tecellîsi üzerinde durulmuştur. Hz. Peygamber'e mahsus Ulûhiyyet tecellîsi ve Hz. Musa'nın Tur Dağı'ndaki yaşadıklarıyla gerçekleşen Rubûbiyyet tecellîsi ele alınmıştır. Gönüldeki tecelli için de hazır bulunuşluğun olması gerektiği vurgulanmıştır.

2.3.2.2.1.4. Cemâl

Güzellik anlamına gelmektedir. Âşığın ısrarlı istek ve arzusu üzerine maşuğun kemalleri izhar etmesi. Allah'ın lütuf ve rahmet nedeni olan vasıflarıdır (Uludağ, 2005, s. 86). Arabî'ni (2014, Cilt 1) belirttiği üzere mutlak vücut, içindekiler kendisinde saklı olan sonsuz hazinedir ve içindekiler kendisinden gizlidir. Tek vücut kendi güzelliğinde boğulmuştur. "O, müşâhede-i ayniye olarak yarattıklarından bu sıfatı görmek dilemiş, bunun üzerine ayna gibi kendi cemâlinin aynını görmek üzere âlemi yaratmıştır" (s. 6).

---

[1] …*Rabbi eri-nī enẓur ileyke ḳāle* ***len terā-nī*** … "Rabbim! Bana görün; sana bakayım." dedi. Rabbi, "Sen **beni asla göremezsin**..." (A'râf 7/143).

[2] *Rabbi'l-ᶜālemīne* ***teᶜālā ṣānuhu*** *Allāhu ekber.* " Alemlerin Rabbi **şanı yüce** Allāh en büyüktür."

[3] *Fe-kāne ḳābe ḳavseyni* ***ev-ednā****.* "Öyle ki, iki yay kadar **hatta daha yakın** oldu." (Necm 53/9).

Hak Teâlâ Hazretleri "Ben bir gizli hazineydim. Bilinmekliğime muhabbet ettim, bu âlemleri halk ettim" (Aclûnî, 1352, s. 132) hadîs-i kudsîde belirtildiği üzere Allah, kâinâtı bilinmekliği için yaratmıştır. Bilinmek ise ancak zuhûr ile olur, çünkü zâhir olmayan bir şey bilinmez. Onun güzelliğine ayna olacak, Hakk'ı gösterecek, doğruyu gösterecek, o birliğe aynalar lazım gelmiştir:

Bir merāyā geldi lāzım vaḥdete
Āyīne ola **cemāl**e Ḥaḳ-nümā (1/15)

Yaratılış, derece derece gerçekleşmiş ve mahlûkların en mükemmeli ve şereflisi olan Âdem en son yaratılmıştır. Allah "hakiki muhabbet edilen kendi sûretini açığa çıkarmayı istemiş ve kendi cemâlini seyretmek için topraktan ayna yapmıştır" (Arabî, 2014, Cilt 1, s. 108). Buradan Âdem'in yüzünün mutlak zâtın isim ve sıfatlarının tecellî yeri olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan vechin "yüz" anlamı dışında "sebep, ilgi, münasebet, vasıta" anlamları düşünülecek olursa Âdemin yüzü mutlak zâtın sebebidir yani Allah kendi cemâlini seyretmek için Âdemi yaratmıştır. Asıl secde edilmeye layık olan Hakk'ın kendisidir:

Vech-i Ādem vech-i muṭlaḳdır budur ben bildigim
Lāyıḳ-ı mescūd olan *Ḥ*aḳ z̤ātıdır bil ey s̤iḳāt (27/8)

Nihânî görüntüsünün Hakk'ın cemâli olduğunu içinin ise hayal hükmünde olduğunu ifade etmiştir. Günü gündüzü sürekli olarak onun tabiatı kavuşma bayramına devreder. O yaratılış zamanında ilk önce yüzünün terkibini eylemiştir:

Bāṭınım ḥükm-i ḫayāldi z̤āhirim nūr-ı **cemāl**
Müfredātımdan şu'ūnāt-ı İlāhī pür-kemāl
Devr eder rūz [u] nehārım fıṭratım ᶜ ıyd-ı viṣāl
Eyledim terkīb-i ṣūret dem-i ḫilḳat ibtidā (2/2)

Gönül evine tevhid mumunu yakıp, sevgi aynasını takıp, sevgilinin yüzünü seyreder. Onun gönlünde tevhid mumunu yakması Allah'ın birliğini idrak etmesidir. Tevhid mumunun aydınlığında kendi yüzü sevgilinin yüzüyle bir olmuştur:

Şemᶜ -i tevḥīdi yaḳıp ḥubb-ı mir’ātı ṭaḳıp
Vech-i dildāra baḳıp çağırıram [hū] dost dost (26/4)

Hakk’ın cemalini bilme gönül şarabı içmeye bağlıdır. Bu da tasavvufa göre Allah’a duyulan kuvvetli aşkla gerçekleşecektir. Fenâfillâh makamı Allah’ın cemâline kavuşma makamıdır. Cebecioğlu (1997) bu hâli kulun benliğinin kaybolması ile tevhidin gerçekleşmesi, olarak açıklamıştır. Hakk’ın zât ve sıfatında fânî olması. Kul, bu durumda bütün dünyevî ilgilerinden uzaklaşır. Bu makama gelmiş kişi Allah’a vasıl olmuş ve ona rücû etmiştir (s. 269). Nihânî bu makamı Allah’ın cemaline kavuşma olarak nitelendirmiştir:

Nedir tevḥīdiñ esrārı nevālin bilmek isterseñ
İżāfātı süḳūṭ eyle me’ālin bilmek isterseñ
Mey-i dil nūş ede gör gel **cemāl**in bilmek isterseñ
Gehī ḳahrı gehī luṭfuñ kemālin bilmek isterseñ
Fenā-ender-fenāda yoḳ olup hem-vār olandan ṣor (58/3)

Bunuñ çün seyr-i Fi’llāhdır Fenāfi’llāh maḳāmı bu
Daḫı tevḥīd-i ẕātıdır maḳāmātı **cemāl** olmuş (72/20)

Ey güzel insan sevgilinin o güzel yüzünü göreyim dersen rezilliklerle hoppalıkla mahcup olma. Nihânî’ye göre Allah’a yakın olmanın şartı utanılacak alçakça işlerden, ayıp hareketlerden uzak durmak ve kâmil insan olmaktır (19/1)

Cemâl kelimesinin yerine “vech” kelimesinin de kullanıldığı görülmüştür.

2.2.2.2.1.5. Nişân, Âyet, Bî-Nişân-Lâ-Mekân

Nişân; nam, san, iz, belirti anlamındadır. Bî-nişân namsız, adsız, sansız olma anlamlarına gelir. Tasavvufta fenâ makamıdır. Zât-ı kibriyanın lâ-taayyün (belirsizlik) mertebesi anlamında kullanılmaktadır (Uludağ, 2005, s. 77). Mutlak zât nişânsızdır. Mutlak zâtın isim ve sıfatlardan tecellîleri ise “nişan” kavramıyla ifade edilir. Nişân yerine “âyet” kelimesi de kullanılmaktadır. Allah’ın âyetleri (nişânları) nihayetsizdir

(Tatçı, 1990, s. 234). Onun en önemli âyeti insanın kendisidir. İnsan Allah'ın yeryüzündeki halifesidir.

İnsan Allah'ın muhabbetinin bir nişânıdır. O bütün âlemi ve insanları kendine olan aşkı neticesinde yaratmıştır. Aşk yoluna girdim irfanı buldum, gönlümü seyrettim oradaki misafiri (Allah'ı) buldum; güzelliğimin kitabında bir şahit buldum, Padişahın ferman kitabının derisi cemâlimin bir nişânıdır. Bu ferman ise Allah'ın fermanı yani Kur'ân-ı Kerîm'dir:

Serinde mīm muḥabbetden **nişān**e
Olupdur ḥāsı ḥikmet āşiyāne
Şehādet rütbesi rā rāygāne
Vücūduñ zaḫmına gel eyle merhem (117/4)

Girdim ᶜaşḳ rāhına ᶜirfānı buldum
Seyr etdim göñlümü mihmānı buldum
Muṣḥaf-ı ḥüsnümde bürhānı buldum
Āyet-i cemālim fī-raḳḳ -ı menşūr (61/2)

Hz. Âdem yaratıldığı zaman cinlerin yücesi ona secde etmiş, bayağı olanları ise secde etmeyerek kahrolup gitmiştir. Cinlerden biri de Azâzil olup o kıyamete kadar kalmış ve şeytan adını almıştır. Cinlerin aslına zeval gelmediğinden ve Allah onda (şeytan) nişan verdiği için bir miktar başı dönmüş şekilde kalmıştır: (126/2, 3)

Gözbebeği Allah'ın ayna nişânıdır. Allah nasıl ki insana baktığı zaman kendi tecellîlerini görüyorsa, insan da başka bir insanın gözbebeğinde kendini görür. Bir kişiye acı söz söyleyip gözdeki ayna nişanını izleyebilirsin:

Rā'ī mer'ī ᶜayn-ı mir'āt remzini sırr eyleyip
Gözdeki gözgü **nişān**ın süz kime mürr eyleyip
Ġurre-i ġayrı bıraḳıp dürre-i ġarr eyleyip
Fāᶜili fiᶜl-i ḥaḳīḳat refᶜini cerr eyleyip
Naḥvını maḥv eyledi z̲āta ṣıfāt oldu mużāf (95/5)

Attar'ın *Mantıku't-Tayr'*ında kuşlar padişahları Simurg'a (Allah'a) ulaşmak için Hüdhüd rehberliğinde yola çıkarlar ve yedi vadiyi aştıktan sonra Simurg'a ulaşırlar. Büyük bir meşakkatden sonra Kaf Dağı'na ulaşmayı başaran otuz kuş aslında Simurg'un kendileri olduğunu anlar. Aslında onlar Kaf Dağına değil ayna diyarına ulaşmışlardır. Kendilerinin Allah'tan bir nişan olduğunu fark ederler[1]. Kuşlar, Allah'a ulaşmayı hedefleyen müridleri ve mürşidleri temsil etmektedir. Nihânî de sırrının kuşların konuşmasından bir nişan olduğunu bu konuda hiçbir şüphesinin olmadığını ifade etmiştir:

Rāz-ı Nihānī ᶜayān nuṭḳ-ı ṭuyūrdan **nişān**
Ḳoymadı şekk [ü] gümān çaġırıram [hū] dost dost (26/22)

Atlarda da ayrı bir gariplik vardır, savaş için yaratılmasına rağmen tebessüm ona nişan kılınmıştır. Normalde savaştığı için atın yüzünün sinirli ve kızgın görünmesi gerekir ancak Allah ona güler yüzlülüğü, sevinci nişân yapmıştır:

Daḫı feresde vardır çok ġarā'ib
Cihād çün ḫalḳ **āyet** ḳıldı beşşāş (71/11)

Âlem başta olmak üzere âlemdeki birçok varlıkta Allah'ın nişanını görebilmek mümkündür.

2.3.2.2.1.6. Sır (Esrâr), Râz

Râz, gizem, esrar anlamına gelmektedir. Tasavvufta mevcut olan var-yok arası kapalılık, Hakk'ın gâib hale getirip halka bildirmediği şeydir. Ruh gibi insan bedenine emanet edilen latife. Kalp, ruh ve sır sıralamasında sır, ruhtan sonra gelmektedir ve ondan daha latiftir. "Kalp mârifet, ruh mahabbet, sır ise temaşa mahallidir." Bu anlamda sır ruhun ruhudur. Gönül ehlinden ve keşf sahiplerinden başkası bu bilgileri idrak edemez (Uludağ, 2005, s. 317).

[1] Bu konuda daha geniş biçin bk. Attar, 1998.

Ortaya çıkışı bir bilmecedir ve ilerlemesi Hakk'tadır, sırrımızın yüceliğini bilmeye hakikat gerektir. Sırlarımız Allah'ın Hayy ve Kayyum isimlerinin yansıdığı yer olduğu için yok olup gitmezler. Delili de "*Ölmeden önce ölünüz*" hadîsidir. Sırlarımızın amacı akılla anlaşılmaz, çünkü ulaştığı nokta Rabbin sırrıdır. Ancak aşk refrefiyle anlaşılabilir. Çünkü Refref kuşu Mi'râc Gecesi'nde Hz. Peygamberi Allah'ın huzuruna çıkarmıştır:

Bir muᶜammādır ẓuhūru perverīşi Ḥaḳdadır
Bilmeye gerçek gerekdir şevket-i **esrār**ımız (67/3)

Ḥayy [u] Ḳayyum maẓharıdır hīç fenā gelmez aña
Mūtū ḳable en-temūtū[1] daᶜvet-i **esrār**ımız (67/5)

ᶜAḳlile idrāk olunmaz **sırr-ı Rab**dır mebde'i
Refref-i ᶜaşḳ ile mefhūm ġayret-i esrārımız (67/6)

Ey Zâhid, sırlarımızın şerbetinin yani bizim Hak'la olan ilahî muhabbetimizin bilinmesi mümkün değildir. İnkâr eden ve fesat ehli olan sırlarımızın ortaya çıkışını bilemez. Bu sırrı ezel kadehinin yudumunu içen bilir. Bizim sırrımız "Gözü ne kaydı ne de hedefinden şaştı." âyetinin meali gereğince Allah'a ulaşma, ounla bir olma sırrıdır. Onu bir kez içen iki dünyayı da terk eder, sırlarımızın hikmeti Cebrâil'in nefesidir:

Zāhidā bilmek ne mümkin şerbet-i **esrār**ımız
Münkir [ü] fāsıḳ ne bilir neş'et-i **esrār**ımız (67/1)

Cürᶜa-i cām-ı ezeldir nūş eden bilir anı
Sırr-ı *mā-zāġa'l-baṣar*[2]dır vaḥdet-i **esrār**ımız (67/2)

Bir kez anı nūş edenler terk-i kevneyn etdiler
Nefḫa-i Rūḥü'l-Ḳudüsdür ḥikmet-i **esrār**ımız (67/4)

---

[1] ***Mūtū ḳable en temūtū.*** **"Ölmeden önce ölünüz."** (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/29).

[2] ***Mā-zāġa'l-baṣar****u vemā ṭaġā.* "**Gözü ne kaydı** ne de hedefinden şaştı." (Necm 53/17).

Sırra ulaşmanın mertebesi fenâ makamıdır. Bu tavır ile sülûk edenler, Hakk'ı bulurlar. Ancak mâsivâdan kurtulup fenâ mertebesine ulaşanlar, sırra ulaşır. Ancak o eşek, Zaloğlu Rüstem ise Allah'ın kudretini anlayamamıştır:

Bu ṭavrıñ seyri bi'llāhdır fenā buldu vücūdiyāt
Erişdi çün tīğı Ḳahhār bilinmez özge fāl olmuş (72/25)

Bu ṭavrile sülūk eden Nihānī Ḥaḳḳı buldular
Yedu'llāh sırrını bilmez o ḫar Rüstem-i Zāl olmuş (72/26)

Nihânî tarafından keşfedilmiş sırlar vardır ve bunlar gizli olarak aksetmektedir. Onun sözlerini Hakk'ın zâtında toplananlar kabul etmişlerdir. O, sırlarının ancak mahşerde anlaşılacağını bildirmektedir. Gönlündeki gizli sırrı açmamıştır fakat nazik edalı kalemi sanki konuşturan biri vardır, o da Hudâ'dır.

Bu Nihānīden **nihānen** [c] aks eder mekşūf-ı rāz
Ẕāt-ı Ḥaḳda ḥaşr olanlar eyledi nuṭḳuñ ḳabūl (109/7)

Dildeki **rāz-**ı Nihānī açmadım aṣlā velī
Ḫāme-i nāzik-edāyı eyleyen gūyā Ḫudā (4/5)

Onun gizli sırrı Allah'ı içinde saklamasıdır. *Küntü kenz* meali gereğince "Hak gizli bir hazinedir ve bilinmek için âlemi yaratmıştır." Nihânî gizli hazinenin saklandığı yer olduğunu söyleyerek Allah'ın kendinde saklı olduğunu ancak sırlarından dolayı insan sûretinde göründüğünü ifade eder:

Küntü kenz[1]iñ maḥzenisin sen Nihānī āşikār
Ṣūretā insān görünür **sīret-i esrār**ımız (67/7)

Ona göre aslında sırrın saklanması ifşâ edilmemesi gerekir bu nedenle kendisine seslenerek sözünün sona erdiğini ve sırrını artık ifşa etmemesini söyler. Diğer taraftan

[1] ***Küntü kenzen*** *maḫfiyyen fe-aḥbebtü en uᶜrefe fe-ḫalaḳtü'l-ḫalḳa li-uᶜrefe (li-yaᶜrifūnī).* "**Ben (gizli) bir hazine idim**, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım." (Hadîs-i kudsî).

da bir hayıflanma ve sitemle, senin üstü örtülü rumuzlarının sırrını kim bilip kim anlayacak, demiştir:

Ey Nihānī etme ifşā ġayrı ḫatm oldu kelām
Kim bilip fehm eyleye **sırr-ı rumūz-ı mübhem**im (115/14)

Dîvân'da sır 179; esrâr 31; râz 13 kez geçmektedir. Dolayısıyla gizemle ilgili toplam 223 kelime bulunmaktadır. Bu nedenle "sır"ın *Dîvân'*ın muhtevasında önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda "gizli, saklı"anlamına gelen şairin mahlası olan "Nihân" sözcüğü de bazı şiirlerde gerçek anlamında kullanılmıştır.

2.3.2.2.1.7. Kalp, Gönül

Duygu ve his merkezi olan gönül tasavvufun anahtar kavramlarındandır. Keşif, ilham ve mârifet gibi tasavvufî bilgiler bu merkezde oluşup Hakk'ın isim ve sıfatları burada tecellî eder. İnsan vücudunda akılla idrak edilemeyen batınî bilgiler vardır, gönül bu manevî bilgilerin kavrandığı bölgedir. Sınırsız ve mutlak güzellik sahibi olan Allah, insanla gönül aracılığı ile iletişim kurar (Akkaya, 2003, s. 125).

Ceylan'ın (2007) belirttiği üzere İbnü'l-Arabî, kalbin iki manasının olduğunu açıklamıştır. İlki, hayvanlarda hatta ölülerde dahi bulunan göğsün sol tarafında koni biçimindeki et parçasıdır. Diğeri ise Rabbânî ve ruhanî olan latif bir şeydir. Bu ikincisinin aynı zamanda cismanî olanla ilgisi bulunup *Kur'ân*'da ve sünnette de zikredilmektedir. Sûfiler kalbi söylediğinde nefis, ruh ve akıl kavramlarını düşünmek gerekmektedir (s. 231). Bursevî'ye göre (2009) "Zira kalp ruhla cesedin birleşmesinden hâsıl olmuştur. Ruh ve cesed anne ve baba gibi evvel, kalp ise çocuk gibi sonradır" (s. 102).

Kur'ân-ı Kerim'de kalp kelimesi 138 defa geçmektedir (Kuran Fihristi, 2017). Bakara sûresinde "Bundan sonra kalpleriniz yine katılaştı; artık kalpleriniz taş gibi, hatta daha da katıdır. Taşın öylesi var ki ondan ırmaklar kaynar; öylesi de var ki çatlayıp bağrından su fışkırır; bazı taşlar da var ki Allah korkusuyla yuvarlanıp düşer. Allah, yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir" buyrulmuştur (Bakara 2/74).

Nihânî'de kalp diğer mutasavvıflarda olduğu gibi bazen Allah'ın evi bazen de gizli bir hazinedir. Kâmil bir mümin olursan gam yeme yani bu durumdan mutluluk duy, insanın kalbi gizli bir hazinedir, hikmet oluğundan sürekli olarak ilham akar. Bütün ilhamlar kalbe doğar. Nihanî kendisine ilhamın gelmesini gözünden perdenin kalkıp kalbine hayat suyu inmesi şeklinde târif etmiştir. Ayrıca Allah, kalemsiz ve devatsız olarak Hz. Muhammed'in mim sırrını Nihânî'nin kalbine yazmıştır. Bu nedenle Nihânî Hz. Peygamber'i çok sevmekte ve onu övmektedir:

Olursañ mü'min-i kāmil yeme ġam
Bilirsin gizli kenzdir ḳalb-i ādem
Aḳar mīzāb-ı ḥikmetden dem-ā-dem
Maᶜ ārif cerriñi gel eyle maḥfūẓ (86/3)

Refᶜ ḳılıp perdeyi bu çeşmden
Eyledi ḳalbe nüzūl mā'ü'l-ḥayāt (31/2)

Hem Aḥadla Aḥmediñ mīm sırrını
Yazdı ḳalbe ne ḳalem var ne devāt (31/8)

Beytullah, Allah'ın evi manasına gelmektedir. Nihânî kalbin Allah'ın evi olarak şereflendiğini ve tasavvuf ilminin çoğunlukla burada okunduğunu ifade etmiştir. Ancak sâlikin Allah'ın evini kesretten temizlemesi gerekmektedir ancak bu şekilde Allah'ın nuru gönle doğar: (86/4)

Ki yaᶜ nī ḳalbini sālik bu keṣretden ede taṭḥīr
Ki zīrā beyt-i Ḥaḳdır dil doġa envār-ı rabbānī (155/3)

Kalp, arşa benzetilir, çünkü arş azamet mazharı ve kalp gibi tecellî yeridir. "Müminin kalbi Allah'ın arşıdır" (Aclûnî, 1352, Cilt 2, s. 99) hadisinde de de belirtildiği üzere Allah kalbe tecellî etmektedir. Ancak bu tecellînin gerçekleşmesi sâlikin nefsini yenmesine bağlıdır. O zaman kalbi Allah'ın arşı olup Allah orada tecellî edecek ve sevdiği kuluyla beraber olacaktır. Nihânî, sâlikin "hû" zikriyle nefsin demirini eritip bu işi halletmesini istiyor. İşte o zaman sâlikin kalbi "dal" harfinin aynısı olur. Çünkü "dal"

harfi El-bûnî'nin (1979) belirttiği üzere sevgiyi ve dostluğu temsil edip devamlılık ve bekâlığın sırrıdır (s. 16):

Bu nefsiñ hū ile ḳālin eridip ḥāl ede sālik
Ola çün **ḳalb**i ᶜarşu'llāh ḥadīşe ᶜayn-ı dāl olmuş (72/14)

Kalp muhabbet çadırıdır. Çünkü sevginin ve aşkın merkezidir. Nihânî bu çadırın zikir kandiliyle aydınlatılıp kapısına tevhid yazılı tokmağın asılmasını nasihat ediyor:

Yaḳ çirāġ-ı ẕikr **ḳalb**e ḳur muḥabbet ḫaymesin
Ḳapıya tevḥīd ṭopun envār-ı ᶜaşḳa eş-şalā (150/5)

Kalbin kandili, Allah'ın fanusudur, fakat akıl ile fikir yaratılışları gereği birlikte hareket edip birbirini kandırırlar. Asıl iman kalptedir. Ona göre zahirde "illâ" demenin çok önemi yoktur; önemli olan kalbin "illâ" demesidir. Dili "Allah'tan başka" derken kalbi inkârda kalmıştır:

ᶜAḳlile fikrim ḥass idi ol kevn
Mışbaḥ-ı **ḳalb**im fānūs-ı bi'ẕ-ẕāt (23/8)

Degilsin ḳısmete rāżī derūnuñ ḥubb [u] sevdāda
Ḥased buġzun ṭamaᶜ kibr ü riyā vermiş seni bāda
Diliñ ẓāhirde illāda velī **ḳalb** dā'imā lāda
Neden geçdiñse geçdiñ reh-güẕār-ı ᶜaşḳ-ı Mevlāda
Der-i devlet-medār-ı evliyādan geçmediñ gitdiñ (107/8)

Gönül de kalp gibi Hakk'ın evidir, yurdudur bu dil gönüldeki ince manalı, zârif sözleri ifade eder. Ağız, Hakk'ın sözlerine alet olmuştur. İman beratı gönül levhasındadır; kalp atışlarını boşa sanma. Allah, gönül yurdunda yaratılışın dudu kuşunu gizleyip beste beste sözler, şiirler ortaya çıkarır: (89/5)

Dār-ı **dil**de murġ-ı ṭūṭī-i ṭabīᶜat gizlenip
Beste beste güft gūlar eyleyen peydā Ḫudā (4/2)

Bu gönül hanesi pîrin tahtıdır; o hakan tahtını gönül hanesine kurmuştur ve bu gece teşrif edecektir. Gönül bir levhadır. Onun gönlüne gayret oluğundan soyut mefhumlar akar ve pîr ona yardım eder. Gönül levhası; bu levhadaki resmi, tasviri *Dîvân*'a döker: (17/3)

Gönül levḥi bu taṣvīri dīvānında eder taᶜ dād
Aḳar mīzāb-ı himmetden mücerred pīr eder imdād (49/1)

Gönül, Allah'ın sevgilisinin (Hz. Peygamber) başşehridir ve o sevgili orada oturur; gönül başkalarını oraya koymaz, yasaktır. Ey Allah'ın elçisi! Ben gönül aldatan olduğum için gönlün saf aynası peygamberliğini ve kimsede olmayan güzel ahlakını tasdik etmiştir: (29/5)

Edip taṣdīḳ risālātıñ daḫı muᶜ ciz kemālātıñ
Gönül mir'āt-ı ṣāfī dil-firībem yā Resūla'llāh (141/4)

Bu örnekler haricinde kalple ilgili benzetilenler şu şekildedir:

Kalp çocuğu (ṭıfl-ı ḳalbi 22/9); kalp dağı (Ṭūr-ı ḳalb 52/4); kalp muhafızı (ḳalb-i ḥazīn 55/5); kalp hastası (marīẓü'l-ḳalb 58/4); kalp oğlu, çocuğu (veled-i ḳalb 66/4); kalp evi (ḳalb evi 68/2).

2.3.2.2.1.8. Anâsır-ı Erba'a

Anâsır-ı çehârgâne olarak da bilinir, dört unsur anlamına gelmekte olup ateş, hava, toprak ve sudur. Madde âleminin temel unsurlarıdır. Nefs-i emmâre ateşe, nefs-i levvâme havaya, nefs-i mülhime suya, nefs-i mutmainne toprağa benzetilmiştir. Bunların her biri için on özellik belirlenmiştir ve bu özellikler kırk sayısına ulaşmaktadır (Uludağ, 2005, s. 41).

Dîvân'da bu dört unsur nefis mertebeleri için kullanılmakla beraber daha çok *Devriyye* türlerinde insanın yaratılışı ve tekrar Allah'a dönüşünü anlatmada kullanılmştır. Nûr-ı ilahî, levh-i mahfûzdan ayrıldıktan sonra sırasıyla "akl-ı küll"e "dokuz akl"a, "dokuz nefs"e, "dokuz felek"e, "tabâyi-i erba'a"ya (kuru-yaş-soğuk-sıcak) ve onlardan "anâsır-ı

erba'a"ya geçmektedir. İnsan bu anâsır-ı erba'a olan madenler, bitkiler, hayvanlar âleminin milyonlarca parçası haline gelmektedir. Daha sonra bir erkekle bir dişi bu madenler, bitkiler ve hayvanlar âlemindeki gıdaları toplayarak tek bir hücre halinde ana rahminde dokuz ay ve doğduktan sonra da yine dokuz ay hızlı bir şekilde büyüyerek insan bedeni halini alır. Bu şekilde "âlem-i gayb"dan "âlem-i şuhûd"a inen varlık önce maden sonra nebât sonra hayvan en sonunda da insan sûretinde tecellî eder. Daha sonra "insan-ı kâmil"e geçer (Güzel, 2014, s. 464-465).

Yunus Emre, *Risâletü'n-Nushıyye'*de insanın yaradılışını dört unsur çerçevesinde şu şekilde ifade etmiştir:

> "Allah'ın kudreti gör ne yaptı. Ateş, su, toprak ve yele söyledi. Toprakla suyu birleştirdi. Bu yarattığına Âdem adını verdi. Sonra yel bu cismi kuruttu, ateş geldi, ısıttı. Tanrı'nın yarattığı bu sûret ısınınca, Tanrı cana sûrete girmesini buyurdu. Sûrete can girince, sûret aydınlandı. Mutlu oldu. Can ve bedene kavuştuğu için sevindi. İnsan Tanrı'ya hamd ve şükretti. Tanrım, sen benim gibi bin tane daha yaratmaya kadirsin," dedi (Günay-Horata, 2004, s. 42).

Nihânî'ye göre insan, unsurlara bürünmüş ve şaşılacak derecede küçük bir nüsha şeklinde görünmüştür; Hak her zaman yaratma halindedir ve bizler aslımızı bumak için çabalamaktayız. O, dört unsur olan su, toprak, ateş ve rüzgârı insan adıyla giymiştir; nefis, hevesle yoldaş olmuş; insan kemik, iskelet, et ve kan dağı olmuştur:

Nüsẖa-i ṣuġrā göründük ṣūrete
Bu ᶜ **anāṣır**la büründük ḥayrete
Aşlımız bulmaġa geldik ġayrete
Kulle yevmin huve fī-şe'n[1] eylemiş (73/4)

Giydim ᶜ anāṣırı insān adıyla
Mā [u] **türāb** daẖı **nār** [u] **bād**ıyla
Hem-rāh oldu nefs hevā ekrādıyla
ᶜ Aẓm [ü] süñük laḥm [ü] ḳan [u] cibālem (120/3)

[1] *Yes'eluhu men fi's-semāvāti ve'l-arḍı* ***kulle yevmin hüve fi şe'n****in.* "Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'ndan ister (O'na muhtaçtır). **O her an yaratma halindedir**." (Rahman 55/29).

Ateş, rüzgâr, toprak ve su yani dört unsur gizli işaretlerle terkip olunmuştur. Her birinin kendi içinde bir anlamı vardır:

ᶜ Āteş ile bād [ü] ḫākiñ böyledir ḥāli daḫı
Çār ᶜ anāṣır gör ne remzile olur terkībiyāt (27/7)

Pek çok mutasavvıf gibi Nihânî de nefs-i levvâmeyi havaya benzetmiştir. Allah'a doğru giden yolda nefis, manevî hacca engel olmaktadır. O yolun yol kesicilerinin (nefsin) katli Allah'ın emridir. Onun katli ne demektir, derseniz hevesleri ölümsüz olan levvâmeyi dönüştürerek sıfatını değiştirmektir. Nefs-i mülhime ise suya benzetilmiştir. Mülhime'nin yolculuğu ve fiillerinin birliği Allah'tandır ve üçüncü makamda yer alıp tavrı saf, berrak su olmuştur:

Bu nefs çün maᶜ nevī ḥacca olur māniᶜ ṭarīḳatde
O ḳuttāᶜ -i ṭarīḳıñ ḳatli emr-i zü't-teᶜ āl olmuş (72/7)

Anıñ ḳatli nedir derseñ ṣıfātın eylemek tebdīl
Edip taḥvīl-i levvāme hevāsı bī-zevāl olmuş (72/8)

Bunuñ seyri Mina'llāhdır daḫı tevḥīd-i efᶜ āli
Maḳam-ı ṣāliṣ oldu ad bu ṭavr āb-ı zülāl olmuş (72/13)

İnsan tabiattaki dört unsura bürünerek dünyaya gelmiştir ve bunların her birisi belli bir nefis mertebesine işaret etmektedir.

2.3.2.2.1.9. Cân

Cân, Farsça bir kelime olup cân, ruh, nefs gibi manalara gelir. Tasavvufta insan ruhudur, ilahî nefestir ve Hakk'ın tecellîsidir. Ayrıca cân; derviş ve müritler için kullanılan bir Mevlevî ıstılahıdır (Uludağ, 2005, s. 83).

Arabî'nin (2014, Cilt 1) belirttiği üzere ilmî sûretler, ikinci taayyün ve vâhidiyyet mertebesinde birer basit cevher olarak açığa çıkarlar. Bu basit cevherlerin şekli, cismi ve rengi yoktur dolayısıyla zaman ve mekânla da alakalı değillerdir. Bu mertebede her

bir ruh kendini, benzerini ve kaynağı olan Hak Teâlâ'yı idrak etmektedir. Nitekim *Kur'ân-ı Kerîm*'de, *"Elestü birabbiküm?"* yani "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sorusuna "*Kalû belâ"* "Evet" (A'râf, 7/172) olarak cevap verilir. Ayrıca hadiste "Ruhlar sıralanmış asker toplulukları gibidirler; onlardan tanışıp anlaşanlar uyuşurlar, anlaşamayanlar ise uyuşamazlar" buyrulmuştur. Ruh kendi zâtı ile mevcuttur ve süreklilik konusunda bedene muhtaç değildir. Ancak idare etme ve kullanma yönünden bedenle ilişkisi vardır ve bedenin bütün hücrelerine sirayet etmiştir (s. 24).

Nihânî; cân, ruh ve aşk kavramlarını bir olarak görmektedir. Aşk ile ruh bir vücuddur lakin isimleri başkadır. İkisi de cân hükmündedir. Kimde ruh bâkî ise aşk ve cân onda bâkîdir. Aslında hepsinin hükmü aynıdır sadece isimleri farklıdır:

ᶜ Aşḳile **rūḥ** bir vücūddur lākin ismi başḳadır
İkisi de ḥükm-i cāndır bir iki yek çārhā (14/6)

Kimde kim bāḳīdürür **rūḥ** anda ᶜ aşḳ **cān** bāḳīdir
Cümlesiniñ ḥükmü birdir başḳa ismi oldu yā (14/8)

Dürüst bir şekilde "elest ahdi"ni kabul ettiğini yani ilk mecliste, ruhunun yaratıldığı sırada Allah'a söz verdiğini ifade ediyor. Ruhlar yaratıldıktan sonra Allah felekleri, kâinatı Hz. Muhammed'in yüzü suyu hürmetine yaratmıştır. Sonra Hak Teâlâ, Hz. Âdem'e kendi ruhundan üflemiştir ve bunun sırrı insanın cânındadır. Bu eşi benzeri olmayan tek inciye sahip çık ve zayi etme:

Dürüst iḳrār verdim men *elestü*
Bi-Rabbiküm ḫiṭābında *ecebtü*[1]
Dil-i dānāyı medḥen der *ḫalaḳtü*[2]
Seniñ **cān**ıñdadır *sırru nefaḫtü*[3]

---

[1] …***Elestü bi rabbikum*** *ḳālū belā şühidnā…* "**Ben sizin rabbiniz değil miyim**? Elbette öyle! Tanıklık ederiz.' dediler." (A'râf 7/172).

[2] *Levlāke levlāke le-mā* ***ḫalaḳtü****'l-eflāke.* "Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri **yaratmazdım**." (Hadîs-i kudsî).

[3] *Fe iẕā sevveytuhu ve* ***nefaḫtü*** *fīhi min rūḥī fe ḳaᶜū lehu sācidīn.* "Ona tam şeklini verip ruhumdan da **üflediğim** vakit hemen onun için secdeye kapanın." (Sâd 38/72).

Gözet ḳılma dür-i yektāyı żāyīᶜ (89/3)

Hak Teâlâ cana vücut elbisesini giydirmeyi arzu edince Hz. Âdem'i yaratmış ve bu cân terkibine cinlerin ve ruhların secde etmesini istemiştir. Latif bir varlık olan ruh mevcut hale geçmiştir. Allah Ben (gizli) bir hazine idim, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım," hadîsi gereğince Âdem'i ve kâinatı yaratmıştır:

Murād etdi cāna geydire vücūd
Bu **cān** terkībine eyleye sücūd
Leṭāfet denilen rūḥ ola mevcūd
Küntü kenz[1] remzini eyleye īḳān (126/9)

Ten câna karışmıştır. Ten cisimdir, maddî olandır, cân ise menevî olandır ve Allah'ın nurudur. Allah bu cismin içine kendi nurundan koymuştur:

Gel ey merdüm olup merdāna maḫlūṭ
Nitekim ten olupdur **cān**a maḫlūṭ
Olur gīsū-yı müşgüñ şāna maḫlūṭ
Gözüm yaşı olupdur ḳana maḫlūṭ
Ṣanasın oldu dür mercāna maḫlūṭ (84/1)

Nihânî pek çok sufi gibi bedeni kafese benzetmiştir, cânı da ayna olarak düşünmüştür. Cân bu kafesin içinde küf ve pas içindedir. Eskiden aynalar metalden olduğu için pas ve küf olmaktadır. Cânın küften ve pastan arındırılması nefsin öldürülmesi, mâsivânın yok edilmesiyle mümkündür:

Cān bu ḳafesde jeng ile pasda
Her bir nefesde diyelim Allāh (143/4)

Cân kelimesini derviş mürit yerine de kullanmıştır. Gel ey cân, Hz. Peygamber'in ailesinin nesline torun ol! Böylece cân ve gönlünde neşe doğsun:

---

[1] ***Küntü kenzen*** *maḫfiyyen fe-aḥbebtü en uᶜrefe fe-ḫalaḳtü'l-ḫalḳa li-uᶜrefe (li-yaᶜrifūnī).* "**Ben (gizli) bir hazine idim**, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım." (Hadîs-i kudsî).

Gel ey **cān** nesl-i evlāda ol esbāṭ
Ki tā cān [u] diliñde doġa neşşāṭ (82/1)

Cân manevî ve latif bir varlık, ten ise maddî bir varlıktır. Birbirinden bağımsız gibi görünse de ruhun kemali için tene ihtiyacı vardır.

2.3.2.2.1.10. Vücûd

Vücûd; buluş, varlık demektir. Tasavvufta en mükemmel anlamdaki vecd hali, Hakk'ı bulma, erme anlamlarında kullanılmaktadır. Sâlik, beşerî durumlardan kurtulup fâni olunca Hakk'ı bulur. Gerçek varlık Hakk'ın varlığıdır, bizimki hayalidir (Uludağ, 2005, 383).

Arabî'ye (2014, Cilti 1) göre vücûd kelimesinden kasıt hakikatin kendisidir. Diğer varlıklar ondan olup onunla var olmuştur. Vücudun aslı tamamıyla nuranîdir ve çok latiftir. Dolayısıyla onu akıl, idrak, duyular ve kıyas ile anlamak mümkün değildir. İdrak vasıtaları o latifin latifi karşısında kesifin kesifidir. İzâfî vücûd, salt vücûd ile salt yokluk arasındadır. Bu sebeple o "salt varsayım"dır ve gerçekte bağımsız bir vücûdu yoktur. Eğer buharı asıl vücûd kabul edersek onun bulut, su ve buz şekilleri, sonradan meydana gelen sıfatlarından ibaret olur. Sonradan meydana gelen sıfatta asıl olan yokluk olduğundan, onlara asıl vücûd sahibidir denemez. Bu nedenle var olan her şeye "hayâli sûretler" ve "vehmî nefsler" de denmektedir. Bir gölge gibi göreceli olan varlıklar, asıl vücûdun delilleridir (s. 4).

Bu vücûd hep vahdetin kesretidir; zâten bir yokluk olan insan bu kesret ile Allah'a ulaşamaz. Allah'a ulaşmak için kesretten, mâsivâdan kurtulmak gerekir:

Bu vücūd hep keṣretidir vaḥdetiñ
Keṣretile vaḥdete ermez fenā (1/10)

Vücûd maddî bir varlıktır ve Allah'a ulaşmak için bu maddî varlığın erimesi gerekir. Nihânî, Allah aşkıyla tamamen yanıp vücûdu onun varlığında "kaf ve ha"da mahv olmuştur. "Kaf" Allah'ın adlarındandır ve kudret sahibi anlamına gelir (Ceylan, 2007, s.

229). “Hâ” da yine aynı şekilde zâtı temsil etmektedir (Uludağ, 2005, s. 150). Kendini Allah’ta yok ettikten sonra sonra zâtını her bir eşyada seyretmiştir. O bu şekilde hakikat vechine bir gösterge olmuştur:

Yandı cümle varım ᶜaşḳ [u] sevdāda
Maḥv oldu **vücūd**um ḳāf ile ḥāda
Seyr etdim ẕātımı her bir eşyāda
Ḥaḳīḳat vechine olmuşam manẓūr (61/3)

Nihânî kendi sırlarına bakıp Hak ile kendini beraber gördüğünü, hoş güzel isimlerin levhaya kaydedildiğini, vücudunun Allah’ın evi olup her görenin bu vücuda secde ettiğini ve bu durum karşısında çok büyük hayretler içinde kalıp belirsizliklerin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Nihânî bu bentte Allah’ın sıfatları ve zâtıyla onda tecellî ettiğini ve bu sıfatları gördüğünü ifade eder. Tasavvufî manada Allah sıfatlarıyla ve zâtıyla Nihânî’de ve onun varlığında tecellî etmiş, Nihânî sadece Allah’ı görmüş ve bu tecellîyle şaşkına dönmüş, düşünemez ve muhakeme edemez hale gelmiştir:

Yek-naẓar ḳıldım aña ki sırr-ı ẕātıma şühūd
Böyle ḫoş esmā-yı ḥüsnā levḥa-i saṭr-ı ḳuyūd
Beyt-i Ḥaḳḳ oldu **vücūd**um her gören eyler sücūd
Ḥayret-i kübrāya girdi ḳaldı mübhem ibtidā (2/6)

Vücut ülkeye benzetilmiştir. Vücut ülkesine hoş bir sefer et ve seyrinde baş ağrısının sersemliğini hisset: (22/2)

Nihânî, vücûd ülkesinin bütün kötü huylardan arınarak melek yaratılışta olmasını diliyor. Bu ülke ateşten, rüzgârdan, toprak ile sudan oluşmuş değildir. O, bu zamanların olmadığı ta ezelden ilk ruhların yaratıldığı andan itibaren vardır ve elest meclisinde ahdini vermiştir. O kudret şarabını Allah’ın sâkîsinden art ardına içmiştir:

Pey-a-pey nūş edip ḳudret meyini sāḳī-i Hūdan
Ledünnī dersini fehm et ḫalāṣ ol cümle ġayġudan
Melek ḫaṣlet ola mülk-i **vücūd**uñ külli bed-ḫūdan
Degilem od u yelden veya toprаḳ ile ṣudan

Ben erden var idim erden henüz yoḳ idi bu ezmān (129/10)

Nihânî vücudu ağaca benzetmiş ve bu ağacın bir mürşide bağlanmasını istemiştir. Bu şekilde tevhîd aşılanıp kaynağından okunmasını nasihat etmiştir:

Vücūduñ şeceriñ mürşide bend et
Alıp telḳīn-i tevḥīd kāndan oḳu (135/22)

Vücut; buluş, var olma anlamında da kullanılmıştır. Kâinat vücuda gelmiş ve insanlığın atası Hz. Âdem zuhur etmiştir:

Böylece geldi vücūda kā'ināt
Tā ẓuhūr-ı Ḥażret-i Ādem Ata (1/34)

Vücûd maddî bir varlık olup ruhun özgürlüğüne kavuşması için bu maddî varlığın Allah'ta yok olması gerekmektedir. Bu mertebede sâlik Allah'la birleşip her şeye vahdet makamından bakar.

2.3.2.2.1.11. Akıl

Hak ile bâtılı birbirinden ayırt etmeye yarayan nurdur. Rabbânî latife ve kalp olarak da geçmektedir. Allah'a ibadete ve cennete girmeye vasıta olan düşünce, kulluk yapmaya âlet olan fikirdir. Aklın ulaştığı son nokta hayrettir. Rubûbiyeti seyreden sâlik aklını kaybeder. Mutasavvıflar ilahî, ezelî ve ebedî gerçeklerin akıl yoluyla kavranamayacağını belirtmişlerdir. *Nazarî aklı* reddedip Yeni Platonculuğun etkisiyle keşf ve mârifet anlayışlarıyla örtüşen farklı bir akıl anlayışı ileri sürerler. Tasavvufta insan aklına *akl-ı cüzî* ve *akl-ı mecaz* denmektedir (Uludağ, 2005, s. 32).

Nihânî, Allah'tan ilk zuhûr eden şey olan *akl-ı evvel* terimini kullanmamış bunun yerine sadece akıl kelimesini kullanmıştır. Özellikle aklın yaratılması konularında akl-ı evveli kastetmiştir. Uludağ'ın (2005) belirttiği üzere Allah önce akl-ı evveli sonra da onun aracılığı ile tüm diğer varlıkları yaratmıştır. Akl-ı evvel ilahî ilmin ilk zuhûrudur. Nûr-ı Muhammedî olarak da bilinmektedir (s. 33).

Allah kâinatı bilinmek için yaratmıştır. Bilinmek ise ancak zuhur ile olur; çünkü zâhir olmayan bir şey bilinmez. Hakk'ın güzelliğini gösterecek aynalar lazım olunca Hak Teâlâ nûr, rûh, akıl ve sır olmak üzere dördünü muhatap aynası yapmış, kendi nurundan Hz. Muhammed'i yaratmıştır. Bu Muhammedî nur olup akl-ı evveldir. Onun nuru gönül açıp, kalbe ferahlık verir:

Bir merāyā geldi lāzım vaḥdete
Āyīne ola cemāle Ḥaḳ-nümā (1/15)

Nūr [u] rūḥ [u] ᶜ **aḳl** [u] sırrın dördünü
Ḳıldı mirᵓ āt-ı muḥāṭab *ḳul kefā*[1] (1/17)

Nūr [u] ᶜ **aḳl**ı etdi mirᶜ āt ẕātına
Eyledi nūrundan anı dil-güşā (1/25)

Aklı nura sır etmiş, ona bağlamıştır; nitekim ruha eklenmiş olan da sır doludur. Burada sır tevriyeli olarak kullanılmıştır. Eskiden ayna yapmak için camın arkasını sırlarlarmış. Yani cam gibi olan nurun ayna olması için akılla sırlanması gerekir. Nihânî akılla Allah'a ulaşılacağını anlatmaktadır. Hudâ, nuru kendisine yâr etmiş, aklı da nura uyulan hoş rehber eylemiştir. Dilde her birinin ismi ayrı ayrı olsa da aşk ile ruh, akıl ile nur birdir. Bunların gözü, kaynağı Hak'tır: (1/26, 29)

ᶜ Aşḳile rūḥ ᶜ **aḳl**ile nūrdur dīdesi ẕātdurur
Līk dilde her biri bir nām ola olur gūyā (14/7)

İnsan konuşma ve akıl sıfatlarıyla hayvanlardan ayrılır. Nihânî ruh aşkının ve Allah'ın sırrı olan aklın kıymetini bilenlerden olunmasını ve Allah'ın cahili olmamayı diliyor:

Ḥayvānıñ idrāk ḥissi bunlara ᶜ **aḳl** oldu nūr
Bu iki ṣıfatla ḥayvāndan mümeyyiz oldu tā (14/18)

ᶜ Aşḳ-ı rūḥuñ ᶜ **aḳl-ı** sırrıñ ḳadrini bilenden ol

[1] "Yine **de ki**: Benimle sizin aranızda gerçek şahit olarak **Allah kâfidir**" (İsrâ 17/96).

Ḥaḳḳına ṣarf eyle anı olma nā-dān-ı Ḫudā (14/30)

Bütün mutasavvıflarda olduğu gibi Nihânî'ye göre de İlahî sırlar akıl ile idrak olunamaz. Çabamızın sırları aşk refrefi ile bilinir. Hz. Peygamber Mi'râc Hadisesi'nde belli bir yerden sonra Hz. Cebrâil ileri geçemeyeceğini söyleyince Refref devreye girmiş ve Hz. Peygamber'i Allah'ın huzuruna ulaştırmıştır. Mutasavvıflarda akıl bir noktaya kadardır ve onların işi gönülledir. Nihânî, akıl ile şeriat yolunun emrine uyulmasını, tarikat yolunun tozunun (sürmesinin) cila yapılmasını nasihat eder:

ᶜ Aḳlile idrāk olunmaz sırr-ı Rabdır mebde'i
Refref-i ᶜ aşḳ ile mefhūm ġayret-i esrārımız (67/6)

ᶜ Aḳlile rāh-ı şerīᶜ at emrine ḳıl ittibāᶜ
ᶜ Aḳlile rāh-ı ṭarīḳat kuḥlünü eyle cilā (14/31)

Hudâ'nın emri akıl ile bilinmez. Yüce Allah'ın öyle hoş bir kudreti vardır ki, kâinatta yüz bin sanatı görülmektedir ve bunları akıl idrak edemez. Nihânî yaratılışının resim gibi tasarlandığını ve sanki hayal olduğunu ifade eder: (120/2)

Akl-ı küll, akl-ı evvelden sonra gelen bir mertebedir ve onun mazharıdır. Akl-ı evvele tevdî edilen bilgilerin sûretleri onunla ortaya çıkmaktadır (Uludağ, 2005, s. 34). Mustafa Tatçı'nın (1990) belirttiği üzere akl-ı küll varlığın özü, aslı ve ilki olmak itibariyle bir cevhere benzer. Nefsini "akl-ı küll"e ulaştıran kimse ikilikten kurtulur ve benliğinin Hakk'a ait oldunu idrak eder (s. 293). Nihânî de nefse karşı akl-ı küll'ün bekçi edilmesini istiyor. Akl-ı küll'ü bekçi et eline ilahî kılıcı alsın ve nefis aşkın gülbahçesine girmeye yol bulmasın:

Pāsbān et ᶜ **aḳl-ı küll** alsın ele seyf-i Celāl
Girmeye yol bulmaya gülzār-ı ᶜ aşka eṣ-ṣalā (150/6)

Akl-ı meaş, nefsin menfaatini düşünüp ahireti düşünmeyen akıldır. Küllî akla ait idrak vasıtalarından yalnızca biriyle algılar. Akl-ı evvelin yolu ona kapalıdır. Mutasavvıflar "Allah akılla idrak edilemez," dedikleri zaman, akıl kelimesiyle kıyas ve mantık esasları

dahilinde faaliyet gösteren akl-ı meaşı kastederler. “Allah akılla bilinir,” dediklei zaman kıyas ve başka araçlar olmadan idrak eden akl-ı evveli düşünürler. Akl-ı meaşa *akl-ı cüzî* de denmektedir (Uludağ, 2005, s. 34). Nihânî’ye göre aklın dirliği ile ledünnî dersi öğrenilmez, nefsin hayaline uyanlar mahşerde şer sahibi kötü insanlarla toplansın:

> Maᶜāş-ı ᶜaḳl ile ile ḫˇācem ledünnī dersi bilinmez
> Uyan nefsiñ ḫayāline merīdānile ḥaşr olsun (130/2)

Cüzî akıl ile ile insanlar *elest ahdini* unutup tuzağa düşmektedirler. Tasavvufta Hz. Âdem akl-ı küllü, Hz. Havva da nefs-i küllü temsil etmektedir (Uludağ, 2005, s. 34). Hz. Havva nefsine uyarak Hz. Âdem’i de yasak meyveden yemeye teşvik etmiştir. Nihânî de haşhaş tanesinin tuzak olduğunu ve insanlarını ahdini unutarak akl-ı meaş ile hareket ettiklerini ifade etmiştir: (120/14)

Nihânî de diğer mutasavvıflar gibi *nazarî aklı* reddediyor. O, akl-ı izâfî’yi hesaba almıyor, nefisle başa çıkabileceğini ve bu konuda güvenilir bir ev, yurt olduğunu ifade ediyor: (120/12)

Nihânî, *akl-ı sûretten* vazgeçip köşkün ankası olmayı ve muhabbet tahtını gönülde kurup bu gönül tahtına hakanın (Allah’ın) oturmasını dilemektedir, akl-ı sûretten kasıt ise akl-ı izâfîdir.

> Geçip bu ᶜaḳl-ı ṣūretden olup ᶜAnḳāsı eyvānıñ
> Bulup cānın ola rāḥat bu birlikde o cānānıñ
> Muḥabbet taḫtını dilde ḳurup otura ḫāḳānıñ
> Menem şāhı bu meydānıñ menem devri bu devrānıñ
> Menem cānı bu canlarıñ men ile diridir her cān (129/9)

Akıl haricinde akl-ı izâfî, akl-ı sûret, akl-ı me’aş, akl-ı küll kavramları da kullanılmıştır. Akl-ı küll haricinde diğer akıllarla nefsi öldürmenin ve Allah’a ulaşmanın imkansız olduğu vurgulanmıştır.

2.3.2.2.1.12. Nefs

Nefs Arapça bir kelime olup "can, benlik, ruh; aşağı duygular" anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta "kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olan latife, cism-i latif" olarak geçmektedir (Uludağ, 2005, s. 274). Cebecioğlu'nun (1997) belirttiği üzere Kâşânî nefsi "kendisinde iradî hareket, his ve hayat kuvveti bulunan latif buharlı bir cevherdir" şeklinde tanımlar. Kötülüğü emreden anlamında kullanıldığı gibi Allah tarafından insana üflenen "ruh-ı Rahmânî", "ilahî ben" anlamına da gelmektedir (s. 545). Tatçı (1994) "bütün insanların bir tek nefisten yaratıldıkları halde nefsin her vücuttaki faaliyetinin farklı olduğunu" belirtmiştir (s. 294).

Nefsin yedi mertebesi bulunmaktadır; emredici nefis olan *nefs-i emmâre* dünya ile ilgili bayağı işlere çeken nefistir. Kınayıcı nefis olan *nefs-i levvâme* artık yaptığı kötü işlerin bir nebze farkındadır. Üçüncü nefis makamı olan *nefs-i mülhime* ilham ve keşfe nail olup iyiyi kötüden ayırt edebilmektedir ve kâinatın sırrına hayran kalıp halkı terkedip Hakk'a yaklaşır. *Nefs-i mutmainne* olan dördüncü nefis kötü sıfatlardan sıyrılmış güzel ahlakla ahlaklanmıştır. Nefsin olgunluk yolundaki beşinci makamı *nefs-i râdiye*dir. Razı olan hoşnut kalan nefis anlamına gelmektedir. Altıncı makam ise hoşnut olunan, razı olunan manasındaki *nefs-i marzîye*dir. Son nefis mertebesi ise *nefs-i sâfiyye* olup arınmış nefis anlamına gelmektedir ve "nefs-i kâmil"ismiyle de bilinir (Cebecioğlu, 1997, s. 546-549).

*Dîvân'*da bu yedi nefsin isimleri geçmektedir. Yedi nefse yedi esma yani Allah'ın yedi ismi temsil olarak verilmiştir ve sülûkun yedi tavrı anlatılmıştır:

Yedi nefse yedi esmāyı muraḫḫaṣ ḳıldılar
Gel Nihānī ḳıl ᶜayān kim açıla meydānımız (65/5)

Sülūkuñ **yedi ṭavrı** vāridi aña olup taᶜyīn
Daḫı **nefsiñ maḳāmı** yedi ṭavra ittiṣāl olmuş (72/3)

Nihânî birinci nefis olan nefs-i emmârenin tavırlarını açık olarak belirtmiş ve bu nefsin hâlinin doğru yoldan sapma olduğunu ifade etmiştir:

Bu eṭvārıñ nedir seyri saña bir bir edem tibyān
Birinci **nefs-i emmāre**dürür ḥāli ḍalāl olmuş (72/4)

İkinci nefis, nefs-i levvâmedir ve bu nefse "Allah" ismi tayin olmuştur. Yani Allah'ın ismini zikretmek, ona yönelmek kısmet olmuştur:

İkinci **nefs-i levvāme** buña taᶜ yīn ismü'z̲-z̲āt
Ki yaᶜ nī lafẓatu'llāh eylemek z̲ikr-i nevāl olmuş (72/9)

Üçüncü nefs olan nefs-i mülhimeye erişmenin şartı Allah'ın "Hû" ismine meyletmektir. Bu nefse "Hû" ismini belirleyenler Allah yolunda olan velîler yani ricâl ehilleri olmuştur. Tasavvufta ricâl kavramı ideal insan tipinde ve ruhen yücelmiş olan insan-ı kâmili ifade etmektedir. Evliyanın çoğu erkek olduğu için ricâl-recûl, er-eren isimleri verilmiştir (Uludağ, 2001, s. 292, 296). Nefs-i mülhime Allah'tan başka her şeyden uzaklaşır ve ruhlar âlemine yönelir. Ricâl ehilleri de ruhlar âlemiyle ilişkilidir:

Hevās-ı hūya meyl eyle bu **nefs-i mülhime** eriş
Buña hū ismini taᶜ yīn eden ehl-i ricāl olmuş (72/12)

Dördüncü nefis olan mutmainne Hakk'ın hitabına mazhar olmuştur. Her mertebenin kendine özgü bir zikri vardır ve bu mertebenin zikri "Hakk"tır. Noktanın siyahı ben olmuştur. Kalbin ortasındaki bu siyah nokta sevda noktasıdır, Allah sevgisi, aşkı burada olduğu için bu makamda nefis kalbin nuru ile aydınlanmıştır:

Buña şān **muṭma'innedir** ḫiṭāb-ı Ḥaḳḳa maẓhardır
Ḥaḳ ismi bunda taḫṣīṣdir sevād-ı noḳta ḫāl olmuş (72/16)

Beşinci tavr râdiyedir. Allah'ın "Hayy" ismi onda tecellî etmiştir. Bu mertebeye erişen kişiye "Hayy" ismi ihram olup onu dünyadan uzaklaştırır ve âdetâ tâc ve şâl olur. Yani kişi manevî yönden belli bir mertebeye ulaşır:

Bu seyrile beşinci ṭavra ere kim **rādiye** dendi
Ḥay esmāsı olup iḥrām başında tāc [u] şāl olmuş (72/19)

Altıncı nefis olan marzīye nefsinin seyri Allah'tandır. Şimdiye kadarkiler Allah'a doğruydu, bu Allah'tan geriye doğrudur. Allah'ın sıfat ve esmasından haberdar olmuş ve bu nefis mertebesinde gizli hazine feth olunmuştur. Tasavvufta gizli hazineden kasıt Allah'tır. Maksada ulaşan velî artık geri dönmeye, yüksek bilgilerden aşağı bilgilere inmeye başlamıştır. Benzersiz bir rumuza sahip olan bu nefis mertebesine marzîye denilmiştir:

Bu seyr seyr-i ʿani'llāhdır künūz-ı maḫfī feṭḥ oldu
Buña nām **marżīye** dendi rumūz-ı bī-miṡāl olmuş (72/22)

Yedinci tavır hidayete mazhar olmuştur. Buna sâfiye kâmil mertebesi denilmektedir. Varlık, hep ayaklar altında kalmış yani çiğnenmiştir. Bu mertebede artık nefis tamamıyla ölmüştür:

Hidāyāta olan maẓhar yedinci ṭavr seyr eyler
Denilir **sāfiye kāmil** vücūd hep pāy-māl olmuş (72/24)

Nihânî nefsin şerlerinden, kötülüklerinden ruhunu arındırmak istediğini ve kendi sıfatını mahv ederek yani nefsini öldürerek Allah'a kavuşmaktan, onu görmekten haz almayı dilediğini belirtir:

Daḫı **nefs**iñ şerārından buluban taḫliye rūḥum
Nihānīniñ ṣıfātı maḥv olup göre liḳādan ḥaẓ (85/5)

İnsanın nefsinden kurtulması için bazı hususlara dikkat etmesi gerekmektedir. Vücut gemisine dalıp derin deniz olmak, nefis kölesini katledip özgür olmak, vücud hazinesini koruyup merhamet eden olmak bunlardandır: (86/5)

Allah'ı bilmenin ilk şartı en başta nefsin sıfatını reddetmektir, yoksa bir kuru lafla konuşmak değildir. Benlik perdesinden geçmek ve "Hû" deyip Allah'ı anmaktır. Ey sevgili, nefse tâbi olma "Hû" diyerek Allah'a kavuş, onun güzel yüzünü gör!

Rabbini bilmekdürür nefsiñ ṣıfātın redd bil

Bir ḳuru güẕāfile atmaḳ dilersiñ atma gel (111/5)

Geç bu benlik perdesinden bul devāyı hū deyü
Tābiᶜ-i **nefs** olma cānā gör liḳāyı hū deyü (136/1)

Nihânî nefsi; şeytan, şehvet, heves, yılan, ejderha ve yaramaz bir çocuk olarak nitelendirmiştir. Şeytan nefsin yani nefs-i emmârenin kendilerine çok hile ettiğini ve cinlerin oğlunun yani şeytanın ona musallat olduğunu belitmiştir: (6/4)

Nefis ejderhasından haneyi yani kalbi korumak önemlidir. Çünkü bu hane Allah'ın evidir. Hakk'ın evini saklayacak aşk hünkârına merhaba!

Ejdehā-yı nefsden ḥıfẓ et Nihānī ḫāneyi
Beyt-i Ḥaḳḳı ṣaḳlayan ḥünkār-ı ᶜaşḳa eṣ-ṣalā (150/7)

Nihânî, şeytan nefisten korkanları kalesine davet eder. Tevhid kalesi içinde hoş hisar, bent yapmıştır. Şeytan nefisten kurtulmak için hidayet eden, doğru yolu gösteren bir mürşid lazımdır:

Kim ki **nefs-i ehremen**den ḫavf eder gelsin baña
Ḳalᶜa-i tevḥīd içinde ḫoş ḥisār yapdım mütūn (124/2)

Bize bu **nefs-i şeyṭān**dan ḫalāṣa mürşid-i hādī
ᶜİnāyet eyle yā Mevlā emān verme hevādan ḥaẓ (85/2)

Nihânî yedi nefsi, bu nefis mertebelerinin tavrını ve her mertebede kalbi tasfiye etmek için Allah'ın zikredilmesi gereken isimlerini anlatmıştır. Nefsi şeytana ve sevilmeyen hayvanlara benzeterek onun ne kadar kötü olduğunu vurgulamıştır. Bu konuda bir mürşidin yardımına ihtiyaç duyulacağını belirterek kalp hanesini nefisten korumak için davette bulunmuştur.

2.3.2.2.1.13. Ruh

Cân, nefs, Cebrâil anlamlarına gelir. Tasavvufta mücerret insan latifesidir. Emr âleminden inmiştir ve insandaki hayvanî ruha (câna) binmiştir, aslını kavramak

mümkün değildir. Kaynağı kalbin içi olup atardamarlar vasıtasıyla bütün bedene yayılmaktadır. İnsanda maddî ruh, nebatî ruh, hayvanî ruh ve bunlara ek olarak da insanî ruh vardır. İnsanı insan yapan *rûh-ı menfûh* olup Allah tarafından üfürülen ruhtur. Hakk'ın kendisine nispet ettiği ruh ise *rûh-ı izâfî* olup bunun diğer bir ismi de *rûh-ı âzam*dır. Bu yüce ruha *akl-ı evvel* de denilmektedir (Uludağ, 2005, s. 298).

Ruh, "Âdem'e üflenen ilahî bir nefestir" (Hicr 15/29). Nefis mertebelerini tamamlayan sülûk ehli, ruh makamındadır. Bu insanda hayvanî nefis, insanî ruha dönüşmüştür. Aslında nefis ve akıl, ruhun tabiat âlemindeki isimlerinden ibarettir (Tatçı, 1990, s. 300).

Hakk'ın cemalini, güzelliğini gösterecek bir ayna lazımdır. O latifin lutfuyla nur, ruh, akıl ve sır tecellî eder ve yaratıcı bu dördünü muhatab aynası kılar. Bunların dördü manada aynıdır. Şüphesiz ruh sırrının aslı Hak'tır. Ruhun sırrı kendine mahsustur ve ona asla zeval yoktur. Allah, nur ve aklı zâtının aynası yapar ve nurundan Muhammed Mustafâ'yı yaratır. Nura aklı sır eder. Sonra ruh ile nura tecellî eder. Nur ile ruh muhabbet denizinde gark olup izdivac ederler. İkisi de aşk kulzümünde nihayet bulurlar: (1/15, 19, 24, 25, 26)

Nūr [u] rūḥ [u] ᶜ aḳl [u] sırrın dördünü
Ḳıldı mirᵓ āt-ı muḥāṭab *ḳul kefā*[1] (1/17)

Rūḥ sırrıñ aşlı Ḥaḳdır şübhesiz
Kendine maḫṣūṣdur ᶜ ilm-i ḫafā (1/21)

Pes tecellī ḳıldı **rūḥ**uyla nūra
Nūrile **rūḥ** ġarḳa oldu ibtilā (1/27)

İzdivāc etdi muḥabbet baḥrine
Ḳulzüm-i ᶜ aşḳ içre oldu müntehā (1/28)

[1]"Yine **de ki**: Benimle sizin aranızda gerçek şahit olarak **Allah kâfidir**" (İsrâ 17/96).

Nihânî'ye göre aşk ile ruh tek vücuddur fakat isimleri farklıdır, her ikisi de can hükmündedir. Akıl ile de nur aynıdır. Dördü yani aşk, ruh, akıl ve nur her ne kadar farklı isimlerle anılsa da bunların kaynağı zâtın kendisidir:

ᶜ Aşḳile **rūḥ** bir vücūddur lākin ismi başḳadır
İkisi de ḥükm-i cāndır bir iki yek çārhā (14/6)

ᶜ Aşḳile **rūḥ** ᶜ aḳlile nūrdur dīdesi ẕātdurur
Līk dilde her biri bir nām ola olur gūyā (14/7)

Ruh hayatın sebebi olduğu için kendisi diridir ve Allahu Teâlâ'nın hayat verici yönüdür ve vücûd ile bekâ bulmuştur. Ruh sırrının aslı şüphesiz Hakk'tır, o gizli ilim kendisine mahsustur. Hiç kimse ruhun sırrını bilemez, ruha zeval yoktur, o daim ve bakidir. Her kimde ruh baki ise aşk ve can da bakidir. Hepsinin hükmü birdir ancak isimleri başkadır: (1/20, 22, 23)

Kimde kim bāḳīdürür **rūḥ** anda ᶜ aşḳ cān bāḳīdir
Cümlesiniñ ḥükmü birdir başḳa ismi oldu yā (14/8)

Nihânî, ruhu *hayvanî ruh* ve *insanî ruh* olarak ikiye ayırmaktadır. Hayvanî ruha sahip olanların hayatları sürekli olarak yeme ve içme olmuştur. Hayvanî ruha sahip olanlar için ruh aşkının bekâsı daim olmaz. Onlar gelecek neslin devamı için beraber olurlar. Mecazî aşk hayvanî ruhun bir neticesidir, ruhun alaka gösterip Hakk'a yaklaşılması önemlidir. Aşk sırrının soyutlanıp kişinin kendisinde kalması gerekmektedir:

Daḫı ekl [ü] şürb ile oldu ḥayātı müstedīm
Anıñ içün **rūḥ**-ı ḥayvānī denildi gör aña (14/12)

ᶜ Aşḳ-ı **rūḥ**uñ anlara olmaz beḳāsı müstedām
ᶜ Aşḳile ṣarf-ı cimāᶜ eyler ola nesl-i beḳā (14/14,16)

Rūḥunu eyle iżāfī ḳurb-ı Ḥaḳḳa bul vuṣūl
Sırrıñı eyle mücerred olmasın senden cüdā (14/32)

Ruh bir kafesin içindedir, bu kafes de insanın kalbi ve bedenidir. Nihânî ruhu kuşa benzetmiştir ve kanat açıp yücelere uçmasını ister. Ruhu endişe ve telaştan kurtarıp ne taraftan gelindiyse o tarafa ayak basmak önemlidir. Bu kalp hak ve adalete uygun zikir ile tasfiye edilip nefis temizlenirse ruh gıdadan haz alacaktır. Nihânî ruhunun bu zindanda kalmasını istemez, hapisten çıkıp hür olmasını ister:

Ḳafesden per aça **rūḥ**um çü ᶜulvīye uça **rūḥ**um
Maḳāmātı geçe rūḥum ede iḳrārımı taḥdīṣ (38/4)

Ḫalāṣ et **rūḥ**uñu ḳayddan Nihānī
Ne kanden geldiñ ol kane ayaḳ baṣ (76/9)

Meger kim ẕikr-i Ḥaḳḳānī ede taṣfiye bu ḳalbi
O dem nefs tezkiye olup bula **rūḥ**um ġıdādan ḥaẓ (85/4)

Bu ḳafesde murġ-ı **rūḥ**u niçe bir ḥaps edesin
Niçe bir mescūn yatasıñ çıḳ ḥabisden ᶜārī ol (110/3,)

Nihânî, ruhunun özgürlüğü ile gerçi hürdür. Ruhun özgürlüğü için Melamilik yoluna girmek ve bu yolun narin, nazlı bir padişahı olmak gerekmektedir. Ruha hidayet verip "Evet öyledir," şeklinde tasdik ettiren kimdir? Sual eden nedir, icap eden sorumlu nedir:

Taḫliye-i **rūḥ** ile olur Nihānī ḫoş-āzād
Gir Melāmīye yoluna nāzenīn ḥünkārı ol (110/7)

Belī ḳavliyle iḳrāra hidāyet **rūḥ**a kim verdi
Nedir sā'il nedir mes'ūl mucīb olan nedir ḥālā (149/3)

Cebrâi'lin bir ismi de Rûhü'l-Kudüs'tür. Nihânî'ye ilhamın doğması Cebrâil aracılığıyla olmuştur. Onun sadasını işitmiş, manalı sözleri Nihânî'yi ihya eylemiştir:

Semᶜime erdi ṣadā-yı **Rūḥ-ı Ḳuds**
Eyledi iḥyā beni pes ol nikāt (31/4)

Mücerred insan latifesi olan ruhun insanı insan yapan ve Allah tarafından üfürülen ruh olduğu belirtilmiş ve tekrar aslına kavuşması için yapılması gerekenler üzerinde durulmuştur.

2.3.2.2.2. Devir

Devir; dönüş, bir eksen veya yörünge üzerinde dönme anlamına gelmektedir. Manevî âlemden maddî âleme gelen ruhların ilk ve aslî vatanlarına geri gitmelerini açıklayan tasavvufî bir görüştür. Ruhların maddî âleme inerken izledikleri yola *kavs-i nüzûl* dönüşte izledikleri yola da *kavs-i urûç* denilmektedir. Bunlara *devre-i ferşiyye* ve *devre-i arşiyye* de denir. Bu iki kavis bir daireyi oluşturur ve devir bu daire üzerinde gerçekleşmektedir (Uludağ, 2005, s. 106).

Dilçin'in (2016) belirttiği üzere devir kuramı aslında Hz. Muhammed'in "Ben nebî iken Âdem su ile çamur arasındaydı," hadisiyle alakalıdır. Vücut halindeki Muhammed yeryüzüne daha sonradan gelmiştir. Hâlbuki ruh halinde olan Muhammed ezelden beri vardır. Vakti gelen ruh sırayla maddî âleme inmekte ve burada devrini tamamladıktan sonra tekrar ilk büyük ruh olan Allah'a dönmektedir (s. 348). Muhammedî nur sırayla "ruhlar âlemi (nefs-i küll), tabiat, heyûla, cism-i küll, şekil, arş, kürsî, atlas feleği, menâzil feleği, yedi felek, yedi yer ve mevâlid-i selâse (maden, bitki, hayvan) mertebelerinde zuhur eder." Bunların tamamı on sekiz bin âlemi oluşturmaktadır. Tenezzül makamları madenlere kadar, terakkî makamları ise madenlerden insan-ı kâmile kadar olan kısımdır. Esasen başlangıç ile son aynı noktadadır ki bu da *ahadiyyet* makamıdır (Tatçı, 1990, s. 305).

Nihânî *devre-i kevniyye* ibaresiyle cismânî ve rûhânî âlemi kasdetmiştir. Allah tarafından ruhu yaratılıp ruhlar âleminden cismânî bir âlem olan kâinata inmiş daha sonra insan-ı kâmil mertebesine yükselerek, terakkî makamını temsil eden *arşiyye*yi tamamlamıştır. O, Allah'ın idare havzasına girip ağzına gem vurmuştur ve bu sırlarının ortaya çıkmaması için oldukça özen göstermiştir. Gölge sûretlere başlangıçta illetler ve ilaç vermiştir:

> **Devre-i kevniyye** [vü] ᶜ **arşiyyeyi** ḳıldım tamam

Ḥavza-i taṣrīfe girdim aġzıma urdum licām
Olmasın keşf-i serā'ir deyü etdim ihtimām
Ṣūret-i eşbāḥa emrāż vermişem em ibtidā (2/4)

Ruh bu âlemde derece derece zuhur ederken terakkî mertebelerinden geçmiştir. Bu mertebelerden bir tanesi de mevâlid-i selâse olarak adlandırılır. Biri mâden, biri bitki daha sonra da hayvan devre yoldaş olur. Bu üç devir insan olmaya yakın devirlerdir. Nihânî bitki devrine geçince çiçek gibi ortaya çıkıp baş çekmiştir. Bitkilerden hurma, hayvanlardan ise at insana yakın devirlerdir ve buna şaşırmamak gerekir. Rivayetlere göre hurma ağacı Hz. Âdem'in toprağının arta kalanından yaratılmıştır. Dolayısıyla İnsanla hurma arasında bir yakınlık söz konusudur.

Biri ma^{c} den biri nebāt biri hem
Odur ḥayvān ola tā **devr**e yoldaş (71/2)

Geçip andan nebāta erdi **devr**iñ
Şükūfeveş ẓuhūr etdiñ çekip baş (71/5)

Nebātdan ḫurma ḥayvāndan feres bil
Yaḳın insana **devr**i çatma gel ḳāş (71/8)

Devrin bir safhası olan *mevâlid-i selâse* (maden, hayvan, bitki) devrini geçerek insan olarak gönderilmiş ve kendi kendine kâinatın sırlarını bilmesi gerektiğini nasihat etmiştir:

Nihānī sañadır pendim ṭuta gör maġz-ı ^{c} irfānı
Mevālīd devrini geçdiñ çü olduñ ādeme ib^{c} āş (36/5)

Yaratılışta bir süreklilik söz konusudur ve bir giderse yerine bir beşi gelmektedir. Bu insanın yaratılma sanatının sırrına kimse ulaşamamıştır. Nihânî'ye göre bu devir sırrına ermek, muhkem binayı kuranı keşf etmek, basiretle onu görebilmek önemlidir. Bu durumda Allah o kişiye tam bir hayat vermektedir: (40/2), (40/3)
Ruh, "tabâyi-i erba'a"ya (kuru-yaş-soğuk-sıcak) ve onlardan "anâsır-ı erba'a"ya geçer. Tabiatın üç âlemi ise "mevâlid-i selâse"dir (mâden, bitki, hayvan). Balgam soğuk, sevdâ

tabiatın sıcağıdır. Anâsır âlemi insanın yaşadığı âlemdir ve Nihânî bu âlem için "tabiatın yılanı" kavramını kullanmıştır. Devre-i arşiye ise varlıkların göğüdür. Ulaşılabilecek en üst mertebeye yükselmedir:

> Eṣlāṣı mevālīd çārı ṭabāyi[c]
> Berd balġam [u] sevdā ḥārrı ṭabāyi[c]
> [c] Anāṣır [c] ālemi mārı ṭabāyi[c]
> Devre-i [c] arşiye gerdūn-ı ekvān (125/14)

Gayb âlemindeki hakikatten, mutlak varlıktan geçtim; maddî ve manevî âlemin ortasında kaldım, gayb âlemini gördüm. Hakk'tan başlayarak geldim, yine Hakk'a geri döndüm, mürşidin nurunda yok oluş nedir onu bildim, suskunluk devrine girdim: (147/1), (147/5)

2.3.2.2.3. Âlem

Âlem; "kâinat, bütün yaratılmış varlıklar, dünya, cihan" anlamlarını ihtiva etmektedir. Âlem, başka bir şeyin bilinmesi için araç, emare, alamet, delil olarak da kullanılmaktadır. Kâinata âlem denilmesinin sebebi de Allah'ın varlığının delili olmasındandır. Allah sanatkâr, âlem de onun eseridir. Tasavvufta Allah hariç bütün mümkün ve yaratılmış varlıklara *mümkinât-mahlukât, mâsivâullaha* âlem denmektedir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de çift âlem düşüncesi mevcuttur. İçinde yaşanılan "şu âlem" dünyadır; ölümden sonra yaşanılacak olan "öbür âlem" ahirettir. Âlemler; mülk âlemi-melekût âlemi, melekût âlemi-ceberût âlemi, ruhanî âlem-cismanî âlem, ulvî âlem-suflî âlem, mana âlemi-sûret âlemi, misal âlemi, âlem-i kuds, âlem-i can, âlem-i hayal, âlem-i mücmel-âlem-i mufassal olmak üzere zıtlıklarıyla da bilinmektedir (Uludağ, 2005, s. 35).

Dîvân'da Âlem Allah'ın bilinmesi için vardır. "Ben bir gizli hazineydim. Bilinmekliğime muhabbet ettim, bu âlemleri halk ettim" (Aclûnî, 2019, Cilt 3, s. 132) hadîsi gereğince kâinat var olmuştur. Nihânî bu âlemi bir bir gezmiş, gâh isteyerek gâh zorunlu olarak yazmış, hazinenin (Allah) kilidinin zincirini çözmüştür:

Bir bir bu ᶜālemi gezdi Nihānī
İẖtiyār ıżṭırār yazdı Nihānī
Ḳufl-ı kenz bendini çözdü Nihānī
Münkiriñ başına ḳopardı ṭūfān (125/15)

Tüm kâinat aşk ile düzülür, âlemde küçük büyük her ne varsa aşk ile yaratılmıştır: (16/4)

Kâinata büyük âlem, insana da küçük âlem denilmektedir. Kâinat insanın büyük nüshası, insan da kâinatın küçük nüshasıdır. İnsanın iç âleminin dış âlemden daha geniş olduğunu düşünen sûfiler tam tersini de düşünmektedirler (Uludağ 2005, s. 35). "Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim…," (Hicr 15/29) âyet-i kerîmesi gereğince âlem-i kebîrde var olan her şey eksiksiz olarak âlem-i sagîrde de mevcuttur. Hak, büyük nüshayı yani âlemi ayna eyleyip, ufuklar âlemine zerreler gönderip; ay, yıl, vakitler eyleyip, görülen sevgiliye deliller eylemiştir:

Nüsẖa-i kübrāya mir'āt eyleyip
ᶜĀlem-i āfāḳa ẕerrāt eyleyip
Māh [u] sāl hem daẖı evḳāt eyleyip
Şāhid-i meşhūda bürhān eylemiş (73/2)

Nihânî, eşyanın ve isimlerin Hakk'ın gölgesi olduğunu anlamıştır. Onun küçük âlemi yani varlığı hep Hakk'ın nişanlarıyla ortaya çıkmıştır. O, aşkın izidir, aşk neticesinde yaratılmıştır. Aynı zamanda o kara bir noktadır ve bu sırrına sadıktır. İnanışa göre kalbin ortasında siyah bir nokta vardır ve kalbin en önemli yeri, canın canı burasıdır, Allah işte burada tecellî etmektedir (Uludağ, 2005, s. 315). Hak Teâlâ Nihânî'nin kalbinde görünmüştür. Bu nedenle Nihânî başlangıçta çok şaşırmış ve mecliste dili tutulmuştur:

Ẓıll-ı Ḥaḳdır añladım eşyā ile esmāyı men
Hep me'āṣirle mü'eṣṣir ᶜālem-i ṣuġrā-yı men
Sırrıma ẓarfım Nihānī noḳta-i sevdā-yı men
Encümen bezminde lāl oldu zebān fem ibtidā (2/7)

Allah, Âdem ve âlem dememiz aynıdır, çünkü vahdet-i vücûdda yalnız Allah'ın varlığı kabul edilmiş, âlem ise Allah'ın sıfatlarının bir tecellîsi olmuştur. Âlemin varlığı Allah ile kâimdir. Âlem gölge ve hayalden ibarettir. Âdem de âlem gibi Allah'ın esma ve sıfatlarının bir tecellîsidir. Bu nedenle vahdet-i vücûda göre Allah-Âdem-âlem üçü de birdir. Bunlar gibi resûl, nebî, velî ve Hz. Ali de bir sırdır. Güneş, kamer, yıldızlar ve ateş hepsi bir nurdur. Evrendeki her şey Allah'ın tecellîsidir. Mürşid, mürid ve seven hepsinin şanı yüce olmuştur:

Allāh Ādem ᶜ ālem dememiz birdir
Resūl nebī velī ᶜ Alī bir sırdır
Güneş ḳamer nücūm ateş bir nūrdur
Mürşid mürīd muḥib olmuş ᶜ ālī-şān (126/13)

Tecellîde *teayyun* (ortaya çıkış) dereceleri ve *tenezzül* (iniş) mertebeleri söz konusudur. Bunlardan birincisi "lâ- teayyun, ıtlak ve sırf zât mertebesi"dir ki vücud her kayıttan uzaktır. Bu, aynı zamanda zât ve ehadiyet mertebesidir. Allah bu mertebede bilinmediği için bu mertebeye *gayb-ı mutlak*, *gaybu'l-gayb* de denmektedir. Burada Allah'ın adı "Ehad"dir ve zât-ı ulûhiyette bütün isimler ve sıfatlar yok olmuştur. Bu sebeple bütün nisbet ve hadîseler sırf zâtın aynıdır (Altıntaş, 1986, s. 104). Nihânî de ıtlak âlemine davette bulunuyor. Itlak âlemine yüksel, mutlak kayıtları kes; bir arkadaş can bularak rengine heves eyle, şeklinde ifade etmiştir:

ᶜ Ālem-i ıṭlāḳa ergil kes ḳuyūd-ı muṭlaḳı
Bir muṣāḥib cān buluban eyle rengine heves (69/2)

Âlem-i gayb, gözle görülmeyen şeylerin âlemidir. Ortaya çıkan olgunluğundan dolayı görenler onu (Allah'ı) gizli zanneder; bulanık göz, onu idrak edemez. Âdem, aslında Hakk'ın sûretidir fakat kör olanlar onu göremezler. Gerçekler gayb âleminin gölgesinden gizli nesnelerdir. Senin güzelliğinin mumunun yanmasıyla gerçekler aydınlanır ve senin hayalinden cihan konuşur:

Kemālāt-ı ẓuhūrundan anı gören ṣanır iḫfā
Müşevveş göz anı idrāke ḳādir olamaz ḥāşā

Bu Ādem ṣūret-i Ḥaḳdır velī görmez anı aᶜ mā
Ḥaḳīḳat ᶜ ālem-i ġaybıñ ẓalāmından ḫafī eşyā
Ẓuhūr-ı şemᶜ -i ḥüsnüñle ḫayāliñden cihān söyler (60/4)

Gayb âlemi yerine "âlem-i nihân" ibaresinin kullanıldığı görülmektedir. Hakk'ın zâtı latiftir. En'âm sûresinde "Gözler onu idrak edemez. Ve o gözleri idrak eder. Ve o Latif'tir, Hâbir'dir" (En'âm, 6/103) buyurulmaktadır. Şehadet âlemi her ne kadar, ilahî sıfatların açığa çıkmasına uygunsa da tam olarak cilalanmış bir ayna olmadığı için ilahî sûret orada tam olarak görünmez. Bu nedenle şehadet âleminde Âdem'in yaratılışı ve açığa çıkması, onun cilası kadar olmuştur (Arabî, 2014, Cilt 1, s. 61). Bu durumda Allah kesafet âleminden uzaklaşıp gizli âleme, sır âlemine gitmiş; kesafet Âdem'in sûretinde kalmıştır. Âdem bu sırada mürebbî olan Rabb'inden bütün isimleri öğrenmiştir. İşte, gönül bu sırra meyl etmiştir:

ᶜ Ālem-i nihāna gitdi leṭāfet
Ṣūret-i Ādemde ḳaldı keṣāfet
Rabb-i mürebbīden aldı inābet
Eynebū remzine meyl etdi vicdān (126/11)

Mânâ âlemi de gayb âlemidir ve onu her göz göremez. Nihânî bütün âlemle bütünleşmiştir. Âlemdeki her şey onda da mevcuttur. Dağ ile çöl odur, her köşe her yer odur, mânâ âlemi odur, hepsi Nihânî'dedir: (74/5)

Ceberût âlemi Allah'ın bulunduğu ilahî kudret âlemidir. Emr-melekût-gayb âlemidir. Ruh ve ruhaniler âlemidir. Madde ve müddet vasıtası olmaksızın Hakk'ın emriyle vücut bulmuştur (Uludağ, 2005, s. 35). Arabî'nin (2014, Cilt 2) belirttiği üzere Hak, kendisinde var olan isim ve sıfatlarını görmek isteyince icad işine yönelmiş ve o sıfat ve isimlerin sûretlerini ilminde icad etmiştir. Bu mertebeye ilk taayyün, vâhidiyyet mertebesi, akl-ı evvel, hakîkat-ı muhammediyye, a'yân-ı sâbite, mücerredler âlemi ve berzah-ı kübrâ gibi isimler de verilmiştir (s. 183). Nihânî ceberrût âlemini hakka'l-yakîn olarak nitelendiriyor. Yani gerçekliğine hiç şüphe olmayan bilgi olarak ifade ediyor. Git, Allah'ın bulunduğu kudret âlemini gör ve şüpheyi kes. Nihânî'nin keşfi, doğru olan

budur ki bu açık bir remizdir; ceberût âlemini görüp hissederek kesin kat'î bilgiye ulaşmak ve bu şekilde şüpheyi kesmektir:

Ḥaḳ budur keşf-i Nihānī eyledi remz-i ᶜayān
Var ceberrūt ᶜālemin Ḥaḳḳa'l-yaḳīn gör ẓannı kes (70/9)

Nihânî de bir gün mücerred âlemini yani ceberût âlemini gezdiğini ifade ediyor. Orada sabah ve akşam vakitleri yoktur. O kulluk ile ihtişam bulmuştur, sıfatları toplayıp şan şöhret sahibi olmuştur: (127/7)

Lahût âlemi *Divan*'da insanların ruhlarının bulunduğu âlem olarak tanımlanmıştır. Nihânî icâzetini daha o zamanda almıştır. Lahût, aynı zamanda "eşyaya sirayet eden bir hayat olup bunun mahalli, nâsûttur" yani insanlık âlemidir (Uludağ, 2005, s. 226). Lahût âleminin keşfi tamam olmuştur ve her vakit ceberût, melekût devridir. Cennet, cehennem, berzah olmak üzere âlemler tamamlanmış; insanın terkibi su, kan olarak düzülmüş ve o, dünyaya gelmiştir:

Ervāḥ-ı ādem ᶜālem-i lāhūt
Ol demde mādem aldım icazet (23/5)

Tamām oldu keşf-i lāhūt-ı ᶜālem
Ceberūt melekūt devri dem-ā-dem
Behişt ṭamu berzaḫ yekūnu mā dem
Düzüldü terkībim çü geldim ādem (120/1)

Melekût âlemi; şehâdet âlemi (içinde yaşadığımız âlem) ile ceberût âlemi arasındaki ara âlemdir (Uludağ, 2005, s. 35). Nihânî'ye göre kişinin amacı melekût âlemine yolculuk etmekse sadece Allah'ı ve onun sıfatlarını görmesi gerekmektedir; arzu ve heveslerin peşinden koşmak ne zamana kadar devam edecektir:

Melekūt ᶜāleminiñ seyrine ermekse murād
Eyle tevḫīd-i ṣıfātı tābe-key meyl [ü] heves (70/6)

İnsan ruhu ulvî bir âlemden yaşadığımız şehadet (görünen) veya oluş ve dağılış (kevn ve fesad) âlemine düşmüştür. İnsan, nefsinin eğilimleri sebebiyle, içinde olması gerektiği makamdan süflî âleme düşmüş, böylece aslî hüviyetini kaybetmiştir. Tasavvufun gayesi onu olması gerektiği makama yükseltmektir (Altıntaş, 1986, s. 45). Nihânî de Hakk'ın insanları Hüviyyet âleminden yani asıl kimlik âleminden bu dünyaya gönderdiğini ifade ediyor. Ancak güzelliğinin kitabını unutanlar, yani nereden geldiğini unutanlar berzahta kalmıştır. Onun sözünü dinleyenler düşünce denizlerine dalmıştır. İnsanın gözüyle görüp elde edeceği bilgiyi vakit kaybetmeden mürşidin kalbinden okuyarak süflî âlemde boşa oyalanmaması gerekir:

Hüviyyet ᶜ āleminden Ḥaḳ seni bu mülke ṣalmışdır
Kitāb-ı ḥüsnünü nisyān eden berzaḫda ḳalmışdır
Nihānī gūş eden nuṭḳuñ biḥār-ı fikre dalmışdır
Yeter bu pendiñ ey Naḳşī alan bir ḳıldan almışdır
Ḳulaġın bursalar çengiñ ene'l-Ḥaḳ çaġırır ṭanbūr (59/5)

Oḳuyup ᶜ ayne'l-yaḳīni ḳalb-i mürşidden hemān
ᶜ Ālem-i süflīde eyvāh eyleme vaḳtiñ celes (70/7)

Şehâdet âlemi görünen âlem demektir. Âlem-i mülk, âlem-i nasût, âlem-i anâsır, âlem-i eflâk ü encâm, âlem-i mevâlid gibi isimlerle de anılmaktadır. "Zât-ı Mutlak'ın parçalanma ve bölünme kabul eden cisimlerin şekilleri ile hariçte zuhurudur." Bu nedenle bu âleme kevn ü fesad âlemi de denilmektedir (Cebecioğlu, 1997, s. 102). Nihânî, bu bağlamda mâdeniyet, âfâk, fezâ, ebdân, nâsût âlemlerini konu edinmiştir. Maden, bitki ve hayvan mevâlid-i selâsenin unsurlarındandır. İnsanın dünyaya gelişinde uğradığı mertebelerdendir. Bir gün mâdeniyyet âleminde göründün, bir gün de bitki gibi göründün sonra da toprak ve taş oldun. Nihânî anâsır âleminin tabiatını yılan olarak nitelendirmiştir:

Bir eyyām maᶜ deniyyet ᶜ āleminde
Cemādātveş göründüñ toprāḳ u ṭaş (71/4)

Eṣlāṣı mevālīd çārı ṭabāyiᶜ

Berd balġam [u] sevdā ḥārrı ṭabāyiᶜ
ᶜ Anāşır ᶜ ālemi mārı ṭabāyiᶜ
Devre-i ᶜ arşiye gerdūn-ı ekvān (125/14)

Gönlü uyanık olan ârif huzurlu olur. Bu fezâ âlemine her kim ki Hakk'ın takdiriyle gelirse bilsin ki Nihânî Hz. Peygamber'in ailesinin ayağının toprağıdır: (95/7)

Fark âleminde kul kendisiyle nefsi arasındaki farkı görmekte amel ve hareketlerinin nefsi için yapılmış olmadığının idrakine varmaktadır. İnsanın kulluk vazifelerini yerine getirmesi fark adını alırken, Allahü Teâlâ'nın kulluk gereklerinin yerine getirilmesine karşılık insanın kalbine verdiği mânâ, mâ'rifet, lütuf ve ihsan halleri cem' adını alır (Altıntaş, 1986, s. 176). Nihânî fark âleminden geçilerek cem'a terfî edilmesini ve bu düşünceyle ibadet yapılıp cuma namazının kılınmasını istiyor. Yani nefis için, menfaatler için ibadet yapılmasını istemiyor. Nâsût âlemi, insanlık âlemi anlamına gelmektedir ve lahût âleminin tersidir (Altıntaş, 1986, s. 176). Nihânî nasût âleminde vakit geçirmeyi dilsiz bir ömre benzetmektedir ve bunun ne kadar süreceğini sorgulamaktadır:

ᶜ Ālem-i farḳı bıraḳ cemᶜ a erip cumᶜ ayı ḳıl
Niçeme ᶜ ālem-i nāsūt ile bu ᶜ ömr-i ḫaras (70/5)

Bedenler âlemi, bu dünya için kullanılmıştır. Nihânî, yeryüzüne bedenler âlemine inip ibadet etmiş, kendini dünya zevklerinden uzaklaştırıp nefsini kırmıştır. Sonra da acele bir şekilde kabir hayatı ile öbür dünya arasındaki geçiş dönemi olan berzahların heykeli olmuştur: (125/7)

Nihânî'ye hayret âleminin sırları açılmıştır. Sâlik kalbe gelen bir tecellî ile düşünemez ve muhakeme edemez hale gelir ve hayrete düşer. "Hayret ya delilde ya da medlûlda olmaktadır. Allah'ın varlığını ispatlayan delîlde hayrete düşmek zındıklıktır. Delille varılan tecellîlerini temâşada hayrete düşmek ise sıddıklıktır" (Uludağ, 2005, s. 163). Nihânî, Hakk'ın tecellîlerini temaşada hayrete düşmüş ancak ona hayret âleminin sırları görünür hâle gelmiştir:

Tamām oldu bu taḫmīsāt edelim āḫire nehżat
Nihānīye ᶜ ayān oldu rumūz-ı ᶜ ālem-i ḥayret
Seni irşād içün meydān-ı tevḥīde eder daᶜ vet
Ḳadem-rence ḳılup bāb-ı Rıżādan geçmediñ gitdiñ (107/10)

Öz olarak; hüviyyet, ruhlar âlemi; ceberrût, seyahat âlemi, yoculuk; melekût, uçmak âlemidir. Bu insan (Nihânî) ilahî âlem denilen lahût âlemine ermiştir (147/2)

Mutasavvıflara göre küllî âlemler; Zât (Lahût) âlemi, ilk teayyün âlemi, melekût âlemi, (bu üç âlem gayb ve emir âlemleridir), nasût âlemi ve kevn (insan) âlemi olmak üzere beştir (Altıntaş, 1986, s. 58). Nihânî, genel mânâda bu âlemleri konu edinmekle birlikte diğer mutasavvıflar gibi kâinattan âlem-i kübrâ (büyük âlem), nüsha-i kübrâ (büyük nüsha); insandan âlem-i sugrâ (küçük âlem) olarak söz etmiştir. Ayrıca gayb âlemi için âlem-i ıtlak, âlem-i nihân, âlem-i ma'nâ; ceberut âlemi için âlem-i mücerred; şehâdet âlemi için âlem-i süflî, âlem-i ma'deniyyet, âlem-i âfâk, âlem-i fezâ, âlem-i ebdân, âlem-i nâsût, âlem-i anâsır terkiplerini kullanmıştır. Âlem-i lâhût, âlem-i fark, âlem-i melekût, âlem-i hayret, âlem-i ervâh, âlem-i cem' ü fark âlemlerini de diğerleriyle beraber açıklamıştır.

2.3.2.2.4. Tasavvufî Mertebeler ve Kavramlar

2.3.2.2.4.1. Dört Kapı

Tarikat ehlinin manevî yolculuğu esnasında geçmesi gereken şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat olmak üzere dört aşamadır. Hz. Peygamber'in sözü şeriat, fiili tarikat, hâli mârifet, sırrı hakikattir. Şeriat farz, tarikat vacip, mârifet sünnet, hakikat fazilettir. Bektaşîlikte bu kapılardan her birinin on makamı bulunmaktadır ve buna da kırk kapı denmektedir (Uludağ, 2005, s.110). İslam sûfileri dervişlik mertebelerinin kırk makamda tamamlandığına inanmışlardır. İlk Türk sufisi Ahmed Yesevî tarikat erkanını ve irşad prensiplerini kırk makam esasına göre düzenlemiştir (Tatçı, 1990, s. 312).

Tatçı (1990) Ahmet Yesevî'nin kırk makamını *Şeriat Makamları;* Allah'ın varlığına ve birliğine iman etmek, İslamın beş şartı olan ibadetleri yerine getirmek. *Tarikat*

Makamları; bir pîrden el alıp tevbe etmek, mürid olmak; havf, recâ, vird-i evkâti yerine getirmek. *Hakikat Makamları;* iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırt etmek, alçak gönüllü olmak, kendisini Hak yolunda sebil etmek, seyr ü sülûk kılmak. *Ma'rifet Makamları;* fenâ olmak, dervişliği kabul etmek, sabırlı olmak, şeriat ve tarikati ayakta tutmak, ahireti seçerek dünyayı terk etmek, olarak açıklamıştır (s. 312). Hacı Bektaş-ı Velî'ye göre, Yüce Allah'a giden yollar yaratıkların nefesleri sayısıncadır (Tatçı, 1990, s. 312).

Nihânî'ye göre ilk kapı şeriattir, ona korku ve ümidi misafir eder. Bu menzil şeriat menzilidir. Korkuyla ümidi çiftçi eder. O, Allah'tan şerîat yolunu kendisine hidayet etmesini, tarikat sürmesini gözünde cila kılmasını ve hakikat zevkini ruhuna safa kılmasını diliyor:

Ki bāb-ı evveli tibyān eder feyż
Aña ḫavf-ı recā mihmān eder feyż
Şerī^{c} at menzilidir işbu menzil
Recāyı ḫavfile dihḳān eder feyż (81/1)

Bize rāh-ı şerī^{c} ati hüdā ḳıl
Ṭarīḳat kuḥlini gözde cilā ḳıl
Ḥaḳīḳat ẕevḳını rūḥa ṣafā ḳıl
Pür eyle sırrıma ^{c} irfān-ı iḫlāṣ (78/3)

Nihânî, şeriati bir padişaha benzetir ve bu padişah onun alnına tuğrasını kurmuştur. Tuğra nasıl ki padişahın imzasıysa Kur'ân da Allah'ın delilidir. Bu delil Nihânî'nin alnına kurulmuştur. Dîvân şiirinde insanın yüzü Kur'ân'a ve âyete benzetilir, kaşlar da âyetler üzerindeki besmeledir. Kur'ân, şeriat olduğuna göre Nihânî'nin yüzü Allah hükümlerinin delili olmuştur. Kaş besmeledir ve mihrabdır. Besmele ve namaz şeriatin unsurlarındandır. Nasıl ki sevgili peykânını, yani süzgün bakışlarını âşığın kalbine yöneltmişse Padişah (Allah) da ok ve yayını Nihânî'n kalbine doğru yöneltmiştir. Şeriat, onun alnı üzerine tuğrasını kurmuştur; kavisli kaş ve kirpiktir şeriat:

Cebīnim üzre ṭuġrasını ḳurmuş
Muḳavves ḳaş [u] peykāndır şerī^{c} at (32/3)

Şeriat, vücudumun kapısı olmuştur; tarîkat ise kalbime akan muhabbet ırmağıdır: (30/5)

Şeriat; benim ülkemde Allah'ın gücü, kudretidir, görünen bir sırdır ki tarikat söz verme ve sözün işaretidir. Nihânî şeriati Allah'ın gücü, tarîkati de söz verme olarak kabul eder:

Yedu'llāh sırr-ı ẓāhirdir yedimde şerīᶜat
Kiᶜahd [ü] remz-i peymāndır ṭarīḳat (32/6)

Nefis, şerîatin emirlerini yerine getirmeye engel olup manevî haccı yasaklamaktadır. Tarîkatte, yani bu yolda yol kesicilerin katli yüce bir emir olmuştur. Bu tarîkatte nefsi öldürmek şarttır:

Bu nefs çün maᶜnevī ḥacca olur māniᶜ **ṭarīḳatde**
O ḳuttāᶜ-i ṭarīḳıñ ḳatli emr-i zü't-teᶜāl olmuş (72/7)

Hz. Peygamber'den olmanın şartı gönlü tarikatle mâmur ve bayındır edip hakikatle şâd yani mutlu etmektir. *Kur'ân*'da "…Nereye dönerseniz dönün Allah'ın zâtı oradadır…" (Bakara 2/115) ayet meali gereğince Nihânî, yüzünde *semme vechullâh* okunduğunu ve Hz. Ali ile tarîkatin can gözü olduğunu ifade etmiştir. Ten zulmetinden kurtulmak için tarikat yoluna girip sözü yenilemek ve aşk ateşiyle dolmak gerekmektedir:

Ṭarīḳatle edip ābād **ḥaḳīḳat**le eden dil-şād
Bu faḳr içre eden üstād Resūl-i Kibriyādandır (53/4)

Yüzümde şemme vechu'llāh[1] oḳunur
ᶜAlīyle dīde-i cāndır **ṭarīḳat** (32/4)

Eyle gel tecdīd-i peymān gir **ṭarīḳat** rāhına
Ẓulmet-i tenden ḫalāṣ ol nār-ı ᶜaşḳa eş-ṣalā (150/4)

---

[1] *Ve li'llāhi'l-meşriḳu ve'l-maġribu fe eynemā tuvellū fe* ***şemme vechu'llāhi*** *inna'llāhe vāsiᶜun ᶜalīm.* "Doğu da Allah'ındır batı da. **Nereye dönerseniz (Allah'ın zâtı) oradadır.** Şüphesiz Allah sınırsızdır, her şeyi bilmektedir." (Bakara 2/115).

Nihânîye göre tarîkat pîrin zikridir. Dilinde pîrin zikrinden dolayı dudağı Kevser, dişleri inci olmuştur: (32/5)

Tasavvufta "*Ben gizli bir hazine idim bilinmeyi diledim"* kudsî hadis gereğince âlem yaratılmıştır. Gizli hazinelerin hazineleri yani Allah seni basiret gözüyle süzer, hakikat ortaya çıkar işte bu irfandır. Hazret-i Feyyaz'ın (Allah'ın) cezbesi erişir ve "Ölmeden önce ölünüz!" ilmini okuyandır hakikat:

Künūz-ı *küntü kenz*[1] *dir* seni süzer
Başīret üzre ᶜ irfāndır ḥaḳīḳat (32/7)

Erişir cezbe-i Feyyāż-ı Ḥażret
Ki *mūtū*[2] ᶜ ilmini ḫ̆āndır ḥaḳīḳat (32/8)

Nihânî hakîkat ile ledünnî dersini yani tasavvufu özdeşleştirmektedir. O, bu dersin irfândan okunmasını diliyor: (135/2)

Hakikat, Hakk'ın sâlikten vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koymasıdır (Uludağ, 2005, s. 153). Eraydın'ın (1994) belirttiği üzere gözü ve gönlü eşyâdan yaratana çevirmektir. Bu makama *cem makamı* ve *vücûd* makamı denmektedir (s. 314). Nihânî'nin bütün varlığı aşk ve sevdada yanmış, vücudu "kaf" ve "hâ"da mahv olmuştur. "Kaf ve hā zâta işarettir" (Bursevî, 2009, s. 52). O cem makamına eriştikten sonra kendisini her bir eşyada seyretmiş ve hakikatin yüzüne ayna olmuştur:

Yandı cümle varım ᶜ aşḳ [u] sevdāda
Maḥv oldu vücūdum *ḳāf* ile *ḥā*da
Seyr etdim ẕātımı her bir eşyāda
Ḥaḳīḳat vechine olmuşam manẓūr (61/3)

---

[1] ***Küntü kenzen*** *maḫfiyyen fe-aḥbebtü en uᶜrefe fe-ḫalaḳtü'l-ḫalḳa li-uᶜrefe (li-yaᶜrifūnī).* "**Ben (gizli) bir hazine idim**, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım." (Hadîs-i kudsî).

[2] ***Mūtū*** *ḳable en-temūtū.* "**Ölmeden önce** ölünüz." (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/29)

Mârifet, şeriatle gerçekleşir. Mârifet ve hakikat bâtın ilmi, şeriat ise onun zahiridir. Tarikat şeriatle mârifete ulaşma egzersizidir. İnsan, mârifet sahibi değilse onun kalbi ölüdür (Eraydın, 1994, s. 317). Nihânî hakikati bir şehre mârifeti de güle benzetmiştir. Hâl ve gidişini seyr edip hakikat şehrini gezin, burada mârifet gülüne el sunup sessiz kalmayın. Mârifet, var olmamın sırrı olup hakikat, muhabbetin hoş kokulu miskidir:

Sîretin seyrān edip seyr et ḥaḳīḳat şehrini
Maᶜ rifet verdine el ṣun olma maḥrūm bī-nevā (14/33)

Olupdur maᶜ rifet sırr-ı şühūdum
Ḥaḳīḳat müşg-i ḫoş-būy-ı muḥabbet (30/6)

Mârifet bir güneştir. Zât'ın sıfatı kendi tabiatından kalbe tecelli etmiş ve mârifet güneşi doğmuş ve Nihânî'nin göğsü onunla dopdolu olmuştur:

Ṣıfāt-ı z̲āta ḳalb oldu tecellī ḳıldı ḫulḳundan
Doġup çün maᶜ rifet şemsi çü ṣadrı māl-a-māl olmuş (72/23)

Nihânî'ye göre ilk kapı şeriattir. Hz. Peygamber'den olmanın yolu gönlü tarikatle bayındır hale getirmektir. O hakikatle ledünnî dersini birleştirmiştir. Mârifet ise şeriatle gerçekleşmektedir.

2.3.2.2.4.2. Seyr ü Sülûk

Bir rehberin öncülüğünde Hakk'a ulaşmak için çıkılan manevî yolculuktur. *Sâlik* ve *sâir* adı verilen yolcu nefsinden ve kötü huylarından arındığı ve güzel ahlak edindiği takdirde bu yolculukta mesafe almaktadır. Seyr ü sülûkun amacı şahsî arzu ve isteklerin yok edilerek sâlikin tam olarak ilahî iradenin hâkimiyeti altına girmesi ve kâmil insan mertebesine yükselmesidir. Bu şekilde diğer insanlara rehberlik yapabilme imkânına ulaşmaktadır (Uludağ, 2005, s. 316). Eraydın'ın (1994) belirttiği üzere Kâşânî, sülûku Allah Teâlâ'nın cemâlinin tecellîsi için kalp evini ağyardan temizlemek olarak târif etmektedir (s. 318).

Bu manevî yolculuğun yani seyrin genel olarak dört mertebesinden söz edilmektedir: *Seyr-i ila'llâh (Allah'a Seyir);* nefisten gerçek vücûd tarafına sefer etmektir. Gerçek vücûd tarafına "ufuk-ı mübîn" adı verilmektedir. Bu mertebeye "fenâfi'llâh" ismi verilir. *Seyr-i fi'llâh (Allah'tan Seyir);* bütün beşerî sıfatları yok edip Hakk'ın sıfatlarıyla vasıflanmak ve onun ahlakıyla süslenip "ufuk-ı a'lâ"ya ulaşmaktır. Seyr-i fi'llâh cezbe makamıdır ve bu mertebeye "bekâbi'llâh" adı verilmektedir. *Seyr-i maa'llâh (Allah'la Seyir);* her mertebede sâlikin Allah Teâlâ ile olan seyridir. Bu mertebede ikilik şüphesi ortadan kalkar. Sâlik ahadiyyet makamına yükselir. Bu mertebeye "Kâbe kavseyni ev-ednâ" ismi verilmektedir. *Seyr-i ani'llâh (Allah'tan Seyir);* vahdetten kesret tarafına yönelen seyirdir. Bir nevî urûcdan sonra nüzûl. Hakk'tan tekrar halka dönüştür (Eraydın, 1994, s. 318).

Nihânî seyr ü sülûkunun yedi devir üzerine olduğunu ifade etmiştir. Sülûkun yedi tavrı vardır ve yedi nefis makamı ona ayrılmıştır yani yedi tavırla nefsin yedi makamı birleştirilmiştir:

> **Sülūk**uñ yedi ṭavrı vāridi aña olup ta^{c} yīn
> Daḫı nefsiñ maḳāmı yedi ṭavra ittiṣāl olmuş (72/3)
> Hem ṭarīḳ-i tis^{c} aya mensūb olan şāḫı daḫı
> Ṭūr-ı seb^{c} a üzredir **seyr ü sülūk** seyrānımız (65/3)

Ulûhiyet âlemine, kutb makamına aşk ile erişen sâlik ahadiyyet tavrına ulaşmış ve ikilik ortadan kalkmıştır. "*Öyle ki iki yay kadar hatta daha yakın oldu"* âyet meali gereğince yedinci tavırda kavuşma ihsan olmuştur:

> Erişen ẕevḳ-i lāhūta maḳām-ı ḳutba ^{c} aşḳ ile
> Yedinci ṭavr-ı *ev-ednā*[1] aña iḥsān viṣāl olmuş (72/2)

Âlem-i ceberût ilahî isim ve sıfatlar âlemidir. Allah'ın bulunduğu ilahi kudret âlemidir. (Uludağ, 2005, s. 35). Ceberût seyrini anlayabilmek güzel bir meziyettir, asıl geldiğimiz âleme, hüviyyet âlemine geçmek Allah yolunda olanlara bulundukları hâlin aynısı

---

[1] *Fe-kāne ḳābe ḳavseyni* ***ev-ednā***. "Öyle ki iki yay kadar **hatta daha yakın** oldu." (Necm 53/9).

olmuştur. Onlar zâten gayb âlemindedir, *ricâlü'l-gayb*dır. Ricâl kelimesinin "mevki sahibi" anlamı düşünüldüğünde ise bu dünyada mevki sahibi insanlar, ceberût seyrini fehm ederse öbür dünyada da makamları aynı olacaktır:

Ceberūt seyrini fehm eylemek bir ḫoş-ḫışāl olmuş
ᶜUbūr etmek hüviyyete ricāle ᶜayn-ı ḥāl olmuş (72/1)

Bu tavırların seyrini sana bir bir açıklayayım, birincisi nefs-i emmâredir ve hâli doğru yoldan çıkma olmuştur. Bunun seyri *ila'llâh*dır, makamı nâsût âlemi yani insanlık âlemi olmuştur. Ahlakı kötü beğenilmeyen kötü hallerdir, haram olan helal olmuştur. Bu nefsin başına tevhidi darb etmek cihad olmuş ki o nefsi terbiye etmenin sevabı vebal olmuştur. Nefs-i emmâre tarikatte manevî hacca engel olmaktadır, bu yolda yol kesicilerin katli yüce bir emir olmuştur. Onun katli ise sıfatını değiştirmekle olur, nefs-i levvâmeye tahvil edip hevesleri ölümsüz olmuştur:

Bu eṭvārıñ nedir seyri saña bir bir edem tibyān
Birinci **nefs-i emmāre**dürür ḥāli ḍalāl olmuş (72/4)

Bunuñ seyri ***ilā'llāh***[1]dır maḳāmı oldu bil nāsūt
Daḫı ḫulḳı ẕemāyimdir ḥarām olan ḥelāl olmuş (72/5)

Bu nefsiñ başına tevḥīdi ḍarb etmek cihād oldu
Kim anı terbiye etmez ṣevābı hep vebāl olmuş (72/6)

Bu nefs çün maᶜ nevī ḥacca olur māniᶜ ṭarīḳatde
O ḳuttāᶜ-i ṭarīḳıñ ḳatli emr-i zü't-teᶜāl olmuş (72/7)

Anıñ ḳatli nedir derseñ ṣıfātın eylemek tebdīl
Edip taḥvīl-i levvāme hevāsı bī-zevāl olmuş (72/8)

İkincisi levvâme nefistir, buna Zât'ın ismi tâyin olmuştur; yani zikir olarak Allah'ın ismi bağışlanmıştır. Sâlik başına Allah Allah kılıcını darp eyleyerek iki yüzlülüğü

[1] *Lā ilāhe **illa'l-lāhu**.* "**Allah'tan başka** tapacak ilah yoktur." (Âl-i imrân 3/64; Enbiya 21/87…)

edeplendirmek olgunluğun özüdür. Beyitte "ayn-ı kemâl" tevriyeli olarak kullanılmıştır. İki yüzlü bir insan olan nazarı değen Hüzeyl kabilesinden Kemal'e telmih yapılmıştır. Bu nefsin seyri Allah içindir, ilerleyerek Allah tarafından insanın kalbine ilhamın dolması bal şekeri tadındadır:

İkinci **nefs-i levvāme** buna taᶜ yīn ismü'z̲-z̲āt
Ki yaᶜ nī lafẓatu'llāh eylemek z̲ikr-i nevāl olmuş (72/9)

Başına Allāh Allāh tīġını ḍarb eyleye sālik
Bu *z̲ü'l-vecheyni*[1] te'dīb eylemek ᶜ ayn-ı kemāl olmuş (72/10)

Ki zīrā seyr-i li'llāhdır ṭarīḳatde bunuñ seyri
Teraḳḳī ile ilhāma geçirmek ḳand-i bal olmuş (72/11)

Hû'nun hevesine meylederek nefs-i mülhimeye eriş, bunun heveslerini tâyin eden rical ehilleri yani velîler olmuştur. Zikrinde "Allah'tan başka sevgili yoktur," düşüncesi vardır. Bunun seyri *mina'llâh*tır ve tevhîdi, ef'âl tevhîdidir. Üçüncü makam olmuştur ve tavrı berrak, saf sudur. Sâlik, "hû" ile lafını sözünü eritip bu nefsi hallede, hadiste geçtiği üzere kalbi arşullah olduğu için "dal" harfinin aynısı olur. Ârifin kalbine olan tecellî arşa olan tecellînin bir benzeridir. Fakat kalpteki üstünlük tecellî edeni tanıması ve onu sevmesidir. Bahsi geçen "Kişi sevdiği ile beraberdir" hadisidir. Nihânî'nin bahsettiği kalbin "dal" harfi olması ise "dal" harfinin sevgiyi ve dostluğu temsil etmesidir[2]. Dal harfi devamlılık ve bekâlığın sırrıdır (El-bûnî, 1979, s. 16). Nihânî'nin belirttiği üzere sâlik nefsini öldürüp kalbine Allah'ın isimlerini yazarsa kalbi aynen "dal" harfinin temsili üzere sevgiyle dolar ve Allah'la beraber olur:

Hevās-ı *hū*ya meyl eyle bu nefs-i mülhime eriş
Buña hevāsını taᶜ yīn eden ehl-i ricāl olmuş (72/12)

---

[1] ***Zü'l-vecheyni*** *lā-yekūnü inda'l-lāhi vecīhen.* "**İki yüzlü** Allāh katında makbul (bir insan) değildir (Yılmaz, 2013, s. 733).

[2] Ebced harfinin dördüncü harfi olan "dal" harfiyle Hak Teâlâ dört sıfattaki tabiatı tamamlamıştır. Bu harfin özelliklerinden biri; dörtgen bir levhaya Allah'ın bu harfle başlayan Dâlim, Deyyân gibi güzel adlarının yazılıp bu dörtgen vefkin her yönüne dört kez dal harfinin yazılması ve bu şekilde bu yazıyı taşıyan kimsede sevgi ve saygı uyandırmasıdır. Bk. (El-bûnî, 1979).

Bunuñ seyri mina'llāhdır daḫı tevḥīd-i efʿāli
Maḳam-ı ṣāliṣ oldu ad bu ṭavr āb-ı zülāl olmuş (72/13)

Bu nefsiñ hū ile ḳālin eridip ḥāl ede sālik
Ola çün ḳalbi ʿarşu'llāh ḥadīşe ʿayn-ı dāl olmuş (72/14)

Âşık, sülûk ile bu tavırda da ilerleyip dördüncü tavra geçmiştir, dördüncü tavırda velîlik yeni hilaldir yani bu tavır velîliğe, ermişliğe işarettir. Bunun ismi *mutma'inne*dir ve Hakk'ın hitabına mazhar olmuştur. Hak ismi bunda tahsistir, noktanın siyahı ben olmuştur. Ben tasavvufta hakiki vahdet noktasıdır. Gizli olması itibariyle bu adı almıştır. Ben, bir noktadır ve nokta da Allah'ın simgesidir (Uludağ, 2005, s. 155). Bu nefiste *ef'âl tevhidi* geçilip *sıfat tevhidi*ne başlanır. Seyri, *mâ'allâh*tır, makamı hoş inci olmuştur. Hakk'ın hayat sıfatının bir tecellîsi olan hayât-ı sâriye sırrı bunda inkişaf etmiştir. Mansur *"Ene'l Hakk!"* demiştir ve ikilik ortadan kalkmıştır:

Sülūk ile bu ṭavrı da teraḳḳī eyleyip ʿāşıḳ
ʿUbūr et ṭavr-ı rābiʿde velāyet nev-hilāl olmuş (72/15)

Buña şān muṭma'innedir ḫiṭāb-ı Ḥaḳḳa maẓhardır
Ḥaḳ ismi bunda taḫṣīṣdir sevād-ı noḳta ḫāl olmuş (72/16)

Geçip tevḥīd-i efʿāli erer tevḥīd ṣıfātına
Daḫı seyr-i maʿ Allāhdır maḳām-ı ḫoş-le'āl olmuş (72/17)

Ki bunda inkişāf etdi ḥayāt-ı sāriye sırrı
Ene'l-Ḥaḳ dedi çün Manṣūr ikilik infiṣāl olmuş (72/18)

Sülûk sûfilerin mi'racıdır. Her sufi, bu manevî yolculuğu kendi nefsinde yaşar. Makamın ortasında mutmainne vardır ve seyri, *ma'allâh*tır. Bu nefiste *ef'âl tevhidi* geçilip *sıfat tevhidi*ne başlanır. Kişi bütün varlıklarda Allah'ın sıfatlarını görür. Mansûr'u dar ağacına asarlar ve o ermişlik makamıyla mi'râca yükselir:

Maḳāmıñ vasaṭında muṭmaīn seyr-i maʿ a'llāhdır
Dikerler dār-ı Manṣūrı velāyetle eder miʿ rāc (41/4)

Beşinci tavrın ismi *râdiye*dir. Zaman zaman Allah'ın isimleri ve sıfatlarının tecellîsine mazhar olmuştur. Allah'ın isimlerinden diri, canlı anlamına gelen *Hay* esması olup ihram başında tâc ve şal olmuştur. Seyri, *fil'lâh* olduğu için makamı fenâfi'llâh olmuştur. Beşerî özelliklerden kurtulup fenâya ulaşmıştır. Tehîdi, *tevhîd-i zâtıdır,* yani her varlığı Allah'ın zâtı yanında yok saymaktır. Makamları güzelliktir. Tasavvufta cemâl "âşığın ısrarlı istek ve arzusu üzerine maşukun kemalleri izhar etmesidir" (Uludağ, 2005, s. 86). Nihânî'ye göre de âşık hiçbir şeyden şikâyet etmez ve nefsin olgunluk yolundaki makamıdır:

Bu seyrile beşinci ṭavra ire kim rādiye dendi
Ḥay esmāsı olup iḥrām başında tāc [u] şāl olmuş (72/19)

Bunuñ çün seyr-i fi'llāhdır fenāfi'llāh maḳāmı bu
Daḫı tevḥīd-i ẕātıdır maḳāmātı cemāl olmuş 72/20)

Altıncı tavrın ismi *marzîye*dir. Ayağa kalkıp gayretle eriş bu tavra. Ebedî hayat yani kayyum ismi ona nâil olmuştur. Bunun seyri *seyr-i ani'llâh*dır, gizli hazine yani gayb âlemi feth olmuştur. Buna marzîye denmiştir ve misalsiz bir rumuz olmuştur. Zât'ın sıfatı kalpte tecellî etmiş, mârifet güneşi onun tabiatından doğup sâlikin gönlü onun ışıklarıyla dolmuştur:

Ḳıyām edip ᶜ ināyetle erişgil ṭavr-ı sādise
Ḥayāt-ı cāvidānī ism-i Ḳayyūmu menāl olmuş (72/21)

Bu seyr seyr-i ᶜ ani'llāhdır künūz-ı maḫfī feṭḥ oldu
Buna nām marżīye dendi rumūz-ı bī-miṯāl olmuş (72/22)

Ṣıfāt-ı ẕāta ḳalb oldu tecellī ḳıldı ḫulḳundan
Doġup çün maᶜ rifet şemsi çü ṣadrı māl-a-māl olmuş (72/23)

Hak yoluna doğru kılavuzlanmada yedinci tavır kendini gösterir. Buna *sâfiye kâmil* denilir. Nihânî *nefs-i sâfiyye* veya *nefs-i kâmiliye* adı verilen bu nefis makamının

isimlerini birleştirerek *sâfiye kâmil* demiştir. Bu makamda nefis tamamıyle arınmıştır ve vücut hep ayaklar altında olmuştur. Bu tavrın seyri *bi'llâh*tır yani Allah içindir. Kahhar'ın (Allah'ın) kılıcı eriştiği için bütün vücutlar, eşya fenâ bulmuş başka bir fal olmuştur:

Hidāyāta olan maẓhar yedinci ṭavr seyr eyler
Denilir sāfiye kāmil vücūd hep pāy-māl olmuş (72/24)

Bu ṭavrıñ seyri bi'llāhdır fenā buldu vücūdiyāt
Erişdi çün tīġı Ḳahhār bilinmez özge fāl olmuş (72/25)

Nihânî bu tavr ile sülûk edip Hakk'ı bulmuştur; o eşek Zaloğlu Rüstem, Allah'ın kudretini bilmez: (72/26)

Nihânī, birçok sufi gibi seyri; seyr-i ile'llâh (Allah'a), seyr-i li'llâh (Allah için), seyr-i ala'llâh (Allah üzere), seyr-i maa'llâh (Allah ile birlikte), seyr-i fi'llâh (Allah'ta), seyr-i ani'llâh (Allah'tan), seyr-i bi'llâh (Allah'la) olmak üzere yediye ayırmıştır. O, seyr-i li'llâh yerine seyr-i Allah; "seyr-i ala'llâh" yerine de "seyr-i mine'llâh" terimlerini kullanmıştır. Yedi nefis makamına yedi seyir tahsis etmiş ve bu seyirleri *etvâr-ı seb'a* olarak adlandırmıştır.

2.3.2.2.4.3. Yakîn

Kesin ve sağlam bilgi. Tasavvufta "vakaya uygun başka türlüsü imkânsız ve değişmeyen inanç, kanıtla değil iman gücüyle apaçık görme, saf kalple gaybı temaşa, fikri muhafazayla sırrı mülahaza etmek. Her türlü şüpheyi yok edip tasdik edilen gaybın hakikatine ermek" anlamlarına gelmektedir ve üç türlü yakîn vardır. *İlme'l-yakîn* bir şey hakkında habere dayanan kesin bilgi; *ayne'l-yakîn* görme yoluyla elde edinilen kesin bilgidir. *Hakka'l-yakîn* ise bir şey hakkında o şeyi yaşayarak, onunla haşır neşir olarak elde edilen kesin bilgi, anlamına gelmektedir (Uludağ, 2005, s. 386).

Nihânî, ilme'l-yakîni herkesin konakladığı bir hana benzetir. Umumi konak yerinde kalıp ilme'l-yakînden geçmedin gitti, kahrı bırakıp lutfa eriş, ümitsiz olma:

Menzil-i ᶜāmda ḳaluban geçmediñ ᶜ**ilme'l-yaḳīn**
Maẓhar-ı ḳahrı ḳoyup luṭfa eriş olma bī-kes (70/2)

Ayne'l-yakînde açık olarak görünen, bir olan (eşi benzeri olmayan) Hudâ sevdiğimdir. Bir de sevdiğim sevgili olan kendisinden yardım beklenen o Mustafâ'dır:

ᶜ**Ayn-ı yaḳīn**de nümāyān bir Ḫudādır sevdigim
Oldu maḥbūb müsteᶜān ol Muṣṭafādır sevdigim (116/1)

"Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir" (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/262). Hadîsi gereğince *Men aref* dersini okuyup ayne'l-yakîni ders eyle yani görme yoluyla bilgi edinmeyi ve sıfat tevhidini pîrden al:

Men ᶜaref dersin oḳu **ayne'l-yaḳīn** eyle sebaḳ
Ol ki tevḥīd-i ṣıfātı ede pīrden muḳtebes (70/3)

Ayne'l-yakîn kalpte oluşmaktadır. Ayne'l-yakîni şimdi mürşidin kalbinden al ve süflî âlemde vaktini boşa harcama: (70/7)

Gaybî ilmi; yani görünmezlik dünyasına, Allah'a ait ilim hakka'l-yakîndir; yaşayarak keşfî olarak gönülde elde edilmiştir. Allah'ın hükümleri ayne'l-yakîndir. İstenildiği üzere onun hükümlerini görerek ayne'l yakîn elde edilmiştir:

ᶜİlm-i ġaybî kendine **ḥaḳḳa'l-yaḳīn**
Ḥükmüne ᶜ**ayne'l-yaḳīn**dir mā-yeşā (1/12)

Doğrusu budur ki Nihânî sırrı ortaya çıkardı, ceberrût âlemine var, Allah'a ulaş, Hakka'l-yakîni gör ve şüpheyi kes. Onu bizzât yaşayarak tanı ve şüphe etmeyi bırak:

Ḥaḳ budur keşf-i Nihānī eyledi remz-i ᶜayān
Var ceberrūt ᶜālemin **Ḥaḳḳa'l-yaḳīn** gör ẓannı kes (70/9)

Nihânî ilme'l-yakîni gelip geçici, ayne'l yakîni de fazla durulmaması gereken bir mekân olarak görmektedir. Bu mekânlarda fazla oyalanmayı gereksiz görüyor. Önemli olan hakka'l-yakîn mertebesine ulaşabilmektir.

2.3.2.2.4.4. Cem' ve Fark

Cem' toplama anlamına gelmektedir. Tasavvuftaki terim anlamı ise Hakk'ı halksız temaşa etmektir. Bu temaşada yaratılanlar yoktur sadece Hak vardır. Bütün eşya ve varlıkların Allah sayesinde var olduklarını görme, her şeyi Allah'tan görmedir (Uludağ, 2005, s. 86). *Fark* ise halka Hak'sız işaret etmektir. Kulluğu müşahade etmektir. Halkı görmek fark, Hakk'ı görmek cemdir. Farkı olmayanın kulluğu cem'i olmayanın mârifeti olmayacağından ikisi de lüzumludur (Uludağ, 2005, s. 132). *Cem'u'l-Cem'* ise cem'in cem'i anlamına gelmektedir ve sâlikin ne kendini ne de halkı görmesi yalnızca hakikat sultanını görmesidir. (Uludağ, 2005, s. 87).

Nihânî, fark âleminden geçilerek cem'e terfî edilmesini ve bu düşünceyle ibadet yapılıp cuma namazının kılınmasını istiyor. Aynı zamanda "cem" ve "cuma" aynı kökten gelmekte olup "toplanma" anlamına gelmektedir. Toplanmadan da cuma namazının kılınması mümkün değildir. Nihânî'ye göre Cuma'yı kılmak için hem cem' mertebesine ulaşmış olmak hem de toplanmak gerekmektedir. Cem' mertebesine ulaşmadan, cuma namazı kılmadan ne kadar dünya âleminde dilsiz bir ömür geçirilecektir:

ᶜ Ālem-i **farḳ**ı bıraḳ **cem**ᶜe erip cumᶜ ayı ḳıl
Niçeme ᶜ ālem-i nāsūt ile bu ᶜ ömr-i ḫares (70/5)

Makamlarda terfi eyle ve "zât tevhidi"ni bil. Sâlik makamların sonunda, sıfatların zâttan başka bir şey olmadığını anlar. İşte bu cem'u'l-cem'dir. Bu makam saygınlığın saygınlığı olan bir makamdır ve seçkin kimselere aittir. Bu nedenle seçkin, varlıklı insanların mirasçısı olarak gezme, saygınlığı kendin kazan:

Eyle terfīᶜ-i maḳāmāt z̲āt-ı tevḥīdini bil
Budurur **cem**ᶜ **u'l-cem**ᶜ [ü] ḫāṣṣ-ı ḫavāṣ gezme heres (70/8)

Seni eğiten, terbiye eden mürşidin kıymetini bil; fark ehli ile cem' ehlinin idrakine heves eyle: (69/5)

Nihânî cem'u'l-cem' makamda Hak'tan başka hiçbir şey görmemiş, her şeyi Hak olarak görmüştür. Vahdet lisanından konuştuğu için de bütün eşya, isim ve sıfatları kendisine atfetmiştir: (75/5)

Farkdan cem'e geldim, Âdem dediler; Zât ve sıfat birbirinin aynı dediler; kimi nâ-mahrem, kimi mahrem dediler, hikmet sahrasında gezer idim ben:

Farḳdan cem^{c}e geldim Ādem dediler
Ẕāt ṣıfāt birbirin hem-dem dediler
Kim nā-maḥrem kimi maḥrem dediler
Ḥikmet ṣaḥrāsında cevlān idim men (127/19)

Nuh peygamber zamanında cem'ül-cem'e girdim ve yüce nurda gezdim. Kerbela olayını gizli ilimle gördüm, yetmiş üç levhasında, yani yetmiş üç milletin kaderinin belirlendiği levhada Selman idim. 73 milletin alın yazısı *bezm-i elest*te levhaya yazılmıştır. Selman Hz. Ali'nin kölesi olup ona sevgisi ve bağlılığı ile bilinmektedir. Hendek Gazvesi'nde hendek kazılmasını önermiş, ensar ve muhacirler Selman'ı kendilerinden sayma konusunda muhalefete düşünce Hz. Peygamber, Selman bizden ehl-i beyttendir, diyerek tartışmaya son vermiştir. Nihânî de Hz. Peygamber soyundan olup Hz. Ali'yi sevdiği için elest bezminde Selman olduğunu belirtmiştir:

Cem^{c}ü'l-cem^{c}e girdim Nūh-ı Nebīde
Geşt ü güẕār ile nūr-ı celīde
Kerbelā aḥvālin ^{c}ilm-i ḡafīde
Se-heftād levḥinde Selmān idim men (127/22)

Nihânî, fark âleminden geçilerek cem'e terfî edilmesini ve bu düşünceyle ibadet yapılmasını nasihat ediyor. Vahdet makamında ise sadece Hakk'ı görüyor.

2.3.2.2.4.5. Fenâ-Bekâ

Fenâ yokluk, hiçlik, geçici olmak; bekâ ise kalıcı ve daimî olmak anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta kötü huyların, davranışların yok olması fenâ; yerlerini güzel huyların ve davranışların alması bekâdır. Kulun kendi sıfatlarından sıyrılıp çıkmasına fenâ; Allah'ın sıfatlarıyla süslenmesine bekâ denir. İnsanın kendisini, etrafındaki halkı ve eşyayı görmemesi bekâdır. İnsanın fenâ halinde olduğunu da bilmemesi fenâdan fenâdır yani *fenâ ender fenâ*dır (Uludağ, 2005, s. 70). Tatçı'nın (1990) belirttiği üzere Allah ile beraber olma Bekâbillâh ancak Allah olma hali değildir. Beşerî vücud, bu makamda bir katrenin deryaya karışması gibi ilahî vücuda karışır (s. 327).

Kur'ân'da "Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir. Azamet ve kerem sahibi rabbinin zâtı ise bâkî kalır" (Rahmân 55/26, 27) buyrulmuştur. Dolayısıyla fenâ Kur'ân kaynaklı bir tasavvuf terimidir. Aslında Hakk'ın dışındaki varlıklar, kendi vücutları ile kâim olmadıkları ve varlığı kendinden bir zâtın varlığına muhtaç bulundukları için sanki yok hükmündedirler. Bu nedenle onun dışındaki her şeye fenâ elbisesi giydirilmiş ve bekânın sadece ona ait olduğu belirtilmiştir (Yılmaz, 1997, s. 34).

Kıdem, bekâ ve vahdâniyet birdir. Bu nitelikler sadece Allah'ta mevcuttur. Kıdem, başlangıcı olmayacak kadar eskiliği; bekâ, devamlılığı; vahdaniyet ise birliği ifade etmektedir. Doğruluk, samimiyet ve kararlılık hep bir sırdır. Bütün bunlar Allah'ın isim ve sıfatlarıdır. Allah'ın hikmet kandilinde yani onun ilminde bunların hepsi mevcuttur ve ruhlar, nurdur. Âlem bir tasdik aynasıdır yani Allah'ın tecellîsidir. İnsan da küçük âlem olduğu için Nihânî tasdik aynasına delil oldunu belirtiyor: (127/3)

Ḳıdem **beḳā** vaḥdāniyet birdürür
Sıdḳ [u] iḫlāṣ ḳıyām hep bir sırdurur
Ḥikmet ḳandilinde ervāh nūrdurur
Mirᶜāt-ı taṣdīḳa bürhān idim men (127/3)

Hayy (diri ve canlı) ve kayyum (bakî ve kaim olan) Allah'ın sıfatlarındandır. Bu nedenle ona yokluk gelmez; sırlarımızın daveti "Ölmeden önce ölünüz!" hadisi

gereğincedir. Sırra ulaşmak için "Ölmeden önce ölüp" fenâ makamına erişmek gerekmektedir çünkü davetiyede yazan budur:

Ḥayy [u] Ḳayyum maẓharıdır hīç **fenā** gelmez aña
Mūtū ḳable[1] *en-temūtū* daᶜvet-i esrārımız (67/5)

Bu vücut hep vahdetin kesretidir. Allah'ın sıfatlarının tecellîsidir. Allah'a ulaşmak için kesretin eritilmesi, kendi fiillerinin görülmemesi gerekmektedir. Fenânın fenâ bulması için başka bir deyişle *fenâ ender fenâ* için kesretin tamamıyle yok edilmesi gerekmektedir, ancak bu şekilde asıl olana ulaşmak mümkündür:

Bu vücūd hep keṣretidir vaḥdetiñ
Keṣretile vaḥdete ermez **fenā** (1/10)

Fenâfillâh makamının seyri fillâhdır yani Allah'tan seyirdir. Hakk'ın sıfatları ile sıfatlanmak, isimlerini tahakkuk ettirmek ve ahlakı ile ahlaklanmak, böylece ufuk-ı a'lâ'ya ulaşmaktır. Bu mertebeye ulaşan sâlikte beşerî sıfatlardan eser kalmaz. Tevhîdi Zât'ın tevhîdidir, makamı onun cemâlidir, ona kavuşmaktır:

Bunuñ çün seyr-i fi'llāhdır **fenāfi'llāh** maḳāmı bu
Daḫı tevḥīd-i ẕātıdır maḳāmātı cemāl olmuş (72/20)

Nihânî fenâ makamını gelip geçici bir yer olarak görmektedir. Bu nedenle Allah'tan bu makamdan haz vermemesini ve başka zenginliklerden mutluluğu kesmesi için tam olarak fakirliğe eriştirmesini diler. O, berzah vadisini geçip fakr u fenâya razı, "*Yoksulluk övüncümdür,"* mutluluğuna nail olunmasını tavsiye eder:

Ḫudāyā isterem senden baña verme **fenā**dan ḥaẓ
Erişdir faḳr-ı tāmma men kesem ġayr-ı ġınādan ḥaẓ (85/1)

Geç bu berzaḫ vādisin **faḳr [u] fenā**ya ḳā'il ol
ᶜAzm edip *el-faḳru faḫrī*[1] devletine nā'il ol

---

[1] ***Mūtū ḳable en temūtū.*** **"Ölmeden önce ölünüz."** (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/29)

Sırr-ı *mā-zāġa'l-baṣar*[2] remzine cāndan mā'il ol
Serserī köhne cihān bāġında cānā ᶜ āḳıl ol
ᶜ Aḳl-ı dānādır dilā Sīmurġ-ı ᶜ Anḳādan ġaraż (80/3)

Aşk hastası olan gönül gözü açık kimse, dağdaki bitkilerden derdine derman istemez. Fenâ bezminde, bu dünyada kâmil insan örümceğin zayıf ağlarına tutunmaz, ona ancak inancı zayıf olan insanlar tutunur. Sultan gönül şehrine, yani âşığın kalbine hoş bir otağ kurmuştur. Her kimin yüreğinde Hak derdinden bir yara olsa sonunda dermana erip onun yardımıyla gönlü sağ olur:

Marīż-i ᶜ aşḳ olan dānā hīç ister mi devā-yı daġ
Fenā bezminde merdümler olur mu ᶜ ankebūta āġ
Ki dil şehrine sulṭān ḳurdu ṭāḳ-ı ᶜ ālī ḫoş otāġ
Her kim[iñ] kim derd-i Ḥaḳdan yüreginde olsa dāġ
ᶜ Āḳıbet dermāna erip cān [u] gönlü ola ṣaġ (92/1)

Bu dünya gelip geçici bir zindandır. Bu yokluk zindanından dışarı çık, bak ki ne kadar geniş yoluz; yükünü hafiflet, bu mâsivâdan kurtul, mi'râcın aslıyız; bunlar anlamlı sözlerdir, sanmayın ki harcamaya muhtacız:

Bu **zindān-ı fenā**dan ṭaşra gel gör kim ne minhāciz
Sebük-bār ol bu ḥaml-i mā-sivādan aṣl-ı miᶜ rācız
Maᶜ ānī manṭıḳıdır bu ki ṣanmañ ṣarfa muḫtācız
Benim ᶜ ilm-i ledünnümden hezārān Ḫıżr olur ᶜ āciz
Menim her bir tecellīmden niçe biñ Mūsālar ḥayrān (129/3)

Fenâ denizinde boğulmak büyük bir zevktir. Ey Nihânî! Gizli ilme zevk denizinden bahsetme, konusunu bile açma, dalgamız coşunca biz fânilik denizine gideriz:

Dalġamız cūşa gelir **baḥr-ı fenā**ya gideriz

---

[1] ***El-faḳru faḫrī*** *ve bihī eftaḫiru.* "**Yoksulluk övüncümdür**, ben onunla övünürüm (Yılmaz, 2013, s.153).
[2] ***Mā-zāġa'l-baṣaru*** *vemā ṭaġā.* "**Gözü ne kaydı** ne de hedefinden şaştı." (Necm 53/17).

[c] İlm-i ġaybīye Nihānī deme ẕevḳıñ yemini (156/7)

Sâlik'in bekâbillâh mertebesine ulaşması için geçmesi gereken makamlar vardır. Bunlar; fenâfi'ş-şeyh, fenâfi'r-Resûl, fenâfillâh makamlarıdır. Allah bir vesileyle bilinir, tanınır ve bulunur. Buna vesile olacak kişi ise mürşid-i kâmildir. Sâlik ilk olarak bir mürşid-i kâmile bağlanıp onda fâni olacaktır ve her gittiği ve baktığı yerde kendi şeyhini görecektir. Fenâfi'ş-şeyhi yaşayan sâlik fenâfi'r-Resûle ulaşacaktır. Bu makamda sâlik, Resûl'ün manasını öğrenir, Muhammedî nurun candan içeri olduğunu anlar. Üçüncü fenâ mertebesi ise fenâfillâhtır. Fenâfillâh, varlıkta yok olmak fenâdan sonra bekâ ise yoklukta var olmaktır (Tatçı, 1990, s. 327). Nihânî, bu makamların hepsini gördüğünü, bekâbillâha ulaştığını ve uyuyanlar arasına karıştığını ifade eder:

Fenā'-i fī'r-Resūl oldum
Fenā-ender-fenā gördüm
Beḳābi'llāh ile doldum
Mürekkeble niyāmūta (147/6)

Nihânî, Allah dışındaki varlıkları fenâ olarak adlandırmıştır. Çünkü bu varlıklar kendi vücutları ile kaim olmamıştır ve yok hükmündedir.

2.3.2.2.4.6. Terk

Bırakmak anlamına gelmektedir. Tasavvufta ise dört şekli vardır: *Terk-i dünya;* zahit bütün dünya nimetlerini, malı ve mülkü ahiret için terk eder. *Terk-i ukbâ;* ârif cenneti ve oradaki nimetleri, ilahî cemali temaşa için terk eyler. *Terk-i hestî;* sâlik kendi varlığını terk eder ve Hak'ta fâni olur. *Terk-i terk;* kâmil ârif, terki de terk eder, aklında ve zikrinde terk diye bir kavram olmaz (Uludağ, 2005, s. 353).

Nihânî, hikmetinin Cebrâil'in nefesi olduğunu ifade eder. Ondan sadece bir nefes çekenler dahi cismanî ve ruhanî iki âlemi de terk etmişlerdir:

Bir kez anı nūş edenler **terk-i kevneyn** etdiler
Nefḫa-i Rūḥü'l-Ḳudüsdür ḥikmet-i esrārımız (67/4)

O, Hz. Muhammed'in yolunda başını terk etmiştir. Allah'a şükürler olsun ki Ahmed'in sülalesinin dostuyum, onun yolunda başımı terkettim bu nedenle sonsuz şeref sahibiyim:

Ḥamdüli'llāh ben muḥibb-i ḫānedān-ı Aḥmedem
Terk-i ser ḳıldım yolunda cāvidān-ı emcedim (115/1)

Nihânî nâdâna lafı sözü, dedikoduyu, *câze yecûzî*yi yani caizdi, caiz değildi bütün bunları bırakmasını, vücûbu terk ederek imkâna ayak basmasını ister. Vücûb, bir şeyin zâtından dolayı yokluğunun tasavvur edilememesi; imkân ise bir şeyin zâtından dolayı varlığı ya da yokluğunun tasavvur edilebilmesi anlamına gelmektedir (Kutlu, 2019, s. 128). Nihânî nâdânın varlıkla yoklukla uğraşmak yerine ulûhiyet âleminden bu âleme ayak basmasını ve bir şeyhe bağlanarak doğru yolu bulmasını ister:

Niçe bir ḳīl ü ḳāl *cāze yecūzī*
Vücūbu **terk** et imkāna ayaḳ baş (76/2)

Kibir ve kini terk ederek melamiyyun yolunun kalenderi olmayı, nefis yılanına zehir verilerek ruhun canlı tutulmasını ve bu yolun düşkünü olmayı olmayı nasihat eder:

Terk edip kibr ü kīni ol bu rāhıñ efgendesi
Nefs-i māra sem verüben rūḥuñuñ ol zindesi
Bu melāmiyyūn yolunuñ ola gör sen rindesi
Var yürü cān ile ol bir merd-i Ḥaḳḳıñ bendesi
Himmet-i merdāndır ey dil dürr-i yektādan ġaraż (80/4)

Nihânî bütün malı mülkü, bütün varlığı terk ederek aşk meyhanesine girmeyi tavsiye eder. Ancak bu şekilde ilahî feyzlerden, ilimlerden olgunluğa erişilecektir. Yüce cennetten maksat sevgiliye yani Allah'a kavuşmadır, Allah için cenneti terk etmektir. Âdem, cenneti Allah'ın cemâlini görme aşkıyla terk etmiştir. Onun için önemli olan cennette kalmak değil Allah'a kavuşabilmektir. Hiçbir şüphe duymadan dünyaya ayak basmıştır:

Gir bu [c] aşḳ mey-ḫānesine **terk** ḳıl māl ü menāl
Tā füyūżāt-ı ilāhīden saña ere kemāl
Ḳahrına ṣabr et Nihānī keşf ola luṭf-ı cemāl
Ẕātiyā gel iste Ḥaḳdan rūz [u] şeb ḳurb-ı viṣāl
Vuṣlat-ı cānāndurur firdevs-i a[c] lādan ġaraż (80/5)

[c] Aşḳile Ādem behişti **terk** edip
Başdı dünyāya ḳadem bī-irtiyāb (16/10)

Şanı şöhreti, makam sahibinin kapısını; atı, ipek kumaşı, bağı, sarayı, parayı bırakıp eski, yünden yapılma sof elbise giyilmesini ve Allah aşkında, ona kavuşmada arsız olunmasını nasihat eder: (88/3)

Dünya nimetlerine, makama mevkiye değer vermek ona göre putperestliktir. Putperestlikten kurtularak en baştaki konak yerine varılacağını, mâsivânın terkiyle bütün konak yerlerine ve her mesafeye ulaşılacağını, tarikat sırrını inkâr edenlerin menzile erişemeyeceğini belirtir:

Put-perestlikten ḫalāṣ ol eresin ser-menzile
Mā-sivāyı **terk** ḳıl kim varasın her menzile
Münkir-i sırr-ı ṭarīḳat ermez ol ḫar menzile
İttifāḳ-ı reh-ber-i tevḥīd ile er menzile
Reh-zen-i kūy-ı vefādır inḥirāf [u] iḫtilāf (95/2)

Nihânî evini, yurdunu ve şeyhliği terk ederek tamamıyla vahdete ulaştığını ifade eder. Sonra bir önceki söylediği sözün hikmetine çalışarak hata yaptığını, utanç duyduğunu; aslında dostu, yabancıyı kısacası her şeyi gönlünde cem' ettiğini, gözü her nerde veya kim baksa Hakk'ı gördüğünü belirtiyor:

Erişdim vaḥdet-i ṣırfa ḳılıp **terk** dār [u] deyyārı
Duruşdum ḥikmet-i ḫarfe bir [c] aḳdem neng ile[c] ārı
Ḳamusun dilde cem[c] etdim ne yār ḳaldı ne aġyārı
[c] Aceb ḫayrān [u] mestim ki bilişden bilmezem yārı

Gözüm her ḳanda kim baḳsa görünen ṣūret-i Raḥmān (129/6)

Cebrâil'den nefes alanlar hem bu dünyayı hem de diğer dünyayı terk etmeye hazırdır. Nihânî Hz. Peygamber'in yoluna başını terk etmiştir. Mala, mülke ve şöhrete değer vermeyi putperestlik olarak kabul eder. Aslında terkten ziyade her varlıkta Allah'ı görebilmek önemlidir.

2.3.2.2.4.7. Niyâz

Dua, yalvarma, yakarma, tevazu gösterme, selam, himmet, baş kesmek anlamlarına gelmektedir (Uludağ, 2005, s. 278).

Yalvarıp yakarmam odur ki, bu câhil, inkâr sıfatından kurtulsun; alçak, sefil, zevk ve eğlenceye düşkün, mundar sıfatlarıyla hayal kırıklığına uğramasın:

Niyāzım bu cehil inkār ṣıfātından ola ḫāliṣ
Denī esfel sefīh aḥbeṣ ṣıfatla olmaya ḫüsrān (132/10)

Nihânî Allah'a niyazda bulunur. Gece gündüz niyâz edip, yanıp yakılıp âdetâ ciğerleri yanmıştır. Hz. Peygamber'e niyâz eder. Ey inayet, yardım kaynağı, ihsan nazarı şefaat kıl, şefaat kıl! Niyâzım gerekli görüldüğünde bu sözüm çok güvenli oldu:

Her ḫālile bir yādigār
Etdi Nihānī āşikār
Niyāz eden leyl ü nehār
Sūzān olup yandı kebed (48/9)

Şefā^{c} at senden ey ^{c} ayn-ı şefā^{c} at ḳıl şefā^{c} at ḳıl
Niyāzım mültezemde bu kelāmım pür-emān oldu (152/4)

Dîvân'ın geneline niyaz teması hakim olsa da sadece "niyaz" kelimesinin geçtiği beyit ve bentler örnek verilmiştir.

2.3.2.2.4.8. Keşf-Keramet

Keşf; açığa çıkarma, perdenin açılması, gizli olanı meydana çıkarma, sezme, tahmin etme anlamlarına gelmektedir. Tasavvufî düşünceye göre maddî âlemden gelen tesir, kir ve pas kalbin gayb âlemini görmesine engel olan bir perde (hicâp) oluşturur. Ancak nefsi kırmayla bu perde açılmaktadır. Bu şekilde kalp gözünün açılıp gaybın ayan-beyan görülmesine keşf denir. *Mükâşefe*, beden ve his perdesinin kalkması, ruh âleminin seyredilmesi. *İlham*, doğrudan ve aracısız Allah'tan alınan bilgidir. İbnü'l-Arabî'ye göre velîler bilgileri peygamberlere vahiy getiren meleğin aldığı kaynaktan doğrudan alırlar (Uludağ, 2005, s. 213).

Keramet, bir kişide harikulade bir hâlin ortaya çıkmasıdır. Bu harikulade hâlin peygamberlerde ortaya çıkanlararına *mucize*, Hakk'ın velîsinde zuhur edenlererine ise *keramet* denmektedir. İki çeşit keramet vardır. Birincisi; ilimde, irfanda, ahlakta ve Allah'ın emirlerini yerine getirmede güzel meziyetler olan manevî, hakiki kerametttir. İkincisi ise kevnî ve sûrî kerametttir; uzun mesafeyi kısa sürede alma, ateşte yanmama, su üzerinde yürümedir. Sûfiler bu tür kerametlere çok fazla riayet etmezler çünkü *mekr-i ilâhî* olmasından çekinirler. En değerli keramet kişinin kötü huyunu bırakıp iyi huy kazanmasıdır (Uludağ, 2005, s. 211).

Kâinatta her şey Hz. Muhammed'in nurundan yaratılmıştır ve onun cilvesi yani yansımaları oldukça fazladır. Ancak onu keşfetmek çok kolay değildir, bunun için dehâ olmak gerekir:

Nūr-ı Aḥmed cilvesi çoḳdur cānım
Anı **keşf** etmek degil mümkin dehā (1/32)

Nihânî kendisine ilhamın gelmesini şu şekilde anlatır: O gece dostlar hoş bir şekilde toplanmışlar kalbi cilalamışlardır çünkü misafire hazırlık vardır. Bu hazırlıktan sonra pîr, tahtı olan gönül hanesine teşrif eder ve bütün mâsivâ bağları ortadan kalkar. Mutlak gayb Nihânî'de kâinatın sırlarını bilme kudretini yani ondaki irfanı keşfeder ve aracısız bir şekilde Nihânî'ye ilham doğar, zahmetsiz bir şekilde renkler kalbine nakş olur. Perde açılır ve ona lahût âleminin sırrı erer. Mana Hızr'ı feyz eder, ilhamda bulunur, lutuf hanesine davet eder:

Ḥoş tecemmu[c] etdiler yārān bu şeb
Ḳalbe cilā verdiler mihmān bu şeb (17/1)

Bu göñül ḫānesi pīriñ taḫtıdır
Teşrīf eder ṭāḳına ḫāḳān bu şeb (17/3)

Ref[c] olur cümle ḳuyūd-ı mā-sivā
Ġayb-ı muṭlaḳ **keşf** eder [c] irfān bu şeb (17/4)

Bī-tavassuṭ vāridāt **ilhām** olup
Bī-tekellüf naḳş olur elvān bu şeb (17/5,6,7)

Doğrusu budur ki Nihânî'nin keşfi, sırları ortaya çıkardı ceberût âlemine ulaşıp hakka'l-yakîni gör ve şüpheyi kes. Âlem-i ceberût ilahî isim ve sıfatlar âlemidir. Allah'ın bulunduğu ilahî kudret âlemidir. Nihânî ceberrût âlemini hakke'l-yakîn olarak nitelendirir. Var Allah'ın bulunduğu kudret âlemini gör ve şüpheyi kes. Nihânî'nin keşfi ortada bir remizdir. Öyle bir aşk bilginiyim ki ilmime akıl ermez, mana zevki keşfolup gönlüme inmiştir:

Ḥaḳ budur **keşf**-i Nihānī eyledi remz-i [c] ayān
Var ceberrūt [c] ālemin ḥaḳḳa'l-yaḳīn gör ẓannı kes (70/9)

Öyle bir dānā-yı [c] aşḳım [c] ilmime ermez [c] uḳūl
Keşf olup ẕevḳ-i ma[c] ānī göñlüme ḳıldı nüzūl (109/1)

Gizli sırrı (Nihânî'nin sırrını) göremiyor veya keşfedemiyorlar, sabır olsun! Hikmete hüner olup sadakat ile hizmet göremem. Kötü huylarım iyi huylara dönüşmüştür bu nasıl bir haldir, sanırım ki keramet ehliyim:

Bu ḥālile [c] acebdir zu[c] mumu gör
Ṣanıram kendimi ehl-i **kerāmet** (33/9)

Ṣabr-ı kün **keşf**-i şühūd sırr-ı Nihān etmege ḫoş
Ḥikmete māhir olup ṣıdḳile ḫiẕmet göremem (122/7)

İlk önce Muhammedî nurun keşfedilip kâinattaki her şeyin oun nurunun cilvesi olduğunu anlamak gerekmektedir. Belli bir manevî olgunluk ve hazır bulunuşluktan sonra gayb âleminin perdeleri açılır.

2.3.2.2.4.9. Halvet

Uzlet, inziva, tek başına yaşamak, topluma karışmamak ve yalnızlık anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta ise bir kimsenin, bir meleğin bulunmadığı bir ortamda Hak ile mânen, konuşmak, rûhen sohbet etmektir. Mâsivâdan tamamen alakayı kesip Hakk'a yönelmek ve kişinin kendisini ibadete vermesidir (Uludağ, 2005, s. 156).

Nihânî'ye göre halvet tarikatın temel esaslarından biridir. Dört şeye önem göstermek gerekir; açlık, halvet, sessizlik (az konuşmak) ve az uyumak. Nihânî bunlara devam edilmesini meziyet sahibi insanlara nasihat eder.

Rükn-i kāmilden daḫı dört şey'e eyle ihtimām
Cūᶜ [u] **ḫalvet** ṣamt [u] sehre oldu devām ey ḥasīb (18/5)

Halvetin "hā"sından maksatın ne olduğunu bilmek dilersen o kalbin boşluğuna işaret olunmuştur, bu harfi tanı. Halvetteki "lam" harfi hakiki sâlikin zikirden aldığı lezzete işarettir:

Nedürür *ḥā*-yı **ḫalvet**den murād bilmek ise maḳsūd
Ḫuluvv-i ḳalbe remz oldu bu ḫānıñ ḥarfini ṭanı (155/2)

Daḫı **ḫalvet**de *lām* ḥarfi ki lezzet bula zikrinde
Aña īmā işāretdir eyā sālik-i Ḥaḳḳānī (155/5)

Halvetde "vav" harfi, vefayı ve elest bezminde verdiğimiz ahdi içermektedir. Bu ahde bağlı kalmak vefadır. *Kur'ân'*da "Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size vaad ettiklerimi vereyim*,"* (Bakara 2/40) buyrulmuştur. Sâlik biatde temkin ede ve televvünden fânî ola; yani karar verip kararsızlıkta geçici ola. *Telvîn,* doğru yol üzere karar kılma; iyice yerleşme makamı ise *temkîn*dir. Kul bu yolda bir halden diğerine

geçtiğinden telvîn ehli olmaktadır. Hakk'a ulaşınca ise temkîn ehli olmaktadır (Uludağ, 2005, s. 351). Bu yolda Allah'ın boyasına boyansın yani kimlik tercihini bu boyadan yana kullanarak bu istikamette hayatını sürdürsün. Halvetin "tā" sı sonsuza kadar temkin tuta, telvin hâlinden sakınıp yemini sonuna kadar saklaya:

Daḫı **ḫalvet**de *vāv* ḥarfi vefā bi'l-ᶜahde şāmildir
Ede bīᶜatde ol temkīn televvünden ola fānī (155/7)

Olupdur **ḫalvet**iñ *ṭā*sı ṭuta temkīn ebed āḫir
Ṣaḳınıp ḥāl-i telvīnden güzel ṣaḳlaya peymānı (155/10)

Halvet, tarikatın temel esaslarından biridir. Buradaki amaç sâlikin bütün mâsivâdan tecrîd edip nefsini öldürerek Allah'a yakınlaşmasıdır.

2.3.2.2.4.10. Melamet

Kınama, ayıplama, karalama, kötüleme anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta selameti terk etmektir. Ayıplayanların ayıplamasına bakmadan doğru yolda yürümektir (Uludağ, 2005, s. 241). Melamet neşesine sahip, melamet meşrebini tercih eden, melamet tarîkini tutan kimselere *Melametî* denmektedir. Sûfilik ile Melamîlik arasında farklar bulunmaktadır: Sûfilerin suf, hırka ve tâc gibi belli bazı kıyafetleri vardır. Melamet ehlinin belli bir kıyafeti yoktur. Sufiler ibadet, zikir, semâ, vecd gibi halleri gizlemezler. Melamîler ise bütün bunları ve özellikle de nafile ibadetleri gizli tutarlar. Sûfilerin belli bir tarikat merasimleri vardır, Melamîler ise her türlü merasimden kaçınırlarlar ve sohbete önem verirler (Uludağ, 2005, s. 242).

Nihânî'ye göre melamet ehli olmanın koşulu kendini toprak edip tevazu eylemek, muhalefet olmayıp hainlik etmemektir. Çalış, dua ve zikre devam et, yoksa yok yere ayıplanma:

Çalış evrād [ü] ez̲kāra devām et
Ve-ger-ne yoḳ yere olma **melāmet** (28/5)

Özüñü ḫāk edip eyle tevāżuᶜ

Ḫilāfında gezip olma ḫıyānet (28/6)

Kibir ve kini terk edip bu yolun düşkünü ol, yılan nefsine zehir vererek onu öldürüp ruhunun zindesi ol ve melamiyyun yolunun rindi ol. Melamiyyun yolunun rindi olmanın şartı kibir ve kini terk etmek ve nefsi öldürmektir:

Terk edip kibr ü kīni ol bu rāhıñ efgendesi
Nefs-i māra sem verüben rūḥuñuñ ol zindesi
Bu **melāmiyyūn** yolunuñ ola gör sen rindesi
Var yürü cān ile ol bir merd-i Ḥaḳḳıñ bendesi
Himmet-i merdāndır ey dil dürr-i yektādan ġaraż (80/4)

Melamet ehli olmanın şartı ruhu tasfiye etmeye bağlanmıştır. Kibir ve kini terkederek alçak gönüllü olunması gerektiği vurgulanmıştır.

2.3.2.2.4.11. Nefes

Nefes; soluk, enfâs anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta Gayb'ın latifeleriyle gönülleri ferahlandırmasıdır. Mürid üç durumda değerlendirilmektedir. *Vakit sahibi;* yeni başlayan, vaktini iyi değerlendiren müriddir. *Hâl sahibi*, "orta" olarak nitelendirilir. Bu hâl ulvî âlemden gelen nurların ervâha, oradan kalbe, kapten bütün bedene inmesidir. *Nefes sahibi* ise Hak tarafından istekleri geri çevrilmeyendir. Gönül ehli için vakit, ruh sahibi için hâl, sır sahibi için nefes söz konusu olmuştur (Uludağ, 2005, s. 273). Tatçı (1990, s. 356) Âşık'ın insan-ı kâmile intisap etmeden evvel bir ölüye benzediğini ve bu ölünün mürşidin hayat bahşeden nefesiyle dirildiğini, nefesin mürşidin ilahî hayat veren sözleri, duası, feyzi ve taliplere manevî tasarrufu olduğunu, belirtmiştir.

Sır sahibi için nefes söz konusudur. Âlem, Âdem ve Hak, bunların sırları bir nefestir. Allah âleme ve Âdeme kendi ruhundan üflemiştir. Âdem âlemin özüdür, ona zübde-i âlem denilir, çünkü toprağı âlemin dört bir yanından seçilerek getirilmiştir:

Sırr-ı ᶜālem sırr-ı Ādem sırr-ı Ḥaḳ
Yek-**nefes**dir ṣaġ [u] ṣol [u] şeş-cihāt (31/5)

Mürşidin nefesi erişmezse kılda temizlik olmaz veya en ufak şeylerde dahi insanın işi yolunda gitmez. O, toplumda insanları kurtarmak için çalışır, baruda ateş konmayınca nasıl ki şevk gelmezse insanları da şevke getirecek olan da mürşiddir. Nefsin esiri olanlar cehennemde eziyet içindedir, karga havaya yönelse leşten başka ne avlar "hevâ"nın heves anlamı düşünülürse karga nefsine yönelse leşten başka ne avlar:

Ḳurtaram deyü çalışır bu ṣıfatdan ḳamuda
Ḳoymayınca şevḳ gelir mi hīç āteşi bārūda
Nefẖ-ı mürşid ermeyince pāk mı olur ol mūda
Şol esīr-i nefs olan dā'im mu^{c} a**z̲z̲**eb ṭāmūda
Cīfeden ġayrı ne ṣayd eder hevāya aġsa zāġ (92/4)

Bu yolda mürşidin elinden tutup biat telkinini şart eylemek, pîrin nefesine bağlanıp Allah'ın zikrini devam ettirmek gerekir. Can bu kafeste küf pas içindedir; her bir solukta Allah diyelim:

Yed-i mürşid ṭutup telḳīn-i bī^{c} at eylemekdir şarṭ
Nefes-i pīre bağlanmaḳ devām-ı **z̲**ikr-i Yezdānī (155/8)

Cān bu ḳafesde jeng ile pasda
Her bir **nefes**de diyelim Allāh (143/4)

Nefes, hem soluk anlamında hem de mürşidin duası, manevî tasarrufu olarak kullanmıştır.

2.3.2.2.4.12. Hikmet

Hikmet; felsefe, düşünme melekesinin itidal halinde olması, uygulamayla, tecrübeyle kazanılan doğru bilgi, hakka uygun düşen söz, söz ve davranıştaki isabet, her şeyin en mükemmeli, olanı olduğu gibi bilmek anlamlarına gelmektedir (Uludağ, 2005, s. 169).

Sûfiler hikmet sözcüğüyle "ledünnî bilgi"yi kastetmişlerdir. *Kur'ân*'da "And olsun ki vaktiyle Lokman'a şu hikmeti vermiştik…" (Lokman 31/12) ayetindeki hikmet, bâtınî ilim olarak yorumlanmıştır. "Hikmet müslümanın kaybolmuş malıdır, nerede bulursa almalıdır." hadisinde yine hikmet ile kastedilen bâtınî ilimdir. Yine *Kur'ân*'da "O,

dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nâil olmuş demektir. Bunu ise ancak derin kavrayış sahibi olanlar düşünüp anlarlar," (Bakara 2/269) buyrulmuştur. Bu durumda hikmetin en önemli özelliğinin Allah tarafndan ve yalnız Allah'ın dilediği kullarına verilen bilgi olduğu anlaşılır.

Tasavvufta bütün âlem Allah'ın isim ve sıfatlarının aynası durumundadır. Bu ayna yani âlem ve Âdem Allah'ın ilminin, hikmetinin bir yansımasıdır. Nihânî bu hikmet aynasını ve yaratılışını; ruhumu aklandırıp sağlama aldım, kan denizini sonuna kadar birer birer toz eyledim, hikmet aynasının sonunu anlattım, güzelliğimi aşikâr kıldım dilim lal oldu, şeklinde anlatmıştır. İnsanın güzelliği, mükemmelliği karşısında dilin tutulması olası bir davranıştır. Bu güzellik karşısında Allah'ın hikmetini görmek mümkündür:

ᶜ Aḳd edip ibrāne rūḥum verdim istiḥkāmını
Baḥr-ı demden yek-be-yek rīg eyledim fercāmını
Eyledim taṣvīr-i mir'at ḥikmetim encāmını
Ḥüsnümü ḳıldım nümāyān oldum ebkem ibtidā (2/5)

Nihânî asıl ledün ilminin, hikmetin Hz.Peygamber'de olduğunu ifade etmiştir. Lokman'a hikmet verilmiştir ancak ilimlerin aslı ondadır. Kâmil mü'min olursan gam yeme, insanın kalbi gizli hazinedir; bilgi, hikmet oluğundan sürekli olarak akıp gelir, sen bu bilme heyecanını koru:

Loḳmāna ḥikmet verildi sendedir aṣl-ı ᶜ ulūm
ᶜ İlm-i ledün dersini ᶜ irfāna geldim yā Resūl (108/2)

Olursañ mü'min-i kāmil yeme ġam
Bilirsin gizli kenzdir ḳalb-i ādem
Aḳar mīzāb-ı ḥikmetden dem-ā-dem
Maᶜ ārif cerriñi gel eyle maḥfūẓ (86/3)

Benim Allah'ın diliyle konuşmam onun hikmetidir. Bilgi bana onun tarafından verilmiştir. Hem çok iyi gören hem de işitenim; bu durum, kavramanın ve Allah'ın hikmetidir. Bu Nihânî, hikmet incisi söyledi (Dîvân). Bu hikmet incisi Kur'ân'ın özüdür ve Kur'ân'ın kabuğundan daha lezizdir:

Zā zebān-ı Ḥaḳḳ iledir nuṭkumu bilseñ benim
Sin semīᶜ em hem baṣīrem ḥikmet-i ᶜ irfān hū (134/6)

Bu Nihānī dürr-i ḥikmet söyledi
Maġz-ı Furḳān kışr-ı Ḳur'āndan leẕīẕ (52/9)

Nihânî, hikmeti Allah'ın ilmi ve ezelî bilgisi olarak almıştır. Ezelde var olan bu bilginin ortaya çıkmasıyla Allah bunları izlemek istemiş ve nitekim hikmet aynası yani âlem vuku bulmuştur. Lokmana hikmet verilse de ilimlerin aslı Hz. Peygamberde'dir.

2.3.2.2.4.13. Vuslat

Vusul; ulaşmak, erişmek, ermek anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta Hakk'a ermek, kemale ermek, olgunlaşmak, seyr ü sülûku tamamlamaktır (Uludağ, 2005, s. 382). Tatçı'nın (1990) belirttiği üzere ezelde bütün varlıklar Allah'la beraberken "denizden kopan bir ırmak gibi madde âlemine gönderilmiştir." Bu sudurla beraber ayrılık hâli yaşanmaya başlamıştır. İnsan ve varlık aslı olan dünya âleminden tekrar geldiği âleme dönecektir. Bu dönüş vuslat halidir. İnsan firkat durumunda Allah'ın birliğinden habersiz ve onun güzelliğinden mahrum yaşar (Tatçı, 1990, s. 363).

Nihânî de kesretin vahdete kavuşacağını ifade eder. Tek, bir anlamına gelen ahad; Allah'ın sadece zâtının ismidir. "Hiçbir şekilde çokluk ve sayı fazlalığı düşünülmeyen halis ve mutlak tektir," (Uludağ, 2005, s. 27). Vâhidiyyet ise isimlerin kaynağı olması nedeniyle yine Allah'ın zâtıdır (Uludağ, 2005, s. 27). Pek çok şeyin üzerinde Allah'ın varlığının ve birlğinin görünmesidir. Yaratılışta, Ahad'dan vahidiyyet, kesretin zuhurudur. Ancak bu durum yani bir olan varlığın çok görünmesi yalnızca bir görünüş meselesidir. Gerçek sûfi çoklukta birliği görür, kesret vahdete kavuşur. Nihânî kendini Hakk'tan ayıranlara kızmış ve onların milletinin dahi belirsiz olduğunu söylemiştir:

Aḥaddan vāḥidiyyet çün ẓuhūru ᶜ ayn-ı keṣretdir
Gören bu keṣreti vaḥdet olar vāṣıl-ı vuṣlatdır
Özün tefrīḳ eden Ḥaḳdan ᶜ aceb bilmem ne milletdir

Seni sen ṣanma kim sensin bu keṣret ᶜayn-ı vaḥdetdir
Bürünüp çār ᶜunṣuru yüzüñden eyledi maᶜmūr (59/2)

Cennet, bütün nimetlerinden dolayı insanların ulaşmayı idealize ettiği son basamaktır. Ancak sûfiler cenneti orada Allah'ı görme ve o sevgiliye kavuşma arzusuyla hayal eder ve isterler. Cennetteki bütün varlıklar olağanüstü özellikte ve harikulade niteliktedir. Ancak bu özelliklere sahip olmalarına rağmen yine de hepsi Hakk'ı ister. İşte bu nedenle cennet nimetleri, yüce cennet, Tûbâ, Kevser, güzel gözlü cennet kızları, bütün bunların hepsi, kavuşma zamanını zikrederler:

Cennet naᶜīm ḫuld-ı berīn Kevṣer [ü] Ṭūbā ḥūr-ı ᶜīn
Vuṣlat demin iẕkār eder (97/18)

Nihânî sevgilinin kavuşma cem'inin cem'ine geldiğini belirtiyor. Burada cemü'l-cem kavramı ortaya çıkmaktadır. Uludağ (2005, s. 87) bu durumu, "sâlikin ne kendini ne halkı görmesi yalnızca hakikat sultanını görmesi, Hakk'tan başka hiçbir şey görmemesi hali" şeklinde anlatmıştır. Şiirde bu durumun gerçekleşmesinde Nihânî'nin hâl ve vaziyetleri etkili olmuştur. Hak onun gözyaşlarına merhamet kılarak kavuşma cem'ine gelmiştir ve güzelliğinin mumunu kalbinde yakmıştır:

Oldu bāᶜiṣ ẕāt-ı vaḥdet lemᶜine
Merḥamet ḳıldı bu çeşmim demᶜine
Geldi maḥbūb cemm-i **vuṣlat** cemᶜine
Perr ü bāl yaḳdı cemāliñ şemᶜine
Ḳāf-ı ḳalbimde bugün ᶜAnḳā-yı ᶜaşḳ (100/3)

Ey Allahım, sen ezelden gizli bir hazine idin, hep böyle demiştin, öyleyse sana kavuşmak, senin vuslatın gerçek midir?

Deriñ ben gizli idim tā ezelden
O demde **vuṣlat**ıñ ḥaḳ mı İlāhī (158/2)

Cennet, bütün nimetlerinden dolayı insanların ulaşmayı idealize ettiği son basamak olmasına rağmen cennetteki bütün varlıklar Allah'a kavuşmak ister. Sâlikin cenneti arzulaması ise cennetin nimetlerinden değil orada Allah'la kavuşmak istemesindendir.

2.3.2.2.4.14. Dünya

İçinde yaşanılan yerküredir. İnsanı Allah'tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren her şey tasavvufta dünya olarak bilinmektedir. Mal ve menfaat, itibar, mevki, hırs, şan ve şöhret bunlardandır. Zâhid ve sûfiler dünyayı yılana, zehire, cadıya, fahişeye benzetmişlerdir (Uludağ, 2005, s. 112). Cebecioğlu da (1997) dünyayla ilgili benzer şeyler söylemekle beraber onu dört anlamda ifade etmiştir. Seni Allah'tan alıkoyan her şey, imtihan yeri, ahiretin tarlası ve geçici fani yer (s. 229).

Bursevî'ye göre eşya esmaya, esma ise müsemmaya delalet etmektedir. Bu nedenle eşyayı yermek esmaya taarruz, esmaya taaruz ise müsemmayı kötülemek anlamına gelmektedir (Ceylan, 2007, s. 302).

Dünya seni çok neşeli yapar, meftun eder; ona her dem kızsan, gururlansan da yenik düşersin. Dünyanın hayatı ve malı oyun, eğlence ve faydasız iş olmuştur, dolayısıyla akıl sahibi olanlar buna gönül vermez ancak onun neşesi insanı mecnun eder. Hz. Peygamber de dünya hakkında onun leşe benzediğini bildirmiştir. Kâmil insan dünyayı kabul etmez ancak onun neşesine yenik düşer. Ne yazık ki karmakarışık dünya seni kendine cezb eylemiş ve emmâre nefse yani en aşağı nefis mertebesine çekerek seni güçsüz düşürmüştür. Dünyanın sevinci seni maymuna çevirir, buna ne ayet ne hadîs tesir eder:

Eyā bilmem denī dünyā seni meftūn eder neşşāṭ
Olup maġrūr aña her dem olur maġbūn eder neşşāṭ (83/1)

Ḥayātı vü metāᶜ ı dünyānıñ luᶜ b u lehiv olmuş
Göñül vermez buña ᶜ āḳıl velī mecnūn eder neşşāṭ (83/2)

Buyurdu Ḥaḳ Resūlü ḥubb-ı *dünyā cīfeye beñzer*[1]
Ḳabūl etmez anı kāmil velākin dūn eder neşşāṭ (83/3)

Seni dünyā-yı şūriş kendüye cezb eylemiş ḥayfā
Daḫı emmāre-i nefse olan zebūn eder neşşāṭ (83/4)

Ne āyāt ü ḥadīṯ te'sīr eder ne mürşidiñ nuṭḳu
Ṣanur kendi özün ādem velī meymūn eder neşşāṭ (83/5)

Dünyanın vefasız gelini bu pazara tuzağını kurmuş, nice mert ona av olup kalmış ve kurtuluştan mutluluk bulamamıştır. Kimisi dünya leşinin köpekleridir; kimisi hata eder, kimisi dürüsttür; Nihânî sadık bir ahbap bulsaydı bir sevgiliye meyil etmezdi:

ᶜ Arūs-ı bī-vefā dünyā ḳurup dāmın bu pāzāra
Niçe merd ṣayd olup ḳaldı bulamadı rehādan ḫaẕ (85/3)

Kimisi cīfe-i dünyāya kilāb
Kimi ḫaṭā eder kimisi ṣavāb
ᶜ Ālemde bulsaydı bir ṣādıḳ aḥbāb
Nihānī olmazdı bir cāna mā'il (113/7)

Dünyanın malı, eşyası ahiret ehline boş gelmektedir. Dünya hayatının oyun, eğlence ve övünmeden ibaret olduğu Hak tarafından duyurulmuştur. Kendini bundan kurtaran erler zâta ulaşıp şan ve şeref sahibi oldular. Ey gönül! Tacın, sarığın senin başına yük ve bela oldu fakat sen şahidsiz, aslı astarı olmayan bu eski iddiadan, tâc ve sarık heveslerinden vazgeçmedin gitti. Gel ey dost! Kimseyle kavga etme, çok konuşup cihana olan meylini verme, dünyaya sakın bekçi olma:

Metāᶜ -ı dehr-i dünyā ehl-i ᶜ uḳbāya ḫalā oldu
Leᶜib lehvün tefāḫür[1] olduġu Ḥaḳdan ṣalā oldu

[1] ***Ed-dünyā cīfetün*** *ve tālibühā kilābün.* " **Dünya bir leştir**, talipleri köpeklerdir." (.Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 1/409).

Tecerrüd eyleyen erler erip ẕāta ᶜalā oldu
Dilā destār-ı tācıñ başıña bār ü belā oldu
Bilā-şāhid bu köhne iddiᶜādan geçmediñ gitdiñ (107/6)

Gel ey cānā cedel ḳılma kimesneyle olup beḥḥās
Cihāna meyliñi verme ḫaẕer ḳıl olmaġıl ḥarrāṣ (36/1)

Zâhid dünya peresttir, o kör ve şehla peresttir; güzel, baygın gözlülere düşkündür. O benim bilgi ve anlayışıma ulaşamamıştır: (25/3)

Hak seni bu mülke asıl kimlik âleminden göndermiştir, güzelliğinin kitabını yani nereden geldiğini unutanlar berzahta kalmıştır. Âlemi yani yaratılan her şeyi bu dünya içinde izlemişim. Gezintimi Allah'a övgüler üzere yaptım. Bizim esrarımızın hikmeti Cebrâil'in nefesidir. Bir kez onu içenler iki dünyayı da terk etmiştir:

Hüviyyet ᶜāleminden Ḥaḳ seni bu **mülk**e ṣalmışdır
Kitāb-ı ḥüsnünü nisyān eden berzaḫda ḳalmışdır
Nihānī gūş eden nuṭḳuñ biḥār-ı fikre dalmışdır
Yeter bu pendiñ ey Naḳşī alan bir ḳıldan almışdır
Ḳulaġın bursalar çengiñ ene'l-Ḥaḳ çaġırır ṭanbūr (59/5)

Tā temāşā eylemişem ᶜālemi **mülk** içre men
Sā ṣenālar üzre etdim dā'imā cevlānımı (151/2)

Bir kez anı nūş edenler terk-i **kevneyn** etdiler
Nefḫa-i Rūḥü'l-Ḳudüsdür ḥikmet-i esrārımız (67/4)

Birçok mutasavvıfta olduğu gibi Nihânî'nin de dünyaya bakış açısı olumsuzdur. Onu çirkin, alçak, hilekâr olarak nitelendirmiş; leşe, geline, pazara, oyuncuya, kendini beğenmiş bir insana benzetmiştir.

---

[1] *İᶜlemū ennemā el-ḥayātü'ddunyā* ***leᶜibun ve lehvun*** *ve zīnetün ve* ***tefāḫurun*** *beyneküm ve …*"Bilin ki dünya hayatı, **bir oyun, bir eğlence**, bir gösteriş, aranızda **bir övünme**dir…" (Hadîd 57/20).

2.3.2.2.5. Tarikatla İlgili Mefhumlar

2.3.2.2.5.1. Mürşid (Şeyh)

Rehber, delil, kılavuz, yol gösteren anlamına gelmektedir. Tasavvufta ise sırât-ı müstakîmi gösteren, delaletten önce hak yola iletendir. Şeyh, velî, er, eren, pîr isimleriyle de anılır. Mürşit "merdiven gibidir, başkaları ona basa basa yükselir; mum gibidir, kendisi yanar fakat çevresini aydınlatır" (Uludağ, 2005, s. 263).

Hz. Peygamber'e "mürşid-i a'zam" adı verilmiştir. Şeyh mürşiddir, mürebbîdir kendisine intisap eden müridin bütün özelliklerini, kabiliyetini göz önünde bulundurarak hepsine ayrı ayrı yollar gösterir. Hz. Peygamber de bu özelliklere sahiptir. Tarikat şeyhi manevî bir silsile ile Hz. Muhammed'e bağlıdır. Şeyh'in Kur'ân'ın bendesi ve Hz. Peygamber'in yolunun toprağı olması; az yemesi, az uyuması ibadetlere düşkün olup her an Hakk'ı düşünmesi ve onu zikretmesi en önemli özelliklerindendir (Eraydın, 1994, s. 118).

Şeyh incileri, gayb âleminin askerleridir. Doğru yolu göstermeleri bakımından Kur'ân'la aynı sırra sahiptirler. Ayrıca Hz. Peygamber, hadîsinde "Şeyhler, peygamberlerin gizli sırrıdır" buyurmuştur:

Cünūd-ı ġaybīdir dürr-i **meşāyiḫ**
Hüdā hem-sırrıdır birr-i **meşāyiḫ**
Ḥadīṣinde buyurdu Ḥaḳ Resūlü
Nebīniñ bāṭınī sırrı **meşāyiḫ** (46/1)

Nihânî, *eş-Şeyḫu fī ḳavmihī ke'n-nebiyyi fī ümmetihi:* "Şeyh (âlim) kavmi (müritleri, cemeati) arasında, ümmeti arasındaki peygamber gibidir" (Yılmaz, 2013, s.625) hadis iktibasıyla şeyhlerin kavmi arasında peygamber gibi olduğunu ve yine *Men lem-yekun lehū şeyḫun fe-şeyḫuhū şeyṭānün:* "Şeyhi olmayan kimsenin şeyhi şeytandır" (Yılmaz, 2013, s. 521) hadisi gereğince şeyhi olmayanın şeyhinin şeytan olduğunu ifade etmiştir. Ona göre şeyh, din olgunluğunun güneşidir. "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ona

yaklaşmaya vesile arayın…" (Mâide 5/35) âyet meali gereğince, ümit kesmeyip bir mürşid aranması gerektiğini, Hak yolunda aziz pîrlere gerek olduğunu ifade etmiştir:

Daḫı eş-Şeyḫ fī ḳavmihi buyurdu
Bu ümmete nübüvvetveş duyurdu
Ki men lā-şeyḫ lehū ile ḳayurdu
Bu dīn kemāliniñ mihri meşāyiḫ (46/2)

Ḥaḳ buyurdu eyyühe'n-nās itteḳu[1]
Der-[c] aḳab te'kīd edip ve ibteġu[2]
Mürşide irmekdürür *lā-taḳneṭū*[3]
Rāh-ı Ḥaḳda bir [c] azīz pīrān gerek (103/2)

Mürşid manada Hızır'dır. Hızır'a Allah tarafından ledünnî ilmi öğretilmesi gibi mürşid de insanlara yol göstermesi ve ledünnî ilme sahip olması bakımında Hızır'a benzer. Allah'la konuştuğu için Kelimullâh sıfatına sahip olan Hz. Mûsâ da Hızır'dan ilim murat etmiştir[4]. Bu mürşid manada Hızır olduğu için, Allah'ın sözünü Hızır'da bulduğu için veya "kelimullâh" tevriyeli olarak Hz. Musa'nın doğru yolu Hızır'da bulması gibi teslimiyet arzusunda olduğu için şeyhlerin kenti köyler ve kasabalardır:

Bu **mürşid** ma[c] nīde Ḫıżr olduġuçün
Kelīmu'llāh Ḫıżırda bulduġuçün
Murād iḳrār-ı teslīm gördügüçün
Ḳaṣābāt u ḳurā şehr-i meşāyiḫ (46/3)

Mürşidin eteğine yapış ondan "aref dersi"ni oku. *Men [c]arefe nefsehu fe-ḳad [c]arefe Rabbehu:* "Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir," (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/262).

---

[1] *Yā **eyyüha'nnāsu itteḳū** …*"Ey **insanlar takva sahibi olun**…" (Nîsâ 4/1).

[2] *Yā eyyühe'l-leẕīne āmenū itteḳū Allāhe ve **ibteġū** ileyhi'l-vesīlete* ... "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ona yaklaşmaya vesile **arayın**…" (Mâide 5/35).

[3] …***Lā taḳneṭū** min raḥmeti'llāh…* "Allah'ın rahmetinden **ümit kesmeyin**." (Zümer 39/53).

[4] (Kurân-ı Kerîm: 18/66) "Musa ona, 'Senin öğrendiğin, doğruya ulaştıran bilgiden bana da öğretmen için sana tâbi olayım mı?' dedi" Hz. Musa ve Hızır beraber seyahat etmişler ve bu seyahat esnasında birçok kasaba, köy ve şehir dolaşmışlardır. Hızır kasabada, köyde ve şehirde Hz. Musa'nın sabredemeyeceği hadiseleri gerçekleştirmiştir ve Hızır bu hadiseleri kendiliğinden gerçekleştirmemiş Allah tarafından yönlendirilmiştir. Hz. Musa ve Hz. Hızır hakkında bk (Diyanet Kuran, t.y.).

Nihânî'nin söylediklerine teslim olup zikir ve senâdan geç. Ona göre insanın kendisini bilmesi tasavvuf ilminin yarısıdır. Nihânî'nin bu görüşü Yunus Emre'nin ve birçok mutasavvıfın "ilim kendini bilmektir" anlayışıyla örtüşmektedir. Kendini bilen Rabb'ini de bilecek zikir ve senâ kendiliğinden gerçekleşecektir:

Yapış dāmān-ı **mürşid**e oḳu andan ᶜaref dersin
Nihānī nuṭḳuna teslīm olup ẕikr ü ṣenādan geç (39/7)

Mürşidin nutkunun Kur'ân'ın özü olduğunu kabul et; bunu kabul etmeyip yok dersen şeytanın tarafına yakın ocak oldun, demektir. Çünkü cehennemde ocak şeytanın yanında durmaktadır. Mürşid doğru yolu gösterecek kimsedir. Bizi bu şeytanın nefsinden doğru yolu gösteren mürşid kurtara; ey Mevla yardım et, aman hevesten haz verme:

Nuṭḳ-ı **mürşid** maġz-ı Ḳur'ān olduġun iḳrār ḳıl
Yoḳ der isen sūy-ı iblīse ḳarīn oldun ocaġ (93/2)

Bize bu nefs-i şeyṭāndan ḫalāṣa **mürşid**-i hādī
ᶜİnāyet eyle yā Mevlā emān verme hevādan ḫaẕ (85/2)

Şeyhler; sülûkun makamlarında yapılması gereken tavırları, ibadet ve zikirleri ön planda tuttular; şahlar ve hükümdarlar üzerinde hüküm yürüttüler, onları idare ettiler; ibadetleri postun önüne geçirdiler, onların amacı makam mevki olmadı. Bütün bu sihri sevgiyle yaptılar, onların sihri sevgidir: (46/4)

Ey Allahım aşk yoluna ayak tozu şöhretiyle, huzuruna ulaşma gayesiyle düştüm, daima kâmil mürşidin ayağının rüzgârı dokunsun. Nihânî'nin arzusu mürşidin elinden dil ile söyleyerek ona biat etmek ve cahile aldanmamaktır:

Rāh-ı ᶜaşḳa ḫāk-i pā nāmıyla düşdüm Bāriyā
Bād-pāy-ı **mürşid**-i kāmil doḳunsun dā'imā (11/1)

Hem yed-i **mürşid**den iḳrār ile bīᶜat eylemek
Böyledir emr-i Nihānī olma nā-dāna firīb (18/7)

Nihânî şeyhleri bazı konularda uyarır. Nefsine düşkün, iki yüzlü şeyhlerden olmamalarını, cahillikle yanılıp bu konuda yiğitlik yapmamalarını, doğru yoldan ayrılmamalarını, çalılığa dolaşmamalarını tavsiye ediyor:

Olma gel **şeyẖ**-i mürā'ī-i leked
Sefh-i nā-dānīde gel olma levend
Rāh-ı ıḍlālīde āyende revend
Gel dolaşma orman ile bükceyi (157/3)

Mürşid, gerçek kudretle sülûku fark etmeli, Allah'a ulaşmada önündeki perdeyi, mâsivâyı yakmalı, sâlike vahşet zamanında kuvvet vermeli, temkin ehli olmalı, hem vakar hem de şöhret sahibi olmalıdır: (103/4)

Mürşidle illgili hâkim anlayış bir mürşide tâbi olunup ondan ilim öğrenilmesidir. Bu düşünce âyet ve hadislerle desteklenmiştir.

2.3.2.2.5.2. Mürid, Tâlip, Sâlik

Mürid, Arapça bir kelime olup irâde ve talep eden anlamlarına gelmektedir. Allah'a kavuşmayı arzu eden, güzel ahlak sahibi olmak isteyen ve bu olgunluğun eğitimini verecek bir şeyhe bağlanan, öğrenci olarak kaydını yaptıran, bîat eden kişiye mürid denmektedir (Cebecioğlu, 1997, 526). "Bir kör kendisini yeden kişiyi uçurumun kenarında nasıl takip ederse mürid de şeyhini öyle takip eder." Mürid şeyhine tam manasıyla itaat edip kendini şeyhinin iradesinde yok ederse buna *fenâ fi'ş-şeyh* denmektedir (Uludağ, 2005, s. 263).

Nihânî'ye göre mürid olmanın şartı mürşidin sözlerine, nasihatlerine itaat etmektir. Eğer gerçek mürid isen istek ve arzularını gider ve irâdeni kullan. Hakk'ın huzuruna nasıl varırsan mürşidin huzuruna da öyle var. Elini, gözünü, kalbini sakla, edebi gözle dirayet ehli ol. Dualara çalış, zikre devam et ve yoksa boşuna ayıplanma; özünü alçak gönüllülükle toprak et, karşı gelip hainlik yapma:

Eger **ṭālib** iseñ ey serv-i ḳāmet

ᶜ Azīziñ nuṭḳuna eyle iṭāᶜ at (28/1)

Eger gerçek **mürīd** olduñsa ḳardaş
Murādātıñ gider getir irādet (28/2, 3, 4, 5, 6)

Nihânî talibin ilk önce gerçek bir elden bade içip sonra şevk ile şarap satan olmasını ister. Yani tâlibin bu yola girip irşad olduktan sonra mürşid olmasını ister. Bunun için de gaflet uykusundandan uyanıp akıllı olması gerekmektedir. Dünyanın girdabında dolanıp boşuna gezme; dikenin gülüne dolaşıp kalma, gülbahçesine ait ol, ya da Uşşâkî'nin Gülzârî koluna gir:

Bāde iç gerçek yediyle şevḳile ḫammārī ol
Ḫāb-ı ġafletden uyanıp ẕevḳile hüşyārī ol (110/1)

Gezme bī-hūde ᶜ anāṣır gird-ābında çizginip
Verd-i ḫāre dolaşıp ḳalma yürü gülzârî ol (110/2)

Erbaîn; çile çekmek, nefsi ezmek, bencilliği kırmak için müridlerin kırk gün halvete çekilmeleridir. Bu süre içinde mecbur kalmadıkça, bir şey yemezler, konuşmazlar, uyumazlar, sürekli olarak zikir ve tefekkürle meşgul olurlar. Bu süreyi başarıyla tamamlayan erbaîn ve çile çıkarmış olur (Uludağ, 2005, s. 125). Nihânî müridin kırk günlük çile ile riyâzet potasında eriyip yemeyi, içmeyi azaltmasını ve yemini tasdik edenlerden olmasını ister:

Erbaᶜ īn ile riyāżet pūtesinde ḳall olup
Ekl [ü] şurbuñ eyle taḳlīl dāḫil-i ibrārı ol (110/5)

Ruhu boşaltıp temizlemek mürşidin başarması gereken en önemi görevdir. Ruh özgürlüğü ile Nihânî kölelikten kurtulup güzel bir şekilde özgürlüğüne kavuşmaktadır. O, melamîlik yoluna girerek bu yolun nazlı hünkârı olmayı tavsiye eder. Ruhu bedenden kurtarmanın bir yolu da bedeni güçlendirecek ilaçlardan bedeni uzak tutmaktır, az yemektir:

Taḫliye-i rūḥ ile olur Nihānī ḫoş-aẕād

Gir Melāmīye yoluna nāzenīn ḥünkārı ol (110/7)

Rūḥu tenden nite taḫlīs eyleyem derseñ eger
Tene ḳuvvet verecek edvātden var arı ol (110/4)

Mürid, mürşidine tam iman etmeli, tavırları erkâna uygun olmalıdır. Şan ve şöhretten vazgeçmeli, aşk ateşine basmalı, dost semtine uçmalıdır. Bunlar sâlikin sırlarının delilidir. Sâlikin hayırlısına yakışan zikre devam etmesi, doğru yola gitmesi ve mürşidin emrine uymasıdır. Sâlik iyi ve faziletli olanların layığıdır. Nadanlara uyanlar yaya kalmıştır ve bunlar hiçbir zaman menzile ulaşamaz. Sâlik; yılan, akrep ve çiyanların, kısacası kötülerin iğnedanlığıdır: (104/1, 3, 5, 6)

Nihânî, dönemden şikâyetçidir ve sitem etmektedir. Nitelikli özelliklere sahip sâliklerin olmadığından ve fani şeylere bağlandıklarından bahsetmiştir. Sâlikin arsızı zarar ziyandır: (104/7)

2.3.2.2.5.3. Pîr

Yaşlı kişi, ihtiyar. Tasavvufta ise şeyh ve mürşid anlamına gelmektedir (Uludağ, 2005, s. 286). Istılahî olarak tarikat kurucusu anlamındadır (Tatçı, 1990, s. 385).

Nihânî sülûkunu Nakşbendî tarikatı üzerine yapmıştır. Daha sonra Kadirî ve Halvetî tarikatlerine bağlanmıştır. Nakşbend "süsleme yapan kimse, nakşeden, kumaşların nakışlarını bağlayıp ipek tellerle tezgâha hazırlayan" anlamına gelir. Nihânî, pîre ulaşmışım, nakşına bağ olmuşum, derken bu tarikatın pîrine bağlandığını belirtiyor. Pîrin ipinin halkası, gerdanlığı olmuş dost dost diye çağırmaktadır:

Pîre peyvend olmuşam naḳşına bend olmuşam
Ṭavḳ-ı kemend olmuşam çaġırıram [hū] dost dost (26/5)

Pîr kelimesi tarikat kurucusu olarak da kullanılmıştır; Seyyid Yahya, Halvetî tarikatının ikinci kurucusudur. Pîr mürebbîdir. Hz. Mahmud Fegnevî zikri açıktan yapmaktadır. Nihânî ona bağlanmış ve onu mürebbî ve efendi kılmıştır:

Ṣānī **pīr** sulṭānımız Ḫalvetī erkānımız
Seyyid Yaḥyā şānımız çaġırıram [hū] dost dost (26/7)

Eder pes ẕikr-i cehren Ḥażret-i Maḥmūd-ı Fegnevī
Nihānī inḳıyād etdi mürebbī ḳıldı **pīr** ü rab (20/12)

Nihânî sıfat tevhidi dersinin pîrden öğrenilmesi gerektiği düşüncesindedir. "Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir" hadîsi gereğince *Men aref* dersini okuyup *ayne'l-yakîni* ders eylemeyi yani görme yoluyla bilgi edinmeyi nasihat ediyor:

Men ᶜaref[1] dersin oḳu ayne'l-yaḳīn eyle sebaḳ
Ol ki tevḥīd-i ṣıfātı ede **pīr**den muḳtebes (70/3)

Nihânî bugün pîrin askerlerinin başkumandanı olmuştur. Ancak devir o kadar kötü olmuştur ki her kime kötü dese sabun onu temizlemez. Sen inkâr ehli olup özünü çürütme, bu atalarımızdan miras kalan ilmi pîrlerden oku. Şart olan mürşidin elinden tutup biat aşılamaktır, pîrin nefesine bağlanıp Allah'ı anmaya devam etmektir:

ᶜ Asker-i **pīr**iñ Nihānī oldu sālārı bugün
Her kime taḫbīṣ dersem paklamaz anı ṣābūn (124/7)

Çürütme özü olma ehl-i inkār
Bu ᶜ ilm-i vārişi pīrāndan oḳu (135/4)

Yed-i mürşid ṭutup telḳīn-i bīᶜ at eylemekdir şarṭ
Nefes-i **pīre** baġlanmaḳ devām-ı ẕikr-i Yezdānī (155/8)

Pîrin insanlar üzerindeki etkisi o kadar büyüktür ki, dinlerini dahi değiştirebilmektedir. Şu dergâha el sunduk ki değerli pîri bir aşk hünkârıdır. O, Hristiyan'ı Tatar yapar:

Yed ṣunduḳ ṣol **dergāh**a kim pīr-i bahā ḫünkār-ı ᶜ aşḳ

[1] *Men ᶜarafe nefsehū fe-ḳad ᶜarafe Rabbehū.* "**Kendini bilen**, kuşkusuz Rabbini de bilir." (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/262).

Rūḥu'l-Ḳudüs Tatar eder (97/50)

Nihânî pîr kelimesini hem şeyh anlamında hem de tarikat kurucusu olarak kullanmıştır. Tasavvuf atalardan kalan bir ilimdir ve bunun bir pîrin elinden öğrenilmesi gerektiği düşüncesindedir.

2.3.2.2.5.4. Dergâh, Tekke

Dergâh, Farsça bir kelime olup kapı, eşik, kapı yeri, sığınılacak yer, makam, tekke gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufta tarikat mensubu şeyhlerle dervişlerin ikâmetgâhı olan büyük tekkelere dergâh denmektedir. Hürmeti artırmak maksadıyla *dergâh-ı şerîf* olarak da kullanılır. Kelime hafifletilerek "dergeh" şeklinde de telaffuz edilmiştir (Cebecioğlu, 1997, s. 214).

Bizim dergâhımız uludur, yolumuz Kur'ân'ladır. Makamımız "nefy ü isbat"tır. Yok etme ve var etme anlamlarına gelen nefy ü isbat bir Nakşî ıstılahıdır. Müride telkin edilen *Lâ ilâhe illallâh* kelime-i tevhidi nefy ü isbât ile yapılmaktadır. "Lâ ilâhe" derken bütün mâsivâyı, yani Allah'tan başka ne varsa hepsini kalbinden temizler, her birinin fani olduğunu düşünür. "İllallâh" derken Allah'ın zâtının bekâsını kalbine nakşeder (Cebecioğlu, 1997, s. 549-550). Yani bir şeyin varlığını inkâr etme ve doğruluğunu kanıtlama şeklinde yapılmaktadır:

Ḫatm iledir rāhımız uludur **dergāh**ımız
Nefy [ü] iṯbāt cāhımız çaġırıram [hū] dost dost (26/6)

Başlangıcı olmayan çok eski zamandan beri Nakşî rengimdir yani Nakşbendî tarîkatındanım. Ben renge boyandım ve nakış oldum. Eğer sen bu tarikata girmeye talipsen tevhidin dergâhı benim. Medresede neden ömrünü boşa harcıyorsun, gidip pîrlerin dergâhına ayak bas.

Ezelden Naḳşī rengimdir boyandım renge naḳş oldum
Eger iḳrāra ṭālibseñ menem **dergāh**ı tevḥīdiñ (106/3)
Niçe bir medresede ᶜ ömrü żāyiᶜ

Gidip **dergāh**-ı pīrāna ayaḳ baṣ (76/4)

Tâlib, mürid tarîkata girmek ve şeyhe bağlanmak isterse elest bezminde verdiği sözü yenilemesi ve şeyhine bağlılığını ikrâr etmesi gerekmektedir. Yoksa Allah'ın kapıcısı olan mürşidler ikrarsızları içeri koymaz. Pîrlerin dergâhına layık olmak için ya fakir ya da ilim sahibi olmak gerekmektedir:

Līk iḳrārsızı ḳoymaz ḥācib-i sulṭāndurur
Dergeh-i pīrāna lāyıḳ yā faḳīr yā ẕü-fünūn (124/5)

Dergâh, Allah'ın huzuru için de kullanılmıştır. Ey Allahım günahımdan utanç içindeyim. Ben senin dergâhına yöneldim:

Teveccüh eyledim **dergāh**ıña men
Günāhımdan şeremdārem Ḫudāyā (3/2)

Dergâha layık olmak için ya ilim sahibi ya da fakir olmak gerekmektedir. Herkes dergâha kabul edilmez.

2.3.2.2.5.5. İrşâd

İrşâd; Arapça bir kelime olup irşâd etmek, rehberlik etmek demektir. Manen aydınlatma, gafletten uyandırma, doğru yolu gösterme anlamlarına gelir. Hak yolu gösteren kişiye; mürşid, mürşide, *sâhib-i irşâd* da denir (Cebecioğlu, 1997, s. 399).

Peygamberlerin kimi kitap sahibidir, bazısına vahiy gelmiştir; onlar, halkı irşâd etmek için şeriat emirlerini yerine getirirler:

Kimi ṣāḥib-kitāb oldu daḫı baᶜżına vaḥy oldu
Şerāyiᶜ emrini icrā ederler ḫalḳ içün **irşād** (49/5)

Mürşid irşâd şahıdır ve çok önceden o kaleyi yani kalbi başkent yapmıştır. Kim ki o şahın ordusu olur, kabul olunur, tasdik görür:

Şāh-ı irşād ol ḥişārı pāy-taḫt etdi ezel
Kim o şāhıñ ceyşi olur bīᶜ ati aña nümūn (124/3)

Nihânî'ye göre irşâd olmak için bir seyyidin elinden tutmak ve ledün ilminden yani tasavvuf ilminden ihsana ayak basmak gerekmektedir: (76/7)

Milletin toplanarak ıslahı mümkündür. Ancak Yezid ve Mervânîlerin yani Hz. Hüseyin ve yanındakileri Kerbela'da öldüren bu insanların ve bunların soyundan gelenlerin irşâdı mümkün değildir. Bunlar, Muaviye'nin can arkadaşı Mervan'ın soyundan gelenlerdir: (13/8)

Nihânî irşadsız davanın olmayacağını ileri sürmekte ve zâhidlere kızmaktadır. Yazık, eyvahlar olsun ki! İrşadsız davaya kalkışır, hakîkati göremeyen bu insanlar gece kuşları olan eğlenceye düşkün, parasını pulunu israf eden akılsız insanlarla haşrolsun:

Yazıḳ ḥayfā emek çekip bilā-irşād eder daᶜ vā
Degil Ḥaḳ-bīn olan ḫuffāş sefīhān ile ḥaşr olsun (130/4)

Peygamberler halkı irşâd etmek için gönderilmiştir. İrşâd olmak için bir mürşide bağlanmak veya bir seyyidin eteğinden tutmak gerekir. İşte o zaman irşâdın şahı olan mürşid gönül tahtına oturur. Birçok halkın irşâdı mümkünken Yezid ve Mervânîlerin irşâdı mümkün değildir.

2.3.2.2.5.6. İkrâr

Söz vermek, üstlenmek anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta tarikata girmeye ve şeyhe bağlanmaya talibin söz vermesi, bîat etmesidir. İkrar verilirken okunan tercemena *tercemân-ı ikrâr* denmektedir (Uludağ, 2005, s. 183).

Nihânî'de ikrar iki şekilde tezahür etmektedir. Birincisi ilk toplantı olan elest meclisinde bütün ruhların Allah'a verdiği söz, ikincisi ise bir müridin tarikata girerken mürşidine verdiği sözdür.

Ezel bezminde ikrâr Hakk'adır ve sonuna kadar bu gönül muhabbet semtidir. Ruhum kanat açıp kafesten ulvî bir âleme uça, makamları geçerek benim ikrarımı anlata. Fakat her kimde ezel meclisinin ikrarı var, durmaz gider. Ancak sadık âşık olanlarda kalır, aşk pazarına merhaba!

Ezel bezminde **iḳrār**ım añadır
Ebed āḫir bu dil kūy-ı muḥabbet (30/2)

Ḳafesden per aça rūḥum çü ᶜ ulvīye uça rūḥum
Maḳāmātı geçe rūḥum ede **iḳrār**ımı taḥdīṣ (38/4)

Kimde kim bezm-i ezel **iḳrār** var durmaz gider
Ṭālib-i ṣādıḳ olan pāzār-ı ᶜ aşḳa eṣ-ṣalā (150/2)

Ey bağışı umman olan Rahman Rahimin, bağışlayanların bağışlayanı, benim ikrarım budur ki Kur'ân bize iman getirdiğini haber vermiştir:

Budur **iḳrār**ım ey Raḥmān Raḥīmīn raḥmetiñ ᶜ ummān
Ḫaber verdi bize Ḳur'ān getirmişem īmān yā Rab (21/6)

Nihânî'nin emri, bir mürşidin elinden ikrâr ile bîat eylemek yani söz vererek tarikata girmek, şeyhini kabul ve tasdik etmektir, ayrıca yalancı nadana yakın olmamaktır. O ikrârının Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye olduğunu ifade etmiştir. Arabî şeyh-i ekber olduğu için Nihânî'nin ikrârının yani yemininin ona olması normaldir. Yediler, kırklar komşumuzdur, bizim kârımız muhabbettir. Nihânî ikrar ehli olduğu için Allah'a şükretmektedir. Nakşî şahı sevinç yardımının ipidir:

Hem yed-i mürşidden **iḳrār** ile bīᶜ at eylemek
Böyledir emr-i Nihānī olma nā-dāna firīb (18/7)

Muḥyi'ddīn **iḳrār**ımız yedi ḳırḳlar cārımız
Muḥabbetdir kārımız çaġırıram [hū] dost dost (26/13)

Ḥamdüli'llāh **ehl-i iḳrār** olmuşuz
Şāh-ı Naḳşī-bend imdād-ı feraḥ (44/2)

Nihânî, Halid bin Velîd'e ikrar edilmesini ister. Yedi makamın sırlarının biri Hz. Ali'de diğeri de ibn-i Velîd'dedir çünkü ikisi de "Allah'ın kılıcı" lakabıyla anılmaktadır. Nihânî, hocasının emri üzere Yezid'e lanet okunmasını ve başkasına ikrâr edilmemesini nasihat eder:

Bu heft-maḳāmıñ biridir sırr-ı ᶜAlīde
Biri daḫı **iḳrār**-ı imām İbn-i Velīde
Ḫocam baña emr eyledi laᶜnetle Yezīde
Nihāniye iḳrārıñı ḳo eyleme mebḥaṣ (34/6)

İkrar, bir dervişe bağlanmayla beraber bu dünyanın gelip geçiciliğini kavrayıp tasdik etme, kıyamete inanma şeklinde de görülmektedir. Şeriat memurlarının varisçilere mirası, rızkı paylaştırmaları, İsrafil'in suru üflemesiyle ilgili hadisleri ezberleyip okuyan sur hafızları, Allah'ın ruhları ele geçirmesi; canlı olan ruh bu dünyanın geçiciliğini tasdik eder:

Ḳassām-ı rızḳ ḥuffāẓ-ı ṣūr ḳābızu'l-ervāḥ-ı Ġayūr
Ẕī-rūḥ olan **iḳrār** eder (97/17)

Nihânî'ye göre ikrar içten ve samimi olmalıdır. Pîrlerin erkânı tasavvuf yoludur, boş oyunlara, işlere yakın olmamışlardır. Ey beyler, yalandan ikrârız demekle feyze ulaşılmaz, ne intisap eden olur ne komşu. Dervişim, tarikat ehliyim diyerek gezenlerin hareketlerine dikkat etmesi gerekmektedir. Erkâna dikkat etmeyen bu insanları serseri, kendini beğenmiş yabancılar olarak nitelendirmekte ve verdikleri sözü dikkkate almaları konusunda uyarmaktadır:

Ṭarīḳ-i taṣavvuf erkān-ı pīrān
Lehv-i laġviyyāta olmadı cīrān
Kiẕbile **iḳrār**ız demekse mīrān
Ḳābil-i feyż olmaz fitneye cāsir (62/2)
Nāmıñı dervīş ṭarīḳat ehliyem deyü gezip
Serserī ḫod-bīn ecānib verdiginiñ **iḳrār**e baḳ (101/9)

“Yeryüzünde bulunan her şey fânîdir” (Rahmân 55/26) ve bu durum Kur’ân ayetlerinde de geçmektedir. Herkes ondan ister, o daima yaratma halindedir. Arada bir gönül kalır, onu da bir şeyhe emanet et ve ona uy: (88/5)

Nihânî daha elest bezminde Allah’a and içmiştir ve bu yeminini unutmaz. O Kur’ân’ın iman getirdiğine ikrâr etmiştir. Bu dünyanın gelip geçiciliğine ve mürşidine ikrâr etmiştir. İkrâr; tasdik, kabul, söz verme anlamlarında kullanılmıştır.

2.3.2.2.5.7. Zikir

Anmak, yâd etmek ve hatırlamak anlamındadır. Tasavvufta Allah’ı anmak ve hatırlamak, onu unutmamak ve gaflette bulunmamaktır. Allah kelimesini söylemeye *lafza-i celâl* zikri, *lâ ilâhe illallâh* ifadesini söylemeye ve tekrarlamaya ise *tevhid zikri* denir. Tarikat ehlinin belli kelime ve ibareleri belli zamanlarda ve belli sayıda her gün düzenli olarak söylemesine *vird* ve *hizip* denmektedir. Sûfi cemaatlerinin şeyh ya da halifesinin gözetiminde belli ibareleri ritmik ve ahenkli bir biçimde icra etmelerine *tarîkat ayini, sema, hadra* ve *deverân* gibi isimler verilmektedir. Bu tür zikirlerde ney, kudüm ve def gibi enstrümanlar kullanılır. Tarikat ehlinin bir halka oluşturup otururak ritmik hareketlerle yaptığı zikre *kâiden zikir* aynı şekilde ayakta yaptığı zikir *kâimen zikir,* bu zikir dönerek yapılırsa *devr* ve *deverân* adını almaktadır (Uludağ, 2005, s. 394). İmam-ı Rabbânî’ye göre zikir, “kolayına gelen herhangi bir yolla gafleti gideren bir lafızdır (Gül, 2018, s. 1689).

Zikir, gizli ve açık olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Silsileleri Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber’e ulaşanlar *zikr-i alenî*yi Hz. Ebu Bekir vasıtasıyla ulaşanlar *zikr-i hafî*yi benimsemişlerdir. Melamet ehli olanlar ve Nakşbendîler hafî zikri, Rifâiler ve Kadirîler cehrî zikri kullanmışlardır (Eraydın, 1994, s. 129). Allahı isimleriyle zikretmeye *esma zikri* veye *esma çekmek* denmektedir. *Lâ ilâhe illâllah, Allah, Hû, Hakk, Hayy, Kayyum, Kahhâr* olmak üzere yedi isimle zikretmeye *esmâ-i seb’a* adı verilir (Uludağ, 2005, s. 127).

Nihânî zikri, bir gıda ve azık olarak düşünmüş hayatın devamında önemli bir unsur olarak görmüştür. Nasıl ki yaşam için besin gerekliyse ruhun canlılığı için de zikre

ihtiyaç duyulur. Bize sapkınlık yolundan kurtuluş ver, bana Kur'ân'ı rehber, zikri azık et. Ey Nihânî kalbin küçük çocuğunu uyandır, gece ve gündüz zikirden usanma. Zikir insanı yumuşak huylu yapıp kalbe safa vermektedir. Şeyhe el sun kabul ve tasdik ayetini oku, zikir ile ünsiyet sahibi olup kalbin mutluluk bula:

Ver bize rāh-ı ḍalāledden necāt
Ẕikr ḳūt et reh-ber-i Ḳur'ān baña (6/2)

Uyandır ṭıfl-ı ḳalbi ey Nihānī
Uşanma ẕikrden leyl ü nehār et (22/9)

Mürşid-i kāmile el şun oḳu bīʿat āyetin
Ẕikrile olġıl muvānis tā bula ḳalbiñ ṣafā (14/34)

Nihânî, sesli olarak çekilen cehrî ve ayakta çekilen kıyâm zikrinin yolunu açtığını, dalgasının cûşa gelmesiyle aşk meyi içtiğini ve bu şekilde şansı yolunda giderek derin deryanın kendisine çay olduğunu belirtmiştir:

Anlarıñ yanında durmadıñ ḳaçdıñ
Ẕikr-i cehren ḳıyām seriñi açdıñ
Dalġañ cūşa geldi ʿaşḳ meyin içdiñ
Derin deryā oldu ḫafīf çay saña (15/10)

Nihânî, zikir çeşitlerini birbirinden ayırmaz, ona göre hepsi önemlidir, çünkü hepsinde Allah'ı anma, hatırlama ve ona ta'zim söz konusudur. Oturularak yapılan zikir (ikâmet zikri), dönülerek yapılan zikir (devran zikri) ve açıktan, sesli yapılan zikir (cehrî zikir); oturma, yantarafına uzanma her haliyle açıktan ve gizli olarak hepsi Allah'a ta'zîm etmedir:

Seyāḥāt ü iḳāmet ẕikr ü devrān ẕikr-i cehrī hep
Ḳuʿūd [u] mużṭaciʿ her ḥālile ẓāhir ḫafā tesbīḥ (43/11)

Nihânî, Şeyh Hâmid-i Velî'nin zikir şeklinin *devrân* olduğunu ifade etmiştir. Halvetî tarikatındandır, devrân ile yani dönerek öğrencisi Hacı Bayram Han ile zikr etmektedir: (56/10)

Nakşî tarikatının zikir usulü hafîdir. Ancak bir dönem Mahmûd el-İncîr Fağnevî mürşidi Ârif Rîvegerî'nin işaret ve müsadesiyle cehrî yapmıştır (Ören, 2015, s. 1904). Bunu inkâr edenler kahrı, üzülmeyi hak etmektedir. Cehrî zikirle gönül feyzle dolar ve yerini imana bırakır: (79/15)

Nakşî tarikatında toplu olarak icra edilen bir zikir ve dua biçimi de *hatm-i hâce*dir. Genellikle pazartesi ve cuma geceleri okunmaktadır. Abdest alınıp kıbleye doğru diz çökülür, tevbe ve istiğfar edilir, tarikat silsilesine dahil olan bütün şeyhlerin ruhlarına teveccüh edilip onlardan yardım ve imdat istenir. Besmele, salavat, Fatiha, İnşirah ve İhlas sûresi okunur ve sonra eller kaldırılıp dua edilir (Uludağ, 2005, s. 161). *Dîvân*'da iki yerde hatm-i hâce geçmektedir. Nihânî Nakşbendi tarikatının övgüsünde bu zikrin belli bir hoca tarafından tertip edildiğini ifade etmiştir, diğeri de Nakşbendi tarikatını usulünü açıklarken kullanmıştır: (99/5), (19/7)

Zikir çeşitlerinden biri de Allah'ın isimlerini ta'lîm etmektir. Ey dost! Bu isimleri hakkıyla öğrenen kişinin kalbi Allah'a başkent olur. Hû ismi Allah'ın isimlerinin sırrıdır; bununla bil, bununla gör. Hû'nun salası hoştur diye Mürşid-i kâmillerin okuduğu zikir hû'dur. Mürebbîden yani şeyhten hangi esma verildiyse ona devam et ve bu tenbih ve tâlimleri bozandan (şeytandan) gönlü (Allah) saklaya:

Rumūz-ı *ᶜalleme'l-esmā*[1]yı taᶜlīm
Kemāhī Ḥaḳḳa şehristān eden dost (24/6)

Hū ile bil hū ile gör sırr-ı **esmā**dır bu hū
Kāmilānıñ virdi hūdur ḫoş ṣalā-yı hū deyü (136/6)

[1] *Ve ᶜalleme Ādeme'l esmāe kullehā şumme ᶜaraḍahum ᶜale'l-melā'iketi fe ḳāle enbiūnī bi esmāi hā ulāi in kuntum ṣādiḳīn.* "Ve Âdem'e bütün **isimleri öğretti**. Sonra bunları meleklere öğretip 'Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin,'dedi" (Bakara 2/31).

Mürebbīden ne kim **esmā** verildiyse devām etmek
Daḫı tenbīh [ü] taᶜ līmin naḳıżdan ḥıfẓ ede cānı (155/9)

Yedi nefis makamına *yedi esma* zikri temsil kılınmıştır. Bu yedi isim *Lâ ilâhe illâllah, Allah, Hû, Hakk, Hay, Kayyum, Kahhâr'*dır. Gel Nihânî bunları açıkla ki meydanımız yani maşuku temaşa makamımız bize açılsın, aradaki perde ortadan kalksın:

Yedi nefse **yedi esmā**yı muraḫḫaṣ ḳıldılar
Gel Nihānī ḳıl ᶜayān kim açıla meydānımız (65/5)

Nihânî zikri etrafını aydınlatan bir kandile benzetir. Ancak bu kandilin kalbe kurulan muhabbet çadırında yakılmasını ister. Dolayısıyla bu şekilde zikrin feyziyle kalp aydınlanacaktır:

Yaḳ çirāġ-ı **ẕikr** ḳalbe ḳur muḥabbet ḫaymesin
Ḳapıya tevḥīd ṭopun envār-ı ᶜaşḳa eṣ-ṣalā (150/5)

Nihânî huzursuz bir şekilde, belli ritüeller çerçevesinde yapılan resmî zikirlerden rahatsızdır. Bu şekilde dile ve gönle bir lezzet erişmez. Bunu bil ki severek, isteyerek zikr eden zevk bulur, ancak öylesi de nerede:

Ḥużūrsuz **ẕikr-i resmī**den erişmez bu dile lezzet
Teveccühle ḳılan ẕikri bulur bil ẕevḳ o ḥani (155/6)

Zikir konusunda; cehrî zikir (açıktan) hafî zikir (gizli) kıyâm zikri (ayakta), ku'ûd zikri (oturarak), devrân zikri (dönerek) ve resmî zikirden bahsedilmiş ve yedi nefse yedi esmânın tâyin olduğu belirtilmiştir. Bütün zikir çeşitlerinde Allah'ı anma söz konusu edildiğinden birbirinden ayırt edilmemiştir.

2.3.2.2.6. Bazı Mutasavvıflar

2.3.2.2.6.1. Ma'rûf-ı Kerhî (ö. 815)

Bağdatlıdır ve Sırrü's-Sekâtî'nin şeyhidir. Fütüvvetle tanınmıştır (Tatçı, 1990, s. 398). Çünkü o vefalı olmak, karşılık beklemeden övmek, istenmeden vermek gibi fütüvvet ehlinin şartlarını ortaya koymuştur. Ferüdiddîn Attar, âriflerin hülasası olduğunu, keramet ve riyâzetleri çok olup fütüvvet ve takvada bir harika olduğunu söylemiştir Muallimi onu döverek müslüman yapmaya çalışsa da o kaçmış daha sonra Ali b. Mûsâ Rızâ'nın elinde müslüman olmuştur. "Sıfatü's-safve", 324 (805) ölüm tarihine işaret etmektedir (Uludağ, 1984, s. 357, 362).

*Dîvân'*da sadece bir şiirde geçmektedir. Bu şiirde de Sırrü's-Sekâtî'nin mürşidi olduğu bildirilmiştir. Bu yol; doğruluk, dürüstlük yoludur, Belh şehrini gezme. Her emrini yerine getir ve hakana ulaştır:

Ki Sırrü's-Seḳaṭī bunuñ da şeyḫi
Buña mürşiddürür Maʿrūf-ı Kerḫī
Budur rāh-ı ṣavāb var gezme Belḫi
Her emriñ eyle ol ḫaḳana tefvīż (79/20)

2.3.2.2.6.2. Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 875)

Ebû Hâşim El-Kûfî ile başlayan sûfi silsilesinin en önde gelenlerindendir. Onun ilk tecellînin vuku bulduğunda kırk gün kendine gelememesinden ve sadece namaz durumlarında kendine geldiğinden şârihler bahsetmiştir. Hak talebiyle yaşadığı şehirden ayrılması üzerine "Menziline dön!" emri bildirilmiştir. Kazayla ezdiği karıncayı nefesiyle diriltmesi en çok bahsedilen kerametlerindendir. Ayrıca "Kendimi her türlü eksiklikten tenzîh ederim, şânım ne yücedir," ifadesinin geçtiği şathiyesi meşhurdur. Ebû Türâb El-Nahşî kendisi hakkında "Onu bir kerre görsen senin için yetmiş kere Cenâb-ı Hakk'ı görmenden faydalı olur demiştir (Ceylan, 2007, s. 394).

*Dîvân'*da Bāyezîd'in ismi bir yerde geçmektedir. Nihânî, Bâyezîd'in ya da Hasan Basrî'nin ne kadar aşikâr etseler de ledün dersinin yani Allah'ın sırlarıyla ilgili ilmin bilinmeyeceğini, bu dersin Allah'ın yardımıyla bilineceğini belirtmiştir. Nihânî asrında vaktinde eşsizidir, güneş ondan doğar veya "matla"nın gazelin ilk beyti olduğu anlamı düşünülürse, gazel Nihânî'den doğar. Bu durumda Hāşim'in, Nakşî'nin ve Mısrî'nin hâli ne olur. Bu bilen gönle varistir, ona kâinat her şeyi anlatır:

Bilinmez bu ledün dersi meger kim Ḥaḳ vere naṣrı
Ne ḳadar kim ᶜ ayān etmiş Bāyezīd yā Ḥasan Baṣrī
Nihānīden doġar maṭlaᶜ ferīd-i vaḳt olup ᶜ aṣrī
ᶜ Acebdir Hāşimiñ ḥāli gehī Naḳşī gehī Mıṣrī
Dil-i dānāya vārisdir aña kevn [ü] mekān söyler (60/5)

2.3.2.2.6.3. Cüneyd-i Bagdadî (ö. 909)

Nihâvendli olduğu halde Irak'ta yetiştiği için Bağdâdî ünvanıyla anılmıştır (Ceylan, 2007, s. 395). Attar (Uludağ, 1984, s. 450) onu mutlak bir şeyh, hakiki bir kutub, esrar menbaı olarak belirtmiştir. Kendisinden "Seyyidü't-Tâife, Lisânü'l-Kavm (sufilerin beyi ve bu zümrenin dili) olarak bahsedilmiştir. Adını kendisi "A'bedü'l-Meşâyih (şeyhlerin en âbidi) diye yazarmış. Ayrıca ondan "Tavusu'l-Ulemâ ve Sultânü'l-Muhakkikîn, (Âlimlerin tavusu ve hakikat ehlinin sultanı) olarak söz etmişlerdir. Onun tutmuş olduğu yol "sahv yolu"dur. Bu yol Bayezid'in tutmuş olduğu "sekr yolu"nun tamamıyla tersidir. Serî Sakâtî'nin mürididir. Manevî kudreti ve kemaliyle bütün nefis mertebelerini geçmiş ve 297 (909) yılında vefat etmiştir (Uludağ, 1984, s. 451).

*Dîvân'*da iki yerde tarikat silsileleri açıklanırken Cüneyd-i Bağdâdî'nin ismi geçmektedir. Nakşbendî tarikatının silsilesi Cüneyd'e erişmektedir. Ebu Ali, Hasan Harâkânî ve Gürkânî'ye intisap etmektedir ve Şeyh Ali'nin silsilesi Cüneyd'e erişmektedir:

Ebū ᶜ Alī edipdir intisābı pes iki ẕāta
Biri Ḥasan Ḫaraḳānī vü Gürkānī olupdur āb (20/9)

Cüneyde erişir pes silsile-i Şeyḫ ᶜ Alīyi bil
Ṭarīḳ-i Ḫalvetīyye silsilesine olur maḳleb (20/10)

Nihânî kendi tarikat nesebini açıklarken Cüneyd için Bağdad'ın meşhuru demiştir. Onun sırrını takdis edip yâd ederiz, onun vasiyetlerini sadık dostlara sipariş et:

Ebī ᶜ Alī Ruzābādīden irşād
Buña da şeyḫ **Cüneyd** meşhūr-ı Baġdād
Ederiz sırrını taḳdīs ile yād
Veṣāyāyı gel et ḫullāna tefvīż (79/19)

2.3.2.2.6.4. Hallâc-ı Mansûr (ö. 921)

Asıl ismi Hüseyn b. Mansûr'dur. Mutasavvıfların en meşhurlarındandır. "Ene'l-Hak" sözüyle bütün tasavvuf mahfillerini meşgul etmiştir. Bu cümlenin telaffuzundan sonra katledilmiştir. Katli ile ilgili menkabevî rivayetler mevcuttur[1]. Samimiyetin, sadakatin ve cezbenin sembolüdür (Ceylan, 2007, s. 395). Ene'l-Hak sözü vahdet-i vücûdun fenâ makamlarının veya terki terkin izahından ibarettir. Mansûr fenâfillâh sırrını ifşa ettiği için asılarak öldürülmüştür (Tatçı, 1990, s. 397).

Hallâc-ı Mansur'un *"Ene'l-Hak"* dedikten sonra yani seyr-i ma'allâha ulaştıktan sonra yanlış anlaşılarak darağacında asılması ve Allah'a kavuşması, mi'râc kavramıyla anlatılmıştır. Üçüncü mertebe olan seyr-i ma'allāh; Allah'la seyretmek, onunla yolculuk etmektir. Mansur'un da bu mertebede Allah'la arasındaki ikilik ortadan kalkmış, *Mi'râc* maddesinde anlatıldığı üzere *makâm-ı Kâbe kavseyn*e ulaşmıştır ve bu seyrin sonu velayettir:

Maḳāmıñ vasaṭında muṭmaīn seyr-i maᶜ allāhdır
Dikerler **dār-ı Manşūru** velāyetle eder miᶜ rāc (41/4)

Hayât-ı sâriye, Cenâb-ı Hakk'ın hayat sıfatının tecellîsi olarak varlıklarda hayatın mebdei, kâinatın hayatı ve ruhudur (Luggat, 2015). Allah, insanda tecellî etmiştir,

[1] Hallâc-ı Mansûr hakkında bk. (Attar, 1984, s. 616-628), Eraydın 1994.

Allah'la seyretmek için, yani cem halini yaşaması için tefrika halinin ölmesi gerekmektedir. Hallâc-ı Mansur *"Ene'l-Hak!"* diyerek ikiliği öldürmüştür:

Ki bunda inkişāf etdi ḥayāt-ı sāriye sırrı
Ene'l-Ḥaḳ dedi çün **Manṣūr** ikilik infişāl olmuş (72/18)

Nihânî, Hallâc-ı Mansûrdaki sırra sahip olmuştur. O, sahip olduğu bu sırrı açıklamada kararsızdır. Çünkü sonunun Mansûr gibi olmasından korkmaktadır. Öyle bir sırra sahip olmuştur ki söylese göstermesi, ortaya çıkarması güçtür; demese saklaması ondan daha güçtür. Hallâc bu sırrı ifşâ edip aşk şehidi olmuştur:

Desem iẓhārı gücdür demesem ıżmārı andan güc
Edip ifşā bu esrārı şehīd-i ᶜaşḳ olur **Ḥallāc** (41/3)

Ezel ilmi, kader sırrı, kaza hükmü, fayda ve zarar; bunların hepsi Mansur'u dar ağacının bağı eder:

ᶜİlm-i ezel sırr-ı ḳader ḥükm-i ḳażā sūd [u] żarar
Manṣūru ḳayd-ı dār eder (97/13)

Hallâc-ı Mansûr'un ismi Divân'da 6 kez geçmiştir. "Ene'l-Hakk" sözü sık sık iktibas edilmiş ve bu sözle de Mansûr'a telmih yapılmıştır. Mansûr'un geçtiği bazı beyit ve bentler de "dar" yani "dar ağacı" da kullanıldığı görülmüştür.

2.3.2.2.6.5. Abdülkâdir Geylanî (ö. 1166)

Kâdiriyye tarikatının kurucusudur. Bağdat'a 18 yaşında gelmiş ve ölene kadar buradan ayrılmamıştır. Hanbel ekolünü şiddetli bir şekilde savunmuştur. Şerîate ve dinin zahirî hükümlerine titizlikle bağlı kalma esasına dayalı bir tasavvuf anlayışı benimsemiştir. Sağlığında dahi birçok keramet kendisinden nakledilmiş ve bunların etrafında menkıbeler oluşturulmuştur. Bursevî, Abdülkâdir Geylanî'ye cennetten bir hırka verildiğini, o da bu hırkayı İbnü'l-Arabî'ye vasiyet ettiğini, Arabî'nin de hırkayı Sadrettin Konevî'ye teslim ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca bu hırkanın IV. Murad tarafından kesilerek Bağdat seferi

sırasında yanında taşıdığı ve fethin bu şekilde kazanıldığı rivayet edilmiştir (Ceylan, 2007, s. 396).

Nihânî, Abdülkâdir Geylanî'nin "Şu ayağım bütün velîlerin boynundadır" sözüne telmihte bulunarak onun diğer bütün velîlerin pîri olduğunu anlatmıştır. Geylanî Hazretleri güzel ceddi Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin ayağının altındadır. Ona Allah'ın sevgili kulu derler ve Kırklar Yediler hizmet ederler, ancak gidiler onun kıymetini bilmezler. Abdülkâdir Geylanî o kadar çok keramet göstermiştir ki kerâmette sancak sahibidir, Hakk'ın mürşidi olarak alamet göstermiştir. Nihânî onun kapısında bir gedadır, bu kapıda olan çoktur ancak ne Nihânî gibi bir kul ne de Abdülkâdir Hazretlerinin benzeri bulunur:

Raḳbe-i cümle velī
Taḥt-ı ḳademde belī
Ceddi Muḥammed ᶜ Alī
Pīrim ᶜ Abdü'l-Ḳādiriñ (102/4)

Veliyyu'llāh dediler
Ḫādim ḳırḳlar yediler
Ḳadrin bilmez gidiler
Pīrim ᶜ Abdü'l-Ḳādiriñ (102/6, 7, 9)

2.3.2.2.6.6. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 1240)

Şeyh-i Ekber ve Hâtemü'l-Evliyâ adlarıyla da anılmaktadır. O sadece yaşadığı asrın değil bütün zamanların en meşhur sûfilerinden olmuştur. Aklî ve naklî, dinî ve dünyevî ilimlere sahiptir. Asıl bunların yanında hatta dinî ilmin özü olan ilham, keşf ve bâtın ilmi adlarıyla da anılan tasavvuf ilmi konusunda yeni bir ilmî metod ve üslup geliştirmiş ve tasavvuf ehlinin asırlarca temsil ettiği görüşlerin âlim ve sözcüsü olmuştur. Bursevî'nin bildirdiğine göre Şam'da insanların şeytanı olan bir taifenin reisi onu yurt edindiği bu yerden ihrac etmek hatta katlini fetvayla sağlamak istemiştir ancak başarılı olamamışlardır (Ceylan, 2007, s. 397).

Nihânî, Muhyiddîn İbni Arabîye ikrar ettiğini yani onun şeyhliğini kabul ettiğini, Yedilerin, Kırkların komşusu ve asıl işlerinin aşk ve muhabbet olduğunu ifade eder:

Muḥyi'ddīn iḳrārımız Yedi Ḳırḳlar cārımız
Muḥabbetdir kārımız çaġırıram [hū] dost dost (26/13)

2.3.2.2.6.7. Şeyh Hâmid-i Velî (ö. 1412)

Kayserilidir ve Hacı Bayram Velî'nin mürşididir. Bursa'da ümmîlere benzeyen bir halle ekmek pişirip sattığından "Somuncu Baba" adıyla anılmıştır. Eserlerinden özellikle *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn,* onun tasavvuf ilminde oldukça ileri bir düzeyde olduğunu göstermektedir. Bursa Ulu Camii'nin açılışında Emir Sultan Hazretlerinin delaletiyle ilk defa hutbe okumuş, *Fatiha Sûresi'*ni yedi farklı şekilde yorumladığında kıymeti ve derecesi ortaya çıkmıştır. "Tâc-ı Ârifîne" terkibinin alameti olan ölüm tarihi H 815 tespit edilmiştir. *Osmanlı Müellifleri'*nde Hâmid-i Velî'nin Aksaraylı olup mezarının Aksaray'da olduğu belirtilse de düşülen dipnotta "Velî'nin Darende'de medfun bulunduğuna dair olan bu vesikanın üçüncü satırında "... Darende kasabasının Hıdırlık mahallesinde defini haki ıtırnâk olan Kutbul Ârifini Gavsil Vasilin Şeyh Hamid-ı Velî.." ifadesi geçmektedir (Bursalı, 1972-C-I, s. 103).

Nihânî, Şeyh Hâmid Hazretlerinin Hz. Peygamber'in ailesine ve on iki imama bağlılığından ve onlara duyduğu sevgiden bahsetmiş ve genel olarak soy silsilesini vermiştir. On iki imamdan sonra bazı sahabelerden ve onların vasıflarından bahsedip bu nitelikleri Hâmid-i Velî ile birleştirmiştir. Nihânî kendisinin ve oğlu Müslim'in ismini zikrederek Muhyiddîn İbnü'l Arabî ve onun öğrencisi Abdullah Bedr el-Habeşî'nin şârih olduğunu ve Somuncu Baba'nın saf dine muvaffak olduğunu belirtmiştir. Şeyh Hamid bütün ilim ve irfanı etrafında toplamıştır, Halvetî olup halka halinde Hacı Bayram Velî ile zikr etmektedir. Onun nutku, sözleri Kur'ân'ın özüdür. Melamî meşrebe sahip olduğu için Nihânî onu Melamîliğin sultanı olarak nitelendirmiştir. O aşk deryasını boylamıştır; ilim, irfan ve keşf sahibidir, Allah tarafından ona batınî ilimler ilham olunmuştur. O, İslam hukuku konularını içeren Bakara sûresi ile konuşmaktadır. O cihan kutbu olduğu halde ekmek satarak geçimini sağlamış mütevazı bir hayat

sergilemiştir. O ilme'l-yakînin yani kat'î olarak edinilmiş bilginin âlimidir, üstadıdır. O âyetlerin sırrına vakıftır ve kırk halvet sahibidir.

Nihânî, Hâmid-i Velî Somuncu Baba Hazretlerinden tam bir mürşid olarak söz etmiştir. O mükemmel ve kusursuz bir şeyhtir. O Allah'ın zâtının ve sıfatlarının bir tecellîsidir, kurtuluş vesilesidir. Nihânî sitayişin sonunda Şeyh Hamid'in kendi ceddi olduğunu ifade ederek gözünün nuru olduğunu söylemiştir. Bizim bezimiz zikir halkasınadır, başka şeylerde bezimiz yoktur, erkânını kurar döneriz, demiştir. Şeyh Hâmid ve Nihânî Hz. Muhammed'in soyundandır. Hz. Ali ile Hz. Fâtımâ'dan doğan torunlarının soyundan gelmektedirler. Dolayısıyla silsile Hz. Ali'ye kadar dayanmaktadır ve Şeyh Hâmid ve torunu Şeyh Muhammed Sâlih Nihânî bu sebeple Hz. Ali'ye ve on iki imama derin sevgi duyarlar: (56/1…21)

Ḫalvetīdir şānile
Ẕikr eder devrānile
Ḥācī Bayram Ḫānile
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir (56/10)

Nuṭḳudur maġz-ı Ḳur'ān
Ḥükmünde cümle cihān
Melāmiyyūne sulṭān
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir (56/11)

2.3.2.2.6.8. Emîr Buhârî (ö. 1429)

Buhâra'da dünyaya gelmiştir. Babası vefat edince 17-18 yaşlarında bazı mutasavvıflarla hacca gitmek için doğduğu şehirden ayrılmış ve birkaç yıl Medîne'de kaldıktan sonra Anadolu'ya gelmiş ve Bursa'ya yerleşmiştir. Burada belli bir alaka kazandıktan sonra Yıldırım Bâyezîd'in kızı Hundî Hatun ile evlenmiştir. Bu evliliği Bâyezîd'in uygun görüp görmediği konusunda rivayetler bulunmaktadır. Bursevî'nin ifadesi üzerine Padişah tarafından kendisi üzerine gönderilen kırk neferi keramet göstererek kadîd yani iskelet haline getirmiştir (Ceylan, 2007, s. 398).

*Dîvân'*da sadece bir yerde Buhârî'nin ismi geçmektedir. Nihânî kendi tarîkatının silsilesini açıklarken Buhârî'nin çok yüce, ulu tarîkatların reisi olduğunu ifade etmiştir:

Buña mürşid [ü] Ḫāce Şāh Muḥammed
Bahā'u'd-dīn ki ol vāriṣ-i Aḥmed
Buḫārīdir re'īsü'ṭ-ṭuruḳ emced
Murādıñ eyle gel ol ḫāna tefviz (79/11)

2.3.2.2.6.9. Hacı Bayram Velî (ö. 1430)

Bayramî tarikatının kurucusu olup pîr ünvanıyla anılmıştır. Asıl ismi Numan olmakla beraber Hâmid-i Velî ile karşılaşması Kurban Bayramına tesadüf ettiği için Hâmid-i Velî Hazretleri tarafından kendisine Bayram adı verilmiştir. Kendisinden sonra tarikatı altı kola ayrılmıştır. Bunların en meşhurları Akşemseddin vasıtasıyla yayılmış olan Bayramiye, Bursalı Dede Ömer Sikkinî tarafından yayılmış olan Bayramî Melamiliği, Hızır Dede halifesi Bursalı Üftade Hazretleri ile baş halifesi Kudsî Hazretleri tarafından kurulan Celvetîliktir. Vefatı "irtihâlü'l-insan" terkibinin delaleti olan H 833'tür ve mezarı Ankara'dadır (Bursalı, 1972, Cilt I, s. 104).

Nihânî tarikatların kolları ve yüce kişilerinden bahsederken Bayramiyye tarikatını da zikretmiştir. Ayrıca Şeyh Hâmid'in Halvetî olduğunu ve öğrencisi Hacı Bayram Velî ile devrân zikri yani dönerek zikir yaptıklarını ifade eder:

Olup ḳol Rūşenī Zeyniyye Bayrām
Hem Özbāḳī Ġazālī daḫı Edhem
Ki Muḥyī Şems-i Cerrāḥile hem-dem
Ḥayāt-ı feyże çün nehr-i meşāyiḫ (46/10)

Ḫalvetīdir şānile
Ẕikr eder devrānile
Ḥācī Bayram Ḫānile
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir (56/10)

2.3.2.2.7. Nihânî Dîvânındaki Tipler

2.3.2.2.7.1. Ricâlü'l-Gayb

Erkek, mert ve yiğit anlamlarına gelen "recül" kelimesinin çoğulu "ricâl" ile "gayb" kelimelerinden oluşmuştur. Ricâlü'l-gaybın Farsçadaki karşılığı *merdân-ı gayb*, *merdân-ı Hudâ*'dır. Türkçede ise *gayb erenleri, üçler, yediler, kırklar* şeklinde ifade edilmektedir. Tasavvufta ise farklı anlamlarda kullanılmıştır. Muhyiddin İbnü'l-Arabiye göre mümin ve dindar cin taifesiyle bilgilerini ve rızıklarını şehadet âleminden değil gayb âleminden alan velîler ricâlü'l-gayb olarak kabul edilmiştir. Yaygın tasavvuf anlayışına göre ricâlü'l-gaybın şahısları değil manevî halleri gizlidir. Ricâlü'l-gaybdan olan velîlerin halleri gizli olduğu için yapıp ettikleri herkes tarafından kolaylıkla anlaşılmaz (Uludağ, 2008, s. 81).

Tasavvufî anlayışa göre kutub, ricâl hiyerarşisinin başıdır. Kutubdan sonra vezirleri konumunda olan iki imam gelmektedir. Kutub ve imâmâna üçler denilmektedir. İmâmânı evtâd takip etmektedir. Evtâd, âlemin dört yönünde görevlendirilmiş dört velîdir. Evtâdın her biri bir peygamberin kalbi üzeredir ve dört büyük meleğin ruhaniyetinden yardım alırlar. Abdalın dört evtâd, iki imam ve bir kutub olduğu ifade edilmektedir. En yaygın düşünce abdalın yedi veya kırk kişiden oluştuğudur (Uludağ, 2008, s. 82).

Nihânî kendisine eziyet eden ve düşmanlıkla bakan bazı kimselerden sözünü saklamış ve onlara doğrulukla bakmamıştır. Kendisini erenlere teslim etmiş ve zengin yosul bütün herkes ona şaşırmıştır.

Varmadıñ yanına ṣaḳladıñ sözüñ
Baḳmadıñ anlara ṣıdḳ ile gözüñ
Teslīm etdiñ erenlere ḫoş özüñ
[c] Acebā ḳaldılar yoḫsul bay saña (15/11)

Bu manası gizli olan sözler bilene ibret olmaz mı ya hikmetin etkisi nerede kaldı. Böyle bir edepsizlikle dostluk olmaz, erenler her yerde hazırdır:

Bu rumūz bilene olmaz mı ᶜ ibret
Yā nerede ḳaldı te'şīr-i ḥikmet
Böyle bī-edeble olur mu ülfet
Erenler her yerde degil mi ḥāżır (62/9)

Allah'ın bulunduğu ilahî kudret âlemi yani isim ve sıfatlar âlemi, ceberût âlemi olarak anılmaktadır ve Allah'ın emriyle oluşmuştur. Bu âlem emr-melekût-gayb aynı zamanda ruh ve ruhaniler âlemi olarak da geçmektedir (Uludağ, 2005, s. 35). Ceberūt seyrini anlayabilmek güzel bir meziyettir, asıl geldiğimiz âleme, hüviyyet âlemine geçmek ricâl ehline bulundukları hâlin aynısı olmuştur:

Ceberūt seyrini fehm eylemek bir ḫoş-ḥışāl olmuş
ᶜ Ubūr etmek hüviyyete **ricāle** ᶜ ayn-ı ḥāl olmuş (72/1)

Nefs-i mülhimeye "Hû" ismini belirleyenler ehl-i ricâldir, çünkü bu nefis mertebesinde Allah'tan gayrı her şeyden uzaklaşıp ruhlar âlemine yönelme söz konusudur. Dolayısıyla ricâl ehli de gayb âlemiyle ilişkilidir:

Hevās-ı Hūya meyl eyle bu nefs-i mülhime eriş
Buña Hū ismini taᶜ yīn eden **ehl-i ricāl** olmuş (72/12)

Nihânî Kaymakam Sait Bey için gayb ordusunun ona yardımcısı olmasını, Hızır'ın onun elinden tutmasını ve Hakk'ın doğru yol üzere onun dilini doğru etmesini diler. Torunu Hasan Rıza'nın doğumu üzerine yazdığı tarih manzumesinde gayb erenlerinin "regas" kelimesiyle tarih düştüklerini söylemiştir:

Cünūd-ı ġayb ola yāver ola hem dest-gīriñ Ḫıżr
Ṭarīḳ-i müstaḳīm üzre lisānıñ Ḥaḳ sedīd etsin (131/3)

Göñülde cemᶜ olup **ġaybdan erenler** söyledi tārīḫ
Reġas ḥarfindedir tārīḫ Nihānī remz eder iᶜ lān (132/14)

Nihânî de İbnü'l-Arabî gibi velîleri ricâlü'l-gayb olarak nitelendirmiştir. Evliya incileri gayb askerleridir. Onların iyiliği, doğru yolu gösterenle (Kur'ân'la) aynı sırdır, yani

velîlerle Kur'ân'ın sırrı ortaktır. Ayrıca Hak Resûlü velîler için peygamberin gizli sırrıdır demiştir:

Cünūd-ı ġaybīdir dürr-i meşāyiḫ
Hüdā hem-sırrıdır birr-i meşāyiḫ
Ḥadīṣinde buyurdu Ḥaḳ Resūlü
Nebīniñ bāṭınī sırrı meşāyiḫ (46/1)

Ey dost, adam olup mertlere karış. Merdümden maksat Allah'ın gözbebeği kâmil insandır. İnsân-ı kâmil olup mertler arasında yerini al. Nitekim ten cana karışmıştır. Misk kokulu saçların üne karışmıştır. Gözüm yaşı kana karışır aynen incinin mercana karışması gibi. Bugün bu meydanda tevhidin erenler şahı benim görenler görür, bilenler bilir tevhid yolunun şahı benim:

Gel ey merdüm olup **merdān**a maḫlūṭ
Nitekim ten olupdur cāna maḫlūṭ
Olur gīsū-yı müşgüñ şāna maḫlūṭ
Gözüm yaşı olupdur ḳana maḫlūṭ
Ṣanasın oldu dür mercāna maḫlūṭ (84/1)

Menem bu gün bu meydānda **erenler** şāhı tevḥīdiñ
Gören görür bilen bilir menem şeh-rāh-ı tevḥīdiñ (106/1)

Nihânî, ricâlü'l-gayb kavramı için ricâl, ehl-i ricâl kelime ve terkiplerini kullanmakla beraber cünûd-ı gayb, erenler, gayb erenleri, merdân tabirlerini de kullanmıştır. Ricâlü'l gayb üçler, yediler, kırklar için yaygın bir şekilde kullanılırken bazı evliyalar içinde kullanıldığı görülmüştür.

2.3.2.2.7.2. Evliyâ-Velî

Evliyâ; velîler, dostlar anlamına gelmektedir. Tasavvufta ermişler, erenler, Hakk'ın dostları, Allah'ın özel ilgisine, sevgisine ve yardımına nail olanlardır. Genel anlamda müminlerin hepsi evliyâdır. Özel anlamda yalnızca Allah'ın kendilerine ilham ve kâmil ihsan ettiği müminler evliyâdır (Uludağ, 2005, s. 130).

İbnü'l-Arabî'ye göre velayet iki çeşittir. Birincisi *ilahî mutlak velayet,* ikincisi ise *Muhammedî hâs velayet*tir. Birinci velayet; Allah'ın sıfatlarından "Velî" de ilahî isimlerindendir. Nebîlerin, evliyâların velayetlerini ve bütün varlıkların a'yân-ı sâbitelerini içermektedir. İkinci velayet; ilahî isimlerin ve sıfatların hepsini toplamıştır. Buna "son velayet mişkâtı" denmektedir. Bu velayet nebîlerin sonuncusunun bâtınıdır ve bu makâm, *makâm-ı Muhammed* olarak isimlendirilmektedir. Peygamberde olan ilimler, tecellîler velîye o peygamberin vasıtasıyla "son velayet mişkâtin"den geçmektedir. Bu nedenle peygamberler evliyânın sonuncusudur (2014, Cilt 1, s. 212).

Nihânî'ye göre sözün kısası, haberin doğrusu (şudur ki) resûl, nebî ve velî olanlar Allah'a yakın olan sadıklardır. Peygamberlik mührü sona ermiş ve velîlik rütbesiyle seyrana başlamıştır. Velîler peygamberlerin benzeridir, evliyâlar kalem ehlidir:

Ḥāṣıl kelām doġru peyām resūl nebī velī enām
Muḳarrebīn ebrār eder (97/33)

Nūn nihāyet buluban gitdi nübüvvet ḫātemi
Vāv velāyet rütbesiyle eyledi seyrān hū (134/13)

Resūliyyet nübüvvet çün bulara salṭanat oldu
Bularıñ miṣlidir ehl-i ḳalemden evliyā efrād (49/6)

Âlim olan kalem sahiplerini evliyadan bil. Âlimlerle evliyaların adımları aynı olup yolları bildirilmiştir, onların yolları sihir değildir. "Kıyamet gününde âlimlerin mürekkebi ile şehidlerin kanı tartılır, âlimlerin mürekkebi şehitlerin kanından ağır gelir" (Aclûnî, 1352, Cilt 2, s. 400) hadisine göre âlimler şehitlikten daha üst bir mertebeyle Allah'a ulaşmaktadır. Velîler de Allah'ın sevgili kullarıdır. Evliyâya Hakk'ın gaybından aracısız ilham gelmiştir ve Cebrâil onun feyzini artırmıştır.

Olan ᶜālim ḳalem ehli gürūhu evliyādan bil
Bularla yek-ḳadem oldu degildir rāhları mesrūd (50/5)

Olupdur evliyāya ġayb-ı Ḥaḳdan vāridāt ilhām

Bilā-vāsıṭa vü Cibrīl füyūżātı olur mezdūd (50/6)

Hz. Ali evliyanın şahıdır. Kötülerin kavminden uzaklaşır, ehl-i beyte sevgi duyarız. Evliyanın şahının ruhu âdetâ üzerimizde bir çiy tanesidir. Dört halife olan Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali Resûlün dört dostu, dört velidir. Bunlar bir ağacın nazlı gülüdür. Kimi tâc, kimi kabâ, kimi şal sahibidir:

Ḳavm-i eşrāra teberrā ehl-i beyte ḥubbumuz
Rūḥ-ı şāh-ı evliyādan ᶜayn-ı şeb-nemdir bize (146/4)

Resūlüñ çār-yāri çār-velīdir
Bular bir şeceriñ nāzlı gülüdür
Kimi tāc kimi ḳabā [vü] şālıdır
Ebū Bekr [ü] ᶜÖmer ᶜOṣmān ᶜAlīdir (54/1)

Allah'ın velayet sıfatı bütün yaratılanlarda bulunmakla beraber peygamberlerde olan ilimler, tecellîler velîye o peygamberin vasıtasıyla "son velayet mişkâtin"den geçmektedir. Dolayısıyla peygamberler velîlerin sonuncusudur. Velîler Cebrâil vasıtasıyla feyizlerini artırırlar ve ilim sahipleridir.

2.3.2.2.7.3. Ârif

Bilen, vâkıf, aşina, tanıyan, anlayışlı, kavrayışı mükemmel, irfan ve mârifet sahibi anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta ise Allah Teâlâ'nın kendi zâtını, sıfatlarını ve isimlerini ve fiillerini müşâhade ettirdiği kimse. Müşâhede ve temaşadan ortaya çıkan bilgiye *mârifet* ve bu bilgiye sahip olana da *ârif* denmektedir. Âlim aynı hususları yakîn yoluyla kavramaktadır. Keşf ve müşâhede yoluyla, yani manevî ve ruhî tecrübelerle Allah hakkında zevkî ve vecdî bilgilere sahip olana *ârif-i billâh, ârif, ârifîn* bu yolla tanıdığı Allah'a da *Ma'rûf* denmektedir (Uludağ, 2005, s. 44).

Nihânî, ârifin hem zahirî hem de batınî ilimlere sahip olduğunu ifade etmiştir. Ârif şeriat konularının binasının temelidir. Tarikat yolunun doğru yolu gösterenidir. Allah

gizli ilimleri Hızır'a bahşetmiştir ve Ârif, ledünnî dersinin de Hızrıdır, hümasıdır, ankasıdır. O, hakikatler denizinin tek incisidir, maârif gülbahçesinin en güzel gülüdür:

Şerāyiᶜ bābınıñ her ān binā esāsıdır ᶜārif
Ṭarīḳat rāhınıñ cānā delīl hüdāsıdır ᶜārif
Ledünnī dersiniñ Ḫızrı Hümā ᶜAnḳāsıdır ᶜārif
Ḥaḳāyıḳ baḥriniñ cānā dür-i yektāsıdır ᶜārif
Maᶜārif gülsitānınıñ gül-i raᶜnāsıdır ᶜārif (96/1)

Cömertlikte, cesarette bilen gönlü çok büyüktür. Temizlikte ve manevî kudrette kesinlikle benzeri yoktur. Zekilikte, efendilikte en sonuncusu aynı zamanda en başta olanıdır. Fâsihlikte, dilde düzgünlükte, güzel konuşmada, nezakette ululardandır, gizli anlamların bilginidir.

Seḫāvetde şecāᶜatde dil-i dānā muᶜaẓẓamdır
Neẕāfetde ṣalābetde şebīhi yok müsellemdir
Zekāvetde siyādetde mu'aḫḫar hem muḳaddemdir
Faṣāḥatde belāġatde leṭāfetde mükerremdir
Maᶜānī-i ḫafiyyātıñ şehā dānāsıdır ᶜārif (96/2)

İki yüzlülükten uzaktır, kimseye gaddarlık konusunda bilen değildir. Fakirlik içinde olurlar ve kimseyi incitmezler. Hayır sahiplerinin sembolüdürler ve bunlara "hayırlılar" denilir. Bunların dünya gülbahçelerinde sesleri çıkmaz çünkü o gizli ilimlerin sözcüsüdür:

Nifāḳdan ᶜārīdir dānā degildir kimseye ġaddār
Olurlar meskenet içre hem etmez kimseye āzār
Rumūz-ı ḫayr-ı nāsdırlar denilir bunlara aḫyār
Bular gülzār-ı dehr içre nevālar eylemez iẓhār
Çü gizli manṭıḳu't-ṭayrıñ velī gūyāsıdır ᶜārif (96/3)

Âdem'in cismi yaratılırken büyük tılsım konulmuştur. *Allame'l-insan*'ın ne olduğunu *mâlem ya'lem*de okursun. Tevhidin sırrını okuyup *fa'lem'in* "fâ"sında bul. Bu âlemde

anlamdan dem vuran çoktur ancak hakikatten haberleri yoktur. Ârif Hakîkat'in esmasıdır:

Ḳonuldu ṭılsım-ı kübrā nihād-ı cism-i Ādemde
Oḳursuñ *ᶜalleme'l-insān* nedir *mā lem ü yaᶜlem*[1]de
Oḳuyup sırr-ı tevḥīdi bula gör fā-i *fāᶜlem*[2]de
Maᶜ ānīden egerçi dem urur çoḳdur bu ᶜ ālemde
Ḫaber bilmez ḥaḳīḳatden hemān esmāsıdır ᶜ ārif (96/4)

Ârif Allah'ın sıfatlarının tecellisidir. Âlim ledünnî ilmi yakîn yoluyla kavrarken ârif keşf ve müşâhede yoluyla, Allah hakkında zevkî ve vecdî bilgilere sahip olmaktadır.

2.3.2.2.7.4. İnsân-ı Kâmil

Olgun ve yetkin kişi anlamına gelmektedir. Tasavvufta ise Allah'ın yeryüzündeki halifesidir. Bu nedenle onun bütün isim ve sıfatlarına mazhar olan ve "beş hazret"i yani varlığın bütün mertebelerini kendinde toplayan kimsedir. Kâmil insan gözbebeğine benzemektedir. Her şeyi görür ancak kendisini görmez. İnsan-ı kâmil Allah'ın gözüdür yani *Aynullah*'tır. Kâmil insan Allah'ın zât, sıfat ve isimlerinin aynasıdır. İnsan-ı kâmilin *simurg, bahr-i muhit, bulut, güneş, Âdem-i mana, akl-ı evvel, akl-ı küll, kelime-i câmia, nokta-i kül, nokta-i vahdet, ilk ilke, sırr-ı ilâhî* gibi isimleri vardır. İnsan-ı kâmil Allah'ın sûret, Allah da onun ruhu gibidir. Diğer taraftan insan-ı kâmil âlemin ruhu, âlem de insanın sûretidir. Bu nedenle âleme *insan-ı kübrâ adı* verilmiştir (Uludağ, 2005, s. 188).

Kâmil mümin olursan gam yeme, bilirsin ki insanın kalbi gizli hazinedir, bu hazine hikmet oluğundan sürekli olarak akmaktadır, bilme heyecanını gel eyle koru. Kâmilin esaslarından dört şeye ihtimam göster. Ey hayır sahibi bunlar; açlık, halvet, susma ve uykusuzluktur:

---

[1] *Alleme'l-insāne mā lem-yaᶜlem.* "**insana bilmediğini bildiren** rabbin sonsuz kerem sahibidir" (Alak 96/5).

[2] *Fāᶜlem ennehu lā ilāhe illa'llāhu .* "**Bil ki** Allah'tan başka tanrı yoktur." (Muhammed 47/19).

Olursañ **mü'min-i kāmil** yeme ġam
Bilirsin gizli kenzdir ḳalb-i ādem
Aḳar mīzāb-ı ḥikmetden dem-ā-dem
Maᶜ ārif cerriñi gel eyle maḥfūẓ (86/3)

Rükn-i **kāmil**den daḫı dört şey'e eyle ihtimām
Cūᶜ [u] ḫalvet ṣamt [u] sehre oldu devām ey ḥasīb (18/5)

Nihânî, insan-ı kâmil için "merdüm" ve ayrıca "zât-ı ma'nâ" kelimelerini kullanmıştır. Çünkü kâmil insan Allah'ın gözbebeğidir. Ey Nihânî, düşük gayrette olanlar ne bilsin yüce insanı, nefsin kölesi olup ne yapsın evveli, ahiri ve ahireti. Bunların gözleri kör olmuştur, mananın kendisini göremezler:

Ne bilsin himmetin ednā Nihānī **merdüm** aᶜ lāyı
Zebūn-ı nefs olup ḳalmış n'eder ūlāyı ᶜ uḳbāyı
Olupdur bī-baṣar ol şūm seçer mi z̄āt-ı maᶜ nāyı
Anadan doġma gözsüzler kemāhī görmez eşyāyı
Niyāzī vech-i dildārı ulü'l-ebṣār olandan ṣor (58/5)

Nihânî dileğinin Allah'ın gözbebeğine yani kâmil insana (Rızâ'ya) söz aktarmak ve gıybet yapmak olmadığını dile getirir. Nihânî'ye hayret âleminin rumuzu ayan olmuştur. Rızâ, Nihânî'yi irşâd için tevhid meydanına çağırmaktadır fakat o tenezzül edip Rızâ'nın kapısından geçmemiştir:

Murādım **merdüm**e ᶜ ibret degilven nāḳil ü ġıybet
Tamām oldu bu taḫmīsāt edelim āḫire nehżat
Nihānīye ᶜ ayān oldu rumūz-ı ᶜ ālem-i ḥayret
Seni irşād içün meydān-ı tevḥīde eder daᶜ vet
Ḳadem-rence ḳılup bāb-ı Rıżādan geçmediñ gitdiñ (107/10)

Simurg'dan maksad bilen akıldır. Kâmil insanın özelliği de bilen akıl olmasıdır. O, berzah vadisini geçip fakr u fenâya razı, "*Yoksulluk övüncümdür"* mutluluğuna nail olunmasını tavsiye eder:

Geç bu berzaḫ vādisin faḳr [u] fenāya ḳā'il ol
ᶜ Azm edip *el-faḳru faḫrī*[1] devletine nā'il ol
Sırr-ı *mā-zāġa'l-baṣar*[2] remzine cāndan mā'il ol
Serserī köhne cihān bāġında cānā ᶜ āḳıl ol
ᶜ Aḳl-ı dānādır dilā **Sīmurġ-ı ᶜ Anḳādan** ġaraż (80/3)

Nihânî'nin gönlü insan-ı kâmilden armağan istemektedir. Zâtî Efendi'nin kullandığı ma'ârif erlerine ve ârife karşılık Nihânî insân-ı kâmil terkibini kullanmıştır. Dolayısıyla "insân-ı kâmil"le ma'ârif erleri ve ârif kelimeleri birbirini karşılamaktadır:

Bu ᶜ aşḳile olan teşne tesellīden revān ister
Erişdir dili ᶜ aṭşāna zülāliñden hemān ister
Dili **insān-ı kāmil**den Nihānī armaġan ister
Maᶜ ārif erleri zīrā ḥayāt-ı cāvidān ister
Müsemmā-yı zamānıñ Ẕātiyā iḥyāsıdır ᶜ ārif (96/5)

İnsan-ı kâmil için kâmil, mürşid-i kâmil, mü'min-i kâmil, merdüm, merdüm-i sâdık, Simurg-ı anka kelime ve terkipleri kullanılmıştır:

2.3.2.2.7.5. Kul

Abd, bende, köle anlamına gelmektedir. Tasavvufta mürid, derviş kuldur; şeyh, sultandır. Kul olmayan sultan olamaz, tasavvuftaki üst mertebelere ulaşamaz. En büyük şeref yüce Allah'a kul olmaktır (Uludağ, 2005, s. 220).

Nihânî'ye göre Hakk'ın bir ismi de aşktır. Aşk her kime ihsan olursa o kişi Hakk'ın kulu olur, şanı pek yüce bir şandır:

ᶜ Aşḳdır Ḥaḳḳıñ bir ismi her kim[e] iḥsān olur
Ol Ḥaḳıñ ṣādıḳ **ḳul**udur şānıdır aᶜ le'l-ᶜ alā (14/3)

---

[1] ***El-faḳru faḫrī*** *ve bihī eftaḫiru.* "**Yoksulluk övüncümdür**, ben onunla övünürüm (Yılmaz, 2013, s. 153).
[2] ***Mā-zāġa'l-baṣar****u vemā ṭaġā.* "**Gözü ne kaydı** ne de hedefinden şaştı." (Necm 53/17).

Yâ Rab! Senden bir şey saklanmaz, her şeyi bilirsin tercümana gerek olmaz; kul olan köle, hükümdar olmaz, o şan yani hükümdarlık Allah'a mahsustur. Nihânî Allah'ın kuludur, neden şükür secdesi kılmaz; o gaflet uykusundan uyandı, bu mutluluk, sevinç onu mutlu eder:

Saña bir şey nihān olmaz bilirsiñ tercümān olmaz
Ḳul olan bende ḫān olmaz saña maḫṣūṣ o şān yā Rab (21/8)

Nihānī **ḳul**uñ ey Mevlā n'içün secde-i şükr etmez
Uyandı ḫāb-ı ġafletden olup memnūn eder neşşāṭ (83/7)

Nefis şeytanın kuludur ve çirkin huyludur; ona uyarsan sonunda cehennem zencefilinden oku. Edrekin sıcak iklimlerde yetişmesi ve içildiği zaman insanın içini ısıtma özelliğinden dolayı şair tarafından cehenneme ait bir ot olarak tasavvur edilmiş tir:

Nefis şeyṭān **ḳul**udur zişt- ḫular
Ki āḫir edrek-i nīrāndan oḳu (135/35)

Allah'a kulluk üzerinde durulmuştur. Bunun yanında müridin kulluğu, aşk karşısında kulluk ve nefsin şeytana olan kulluğu konularını da yer vermiştir.

2.3.2.2.7.6. Rind

İçleri ilim ve irfanla dolu olduğu halde halktan biri gibi sade yaşayan hakîm, bilgedir. Rıza mertebesine ulaştığı için ilahî takdire göre meydana geldiğini bilen, bunun şuur ve idrakine varan kâmil insandır. Tevekkül ehli olup zahidler gibi dinin şekil yanıyla sınırlı kalmayıp özüne nüfuz ettiğini iddia eden mutasavvıftır. Rindler, daha çok Melamîler ve Kalenderîler gibi gelenek ve göreneklere aldırmadan geniş bir hürriyet ve gönül rahatlığı içinde yaşarlar. Halkın hakkında söylediklerine aldırmazlar, gönüllerince hareket edip keyiflerince davranırlar (Uludağ, 2005, s. 297).

Rind elinden kadehi düşmeyen bir pervasız, âşık, sâlik, kalender ve melamîdir. "Ey Sâkî! Meclisteki gönül ferahlığı o güzel, hoş, parlak şaraptan mı kaynaklanıyor, yoksa elinden

kadehi düşmeyen pervasız bir rindden midir?" Tasavvufa göre yorumlandığında ise rind ve mürşid (sâkî), tekkede (mecliste) ilahî aşkı (meyi) sunan ve elinden tesbihi (kadehi) bırakmayan bir sâlik ve şükreden bir gönül olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda gönül ferahlığı, aydınlığı Allah aşkından ve doğru yolu gösteren mürşidden kaynaklanmaktadır:

Bezimde tāb-ı dil sāḳī mey-i raᶜ nā mıdır bilmem
Elinden cāmı düşmez **rind-**i bī-pervā mıdır bilmem (119/1)

Rindler deli dîvânedir. Nihânî, bülbül gibi gülbahçesini görüp bir deli olmuştur; rindler halkasına girip orada kaleler yapmıştır. Nihânî çılgın bir rinddir. O, söz söyleyen Allah'ın kelamını aktarandır, onun sözleri yüz dört kitap içinde gizlenmiştir:

Andelīb-āsā görüp gülzārı oldum bir cünūn
Ḫalḳa-i **rindān**a girdim eyledim anda ḥuṣūn (124/1)

Mi'e çār içre mesṭūrdur lüġātı
Kelām-ı nāṭıḳ olmuş bu ṣıfātı
Nihānī **rind-i şeydā**veş ṣebātı
Gezer Mecnūn gibi āvāre Ẕātī
Ṣanasın eylemiş Leylāyı żāyiᶜ (89/7)

Rind ile aşk arasında çok yakın bir ilgi vardır. Rind meclisine katılan aşk defterine yazılır. Her gündüz geceni rindler meclisiyle geçirip kendini aşk defterine mi kattın, nedir bu? Ancak gönül başka şeylere meylettiyse rindlerin meclisine bakmaz. Acaba neden görmemezlikten gelir, hafif şaşı mıdır bilmem:

Her rūz [u] şebin meclis-i **rindān**la ülfet
ᶜ Aşk defterine kendini ilḥāḳ mı nedir bu (139/5)

Baḳar mı meclis-i **rindān**a dil aġyāra meyl etdi
Neden iġmāz eder āyā gözü şehlā mıdır bilmem (119/7)

Kibir ve kini terk ederek melamiyyûn yolunun rindi ol. Nefis yılanına zehir vererek onu öldürüp ruhunu canlı tut, kibir ve kini terk ederek bu yolun düşkünü ol:

Terk edip kibr ü kīni ol bu rāhıñ efgendesi
Nefs-i māra sem verüben rūḥuñuñ ol zindesi
Bu melāmiyyūn yolunuñ ola gör sen **rinde**si
Var yürü cān ile ol bir merd-i Ḥaḳḳıñ bendesi
Himmet-i merdāndır ey dil dürr-i yektādan ġaraż (80/4)

Rindlerin kalender, pervâsız âşık ve deli özellikleri vurgulanmış ve kibir ve kinin terk edilerek nefis mertebelerinin aşılması gerektiği belirtilmiştir.

2.3.2.2.7.7. Zâhid, Hoca (Hâce), Vâiz

Zâhid, "zühd "kelimesinden bir şeye değer vermemekten türemiştir. Zâhid daha çok ham sofu, ham ruhlu, pişmemiş, olgunlaşmamış, dinin özünden habersiz, şekilci ve zahirci kişiler olarak nitelendirilmiştir. Zâhid, çok dindar olup ârif ve âşık olmayan kimsedir (Uludağ, 2005, s. 389). Hoca "din görevlisi, medresede ders vermekle görevli kimse, üstat, efendi, zengin" anlamlarına gelmektedir (Parlatır, 2012, s. 640). Vâiz, dinî öğütlerde bulunan kişi demektir ve şairlerin beğenmediği bir kişilik segilemektedir. Onun da zâhidden hiçbir farkı yoktur. Çünkü o dinin dış kabuğunda oyalanır (Pala, 2004, s.470).

Zâhid zühdüyle övünen kimsedir. Nihânî bu övünme sebebini zâhidin kendi takvasından şüphe etmesine bağlamıştır. Böyle bir şüphesi olmasa övünme gereği duymayacaktır. Zâhid, kürsülere çıkıp irfan satan, Hakk'ın fermanına başka, aykırı sözler katan, gaflet uykusundan uyanmayıp yatan, gönülden anlamayıp taş atan kişidir. Bu konuda sessiz durması gerektiği yoksa bu taşın bir gün kendi kafasına dokunacağı konusunda uyarılır:

Zāhidā zühdüñle faḫr etmez idiñ
Bulsa idiñ reyb ü gümāndan leẕīẕ (52/8)

Çıḳıp kürsīlere vāᶜiẓ yalanᶜ irfān ṣatarmışsıñ
Ḥaḳıñ fermānınıñ ġayrı muḫālif söz ḳatarmışsıñ
Henūz bu ḫāb-ı ġafletden uyanmayıp yatarmışsıñ
Bu dilden bilmeyip **zāhid** işitdim ṭaş atarmışsıñ
Doḳanır başıña bir gün ṣaḳın ey gāfil epsem dur (59/4)

Zâhid münkir ve günahkârdır. Ey zâhid! Senin bizim şerbetimizin sırlarını bilmen mümkün değildir. İnkâr eden ve günahkâr olan sırlarımızın meydana gelmesini bilemez. Nihânî manevî zevke ve keşfe tevhid ilmiyle ulaşmış, aksi takdirde zahir hocadan hikâyeler, rivayetler dinlememiştir:

Zāhidā bilmek ne mümkin şerbet-i esrārımız
Münkir [ü] fāsıḳ ne bilir neş'et-i esrārımız (67/1)

ᶜ İlm-i tevḥīdile bildim ẕevḳımı vicdānımı
Yoḳsa ẓāhir ḫᵛāce senden görmedim naḳl-i nuḳūl (109/4)

Zâhid dünyaya tapan, basiretsiz; güzel, baygın gözlülere düşkün biridir. O tipteki bir kişi hiçbir zaman Nihânî'nin irfanına ulaşamaz:

Zāhid-i dünyā-perest bī-baṣar şehlā-perest
Ermedi ᶜ irfānıma [hū] hū dost Ḥaḳ [hū hū] dost (25/3)

Hoca camide vaaz verendir. Seyidlik iddiasında bulunan çok dindar ve münkir bir hoca Hz. Hüseyin'in pis Yezid'e boşuna bîat etmemesinden, bu konuda haksızlığından ve Yezid'in haklı olduğundan ve Yezide buğz edip lanet okumanın caiz olmadığından bahsetmiştir. Bunun üzerine Nihânî bu hocaya seslenerek en alt seviyedeki yeme içme aklıyla, aklın dirliği ile ledünnî dersinin bilinmeyeceğini söylemiştir ve nefsin hayaline uyanlar inatçı kimselerle toplansın diyerek ona çok kızmıştır:

Maᶜ āş-ı aḳl ile ḫᵛācem ledünnī dersi bilinmez
Uyan nefsiñ ḫayāline merīdānile ḥaşr olsun (130/2)

Hoca mektepte ders verendir. Nihânî de mektepte Arapça ve Farsça okumuştur: (15/3)

Vaiz, insanları kandıran ve objektif olmayan biridir. Onlara boşu boşuna korku ve ümitten bahseder, halbûki kendi korkusunu ve ümidini kaybetmiştir. Ne yazık ki zencirini kör olanlara takıp onları durdurmaz eder, cennet ve cehennem durumlarını târif eder fakat birini kısar diğerini abartır:

Enāma ḥāliyā ḫavf [u] recādan baḥṣ eder illā
N'edem kendi recāyı ḫavfı terk etmiş gider ḥālā
Ṭakıp zencīrin aᶜ māya anı durmaz eder ḥayfā
Naᶜ īm ile caḥīm aḥvālini taᶜ rīf eder ammā
Birin taḳṣīr eder dā'im birin tevfīr eder **vāᶜ iẓ** (87/2)

Vâiz, kürsilere çıkıp yalan irfan satmaktadır. Hakkın fermanından başka, aykırı söz katar ve bu gaflet uykusundan uyanmayıp yatar. Bu zâhid yani vâiz başka bir tabirle kaba sofu bu gönülden anlamayıp taş atmaktadır. Nihânî bu konuda vâizi uyarır bu taşın bir gün kendi başına geleceğini, sessiz durup sakınması gerektiğini ifade eder:

Çıḳıp kürsīlere **vāᶜ iẓ** yalan ᶜ irfān ṣatarmışsıñ
Ḥaḳıñ fermānınıñ ġayrı muḫālif söz ḳatarmışsıñ
Henūz bu ḫāb-ı ġafletden uyanmayıp yatarmışsıñ
Bu dilden bilmeyip zāhid işitdim ṭaş atarmışsıñ
Doḳanır başıña bir gün ṣaḳın ey gāfil epsem dur (59/4)

Vâiz, gereksiz boş haberler okur ve yazar; övünülecek vasıflar beyan eder, gerçek olmayan sözler söyler; tarikat ehline sövüp sayar, yolunu mühürler; zamanın ululanını hor görür ve aşk ehillerinin kalplerini çeşit çeşit, yeniden yeniye bulandırır: (87/1)

Zâhid, hoca (hâce) ve vâiz kavramları olumsuz anlamlar ihtiva etmekte olup genelde dini şekil olarak algılayan ve kalp gözleri kapalı kişiler olarak çizilmiştir. Zâhid; hoca ve vaizin genel adı olup üçü de aynı tiplerdir. Hoca kavramı; muallim, anlamıyla kullanılmakla beraber daha çok zâhid, kaba sofu ve dini zahiri olarak dış kabuğuyla algılayan kişi olarak geçmektedir.

2.3.2.2.7.8. Âlim

Bilgin, ilim ehli anlamına gelmektedir. Tasavvufta ise Yüce Allah'ın kendi zâtını, sıfatlarını, fiillerini ve isimlerini, yani bunların tecellîlerini yakîn yolu ile, *ilme'l yakîn* ile temaşa etme mertebesine çıkardığı kimselerdir. Söz konusu hususları müşâhede yoluyla temaşa edenlere ârif denmektedir. Zahirî hükümleri ve şer'î hususları bilip de

tasavvufa yabancı kalan bilginlere de âlim denmektedir. Sûfiler âlimleri avâm mertebesinde görürler ve üçe ayırırlar. Bunlar *ulemâ-i rüsûm, ulemâ-i zâhir* ve *ulemâ-i selâtîn*dir. Yani merasimci, şekilci ve devlet adamlarıdır. Bunlara *ehl-i kışr* (kabukçu) ya da molla ve danişment de denilmektedir (Uludağ, 2005, s. 36).

İlm-i rüsûm ehli, kendini beğenmişlik ve iki yüzlülük içinde kalmaktadır. Benlikten öte gitmeye başka bir yol yoktur. Bir sanı ve şüphe berzahını kurmuştur arada. Nihânî resmî ilim sahiplerinin cehennem ateşi ve berzah konularını bırakmalarını ister. Resmî âlimlerin halleri cahillerin hâline benzemektedir, onlara şüphesiz evham miras kalmıştır:

Bu ᶜ **ilm-i rüsūm ehli**ni ḳor ᶜ ucb [u] riyāda
Benlikden öte varmaya yoḳ rāh-ı ziyāde
Bir ẓann [ü] gümān berzaḫıñı ḳurmuş arada
Berzaḫla dūzaḫ nārıñı ḳo eyleme mebḥaṣ (34/4)

Beñzer bularıñ ḥālleri ḥāl-i cühelāya
Bu **ehl-i rüsūm** şübhesiz evhāmile vāriṣ (37/5)

Merasimci, şekilci ve devlet adamı olan âlimler ehl-i kışr yani kabukçu olarak adlandırılmıştır. Nihânî'ye göre akıl sahibi olanlar bir şeyin kabuğuyla ilgilenmez. O kaptan gemi ilmine hünerlidir:

Ulu'l-elbāb[1] olan **ḳışr**ında ḳalmaz
Sefīne ᶜ ilmine māhir o mellāḥ (42/3)

Nihânî'nin ceddi Şeyh Hâmid-i Velî de büyük âlim velîlerdendir. İlme'l-yakîn âlimidir. Yüce Allah'ın kendi zâtını, sıfatlarını, fiillerini ve isimlerini, yani bunların tecellîlerini yakîn yolu ile, *ilme'l yakîn* ile temaşa etme mertebesine çıkardığı kimsedir. Ayetlerin sırrını açıklayan kimsedir: (56/17)

Dîvân'da âlimler ikiye ayrılmıştır. Birincisi *evliya âlimler,* ikincisi ise *kabukçu âlimler*dir. Kabukçu âlimlerden yani ilm-i rüsûm ehillerinin özellikleri üzerinde

[1] *Velekum fi'l-ḳışāṣı ḥayātun yā* ***uli'l-elbābi*** *le*ᶜ *allekum tetteḳūn.* "Kısasta sizin için hayat vardır, ey **akıl sahipleri**, umulur ki sakınırsınız." (Bakara 2/179).

durulmuş ve bunların daha çok mâsivâyla ve dinin şekil yönüyle ilgilendikleri belirtilmiştir.

2.3.2.2.7.9. Gâfil

Gaflet; dalgınlık, dikkatsizlik, aymazlık anlamına gelmektedir. Tasavvufta nefsin heveslerine uymak, zamanı boşa harcamak, önemli bir şeyin önemini kavrayamamak, değerli bir şeyin kıymetini takdir edememektir. Kalbin Hak'tan gâfil olması, onun zikrinden mahrum kalmasıdır. Gaflette olan kişilere gâfil ve ehl-i gaflet denmektedir (Uludağ, 2005, s. 141).

Nihânî, gönül levhasında Allah'ın sırlarının gizlenmiş olduğunu ve bu nedenle içinden gizli sırların doğduğunu; bugün ilmin, irfanın feyzini meydana getirenin Allah olduğunu ifade etmiştir. Allah'ı göremeyenler gâfil olarak nitelendirilmiştir. Allah aslında görünendir, gizli olan onun mahlûkudur, bunu anlamayan gâfildir:

Göñül levḫinde esrār-ı İlāhī çün olup mesṭūr
Buṭūnumdan doġan rāz-ı nihānımdır degil mehcūr
Bugün feyż-i füyūżātı Ḫudādır eyleyen maᶜ mūr
Ḫudā ẓāhirdir ey **ġāfil** velī maḥlūḳudur mestūr
Ḫilāfın añlayıp zāhid ṣaḳın ḥażretden olma dūr (59/1)

O gâfil, kulları gaflet uykusundan uyandırmak için gayret eder fakat o gafilin nefsi ilim ile amel edemez. Ne zaman bir kâmil görse kaçar kendini ona bağlayamaz. İlahî aşkla kendinden geçmiş vecd ehlinin hâlini inkâr ile nakl eder:

ᶜ İbādı ḫāb-ı ġafletden uyaram deyü ol **ġāfil**
Eder ġayret velī nefsi olamaz ᶜ ilmile ᶜ āmil
Özün bend edemez ḳaçar eger görürse bir ḳāmil
Olur erbāb-ı vecdiñ ḥālini inkārile nāḳil
Gehī ilḫādına ẕāhib gehī tekfīr eder vāᶜ iẓ (87/4)

Gâfil, Allah'ı göremez ve nefsi ilim ile amel edemez.

2.3.2.2.7.10. Nâdân

Cahil, aklını kullanamayan anlamındadır (Sami, 1317, s. 1446).

Nâdânın ilmi yoktur ve kalbi sapkınlıktan, şüpheden kurtulmaz; o bir girdaba düşer, ışık ve aydınlık ona ulaşmaz. O, berzahta yüzü duvar sûretinde bir heykeldir ki nefsin tuzağına düşmüş ve cehennemi kendine makam etmiştir:

Anıñ kim ᶜ ilmi yoḳ ḳalbi ḍalāletden ḫalāṣ olmaz
Düşer gird-āba ol āḫir eremez nūr [u] fer peydā (13/2)

Odur bir ṣūret-i dīvār berzāh içre bir heykel
Ki nefsiñ dāmına düşmüş maḳām etmiş saḳar peydā (13/3)

Nihânî, cahil olmama konusunda uyarır. Ruh aşkının ve Allah'ın sırrı olan aklın kıymetini bilmeyi ve bunlar hakkında çaba sarfetmeyi nasihat eder:

ᶜ Aşḳ-ı rūḥuñ ᶜ aḳl-ı sırrıñ ḳadrini bilenden ol
Ḥaḳḳına ṣarf eyle anı olma nā-dān-ı Ḫudā (14/30)

Hem yed-i mürşidden iḳrār ile bīᶜ at eylemek
Böyledir emr-i Nihānī olma nā-dāna firīb (18/7)

Cahil olmamak ve cahile kanmamak üzerinde nasihat edilmiştir.

2.3.2.2.7.11. Dânâ

Bilen, bilici âlim anlamlarına gelmektedir. *Dil-i dânâ* ise bilge gönül, ârif anlamındadır. (Sami, 1317, s. 599).

Dânâlar aşk hastasıdır, onlar bu dertlerine dağdaki bitkilerden derman istemezler, onlar kâmil insandır ve kâmil insan örümcek ağına tutunmaz, örümcek ağına inancı zayıf olanlar yakalanır. Öyle bir aşk dânâsıyım ki benim ilmime akıllar ermez, mana zevki gönlümü keşf edip oraya inmiştir:

Marīż-i ᶜaşḳ olan dānā hīç ister mi devā-yı daġ[1]
Fenā bezminde merdümler olur mu ankebūta āġ
Ki dil şehrine sulṭān ḳurdu ṭāḳ-ı ᶜālī ḫoş otāġ
Her kim[iñ] kim derd-i Ḥaḳdan yüreginde olsa dāġ
ᶜĀḳıbet dermāna erip cān [u] gönlü ola ṣaġ (92/1)

Öyle bir dānā-yı ᶜaşḳım ᶜilmime ermez ᶜuḳūl
Keşf olup ẕevḳ-i maᶜānī gönlüme ḳıldı nüzūl (109/)

Nihânî bilen gönüllerin hâlinin şakâyık ehline sorulmasını istemez. Şakâyık diğer ismi gelincik renginden dolayı âşıkların gönlünü temsil eder. Âşığın kalbi de şakayık gibi yanmış, kızarmış ve bağrı yanmaktan kömürleşip simsiyah olmuştur. Ancak Nihânî bilen gönüllerin âşıklara sorulmamasını çünkü onların dünyevî âşıklardan daha üst mertebede olduklarını anlatmak ister. Diğer taraftan Taşköprülüzâde'nin *Şakâiku'n-Nu'mâniyye*'sine telmih vardır. Taşköprülü bu biyografi eserinde çok sayıda âlimin hayatını anlatmıştır ancak Nihânî'nin düşüncesine göre bilen gönüllerin hâli başkadır, onları *Şakâyık* erbabı Taşköprülü dahi anlayamaz. Ayrıca Şakayık'ın İmâm-ı A'zâm'ın lakabı olduğu düşünülürse Nihânî bilen gönüllerin hâlinin büyük imamdan dahi sorulmasını istemez, çünkü bilen gönüller herkesten, diğer ilim sahiplerinden başkadır, çünkü onların kalp gözü açıktır:

Dil-i dānālarıñ ḥālin şaḳāyıḳ ehline ṣorma
Künūz-ı Murtażā fālin daḳāyıḳ ehline ṣorma
Bugün ᶜĀl-i ᶜabā şālin ḫalāyıḳ ehline ṣorma
Yürü var ehl-i tecrīdi ᶜalāyıḳ ehline ṣorma
Anı cānı cihānı terk edip deyyār olandan ṣor (58/2)

Nihânî, Allah'ın bilen gönüle çekinmeden gizli söz söylediğini ve harfleri perde kılıp hüviyyet âleminde dilin söylediğini ifade eder. Sanmayın ki sözü ağız söylemektedir, taayünle lâ-taayyünde yani vücud mertebelerinde yardımı umulan Allah söylemektedir. Allah'ın sıfatı insanlarda tecellî etmiştir:

[1] **Der-kenâr (s. 56):** Yaᶜ nī daġda biten nebātātıñ devāsını istemez maᶜ nāsına.

Dil-i dānāda bī-pervā Ḫudā nuṭḳ-ı nihān söyler
Ḫurūfātı ḳılıp perde hüviyyetde lisān söyler
Taᶜ ayyün lā-taᶜ ayyünden ġanī ol Müsteᶜ ān söyler
Eyā sen ṣanma ki senden bu güftārı dehān söyler
Veyā ālet olan ᶜ unṣur yāḫud ṭabᶜ -ı zebān söyler (60/1)

Mert bir âlim olmak için delil gerekir, elest sözünü unutanlar için onları uyandırmaya irfan gerekir. İrfan sırları ile dânâ olunmaktadır, bu nedenle Nihânî Allah'tan onu irfan sırları ile âlim ve cesur eylemesini diler:

Ehl-i tevḥīd olmaġa insān gerek
Merd-i dānā olmaġa bürhān gerek
Bezm-i elest ᶜ ahdini nisyān eden
Anı uyandırmaġa ᶜ irfān gerek (103/1)

Yüz urdum dergehiñde bir gedāyım men nemīdānım
Meni esrār-ı ᶜ irfān ile dānā eylegil şüccāᶜ (90/4)

Nihânî, önce Allah'ın onu kendisinde gizlemesini ister, daha sonra tam aksine Allahın kendisinde gizli olduğunu düşünür; sonra bütün her şeyin Allah'ta olduğunu ancak bundan da vazgeçerek bilen kölede yani kendisinde olduğunu ifade eder:

Nihān eyle beni sende ne sende bil ki sen bende
Ne bende külli şey sende ne sende bende-i dānā (5/7)

İrfan sırları ile dânâ olunmaktadır ve dânâlar aşk hastasıdır. Mana zevki onların gönlüne keşf olunmuştur bu nedenle diğer âlimlerden farklıdırlar.

2.3.2.2.8. Ahlakî Unsurlar

2.3.2.2.8.1. Riya, Kibir, Buğz, Gazap, Kin, Hased, Hırs, Tama', Fazîhat

İki yüzlülük anlamına gelen "riya"; kendini beğenme, karşıyı küçük görme anlamındaki "kibir"; kin, nefret, sevmeme anlamındaki "buğz"; darılma, kızma, hiddet, öfke

anlamındaki “gazap”; gizli düşmanlık, garaz anlamındaki “kin”; kıskançlık, çekememezlik anlamındaki “hased”; öfke, kızgınlık anlamındaki “hırs”; doymazlık, açgözlülük anlamındaki “tama’”; edepsizlik anlamındaki “fazîhat” beyit ve bentlerde birlikte kullanılmıştır.

Nihânî yapılan ibadetlerin gösterişten uzak ve samimi bir şekilde yapılması gerektiğini savunur. Ancak bu şekilde Hakk’a kavuşulacağını düşünmektedir. Zâhidin içine; kibir, ucb yani kendini beğenmişlik ve riya dolmuştur. O kin, hased, nefret, açgözlülük ve dedikodunun mirasçısıdır. İçini şu caizdir şu caiz değildir gibi manasız şeylerle doldurup sakın hakir duruma düşme, şüpheden, iki yüzlülükten vazgeç:

ᶜ Aşḳile Nihāniyā ẕiḳr ede gör bī-**riyā**
Vaṣl olam cānānıma [hū] hū dost Ḥaḳ [hū hū] dost (25/7)

Kibrile ᶜ **ucub** zerḳ [u] **riyā** dolmuş içine
Kīn ü **ḥased** ü **buġż** u **ṭama**ᶜ ḳālile vāriṣ (37/4)

Żamīri pür edip cāze yecūzī mühmelātından
Ṣaḳın kim pāy-māl olma gümāndan pür-**riyād**an geç (39/6)

Keder ve tasa bağlayıp kalbi bulandırarak kötü huylu olup kıskançlık yapmak, düşmanlık etmek, açgözlü olmak, kendini beğenmişlik ve iki yüzlülük sevinci kan içinde bırakır:

Ḳasāvet bağlayıp ḳalbi küdūretle olup zişt-ḫū
Ḥased buġż u **ṭama**ᶜ **kibr** ü **riyā** pür-ḫūn eder neşşāṭ (83/6)

Nihânî, sevgi ve aşkta kısmetine razı olmadığını; kıskançlık, düşmanlık, açgözlülük, kendini beğenmişlik ve ikiyüzlülüğün onu rüzgâra kaptırdığını, dilinin açıktan “evet”te fakat kalbinin daima “hayır” da olduğunu ifade etmiştir:

Degilsin ḳısmete rāżī derūnuñ ḥubb [u] sevdāda
Ḥased buġzun **ṭama**ᶜ **kibr ü riyā vermiş** seni bāda
Diliñ ẓāhirde illāda velī ḳalb dā’imā lāda

Neden geçdiñse geçdiñ reh-güẕār-ı ᶜaşḳ-ı Mevlāda
Der-i devlet-medār-ı evliyādan geçmediñ gitdiñ (107/8)

Nihânî yaratılışla beraber insan bedenini kibir, hiddet, düşmanlık, kıskançlık, hırs, doyumsuzluk, iki yüzlülük, suç ve günah gibi türlü ahlaksızlıkların kapladığını ifade etmiştir: (120/4)

Mervânîler riyakârdır. Onlar, Hak yolunda kulluk eden aşırı dindar biri gibi görünürler, hatta o kadar iki yüzlüdürler ki tarikat ehli (olmaktan) bahsederler:

Ṣūret-i Ḥaḳ görünürler ᶜābid [ü] zāhid gibi
Hem daḫı ehl-i ṭarīḳden dem ururlar pür-**riyā** (14/38)

İbadetlerin iki yüzlülükten uzak samimi bir şekilde yapılması gerektiği vurgulanmışır.

2.3.2.2.8.2. Fitne, Fesat

Fitne ve fesat; bazgunculuk, bozulma anlamına gelmektedir. Tasavvufta fesat ahlakın ve dinî yaşayışın bozulması, sülûkla ilgili kural ve esasların bozulmasıdır. Tarikat adap ve erkânının değişmesi, kalbin bozulması ve tarikata bid'at sokulmasıdır (Uludağ, 2005, s. 135).

Nihânî fitne ve fesat kelimeleriyle Muaviye'nin babası, Yezid'in dedesi olan Ebû Süfyân'ı da zikretmektedir. Bunlar fitne fesad çıkarmışlardır. Hakem olayı, Hz. Hüseyin'in şehit olması bunlar zamanında yaşanmıştır. Münkir olup hakiki mürid olmayanlar ne başlangıç bilmekte ne de ahiret bilmektedirler. Hatta *Lekad keremnâ*... "Andolsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik…" (İsrâ 17/70) âyet mealindeki muradı anlamamaktadırlar. Fitneye sebep olup fesatlık etmektedirler, kendisi şeytan vekili de Yezid'in dedesi Ebû Süfyân'dır:

Bilmeye mebde nedir yāḫud meᶜād

Hem *leḳad kerremnā*[1]da nedir murād
Fitneye bāᶜ iş olup ede **fesād**
Kendi şeyṭān nā'ibi Süfyān gerek (103/7)

Cahiller, fesat çıkarmaktadır. Nihânî'nin Âl-i abâya ve imamlara olan sevgisi cahil insanlar tarafından yanlış anlaşılmıştır. Nihânî, bu durumu; dışı müslüman olup içi münkir olanlar yani bu şeytanlar imam nesline düşmandır, cahilin ayıplama fesadından usandım, şeklinde ifade etmiştir:

İmām nesline düşmān bu şeyāṭīn
Fesād-ı ṭaᶜ n-ı nā-dāndan uṣandım (121/12)

Süfyân ailesinin fitne ve fesat sahibi olduğu vurgulanmıştır.

2.3.2.2.8.3. Kîl ü Kâl

Dedikodu anlamına gelmektedir. Nihânî'ye göre saygıdeğer olmanın şartı dedikodu yapmamaktır. O, dersini çok önceden yani ruhlar âleminde ezber ettiğini ve dedikoduyu bilmeyip muhterem olduğunu ifade etmiştir.

Tā ezelden ezber etdim dersimi hem ibtidā
Ḳīl ü ḳāli bilmezem oldum mükerrem ibtidā
Rūḥ-ı dil oldu vücūdum ᶜ ilmine bāᶜ iş tamām
ᶜ Aşḳ imiş bildim oḳudum ism-i aᶜ ẓam ibtidā (2/1)

Ey savaşçı, cihad eden! Senin hakkındaki dedikodulara itiraz etme, sabret. Münafığın ayıplaması mü'mine zarar getirmez:

Ṣabır ḳıl iᶜ tirāż etme mücāhid ḳīl ü ḳāline
Münāfıḳ ṭaᶜ nı ile mü'mine etmez żarar īrāş (36/3)

---

[1] *Ve **leḳad keremnā** benī ādeme...* "**Andolsun** biz insanoğluna **şan, şeref ve nimetler** verdik…" (İsrâ 17/70).

Vücûb, bir şeyin zâtından dolayı yokluğunun tasavvur edilememesi; imkân ise bir şeyin zâtından dolayı varlığı ya da yokluğunun tasavvur edilebilmesi anlamına gelmektedir (Kutlu, 2019, s. 128). Caizdir, caiz değildir, bu nasıl bir dedikodudur? Nihânî cahil insanların vücûbu terk edip imkâna ayak basmalarını ister:

Niçe bir ḳīl ü ḳāl *cāze yecūz*ı
Vücūbu terk et imkāna ayaḳ baş (76/2)

Münafığın ayıplaması, dedikodusu inanan kimseye zarar getirmez. Caizdir caiz değildir dedikodularının bırakılması gerekir.

2.3.2.2.8.4. İzzet

Büyüklük, yücelik, ululuk anlamlarına gelmektedir. Saygınlık, şeref, itibar, kıymettir (Parlatır, 2012, s. 803).

Günahların affedilmesi için Hakk'ın büyüklüğü ve yüceliği beklenmektedir. Nihânî, bu suçlu, günahkâr senin yüceliğini bekler, bu gözler kanlı gözyaşı döker, bu kara yüzler gülmedi, şeklinde ifade etmiştir:

Bu mücrim ᶜizzetiñ gözler ne gözler ḫūn döker gözler
Ne gözler gülmedi yüzler ne yüzler yüzleri sevdā (5/3)

Nihânî Allah'a, senin gizliliğin aşikâr olmayı diledi; yüceliğinin, şerefinin ortaya çıkması doğru mudur, şeklinde seslenmiştir:

Ḫafiyyātıñ murād etdi celiyyāt
Ẓuhūr-ı ᶜizzetiñ ḥaḳ mı İlāhī (158/3)

Nihânî izzet şarabını içenleri davet etmektedir, çünkü kendisine de bu aşk kadehinden saklı bir şekilde (sırlar âleminde) içmek layık olmuştur:

Bir ḳadeḥ ᶜizzet şarābın nūş eden gelsin bize
Ben de içdim bāde-i ᶜaşḳı nihān oldu sezā (11/4)

Nihânî dinin kıymet sahibi, yüce sultanı Hz. Muhammed'e sevgi duyulmasını ister, çünkü o son güzelliktir ve samimi inançtır: (78/2)

Nihânî yaşadığı devirden şikâyetçidir. Bu devirde soysuzlara rağbet gösterilmekte hüner sahipleri rağbet ve itibar görmemektedir:

Her hüner ṣāḥibi raġbetlenip ᶜizzet bulamaz
Bu ᶜaṣır bī-nesebiñ ġayrıya raġbet göremem (122/4)

Allah ve Hz. Peygamber izzet sahibidir. Nihânî izzet şarabı içenleri davet eder. Bu devirde hüner ehline değer verilmemektedir.

2.3.2.2.8.5. Fazl

Lütuf, ihsan, bahşiş anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta herhangi bir sebebe bağlı olmadan ve karşılık gözetilmeden, doğrudan yapılan iyiliktir. Fazl Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir (Uludağ, 2005, s. 133).

Nihânî Zeyne'l-Abâ'yı kurtuluş fazlının yani kurtuluş ihsanının kaynağı olarak görmüş, onun soyundan geldiği için kendin imtiyaz ihsanı olarak nitelendirmiştir:

Maᶜden-i **fażlü'l-berātim**dir ᶜAlī Zeyne'l-ᶜAbā
Menşe'-i rūḥü'l-ḥayātımdır ᶜAlī Zeyne'l-ᶜAbā
Melce'-i faḫrü'n-necātımdır ᶜAlī Zeyne'l-ᶜAbā
Mülhimi rindü'n-naᶜatımdır ᶜAlī Zeyne'l-Abā
Merkez-i ṭūr-ı ṭarīḳatdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Dāḫil-i ġavr-i ḥaḳīḳatdir Ḥüseyn-i Kerbelā (10/4)

Aşk neticesinde sahip olduğu değerleri kaybettiğinden bahsetmiştir. Onun ne zühdü ne sırrı, ne şanı ne de lutuf ve övgüsü kalmıştır:

Ne zühd [ü] ṣiḳātim var ne remz [ü] nikātım var
Ne şān [u] ṣıfātım var ne **fażl** [u] naᶜatım var

Ne ṣabr [u] ṣebātım var ne fevz [ü] necātım var
Ne ṣavm [u] ṣalātım var ne ḥacc [u] zekātım var
Zāhidler arasında bīgāneye dönderdiñ (105/3)

Kerbela olayında Hz. Hüseyin'in küçük oğlu Zeyne'l- Âbidin'in kurtuluşu Allah'ın bir ihsanıdır. Âşık olduktan sonra insanın birçok değerlerini kaybettiği vurgulanmış bunlardan bir tanesinin de lütuf olduğu belirtilmiştir.

2.3.2.2.8.6. Kerem

İhsan, lütuf, karşılıksız yardım anlamına gelmektedir (Uludağ, 2005, s. 211).

Nihânî, devrinde düşkün insanlara yardım sığınağı bulunamadığını belirtir. Asalet, cömertlik kapısına kapansa da lütuf ve insaniyet gösterilmemektedir:

Şimdi efgendelere melce-i himmet göremem
Ḳapanıp bāb-ı **kerem** luṭf u mürüvvet göremem (122/1)

Hz. Ali lütuf, ihsan kaynağıdır. Nihânî, ledünnî yani gayb ilminin denizinin dalgıcı olduğu için bunu anlamıştır. Halvetî tarikatının ikinci kurucusu olan Seyyid Yahyâ Şirvânî'ye bağlanmanın kerem olduğunu, Allah tarafından bir lütuf olduğunu ifade etmiştir:

Ledünnī baḥriniñ ġavvāsı oldum
Kerem kānı ᶜ Aliyyü'l-Murtażādır (55/3)

Ṣānī pīr sulṭānımız Ḫalvetī erkānımız
Seyyid Yaḥyā şānımız çaġırıram [hū] dost dost (26/7)

Böyle bir ᶜ ālī-himem şāha bend olmaḳ **kerem**
Ṣāfiᶜ -i rūz-ı elem çaġırıram [hū] dost dost (26/9)

Nihânî yaşadığı dönemde lütuf ve keremin kalmadığını, Hz. Ali'nin kerem sahibi olduğunu ve Halvetî şeyhi Seyyid Yahya'ya mürid olmanın bir lütuf olduğunu belirtmiştir.

2.3.2.2.8.7. Tevazu

Alçak gönüllülük anlamına gelmektedir. Tasavvufta insanın nefsini Hakk'ın huzurunda kulluk mevkiine koyması, halka karşı şefkatli olması, kibirli ve gururlu olmama hâlidir. Hak karşısında eğilmek, hakkı kabullenmektir (Uludağ, 2005, s. 356).

Nihânî, insanın tabiatının kibirden uzak olup alçak gönüllü olmasını ve çeng çalan bir sazendeye büyülenip kanmamasını nasihat eder:

Meşrebiñ olsun tevāżu[c] ḳıl tekebbürden ferāġ
Ḳalma meftūn olma maġbūn şöyle çengīne heves (69/3)

İnsanın tevâzu sahibi olunması vurgulanmıştır.

2.3.3. Tabiat

2.3.3.1. Kozmik Âlem

2.3.3.1.1. Felek

Felek, gök anlamına gelmektedir. Âlem, ulvî ve suflî varlıklardan oluşur. Bu ulvî varlıklar dokuz felektir[1]. Anâsır-ı erba'ayı oluşturan toprak, su, hava ve ateş ise süflî varlıklardandır. Dokuz felekten ilk yedisine *seb'a-i seyyâre* adı verilmiştir. Bu yedi felekte yedi gezegen bulunur. Sekizinci felekte ise sabit yıldızlar bulunmaktadır. Dokuzuncu felek boş olduğu için *atlas* adı verilmiştir. Bu feleğe *arş, kürsî, arş-ı a'lâ, arş-ı a'zam, arş-ı ilâhî, felek-i eflâk* denilmiştir. Dördüncü felekte bulunan Güneş

[1] 1. Falakü'l-Kamer (Ay), 2. Falakü'l-Utarit (Merkür), 3. Falakü'z-Zühre (Venüs), 4. Falakü'ş-Şems (Güneş), 5. Falakü'l-Mirrih (Mars), 6. Falakü'l-Zuhal (Satürn), 7. Falakü'l-Müşteri (Jüpiter), 8. Falakü'l-Burûc (Burçlar), 9. Falaku'l-Atlas.

sultandır. Ay Güneş'in veziri, Utarit kâtibi, Zühre çalgıcısı ve rakkâsesi, Mirrih seraskeri, Müşteri kadısı ve Zuhal hazinedarıdır. Sekizinci felekteki yıldızlar ise on iki burcu meydana getirirler (Sefercioğlu, 1990, s. 317).

Ahmet Talat Onay (2013) bu yedi seyyar yıldızın dünya üzerinde bulunan canlı, cansız her şeye hâkim olup etki ettiğini belirtmiştir. Her yıldız az çok uğurlu ve uğursuz sayılmış, herbirinin hâkimiyet saatlerinin olduğuna inanılmış ve bu nedenle dünyada olup biten her şeyden felek sorumlu tutulmuştur. Kaza ve kadere itiraz edilemeyeceği için felek ve yıldızlar suçlanmıştır. Göklerin dönüşü doğudan batıya doğru ters olduğu için aksine dönen, aldatan manalarında "çarh-ı kec-rev", "çarh-ı gerdûn", "çarh-ı çep-endâz" gibi tabirler kullanılmıştır (s.176).

Hûd sûresine göre arş suyun üzerinde bulunmaktadır[1]. Şentürk'ün (1994) belirttiği üzere arşın altında dört ayak üzerinde kırmızı yakut renginde *kürsî,* yeşil zebercet renginde etrafı ise kırmızı yakut renginde *levh* ve yüz yıllık mesafe boyunda zümrüt renginde *kalem* bulunmaktadır. Kıyamete kadar olacak her şey levhin üzerine bu kalemle yazılmıştır. Arşın altında kürsînin karşısında ve cennetin üzerinde beyaz inciye benzer Sidretü'l-Müntehâ yaratılmıştır (s. 133).

Yüce arş, Hz. Muhammed'in Mi'râc Gecesi'nde Cebrâil'i gördüğü makam veya sâliklerin en son çıkabileceği altıncı gök olan Sidre, arşın altında bulunan yeri ve göğü kaplayan sekizinci felek olan kürsî, bunların hepsi yüce bir şandır ve hepsi her vakitte bir şan, var eder:

ᶜ Arş-ı ᶜ alā Sidre-mekān kürsī-i aᶜ ẓam ᶜ ālī-şān
Her ānda bir şān var eder (97/15)

Bütün gökler, arş ve kürsî Allah'ı tesbih eder. Yine yeryüzü ve gökyüzünde, Ülker yıldızında dahi birçok melek zümresi sabah ve akşam onun zâtını tesbih eder. Arşın en

[1] (Kur'ân-ı Kerîm 11: 7) "Arşı, su üzerinde iken hanginizin daha güzel davranacağını denemek için gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Eğer sen, 'Öldükten sonra mutlaka diriltileceksiniz' desen kâfirler derhal, 'Bu büyü gibi bir düzmecedir' derler."

yüksek katı (Mi'râc Gecesi'nde) Hz. Peygamber'in ayağının toprağına yüz sürmüştür. O tozu sürme eyleyen âmâ cila bulmuştur:

Semāvāt ᶜarşı vü kürsī şerāda vü Süreyyāda
Eder ḫaylī melā'ik ẕātını subḥ ü mesā tesbīḥ (43/2)

Yüz sürüpdür ḫāk-i pāyiñe seniñ ᶜarş-ı ᶜalā
Ol ġubārdan buldu hem kuḥl eyleyen aᶜmā cilā
Dendi *levlāk*[1] şānıña kevnine raḥmetsiñ *belā*[2]
Ḳıl şefāᶜat biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā (7/4)

Arş Allah'ın yüce makamıdır. Sevgilini yan bakışı âşığın gönlüne işlediği zaman âhının dumanı göklere ulaşır. (Ey Allah'ım) senin yüce makamın (göğün) buna nasıl bir tedbir koymuştur. Sevgilinin yüzündeki o siyah zülüfleri sanki vahdete (güzele) ulaşmaya engeldir, rakip oluşturmaktadır:

Bu dile te'şīr etdi nīm-nigāhıñ
Feleklere erişdi dūd-ı āhıñ
Ne tedbīr ḳoydu nerde ᶜizz-i cāhıñ
Seniñ rūyuñda şol zülf-i siyāhıñ
Raḳībdir gūyiyā ḫūbāna maḫlūṭ (84/4)

Gökyüzü kâmil insanın kalbidir. Âlem-i sagîr olan insan aslında âlem-i kebîr olan kâinatın bir nümunesidir. Yani tabiatta olan her şey insanda da mevcuttur (Uludağ, 2005, s. 44). Devre-i arşiye ise varlıkların göğüdür. Ulaşılabilecek en üst mertebe yani terakkîdir. Nihânî birçok mertebeyi geçtikten sonra devre-i arşiyyeyi tamamladığını ifade etmiştir:

Devre-i kevniyye [vü] ᶜarşiyyeyi ḳıldım tamām
Ḥavza-i taṣrīfe girdim aġzıma urdum licām

---

[1] ***Levlāk****e levlāke le-mā ḫalaḳtü'l-eflāke.* "**Sen olmasaydın**, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım." (Hadîs-i kudsî).

[2] …*Elestü bi rabbikum ḳālū* ***belā*** *şühidnā…* "Ben sizin rabbiniz değil miyim? **Elbette öyle**! Tanıklık ederiz.' dediler." (A'râf 7/172).

Olmasın keşf-i serā'ir deyü etdim ihtimām
Ṣūret-i eşbāḥa emrāż vermişem em ibtidā (2/4)

Bu âlemde felekten zarar görmeyen yoktur, o yedi başlı ve yetmiş ağızlı bir yılandır ve varlıklara zarar vermek için sürekli hazır durmaktadır. Nihânî onun kancasına takılmayan bir can dahi görmemiştir, felek avcı gibi tuzak kurup sürekli olarak döner. Çarhın pergeli; zengin yoksul, bilgin, güçlü güçsüz, cahil, herkesi oyun ile tuzağa düşürür. Acep bu ejderhadan, yılandan kurtulmuş var mıdır? Ağzını açıp uzun uzun sesler çıkarır, sanki ney çalar. Akıllı isen etrafında dönüp girdâbına düşmemelisin çünkü çarhın pazarı ne şah bilir ne yoldan çıkmış düşkün bilir. Çarhın attarı bir iki gün bazılarının yüzüne gülüp nefes verir, güya muradını almıştır ve güzel koku satar. İnsanlar yeryüzünde bir şekilde onu görürlerse bu çarh mimarının hallerini Nihânî'den sormalıdır:

Var mıdır bu ᶜālem içre görmeye āzār-ı çarḫ
Heft-ser heftād-dehān ḥāżırdurur bu mār-ı çarḫ (45/1)

Görmedim bir cān kim düşmez anıñ ḳullābına
Dām ḳurup ṣayyādveş devrān eder devvār-ı çarḫ (45/2)

Bay gedā dānā tüvānā nā-tüvānı cāhili
Düşürür bir bir ṭuzaġa luᶜ bile pergār-ı çarḫ (45/3…7)

Feleğe alışıldığı üzere uğursuzluk atfedilmekle beraber Nihânî'nin kadere de seslendiği görülmektedir. Bu gidişat feleğin uğursuzluğundan mı kaynaklanıyor, yoksa yanlışlıkla yazılan bir şey mi var, kudret kaleminden mi kaynaklanıyor? Nihânî bu durumu anlamış değildir:

Bu revīş bu yürüyüş naḥs-ı felekden mi ᶜaceb
Yoḳsa sehv-i ḳalemi ḫāme-i ḳudret göremem (122/6)

Felek, gerçek anlamda yüce bir makam olarak kullanılmakla beraber mecazî anlamda benzetilen olarak kullanılmıştır. Teşhis edilen feleğe birçok olumsuz nitelikler

atfedilmiş âdetâ felek birçok olay ve durumun sebeb-i müsebbibi olan günah keçisi kabul edilmiştir.

2.3.3.1.2. Yıldızlar

Yıldızların eskiler tarafından insanların ahlakı ve talihi üzerinde etkili olduğuna inanılmış, savaş ve barış gibi olaylar yıldızların tesirine bağlanmıştır. Müneccimler gelecekte vuku bulacak hadiseleri yıldızların tavrına bakarak hesap etmişlerdir.

Süreyya, semanın kuzey yarım küresinde Sevr burcunun en parlak yıldızı olan Eddeberân'ın ilerisinde bulunan yıldız kümesidir (Devellioğlu, 1993 s. 972). Süreyyâ'da dahi sabah akşam melekler onun zâtını tesbih etmektedir. Topraktan tâ Süreyya'ya kadar Nihânî'nin bütün nutukları duyulmuştur, fıkhı ve usulleri okuyanlar onun sözlerini anlatamazlar:

Semāvāt ᶜ arşı vü kürsī şerāda vü **Süreyyā**da
Eder ḫaylī melā'ik ẕātını subḥ ü mesā tesbīḥ (43/2)

Hem şerādan tā **Süreyyā** oldu ẓāhir cümlesi
Nuṭḳumu tefhīm edemez oḳuyan fıḳh [u] uṣūl (109/3)

Güneş, yıldızlar, gökyüzü, ay, gök gürlemesi, şimşek, kar, aşk yükü şehrin dağını yıkar. Güneş ve yıldızlar aşk ile parlar, ay aşk ile dolanır. Bütün bunlar ve ateş hepsi bir nurdur, Hak bütün âleme tecellî etmiştir, evrendeki her şey onun yansımasıdır:

Şems [ü] **nücūm** semā ḳamer raᶜ dile berḳ berf bār-ı ᶜ aşḳ
Taḫrīb-i kūh-ı şār eder (97/24)

ᶜ Aşḳile şems [ü] **nücūm** pür-tāb eder
ᶜ Aşḳile cevlān edipdir māh-tāb (16/6)

Allāh Ādem ᶜ ālem dememiz birdir
Resūl nebī velī ᶜ Alī bir sırdır

Güneş ḳamer **nücūm** ateş bir nūrdur
Mürşid mürīd muḥib olmuş ᶜ ālī-şān (126/13)

Yıldız "necm" ve çoğulu olan "nücûm" kelimeleriyle kullanılmıştır Nihânî yıldızları bir coğrafya terimi ve uzaklık kavramı olarak kullanmakla beraber onları Hakk'ın tecellîsi olarak görür ve bütün gök cisimlerini tek bir nur olarak kabul eder.

2.3.3.1.3. Gezegenler

2.3.2.1.3.1. Güneş (Şems, Âfitâb, Hurşîd, Hûr), Güneş Tutulması

Güneş dördüncü felekte bulunur ve gökyüzünün en parlak cismi olduğu için sultan olarak nitelendirilmiştir. Şeklinden, ısı ve ışık kaynağı olmasından dolayı dikkat çeker ve benzetilen olarak kullanılır. Tasavvufta Güneş, ilahî tecellîlerden hâsıl olan nurlar ve zât-ı ahâdiyettir.

Güneş gökyüzünde en parlak cisim olması nedeniyle yıldızların sultanıdır. Güneş bu nedenle doğunun hükümdarıdır. Allah doğunun güneşi, Nihânî de bir zerredir.

Benem bir ẕerre sensin **şems**-i ḫāver
Nübüvvet merkezinde şāh-ı Dāver
Ḳılıp meydān-ı tevḥīde dilāver
Zebānım dem ura bürhān-ı iḫlāṣ (78/5)

Dünyada güneşin doğması Hakk'ın varlığına bir delildir. Her cumbadan ışık girer elbiseler nurla dolar. Kozmik âlemdeki her şey güneş, yıldızlar aşk ile parlamakta ay aşk ile dolanmaktadır:

Ne varsa vaḥdetiñ sırrı degil mi vech-i Ādemde
Ki her bir şān ile mevṣūf olan Ādemde ḫātemde
Muḥibb-i āl ü evlādıñ dökülür ḫūnu mātemde
Saña yetmez mi bu ḥuccet **güneş** kim doġsa ᶜ ālemde
Girer her ġurfeden pertev olur çün cāmeler pür-nūr (59/3)

[c] Aşḳile **şems** [ü] nücūm pür-tāb eder
[c] Aşḳile cevlān edipdir māh-tāb (16/6)

Güneş Allah'la özdeşleştirilip zât-ı ahadiyyet kabul edilmiştir. Dolayısıyla insan tecellîyle güneşten yansımaktadır. Kalp Allah'ın evi olduğu için onun ışıkları ve nuru da kalbe doğmakta ve Allah aşkı burada oluşmaktadır. Zâten Allah sırlarına ait bilgi de buradadır. Bu nedenle kalpteki aşkın, hararetin korunması gerekir:

Çü ḳalbiñ ola Beytu'llāha maẓhar
Tecellīyle olursuñ **şems**den iẓhār
Ledünnī dersi dilde olur ekṣer
Ḥaḳ içün ḥarrıñı gel eyle maḥfūẓ (86/4)

Güneş doğdukça geceyi aydınlatan yıldızların hiçbir kuvveti kalmaz. Diğer taraftan Güneş Hakk'ın şefkatini, sevgisini, onun tecellîsini temsil eder. Bu sevgi âşığın kalbinde doğdukça ölmeden önce ölerek vahdet denizine kavuşmak, yani Allah'a kavuşmak isteriz. Her zerre aslına ulaşmak ister. Nihânî'nin de her katresi vahdet denizine karışmış varlığı yok olmuştur:

Biḥār-ı vaḥdete ḳaṭrem ḳarışdı ḳalmadı būdum
Ṭulū[c] etdikde gör **şems**i ḳalır mı ḳuvvet-i encüm
Eger derk eylediñse diñle ey dānā bu kez ṣun[c] um
Çürümüş tenlere bir kez eger dersem *bi-izniḳum*[1]
Yalın ayaḳ baş açıḳ ṭuralar cümleten [c] uryān (129/5)

Güneş, bir dadıdır. Bir zamanlar çamurla su içindeydim toprak bir testi gibi; dadım olan güneş ve nur benim boyumu "dal" harfi gibi iki büklüm yaptı; başlangıçta yarım neşe,

[1] *…ve ubriu'l-ekmehe ve'l-ebraṣa ve uḥyī'l-**mevṭā bi-izni'llāhi**…*"…yine Allah'ın izniyle körü ve cüzzamlıyı iyileştirir, **ölüleri diriltirim**…" (Âl-i İmrân 3/49).

gözyaşı denizleri ve gam vardı; ne kadar yattım, nasıl kalktım ne halde olduğumu bilemiyorum:

Bir zamānda mā'-i ṭıyn içre ᶜaceb miṡl-i sifāl
Perverīşim ḫūr ile nūr eyledi ḳaddimi dāl
Niçe yatdım nite ḳalḳdım men nemīdānem ne ḥāl
Nīm-sürūr ebḥār-ı ḳaṭre vefret-i ġam ibtidā (2/3)

Divân'da güneş, hem genel anlamında hem de mecazî anlamında kullanılmıştır. Güneş'in istiare yoluyla Hakk'ı; ışınlarının tecellîyi, sevgiyi, aşkı, muhabbeti temsil ettiği görülmüştür, kalp güneşe benzetilmiştir.

Güneş Tutulması

Tutulma kelimesi Astronomi'de herhangi bir gök cisminin kararması anlamında kullanılan bir terimdir. Ay yörünge hareketi sırasında Dünya ile Güneş arasına girer ve bir ışık kaynağı olan Güneş'in önüne gelmesiyle onu bizden saklar. Bu durumda Güneş tutulması gerçekleşir (Göker, 1995, s. 139).

O ay, seçilmiş dolunay varken başkasına bakma, güneşin yüzüne ve kalbe karartı gelmesin. Ay, devri sırasında güneşin önüne geldiği zaman güneşi kapatmış olacağından doğal olarak başka bir şeye bakılmayacaktır ve o sırada güneş tutulmuş olacaktır. Aynı zamanda Güneş'in yüzüne kesafet gelmesi de Güneş tutulmasına işaret etmektedir. Köksal (2009) Güneş tutulmasının en çok Arapça "küsûf" kelimesiyle karşılandığını ve küsûf kadar yoğun olmasa bile aynı kökten gelen "güneşin 'kesâfet'i, 'münkesif' olması ve 'inkisâf' etmesi" ibarelerinin de kullanıldığını belirtmiştir (s. 115). Ay'dan gayrıya bakılmıyorsa sadece ayı görebiliyorsak Güneş'in yüzüne mutlaka kesafet düşmüş demektir ve Güneş tutulması olayı gerçekleşmiştir:

Olma mürtedd-i tarīḳat ᶜahdiñe eyle vefā
Verile ecren ᶜaẓīm hem tā bula ḳalbiñ ṣafā
Pīşvāsıdır bu rāhıñ faḫr-i ᶜālem Muṣṭafā
Ġayra baḳma var iken ol māh bedr-i ışṭıfā
Gelmesin ruḫsāre-i ḫurşīd-i ḳalbe inkisāf (95/3)

Nihânî, Güneş tutulmasını paradoks oluşturarak anlatmıştır. Hz. Peygamber Dolunay'a benzetilmiş, Güneş de kapalı istiare yoluyla Allah olarak nitelendirilmiştir. Yani Ay ve Güneş olmak üzere iki sevgili vardır ve ikisinden de vazgeçmek mümkün değildir. Başka bir açıdan Allah kendi nurundan Hz. Muhammed'i yaratmıştır. Ay da nitekim ışığını Güneş'ten almaktadır. Allah kalp güneşinin yüzüne bulanıklık gelmesin derken Allah'ın tecellîsi, o sevgilinin kalpte olan aşkı daim olsun, onun nuru kesilmesin, şeklinde ifade edilmiştir:

2.3.3.1.3.2. Ay (Mâh, Hilal, Bedr, Kamer), Ay Tutulması

Ay, birinci felekte bulunmaktadır. Şeklinden, parlaklığından ve renginden dolayı şairler tarafından güçlü bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Kara cehalet içinde kalanlara fener fayda etmez; zulmet gecesinde çaresiz olan Ay'ın ortaya çıkmasını diler. Hz. Peygamber kalplere feyz veren karanlığı gideren dolunaydır. Gönülde ise konuşan Hudâ'nın kendisidir:

Ḳalan tīre cehāletde n'içün etmez fener peyda
Şeb-i ẓulmetde bī-çāre olan diler **ḳamer** peydā (13/1)

Dilimde nuṭḳ eden z̲āt-ı Ḫudādır
Ḳulūbe feyż veren **bedrü'd-dücā**dır (55/1)

Hz. Peygamber parmak işaretiyle Ay'ı ikiye bölmüştür. Onun bu mucizesine *şakku'l-kamer* ifadesiyle telmih yapılmakla beraber Hz. İbrahim'in Sâre'den ve Hacer'den olan oğulları Hz. İshak ile Hz. İsmail tek bir Ay'ın iki eşit parçasıdır:

Şaḳḳu'l-ḳamer İsḥāḳ İsmāᶜīl oldum
Nūr-ı vedīᶜamı egnime ḳoydum
Rūḥ-ı Ḥüseyn ile ḳurbāna uydum
Fevz [ü] necāt ile kebşān idim men (127/24)

Sevgilinin yanakları parlaklığından ve şeklinden dolayı aya kaşları ise yeni aya ve hilale benzetilir. Bu sevgili bazen mecazî bir sevgili bazen de din büyükleridir. Bentte Hz. Ali'nin portesi çizilmiştir. Gözünün üzerinde hilal gibi keman kaşları, yanağının üzerine taranmış misk kokulu saçları vardır:

Görsem o **mehi** ruḫları parlaḳ mı nedir bu
Endām-ı sīmi dertlere tiryāḳ mı nedir bu (139/1)

Çeşmiñ üzre **māh-ı nevveş** ol kemān ebrūlarıñ
Ruḫsār üzre şānelenmiş müşg-bū gīsūlarıñ
Rūyuñu bir kez görünce refᶜ olur ġaygularıñ
Gelmemiş miṣliñ cihāna Şāh-ı Merdānım ᶜ Alī (153/2)

Hilal ayrıca yeni bir hadiseye işaret olarak görülmüştür. Âşık, sülûk mertebelerinde ilerleyip dördüncü tavra geçtiğinde velîlik yeni hilaldir yani bu tavır velîliğe, ermişliğe işarettir:

Sülūk ile bu ṭavrı da teraḳḳī eyleyip ᶜ āşıḳ
ᶜ Ubūr et ṭavr-ı rābiᶜ de velāyet **nev-hilāl** olmuş (72/15)

Dîvân'da ay cehaleti yok eden; aydınlığa, refaha kavuşturan bir unsur ve yeni bir hadisenin habercisi olarak kullanılmıştır. Ayrıca sevgilinin yanağı dolunaya, kaşı da hilale benzetilmiştir:

Ay Tutulması

Ay kendi yörüngesinde dolanırken kimi zaman Dünya'nın gölgesine girer ve bu gölge içerisinde hareket eder. Aydınlanmasına sebep olan Güneş'in yolu kesilir. Böylece Ay tutulması meydana gelir (Göker, 1995, s. 139).

Ay'ın bulutların gamına girmesi Ay tutulması hadisesini çağrıştırmaktadır. Sehâb'ın "karanlık" anlamı düşünüldüğü zaman Ay gölge içinde kalmıştır. Ayrıca "gam" kelimesi de tutulmayı çağrıştırmaktadır. Köksal (2009) "Küsûf"un birçok beyitte gam, elem, keder veya bu anlam çerçevesi içindeki benzer kelimelerle birlikte geçtiğini

belitmiştir (s. 118). Nihânî bu durumu dolunay bulutun kederine girmiştir, şeklinde ifade etmiştir. Parlak Ay gölge içinde kaldığı zaman parlaklığı gider:

Bu bir emr-i ġarīb ermez kemīne
Seḥābıñ māh-tāb girmiş ġamına
Kimi ermiş bu deryānıñ yemine
Kimini sāḥil-i ᶜummān eder göç (40/4)

Köksal'ın (2009) belirttiği "gam" kelimesiden dolayı tutulmaya telmih yapıldığı düşünülmüştür:

2.3.3.1.4. Diğer Kozmik Unsurlar

2.3.3.1.4.1. Gölge (Sâye, Zıll)

Gölge, evrenle ilgili olaylardan biridir. Işığın engellenmesi nedeniyle aydınlık bir yerde oluşan karanlıktır.

Nihânî kendisinin aşkın ateşiyle yanıp elem ve kederler içinde olmasını gölge düşmesi olayına benzetmiştir. Aydınlık içindeyken karanlıklar içinde kalmıştır. Ey Nihânî, şimdi sen aşkın ateşine neden bu kadar yandın neden düştün gölge gibi ne oldu, elem ve kederin nedir böyle? Aşk Nihânî'yi bir gölgeye dönüştürmüştür:

Ne düşdüñ sāyeveş n'oldu nedir ālām [u] aḥzānıñ
Ne yandıñ āteş-i ᶜaşḳıña şimdi sen Nihānīyā (12/5)

Tasavvufta her şey, bütün âlem, eşya Hakk'ın gölgesidir. Onun isim ve sıfatlarının yansımasıdır. Bütün güzel eserler, âlem-i sugrâ denilen insan Hakk'ın tecellîsidir:

Ẓıll-ı Ḥaḳdır añladım eşyā ile esmāyı men
Hep me'āṣirle mü'eṣṣir ᶜālem-i ṣuġrā-yı men
Sırrıma ẓarfım Nihānī noḳta-i sevdā-yı men
Encümen bezminde lāl oldu zebān fem ibtidā (2/7)

Gölge bazı şiirlerde tasavvuf terminolojisine ait bir terim olarak kullanılsa da temelde tabiattaki gölge olayı benzetilen durumundadır.

2.3.3.1.4.2. Şimşek

Şimşek de gölge gibi kozmik unsurlardan biridir. Bir bulut içinde elektrik boşalırken kırık çizgi biçiminde bir an yanıp sönen, gözü alan parlak bir ışık peyda olur ve bu ışık şimşek olarak adlandırılmaktadır.

Güneş, yıldızlar, gökyüzü, ay, şimşek çakması, kar, bütün bunlar aşk yüküyle, yani içlerindeki elektrikle şehrin dağlarını yıkıp dökerler:

Şems [ü] nücūm semā ḳamer raᶜ dile berḳ berf bār-ı ᶜaşḳ
Taḫrīb-i kūh-ı şār eder (97/24)

Nihânî göğsünün semasının ses ve sedasının şimşek gibi inilediğini ve yağmura karıştığını belirtmiştir. Kalbini göğe kalbindeki sesleri de gök gürültüsüne benzetmiştir. Şimşek gibi inleyip yağmura karışması ise onun ağlamasıdır:

Erişdi çün rūḥa *elest*[1] nidāsı
Belā ḳavliyle bed oldu bināsı
İmān-ı fıṭrī üzre men gedāsı
Semā-yı ṣadrımıñ ṣıyt u ṣadāsı
İñiler raᶜd gibi bārāna maḫlūṭ (84/2)

Şimşek çakması diğer kozmoloji unsurları ve tabiat olaylarıyla zikredilmiş ve benzetilen olarak kullanılmıştır.

[1] …***Elest****ü bi rabbikum ḳālū* ***belā*** *şühidnā…* "Ben sizin rabbiniz **değil miyim**? **Elbette öyle**! Tanıklık ederiz.' dediler." (A'râf 7/172).

2.3.3.2. Mevsimler (Bahar, Yaz, Hazan, Şitâ, Zemistân)

Mevsim, yılın dört bölümünden biridir ve dördünün de kendine ait özellikleri, başlayış ve bitiş tarihleri vardır. Sonbahar *hazan* ve *mihrican*; kış da *şitâ* ve *zemistân* kelimeleriyle anılmıştır. Ayrıca baharla ilgili olarak bu mevsimde oluşan ve diğer mevsimlere göre daha farklı ve üstün özellikler taşıyan bahar bahçeleri de önem arz etmektedir.

Bahar bahçesinde güzellikler vardır ve bahar kavramıyla olumlu ifadeler kullanılmıştır. Hak, Nihânî'ye halifelik verip saygı ve hürmetini yenilenip gerçekte onu bahar bahçesi kılmıştır. Bülbülün ağlayıp inlemeleriyle gül açılmış, sevgilinin gezintisinden dolayı çimenlik bahar bahçesi olmuştur. Gel ey bilen insan, âlim! Haberi hediye et, kış mevsimini bırak bahara yönel:

Ḫilāfetle verip tecdīd-i taᶜẓīm
Ḥaḳāyıḳda **bahāristān** eden dost (24/4)

Güşād-ı gül olur çün bülbülüñ efġānına bāᶜiş
Çemenzār-ı **bahāristān** olur seyrānına bāᶜiş (35/1)

Gel ey dānā peyāmı bergüzār et
Faṣl-ı şitāyı ḳoᶜazm-i **bahār** et (22/1)

Bu dünya kayıtlarından uzaklaşıldığı zaman ayın, yıldızların, gecelerin, gündüzlerin, yazların, kışların ve güzlerin, vahdet makamında, insanın emrinde olduğu belirtilir: (129/7)

Sobbahar, ilkbaharın zıddı olan bir mevsimdir. Bu mevsimde ağaçlar yapraklarını dökerler, tabiat kurur ve sararır. Yemişsiz ağaçlar sonbaharı temsil eder. Nihânî, maneviyatı olmayan insanları meyvesiz ağaca benzetmiştir. Bu insanlar hoş, insan sûretinde görünür fakat sonbahardan yemişsiz bir ağaçtır:

Görünür ṣūret-i ādem gibi ḫoş

Yemişsiz bir şecer **ġazān**dan oḳu (135/32)

Mihrican "sonbahar, güz mevsimi" anlamına gelir. Bu mevsim tabiatın uykuya dalmasını temsil eder. İran güneş yılının yedinci ayı olan mihr'in 16. günü (geceyle gündüzün eşit olduğu gün, sonbahar ekinoksu 21 Eylül) başlayıp 21'ine kadar devam eden süredir (Bozkurt, 2005, s. 38). Sonbahar ekinoksu Kerbela'da zulme uğrayarak bekâya ulaşan Hz. Peygamber'in ailesinin matem orucu günlerini de kapsamaktadır. Nihânî, Mihrican gelince insanın üşüdüğünü ve titreme tuttuğunu belirtmiştir:

Müslümānlıḳ daᶜ vāsıyla ol ḥımār
Sāḳī-i Kevṯeri eder teşnedār
Ṭıfl-ı maᶜ ṣūm zār eder leyl ü nehār
ᶜ Aṭş ile ġūn dūd-ı semāya çıḳar
Lerze ṭutar gūyā degmiş **mihr-cān**
Dīdelerden nem döküp eyler fiġān (123/4)

Hazan kavramı mecazî anlamda ömrün sonunu temsil eder. Nihânî Hz. Peygamber'in eteğinden tutanların rahmete erdiğini, artık kendisinin ihtiyarlayıp hazan vaktinin geldiğini, çaresiz kaldığını belirtmiştir:

Ṭutanlar dāmeniñ elbetde erdi raḥmete ammā
Ḳatī bī-çāre düşdüm ermez el **vaḳt-i ġazān** oldu (152/2)

Nihânî cennetten dünyaya ayak bastıktan sonra nefsine uyup yaşadığı hadiselerden pişmanlık duymuş ve bu pişmanlığını sonbahar âhına benzetmiştir. Bunlar ömrün sonbaharında çekilen "âh"lardır: (120/15)

Sonbahardan sonra kış gelir, sonbahar nasıl ki hüznü ifade ederse ardından gelen kışta da keder, tasa ve kaygı vardır. Rüzgâr, ateş, hava, ılık rüzgâr, yağmur, kış ve kederler bazen yok eder bazen de var eder:

Bādile nār hevā semūm bārān **zemistān** [u] ġumūm
Gāhī fenā gāh var eder (97/27)

Kış mevsiminde çok soğuk havalarda bazen sis de olur. Bazen de çok kar yağdığı zaman etraf dumanlı gibi görünür. Nihânî elinin boş kalıp yolunun kış duman olduğunu ifade etmiştir:

Edip evḳātımı żāyi[c] oluram fısḳile şāyi[c]
Tehī-destim ḳalıp cāyi[c] yolumda ḳış duman yā Rab (21/4)

Mevsimler, gerçek anlamında geçmekle beraber daha çok metafor olarak kullanılmıştır. Bahar mevsimi olumlu ifadeler için kullanılırken sonbahar hüznü ve ömrün sonunu temsil etmiştir. Kış mevsimi de insan hayatındaki zorluklarla beraber anılmıştır.

2.3.3.3. Dört Unsur (Anâsır-ı Erba'a)

Dört unsur, "çâr unsur" da denilen "toprak-hava-su-ateş" ögeleridir. Varlık âlemi bu dört ana ögeden oluşmaktadır. Ateşin tabiatı sıcaklık, suyun yaşlık, havanın soğukluk ve toprağınki de kuruluktur (Pala, 2004, s. 23).

Dört unsurun insanın mizacı üzerinde etkisi olduğu düşünülmüştür. Yunus Emre *Risâletü'n-Nushiyye*'de sabır, iyi huy ve yüceliğin topraktan; temizlik, cömertlik, güzellik ve kavuşma hâllerinin insana sudan geçtiğini belirtmiştir. İnsan rüzgârdan nefsi, yalanı, iki yüzlülüğü ve aceleciliği; ateşten ise şehveti, kibri, açgözlülüğü ve haseti almıştır (Günay-Horata, 2004, s. 42).

Ateş ile rüzgâr ve toprak öyledir halleri; dört unsur ne işaret ile terkip olmuştur:

[c] Āteş ile bād [ü] ḫākiñ böyledir ḥāli daḫı
Çār [c] anāṣır gör ne remzile olur terkībiyāt (27/7)

Anâsır-ı erba'a Tasavvuf maddesinde ele alındığı için burada üzerinde durulmayacak, sadece dört unsurla ilgili tabiatta bulunan varlıklar incelenecektir.

2.3.3.3.1. Su İle İlgili Unsurlar

2.3.3.3.1.1. Su

Su dört ana unsurun en önemlilerindendir. Hayatın devamı suya bağlıdır. Titus Burckhardt (1994), suyun nefsi simgelediğini, bütün evrenin "*materia prima*"sı olduğunu ifade etmiştir. "Nasıl su kendi içinde saf olasılıklar olarak akışı ve köpürüşüyle alabileceği bütün biçimleri barındırıyorsa, *materia prima* da belirsiz halleriyle dünyanın bütün biçimlerini barındırır" (s.140).

Nihânî kendisini suya benzetmiştir. Dilde zevk ve elde dokunma ne bilir? Acı, tatlı, berrak, güzel suyuz:

Lisānda ẕevḳ daḫı yedde lems ne
Bilir telḫ [ü] şīrīn ḫoş-**āb [u] mā**yız (63/5)

Zâhid suyun ismini ve vasfını açıklasa suyun kaynağı, sözü ve halleri açıklanamaz kalır. Nefsine uyanların içleri kirli suya benzer. Nefsin elinden kurtulamayanlar içlerini kirli su ederek dışlarını süslerler:

İsm-i **mā**'ı vaṣf-ı **mā**'ı eylese zāhid beyān
ᶜ Ayn-ı ābıñ söz ile aḥvāli ḳalır müşkilāt (27/6)

Bāṭının **çirk-āb** ediben ẓāhirini süsler ol
Nefs-i şūmuñ maḥkūmudur her ne derse esler ol
Vaḥşī canavār miṣāli ᶜ avavīyle sesler ol
Ḥabs edip şeh-bāz-ı rūḥu zāġ-ı nefsi besler ol
Nefs elinden ḳurtulana cennet olmuşdur durağ (92/3)

Matem ayı bize hüzün ve kederdir; su ve ekmek, rahat uyku, bunların hepsi zehirdir:

Erdi yine māh-ı mātem ḥüznile ġamdır bize
Āb [u] nānı ḫāb-ı rāḥat cümlesi semdir bize (146/1)

Mülhime'nin seyri Allah'tandır ve tevhid anlayışı ef'âldir. Yani bütün eylemlerde Allah'ı görmektir. Üçüncü makamda yer almıştır; hâli saf, berrak su olmuştur:

Bunuñ seyri mina'llāhdır daḫı tevḥīd-i efʿāli
Maḳam-ı ṣāliṣ oldu ad bu ṭavr **āb-ı zülāl** olmuş (72/13)

Gözden perde kalktığı zaman kalbe hayat suyu inmektedir. Aynı zamanda çeşm kelimesi, su kaynağı manasıyla düşünülürse çeşme açıldığı zaman çeşmenin engeli kalktığı zaman hayat suyu akar:

Refʿ ḳılıp perdeyi bu çeşmden
Eyledi ḳalbe nüzūl **mā'ü'l-ḥayāt** (31/2)

Su temel anlamında kullanılmakla beraber berrak, hoş ve duru olma özellikleri düşünülerek benzetilen olarak da kullanılmıştır. Suyla ilgili olarak âb-ı hayat (ölümsüzlük suyu) ve zülal (berrak, saf, su) kavramlarına da yer verilmiştir. Kerbela mersiyelerinde Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin kızgın çölde susuz bırakılmaları hatırlatılmıştır. Nefis makamlarında yol alma, ilerleme, yeni bir makama geçme zülalin tadına benzetilmiştir. Zâhidin suyun anlamını tam olarak kavrayamayacağı belirtilmiştir.

2.3.3.3.1.2. Deniz, Dalga, Katre

Deniz, yeryüzünü kaplayan geniş bir su kütlesi olup uçsuz bucaksız bir görüntüye sahiptir. Dalgalanışı, derinliği, enginliği kıymetli madenlerin ve bazı canlıların barınağı olması gibi özellikleriyle ve ana maddesinin su olması nedeniyle metafor olarak kullanılmıştır.

Deniz ve kara mahlukları hep vahşi, yedi harfli "مخلوقات" cesaretli kaçar, pençe atıp parçalar:

Maḫlūḳ-ı **baḥr [ü] berr** hep vaḥşī sübāʿ şücāʿ hereb
Pençe atup çār-pār eder (97/29)

Şaşılacak şeydir ki, balık deryada asla bulunduğu yönden başka bir tarafa doğru meyletmez, yer altında ve yeryüzünde karınca ve yılanın yurdu olmasına sebep olan nedir?

ᶜ Aceb māhīdurur **deryā**da aṣlā inḥirāf etmez
Nedir zīr ü zemīnde mūr [u] mār evṭānına bāᶜ iş (35/3)

Denizler aynı zamanda inci, mercan, sadef gibi değerli madenlerin kaynağı ve canlıların barındığı bir mekândır[1]. Kimi bu deryanın, nimetlerine ererken kimi de okyanus sahili olmuştur. Bazı insanlar birçok şeyin idrakindedir, bazıları ise koskoca bir okyanusun sadece kıyısında kalmıştır: (40/4)

Aşk büyüklüğünden dolayı denize benzetilmektedir. Aşk denizleri yine coşmuş, bitkilerin toprağı hayat bulmuş ve her vadiyi nehir yapmıştır. Aşk denizi bir derya gibi dalgalanmış Hz. Peygamber'in güzelliğinin mumu Nihânî'nin âhını artırmıştır:

Buldu ḥayāt arż-ı nebāt coşdu yine **ebḥār-ı ᶜaşḳ**
Her vādīyi enhār eder (97/1)

Baḥr-ı ᶜaşḳım eyledi cūş **mevc** eder **deryā** gibi
Şemᶜ-i ḥüsnüñ āhımı müzdād eder yā Muṣṭafā (8/2)

Muhabbet denize, aşk da Kızıl Deniz'e benzetilmiştir. Nur ile ruh muhabbet denizinde izdivac etmiş, Aşk Kulzümü içinde nihayet bulmuşlardır. Nihânî Kulzüm Denizi'ni boşa seçmemiştir. Kırmızı "ateşin, kanın ve tutkunun rengi"dir (Mennan, 2002, s. 85). Nihânî de aşkı Kızıl Deniz'e benzetmiştir. Sadef bulmak istiyorsan gel muhabbet denizine gir, cismi ve canı dost belası okuna hedef eyle:

İzdivāc etdi **muḥabbet baḥri**ne
Ḳulzüm-i ᶜaşḳ içre oldu müntehā (1/28)

[1] Dîvân şiirinde deniz imgesi için bk (Mutlu, 2012, s. 22).

Gir muḥabbet **baḥr**ine gel bulmaḳ isterseñ ṣadef
Cism ü cānı dost belāsı sehmine eyle hedef (94/1)

Deniz-katre metaforunda; deniz vahdeti, katre de küçüklük, acizlik ve bütünün parçası olma yönünde insanı temsil etmektedir (Gider, 2017, s. 28). *Devir Nazariyesi'* ne göre Allah'tan gelen kul, madde âlemindeki seyr ü sülûkunu tamamladıktan sonra kavuşacağı varlık Allah'dır. Katre'nin ulaşacağı yer de nitekim denizlerdir. Bir zamanlar toprak bir testi gibi çamurla su içindeydim; dadım olan güneş ve nur benim boyumu "dal" harfi gibi iki büklüm yaptı; başlangıçta yarım neşe, gözyaşı denizleri ve gam vardı ne kadar yattım, nasıl kalktım ne halde olduğumu bilemiyorum:

Bir zamānda mā'-i ṭıyn içre ᶜaceb miṣl-i sifāl
Perverīşim ḫūr ile nūr eyledi ḳaddimi dāl
Niçe yatdım nite ḳalḳdım men nemīdānem ne ḥāl
Nīm-sürūr **ebḥār-ı ḳaṭre** vefret-i ġam ibtidā (2/3)

Nihânî deryanın yanında okyanus kavramını da kullanmıştır. Özellikle bir varlığın ne kadar küçük olduğunu göstermek için zıddı olan kavramdan yararlanmıştır. Nefis mertebelerinde ilerleme gayreti okyanusta bir damla olmaya benzetilmiş ancak bunun çok bereketli olduğu ifade edilmiştir: (81/4)

Soyut bir kavram olan "isyan" kelimesi "bahr"kelimesiyle somutlaştırılır. Nihânî isyanının çokluğunu ifade etmek için deniz kelimesini kullanmıştır. Nihânî, isyan denizinde boğulmuş ağır bir yük oduğunu ve bağışlanma kapısında ümitle inlediğini belirterek ve Hz. Peygamber'den şefaat istemiştir:

Niçeler çün baş ile cānı fedā ḳıldı saña
Baḥr-ı ᶜisyān içre ġarḳam luṭf-ı iḥsān ḳıl baña
Gelmeseydiñ ḫalḳ olunmazdı cihān öñden ṣona
Ḳıl şefāᶜat biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā (7/5)

Şu deñlü bār-ı gīrānem **ġarīk-i baḥr-i ᶜisyān**am
Recā-yı bāb-ı ġufrāna enīnem yā Resūla'llāh (141/2)

Derin denizle insanın ilim ve irfandaki derinliği arasında bağlantı kurulmuştur. Nihânî vücut gemisinin derin denize daldırılmasını ister. Nefis kölesini katledip hür olmayı diler: (86/5)

Deniz tasavvufta engin ilim ve irfana sahip kâmil insandır (Uludağ, 2005, s. 188) Nihânî cevher denizinden hisse almak isterken ilim, irfan sahibi âlimlerden feyz almak ister. Bunu, Ey Efendi, bizi kaynağı olan denizden hissedar eyle; ey Resûl sana geldim beni evlat defterine kaydet, şeklinde ifade etmiştir:

Baḥr-i kāndan behremend eyle bizi yā seyyidī
Defter-i evlāda ḳayd et şāna geldim yā Resūl (108/6)

Yunan ve Süryan ucu bucağı olmayan deryaya benzetilmiştir. Tarihte, Antik Yunan eserleri Süryanice çeviriler şeklinde hem Doğu'ya hem de Batı'ya aktarılmıştır (Pugat, 2019). Nihânî bu durumu, Yunan ve Süryân hadsiz, ucu bucağı olmayan çok büyük bir denizdir; lugatlarını çoğaltırlar, şeklinde ifade etmiştir:

Deryā-yı bī-kerāndurur Yunān ile Süryāndurur
Lüġatini ikṣār eder (97/39)

Deniz hem gerçek anlamda hem de mecazî anlamda kullanılmıştır. İçindeki binbir çeşit ürünleriyle ve çeşitli mahluklarıyla gerçek anlamda kullanılırken deniz mecazî anlamında aşka, insan-ı kâmile, ilim ve irfana ve kültüre teşbih edilmiştir. Ayrıca bir kavramın küçüklüğünü açıklamada zıddı bir kavram olan okyanustan faydalanılmıştır.

2.3.3.3.1.3. Akarsu, Irmak, Nehir

Cennetteki ırmaklardan bahsedilmiştir. Bunlardan bir tanesi de Kevser ırmağıdır. Bu ırmağın boyunun Mekke ile Yemen arası; eninin de Safâ ile Aden arası kadar olduğu tefsirlerde izah edilmiştir (Pala, 2004, s. 268).

Cennet nimetleri, yüce cennet, Tûbâ, Kevser, güzel gözlü cennet kızları; bütün bunların hepsi, kavuşma zamanını hatırlatırlar:

Cennet naᶜīm ḫuld-ı berīn **Kevşer** [ü] Ṭūbā ḥūr-ı ᶜīn
Vuṣlat demin iẕkār eder (97/19)

Cennetteki ırmaklardan bir diğerinin ismi de Tesnîm'dir. Kur'ânda bu ırmak Mutaffifîn sûresinde geçmektedir[1]. Nihânî, Kerbela'da susuz ciğerlere, Hz. Hüseyin ile diğer masumlara Tesnîm ırmağının suyunu yâd etmiştir:

Şān-ı şehīdāna taᶜẓīm yād edip
Ḥāl-i ġarībāna tekrīm yād edip
Kebd-i bī-ābāna **Tesnīm** yād edip
Ṣabī vü ṣıbyāna terḫīm yād edip
Sūziş-i ᶜaşḳile bu cāyı seven
Cemᶜe gelmez ol teberrāyı seven (128/5)

Nehirlerin gözünün kapanması yani kuruması doğal tabiat olayıdır. Nihânî bu durumu Hz. Hüseyin'in ölümüne duyduğu üzüntüyü ifade etmede kullanmıştır. Nihânî, nehir gibi gözünü yumup matem etmesini kendisine öğütlüyor. Burada bir nevî gözyaşlarının dışa vurulmayıp içe akıtılması anlatılmıştır:

Nehrvārī yum gözüñü mātem et
Ṭaşlar ile ur özüñü mātem et
Lāl oluban kes sözüñü mātem et
Ey Nihānī yırt yüzünü mātem et
Sūziş-i ᶜaşḳile bu cāyı seven
Cemᶜe gelmez ol teberrāyı seven (128/7)

Zühre yıldızı (feleğin sazendesi) coşup Nihânî, aşk şarabını içtikten sonra talihi ona yardım etmiş ve derin derya hafif çay olmuştur; yani o öyle bir dereceye gelmiştir ki deryaları küçük çay gibi geçebilmiştir: (15/10)

[1] (Kur'ân 83: 27-28) O içkinin karışımı tesnîmden, yani Allah'a yakın olanların içecekleri bir kaynaktandır.

Cennetteki ırmaklardan bahsedilmiş, Hz. Hüseyin ve diğer masumlara Tesnîm suyu hatırlatılmıştır. Doğal bir tabiat olayı olan nehirlerin ağzının tıkanmasına telmih yapılmıştır.

2.3.3.3.1.4. Yağmur (Bârân), Bulut (Sehâb) Kar (Berf), Sis (Duman)

Su ile ilgili unsurlar bazen tabiatı tahrip eden unsurlar bazen de karamsarlık olarak geçmektedir. Rüzgâr ile ateş, hava, sam yeli, yağmur, kış ve keder; bazen yok edicidir, bazen de var eder:

Bādile nār hevā semūm **bārān** zemistān [u] ġumūm
Gāhī fenā gāh var eder (97/27)

Parlak ay bulutların arasına girer, bu garip bir emirdir ve aciz insanlar bunun sırrına ulaşamazlar: (40/4)

Bulut, karanlık ve karamsarlık anlamlarını da beraberinde getirmektedir. Nihânî, sevgilinin bulutlar içinden bir güneş gibi doğmasını istemektedir ve aşkının yolunda kan dökeceğini belirtmiştir: (153/5)

Kar yağdığı zaman etraf dumanlı gibi görünür. Nihânî elinin boş kalıp yolunun kış duman olduğunu ifade etmiştir. O bir dönem vaktini boşa harcayıp herkesçe bilinen safahatlara dalmıştır ve bu halini yolunu kış, duman olarak târif etmiştir:

Edip evḳātımı żāyi^{c} oluram fısḳile şāyi^{c}
Tehī-destim ḳalıp cāyi^{c} yolumda ḳış **duman** yā Rab (21/4)

Su ile ilgili unsurlar gerçek anlamlarında kullanılmakla birlikte benzetilen olarak kullanılmıştır.

2.3.3.3.1.5. Şebnem (Jâle), Su Kabarcığı (Habâb)

Şebnem; çiy tanesi, jâle. Sabahlayin ve özellikle bahar mevsiminde bazı çiçekler üzerinde oluşan su damlasıdır. Habâb ise su üzerinde oluşan kabarcıktır. Denizde bu tür kabarcıklara çok rastlanmaktadır (Pala, 2004, s.178, 423).

Sabahleyin şebnem iner, gülün içine konar; bülbül nağmeler söyler. Bülbülün güle âşık olup nağmeler söylemesi gibi Nihânî de Hakk'a âşıktır ve "dost dost" diye çağırır:

Ṣubḥ ile **şeb-nem** iner gülüñ içine ḳonar
[c] Andelīb naġme eder çaġırıram [hū] dost dost (26-2)

Gözyaşları, ham maddesinden ve renginden dolayı çiy tanesine benzetilmiştir. Çılgın bülbülün (âşığın) aylayıp inleyen nemli gözlerinin gözyaşları, sevgilinin güzelliğinin gülbahçesi semtini çiy taneleriyle doldurmuştur:

Gülistān-ı cemāliñ kūyunu **pür-jāle** etmişdir
Sirişk-i dīde-i nemnāk-ı zār-ı bülbül-i şeydā (12/2)

Heves sahibi, nefsine uyan insanlar su kabarcığına benzetilmiştir. Nihânî bu tür insanlara "habâb" diye seslenerek sözünü dinlemesini, ona kulak asmasını söylemiş daha sonra da Hakk'ın herkese kapısını açmasını dilemiştir:

Diñle sözüm saña derim ey **ḥabāb**
Eyleye Ḥaḳ cümlemize feṭḥ-i bāb (16/1)

Gözyaşı şebneme, heves sahibi insanlar da su kabarcığına benzetilmiştir.

2.3.3.3.2. Toprak İle İlgili Unsurlar

2.3.3.3.2.1. Toprak (Hâk, Turâb), Toz (Gubâr)

Toprak dünyanın yaratılışındaki dört ana unsurdan biridir. Hz. Âdem topraktan yaratılmıştır.

Ateş, rüzgâr ve toprak; dört unsur bunlar belli bir sır ile terkip olmuşlardır:

ᶜ Āteş ile bād [ü] ḫākiñ böyledir ḥāli daḫı
Çār ᶜ anāṣır gör ne remzile olur terkībiyāt (27/7)

İnsanoğlu su ve çamurdan yaratılmıştır, aynen toprak bir testi gibi ve dadısı olan güneş ve ve ışıkla büyütülmüştür: (2/3)

Sevgilinin ayağının toprağı âşık için bir kuhl ve tûtiyâdır (Pala, 2004, s. 278). Hz. Peygamber, sevgilidir ve onun ayağının toprağı çok değerlidir. Göğün en yüksek katı bile Hz. Peygamber'in ayağının toprağına yüz sürmüştür. O tozdan sürme yapan âmâ cila bulur, gözleri görür. Çünkü Hz. Peygamber kâinatın yaratılış sebebidir. Âşıkların kalpleri ve onun ayağının toprağı gam çadırında aşkının ateşiyle tutuştu sanki sürme hokkası oldu. Onun ayağının toprağına baş eğip yüz sürmeyenler onun ayrılığıyla zâlim olurlar:

Yüz sürüpdür ḫāk-i pāyiñe seniñ ᶜ arş-ı ᶜ alā
Ol ġubārdan buldu hem kuḥl eyleyen aᶜ mā cilā
Dendi *levlāk*[1] şānıña kevnine raḥmetsiñ *belā*[2]
Ḳıl şefāᶜ at biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā (7/4)

Ḳulub-ı ᶜ āşıḳān [u] ḫāk-i pāyıñ ḫayme-i ġamda
Ṭutuşdu nār-ı ᶜ aşḳıñ ile gūyā sürmedān oldu (152/8)

Pāyiniñ ḫākine kim ki baş egip yüz sürmedi
Firḳat-i hicriñ anı bī-dād eder yā Muṣṭafā (8/4)

Bir mutasavvıf için özünü toprak etmek önemli vasıflardandır. Özün toprak edilmesi benlik duygusunun ortadan kaldırılmasıdır. Ancak benliği yok eden tevazu sahibi

---

[1] ***Levlāk****e levlāke le-mā ḫalaḳtü'l-eflāke.* "**Sen olmasaydın**, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım." (Hadîs-i kudsî).

[2] …*Elestü bi rabbikum ḳālū* ***belā*** *şühidnā…* "Ben sizin rabbiniz değil miyim? **Elbette öyle**! Tanıklık ederiz.' dediler." (A'râf 7/172).

olabilir. Asıl istek ve arzu Hakk'ın aşkına ulaşmaksa bu yolda yüzün toprağa çevrilmesi gerekmektedir:

Özüñü ḫāk edip eyle tevāżu[c]
Ḫilāfında gezip olma ḫıyānet (28/6)

[c] Aşḳ-ı Ḥaḳḳı ḳābil olmaḳsa murād
Eyle bu rāh içre yüzüñü **türāb** (16/2)

Yoluna toprak olmak ise bu uğurda canını feda etmektir. Nihânî mürşidi târif ederken Hz. Peygamber'in soyundan gelinmesini; cömert, eli açık, cesur ve Hz. Peygamber'in ailesinin yoluna taprak olunmasını belirtmiştir:

Mürşid oldur aṣlı seyyid pāk ola
Hem seḫī vü hem şecī[c] bī-bāk ola
Āl-i evlādıñ izine ḫāk ola
İntisābı ol Şāh-ı Merdān gerek (103/3)

Hz. Hüseyin ve yanındaki masumlar bu kızgın çöl topraklarında susuz bırakılmış ve ölüme terk edilmiştir. Yezid, Hz. Hüseyin'in Kufe'ye alınmamasını emredince Irak Valisi Ubeydullah b. Ziyad, Sa'd b. Vakkas'ın oğlu Ömer'i Hz. Hüseyin'e gönderir. Nihânî Ömer'den uğursuz olarak bahsetmiştir. İbn-i Eş'as da Hz. Ali'ye ihanetiyle tanınmıştır ve ismi Kerbela hadîsesinde geçmektedir. Bu uğursuz insanlar, Kerbela toprağında güç gösterip Hz. Peygamber ailesine hiddet göstermişlerdir:

Ol [c] Ömer naḥsile ibn-i Eş[c] aşi
Hem daḫı ḫavlile ol Şīt la[c] neti
Kerbelā ḫākinde ḳurup saṭveti
Āl-i Nebī gördüler bu ḫaşmeti
Lerze ṭutar gūyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler fiġān (123/5)

Ay parçasının incileri Muharrem ayında toprağa düşmüştür. Bu ay doğduğu zaman yaralar tazelenir. Çaresiz masumlar nasıl sabretsin, kan dökmesinler. Ağlayıp inleyenler acılarından göğüslerini yaralarlar:

Doġup māh-ı muḥarrem tāzelendi yāreler eyvāh
Bu māhda ḫāke düşdü dürre-i meh-pāreler eyvāh
Niçe ḫūn dökmeyip ṣabr eylesin bī-çāreler eyvāh
Döküp sīnelerin cerḥ etmesin mi zāreler eyvāh
Ṭutuben yās u mātem giysin mi ḳāreler eyvāh (145/1)

Sevgilinin ayağının toprağından sürme yapma, özünü toprak etme, yüzünü toprağa çevirme, toprağa düşme, Kerbela toprağı temaları üzerinde durulmuştur.

2.3.3.3.2.2. Dağ (Kûh), Taş (Seng, Hârâ)

Şehrin dağları bazı tabiat olaylarıyla tahrip olup yok olmaktadır. Özellikle kozmik âlemdeki unsurların içlerindeki enerjiyi atması esnasında yeryüzündeki katmanlar zarar görmektedir. Güneş, yıldızlar, gökyüzü, ay, şimşek çakması, kar, bütün bunlar aşk yüküyle, yani içlerindeki elektrikle şehrin dağlarını yıkıp tahrip ederler:

Şems [ü] nücūm semā ḳamer raᶜ dile berḳ berf bār-ı ᶜ aşḳ
Taḫrīb-i kūh-ı şār eder (97/24)

Hz. Musa'nın Allah'la konuşması neticesinde Allah'ın dağa tecellîsi hatırlatılmıştır. Musa Mısır'a giderken yolunu şaşırmış, bir ağacın üzerinde ateş görerek oraya yönelmiş ve Allah'ın kendisine görünmesini istemiştir. Allah Teâlâ dağın kendisini görmeye dayanırsa Musa'nın da dayanabileceğini, buyurmuş ve dağa tecellî etmiştir. Ancak dağ paramparça olmuş Musa da bayılıp düşmüştür (Pala, 2004, s. 335). Nihânî bu hadiseyi, çöl, dağ, taş, ağaç, karanlık, duman ve ışığın nuru; bazen parıltı oluşur bazen de ateş olur, şeklinde ifade etmiştir:

Ṣaḥrā [vü] **dağ** [u] **taş** aġac ẓulmet duḫān nūr-ı sirāc
Gāh nūr gāhi nār eder (97/31)

İnsan zübde-i âlemdir, yani âlemin en seçkinidir. Önce âlem yaratılmış daha sonra insan bütün âlemden süzülerek dünyaya gelmiştir. Maden, bitki ve hayvan mevâlid-i selâsenin unsurlarındandır. İnsanın dünyaya gelişinde uğradığı mertebelerdendir. İnsan bir gün mâdeniyyet âleminde görünmüş, bir gün bitki gibi görünmüş sonra da toprak ve taş olmuştur:

Bir eyyām maᶜdeniyyet ᶜ āleminde
Cemādātveş göründüñ toprāḳ u **ṭaş** (71/4)

Dağ, vahşi hayvanların gezdiği yer olarak anılmıştır. Zâhidler eleştirilirken dağda gezen hayvana benzetilmiştir. Sahte libas giyip meşin yükü oldukları, hayvan sıfat dağda gezip kaba, sert bir şekilde yedikleri, fakat bunları nefsiyle arkadaş oldukları için yaptıkları ifade edilmiştir:

Geyüben saḫtiyān libās ᶜ aceb ḥaml-i meşīn olduñ
Gezip ḥayvān ṣıfat **dağ**da n'edem ekl-i ḫaşīn olduñ
Velākin bilmediñ nefsiñ anıñla hem-nişīn olduñ
ᶜ İbādet şālını ber-dūş edip mescid-nişīn olduñ
Tecerrüd ḥücresinde būriyādan geçmediñ gitdiñ (107/2)

Nihânî görünen âlemde taşla sert taşı birbirinden ayırt ederken vahdet makamında her şeyi bir görür. O, *cemü'l- cem* makamında Hakk'tan başka hiçbir şey görmemiş, her şeyi Hakk olarak görmüştür. Vahdet lisanından konuştuğu için de bütün eşya, isim ve sıfatları kendisine atfetmiştir: (74/4)

Nihânî, yaşadığı dönemde katı taş ile inci tanesinin değer bakımından birbirinden ayırt edilmediğinden şikâyetçidir. Bu durumu, pek katı taş ile inci tanesi nasıl fark olunur; insaf gözüyle bakan dikkat ehli göremem, şeklinde ifade etmiştir:

Seng-i ḫārā ile dür-dāne niçe farḳ olunur
Çeşm-i inṣāfla baḳar ehl-i diḳḳat göremem (122/5)

Sevgisiz kalpler, kararmış katı taşa benzetilmiştir. Nihânî kalbinde sevgi bulunmayan kavimleri Hudâ'nın lanetlediğini ifade etmiştir ve onların kararmış katı taş gibi Yehûdân ile mahşerde toplanmalarını diliyor. Yehûdân ile Yahudiler kast edilmiştir. Hz. Yusuf'u kuyuya attıkları için Nihânî onlara kızmıştır:

Ḫudā laᶜ net eder şol ḳavme kim ḳalbinde ḥubbu yoḳ
Ḳararmış **seng-**i **ḫārā**veş Yehūdān ile ḥaşr olsun (130/7)

Dağ, zamanla tabiat olaylarının tahrip ettiği, vahşi hayvanların gezdiği, Allah'ın tecelli ettiği bir yerdir. İnsan yaratılırken bitkiden, madenden, topraktan taştan geçerek gelmiştir. Sevgisiz insanların kalbi katılaşmış bir taştır. Devir o kadar kötü olmuştur ki insanlar katı taşla inci tanesini birbirinden ayıramayacak durumdadır.

2.3.3.3.2.3. Kara, Çöl (Sahrâ), Vadi

Hızır ve İlyas Âb-ı Hayat Efsanesi'nin baş kahramanlarındandır. İlyas'ın kara ve denizde dolaşıp insanlara zor anlarında yardım etmesine telmih yapılmıştır:

Yūnus oldum ḥūt baġrında sızlandım
Ḳaçdım gitdim gelir deyü özlendim
İlyāsvāri deryā **ḳara** gözlendim
ᶜ Azīz Eyyūb daḫı Loḳmān idim men (127/29)

Önce kâinat yaratılmış daha sonra insan bütün kâinattan süzülerek dünyaya gelmiştir. Bu nedenle insana *zübde-i âlem* yani âlemin seçkini denilmektedir. İnsan, bu dünyaya gelene kadar mevâlid-i selâse denilen maden, bitki ve hayvan mertebelerine uğramıştır. Maden ve bitki sûretinden sonra hayvan sûretine gelmiş kırlarda, ovalarda bitki yemiştir:

Pes andan ṣūret-i ḥayvāna geldiñ
Nebāt ekl eylediñ **ṣaḥrā**da şābāş (71/7)

Hz. Musa'nın Allah'la konuşması sahrada gerçekleşmiştir. Sahradaki ağaçta bir nur görmüş ve oradaki dağ parçalanmıştır:

Ṣaḥrā [vü] **dağ** [u] **taş** aġac ẓulmet duḫān nūr-ı sirāc
Gāh nūr gāhi nār eder (97/31)

Aşk büyüklüğünden ve yakıcılığından dolayı çöle benzetilmiş ve bunun ne akla ne de nakle sığdığı belirtilmiştir. Bunun ne fetvayla ne de takvayla alakası vardır: (100/6)

Hikmet büyüklüğünden dolayı çöle benzetilmiştir. Çöldeki kum tanelerini saymak nasıl ki mümkün değilse bilgeliğin de başı ve sonu yoktur. Hakk'ın bilgisi sonsuzdur: (127/9) Vadi; iki dağ arasındaki uzun, çukur deredir. Aşk denizi taştığı zaman her vadi nehir olmaktadır:

Buldu ḥayāt arż-ı nebāt coşdu yine ebḥār-ı ᶜaşḳ
Her **vādi**yi enhār eder (97/1)

Berzah, vadiye benzetilmiştir. Berzah; ince, uzun kara parçası, dar dil anlamına gelmektedir (Develliođlu, 1993, s. 90). Tasavvufta ise ölümle başlayıp kıyamete kadar süren zaman anlamına gelmektedir. İçinde ruhların bulunduğu mekân ve âlemdir (Uludağ, 2005, s. 73). Nihânî bu berzah vadisinden geçip nefsin tamamen yok edilmesini istiyor:

Geç bu berzaḫ **vādi**sin faḳr [u] fenāya ḳā'il ol
ᶜAzm edip *el-faḳru faḫrī*[1] devletine nā'il ol
Sırr-ı *mā-zāġa'l-baṣar*[2] remzine cāndan mā'il ol
Serserī köhne cihān bāġında cānā ᶜāḳıl ol
ᶜAḳl-ı dānādır dilā Sīmurġ-ı ᶜAnḳādan ġaraż (80/3)

Toprakla ilgili unsurlardan olan kara, sahrâ ve vadi hem gerçek hem de mecazî anlamında kullanılmıştır. Hızır karada gezer, insan bu âleme gelirken sahrada, kırlarda

[1] ***El-faḳru faḫrī*** *ve bihī eftaḫiru.* "**Yoksulluk övüncümdür**, ben onunla övünürüm (Yılmaz, 2013, s.153).
[2] ***Mā-zāġa'l-baṣaru*** *vemā ṭaġā.* "**Gözü ne kaydı** ne de hedefinden şaştı." (Necm 53/17).

da bekler, aşk ve hikmet büyüklüğünden dolayı sahraya benzetilir. Berzah ise ara yerde kalmış bir vadidir.

2.3.3.3.3. Ateşle İlgili Unsurlar

2.3.3.3.3.1. Ateş (Od, Nar)

Ateş, anâsır-ı erba'adan biridir. Ateş kelimesi "aşk" ve "cehennem" kavramlarıyla anılmıştır. Aşk ateşi bazen Hz. Peygamber'in aşkının ateşi olmuş, bazen de Hz. Ali'nin ışık saçan ateşi olmuştur. Muharrem ayında sineler bir nâr olup yanmıştır.

Ateş de hava, toprak ve su gibi dört unsurdan biridir ve bu dört unsur belli işaret ile terkip olur:

ᶜ **Āteş** ile bād [ü] ḫākiñ böyledir ḥāli daḫı
Çār ᶜ anāṣır gör ne remzile olur terkībiyāt (27/7)

Ateş, cehennemin en önemli ögesidir. Nihânî resmî ilim sahiplerinin cehennem ateşi ve berzah konularını bırakmalarını ister. Zâhidler, müderrisler kendini beğenmişlik ve iki yüzlülük içindedir. Benlikten öte gitmeye başka bir yol yoktur. Arada sanı ve şüphe berzahını kurmuşlardır:

Bu ᶜ ilm-i rüsūm ehlini ḳor ᶜ ucb [u] riyāda
Benlikden öte varmaya yoḳ rāh-ı ziyāde
Bir ẓann [ü] gümān berzaḫıñı ḳurmuş arada
Berzaḫla **dūzaḫ nārı**ñı ḳo eyleme mebḥaṣ (34/4)

Ateşin doğrudan "cehennem" yerine kullanıldığı da görülür. Müjdeciler ve aşk müşkülünün girdabında zarara uğrayanlar cehennem ehlinin ümitsizliğini bildirir:

Mübeşşirīn [ü] ḫāsirīn gird-ābına düşvār-ı ᶜ aşḳ
Ḥırmān-ı **ehl-i nār** eder (97/36)

Ateş cennete nispet olarak kullanılmıştır. En güzel kokulu güllerin şahında bile çevresinde diken vardır. Cennet bağına nispet cehennem vardır. Hakk'a yakın biri bulunsa kalpte bin günahı vardır. Temizi hoş, güzel yapan o ışık saçan Ali'nin ateşidir:

Verd-i raᶜnā şāḫ-ı gülde līk çevre ḫārı var
Bāġ-ı cennet saña nisbet yaḳmaġa ḫoş **nār**ı var
Bir ḳarīn-i Ḥaḳ bulunsa ḳalbde biñ evzārı var
Ṭāhiri ṭayyib eden sen **nār-ı nūr**ānīm ᶜAlī (153/7)

Aşk yakıcılığından dolayı ateşe benzetilmiştir. Nihânî de aşkın ateşine yanmış, elem ve hüzünler içinde gölge gibi düşmüştür. Sevgilinin kan dökücü gözleri âşıkların şarabından dolayı kızarmıştır, ancak bu ateşle neden hala bakıp kan dökmeye devam etmektedir:

Ne düşdüñ sāyeveş n'oldu nedir ālām [u] aḥzānıñ
Ne yandıñ **āteş-i ᶜaşḳ**ıña şimdi sen Nihānīyā (12/5)

Ḳızarmış çeşm-i ḫūn-rīziñ mey-i ᶜuşşāḳdan cānā
Ne bu **āteş**le neẕẕāre gözüñ ḳan etmede ḥālā (12/1)

Aşk ateşi bazen iyileştirir bazen de hasta eder. Rıdvan ve Mâlik arşın hamalları, sır kalesinin yani cennet ve cehennemin bekçileridir. Onlar aşk ateşi gibidir; biri cennete koyar, biri cehenneme. Yani bazen iyileştirir, bazen hasta eder:

Ḥammāl-ı ᶜarş ḥışn-ı ḥaṣūr Rıḍvān [u] Mālik **nār-ı ᶜaşḳ**
Tīmār gāh bīmār eder (97/18)

Derin üzüntü neticesinde bağrın ateşle yandığı görülmektedir. Nihânî Muharrem ayında sabır orucu tutulmasını, gözlerden kanlı göz yaşları dökülmesini ve sînelerin yakılmasını diler. Daha sonra soyut bir kavram olan üzüntüyü ateşle somutlaştırarak sînelerdeki bu ateşe bakılmasını ister:

Ṭut Muḥarremde sıyāmı eyle mātemle ᶜazā

Eşk-i pür-ḫūn dök gözüñden yaḳ sīneñi nāre baḳ (101/5)

Ateş, dört unsurdan biri olduğu kast edilen beyit/bentlerde gerçek anlamında; bunun dışında genelde benzetilen olarak kullanımıştır.

2.3.3.3.3.2. Duman (Dûd, Duhân)

Ateşin yakıcılık özelliği dışında bir önemli özelliği de dumanıdır. Rengi ve şekli nedeniyle tasavvurlara konu olmuştur. Aşk ateşiyle de gönülden duman çıkmaktadır. Âhın dumanı göklere çıkar ve Allah katına ulaşır (Pala, 2004, s. 10).

Âhın dumanı göklere ulaşmıştır. Sevgilinin yarım bakışları âşığın kalbine dokununca âhının dumanı göklere çıkar ve yücelik makamı bu duruma bir tedbir koyar, karar verir:

Bu dile te'ṯīr etdi nīm-nigāhıñ
Feleklere erişdi **dūd**-ı āhıñ
Ne tedbīr ḳoydu nerde ᶜizz-i cāhıñ
Seniñ rūyuñda şol zülf-i siyāhıñ
Raḳībdir gūyiyā ḫūbāna maḫlūṭ (84/4)

Kerbela hadisesinin betimlemesinde kan göğün dumanına çıkar. Buradaki dumanla savaş esnasında tozun havaya kalkması durumunda görülen toz bulutu kast edilmiş olabileceği gibi göğün bulutları da tasavvur edilmiş olabilir. Ayrıca "dûd" ızdırap neticesinde çekilen âhı da çağrıştırmaktadır. Hz. Hüseyin Kevser sâkîsidir. Müslümanlık davasıyla o eşek Yezid, Hz. Hüseyin'i Kerbela'da susuz bırakmıştır. O masum çocuk susuzluktan gece gündüz inlemiştir, kanları göğün dumanına çıkmıştır:

Müslümānlıḳ daᶜ vāsıyla ol ḥımār
Sāḳī-i Kevṯeri eder teşnedār
Ṭıfl-ı maᶜ ṣūm zār eder leyl ü nehār
ᶜAṭş ile ḫūn **dūd-ı semā**ya çıḳar
Lerze ṭutar gūyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler fiġān (123/4)

Karanlıkta ışığın nuru, duman, ağaç, dağ, taş, sahra, bunların hepsi Hz. Mûsâ'yı hatırlatmaktadır. Mûsâ Mısır'a giderken yolunu şaşırmış, bir ağacın üzerinde ateş görerek oraya yönelmiş ve Allah'ın kendisine görünmesini istemiştir. Allah Teâlâ dağın kendisini görmeye dayanırsa Mûsâ'nın da dayanabileceğini buyurmuş ve dağa tecellî etmiştir. Ancak dağ paramparça olmuş Musa da bayılıp düşmüştür (Pala, 2004, s. 335):

Ṣaḥrā [vü] daġ [u] taş aġac ẓulmet duḫān nūr-ı sirāc
Gāh nūr gāhi nār eder (97/31)

Hz. Mûsâ'nın Allah'la konuşması neticesinde Allah'ın dağa tecellîsi, dağın paramparça olması ve o esnada dumanın görülmesi söz konusudur.

2.3.3.3.4. Hava İle İlgili Unsurlar

2.3.3.3.4.1. Rüzgâr, (Bâd, Sabâ, Semûm, Rîh)

Rüzgâr, dört unsurdan biridir. İnsan tabiatında nefse karşılık gelir, sevgiliden haber taşır, mürşidin ayağı bir rüzgâr kadar hızlıdır. Rüzgâr aynı zamanda olağanüstü özelliklere sahiptir. Belkısın tahtı rüzgârla taşınmıştır. Tabiat unsuru olarak rüzgâr, ağaçların büyümesinde, çiçeklenmesinde rol oynar. Her şeyi yıkar, bozar; bazen de yapar.

Su, toprak, hava ve ateş *âlem-i kübrâ*nın yaratılışındaki dört unsur olup bunlar aynı zamanda *âlem-i sugrâ* ve *zübde-i âlem* olan insanın tabiatında da mevcuttur. Nihânî dünyaya gelirken dört unsuru giyindiğini ve hava ile nefsin arkadaş olduğunu belirtmiştir:

Giydim ᶜ anāṣırı insān adıyla
Mā' [u] türāb daḫı nār [u] bādıyla
Hem-rāh oldu nefs hevā ekrādıyla
ᶜ Aẓm [ü] süñük laḥm [ü] ḳan [u] cibālem (120/3)

Ağacın büyüme esnasında güneş ve rüzgâr görmesi önemlidir. Muhabbet güneşiyle ve rüzgârın âhıyla yetişirse gösterişli bir ağaç olmaktadır. "Âh" kelimesi şairler tarafından alevli ve dumanlı tasavvur edilmesinin yanında şiddetli rüzgâr anlamıyla da kullanılmıştır (Horata, 2015, s. 450; Onay, 2013, s. 44). Eğerki ağaç şefkat yanında şiddetli rüzgârı yani bazı zorlukları görürse o zaman daha güçlü ve gösterişli olur:

Muḥabbet güneşiyle perveriş ver
Daḫı hem āh-ı **bād**la şāndan oḳu (135/20)

Semûm; sam yeli, sıcak rüzgâr, zehirli şey anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 1993, s. 936). Temas ettiği şeyi zehir gibi etkileyip dokularına işleyen sıcak rüzgâr (sam yeli) manasındaki semûm aynı zamanda cehennem azabının türlerinden olup *Kur'ân*'da da geçmektedir[1] (Harman,1993, s. 228). Rüzgâr ile ateş, hava, sam yeli, yağmur, kış ve keder; bazen yok edicidir, bazen de var eder:

Bādile nār **hevā semūm** bārān zemistān [u] ġumūm
Gāhī fenā gāh var eder (97/27)

Sabâ, doğu cihetinden esen hafif ve latif rüzgârdır. O daima sevgilinin saçlarından iz ve koku taşır (Pala, 2004, s. 383). Aşk zülfünün kılına sabâ rüzgârından gam yoktur, saba rüzgârı ona etki edemez. Çünkü Hudâ onun her teline yüzlerce mecnûn bağladı:

Zülf ᶜaşḳıñ mūyuna **bād-ı ṣabā**dan ġam nedir
Her telinde beste ḳıldı ṣad-be-ṣad şeydā Ḫudā (4/4)

Yemen melikesi Belkıs'ın tahtı bir rivayete göre eşi Hz. Süleyman'ın tahtının yanına rüzgârla gelmiştir. Hz. Süleyman, eşi Belkıs'ı habercisi olan Hüdhüd aracılığıyla tanımıştır. Belkıs ve kavmi o zamanlar güneşe tapmaktadır (Zavotçu, 2013, s. 122). Nihânî, aşkın serdarının rüzgâr ile Belkıs'ı ve kavmini avladığını belirtir:

Rīḥ ile gāh Belḳīsevī ṣayd eyledi serdār-ı ᶜaşḳ

[1] (Kur'ân 52: 27) Şimdi ise Allah bize lutfuyla muamele etti de bizi kavurucu azaptan korudu.

Anı ṣāḥib-vaḳār eder (97/38)

Nihânî kendisine daima mürşid-i kâmilin ayağının rüzgârının dokunmasını ister. Burada rüzgâr kelimesi "hız, gayret ve etki" anlamlarını ihtiva edecek şekilde kullanılmıştır. Nihânî sürekli olarak bir mürşidle bağlantı içinde bulunmak istiyor çünkü o aşk yoluna ayak tozu şöhretiyle, Allah'a ulaşma gayesiyle çıkmıştır, mürşidin ayağının rüzgârı dokunursa idealine daha çabuk ulaşacaktır:

Rāh-ı ᶜaşḳa ḫāk-i pā nāmıyla düşdüm Bāriyā
Bād-pāy-ı mürşid-i kāmil doḳunsun dā'imā (11/1)

Rüzgârın insanı sürükleme özelliği tabiî bir gerçekliktir. Mecazî anlamda ise insanın kendi gücünü, iradesini kullanamaması, nefsine yenik düşüp sürüklenmesi kastedilmiştir. Nihânî; hased, kin, nefret, açgözlülük, kibir ve riyânın insanı yele, rüzgâra verdiğini ifade etmiştir:

Degilsin ḳısmete rāżī derūnuñ ḥubb [u] sevdāda
Ḥased buġzun ṭamaᶜ kibr ü riyā vermiş seni bāda
Diliñ ẓāhirde illāda velī ḳalb dā'imā lāda
Neden geçdiñse geçdiñ reh-güẕār-ı ᶜaşḳ-ı Mevlāda
Der-i devlet-medār-ı evliyādan geçmediñ gitdiñ (107/8)

Rüzgâr "hû" diyerek esmektedir. Burada "hû" hem rüzgârın çıkardığı ses hem de Allah'ın ismidir. Bütün duygular Allah ile kuvvet ve parlaklık bulmakta rüzgâr Allah diyerek esmektedir:

Cümle ḳuvā-yı ḥavāssıñ hū iledir revnaḳı
Gör bu bādı esicek verir ṣadāyı hū deyü (136/4)

Rüzgâr gerçek anlamında kullanılmakla beraber daha çok yan ve mecaz anlamlarında kullanılmıştır.

2.3.3.4. Bitkiler

Tabiatın üç âlemi olan mevâlid-i selâseden (maden, nebat, hayvan) biridir. Devir nazariyesine göre insan dünyaya gelirken bazı mertebelerden geçmektedir. Nebat da bu mertebelerdendir. Allah ilk tecellîsiyle akl-ı küllîyi (Muhammedî nuru) yaratmış, Akl-ı küllîden taşan tecellîlerle de diğer mahlûkatı yaratmıştır. Muhammedî nur sırayla ruhlar âlemi (nefs-i küll), tabiat, heyûla, cism-i küll, şekil, arş, kürsî, atlas feleği, menazil feleği, yedi felek, yedi yer ve mevâlid-i selâse (maden, bitki, hayvan) mertebelerinde zuhur etmiştir (Tatçı, 1990, s. 305).

Mevâlid-i selâseden biri maden, biri bitki, bir diğeri de hayvandır ve devre yoldaştır. Bitkilerden hurmanın, hayvanlardan da atın devrinin insana yakın olduğu belirtilmiştir:

Mevālīd sırrını gördüñse ḳardaş
Ṣaḳın nā-ehline ḳılma anı fāş (71/1)

Biri maᶜ den biri nebāt biri hem
Odur ḥayvān ola tā devre yoldaş (71/2)

Nebātdan ḫurma ḥayvāndan feres bil
Yaḳın insana devri çatma gel ḳāş (71/8)

Mevâlidin bir sır olduğu ve bunun ehli olmayanlara açılmaması gerektiği vurgulanmıştır.

2.3.3.4.1. Ağaçlar

Kâinatın sırlarını bilmek gerekirse çekirdek ve ağaçla peygamberlik arasında bağlantı vardır. Ağacın aslı olan çekirdek, ağaç şeklinde taayyün etmiş ve meyveler vermiştir. Çekirdek zâti ahadiyyeti, bir olan hakikati temsil eder ve silsileler hâlinde açığa çıkan ağaçlardan, meyvelerden tenzih edilmiştir. Ayrıca ağaçtaki her bir meyvenin çekirdeğinde yine bir ağaç gizlidir. Allah önce kendi nurundan Muhammedî nuru yaratmış daha sonra onun nurundan bütün âlemi yaratmıştır. Ağaçlar ve ve meyveler

sonsuz bir sûrette silsileler hâlinde devam ederken muhammedî nurdan yaratılmış âlem de devretmiştir. Ağacın tabiatında meyve vermek esastır, Allah'a ait sırları anlamak gerekir:

Çekirdekle şecer şekli nübüvvet
Bilirseñ bu dili var andan oḳu (135/1)

Nihādında s̱emer merkūz ḥaḳīḳat
Ledünnī dersini irfāndan oḳu (135/2)

Özü çürük ağaçlar meyve vermez. Öz, bitkilerin kök, gövde ve dallarının boydan boya ortasında bulunan hafif, gevrek ve çoğu yumuşak bölümdür (Dağlı, 2014, s. 546). Nihânî özü çürük çivit ekilse bitmeyeceğini, ağacın meyve vermeyeceğini söyler. Çivit baklagiller familyasından olup pembe, beyaz çiçekli bodur bir ağaçtır (Dağlı, 2014, s. 182). Ancak çivitin burada çekirdek tohum anlamında kullanılma olasılığı yüksektir. Çekirdeğin, tohumun özü çürükse meyve vermez, durum yamandır, ağaç gittikçe zayıflar ve kötüleşir:

Özü çürük çivīd ekilse bitmez
Ne var şecer s̱emer yamandan oḳu (135/7)

Ağaç; koruyucusuyla, bahçıvanıyla hükmünü bulur ve güzel meyveler verir. Aşı yapılmayan bakımsız ağaçlarda ise piçlik kalır, o zaman ağacı ilaçlamak gerekir. İnsanlar için de yol gösterici ve koruyucu lazımdır. Onu üstadın aşılaması gerekir. Ağaç çatalında istidât varsa aşı tutar, yoksa aşı tutmaz. O zaman sahibine kuru bir yüktür, suya kanmıştır ve yapılacak bir şey yoktur. Nihânî "reyyân" kelimesini tevriyeli kullanmıştır. Mısır Hükümdarı Reyyân'ın hazineyi Hz. Yusuf'a teslimi gibi durumu Allah'a havale etmek gerekir:

Muḥāfıẓla şecer ḥükmün bulur ol
Velī piçlik ḳalır dermāndan oḳu (135/10)

Yā meyve vermez eger verse daḫı

Ki olmaz lezzeti telḫāndan oḳu (135/11-16)

İnsanlar ağaca benzer. İkrarında yani sözünde sabit duranlar tevhit tohumudur, sözünde durmayanlar, elest andını unutanlar ise insan sûretinde hoş görünür ancak sonbahardaki gibi yemişsiz bir ağaçtır:

Eger ṭurursa iḳrārında ṣābit
Odurur toḫm-ı tevḥīd cāndan oḳu (135/18)

Görünür ṣūret-i ādem gibi ḫoş
Yemişsiz bir şecer ḫazāndan oḳu (135/32)

Ağaçla velayet arasında ilgi vardır. Hz. Peygamber ilk olup sonradan gelendir. Allah önce nûr-ı Muhammed'i yaratmıştır. Hz. Muhammed "Ben nebî iken Âdem su ile çamur arasındaydı" demiştir. Hz. Muhammed'in nuru ilk önce yaratılmasına rağmen o, son peygamberdir, diğer taraftan da velîlik özelliğine sahiptir. Risâlet ve nübüvvet, yâni şeriat getiren nübüvvet kesilse de velayet sonsuza kadar kesilmez. Bu nedenle Nihânî, velayeti ağaca benzetmiştir. Çekirdekten ağaç olur, ağaçtan meyve olur, meyvenin çekirdeğinden tekrar ağaç olur ve bu şekilde devredip gider. Bu devrile çalış ve her yönden düşün:

Nübüvvet bil şecer yemiş velāyet
Bu devrile duruş her yandan oḳu (135/24)

Ağacın yetişip büyümesiyle insan ve onun eğitimi arasında ilgi kurulmuş ve velayet ağaca benzetilmiştir.

2.3.3.4.1.1. Servi

Servi ağacı, gerçek anlamının dışında ince, düzgün, uzun boyundan dolayı tasavvurlara konu olmuş benzeyen olarak kullanılmıştır. Edebiyatta sevgilinin boyu genellikle serviye benzetilmiştir.

Ey servi boylu, bu yola talipsen azizin sözüne itaat et. Bu yola girmeye kararlıysan mürşidin sözünü tutup talimatlerını yerine getirmen gerekir:

Eger ṭālib iseñ ey **serv-i ḳāmet**
ᶜ Azīziñ nuṭḳuna eyle iṭāᶜ at (28/1)

Nihânî servi kelimesini dostlarına, arkadaşlarına seslenirken onların güzel bir sıfatı olarak kullanmıştır.

2.3.3.4.1.2. Yasemin Servisi

Yasemin; zeytingillerden olup kırmızı, sarı ve beyaz renkli çiçekler açan süs bitkisi olarak yetiştirilen tırmanıcı bir ağaççıktır (Dağlı, 2014, s. 702). Beyitte geçen "serv-i semen" ise Cemal Kurnaz'ın (1996) belirttiği üzere eskiden serviye sarmaşık veya yediveren gülü aşılanırmış ve bu güller serviyi görünmeyecek şekilde sararmış. Buna "peyvend", böyle güllere de "serv-i gül-endam, serv-i gül-fürüş ya da serv-i semen" isimleri verilirmiş (s. 220). Yasemin daha çok beyaz renginden dolayı tasavvura konu olmuştur. Berat Açıl (2015) da "Yaseminin estetik açıdan daha çok öne çıkan yönü rengidir. Bu da, beyitlerde beyazlık olarak tebarüz etmiş görünmektedir" (s. 17) şeklinde ifade etmiştir.

*Dîvân'*da sevgili boyundan dolayı serviye benzetilirken bedenin beyazlığından dolayı yasemine benzetilmiş ve "yasemin servisi" olarak anılmıştır. Nihânî, Mehmet Remzi Efendi'nin gazeline yazdığı nazîrenin başlarında onun sözleriyle alay etmiş ve şiirinin sonunda da "Nihânî, Remzi'nin sözlerini söyledi, yasemin servim bu senin kölene tuzak mıdır nedir?" derken yasemin servisi; hem servi boylu, beyaz tenli dünyevî bir sevgiliyi temsil etmiş hem de Allah'ı temsil etmiştir. Tasavvufta servinin vahdeti, beyazlığın da varlığı temsil ettiği düşünülürse sevgili Allah'tır. "Beyaz renk akl-ı evveli, ilk varlığı temsil etmektedir. İlk akıl âmânın merkezidir. Gayb siyahlığından ilk o ayrılmıştır. Bulunduğu felekte en büyük ışık olduğu için beyza adını almıştır. Varlık beyazdır, yokluk siyahtır" (Uludağ, 2005, s. 75). Nihânî bu durumda Allah'a seslenerek dünyevî bir sevgilinin güzelliklerinden bahseden bu şiiri kendisi için tuzak kabul etmiştir. Ayrıca

Nihânî'nin "serv-i semenim" ifadesiyle Remzi Efendi'ye seslenerek latife yaptığını düşünmek de mümkündür:

Nihānī daḫı söyledi hem Remzī nikātin
Serv-i şemenim bendiñe ṭuzaḳ mı nedir bu (139/6)

Servi hem vahdeti hem de mecazî anlamda bir sevgiliyi temsi etmiştir.

2.3.3.4.1.3. Zakkum Ağacı

Sözlükte "cehennemde yetişen bir ağaç" olarak geçmektedir (Devellioğlu, 1993, s. 1166). Beyaz ve kırmızı çiçek açan yaprakları uzunca ağaçtır (Dağlı, 2014, s. 718).

Nihânî gizli aşkı anlatırken "zakkum" u da kullanmıştır. Zakkum, sıcaklık, acı ve şarap bunların hepsi gizli aşkın manasını açıklamaktadır:

Zaḳḳūm ḥamīm telḫ [ü] şarāb bu cümlede ıżmār-ı ᶜaşḳ
Maᶜnāda istiḫbār eder (97/22)

Gizli aşk zakkum etkisi yapmaktadır.

2.3.3.4.1.4. Tûbâ

Tûbâ, Sidre'de bulunan kökü yukarıda dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilahî bir ağaçtır. Rivayete göre meyvelerinin her çiğnenmesinde farklı tadları vardır. Gövdesi sarı altın, dalları kırmızı mercan, yaprakları zümrüt olan bu ağaçta inanışa göre "her insanın bir yaprağı vardır ve insan öldüğü zaman yaprağı yere düşmektedir." Tûbâ ağacı gölgesi ve boyu nedeniyle anılmakta ve sevgilinin boyu Tûbâ'ya benzetilmektedir (Pala, 2004, s. 459).

Nihânî sevgiliyi tavrından dolayı yeni doğmuş bebeklere ve boyundan dolayı da cennetteki Tûbâ ağacına benzetmiştir. Böylece ona saflık, masumluk ve kutsallık vermek istemiştir. Diğer taraftan sevgili o kadar güzeldir ki cenneti bile gölgelemektedir, çünkü Tûbâ ağacı dallarıyla cenneti gölgeleyen bir ağaçtır:

Müzeyyen eyledi maḥbūb-ı zībā bir ᶜaceb ḥālet
Bu ṭavrile nedir vildān mıdır **ṭūbā** mıdır bilmem (119/3)

Tûbâ ağacı beyitte benzeyen olarak kullanılmıştır.

2.3.3.4.2. Çiçekler

2.3.3.4.2.1. Gül

Gülgillerin örnek bitkisi (Rosa). Bu bitkinin katmerli, genellikle kokulu olan çiçeği. Meşhur çiçek ki küçük ve dikenli bir ağaçta olup şeklinin ve kokusunun güzelliği ile meşhur ve şairlere göre bülbülün sevgilisidir. Pek çok çeşidi vardır: Al, pembe, sarı katmerli gül, gül-i zibâ (Dağlı, 2014, s. 298).

Sabahlayin güneşin doğmasıyla beraber hava ısınmaya başlar ve bitkilerin ve gül yapraklarının üzerinde çiy taneleri oluşur. Nihânî bu durumu sabahleyin şebnem iner gülün içine konar, bülbül nağme eder, şeklinde ifade etmiştir:

Ṣubḥ ile şeb-nem iner **gül**üñ içine ḳonar
ᶜAndelīb naġme eder çaġırıram [hū] dost dost (26/2)

Gülün dikeninin bulunması doğal bir gerçekliktir. Nihânî bu doğal gerçekliği her şeyin zıddı ile bilindiğini ifade etmek için kullanmıştır. En güzel gül olan gül-i ra'nâda ve güllerin şahında bile çevresinde diken vardır, cennete nisbet cehennem vardır:

Verd-i raᶜnā şāḫ-ı **gül**de līk çevre ḫārı var
Bāġ-ı cennet saña nisbet yaḳmaġa ḫoş nārı var
Bir ḳarīn-i Ḥaḳ bulunsa ḳalbde biñ evzārı var
Ṭāhiri ṭayyib eden sen nār-ı nūrānīm ᶜAlī (153/7)

Gül kelimesi bazen bülbül kelimesiyle beraber anılmakta gül-bülbül hikâyesine telmih yapılmaktadır. Bülbülün ağlayıp inlemeleriyle gül açılır, sevgilinin gezintisinden dolayı çimenlik bahar bahçesi olur. Gül renginden dolayı dikkat çeker ve tasavvurlara konu

olur. Nihânî de bülbül gibi gülün rengine âşıktır ve bu nedenle ağlayıp inlemektedir. Gül ve bülbül her daim güzel sıfatlarından dolayı Hz. Peygamberi zikretmektedir, çünkü onun vasıfları Hudâ'dandır. Nihânî onun vasıflarını anlatmada aciz kalmaktadır.

Güşād-ı **gül** olur çün bülbülüñ efġānına bā[c] iş
Çemenzār-ı bahāristān olur seyrānına bā[c] iş (35/1)

Gül rengine müştāḳam çaġırıram [hū] dost dost
Gül içün āh [u] nālem çaġırıram [hū] dost dost (26/1)

[c] Ācizem vaṣfıñdan ey şāh çünki vaṣṣāfıñ Ḫudā
Gül ü bülbül dā'imā evrād eder yā Muṣṭafā (8/8)

Dışı sarı içi kırmızı olmak üzere iki renkten oluşan gül-i ra'nâ aynı zamanda "güzel, şuh, iki yüzlü, hafifmeşrep" anlamlarında kullanılmaktadır (Kurnaz, 1996, s. 220). Aynı beyitte hem "kırmızı gül" hem de "ra'nâ" kelimeleri kullanılmıştır. Sevgilinin vefasızlığı, iki yüzlülüğü ra'nâ gülüne; saçları da sümbüle ve kırmızı güle benzetilmiştir. Sevgili yüzünde saçını büker iki yüzlü gülücükler saçar, saçları sümbül veya çok kırmızı güldür:

Bugün gīsū büker rūyunda **ra[c] nā** ḫande-rīz eyler
Seri sünbül müdür yāḫud **gül-i ḥamrā** mıdır bilmem (119/4)

Gülün ne kadar hassas, duygusal ve narin bir bitki olduğu Nihânî tarafından hissettirilmiştir. Gülün yanında bülbül olması gerekirken doğan kuşu (bâz) kullanılmıştır. Bu alışılmışın dışında bir durumdur (Çukurlu, 2019, s. 366). Nihânî kendisinin ulûhiyyet âleminde bir kuş olduğunu, kimsenin bu sırrını bilmediğini ifade etmiştir. Onun bu tavırlarını ne gül ne de doğan kuşu bilebilmiştir. Nihânî gül ile doğanı tezâtlık oluşturması bakımından sembol olarak kullanmıştır. Gül çok hassas bir canlıdır, duygusallığı ve aşkı temsil eder ve yerde yetişir. Doğan ise yırtıcı bir havyandır ve gökte gezer. Yani yerden göğe kadar en hassası da en vahşisi de, hiçbir canlı Nihânîyi anlayamamıştır:

[c] Aceb bir murġ-ı lāhūtam kimesne bilmez esrārım

Ne **gül** bilir ne bāz añlar benim bu ṭavr [u] eṭvārım
Müfessirler muḥaddisler ne fehm etsin bu pāzārım
Semāda seyr eder sırrım cihānı ṭutdu envārım
Muḳaddesler cemīʿ īsi benim sırrımda ser-gerdān (129/2)

Nihânî dersini gülün ayağında okuduğu için güzel ve düzgün konuşan bir hatip olmuştur. Gül burada hem gerçek hem de mecazî anlamda kullanılmıştır. Gülün Hz. Peygamber'i temsil ettiği düşünülürse Nihânî'nin şeriat ilmini ondan öğrendiği ve onun yolundan gittiği anlaşılmaktadır:

Ḫā ḫaṭībem pāy-ı **gül**de oḳuram ben dersimi
Dāl düvāzdeh sāl içinde bilmişem irfānımı (151/4)

Sâkînin yüzü renginden dolayı güle benzetilir. Eğlence meclisi kurula, gül çehreli sâkî içki kadehini suna ve Cem'in ayna kadehi devrede:

Ḳurula bezm-i ṭarab sāḳī-i **gül**-çehre ṣuna
Devr ede sāġar-ı mey āyīne-cām-ı Cemini (156/2)

Farsça "gül" kelimesiyle beraber Arapça karşılığı olan "verd" kelimesi de kullanılmıştır. Gülün rengi, kokusu yanında dikeni de tasavvurlara konu olmuştur. Dünya girdabında boşu boşuna dönüp durma, gülün dikenine dolaşıp kalma yürü Gülzârî tarikatına gir ya da gülbahçesi ol, derken Nihânî aslında hayatta güzellikler varken zararlı şeylere takılma demek istemiştir:

Gezme bī-hūdeʿ anāṣır gird-ābında çizginip
Verd-i ḫāre dolaşıp ḳalma yürü Gülzârî ol (110/2)

*Dîvân'*da en çok adı geçen çiçek güldür. Çiçeklerin padişahı olan gülün gerçek anlamının yanında daha çok benzetilen olarak kullanıldığı görülmüştür. Rengi, kokusu ve dikeni nedeniyle tasavvurlara konu olmuştur. Gül Hz. Muhammed'i temsil etmektedir. Sevgilinin yanağı ve saçları güle benzetilmiştir. Sâkî gül çehrelidir. Bülbül gülün âşığıdır. Dersler gülün ayağında hatmedilir.

2.3.3.4.2.2. Gonca

Henüz açılmamış veya açılmak üzere olan çiçek, tomurcuktur. Halk dilinde konca olarak anılmaktadır (Dağlı, 2014, s. 291).

Gonca, kapalı ve bâkir olmasından dolayı bir geline benzetilir (Pala, 2004, s. 168). Şair sevgiliyi goncaya kendisini de bülbüle benzetir ve goncaya seslenerek açılmasını ve bir bülbül olan gönlünü hoş tutmasını ister. Ey gül yanaklı sevgili, kavuşma dikeninin budağına ara açılmıştır; ey gonca bir kez açıl ve bir bülbül olan gönlümü hoş tut!

Açıl ey **ġonca** bir kez ᶜandelīb-i ḫāṭırım ḫoş ṭut
Açıldı şāḫ-ı ḫār-ı vaṣlıña ey gül-ᶜiẕār ara (12/3)

Üzüntüsünden dolayı yüzünü, saçını yolan bir sevgili vardır. Bu sevgili bazen susmakta bazen ağlamaktadır. Suskunlaştığı zamanlarda bir hokkaya benzeyen ağzı gonca olmuş; ağlayıp, bağırıp çağırdığı zamanlarda ağzı açılan gül olmuştur. Bu durumu görenler sevgilinin ağzı gonca mı gül mü karar veremezler:

Ṭarīḳ-ı ᶜaşḳı ehlinden ṣoranlar
Pīre iḳrār verip ḳā'im duranlar
Meh-i mātem rūy [u] ṣaçın yolanlar
Şehā ḥoḳḳa dehānıñı görenler
Ṣanırlar **ġonca** gül ḫandāna maḫlūṭ (84/5)

Kalp şeklinden ve hassaslığından dolayı goncaya benzetilmiştir. Kalp sıradan bir kan değildir. Kalp diğer deyişle gönül, vücudun gülşenidir; burada en güzel çiçek olan gül-i ra'nâyı zayi etmemek gerekir:

Bilen bu ᶜilm-i ᶜirfānı fuḥūldür
Bu remzim mīzān-ı ᶜaḳla şümūldür
Ne ḫūn gülzār açılmış ġonca güldür
Vücūduñ gülşeni cānā göñüldür
Ṣaḳın etme gül-i raᶜnāyı żāyiᶜ (89/6)

Ağız, hikmet ilminin hazinesinin hokkasına ve bir goncaya benzetilmiştir. Gonca hem gerçek manada hem de mecazî manada süs olarak kullanılmıştır. Kurnaz'ın (1996) da belirttiği üzere geçmişte başa ve sarığa gül takma âdeti vardır (s. 221). Gonca vahdet sarığının süsüdür, derken hem sarığa gül takılması âdeti hatırlatılmış hem de içinde ilim irfan dolu bir hazine hokkası olan ağız, yani gonca, vahdet sarığının altında güzel bir süs oluşturmuştur:

Şānını *levlāke levlāk*[1] ferr ü şevket eylemiş
Hem *le-mā ḫalaḳtü'l-eflāk*[2] şıyt u ṣavlet eylemiş
Ḥoḳḳa-i genc-i dehānın ᶜ ilm-i ḥikmet eylemiş
Ġoncasın zīb-āver-i destār-ı vaḥdet eylemiş
Lī-maᶜAllāh[3] gülşeninde gülben-i ᶜ Abd-i Menāf (95/4)

Gonca benzetilen olarak kullanılmış; gelin, ağız ve kalp goncaya benzetilmiştir. Gonca sarığın süsü olmuştur.

2.3.3.4.2.3. Lale

Zambakgillerden yaprakları uzun ve sivri, çiçeği ise kadehe benzeyip türlü renklerde olan bir süs bitkisidir (Dağlı, 2014, s. 470).

Sevgili, zülüf sümbülünü gül yanağına uzâtmış sanki laleleri gülbahçesine havale etmiştir. Sümbülle laleler arasında; gül yanakla da gülbahçesi arasında ilgi kurulmuştur. Tasavvufta lale Allah'ı, onun birliğini ve güzelliğini temsil eder, gülbahçesi ise sâlikin gönlünün mârifete açılmasıdır (Uludağ, 2005, 226, 149). Sümbül siyahtır ve renginden dolayı kesreti temsil eder ve vahdet olan yanağı örter. Nihânî kesretin yok edilerek vahdete erişilmesini arzu ediyor. Bu nedenle de sümbülün yerine laleyi ve yanak yerine de gülbahçesini hayal ederek sâlikin gönlünün kesretten kurtularak marifete açılmasını temenni eder. Bu bendde "tiğ" Hz. Ali'nin çift çatallı kılıcı zülfikârdır. "Şairler zülfikârı

---

[1] ***Levlāke levlāke*** *le-mā ḫalaḳtü'l-eflāke.* "**Sen olmasaydın**, **sen olmasaydın** (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım." (Hadîs-i kudsî).

[2] …***le-mā ḫalaḳtü'l-eflāke***. "…**felekleri yaratmazdım.**" (Hadîs-i kudsî).

[3] Allah benimledir (Arapça ibâre).

başta şekli ve etkisinden dolayı sevgilinin gamzesi, kaşı kirpiği, gözü, saçı ve dudağıyla ilişki içinde ele almışlardır. Bazen de ona bir sevgiliye hitap eder gibi seslenmişlerdir," (Kaplan, 2018, s. 794):

Şol muḳavves ḳaşlarıñ miḥrābıdır bīmāra tīġ
Hem mu[c] anber kākülüñ enfāsıdır eş[c] āra tīġ
Ol münevver vechiniñ envārıdır ez̲kāra tīğ
Sünbül-i zülfün uzâtmış şol gül-i ruḫsāra tīġ
Gūyiyā ḳılmış ḥavāle lāleler gülzāra tīġ (91/1)

*Dîvân'*da lale kelimesi sadece bir kez geçmiştir. Lale bu şiirde benzetilen olarak kullanılmıştır. Sümbülle lale; gül yanakla gülbahçesi ve kılıçla lale (yaprakları) arasında benzerlik kurulmuştur.

2.3.3.4.2.4. Sümbül

Zanbak ailesinden olup soğandan yetişen ve ilkbaharda açan güzel kokulu salkım şeklinde çiçektir. Çoğu açık mor rengindedir (Dağlı, 2014, s. 623).

Sevgilinin yüzü üzerindeki siyah ben inci tanesidir, misk kokulu sünbüle benzeyen saçlarının parlaklığı, güzelliği tarağa eştir. O ağzındaki dişler kayıtsızdır ve secde kılmaz, yani sürekli gülücükler saçmaktadır. Ey sevgili, senin fitne gamzenin kasdının cana olduğunu bildim, bu yan bakışın çaresiz gönlüme sonunda kılıç vurmuştur:

Cebhesinde ḫāl-i siyāh dāne-i dür-dānedir
Sünbül-i gīsū-yı müşgüñ revnaḳı hem şānedir
Secde ḳılmaz ol leb-i dendānıña bīgānedir
Ġamze-i fettānıñıñ bildim ki ḳaṣdı cānadır
[c] Āḳıbet urdu derūnumda dil-i bī-çāre tīġ (91/2)

Sevgilinin vefazlığı, iki yüzlülüğü ra'nâ gülüne; başı sünbüle ve kırmızı güle benzetilir. Sevgili yüzünde saçını büker iki yüzlü gülücükler saçar, başı sümbül veya çok kırmızı güldür:

Bugün gīsū büker rūyunda raᶜ nā ḫande-rīz eyler
Seri sünbül müdür yāḫud gül-i ḥamrā mıdır bilmem (119/4)

Sevgilinin güzellik unsurları sıralanırken saçlar, şeklinden ve kokusundan dolayı sümbüle benzetilmiştir.

2.3.3.4.2.5. Şakâyık

Düğün çiçeğigillerden olup çiçekleri türlü renkte çok yıllık güzel bir süs bitkisi (Paeonia mascula). Büyük ve parlak bir çiçektir ki *şakaayık-ı nûmâniyye* de denilmektedir. "Şakayıkgiller familyasından rizomlu ve küçük kırmızı çiçekleri olan çok yıllık otsu bir bitkidir" (Dağlı 2014, s. 630). Gelincik, lale (Pala, 2004, s. 420).

Âşıkların kalbi şakayıka yani gelinciğe benzetilmiştir. Efsaneye göre gelinciğin de kalbi aşktan dolayı yanmış, kızarmış ve bağrı yanmaktan kömürleşip simsiyah olmuştur. Aynı zamanda diğer ismi lale olan şakâyık Allah'ı temsil etmektedir. İlahî aşk sahipleri de Allah aşkı ile yanmaktan âdetâ bağırları gelincik gibi kıpkırmızı olmuştur. Nihânî bilen gönüllerin, âriflerin hâlinin ne mecazî aşk sahiplerine ne de ilahî aşk sahiplerine sorulmasını ister. *Şakâyık-ı Nûmâniye* yazarına dahi sorulmasını istemez çünkü o kitabında âlimlere yer vermiştir, âriflerin hâli onlardan farklıdır. Bilen gönülleri kimse anlayamaz:

Dil-i dānālarıñ ḥālin **şaḳāyıḳ** ehline ṣorma
Künūz-ı Murtażā fālin daḳāyıḳ ehline ṣorma
Bugün ᶜĀl-i ᶜabā şālin ḫalāyıḳ ehline ṣorma
Yürü var ehl-i tecrīdi ᶜalāyıḳ ehline ṣorma
Anı cānı cihānı terk edip deyyār olandan ṣor (58/2)

Şakâyık renginden dolayı tasavvura konu olmuştur.

2.3.3.4.3. Bitkiler

2.3.3.4.3.1. Neyşeker (Şeker Kamışı)

Buğdaygillerden olup çiçekleri salkım hâlinde başakçıklar oluşturan ve öz suyundan şeker üretilen bir bitkidir (Bayram, 2007, s. 12). Kand ise bitki şekeri, bitkiden elde edilen şeker anlamına gelmektedir (Dağlı, 2014, s. 373). Bu tanımlardan kandın şeker kamışından üretildiği ortaya çıkmaktadır.

Nihânî bitki şekerinin ve hayat suyunun Nakşbendî tarikatında olduğunu ifade etmiştir. Nakşbendî kurtuluş zaferi ve aşkın yol arkadaşıdır:

Āb-ı ḥayāt bundadır
Ḳand-i nebāt bundadır
Fevz [ü] necāt bundadır
Naḳşıbendī hem-rāh-ı ʿaşḳ (99/4)

*Dîvân'*da şeker kamışı sadece bir yerde geçmiştir ve dolaylı olarak kullanılmıştır.

2.3.3.4.3.2. Sarımsak

Zambakgillerden olup yapraklarında, saplarında ve toprak altındaki soğanında kokulu yağ bulunan bir kültür bitkisidir (Allium sativum), (Dağlı, 2014, s. 590). Arapça "fûm, sûm", Farsça "sîr" adlarıyla bilinen sarımsağa "Dîvân şiirinde istisna ölçüsünde az rastlanmıştır" (Bayram, 2007, s. 11).

Dünya sarımsak bostanına benzetilir. Dünyanın sarımsak bostanına benzetilmesinin nedeni hem sarımsağın şeklinden dolayı hem de kokusundandır. Sarımsak kat kat tanelerden oluşur ve dünya da katmanlardan meydana gelmiştir. Aynı zamanda sarımsağın hoş olmayan kokusu ile dünya arasında bağlantı kurulmuştur. Sarımsağın kokusu nâhoş bir kokudur ve dünya da kötü ahvallerden dolayı kokuşmuştur. Sarımsak bostanı, yani dünya tuzağını ve aşk darını kurmuş gece gündüz kararsız bir şekilde devreder:

Leyl ü nehār bustān-ı **fūm** ḳurmuş ṭuzaġ [u] dār-ı ᶜaşḳ
Devrile bī-ḳarār eder (97/28)

*Dîvân'*da sarımsak bir yerde geçmiştir ve bostan kelimesiyle beraber kullanılmıştır.

2.3.3.4.3.3. Çivit Otu

Baklagillerden veya turpgillerden olup yapraklarından mavi boya çıkarılan bitki. Parlak sarı çiçekli otsudur (İndigofera), (Dağlı, 2014, s. 182).

Özü çürük çivid ekilse bitmez, gittikçe kötüleşir ve zayıflar. Öz; bitkilerin kök, gövde ve dallarının boydan boya ortasında bulunan hafif, gevrek ve çoğu yumuşak bölümdür (Dağlı, 2014, s. 546). Çividin özü çürük değilse ekildiği zaman biter:

Özü çürük **çivīd** ekilse bitmez
Ne var şecer şemer yamandan oḳu (135/7)

Çürük degil ise **çivīd**iñ içi
Biter ekdikde bu erkāndan oḳu (135/8)

Dîvân'da çivit kelimesinin ağaç, bitki, çekirdek ve tohum kavramlarını karşıladığı tespit edilmiştir.

2.3.3.4.3.4. Edrek Otu

Taze zencefil anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1993, s. 204). Zencefilgillerden olup Hindistan ve Malezya'da yetişmektedir. Kamış görünüşünde çok yüksek ve otsu bir bitkidir (Zinfiger officinale), (Dağlı, 2014, s. 721).

Nefis şeytanın kuludur ve kötü havlar, sonunda cehennem edrekinden ya da ateş edrekinden okursun:

Nefis şeyṭān ḳuludur zişt-ḫūlar
Ki āḫir **edrek**-i nīrāndan oḳu (135/35)

*Dîvân'*da edrek otu, cehennem kelimesiyle terkip kurmuştur. Çünkü bu otun çok sıcak iklimlerde yetişme ve içildiği zaman insanın içini ısıtma özelliği düşünülerek cehenneme ait bir ot olarak tasavvur edilmiş olabilir.

2.3.3.4.4. Meyveler

2.3.3.4.4.1. Hurma

Hurma aynı isimli ağacın yemişidir. Sıcak ülkelerde yetişen bir meyve. Sıcak ülkelerde yetişen uzun boylu ağaç ve bu ağacın etli, tatlı, besleyici yemişi (phoeniks dactyfilare), (Dağlı, 2014, s. 335).

İnsan maden, hayvan, bitki mertebelerinin her birinde duraklayarak dünyaya gelir. Bitkiden hurma, hayvandan da atın devri insana yakındır. Bu nedenle hurmayı aşılamayınca olgun, güzel hurma vermez. Peygamber Efendimiz, "Hurma halanızdır," buyurmuştur. Bu sırrı anlayan savaşmaz:

Nebātdan **ḫurma** ḥayvāndan feres bil
Yaḳın insana devri çatma gel ḳāş (71/8)

Anıñçün ḫurmayı aşlamayınca
Ruṭab vermez degilem bunda ḳallāş (71/9)

Resūl buyurdu **ḫurma** ammenizdir
Bu sırrı fehm eden ḳılar mı ṣavaş (71/10)

Hurma, insanın dünyaya geliş devirleri olan *mevâlid-i selâse* (maden, hayvan, bitki) anlatılırken kullanılmış ve hurmanın devrinin insana yakın olduğu belirtilmiştir.

2.3.3.4.4.2. Alu (Erik, Şeftali, Kayısı)

Erik, şeft-âlû, kayısı eriği, tüylü erik, şeftâlî anlamlarında kullanılmaktadır (Devellioğlu, 1993, s. 29).

Şeytanın andı yoktur, bu nedenle "*Belâ"* onun başına yük olmuş gidişi kan dökücü ve kan içici olmuştur. Yılanın karnında cennete girip Âdem'i kandırmış, yasak meyveden yemelerini sağlamış, daha sonra da Kâbil'in Hâbil'i öldürmesine neden olmuştur:

Belā başına bār olmuş gidişi ḫūn-ḫār olmuş
Ḳarīn iblīs mār olmuş mühīn evlād ile **ālū** (140/8)

*Dîvân'*da şeytanın cennetten kovulduktan sonra yılanın içinde tekrar cennete girip Âdem ile Havva'yı kandırarak yasak meyveden yemelerine neden olması hatırlatılmıştır. Bu yasak meyve âlû "erik, şeft-âlû, kayısı eriği, tüylü erik, şeftali, Zerd-âlû (sarı erik)" olarak geçmektedir.

2.3.3.4.4.3. Bağ, Bostan, Çemenzâr

Bağ; ağaç ve çiçek dikili yer, üzüm bahçesi, seyir gezinti yeri, dünya, cennet, meyve bahçesi (Dağlı, 2014, s. 70). Bostan; sebze bahçesi, kavun karpuz tarlası, çemen, çemenzâr, sebzezâr, yeşillik, yeşilistan, çayır, sebzistân (Dağlı, 2014, s. 116). Çemenzâr; çimenlik bahçe, otlak, çayır, yeşillik, yeşilistân, çemen, sebzezâr, çemenistân, murguzâr, bağça, büstân, bostan, kiştzâr, sebzistân anlamlarına gelmektedir (Dağlı, 2014, 163).

Nihânî bağa dünya malı olarak bakmış ve dünya malının insana faydasının olmayacağını vurgulamıştır. Şan, şöhret, ev, makam; at, ipek, bağ, saray, para, her ne varsa bunları terk et. Eski, yünden yapılmış sof elbise giy ve bundan utanma. Ey dost! Mal, mülk, kavim, ihvan bunları bırak, çünkü bunlar seni rahatsız eder:

Nām [ü] neng [ü] dār [u] deyyār her ne var
Esb [ü] dībā **bāġ** [u] serāy [u] dinār
Köhne peşmīne giyip hem ol bī-ᶜ ār
Māl [ü] milk [ü] ḳavm [ü] iḫvānuñ e-yār
Terk et anları saña verir ṣudāᶜ (88/3)

Bağ, bazı bentlerde cennet anlamında kullanılmıştır. İrem bağı; Şam veya Yemen'de eski Âd kavminin kralı Şeddad tarafından cennete benzetilerek yaptırılan bir bahçenin adıdır (Pala, 2004, s. 234). Nihânî atam derken Hz. Âdem'i kastetmiştir. O dünyaya gelmeden önce bir ruhken Hz. Âdem'le İrem bağında yani cennette zevk ve safa etmiştir; bu nedenle şan, şöhret, izzet ve saadet ondadır. O zamanda ruhların Âdem'e secdesi emir olunmuştur; o ise pederinin (Hz. Âdem) omurga kemiğinde bir misafirdir:

Ẕevḳ etdim atamla **bāġ-ı İremde**
Şān [u] şöhret ᶜ izzet saᶜ ādet mende
Emr oldu sücūda cünūd o demde
Ṣulb-i pederimde mihmān idim men (127/10)

Güzel, latif, hoş görünen güllerin budağında dahi çevre dikeni vardır. Cennet bağına nispet cehennem vardır. Hakk'a yakın biri bulunsa kalpte bin günahı vardır. Temizi hoş, güzel yapan o ışık saçan Ali'nin ateşidir:

Verd-i raᶜ nā şāḫ-ı gülde līk çevre ḫārı var
Bāġ-ı cennet saña nisbet yaḳmaġa ḫoş nārı var
Bir ḳarīn-i Ḥaḳ bulunsa ḳalbde biñ evzārı var
Ṭāhiri ṭayyib eden sen nār-ı nūrānīm ᶜ Alī (153/7)

Hz. Peygamber'in güzelliği bir bağa benzetilmiş ve ondan şefaat dilenmiştir. Senin güzelliğinin bağında övgü söyleyen bir bülbülüm, ey dost senin kavuşma meclisinde çılgın bir bülbülüm, sen ceza gününde bağışlanmam için aracılık edecek olansın, cümle senin hükmündedir:

ᶜ Andelīb-i naᶜ t-güyem **bāġ**-ı ḫüsnüñde senin
Bülbül-i şeydā kim ey dost bezm-i vaṣlıñda seniñ
Sen şefīᶜ rūz-ı cezāsıñ cümle ḫükmüñde seniñ
Ḳıl şefāᶜ at ben gedāya ey Resūl-i Kibriyā (7/2)

Bostan kelimesi bağ kelimesiyle kullanılarak yeşillik, ağaçlık bir yer olarak tasavvur edilmiştir. Allah, öbür dünyada kutsal ruhlara mevziler, yerler ayırıp ortasını bostan eder:

Mevāżı[c] eyleyip ervāḥ-ı ḳudse
Meyānında bāġ [u] **būstān** eden dost (24/3)

Sarımsak bostanı tarla ve bu dünya anlamında kullanılmış aynı zamanda bu tarlada bostan korkuluğu tasavvur edilmiştir. Bir sarımsak bostanı olan dünya tuzağını ve aşk direğini kurmuş, gece gündüz kararsız bir şekilde devreder. Aşk direği bostan korkuluğudur ve bahçeye gelen kuşları korkutup kaçırmaktadır:

Leyl ü nehār **bustān-ı fūm** ḳurmuş ṭuzaġ [u] dār-ı [c] aşḳ
Devrile bī-ḳarār eder (97/28)

Çemenzâr seyir yeridir. Bülbülün figânı gülün açılmasına neden olur sevgilinin gezintisiyle çimenlik bahar bahçesi olur:

Güşād-ı gül olur çün bülbülüñ efġānına bā[c] iş
Çemenzār-ı bahāristān olur seyrānına bā[c] iş (35/1)

*Dîvân'*da bağ, bostan hem gerçek anlamında hem de mecazî anlamında benzetilen olarak kullanılmıştır. Bağ mal mülk olarak görülmüştür ya da cennetin ve Hz. Peygamber'in güzelliği bağa teşbih edilmiştir. Kötülerin bağı ise cehennem olarak tasavvur edilmiştir.

2.3.3.4.4.4. Gülşen, Gülşân, Gülistan, Gülzâr, Gülben

Gülzâr, gülşen, gülistan; gülün bulunduğu mahallerin adıdır (Kurnaz, 1996, s. 220). Gülben de yine gülbahçesi anlamına gelmektedir.

Aşk ve sevgilinin güzelliği gülbahçesine teşbih edilmiştir. Aşk gülbahçesinin gönül satan bülbülü olmuşuz. Benim riyasız bir şekilde isteğim Hz. Hakk'ın rızasını

kazanmaktır. Nihânî'nin gönlü, onu aşk semtinin gül bahçesine uçurmuş, kendisi gizlenmiş; gonca ağızlı ise Nihânî'yi çılgın bir bülbüle çevirmiştir:

Gülşen-i ᶜaşḳıñ hezār-ı dil-fürūşu olmuşuz
Maṭlabım ancaḳ rıżā-yı Ḥazret-i Ḥaḳ bī-merā (11/3)

Gülsitān-ı kūy-ı ᶜaşḳa per şalup olduñ nihān
Ġonca-fem aç bülbülü şeydā mı etdiñ söyle gel (112/3)

Sevgilinin ve Hz. Peygamber'in güzelliği gülbahçesine benzer. Çılgın bülbülün (âşığın) aylayıp inleyen nemli gözlerinin gözyaşları, sevgilinin güzelliğinin gülbahçesi semtini çiy taneleriyle doldurmuştur. Sevgilinin güzel yüzü âdeta gül bahçesidir ve her dem resminin yapılması sözünü verir. Nihânî Hz. Peygamber'in güzelliğinin gülbahçesinde bir bülbüldür, mahzun gönüllü bir gariptir:

Gülistān-ı cemāliñ kūyunu pür-jāle etmişdir
Sirişk-i dīde-i nemnāk-ı zār-ı bülbül-i şeydā (12/2)

Gülistān-ı cemāli vaᶜde-i taṣvīr eder her dem
Göñül derler sever dildārını şeydā mıdır bilmem (119/6)

Cemāliñ **gülşen**inde ᶜandelībem yā Resūla'llāh
Velī maḥzūn-ḫāṭır bir ġarībem yā Resūla'llāh (141/1)

Kötü Nemrud tarafından hazırlatılan ve Hz. İbrahim'in atıldığı ateş Allah tarafından gülbahçesine dönüşür. Hakk'ın gönle tecellîsiyle hamam ocağı gülbahçesi olur. Nihânî minnetsizlik hanesine Hakk'ı davet eder ve o ızdırap yeri bu gece nasıl bir gülbahçesi hâline gelir:

Hūd [u] Ṣāliḥ Lūṭdan etdim tecāvüz
İbrāhīme geldim Nemrūd-ı yavuz
Girdim mancınıġa oldum ḳılavuz
Nār-ı İbrāhīme **gülşān** idim men (127/23)

Daᶜvet eder ḫāne-i bī-minnete

Ne ᶜaceb **gülzār** olur külḫān bu şeb (17/7)

Vücudun gülşeni gönüldür. Bu irfan ilmini bilen çok değerlidir; benim bu işaretim akıl terazisine yol gösterir, delalet eder. Bu kalbi kandan ibaret saymayın, o açılmış bir gonca ya da güldür. Ey sevgili! Vücudun gülşeni gönüldür, işte bu gönlün gülbahçesinde en güzel gül olan rânâ gülünü harcama:

Bilen bu ᶜilm-i ᶜirfānı fuḥūldür
Bu remzim mīzān-ı ᶜaḳla şümūldür
Ne ḫūn **gülzār** açılmış ġonca güldür
Vücūduñ **gülşen**i cānā göñüldür
Ṣaḳın etme gül-i raᶜnāyı żāyiᶜ (89/6)

Sâkînin perçemi gülbahçesine benzer. Akılsız ve şuursuz sâkî perçemini açıp gülbahçesi gibi gönlün aynasına cila vere:

Ṣaḥn-ı **gülşen** gibi mir'āt-ı dile vere cilā
Şöyle bī-ᶜaḳl u şuᶜūr sāḳī aça perçemini (156/8)

Gülşen, gülşan, gülistan, gülzar, gülben kelimeleri daha çok gülü çağrıştıdığı için renk, koku ve güzellik bakımından tasavvura konu olmuş ve genelde benzetilen olarak kullanılmıştır.

2.3.3.4.5. Hayvanlar

2.3.3.4.5.1. Kuşlar

2.3.3.4.5.1.1. Bülbül (Andelîb, Hezâr)

Farsça olan bülbül kelimesi sonradan Arapça'ya da geçmiştir. Bülbül için "andelîb" ve "hezâr"dan başka sesinin güzel olmasından dolayı *hezâr-destân* (bin bir türlü hikâye söyleyen), *hoş-hân* (güzel okuyan), *hoşgû* (güzel söyleyen), *hoş-âheng* (güzel sesli) tabirleri de kullanılmıştır. Bülbülün Doğu edebiyatında önemli bir yeri

vardır. Bülbül güllerin açtığı günlerde daha canlı öttüğü için gül ile arasında muhayyel bir aşk ilişkisinin var olduğu kabul edilmiş; bülbül âşığa, gül de mâşuka benzetilmiştir. Aralarındaki bu ilişki mecazî aşk olarak kabul edilmiştir. Bülbül, gülün aşkı ile tutuştuğu için bülbüle *şeydâ* (çılgın) ve *zâr* (ağlayıp inleyen) sıfatları verilmiştir. Bülbülün güle yaklaşmasını önleyen en büyük engel gülün dikenidir; ancak bülbül, gülün hatırı için dikeni anlayışla karşılamaktadır (Kurnaz, 1992, s. 485).

Bülbül nağme okumasıyla ve güzel sesiyle bilinmektedir. Sabah vakti çiy tanesi iner, gülün içine konar ve bülbül de nağme okur. Nihânî kendisini bir bülbüle benzetmiştir. Nasıl ki âşık durumundaki bülbül, gül için nağmeler okumaktaysa Nihânî de Allah için ilahîler söyleyip Allah'ı çağırmaktadır. Bülbül âşığa benzetilmiştir. Çılgın bülbülün ağlayıp inlemeleri, gözyaşları, sevgilinin güzel yüzünün gülbahçesini çiy taneleriyle doldurmuştur:

Ṣubḥ ile şeb-nem iner gülüñ içine ḳonar
ᶜ Andelīb naġme eder çaġırıram [hū] dost dost (26/2)

Gülistān-ı cemāliñ kūyunu pür-jāle etmişdir
Sirişk-i dīde-i nemnāk-ı zār-ı bülbül-i şeydā (12/2)

Gönül bülbüle benzetilmiştir. Nihânî, goncaya seslenerek onun açılmasını ve gönül bülbülünü hoş tutmasını ister. Çünkü bülbülün en büyük mutluluğu goncanın gül haline dönüşümünü izleyebilmektir. Bülbülü bir damat gibi düşünmek de mümkündür. Ey gül yanaklı! Kavuşma dikeninin budağına ara açıldı. Ey gonca! Bir kez açıl ve gönlümün bülbülünü hoş tut. Bülbülün figânı gülün açılmasına neden olur sevgilinin gezintisiyle de çimenlik bahar bahçesi olur:

Açıl ey ġonca bir kez ᶜ andelīb-i ḫāṭırım ḫoş ṭut
Açıldı şāḫ-ı ḫār-ı vaṣlıña ey gül-ᶜ iẕār ara (12/3)

Güşād-ı gül olur çün bülbülüñ efġānına bāᶜ iş
Çemenzār-ı bahāristān olur seyrānına bāᶜ iş (35/1)

Sazı sözü delilere dost olandan sor, bülbül gibi kanat açıp ağlayıp inleyenden sor, bilinmeyen şeylerin sırrını akıllı olandan sor, peygamberlerin rumuzunu sırlara vakıf olandan sor, "*Ene'l Hak*" sırrını canından geçip asılmış olandan sor:

Gel imdi söz ile sāzı cünūna yār olandan ṣor
Çü **bülbül** gibi pervāzı açuban zār olandan ṣor
Rumūzāt-ı muᶜammāyı yürü huşyār olandan ṣor
Rumūz-ı enbiyāyı vāḳıf-ı esrār olandan ṣor
Ene'l-Ḥaḳ sırrını cāndan geçip ber-dār olandan ṣor (58/1)

Ruh bülbüle benzetilmiştir. İnsan terkibi oluşturulduğunda tabaklanmış deri anlamına gelen "edîm" Âdeme isim olmuştur ve bu terkipte ruh da bir kuş olmuştur:

Eczā-yı ᶜālemden ṭutdu bu terkīb
O rūḥ o terḳībde ola ᶜ**andelīb**
Edīmden Ādeme ism oldu tertīb
Giydi ḫilāfeti zeyn oldu dīvān (126/10)

*Dîvân'*da bu kuş; bülbül, andelîb ve hezâr isimleriyle anılmaktadır. Bülbül, hem hayvanlar kategorisinde hem de kuş türü içerisinde en çok kullanılan hayvan türüdür.

2.3.3.4.5.1.2. Hümâ (Hümây)

Devlet kuşu, talih kuşu, cennet kuşu olarak bilinmektedir. Okyanus adalarında veya Çin'de yaşadığına inanılan efsanevî bir kuştur. Serçeden biraz büyüktür, yeşil kanatlı ve sarı gagalıdır. Kimin başına konarsa veye gölgesi kimin başına düşerse o padişah olurmuş. Bu nedenle Hümâ bir devlet kuşu olarak bilinmektedir. Bu kuşun ayaksız olduğu ve dirisinin ele geçmediği rivayet edilmektedir. Kemikle beslenir ve hiçbir kuşu incitmez. Edebiyatta refah, kudret ve mutluluğa giden bir baht açıklığının sembolü olarak bilinmektedir. Çoğu kez anka veya sîmurg ile karıştırılmıştır (Pala, 2004, s. 216). H. Dilek Batislam (2002) Hümâ'nın en önemli özelliğinin talih kuşu olduğunu; şairlerin mutluluğu, şansı, ulaşılması zor hedefleri, idealleri ifade etmek için Hümâ ile ilgili benzetmelerden yararlandıklarını belitmiştir (s. 193).

Nihânî, ulaşılması zor bir hedefe ve idealine ulaşmasından dolayı kendisini Hümâ kuşuna benzetmiştir. O, *havass-ı zâhir*i geçerek *havass-ı bâtın*a ulaşmıştır. Havass-ı hamse-i zâhir, dıştaki beş duyu olan; görme, işitme, tatma, koklama ve dokunmadır. Havass-ı hamse-i bâtın ise içteki beş duygu olan; hiss-i müşterek, hayal, vehm, hafıza ve mutasarrıfadır (Parlatır, 2012, s. 601). Nihânî dış âlemde kalmayıp iç âlemi keşfetmeyi nasihat etmiştir:

Ḥavāss-ı ḫamse-i ẓāhirde ḳalma
Ḥavāss-ı bāṭına erdik **hümā**yız (63/2)

2.3.3.4.5.1.3. Sîmurg, Ankâ

Ankâ; Kafdağında yaşadığı düşünülen, tüyleri renkli, yüzü insana benzeyen, asla yere konmayan, daima yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alamet bulunan, adı olan kendi olmayan efsanevî bir kuştur. Boynu uzun olduğu için "Ankâ" adıyla; avını kapıp uzaklara götürdüğü içinde "mugrib" sıfatıyla anılmıştır. Ankâ üzerinde otuz kuştan birer renk ve alamet bulundurduğu için "Sîmurg" demişlerdir. "Zümrüdü Ankâ" denilmesinin nedeni cennet kuşuna benzer yeşil bir kuş olmasındandır. Başka bir rivayete göre de "Zümrüdü Ankâ"nın Sîmurga benzeyen, Sîmurgu andıran "Sîmurg-ı Ankâ" terkibinden bozularak dilimize girdiği düşünülmektedir (Pala, 2004, s. 24). Çeşitli efsanelere göre Ankâ, insanlar gibi düşünür ve konuşur. Çok geniş bilgi ve hünerlere sahiptir, kendisine başvuran hükümdar ve kahramanlara akıl hocalığı yapar (Batislam, 2002, s. 197).

Nihânî, bilen akıldan kastedilenin Ankâ olduğunu ifade etmiştir. Berzah gelip geçilecek bir yerdir. Bu berzah vadisini geçip her şeyin, bütün mâsivânın Allah'a ait olduğunu bil. Azmedip yoksullukla övünme mutluluğuna ulaş, gözün dünya malına kayıp hedefinden şaşmasın. Ey, sevgili! Serseri köhne dünya bağında akıl sahibi ol, Sîmurgı-ı Ankâyla kast edilen bilen akıldır:

Geç bu berzaḫ vādisin faḳr [u] fenāya ḳā'il ol

ᶜ Azm edip *el-faḳru faḫrī*[1] devletine nā'il ol
Sırr-ı *mā-zāġa'l-baṣar*[2] remzine cândan mā'il ol
Serserī köhne cihān bāġında cānā ᶜ āḳıl ol
ᶜ Aḳl-ı dānādır dilā **Sīmurġ-ı ᶜ Anḳā**dan ġaraż (80/3)

Ankâ; Sîmurga, otuz kuşa, benzeyen anlamında Sîmurg-ı Ankâ olarak kullanılmıştır. Bentte Sîmurg-ı Ankâ, bilen akıl; kendisine başvurulan akıl niteliğindedir

2.3.3.4.5.1.4. Papağan (Tûtî)

Papağan; tûtî ve dudu kuşu olarak da anılmaktadır. Papağana konuşma öğretmekte ayna kullanılırmış. Kuş büyük bir aynanın önüne konup bir kişi aynanın arkasında gizlenip konuşmaya başlarmış. Aynada kendi aksini gören kuş bu sesi kendi gibi bir kuşun sesi sanarak taklide başlar ve konuşmayı öğrenirmiş. Şekerle beslendiği için de tatlı dilli olmuştur (Pala, 2004, s. 461).

Gönül bir ayna olarak kabul edilirse burada tabiatın tûtîsi gizlenmiştir ve beste beste sözler eyleyen, konuşan (aslında) Hudâ'dır. Çünkü gönül aynasında tecellî eden Allah'tan başkası değildir:

Dār-ı dilde murġ-ı **ṭūṭī**-i ṭabīᶜ at gizlenip
Beste beste güft-gūlar eyleyen peydā Ḫudā (4/2)

Sevgili güzel konuşmasından dolayı tûtî kuşuna, sesinin güzelliğinden dolayı da bülbüle benzetilmiştir. Sevgili konuştukça hep Nihânî'nin gönlü kapılmıştır, o güzel bülbül müdür, yoksa tûtî kuşu mudur, Nihânî karar verememiştir:

Rübūde eyledi ṭabᶜ ım tekellüm eyledikde hep
O ḫūb ṭūṭī midir yā **bülbül**-i gūyā mıdır bilmem (119/2)

---

[1] ***El-faḳru faḫrī*** *ve bihī eftaḫiru.* "**Yoksulluk övüncümdür**, ben onunla övünürüm (Yılmaz, 2013, s. 153).
[2] ***Mā-zāġa'l-başar****u vemā ṭaġā.* "**Gözü ne kaydı** ne de hedefinden şaştı." (Necm 53/17).

Papağana konuşma öğretilmesine telmih yapılmıştır. Sevgili güzel konuştuğu tûtî kuşuna benzetilmiştir.

2.3.3.4.5.1.5. Şahin (Şahbâz, Bâz)

Şahin; doğan ve şahbaz olarak da anılmaktadır. Bu kuş elde taşınır ve bilekten salınır. Bazen boynuna çıngırak (ceres) de asılabilir. Yükseklere uçar ve bazı zamanlarda gözü bağlanır. Av kuşu olması nedeniyle sevgilinin saçlarıyla ilgi kurulur. Bir avcı olan sevgilinin güzel saçları âşığın gönül kuşunu avlar (Pala, 2004, s. 418).

Şahin, avcılık yönüyle dikkat çekmektedir. Nihânî, *Devir Nazariyesi'*ne göre dünyaya inerken *mevâlid-i selâse* denilen "maden, bitki ve hayvan" mertebelerinde duraklamıştır. Hadiseler devrinde şahinden sakınmıştır çünkü şahinin diğer hayvan ve kuşları avladığı bilinmektedir. Anâsırsız yani toprak, su, hava ve ateşsiz bu dünyaya gelmeye yakındır. Her gelen bu dünyada konaklamaktadır, Nihânî de burada çiftçidir:

Nebāt maᶜ den ḥayvān ismin ṭakındım
Devr-i şu'ūnātım **bāz**dan ṣaḳındım
ᶜ Anāṣırsız men bu devre yaḳındım
Her gelen ḳonardı dihḳān idim men (127/13)

Nihânî, ulûhiyyet âleminde bir kuş olduğunu, kimsenin bu sırrı bilmediğini ifade etmiştir. Onun bu tavırlarını ne gül ne de doğan kuşu bilebilmiştir. Nihânî gül ile doğanı tezâtlık oluşturması bakımından sembol olarak kullanmıştır. Gül çok hassas bir canlıdır; duygusallığı, aşkı temsil eder ve yerde yetişir. Doğan ise yırtıcı bir havyandır ve gökte gezer. Yani yerden göğe kadar en hassası da en vahşisi de, hiçbir canlı Nihânîyi anlayamamıştır:

ᶜ Aceb bir murġ-ı lāhūtam kimesne bilmez esrārım
Ne gül bilir ne **bāz** añlar benim bu ṭavr [u] eṭvārım
Müfessirler muḥaddisler ne fehm etsin bu pāzārım
Semāda seyr eder sırrım cihānı ṭutdu envārım
Muḳaddesler cemīᶜ īsi benim sırrımda ser-gerdān (129/2)

Nihânî kendi nesebini şahine benzetmiş ve şahinle tavuğun, horozun farkının ayırt edilmesini istemiştir. Soyunu doğru ve dürüst olmayan haraketlerden kurtar, şahinin tavuktan farkını bil, şeklinde ifade etmiştir:

Nesebiñ iᶜ vicācdan eyle taḫlīṣ
Ki **şāhīni dücāc**dan farḳ-ı taḫlīṣ (77/1)

Şahine yücelik ve asalet atfedilmiştir, avcılık yönüne vurgu yapılmıştır

2.3.3.4.5.1.6. Yarasa

Yarasalardan, ön ayakları perdeli kanat biçiminde gelişmiş, vücudu yumuşak sık kıllarla kaplı, iskeletleri hafif yapılı, uçabilen memeli hayvan (Vespertilio), (TDK, 2019). Yarasa, uçan tek memeli hayvandır. İçi oyuk ağaçlarda mağaralarda yaşar. Daha çok geceleri aktiftir ve karanlıkta avlanmaya çıkmaktadır. Görme duyularının aksine işitme duyuları çok gelişmiştir ve sadece geceleri görebilmektedir. Dîvân edebiyatında genellikle huffâş adıyla anılmaktadır. Kendini yarasaya benzeten şair ise geceye dost olmuştur (Durkaya, t.y.,s. 17).

Nihânî, vaaz esnasında Yezid'i savunup Hz. Hüseyin'in haksızlığını iddia eden münkir bir hocayı yarasaya benzetmiş ve onun hakikati gören, gerçeği bilen kimselerle değil gözleri görmeyen yarasalarla; zevk, eğlence ve hovardalıkla; malını mülkünü yiyen sefihlerle dost olmasını dilemiştir. Çünkü bu münkir hocanın da yarasalar gibi gözü görmemekte ve irşadsız bir şekilde davasını yürütmeye çalışmaktadır. Sefih kelimesi de yine boşa kullanılmamıştır. Sefîh, "Hovardalıkla malını mülkünü yiyenler" anlamına gelmektedir ve bu kişiler de yarasalar gibi daha çok gece vaktinde dışarı çıkarlar:

Yazıḳ ḥayfā emek çekip bilā-irşād eder daᶜ vā
Degil Ḥaḳ-bīn olan **ḫuffāş** sefīhān ile ḥaşr olsun (130/4)

Nihânî uyanık olmayanları ve kalp gözü açılmayanları yarasaya benzetir. "Rabbimi kalbimle gördüm, gözümle görmedim.", "Rabbimi nurlu olarak gördüm." hadîsi

gereğince Nihânî hem kalp gözünü açmayı, hem de uyanık olmayı öngörüyor. Bu âlemde nedir böyle yarasa gibi, diyerek kızıyor:

Raeytü[1] der Nihānī remzi īmā
Gözüñ aç ger ne bu ᶜālemde ḫuffāş (79/13)

Yarasa, gözlerinin iyi görmemesi ve gece çıkmasıyla konu olmuştur ve kalp gözü açık olmayanlar yarasaya benzetilmiştir.

2.3.3.4.5.1.7. Karga (Gurâb)

Kargagillerden, kanatları geniş, tüyleri kara renkte, tarla ve bahçelere çok zarar veren kuş (Corvus), (TDK, 2019). Edebiyatta gurâb ve zâğ kelimeleriyle de adlandırılmaktadır. Karga daha çok menfi açıdan ele alınır ve bir hiciv hayvanıdır. Halk kültüründe de iyi karşılanmayan karga en çirkin ötüşlü kuştur. Kargadan daha kötü sesler çıkaran biri vardır ki o da feryâd ve figân içerisindeki âşıktır. Karga, rengi vasıtasıyla da şiirlere konu olmuştur (Durkaya, t.y., s. 17).

Nefsine uyanlar ruh doğanını hapsedip onu nefis kargasıyla beslerler. Nefsine uyanlar içini pis su yaparak dışını süslemiştir, uğursuz nefsin mahkûmudur, o her ne derse uyar. Nefis, vahşi canavar misali havlar. Ancak nefsin elinden kurtulana cennet durak olmuştur:

Bāṭının çirk-āb ediben ẓāhirini süsler ol
Nefs-i şūmuñ maḥkūmudur her ne derse esler ol
Vaḥşī canavār miṣāli ᶜ avᶜ avile sesler ol
Ḥabs edip şeh-bāz-ı rūḥu zāġ-ı nefsi besler ol
Nefs elinden ḳurtulana cennet olmuşdur durag̈ (92/3)

[1] ***Ra'eytü*** *Rabbī bi-ḳalbī ve mā ra'eytü bi-aynī.* "Rabbimi kalbimle **gördüm**, gözümle görmedim." (Yılmaz, 2013, s. 580). ***Ra'eytü*** *Rabbī nūrāniyyen.* "Rabbimi nurlu olarak **gördüm**." (Yılmaz, 2013, s. 581).

Karga nasıl ki havada uçtuğu zaman leş avlıyorsa, nefse ulaştığı zaman da yenik düşeni ceset haline getirmektedir. Heva kelimesi bu bentte hem "nefis" hem de "atmosfer" anlamlarında tevriyeli olarak kullanılmıştır. Nihânî nefis kargasından kurtulmak için bir mürşidin nefesine ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır:

Ḳurtaram deyü çalışır bu ṣıfatdan ḳamuda
Ḳoymayınca şevḳ gelir mi hīç āteşi bārūda
Nefḫ-ı mürşid ermeyince pāk mı olur ol mūda
Şol esīr-i nefs olan dā'im mu^{c} azzeb ṭamuda
Cīfeden ġayrı ne ṣayd eder hevāya aġsa **zāġ** (92/4)

Ezelî ilim zevki, bu gönül ülkesini şenlendirir. Fakat karga (nefis) ile iki yüzlüler onu inkâr eder kabul etmezler. Güzel yüzlüler Nihânî'yi akılsız ve şuursuz bırakmıştır:

İlm-i ezelī zevḳı bu milk-i dili ṭoylar
Leyki anı münkirdir bu **zaġ**ile dü-rūylar
Bī-āḳl [u] şu^{c} ūr etdi Nihānīyi ḫūb-rūlar
Her kime ḫaber ṣorsam sekrānsın deyü söyler
Bu Zātī-i ednāyı mey-ḫāneye dönderdiñ (105/6)

Nihânî, karga ve fare ile dost olmamayı nasihat ediyor; bunların hem tabiatları alçaktır, hem de işleri kirli ve pistir:

Ey göñül gel sen **ġurāb** [u] **mūş** ile olma celīs
Bunlarıñ bil ṭab^{c} ı süflī daḫı hem fi^{c} li denis (68/1)

Karga menfi anlamda kullanılmış ve nefis kargaya benzetilmiştir. Karga ve farenin tabiatlarının düşük olduğu belirtilmiştir.

2.3.3.4.5.1.8. Tavuk (Dücâc)

Sülüngillerden, eti ve yumurtası için üretilen kümes hayvanı (Gallus), (TDK, 2019). Türk kültüründe her zaman önemli bir hayvan olarak kabul edilmiştir. "12 Hayvanlı

Türk Takvimi"nde yıla karşılık gösterilen hayvanlardandır. Kozmolojiden halk oyunlarına kadar hayatın her alanında kullanılan "tavuk" hem Halk hem de Dîvân edebiyatında benzetmeye dayalı ifadelerle kullanılmıştır (Elbir ve Yorulmaz Kahve, 2020, s. 235). Ceylan (2015) kasidelerde övülen sultanın karşısındaki sultanların da bazen tavuklara benzetildiğini belirtmiştir (s. 112).

Nihânî kendi nesebini överken diğer nesepleri tavuğa benzetmiştir. Kendi nesebini ise asil bir kuş olan, göklerde uçan şahine benzetmiştir:

Nesebiñ i^{c} vicācdan eyle taḫlīṣ
Ki **şāhīni dücāc**dan farḳ-ı taḫlīṣ (77/1)

Tavuk, şahinin yüceliğini vurgulamak amacıyla kullanılmıştır.

2.3.3.4.5.2. Dört Ayaklılar

2.2.3.4.5.2.1. At

Atgillerden, binme, yük çekme, taşıma gibi hizmetlerde kullanılan, tek tırnaklı hayvan, beygir, düldül (TDK, 2019). Türklerin mensup olduğu İslam dininde at, şerefli bir varlık olarak kabul edilir. Atın güzelliği ve gerekliliğinin *Kur'ân-ı Kerim*'de geçmesi İslam toplumlarında ata gösterilen saygıyı ve önemi artırmıştır. Ata benzetilen kavramlar daha çok soyut kavramlardır ve bunların birçoğu insana ait manevî halleri ve durumları ifade etmektedir. İnsanla at arasında benzetme ve çağrışımlar noktasında bir yakınlık kurulmuştur. Atın tabiatı ve karakteriyle ilgili kullanılan ifadelerin çoğu olumludur. Karakteri yücedir, güzeldir (Kaya, 2017, s. 87, 97).

Atta aslında çok gariplikler vardır. O, savaş için yaratıldığı halde güler yüzlülük onun nişanıdır. Gözüne bakınca insan kendini görür, âdetâ aynaya benzer ancak bu konuda kefen soyucu olmamak gerekir. Nihânî burada nebbâş "kefen soyucu" tabiriyle zahitleri kastetmiştir. Tasavvufa göre evrendeki her şey Hakk'ın isim ve sıfatlarının tecellîsidir. Âlem ayna gibidir ve Hak o aynaya baktığı zaman kendini izler. İnsan da aynı şekilde yüzünü ve gönlünü Allah'a çevirdiği zaman Hakk'ın aynasında kendini görür. Atın gözüyle vahdet-i vücûddaki ayna metaforu hatırlatılmıştır. Ancak akabindeki beyitte

Nihânî Allah'ı gözüyle değil, kalbiyle nurlar içinde gördüğünü ifade etmiştir. Bu nedenle zahitlere atıfta bulunarak kefen soyucu olma, demiştir:

Nebātdan ḫurma ḥayvāndan **feres** bil
Yaḳın insana devri çatma gel ḳāş (71/8)

Daḫı **feres**de vardır çok ġarā'ib
Cihād çün ḫalḳ āyet ḳıldı beşşāş (71/11)

Baḳıncaḳ gözüne ādem görünür
Hemān mir'āta beñzer olma nebbāş (71/12)

*Dîvân'*da insan *mevâlîd-i selâse*ye göre "maden, bitki ve hayvan" devirlerinden geçer. Bitkilerden hurmanın, hayvanlardan da atın devri insana yakındır. Bu nedenle at insana çok benzemektedir.

2.3.3.4.5.2.2.Yedek Hayvanı (Cenîbet)

Cenâib, Arapça yedek binek hayvanları anlamına gelmektedir. Bunlar kalp havuzlarına ve kurb makamlarına ulaşıp Allah'ta seyr makamına varmadıkları müddetçe takva ve taat yiyeceğini taşıyarak nefis menzillerinde Allah'a yol alanlardır (Cebecioğlu, 1997, s.179).

İnsanoğlu yaratılırken tabiatını balgam, kan, heves, safra kaplamıştır. Bununla beraber yedek hayvanı yaratılıp edepsizliği gerektiren şeyler, kibir, gazap, buğz ve haset bütün bunların hepsi yedek hayvanına konmuştur. Eğer ki yedek hayvanı bunları yok ederse Hakk'a kavuşacaktır:

Dem [ü] balġam sevdā ṣafrā ṭabīᶜat
Ḳapladı ebdānım dürlü faẓīḥat
Kibr ü ġażab buġz [u] ḥased **cenîbet**
Ḥırṣ [u] ṭamaᶜ riyā cürm [ü] vebālem (120/4)

*Dîvân'*da da cenîbet Allah'a ulaşmaya çalışan bir hayvandır.

2.3.3.4.5.2.3. Eşek

Atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı, merkep, karakaçan, uzun kulaklı (Equus asinus), (TDK, 2019). Edebiyatta daha çok "himar ve merkep" kelimeleriyle karşılanmıştır. Gerek Halk gerekse Dîvân edebiyatında hicvetmek için kullanılmıştır (Elbir ve Yorulmaz Kahve, 2020, s. 237).

Nihânî nâdânları eşeğe benzetmiştir. Mel'unlar kendilerinin sünnet ehli olduklarını söylerler ve cenneti garanti olarak görürler. Ancak ceplerinde zannettikleri cennetin anahtarı yanınca nasıl bir eşek peyda olur:

Bunuñ gibi melāʿīnler biz ehl-i sünnetiz derler
Cinān miftāḥı ceybinde yanınca niçe ḫar peydā (13/5)

Hüseyin'i hunharca öldürten ve Süfyânî soyundan gelen Yezid'e kızmakta ve onların insan sûretinde görünüp eşek olduklarını söylemektedir. Bunlar kardeşi Hâbil'i öldüren Kâbil'in evlatlarıdır:

Bular evlād-ı Ḳābil deyü ḫardır
Görüp ṣūret-i inṣāndan uṣandım (121/6)

Mezhep ayrımı yapanları eşek olarak nitelendirir. Ayağı rüzgâr gibi olana eşek ulaşamaz. Nihânî için önemli olan Hüseynî ya da Ca'ferî olmak değil onun için önemli olan meydanın merdi olmaktır. Ca'fer-i Tayyar muhabbet güneşidir, Hz. Peygamber'in benzeridir. Necat bulan gürûhun mezhebinin başıdır. Hakk'a verilen söz için el ele vermek gerekmektedir:

Merd-i meydān ol Nihānī var yürü
Bād-pāya ulaşamaz ḫar yürü
Var Ḥüseynī Caʿferī ol cār yürü
Yed yede yed Ḥaḳḳa der-peymān gerek (103/9)

Zâhidler eşeğe benzetilmiştir. Zâhid, şeriat üzre peygamberin varisi olduğunu söyler; ancak o eşek ilim ile varis olmanın ne demek olduğunu bilmez. Çünkü onlar gerçek ilmi anlayamazlar:

Zāhid Nebīye der ki benem şerᶜ ile vāriş
Ammā ki nedir bilmez o ḫarᶜ ilmile vāriş (37/1)

Eşek, hiciv hayvanı olarak kullanılmıştır. Cahiller, kaba sofular, Yezid ve mezhep ayrımı yapanlar eşek olarak nitelendirilmiştir.

2.3.3.4.5.2.4. Deve (Cemel), Koyun (Ganem), Koç, Fil, Sığır (Bakar)

Dayanıklı olmasından dolayı geçmişte önemli bir yük hayvanı olan deve, aynı zamanda kindarlığıyla da bilinmektedir. Hatta bu özelliği atasözü ve deyimlere de konu olmuştur. Türk mitolojisinde ise "deve" alplik sembolü olarak kullanılmaktadır (Elbir ve Yorulmaz Kahve, 2020, s. 240). 12 Hayvanlı Türk Takvimi'nde bir aya karşılık gelen koyun, eski Türklerde Kök Tanrı'ya sunulan bir kurbandır. İslamiyet'ten sonra aynı şekilde kurban olma özelliğini korumuştur (Elbir ve Yorulmaz Kahve, 2020, s. 247).

Deve, koyun ve bahçe dünya malı olarak görülmüştür. Bütün bunlar altınla mıdır, yani parayla mıdır; yoksa batıl inancın ıstılahlı, bol terimli lugatından veya şans lugatından mı çıkmıştır:

Māl bāġce deve farżā ġanem zerile midir
Yoḳsa lüġat-i muṣṭaliḥ-i zuᶜ mile vāriş (37/2)

Hz. Peygamber parmak işaretiyle Ay'ı ikiye bölmüştür. Onun bu mucizesine *şakku'l-kamer* ifadesiyle telmih yapılmakla beraber Hz. İbrahim'in Sâre'den ve Hacer'den olan oğulları İshak ile İsmail tek bir Ay'ın eşit iki parçasına benzetilmiştir. Koç ve kurban kelimeleriyle de İsmail'in kurban edilmesine telmih yapılmıştır:

Şaḳḳu'l-ḳamer İsḥāḳ İsmāᶜīl oldum
Nūr-ı vedīᶜ amı egnime ḳoydum

Rūḥ-ı Ḥüseyn ile ḳurbāna uydum
Fevz [ü] necāt ile **kebşān** idim men (127/24)

Fil, koyun, sığır, at, deve, eşek, karınca, sinek bunların hepsi bir sorumlulukla devreder:

Fīl [ü] ġanem baḳar feres cemel ḥımār mūr [u] meges
Taḥmīl içün devvār eder (97/25)

Dîvân'da deve, koyun ve bahçe dünya malı olarak görülmüştür. Koç ve kurban kelimeleriyle Hz. İsmail'in kurban edilmesi hadisesi hatırlatılmıştır.

2.3.3.4.5.2.5. Köpek (İt)

Köpekgillerden olup boy ve biçim bakımından pek çok cinsi bulunmaktadır. Çok iyi koku alır, sadakati ile bilinir. Bekçilik ve avcılık gibi işler için beslenen memeli hayvandır (Canis familiaris), (TDK, 2019).

Nihânî kendini sadık köpek Kıtmir'e benzetirken Muaviye'nin oğlu Yezid'den Kufe'nin iti olarak söz etmiştir. Çünkü o, Necef Şahı Hüseyin'in düşmanıdır:

Etme istīnās bularla ḳoyma ḳalbe keṣreti
Şām ile Kūfeniñ **iti** düşmen-i şāh-ı Necef (94/7)

Dört kitabı kabul eden dört halifeyi de sever ve teslimiyetin, sığınmanın güzelliğini bulur. Ona göre Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali olmak üzere dördü de çok değerlidir, birini diğerinden ayırt etmez. Dört halifeyi o kadar sevmektedir ki onların kapısının Kıtmir'i oduğunu söylemiştir. Kıtmir, Ashâb-ı Kehf'in kutlu köpeği olup onlar kovsa dahi yanlarından ayrılmamış, onlarla mağaraya kadar gitmiştir. Cennete girecek beş hayvandan biridir (Pala, 2004, s. 34). *Kur'ân*'da da Kıtmirden bahsedilmiştir: "Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzâtmış yatmaktaydı. Eğer o insanları görseydin dönüp kaçardın ve gördüklerin yüzünden içini korku kaplardı" (Kehf 18/18). Kıtmir mağaradaki yedi uyuru asla terk etmemiş, yanlarından ayrılmamıştır:

Ḳabūl etdim diyenler dört kitābı
Sever çārı bulur ḥüsnü'l-me'ābı
Nihānī bu çārıñ **Ḳıṭmīr**-i bābı
Ebū Bekr [ü] ᶜÖmer ᶜOṣmān ᶜAlīdir (54/7)

Nihânî Âl-i abânın yani Hz. Peyagamberin ailesi olan Hz. Ali'nin Hz. Fâtımâ'nın, Hz. Hasan ve Hüseyin'in hem dışarıda hem de içeride Kıtmir'i olduğunu söyler. Nihânî'nin içeride demesinin sebebi Hz. Peygamber neslinden gelip onlarla aynı soydan olmasındandır. Hattat yani Hak Teâlâ böyle yazmıştır, Nihânî ömrünün sonuna kadar onlara sadık kalacaktır:

Bu çārıñ ẓāhir ü bāṭın Nihānī
Ḳapusu **Ḳıṭmīr**idir yazdı ḫaṭṭāṭ (82/7)

*Dîvân'*da köpeğin sadık niteliğini içeren beyit ve bentlerde Ashâb-ı Kehf'in sadık köpeği Kıtmir'e telmih yapılmış ve Kıtmir benzetilen olarak kullanılmıştır. Köpek menfi anlamda kullanılacağı zaman "it" kelimesi kullanılmıştır.

2.3.3.4.5.2.6. Fare (Mûş), Domuz (Hûk)

Fare, sıçangillerden olup küçük vücutlu, kemirgen, memeli hayvandır (Mus). Domuz, çift parmaklılardan olup eti, yağı, derisi veya kılı için beslenen, evcil hayvandır (Susacrofa domestica), (TDK, 2019).

İnsanoğlu Allah'ın rahman sûreti üzerine yaratılmıştır. Letafet mertebesinden kesafet mertebesine inmek sûretiyle vücut bulmuştur. İnsanın açığa çıkışı en aşağı mertebede gerçekleşmiştir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de *Lekad halaknel insâne fî ahseni takvîm / Sümme rednâhu esfele sâfilîn* "Andolsun biz insânı en güzel şekilde halk ettik. Sonra aşağıların aşağısına gönderdik." (Tîn 95/4-5) buyrulmuştur. Yüz güzelliği Allah'ın letafetidir, ancak kesâfet halinde o günahkâr olmuştur. Büyüklük ve ululukla insanın kalbi katılaşmıştır. Bu nedenle Hak insana fare ve domuz sûretinde şan vermiştir. *Fusûsu'l-Hikem'*de dünyada insana hangi sıfat galip ise berzah âleminde de o sıfata uygun bir sûret peyda olduğu belirtilmiştir. Mesela kibir galip gelirse kaplan; gazab ve

hased galip ise kurt; şehvet ve utanmazlık, eşek ve domuz; hırs ve emel galip ise fare ve karınca sûretleri peyda olmuştur (Arabî, 2014, Cilt 2, s. 222). Nihânî ruhun devirlerini anlatırken rahman sûretinde başlayan insanın kesafetleştikten sonra asi ve günahkâr olduğunu ve hayvan sûretine büründüğünü belirtiyor:

Leṭāfetim raḥmān keṣāfet ᶜ āṣī
Leṭāfetim cemāl keṣīf meᶜ āṣī
Celālim ḳahrıyla ḳalb oldu ḳāsī
Mūş ile **ḫūk** ṣūretinde verdi şān (125/10)

Nihânî gönlüne karga ve fare ile dost olmamayı nasihat etmiştir. Çünkü bunların tabiatı alçak, işleri pis ve kirlidir:

Ey gönül gel sen ġurāb [u] **mūş** ile olma celīs
Bunlarıñ bil ṭabᶜ ı süflī daḫı hem fiᶜ li denis (68/1)

Farenin ve domuzun tabiatlarının düşük olduğu belirtilmiştir. Kibirle insanın kalbi katılaşınca Allah fare ve domuz suretinde şan vermiştir.

2.3.3.4.5.2.7. Maymun

Dört ayaklı, iki ayağı üzerinde de yürüyebilen, ormanda toplu olarak yaşayan, kuyruklu hayvan, primat. Mecazî anlamda taklitçi, çirkin ve gülünç anlamlarına gelmektedir (TDK, 2019).

İnsan kendisini âdem zanneder ancak (kötü dünyadaki) neşe ve sevinç onu maymun eder, buna ne âyet ve hadis ne de ne de mürşidin nutku etki eder:

Ne āyāt ü ḥadīṣ te'ṣīr eder ne mürşidiñ nuṭḳu
Ṣanur kendi özün ādem velī **meymūn** eder neşşāṭ (83/5)

Çok sevinmenin ve aşırı neşenin insanı maynuna dönderdiği belirtilmiştir.

2.3.3.4.5.3. Balıklar, Böcekler, Sürüngenler

2.3.3.4.5.3.1. Balık (Mâhî, Hût)

Omurgalılardan olup suda yaşayan, solungaçla nefes alan ve yumurtadan üreyen hayvanların genel adıdır (TDK, 2019).

Balıklar, denizde yönlerini şaşırmazlar. Karıncalar, koloni halinde yaşarlar ve her koloninin kendine ait bir yuvası vardır ve göç etmezler. Bir karınca koloniyi terk ederse yaşayamaz, başka bir koloniye gidemez. Yılanlar da göç etmez sadece belli bir bölgede yer değiştirir. Nihânî bu durumu; balıkların deryada asla yollarından sapmamaları şaşılacak bir durumdur, karınca ve yılanın yeraltında ve yeryüzünde yurdu olmasına sebep nedir, şeklinde ifade etmiştir:

ᶜ Aceb **māhī**durur deryāda aṣlā inḥirāf etmez
Nedir zīr ü zemīnde mūr [u] mār evṭānına bāᶜ iṣ (35/3)

Âlemdeki bütün varlıklar Hakk'ın esma ve sıfatlarının bir tecellîsidir. Nefis metebelerini aşıp Allah'a kavuşan kâmil insan her şeye vahdet makamından bakmaya başlar ve işte o zaman derya da balık da ondan başkası değildir. Nihânî bu mertebeyi yer ve göklerin halleri bende; yıldızlar ve güneş, aylar bende; balık, derya ve ağaç meyveleri bende; maden, bitki, hayvan bunların hepsi bir şekildedir, diyerek açıklamıştır:

ᶜ Arż [u] semāvātıñ eṭvārı bende
Nücūm [u] āfitāb aḳmārı bende
Māhī deryā şecer eṣmārı bende
Maᶜ den nebāt ḥayvān hep cümle yeksān (125/12)

Yunus Peygamberi balık yutmasına telmih yapılmıştır. Yapılan araştırmalara göre bugün insanı yutabilecek tek bir balık vardır, o da ispermeçet (sperm whale) balinasıdır. Bu balina 25 metre boyunda ve 50 ton ağırlığındadır. Dev ahtapot ve kalamarlar ile beslenen bu balık, fok gibi deniz memelilerini de yutabilen bir balinadır. Çok büyük

dişleri vardır ancak avlarını bir bütün olarak yutmaktadır (Firidin, 2012, para. 8). Nihânî Hacı Bektaş-ı Velî'nin *Devriyye'*sine yazdığı nazîresinde varlık mertebelerinden geçerken Yunus Peygamber olup balık bağrında sızlandığını, İlyas Peygamber gibi derya, kara gözlendiğini, Eyüp Peygamber hatta Lokman Hekim olduğunu belirtmiştir:

> Yūnus oldum ḥūt bağrında sızlandım
> Ḳaçdım gitdim gelir deyü özlendim
> İlyāsvāri deryā ḳara gözlendim
> [c] Azīz Eyyūb daḫı Loḳmān idim men (127/29)

Balıkların denizde yollarını şaşırmamasına işaret edilmiş, Yunus Peygamber'i balinanın yutmasına telmih yapılmıştır. Vahdet makamında Nihânî; balığın, deryanın ve ağacın kendisinde olduğunu belirtmiştir.

2.3.3.4.5.3.2. Örümcek

Örümcekler takımından olup ince bir ağ örerek küçük böcekleri avlayan eklemli bir hayvandır (Aranea) (TDK, 2019). Aynı zamanda Ankebût Kur'ân-ı Kerîm'de 29. sûrenin adıdır. Sûreye ankebût adının verilmesi, 41. ayette inanç dalına tutunamayan kişilerin işinin örümcek ağına benzetilmesindendir. Örümcek ağı çok ince ipek tellerden oluşmaktadır. Bu en ince tellerin çapı milimetrenin on binde üçü kadardır. Dolayısıyla Kur'ân'da beyan edildiği gibi çok çabuk bozulan, en dayanıksız ev; örümceklerin ince ağdan kurdukları evdir. Bu bağlamda şairler Yüce Allah'a inanmayıp sığınacak başka yer arayanları örümcek ağında tuzağa düşmüş sineğe benzetmektedirler (Nalçacıgil Çopur, 2019, s. 337).

Nefis mertebelerini geçerek Allah'a ulaşan kâmil insanlar yokluk meclisinde örümceğe ağ olmazlar. Merdüm hem "gözbebeği" hemde insan anlamına gelmektedir. Hak insana baktığında gözbebeğine bakmış gibi kendi yansımasını görür. Yani insan gözbebeği gibidir ve bu nedenle insana "merdüme" denilmiştir (Arabî, 2014, Cilt 1, s. 128). Aşk hastası olan ârif, gönül gözü açık kimse aşk hastalığına dağdan bitki, ilaç istemez; bu dünyada kâmil insan örümceğin ağına tutunmaz; çünkü Hak gönül şehrine hoş bir çadır, yüce bir kemer kurmuştur. Her kimin bağrında Allah'ın derdiyle, aşkıyla yara olsa ki bu

ateşinden dolayı gelincik gibi göz göz kızartılardır bu da örümcek ağını hatırlatır, sonunda derman bulup canı gönlü sağ olsun:

Marīż-i ᶜaşḳ olan dānā hīç ister mi devā-yı daġ
Fenā bezminde merdümler olur mu ᶜankebūta āġ
Ki dil şehrine sulṭān ḳurdu ṭāḳ-ı ᶜālī ḫoş otāġ
Her kim[iñ] kim derd-i Ḥaḳdan yüreginde olsa dāġ
ᶜĀḳıbet dermāna erip cān [u] gönlü ola ṣaġ (92/1)

*Dîvân'*da örümcek manevî yönden zayıf olan kimseleri avlayan bir varlık; ağı da yine inancı zayıf olan insanların tutunduğu bir tuzak olarak düşünülmüştür.

2.3.3.4.5.3.3. Akrep, Engerek Yılanı (Ef'î), Çayân

Akreplerden olup sıcak ve nemli yerlerde yaşar. Kıvrık ve kalkık kuyruğunda zehirli iğnesi olan bir tür böcektir ve kuyrukludur (Scorpio) (TDK, 2019), Ef'î; engerekgillerden, başı üç köşeli, rengi siyah veya siyaha yakın, taşlık ve güneşli yerlerde yaşayan zehirli bir yılandır (Vipera aspis). Çayân; halk ağzında akrep, yılan, çıyan, kırkayak vb. zehirli hayvan için kullanılmaktadır (TDK, 2019).

Nihânî nâdanlara uyulmaması gerektiği, bir mürşidden el alınması yoksa bu yolda yaya gidenlerin yolda kalacağı konusunda uyarıyor. Sâlikin yılan, akrep ve çiyanların iğnelerine yani kötülüklerine maruz kaldığını belirtiyor:

Nādānlara uyanlar
Varmaz yola yayanlar
Efᶜī ᶜakreb çayanlar
Nīşdān-ı eşrār sālik (104/6)

*Dîvân'*da kötü insanlar akrep, engerek yılanı ve çayâna benzetilerek tamamıyla menfî anlamda kullanılmıştır.

2.3.3.4.5.3.4. Kelebek (Pervâne)

Geceleri ışık çevresinde dönen küçük kelebek, kepenek (TDK, 2019). Mum ile Pervâne arasındaki ilişkiyi tasavvufî olarak yorumlayıp kaleme alan ilk kişi Hallâc-ı Mansûr'dur. Fakat o, eserinde şem ve pervâne kelimelerinin yerine Arapça "ferrâş ve misbâh" yani "kelebek ve kandil" kelimelerini kullanmıştır (Kopuz Çetinkaya, 185).

Kopuz Çetinkaya (2018) Mum ve Pervâne hikâyesini Hallâc'ın *Tavâsîn* adlı eserinden şu şekilde aktarmıştır:

> "…pervâne sabaha kadar kandilin etrafında döner, arkadaşlarının yanına gelir ve onlara bu yüce ilişkiden söz eder. Sonra vuslat özlemiyle kendini ateşin içine atar. Ateşin ışığı, hakikatin bilgisidir; sıcaklığı ve hararet hakikatin gerçekliğidir, o ateşte yok olmak ise hakikatin ta kendisidir. Ona ateşin ışığı ve sıcaklığı yetmedi. Sonunda kendini ateşin içine attı. Bu sırada arkadaşları, gördüklerini anlatması için onun gelmesini bekledi. Ancak pervâne yanıp kül olmuştu, ne bir şekli kalmıştı ne de bedeni!" (s. 187)

Nihânî sevgili olan çerağa yani muma pervane olmuş onun etrafında dönüp durmakta ve hakikatin tâ kendisinde yok olmak istemektedir. O Allah'ı "dost dost" diye çağırmaktadır. İşte bu dost ise "sevilen" manasında ezelî ve ebedî olan sevgilidir. Nihânî bu bağın bülbülüdür, dolayısıyla onun gözü gülden başkasını görmez. Gül de Allah'ı temsil etmektedir. Gülle ateş arasında renklerinden dolayı bağlantı kurulmuştur:

Bülbül oldum bu bāġa baḳamam ṣola ṣaġa
Pervāneyem çirāġa çaġırıram [hū] dost dost (26/3)

Pervâne, tasavvufî anlamda kullanılmış ve Allah sevgisiyle yanıp tutuşan bir âşığı temsil etmiştir.

2.3.3.4.5.3.5. Karınca (Mûr), Sinek (Zübâb)

Karınca; zar kanatlılardan olup toplu olarak yaşayan, yuvaları toprağın altında olan ve birçok türü bulunan böceklerin genel adıdır (Formica). Neml, mûr, murçe, karınca" gibi

isimlerle de bilinmektedir. Karıncalar Kur'ân-ı Kerîm'de *Neml Sûresi*nde geçmektedir[1]. Ayet, karıncaların kendi aralarında ne kadar iyi iletişim kurduklarını göstermektedir.

Sinek ise genelde "meges" ismiyle geçmektedir. Tatlı besinlere düşkünlüğü ve emici özelliğinden dolayı sevgilinin dudak veya ağzının değerini anlatmada şiirlerde kullanılmıştır (Nalçacıgil Çopur, 2019, s. 339). Ayrıca sinek siyah renkle özdeşleşmiştir. Bu nedenle sinek sevgilinin yüzündeki ben olarak da tasvir edilir (Öntürk, 2017, s. 977). Tasavvufta ben hakiki vahdet noktasıdır. Hakk'ın mutlak gayb ve bilinmezlik hüviyetidir (Uludağ, 2005, s. 155). Ceylan'ın (2007) belirttiği üzere Bursevî'nin "ben" hakkındaki düşüncesi şu şekildedir: "*Hâl-i yek didükleri, iki kaş arasında ve çehrede ve zekanda kudretten nokta-i siyâhdur ki muhassenâtdandur. Ya'ni enfüsde dâ'ire miyânında hâl-i siyâh âfakda mihrâb içinde imâm gibidür… Ve iki kaş ile miyânındaki hâl per açmış murg gibidür,*" (s. 356). Bursevî'nin iki kaş arasındaki beni kanat açmış bir kuş olarak tasavvur etmesi siyah bir nokta olan benin sinek, kuş gibi hayvanlara benzetildiğini göstermektedir. Sinek karalığından ve küçüklüğünden dolayı bene benzetilmiştir.

Kâinata gidip dönen Nihânî'dir, karınca ile sinek de odur. Karıncanın Hz. Süleyman kıssasındaki ve Neml sûresindeki haber verici ve diğer karıncaları koruma özelliği akla getirilirse Nihânî'nin kendisini vahdet makamında iken bir nebî gibi görmesi düşünülebilir. Sinek de "ben" benzetmesinden dolayı vahdeti temsil ettiği için yine Nihânî'nin kendisini vahdet makamında Hakk'la beraber görmesi ondan başka hiçbir şey görmemesi yadırganamaz. Hallâc-ı Mansûr'un *"Enel Hak!"* demesi gibi. Diğer taraftan sevgilinin ağzının, dudağının nokta olduğu düşünülürse ki nokta vahdeti temsil etmektedir, sineğin tatlı şeyleri ve sevgilinin dudağını emme arzususu, "Sinek benim," diyen Nihânî'nin vahdete olan arzusunu göstermektedir. Sinek sevgilinin dudağına kavuşmuş, kendini sinek olarak tanımlayan bir mutasavvıf da asıl sevgili olan Allah'ın

[1] (Kur'ân-ı Kerîm 27: 18-19) Nihayet Karınca vadisine geldiklerinde, bir karınca şöyle dedi: "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; aman, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!" Onun bu sözünden dolayı Süleyman neşeyle gülümsedi ve "Ey rabbim!" dedi, "Gerek bana gerekse anne babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya beni muvaffak kıl. Rahmetinle beni iyi kullarının arasına kat!"

vahdet makamına ulaşmıştır. Dolayısıyla yıldızlar, parlak ay, âlemde her ne varsa bunların hepsi Nihânîdir:

İyāb [u] zehāb benem
Mūr ile **zübāb** benem
Necm [ü] māh-ı tāb benem
Cümle benem bende uş (75/4)

Fil, koyun, sığır, at, deve, eşek, karınca ve sinek, bunların hepsi bir görevi yerine getirmek için devreder. Hepsinin ayrı ayrı görevleri vardır:

Fīl [ü] ġanem baḳar feres cemel ḥımār **mūr** [u] **meges**
Taḥmīl içün devvār eder (97/25)

Nihânî vahdet makamında âlemdeki birçok varlığın kendisi olduğunu ifade etmiştir. Bu makamda Hak'la bütünleşmiş her şeyi onun penceresinden görmeye başlamıştır. Ayrıca

2.3.3.4.5.3.6. Yılan (Mâr)

Sürüngenlerden olup ayaksız, ince ve uzun olanların genel adıdır. Yerde gezen, uzun hayvandır. Mecazi anlamda sinsi ve hain olarak kullanılmaktadır (TDK, 2019). Yılan, Çin burçlar kuşağının beşinci hayvanıdır. Beş zararlı yaratıktan biri olup kötü ve aldatıcı bir hayvan olarak bilinmektedir (Eberhard, 2000, s. 232).

Yılanların ve karıncaların belli bir vatanı vardır ve bu vatanlarından asla ayrılmaz. Her bir karıncanın yuvası vardır ve insanların vatanında kalması gibi hiçbir karınca yuvasını terk etmez ve kolonisinden ayrılmaz. Bir karınca kolonisinden ayrılırsa ölür. Yılanlar da göç etmez sadece belli bir bölgede yer değiştirir. Nihânî bu durumu; balıkların deryada asla yollarından sapmamaları şaşılacak bir durumdur, yeraltında ve yeryüzünde karınca ve yılanın vatanında kalmasına sebep nedir, şeklinde ifade etmiştir:

ᶜ Aceb māhīdurur deryāda aṣlā inḥirāf etmez
Nedir zīr ü zemīnde mūr [u] **mār** evṭānına bāᶜ iş (35/3)

Yılan tarikat âyin ve merasimlerinin bir unsuru olarak kullanılmıştır. Çıplak elle ateş tutmak, ateş içine girmek, ateşte kızdırılmış "gül" denilen bir demir parçasını dilinde yalayarak soğutmak, vücudun bazı yerlerine tiğ, kılıç, topuz, şiş, hançer, vb. aletleri saplamak, yılan vb. hayvanlarla zarar görmeden oynamak ve cam parçaları çiğnemek gibi bazı fiiller Rıfâî tarikatının ritüellerden kabul edilmiştir (Ceyhan, 2015, s. 308). Nihânî bu ritüelleri Rıfâî tarikatına yüklemeyip tarikatların genel özellikleri olarak söz etmiştir. Nihânî yılan haricinde yılan zehri içmekten de bahsetmiştir:

Daḫı seyfile **mār** ü şiş vehim gül ile cām ekli
Daḫı külḫān ü semm işrāb vehim ḍarb-ı ḳafā tesbīḥ (43/10)

Şeytan cennetten kovulduktan sonra tekrar yılanın karnında cennete girmiş ve Âdem'i kandırarak Havva'yla yasak meyveden yemelerine neden olmuştur. Nihânî bu durumu; şeytan, dost görünüp yılan olmuş ve hain evlatların erik yemesine neden olmuştur, şeklinde açıklamıştır. Ancak şeytanın onları kandırmasını elest meclisinde Âdeme secde etmeyi kabul etmeyip cennetten kovulmasına bağlamıştır. Belâ kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Belâ hem musibet anlamına gelmekte hem de elest meclisinde yani ilk toplantıda Hakk'a verilen sözü temsil etmektedir. Ancak şeytanın böyle bir andı yoktur, bu nedenle "*Belâ"* onun başına yük olmuş gidişi kan dökücü ve kan içici olmuştur. Yılanın karnında cennete girip Âdem'i kandırmıştır, daha sonra da Kâbil'in Hâbil'i öldürmesine neden olmuştur:

Belā başına bār olmuş gidişi ḫūn-ḫār olmuş
Ḳarīn iblīs **mār** olmuş mühīn evlād ile ālū (140/8)

Yılan azap veren bir hayvan olarak tasavvur edilmiştir. Cehennem nehri, azap kuyusu, katran, cefa yılanı; bu kuyuya atılan ağlayıp inler:

Veyl-i ṭamu ġayyā ᶜazāb ḳaṭrān selāsil mār-ı ᶜıḳāb
İlbās eden āh zār eder (97/1)

Nefis yılana benzetilmiştir ve bu nefis yılanı insanda kibir ve kine neden olmaktadır. Bu nedenle nefis yılanına zehir verip ruhu canlı tutmak gerekmektedir. Ancak o vakit insan kibir ve kinden kurtulabilir:

Terk edip kibr ü kīni ol bu rāhıñ efgendesi
Nefs-i mārа sem verüben rūḥuñuñ ol zindesi
Bu melāmiyyūn yolunuñ ola gör sen rindesi
Var yürü cān ile ol bir merd-i Ḥaḳḳıñ bendesi
Himmet-i merdāndır ey dil dürr-i yektādan ġaraż (80/4)

Yılan bazı beyitlerde ejderha olarak betimlenmiştir. Felek yılana benzetilmiştir. Bu âlem içinde feleğin zararını görmeyen yoktur. Yedi başlı ve yetmiş ağızlı bir yılan olan felek ağzını açmış beklemektedir: (45/1)

Yılan hem gerçek anlamıyla hem de benzetilen olarak kullanılmıştır. Genelde teşbihlerde olumsuz bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Nefis, şeytan, ve felek yılana benzetilmiştir.

2.3.3.4.5.3.7. Ejder

Ejdere; ejderhâ, ejdehâ da denilmektedir. Acemler kanatlı dört ayaklı ve yedi başlı bir mahlûk olduğunu tahayyül etmişlerdir. Mecazî anlamda ise şecî, bahadır; gazaplı, gaddar anlamlarına gelmektedir (Onay, 2013, s. 152). Ejderha Türklere çok eski çağlarda Çin'den geçen bir motiftir. "Bu yaratık için Türkçede kullanılan en eski sözcük 'buke'dir ve büyük yılan anlamındadır," (Ögel, 1995, s. 566). J. Paul Roux (2011) ejderhanın yılan ile akraba olduğunu ve "yılanların kralı" olduğunu belirtmiştir (s. 68).

Nihânî yılan kelimesini bazen ejder yerine kullanmış bazen de iki kelimeye birlikte yer vermiştir. Feleğin yılanı yedi başlıdır ve yetmiş ağızlıdır. Yetmiş ağzını açmış hazır vaziyette beklemektedir. Bu âlem içinde felekten incinmeyen var mıdır, bu ejderden, yılandan kurtulmuş olan var mıdır? Ağzını açmış dem çeker, uzun uzun sesler çıkarır; sanki feleğin düdüğünü çalar:

Var mıdır bu ᶜālem içre görmeye āzār-ı çarḫ
Heft-ser heftād-dehān ḥāżırdurur bu **mār**-ı çarḫ (45/1)

Hey ᶜaceb var mı ḫalāṣ olmuş bu **ejder** mārdan
Aġzın açmış dem çeker sanki çalar mizmār-ı çarḫ (45/4)

Ejder vahşi bir masal canavarı olarak çizilmiştir. Onay'ın (2013) da belirttiği üzere "yedi başlı" olmakla beraber yetmiş ağızlı olduğu da tahayyül edilmiştir (s. 152). Felek ejderhaya benzetilmiştir.

2.3.4. Sosyal Hayat

2.3.4.1. Sosyal Tabakalaşma ve Mülkî İdare

2.3.4.1.1. Sultan, Hakan, Padişah, Vezir

Sosyal tabakalaşma pîramidinin en üst noktasında sultan bulunur ve daha sonra da sırayla vezîr-i a'zâm ya da vezirler yer alır. Birçok şairin sanat gücünü göstererek sultan ve vezirlere kasideler sunması ve onların hamiliğini kazanması gelenektendir. Nihânî, XIX. yüzyılın başı ile aynı yüzyılın sonlarında yaşamış olup III. Selim, IV. Mustafâ, II. Mahmud, I. Abdülmecid, I. Abdülaziz, V. Murad ve II. Abdülhamid dönemlerine tanıklık etmesine rağmen hiçbir padişaha kaside yazmamıştır. Nihânî için sultan Allah'tır. O, hem sahip olduğu tasavvufî dünya görüşü gereğince hem de XIX. asırda şairlerin kaside yazmaya pek sıcak bakmamaları nedeniyle Allah'tan başkasına boyun eğmez, dalkavukluk yapmaz. Başta Allah olmak üzere Hz. Peygamber ve diğer din büyükleri onun için şâhtır, sultandır ve padişahtır.

Allah, kıymetin ve büyüklüğün sultanıdır. Emîrin ordusu, yani aşk komutanı o tâc sahibini ulular. Nihânî Allah'ı sultan olarak nitelendirmiş, emîrin ordusuyla da şeyhin askerlerini, müridlerini kastetmiştir. Ancak Allah'a hürmet etme, onu ululama aşkla yapılmaktadır. Çünkü aşk bir komutandır ve onun emir ve şevkiyle Allah'a yaklaşılmaktadır:

Sulṭān-ı ᶜizz [ü] şāndurur ceyş-i emīr sālār-ı ᶜaşḳ
Taᶜẓīm-i tācidār eder (97/40)

Nihânî Allah'tan dinin yüce sultanına (Hz. Peygamber'e) seven kılmasını dilemektedir ki o son güzelliktir, samimi inançtır:

Muvāfıḳ eyleyip ḥablü'l-metīne
Tevāfuḳ eyle Ḳur'ān-ı mübīne
Muḥib ḳıl ᶜizzet-i **sulṭān**-ı dīne
Ki ḥüsn-i ḫātime īmān-ı iḫlāṣ (78/2)

Pîr, sultan ya da hakan olarak nitelendirilmiştir. Sultan, naz ve eda ile salınarak Nihânî'nin gönül hanesine konmuştur. Bu gönül evi pîrin tahtıdır, hakan bu gece tahtına teşrif eder:

Nāzile bir ḫoş ḫırāmān eyledi
Ḫāne-i dilde ḳonup **sulṭān** bu şeb (17/2)

Bu göñül ḫānesi pīriñ taḫtıdır
Teşrīf eder ṭāḳına **ḫāḳān** bu şeb (17/3)

Sultanlığın vezirlikten daha üst bir mertebe olduğu belirtilmiştir. Harun vezir iken Nihânî sultandır:

Yaᶜḳūb göñlüm oldu Yūsuf şeydāsı
ᶜAşḳ [u] muḥabbetiñ olmaz ferdāsı
Şuᶜayb idim hādī Mūsā ᶜaşāsı
Hārūn **vezīr** idi **sulṭān** idim men (127/26)

Nihânî Nakşbendî tarikatına yaptığı övgüde onu pîr, şah ve sultan olarak nitelendirmiştir. Nakşbendî aşkın şahıdır, Nihânî onun esaslarına kurban olur, o aşkın yoludur: (99/1)

Başta Allah olmak üzere din büyükleri padişah, sultan, hükümdar kabul edilmiştir.

2.3.4.1.2. Sadrazam (Paşa), Mal Müdürü

Sadrazam, devlet teşkilatının padişahtan sonra en büyük şahsiyetidir. "*Memâlik-i mahrûsada sâkin ibadu'llah cânib-i rabbî izzeten taraf-ı padişâhiye vedia ve emanet"* idi. Bu emaneti hak ve adalet esasları üzere idare etmek de padişahtan sonra sadrazama devredilmektedir (Karal, 1988, Cilt 6, s. 105). Paşa, Osmanlılarda en yüksek askerî ve mülkî ünvandır. Çandarlı Kara Halil'den itibaren diğer Dîvân üyesi vezirlere ve zamanla kaptan-ı derya, nişancı ve defterdar gibi yüksek rütbeli memurlara da verilmiştir (Özcan, 2007, s. 182).

Tanzimattan itibaren taşra idaresinde önemli değişiklikler olmuştur. Bu devirde Osmanlı Devleti idari bakımdan vilayetlere, vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere ve nahiyeler de köylere ayrılmıştır (Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 154). Darende şiirin başlığında kaza olarak geçmektedir ve anlaşıldığı üzere Sivas vilayetine bağlıdır. Osmanlı malî idaresi mülkî idare taksimatına uygun bir biçimde vilayet, sancak ve kaza olmak üzere düzenlenmiştir. Buna göre en üst maliye memuru olarak vilayette defterdar, sancakta muhasebeci, kazada ise Mal Müdürü bulunmaktadır (Akkuş, 2011, s. 135, 142).

Sivas vilayetine ilk defa tayin olunan rahmetli Ahmed İzzet Paşa'nın[1] devletleri zamanında Sivaslı Musa Mahir Efendi Darende kazasına Mal Müdürü olarak gönderilir. Mahir Efendi kendisini şairler ve ârifler zümresinden, ehl-i beyt dostu ve yüce tarikat mensuplarından tanıttığı halde her nasılsa bir akşam nefsine uyarak, söylentiye göre sürekli dostu olmayanlardan bazılarının hilelerine aldanarak Mal Müdüriyeti esnasında gece tenha, münasip bir yere çekilip Diyarbakır vilayetinden kovulmuş iffetsiz bir kadınla bir mecliste sohbet edip içki içerken hükümet tarafından gece gezmekte olan kol ve zabıta devriyeleri tarafından bastırılıp sarhoş durumda yakayı ele verip rezil rüsva olup kötü namla memuriyetten atılmıştır. Nihânî Hazretleri olayı işittiğinde bahsedilen

[1]Ahmed İzzet Paşanın aynı zamanda Mi'râciye şairi, Edirne Valisi Ahmed İzzet Paşa olduğu düşünülmektedir. H 1278/M 1861'de Muhacirin Komisyonu reisi olup Harput ve Sivas Valiliği görevlerinde bulunmuştur. 1884'te Edirne valiliğine atanmıştır. Namık Paşa'dan "Şeyhü'l-Vüzera" ünvanı kendisine intikal etmiştir. Bu konuda daha detaylı bilgi için bk (Yörür, 2018, s. 139).

kişiyi azarlama ve başka hususlarda, gafillikten kurtulması ve ibret olmak üzere manzum bir nutuk söylemiştir:

> "Sivās vilayet-i celīlesine defᶜa-i ūlāda taᶜyīn buyurulan merḥūm Celī Aḥmed ᶜİzzet Paşanıñ zamān-ı devletlerinde Dārende ḳażāsına gönderilen Māl Müdürü Sivāslı Mūsā Māhir Efendi olduḳça kendisini zümre-i şuᶜarā vü ᶜurefā ve muḥibb-i ḫānedān ve ṭarīḳāt-ı ᶜaliyye müntesibātından ṭanıtdıġı ḥālde her naşılsa bir aḫşām hevā-yı nefs-i emmāresiyle baᶜż-ı eḥibbā-yı nā-hemvāreniñ füsūn u fesānıyla mekr ü āllerine firīb olaraḳ Māl Müdüriyeti eṣnāsında gece ile bercā-yı tenhāya çekilip o şırada Diyārbekr vilāyetinden maṭrūda bir ālüfte ile hem-bezm şoḥbet ü ᶜişret etmekde iken ḥükūmet ṭarafından leylen devr gezmekde olan ḳol u żābıṭa ṭarafından başdırılıp sekrān olduġu ḥālde yaḳayı ele verip rüsvāyī vü bed-nām ve me'müriyetinden ṭard edildigi ᶜAzīz-i Müşārün İleyh ḥażretleriniñ mesmūᶜ-ı reşādetleri buyurulduḳda mümā ileyhi tevbīḫ ve sā'irīne mūcib-i intibāh u ᶜibret olmaḳ üzre īrād buyur[d]uḳları nuṭḳ-ı manẓūm mürşidāneleridir" (62).

Aşk ehli mey çeker, dostlar düzülür, kadehler devreder gözler süzülür, sevgili sâkî olur perçem çözülür, ancak erler meydanına kusur yaraşmaz. Kısacası âşıka kadın haramdır, değişime yol yoktur bahane kılınmaz, etraflıca derin derin düşün ve dürüst bak, bir gönle mümin, kâfir sığmaz:

ᶜAşḳ ehli mey çeker iḫvān düzülür
Ḳadeḥler devr eder gözler süzülür
Maḥbūb sāḳī olur perçem çözülür
Ricāl meydānına yaraşmaz ḳāṣır (62/5)

Ḫulāsa ᶜāşıḳa ḥarām zenāne
Te'vīle yol yoḳdur ḳılma bahāne
Güzel te'emmül et baḳ munṣifāne
Bir göñüle ṣıġmaz mü'min [ü] kāfir (62/11)

Mal Müdürü olan Musa Mahir Efendi kazada malî idareden sorumlu çok önemli bir mevkiye sahiptir. Metinden de anlaşıldığı üzere bazı kişiler tarafından kumpas kurularak ayağının kaydırılmaya çalışıldığı da düşünülebilir.

2.3.4.1.3. Kaymakam

Kaza müdürlüğü uygulaması 1864 vilayet nizamnamesiyle sona erince kaza yönetimi doğrudan merkez tarafından atanan kaymakamlara verilmeye başlanır. Darende kazası

da kaymakamlar tarafından idare edilmeye başlanır. Kaymakamın başkanlığında toplanan kaza idare meclisi, idarede etkinliğini hissettirir (Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 157).

Nihânî, Darende kazasına tayin olan dost canlısı, güler yüzlü Kaymakam Said Bey'e yeni yılbaşı Muharrem için bir tebrik tarihi yazar. *Darende Tarihi'*nde, Sivas vilayeti salnamelerine göre, 1870 yılında Darende kazasına atanan kaymakamların listesi içinde Said Bey'in ismi de geçmektedir (Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 157). Bu nedenle Nihânî'nin bu şiiri (M/131) tarihi ve sosyal gerçekliği yansıtması açısından oldukça önemlidir. Kaymakam Bey'e yazılan bu tebrik tarihinin başlığı şu şekildedir:

"*Vaḳtiyle Ḳażāmıza Taᶜyīn Olunan Saᶜīd Beg Nāmında Bir Muḥibb-i Ḫānedān* ***Ḳā'immaḳām*** *Buña Maḥsūṣ Re's-i Sāl-i Cedīd Muḥarrem İçün İnşā Buyurulan Tebrīk Tārīḫidir Velehu Müşārün İleyh"* (M/131).

Nihânî bu şiirinde Kaymakam Bey'in ömrünün uzun olmasını, oldukça azizlik ve yücelikle uzun süre saygın olmasını dilemiş ve hicrî yılbaşını tebrik etmiştir. Hicret'in tarihi konulmuş, yeni yılbaşı Muharrem olmuştur; her durumda yılın ayı mübarek olsun, yeni etsin. Gayb ordusu yardımcın, Hızır elinden tutan olsun; lisanın doğru yol üzere olsun, Allah doğru etsin. Zafer fetihleriyle ilahî feyizlere erişip pîrlerin himmeti ahiretini hazırlasın, mutlu etsin. Gece ve gündüz her türlü korku ve tehlikeden rahat olup rütbe terfisiyle bayram kıymetinin sevinci olsun. Ne kadar güzel ahlakım varsa bağış olsun; mekruh ve haram olan şeylerden uzak eylesin. Bu gece matem-zede bir şekilde gam kulübesinde olup Nihânîye ses ulaşmıştır, seni asrında tek etsin:

Münācātım budur Ḥaḳdan Ḫudā ᶜ ömrüñ mezīd etsin
Füzūn-ı ᶜ izz-i rifᶜ atle mükerrem hem medīd etsin (131/1)

Ḳonuldu tārīḫ-i hicret Muḥarrem oldu re's-i sāl
Mübārek ola her ḥālde meh-i sāliñ cedīd etsin (131/2-7)

Kaymakam Sâid Bey için yazılmıştır ve övgü niteliğindedir. Onun hicrî yeni yılı tebrik edilmiştir.

2.3.4.1.4. Meclis Azası

*Dîvân'*da Belediye Meclisi'ne işaret edilmekte olup biri Müslim diğeri gayrimüslim iki üyesinin olduğu belirtilmiştir. *Darende Tarihi'*nde (Akgündüz ve diğerleri, 2002) verilen bigiye göre Darende'de Belediye teşkilatı gecikmeyle 1868 yılında kurulmuştur. 1878 senesinden itibaren Darende kazası Belediye Meclisi'nin biri Müslüman diğeri gayrimüslim olmak üzere iki azası ve iki kâtibi vardır (s. 170).

Dîvân'da melis ve üyeleri hakkında bilgi veren 148. şiirin başlığı şu şekildedir:

"Azīz Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Bin Üç Yüz Senesinde Ḳażāmız Maḥallī İdāresine Taᶜyīn Olunan Cāhilān ü nā-Ehilān-ı Ḳażādan Selīm Beg-zāde Aḥmed Beg ile Muṣṭafā Efendi-zāde ᶜAbdu'llāh Efendi Ḥaḳlarında Īrād Buyurulan Rumūẓātıdır" (148).

Sene 1300 oldu, Ahmed ve Abdullah Meclis üyesi oldu ülkeden hangisidir, Hristiyan'dan makam sahibi hangisidir? Safahat ve şevk bundadır, Allah istikametler versin, Allah yardımcıları olsun:

Sene oldu biñ üç yüz Meclis oldu Aḥmed ᶜAbdu'llāh
Daḫı mülkden o hansıdır Ḫristiyāndan ehl-i cāh (148/1)

Ṣafāḥat bunda şevḳ bunda vere Ḥaḳḳ istiḳāmetler
Berāyā-yı Ḫudāyā olunupdur müsteᶜān Allāh (148/2)

Eski yazı metinde der-kenâr (s. 93) olarak bu tarih ebyatından 10 gün sonra Ahmed Bey'in kazaya yeni atanan Kaymakam'ı karşılamaya çıktığı ancak aniden atından düşerek öldüğü ve yeni Kaymakam'ın da da azledildiği belirtilmiştir:

"İşbu rumūzât u ledünniyāt-ı ḳudsiyeniñ tārīḫ ebyātdan on gün ṣoñra sırrı ẓuhūra gelip Aḥmed Beg denilen aᶜżā ḳażāmıza yeñi gelen Ḳā'immmaḳām Ḥaṣan Luṭfī Begi istiḳbāle çıḳıp rākib olduġu esbden fücceten düşerek vefāt ve dīgeri ᶜazl olmuşdur fe-sübḥāna'llāh" (Der-kenâr, s. 93).

*Darende Tarihi'*nde (Akgündüz ve diğerleri 2002, s. 171) 1288-1325/1871-1907 yılları arasında Darende Belediye Meclisi kadrosu tablo halinde verilmiştir. Bu tabloda Abdullah Bey Reis olarak gösterilmiştir ancak Ahmed Bey'in ismi geçmemektedir. Çünkü şiirin altına düşülen notta (Der-kenâr, s. 93) Ahmed Bey'in kazaya yeni atanan Kaymakam Hasan Lütfi Bey'i karşılamaya çıktığında bindiği attan aniden düşerek öldüğü diğerinin de azledildiği belirtilmiştir. Diğerinden kastın kim olduğu tam olarak anlaşılmamaktadır. Ancak *Darende Tarihi'*nde (2002) Kaymakam Hasan Lütfi Bey iki kere göreve atanmış görünmektedir (s. 157).

Şehir tarihinde verilen bilgilerle Dîvân'daki bazı bilgilerin örtüştüğü görülmüştür. XIX. yüzyılda Belediye Meclisi'nin kurulması biri Müslim diğeri gayrimüslim üyelerinin olması tarihî gerçekliktir.

2.3.4.1.5. Tapu Kâtibi

Tapu; tasarruf hakkına karşılık verilen peşin kira bedelidir, muaccele de denilmektedir. (Yılmaz, 2017, s. 626). Osmanlı maliyesi teşkilat sisteminde vergilerin ve bu vergileri verenlerin ismen tespiti için değişik dönemlerde farklı şehirlerde sayımlar yapılmış ve bu sayımlar tahrir defterlerine yazılmıştır. Tahrir kurulu eskiden yüksek mevkide görevli bir kişi olan eminle (il yazıcısı, muharrir vb.) kâtipten oluşmaktadır (Öz, 2010, s. 425).

Tapu Kâtibi 139. şiirin başlığında geçmektedir. Bu şiirin Tapu Kâtibi, Kâşif Ağa-zâde Mehmed Remzi Efendi'ye nazire olduğu belirtilmiştir. *Darende Tarihi*'nde adı geçen kişinin 1288-1325/1871-1907 yılları arasında Darende Belediye Meclisi kadrosunda yer aldığı ve 1872 yılında tapu kâtipliği yaptığı belirtilmektedir. Ayrıca Remzi Efendi'nin belli bir aileden geldiği, tapu kâtibi olmakla beraber şiir istidadının bulunduğu, Leyla isimli bir kıza âşık olduğu ve Darende'nin en tanınmış şairlerinden olduğu ifade edilmiştir (Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 171, 866).

Nihânî Hazretlerinin kazanın eski Tapu Kâtiplerinden, gönül dost erbaplarından ve kazanın belli ailelerinden Kâşif Ağa'nın oğlu merhum Mehmet Remzi Efendi'ye naziresi olduğu belirtilen şiirin başlığı şu şekildedir:

“ ᶜ Azīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Esbaḳ Ḳażāmız **Ṭapu Kātibi** Olup Erbāb-ı Dil ü Muḥibbāndan ve Ḫānedān-ı Ḳażādan Kāşif Aġa-zāde Meḥmed Remzī Efendi Merḥūma Naẓīredir Mūmā ileyhiñ İltihāsına Mübīndir” (139).

Tapu Kâtibi Mehmet Remzi Efendi’nin gece gündüz rindler meclisiyle düşüp kalktığı, onlarla dost oduğu ve bu şekilde kendini aşk defterine mi kaydettirmek istediği sorulmuştur. Nihânî, Remzi’ye nazire yazıp onun sözlerini söylemenin kendisine tuzak olabileceğini ifade etmiştir:

Her rūz [u] şebin meclis-i rindānla ülfet
ᶜ Aşk defterine kendini ilḥāḳ mı nedir bu (139/5)

Nihānī daḫı söyledi hem Remzī nikātin
Serv-i ṣemenim bendiñe ṭuzaḳ mı nedir bu (139/6)

Remzi Efendi’nin hem kâtip hem de şair olması makam, mevki sahibi olan insanların aynı zamanda şairlik yeteneklerini devam ettirdiklerini göstermektedir. Ayrıca Mehmed Remzi Efendi’nin Darende’nin en tanınmış şairlerinden olması ve Nihânî’nin ona nazîre yazması ünlü şairlere nazîre yazma geleneğini de açıklamaktadır.

2.3.4.1.6. Zabtiyye, Kol, Devriye Gezme

Zaptiye teşkilatı günümüzdeki polis ve jandarmanın yaptığı görevi üstlenen kuruluştur. Kuruluş ve işleyiş bakımından daha çok jandarmaya benzemekte olup daha çok vali ve kaymakamların denetimi altında polis hizmeti görmüşlerdir. Suçluları mahlemeye götürüp getirmek, vergi memurlarını korumak, posta tatarlarının güvenliğini sağlamak başlıca görevlerindendir (Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 171-172). *Kol gezme;* sadrazam, yeniçeri ağası, İstanbul kadısı ve güvenlik güçlerinin şehri teftişe çıkmalarıdır. Kola çıkmak da denilmektedir. Tanzimat sonrası “devriye gezme” denilmiştir (Yılmaz, 2017, s. 354).

Zabtiye, kol ve devr gezme kavramları 62. şiirin başlığında geçmektedir. Mal Müdürü Musa Mahir Efendi gece hayatında iken devriye gezmekte olan kol ve zabıta kuvvetleri

tarafından basılmış ve görevinden azl edilmiştir. Nihânî Hazretleri bu olay üzerine onu azarlama ve uyarma babında nutuk yazmıştır ve bu şiirin başlığı şu şekildedir:

> "Sivās vilayet-i celīlesine defᶜa-i ūlāda taᶜyīn buyurulan merḥūm Celī Aḥmed ᶜİzzet Paşanıñ zamān-ı devletlerinde Dārende ḳażāsına gönderilen Māl Müdürü Sivāslı Mūsā Māhir Efendi olduḳça kendisini zümre-i şuᶜarā vü ᶜurefā ve muḥibb-i ḫānedān ve ṭarīḳāt-ı ᶜaliyye müntesibātından ṭanıtdıġı ḥālde her naşılsa bir aḫşām hevā-yı nefs-i emmāresiyle baᶜż-ı eḥibbā-yı nā-hemvāreniñ füsūn u fesānıyla mekr ü āllerine fırīb olaraḳ Māl Müdürüyeti eṣnāsında gece ile bercā-yı tenhāya çekilip o ṣırada Diyārbekr vilāyetinden maṭrūda bir ālüfte ile hem-bezm ṣoḥbet ü ᶜişret etmekde iken ḥükūmet ṭarafından leylen **devr gezmek**de olan **ḳol u żābıṭa** ṭarafından başdırılıp sekrān olduġu ḥālde yaḳayı ele verip rüsvāyī vü bed-nām ve me'mūriyetinden ṭard edildigi ᶜAzīz-i Müşārün İleyh ḥażretleriniñ mesmūᶜ-ı reşādetleri buyurulduḳda mūmā ileyhi tevbīḫ ve sā'irīne mūcib-i intibāh u ᶜibret olmaḳ üzre īrād buyur[d]uḳları nuṭḳ-ı manẓūm mürşidāneleridir" (62).

Nihânî'nin yaşadığı dönemde şehirdeki güvenliği sağlamak için gece vaktinde zabıta ve kol kuvvetlerinin gezdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca "devr gezmek" ifadesi metnin Tanzimat'tan sonra yazıldığını göstermektedir.

2.3.4.1.7. Çengi

Müzik eşliğinde oynayan, dans eden kadın anlamına gelmektedir (Yılmaz, 2017, s. 110).

Nihânî, insanın tabiatının tevazu içinde olmasını, kibirden kurtulmasını nasihat eder. Ayrıca insan hemen büyülenip kalmamalı ve şaşırıp çengiye heves etmemelidir.

> Meşrebiñ olsun tevāżuᶜ ḳıl tekebbürden ferāġ
> Ḳalma meftūn olma maġbūn şöyle **çengîne** heves (69/3)

İnsan alçak gönüllü olmalı fakat aynı zamanda da uyanık olmalıdır.

2.3.4.1.8. Terzi (Hayyât)

Terzi anlamına gelen "hayyât" kelimesi *Dîvân'*da iki yerde geçmektedir.

Nihânî, peygamberlik dersiyle İdris'e ulaşıp terzi olduğunu ve ders vermeye başladığını ifade etmiştir. Hz. İdris, Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen büyük peygamberlerdendir ve

kendisine otuz sayfalık emir verilmiştir. Zavotçu'nun (2013, s. 377) belirttiği üzere, aşk şarabını içen ve bilimlerin kapısını açan bir peygamber olarak anılmaktadır. Elbise dikmeyi, kalem kullanmayı ilk defa o akıl etmiştir. Hesap ilmi üzerinde çalışmıştır. Bu sebeplerden dolayı terzilerin ve kâtiplerin pîri sayılmaktadır:

Nübüvvet dersiyle erdim İdrīse
Ḫayyāṭ oldum bed eyledim tedrīse
Laᶜ net etdim yañılsın deyü İblīse
Ṣadr-ı ṣaḥīfemde biryān idim men (127/20)

Müfessirler kurbânın yani Hz. Peygamber'in yakınlarının Hz. Ali, Fâtıma ve iki oğul (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) olduğunu açıklamışlardır. Nihânî'ye göre bu yeterli bir cevaptır. Velîlik, seyitlik ve şehâdet Nihânî'ye Hz. Peygamberden ve ailesinden gelmektedir. Terzi bunların şanına yani bu özelliklerinden dolayı onu da ipe ulamıştır:

Eger derseñ ki ḳurbā kim beyān et
Müfessirler ederler anı iḳsāṭ (82/4)

ᶜ Alī hem Fāṭıma vü ibnhümādır
Cevāb-ı şāfī budur yoḳdur ifrāṭ (82/5)

Velāyet hem siyādet hem şehādet
Bularıñ şānına ḫayṭ etdi ḫayyāṭ (82/6)

Hz. İdris'in terzi olmasına telmih yapılmış ve Nihânî'nin Hz. Peygamber'in ailesine terzi tarafından eklendiği belirtilmiştir.

2.3.4.1.9. Demirci, Kuyumcu

Âhenger ve zer-kâr kelimeleri demircilik ve kuyumculuk mesleklerine işaret etmektedir. Nihânî maden devirlerinden bahsederken kalay, kurşun, bakır ve altın gibi madenlerin bulunmasıyla, işlenmesiyle demirci ve kuyumcuların ortaya çıktığını belirtmiştir.

Aslında aşk neticesinde yaratılan insan maden devirlerinden geçerken sonunda balçık, çamur olarak insana dönüşmüş, demirci ve kuyumcu olmuştur:

Maᶜ den ḳalāy avānı zer ḳurşun nuḥās [u] sīm meder
Āhenger [ü] zer-kār eder (97/23)

*Dîvân'*da "kuyumcu" kelimesinin geçmesi Nihânî'nin yaşadığı dönem olan XIX. yüzyılda altının işlendiğini ve takıcılıkta kullanıldığını göstermektedir.

2.3.4.1.10. Pîr

Tarikat kurucusudur. Ayrıca yaşlı, ihtiyar, üstad anlamına gelmektedir (Yılmaz, 2017, s. 530).

Halvetî tarikatının ikinci kurucusu Seyyid Yahya Şirvânî'dir. Nihânî, Halvetî tarikatının esaslarını Seyyid Yahyâ'nın ortaya koyduğunu ve ikinci pîr sultanları olduğunu ifade eder. İlham geldiğinde kendisini pîrin huzurunda bulmuş ve şermle onun huzurunda ölü olmuştur. İnsanın inkâr ehli olup özünü çürütmemesi ve varis olan ilmi pîrlerden okuması gerekmektedir:

S̱ānī pīr sulṭānımız Ḫalvetī erkānımız
Seyyid Yaḥyā şānımız çaġırıram [hū] dost dost (26/7)

Kendimi buldum ḥużūr-ı pīrde men
Şermle oldum ḥużūrunda memāt (31/3)

Çürütme özü olma ehl-i inkār
Bu ᶜ ilm-i vārisi pīrāndan oḳu (135/4)

Pîr, mürebbî yani bir eğitmendir. Hazreti Mahmud Fegnevî zikri açıktan çekmektedir. Nihânî ona bağlanmış; onu mürebbi, pîr ve efendi kılmıştır:

Eder pes ẕiḳr-i cehren Ḥażret-i Maḥmūd-ı Fegnevī

Nihānī inḳıyād etdi mürebbī ḳıldı **pīr** ü rab (20/12)

Şeyhler pîrin emrine boyun eğerler, küçük risalelerden ictihat ederler, Hakk'ın yolunda birleşirler, zikirlerini açıktan çekerler: (46/6)

Dîvân'da pîr tarikat kurucusu ve sultan anlamlarında kullanılmıştır.

2.3.4.1.11. Kapıcı (Hâcib)

Hâcib, kapıcı anlamına gelmektedir. Bir başkasını mirastan tamamen veya kısmen mahrum eden kişi (Yılmaz, 2017, s. 207).

Sultanın yani Allah'ın kapıcısı mürşiddir ve ikrârsızları dergâha bırakmaz. Bunun için elest andını tam tazelemek gerekir. Pîrlerin dergâhına layık olmak için ya fakir olmak ya da ilim sahibi olmak lazımdır. Fakirlikten kasıt ise nefisten arınmış olmak manasındadır:

Līk iḳrārsızı ḳoymaz **ḥācib**-i sulṭāndurur
Dergeh-i pīrāna lāyıḳ yā faḳīr yā ẕü-fünūn (124/5)

Dergâhın şeyhi herkesi içeri almayan ancak belli bir niteliğe sahip olanları kabul eden bir kapıcı olarak nitelendirilmiştir.

2.3.4.1.12. Cüzhân

Osmanlıda namazlardan evvel camilerde Kur'ân-ı Kerim'den birer cüz okumakla görevli kişilere bu ad verilmektedir (Yılmaz, 2017, s. 101).

Nihânî insanın beslenip büyütülmesine bitkilerin yetişip meyve vermesini temsil göstermiştir. Eğerki ağacın çatalında istidat yok ise aşı tutmaz ve ne kendine ne de başkasına faydası olur, bu sözü o zaman cüzhândan okumak gerekir. Kur'ân'ı yeni öğrenen talebenin ne kendisine ne başkasına faydası olur, çünkü cüzhân Kur'ân'ı hissederek, anlamını düşünerek değil su gibi yüzünden okumaktadır:

V'eger yoġ ise istiᶜ dād gör anda
Aşı ṭuṭmaz ḳalır yabandan oḳu (135/14)

Ne kendine ne ṣāḥibine nefᶜ i
Olamaz bu sözü cüz-ḫāndan oḳu (135/15)

Hemān ṣāḥibine bir ḳuru yükdür
Emek ṣarfeyle hem reyyāndan oḳu (135/16)

Aşı tutmayan ağaç dalı ile Kur'ân'ı ezbere su gibi okuyan cüzhân arasında benzerlik kurulmuştur.

2.3.4.1.13. Tabip

Hekim, doktor anlamındadır. Dîvân şiirinde tabip aşk derdine ilaç bulsa da âşık ilaç istemez. Aşk hastasının can ve gönül derdine en iyi tabip sevgilidir. Sevgili hem derttir hem de tabiptir (Pala, 2004, s. 435)

Nihânî derdine sevgilinin tabip olmasını dilemiştir. Sevgiliye ait güzellik unsurları Hz. Ali'ye yüklenmiştir. Yanakları kırmızı yakut, boyu Tûbâ misalidir; ağzının içindeki dişleri bembeyaz inci misalidir; o kirpiğinin okunu Nihânî'nin göğsüne mızrak misali saplamıştır ve o sevgili Nihânî'nin derdinin tabibidir, Lokmân'ıdır:

Ruḫlarıñ yāḳūt-ı ḥamrā ḳāmetiñ ṭūbā miṣāl
Femiñ içre sinleriñ ṣan dürre-i beyżā miṣāl
Urduñ ol müjgān oḳunu ṣadrıma rümḥā miṣāl
Yine sen olsañ ṭabībim derde Loḳmānım ᶜ Alī (153/3)

Sevgili tabip olarak nitelendirilmiştir.

2.3.4.1.14. Gelin (Arûs)

Gelin; yüzü duvaklı, boynunda bir gerdanlık bulunan inci küpeli, alnında serbend olan, güzel kokular sürünmüş, al yanaklı, yüzü benli, gözleri sürmeli, kaşları rastıklı bir

güzeldir. O nazlı ve işvelidir. Bazı durumlarda felek, dünya, güneş, ilkbahar, gül, gonca, çemen, zafer, devlet, ikbal kendini gelin kılığında göstermektedir (Pala, 2004, s. 28).

Nihânî dünyayı geline benzetmiştir, ancak bu gelin vefasız bir gelindir. Bu pazara tuzağını kurup nice mert avlamıştır ve o mertler bir türlü kurtuluştan haz bulamamışlardır:

[c] Arūs-ı bī-vefā dünyā ḳurup dāmın bu pāzāra
Niçe merd ṣayd olup ḳaldı bulamadı rehādan ḥaẓ (85/3)

Dünya vefasız, acımasız, tuzak kuran bir gelin olarak nitelendirilmiştir.

2.3.4.1.15. Keşiş, Ruhban, Kral

Keşiş; "manastır rahibi, evlenmez rahip, karabaş" (Parlatır,2012, s. 889). Ruhbân; "keşiş, rahip, zâhid" anlamlarına gelmektedir (Parlatır, 2012, s. 1419).

XIX. yüzyıl milliyetçilik akımlarının şiddetli bir şekilde kendini gösterdiği, azınlıkların gizliden gizliye teşkilatlanıp ayaklandığı bir dönemdir. Akgündüz'ün (2002) belirttiği üzere bu dönemde Darende'de Ermeniler silah yığınakları oluşturmuşlar, Heyiketeği tepesi üzerinde kendileri için inşa ettikleri hükümet konağının içini silahla doldurmuşlardır. Bu dönemde komitacılara karşı olup Osmanlı taraftarı olan bazı ruhbanlar da Darende manastırlarında ikâmete memur edilmiştir (s. 356).

Nihânî, düşmanlarını keşiş, ruhban olarak nitelendirmiş ve bunların kendisine yol vermediğini, yoluna engel olduklarını belirtmiştir. Bunu hem gerçek anlamda hem de mecazî anlamda düşünmek mümkündür. Nihânî Hazretlerinin şeyh olduğu göz önünde bulundurulursa farklı din mensuplarının liderleri olan keşiş ve ruhbanların ona yol vermemesi düşünülebilir. Diğer taraftan bu keşiş ve ruhbanlar Nihânî'nin kendi nefsi de olabilir. Çünkü nefis insanın kendi içindeki düşmandır. Nihânî'ye bir taraftan düşmanları vesvese vermiş, herbiri bir hevese düşmüştür. Aynen keşiş ve ruhbânların krala yol vermemesi gibi bayrak çekip onun köşkünü yağmalamışlardır:

Bir ṭarafdan ᶜ adūm verdi vesvese
Her biri bir ḥālde düşdü hevese
Keşīş ruhbān yol mu verir **Menes**e
ᶜ Alem çekip tārāc etdi kāşānım (120/7)

Dîvân'da keşiş ve ruhban kelimelerinin gerek gerçek gerekse mecazî anlamda kullanılması şairin ve yaşadığı bölgenin bu görevdeki insanları görüp tanıdığını göstermektedir.

2.3.4.1.16. Sâkî

Sâkî; kadeh sunan, içki verendir. Bezm âleminin en önemli unsurlarındandır. Meclise neşe ve canlılık getirir, ortada dolaşarak içki dağıtır. Şairin gözünde sâkî sevgili derecesindedir ve bazen de çalgıcı olarak görev yapmaktadır. Bütün bu durumlarda sâkî güzelliği ile dikkat çeker. Hatta âşık içkiden değil sâkînin güzelliğinden sarhoş olur (Pala, 2004, s. 387). Tasavvufta ise sâkî; feyyâz-ı mutlak, bütün feyz ve sevginin kaynağı olan Allah, mürşid-i kâmil ve pîr-i tarîkattır (Uludağ, 2005, s. 305).

Sâkî gül çehrelidir ve içki sunmaktadır. Nihânî, gönlüne seslenerek onu sorgular. Ey gönül! Gül yüzlü sâkînin elinde ve içki meclisinde ne buldun; içki kadehinden ne süzdün ki âhın böyle? Sâkînin perçemi de gülbahçesine benzer. Akılsız ve şuursuz sâkî perçemini açıp gülbahçesi meydanı gibi gönlün aynasına cila vere:

Ne bulduñ bezm-i mülde **sāḳī**-i gül-çehre destinde
Ne süzdüñ cām-ı meyden ey dilā āhıñ neden āyā (12/4)

Ṣaḥn-ı gülşen gibi mir'āt-ı dile vere cilā
Şöyle bī-ᶜ aḳl u şuᶜ ūr **sāḳī** aça perçemini (156/3)

Sâkî elinden kadehi düşmeyen pervasız bir rinddir. "Meclisteki gönül ferahlığı o güzel, hoş, parlak şaraptan mı yoksa elinden kadehi düşmeyen bir rindden mi kaynaklanıyor." Tasavvufa göre yorumlandığında ise rind ve mürşid (sâkî), tekkede (mecliste) ilahî aşkı (meyi) sunan ve elinden tesbihi (kadehi) bırakmayan bir sâlik, ve şükreden bir gönül olarak karşımıza çıkmaktadır:

Bezimde tāb-ı dil sāḳī mey-i raᶜnā mıdır bilmem
Elinden cāmı düşmez rind-i bī-pervā mıdır bilmem (119/1)

Mey kadehinin devretmesi, bezmde içki kadehinin ortada dönüşünü anlatır. Sâkî ilk kadehi meclisin ulusuna sunar ve kadeh elden ele devreder. Herkes bir yudum aldıktan sonra yanındakine uzâtır veya sâkî sol eline içki testisini alıp sağ elindeki kadehi doldurarak tek tek herkese sunar. Buna *devr-i meclis* de denilmektedir (Pala, 2004, s. 114). Sâkînin yüzü renginden dolayı güle benzetilmiştir. *Dîvân*'da; eğlence meclisi kurula, gül çehreli sâkî Cem'in ayna kadehini suna, içki kadehleri devrede, şeklinde ifade edilmiştir. İçkinin geçtiği yerde Cem'in isminin geçmesi normaldir çünkü o, içkinin mucididir. Câm-ı Cem, esatire göre Cem'in şarap içtiği yedi madenden oluşan sihirli kadehtir. Ancak burada *âyine-câm-ı Cem"*den yani "Cem'in ayna kadehi"nden bahsediliyor. Ayna kadeh ise Cem'in *câm-ı cihân-nümâ* "dünyayı gösteren ayna"sına işarettir. *"Bir meşhur kadehtir ki selâtîn-i mâhiye ona tevârüsen mâlik olurlardı. Ve âlemin adl ü zulmü ve nizâm ü intizâmını andan seyrederlerdi"* (Onay, 2013, s. 103). Nihânî, meyhanede Cem'in ayna kadehinin devretmesiyle aslında Dünya'nın da devretmesini, Dünyanın aşk neticesinde ortaya çıkan bir ayna olduğunu tevriyeli bir şekilde anlatmıştır:

Ḳurula bezm-i ṭarab sāḳī-i gül-çehre ṣuna
Devr ede sāġar-ı mey āyīne-cām-ı Cemini (156/2)

Allah'ın sâkîsi mürşid-i kâmildir. Kudret içkisini art arda Hû sâkîsinden iç. Tasavvuf ilmini öğren bütün kaygılardan kurtul. Vücut ülkesini tamamıyla kötü huydan kurtar. Ben; toprak, hava, su ve ateşten değilim, daha bu zamanlar yok iken önceden vardım:

Pey-a-pey nūş edip ḳudret meyini sāḳī-i Hūdan
Ledünnī dersini fehm et ḫalāṣ ol cümle ġayġudan
Melek ḫaṣlet ola mülk-i vücūduñ külli bed-ḫūdan
Degilem od u yelden veya toprak ile ṣudan
Ben erden var idim erden henüz yoḳ idi bu ezmān (129/10)

Sâkînin gerçek ve mecazî anlamları iç içe verilmiştir. Görünüşte meyhanede içki sunarken aslında dergâhta müridlerine ilahî aşkı sunan bir derviştir. Âlem de aşkın devrettiği aynadan yapılmış bir kadehtir.

2.3.4.2. Sosyal Çatışma (Medrese-Tekke Çatışması, Rind-Zâhid Çekişmesi)

Tekke ve Medrese'nin temelleri Hz. Peygamber'in sağlığında bina ettiği iki kuruluşa dayanmaktadır. Medrese, Bedir Gazvesi'nden sonra okuma ve yazma bilmeyen Müslümanlar için açılan mektebe; tekke de Ashâbü's-Suffâ veya Ehlü's-Suffâ geleneğine bağlanır. Erken devir ulemâsının tasavvufun "bid'at" ve mutasavvıfların "zındık" olduğu düşüncesi tasavvufun islamî olup olmadığı tartışmalarını körüklemiş ve bu tartışmalar günümüze kadar yansımıştır. Büyük Selçuklu veziri Nizâmü'l-Mülk zamanında sünnî akidenin daha iyi savunulabilmesi için Nizamiye Medresesine ulemâyla birlikte mutasavvıflar da girmeye başlamıştır. Asıl fikrî değişim bir zamanlar aynı medresede kelam müderrisliği yapan fakat daha sonra tasavvufa meyleden İmâm-ı Gazâlî (1058-1111) ile başlamıştır. Osmanlı Dönemi'nde de siyaset dengesi devam etmiş ve ulemânın çoğu hem müderris hem de mutasavvıf olmuştur. Hacı Bayram Velî Hazretleri de bunlardan biridir (Bayrakdar, 1985, s.191-195).

XVII. yüzyıla gelindiğinde ise IV. Murad dönemi vaizlerinden Kadızâde Mehmed Efendi (ö. l635) ile Halvetî şeyhlerinden Abdülmecid Sivasî arasında cereyan eden dinî tartışmalar, toplumda ayrılıklara neden olmuştur (Bilkan, 2005, s. 121). Bu tartışma "Kadızâdeliler" veya "Fakılar" başlıklarıyla tarihte yer alır. "Fakı"lar (Fakîh) halk arasında bu hareketi başlatan kişiler olarak geçmektedir (Akkaya, s. 24, 2003). Bu çatışmalar Kâtip Çelebi'nin (1948) eserine de yansımış, *Mizanu'l-Hak fi İhtiyari'l-Ehakk'*tak "Hızır'ın Hayatı", "Teganni", "Raks", "Deveran", "Tütün", "Kahve", "Afyon Şurubu ve Diğer Keyif Verici Maddeler", "Resulu'llâh'ın Anne ve Babası", "Fir'avn'un İmanı", "Şeyh Muhiddin Arabî", "Yezid'e Lanet Okuma", "Bid'at", "Kabir Ziyareti", "Musafaha", "Rüşvet", "Sivasî Efendi ve Kadızade" (s. 6-50) gibi konular rind-zâhid tartışmasının ana konularını teşkil etmiştir (s. 6-50).

Zâhid ile rind tipi, gerek edebiyat gerekse düşünce dünyasında karşıt iki kutup olarak görülmüştür. Zâhid medrese ehli olup aklı öncelerken, rind meyhane/harabat ehlidir ve

onun için gönül ön plandadır. Meyhaneden kasıt ise tekkedir. Martin Heidegger'e göre (2007) "çatışmada tarafların kendine ait varlıkları yok olmaz, her biri kendi kendisinin iddiasındadır. Eser dünya kurarak, yeryüzü üreterek bu çatışmayı sürdürür. Hakikat bu çatışmanın sürdürülmesiyle gerçekleşir" (s. 108).

Nihânî mutasavvıf olup aynı zamanda mederese hocalığı yapmasına rağmen rind-zâhid çatışması eserin geneline dağılmış vaziyettedir. Rind ve zâhid tipleri *"Nihânî Dîvânındaki Tipler"* maddesinde de ele alındığı için burada sadece rind-zâhid arasındaki çatışmaya ağırlık verilecektir.

Nihânî zâhidi katı bir şekilde eleştirip onu irfana davet eder. Onu inkârcı, dedi koducu, kendini beğenmiş olarak nitelendirmiştir. Zâhidin şeyhânenin (dergâh) toprağına ayak basmasını diler. Onun medresede ömrünü boşa harcadığını, resmî ilmin kendisine fayda vermeyeceğini, bir tarikata girmesini belirtir. Bir seyyidin elinden tutup ledün ilmini öğrenmesini, nasihat verenin ise kendi nefsine öğüt vermesini ve "devir zikri"ne ayak basmasını ister:

Gel ey **zāhid** gel irfāna ayaḳ baṣ
Ḳoyup inkārı bürhāna ayaḳ baṣ (76/1)

Niçe bir ḳīl ü ḳāl *cāze yecūz*ı
Vücūbu terk et imkāna ayaḳ baṣ (76/2)

Beri gel olma ḫod-bīn mürşide uy
Ḳudūm-ı ḫāk-i şeyḫāna ayaḳ baṣ (76/3-9)

Rind-zâhid çatışmasıyla alakalı olarak Kâtip Çelebi'nin *Mizanu'l-Hak fi İhtiyari'l-Ehakk* (1948) adlı eserindedeki "Yezid'e Lanet Okuma" ve "Firavun'un imanı" konularına da değinilmiştir. Seyidlik iddiasında bulunan çok dindar ve münkir bir hoca Hz. Hüseyin'in Yezid'e boşuna biat etmemesinden, bu konuda haksızlığından ve Yezid'in haklı olduğundan ve Yezid'e buğz edip lanet okumanın caiz olmadığından bahsetmiştir. Bunun üzerine Nihânî bu hocaya seslenerek maaş aklı ile yani en alt seviyedeki yeme içme aklıyla ledünnî dersinin

bilinmeyeceğini söylemiştir ve nefsin hayaline uyanlar inatçı kimselerle toplansın diyerek ona çok kızmıştır. Buradaki vaiz veren hoca zâhid tipindedir. Nihânî, tebliğ edilen emirler varken farklı maksat arayanlar Firavun ve veziri olan Hâmân ile haşr olsun, demiştir:

Saᶜ ādet ṭālibi olan saᶜ īdān ile ḥaşr olsun
İhānet rāġıbı olan ᶜ anīdān ile ḥaşr olsun (130/1)

Maᶜ āş-ı ᶜ aḳl ile ḫˇācem ledünnī dersi bilinmez
Uyan nefsiñ ḫayāline merīdānile ḥaşr olsun (130/2)

ᶜ Acebdir **zāhid-i ḫod-bīn** maᶜ ārif lezzetin duymaz
Ḳalan tīh-i ḍalāletde sevīdān ile ḥaşr olsun (130/3-12)

Vaiz, tarikat ehline düşmandır. O konuları, olayları okur ve yazar; övünülecek vasıflar beyan eder, gerçek olmayan sözler söyler; tarikat ehline sövüp sayar, yolunu mühürler; zamanın ulularını hor görür ve aşk ehillerinin kalplerini çeşit çeşit yeniden yeniye bulandırır:

Oḳur mevżūᶜ ḥavādiṯler daḫı taḥrīr eder **vāᶜ iẓ**
Menāḳıblar beyān eyler dürūġ taḳrīr eder **vāᶜ iẓ**
Ṭarīḳat ehline düşnām rehin temhīr eder **vāᶜ iẓ**
Çıḳup kürsīye erbāb-ı demi taḥḳīr eder **vāᶜ iẓ**
Ḳulūb-ı ehl-i ᶜ aşḳı nev-be-nev tekdīr eder **vāᶜ iẓ** (87/1)

Kuru zâhid gel şimdi özür dile, doğru yola gir; bu yol, Allah korkusuyla günahtan kaçınmadır. Nihânî'nin "kuru zâhid" tabirini kullanmasının nedeni zâhidlerin bir şeyin özüyle değil kabuğuyla uğraşmalarından dolayıdır:

Gel imdi tarżiye ḳıl **zāhid-i ḫuşk**
Ṭarīk-i müstaḳīme gel ḥayādır (55/24)

Nihânî faḳîh için halk arasında kullanılan ve "fakîh" ten bozma olan "fakı" kelimesini de kullanmıştır. Ona göre fakıyı yolda koyan Arapçadır, artık Arapçanın devri geçmiştir

ve Türkçe okunması gerekir. Fakat bunu görüp anlamak lazımdır ancak fakîhin bu noktada bir sıkıntısı vardır, çünkü o kördür. Durum görene açıktır ve körün bunu anlaması mümkün değildir. Bu nedenle fakîhin yolda kalmaması için Nihânî'nin işaretlerini anlayıp ona inanması gerekir: (157/4)

Ey fakîh! Biz gönül gözünü asla kör yapmayız, aynanın pasını silip mertçe gelmişlerdeniz:

Ḳılmazız dil çeşmini hergiz biz aʿmā ey faḳīh
Jeng-i mir'ātı silip merdāne gelmişlerdeniz (64/2)

Zâhid; aklı düşük seviyede olup gönül gözü kapalı olan ve dini gösteriş olarak algılayan kaba sofu olarak çizilmiştir.

2.3.4.3. Eğlence Hayatı

Vakti hoş geçirmek amacıyla yapılan toplantılardır. Günlük hayatın monotonluğa dönüşen anlarında sıkıntıları yok ederek yepyeni bir heyecan oluşturan eğlenceler, "insan organizmasını da yorgunluk ve stresten belli bir süre uzaklaştırarak optimal bir uyanıklılık ve verimlilik derecesine ulaştırmaktır. Kaynaklara göre eğlencenin iki temel unsuru vardır: müzik ve yemek." Eğlenceler, toplumların sosyal yapıları ile günlük yaşantılarına dair önemli bilgiler verirler (Öztekin, 2006, s. 349).

2.3.4.3.1. Eğlence Meclisleri

2.3.4.3.1.1. Harabat (Meyhane)

Harabat; harabeler, viraneler anlamına gelmektedir. Şairler harabatı meyhane anlamında kullanmışlardır. Eskiden meyhanelerin izbe, rütubetli, mahzen ve bodrum katları gibi gizli işletilen yerler olmasından dolayı bu isimle anılma ihtimali yüksektir. Hayatın gamlarını, kederlerini, zorluklarını unutabilmek için şaire meyhane bir sığınak olmuştur (Pala, 2004, s. 192). Mutasavvıflar ise harabatı bir tekke olarak ele alırlar. Meyhaneden kasıt tekkedir. Dervişcemaloğlu (2014) gerek anlatıbilimde gerekse diğer alanlarda

mekân konusundan bahsederken bu kavramın gerçek ve mecazî kullanımları arasında bir ayrım yapmak gerektiğini, belitmiştir (s. 174).

Mehmet Zeki Pakalın (1971) "Harabat"ın mutasavvıflardaki anlamına şu şekilde değinmiştir:

> "...Şairle mutasavvıf zâhide karşı isyan ettiği vakit her ikisi de birer "Harabat" kurdular. Şairin harabatı…hayatın hiçliğine karşı bir zevk ilticagâhından ibaretti. Hâlbuki hayattaki gölgelerin arkasında asıl büyük hakikatin bulunduğunu bilen ve kendisinin ondan ayrı bir varlık olmadığına inanan mutasavvıf için bir harabat'ın büsbütün başka bir manası vardı: ummana karışan katre gibi, mutasavvıf da fâniliğinden geçerek Hak ile Hak olmuştur. İşte herkes bu ayrılığın farkına varmadığı için, zâhide, karşı isyanda müşterek olan şairle mutasavvıfın harabatı her vakit birbirine karıştırılıyor. Halbuki "Gülşen-i raz" tasavvuf âlemindeki "Harabat"ı pek iyi izah etmiştir…mutasavvıfların harabatı, mahv ve fenâ mertebesine yükselmiş âşıkların makamıdır… içtikleri şarap, Vahdet şarabıdır; kalplerinde yanan aşk, ilahî aşktır. Onlar nihayetsiz bir vecd içinde dinin şekli âyinlerinden, zühd ve takvadan ayrılmışlar, uzaklaşmışlardır; çünki aşk ateşi takvayı derhal yakıp mahveder. Bu mertebeye yükselenler için Kâbe ile puthane, mescit ile meyhane müsavidir…(s. 732).

Durmaz'ın (2003) belirttiği üzere Rindler *kâlû belâ*dan beri aşk sarhoşudur. Elest meclisinde kendilerinden geçmişlerdir ve o günden beri de kendilerine sunulan ilahî aşk şarabını tatmanın gururunu yaşarlar. Rind önceden sahip olduğu bu özelliğini daha sonra da meyhane köşelerinde devam ettirir (s. 82).

Nihânî, harabat meclisinin sarhoşu olduğunu belirtmiştir. Harabatla alakalı olarak gizli ve virane kelimelerinin kullanılması boşa değidir. Eskiden meyhanelerin gizli işletilen yerler olması ve oralarda bazı sırların konuşulması Nihânî'nin gizli hazinenin viranesi olmasıyla örtüşmektedir. Tasavvufî anlamda ise Hak Teâlâ hazretleri "Ben bir gizli hazineydim. Bilinmekliğime muhabbet ettim, bu âlemleri halk ettim" (Aclûnî, 1352, Cilt 2, s. 132) kudsî hadiste de belirtildiği üzere kâinâtı ilahî bilinmekliği için yaratmıştır. Hak gizli bir hazinedir ve Nihânî de gizli hazinenin viranesi olmuştur. O "varlık dünyası"nda gizlenmiştir ve deliler ülkesinde meşhur olmuştur. Rindin en belirgin özelliklerinden biri de dîvâneliğidir (Durmaz, 2003, s. 36):

Bezm-i ḫarābāt-ıñ mestānesiyem
Ḳayd-ı ᶜanāṣırda olmuşam mestūr
Bu genc-i ḫafīniñ vīrānesiyem
İḳlīm-i cünūnda olmuşam meşhūr (61/1)

Meyhanenin insanların dert ve sıkıntılarını unutmak için gittikleri bir yer olduğu gerçeği Nihânî'nin şiirinde de ortaya çıkmaktadır. O, kendi gönlünü sorguluyor; içki meclisinde ve gül çehreli sâkînin elinde ne bulduğunu, içki kadehinden neler süzdüğünü ve âhının nedenini sorar. Neler süzdün derken içkideki tortular onun sıkıntı ve dertlerini ifade etmektedir:

Ne bulduñ **bezm-i mül**de sāḳī-i gül-çehre destinde
Ne süzdüñ cām-ı meyden ey dilā āhıñ neden āyā (12/4)

Aşk meyhaneye benzetilmiştir. Bu meyhaneye girip sarhoş olan kendinden geçer ve malı menali terk eder ve her şeyi unutur. Hakk'ın feyzi ulaşınca kişi kemale erer:

Gir bu ᶜaşḳ **mey-ḫāne**sine terk ḳıl māl ü menāl
Tā füyūżāt-ı ilāhīden saña ere kemāl
Ḳahrına ṣabr et Nihānī keşf ola luṭf-ı cemāl
Ẕātiyā gel iste Ḥaḳdan rūz [u] şeb ḳurb-ı viṣāl
Vuṣlat-ı cānāndurur firdevs-i aᶜlādan ġaraż (80/5)

Mecliste içki kadehlerinin devretmesi bir gelenek haline gelmiştir. Mecliste bulunanlar halka şeklinde otururlar ve bu oturma şekli padişah dîvânını andırmaktadır. Padişah meclisinde de bir sultan vardır. Ser-halka adı verilen meclisin başı olan kişi baş köşede oturur. Herkes yerine oturduktan sonra meclisin en genci ya da en kıdemsizi ser-halkanın karşısına gelecek şekilde oturur. Musikî nağmeleri mecliste yayılmaya başlayınca sâkî devreye girer ancak o genelde içki içmez, kimseyle laubali olmaz. Ser-halka ile göz göze gelip izin aldıktan sonra servise başlar. Sâkî elindeki şarabın zehirli olmadığını ispatlamak için "evvel sâkî sonra bakî" fetvasınca ilk yudumu kendisi içer. Daha sonra başköşede oturandan başlamak üzere mecliste oturanlara kadehi sunar. Onlar da bir yudum alarak sâkîye tekrar verirler. Kadeh boşalıncaya kadar kadehi döndürerek servis yapar. Bu sırada meclistekiler şevke gelerek meydana atılırlar. Sâkînin asıl görevi bir kimsenin dudağının değdiği yerden bir başkasının içki içmesine fırsat vermeden kadehe hâkim olup döndürmek, rindleri idare etmek, sarhoş olanları halkaya almamak sâkînin başlıca görevleridir (Durmaz, 2003, s. 93). Nihânî, meclisin kurulup gül çehreli sâkînin içki sunmasını ve içkinin mucidi olan Cem'in ayna

kadehinin devretmesini ister. Aynı mısrada hem mey kadehini hem de Cem'in dünyayı gösteren ayna kadehini kullanmıştır. Dolayısıyla Nihânî, hem kadehin devretmesini hem de dünyanın dönmesini anlatmıştır. Tasavvufî manada ise dünya, Hakk'ın bir tecellisi, varlığın bir aynasıdır. Dolayısıyla "ayna kadeh" yani dünya Allah'ın tecellîsidir. Kadehin içindeki şarap ise ilahi aşktır. Allah aşk neticesinde dünyayı yaratmıştır buna mukabil mey neticesinde ayna kadeh devretmektedir:

Ḳurula **bezm-i ṭarab** sāḳī-i gül-çehre ṣuna
Devr ede sāġar-ı mey āyīne-cām-ı Cemini (156/2)

Meyhane mecazî anlamda ilahî aşkın sunulduğu bir tekke olarak kullanılmıştır.

2.3.4.3.1.2. Kahvehane

Osmanlıda ilk defa XVI. yüzyılda İstanbul'da görülen ve bir asır sonra Avrupa'ya yayılan kahvehaneler, sözlü kültürün yayılmasında önemli olmuştur. Kâtip Çelebi'nin *Cihannümâ*'da belirttiği üzere Kahvehanelerde *Muhammediyye, Battalnâme, Hamzanâme* gibi destanımsı dinî hikâyelerin okunması gelenektendir. Ayrıca Karagöz, Meddah gösterileri sunulmuş âşıklar yeteneklerini buralarda ortaya koymuşlardır. Kahvehanelere "mekteb-i irfan" ve "medresetü'l-ulemâ" gibi isimler de verilmiştir ve köylere varıncaya kadar yaygınlaşmıştır (Yaşar, 2019, s. 4).

Akgündüz'ün (2002) belirttiği üzere Nihânî'nin doğup büyüdüğü şehir olan Darende'de cenk okuma geleneği XIX. yüzyılda da yaygın bir şekilde sürdürülmüştür. Daha çok varlıklı kişilerin tahsis ettiği köy odalarında *Battal Gazi Cenkleri, Sîret-i Nebî, Kara Davut, Ahmediye, Âşık Garip, Sürmeli Bey* gibi eserler okunmuştur (s. 628).

Nihânî mektepte okumuş, yaramazlıklar yapmış ve bu şekilde günlerini geçirip çocukluk âlemini başından atmıştır. Bazen kahvehanede kahve içmiş bazen arkadaşlarına içirmiş; saz, santur, ney ona zevk vermiştir:

Bu ḥāl ile biraz eyyām geçirdiñ
Ṭıfıllıḳ ᶜālemin başdan uçurduñ

Gāh **ḳahve-ḫāne**de ḳahve içirdiñ
Ẕevḳ verirdi sāz [u] sanṭūr nāy saña (15/4)

Buradan kahvehanede kahve içildiği ve saz çalındığı anlaşılmaktadır. O dönemde birer kültür merkezi olan kahvehanelerde cenk ve hikâyelerin okunduğu, âşıkların saz eşliğinde halk hikâyeleri anlatıp mesleklerini icra ettiği düşünülmektedir.

2.3.4.3.2. Oyunlar

2.3.4.3.2.1. Aşık ve Çelik Oyunu

Aşık kemiği, en az iki en fazla dört veya beş kişiyle oynanan geleneksel bir oyundur. Oyun için küçük bir top ve en çok 8 aşık gerekir. İlk oynayan kişiyi seçmek için aşıklar elin içine alınıp atılır ve el üstünde en çok aşık tutan birinci oynama hakkını kazanmış olur (Bozbay, 2013, s. 157). Çelik oyunu ise *Darende Tarihi*'nde (Akgündüz ve diğerleri, 2002) verilen bilgiye göre iki grup arasında oynanıp gruplarda dört veya daha fazla kişi bulunan çocuk oyunlarındandır. Oyuncular sırayla çeliği havaya atar sopa ile vurmaya çalışırlar. Çelik havada giderken öbür oyuncu tarafından engellenmeye çalışılır (s. 637).

Nihânî bir dönem, çocukken aşık ve çelik oyunları oynamış, çamurları boynamış ve bir zamanda da aşka düşüp kaynamıştır.

Biraz vaḳit ṭıflım deyü oynadıñ
Aşıḳ çelik çamurları boynadıñ
Bir zamānda ᶜaşḳa düşüp ḳaynadıñ
Bunca mecāzīde ᶜömür ṣay saña (15/2)

*Dîvân'*da aşık ve çelik oyunları gerçek anlamında kullanılmıştır.

2.3.4.3.2.2. Gûy ile Çevgân Oyunu

Çevgân, eğri başlı bir nevi cirite verilen isimdir. Farsça olan bu tabir *Burhan-ı Kaatı'*da "cevlân" vezninde olup başı eğri cirit anlamına gelmektedir. Arapçada "sevlican" denmektedir. Çevgan aslında eskiden beri Türkler tarafından kullanılmış olup Memluklar devrinde çevgan kullananlara "çevgândâr" denilmiştir. *Divânü Lügâti't Türk'te* "çögen" adıyla geçmektedir (Pakalın, 1971, Cilt 1, s. 359). Oyundaki amaç, hakemin saha ortasında yere koyduğu bu topu, yarımşar saatlik devreler içinde, karşı takımın kalesine atarak sayı alabilmektir ve çok sayı yapan taraf, ortaya konulan ödülü almaktadır (Çavuşoğlu, 2008, s. 164).

Tasavvufta çevgen; "mukadderat, takdir olunan hükümler, bütün işlerin kahır ve cebir yoluyla takdir edilmesi" Gûy ise; "ilahî takdirin ve ezelî kader hükmünün gereği kahr ve cebr altında bulunma ve ezilmedir. Sûfiler Allah'ın iradesi karşısındaki insanı, değneklerin önündeki çevgân topu gibi görürler" (Uludağ, 2005, s. 96, 148).

Vahdet makamına ulaşmış bir mürid her şeyi bir görür. O, *cemü'l-cem* makamında Hakk'tan başka hiçbir şey görmez, her şeyi Hakk olarak görür. Vahdet lisanından konuştuğu için de bütün eşya, isim ve sıfatları kendisine atfeder. Nihânî de cemü'l-cem makamında vahdet lisanından konuşur. Aşkı var eden, onda karar kılan Nihânî'dir. Başka bir iş yapan, aslını işaret eden; başka diyarlara giden, dostu yakın eden; Mansur'u darağacı eden, yabancıları dost eden; her şeyi var eden, top ile çevgân Nihânî'dir. Allah'a ait vasıfların Nihânî'ye yansıdığı görülmektedir. Allah kâinatı aşk üzere yaratmıştır ve yine aşk ile ona dönülecektir. Nihânî de aşkta karar kılmıştır. Hallâc-ı Mansur aşk ile Allah'a ulaşmıştır ve vahdet makamında "Ene'l- Hakk" deyip dâr olmuştur. Bunlar hep Allah'ın takdiriyle olmuştur.

Menem ol ᶜ aşḳı vār eden menem anda ḳarār eden
Menem bir özge kār eden menem aşlın şiᶜ ār eden
Menem ᶜ azm-i diyār eden menem dostu civār eden
Menem Manṣūru dār eden menem aġyārı yār eden
Menem her varı var eden benimdir **ṭop ile çevgān** (129/4)

Bentte çevgân ilahî iradeyi temsil etmektedir; mukadderat, takdir olunan hükümlerdir. Top ise Allah'ın iradesi karşısındaki insanı temsil etmiştir. İnsan çevgen önündeki bir top misali yuvarlanıp gitmektedir. Nihânî vahdet dilince hem takdir edenin hem de takdir edilenin kendisi olduğunu belirtmiştir:

2.3.4.4. Mimarî

2.3.4.4.1. Hayme, Otağ

Hayme çadır demektir, cemi ise "hiyâm"dır. Türklerin ilk evi, ilk sarayı, ilk tahtgâhıdır. "Türklerin hele Osmanlıların çadırları hem mükemmel hem metin hem de dilnişîn"dir. Çadırı sadece Türkler değil diğer milletler ev ve harp vasıtası olarak kullanmışlardır. Osmanlıda askerî çadırlar yağmur, rüzgâr ve güneşe karşı sağlam olan olan pamuk bezinden yapılmıştır (Pakalın, 1971, Cilt 1, s. 779).

Otağ ise padişahlarla vezirlere mahsus çadırlara verilen isimdir. Çadırın bu ismi almasının sebebi "od" yani ateş yakılmasından kaynaklanmaktadır. Otağlardan padişahlara mahsus olanına *otağ-ı hümâyun,* sadrazamınkine *otağ-ı âsafî* denilmiştir. Otağ sıradan çadırdan farklı olarak büyük ve eteği süslüdür. Padişahınki ise hepsinden zinetlidir (Pakalın, 1971, Cilt 3, s. 741).

Nihânî otağı sultana tahsis etmiş, haymeyi ise halka mahsus kılmıştır. Beyit ve bentlerde kalp genelde bir eve benzetilmekle beraber 3 şiirde (92, 150, 152) çadır olarak nitelendirilmiştir. Nihânî bu şiirlerde betimleyici anlatım tekniğiyle çadırı gönle kurmuştur ve Allah'ı buraya davet etmiştir. Çadır sultanın yani Hakk'ın karargâhı olmuştur.

Gönül şehrine sultan yani Allah yüce tâkını ve hoş otağını kurmuştur. Bu nedenle her kimin yüreğinde Hakk'tan bir yara olsa sonunda dermana ulaşıp gönlü sağ olur. Çünkü Allah o gönül şehrindedir:

Marīż-i ᶜaşḳ olan dānā hīç ister mi devā-yı daġ
Fenā bezminde merdümler olur mu ᶜankebūta āġ

Ki dil şehrine sulṭān ḳurdu ṭāḳ-ı ᶜālī ḫoş otāġ
Her kim[iñ] kim derd-i Ḥaḳdan yüreginde olsa dāġ
ᶜĀḳıbet dermāna erip cān [u] gönlü ola ṣaġ (92/1)

Nihânî kalbe muhabbet çadırının kurulmasını, bu çadırda zikir kandilinin yakılmasını istiyor. Bu şekilde kalp zikirle aydınlanacaktır. Her isteyen istediği gibi girmesin diye kapıya tevhid topu asılacaktır. Bu kapının tokmağı tevhid topu olduğu için oraya sadece Allah girebilir. O çadırdan aşk ışıkları yayılmaktadır:

Yaḳ çirāġ-ı zikr ḳalbe ḳur muḥabbet ḫaymesin
Ḳapıya tevḥīd ṭopun envār-ı ᶜaşḳa eṣ-ṣalā (150/5)

Muhabbet çadırından bahsedildiği gibi gam çadırından da bahsedilmiştir. Âşıkların kalpleriyle Hz. Peygamber'in ayağının toprağı, gam çadırında onun aşkının ateşiyle tutuşmuş ve sanki sürme hokkası oldu:

Ḳulub-ı ᶜāşıḳān [u] ḫāk-i pāyıñ ḫayme-i ġamda
Ṭutuşdu nār-ı ᶜaşḳıñ ile gūyā sürmedān oldu (152/8)

Nihânî "çadır" ile "otağ" ayrımını yapmış, "otağ"ı gönül şehrine sultanın kurduğunu söylerken diğer "muhabbet çadırı" ve "gam çadırı" kavramları için "hayme" kelimesini kullanmıştır.

2.3.4.4.2. Tekke, Dergâh, Câmi

Tarikat üyelerinin âyinlerini icra etmek için kullandıkları ve oturup kalktıkları özel yerdir. Farsça tekyeden bozmadır. Dayanma, dayanılacak yer anlamına gelmektedir. Cem'i ise "tekâyâ"dır. Bazı küçük farklarla "zaviye", "hankah", "dergâh", âsitâne de aynı anlamda kullanılmaktadır (Pakalın, 1971, Cilt 3, s. 445).

Nihânî Medine'de, Mekke'de, Mübarek Kudüs'te, Akka'da; camide ve tekkede, her yerde Allah'ı çağırmaktadır:

Medīnede Mekkede Ḳuds-i Şerīf ᶜ Aḳḳada
Cāmiᶜ ü hem tekkede çağırıram [hū] dost dost (26/10)

Pîrin dergâhına layık olmanın şartı fakir ya da ilim sahibi olmaktır. Fakirlikten kasıt ise dünya nimetlerinden insanın kendisini soyutlamasıdır. Dergâha girebilmek için şartların sağlaması gerekir. Tâlib, mürid tarîkata girmek ve şeyhe bağlanmak isterse elest bezminde verdiği sözü yenilemesi ve şeyhine bağlılığını ikrâr etmesi gerekmektedir. Yoksa Allah'ın kapıcısı olan mürşid ikrarsızları içeri koymaz:

Līk iḳrārsızı ḳoymaz ḥācib-i sulṭāndurur
Dergeh-i pīrāna lāyıḳ yā faḳīr yā z̲ü-fünūn (124/5)

Tekke, dergâh, cami kelimeleri gerçek anlamlarında kullanılmıştır.

2.3.4.4.3. Kalenderhâne (Şeyhâne)

Osmanlıda özellikle bekâr, seyyah kalenderlerin barınması ve geçinmesi için kalenderhâneler yapılmıştır. Bazı vakfiyelerde şeyhlik görevini üstlenecek olan kişilerin de bekâr olması şartı koşulmuştur. Kalenderhânelerde bekâr şeyhlerin ikâmet ettiği bölüme de *kasr-ı şeyhâne* adı verilmiştir. Bütün kalenderhânelerde barınma işlevinin önemli olması sebebiyle dervişlerin ikametine ayrılan hücreler mimari programın vazgeçilmez unsurları arasında yer almıştır (Tanman, 2001, s. 249, 250).

Nihânî; kibirli olmayıp beri gelinmesini, mürşide uyulmasını ve şeyhânenin toprağına ayak basılmasını nasihat eder. Kendini beğenmişlik, Kalenderîlikle uyuşmayan bir davranıştır. Şeyhânelerin Kalenderhânelerde bulunması ve kalenderîlikte kendini beğenmişliğe yer olmamasından dolayı Nihâni "şeyhâne" ve "hod-bîn" kelimelerini bağlamlı kullanmıştır:

Beri gel olma ḫod-bīn mürşide uy
Ḳudūm-ı ḫāk-i şeyḫāna ayaḳ baṣ

Nihânî, mürşide uyup şeyhâneye ayak bas, kendini beğenmiş olma derken dolaylı olarak Kalenderîliğe davette bulunmuştur.

2.3.4.4.4. Ev (Dâr), Manastır (Deyr), Saray

Dâr; "sahip, malik, darağacı, ev, yurt, savaş" gibi anlamlara gelmektedir (Devellioğlu, 1993, s. 165). Metnin bağlamında ise "ev" olarak kullanılmıştır. Deyyâr ise; "dâr" ve "saray" kelimeleriyle ilgili olarak olarak bir mekânı işaret etmektedir. Arapçada Hristiyan manastırlarını ve bazen de keşiş hücrelerini tanımlamak için *devr, deverân* (dönmek, dolaşmak; yönetmek) kökünden gelen deyr (üzerinde oturulan yer, ev) kelimesi kullanılmış, keşişler aynı kökten gelen *deyyâr* ve *deyrânî* kelimeleriyle de ifade edilmiştir (Gürkan, 2003, s. 558). Tasavvufta ise "deyr" kelimesi "manastır, meyhane" anlamlarının yanında "insaniyet âlemi" olarak geçmektedir (Uludağ, 2005, 107).

Nihânî, bu dünyaya ait ne varsa şan, şöhret, ev, manastır, at, ipek, bahçe, saray ve para; bunların hepsinin terk edilmesini istiyor. Deyyârın "manastır" dışında tasavvuftaki "insanlık âlemi" yani dünya manası düşünülürse Nihânî bu dünyayı terk etmeyi nasihat ediyor. Dünyayı terkten kasıt ise bu âleme ait güzel görünen her şeyden vazgeçerek nefsi öldürüp "fakr ü fenâya" ulaşmaktır. Yünden, yapağıdan yapılmış eski elbise giy ve bundan utanma. Ey sevgili! Mal, mülk, kavim, tarikat arkadaşları her ne varsa terk et, bunlar sana baş ağrısı verir:

Nām [ü] neng [ü] **dār** [u] **deyyār** her ne var
Esb [ü] dībā bāġ [u] **serāy** [u] dinar
Köhne peşmīne giyip hem ol bī-ᶜ ār
Māl [ü] milk [ü] ḳavm [ü] iḫvānuñ e-yār
Terk et anları saña verir ṣudāᶜ (88/3)

Manastır anlamına gelen "deyr" kelimesi "zünnâr" kelimesiyle kullanılmıştır. Zünnar Hristiyan keşişlerin çıplak bedenlerine doladıkları kıldan yapılmış kaba kuşaktır (Sami, 1317, s. 687). Manastır ve zünnar, gayr-i İslamî motifler olduğu için şiirde bu kelimeler dinden uzaklaştıran unsurlar olarak kullanılmıştır. Nihânî, zâhidi eleştirisinde bütün bunlardan vazgeçmiş gibi görünse de aslında gözünün hâlâ dünya zevk ve nimetlerinde olduğunu belirtmiştir:

Ẓavāhirde beli zünnārīden hem deyrden geçdiñ
Gözüñde kuḥl seriñ ebyaż ki dehr[d]e seyrden geçdiñ
İçinde ḥubb-i māl [ü] cāh ki mümsik ḫayrdan geçdiñ
Reh-i ḫavf [u] recāda ārzū-yı ġayriden geçdiñ
Der-i ehl-i sivāya ilticādan geçmediñ gitdiñ (107/5)

Dâr ve deyr, insaniyete ait kavramlar olarak düşünülmüş ve bunların Allah'tan uzaklaştırdığı ve terk edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

2.3.4.4.5. Kasır (Köşk)

Kasır, sanat ve mimarlık tarihi içerisinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlıda aynı yapılar için hem kasr hem de köşk ismi kullanılmıştır. Hükümdar ya da beylerin yaşadıkları yerler olması bakımından kasır, köşk, saray ve iç kale arasında çok bir fark gözetilmemiştir. Bu yapılar bazen etrafı boş arazi olan ağaçlık yerlerde münferit olarak inşa edilirken bazıları da bir saray yapısının ya da bir meskenin duvarı içinde ana binadan ayrı olarak inşa edilmiştir (Çoruhlu, 2001, s. 555).

Nihânî köşkü aşkın eserleri içinde görüyor. Ona göre köşk, binek atı, değerli inci, yeni doğmuş bebekler, Hakk'ın cemal sıfatının tecellîsidir:

Ḳaṣr [u] burāḳ dürr-i ṣemīn vildān ḳamu āṣār-ı ᶜaşḳ
ᶜArż-ı cemāl-i yār eder (97/20)

Âlemdeki her şey aşk neticesinde tecellî etmiştir ve kasr da bunlardan biridir.

2.3.4.4.6. Cumba, Balkon (Gurfe)

Gurfe, *Lugat-ı Nâcî*''de "çardak, köşk" olarak geçmektedir (Naci, 1221, s. 549). *Kâmûs-ı Türkî'*de ise gurfe "cumba, balkon, çıkıntılı pencere" olarak tanımlanmıştır (Sami, 1317, s. 965). Parlatır (2012), her iki lugattaki tanımları birleştirerek "çardak, köşk, balkon, cumba" olarak tanımlamıştır (s. 526).

Nihânî, âlemde güneşin doğup her cumbadan ışığın içeri girerek elbiselerin nurla dolduğunu ifade eder. Güneşin doğmasını Hakk'ın varlığına delil olarak gösterir:

Ne varsa vaḥdetiñ sırrı degil mi vech-i Ādemde
Ki her bir şān ile mevṣūf olan Ādemde ḫātemde
Muḥibb-i āl ü evlādıñ dökülür ḫūnu mātemde
Saña yetmez mi bu ḥuccet güneş kim doġsa ᶜ ālemde
Girer her ġurfeden pertev olur çün cāmeler pür-nūr (59/3)

Gurfe kelimesi metnin bağlamında cumbaya daha uygun düşmektedir. Çünkü güneş daha çok pencerelerden içeri girer.

2.3.4.4.7. Kale (Hisar)

Kale, şehir için muhafız gücü; askerî, kısmen idarî ve teknik birimlerinin teşkilatlandığı müessesedir. Şehri ve halkı saldırılara karşı koyabilmek için genelde sarp ve ulaşımı güç olan yerlere yapılmıştır. İlk çağ şehirlerinin çoğunda ise kaleler şehir hayatının merkezi olmuş "kale şehirler" oluşmuştur. Nihânî'nin hayatının geçtiği yer olan Darende, başlangıçta bir kale şehridir ve kale Tohma Nehri kenarında sarp bir kaya üzerine yapılmıştır. Hanifî Hoca Darende'de büyük küçük yedi kalenin bulunduğunu bildirir (Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 179, 537).

Nihânî'nin yaşadığı coğrafyanın bir unsuru olarak kaleyi şiirinde metafor olarak kullanması yadırganamaz. O, tevhid kalesi içinde sağlam ve hoş bir hisar yapar ve şeytan nefisten korkanları kendi yaptırdığı bu kaleye davet eder. Dıştaki kale tevhid kalesidir ve imanı temsil etmektedir. İrşadın şahı (Allah) çok önceden o kaleyi yani kalbi başkent yapmıştır, kim ki o şahın ordusu olursa o kaleye yani kalbe kabul olunur, tasdik muamelesi görür. Elest bezminin sırrını tam manasıyla yenileyen, tam iman edenler o kaleye yani tevhid kalesine dahil olur ve rehber olup yol gösterir:

Kim ki nefs-i ehremenden ḫavf eder gelsin baña
Ḳalᶜa-i tevḥīd içinde ḫoş ḥisār yapdım mütūn (124/2)

Şāh-ı irşād ol ḥiṣārı pāy-taḫt etdi ezel

Kim o şāhıñ ceyşi olur bī ʿati aña nümūn (124/3)

Sırrını bezm-i elestiñ eyleyen tecdīd-i tām
Dāḫil olur ol ḥiṣārа reh-ber olup reh-nümūn (124/4)

Kalenin içinde başka bir kale yapılması iç içe iki kaleyi düşündürmektedir. Nihânî'nin yaşadığı coğrafyada birden çok kalenin varlığı tarihî ve sosyal bir gerçektir, ancak kalenin içinde tekrar bir kale daha yapılması daha çok sağlamlığı ifade etmek için kullanılmıştır.

2.3.4.4.8. Mektep

Mektep "yazmak" anlamına gelen "ketb" kökünden türemiş olup ism-i mekân çekimiyle mekteb olmuştur. "Mektebe" şekli ise kütüphane için kullanılmıştır. Hz. Peygamber Devri'nden bu yana Araplarda okuma yazma ve Kur'ân öğreten okullar "küttâb" olarak geçmektedir. Küttâbın öğrenim gören sıbyanlarlar için kullanıldığını savunanlar da olmuştur. Ancak mektep kelimesi XIX. yüzyıldan itibaren bugünkü anlamı olan okul karşılığında kullanılmıştır (Bozkurt, 2004, s. 5).

Nihânî, hayatını anlatırken mektepteki yaşantısından bahsetmiştir. Çocukluk yıllarında okulda hem Arap hem de Fars dilini öğrenmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Çocukken farklı dinden olanlara, yıldızlara tapan putperestlere atıp tuttuğunu, çocuk hayaliyle onları pencereden sarkıttığını, bazen de gevezelik ettiğini söyler:

Oḳuduñ **mekteb**de biraz ḫ ̌āceden
Gāh ʿ Arabī gāhī Fārsī heceden
Gāh ṣābi ṣarḳıtdıñ gece bāceden
Gāh da boş boġazlıḳ düşdü pāy saña (15/3)

XIX. yüzyılda yaşamış olan Nihânî'nin mektep kelimesini gerçek anlamında kullandığı görülmektedir.

2.3.4.4.9. Medrese

Dârü'l-fünûn, üniversite için kullanılan bir tabirdir. Medrese Arapça ders okunacak yerle beraber talebenin içinde oturup ders okuduğu bina anlamına da gelmektedir. Çoğulu ise "medâris"tir. İslam'da ilk medreseyi Nizâmü'l-Mülk'e isnat edenler ilk medresenin Medrese-i Nizâmiyye olduğunu belirtmişlerdir. Osmanlıda ise ilk medreseyi yaptıran Orhan Gazidir (Pakalın, 1971, Cilt 2, s. 436).

Nihânî'nin yaşadığı yer olan Darende Kazası'nda kayıtlara göre XIX. yüzyılın sonlarında 20 İslam, 4 Hristiyan mektebi 5 de medrese mevcuttur (Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 480). Kaynaklara Nihânî, Cebecizâde Mehmet Paşa Medresesi'nde müderrislik yapmıştır ve birçok öğrenci yetiştirmiştir. Yetiştirdiği şahıslar arasından daha sonra Darende'nin önemli şahsiyetleri yetişmiştir (Cengiz, 1987, s. 167; Akgündüz ve diğerleri, 2002, s. 485).

Nihânî'nin müderrisliği yanında mutasavvıflık yönünün ağır bastığı görülmektedir. O, medresede ömrün boşa geçirildiğini ve bir pîrin dergâhına ayak basılması gerektiğini belirtir:

Niçe bir **medrese**de ᶜ ömrü żāyiᶜ
Gidip dergāh-ı pīrana ayaḳ baṣ (76/4)

Arapçadan Farsçadan vazgeçelim; medreseden, kürsîden, fıkıh ilminin üstadlığından, aşırı dindarlıktan, derse ait şeylerden uzaklaşalım; Türkçeyi uğursuz görmeyelim:

Vāzgeçelim ᶜ Arabīden Fürsīden
Ṣarf edelim **medrese**den kürsīden
Faḳīhlikden zāhidlikden dersīden
Görmeyelim menḥūs ile Türkceyi (157/2)

Medrese hocalarının XIX. yüzyılda Arapça ve Farsçaya ağırlık verip dildeki sadeleşme hareketlerine çok katılmak istemedikleri anlaşılmaktadır[1].

2.3.4.4.10. Mezar Taşı

Osmanlıda mezar taşları devletin geçirdiği evreleri yansıtması açısından önemli olmuştur. XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar mezarların baş kısmında şâhide olarak adlandırılan kitabeli taşların tepelerinde genellikle başlık bulunmazken belli bir dönemden sonra mezar taşlarındaki gül, tâc, sarık, fes veya kavuk gibi unsurlar mezardaki şahsın cinsiyeti, mesleği, mensup olduğu tarikat veya taşıdığı ünvana işaret etmiştir. Taşların üzerine ölümü, insanların fâniliğini ve bâki olanın Allah olduğunu belirten ibareler, şiirler, dualar ve darbımeseller yazılmıştır. Kişinin ölüm tarihi mezar taşlarının sonuna genellikle doğrudan kaydedildiği gibi bazen de ebced hesabıyla tarih düşürülmüştür (Bozkurt, 2004, s. 520).

Nihânî, sağlığında iken ölümünden sonra mezar taşına yazılıp dikilmek üzere bir tarih manzumesi hazırlamıştır. Bu manzumeyi ölümünden 12 yıl evvel yazmış ve son mısrada ebced hesabıyla ölümüne tarih düşmüştür. Nihânî vefatı için tahmin ettiği tarih olan 1307'de hayata gözlerini kapaması dikkat çekicidir. Birçok mezar taşlarından farklı olarak Nihânî kendi mezar taşı kitabesini vasiyet olarak kendisi hazırlamıştır ve bu şiirin başlığı şu şekildedir:

ᶜ Azīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ İrtiḥālinden Ṣoñra Mezār-ı Şerīfi Ṭaşına Yazılıp Rekz Olunmaḳ Üzere Müşārün İleyhiñ On İki Sene Aḳdem Ḥayātında İnşā Buyurduḳları Tārīḫ-i Ledünniyātıdır (147).

Şiir, Nihânî'nin kendi şahsında insân-ı kâmilin ve diğer insanların hayatlarının bölümlerini ihtiva etmektedir. Allah'tan başlayan insanın birçok ulvî mertebelerden geçerek nasût âlemi olan dünyaya gelmesi, insanların arasına karışması, fenâfillah ve

[1] Çalışmamızın *Giriş Bölümü*'nde, II. Abdülhamid zamanında Türkçenin resmî dil olarak kabul edilmesinden ve Eskicilerle Türkçeciler arasındaki fikir çatışmalarından bahsedilmiştir.

bekâbillah mertebelerine ulaşması, tabuta girmesi, berzah âleminden geçerek tekrar Allah'a dönmesi şeklinde intikal etmektedir:

Meyānda berzaḫ-ı kübrā
Bu tenle bu cesed gūyā
Budurur neş'e-i uḫrā
Bu müfred girdi yāḳūta (147/4)

Çü Ḥaḳdan bed olup geldim
Yine Ḥaḳḳa rücūᶜ ḳıldım
Fenāfī'ş-şeyḫ nedir bildim
Girüben devr-i ṣamūta (147/5)

Aziz müşarün ileyhin vefat tarihinin "*Cem-i aḫlāḳ-ı nāᶜūta*" mısrasının hesabında tamamlandığı eski yazı metinde derkenarla belirtilmiştir. Mısra günümüz Türkçesine çevrildiğinde "Cemiyetin ahlak padişahı" anlamına gelip ebced hesabına göre 1307'ye denk düşmektedir. Nihânî uyanmış, ceddine sığınarak şahlar meclisine ulaşmıştır. O cemiyet ahlakının padişahıdır:

Nihānī intibāh etdi
Çü ceddini penāh etdi
Vuṣūl-i bezm-i şāh etdi
Cem-i aḫlāḳ-ı nāᶜūta (147/7)

Mezar taşına şiir yazma ve ölümüne ebced hesabıyla tarih düşürme geleneği tespit edilmiştir. Bu durum şahidelerdeki kitabelerin içeriği hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

2.3.4.5. Maddî Varlık Unsurları

2.3.4.5.1. Ev (Dâr), Bağ, Bahçe

Ev, bağ ve bahçe, maddî varlık unsurlarındandır. Ev hem barınma mekânı hem de kişiye prestij sağlayan mimarî yapıdır. İnsanlar maddî varlık nispetlerinde ev sahibi olurlar. Maddî varlık seviyesi düşük olanlar sadece ihtiyaçlarını karşılayacak oranda evlere sahip olurken yüksek olanlar daha lüks ve konforlu evlerde otururlar. At, savaş ve binek hayvanı olması nedeniyle eski Türklerden itibaren en az ev kadar önemli maddî varlık unsurlarından olmuştur. Anadolu'da bağı bahçesi olan zengin sayılır. Halk tarlasını, bağını ve bahçesini eker; oradan kaldırdığı mahsülüyle bir yıl geçimini sağlar, fazlasını ya ikinci yıla istif eder ya da pazarda satar. Büyük baş hayvanların da etinden, sütünden faydalanır aynı şekilde fazlasını şehire götürüp satar. Anadolu'da vatandaşın arazisi, hayvanı ne kadar fazlaysa o oranda varlıklı sayılır.

Mutasavvıf bir şair olan Nihânî bağ, bahçe, ev, saray, deve ve koyun gibi bütün bu dünya unsurlarından vazgeçip eski elbise giymeyi ve bundan utanmamayı nasihat eder. Diğer şekilde mal mülk, kavm ihvan, şan şöhret insana baş ağrısı vermektedir:

Nām [ü] neng [ü] **dār** [u] deyyār her ne var
Esb [ü] dībā **bāġ** [u] serāy [u] dinār
Köhne peşmīne giyip hem ol bī-[c] ār
Māl [**ü] milk** [ü] ḳavm [ü] iḫvānuñ e-yār
Terk et anları saña verir ṣudā[c]

Hayatı boyunca Doğu Anadolu bölgesinde, o zamanlar, Sivas vilayetine bağlı Darende kazasında yaşayan Nihânî, maddî varlık unsurları olarak bağ, bahçe, ev, saray, deve ve koyun gibi unsurlardan bahsetmiştir. Bu unsurlar aynı zamanda yöre halkının nasıl yaşadığı ve geçim kaynakları hakkında ipucu vermektedir.

2.3.4.5.2. Para

2.3.4.5.2.1. Altın (Zer)

Altın kelimesi Moğolca "külçe halinde olan altın" manasındaki "altyan" kelimesinden gelmiştir. Acemistan Moğolları "damgalı altın sikke" manasında kullanmışlardır. Osmanlılara intikalinde de aynı manada yaygınlık kazanmıştır. Osmanlılarda ilk altın para Fatih zamanında basılmıştır (Pakalın, 1971, Cilt 1, s. 452).

Nihânî, altını bir para birimi olarak kullanılmıştır. Çünkü mal, bahçe, deve ve koyun gibi malların altınla mı elde edildiğini yoksa batıl inancın talih lugatından ya da ağdalı lugattan çıkıp miras mı kaldığını sorgular. Malın kazanılıp altınla alınabileceği gibi şans eseri miras kalabileceğini de işaret eder:

Māl bāġce deve farżā ġanem zerile midir
Yoḳsa lüġat-i muṣṭaliḥ-i zuᶜ mile vāriṣ (37/2)

Hayatta kimi insanlar bütün gücüyle gayret gösterirken kimisi altınına güvenmektedir. Kimisi Allah aşkından uzaktır; kimisi sadıktır ve pîrlere meyillidir:

Kimisi zūr ile ġayūr olupdur
Kimisi zerine maġrūr olupdur
Kimi ᶜaşḳu'llāhdan mehcūr olupdur
Kimisi ṣādiḳdır pīrāna mā'il (113/3)

Altın, bir para birimi olmakla beraber "zer-kâr" kelimesiyle altın işlemeciliğine atıfta bulunulmuştur. Bu da XIX. yüzyılda altının işlendiğini ve takı yapımında kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Beyitte geçen "meder" (kuru balçık) kelimesi de altının dağ kenarındaki akarsu balçıklarından çıkarıldığını hatırlatmaktadır:

Maᶜden ḳalāy avānı zer ḳurşun nuḥās [u] sīm meder
Āhenger [ü] zer-kār eder (97/23)

Altın, bir mal karşılığının değeri nispetinde ödenen ücret karşılığı olarak kullanılmış ayrıca bu dönemde altının işlendiğine dikkat çekilmiştir.

2.3.4.5.2.2. Dinar

Latince "denarius" kelimesinden Arapçaya "dînâr"olarak geçmiştir. Şemseddin Sami (1317) "Eski bir altın sikke ki takriben bir çâryek lira kıymetinde idi" ifadesiyle tanımlamıştır (s. 645). Araplar altın paralara dinar adını vermişlerdir. Ancak Araplara geçtikten sonra küçük ölçüler hükmünde kullanılmış ve itibarını değiştirmiştir. Osmanlılar zamanında bastırılan altın sikkelere dinar denilmemiş, altın kelimesi kullanılmıştır (Pakalın, 1971, Cilt 1, s. 452).

Nihânî "dinar" kelimesini para yerine kullanmıştır. Ev, at, bağ bahçe gibi maddî varlık unsurlarındandır ve Nihânî bütün bunların terk edilmesini ister. Dünya malının insana baş ağrısı vereceğini ifade eder:

Nām [ü] neng [ü] dār [u] deyyār her ne var
Esb [ü] dībā bāġ [u] serāy [u] dinār
Köhne peşmīne giyip hem ol bī-ᶜ ār
Māl [ü] milk [ü] ḳavm [ü] iḫvānuñ e-yār
Terk et anları saña verir ṣudāᶜ (88/3)

Dinar gerçek anlamında para olarak kullanılmıştır.

2.3.4.6. Yiyecek İçecek

2.3.4.6.1. Biryân

Biryân, Farsça bir kelime olup kebap anlamına gelmektedir. Tava, tepsi gibi şeylerde susuz veya az suda pişirildikten sonra kızartılan et yemeğidir. Anadolu'da toprak çukurda pişirilip adına "pîren" denilmektedir (Devellioğlu, 1993, s. 109).

Nihânî nübüvvet dersiyle İdris'e ermiş, terzi olup ders vermeye başlamış, İblis'e yanılması için lanet okumuştur. O sayfasının başında yanıp kavrulmuş ve vahdet makamına ulaşmıştır:

Nübüvvet dersiyle erdim İdrīse
Ḫayyāṭ oldum bed eyledim tedrīse
Laᶜ net etdim yañılsın deyü İblīse
Ṣadr-ı ṣaḥīfemde **biryān** idim men (127/20)

Biryân kelimesi yan anlamında yanmak kavrulmak, yanmaktan acı ve ızdırap çekmek olarak kullanılmıştır.

2.3.4.6.2. Kebap

Doğrudan ateşte ya da kap içerisinde pişirilen et. "Ateşte alazlanarak ya da kavrularak pişirilen her türlü nesne" anlamında kullanılmaktadır (Devellioğlu, 1993, s. 500).

Nihânî'nin ciğeri sazın ateşiyle yanıp kebap olmuştur. Nağmehânlar, yani türkü söyleyenler aşktan bir kitap açmış ve okuyarak hakiki şarabı yani ilahî aşkı uzaklaştırmışlardır. Nihânî'nin vücut ülkesi harap olmuştur çünkü onun aşk deryası dalgalanmıştır.

Naġme-ḫanlar açdı ᶜaşḳdan bir kitāb
Okuyup dūr etdi ḥaḳḳānī şarāb
Sūz-ı sāzla oldu cigerim **kebāb**
Bu vücūdum milkini ḳıldı ḫarāb
Çün temevvüc eyledi deryā-yı ᶜaşḳ (100/2)

Kebap kelimesi "yanmak" anlamında kullanılmıştır.

2.3.4.6.3. Şarap

Arapça "şurb" kökünden türeyip çoğulu "eşribe"dir. İçilecek şey anlamına gelmektedir. "Bâde, hamr, mey, sahpâ" kelimeleri şarabın kapsamında değerlendirilir (Devellioğlu, 1993, s. 978).

Nihânî gençlik yıllarında gönlünün içkiye ve güzellere düşüp dost aramaya çıktığını ve bazen memlekette gezdiğini; hafta, gün ve ay bilmez olduğunu belirtir:

Düşdü göñlüñ gāhī mey [ü] ḫubāna
Muḥibb aramaġa düşdüñ cevlāna
Gāhī memleketde çıḳdıñ seyrāna
Bilmez olduñ hafta eyyām ay saña (15/5)

Gizli aşk; zakkum, sıcaklık, acı ve şaraptır. Bunların hepsi bu manada bilgi verir:

Zaḳḳūm ḥamīm telḫ [ü] şarāb bu cümlede ızmār-ı ᶜaşḳ
Maᶜnāda istiḫbār eder (97/22)

Aşk ehli olanlar mey çeker, dostlar düzülür; kadehler devreder, gözler süzülür; sevgili sâkî olur, perçem çözülür; erler meydanına kusur ve acizlik yaraşmaz:

ᶜAşḳ ehli mey çeker iḫvān düzülür
Ḳadeḥler devr eder gözler süzülür
Maḥbūb sāḳī olur perçem çözülür
Ricāl meydānına yaraşmaz ḳāṣır (62/5)

Nihânî diğer şaraplarla izzet şarabını birbirinden ayırt etmektedir. İzzet şarabı, ilahî aşkı temsil eder. Nihânî izzet şarabını içenleri davet etmektedir, çünkü kendisine de bu aşk kadehinden gizli bir şekilde (sırlar âleminde) içmek layık olmuştur:

Bir ḳadeḥ ᶜizzet şarābın nūş eden gelsin bize
Ben de içdim bāde-i ᶜaşḳı nihān oldu sezā (11/4)

Şarap ve mey kelimelerinin ilahî aşkı temsil etmekle beraber gerçek anlamlarında kullanıldığı da görülmüştür.

2.3.4.7. Süs Taşları

2.3.4.7.1. İnci

Latince ismi "pearl"dir. Organik menşeli taşlardan olup hakiki inci, kültür incisi, Japon incisi, yüzeyi eğri olan Barok incisi, sahte inci, taklid inci, boncuk inci, sedef inci, Majorca incisi, balmumu inci gibi birçok türleri bulunmaktadır. Siyah inci, oltutaşına kuyumcuların taktığı isim olup inciyle bir ilgisi yoktur (Ethem, 1990, s. 158).

İnci, bir deniz hayvanı olan sadefin karnında oluşur. İnanışa göre, nisan ayında sahile çıkan sadef, yağmur damlasını yutup denize döner. Denizde tuzlu su ortamında bu saf yağmur tanesi hayvana ıztırap vermeye başlar ve sadef bunun acısından kurtulmak için bir sıvı salgılar. Bu sıvılar katılaşarak birbiri üzerine yapışır ve böylece inciyi oluşturur. En güzel inciler Aden'de çıkmaktadır (Pala, 2004, s. 126).

Nihânî kendisini incilerin incisine benzetmiştir. Şaşılacak bir hal içinde kaldım, bilinmez inciler incisiyim; sırtıma şalımı giyindim, fakat ne halde olduğumu, hayırlı insanlar arasına karışıp karışmadığımı bilmiyorum, şeklinde ifade etmiştir:

ᶜ Acebdir ḥāl ile ḳalam bilinmez **dürr-**i **le'ālem**
Geyindim egnime şālım nemīdānem ki men ebrār (57/2)

İnci, aşkın eserleri içinde yer almaktadır. Aşkın eserleri; köşk, binek atı, değerli inci, yeni doğmuş bebekler, bunların hepsi sevgilinin yani Allah'ın güzelliğini ortaya çıkarır. Onun cemâl sıfatının tecellisidir:

Ḳaṣr [u] burāḳ **dürr-i şemīn** vildān ḳamu āṣār-ı ᶜ aşḳ
ᶜ Arż-ı cemāl-i yār eder (97/20)

Vicdan zevki inciye, uğursuz nefis de altına benzetilmiştir. Nihânî, vicdan zevkinin incisi isteniyorsa uğursuz nefsin altınına galip gelinmesi gerektiğini belirtmiştir. Kaçıp takva ile iyiliğe, güzelliğe ermeyi; bu şekilde davranılırsa hakikat sırrına ulaşılıp az zamanda bilginin ulaşacağını bildirmiştir:

Rāġıb iseñ ẕevḳ-i vicdān **dürr**ine
Ġālib ol bu nefs-i şūmuñ **zer**rine
Hārib ol taḳvā ile er birrine
Böyle etseñ bil ḥaḳīḳat sırrına
Az zamānda ḥāṣıl olur ıṭṭılāᶜ (88/4)

Elmas, mücevher gibi değerli taşların hepsine birden gevher adı verilmekle beraber gevher kelimesinin inci anlamında kullanıldığı görülmüştür. Çünkü sözün inciye benzetilmesi yaygın bir tasavvurdur. Gönlün de yine sadefte bir inciye benzetildiğini söylemek mümkündür. Burada hem gönül hem de söz için aynı benzetmenin yapılması dikkat çekicidir. Nihânî aslında bu şekilde söylenen sözlerin gönülden söylendiğini anlatmak istemiştir. O, söz incisinin tellalcı eline verilmesine karşıdır, çünkü bu pazar içinde gönül incisine kıymet gösteren görememektedir:

Suḫan-ı **gevher**iñi verme münādī eline
Bu pāzār içre göñül gevhere ḳıymet göremem (122/3)

İnci kelimesi beyit ve bentlerde genelde benzeyen olarak kullanılmıştır.

2.3.4.7.2. Yakut, La'l

Latincede yakutun eski adı "carbunculus" ya da "carbuncle"dir ve "kor, köz, sönmekte olan ateş" anlamlarına gelmektedir. Yakut kelimesi ise Arapça olup mecazî anlamda "şarap ve güzelin kırmızı dudağı" demektir. Mermerler arasında ve volkanik kayalarda teşekkül etmektedir. Kızıl yakut, "gröna"nın bir türü olan "pîrop"a yani la'l taşıdır (Ethem, 1990, s. 52).

M. Yaşar Ethem'in (1990) belirttiğine göre kırmızı yakut la'l taşıdır. Bu taşın Türkçede çeşitli isimleri vardır ve parlak kırmızı, özellikle narçiçeği, şarabî, kan kırmızısı renklerindedir. Kahverengimsi kırmızı veya morumsu kırmızı olanları da vardır. "Lâl" sözcüğü "karmen kırmızısı, parlak kırmızı ve yakut" anlamlarına gelmektedir. Bu sebeple "la'l taşı" veya "Kızılyakut denmiştir (Ethem, 1990 s. 69). Onay (2013) ise la'li yakuttan farklı olarak ona benzeyen kırmızı ve kıymetli bir cevher olduğunu belirtmiştir. La'lin makbulü Bedehşan dağlarında bulunduğu için la'l-i Bedehşânî sözü meşhur olmuştur (s. 277).

Dudak la'l taşına, yanak kırmızı yakuta, dişler de inciye benzetilir. Nihânî Hz. Muhammed'i ve Hz. Ali'yi sevgili olarak nitelendirmiş ve sevgiliye ait vasıfları onlara yüklemiştir. Ey Mustafâ! Senin nurunun şevkiyle gönül susuzluktan yandı, la'l dudağından tatlı su imdad eder. Ey Ali! Yanakların kırmızı yakut, boyun Tûbâ benzeri, ağzının içindeki dişlerin beyaz inci misalidir. O kipriğinin okunu göğsüme süngü misali vurdun, tabibim yine sen olsan, sen benim Lokmanımsın, şeklinde ifade etmiştir:

Şevḳ-ı envāriñ görünce yandı dil ᶜaṭşānile
Leb-i laᶜliñden zülāl imdād eder yā Muṣṭafā (8/3)

Ruḫlarıñ **yāḳūt-ı ḥamrā** ḳāmetiñ ṭūbā miṡāl
Femiñ içre sinleriñ ṣan dürre-i beyżā miṡāl
Urduñ ol müjgān oḳunu ṣadrıma rümḥā miṡāl
Yine sen olsañ ṭabībim derde Loḳmānım ᶜAlī (153/3)

Mezar, yakut taşına benzetilmiştir. Cesedin mezara girmesi yakuta girmesi şeklinde tasavvur edilir. Bunu yakutun volkanik kayalar ve mermerler arasında bulunup mezar taşlarının mermerden yapılmasıyla ilişkilendirmek mümkündür. Ayrıca yakutun kahverengimsi kırmızı rengi tahayyül edilirse mezar toprağının yakuta benzetildiği de söylenebilir:

Meyānda berzaḫ-ı kübrā
Bu tenle bu cesed gūyā
Budurur neş'e-i uḫrā

Bu müfred girdi **yāḳūt**a (147/4)

La'l, yakut ve yâkût-ı hamrâ (kırmızı yakut) renklerinden dolayı benzetilen olarak kullanılmıştır.

2.3.4.7.3. Mercan

Deniz dibindeki kayalardan oluşan organik menşeli taşlardandır. Yumuşak mercan, taş mercan; kırmızı, kızıl, mavi, kara ve pembe mercan; Osmanlı mercanı, dikenli mercan, kılçık mercanı gibi çeşitleri bulunmaktadır (Ethem, 1990, s. 158). Sara hastasının boynuna muska gibi asıldığında, hastalığı giderir. Üzerinde taşımak ağrılı hastalıklara iyi gelir. Mercan dövülüp sürmeyle karıştırılıp göze çekilirse, göz sinirlerini güçlendirir ve gözün parlaklığını artırır (Kutlar, 2005, s. 66).

Hz. Ali'nin hastalar için şifa ayetleri okuduğu ve hastaları iyileştirdiği bilinmektedir. Hz. Ali bu yönüyle şifalı bir taş olan mercana benzetilmiştir. Hz. Peygamber saklı bir incidir, Hz. Ali mercan taşıdır:

Dürr-i meknūndur Muḥammed laᶜl-i mercāndır ᶜAlī
ᶜİlm-i maḫzūndur Muḥammed ḥırz-ı Ḳur'āndır ᶜAlī
Bāᶜiş-i kevndir Muḥammed cümleye cāndır ᶜAlī
Nā'il-i ḫūndur Muḥammed aña bürhāndır ᶜAlī
Zübde-i baḫş-i hüviyyetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Ḳıdve-i raḫş-i nübüvvetdir Ḥüseyn-i Kerbelā (10/2)

Gözyaşı renginden ve şeklinden dolayı inciye, kan da yine çok kırmızı renginden dolayı mercana teşbih edilmiştir. Gözyaşının kana karışması incinin mercana karışması şeklinde hayal edilmiştir:

Gel ey merdüm olup merdāna maḫlūṭ
Nitekim ten olupdur cāna maḫlūṭ
Olur gīsū-yı müşgüñ şāna maḫlūṭ
Gözüm yaşı olupdur ḳana maḫlūṭ
Ṣanasın oldu **dür mercāna** maḫlūṭ (84/1)

Mercan taşının şifalı olmasından dolayı ve ayrıca rengi tasavvur edilerek benzetilen olarak kullanılmıştır.

2.3.4.8. Kullanılan Eşyalar

2.3.4.8.1. Fener, Sirâc, Çirâğ, Mum (Şem)

Fener, içine mum veya gaz lambası konan etrafı camlı ışık fanusunun adıdır. El feneri, sokak feneri, bahçe feneri, araba feneri, kâğıt fener, muşamba fener, dikili fener gibi çeşitleri bulunmaktadır (Pakalın, 1971, Cilt 1, s. 600). Çirâğ; "kandil, mum ve meşâle gibi aydınlanma vasıtasıdır" (Sami, 1317, s. 507; Parlatır, 2012, s. 288).

Fener, karanlıkta kalıp cahil olanlara fayda etmemektedir. Fener karanlığı aydınlatır ama cahil olanı cehaletten kurtaramaz. Zulmet gecesinde çaresiz olanlar ayın çıkmasını isterler:

Ḳalan tīre cehāletde n'içün etmez **fener** peydā
Şeb-i ẓulmetde bī-çāre olan diler ḳamer peydā (13/1)

Nihânî muhabbet çadırına zikir kandilinin yakılmasını, kapısına da tevhid tokmağının asılmasını nasihat eder. Bu şekilde aşkın ışıkları çadırın yani kalbin içine dolacaktır. Nihânî'nin oluşturduğu imgede çadırın içinde zikir kandili, kapıda da tevhid tokmağı asılıdır. Ancak bu tokmağı açabilenler içeri girebilir:

Yaḳ **çirāġ**-ı ẕikr ḳalbe ḳur muḥabbet ḫaymesin
Ḳapıya tevḥīd **ṭopun** envār-ı ᶜaşḳa eş-şalā (150/5)

Pervane âşıkı, mum da mâşuku temsil etmektedir. Pervane mumun yanmasına daima tutkun olduğu için mum her daim çevresini koruma altına alır ve onun yanmasına neden olur. Pervane tasavvufta Allah aşkıyla yanan bir sûfiyi temsil etmektedir:

Çü pervānedurur īḳād-ı **şemᶜa** mübtelā dā'im
Düzer etrāfını her dem olur sūzānına bāᶜiş (35/2)

Sevgilinin güzelliği muma teşbih edilir. Hak Nihânî'nin gözyaşlarına merhamet kılarak kavuşma topluluğuna gelmiştir ve güzelliğinin mumunu onun kalbinde yakmıştır, dolayısıyla aşk Ankası kalbinin Kaf dağındadır:

Oldu bāᶜ iş ẕāt-ı vaḥdet lemᶜ ine
Merḥamet ḳıldı bu çeşmim demᶜ ine
Geldi maḥbūb cemm-i vuṣlat cemᶜ ine
Perr ü bāl yaḳdı cemāliñ şemᶜ ine
Ḳāf-ı ḳalbimde bugün ᶜ Anḳā-yı ᶜ aşḳ (100/3)

Nihânî Hak'ta kendini yok etmesi gibi Hz. Peygamber'in güzelliğinin mumuna da yanmıştır. O bu durumu; aşk denizi coştu, derya gibi dalgalanır. Ey Mustafâ senin güzelliğinin mumu âhımı artırır, şeklinde ifade etmiştir:

Baḥr-ı ᶜ aşḳım eyledi cūş mevc eder deryā gibi
Şemᶜ -i ḥüsnüñ āhımı müzdād eder yā Muṣṭafā (8/2)

Mum da fener ve kandil gibi aydınlanma vasıtalarındandır. Ancak mumun diğer aydınlanma vasıtalarından farkı efsaneye sahip olmasıdır. Mum ve pervane aşkı edebiyatta mazmun olarak kullanılmış ve çoğu kez "şem'" kelimesinin geçtiği yerlerde "pervane" kelimesi de kullanılmıştır. Sevgili muma benzetilmiştir.

2.3.4.8.2. Kapı Tokmağı

Kapı tokmakları bugünkü kapı zilleri ile kapı kollarına karşılık gelmektedir. Yazılı kapı tokmakları sanat değeri bakımından oldukça önemlidir. Pirinçten döküm tekniği ile yapılmıştır. "*Yâ fettah*" ya da *"hâfız"* yazısını oluşturan harfler sanatkârane bir şekilde dizilirler. Diğer bir şeklinde gövdeye "*Lâ ilâhe illalâh"* ve *"Muhammeden Resûlu'llâh"* yazıları yerleştirilmiştir. Üsküdar Selimiye Camii kapısının tokmağı bu şekildedir (Çal, 1999, s. 282).

Nihânî, kapısında tevhid tokmağı olan bir çadır mazmunu oluşturmuştur. Bu çadırın içinde zikir kandili yanmaktadır. Düşünüldüğü zaman zikir de tevhid temalıdır. Çadıra

girebilmek için tokmağın çalınıp müsade alınması gerekir. Ancak tokmakta Allah'ın adı zikredileceği için çadırın içindeki zikirle tanıdık olacak ve kalp kapısı açılıp her yer aşkın nurlarıyla dolacaktır:

Yaḳ çirāġ-ı ẕikr ḳalbe ḳur muḥabbet ḫaymesin
Ḳapıya tevḥīd **ṭopun** envār-ı ᶜaşḳa eş-şalā (150/5)

Kapı tokmakları genelde yuvarlak ve top şeklinde olduğu için Nihânî tokmak yerine "top" ibâresini kullanmıştır. Şekil olarak üzerinde kelime-i tevhid yazılı bir kapı tokmağı tasavvur edilse de "tevhid topu" ibaresi tasavvufî manada birliği temsil eder.

2.3.4.8.3. Mancınık

Arapça bir sözcük olup "topun icadından önce kale döğmek için ağır taşlar atmaya mahsus makine"dir (Sami, 1317, s. 1412).

Kötü Nemrud İbrahimi ateşte yakmak için o kadar büyük bir ateş yaktırmıştır ki onu atmak için kimse ateşe yaklaşamamıştır. Dolayısıyla Nemrud, İbrahim'i mancınıkla ateşe attırmıştır, ancak o ateş İbrahim'e gülbahçesi olmuştur:

Hūd [u] Ṣāliḥ Lūṭdan etdim tecāvüz
İbrāhīme geldim Nemrūd-ı yavuz
Girdim **mancınıġ**a oldum ḳılavuz
Nār-ı İbrāhīme gülşān idim men (127/23)

Mancınık kelimesi Hz. İbrahimle bağlantılı olarak kullanılmıştır.

2.3.4.8.4. Ceres

Arapça olan bu kelime çan ve büyük çıngırak anlamına gelmektedir. "Kahır ile karıştırılmış olarak kalbe gelen kısa ilahî hitap" manasına kullanılan tabirdir. Hz. Peygamber, vahyi çıngırak sesine benzetmiş ve vahyin en şiddetli türü olduğunu belirtmiştir (Pakalın, 1971, Cilt 1, s. 280).

Nihânî nefis makamlarında ilerleme göstererek asıl olana erişip aslı görmeyi ve herkesin geçtiği menzilden yol alıp bir çıngırak gibi geçmeyi nasihat ediyor:

Ḳıl teraḳḳī-i maḳām ḫāṣa eriş ḫāṣ ola gör
Geçesiñ menzil-i ᶜāmdan yol alıp ᶜayn-ı **ceres** (70/4)

Ceres benzetilen olarak kullanılmıştır.

2.3.4.8.5. Çanak Çömlek (Sifâl)

Sifâl, Farsça bir kelime olup çanak çömlek ve çini gibi topraktan yapılmış şey anlamındadır (Sami, 1317, s. 724).

Sifal edı verilen bu kaplar toprakla suyun karışımı olan balçıktan yapılmakta ve istenen şekil verildikten sonra belli bir ısıda pişirilmektedir. Hz. Âdem de balçıktan yaratılmıştır, ona da şekli ve ruhu Allah vermiştir. Nihânî insanın yaratılışını anlatırken kendisinin bir zamanlar bir sifâl gibi balçık suyu içinde olduğunu ve dadısı güneş ile nurun, sifâle şekil verilmesi gibi boyunu "dal"harfi misali büktüğünü, nasıl yatıp nasıl kalktığını ve ne hal içinde olduğunu bilemediğini, başlangıçta yarım neşe içinde olup denizde bir katre olduğunu ve üzüntü içerisinde olduğunu belitmiştir:

Bir zamānda mā'-i ṭıyn içre ᶜaceb miṣl-i **sifāl**
Perverīşim ḫūr ile nūr eyledi ḳaddimi dāl
Niçe yatdım nite ḳalḳdım men nemīdānem ne ḥāl
Nīm-sürūr ebḥār-ı ḳaṭre vefret-i ġam ibtidā (2/3)

Çanak, çömlek ve testi gibi toprak kapların yapımıyla, insanın yaratılışı arasında benzerlik kurulmuştur.

2.3.4.8.6. Kadeh (câm)

Arapça bir kelime olup çoğulu "akdâh"tır. Bardak, kâse, su, şarab gibi şeyleri içmeye mahsus her çeşit kap, cam piyale anlamına gelmektedir (Sami, 1317, s. 1056).

Gece âleminin betimlenmesinde kadehlerin devretmesinden, aşk ehlinin mey çekmesinden, sâkînin sevgili olup perçem çözmesinden bahsedilmiştir. Nihânî, er meydanına kusurlu ve aciz olmanın yakışmayacağını belirtir:

ᶜAşḳ ehli mey çeker iḫvān düzülür
Ḳadeḥler devr eder gözler süzülür
Maḥbūb sāḳī olur perçem çözülür
Ricāl meydānına yaraşmaz ḳāṣır (62/5)

Âşığın dertlerini, sıkıntılarını unutup psikolojik olarak rahatlama yollarından biri de içki meclisinde sâkînin elinden mey içmesidir. Mey kadehinden süzülenler ise âşığın sıkıntılarıdır. Beyitte "süzdün" kelimesi yandın anlamına gelen "sûzdun" şeklinde de okunabilir. Yanmak kelimesi "âh" kelimesiyle ilişkilendirildiğinde beyitte "sûzdun" kelimesinin kullanılmış olması da mümkündür. Nihânî gönlüne "içki kadehinden ne sûzdun" derken tasavvufta şarabın ilahî aşkı temsil ettiği düşünülürse Allah aşkıyla nasıl bu kadar yanmış olduğunu belirtmiştir:

Ne bulduñ bezm-i mülde sāḳī-i gül-çehre destinde
Ne süzdüñ cām-ı meyden ey dilā āhıñ neden āyā (12/4)

Nihânî yüce şaraptan bir kadeh içeni davet eder, çünkü o da sırlar âleminde aşk badesi içmeye layık olmuştur:

Bir ḳadeḥ ᶜizzet şarābın nūş eden gelsin bize
Ben de içdim bāde-i ᶜaşḳı nihān oldu sezā (11/4)

Kadeh içki kadehi olarak kullanılmıştır. Tasavvufta ise şevk, cezbe, vecd olarak ilahi aşkı temsil etmektedir.

2.3.4.8.7. Sürmedân

Farsça bir kelime olup sürme hokkası anlamındadır (Sami, 1317, s. 719).

Âşıkların kalpleri sürmedâna teşbih edilmiştir. Gam çadırında âşıkların kalpleriyle Hz. Peygamber'in ayağının tozu aşk ateşiyle tutuşmuş ve sürmedân olmuştur:

Ḳulub-ı ᶜāşıḳān [u] ḫāk-i pāyıñ ḫayme-i ġamda
Ṭutuşdu nār-ı ᶜaşḳıñ ile gūyā **sürmedān** oldu (152/8)

Sürmedân benzetilen olarak kullanılmıştır.

2.3.4.8.8. Şâne

Farsça bir kelime olup tarak anlamındadır (Sami, 1317, s. 767). "Şânezen" ise tarakçıdır (Naci, 1221, s. 493).

Nihânî Hz. Ali'nin fizikî portresini çizmiştir. Gözünün üzerinde hilal gibi keman kaşları, yanağının üzerine doğru taranmış misk kokulu saçları vardır. Onun yüzünü bir kez görenin kaygıları ortadan kalkar, onun bir benzeri cihana gelmemiştir:

Çeşmiñ üzre māh-ı nevveş ol kemān ebrūlarıñ
Ruḫsār üzre **şāne**lenmiş müşg-bū gīsūlarıñ
Rūyuñu bir kez görünce refᶜ olur ġaygularıñ
Gelmemiş miṯliñ cihāna Şāh-ı Merdānım ᶜAlī (153/2)

Şâne (tarak) doğrudan kullanılmayıp "şânelenmiş" (taranmış) yani "taranmış misk kokulu saç" şeklinde sıfat olarak kullanılmıştır.

2.3.4.8.9. Hasır (Bûriyâ)

Farsça bir kelime olup hasır anlamına gelmektedir (Sami, 1317, s. 311).

Nihânî, zâhidlerin çok dindar görünüp ancak dünya malı olan bir kuru hasırdan dahi vazgeçemediklerini belirtmiştir. Onların giygikleri elbisenin sahte olup gösterişe kapıldıklarını, bu elbiseyi giyerek âdeta meşin yükü olduklarını ve bu kıyafetle vahşi bir şekilde avlanan, dağda gezen bir hayvana benzediklerini söyler. Fakat daha sonra bütün bunları zâhidin nefsiyle oturup kalkmasına bağlamıştır. İbadet şalını omuzuna atıp

mescitte oturan oldun, tecerrüd hücresinde de bir kuru hasırdan vazgeçmedin gitti, şeklinde ifade etmiştir:

Geyüben saḫtiyān libās ᶜaceb ḥaml-i meşīn olduñ
Gezip ḥayvān ṣıfat daġda n'edem ekl-i ḫaşīn olduñ
Velākin bilmediñ nefsiñ anıñla hem-nişīn olduñ
ᶜİbādet şālını ber-dūş edip mescid-nişīn olduñ
Tecerrüd ḥücresinde **būriyā**dan geçmediñ gitdiñ (107/2)

Hasır gerçek anlamında kullanılıp pahada çok değersiz bir dünya malı olarak geçmektedir. Ancak zâhid bundan bile vazgeçemez.

2.3.4.8.10. Tava (Pûte)

Pûte; Farsça bir sözcük olup maden dökmek için tavadır, gümüşten imal edilmiştir ve zariftir (Sami, 1317, s. 360).

Nihânî, zâhidin nefsini yenme potasında kendini erittiğini fakat her nedense düğüm çözme ve kimyadan vazgeçemediğini belirtmiştir. Pota kelimesi "kimya" ile bağlantılı kullanılmıştır. Kimya; bakır, gümüş gibi madenleri altına çevirmeye veya bu iksiri bulmaya çalışan batıl bir ilimdir. Pota da gümüşten yapılmış bir tavadır ve maden eritmek için kullanılmaktadır. Madenleri altına çevirme işlemlerinde bu tür tavaların kullanılma olasılığı yüksektir. Diğer taraftan zâhid büyü, tılsım, fal, kimya işleriyle uğraşacam derken bu kızgın pûtenin içinde kalmış nefsini bir türlü yenememiştir:

Bilip ebced kebīrinden ḥesāb fāl eylediñ ammā
Muṭalsımlar yazıp tesḫīr içün al eylediñ ammā
Niçe sāl ᶜömr-i nā-hemvār saña ḥāl eyledin ammā
Riyāżet **pūte**sinde kendiñi ḳāl eylediñ ammā
Hevā-yı ḥall-i ᶜaḳd ü kimiyādan geçmediñ gitdiñ (107/3)

Tava benzetilen olarak kullanılmıştır. Batıl kimya ilmine göre bakır ve gümüş altına çevrilirken tavada eritildiği gibi zâhidin nefsi de nefsi öldürme tavasında, burada erimiştir ya da bu tavanın içinde kalmıştır.

2.3.4.9. Giyim-Kuşam

2.3.4.9.1. Derviş Çeyizi ve Ritüelleri

2.3.4.9.1.1. Tâc, Hırka, Abâ, Ridâ, Post

Tâc**;** tasavvufta tarikat şeyhlerinin ruhanî saltanat ve manevî devlet simgesi olarak giydikleri süslü, değerli başlıktır. Tâc giymenin birtakıım şartları ve ritüelleri vardır. (Uludağ, 2005, s. 340). Semih Ceyhan (2011) tacın sarık sarılan kısmı olan ve "lenger" adı verilen kısmının şeriat evine, tepesinin tarikat kubbesine işaret ettiğini ve dolayısıyla tâc giymenin "Tarikat kubbesi altında şeriat evinde meskûn oldum" anlamına geldiğini, belirtmiştir (s. 120).

Hırka; yamalı elbise, murakaa; dervişlerin toplu zikir yaptıkları esnada giydikleri yelektir (Uludağ, 2005, s. 166). Selçuk Eraydın'ın (1994) belirttiği üzere tâc ve hırka giymenin asıl maksadı müridin bütün beşerî sıfatlardan yüz çevirmesi ve güzel ahlaka ulaşmasıdır (s. 367). Hz. Peygamber'in ehl-i beytini abâsı altına alması ve şair Ka'b b. Züheyr'e hırkasını vermesi nedeniyle hırka giyme tasavvuf adabı içinde yer almıştır (Muslu, 2008, 54). *Abâ* ise dervişlerin giydikleri kalın kumaştan yapılan uzun ve bol elbisedir. Fakr alameti ve züht nişanesi olarak giymeyi tercih etmişlerdir (Uludağ, 2005, s. 17). *Ridâ;* bazı dervişlerin şal gibi omuzlarına attıkları ve ihtiyaca göre seccade ve yorgan gibi de kullandıkları yün kumaştır (Sami, 1317, s. 661). Ceyhan'ın (2011) belirttiği üzere ridâ, dervişlerden belli bir mertebeye ulaşıp mürşid tarafından irşada uygun görülenlere teslim edilir ve uçlarının atılma biçimine göre anlam taşır (s. 149).

Post; tarikatlarda post geleneği Hz. İbrahim'e kurban etsin diye gönderilen koçun postuna dayandırılır (Uludağ, 2005, s. 288). Güldane Gündüzöz' ün de (2017) belirttiği üzere post taşımak, "Hak yoluna kurbanım, tarikatımda seccade sahibiyim" anlamında yorumlanmıştır (s. 90). Ayrıca Uludağ (2005) postun tekkelerde belli bir makamı temsil ettiğini belirtmiştir (s. 288).

Dîvân'da; tâc, bağlanmış kuşak, fakirlik hırkası, post (seccade) ile teslimiyet anlatılmıştır. Sadullah Gülten'in (2019) belirttiği üzere ridâ ister sırta giyilsin ister omuza atılsın süsten uzak olup yünlü kumaştan yapıldığı için fakrı, yoksulluğu temsil etmektedir. Sûfiler tâc ve yünlü elbise giymekle beraber iyi bir seyyahtır. Seyahatleri sırasında üzerlerinde dilenci çanağı ve kendilerini korumak için derviş değneği ve balta taşımışlardır (s. 33). Nihânî "vesvese, dilenci çanağı, çukur, balta, değnek, abâ ve tesbih" kelimeleriyle hem sûfilerin yaşantısını hem de teslimiyeti anlatmıştır. Kazılan "çukur" ise mezarı çağrıştırp ölmeden önce ölmeye işaret etmektedir. Ayrıca "darb" kelimesi Kalenderîlerin "çehâr darb" dedikleri (Gültekin, 2019, s. 33) saçlarını, sakallarını kazıtmalarını akla getirse de metnin bağlamında derviş değneği olarak kullanılmıştır:

> Daḫı **tāc** [u] kemer-beste **ridā'**-i faḳrile teslīm
> Vehim keşkūl ile ḥufre teber ḍarb u **ʿabā** tesbīḥ (43/8)

Dervişlerin giydiği kıyafetler ve kullandığı eşyalar hem inanç hem de ritüel bağlamında ortaya çıkmaktadır. Tâc, post (seccade) ve kemer, tarikatlarda önem verilen ve seyr ü sülûkunu tamamlayan dervişlere şeyh elinden giydirilen hilafet nişanlarıdır. Bunların hepsi manevî bir anlam içermektedir.

2.3.4.9.1.2. Kabâ, Şal

Kabâ, kaftan nevinden üste giyilen elbisenin adıdır (Pakalın, 1971, Cilt 2, s. 112). Arapça bir isim olup önü daima açık duran kapanmayan kaftanın adıdır (Koçu, 1969, s. 136). Pakalın'ın (1971, Cilt 1) belirttiği üzere sofiyeden daima abâ giymeyi alışkanlık haline getirenler olmakla beraber kıymetli elbise giyip de "Abâda aradığımızı kabâda" bulduk diyenler de olmuştur (s. 1).

Şal, Farsça bir sözcük olup bütün boyun ve omuz atkılarının adıdır. Aynı zamanda en güzelleri İran'da ve Hindistan'da dokunmuş olup esvablık, kuşaklık ve sarıklık için kullanılan yünlü bir kumaş türüdür (Koçu, 1969, s. 213). Öztekin'in (2006) belirttiği üzere XVIII. yüzyıl şairlerinden Nedim derviş şalının Keşmir keçisi denilen bir cins keçinin çok makbul yünü ile dokunduğunu, bu yünle dokunmayanların şala

benzemediğini söylemiştir (s. 247). Dolayısyla "abâ" ile "kabâ"nın birbirinden farklı kıyafetler olduğu ortaya çıkmaktadır.

*Dîvân'*da Hz. Peygamber'in dört dostu, aynı zamanda dört velîdir. Bunlar bir ağacın nazlı gülüdür. Kimi tâc, kimi kabâ, kimi de şal sahibidir. Gündüzöz'ün (2017) *er Risâle-i fi's-seccâde*'den aktardığı üzere de Hz. Ebu Bekir Fetihten önce bir giysisi dışında tüm malını nafaka olarak vermiş ve kendisinin bu davranışından dolayı o gün Cibril bir abâ ile süslenmiş ve yedi semanın tüm melekleri de abâlarını giymişlerdir (s. 85). Hz. Peygamber Mi'râc Gecesi'nde nurdan bir kubbe ortasında nurdan bir sandık görmüş, Allah'ın emriyle cennetten Cebrâil'e getirtilen bu sandık yine Allah'ın emriyle Cebrâil tarafından açtırılmış ve içinden çıkan hırka, imâme ve tâc Hz. Peygamber'e giydirilmiştir. Hz. Peygamber bu kisveyle Mi'râc'a çıkmıştır (Gündüzöz, 2018, s. 83). Allah Resûlü de Bedir ya da Huneyn savaşında Hz. Ali'ye tâc giydirmiş ve bu durum tarihsel bir figür olarak tanıtılmıştır (Gündüzöz, 2018, s. 131). Dörtlükte geçen şaldan ve kabâdan kasıt hırkadır:

Resūlüñ çār-yāri çār-velīdir
Bular bir şeceriñ nāzlı gülüdür
Kimi **tāc** kimi **ḳabā** [vü] **şāl**ıdır
Ebū Bekr [ü] ᶜÖmer ᶜOṣmān ᶜAlīdir (54/1)

Nihânî garip ve düşkün kaldığını, Allah'ın elinden tutmasını; her an halini ona arz ettiğini; kabâyı, tacı, hırka ve şalını içten gelen bir sevgiyle dağıtacağını belirtiyor. Burada Nihânî tarikatla ilgili unsurları terk etmektedir dolayısıla nesebini de terk etmektedir. Nihânî Allah için her şeyden vazgeçebileceğini ifade ediyor. Ancak bir sonraki bentte Hz. Peygamberden şefaat dileyerek onun neslinden olduğunu ve onun yolunda ebede kadar kalmasını ve onun ihlas şanını ilan etmesini diler:

Ġarīb efgende ḳaldım ṭut elimi
Saña ᶜarż eylerem her ān ḥālimi
Ḳabāyı **tāc**ı hem **ḫırḳa şālımı**
Ḳılam hep tārumār erkān-ı iḫlāṣ (78/6)

Şefā^{c} at eyle yā ceddim Muḥammed
Seniñ neslindenim ey şāh-ı Aḥmed
Nihānīyi ṭarīḳıñda mü'ebbed
Ediver şānını i^{c} lān-ı iḫlāṣ (78/7)

İnanışa göre kisve cennetten ve Hz. Peygamberden gelmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in halifeleri de bu kisveye sahiptir.

2.3.4.9.1.3. İhrâm

Arapça olup hacıların harem-i şerîfe girerken büründükleri dikişsiz, yün, pamuk veya ketenden yapılan elbise. Arapların büründükleri büyük yün çarşaftır (Sami, 1317, s. 77). Pakalın'ın (1971, Cilt 1) belirttiği üzere Hz. Peygamber yünden tepme keçeden elbise giydiği gibi "mirt" tabir edilen yünden ve abâ cinsinden olan uzun ve geniş bir ihrâma bürünerek onun altına Hasan, Hüseyin, Fâtıma ve Ali'yi almıştır (s. 1).

Nefsin olgunluk yolundaki beşinci makamı "râdiye"dir. Razı olan hoşnud kalan nefis kendi iradesinden vazgeçip hakkın iradesine tâbi olur. Hiçbir şeyden şikâyet etmez ve teslim olur. Bazen Allah'ın isim ve sıfatları onda tecellî eder. Allah'ın "Hay" ismi ona ihram olur, başında tâc ve şal olur:

Bu seyrile beşinci ṭavra ire kim rādiye dendi
Ḥay esmāsı olup **iḥrām** başında **tāc** [u] **şāl** olmuş (72/19)

Hz. Peygamber Hz. Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'i abâsının altına alarak onlara iltifatta bulunmuştur ve bu kişilere *Âl-i abâ* denilmiştir. Hz. Peygamber abâ giydiği için sûfiler onun sünnetini yerine getirmek istemişlerdir. Nihânî bugün Âl-i abâ şalını halayık ehlinin anlamayacağını ve onlara sorulmaması gerektiğini ifade eder. Nihânî'nin "halayık"tan kastı kuru kalabalık, boş konuşan insanlar veya dünya varlıklarının manadan uzak taraflarıdır:

Dil-i dānāların ḥālin şaḳāyıḳ ehline ṣorma
Künūz-ı Murtażā fālin daḳāyıḳ ehline ṣorma

Bugün ᶜ Āl-i ᶜ abā şālin ḫalāyıḳ ehline ṣorma
Yürü var ehl-i tecrīdi ᶜ alāyıḳ ehline ṣorma
Anı cānı cihānı terk edip deyyār olandan ṣor (58/2)

Tâc, şal ve ihrâm dervişin belli bir mertebeye ulaşmasının göstergesidir:

2.3.4.9.1.4. Peşmîne

Farsça olup "yünden yapılan hırka, sof. Sûfilere mahsus kaba ve süssüz esvab"dır (Sami, 1317, s. 356). Yünden ve kıldan yapılan bir nevi kumaş adıdır. İyi cinsinden Sadrazamlar, kalitesiz cinsinden fakirler ve dervişler sarık ve hırka olarak kullanmışlardır (Pakalın, 1971, Cilt 3. s. 773).

Nihânî ipeği terk ederek eski peşmîne giymeyi nasihat eder. Ona göre dünya malı olan şan şöhret, ev bark, binek, ipek, saray, para terk edilmelidir. Eski yünden elbise giyilmeli ve bundan utanç duyulmamalıdır. Onun haricinde mal mülk kavim ve ihvan bunların hepsi baş ağrısı verir:

Nām [ü] neng [ü] dār [u] deyyār her ne var
Esb [ü] dībā bāġ [u] serāy [u] dinār
Köhne peşmīne giyip hem ol bī-ᶜ ār
Māl [ü] milk [ü] ḳavm [ü] iḫvānuñ e-yār
Terk et anları saña verir ṣudāᶜ (88/3)

Peşmîne fakrı temsil etmektedir ve nefsi yok etme unsuru olarak kullanılmıştır

2.3.4.9.1.5. Tesbih, Sivâk, Asâ

Tesbih, namazın sonunda tesbih çekildiği ve bazen de *Esma-i hüsna* okunduğu zaman sayının anlaşılması için ufak tanelerin iplik yahut ibrişime dizilmiş şekline verilen addır. Tesbihlerin tekkelere mahsus olanı "beşyüzlük" ve "binlik"tir (Pakalın, 1971, Cilt 3, s. 471). *Misvak,* sıcak memleketlerde yetişen ve dişlerin temizlenmesinde kullanılan lifli ağacın adıdır (Pakalın, 1971, Cilt 2, s. 547). *Asâ* taşımak Hz. Peygamber'in

sünnetlerindendir. Kırda namaz kılacaklarında ucu demirli asayı mihrap makamında yere saplayarak yönelmişlerdir (Pakalın, 1971, Cilt 1, s. 92).

Nihânî, Hz. Peygamber'in tesbih ile zikrettiğini; misvak, asâ ve tesbihin sünnet olup bizlere miras kaldığını belirtir:

> Muḥammed Muṣṭafā Aḥmed edip **tesbīḥ** ile ez̲kār
> Bize irs̲ile sünnetdir **sivāk** ile ᶜ **aṣā tesbīḥ** (43/7)

Tesbih, sivâk ve asâ gerçek anlamlarında kullanılıp Hz. Peygamber'in sünnetlerinden olduğu belirtilmiştir.

2.3.4.9.1.6. Alem

Alem, Arapça bir kelime olup çoğulu "a'lâm"dır. "Alamet, nişan, işaret. Bayrak, sancak. Yaprak sancaktır" (Sami, 1317, s. 947). Pakalın (1971, Cilt 1) mülga tekke bayraklarının alemlerinde *Yâ Hazret-i Abdülkadiri Geylanî, Yâ Seyyid Ahmed-er-Rufai* gibi tarikat pîrlerinin isimlerinin bulunduğunu ve bu yazıların bakır, pîrinç üzerine çıkma gümüş veya oyma olarak yazılmış olup civa yaldızıyla süslendiğini belirtmiştir (s. 49).

Alem, hilafet sembolü olarak kullanılmış Cebrâil, Hızır ve Hz. Peygamber aracılığıyla Hz. Ali'ye bağlanan bir silsilenin göstergesi olmuştur. Tasavvufta seyr ü sülûk halindeki mürid kötü sıfatlardan kurtulup ahlakî bakımdan olgunlaşarak belli makamlara ulaştığında alem, hırka ve seccade almaya hak kazanır (Gündüzöz, 2017, s. 84). Kur'ân'da "*O ceza gününde dilleri, elleri ve ayakları, yapıp ettikleri hususlarda aleyhlerine tanıklık edecektir"* (Nur 24/24) buyrulduğu üzere alem de şahitlerin en büyüğü olarak kabul edilmiş ve müridin gurura kapılmadan alçak gönüllülükle taşıması gerektiği ve mahşerde üzerinde alemle dirileceği belirtilmiştir. Mahşerde alem şahitlik edecek bir insan gibi düşünülmüştür (Gündüzöz, 2017, s.90).

*Dîvân'*da Abdü'l-Kâdir Geylanî'nin alem sahibi olduğu belirtilmiştir. O, keramet ve alem sahibidir, Hakk'ın mürşidi olup bu yolda alametler göstermiştir, Nihânî, Abdü'l-

Kâdir Hazretlerinin kendisinin pîri olduğunu belirterek onun şanına riayet edilmesini istemiştir:

Ṣāḥib-ᶜ alem kerāmet
Mürşid-i Ḥaḳḳ ᶜ alāmet
Şānına ḳıl riᶜ āyet
Pīrim ᶜ Abdü'l-Ḳādiri (102/7)

On iki imamdan olan Hasanü'l Askerî'nin sancak sahibi olduğu belirtilmiştir. Onun cömertlerin cömerdi, ilim ve sancak sahibi olduğu ortadadır. O, görünürde ve gizli olarak hazırdır:

Cūd-ı esḫāsı nümāyān ṣāḥibü'l-ᶜ ilm ü livā
Ẓāhir ü bāṭında ḥāżırdır Ḥasanü'l-ᶜ Askerim (115/11)

Nihânî, göğe adalet bayrağını dikmiş ve amellerinin bayrağı ile peygamber onu varis kılmıştır. Bayrak onun yaptığı güzel davranışlara şahitlik etmiştir:

Nihānī dikip arża Ḫudā rāyet-i ᶜ adlī
Eyledi Nebī rü'yet-i aᶜ mālile vāriṣ

Tasavvufta bayrak sahibi olmanın önemi ve bayrağın canlı olup en büyük şahitlerden olacağı inancı şiirlerde ele alınmıştır.

2.3.4.9.1.7. Kemer, Keşkül, Balta (Teber)

Kemer; kuşak, mıntaka. Birkaç defa sarılıp bağlanan kuşağa kemer denilmez, beli yalnız bir kere saran ve toka ile bağlanana bu ad verilmektedir. Kemer-beste ise "belini bağlamış, hizmete hazırlanmış, birinin hizmetine hasr-ı vücûd etmiş olan" anlamına gelmektedir (Sami, 1317, s. 1182). *Keşkül,* kayık şeklinde olup iki ucundan zincirle bağlanmıştır. Dervişler, seyahat esnasında geçimlerini bununla sağlarlar. Hindistan cevizinin üzeri ayetlerle ve sûfiyane sözlerle işlenmiş olanları da vardır (Pakalın, 1971, Cilt 2, s. 251). *Teber;* balta, fe's (İki yüzlü balta). Bazı dervişlerin taşıdıkları hilal

şeklinde ve bir sapa geçirilmiş âlet, yırtıcı kuş ve hayvanlara karşı silah (Sami, 1317, s. 377).

*Dîvân'*da kemer kuşanmak; manen olgunluğu, hazır olunmuşluğu ve teslimiyeti temsil etmiştir. Dervişin seyahat ederken kullandığı keşkül ve balta gibi eşyaların ismi geçmektedir. Keşkül fakirliği, fakr u fenâyı ve nefis mertebeleri içinde benlik duygusunu öldürmeyi işaret etmiştir. Derviş Allah'ı arama yolunda, seyahatinde, yırtıcı hayvanlara karşı kendini baltayla korumuştur:

Daḫı tāc [u] **kemer-beste** ridā'-i faḳrile teslīm
Vehim **keşkūl** ile ḥufre **teber** ḍarb u ᶜ abā tesbīḥ (43/8)

Tasavvufî manada kemer teslimiyeti; keşkül fakirliği temsil etmektedir. Balta ise gerçek anlamında dervişin seyahati esnasında korunması için kullandığı bir âlettir.

2.3.4.9.1.8. Kudum, Mazhar, Nefir, Def, Ney, Def

Kudum, Mevlevî tekkelerinde ayin okunduğu zaman ahengin usul ve seyrini göstermek için çalınan çifte nakkareye (davula) verilen isimdir (Pakalın, 1971, Cilt 2, s. 309). *Mazhar* def nevinden bir çalgıdır. Defle aralarındaki fark mazharda pul adı verilen zil bulunmaz. Zikri canlandırmak amacıyla Rufaî, Kadirî, Sa'dî tekkelerinde çalınmıştır. (Pakalın, 1971-C-II. s. 423). *Halîle/Halîliye***,** tekkelerde dinî mûsiki icrasında ritme yardımcı olarak kullanılan zillere denmektedir (Tekin, 2013, s. 414). *Nefîr,* Bazı fakirlerle dervişlerin bellerinde taşıdıkları boruya bu isim verilmektedir (Pakalın, 1971, Cilt 2, s. 672). *Ney,* kamıştan yapılan çalgının adıdır. Genellikle Mevlevî tekkelerinde Mevlevîler tarafından çalınmakta olup ney çalanlara neyzen veya nâyî denilmiştir (Pakalın, 1971, Cilt 2, s. 689). *Def,* Arapçadan dilimize geçmiş olup "tef" de denilir. Türk musikîsinde bir usul vurma aletidir (Öztuna, 2000, s. 78).

*Dîvân'*da Nihânî tekkelerde zikir esnasında kullanılan müzik âletlerini sıralamıştır. Evliyaların tarîkinde nasıl bir erkan icra olunur; kudüm, mazhar, halîliye, nefir, ney, sada ve Allah'ı takdis etme:

Ṭarīḳ-ı evliyā içre ne erkān kim olur icrā
Ḳudūm maẓhar ḫalīliye **nefīr** [ü] **ney** ṣadā tesbīḥ (43/9)

Merasimlerde mutasavvıfların toplanması ve zikir esnasında def, kudüm ve ney gibi müzik aletlerinin çalınmasının dine uygun olup olmadığı meselelerinin izleri görülmektedir. Bu durumu Nihânî; aşk ehli toplandı def, kudüm ve ney çalındı, Kur'ân'a ait esaslar okundu ve doğru olan Hakk'ın işitilmesidir dedi, şeklinde ifade etmiştir. Ancak daha sonrki beyitlerde kendisinin "sekr" halinde yani tasavvufî manada Allah aşkıyla sarhoş olup kendinden geçme ve o anda ne konuştuğunu bilmeme durumunda olduğunu belirtmiştir:

Tecemmuᶜ ḳıldı ᶜaşḳ ehli çalındı **def** ḳudūm [ü] ney
Oḳundu maġz-ı Ḳur'ānī dedi semᶜ ān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ (98/3)

Çeküben ṣaḥv ile maḥvı Nihānī düşdü sekrāna
Ne ġam var ḫavf-ı berzaḫdan ki lā-ḫavf şān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ (98/5)

Tekkelerde yapılan merasimlerde kudüm, mazhar, halîle, nefir, ney, def gibi musikî aletleri kullanılmıştır.

2.3.4.9.1.9. Nevbe

Arapçada ve Farsçada yer alan bu kelime "sıra, nöbet" anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1993, s. 828). *İslam Ansiklopedisi*'nde (Agayeva, 2007) tekkelerde belirli ritim sazlarının ve seslerinin iştirakiyle yapılan özel törenlerde bu seslere eşlik eden ritim çalgılarının adıdır. Aynı zamanda "nevbe çıkarmak, nevbe vurmak, nevbe açmak" adı verilen tören için de kullanılmıştır. Dergâhın âyin gününde, Ramazan, Kurban bayramlarıyla kandil gecelerinde ve hilafet merasimi, nikâh akdi, sünnet düğünü, bed'-i besmele cemiyeti gibi özel günlerde yapılmaktadır (s. 37).

Dîvân'da "nevbe" biat merasimi anlamında kullanılmıştır. *Bīᶜatü'r-Rıdvān* "razı olma biati" ve "inkıyad" ibareleriyle Hudeybiye savaşına telmih yapılmakla beraber "nevbe"

bir şeyhe intisap etme, hilafet merasimleri ve tekkede yapılan diğer merasimlere işaret etmektedir.

Hz. Peygamber'in ashabıyla ümre yapmak istediğinde Mekkeli müşrikler tarafından Mekke'ye alınmamaları, Hz. Peygamber'in Hz. Osman'ı elçi olarak göndermesi ve onun öldüğüne dair yanlış haberin gelmesi üzerine Hz. Peygamber ashabından savaşmadan oradan ayrılmayacaklarına dair bir ağacın altında biat alır. Biat merasiminde müslümanlar Resûlullah'a bağlılıklarını dile getirmişlerdir. Hudeybiye'den Medine'ye dönerken yolda Feth sûresi nazil olmuştur. Ayette geçen "rıdvân" (biate razı olma) ve "şecer" (ağaç) kelimelerinden dolayı "ağaç altındaki biat" ve "şecer biati" isimleri verilmiştir (Fayda, 1992, s. 39-40):

> Daḫı hem *Bī*ᶜ*atü'r-Rıdvān*[1] **nevbe**
> Daḫı müslim ki ḫayrü'l-inḳıyādır (55/33)

Nevbe, hem şecer biati hem de Müslümanın teslimiyetin hayrıdır:

2.3.4.9.1.10. Külhan, Gül, Kılıç, Şiş, Cam

Külhan, hamam ateşliği (Sami, 1317, s. 1176). Hamamların içini ve suyunu ısıtmak için ateş yakılan yere verilen isimdir. Külhan sözünün doğrusu "gül-han" dır. Gül sözü ateş koru anlamına da gelmektedir (Onay, 2013, s. 273).

Çıplak elle ateş tutmak, ateş içine girmek, ateşte kızdırılmış "gül" denilen bir demir parçasını dilinde yalayarak soğutmak, vücudun bazı yerlerine tiğ, kılıç, topuz, şiş, hançer, vb. aletleri saplamak, yılan vb. hayvanlarla zarar görmeden oynamak ve cam parçaları çiğnemek gibi bazı fiiller Rıfaî tarikatının ritüellerinden kabul edilmiştir (Ceyhan, 2015, s. 308). Kara da (1992) Rıfâîlerin zamanla bazı zikir meclislerinde, kılıcın keskin tarafına basmak, vücuda şiş sokmak gibi davranışlarda bulunduklarını ve bunu şüphede olanları ikna etmek için öngördüklerini, belirtmiştir (s. 69)

---

[1] Rıdvan Biati veya Şecere Biati. *Leḳad raḍiya'llāhu* ᶜ*ani'l-mü'minīne iẕ* ***yubāyi***ᶜ***ūneke*** *taḥte'ş-şecereti* …"Andolsun ki o ağacın altında sana **yeminle bağlılık söz verirlerken** bu müminlerden Allah razı olmuştur (Fetih 48/18).

Nihânî, yılan haricinde yılan zehri içmekten de bahsetmiştir. Kılıç, yılan, şiş ve vesvese, ateş koru, cam yeme; bununla beraber kızgın ateş ocağı, zehir içme ve vesvese; kafa vurma Allah'ı takdis ve ona teslimiyet. Beyitte geçen "vehim" kelimesi de şüphe duyanları anlatmak için verilmiştir:

Daḫı **seyf**ile mār ü **şiş** vehim **gül** ile **cām** ekli
Daḫı **külḫān** ü semm işrāb vehim ḍarb-ı ḳafā tesbīḥ (43/10)

Nihânî bazı ritüelleri anlatırken Rıfaî tarikatından bahsetmeyip tarikatlarla ilgili genel özellikler olarak söz etmiştir.

2.3.4.9.2. Diğer Kıyafetler ve Kumaşlar

2.3.4.9.2.1. İmame (Ammâme)

Başa giyilen bir tür sarıktır ve ekseriya ulemâya mahsus olur (Redhouse, 1269, s. 56). İmâme, *Kâmûs-ı Türkî*''de (Sami,1317, s. 950) "ammâme" olarak geçmektedir ve cem'i "amâim" olup başa sarılan şey anlamındadır. Pakalın (1971, Cilt 1) lugatta başlık üzerine sarılan sarık anlamında olduğunu belirterek tarikata intisap edenlerin tâclarının üzerine muhtelif renklerde amâme sardıklarını belirtmiştir. Sarığın "beyaz olması *nûr-ı bekâ*ya, siyah olması *nûr-ı fenâ*ya, yeşil olması *nûr-ı memzûc*a delalet" etmektedir. Yeşil sarık aynı zamanda seyyitlere mahsustur. Ulemâ beyaz olanı, tarikat mensupları beyaz ve diğer renkte olanları kullanmışlardır. İcabında miktarı kefen olabilecek uzunluktadır (s. 55).

Nihânî vaizin büyük, gösterişli sarık sarmasını ve elbisesinin yenini çok geniş yapmasını eleştirmektedir. Daima büyüklük, ululuk gösteren bir sarık sarmada ve elbisesinin yenini çok geniş yapmaktadır ve bu şekilde vaiz âlimin kemale ulaşacağını düşünmektedir. O zalim mecliste yoksulluğun sınırını belirler ve zarafetle zekât ayetlerini zikreder, şeklinde ifade etmiştir:

ᶜ Aẓamet ü ᶜ **amāme** vāsiᶜ ekmām etmede dā'im
Ṣanır kim böyle rengile kemāle erişir ᶜ ālim

Tefekkür eyleyip bir kez demez n'olur ᶜaceb ḥālim
Nişāb-ı fāḳayı taᶜrīf eder meclisde ol ẓālim
Ẓarāfetle zekāt āyetlerin tezkīr eder vāᶜiẓ (87/6)

Büyüklük, ululuk ve gösteriş unsuru olarak kabul edilmiştir. *Divan*'da "amâme" şekliyle kullanılmıştır.

2.3.4.9.2.2. Taylasân, Ridâ

Taylasân, kavuk, tâc, fes gibi çeşitli türlerden başlıklara sarılan sarığın ucundan sarkan parçasına verilen isimdir. Ulemâ fesin, Kadirîler tacın sol, Mevlevîler ise sikkenin arka tarafından bırakırlar. Ulemâdan rütbesi olanlar resmî günlerde Halvetî şeyhleri ise âdet olan günlerde bırakırlar (Pakalın, 1971, Cilt 3, s. 426). Ceyhan'ın (2011) belirttiği üzere başlarına yalnızca imâme sarınan müşriklerden ayrılmak üzere Hz. Peygamber ve sahabe yassı kalensüve kulanmışlar, bunun üzerine beyaz, siyah veya yeşil imâme sarınarak risale ve taylasân bırakmışlardır. Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye sarık sarması sünnetten bazı delillerdendir (s. 121).

Ceyhan'ın (2011) belirttiği üzere ridâ, dervişlerden belli bir mertebeye ulaşıp mürşid tarafından irşada uygun görülenlere teslim edilir ve uçlarının atılma biçimine göre anlam taşır (s. 149). Nihânî, şal ve taylasanı gösteriş amacıyla kullananlara kızmaktadır. Allah tarafından rızıkların paylaştırıldığını bilen girdaba düşmez, her işi bağışlayıcı olan yüce yaratıcıya havale eder on iki kapıdan başka bir kapıya, şeyhe sığınmaz, zühd ve dindarlığı vesile eyleyip kapı kapı dolaşıp şal, taylasan ile asâdan geçmedin gittin:

Ḳasemnā[1]ya olan rāżī düşer mi gör bu gird-āba
Eder her emrini tefvīż ġanī Ḫālıḳ-ı vehhāba
Der-i iṣnā-ᶜaşerden ᶜġayrı etmez ilticā bāba
Vesīle eyleyip zühd ü ṣalāḥı devr-i ebvāba
Ridā vü **ṭaylasān**ile ᶜaṣādan geçmediñ gitdiñ (107/7)

[1] *E hum yaḳsimūne raḥmete rabbike naḥnu* ***ḳasemnā*** *beynehum maᶜīşetehum fi'l-ḥayāti'd-dunyā…* "Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz **paylaştırdık**…" (Zuhruf 43/32).

Nihânî; vaizin asâ, taylasan ve şalını sağlama alıp kelamında bir netice olmadığını, gösterişe kapıldığını belirtiyor. Vaiz, keline melhem bulsa kendine ilaç ederdi, şifa diye verdiği zehir olmaya, sonuç hep yok yok üzere, kelamı cehalet ve belirsizliktir. Baston, sarık ve hırkasını sağlama alıp, iki yüzlülük ve kuruntuda aşırı giderek bunları artırır:

Meşeldir aḳraᶜ a melhem bulaydı kendi eder em
Şifādır deyü verdigi ṣaḳın kim olmaya ol sem
Netīce yoḳ yoḳ üzre hep kelāmı cehl ile mübhem
ᶜ Aşā vü ṭaylesānile ridāsın eyleyip muḥkem
Riyā vü vesvesin ifrāṭile tekṣīr eder vāᶜ iẓ (87/3)

Ridâ ve taylasân metin içinde gerçek anlamlarında kullanılmış olup gösteriş amacıyla takan zâhidler eleştirilmiştir.

2.3.4.9.2.3. Destâr

Genellikle ulemâya ait bir kıyafet türüdür. Derviş tâcında sarık sarılan kısma "lenger" adı verilmektedir. Lengeri çevreleyen ve dolağı az olan tülbende ise "isâbe" veya "şemle" denilir. İsâbe, tâc üzerindeki sarılış şekline göre "imâme", "destar", "fenâî" gibi isimler alır. Destârın da pâyeli, Hüseynî, örfî, Cüneydî, şeker-âvîz, zenb-âvîz ve dolama gibi türleri vardır (Ceyhan, 2011, s. 120). Pakalın (1971, Cilt 1) başta ulemâ olmak üzere her meslek grubundan kişilerin sarık sardığını belirtmiştir (s. 431).

Dünya malı ahiret ehline boş gelmektedir. Dünyanın oyun oynayan, övünen ve kendini beğenmiş olduğu Hak tarafından duyurulmuştur. Kendini kurtaran erler Hakk'a ulaşıp şan ve şeref sahibi olmuşlardır ancak zâhid için destâr ve tâc onun başına yük ve bela olmuştur. Şüphesiz o yine de köhne iddialardan vazgeçmemiştir:

Metāᶜ -ı dehr-i dünyā ehl-i ᶜ uḳbāya ḫalā oldu
Leᶜib lehvün tefāḫür[1] olduġu Ḥaḳdan ṣalā oldu
Tecerrüd eyleyen erler erip ẕāta ᶜ alā oldu

[1] *İᶜlemū ennemā el-ḥayātü'ddunyā* ***leᶜibun ve lehvun*** *ve zīnetün ve* ***tefāḫurun*** *beyneküm ve …*"Bilin ki dünya hayatı, **bir oyun, bir eğlence**, bir gösteriş, aranızda **bir övünme**dir…" (Hadîd 57/20).

Dilā **destār**-ı **tāc**ıñ başıña bār ü belā oldu
Bilā-şāhid bu köhne iddi^{c} ādan geçmediñ gitdiñ (107/6)

Hz. Peygamber, bir goncaya benzeyeyen ağzını vahdet sarığının süsü eylemiştir. Buradan sarığın vahdeti temsil ettiğini söylemek mümkündür. Hz. Peygamber Hakk'ın gülüdür. Onun gonca ağzı Hakk'ın hikmet ilmini beyan etmiştir:

Şānını *levlāke levlāk*[1] ferr ü şevket eylemiş
Hem *le-mā ḫalaḳtü'l-eflāk*[2] şıyt u şavlet eylemiş
Ḥoḳḳa-i genc-i dehānın ^{c} ilm-i ḥikmet eylemiş
Ġoncasın zīb-āver-i **destār**-ı vaḥdet eylemiş
Lī-ma^{c} Allāh[3] gülşeninde gülben-i ^{c} Abd-i Menāf (95/4)

Destârın kullanan kişiye ve kullanış biçimine göre anlam kazandığı görülmüştür.

2.3.4.9.2.4. Biniş, Kürk, Pâbûç

Biniş, ulemânın ve özellikle yüksek rütbelilerinin giydikleri geniş cüppedir ancak cüppeden daha geniş ve kolları daha uzundur (Pakalın, 1971, Cilt 1, s. 235). *Kürk,* giyeni sıcak tutması amaçlandıysa üstlüğün içine süs kasdı ile de üstlüğün dışına yerleştirilmiştir (Koçu, 1969, s. 164). Pakalın (1971, Cilt 2), kürkün üniforma makamında giyilen üstlüğün adı olduğunu belirtmiştir. Eskiden memurlar derecelerine göre kürk giymişlerdir. Sadrazam ve vezirler "erkân kürkü" şeyhülislamlar "ferve-i beyzâ" denilen beyaz kürk, ulemâ ile müderrisler ise "muvahhidi"tarzında kürk giymişlerdir (s. 343). *Pabuç,* aslı Farsça bir kelime olup "pâ-pûş" yani "ayak" ve "örtmek" kelimelerinden türemiştir. Halk ağzında "pabuç" şekliyle kabul görmüştür (Koçu, 1969, s. 185).

---

[1] ***Levlāke levlāke*** *le-mā ḫalaḳtü'l-eflāke.* "**Sen olmasaydın**, **sen olmasaydın** (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım." (Hadîs-i kudsî).

[2] . …***le-mā ḫalaḳtü'l-eflāke***. "…**felekleri yaratmazdım.**" (Hadîs-i kudsî).

[3] Allah benimledir (Arapça ibâre).

Nihânî, zâhidin destar, biniş, kürk ve papuç ile inadına varis olmaya çalıştığını ancak başında böyle bir hâl ile varis olamayacağını ifade ediyor. Çünkü kılık kıyafetle gösterişe kapılarak Hz. Peygamber'in varisi olmak mümkün değildir:

Vay başıña bu ḥāl ile kim vāriṣ olasın
Destār biniş kürk pāpūç raġmile vāriṣ (37/3)

Pâbûç zâhidlerin giydiği gösteriş kıyafeti olarak belirtilmiştir.

2.3.4.9.2.5. Kaftan

Arapça hil'atin Türkçe karşılığıdır. *Lehçe-i Osmânî'*de "Türkîde kaftan Farisîye nakille haftân yazılır" ifadesiyle geçmektedir. Üste giyilen astarsız entari bir tür sade hil'at, protokol kıyafetidir (Ahmed Vefik Paşa,1293, s. 632). Türlerine göre murabba kaftan, keçe kaftan, çuha kaftan gibi isimler alır. Renklerine, şeritlerine ve düğmelerine göre ise dereceleri anlaşılmaktadır (Pakalın, 1971-C-II, s. 134). Koçu (1969) erkek giyim kuşamı olduğunu ve ağır kıymetli kumaşlardan kesilmiş kaftanların göğüs kısımlarının ayrıca altın telli şeridlerle kordonlarla süslenip elmas ve altın düğmelerle bezendiğini belirtmiştir (s. 138).

Nihânî, kendisinin Dâvud olduğunu ve karşısına Câlut adlı bir savaşçının çıktığını bu durumda kaftan giyip tâc takındığını yani hükümdar olduğunu ifade etmiştir. *Kur'ân-ı Kerîm'de:* "Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler, Dâvûd da Câlût'u öldürdü ve Allah ona hükümranlık ve hikmet verdi, ona dilediği şeyleri öğretti…" (Bakara 2/249) buyrulur. Câlut, inkârcı topluluğun başında inananlara saldırmış, iman edenler de Allah'tan yardım istemişlerdir. İnananlar Allah'ın izniyle inkârcıları yenerler ve Dâvud Peygamber de Câlut'u öldürür:

Dāvud oldum Cālut çıkdı ḳarşıma
Ḳaftān giydim tāc urundum başıma
Manṭıḳu't-ṭayr idim baḳıñ işime
Mühr-i Süleymānla şāhān idim men (127/30)

Kaftan ve tâc hükümdarlık nişanesi olarak gösterilmiştir.

2.3.4.9.2.6. Câme

Farsça bir kelime olup arkaya giyilen elbise anlamında kullanılmaktadır. Yenleri bol, rahat, ev kıyafeti için "câme" tabiri kullanılmıştır. Devlet erkânı dışarda günlük elbiselerini giyerken evlerinde rahat olması açısından bu elbiseyi tercih etmişlerdir (Pakalın, 1971, Cilt 1, s. 255).

Her cumbadan güneş içeri girer ve içeri ışık olur, câmeler nurla dolar. Âlemde güneşin doğması bir delil olarak Hakk'ın varlığına yetmez mi:

Ne varsa vaḥdetiñ sırrı degil mi vech-i Ādemde
Ki her bir şān ile mevṣūf olan Ādemde ḫātemde
Muḥibb-i āl ü evlādıñ dökülür ḫūnu mātemde
Saña yetmez mi bu ḥuccet güneş kim doġsa ᶜ ālemde
Girer her ġurfeden pertev olur çün **cāmel**er pür-nūr (59/3)

Câme, gerçek anlamında ev kıyafeti olarak kullanılmıştır.

2.3.4.9.2.7. Zünnâr

Arapça bir sözcük olup "vaktiyle Hristiyan keşişlerinin esbâb-ı riyâzetden olmak üzere çıplak tenin üzerine kuşandıkları kıldan kaba ve sert kuşaktır" (Sami, 1317, s. 687).

Sâkînin tasavvufta ilahî aşkı sunan bir şeyh olduğu düşünülürse zünnâr da hizmet kuşağıdır ve kendini âşığa hizmet etmeye adamış bir sevgili tasavvuru ortaya çıkmaktadır. Ancak Nihânî, zâhidi hep eleştirdiği için "beli zünnârî " gerçek anlamda bir sâkî veya bir put kadar güzel mecazî sevgilidir. Deyr de dünya veya meyhanedir. Nihânî, zâhidin görünüşte dünya zevklerinden vazgeçtiğini, sürmeli gözle ve beyaz sarıkla gezmekten vazgeçtiğini belirtiyor. Ayrıca zâhid içinde mal ve makam sevgisiyle cimri olup hayırdan vazgeçmiş, başka arzulardan korkuyla vaz geçmiş fakat Hakk'tan uzaklaştıran ehillerin kapısına sığınmaktan geçmemiştir:

Ẓavāhirde beli **zünnār**īden hem deyrden geçdiñ

Gözüñde kuḥl seriñ ebyaż ki dehr[d]e seyrden geçdiñ
İçinde ḥubb-i māl [ü] cāh ki mümsik ḫayrdan geçdiñ
Reh-i ḫavf [u] recāda ārzū-yı ġayriden geçdiñ
Der-i ehl-i sivāya ilticādan geçmediñ gitdiñ (107/5)

Zünnâr sâkînin belindeki kuşak olarak tasavvur edilmiştir.

2.3.4.9.2.8. Ayakkabı (Nalın)

Na'l, Arapça bir kelime olup ayakkabı anlamına gelmektedir. Bir çift ayakkabı ise "na'l" isminin ikilik ifade eden biçimi "na'leyn"dir. Dilimize "nalın" veya "nalin" olarak geçmiştir. Şimşir ve abanoz gibi odunlardan yontularak yapılmıştır ve ayağı tutması için köseleden tasması bulunmaktadır (Koçu, 1961, s. 180).

Nihânî'ye göre tecellînin gerçekleşmesi âşığın şevkine ve gönlünün turuna bağlıdır. Nihânî, kalbine doğan tecellîyi Allah'ın Hz. Musa'ya tecellîsine telmihte bulunarak açıklamıştır. Hz. Musa bir ateş görüp bir kor parçası getirmek için yanına gittiğinde "*İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin Rabbinim; artık pabuçlarını çıkar, çünkü şu anda kutsal vadide, Tuvâ'dasın"* (Tâhâ 20/12) buyrularak onun çoluğu çocuğu, dünya ve ukbayı bir kenara atması istenmiştir. Hak gönüldeki ışığı görürse sırrını açığa vurmaktadır. Ağaçtan *innî ena'llâh* "Ben Allahım" narasının işitilmesi ağacın sırrıdır ve şaşılacak şeydir. Nihânî, *Len teranî* "Beni asla göremezsin!" perdesini geçip durumu kolay anlamıştır. Ayakkabıların çıkarıp Tur Dağı'nda gezerken daha doğrusu gönül turunu tamamlarken Allah onun gönlüne tecellî edince İlahî güzelliği seyretme coşkusuyla hayran ve mest olmuştur. Bu nedenle de Allah ona zâtını gizleme gereği duymamıştır:

ᶜ Aceb sırr-ı şecer *innī ena'llāh*[1] naᶜ rasın iᶜ lān
Ḥicābı *len terānī*[2]den geçip fehm eyledim āsān
Ṣoyup **naᶜ lī**ni dil Ṭūrun ederken dem-be-dem seyrān

---

[1] …*mine'ş-şecerati en yā Mūsā* ***innī ene Allāh****u Rabbu'l-ālemīn.* "…ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: Ey Mūsā! **Muhakkak ki ben** yalnızca âlemlerin rabbi olan **Allahım**." (Kasas 28/30).

[2] …*Rabbi eri-nī enẓur ileyke ḳāle* ***len terā-nī*** … "Rabbim! Bana görün; sana bakayım." dedi. Rabbi, "Sen **beni asla göremezsin**..." (A'râf 7/143).

Tecellī şevḳ-i dīdārıñ beni mest eyledi ḥayrān
Ene'l-Ḥaḳ sırrını cānım anıñçün ḳılmadı pinhān (129/1)

Nalın dünyaya ait bir nesne olup mâsivâyı temsilen kullanılmıştır.

2.3.4.9.2.9. Dîbâ

Üzerine çiçek nakışları dokunmuş lüks, ipekli bir kumaşın adıdır. Fransızlar bu tür kumaşa "Brocad" ismini vermişlerdir. Bazen türlü renklerdeki çiçeklerin ipekleri arasına altın teller de atılmıştır (Koçu, 1969, s. 89). Pakalın (1971), bir tür kalın canfese verilen ad olup "heft renk, Acem dibası, frengi ağır telli ve nakışlı mor diba, venedik heft renk turfanda nakışlu dibası, İslambol'un telli al dibası" gibi türlerinin olduğunu belirtmiştir (s. 449).

Nihânî dîbâdan vazgeçip köhne peşmine giymeyi nasihat ediyor. Daha doğrusu nefsi öldürüp dünya malını terk etmeyi tavsiye ediyor. Dünya ile ilgili ne varsa şan şöhret, ev bark, manastır, köşk, at, ipek, saray, para, mal mülk, dostlar; bunların hepsi baş ağrısı verir. Bunları terk edip yünden yapılmış kaba süssüz esvap olan eski peşmine giyilmesini ve bundan utanç duyulmamasını nasihat eder:

Nām [ü] neng [ü] dār [u] deyyār her ne var
Esb [ü] **dībā** bāġ [u] serāy [u] dinār
Köhne **peşmīne** giyip hem ol bī-ᶜ ār
Māl [ü] milk [ü] ḳavm [ü] iḫvānuñ e-yār
Terk et anları saña verir ṣudāᶜ (88/3)

Dîbâ metinde gerçek anlamında ipekli kumaş olarak kullanılıp mâsivâ unsuru olarak kabul edilmiştir.

2.3.4.9.2.10. Meşin

Koyun vs. derilerin işlemden geçmiş biçimidir. “Dabagat olunmuş derilerin en adisi, sepilenerek boyalanmış ve cilalanmış deri. Kırmızı, yeşil meşin” anlamlarına gelmektedir (Sami, 1317, s. 1354).

Nihânî, meşini derilerin en adisi olduğu için sahte elbise olarak görmektedir. Zâhidleri eleştirirken onların giygikleri elbisenin sahte olup gösterişe kapıldıklarını belirtmektedir. Onlar bu elbiseyi giyerek âdeta meşin yükü olmuşlardır. Nihânî onları bu kıyafetle vahşi bir şekilde avlanan, dağda gezen bir hayvana benzetmiştir. Fakat daha sonra bütün bunları zâhidin nefsiyle oturup kalkmasına bağlamıştır. İbadet şalını omuzuna atıp mescitte oturan oldun, tecerrüd hücresinde de bir kuru hasırdan vazgeçmedin gitti, derken zâhidin hep ibadetle meşgul olduğunu ancak dünya malı olan bir kuru hasırdan bile vazgeçemediğini belirtiyor:

Geyüben saḫtiyān libās ᶜ aceb ḥaml-i **meşīn** olduñ
Gezip ḥayvān ṣıfat dağda n’edem ekl-i ḫaşīn olduñ
Velākin bilmediñ nefsiñ anıñla hem-nişīn olduñ
ᶜ İbādet şālını ber-dūş edip mescid-nişīn olduñ
Tecerrüd ḥücresinde būriyādan geçmediñ gitdiñ (107/2)

Zâhid giydiği sahte elbiseyle, sahte davranışlarla meşin yüküne benzetilmiştir.

2.3.4.10 Yazıyla İlgili Unsurlar

2.3.4.10.1. Kalem, Devât

Devat; “divit, yazı yazmak üzere kalem ve mürekkep konacak yeri olan madenden bir şekl-i mahsusda bir alet ki belde taşınır. Yalnız mürekkeb vaz’ına mahsus olanına hokka denir” (Sami, 1317, s. 622).

Allah, kalemsiz ve devâtsız olarak Hz. Muhammed'in mim sırrını Nihânî'nin kalbine yazmıştır, "mim" harfinden kasıt hamd ve senâdır. Bu nedenle Nihânî Hz. Peygamber'i çok sevmekte ve onu övmektedir:

Hem Aḥadla Aḥmediñ mīm sırrını
Yazdı ḳalbe ne **ḳalem** var ne **devāt** (31/8)

Kudret kalemi Allah'ın iradesini, kudretini anlatmaktadır. O levh-i mahfûza taktir ettiği şeyleri yazmıştır. Herkesin kaderi daha *elest bezminde* çizilmiştir. Yalnız Nihânî, devrinin gidişatından memnun değildir ve bu durumu; bu gidişat, bu yürüyüş feleğin uğursuzluğundan mıdır, yoksa kalem yanlışı mıdır? Hakkın iradesini göremem, şeklinde ifade etmiştir:

Bu revīş bu yürüyüş naḥs-ı felekden mi ᶜaceb
Yoḳsa **sehv-i ḳalem**i **ḫāme-i ḳudret** göremem (122/6)

Devât kelimesiyle levh-i mahfûz arasında ilişki kurulmuş ve insanların kaderinin kudret kalemiyle yazıldığı belirtilmiştir.

2.3.4.10.2. Hokka

Devât adı verilen yazı takımının sadece mürekkeb koymaya mahsus olanına hokka denmektedir (Sami, 1317, s. 622).

Hz. Peygamber'in ağzı hikmet ilminin hazinesi olan bir hokkaya benzetilmiştir. Diğer taraftan bu ağız bir goncaya tasavvur edilerek vahdet sarığının gülü olmuştur. Sarık Hakk'ı temsil etmiştir. Hz. Peygamber Hakk'ın gülü durumundadır çünkü kâinat onun şanı üzere yaratılmıştır. Aynı zamanda o, "Allah benimle beraberdir" gülbahçesinde dedesi Abd-i Menâf'ın gülüdür:

Şānını *levlāke levlāk*[1] ferr ü şevket eylemiş

[1] ***Levlāke levlāke*** *le-mā ḫalaḳtü'l-eflāke.* "**Sen olmasaydın**, **sen olmasaydın** (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım." (Hadîs-i kudsî).

Hem *le-mā ḫalaḳtü'l-eflāk*[1] ṣıyt u ṣavlet eylemiş
Ḥoḳḳa-i genc-i dehānın ᶜ ilm-i ḥikmet eylemiş
Ġoncasın zīb-āver-i destār-ı vaḥdet eylemiş
Lī-maᶜAllāh[2] gülşeninde gülben-i ᶜ Abd-i Menāf (95/4)

Hokka şeklinden dolayı benzetilen olarak kullanılmıştır.

2.3.4.10.3. Evrâk, Sâhife, Fihrist, Kitap

Nihânî, Şabaniyye tarikatının Üveys kolunu anlatırken onların sâliklerinin melamiyyûn ve meczûb sâlikler olduğunu ifade etmiş ve bunları bütünüyle anlatmanın bu kağıtlara sığmayacağını belitmiştir:

Buları cümle taᶜdād eylemek sıġmaz bu **evrāḳ**a
Nihānīden işit nuṭḳu ḥaḳīḳatle ṭutup ḳulaḫ (47/9)

Cem'u'l-cem makamında her şey, bir olarak görülmeye başlanır. Nihânî de bu makamda bazen putperest, bazen de elest bezmindeki gibi boyun eğen ve tasdik eden olduğunu belirtmiştir. O, bazen sayfa bazen kitabın içindekileri gösteren bir cetvel yani fihrist olmuştur ve onun kitabı her daim okunmuştur:

Gehī men put-perest oldum gehī iḳrār-elest oldum
Ṣaḥīfe gāh **fihrist** oldum **kitāb**ım okunur her bār (57/6)

Evrâk, gerçek anlamında kullanılıp çokluk ifade etmiş ve anlatılanların sayfalara sığmayacağı belirtilmiştir. Tasavvufî manada ise sâhife, fihrist ve kitap Hakk'ın tecellisî olan eşyalar olarak düşünülmüştür.

---

[1] …*le-mā ḫalaḳtü'l-eflāke*. "…felekleri yaratmazdım." (Hadîs-i kudsî).
[2] "Allah benimledir" (Arapça ibâre)

2.3.4.10.4. İmla, İmzâ, İnşâ

Nihânî sevgilinin güzellik kitabını yani onun güzel yüzünü, yazının başlığından bir nebze seyrettiğini belirtiyor. Bu başlık; yazı bilgisi midir, imzâ mıdır, güzel bir yazı mıdır anlayamamıştır:

Kitāb-ı ḥüsnünü ser-levḥadan bir nebze seyr etdim
Bütün **imlā** mıdır **imżā** mıdır **inşā** mıdır bilmem (119/8)

Bu beyitten imzânın XIX. yüzyılda kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Sevgilinin güzelliği ile kitap ve yazı arasında bağlantı kurulmuştur.

2.3.4.11. Savaş Malzemeleri

2.3.4.11.1. Barut

Güherçile ile kükürt ve kömürden oluşan alevli bir maddedir ve toz halinde olup genellikle ateşli silahlarda ve taş kırmak gibi işlerde kullanılır. Çabuk ateş alır hiddet ve şiddete uygundur (Sami, 1317, s. 262). Arapçada daha çok "neft" kelimesiyle ifade edilmiştir. Araplardan "barut" kelimesini kullananlar da olmuştur. İlk defa İbn Baytar'ın (ö. 1248) *el-Câmiʿ Li-Müfredâti'l-Edviye ve'l-Aġziye* adlı eserinde yer verilmiştir. Türkçe'de de kullanılan kelime Farsça'ya ve bazı Balkan dillerine Türkçeden geçmiştir (Şakiroğlu, 1992, s. 92).

Mürşidin güzel kokusunun erişmesi baruda ateş konmasına benzetilmiştir. Nasıl ki barut ateşlenmeden bir işe yaramazsa mürşidin yol göstericiliği olmadan da insanlar zorluk çekebilirler. Nihânî bu durumu; mürşidin nefhası erişmezse kılda temizlik olmaz veya en ufak şeylerde dahi insanın işi yolunda gitmez. Nefsin esiri olanlar cehennemde eziyet içindedir, karga havaya yönelse leşten başka ne avlar, "hevâ"nın heves anlamı düşünülürse, karga nefsine yönelse leş avlar, şeklinde ifade etmiştir:

Ḳoymayınca şevḳ gelir mi hīç āteşi **bārūd**a
Nefḫ-ı mürşid ermeyince pāk mı olur ol mūda

Şol esīr-i nefs olan dā'im mu[c] azzeb ṭamuda
Cīfeden ġayrı ne ṣayd eder hevāya aġsa zāġ (92/4)

Barut, mecazî anlamda kullanılmıştır. Nasıl ki alev için ateşin baruda konması gerekiyorsa müridin de Allah'a ulaşması için ona yol gösterecek, şevk verecek mürşide ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.

2.3.4.11.2. Ok, Mızrak (Rümhâ)

Rümhâ, Arapça bir kelime olup "mızrak, kargı, süngü" anlamlarına gelmektedir (Sami, 1317, s. 670).

Nihânî Hz. Ali'ye olan methiyesinde onu bir sevgili olarak nitelendirmiş ve onun kirpiklerini oka benzeterek mızrak misali göğsüne vurduğunu belirtmiştir:

Ruḫlarıñ yāḳūt-ı ḥamrā ḳāmetiñ ṭūbā miṣāl
Femiñ içre sinleriñ ṣan dürre-i beyżā miṣāl
Urduñ ol müjgān oḳunu ṣadrıma rümḥā miṣāl
Yine sen olsañ ṭabībim derde Loḳmānım [c] Alī (153/3)

Aşk süvarisi Nihânî'nin göğsü üzerine bir ok vurmuştur ve aşk ile tecellî nuru kalbinin altına üstüne dolmuştur. Rahman'ın cezbesi bütün beden ve damarlarına ulaşmıştır:

Ḥamdüli'llāh fāris-i [c] aşḳ sīnem üzre urdu oḳ
[c] Aşḳile nūr-ı tecellā ḳalbe doldu taḥt [u] fevḳ
Cezbe-i Raḥmān erişdi cümle ecsām [u] [c] urūḳ
Leyk derdi olmayanıñ derdine hīç çāre yoḳ
Gönlü olmuşdur anıñ yanından ol dā'im ırağ (92/2)

Sevgilinin kirpikleri oka benzetilip aşığın kalbine mızrak gibi saplanmıştır. Okun mecazî anlamında mızrağın ise gerçek anlamında kullanıldığı görülmüştür.

2.3.4.12. Musikî Âletleri

2.3.4.12.1. Saz, Santûr, Nay/Ney

Saz, Farsçadan dilimize geçmiştir. Türk ve Fars kültürünün etkisiyle İç Asya'dan Akdeniz'e kadar oldukça yoğun olarak kullanılmıştır. Yunus Emre ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin şiirlerinde saz kelimesine rastlanılmakla beraber bunların genel anlamda musikî aletlerini kastetmesi veya özel bir müzik aletini ifade etmesi konusunda beyan yoktur (Duygulu, 2009, s. 2018, 2019). *Santûr* da Farsçadan dilimize geçmiş bir sözcüktür. Yapı ve biçim bakımından kanuna benzeyen telli çalgılardandır. Ancak kanuna göre daha ağır tahtadan imal edilmiştir. (Öztuna, 2000, s. 402). Öztekin'in (2017) belirttiği üzere Türk organoloji (çalgı bilimi) tarihinin ilk ve en eski çalışması kabul edilen Şükrullah'a ait bir musikî risalesinde ve diğer yazma ve risalelerde bazı çalgıların isimleri ve resimlerini bulmakla bereber çığırtma, rebap, lavta, santur gibi bugün kaybolan müzik âletlerini öğrenmek de mümkündür (s. 542).

Öztuna'nın (2000) belirttiği üzere XVII. yüzyıla ait bir Osmanlı vesikasında bir dervişin Mevlevî olup olmaması konusunda ney çalabilmesi ölçü gösterilmiştir. Yedi tane deliği olup bu delikler kızgın demirle ve özel olarak yapılmış keskiyle açılmaktadır. Ağza alınan kısma "başpâre" denilir (s. 299).

Nihânî, çocukluğunda biraz mektepte okumuş, gece pencereden koruyucu sarkıtmış, bu hallerle günlerini geçirdikten sonra çocukluk âlemini baştan uçurup gençlik dönemine ulaşmıştır. İşte bu dönemde bazen kahvehanede kahve içirmiş; saz, santûr ve ney ona zevk vermiştir. Kahvehanelerde âşıkların sazla halk hikayeleri anlatma geleneği düşünülürse sazın genelden ziyade özel bir müzik aleti olarak kullanılma ihtimali yüksektir:

> Bu ḥāl ile biraz eyyām geçirdiñ
> Ṭıfıllıḳ ᶜālemin başdan uçurduñ
> Gāh ḳahve-ḫānede ḳahve içirdiñ
> Ẕevḳ verirdi **sāz** [u] **sanṭūr nāy** saña (15/4)

Sazın duygular üzerinde derin bir tesiri vardır. Nağme-hanlar aşktan bir kitap açıp okumuşlar ve Hakk'a uygun şarap devretmiştir. Sazın sesinin yakıcı ateşiyle Nihânî'nin ciğeri kebap olmuş ve vücudunun ülkesi harap olmuştur. Çünkü onun aşk deryası dalgalanmıştır:

Naġme-ḫānlar açdı ᶜaşḳdan bir kitāb
Okuyup devr etdi ḥaḳḳānī şarāb
Sūz-ı sāzla oldu cigerim kebāb
Bu vücūdum milkini ḳıldı ḫarāb
Çün temevvüc eyledi deryā-yı ᶜaşḳ (100/2)

Saz, santûr, ney kelimeleri gerçek anlamlarında kullanılıp sazın sesinin çok yakıcı olduğu belirtilmiştir.

2.3.4.12.2. Keman, Tambur, Mizmâr

Keman, Farsçadan dilimize geçmiş bir sözcüktür. Yaylı sazların en önemlilerinden olup aslında Arapların rebabından alınarak asırlar boyunca geliştirilmiştir (Öztuna, 2000, s. 191). Öztuna'nın (2000) belirttiği üzere *Tambur,* mızrablı sazların en güzeli ve zârif olanıdır. Yumuşak, ince ve beyaz tahtadan yapılan gövde kısmına "tekne" adı verilir ve bütün o ince ve dokunaklı iniltiler oradan gelir (s. 467). *Mizmâr* ise kaval, düdük, ney gibi üflemeli çalgıların genel adıdır (Özcan ve Çetinkaya, 2006, s. 261).

Nihânî, *Devriyye'*sinde mahlasını beytin anlamına dahil ederek gizliyken açık hale geldiğini bazen yaşlı bazen genç, bazen keman bazen de tambur ile mizmar olduğunu belirtiyor. Çünkü o, "cem'ü'l-cem" makamında her şeyi bir görüyor:

Nihānīyem ᶜayān oldum gehī pīr gāh civān oldum
Gehī ḳavs ü **kemān** oldum gehī **ṭanbūr** ile **mizmār** (57/7)

Müzik âletleri de diğer eşyalar gibi âlemin bir parçası olarak görülmüştür.

2.3.4.12.3. Çeng

Farsçadan dilimize girmiş bir sözcük olup yay şeklindedir. Harpın ilkel şekli olup Türk musikîsinde vaktiyle kullanılmış olan bir sazdır. Sümerler, Mısırlılar, Asurlar, İbraniler, Yunanlılar ve Romalılar gibi pek çok kavim bu müzik aletini kullanmıştır. Araplar ve İranlılar tarafından biraz daha geliştirilmiştir. İki el kullanılarak parmakla ve parmağa geçirilen mızrabla çalınmaktadır (Öztunalı, 1000, s. 66).

Çengin kulağı burulsa tambur "Ene'l-Hak" demektedir. Burada meclisteki uyumsuzluk söz konusudur. Hem gerçek manada hem de mecazî manada düşünmek mümkündür. Saz ekibinde bazen uyum olmadığı gibi cemiyette de uyumsuzluklar görülmektedir. İnsan ruhu ulvî bir âlemden yaşadığımız şehadet (görünen) veya oluş ve dağılış (kevn ü fesad) âlemine düşmüştür ve aslî hüviyetini kaybetmiştir. Allah'ın güzellik kitabını unutanlar berzahta kalmıştır. Nihânî'yi işitenler düşünce denizlerine dalmıştır. Nakşî Akkirmânî ne kadar nasihat etse de alan bir sözden zâten almıştır. Çengin kulağını bursalar tanbur "*Ene'l-Hak*" diye çağırmaktadır:

Hüviyyet ᶜ āleminden Ḥaḳ seni bu mülke ṣalmışdır
Kitāb-ı ḥüsnünü nisyān eden berzaḫda ḳalmışdır
Nihānī gūş eden nuṭḳuñ biḥār-ı fikre dalmışdır
Yeter bu pendiñ ey Naḳşī alan bir ḳıldan almışdır
Ḳulaġın bursalar **çengi**ñ ene'l-Ḥaḳ çaġırır **ṭanbūr** (59/5)

Cemiyetteki bazı uyumsuzlukları anlatmak için sak ekibindeki müzik âletleri örnek gösterilmiştir.

2.3.4.12.4. Kûs

Farsçadan dilimize geçmiş bir kelimedir ve "kös" şeklinde telaffuz edilmektedir. Türk musikîsinde usul vurma aletlerinden olup mehterhânelerde kullanılmıştır. Çifttir ve iki elde tutulan tokmakla vurulur. "Haşmetli görünüşleri ve dağları inleten sesleriyle Osmanlı ordusunun maneviyatını yükselten düşmanınkini perişan eden bir âlet olmuştur (Öztuna, 2000, s. 2010).

Ölüm davulu çalınmış ancak zâhid fenalık yapmaktan vazgeçmemiştir. Nefsin eteğine düşüp heveslerindedir, doğrunun yanlışı bir merhabadan, mâsivâ sevgisinden ve övünme elbisesinden, bu yolda kendini beğenmişlik ve ikiyüzlülükten vaz geçememiştir:

Çalındı **kūs-**ı rıḥlet sen fenādan geçmediñ gitdiñ
Düşüben dāmene nefsiñ hevādan geçmediñ gitdiñ
Saḳīm-i müstaḳīm bir merḥabādan geçmedin gitdiñ
Libās-ı faḫrile ḥubb-ı sivādan geçmedin gitdiñ
Bu yolda zāhidā ᶜucb u riyādan geçmediñ gitdiñ (107/1)

Kûs, haberci olarak bir şeyin vaktinin geldiğini bildirmesi anlamında kullanılmıştır. Kudüm, Mazhar, Halîle/Halîliye, Nefir ve Def çalışmamızın *Derviş Çeyizi ve Ritüelleri* maddesinde açıklandığı için tekrar bu bölümde yer verilmemiştir

2.3.4.13. Halk İnançları

2.3.4.13.1. Fala İnanma ve Fal Türleri

Fal, Arapçadan Türkçeye geçmiş bir sözcüktür. "Kitap açmak, kahve telvesine bakmak, iskambil kâğıdı dökmek, bakla atmak sûretiyle talihe bakmak, geleceği ve olacağı keşfe çalışmak"tır (Onay, 2013, s. 174). P. Naili Boratav (2015), falı "yorumlama bilgisi" olarak tanımlamıştır (s. 116).

İnsanlardaki merak unsuru doğal bir duygudur. Geçmiş ve şimdiki zamana ait merak duygusu sosyal bilimlerin aracığıyla çözümlenirken gelecekle ilgili merak unsurları tam olarak çözümlenememiştir. Şeref Boyraz (2006) fal çeşitlerini şu şekilde örneklendirmiştir:

> "İnsanın, özellikle 'gelecek'e olan merakı, -bakla, kitap, kuş, su, kahve, ateş, ok, zar, taş, iskambil, el, çay, bulut, kum, tuz, iç organlar, et, yıldız, kaplumbağa kabuğu, kâse, horoz, ağaç, gölge, yüz, kürek kemiği, ip, tarot, tesbih, hamur, yumurta, değnek, yüzük, bilek, kaşık ve papatya falları örneğinde olduğu gibi- onun bir yığın fal ve kehanet çeşitlerini ortaya çıkarmasına neden olmuştur " (s. 3).

Dîvân'daki fal çeşitleri şu şekildedir:

2.3.4.13.1.1. Ebced/Cefr

Arap alfabesindeki harflerin ebced tarzındaki tertibine göre takdir edilen değerlerin anlamlandırıldığı sisteme cifr/cefr veya ebced/cümel hesabı denilmektedir. Bu metodun meydana gelmiş olaylara tatbikinde "ebced hesabı" ifadesi kullanılırken, ilerde meydana gelecek olaylar için genelde "cifr" terimi tercih edilmiştir. Tarihçesi Hz. Âdem'e kadar uzanıp Hz. Peygamber zamanında kullanılmıştır. Altıncı İmam Câfer Sâdık tarafından sistematize edilmiş olup bu ilimle ilgili en geniş derli toplu açıklama İbnü'l- Arabî'ye aittir. Cümel hesabı *cümel-i sağir, cümel-i kebir, cümel-i esgar, cümel-i ekber* gibi türlere ayrılmıştır (Seber, 2004, s. 239-240).

Bu hesapla Kur'ân'ın herhangi bir sayfasındaki sözcükleri sayıp sayısal değerlerini hesaplayarak adlar, yerler, tarihler ve olaylar ortaya çıkarabilmişlerdir. Tasavvuftaki ve Şîa'nın ilk dönemindeki bu eğilim Şiî bir topluluk olan harflerle uğraşan Hurûfiler tarafından geliştirilmiştir (Schimmel, t.y., s. 429).

Nihânî zâhidi eleştirirken onun ebcedin büyüğünden hesap yapıp bunu fal eylediğini bildiriyor. Nihânî'nin "ebced kebîr" dediği ebced türlerinden olup *cümel-i kebîr*dir. Bu hesap "ebced harflerinin adlarının sayısına göre yapılan hesap"tır (Parlatır, 2012, s. 264). Zâhid ebced kebirden fal açmış, tılsımlar yazmış, büyülemek için hileler yapmış, nice yıl düzgün olmayan ömrü kendisine vaziyet eylemiştir. Nefsi kırma potasında erimiş, fakat düğüm çözme hevesi ve kimyadan vazgeçmemiştir:

Bilip **ebced kebīr**inden ḥesāb **fāl** eylediñ ammā
Muṭalsımlar yazıp tesḫīr içün al eylediñ ammā
Niçe sāl ᶜ ömr-i nā-hemvār saña ḥāl eyledin ammā
Riyāżet pūtesinde kendiñi ḳāl eylediñ ammā
Hevā-yı ḥall-i ᶜ aḳd ü kimiyādan geçmediñ gitdiñ (107/3)

Zâhidin ebcedin büyüğünden fal baktığı belirtilmiştir.

2.3.4.13.1.2. Kitap Falı

Ayet açıklamaları, öğütler, hikmetler ya Allah'ın esinlendirdiğine inanılan kitapların "rastgele ya da kapalı gözle bir sayfasının açılarak bakılan faldır." Kur'ân falında olduğu gibi kitap rastgele açıldıktan sonra açılan sayfanın yedi sayfa ilerisi ya da gerisi okunarak da bakılmaktadır. Hafız**-ı** Şirazî'nin *Dîvân*'ı, Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî'nin *Mesnevî*'si, Sadi'nin *Gülistan'*ı kitap falı için en çok kullanılan eserlerden olmuştur. Ayrıca ünlü pek çok ozanın Dîvânı, fal açmada kullanılmıştır (Sezer, 1998, s. 36).

Nihânî'nin duygularında kitaptan açılan falla değişiklik olmuş ve o mahvolmuştur. Şarkı, türkü söyleyenler aşktan bir kitap açmışlardır. Aşk temalı bir türkünün söylenmesi kast edilse de "kitap açmak" kitap falını hatırlatmaktadır. Açılan kitapta şansa aşk çıkmıştır. Nağme okununca Hakk'a uygun şarap devr etmiştir. Sazın ateşiyle Nihânî'nin ciğeri yanmış kebap olmuştur. Onun vücut ülkesi harap olmuştur çünkü aşk deryası dalgalanmıştır:

Naġme-ḫānlar açdı ᶜaşḳdan bir **kitāb**
Okuyup devr etdi ḥaḳḳānī şarāb
Sūz-ı sāzla oldu cigerim kebāb
Bu vücūdum milkini ḳıldı ḫarāb
Çün temevvüc eyledi deryā-yı ᶜaşḳ (100/2)

Nihânî, lugat falına da telmihte bulunmuştur. Bazı kitapların yanında lugattan da fal bakıldığı bilinmektedir. Mal, bahçe, deve ve koyunun çalışarak parayla mı elde edildiğini yoksa batıl talihin ağdalı lugatından mı çıktığını zâhide sorar. Nihânî, şans lugatıyla hiçbir şey elde edilemeyeceğini ve bunun batıl inanç olduğunu belirtir. Ancak hak etmekle, kazanmakla malın mülkün elde edileceğini şiir içindeki bağlamında açıklar:

Māl bāġce deve farżā ġanem zerile midir
Yoḳsa **lüġat-i muṣṭaliḥ-i zuᶜ** mile vāriṣ (37/2)

Bazı insanlar gayret edip çalışarak bazı değerleri elde edebilir yoksa şans eseri talih lugatından çıkmaz. Zâhid de çalışmadan gayret etmeden gerçek ilim sahibi olmadan peygamberin vârisi olamaz.

2.3.4.13.1.3. Falda Kılıç Çıkması

Kur'ân'ın herhangi bir sayfasının açılmasıyla yapılan Kur'ân falında *seyf ayeti* çıkarsa o kişinin aşk şehidi olacağına yorum yapılmaktadır (Tanrıbuyurdu, 2012, s. 147). Kılıç duası, *Du'â'ü's-seyfî ve'l Hırzi'l-emânî* ismiyle dua kitaplarında yer etmiştir. Ucu çatallı, meşhur kılıcından dolayı Hz. Ali'ye atfedilen bir duadır. Bu duayı okuyan kişinin yeni doğmuş gibi günahsız olacağına inanılmıştır. Bu dua dilde, kılıçta ve boyunda kullanılmıştır. Kılıca veya kılıfına yazıldığı zaman kılıcın daha keskin olacağı ve daha çok düşman öldüreceğine inanılmıştır (Tanrıbuyurdu, 2012, s. 139-166).

Nihânî bambaşka bir falla karşı karşıyadır. Falında çıkan kılıç hem onu yok etmede hem de imdadına yetişip onu kurtarmaktadır. Onun falında kılıç çıkmıştır ve vücudu bu nedenle fenâ bulmuştur. Nefis mertebelerinden *safiye kâmil*e ulaşıp vücudunun yerle bir olmasını, Allah'a yolculuğunu Nihânî falda kılıç çıkması sebebine bağlamıştır:

Bu ṭavrıñ seyri bi'llāhdır fenā buldu vücūdiyāt
Erişdi çün tīġı Ḳahhār bilinmez özge fāil olmuş (72/25)

Allah'ın kılıcı onun imdadına yetişmiş ve düşmanı olan nefsini yenmede, galip gelmede yardımcı olmuştur. Bu kılıç Allah'ın kılıcı oduğu için dualı bir kılıçtır ve Nihânî'ye çift yönde etki etmiştir, onu hem yok etmiş hem de kurtarmıştır.

2.3.4.13.1.4. Hazineleri Fal ile Bulma

Eskiden insanlar hazinelerini korumak amacıyla viranelere gömerler ve hazinelerine kimsenin el sürmemesi ve çalmaya teşebbüs edememesi, edeceklerin bir fenalığa uğraması için bir tılsım yaparlarmış (Onay, 2013, 132).

Nihânî'nin şiirinde de Hz. Ali'nin bir hazinesinin olduğu ve bununla ilgili fal bahsi geçmektedir. O, Murtaza'nın hazinesinin falının ince manaları anlayan kişilere sorulmasını istemiyor. Sembolleri, sırları çözmede incelikleri anlayan kişilerin bile yeterli olmayacağını düşünüyor. Bu sırları ancak dünyayı terk edip manevî manada makam sahibi olanlar anlayabilmektedir:

Dil-i dānālarıñ ḥālin Şaḳāyıḳ ehline ṣorma
Künūz-ı Murtażā fālın daḳāyıḳ ehline ṣorma
Bugün ᶜĀl-i ᶜabā şālin ḫalāyıḳ ehline ṣorma
Yürü var ehl-i tecrīdi ᶜalāyıḳ ehline ṣorma
Anı cānı cihānı terk edip deyyār olandan ṣor (58/2)

Hazinelerin gömüldüğü gerçeği doğrultusunda insanların zengin olma maksadıyla hazine arama çabaları yıllarca devam etmiştir. Hz. Ali'nin hazinesi de bu manada merak konusu olmuştur.

2.3.4.13.2. Tılsım, Büyü, Kimiya

Tılsım, büyünün etkisini sağlayan dua sözleri, işaretler gibi araçlara bu isim verilmektedir. Ayrıca define gibi gizli şeyleri bulmak için de kullanılmaktadır (Boratav, 2015, s. 139). *Büyü,* "iyi veya kötü bir sonuç almak için tabiat ögelerini, yasalarını etkilemek ve olayların olağan düzenlerini değiştirmek için girişilen işlemlerin topuna birden" büyü denir. *Akd* ise "bağ, bağlama, düğümleme, bağlanma, düğümlenme" anlamlarına gelmektedir ve büyünün yapılmasıyla ilgili terimlerdendir (Boratav, 2015, s. 121,125).

Kimya, batıl ilimlerden olup çeşitli maddelerden altın elde etmenin ve bakır gümüş gibi madenleri altına dönüştürmenin yollarını aramıştır. Bu ilmin ana maddesi iksir denilen sıvıdır ve Câbir b. Hayyan tarafından bulunmuştur. Kimyanın Allah'ın sırlarından olup ancak Allah katında yücelen kimselere nasip olacağına inanılmaktadır (Pala, 2004, s. 276).

Nihânî, zâhidi eleştirisinde onun büyü, tılsım, fal gibi meselelerle uğraştığını belirtmiştir. O yapılan büyüleri bozma ve kimyayla altın elde edip zengin olma peşindedir, nefsini bir türlü yenememiş potada kalmıştır. Bu durumu, cümel-i kebîri yani ebced harflerinin adlarının sayısına göre yapılan hesabı bilip fal eyledin, tılsımlar yazıp tesiri için hile yaptın, yıllarca düzgün olmayan bir ömür sürdün, hep nefsi yenme potasında kaldın fakat düğüm çözme hevesi ve kimyadan vazgeçmedin gitti, şeklinde ifade etmiştir. Nihânî "pota" kelimesini kimyayla bağlantılı kullanmıştır, çünkü kimya da bazı madenlerin eritilmesi söz konusudur:

> Bilip **ebced** kebīrinden ḥesāb **fāl** eylediñ ammā
> **Muṭalsım**lar yazıp tesḫīr içün al eylediñ ammā
> Niçe sāl ᶜ ömr-i nā-hemvār saña ḥāl eyledin ammā
> Riyāżet pūtesinde kendiñi ḳāl eylediñ ammā
> Hevā-yı ḥall-i ᶜ **aḳd** ü **kimiyā**dan geçmediñ gitdiñ (107/3)

Büyü, tılsım, kimya, fal gibi batıl ilim ve inançlar zâhid için kullanılmıştır.

2.3.4.13.3. Simya

Tılsım ilmi yerine kullanılmış olup batıl ilimlerdendir. Büyük ölçüde harf ilmine dayalıdır ve bazı sırlar bulunmaktadır. Bu ilmi ilk bulan Âsaf b. Berhiye'dir (Pala, 2004, s. 405). Abdülkerim Seber'in belirttiği üzere (2004) Hz. Ali, cifr metodunun en önemli âlimi olarak gösterilmiştir. Hz. Peygamber tarafından kendisinden sonra gelecek olan imamlardan Câfer Sâdık başta olmak üzere on iki imama verilmiştir (s. 229). Batıl anlamda ise simya " ünlü felsefe taşı alegorisinde olduğu gibi, sanılanın aksine materyallerden altın tecrübe etmek değil de, zihinsel güçlerin üstünlüğüne ve ustalığına ulaşmak anlamında bir insanî dönüşüm ve olgunlaşma sanatı" anlamında kullanılmaktadır (Kurşunoğlu, 2014, s. 612).

Nihânî, zâhidin İbn-i Sînâ'nın ilmi gibi simyadan vazgeçmediğini belirtiyor. Zâhidin harflerle uğraşıp geçmiş ve gelecek hakkında bazı bilgilere ulaşmaya çalıştığını söylüyor. Zâhid nefsine mağlup olup yok olmuştur, en güzel yaratılışı bozulmuş ayakta toprak olup kalmıştır, güzel kokulu ve temizken pis olmuştur, işle karışık doğru

olmayan sözlerle dilenci olmuştur fakat İbn-i Sînâ'nın ilmi gibi simyadan vazgeçememiştir

Oluban nefsiñe maġlūb ᶜaceb ihlāk olup ḳaldıñ
Bozuldu aḥsen-i taḳvīm ayaḳda ḫāk olup ḳaldıñ
N'içündür ṭīb ü ṭāhirken neces bī-pāk olup ḳaldıñ
Dürūġ-ı maṣlaḥat-āmīz ile dekkāk olup ḳaldıñ
Fünūn-ı Bū-ᶜ Alīveş sīmiyādan geçmedin gitdiñ (107/4)

Simya ilmi ile İbn-i Sînâya telmih yapılmış, zâhidin de bu ilimden vazgeçmediği belirtilmiştir.

2.3.4.13.4. Nazar

Arapça bir kelime olup "bakma, göz atma, göz değmesi, iltifat" anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta ise insanı Allah'a ulaştıran bir yol olarak düşünülmüş ve sâlikin cezbesi için gerekli görülmüştür. Halk arasında bazı insanların olağanüstü nazar güçlerinin olduğuna inanılmıştır (Kazan, 2005, 166). Nazarın temelinde hasetlik hayranlık yatmaktadır. Bir inanışa göre Hüzeyil kabilesinden Kemal isminde bir kişi her neye hayranlıkla baksa helâk olurmuş. Halk arasında onun bu keskin nazarından dolayı "ayn-ı Kemâl ve âfet-i aynü'l-Kemâl" ifadeleri nazarı değen kimseler için kullanılmıştır (Pala, 2004, 350; Onay, 2013, 314).

İki yüzlü bir insan olan nazarı değen Hüzeyl kabilesinden Kemal'e telmih yapılmıştır. Beyitte "ayn-ı Kemâl" tevriyeli olarak kullanılmıştır. Hem nefs-i levvâme makamında olan insanın Allah'ın zikriyle kemal mertebesine ulaşması anlatılırken Kemal'in iki yüzlülüğüne, kıskançlılığına ve gözünün değmesine telmih yapılmıştır. Bu kötü vasıflar nefs-i levvâmede bulunabilecek özellikledir. Nefs-i levvâme kınayıcı nefistir. Tasavvufî manada bir parça kalbin nuruyla nurlanmış, o nur ölçüsünde uyanıklık kazanmış nefistir. Bu nefis yaptığı kötü işlerin farkındadır ve gafletten bir nebze sıyrılmıştır. Ancak yeterince olgunlaşmadığı için kötü işleri yapmaya devam etmektedir:

Başına Allāh Allāh tīġını ḍarb eyleye sālik

Bu *zü'l-vecheyni*[1] te'dīb eylemek ᶜayn-ı kemāl olmuş (72/10)

Nihânî, bir cevherken Allah'ın nazarıyla eriyip su olduğunu ifade eder. Buradan nazarın ne kadar etkili olduğu ve varlıkları yok edebileceği anlamı ortaya çıkmaktadır. Ancak Tasavvufî manada Allah'ın nazarı önemlidir. İnsanın kalbindeki tecellîye işaret etmektedir:

Bir cevherdim **naẓar etdi** Ḥaḳ bana
Eriyip ṣu oldum imdi baḳ bana
Düzdüm terkībimi oldum fāḳ bana
Ehremen dediler oldum ḳavm-i cān

Nazarın gücü üzerinde durulmuş ve İki yüzlü bir insan olan nazarı değen Hüzeyl kabilesinden Kemal'e telmih yapılmıştır.

2.3.4.13.5. Tabiatüstü Varlıklar

2.3.4.13.5.1. Div

Fasçada "div", Türkçede alışıldığı üzere "dev" şeklinde telaffuz edilmektedir. "Şeytan, cin, ifrit" anlamlarına gelmektedir (Sami, 1317, s. 646). "İnsana mazarratı olan habîs cinni; halkın dev dediği kuruntuya dayalı, evham üstüne kurulmuş zararlı ve korkunç bir mahlûk, şeytan" (Onay, 2013, s. 139).

Vahdet sabahı, yani Allah'ın nuru kalbe ulaşınca kesret avare olmuş, dev karanlığı tamamıyla yok olup alt üst olmuştur. Kalpte Allah olması durumunda dev orada kalmamış uzaklaşmıştır. Bendin ilk mısraları tezâtlar üzerine kurulmuştur ve sonra tevhid ordusu bütün engelleri aşarak kalp ülkesini feth edip bayrağını dikmiştir. Mâsivâyla ilgili fikirler gönülde baştan başa yok olur. Sanki Haydar kâfir askerlerine kılıç çekmiştir:

Ṣubḥ-ı vaḥdet erdi ḳalbe oldu keðret der-be-der

[1] ***Zü'l-vecheyn****i lā-yekūnü inda'l-lāhi vecīhen.* "**İki yüzlü** Allāh katında makbul (bir insan) değildir (Yılmaz, 2013, s. 733).

Ẓulmet-i **dīv** oldu nā-būd cümleten zīr ü zeber
Dikdi sancaḳ ceyş-i tevḥīd feṯḥ olup cümle memer
Tārumār oldu sivā efkār-ı dilden ser-te-ser
Ṣanki Ḥaydar çekdi ey dil leşker-i küffāra tīġ (91/3)

Dev; karanlık ve şeytan olarak nitelendirilmiştir. Nihânî, bentte "zulmet" kelimesine paralel olarak "Haydar" kelimesini özellikle kullanmıştır. Hz. Peygamber *"Ben ilmin memleketiyim, Ali de kapısıdır"* buyurmuştur (Yılmaz, 2013, s.128). Bu hadisin anlamı gereğince Nihânî, Hz. Ali'yi dev karanlığına, cehalete kılıç çeken bir asker olarak hayal etmiştir.

2.3.4.13.5.2. Ehremen

Eski Fars Mecusîlerinin inandıkları zulmet ve şer ilahı olan şeytandır. Hürmüz isimli hayır, nur ve gündüz ilahıyla daima düşmanlık içinde olduğundan dünyadaki bütün hayır ve şer bunlardan doğmuştur. Ehremen'in bir gün mağlup olup dünyanın saadete ereceğine inanılmaktadır (Onay, 2013, s. 151).

Nefis Ehremen'e benzetilmiştir. Nihânî Ehremen'den korkanları tevhid kalesinin içinde yaptırdığı, mimarı olduğu korunaklı kaleye davet etmektedir. Dıştaki kale Allah'ın kalesidir, ilk önce düşmana karşı Allah koruyacaktır, daha sonraki koruma görevini ise Nihânî üstlenmiştir:

Kim ki nefs-i **Ehremen**den ḫavf eder gelsin baña
Ḳal^{e}a-i tevḥīd içinde ḫoş ḥisār yapdım mütūn (124/2)

Nihânî ruhlar âleminden terkibinin düzülüp dünyaya gelişini anlatmıştır. Ruh halinde bir cevher iken Hak ona nazar etmiş ve o da eriyip su haline dönüşmüştür. Sonra terkibini düzmüş yaşlı olmuştur ve ona Ehremen demişlerdir. Ancak o, cinler kavmine dahil olmuştur:

Bir cevherdim naẓar etdi Ḥaḳ baña
Eriyip ṣu oldum imdi baḳ baña

Düzdüm terkībimi oldum fāḳ baña
Ehremen dediler oldum ḳavm-i cān (125/6)

Devriyye türündeki eserlerde ruhlar âleminden gelen insanın birçok devirden geçerek ve kılığa bürünerek dünyaya geldiği görülmektedir.

2.3.4.13.5.3. Cin

Cin kelimesi Türkçeye Arapçadan geçmiştir. Latince "genius" kelimesinden gelir ve insanları, hayvanları, yerleri koruyup onların kaderlerini yöneten "ruh" ya da tanrımsı varlık anlamını taşımaktadır. Türkçede cin kelimesi yerine "ecinni" de kullanılmıştır. Peri, cin ile eşanlamlı olsa da daha çok masallarda kullanılmıştır (Boratav, 2015, s. 87). İskender Pala (2004) cinlerin latif cisimlerden oluştuğunu, ruhânî varlıklar olup ateşten yaratıldıklarını, kâfir ve müslümanlarının bulunduğunu ve insanlardan kaçtıklarını belirtmiştir (s. 92).

Cinlerin kaçma özelliği vardır. Ayrıca Nihânî dünyaya yeni gelen torunu Hasan Rıza'yı cinlerden ve insanlara ait saldırılardan Allah'ın korumasını diler:

Ecsām-ı laṭīfim olmadı rāżī
Kendi vālī olup ᶜaḳl oldu ḳāżī
Kesr oldu keṣāfet bozdu emrāżı
Buldular hezīmet kaçdı **cinniyān** (125/9)

Vücūdunda ᶜilel emrāż nuḫūset olmaya aṣlā
Hücūm-ı **cinn** ü ins[ī]den selāmet bula ān-be-ān (132/5)

Cinler gerçek anlamında kullanılmış olup birden kaybolma özelliklerine değinilmiştir. Ayrıca insanlara zarar verebileceği belirtilmiştir.

2.3.4.13.5.4. Cadı

Cadı, saç telleriyle sihir yapan büyücü kadındır (Onay, 2013, s. 101). Büyücülerin pîri Harut ile Marut' tur. Süpürgeye, rüzgâra ya da bir küpe binerek uçabilir. Su üzerinde

durabilme özelliğine sahiptir, ateşte yanmaz. Bütün kötülükler ve kan dökme onun işidir. "Sâhir, sehhâr, füsûnger" gibi sözcüklerle de ifade edilmiştir (Pala, 2004, 80). Câdû, div, şeytan veya diğer "olağanüstü varlıklara değin efsanelerin birçoğu hakkında tam bir anlatı örgüsü kurulmamış, bunlar sadece bir inanış, söz konusu olan varlığın herhangi bir niteliğini, gücünü belirtmekle yetinmiş inanış anlatımlarıdır" (Boratav, 2015, 114).

Devriyyelerin bir bölümünde peygamberler anlatılabilir. Nihânî, Hz. Zekeriyya ve onun oğlu Hz. Yahya'dan bahsetmiştir. Zekeriyya'nın Tevrat'ı yazıp suhuf sahibi olduğunu söylemiştir. Sonra ölümüne bir cadının sebep olduğunu belirterek o demde susayıp suya kanan olduğunu belirtmiştir. Reyyan aynı zamanda Hz. Yusuf'u hazinedar yapan Mısır hükümdarıdır:

Zekeriyyā Yaḥyā devrinde yā-hū
Zebūr Tevrāt ṣuḥuf erkānıdır bu
Sebeb-i ḳatlimdir benim bir cādū
Reyyān oldum ol dem ᶜ aṭşān idim men (127/31)

Cadı gerçek anlamında kötü bir tip olarak çizilmiştir.

2.3.4.13.6. Hastalıklar

2.3.4.13.6.1. Humâr

İşretten sonra gelen baş ağrısı ve sersemlik (Sami, 1317, s. 588).

Nihânî sevgilinin lebinin suyundan içmiş fakat sarhoş olup baş ağrısı çekmemiştir; çünkü bu leb Allah'ın kelamıdır. Sevgilinin zülfünün ağına bağlanmış fakat hasta olmamıştır; çünkü bu zülüf hiç kimsenin ulaşamadığı gaybî hüviyettir, Hakk'ın zâtıdır. Sevgilinin zülfünün misk kokusu onu tedavi edememiş o hep gerçek sevgiliyle olmak istemiştir. Leylasız gönlü karar kılamamıştır ve sonunda aşk onu deli Dîvâneye döndermiştir:

Zülfüñ aġına göñlüm bend oldu **bīmār** etmez
Müşküñ būyundan aña bir ḫoşca **tīmār** etmez
İçdim lebiñ suyundan ammā ki **ḫumār** etmez
Bir laḥẓa göñül sensiz ey Leylā ḳarār etmez
Āḫir beni Mecnūnveş dīvāneye dönderdiñ (105/2)

Nihânî vücudu bir ülkeye benzetir ve bu ülkeye sefer edilmesini ister. Seyrinde sersemleyip dehşete uğranacağını belirtir:

Vücūd iḳlīmine bir ḫoş sefer ḳıl
Temāşāsında **medhūş-ı ḫumār** et (22/2)

Humâr "sersemlik" anlamında kullanılmıştır, ancak bu sersemlik içkiden kaynaklanan bir sersemlik olmayıp vücut ülkesine seyretmekle ortaya çıkan şaşkınlıktır.

2.3.4.13.7. Halk İlaçları

Halkın olanakları çok fazla bulunmadığından veya başka sebeplerle doktora gidemediği ya da gitmek istemediği zamanlarda rahatsızlıklarını "tanılama ve sağaltma amacıyla başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne" halk hekimliği denmektedir. Halk hekimliğinde büyü işlemleri haricinde tamamıyla gerçekçi ve akılcı olan bazı iyileştirme yöntemleri de mevcuttur ki bunlar "ev ilaçları", "kocakarı ilaçları" adlarıyla bilinmektedir. Şifalı otlar, kuvvet macunları bunlardandır (Boratav, 2015, 139,145).

2.3.4.13.7.1. Merhem

Arapça bir söz olup çoğulu "merâhim"dir. "Yaralara ve ağrıyan yerlere sürülmek üzere verilen yağlı ve yarı donmuş kıvamda ilaç"tır. Mecazî anlamda ise yaraya merhem sürmek, "acı ve şiddeti geçirecek şey" anlamında kullanılmaktadır (Sami, 1317, s. 1329).

Merhem kelimesi kinayeli kullanılmıştır. Mısra merhemin kelliği giderecek bir ilaç olduğu anlamını taşısa da daha çok mecazî anlamda vaizin kendi sorunlarına çare bulamadığından bahsediliyor. Vaiz keline melhem bulsa kendine ilaç ederdi, şifa diye verdiği zehir olmasın, hep kelamı cehalet ve belirsizlik üzere bir netice yok; baston, sarık ve hırkasını sağlama alıp, riyakârlık ve kuruntuda aşırı giderek bunları artırmaktadır:

Meşeldir aḳraᶜ a **melhem** bulaydı kendi eder **em**
Şifādır deyü verdigi ṣaḳın kim olmaya ol sem
Netīce yoḳ yoḳ üzre hep kelāmı cehl ile mübhem
ᶜ Aṣā vü ṭaylesānile ridāsın eyleyip muḥkem
Riyā vü vesvesin ifrāṭile tekṣīr eder vāᶜ iẓ (87/3)

Muharrem ayı çok şerefli yüce bir aydır. Kerbela şehri mahrem olmuştur, bu manayı bir an etraflıca düşün ve vücudunun yarasına merhem eyle, ifadesiyle Nihânî "merhem" kelimesini yine hem mecazî hem de uzak olarak gerçek anlamda kullanmıştır. Kerbela faciası çok büyük bir yaradır, ancak muharrem ayında yapılan faaliyetler, anmalar yaşanan dertlere merhem olacaktır. Bu ayda yakaların bağırların yırtılmasıyla oluşan yaralar merhemle iyileştirilecektir:

Mübārek māh-ı ekrem hem muᶜ aẓẓam
Şehīr-i Kerbelāya oldu maḥrem
Te'emmül eyle bu maᶜ nāyı bir dem
Vücūduñ zaḫmına gel eyle **merhem** (117/2)

Merhem kelimesi hem gerçek hem mecazî anlama gelecek şekilde kullanılsa da daha çok mecazî anlamı kastedilmiştir.

2.3.4.13.7.2. Dağ Bitkileri

Dağda kendiliğinden yetişen ot, çiçek nevinden her türlü bitkidir. Hem ilaç sanayisinde kullanılmakta hem de insanlar, kültürüne göre faydalanmaktadır.

Nihânî, aşk hastası olan ârifin dağdaki bitkilerden ilaç istemediğini belirtmiştir. Yokluk meclisinde yani bu dünyada kâmil insan örümceğe ağ olmayacaktır. İnancı zayıf olan insanlar ancak örümceğin ağına tutunurlar. Sultan gönül şehrine hoş bir otağ kurmuştur. Her kimin gönlünde Allah aşkından dolayı yara olsa bağrı gelincik gibi göz göz yara olsa sonunda dermana erip canı, gönlü sağ olacaktır:

Marīż-i ᶜaşḳ olan dānā hīç ister mi **devā-yı daġ**
Fenā bezminde merdümler olur mu ᶜankebūta āġ
Ki dil şehrine sulṭān ḳurdu ṭāḳ-ı ᶜālī ḫoş otāġ
Her kim[iñ] kim derd-i Ḥaḳdan yüreginde olsa dāġ
ᶜĀḳıbet dermāna erip cān [u] gönlü ola ṣaġ (92/1)

Genel anlamında "dağ ilacı" ibaresiyle kullanılmış olup türlerinden bahsedilmemiştir. Eski yazı metnin altına "*Yaᶜnī daġda biten nebātāt"* şeklinde dipnot düşülmüştür.

2.3.4.13.7.3. Sürme, Kuhl, Tûtiyâ

Sürme, bir süs aracı olmakla beraber gözün görüşünü artırmak, gözü kuvvetlendirmek, göze parlaklık vermek ve "gözden remed, sebel, göz yaşarması ve göz kanlanması gibi rahatsızlıkları gidermek" için kullanılan bir ilaçtır (Aynacı, 2012, s. 32).

Kuhl ve tûtiyâ aslında "antimon" ve "çinko oksit" madenleridir. Bunlardan kuhl havadan etkilenmez, kolay kolay çözünmez ve koyu renge sahiptir. Tûtiyâ (çinko oksit) ise boyanın solmasını engeller ve cildi güneş ışınlarına karşı korur. Dolayısıyla birbirini tamamlayan bu iki madenin sürme yapımında kullanılması olasıdır. Zeynep Buçukcu (2018) bu iki madenin uzak ilgilerle de olsa göz hastalıklarında kullanılan çuha çiçeğinin bir cinsi olan "tûtyâ" ve "kuhl" kelimesiyle aynı kökten türeyen ve halk arasında "sığırdili" olarak bilinen çuha çiçeğigillerden "Kuhla" olabileceğini belirtmiştir (s. 196).

Sevgilinin ayağının tozu, âşık için göze şifa veren ve âşığın acılarını bir nebze olsun dindiren, âmâları iyileştiren bir sürmedir. Birçok şairde Hz. Peygamber bir sevgilidir. Arşın en yüksek, en yüce katı onun ayağının toprağına yüz sürer, onun ayağının

tozundan kuhl eyleyen âmâ cila bulur, gözleri iyileşir, kâinat onun şanına yaratılmıştır, biz yoksula şefaat edecek olan Hz. Peygamber'dir:

Yüz sürüpdür ḫāk-i pāyiñe seniñ ᶜarş-ı ᶜalā
Ol ġubārdan buldu hem **kuḥl** eyleyen aᶜmā cilā
Dendi *levlāk*[1] şānıña kevnine raḥmetsiñ *belā*[2]
Ḳıl şefāᶜat biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā (7/4)

Nihânî, Hz. Ali'nin kızı Zeynep ve Hz. Hüseyin'den olma torunu Sekîne'nin ayağının tozuna canının feda olduğunu belirtmiştir. Görmeyen gözlerine onların ayağının tozunun tûtiyâ olduğunu belirtmiştir:

Daḫı bint-i ᶜAlī Zeyneb Sekīne
Ayaġı tozuna cānım fedādır (55/27)

Derūnumda dīnim başarda nūrum
Bu nā-bīnā gözüme **tūtiyā**dır (55/28)

Sevgilinin ayağının tozu tûtiyâ olarak gözlere şifa vermektedir.

2.3.4.13.7.4. Edvât

Edevât; sözlükte "bir işi işlemeye vasıta olan şeyler, takımlar, parçalar, avadanlıklar" anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1993, s. 203). *Dîvân'*da ise daha çok mesir macunu gibi tene kuvvet verecek halk ilaçları kast edilmiştir.

Nihânî, eğer ruhu tenden nasıl kurtarayım dersen tene kuvvet verecek edvâtdan arı ol, demiştir:

Rūḥu tenden nite taḫlīs eyleyem derseñ eger
Tene ḳuvvet verecek **edvāt**den var arı ol (110/4)

---

[1] ***Levlāk****e levlāke le-mā ḫalaḳtü'l-eflāke.* "**Sen olmasaydın**, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım." (Hadîs-i kudsî).

[2] …*Elestü bi rabbikum ḳālū **belā** şühidnā…* "Ben sizin rabbiniz değil miyim? **Elbette öyle**! Tanıklık ederiz.' dediler." (A'râf 7/172).

Edvât kelimesi beyitte daha çok yiyecek ve içecek anlamında kullanılmıştır.

2.3.4.14. Gelenekler

2.3.4.14. 1. Kutsal Gün ve Aylarla İlgili Gelenekler

2.3.4.14.1.1. Hz. Peygamber'in Doğum Yıl Dönümünde Mevlid Okutma

Nihânî Hz. Peygamber'in doğum ayında mevlid okutturanların cennete dahil olacaklarını belirtmiştir. Mevlid ayından işaret erişmiş, âşıkların kalbine cila vermiştir. Şükür ve saygıyla onu anıp okuyalım, ey Resûlu'llâh sadık insanlara şefaat feyzini gönder. Bu aya erip kutsal sayıp mevlid okutturan şüphesiz cennetlere dahil olur:

Erişdi māh-ı mevlūdden nişāne yā Resūla'llāh
Cilā verdi ḳulūb-ı ᶜāşıḳāna yā Resūla'llāh (142/1)

Edip taḥmīd [ü] taᶜẓīm gel ḳırā'at edelim anı
Ede feyż-i şefāᶜat ṣādıḳāna yā Resūla'llāh (142/2)

Bu māha eyleyip tefẖīm ḳırā'at etdiren mevlūd
Bilā-reyb dāẖil olurlar cināna yā Resūla'llāh (142/4)

Mevlid okutmanın sevabı vurgulanmıştır. Bu aya erip kutsal sayıp mevlid okutturanın şüphesiz cennetlere dahil olacağı belirtilmiştir.

2.3.4.14.1.2. Muharrem Ayı'yla İlgili Gelenekler

Kerbela destanlaşan bir hadisedir[1]. Kerbela mersiyeleri; Hz. Hüseyin'e matem ve Yezid'e lanet okuma yanında yas ritüellerinden izler taşır. Siyah elbise giyme, hadiseyi tekrar tekrar anlatma, oruç tutma, ağlayıp inleme matem törenlerinin özellikleri haline gelmiştir.

[1] Kerbela literatürü için bk. İsen, 1994; Çağlayan, 1997; Arslan-Erdoğan, 2009; Aksu, 2010.

2.3.4.14.1.2.1. Yas Tutma, Ağlayıp İnleme

Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilme tarihi olan 10 Ekim 680'de (10 Muharrem H 61) sonbahar mevsimi olan mihricana tekabül etmektedir. Mihrican "sonbahar, güz mevsimi" anlamına gelmektedir[1] (Bozkurt, 2005, s. 38). Sonbaharın gelmesiyle insanın üşüyüp titremesi doğal bir gerçekliktir. Ancak Nihânî'nin mihricanla asıl kastettiği matem ayı olan Muharremde yas tutulması ve insanların üzüntüden ağlamaları, inlemeleri ve titremeleridir. Nihânî bu üzüntüsünü; ne edeyim eyvâh, o mâhım şehit oldu; eyvâh, bu sitem bedenimi bir deri bir kemik yaptı; lanetlenmiş Yezid'in ona nasıl kıydığını gör, cehennem kuyusunun suyu ona çok geniş ve derin ola, mihrican değmiş gibi titreme tutar, gözlerden nem döküp ağlayıp inler, şeklinde anlatmıştır:

N'edeyim āh oldu o māhım şehīd
Āh bu sitem ḳaddimi ḳıldı ḳadīd
Neçe ḳıydı gör aña melʿūn Yezīd
Çāh-ı ġayya ola mā vāsī medīd
Lerze ṭutar gūyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler fiġān (123/2)

Nihânî, gönlüne seslenerek Muharrem ayı geldiğini vurguluyor ve gözünün selini akıtmasını, sürekli olarak Hüseyin'in âh vahıyla vücudunun yarasına merhem eylemesini diliyor. Onun üzüntüsüne çare olacak merhem, ağlayıp inlemesi ve bu şekilde rahatlamasıdır:

Gel ey dil bu Muḥarremdir Muḥarrem
Aḳıt seylāb-ı çeşmiñ eyle mātem
Hüseyniñ āh [u] vāhiyle dem-ā-dem
Vücūduñ zaḫmına gel eyle merhem (117/1)

[1] Bu mevsim tabiatın uykuya dalmasını temsil eder. İran güneş yılının yedinci ayı olan Mihr'in 16. günü(geceyle gündüzün eşit olduğu gün, sonbahar ekinoksu 21 Eylül) başlayıp 21'ine kadar devam etmektedir. Aynı zamanda Mihrican, Nevruz gibi İran'ın iki büyük bayramından biridir. Bîrûnî Mihrican'ın "can sevgisi" anlamına da geldiğini ifade etmiştir. Bk (Bozkurt, 2005, s. 38).

Ey soyun kavmi, Muharrem ayıdır; gece gündüz yas tutup yüreğimizi parçalayalım, ey sadık dost gel Hüseynî olalım, âh ve iniltilerle gözyaşı dökelim: (128/2)

Nihânî mersiyede, nehir gibi gözünü yumup matem etmeyi istemiştir. Nehrin gözünün kapanıp suyun taşması gibi gözyaşlarının da içe akıtılıp sonradan daha güçlü bir şekilde patlak vermesi olasıdır. Aynı zamanda çok ağlamaktan göz kapaklarının şişerek yumulması tasavvuru da ortaya çıkmaktadır. Taşlar ile kendini dövmek, dilsiz kalmak, yüzünü yırtmak en şiddetli matem belirtileridir:

Nehrvārī yum gözüñü mātem et
Ṭaşlar ile ur özüñü mātem et
Lāl oluban kes sözüñü mātem et
Ey Nihānī yırt yüzünü mātem et
Sūziş-i ᶜaşḳile bu cāyı seven
Cemᶜe gelmez ol teberrāyı seven (128/7)

Matem ayının gelmesi bize hüzün ve gamdır; ekmek ve su, rahat uyku bizim için zehirdir. Aşk ehline matem ayı gelince ona ağlayıp inlemekten başka leziz bir şey yoktur:

Erdi yine māh-ı mātem ḥüznile ġamdır bize
Āb [u] nānı ḫāb-ı rāḥat cümlesi semdir bize (146/1)

Ehl-i ᶜaşḳa māh-ı mātem gelecek
Hīç bulunmaz aña nālāndan leẕīẕ (52/6)

Aşk yolunu ehlinden soranlar, bir pîre intisap edip sözünde duranlar, matem ayında yüzünü saçını yolanlar, ey padişah hakîkatte senin hokka ağzını görenler, zannederler ki gonca ve gül gülmeye karışmış:

Ṭarīḳ-ı ᶜaşḳı ehlinden ṣoranlar
Pīre iḳrār verip ḳā'im duranlar
Meh-i mātem rūy [u] ṣaçın yolanlar
Şehā ḥoḳḳa dehānıñı görenler

Şanırlar ġonca gül ḫandāna maḫlūṭ (84/5)

Yüzünü saçını yolma da aşırı derecede üzüntü belirtilerindendir. Ağlama esnasında yüz, ağız birbirine karışmaktadır. Bu nedenle şair tarafından gonca gül gülmeye karışmış şeklinde, ifade edilmiştir.

2.3.4.14.1.2.2. Sabır Orucu Tutma

Nihânî, kendine seslenerek matem ayında sabır orucu tutmayı öğütlemektedir. Müslüman olan ehl-i beytine ceza etmez. Her ne türlü onları övse şanlarına her zaman layıktır. Gel Nihânî, matem ayında sabır orucu tutalım:

Her ne dürlü medḥ edersem şānıña her dem sezā
Müslümān olan eder mi ehl-i beytiñe cezā
Gel Nihānī māh-ı mātem ṭutalım **ṣavm-ı ᶜazā**
Tīġ-ı tevḥīd ile her dem Ẕātiyā eyle ġazā
Kāfir-i bi'llāh olanı getirir iḳrāra tīġ (91/5)

Sabretmenin bir yolu da oruç tutmaktan geçer. Bu şekilde tevekkül anlayışı ortaya çıkmaktadır. Nihânî Muharremde oruç tutup mateme sabretmeyi nasihat ediyor. Gözünden kanlı gözyaşı dök, göğsünü yak ve o ateşe bak:

Ṭut Muḥarremde **ṣıyāmı** eyle mātemle **ᶜazā**
Eşk-i pür-ḫūn dök gözüñden yaḳ sīneñi nāre baḳ (101/5)

Matem ayında sabır orucu tutmayanlar için "boynuna kılıç vurmaya Selman gerek" denilmiştir. Selman Hz. Peygamber'in kölesidir ve İslamı kabul eden ilk İran asıllı sahabedir. Nihânî bu köleyi sadakatından dolayı Âl-i abâya layık görmüştür. Bununla beraber Hz. Peygamber'in soyundan gelip de soyunun temizliğinin kıymetini bilmeyip sabır orucu tutmayanlar varsa işte bunların boynunu vurmaya Selman gerektir:

Nesl-i pāk-i Murtażādan olmayan
Şarṭ-ı neseb ẕevḳ-i ḥaseb bilmeyen

Māh-ı mātem **ṣavm-ı ᶜazā** ḳılmayan
Boynuna tīġ urmaya Selmān gerek (103/5)

Kavuşma orucunu aşkla tutup hakiki bir mü'min olup vücudun yarasına merhem eylemek gerekmektedir. Sabretmenin bir yolu da oruç tutmaktan gerekmektedir:

2.3.4.14.1.2.3. Menâkıbnâme Okuma

Muharrem ayındaki geleneklerden biri de Kerbela Hüseyini'nin menkıbesini okumaktır. Kerbela Hüseyini'nin menâkıbı okunur dinle, bak bir alay şaşkınlık içinde, (sen) serseri ve aylak gezme:

Oḳunur diñle **menāḳıb**-ı Ḥüseyn-i Kerbelā
Bir ālāy maġbūn içinde gezmegil āvāre baḳ (101/6)

Muharrem ayında Hz. Hüseyin'in Kerbela'da destanlaşan hadisesini anlatmak gelenek hâline gelmiştir.

2.3.4.14.1.2.4. Siyah Elbise Giyinme ve Olayı Defalarca Anlatma

Siyah elbise giyinme bir mâtem belirtisi olarak ortaya çıkmaktadır. Matem ayı geldi ve dört büyük melek kendiliğinden siyah giyindiler. Hadiseyi defalarca anlatanlar onu destanlaştırdılar. Sanki sonbahar rüzgârları değmiş gibi titreme tutar, gözlerden nem dökülüp feryatlar edilir:

Mātem ayı geldi olup rāygān
Hep siyāh-pūş oldular Kerrūbiyān
Kerbelā aḥvāli olup dāstān
Ehl-i ᶜaşḳ zümresi oldu bī-mücān
Lerze ṭutar gūyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler fiġān (123/1)

Muharrem ayı doğunca yaralar tazelenir, çünkü ay parçası inciler bu ayda toprağa düşmüştür, çaresizler nasıl kan dökmeyip sabretsinler, ağlayıp inleyenler sinelerini döküp yaralamasınlar mı, yas ve matem tutup karalar giymesinler mi?

Doġup māh-ı muḥarrem tāzelendi yāralar eyvāh
Bu māhda ḫāke düşdü dürre-i meh-pāreler eyvāh
Niçe ḫūn dökmeyip ṣabr eylesin bī-çāreler eyvāh
Döküp sīnelerin cerḥ etmesin mi zāreler eyvāh
Ṭutuben yas u mātem giymesin mi ḳaralar eyvāh (145/1)

Muharrem ayında ve diğer yas günlerinde siyah giyinme gelenek hâline gelmiştir. Şair buna mersiyesinde yer vermiştir.

2.3.4.14.2. Tebrik ve Kutlamalar

2.3.4.14.2.1. Hicrî Yılbaşı Tebriki

Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret tarihi olan 17 (638) Hz. Ömer zamanında resmî takvim başlangıcı kabul edilmiş ve Muharrem, hicrî yılın ilk ayı olarak belirlenmiştir. Arap hükümdarları yeni yılın ilk gününe saygı gösterip tebrikleri kabul etmek için törenler düzenlemişlerdir. Osmanlı Dönemi'nde de devlet erkânı padişahın huzuruna çıkarak yeni yılı tebrik etmişler ve padişahtan aldıkları "muharremiye" denilen hediyeleri kendileri de maiyetindekilere vermişlerdir. Ayrıca şairler tarafından yeni yıla ait şiirler yazılmıştır (Yaşaroğlu, 2006, s. 5).

Nihânî vaktiyle Darende kazasına tayin olunan Kaymakam Said Bey'e yeni yılbaşı Muharrem için tebrik tarihi yazmıştır. Hicret'in tarihi konulmuş, yeni yılbaşı Muharrem olmuştur; her durumda yılın ayı mübarek olsun, kutlu osun:

Münācātım budur Ḥaḳdan Ḫudā ᶜ ömrüñ mezīd etsin
Füzūn-ı ᶜ izz-i rifᶜ atle mükerrem hem medīd etsin (131/1)

Ḳonuldu tārīḫ-i hicret Muḥarrem oldu re's-i sāl
Mübārek ola her ḥālde meh-i sāliñ cedīd etsin (131/2-7)

Nihânî, Kaymakam Bey'in ömrünün uzun olmasını, oldukça azizlik ve yücelikle uzun süre saygın olmasını dilemiş ve hicrî yılbaşını tebrik etmiştir.

2.3.4.14.2.2. Yeni Görev Tebriki

Nihânî, H 1300'de (M 1882) Darende kazası mahallî idaresine tayin olunan cahil ve kazanın ehillerinden olmayan Selim Beyzâde Ahmet Bey ile Mustafâ Efendizâde Abdullah Efendi kazaya meclis üyesi olarak atanmışlardır. Bunlardan birisi Hristiyanlardan sorumlu makam mevki sahibidir. Nihânî bu meclis üyelerinin yeni görevlerini tebrik etmiştir.

Sene 1300 oldu, Ahmed ve Abdullah Meclis üyesi oldu ülkeden olan hangisidir, Hristiyan'dan makam sahibi hangisidir? Safahat ve şevk bundadır, Allah istikametler versin, Allah yardımcıları olsun:

Sene oldu biñ üç yüz meclis oldu Aḥmed ʿAbdu'llāh
Daḫı mülkden o hansıdır Ḫristiyāndan ehl-i cāh (148/1)

Budur ḫayra delālet hem daḫı sāl-i cedīdimiz
Muḥavvel ola ābāda bi-minneti bi-ḥamdi'llāh (148/2)

Ne ḫoş revnaḳ veripdir bu ḳażāya bir şikeste kim
Mübārek-bād ola her dem mübārek-bād ola her gāh (148/3-5)

XIX. yüzyılda Belediye Meclisi'nin kurulması biri Müslim diğeri gayrimüslim üyelerinin olması tarihî gerçekliktir. Bu Meclis üyelerine Nihânî tarafından yeni görev tebriki yazılmıştır.

2.3.4.14.2.3. Doğum Tebriki

Nihânî torunu Hasan Rıza'nın doğumu üzerine herkes tarafından beğenilen, rağbet gören bir tarih manzumesi yazmış ve onun doğumunu kutlayarak tarih düşürmüştür. Doğum tarihinin "regas" harflerinde olduğunu bildirir:

Bu fānīye ḳadem başdı mübārek-bād ola yā Rab
Ola ᶜ ālim daḫı fāżıl Ḫudāyā olmaya nā-dān (132/8)

Göñülde cemᶜ olup ġaybdan erenler söyledi tārīḫ
Reġas ḥarfindedir tārīḫ Nihānī remz eder iᶜ lān (132/14)
(1290)

Torununun doğum tarihinin "regas" da olduğu gayb erenleri tarafından söylenmştir. Doğum tebriki de önemli geleneklerdendir, Nihânî bu durumu şiiriyle dile getirmiştir.

2.3.4.15. Diğer Gelenekler

2.3.4.15.1. Deftere Kaydolmak (Ser-Defter Olmak)

Defter, Yunanca bir kelime olup Türkçeye hangi dil aracılığıyla geçtiği tam olarak bilinmemektedir. Fatih Sultan Mehmed'in devlet görevine atamalarda önemli kişileri deftere kaydetmesi ve yeri gelince oradan atama yapması "Deftere kaydetmek" ve "ser-defter olmak" ibarelerinin edebiyatta da kullanımını sağlamıştır. İlk zamanlarda devlette görev almak isteyenler için kullanılırken daha sonra aşk, tasavvuf, şiir ve savaş alanlarında ön planda olmak anlamlarını da kazanmıştır. Dîvân edebiyatında daha çok XVI-XVII. yüzyıllarda kullanılan bu ibareler XVIII. ve XIX. yüzyıllarda kullanımdan düşmüştür (Aksoyak, 2017, s. 1, 2).

XIX. yüzyıl şairlerinden olan Nihânî'nin "deftere kaydolmak" geleneğini şiirinde kullandığı görülmektedir. Nihânî âşıklar defterinden söz etmiştir. Âşıklar defterini seyret kendini gör, sonra sevgiliye bak, eğer orada ismin yoksa derdine çare bul, demiştir. Daha sonraki beyitte Nihânî bu deftere kayıt olmanın çok da kolay olmadığını söyler. Bu durumda hüzünler evine girip dertle ağlayıp inlemesi gerektiğini açıklar:

Defter-i ᶜ uşşāḳa seyr et kendiñi gör yāre baḳ
Anda ismiñ ḳaydı yoḳsa derdiñe bir çāre baḳ (101/1)

Defter-i ᶜ uşşāḳa ḳayd olmaḳ degil āsān ola

Külbe-i aḥzāna girip derdle ah ü zāre baḳ (101/2)

Nihânî, eski kaza tapu kâtiplerinden Kâşif Aġazâde Meḥmed Remzi Efendi'nin gazeline yazdığı nazîrede, onun her gündüz gece rindler meclisinde oturup kalkarak aşk defterine kendini eklemek mi istediğini, sormuştur:

Her rūz [u] şebin meclis-i rindānla ülfet
[c] Aşk defterine kendini ilḥāḳ mı nedir bu (139/5)

Nihânî, Hz. Peygamberden *defter-i evlâd*a yani evlatlarının bulunduğu deftere kaydetmesini istemiştir. Bu defterde Hz.Peygamberin nesli kayıtlıdır. Nihânî de onun soyundan gelip seyyiddir. Haklı olarak o da bu deftere kayıt olmak istemektedir:

Baḥr-i kāndan behremend eyle bizi yā seyyidī
Defter-i evlāda ḳayd et şāna geldim yā Resūl (108/6)

Tasavvufi manada ise insanın kendini bilmesi, tanıması ve kendinde Allah'ı bulması olarak düşünmek mümkündür. Âşıklar defterindeki sevgili Allah'tır. Allah'ın aşk defterine kaydolabilmek en önemli mertebelerdendir.

2.3.4.15.2. Papağana Konuşma Öğretilmesi

Papağana konuşma öğretmede eskiden ayna kullanılırmış. Kuş büyük bir aynanın önüne konup bir kişi aynanın arkasında gizlenip konuşmaya başlarmış. Aynada kendi aksini gören kuş bu sesi kendi gibi bir kuşun sesi sanarak taklide başlar ve konuşmayı öğrenirmiş. Tûtî şekerle beslenmesinden dolayı da tatlı dilli olmuştur (Pala, 2004, s. 461)

Gönül aynasında önce Allah tecellî etmiş, gizlenmiş âşıka bu aynada öğreteceklerini öğretmiş, sonra da âşık bir papağan gibi konuşmaya başlamıştır. Aslında tek kelam sahibi Allah'tır (tabiatın sahibi) ondan başkası değildir. Aynada yansıyanlar sadece görüntüden ibarettir. Tecellîden sonra âşık Allah'ın kelamıyla konuşmaya başlar. Nihânî bu durumu, gönle tabiatın tûtî kuşu gizlenmiştir ve beste beste sözler söyleyen Hudâ'dır, şeklinde ifade etmiştir:

Dār-ı dilde murġ-ı ṭūṭī-i ṭabīᶜ at gizlenip
Beste beste güft-gūlar eyleyen peydā Ḫudā (4/2)

Papağana konuşma öğretilmesi geleneği telmih sanatıyla verilmiştir. Allah'ın tecellîgâhı olan gönlün tasavvufta bir ayna olması ve "gizlenmek" kelimesinden anlaşılmaktadır.

2.3.4.15.3. Sarığa Gül Takma

Sarığa gül takma eski gelenekler içinde yer almaktadır. Hz. Peygamber'in ağzı hikmet ilminin hazinesi olan bir hokkaya benzetilmiştir. Diğer taraftan bu ağız bir goncaya tasavvur edilerek vahdet sarığının gülü olmuştur. Sarık vahdeti temsil eder ve Hz. Peygamber'in vahdetin yani Hakk'ın gülü olması kadar doğal bir durum yoktur, çünkü kâinat onun şanı üzere yaratılmıştır. Aynı zamanda Hz. Peygamber "Allah benimle beraberdir" gülbahçesinde dedesi Abd-i Menâf'ı gülüdür:

Şānını *levlāke levlāk*[1] ferr ü şevket eylemiş
Hem *le-mā ḫalaḳtü'l-eflāk*[2] şıyt u ṣavlet eylemiş
Ḥoḳḳa-i genc-i dehānın ᶜ ilm-i ḥikmet eylemiş
Ġoncasın zīb-āver-i destār-ı vaḥdet eylemiş
Lī-maᶜAllāh[3] gülşeninde gülben-i ᶜ Abd-i Menāf (95/4)

Sarığa gül takma geleneği Hz. Peygamber'in ağzı goncaya benzetilerek telmih sanatıyla verilmiştir.

2.3.4.15.4. Ağaçları Aşılama

İlkbahar mevsiminde ağaçların verimini artırmak ve meyveleri iyileştirmek amacıyla aşı yapılmaktadır. Bu işlemin her bahar mevsiminde tekrar etmesi gelenek haline gelmesini sağlamıştır.

---

[1] ***Levlāke levlāke*** *le-mā ḫalaḳtü'l-eflāke.* "**Sen olmasaydın**, **sen olmasaydın** (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım." (Hadîs-i kudsî).

[2] *…**le-mā ḫalaḳtü'l-eflāke**.* "…**felekleri yaratmazdım.**" (Hadîs-i kudsî).

[3] Allah benimledir (Arapça ibâre).

Ağaçta piçlik, tabiatında bir bozukluk varsa meyve vermez, verse dahi meyvenin lezzeti olmaz. Onu bir üstadın gelip aşılaması gerekmektedir:

Muḥāfıẓla şecer ḥükmün bulur ol
Velī piçlik ḳalır dermāndan oḳu (135/10)

Yā meyve vermez eger verse daḫı
Ki olmaz lez̲z̲eti telḫāndan oḳu (135/11)

Aña üstād gelip aşlamayınca
Ne derim sözümü iz̲ᶜ āndan oḳu (135/12)

Eger var ise istiᶜ dād çatalda
Ṭutar aş bunu bil cānāndan oḳu (135/13)

Veger yoġ ise istiᶜ dād gör anda
Aşı ṭuṭmaz ḳalır yabandan oḳu (135/14)

Ağacın dalında istidat varsa aş tutacağı yoksa tutmayacağı anlatılmıştır. Ağacın yetiştirilmesiyle insan eğitimi arasında benzerlik kurulmuştur.

2.3.4.15.5. Yeni Doğan Çocuğa İsim Koyma

Yeni doğan çocuğa aile büyükleri tarafından ad verilmesi kayda değer geleneklerdendir. Nihânî oğlu Müslim Penâhî'den olan torununa Hasan Rıza ismini vermiş ve ismine mazhar güzel huyda ve âlemler içinde saygın bir yerinin olmasını Hak'tan dilemiştir.

Daḫı ismi gibi ḫulḳ-ı Ḥasen Rıżā denip nāmı
Ede esmāsına maẓhar mükerrem ola der-ekvān (132/13)

Çocuğa isim verme geleneği şiirde telmih sanatına başvurmadan doğrudan geçmektedir.

2.3.4.15.6. Kendi Mezar Taşı İçin Şiir Yazma

Mezar taşı yazıları ölüm ve hayatla ilgili duygu, düşünce ve inançların değişik ifade biçimlerinde yansımalarıdır. Bu yazıların bir kısmı daha önceden kaleme alınmış ifadeler olmakla birlikte, sırf mezar taşı için yazılan veya insanların bizzât kendi mezar taşları için yazdıkları birçok nazım ve nesir ifade bulunmaktadır. Kültürümüzde hayattayken kendi mezar taşına neler yazdırmak istediklerini vasiyet eden mezarının taşını veya kalıbını önceden hazırlatan birçok insan bulunmaktadır (Karaca, 2001, s. 502).

Nihânî de ölümünden sonra mübarek mezarı taşına yazılıp dikilmesi üzerine ölümünden on iki sene evvel hayatta iken bir tarih manzumesi yazmıştır. Bu tarih manzumesi Allah sırlarıyla ilgili olup onun Allah'tan gelip yine Allah'a kavuşmasını anlatan bir manzumedir. Nihânî, asıl kimlik âlemi olan hüviyyet âleminden yani Hakîkat'ten Allah'ın sıfatlarının varlıklar üzerinde tecellî ettiği ceberrûta geçmiş, ruhlar âlemi olan melekût âleminden insanlık âlemi olan nasût âleminine gelmiştir. Öldükten sonra ruhların kıyamete kadar kalacağı âlem olan berzah âlemine geçip ruhu tekrar Allah'a dönmüş ve bedeni bir yakut olan mezara girmiştir. En son mısrada da "*Cem-i aḫlāḳ-ı nāʿūta*" ibaresiyle ölümüne tarih düşmüştür. "Cemiyet ahlakının padişahına" şeklinde çevrilen bu mısra ebced hesabına göre 1307'ye tekâbül etmektedir. *Dîvân'*da da Nihânî'nin ölüm tarihi, oğlu Müslim Penâhî tarafından H 1307 olarak yazılmıştır. Manzumenin ilk ve son dörtlüğü şu şekildedir:

Hüviyyetden güẕer ḳıldım
Ceberrūt seyrine erdim
Melekūt devrini gördüm
Erişdim şimdi nāsūta (147/1)

Nihānī intibāh etdi
Çü ceddini penāh etdi
Vuṣūl-i bezm-i şāh etdi

Cem-i aḫlāḳ-ı nāᶜ ūta[1] (147/7)

2.3.4.15.7. Hattatların "Bende-i Âl-i Abâ" İmzası Atması

Eskiden hattatlar, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hasan ve Hüseyin olmak üzere bu beş ismin beraber geçtiği hatlarına "Bende-i Âl-i Abâ" diye imza koyarlarmış (Pala, 2004, s. 20). Nihânî'nin de bu dördün kapısı Kıtmir'i olduğunu ve bunu hattatın yazdığını söylemesi, geleneğe işaret etmektedir:

ᶜ Alī hem Fāṭıma vü ibnhümādır
Cevāb-ı şāfī budur yoḳdur ifrāṭ (82/5)

Bu çārıñ ẓāhir ü bāṭın Nihānī
Ḳapusu Ḳıṭmīridir yazdı ḫaṭṭāṭ (82/7)

Hattatların "Bende-i Âl-i abâ" imzası atması geleneği telmih sanatıyla verilmiştir. Nihânî'nin Hz. Peygamber ailesine bağlılığı hattatların bu imzayı atma sebebine bağlanmıştır. Aynı zamanda "hattat" kelimesiyle levh ü mahfuza işaret edilmiştir.

[1] **Der-kenâr (s. 93)**: ᶜ Azīz-i Müşārün İleyhiñ vefātı tārīḫi bu mışrāᶜ ıñ ḥesābında tamāmdır.

SONUÇ

Nihânî H 1220 / M 1805- H 1307 / M 1890 yılları arasında yaşamış müderris kökenli, mutasavvıf bir şairdir. Dolayısıyla hem tasavvuf kültürünü hem de medrese hocalığı yapmış biri olarak ilmî birikimini şiirlerine yansıtmış ve onun sanat kimliği bu çerçevede tezâhür etmiştir. Şiirlerinde bazı heteredoks motiflere rastlanılsa da genel bir inceleme neticesinde İslam şeriatine bağlı seyr ü sülûk yaşayarak irfana ulaştığı tespit edilmiştir. Onun tasavvuf akımları ve mezhepler konusunda özellikle de XIX. yüzyıla hâkim olan birleştirici ve evrensel düşünce yapısına sahip mutasavvıf bir şair olduğu anlaşılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde şairin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri incelenmiştir. *Dîvân*'ından hareketle soyu, nasıl bir çocukluk geçirdiği, eğitimi, tarikatı, hayatta karşılaştığı zorluklar, oğlu, torunu ve ölüm tarihi hakkında bilgi edinilmiştir. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'*nde (Yekbaş, 2014) ve bazı kaynaklarda ölüm tarihi 1305/1888 gösterilse de şairin eserinden edindiğimiz bilgilere göre ölüm tarihinin H 1307/M 1890 olduğu tespit edilmiştir. Çünkü *Dîvân'da* 1306'da oğlu için yazdığı şiir mevcuttur ve bu durumda 1305'te ölme ihtimali bulunmamaktadır. En önemlisi de Nihânî'nin oğlu Müslim Penâhî babasının ölüm tarihini *Dîvân*'da 1307 olarak bildirmiştir.

Nihânî bu yüzyılda nazîre geleneğini devam ettiren bir şairdir. Özellikle de Encümen-i Şuarâ şairlerinden Koniçeli Mir Kâzım ile Eşref Bey'in müşterek söyledikleri düvazdeh türündeki müseddeslerine (Aksoyak, 1999, s. 10) nazîre yazması onun bu dönemde yaygın olan müşterek şiir yazma halkasına dâhil olmak istediğini göstermektedir. Yine Encümen-i Şuarâ şairlerinden Ziya Paşa'nın *Kerbela Mersiyesi*'ne yazdığı nazîre dikkat çekicidir. Darende'de yaşayan Tapu Kâtibi Kâşif Ağazâde Mehmet Remzi Efendi'ye ve Darendeli Zaimzâde Hasan Bekâyî'ye yazdığı nazîreler aynı memlekette yaşayan şairlerin birbirleriyle etkileşimini göstermesi açısından önemlidir. Bu şairlerin aynı zamanda ehl-i beyt sevgisi etrafında birleştikleri de tespit edilmiştir. Darendeli Hasan Bekâyî, Hacı Bektaş-ı Velî ve Âşık Dertli'nin şiirlerine yazdığı nazîrelerler de oldukça önemlidir. Nihânî'nin hem dîvân şairlerine hem de halk şairlerine nazîreler yazması

XIX. yüzyılda dîvân şiiri ile halk şiirinin birbirine yaklaşmasını göstermesi açısından önemlidir.

Nihânî, aynı zamanda bir tahmis şairidir. XIX. yüzyılda şairlerin çok sayıda nazîre ve tahmis yazıp bu geleneği devam ettirdikleri bilinmektedir. Bu şiirler alıntı ve yeniden yazma şeklinde metinlerarası özellik taşımaktadır (Öztekin, 2017, s. 255). Nihânî de döneminden etkilenerek kendisi gibi mutasavvıf olan şairlerden Zâtî Efendi (7), Niyâzî Mısrî (3), Beşiktaşlı Rıza Efendi (3), Nakşî Akkirmânî (1), Hâşim Üsküdârî (1) ve Eşrefoğlu Rûmî'nin (1) gazellerini tahmis etmiştir. Nihânî'nin tahmisleriyle hem bu şairlerden etkilendiği hem de bu şekilde kendi şairliğini denemek istediği anlaşılmaktadır.

İkinci bölümde *Dîvân* önce nazım tekniği açısından değerlendirilmiş Arap alfabesindeki harflerin sıralanışına göre (hurûf-ı hecâ) düzenlendiği ve bu tertipte temanın ön planda olduğu tespit edilmiştir. Bu özelliğin XIX. yüzyıl Dîvân edebiyatındaki temayı nazım şekillerinin önüne geçiren dîvân tertiplerindeki serbestlikle birleştiği görülmüştür. Ayrıca kasideden ziyade gazel yazma eğilimi, kaside olarak adlandırılabilecek şiirlerin tam olarak kaside özelliğini taşımaması da yine XIX. yüzyıl Klasik Türk edebiyatı ile Tekke edebiyatının ortak noktalarından olmuştur.

Nihânî'nin Klasik Türk edebiyatında kullanılan birçok nazım şekliyle şiirler yazdığı görülmektedir. Bununla beraber musammat tarzında iç kafiyeli yazdığı bazı gazellerin dörtlüklere dönüştürülebildiği tespit edilmiş ve tarafımızdan "çift özellikli nazım şekilleri" olarak isimlendirilmiştir.

Tekke edebiyatına ait birçok nazım türünü denemiş olmakla birlikte özellikle de "sudur ve tecellî" konularının tasavvufta bir daireye benzetilerek anlatıldığı *Devriyye*'leri dikkat çekicidir. Ayrıca lirik bir yapıya sahip olan *Kerbela Mersiyeleri* edebî yönden değer taşımaktadır.

Ahenk unsurları konusunda şairin aruzu önemsediği fakat daha sadeleşmiş bir dile uyguladığı için imâle, zihâf gibi aruz kusurlarının oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir. Ancak döneminin özelliklerinden etkilenerek bazı aruz denemeleri yapmaktan geri

kalmadığı anlaşılmaktadır. Aynı şiirde farklı vezin kalıpları kullanmıştır. Şiire belli bir vezin kalıbıyla başlamış daha sonra başka bir kalıpla devam etmiştir. Yine döneminin etkisiyle hem aruza hem de heceye uyan çift özellikli şiirler yazmıştır. Bazı mısralarda tef'ile veya hece fazlalıkları ya da eksikliklerine rastlanılmıştır. Ancak birtakım hata ve eksikliklere rağmen Nihânî'nin genel anlamda şiirde ahengi sağladığı tespit edilmiştir. Hatta bazı beyitlerde sesle anlamın birleştiği kanaatine ulaşılmıştır. Ses tekrarlarında ise ritmik özellikler tespit edilmiş bu özellikler tekrar ediş yerlerine göre detaylı bir şekilde incelenerek tarafımızdan tasnif edilip isimlendirilmiştir.

Nihânî genellikle hikemî üslûbu kullanmakla birlikte zaman zaman konuşma dilinin özelliklerinden de faydalanmıştır. Onun çok sade gibi görünen üslûbunun arkasında dahi bir derinlik olduğu ve şiirlerini anlamak için belli bir düzeyde tasavvuf bilgisine ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bazı şiirlerinde anlam derinliği ve güçlü hayaller görülmektedir. Nihânî bir sebk-i hindî şairi olmasa da bu akımın görülen bazı izleri dikkat çekicidir.

Nihânî Dîvânı'nın ana teması tasavvuf olmakla birlikte bu temanın Kerbela konusuyla birleştiği tespit edilmiştir. Bu nedenle Hz. Hüseyin'e ağıt Muaviye ve Yezid'e beddua, ehl-i beyte sevgisi eserin geneline yayılmış vaziyette olup *Dîvân'*ın tek bir tema üzerinde yazıldığı izlenimini de oluşturmaktadır.

Mutasavvıf bir şair olarak şiirlerinde genellikle ilahî aşkı ele almakla birlikte mecazî aşk temalı birkaç şiirine de rastlanılmıştır. Bu tarz şiirlerindeki âşık ve sevgili motifleri tamamıyla Dîvân edebiyatı geleneğine göre ele alınmış, gül bülbül mazmunları başarılı bir şekilde işlenmiştir. Aşk, meyhane, şarap, sâkî kavramlarının geçtiği şiirler ise lirik bir yapıya sahip olup bu şiirlerde ilahî aşk mazmunlarla anlatılmıştır.

Nihânî'nin sanat yönü çok güçlü olmasa da samimi bir eda ile tasavvufu ve onun prensiplerini manzumelerinde işlemiş ve bu öğretinin kelime, deyim ve terimleriyle şiirlerini süslemiştir. Tasavvuf anlayışında İbnü'l-Arabî'den izler taşıdığı tespit edilmiştir. Özellikle de vahdet-i vücûd felsefesini açıklamada kullanılan çift taraflı ayna metaforu, vücûd mertebeleri, makro âlem, mikro âlem, ilk önce akl-ı evvel olan Muhammedî nurun yaratılması ve daha sonra Hz. Âdeme ruhun üflenmesi, Âdem'in

sureti, insân-ı kâmilin hâtem olup Allah'ın gözbebeği olması gibi birçok tasavvufî konuda benzerlikler görülmüştür.

Şair, tasavvufî duyarlılığı nedeniyle âleme de duyarlı kalmış; yıldızlar, ay, güneş, gezegenler, dağlar ve denizler, kısacası bütün gökyüzü ve yeryüzü onun şiirlerinde bambaşka bir anlam kazanmış ve bütün bu varlıklar âdetâ tek bir varlıkla bütünleşmiştir. Tabiatla ilgili motifleri tasavvuf anlayışını açıklamakda etkili bir şekilde kullandığı gibi doğrudan da kullanmıştır. Anâsır-ı erba'a çerçevesinde toprak, su, hava ve ateş kavramlarını âlemin ve insanın tabiatında bulunan unsurlar olarak ele almıştır. Mevâlîd-i selâse kapsamında maden bitki ve hayvan devirlerini anlatırken çok sayıda hayvan ve bitki isimlerine ve bunların özelliklerine değinmiştir.

*Dîvân'*dan tasavvuf konularının haricinde sosyal hayatın bazı gerçeklerine ulaşmak mümkün olmuştur. O dönemde Belediye Meclisi'nin kurulması, Meclis'e tayin olan azalar, azınlıklardan sorumlu Meclis üyeleri, bu Meclis üyelerinin o dönemde başına gelenler, mahallî idareye atanan mülkî amirler, bu kişilerle ilgili yaşanan olumsuzluklar, şehir hayatında güvenliği sağlayan kuvvetler, Nihânî'nin torunu Hasan Rızâ'nın doğumu ve doğumla ilgili ritüeller, bazı eğlence mekânları, tebrik ve kutlamalar bunlardan bazılarıdır. *Dîvân'*da geçen bazı hadise ve isimler *Darende Tarihi* ile karşılaştırılmış ve neticede bazı isimlerin birebir örtüştüğü tespit edilmiştir.

XVII. yüzyılda en şiddetli biçimine ulaşan rind-zâhid çatışmasının XIX. yüzyılda da devam ettiği *Dîvân*'dan yansıyan bilgilerle tespit edilmiştir. Nihânî'nin dedesi Büyük Hasan Efendi'nin âlim, kendisinin de medrese hocalığı yapmış bir mutasavvıf olmasına rağmen kaba sofu olarak adlandırılan zâhidleri katı bir şekilde eleştirdiği görülmüştür. Eleştirinin asıl temasını Nihânî'ye göre zâhidlerin samimi olmamaları teşkil eder. Bütün bu eleştiriler samimiyetsizlik teması etrafında birleşmiştir. Bu çerçevede zâhidlerin düşünce yapılarından yaşantılarına kadar ve giyim kuşamları da dâhil şiddetli bir şekilde eleştirildikleri görülmüştür. Nihânî'nin ayrıca medrese hocalarının Arapçada israr ediyor olmalarını eleştirmesi ve Türkçeyi övmesi XIX. yüzyılda yaşanan dilde sadeleşme hareketleri ve resmî dil konularını yansıtması açısından önem taşımaktadır.

Dîvân'dan dervişlerin yaşantısını, giyim kuşamını, kullandığı eşyaları ve onlarla ilgili birçok ritüeli takip etmek mümkün olmuştur. Tâc, hırka, keşkül, ridâ, asâ ve post gibi sufîlerle bütünleşen giysi ve eşyaların tasavvufî anlamları ve özellikleri, bilhassa tasavvuf ve kültür tarihi açısından önem taşımaktadır.

İncelemenin son bölümünde nüsha tanıtılmış ve imla hususiyetleri verilmiştir. *Dîvân* geç dönem metinlerinden olup kararsız bir imla yapısına sahiptir. Ancak dönemindeki dil değişimlerini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Ayrıca eskiden kale şehri olup dışarıya kısmen kapalı ve oldukça dağlık bir bölge olan Darende'de yaşayan Nihânî arkaik kelimeleri ve ekleri dönemine göre oldukça etkili kullanmıştır.

XIX. yüzyıl Divan edebiyatında görülen birtakım değişim ve eğilimler mutasavvıf bir şair olan Nihânî'yi de etkilemiştir. Şiirde tematik başlıklara yer verme, hem heceye hem de aruza uyan çift özellikli şiir yazma, hece ölçüsüyle murabba yazma, kendi ölümüne tarih düşürme, nazîre ve tahmis yazma geleneği, vezinde serbestlik ve yeni arayışlar, kasideden ziyade gazel yazma isteği, tarih manzumelerini gazel nazım şekliyle yazma, murabba nazım şekliyle tarih düşürme, müşterek şiir söyleme eğilimi ve belli bir muhtevada dîvân yazma bizim tespit edebildiklerimizdendir.

Nihânî Tekke edebiyatı geleneğine bağlı ancak Divan edebiyatı tesirinde olan mutasavvıf bir şairdir. Şiirleri Divan ve Tekke edebiyatının özelliklerini gösterir. Ancak bu disiplinler içinde kalınmayıp nazım şekilleri ve türler konusunda sınırlarının zaman zaman aşıldığı ve karşı tarafın çizgisine geçişlerin olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni olarak şairlerin bu yüzyılda tekkelere olan eğilimleri ve çok tarikatlı olmalarından dolayı dîvân şiirinin tasavvuf şiirine tasavvuf şiirinin de dîvân şiirine yaklaşması ile şairin müderris ve mutasavvıf kimliğinin etkileri düşünülebilir.

Sonuç olarak *Nihânî Dîvânı* XIX yüzyılda Dîvân edebiyatıyla Tekke edebiyatının yakınlaşmasından kaynaklanan bu iki disiplinin müşterek yönlerini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca döneminin din anlayışını, dil zevkini, sosyal ve kültürel yapısını yansıtmasıyla edebiyat, tasavvuf ve kültür tarihi açısından önemlidir.

3. BÖLÜM

NİHÂNÎ DÎVÂNI

3.1.DÎVÂN NÜSHASININ TANITILMASI

Nihânî Dîvânı tek nüsha olup18x23 cm ebadında bordo meşin kaplıdır. Varakları kendinden kare çizgili olup sonradan renk değişimine uğradığı düşünülmekle beraber açık sarı renktedir. Siyah mürekkepli dividî kalemle yazılmış olup bazı yerlerinde mürekkep ve rutubet lekeleri bulunmaktadır. Sayfalarda kısmen karalamalar ve silintiler mevcuttur. Bu kısımlarda tarafımızdan metin tamiri yoluna gidilmiştir. Sayfa kenarlarında aynı yazı sitiliyle yazılmış der-kenârlar mevcuttur. Bunlar ya bir sözcüğün anlamını açıklama ya da unutulan bir beytin ekleneceğini gösterme şelindedir. Rika yazı sitiliyle kaleme alınmış olan eser toplam 120 sayfa olup *Dîvân* kısmı 99 sayfadan ibarettir.

Kaynaklarda *Dîvân*'ın şairin kendi hattıyla olduğu geçse de tarafımızca müellifin oğlu olan ve aynı zamanda kendisi de şair olan Müslim Mustafâ Penâhî tarafından derlenip istinsah edildiği düşünülmektedir. Çünkü temmet kaydındaki tarih Nihânî'nin ölüm tarihinden 7 yıl sonraya tekabül etmektedir. Temmet kaydına göre Penâhî eserin istinsahını Rûmî 30 Teşrîn-i evvel 1312/Hicrî 5 Cumâde'l-âhir 1314 tarihinde tamamlamıştır (s. 98). Tabettirmek amacıyla İstanbul'a getirmiş ancak eserin basımı kısmet olmamıştır. Eser, amcalarından Hacı Mehmed Ali Ateş'e verilmiş, oradan da bazı yazma eserlerle beraber Nihânî'nin torunlarından Hacı Ali Naki Ateş'e teslim edilmiştir. Eserin fotokopisi de Prof. Dr. Ahmet Akgündüz'de bulunmaktadır. Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi* adlı eserinde (2009, s. 269, 276) *Dîvân*'ndaki Muhammed Sâlih Nihânî'nin ve oğlu Müslim Penâhî'nin kaleme aldığı şecerelerden de faydalanmştır. *Dîvân'*ın orijinali *Naki Ateş Özel Arşivi'*nde bulunmakta olup kendilerinin müsadeleriyle çalışmamız için emanet olarak alınmıştır.

Dîvân, eserin kapağının iç tarafını da dahil edersek, kitabın 12. sayfasından sonra başlamaktadır. *Dîvân'*ın başladığı ilk sayfaya müstensih tarafından numara verilmemiş olup numaralandırma diğer sayfadan Arap alfabesine göre üç rakamıyla başlayıp 99. sayfada son bulmuştur. *Dîvân'*ın bitiminden sonra da yazılar devam etmiş ve arka kapağın iç yüzü dahil olmak üzere bu kısım da 12 sayfa sürmüştür. *Dîvân*'ın başındaki ve sonundaki yazıların bazılarının şairin oğlu Müslim Penâhî'ye ait olduğu bilinmekle beraber çoğunun kim tarafından yazıldığı belli değildir ve buradaki yazı sitilleri değişkenlik göstermektedir.

Kitabın baş tarafındaki 12 sayfada; *Evrâd-ı Kadiriyye ve Evsâf-ı Geylâniyye* isimli kitabın 1300 tarihinde Hindistan'da Matbua-i Emirî'de basıldığı, ilaç tarifi, tarîkat-ı Celvetiye'den fakire intisab eden isimler, tarîkatlardan ve temsilcilerinden bazı notlar, Arapça ibâreler, hadisler, Buhârü'ş-Şerîfden nakiller, dört ilim ve bunların özellikleri, renkleri, kitabın müellifi Nihânî Hazretlerinin yüce ruhunu teslim etmeden beş dakika önce söylediği son şiiri, Diyarbakır Ağır Ceza Mahkemesi âzâ-yı kirâmından Mevlevî Tevfik Bey'in on iki imamla ilgili Arapça şiiri ve Hz. Hüseyin'e Arapça Fahriyesi, salavât-ı şerîfeler, Hâmid-i Velî Hazretlerinin "olmaz" redifli gazeli ve münacatı, Hz. Ali'nin ölümü ve oğullarına vasiyeti yer almıştır.

Kitabın son 12 sayfasında; Emeviye halifelerinden Abdü'l-Melik oğlu Hişâm'ın Mekke'yi ziyarete geldiklerinde İmam Zeynü'l-Âbidîn ile karşılaşmaları, Nihânî'nin oğlu Müslim Mustafâ Penâhî'de tomar halinde bulunan silsile, Niyâzî Mısrî'nin "bak" redifli gazeli, bir ârifin müfred bir beyti, Ali Salahaddîn Bey'in Dârü'l-Muallimîn âlimlerinden Abdü'l-Kâdir Yahyâ'nın ölümü üzerine yazdığı tarih manzumesi, merhumun mezar taşında yazılı nutk, Penâhî'nin bir müfredi, başka bir müfred, İmam Gazâlî Hazretlerinin *Risâle-i Tecrîd fî Kelime-i Tevhîd* adlı eserinden bir fasıl ve bu eserin basım tarihi kaydı, Müslim Penâhî'nin notları, 1315'te tarîkat-ı Halvetiye'ye biat edenler ve bunların usulsüzlükleri, meslekleri, Kadiriye tarîkatına kabul edilenler, Hasırcı-zâde Hâfız Mehmed'in Muhammes Mersiyesi, hâşiyeler, Nâcî ve Nakîye Hanımların taziye ziyaretleri, Şeyh Receb Efendi'nin oturduğu yerin kaydı bulunmaktadır.

Nihânî Dîvânı'nın bir mecmua içinde yer aldığını söylemek mümkündür. "*es-Seyyid eşŞeyḫ Muhammmed Ṣāliḥ Nihānī ḳuddise sırruhu ḫażretleriniñ dīvān-ı maġz-ı Ḳur'ān ve ilhāmāt-ı cenāb-ı ġufrān-ı pür-irfānlarıdır*"ifadesiyle başlayan Dîvân hurûf-ı hecâya göre tertiplenmiştir. *Dîvân*'da 5 kaside, 91 gazel, 3 kıtâ-i kebîre, 1 müstezad, 20 murabba, 1 muhammes, 16 tahmis, 3 müseddes, 18 koşma olmak üzere 158 şiir bulunmaktadır. Bu manzumelerin 135'i aruz; 23'ü hece vezniyle yazılmıştır. Heceyle yazılan şiirler ayırt edilmemiş aruzla yazılan şiirler arasında yer almıştır. Şiirler genellikle nasihat-nâme türünde olup tevhid, münacat, na't, devriyye, mersiye, yaş-nâme ve elif-nâme gibi farklı türleri de içermektedir. Bu türlerin dışında çarhın halleri, mu'cizât, Hz. Peygamber sevgisi, medh-i çehâr-yâr, nefis, nâdânın hâli, sâlikin adabı, aşk, tarikat, dünya, makamat, irşad, isti'dâd, silsile, sülûkta ilerleme gibi temalar işlenmiştir. Encümen-i Şuarâ müdavimlerinden Koniçeli Mîr Kâzım ve Eşref Beylere, Ziya Paşa, Mehmet Remzi Efendi, Hacı Bektaş-ı Velî, Hasan Bekâî ve Âşık Dertli'ye nazîreler bulunmaktadır. Ayrıca Nakşî Akkirmânî, Üsküdarlı Hâşim Baba, Zâtî Efendi, Beşiktaşlı Rıza Efendi, Niyâzî-i Mısrî gibi şairlerin şiirlerine tahmislerler yazılmıştır.

Nihânî'nin *Dîvân'*ında yer alan bir na't hatıra olması gayesiyle *Mevlûdü'n-Nebî'*ye de yazılmıştır. Ayrıca *Mevlûdü'n-Nebî*'nin (H 1308) baş kısmında *Dîvân*'ın gayr-ı matbû mürettep ve mükemmel bir eser olduğu açıklanmıştır:

> "…Ḳuṭbu'l-ʿārifīn ġavşü'l-vāṣılīn cedd-i ʿālemīn es-Seyyid el-Ḥāc Ḥāmid-i Velī ḳuddise sırrıhu'l-celī efendimiz ḥażretleriniñ dergāh-ı şerīfinde post-nişīn-i irşādı ve buṭūn-ı tisʿada muttaṣıl evlādı olup ṭarīḳat-ı ʿaliyye-i Ḥalvetiyye ve Bayrāmiyye meşāyiḫinden peder şūrī ve maʿneviyem Reşādetli es-Seyyid eş-Şeyḫ Muḥammed Ṣāliḥ Nihānī Efendi Ḥazretleriniñ ṭoḳsān üç tārīḫinde cemʿ ü te'līf buyurduġu Mevlūd-ı Şerīfiñ işbu bir nüsḫası ḳalem-i ʿācizi ile taḥrīr ve zīrine daḫı bir vech-i bālā henüz ġayr-ı maṭbūʿ müretteb ü mükemmel Dīvān-ı mevcūdesi derūnunda münderic bir ʿaded naʿt-ı şerīfi daḫı yādigāren derc ü tasṭīr olunarak resīde-i ḫüsn ü tetimmiyem ḳılındı vallāhu'l-muvaffaḳ ve'l-mürşid fī 5 Cumādi'l-āḫir sene 1305 es-Seyyid Müslim Muṣṭafā Penāhī ibn-i es-Seyyid eş-Şeyh Muḥammed Ṣāliḥ Nihānī…" (s. 1).

*Dîvân'*la ilgili bu bilgiler 18 Şubat 1888 tarihinde *Mevlid*'in temmet kaydında Nihânî'nin oğlu Müslim Penâhî tarafından verilmiştir.

Nihânî, *Dîvân'*ına *Hüve'l-muʿīn* "O, en büyük yardımcıdır" ibâresiyle Allah'ın adıyla başlar. Hz. Muhammed'i Allah'ın nuru olarak görür. Elif harfinden oluşan mim harfi Hz. Muhammed'i temsil eder ve Allah'la beraber onun kalbine yazılmıştır. "Kâinatın

sırrı Kur'ân'dadır, Kur'ân'ın sırrı besmele'de, besmelenin sırrı "bâ"da "bâ"nın sırrı da altındaki noktadadır, bütün ilim de bu noktadadır." Nihânî, Hz. Ali'ye atfedilen "Ben 'bâ'nın noktasıyım" sözü gereğince *Dîvân'*ının başında "bism-i şâh" ibâresini kullandığını açıklar: (31/7), (31/8)

*Dîvân'*ın 99 sayfadan oluşması tesadüfî olmayıp Allah'ın 99 güzel ismine, *esmâü'l-hüsnâ*ya işaret ettiği fikrini uyandırmaktadır.

3.2. NİHÂNÎ DÎVÂNI'NIN İMLA HUSUSİYETLERİ

Nihânî Dîvânı XIX. yüzyıl geç dönem metinlerindendir. Bu dönemde klişeleşmiş imladan artık uzaklaşıldığı ve modern imlaya geçişlerin olduğu gözlenmektedir. Ancak bu değişimde yazı diliyle konuşma dilinin son dönem metinlerinin çoğunluğunda tam bir bütünlük arz etmediği görülmektedir.

Kısmen harekeli bir metin olan *Nihânî Dîvânı*'nda da yazı dilindeki klişeleşmiş imla hususiyetleri görülmekle beraber metnin konuşma diline göre harekelendiği kelime ve eklere rastlanılmıştır. Kelime ve eklerdeki ünlüler, vokalle gösterildiği zaman harekenin vokale uygunluk gösterdiği; vokal gösterilmeyen yerlerde konuşma diline göre harekelendiği tespit edilse de tam bir istikrar görülememiş, bunun tam aksi örneklere de rastlanılmıştır.

Nihânî Dîvânı'nın imla hususiyetleri şu şekildedir:

1. Metinde I. şahıs zamiri "ben" in "men" li şekilleri görülmektedir: "men" (M 31/3), (M 57/2), (M 106/3); "menem" (M 106/2), (M 106/1).

2. Bir kelimenin hem "b" li hem de "p" li kullanımları mevcuttur: "ḥabis" ve "ḥaps" (M 110/3a-3b), "büt" ve "put" (M 57/6).

3. Metinde ç > ş değişimi yalnızca bir kelimede görülmüştür: "ḳaçdı" kelimesi halk ağzına uygun olarak 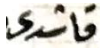 "ḳaşdı" (M 126/8) şeklinde yazılmıştır.

4. Metinde “ḥa” (ح) ile “ẖı” (خ); “te” (ت) ile “tı” (ط) ünsüzlerinin bazen karıştırıldığı tespit edilmiştir: 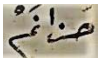 “ẖazān/ ḥazān” (M 120/15), “ḥırz/ ẖırz” (M 10/1), “ẖamīde/ ḥamīde” (M 19/3), “ẖafī/ ḥafī” (M 56/12), “ẖāk/ḥāḳ” (M 76/3), “ẖubb/ ḥubb” (M 83/3), “ẖavliyle/ḥavliyle” (M 123/5); “tāy/ṭāy” (M 15/6) olarak yazıldıkları görülmüştür.

5. Hoca kelimesinin hem “ẖoca” hem de Farsçadaki vāv-ı maᶜdūleli şekli “ẖᵛāce” görülmektedir:

“ẖoca” (M 99/5), “ẖᵛāce” (M 99/5)

6. Metinde bazı kelime içindeki diş üzeri hemzeler “ye” (ى) ile yazılırken bazılarında asıl sesinde korunmuştur:

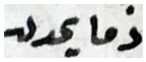 “ẕemāyim” (M/155/4), 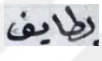 “leṭāyif” (M 154/5), aḳāyid (M 34/2); “dā’im” (M 1/3) “nā’ib” (M 103/7), 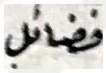 feżā’il (M 145/2) gibi.

7. “İlgi hâli” ekinde düzleşme eğiliminin olduğu görülmüştür. Geleneksel imlaya göre “-uñ/-üñ” şeklinde yuvarlak okunan bu ekin metinde “-ıñ/iñ şeklinde kesreyle harekelendiğine rastlanılmıştır, ancak tam olarak düzlük-yuvarlaklık uyumuna girememiştir:

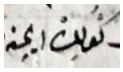 “güliñ içine” (M 26/2) 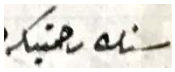 “senüñ raḥmetiñe” (M 3/8) gibi.

8. İyelik eklerinde düzleşme eğilimi görülmüştür. İyelik harflerinden önceki harflerin bazı kelimelerde modern imlaya göre harekelendiği görülmüştür. Bazı kelimelerde de vokalle gösterilmiştir.

“veledim” (M 38/3); 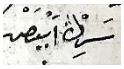 “seriñ ebyaż” (M107/5), “rūzıñ” (M 101/7) , “aġzıma” (M 4/4) gibi.

9. Metnin genelinde “belirtme hâli” eki “ye” (ى) ile gösterilmiştir. Ancak bu vokal yerine kesre; bazen de hem “ye” (ى) hem kesre kullanılmıştır. Hemzenin kullanıldığı örnekler de vardır. Hatta Farsça bir kelime olan “gâhî” deki uzun “i”nin kesre ile gösterildiği görülmüştür:

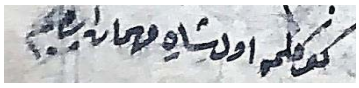 “Göñlüme ol **şāhı** mihmān edeyim” (M 118/3)

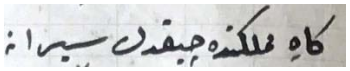 “**Gāhī** memleketde çıḳdıñ seyrāna” (M 15/5)

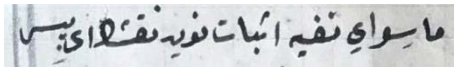 “**Mā-sivāyı** nefye iṣbāt nūn-ı naḳşıñ ey püser” (M 154/6).

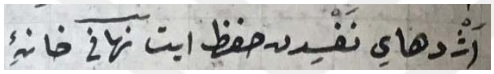 “Ejdehā-yı nefsden ḥıfz et Nihānī **ḫāneyi”** (M 150/7).

“Ṣaḥivden sekre andan daḫı maḥv eyle **Nihānīyi**” (M 90/5).

10. Geniş zaman “-r” ekinin kendinden önce yuvarlak ünlülü kullanımları devam etmiştir:

“geçürmek” (M 72/11), “yitürdüm” (M 84/3), 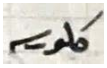 “gelürse” (M 33/6), 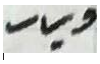 “virir/virür” (M 25/1) gibi.

11. Zarf fiil eki “-up/-üp” ve “-uban/-üben”şekilleriyle devam etmiş ve her zaman “vav” (و) ve “be” (ب) ile gösterilmiştir, harekenin yazıya değil konuşma diline göre konduğu bir örnek belirlenememiştir:

“yiyüp içüp” (M 14/21), 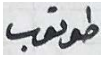 “ṭutup” (M 15/8), 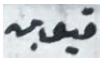 “ḳıyuben” (M 24/1).

12. Emir eki olarak “-ġıl/-gil” ekinin devam ettiği görülmektedir:

“olmaġıl (M 36/1), “işitgil” (M 79/3).

13. III. tekil şahıs bildirme eki için “-dur/-dür” ve “-durur/-dürür” ekleri kullanılmıştır “sā’ī durur” (M 35/7); ancak ekin “-dirir” şeklinde harekelendiği de görülmüştür: 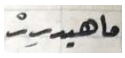 “māhīdirir” (M 35/3).

14. Atıf “vav”ı olan “u, ü, vu, vü” (و) nün günümüz kullanımına uygun olarak “ve” (وَ) şeklinde harekelendiği görülmüştür.

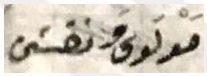 “mevlevî ve naḳşî” (M 65/2)

15. Metinde yazı diliyle konuşma dili arasında tam bir paralellik kurulamadığı tespit edilmiştir. Bazı sözcüklerin yazı diline göre yazılıp konuşma diline göre harekelendiği görülmüştür: püser/ piser (14/40), z̲ehāb/z̲ihāb (17/8), fürū/firū (17/8), aḥrār/iḥrār (29/4), zerk/zürk (37/4), ḳışrında/ ḳuşrunda (42/3), ḳufl/kıfl (42/7), dehan/dühan (45/1), sevād/ sivād (72/16), ḥarrıñı/ ḥurrıñı (86/4).

16. Dildeki kolay söyleme yasasının etkisiyle “b, m, v” dudak ünsüzlerinin “a, e, ı, i” düz ünlülerini yuvarlaklaştırdığı görülmüşür: “ḳıbāb/ ḳubāb”, “ṣamt/ ṣumt”, “ṭavḳ/ ṭuvḳ” gibi. Ayrıca dudak ünsüzü bulunmayan diğer bazı kelimelerde de yuvarlaklaşma söz konusudur: “nikāt/ nükāt”, “zerk/ zürk”, “dehān/ dühan”,“ḳışr/ kuşr”, “ḥarrıñı/ ḥurrıñı” gibi.

17. Yuvarlaklaşma ses olayının tam tersine bazı kelimelerde yuvarlak ünlülerin düzleştiği görülmüştür: “püser/ piser”, “fürū/ firū”, “ḫumār/ ḫımār”, “ḳufl/ kıfl”, “cüdā/ cidā”, “vü/ ve”, “süvār/ sīvār”, “ḥuṣūn/ ḥaṣūn” örneklerinde olduğu gibi.

18. Türkçede iki ünsüz yan yana gelemeyeceği için araya ünlü ses alır. Arapça ve Farsça sonu iki ünsüzle biten kelimelerin vezin gereği ya da doğal söyleyiş olarak aradaki ünlü

harfi verecek şekilde harekelendiği görülmüştür: “nerm/ nerim” (63/6), “lehv/ lehiv” (83/2), “ucb: ucub” (37/4) gibi.

19. Bazı isim tamlamalarında “izafet kesresi” yerine “ötre” konmuştur bazen de kesreyle gösterilmiştir:

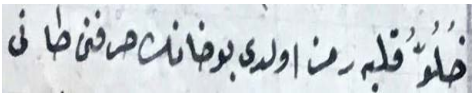 “Ḫuluvv-ü ḳalbe (Ḫuluvv-i ḳalbe) remz oldu bu ḫānıñ ḥarfini ṭanı” (M 155/2) 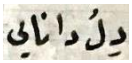 “dil-ü dānāyı” (M 89/3), 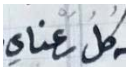 “gül-ü raʿnāyı” (M 89/6), 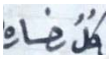 “gül-ü ruḫsāre” (M 91/1), 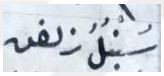 “sünbül-ü zülfün (M 91/1). 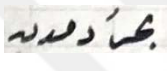 “baḥr-ü demden” (M 2/5).

20. Birçok tamlamada “ve” anlamına gelen “atıf vavı” yerine “izafet kesresi” kullanılmıştır:

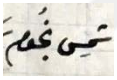 “şems [ü] nücūm” (M 97/24), 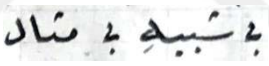 “bī-şebīh [ü] bī-miṣāl” (M 1/2).

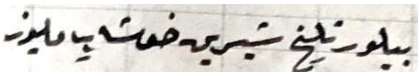 “Bilir telḫ [ü] şīrīn ḫoş-āb [u] māyız” (M 63/5).

“Eyle tevḥīd-i ṣıfātı tābe-key meyl [ü] heves” (M 70/6).

21. Bağlama gruplarında “atıf vavı”nın normal kullanımı yanında “ötre” ile gösterildiği bazen de hiç kullanılmadığı bazen de “üstün” ile “ve” şeklinde harekelendiği görülmektedir:

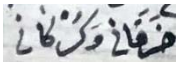 “Ḫaraḳānī ve Kürkānī” (M 20/9) 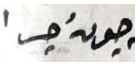 “çün ü çirā” (M 14/35) örneklerinde olduğu gibi.

3.3. METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YOL

XIX. yüzyıla ait kısmen harekeli olan bu metinde Eski Anadolu Türkçesinin kalıplaşmış imlasının yanında döneminin dil hususiyetlerini yansıtan yazım özellikleri ve harekeleme görülmüştür. Daha önce imla hususiyetlerinde de gösterildiği üzere eski dönem ile yeninin dil özelliklerini taşıyan bu eser oldukça çelişkili bir imla yapısına sahiptir. Bazı yerlerde yazı dilinin klişeleşmiş imlasına uyulmaya çalışılırken bazı yerlerde de dönemin dil özelliklerine uygun vokal kullanımları, harekelenmiş ek ve sözcükler mevcuttur. Ancak bu harekeleme sistemi belli bir sistematik yapıya sahip değildir. Döneminin dil ve bölgenin ağız özelliklerini yansıtmakla beraber zaman zaman okunuşta kolaylık sağlama veya birbiriyle karışabilecek yazımı aynı ancak farklı okunduğunda değişik manalar içeren sözcükleri ayırmak için uygulandığı da düşünülebilir.

Bir metnin imlasında takip edilmesi gereken yolu Robert Anhegger (1950) şöyle tanımlamıştır:

> "…hangi prensibe dayanmak lazım geldiği meselesi bilhassa önem kazanıyor. Bir metni modernleştirerek neşr etmek, tarihî mensur parçalar için -belki!- caizdir. Hâlbuki edebî ve manzum bir metin için –hele harekeli ise- böyle bir usul mevzubahs olamaz. Yalnız tatbik edilecek metot, eserin yazıldığı devrin lisanına mümkün olduğu kadar yaklaşmağa çalışmaktır" (s.135).

Anhegger, eserin yazıldığı devrin lisanına mümkün olduğu kadar yaklaşmayı vurgulamaktadır. Zeynep Korkmaz ise (1979) metin kuruluşuna ait özellikeri şu şekilde açıklamaktadır:

> "Klasik Osmanlı devrine giren bazı metinlerde, metin kuruluşuna esas olan yazma veya yazmaların, imlaları bakımından devrin ve eserin dil yapısını ne dereceye aksettirmiş olduklarının tartışması yapılmadan, sırf klişeleşmiş imlaya bağlı kalınarak imlanın ünlüler bakımından elverişli olduğu yerlerde Eski Anadolu Türkçesinin fonetiğine, imlanın elverişli olmadığı yerlerde ise doğrudan doğruya bugünkü Türkiye Türkçesinin fonetiğine bağlı bir metin kurma yoluna gidilmesi, devrin ve eserin dil yapısını zedeleyici bir tutum" (s. 71).

Anhegger ve Korkmaz'ın ifadelerine göre bir metinde devrin ve eserin dil yapısı korunmaya çalışılmalıdır. Bu nedenle vokallerle beraber hareke de dikkate alınmalıdır. Bir eserin yazıldığı dönemin lisanına mümkün olduğu kadar yaklaşmak gerekmektedir.

Kutlar (2008) da geç dönemde yazılmış eserler üzerinde çalışanların kelimeler ve eklerin imlasını değiştirme konusunda dikkatli davranılması gerektiğini belirtmiştir.

> "Elbette geç döneme ait metinlerin çeviriyazılarını hazırlarken dildeki değişmelerin tümüyle göz ardı edilerek sadece klasik imlaya bağlı kalınması önerilemez. Ancak "neye, ne ölçüde" müdahale edeceğimize ilişkin ölçütleri önceden belirlemek ve fütursuz bir biçimde başı sonu belli olmadan yapılacak değiştirmelerden uzak durmak, ortaya çıkması muhtemel birçok sorunu önlemek noktasında oldukça önemlidir" (s. 510).

Biz de bu düşünceler doğrultusunda metni kurarken hem vokallere hem de harekeye göre okunuş bağlamında ve konuşma dilinin özelliklerini de göz önünde bulundurarak metni dikkatli bir şekilde dönemin lisanına yaklaştırmaya çalıştık. Amacımız, elimizdeki bu tek nüshadan yola çıkarak XIX. yüzyıl Osmanlı Türkçesi hakkında bir fikir vermek ve aynı zamanda dil konusunda çalışma yapan araştırmacılara doğru malzeme sunabilmektir.

Metnin transkribe edilmesinde yazım birliği oluşturulması açısından İsmail Ünver'in (2008) makalesine bağlı kalınmıştır (s. 1-45). Eser, XIX. yüzyıla ait bir metin olduğu için bu yüzyılın imla özelikleri esas alınmış eklerin yazımında ve bazı kelimelerin tespitinde günümüz Türkçesine yakın bir yazım amaçlanmıştır.

Bu bağlamlarda *Nihânî Dîvânı'*nın çeviriyazılı metni oluşturulurken şu esaslar göz önünde bulundurulmuştur:

1. Eski yazıda kalıplaşmış imla ile yazılan eklerin dudak uyumuna göre transkribe edilmesi uygun görülmüştür: gördü, bakıp gibi. Ancak gelenek içerisinde yazılışı aynı şekilde süregelen bazı kelimelerin ve eklerin özgün halleri korunmuştur: içün, anınçün, çünki, bular, olar, oluban, misillü, olġıl, tapu, kapu, incü gibi.

2. Soru ekleri kendinden önceki kelimenin düzlük-yuvarlaklık uyumuna göre okunmuştur.

3. "Temām, zemān, ḥisāb, meᶜ ārif" kelimeleri kalınlık-incelik uyumuna göre günümüze uygun olarak "tamām, zamān, ḥesāb, maᶜ ārif" şekilleriyle okunmuştur.

4. Kelimelerin başında bulunan (t) sesi günümüz Türkçesine uygun olarak (d) şekliyle okunmuştur: daġ, doġru, doḳanır, durmadın, dolab, duymaz kelimelerinde olduğu gibi.

5. Metinde halk söyleşine uygun olan yumuşak ünsüzlü kullanımlar korunmuştur: Bekdaşī, ḥābis, dürlü, tobrak, unudup, Hadīce, şübhesiz, aġac, bāġca gibi. Ayrıca -ca/-ce eki de metinde ünsüz uyumuna girmemiştir ve çeviriyazıda da bu şekliyle yazılmıştır: Türkce, ḫoşca, baḳdıḳca kelimelerinde olduğu gibi.

6. "Veş, kede, vend, mend, āsā, kār, vār, ver" gibi Farsça ekler eklendiği kelime ile birleşik yazılmıştır: ṣayyādveş, peyvend, derdmend, andelībāsā, ma'siyetkār, ümīdvār, dilāver gibi.

7. "Ez, hem, der, be, bā, bī, nā" gibi Farsça; "ilā, bi, bilā, zī, mā" gibi Arapça ön ekler kendisinden sonra gelen kelime ile birleşirken araya kısa çizgi (-) konulmuştur: ez-dil, hem-reng, der-vasf, be-gāyet, bā-vücūd, bī-misāl, nā-dān; bi'l-kuvve, bilā-reyb, zī-rūḥ, mā-sivā, mā-yeşā gibi.

8. "Cū(y), rū(y), sū(y)" gibi kelimeler tamlama oluştururken çeviriyazıya şu şekilde aktarılmıştır: cūy-ı muhabbet, sūy-ı iblīs, rūy-ı ḫırāş gibi.

9. "Taḫtgāḥ" ve "dergāh" kelimeleri dışında Farsça birleşik kelimelerin yazılışında şeh-bāz, gird-āb, güft-gū, dem-be-dem, nev-be-nev, yek-be-yek, yek-naẓar gibi yazılışlar tercih edilmiştir.

10. "Pādişāh" kelimesi dışında "naḳş-bend", "pāy-māl" gibi kelimelerin asli yazımları tercih edilmiş, ses türemeleri gösterilmemiştir.

11. "Allāh" kelimesinin Arapça tamlamalarda "muzafun ileyh" olduğu durumlarda çizgi " - " kullanılmamıştır. Resūlu'llāh, cemālu'llāh gibi. Farsça tamlamalarda muzaf ve muzafün ileyh durumundaki kelimeler arasına " - " konmuştur: seyr-i Allāh örneğinde olduğu gibi.

12. Şair kullansın veya kullanmasın orijinalinde hemze bulunan bütün kelimelerde hemze gösterilmiştir, sadece mısra sonlarında bir fonksiyonu olmayacağından kullanılmamıştır.

13. “ile”, “ise”, “idi”, “için” gibi edat, bağlaç ve ek fiiller “elif”le yazıldığı zaman kelimeden ayrı “elif”siz yazıldığı zaman kelimeye bitişik yazılmış ve kalınlıkincelik uyumuna uğramıştır.

14. Vezin gereği düşen ünlüler için apostrof (’) işareti kullanılmıştır: n’içün, n’oldı, n’edem, v’eger gibi.

15. Arapça ve Farsça uzun ünlülerde ve nispet “yā”larında zihaf yapılması gereken durumlarda, kısa okunsalar bile daima uzunluk işareti kullanılarak yazılmıştır: āyīne, Nihânî gibi.

16. Elif-i maksûrelerde uzun okunan yerlerde Īsā, Mūsā, Leylā, ma’nā şeklinde yazılmış olup vezin gereği herhangi bir kısaltma yapılmamıştır.

17. Nüshadaki sayfa numaraları transkripsiyonlu metinde sayfanın sol tarafında köşeli parantez içinde verilmiştir. Her şiirin numarası başlık üzerinde; her beytin/bendin numarası, her beytin/bendin sol tarafında gösterilmiştir.

18. Metinde eksik bırakılmış kelime, bağlaç veya ekler tamamlanmaya çalışılmış ve eklenen kısımlar köşeli ([]) parantez içinde verilmiştir. Lekeli kısımlar okunmaya çalışılmış okunuşunda tereddüt görülen yerlerde (?) işareti kullanılmıştır.

19. İmla hataları ayrıca anlam ve vezin açısından hatalı görülen kelime veya eklerde tashîh yapılmaya çalışılmış ve bunlar dipnotla gösterilmiştir.

20. İmale ve zihaf dışında aruz bakımından kusurlu mısralar dipnotta belirtilmiştir. Ayrıca hece vezniyle yazılan şiirlerde de ölçüsü fazla veya eksik olan mısralar gösterilmiştir.

3.4. TRANSKRİPSİYON (ÇEVİRİYAZI) ALFABESİ

Tablo 24: Metinde Kullanılan Transkripsiyon Sistemi.

Harfler	Transkripsiyon İşaretleri	Harfler	Transkripsiyon İşaretleri
ا, آ	A/a, Ā/ā	ص	Ṣ/ṣ
ا, أ	a,e,ı,i,u,ü	ض	Ḍ/ḍ/Ż/ż
ب	B/b,P/p	ط	Ṭ/ṭ
پ	P/p	ظ	Ẓ/ẓ
ت	T/t	ع	ᶜ
ث	S̲/s̲	غ	Ġ/ġ
ج	C/c,Ç/ç	ف	F/f
چ	Ç/ç	ق	Ḳ/ḳ
ح	Ḥ/ḥ	ك	K/k,G/g, (Ñ/ñ)
خ	Ḫ/ḫ	ڭ	Ñ/ñ
د	D/d	ل	L/l
ذ	Z̲/z̲	م	M/m
ر	R/r	ن	N/n
ز	Z/z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	J/j	ه	H/h, A/a, E/e
س	S/s	لا	la, lā
ش	Ṣ/ş	ى	y, ı, i, ī
		ء	’

NİHÂNÎ DÎVÂNI'NIN ÇEVİRİYAZILI METNİ

[2]

HÜVE'L -MUᶜĪN
B'İSM-İ ŞĀH
DESTŪR YĀ ḤAŻRET-İ PĪR

Sivas vilāyeti dāḫilinde Dārende ḳażāsınıñ Zāviye maḥallesinde dergāh-ı ḳudsiyet-penāhları derūnuñda defīn-i ḫāk-i anberīn olan kibār-ı veliyyu'llāh mütteḫiẕinden Ġavṯu'l-Aᶜẓam es-Seyyid eş-Şeyḫ Ḥāmid-i Velī ḳuddise sırrıhu'l-celī Efendi Ḥażretleriniñ sülāle-i ṭāhirelerinden es-Seyyid eş-Şeyḫ Muhammmed Ṣāliḥ Nihānī ḳuddise sırruhu Ḥażretleriniñ dīvān-ı maġz-ı Ḳur'ān ve ilhāmāt-ı cenāb-ı ġufrān-ı pürᶜ irfānlarıdır. İbtidā ġazeliyyātlarındır.

ḲĀFİYETÜ'L-ELİF

1

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Bed'-i bismi'llāh ile verdim cilā
   Hem ṣalātile selāma iḳtidā

2. Baᶜde-ẕā tevḥīd-i Rabbü'l-ᶜālemīn
   Bī-şebīh [ü] bī-miṯāl ẕāt-ı Ḫudā

3. Heft-ṣıfāt-ı ẕāt ṣübūt-ı heştile
   Dā'im ü bāḳī Cenāb-ı Kibriyā

4. Künhüne idrāk ermez kimseniñ
   Hīç ᶜuḳūlüñ derki yoḳdur bī-merā

5. Ẕātına ẕātı müşāhiddir anıñ
   Ġayrıya idrāki yoḳdur ḥāliyā

6. ᶜ Acz-i derk-i z̲āt-ı Ḥaḳḳıñ şübhesiz
ᶜ Ayn-ı idrākdir buyurdu Murtażā

7. Cümle eşyāda mü'es̲s̲ir oldurur
Her ne var taḥte's-s̲erā fevḳa'l-ᶜ alā[1]

8. Maẓhar-ı ālāt şu'ūnāt cümleten
Hep anıñdır yoḳdurur aṣlā sivā

9. Bir fürūᶜ uñ aṣlı Ḥaḳḳ olsa ne var
Küllüsü Ḥaḳdır sivā vü mā-sivā

10. Bu vücūd hep kes̲retidir vaḥdetiñ
Kes̲retile vaḥdete ermez fenā

11. Kes̲reti bizce vücūd-ı vaḥdetiñ
Vaḥdetinde yoḳ taᶜ addüd ey fetā

12. ᶜ İlm-i ġaybī kendine ḥaḳḳa'l-yaḳīn
Ḥükmüne ᶜ ayne'l-yaḳīndir mā-yeşā

13. Ẓāhir egledikde çün ᶜ ilme'l-yaḳīn
Reng [ü] ṣūret buldu bu arż-ı semā

14. Perde oldu z̲ātına çün bu ṣıfāt
Pes ḥicāb oldu ᶜ anāṣır ẓāhirā

15. Bir merāyā geldi lāzım vaḥdete
Āyīne ola cemāle Ḥaḳ-nümā

16. Hem laṭīf ola kes̲āfet olmaya

---

[1] ᶜ alā: ᶜ ulā

Ol laṭīfiñ luṭfuna cilve-nümā

17. Nūr [u] rūḥ [u] ᶜ aḳl [u] sırrın dördünü
Ḳıldı mirʾ āt-ı muḥāṭab *ḳul kefā*[1]

[3]

18. Çünki vāreste keṣāfetden bular
Bir isimdendir ᶜ ibāret muṭlaḳā

19. Dördü birdir hem maᶜ ānīde bunuñ
Çār isimle söylenir dillerde hā

20. Rūḥ ḥayāta bāᶜ is olduġu içün
Ẕātına ḥaydır vücūdile bekā

21. Sır daḫı rūḫuñ mużāfıdır biliñ
Bunları Ḥaḳḳ ittiḫāẕ etdi dilā

22. Rūḥ sırrıñ aṣlı Ḥaḳdır şübhesiz
Kendine maḫṣūṣdur ᶜ ilm-i ḫafā

23. Sırrını rūḥuñ bilemez hīç aḥad
Hem zevāl yoḳ rūḥa dā'im ü beḳā

24. Dört laṭīfden ikisi kendi içün
Hem ikisinden Muḥammed Muṣṭafā

25. Nūr [u] ᶜ aḳlı etdi mirᶜ āt ẕātına
Eyledi nūrundan anı dil-güşā

26. Daḫı nūra ᶜ aḳlı sırr etdi mużāf
Nitekim rūḥa mużāf sırdı beyā

---

[1] "Yine **de ki**: Benimle sizin aranızda gerçek şahit olarak **Allah kâfidir**" (İsrâ 17/96).

27. Pes tecellī ḳıldı rūḥuyla nura
Nūrile rūḥ ġarḳa oldu ibtilā

28. İzdivāc etdi muḥabbet baḥrine
Ḳulzüm-i ᶜaşḳ içre oldu müntehā

29. Nūru yār etdi Ḫudā pes kendine
ᶜAḳlı nūra eyledi ḫoş muḳtedā

30. Ṣāf-ı ṣāfdan eyledi ḳandīl ẓuhūr
Çoḳ fitīl ᶜaşḳa düzüldü bī-riyā

31. ᶜAşḳ fitīli ḳondu ḳandīl içine
Nūr-ı şemᶜ iñ ḥüsnüne verdi cilā

32. Nūr-ı Aḥmed cilvesi çoḳdur cānım
Anı keşf etmek degil mümkün dehā

33. Bu ḳadar yeter alana görene
Çoḳ da desem görene olmaz rehā

34. Böylece geldi vücūda kā'ināt
Tā ẓuhūr-ı Ḥażret-i Ādem Ata

35. Anıñ ile cilve-i Ḥaḳ cüz'īce
Muḫtaṣar beyān olupdur ey Hümā

36. Ḥamdüli'llāh Ḥaḳ bize iḥsān edip
Vāṣıl etdi sırr-ı eşyāya şehā

37. Hem-ṣıfātı ẕāt-ı Ḥaḳda maḥv edip
Vāḳıf-ı taḥḳīḳ olur Nihāniyā

2

Velehu Dīger Devriyye-i Müşārün İleyh

fāᶜilātün fāᶜilātün faᶜilātün fāᶜilün

1. Tā ezelden ezber etdim dersimi hem ibtidā
Ḳīl ü ḳāli bilmezem oldum mükerrem ibtidā
Rūḥ-ı dil oldu vücūdum ᶜilmine bāᶜ iş tamām
ᶜAşḳ imiş bildim oḳudum ism-i aᶜẓam ibtidā

2. Bāṭınım ḥükm-i ḫayāldi ẓāhirim nūr-ı cemāl
Müfredātımdan şu'ūnāt-ı İlāhī pür-kemāl
Devr eder rūz [u] nehārım fiṭratım ᶜıyd-ı viṣāl
Eyledim terkīb-i ṣūret ḫilḳat-i dem ibtidā

[4]

3. Bir zamānda mā'-i ṭıyn içre ᶜaceb miṣl-i sifāl
Perverīşim ḫūr ile nūr eyledi ḳaddimi dāl
Niçe yatdım nite ḳalḳdım men nemīdānem ne ḥāl
Nīm-sürūr ebḥār-ı ḳaṭre vefret-i ġam ibtidā

4. Devre-i kevniyye [vü] ᶜarşiyyeyi ḳıldım tamām
Ḥavza-i taṣrīfe girdim aġzıma urdum licām
Olmasın keşf-i serā'ir deyü etdim ihtimām
Ṣūret-i eşbāḥa emrāż vermişem em ibtidā

5. ᶜAḳd edip ibrāne rūḥum verdim istiḥkāmını
Baḥr-ı[1] demden yek-be-yek rīg eyledim fercāmını
Eyledim taṣvīr-i mir'āt ḥikmetim encāmını
Ḥüsnümü ḳıldım nümāyān oldum ebkem ibtidā

[1] Baḥr-ı: Baḥr ü

6. Yek-naẓar ḳıldım aña ki sırr-ı ẕātıma şühūd
Böyle ḫoş esmā-yı ḥüsnā levḥa-i saṭr-ı ḳuyūd
Beyt-i Ḥaḳḳ oldu vücūdum her gören eyler sücūd
Ḥayret-i kübrāya girdi ḳaldı mübhem ibtidā

7. Ẓıll-ı Ḥaḳdır añladım eşyā ile esmāyı men
Hep me'āşirle mü'eşşir ᶜālem-i ṣuġrā-yı men
Sırrıma ẓarfım Nihānī noḳta-i sevdā-yı men
Encümen bezminde lāl oldu zebān fem ibtidā

3
Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād-ı Cenāb-ı Ḫudā

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Ḫudāyā ᶜabd-ı bī-çārem Ḫudāyā
Żaᶜīf [ü] maᶜṣiyetkārem Ḫudāyā

2. Teveccüh eyledim dergāhıña men
Günāhımdan şeremdārem Ḫudāyā

3. Buyurduñ raḥmetim sābıḳ ġażabdan
Anıñçündür ümīdvārem Ḫudāyā

4. Deriñ *lā taḳneṭū min Raḥmeti'llāh*[1]
İmānıñda mededkārem Ḫudāyā

5. Nice kez tevbe etdim naḳż ḳıldım
Bilirem rū-siyehkārem Ḫudāyā

6. Şu resme mücrimem yoḳdur naẓīrim

---

[1] "**Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.**" (Zümer 39/53).

Ki şöyle ᶜāṣī bed-kārem Ḫudāyā

7. Beni ḫalḳ eylediñ ey Rabb-i Raḥmān
Ne deñlü çoḳsa evzārım Ḫudāyā

8. Seniñ raḥmetiñe yoḳ ḥadd [ü] pāyān
Beni ᶜafv eyle settārım Ḫudāyā

9. Aḥadsiñ yoḳ şerīkiñ lā-miṡāle
Ḳapuñdan özge yoḳ varım Ḫudāyā

10. Baġışla Ahmed-i Muḫtāra yā Rab
Bu durur dilde ẕkārım Ḫudāyā

11. Bize sen eylediñ īmānı ihdā
Daḫı tevfīk-i ḫünkārım Ḫudāyā

12. Bilā-ᶜivaż ü lā-ücret veripdiñ
Yine sen ḥıfẓ ḳıl cārem Ḫudāyā

13. Bize bizligimizi ḳılma perde
Viṣāliñe aç enẓārım Ḫudāyā

[5]

14. Nihānī bende-i Āl-i ᶜabādır
Tevessül eder esrārım Ḫudāyā

4

Velehu Müşārün İleyh Dīger Münācāt-ı Ḫudā

fāᶜilātün fāᶜilātün faᶜilātün fāᶜilün

1. Bāde-i ᶜaşkıñla mest oldum müdāmī yā Ḫudā

Refte refte[1] cilvegerdir dildeki eşyā Ḫudā

2. Dār-ı dilde murġ-ı ṭūṭī-i ṭabīᶜ at gizlenip
Beste beste güft-gūlar eyleyen peydā Ḫudā

3. Sübḥa-i seyr-i sülūkuñ devrine cā ḳalmadı
Noḳṭa-i ḫāl-i siyāhdan eyledi sevdā Ḫudā

4. Zülf-i ᶜaşḳıñ[2] müyuna bād-ı ṣabādan ġam nedir
Her telinde beste ḳıldı ṣad-be-ṣad şeydā Ḫudā

5. Dildeki rāz-ı Nihānı açmadım aṣlā velī
Ḫāme-i nāzik-edāyı eyleyen güyā Ḫudā

5

Velehu Müşārün İleyh Dīger İstimdād-ı Cenāb-ı Ḥaḳḳ-ı Müselselin

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Ḳapuñdur melce-i raḥmet ne raḥmet raḥmet-i ᶜuẓmā
Ṭapuñdur merkez-i niᶜmet ne niᶜmet niᶜmet-i raᶜnā

2. Çü benden ᶜabd-ı bir ābıḳ ne ābıḳ ᶜafvıña lāyıḳ
Ne lāyıḳ lāyıḳ-ı re'fet ne re'fet re'fet-i aᶜlā

3. Bu mücrim ᶜizzetiñ gözler ne gözler ḫūn döker gözler
Ne gözler gülmedi yüzler ne yüzler yüzleri sevdā

4. Benim tek var mı bir maḥcūb ne maḥcūb ḥacb ile maġlūb
Ne maġlūb rāġıb-ı maṭlūb ne maṭlūb maṭlab-ı Mevlā

---

[1] Refte refte: Rifte rifte

[2] aşḳıñ: ᶜaşḳıñıñ

5. Beni benlikden āzād et ne āzād şāh-ı şeh-bāz et
Ne şeh-bāz ṣayd-ı pervāz et ne ṣayyād ṣayd-ı bī-hemtā

6. ᶜ Anāṣırdan edip tecrīd ne tecrīd bil ki ḳıl tefrīd
Ne tefrīd ferdi ḳıl vāḥid[1] ne vāḥid vaḥdet-i kübrā

7. Nihān eyle beni sende ne sende bil ki sen bende
Ne bende külli şey sende ne sende bende-i dānā

6
Velehu Müşārün İleyh Dīger Münācāt-ı Cenāb-ı Ḫudā

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Yā İlāhī luṭf ḳıl iḥsān baña
ᶜ Aşḳıñı gönlümde ḳıl mihmān baña

2. Ver bize rāh-ı ḍalāletten necāt
Ẕikr ḳūt et reh-ber-i Ḳur'ān baña

3. Her ḫaṭāyı her ḳuṣūru işledim
ᶜ Afv [u] raḥmetiñle ver fermān baña

4. Nefs-i şeyṭān etdi bize çoḳ ḥīle
Hem musallaṭ oldu İbn-i cān baña

5. Her ṭarafdan rāhıma sed çekdiler
Vermediler rāḥatı bir ān baña

[6]

6. Münkir-i ḫāricle ḳıldım çoḳ cihād
Bu ḥālile verdiñ imtiḥān bana

---

[1] ḳıl vāḥid: vāḥid ḳıl

7. Sāl-i se içinde dürlü ḥāl ile
Bī-ᶜ aded cevr etdi münkirān baña

8. Eyledim ṣabr [u] taḥammül bunlara
Ḥamdüli'llāh oldu yol āsān baña

9. İstiġāṣe eyledim dergāhıña
Ḳıldı himmet ḥażret-i pīrān baña

10. Oldular zīr ü zeber ol ḫā'inīn
Rūşen oldu gün-be-gün bürhān baña

11. Eyledi̇ñ elṭāf [u] tevfīḳıñ refīḳ
Sırr-ı irşādla ġulüvv-i şān baña

12. Ḥaḳḳa ḥamd ile Nihānī dem-be-dem
Yāver oldu ol Şāh-ı Merdān baña

7

Velehu Müşārün İleyh Naᶜt-ı Şerīf-i Cenāb-ı Resūl-i Kibriyām

fāᶜilātün fāᶜilātün faᶜilātün fāᶜilün

1. Ey Resūl-i faḫr-i ᶜālem ve'y ümīd-i mā-sivā
Ente çün ḫatmü'n-nebīsin ṣāḥibü'l-ḥilm [ü] ḥayā
Erdi Ḥaḳdan tā saña feyżile hem ᶜilm-i velā
Ḳıl şefāᶜat ben gedāya ey Resūl-i Kibriyā

2. ᶜAndelīb-i naᶜt-gūyem bāġ-ı ḫüsnüñde seniñ
Bülbül-i şeydā kim ey dost bezm-i vaṣlıñda seniñ
Sen şefīᶜ rūz-ı cezāsıñ cümle ḥükmüñde seniñ
Ḳıl şefāᶜat ben gedāya ey Resūl-i Kibriyā

3. Ḫāk-i pāyıñ tūtiyā oldu ᶜalīl olan göze
Ol şeb-i miᶜrāc Ḥaḳile vaṣl olupsun yüz yüze
Kevkeb-i dürr-i ḥaḳāyıḳdan ᶜalā[1] olduñ bize
Ḳıl şefāᶜat biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā

4. Yüz sürüpdür ḫāk-i pāyiñe seniñ ᶜarş-ı ᶜalā[2]
Ol ġubārdan buldu hem kuḥl eyleyen aᶜmā cilā
Dendi *levlāk*[3] şānıña kevnine raḥmetsiñ *belā*[4]
Ḳıl şefāᶜat biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā

5. Niçeler çün baş ile cānı fedā ḳıldı saña
Baḥr-ı ᶜisyān içre ġarḳam luṭf-ı iḥsān ḳıl baña
Gelmeseydiñ ḫalḳ olunmazdı cihān öñden ṣona
Ḳıl şefāᶜat biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā

6. Bu Nihānī sā'iliñdir ḳapuña geldim şehā
Ṣıdḳ ile Mecnūnuñ oldum girmişem men bu rāha
Ol ᶜAlī Fāṭıma Ḥasan Ḥüseyinle ḳıl ᶜaṭā
Ḳıl şefāᶜat biz gedāya ey Resūl-i Kibriyā

8

Velehu Dīger Müşārün İleyhiñ Naᶜt-ı Şerīfi Ṣalla'llāhu ᶜAleyhi ve Sellem

fāᶜilātün fāᶜilātün faᶜilātün fāᶜilün

1. Vaṣlıña ermegi bu dil yād eder yā Muṣṭafā
Ẕikr-i ismiñ ġamlı göñlüm şād eder yā Muṣṭafā

[7]

---

[1] ᶜalā: ᶜulā
[2] ᶜalā: ᶜulā
[3] "**Sen olmasaydın**, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım." (Hadîs-i kudsî).
[4] "Ey kendi aleyhlerine olarak günahta haddi aşan kullarım! **Elbette öyle**! Tanıklık ederiz, dediler" (A'râf 7/172).

2. Baḥr-ı ᶜaşḳım eyledi cūş mevc eder deryā gibi
Şemᶜ-i ḥüsnüñ āhımı müzdād eder yā Muṣṭafā

3. Şevḳ-ı envārıñ görünce yandı dil ᶜaṭşānile
Leb-i laᶜliñden zülāl imdād eder yā Muṣṭafā

4. Pāyiniñ ḫākine kim ki baş egip yüz sürmedi
Firḳat-i hicriñ anı bī-dād eder yā Muṣṭafā

5. Çāk-i girībān ediben rāhıña cānın veren
ᶜAşḳıñ anı ṣayd edip āzād eder yā Muṣṭafā

6. Bir naẓar eyle efendim varlıġım sūzān ola
Zīrā varlıḳ beni senden yad eder yā Muṣṭafā

7. Ḫālişāne naᶜt-ı pākin yād edince dem-be-dem
Bu vīrāne göñlümü ābād eder yā Muṣṭafā

8. ᶜĀcizem vaṣfıñdan ey şāh çünki vaṣṣāfıñ Ḫudā
Gül ü bülbül dā'imā evrād eder yā Muṣṭafā

9. Reh-nümā olduñ Ḫudāya ey şefāᶜat menbaᶜı
Bu Nihānī gör ki ne īrād eder yā Muṣṭafā

9

Velehu Müşārün İleyh Der-Naᶜt-ı Pāk-i Cenāb-ı Şāh-ı Merdān Raḍıya'llāhu ᶜAnhu

fāᶜilātün fāᶜilātün faᶜilātün fāᶜilün

1. Sırr-ı ḥaḳīḳat gülüsün yā ᶜAliyye'l-Murtażā
ᶜİlm üᶜirfānla dolusun yā ᶜAliyye'l-Murtażā

2. *Ene Medīnetü'l-ᶜilmi ve ᶜAliyyün bābuhā*[1]
Şānıña dendi velīsin yā ᶜAliyye'l-Murtażā

3. İbn-i ᶜamm-i Muṣṭafā hem Şīr-i Yezdān-ı Ḫudā
Dil gülünüñ bülbülüsün yā ᶜAliyye'l-Murtażā

4. *Laḥmuke laḥmī*[2] buyurdu şāh-ı sulṭān enbiyā
Dü cihān içre olupsun yā ᶜAliyye'l-Murtażā

5. Ḥażret-i Zehrā erisin dürr-i aṣdāf menbaᶜı
Evliyānıñ ekmelisin yā ᶜAliyye'l-Murtażā

6. Sāḳī-i cennet olan Ḥasan Ḥüseyniñ vālidi
Ehl-i ᶜadne müncelīsin yā ᶜAliyye'l-Murtażā

7. Bu Nihānī ᶜabd [ü] çāker nice medḥ ede seni
Kā'inātıñ efḍalisin yā ᶜAliyye'l-Murtażā

10

Velehu Müşārün İleyhiñ Mir Kāẓım ve Eşref Beg Efendileriñ Düvāzdehlerine Tanẓīren İrād Buyurduḳları Sitāyiş-i Şāh-ı Kerbelā ve Medḥ-i Düvāzdehleridir

fāᶜilātün fāᶜilātün faᶜilātün fāᶜilün

1. Żav'-ı şeb rūz-ı faḫāmetdir Ḥüseyn-i Kerbelā[3]
Feyż-i dil cūd [u] seḫāvetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Merdüm-i nūr-ı imāmetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Ḥāmil-i genc-i emānetdir Ḥüseyn-i Kerbelā

---

[1] "Ben ilmin memleketiyim, Ali de kapısıdır" (Süyûtî, el- Câmi'us-Sağîr, 1/415; Askalanî, Tehzîbu't-Tehzîb, 6/320; Hâkim, Müstedrek, 3/126; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 1/204).

[2] "**Etin etimdir**, cismin cismimdir, kanın kanımdır, ruhun ruhumdur." (Yılmaz, 2013, s. 407).

[3] Dîvân'da bu bent 3. bent olarak yazılmıştır. Müseddes'in kafiye düzenine ve tanzîr edilen şiirle uyumuna göre ilk sıraya alınmıştır.

Ravża-i Ḥaḳ verd-i raḥmetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Sırr-ı muṭlaḳ tāc-ı devletdir Ḥüseyn-i Kerbelā

2. Dürr-i meknūndur[1] Muḥammed laᶜ l-i mercāndır ᶜ Alī
ᶜ İlm-i maḫzūndur Muḥammed ḥırz-ı Ḳur'āndır ᶜ Alī
Bāᶜ iş-i kevndir Muḥammed cümleye cāndır ᶜ Alī
Nā'il-i ḫūndur Muḥammed aña bürhāndır ᶜ Alī
Zübde-i baḫş-i hüviyyetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Ḳıdve-i raḫş-i nübüvvetdir Ḥüseyn-i Kerbelā

3. Mekr-i aᶜ dānıñ şehīdi ṣaḥb-i eymendir Ḥasan
Semm-i sāġar nūş ḳıldı līk bī-mendir Ḥasan
[8] Eşbeh-i ḫulḳ-ı risālet merciᶜ -i fendir Ḥasan
Bir güzīde āl-i Aḥmedden müberhendir Ḥasan
Ġurre-i cāh-ı kemāletdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Niḳme-i rāh-ı hidāyetdir Ḥüseyn-i Kerbelā

4. Maᶜ den-i fażlü'l-berātimdir ᶜ Alī Zeyne'l-ᶜ Abā
Menşe'-i rūḥü'l-ḥayātımdır ᶜ Alī Zeyne'l-ᶜ Abā
Melce'-i faḥrü'n-necātımdır ᶜ Alī Zeyne'l-ᶜ Abā
Mülhimi rindü'n-naᶜ atımdır ᶜ Alī Zeyne'l-Abā
Merkez-i ṭūr-ı ṭarīḳatdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Dāḫil-i ġavr-i ḥaḳīḳatdir Ḥüseyn-i Kerbelā

5. Ol imām pencim Muḥammed doġdu çün miṣl-i şafaḳ
Ḳalb-i vāsiᶜ olduġuçün dendi Bāḳır aña baḳ
Ṭā'ir-i ḳuds-i İlāhī munṣabiġdir nūr-ı Ḥaḳ
Kim ola vaṣṣāfı anıñ vāṣıfı *Rabbü'l-felaḳ*[2]
Ḫādim-i ḥuffāẓ-ı ümmetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Hādi-i erkān-ı sünnetdir Ḥüseyn-i Kerbelā

---

[1] dürr-i: dürr ü

[2] "De ki: '**Sabahın rabbine sığınırım.**' " (Felak 113/1).

6. Lücce-i ṣadr-ı risāletdir le'āl-i Caᶜ ferī
Şöhre-i şehd-āb-ı fıṭratdır me'āl-i Caᶜ ferī
Zehre-i ezhār-ı şaṭratdır nihāl-i Caᶜ ferī
Bū-Ḥanīfe ḳıldı bīᶜat bil nevāl-i Caᶜ ferī
Noḳta-i pergār-ı ḳudretdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Ġarḳa-i gird-āb-ı nuṣretdir Ḥüseyn-i Kerbelā

7. Āyet-i *ve'l-Kāẓımīn*[1] manṭūḳuna başdın ḳadem
Ṭūr-ı Eymen nūrunuñ esrārı ile muġtenem
Ol imām-ı heft-iḳlīm [ü] şerīf-i muḥterem
Yaᶜnī kim Mūsā'-i Kāẓım mefḫar-ı cümle ümem
Sırr-ı mir'āt-ı fütüvvetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
ᶜĀşıḳa farż-ı muḥabbetdir Ḥüseyn-i Kerbelā

8. Maᶜnī-i ümmü'l-kitābdır Şāh ᶜAlī Mūse'r-Rıżā
Ḫuṭbe-i taḥte'l-ḳıbābdır[2] Şāh ᶜAlī Mūse'r-Rıżā
[9] Nuḫbe-i fātiḥ-i bābdır Şāh ᶜAlī Mūse'r-Rıżā
ᶜUrve-i ᶜālī-cenābdır Şāh ᶜAlī Mūse'r-Rıżā
Ḫāzin-i şehr-i velāyetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Şāhid-i ceyş-i siyādetdir Ḥüseyn-i Kerbelā

9. Nāṭıḳ-ı faż̲l-ı kelāmdır z̲āt-ı vālā-yı Taḳī
Fā'iz-i cümle enāmdır z̲āt-ı vālā-yı Taḳī
Hādī-i dārü's-selāmdır z̲āt-ı vālā-yı Taḳī
Meḥmed-i ḥamd-i kirāmdır z̲āt-ı vālā-yı Taḳī
Mīve-i naḫl-i şecāᶜatdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Naġme-i vird-i celādetdir Ḥüseyn-i Kerbelā

10. Ol imām iṯnā-ᶜaşerden 'aşr-ı ᶜaşretdir Naḳī
Ceyş-i īmāna hidāyet birle fıṭratdır Naḳī

---

[1] "Onlar (takvâ sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, **öfkelerini yenerler**, insanları affederler…" (Âl-i İmrân 3/134).

[2] ḳıbāb: ḳubāb

Ġavṣ-ı muṭlaḳ Ḫıżra mülḥaḳ ḳutb-ı ümmetdir Naḳī
Şānı ᶜ ālī kendi aᶜ ẓam miṣli nedretdir Naḳī
Vāriṣ-i taḫt-ı ḫilāfetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Maġz-ı Ḳur'ān-ı diyānetdir Ḥüseyn-i Kerbelā

11. Ḳıl teveccüh ḳıbledir saña cenāb-ı ᶜ Askerī
ᶜ İlm-i ledün dersidir añla kitāb-ı Askerī
Başḳa dilden oḳunur ᶜ ilm-i ḥesāb-ı ᶜ Askerī
Sell-i seyfinde bilinir ne cevāb-ı ᶜ Askerī
Baḫş-i eyvān-ı necābetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Rütbe-i ᶜ ālī-şehādetdir Ḥüseyn-i Kerbelā

12. Taḫtına eyler teşerrüf Mehdī-i ṣāḥib-zamān
Ḳalbimi eyler taṣarruf Mehdī-i ṣāḥib-zamān
Kimseden etmez taḫavvüf Mehdī-i ṣāḥib-zamān
İẕn-i Raḥmāna tevaḳḳuf Mehdī-i ṣāḥib-zamān
Ḫāricīye tīġ-ı şiddetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Ṭālibīne ᶜ ıyd-ı vuṣlatdır Ḥüseyn-i Kerbelā

13. Bu e'imme-i düvāzdeh cümle bir şāḫıñ gülü
Bir sipihriñ incisidir verd-i Rıḍvān bülbülü
Ḫāzin-i genc-i nübüvvet fātiḥ-i sırr-ı ᶜ Alī
Oḳuram yüz biñ ṣenāyı lāl olup kesmem dili
Çünki ecdādım ḳarābetdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Ḳuṭb-ı evtādım saᶜ ādetdir Ḥüseyn-i Kerbelā

14. Düşeli muḥabbeti[1] Āl-i ᶜ abānıñ bī-gümān
Şükr-i[2] bī-ḥamd nūr-ı ᶜ irfān ile oldum rāygān
[10] Revnaḳ-ı dil ḫüsnünü seyr [ü] temāşāda hemān
Maḫlaşım gerçi Nihānī līk bürhānım ᶜ ayān

[1] muḥabbeti: ḥubbı
[2] Şükr-i: Şükr ü

Şīᶜ asıyam melce'ātimdir Ḥüseyn-i Kerbelā
Rindesiyem münce'ātimdir Ḥüseyn-i Kerbelā

11

Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳ

fāᶜilātün fāᶜilātün faᶜilātün fāᶜilün

1. Rāh-ı ᶜaşḳa ḫāk-i pā nāmıyla düşdüm Bāriyā
Bād-pāy-ı mürşid-i kāmil doḳunsun dā'imā

2. Zīr-i pāy-ı taḫt-ı ᶜaşḳa bizi cism etmekde dil
Böyle şāha bir gedā olsun fedā olsun fedā

3. Gülşen-i ᶜaşḳıñ hezār-ı dil-fürūşu olmuşuz
Maṭlabım ancaḳ rıżā-yı Ḥazret-i Ḥaḳ bī-merā

4. Bir ḳadeḥ ᶜizzet şarābın nūş eden gelsin bize
Ben de içdim bāde-i ᶜaşḳı nihān oldu sezā

5. Gel mecāzī ᶜaşḳına ḳayd olma ol bir dem ḫalāṣ
Ṭut ḥaḳīḳat rāhını ez-dil Nihānī-i gedā

12

Velehu Müşārün İleyh Dīger Ġazel

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Ḳızarmış çeşm-i ḫūn-rīziñ mey-i ᶜuşşāḳdan cānā
Ne bu āteşle neẕẕāre gözüñ ḳan etmede ḥālā

2. Gülistān-ı cemāliñ kūyunu pür-jāle etmişdir
Sirişk-i dīde-i nemnāk-ı zār-ı bülbül-i şeydā

3. Açıl ey ġonca bir kez ᶜandelīb-i ḫāṭırım ḫoş ṭut
Açıldı şāḫ-ı ḫār-ı vaṣlıña ey gül-ᶜizār ara

4. Ne bulduñ bezm-i mülde sāḳī-i gül-çehre destinde
Ne süzdüñ cām-ı meyden ey dilā āhıñ neden āyā

5. Ne düşdüñ sāyeveş n'oldu nedir ālām [u] aḥzānıñ
Ne yandıñ āteş-i ᶜaşḳıña şimdi sen Nihānīyā

13

Velehu Müşārün İleyh Aḥvāl-i Nā-dānī Ḥāvīdir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Ḳalan tīre cehāletde n'içün etmez fener peydā
Şeb-i ẓulmetde bī-çāre olan diler ḳamer peydā

2. Anıñ kim ᶜilmi yoḳ ḳalbi ḍalāletden ḫalāṣ olmaz
Düşer gird-āba ol āḫir eremez nūr [u] fer peydā

3. Odur bir ṣūret-i dīvār berzāh içre bir heykel
Ki nefsiñ dāmına düşmüş maḳām etmiş saḳar peydā

4. Ne deñlü var ise ḫulḳ-ı ẕemāyim aña yār olmuş
Daḫı şeyṭān ḳarīn olsa ḫalāṣı yoḳ memer peydā

5. Bunuñ gibi melāᶜīnler biz ehl-i sünnetiz derler
Cinān miftāḥı ceybinde yanınca niçe ḫar peydā

6. Aceb milletdurur bunlar ne Firᶜavnī ne Nemrūdī
Meger ebnā-yı Süfyānī eder devr-i püser peydā

7. Bulardır deyü ḫırṣını baḥāyım ṭabᶜ-ı süflīdir

ᶜ Adū-yı ḫānedānıdır eder daᶜ vā-yı şer peydā

[11]

8. Cemīᶜ -i milletiñ ıṣlāḥı mümkündür velī bunlar
Degildir ḳābil-i irşād Yezīd Mervānīdir peydā

9. Bulardan farż-ı ᶜ ayn oldu çün etmek sırrıñı iḫfā
Nihānī intiḳām içün ola bir gerçek er peydā

14

Velehu Müşārün İleyh Der-Şerᶜ ü Vaṣf u Fā'ide-i ᶜ Aşḳ u Naṣīḥat

fāᶜ ilātün fāᶜ ilātün faᶜ ilātün fāᶜ ilün

1. Ey dilā gel ᶜ aşḳa yār ol ᶜ aşḳa eyle iltićā
Kim ki ᶜ aşḳa rāġıb olur ṭālib olur cā-be-cā

2. Degmenin kārı degildir ᶜ aşḳa uymaḳ ey püser
Merd-i meydān olmayanlar ᶜ aşḳ nedir bilmez dilā

3. ᶜ Aşḳdır Ḥaḳḳıñ bir ismi her kim[e] iḥsān olur
Ol Ḥaḳıñ ṣādıḳ ḳuludur ṣānıdır aᶜ le'l-ᶜ alā[1]

4. Maᶜ deni birdir ḥaḳīḳiyle mecāzıñ bil anı
Şaḫṣına göre anıñ ḥarfi muḳadderdir belā

5. Cevher-i aṣlında her kimiñ olursa būy-ı ᶜ aşḳ
Cüz'ī küllī anda āṣārı ᶜ ayān olur nümā

6. ᶜ Aşḳile rūḥ bir vücūddur lākin ismi başḳadır
İkisi de ḥükm-i cāndır bir iki yek çārhā

[1] ᶜ alā: ᶜ ulā

7. ᶜAşḳile rūḥ ᶜaḳlile nūrdur dīdesi ẕātdurur[1]
Līk dilde her biri bir nām ola olur gūyā

8. Kimde kim bāḳīdürür rūḥ anda ᶜaşḳ cān bāḳīdir
Cümlesiniñ ḥükmü birdir başḳa ismi oldu yā

9. Böyle ise cümle ḥayvānāt [u] insānda bular
Vardurur cümle ḳuvā-yı ᶜunṣurunda bī-merā

10. Līk ḥayvān ile insānīde farḳ etdi Ḫudā
Nuṭḳile hem ᶜaḳlile mümtāz edipdir Kibriyā

11. Ḫayvānıñ idrāk ḥissi hem de ᶜaḳd oldu zebān
Daḫı ᶜaşḳ-ı şehvete ḥarf ile oldu bī-ḥayā

12. Daḫı ekl [ü] şürb ile oldu ḥayātı müstedīm
Anıñ içün rūḥ-ı ḥayvānī denildi gör aña

13. Çünki ḥayvān ekl [ü] şürbe bulmasa fırṣat-ı tām
Çār penç eyyām içinde ḳahr olup bulur fenā

14. ᶜAşḳ-ı rūḥuñ anlara olmaz beḳāsı müstedām
ᶜAşkile ṣarf-ı cimāᶜ eyler ola nesl-i beḳā

15. Rūḥ ile ḳuvvet buluban yük götüre bil anı
Çünki ḫiẕmetcisidürür ādemiñ bil ey Hümā

16. Añladıñsa işte bu ᶜaşḳ-ı mecāzī dedigi
Hem daḫı ḥayvānī rūḥu eyledim taḳrīr saña

---

[1] **Der-kenâr (s. 11):** ᶜAşḳile rūḥ ᶜaḳlile nūrdur dīdesi ẕātdurur
Līk dilde her biri bir nām ola olur güya

17. Ṣūret-i ādemde olup ādemim diyen daḫı
Nuṭḳile farḳ-ı temīz oldu bahāyimden kez̲ā

18. Ḥayvānıñ idrāk ḥissi bunlara ᶜaḳl oldu nūr
Bu iki ṣıfatla ḥayvāndan mümeyyiz oldu tā

19. Nevᶜ-i insānda iki ḳısm oldu diñle ey ᶜazīz
Birisi ḥayvān ṭabīᶜat oldu ḫulḳī küllihā

20. Zīrā bunlar ᶜaşḳı küllī żāyiᶜetdi şehvete
Daḫı ᶜaḳlı cemᶜ-i māla hep hevā-yı mā-sivā

21. Yiyip içip ḳoçuşup nefsiñ hevāsıyle müdām
ᶜAşḳı nefs-i şehvete ᶜaḳlı ṣafāya dā'imā

22. İşte ḥayvānile bunlarıñ da farḳı yoḳdurur
Hep mecāzīdir bu ḥāliyle giren bulmaz rehā

23. Bunlar ölünce ḳadar bunlara insān denilir
Öldügünde hep bahāyim şekline girer o cā

[12]

24. İşte bir bir saña taḳrīr eyledim aḥvāli men
Añlar iseñ ḫoş naṣīḥat pendi gūş et yā fetā

25. Bu miṯillü kimseye ᶜaşkile rūḥ vermez nemā
Çünki aḫlāḳ-ı z̲emāyim ile oldu pür-belā

26. ᶜĀḳıbet gitdi fenāya oldu ism-i münᶜadim
Nesl-i Ḳābildir bular hem tābiᶜ-i nefs-i hevā

27. Bunlara irşād naṣīb olmaz ebed çekme emek
Nesḫ-i ṣūretle bahāyim şekl olur ᶜayn-ı mā

28. Ḥubb-ı āl-i Muṣṭafā yoḳ ḳalblerinde bunlarıñ
Tābiᶜ-i Süfyānīlerdir bu gürūh-ı bed-liḳā

29. Anıñ içün ḥubb-ı Merdāna eder baġīᶜ inād
Ḳahr ede Cebbār-ıᶜ ālem laᶜnete ola sezā

30. ᶜAşḳ-ı rūḥuñᶜaḳl-ı sırrıñ ḳadrini bilenden ol
Ḥaḳḳına ṣarf eyle anı olma nā-dān-ı Ḫudā

31. ᶜAḳlile rāh-ı şerīᶜat emrine ḳıl ittibāᶜ
ᶜAḳlile rāh-ı ṭarīḳat kuḥlünü eyle cilā

32. Rūḥunu eyle iżāfī ḳurb-ı Ḥaḳḳa bul vuṣūl
Sırrıñı eyle mücerred olmasın senden cüdā

33. Sīretin seyrān edip seyr et ḥaḳīḳat şehrini
Maᶜrifet verdine el ṣun olma maḥrūm bī-nevā

34. Mürşid-i kāmile el ṣun oḳu bīᶜat āyetin
Ẕikrile olġıl muvānis tā bula ḳalbiñ ṣafā

35. Uymaġıl ḳavm-i sefīhe hem celīs olma ṣaḳın
Olma şeyṭānla muḳārin eyleme çūn ü çirā

36. Etme baḥṣile cedel hīç ibn-i Mervānī ile
Eylemez Ḥaḳḳı ḳabūl melᶜūn-ı melḥūd eşḳiyā

37. Hīç inanma sözlerine teslīm etme özüñü
Tā ezel aᶜdādurur nesl-i Resūle bī-ḥayā

38. Ṣūret-i Ḥaḳ görünürlerᶜābid [ü] zāhid gibi
Hem daḫı ehl-i ṭarīḳden dem ururlar pür-riyā

39. Aña zinhār iᶜ timād etse odur sīret-perest
Zīrā yoḳ aṣl [u] esās erkān-ı rāha ihtidā

40. Sen hemān atañ Nihānī buyruġun ṭut ey püser[1]
Zīrā oldur ḫāk-i pāy-ı Şāh-ı Merdān Murtażā

15

Velehu ᶜ Azīz-i Müşārün İleyhiñ Ḥāl-i Ṣabāvetinde Vuḳūᶜ Bulan Aḥvāl Devriyyesidir

6+5=11, 4+4+3=11

1. Gel ey göñlüm ḥayıf saña vay saña
Bu ḥāl ile ṭamu olur cāy saña
Emr-i Ḥaḳḳı yevmi ile ṭutmadıñ
N'edem seni bu ḥāl ile hāy saña

2. Biraz vaḳit ṭıflım deyü oynadıñ
Aşıḳ çelik çamurları boynadıñ
Bir zamānda ᶜ aşḳa düşüp ḳaynadıñ
Bunca mecāzīde ᶜ ömür ṣay saña

3. Oḳuduñ mektebde biraz ḫˇāceden[2]
Gāh ᶜ Arabī gāhī Farsī heceden
Gāh ṣābi ṣarḳıtdıñ gece bāceden[3]
Gāh da boş boġazlıḳ düşdü pāy saña

4. Bu ḥāl ile biraz eyyām geçirdiñ
Ṭıfıllıḳ ᶜ ālemin başdan uçurduñ
[13] Gāh ḳahve-ḫānede ḳahve içirdin

---

[1] püser: piser
[2] ḫˇāceden: hocadan
[3] bāceden: pāceden

Ẕevḳ verirdi sāz [u] sanṭūr nāy saña

5. Düşdü göñlüñ gāhī mey [ü] ḫūbāna
Muḥibb aramaġa düşdüñ cevlāna
Gāhī memleketde çıḳdıñ seyrāna[1]
Bilmez olduñ hafta eyyām ay saña

6. On sekiz yaşında ṭarīḳa girdiñ
Ḥamdüli'llāh mürşid-ḳāmili[2] bulduñ
Nefsi taḫfīf etdiñ ẕikre yār olduñ
Sülūkda olmadı kimse tāy saña

7. Sülūka sa^{c}y edip ḳıldıñ ^{c}azīmet
Eski hevālarıñ buldu hezīmet
^{c}Aşḳ-ı ḳafadārıñ ẕikr-i ġanīmet
Ulaşmaz bu yolda bād-ı pāy saña

8. Temkīn ṭutup bunda ṭaḳındıñ meres
Na^{c}t [u] ġazel ẕikr-i ^{c}aşḳı pīre bes
Bu kere ḳarşıña çıḳdı bir teres
Münkir menḥūs ḳurdu kemān yay saña

9. Niçe efsūn niçe ṭuzaḳlar ḳurdu
Ṭa^{c}n [u] teşnī^{c} edip it gibi ürdü
Mervānīler ḳuduz gibi ḳudurdu
Vermediler rāḥat bir ālāy saña

10. Anlarıñ yanında durmadıñ ḳaçdıñ
Ẕikr-i cehren ḳıyām seriñi açdıñ
Dalġañ cūşa geldi ^{c}aşḳ meyin içdiñ

---

[1] Gāhī: Gāh

[2] mürşid-ḳāmil: mürşid-i ḳāmil

Derin deryā oldu ḫafīf çay saña

11. Varmadıñ yanına ṣaḳladıñ sözüñ
Baḳmadıñ anlara ṣıdḳ ile gözüñ
Teslīm etdiñ erenlere ḫoş özüñ
ᶜ Acebā ḳaldılar yoḫsul bay saña

12. Çoḳ güft-[ü]-gū çoḳ eẕālar verdiler
Ḳatil fetvāsına ḳarar dediler
Ḥamdüli'llāh hep de yere girdiler
Meydān oldu şimdi şehr-i Hāy saña

13. Gitdi anlar ḳaldıḳ şimdi burada
Böyle taḳrīr etmiş çünki irāde
Ḫitām buldu aḥvāl şimdi[1] idāme
ᶜ Aşḳ olsun Nihānī suḫan-rāy saña

ḤARFÜ'L-BĀ

16

Velehu Müşārün İleyhiñ ᶜ Aşḳ Üzerine Ġazelidir

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Diñle sözüm saña derim ey ḥabāb
Eyleye Ḥaḳ cümlemize feṭḥ-i bāb

2. ᶜ Aşḳ-ı Ḥaḳḳı ḳābil olmaḳsa murād
Eyle bu rāh içre yüzüñü türāb

3. ᶜ Aşḳile küllī murāda erdiler
ᶜ Aşḳile mezc oldular çün nān [ü] āb

[1] şimdi: şimdiki

4. ᶜAşḳile düzüldü geldi kā'ināt
Her ne var ᶜālemde zīr ile ḳıbāb

5. ᶜAşḳile bāl[1] ile per açdı ṭuyūr
ᶜAşḳile saḥrāda parladı[2] serāb

[14]

6. ᶜAşḳile şems [ü] nücūm pür-tāb eder
ᶜAşḳile cevlān edipdir māh-tāb

7. ᶜAşḳile bād esdi deryā ḳaynadı
ᶜAşḳile yazıldı levḥ üzre kitāb

8. Baston-ı ᶜaşḳile devr eyler semā
ᶜAşḳile yürür ẕehāb [ü] hem iyāb

9. ᶜAşḳile zevc eyle zevce ülfeti
ᶜAşḳile eşcār şemer niᶜ me'l-me'āb

10. ᶜAşḳile Ādem behişti terk edip
Başdı dünyāya ḳadem bī-irtiyāb

11. ᶜAşḳile Nūḥ daḫı İdrīs sanᶜ atı
Gör niçe şevḳ ile döner āşiyāb

12. Gel Nihānī iḫtişār et sözüñü
Ḥaḳ budur *Allāhü aᶜlem bi'ṣ-ṣavāb*[3]

17

Velehu Müşārün İleyh Dīger Ġazel-i Muṭlaḳ

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

---

[1] **Der-kenâr (s. 13):** Bāl, ḳanad; per, pelek; ṭuyūr, ḳuş.
[2] **Der-kenâr (s. 13):** Şu gibi parlayan ṭaş veyāḫud ḳum.
[3] "Allah en doğrusunu bilir." (Arapça ibâre).

1. Ḥoş tecemmuᶜ etdiler yārān bu şeb
   Ḳalbe cilā verdiler mihmān bu şeb

2. Nāzile bir ḫoş ḫırāmān eyledi
   Ḥāne-i dilde ḳonup sulṭān bu şeb

3. Bu göñül ḫānesi pīriñ taḫtıdır
   Teşrīf eder ṭāḳına ḫāḳān bu şeb

4. Refᶜ olur cümle ḳuyūd-ı mā-sivā
   Ġayb-ı muṭlaḳ keşf eder ᶜ irfān bu şeb

5. Bī-tavassuṭ vāridāt ilhām olup
   Bī-tekellüf naḳş olur elvān bu şeb

6. Sırr-ı lāhūtdan erer ᶜ ilm-i ledün
   Ḫıżr-ı maᶜ nā feyż eder iḥsān bu şeb

7. Daᶜ vet eder ḫāne-i bī-minnete
   Ne ᶜ aceb gülzār olur külḫān bu şeb

8. Gel der-i iṣnā-ᶜ aşerden ġayrıya
   Ser-fürū etme meh-i tābān bu şeb

9. Muḳtedā olduñ Nihānī der-ṭarīḳ
   İntisāb eyler saña iḫvān bu şeb

18

Velehu Müşārün İleyh Erkān-ı Ṭarīḳ Ḥāvīdir

fāᶜ ilātün fāᶜ ilātün fāᶜ ilātün fāᶜ ilün

1. Kim ṭarīḳden feyż alam der ey ḥabīb[1]
   Altı rüknü vardurur bil ey münīb

2. Az yeyip içmek daḫı taḳlīl-i nevmdir ey aḫī
   Daḫı taḳlīl-i kelāmdır daḫı ᶜuzlet ey edīb

3. Daḫı beşincisi budur ẕikre devām eylemek
   Daḫı altıncısıdır fikr-i müdām ey ᶜandelīb

4. Hem tetimme bunlara dört şey' ᶜilāve etdiler
   Ṣabr [u] teslīm [ü] tevekkül daḫı tefvīż-i mücīb

5. Rükn-i kāmilden daḫı dört şey'e eyle ihtimām
   Cūᶜ [u] ḫalvet ṣamt [u] sehre oldu devām ey ḥasīb

6. Şart-ı aᶜ żamdan daḫı üç yaᶜ nī farż-ı ᶜaynīdir
   Tevbe-i ṣıdḳ iᶜ tiḳādāt-ı ṣaḥīḥ südü ḥalīb

7. Hem yed-i mürşidden iḳrār ile bīᶜ at eylemek
   Böyledir emr-i Nihānī olma nā-dāna fırīb

[15]

19

Velehu Müşārün İleyh Uṣūl ü Envāᶜ -ı Ṭarīḳat-ı Naḳşīye Dā'irdir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Görem derseñ cemāl-i yār ey ḫūb
   Reẕā'il ḫiffetile olma maḥcūb

2. Ne ḥācet anı taᶜ dāda ki meşhūr

[1] Beytin vezni şiirdeki diğer beyitlerin vezninden bir tef'ile eksik olup farklıdır (fāᶜ ilātün fāᶜ ilātün fāᶜ ilün).

Ki altmışa ḳadar aᶜ dād-ı mażrūb

3. Daḫı yetmiş ḫamīde ḫulḳ-ı Aḥmed
Anıñla muttaṣıf ol miṯl-i Eyyūb

4. Leṭāyif ḫamsedir naḳşī sülūki
Ḫafāya içre bil mānend-i Yaᶜ ḳūb

5. Bu da üç ḳol üzere aṣl-ı ferᶜ i
Üveysī Bekrī Ẕeheb oldu maḥsūb

6. Üveysīler ki rūḥdan ister imdād
Bular ẓāhirde şeyḫi ḳıldı meslūb

7. Daḫı Bekrī ḳolu iḫfā ederler
Bulara ḫatm-i ḫˇāce oldu menṣūb

8. Ederler ictināb cehrī ẕiḳirden
Sülūkuñ ġayrısın ḳılmaḳda maᶜ yūb

9. Ki üç beş silsile isnād edeler
Ṭarīḳ-i Naḳş-bend mānend-i merġūb

10. Uṣūl-i Bekrden[1] eder tecāvüz
Ẕehebden dem urur kiẕb ile maġlūb

11. Ki yaᶜ nī seng-i şümārı olanlar
Olursa belki ol Bekrīye maḳlūb

12. Aña da gidişi biraz muḫālif
Ḳalır ortada ẓannım miṯl-i çārūb

[1] Bekrden –: Bekrden de

13. Ẕeheb bizim biziz ẕāhib Nihānī
Ḳutursun ḳavli bāṭıl ḳavm-i menkūb

20
Velehu Müşārün İleyh Naḳşīniñ Ẕeheb Silsilesini Ḥāvīdir

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1. Ṭarīḳ-i Naḳş-bendīye nedir diyem saña ẕeheb
Ki miḥek Ḥaḳda ḳīl[1] olmuş şeref verir aña ḥaseb

2. İmām-ı heft-iḳlīmdir ki yaʿnī Caʿfer-i Ṣādıḳ
Ediben ḫāline bīʿat ṭarīḳde oldu hem meẕheb

3. O da anıñ imāmü'l-Haḳḳ idigin eyledi iḳrār
Budur Ḳāsım buña vālid Muḥammeddir budur maṭlab

4. Ḥafīdi Ḥażret-i Ṣıddīḳ-ı Ekberdendürür kānī
Nuḳūş-ı ḳalb-i Aḥmed sırr-ı Ṣıddīk oldu Ḳāsım hep

5. Ki ism-i künye ile hem daḫı ḫulḳile hem-rengdir
Uṣūlde yek-ʿayār oldu giderseñ rāh budur iẕheb

6. Ġulām-ı Ḥaydar-ı Kerrār Selmāna edip bīʿat
Sebeble oldu dāḫil ehl-i beyte bu ṭarīḳ enseb

7. Olup hem Bāyezid Caʿfer telāmīẕi teveccühle
Daḫı Bisṭāmīden Ebu'l-Ḥasan eder himem mendeb

8. Ebu'l-Ḥasan ile Ṭayfūr olup rūḥānīde irşād
Ḥasandan Şeyḫ ʿAlī-i Fārmedī buldu feyż aḳreb

---

[1] ḳīl: ḳıll

9. Ebū ᶜ Alī edipdir intisābı pes iki z̲āta
Biri Ḫasan Ḫaraḳānī vü Gürkānī olupdur āb

[16]

10. Cüneyde erişir pes silsile-i Şeyḫ ᶜ Alīyi bil
Ṭarīḳ-i Ḫalvetīyye silsilesine olur maḳleb

11. Ḫoca Yūsuf u ᶜ Abdü'l-Ḫālıḳ-ı 'Ārif-i Rīvgerdī
Ḫoca Maḥmūda erişdi bu minvāl üzre leb-ber-leb

12. Eder pes z̲iḳr-i cehren Ḫażret-i Maḥmūd-ı Fegnevī
Nihānī inḳıyād etdi mürebbī ḳıldı pīr ü rab

21

Velehu Müşārün İleyḥ ez-Münācāt-ı Cenāb-ı Rabbü'l-ᶜ Ālemīn Celle Celālühu

*mefā*ᶜ *īlün mefā*ᶜ *īlün mefā*ᶜ *īlün mefā*ᶜ *īlün*

1. Sevād-ı vech ile dergāhıña geldim amān yā Rab
Emīr-i ᶜ afv ile iḥsānıña geldim hemān yā Rab

2. Benem bir mücrim-i bende ayaḳdan düşmüş efgende
Tapuñda ṣuçlu şermende ki her ḥālim yaman yā Rab

3. Saña maᶜ lūmdurur ḥālim ḥesābsız sū'-i aᶜ mālim
ᶜ Adedsiz cürm-i vebālim yüküm ġāyet girān yā Rab

4. Edip evḳātımı żāyiᶜ oluram fısḳile şāyiᶜ
Tehī-destim ḳalıp cāyiᶜ yolumda ḳış duman yā Rab

5. Bu bende zenbīle maġlūb olup bī-tāb ḳalıp maḥcūb
Şefīᶜ im Aḥmed-i maḥbūb maḳām-ı ᶜ ālī-şān yā Rab

6. Budur iḳrārım ey Raḥmān Raḥīmīn raḥmetiñ ᶜ ummān

Ḫaber verdi bize Ḳur’ān getirmişem īmān yā Rab

7. Şebīh-i bī-miṣāl Allāh Muḥammed Ḥaḳ Resūlu’llāh
Dilimde virdim *illā’llāh*[1] ḳulūba yoḳ gümān yā Rab

8. Saña bir şey nihān olmaz bilirsiñ tercümān olmaz
Ḳul olan bende ḫān olmaz saña maḫṣūṣ o şān yā Rab

9. Ḳapuña ḳıldım istidᶜā ḳabūl et ey ġanī Mevlā
Nihānī oldu bir şeydā yanar rūz [u] şebān yā Rab

EL-ḤARFÜ’T-TĀ

22

Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳ

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Gel ey dānā peyāmı bergüzār et
Faṣl-ı şitāyı[2] ḳoᶜazm-i bahār et

2. Vücūd iḳlīmine bir ḫoş sefer ḳıl
Temāşāsında medhūş-ı ḫumār[3] et

3. Var imdi būy-ıᶜirfāndan edip şem
Göñül ḫānesine verd-i hezār et

4. Gel imdiᶜandelībāsā fiġān ḳıl
Ciger pür-ḫūnunu gözden pıñar et

---

[1] “**Yalnız Allah’a tapalım, O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım** ve Allah’ı bırakıp da içimizden bazıları diğer bazılarını rab edinmesin…” (Âl-i İmrân 3/64).

[2] Faṣl-ı şitāyı: Şitā-yı faṣl

[3] ḫumār: ḫımār

5. Leṭāyif ḫamse üzre naḳş-ı rāhın
Ḳulūbu ḳalbe bir ḫoşca tīmār et

6. Pes andan ṣoñra rūḥa eyle imdād
Tamāmında anıñ sırra medār et

7. Ḫafī içre edip sırrı temāşā
Nihāyet ḳıl gel iḫfāda ḳarār et

8. Ola gör maẓharı ism-i Celāliñ
Hezār penc eyle ez̲kār-ı şumār et

9. Uyandır ṭıfl-ı ḳalbi ey Nihānī
Uṣanma z̲ikrden leyl ü nehār et

[17]

23

Velehu Müşārün İleyh Devriyye-i Nūrānī vü Rūḥānī Ḥāvīdir

müstefᶜ ilātün müstefᶜ ilātün

1. Yā Rabb eḥadd eyle hidāyet
Eyleme red ḳıl sen isticābet

2. Dönmem ḳapuñdan ġayrıya baḳmam
Dārü'l-amāndır bildim tamāmet

3. Rūz-ı belāda mīs̲āḳ [u] ᶜ ahdim
İmżā olundu yazdı şehādet

4. Ṭuġrā uruldu tārīḫ ḳonuldu
Ḥacrü's-saᶜīde ḳondu emānet

5. Ervāḥ-ı ādem ᶜ ālem-i lāhūt[1]
Ol demde mādem aldım icāzet

6. Ḳandīle ḳondum taḳdīs ḳıldım
Birlikde gördüm sırr-ı ḫilāfet

7. Rūḥuyla rūḥam ġaybı fütūḥam
ᶜ Aşḳ-ı ṣabūḥam nūr-ı imāmet

8. ᶜ Aḳlile fikrim ḫass idi ol kevn
Mışbaḥ-ı ḳalbim fānūs-ı bi'z-zāt

9. Nefsiñ eṣeri yoḳ idi ḥāşā
Ḥırṣ-ı ḫayālāt maḳdūr-ı ġāyāt

10. Öldüm ki bir dem olmuşdu hem-dem
Ẕātile maḥrem yoḳdur mekānet

11. Bu cilve çoḳdur gelmez ḥesāba
Etme ḳıyāsı bulmaz nihāyet

12. Bunuñ meşāmı maᶜ nā gibidir
Ṣāfī dil olan bilir kifāyet

13. Bunlara insān hem nās denilir
Ādem denilmez olmuş melāmet

14. Ḫod-bīn-i ḫuffāş müşevveşü'l-ḳalb
Nisyān-ı ġālib eder isā'et[2]

---

[1] ᶜ ālem-i lāhūt: lāhūt-ı ālem

[2] isā'et: esā'et

15. Bezm-i elesti etmiş ferāmūş
Resm-i muḳallid bī-cān ṣūret

16. Bunlar bahāyim ḥālinde şeklen
Mevcūd maᶜdūm ḳılmış fażāḥat

17. *Lillāhi'l-ḥamd*[1] minnet Ḥudāya
Aṣlımı bildim ḳıldım iḳāmet

18. Et ara ḫiẕmet bul genc-i himmet
Söyler Nihānī tām ġazeliyyāt

24

Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳdır

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Beni bu şevḳile mestān eden dost
Ḳıyuban dillere destān eden dost

2. Ḳulūb-ı ᶜārifāna maẓhar edip
Suḫandān-ı Nigāristān eden dost

3. Mevāżıᶜ[2] eyleyip ervāḥ-ı ḳudse
Meyānında bāġ [u] būstān eden dost

4. Ḫilāfetle verip tecdīd-i taᶜẓīm
Ḥaḳāyıḳda bahāristān eden dost

[18]

5. Muḥāṭab eyleyip ders-i ledünne

---

[1] "Göklerin Rabbi, yerin Rabbi, bütün âlemlerin Rabbi olan **Allah'a, yalnız O'na hamd olsun!**" (Câsiye 45/36).

[2] mevāżıᶜ : muvāżıb

Ṣadefde dürr-i[1] Neyistān eden dost

6. Rumūz-ı *ᶜalleme'l-esmā*yı[2] taᶜ līm
Kemāhī Ḥaḳḳā şehristān eden dost

7. Ne kim var ẕāt-ı evṣāfı ṣıfātıñ
Nihānīde çü naḫlistān eden dost

25

Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳ

7+7=14

1. Ṣafā verir cānıma [hū] hū dost Ḥaḳ [hū hū] dost
Şevḳ verir īmānıma [hū] hū dost Ḥaḳ [hū ḥū] dost

2. Ḳalbimden siler pāsı eylemez ḳalbi ḳāsī
Kim girer erkānıma [hū] hū dost Ḥaḳ [hū ḥū] dost

3. Zāhid-i dünyā-perest bī-baṣar şehlā-perest
Ermedi ᶜ irfānıma [hū] hū dost Ḥaḳ [hū hū] dost

4. Eyledi ney-i elest İblīse hem-pāy [ü] dest
Baᶜ ż eder iḫvānıma [hū] hū dost Ḥaḳ [hū hū] dost

5. Lā ile gelmiş gider münkir illāyı n'eder
Daḫl eder devrānıma [hū] hū dost Ḥaḳ [hū hū] dost

6. Alma dile ol iti cānına Ḥaḳ laᶜ neti
Levm ederse şānıma [hū] hū dost Ḥaḳ [hū hū] dost

---

[1] dürr-i: dürr ü

[2] "Ve Âdem'e bütün **isimleri öğretti**. Sonra bunları meleklere öğretip 'Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin,'dedi" (Bakara 2/31).

7. ᶜAşḳile Nihāniyā ẕiḳr ede gör bī-riyā
Vaṣl olam cānānıma [hū] hū dost Ḥaḳ [hū hū] dost

26

Velehu Müşārün İleyh Dīger Ġazel-i Muṭlaḳ

7+7=14

1. Gül rengine müştāḳam çaġırıram [hū] dost dost
Gül içün āh [u] nālem çaġırıram [hū] dost dost

2. Ṣubḥ ile şeb-nem iner gülüñ içine ḳonar
ᶜAndelīb naġme eder çaġırıram [hū] dost dost

3. Bülbül oldum bu bāġa baḳamam ṣola ṣaġa
Pervāneyem çirāġa çaġırıram [hū] dost dost

4. Şemᶜ-i tevḥīdi yaḳıp mir'āt-ı ḥubbı[1] ṭaḳıp
Vech-i dildāra baḳıp çaġırıram [hū] dost dost

5. Pīre peyvend olmuşam naḳşına bend olmuşam
Ṭavḳ[2]-ı kemend olmuşam çaġırıram [hū] dost dost

6. Ḫatmiledir rāhımız uludur dergāhımız
Nefy [ü] iṣbāt cāhımız çaġırıram [hū] dost dost

7. Ṣānī pīr sulṭānımız Ḫalvetī erkānımız
Seyyid Yaḥyā şānımız çaġırıram [hū] dost dost

8. Ḳurarız erkānını severiz bürhānını

---

[1] mir'āt-ı ḥubbı: ḥubb-ı mir'ātı
[2] ṭavḳ: ṭuvḳ

Döneriz devrānını çaġırıram [hū] dost dost

9. Böyle bir ᶜālī-himem şāha bend olmaḳ kerem
Şāfiᶜ-i rūz-ı elem çaġırıram [hū] dost dost

10. Medīnede Mekkede Ḳuds-i Şerīfᶜ Aḳḳada
Cāmiᶜ ü hem tekkede çaġırıram [hū] dost dost

11. Buḫārāyı Dāġıstān ger Yemeni Hindistān
Şirvān [u] ᶜ Arabistān çaġırıram [hū] dost dost

[19]

12. Yavı ḳılalım şāmı görmeyelim ālāmı
Ṭaḳındım ᶜ ulvī nāmı çaġırıram [hū] dost dost

13. Muḥyi'ddīn iḳrārımız yedi ḳırḳlar cārımız
Muḥabbetdir kārımız çaġırıram [hū] dost dost

14. Kerbelādır ḥaccımız faḳr [u] fenā tācımız
Ḥorasān miᶜ rācımız çaġırıram [hū] dost dost

15. Başımız tācı Necef Fāṭıma dürr-i[1] ṣadef
Olmuşuz ḫayr-ı ḫalef çaġırıram [hū] dost dost

16. Ḥācī Bektaş-ı Velī şānı bürhān-ı celī
Vāriṣ-i sırr-ı ᶜ Alī çaġırıram [hū] dost dost

17. On'ki imām nesliyiz çār-deh maᶜ ṣūm aṣlıyız
Devr-i ḳamer faṣlıyız çaġırıram [hū] dost dost

18. Aṣlıñı bil ādem ol tā ola saᶜ yiñ ḳabūl
Hādī-i Zevcü'l-Betūl çaġırıram [hū] dost dost

---

[1] dürr-i: dürr ü

19. İstivā[1] sırrın bilip ḫaṭṭ-ı Ḥavvāya erip
Şābb-ı emredi görüp çaġırıram [hū] dost dost

20. Ṣūret-i Raḥmāna baḳ nefsiñi bil olma ᶜāḳ
El-amān [ü] el-firāḳ çaġırıram [hū] dost dost

21. *Men ᶜaref*[2] şerbetin iç aṣlıñı bul ḳalma pīç
Oḳu *fī zevcin behīc*[3] çaġırıram [hū] dost dost

22. Rāz-ı Nihānī ᶜayān nuṭḳ-ı ṭuyūrdan nişān
Ḳoymadı şekk [ü] gümān çaġırıram [hū] dost dost

27

Velehu Müşārün İleyh Dīger Ġazel-i Muṭlaḳ Rumūzāt-ı Ādemī

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Gözleriñ gördüm ᶜayān ᶜayn-ı ᶜAlīdir kā'ināt
Sırr-ı müstecmiᶜ rumūzun fehm eden bulur necāt

2. İsm-i ṣıfāt sırr-ı muṭlaḳ ẕāt-ı rūḥu'llāh ᶜAlī
Gel oḳu *şābbun ḳaṭaṭ fī-leyli miᶜrāc*[4] bil nikāt

3. Cümleyi cāmiᶜ olan Haḳdır Muḥammedden ẓuhūr
Ben ᶜAlī *yek-nūru mir'ātız*[5] buyurdu muḥkemāt

4. Kim bunu iḳrār eder farḳ eylemez andan beni

---

[1] İstivā: Üstüvā

[2] "**Kendini bilen**, kuşkusuz Rabbini de bilir." Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/262).

[3] "…her cinsden **güzel bitkiler çıkarır**." (Hac 22/5).

[4] "Rabbimi, **Mi'râc gecesinde**, parlak bir **genç** kılığında gördüm." (Yılmaz, 2013, s. 581).

[5] "Ben ve Ali **aynanın bir nuruyuz**." *ᶜAliyyün minnī ve ene minhü.* **"Ali benden, ben ondanım."** (Tirmizî, Menâkıb, 20; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ 1/205).

Ḥaydarı Ḥaḳdan cüdā ḳılmaz rumūz-ı beyyināt

5. ᶜ Ayn-ı rā'ī vech-i mer'ī remz-i mir'ātı gözet
ᶜ Aḳl ile rūḥ nuṭḳu farḳ eyler mi evṣāf-ı ṣıfāt

6. İsm-i mā'ı vaṣf-ı mā'ı eylese zāhid beyān
ᶜ Ayn-ı ābıñ söz ile aḥvāli ḳalır müşkilāt

7. ᶜ Āteş ile bād [ü] ḫākiñ böyledir ḥāli daḫı
Çār-ᶜ anāṣır gör ne remzile olur terkībiyāt

8. Vech-i Ādem vech-i muṭlaḳdır budur ben bildigim
Lāyıḳ-ı mescūd olan Ḥaḳ z̲ātıdır bil ey s̲iḳāt

9. Ehl-i ᶜ aşḳa ḳayd olmaz[1] ey Nihānī muṭlaḳ ol
Sendedir ol kenz-i muṭlaḳ hem rumūz-ı vāridāt

28

Velehu Müşārün İleyhiñ Ṭāliblere Muḫtaṣar Naṣīḥat Ḥāvī Ġazelidir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Eger ṭālib iseñ ey serv-i ḳāmet
ᶜ Azīziñ nuṭḳuna eyle iṭāᶜ at

[20]

2. Eger gerçek mürīd olduñsa ḳardaş
Murādātıñ gider getir irādet

3. Ḥużūr-ı Ḥaḳḳa niçe varır iseñ
Ḥużūr-ı mürşide daḫı be-ġāyet

[1] ḳayd olmaz: olmuşuz muḳayyed

4. Eliñi gözüñü ḳalbiñi ṣaḳla
Edeb gözle olup ehl-i dirāyet

5. Çalış evrād [ü] ezkāra devām et
Ve-ger-ne yoḳ yere olma melāmet

6. Özüñü ḫāk edip eyle tevāżu[c]
Ḫilāfında gezip olma ḫıyānet

7. Nihānī ḳanı böyle ṣādıḳ evlād
Edesin ol gürūha sen imāmet

29

Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳ

fā[c] ilātün fā[c] ilātün fā[c] ilün

1. Gönlüme ḳıldı ṭulū[c] envār-ı zāt
Söyledir durmaz beni eṭvār-ı zāt

2. Zātını zātıma mir'āt eyledi
Ol sebebden [c] aks eder esrār-ı zāt

3. Rūyuna baḳdıḳca dil ābād olur
Nev-be-nev inşā eder mi[c] mār-ı zāt

4. Bendelik ḳaydından āzād eyleyip
Ṣāḥib-i aḥrār[1] eder ḫünkār-ı zāt

5. Taḫtgāhıdır gönül eyler cülūs
Ḳoymaz aġyārı yasaġ ol yār-ı zāt

[1] aḥrār: iḥrār

6. Bu Nihānī ḳalbine ḳurmuş otaġ
Ḥükmünü iᶜ lān eder cebbār-ı z̲āt

30

Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳ

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Yine cūş etdi deryā-yı muḥabbet
Temevvüc ḳıldı sevdā-yı muḥabbet

2. Ezel bezminde iḳrārım añadır
Ebed āḫir bu dil kūy-ı muḥabbet

3. Elestde ben dedim *ḳālū-belā*yı[1]
Ṭaḳıp ḳullābına hū-yı muḥabbet

4. Benem ᶜahdine bir merdüm-i ṣādıḳ
Benimçün naḳż yoḳ ḫūy-ı muḥabbet

5. Şerīᶜat bāb-ı ebdānım olupdur
Ṭarīḳat ḳalbime cūy-ı muḥabbet

6. Olupdur maᶜrifet sırr-ı şühūdum
Ḥaḳīḳat müşg-i ḫoş-būy-ı muḥabbet

7. Benim tek var mı bu derde giriftār
Nihānīyi yeder mūy-ı muḥabbet

[21]

31

Velehu Müşārün İleyh Dīger Ġazel-i Muṭlaḳ

---

[1] "Ben sizin Rabbiniz değil miyim? ' **Elbette öyle!** Tanıklık ederiz.' dediler." (A'râf 7/172).

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Bir seḥerī oldu baña vāridāt
   Diñle sözüm saña ey ṣıdḳ [u] ṣebāt

2. Refᶜ ḳılıp perdeyi bu çeşmden
   Eyledi ḳalbe nüzūl mā'ü'l-ḥayāt

3. Kendimi buldum ḥużūr-ı pīrde men
   Şermle oldum ḥużūrunda memāt

4. Semᶜime erdi ṣadā-yı Rūḥ-ı Ḳuds
   Eyledi iḥyā beni pes ol nikāt

5. Sırr-ı ᶜālem sırr-ı Ādem sırr-ı Ḥaḳ
   Yek-nefesdir ṣaġ [u] ṣol [u] ṣeş-cihāt

6. Bu vücūd içre bular maḥzūndur
   Kim erer bu ᶜīde ol bulur necāt

7. Noḳṭa-i bā Şāh-ı Merdān remziçün
   Ṣafḥa-i ṣadrımda oldu bir berāt

8. Hem Aḥadla Aḥmediñ mīm sırrını
   Yazdı ḳalbe ne ḳalem var ne devāt

9. Eylemek mümkün degil ta'dādını
   Ne bilir kenz-i Nihānī nefeḫāt [u] reşeḥāt

32

Velehu Müşārün İleyh Der-Vaṣf-ı Şerīᶜat ü Ṭarīḳat ü Ḥaḳīḳat

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Serimde tāc-ı Sübḥāndır şerīᶜ at
   Gözümde nūr-ı bürhāndır şerīᶜ at

2. Bu semᶜime erer her dem ṣadāsı
   Devā-yı küll-i merḍāndır şerīᶜ at

3. Cebīnim üzre ṭuġrasını ḳurmuş
   Muḳavves ḳaş [u] peykāndır şerīᶜ at

4. Yüzümde *ṣemme vechu'llāh*[1] oḳunur
   ᶜAlīyle dīde-i cāndır ṭarīḳat

5. Lebim Kevṣer daḫı dendānım incü
   Dilimde vird-i pīrāndır ṭarīḳat

6. Yedu'llāh sırr-ı ẓāhirdir yedimde
   Ki ᶜahd [ü] remz-i peymāndır ṭarīḳat

7. Künūz-ı *küntü kenz*[2]dir seni süzer
   Baṣīret üzre ᶜirfāndır ḥaḳīḳat

8. Erişir ceẕbe-i Feyyāż-ı Ḥażret
   Ki *mūtū*[3] ᶜilmini ḫ̆āndır ḥaḳīḳat

9. Bu mir'āt-ı mücellāda Nihānī
   Se vü dü ḥarf-i seyrāndır ḥaḳīḳat

---

[1] "Doğu'da Allah'ındır batı da. **Nereye dönerseniz (Allah'ın zâtı) oradadır.** Şüphesiz Allah sınırsızdır, her şeyi blmektedir." (Bakara 2/115).

[2] "**Ben (gizli) bir hazine idim**, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım." (Hadîs-i kudsî).

[3] "**Ölmeden önce** ölünüz." (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/29).

33

Velehu Müşārün İleyh Ez-Münācāt-ı Cenāb-ı Ḥaḳ Celle Celālühu

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

1. İlāhī ṭapuña ḳıldım münācāt
   Sevād-ı vechle biñ ʿarż-ı ḥācāt

2. Sefīd-i rīş olup ḳaddim büküldü
   Velī bende yoḳ iḥlāṣ-ı ʿibādāt

3. Şeb [ü] rūzum dirīġā żāyiʿ oldu
   Bu maḳsūm rızḳ içün bunca ḫayālāt

[22]

4. Ne taʿmīr edebildim dünye[1] ḥālin
   Ne ʿuḳbā içün aʿmāl-i riyāżāt

5. Ne ʿillete ne ḳıllete ne faḳra
   Ne ṣabr etdim ne şükrüm ne iṭāʿāt

6. Gelirse bir belā nā-gāh ṭapuñdan
   Rıżā verip demedim ḫoş-ʿināyāt

7. Eger bir kimse zemm etse yā ursa
   Ederem aña biñ dürlü kināyāt

8. Ḫulāṣā bende yoḳ ādem ṣıfātı
   Bahāyim ḫulḳı ile geçdi evḳāt

9. Bu ḥālile ʿacebdir zuʿmumu gör
   Ṣanıram kendimi ehl-i kerāmet

[1] dünye: dünyā

10. Ederem da^{c} vī-i irşād ḫalḳa
Ṣanur mürşid getirir nās irādāt

11. Amān yā Rab meded Aḥmed-i muḫtār
Nihānī bāb-ı Ḳıṭmīri siyādāt[1]

DER-ḲAFİYETÜ'Ş-ŞĀ

34

Velehu Müşārün İleyhiñ Münkirānı İrşād Ḥāvī Nuṭḳudur

mef^{c}ūlü mefā^{c}īlü mefā^{c}īlü fe^{c}ūlün

1. Var zāhid-i ḫuşk kārıñı ḳo eyleme mebḥaş
Yoḳsa doḳunur[2] ḫārıñı ḳo eyleme mebḥaş
Gel *ḳāle yeḳūl cāz u yecūz*[3] dersini terk et
Uy mürşide[4] ḫammārıñı ḳo eyleme mebḥaş

2. Lafẓ-ı ^{c}Arabī ile düzüp terkīb ḳavā^{c}id
Ma^{c}nā-yı lüġat ṣan^{c}atıñı ṣanma fevā'id
Böyle mi olur mübhem ile ^{c}ilm-i ^{c}aḳā'id[5]
Bu maġlaṭadan[6] varıñı ḳo eyleme mebḥaş

3. Bāḳī vü ḳadīm dehr-i denī ḳaydını n'eyleñ
Ḥādiş ile imkān-ı vücūb dersini söyleñ
Sen gürsine-ḥāl muḥtāc iken ġayrıyı duy leñ
Maḥcūb-ı Ḫudā[7] zārıñı ḳo eyleme mebḥaş

---

[1] siyādāt: seyādāt
[2] Yoḳsa doḳunur–: Yoḳsa doḳunur sīneñe bu
[3] Caiz dedi caiz değil dedi (Arapça ibâre).
[4] Uy mürşide–: Uy mürşide gel
[5] ^{c}aḳā'id: ^{c}aḳāyid
[6] Bu maġlaṭadan–: Bu maġlaṭadan eyle güẕer
[7] Maḥcūb-ı Ḫudā–: Maḥcūb-ı Ḫudā olma eyā

4. Bu ᶜ ilm-i rüsūm ehlini ḳor ᶜ ucb [u] riyāda
Benlikden öte varmaya yoḳ rāh-ı ziyāde
Bir ẓann [ü] gümān berzaḫıñı ḳurmuş arada
Berzaḫla dūzaḫ nārıñı ḳo eyleme mebḥaṣ

5. Cennāt [u] saᶜ īr ehlini Ḥaḳḳ eyledi tefrīḳ
Lāda ḳaluban etmedi illā ile taṣdīḳ
Hem heft-maḳāmıñ beşi ikfārile taḥrīḳ
Gel vezn ede gör[1] ᶜ ārıñı ḳo eyleme mebḥaṣ

6. Bu heft-maḳāmıñ biridir sırr-ı ᶜ Alīde
Biri daḫı iḳrār-ı imām İbn-i Velīde
Ḫocam baña emr eyledi laᶜ netle Yezīde
Nihānīye[2] iḳrārıñı ḳo eyleme mebḥaṣ

35

Velehu Müşārün İleyhiñ Ledünniye Dā'ir Ġazelidir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Güşād-ı gül olur çün bülbülüñ efġānına bāᶜ iş
Çemenzār-ı bahāristān olur seyrānına bāᶜ iş

2. Çü pervānedurur īḳād-ı şemᶜ a mübtelā dā'im
Düzer etrāfını her dem olur sūzānına bāᶜ iş

[23]

3. ᶜ Aceb māhīdurur deryāda aṣlā inḥirāf etmez
Nedir zīr ü zemīnde mūr [u] mār evṭānına bāᶜ iş

4. Cemāl-i Yūsufa şeydā olup çün merdüm-i Yaᶜ ḳūb

[1] Gel vezn ede gör–: Gel vezn ede gör nengile hem
[2] Nihāniye –: Nihānīye uy ġayrıya

Olur çün ġayretu'llāh Yūsufuñ zindānına bāᶜ iş

5. Muḥib maḥbūb muḥabbetle daḫı ᶜaşḳ āşıḳ [u] maᶜ şūḳ
Daḫı mir'āt ile rā'ī vü mer'ī ḫānene bāᶜ iş

6. Çü Ḥaḳḳ ᶜāşıḳ-ı Aḥmeddir ᶜAlī vāsıṭa ᶜaşḳ oldu
Olup maᶜ şūḳ Muḥammed baḳ ẓuhūru şānına bāᶜ iş

7. Muḥib Ḥaḳ Muṣṭafā maḥbūb maḥabbet Murtażāyı bil
Daḫı sā'īdurur vāhid o mer'ī kānına bāᶜ iş

8. Olup mir'āt-ı Ḥaydar gözgüye bir ḫoş naẓar eyle
Ra'eytü Rabbī ṣūret şāb ḳaṭaṭ[1] bürhānına bāᶜ iş

9. Eger var ise iẕᶜ ānıñ Nihānīyi görüñ ẓāhir
Buña ḍarb-ı meṣel derler velī ᶜirfānına bāᶜ iş

36

Velehu Müşārün İleyhiñ Muḫtaṣar Naṣīḥat Ḥāvī Nuṭḳ-ı Şerīfidir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Gel ey cānā cedel ḳılma kimesneyle olup baḥḥās
Cihāna meyliñi verme ḫaẕer[2] ḳıl olmaġıl ḫarrāṣ

2. Ḫudādır cümleden erḥam umūruñ aña ḳıl tefvīż
Ne kim iᶜṭā eder ḫoş gör aḥad işnā rübāᶜ işlāṣ

3. Ṣabır ḳıl iᶜ tirāż etme mücāhid ḳīl ü ḳāline
Münāfiḳ ṭaᶜ nı ile mü'mine etmez żarar īrāṣ

---

[1] "**Rabbimi**, Mirâc gecesinde, **parlak bir genç kılığında gördüm**." (Yılmaz, 2013, s.581).
[2] ḫaẕer: ḫaẕer

4. Yapış *ḥablü'l-metīne*[1] reh-ber eyle sırr-ı Ḳur'ānı
Bu yolda sırr-ı Ḳur'ān mürşid[e] oldu temel eṣās

5. Nihānī sañadır pendim ṭuta gör maġz-ı ᶜirfānı
Mevālīd devrini geçdiñ çü olduñ ādeme ibᶜāṣ

37

Velehu Müşārün İleyhiñ Zāhid-i Ṣāḥib-Riyānıñ Daᶜvā-yı Kāẕibesiniñ Reddi Ḥaḳḳında Nuṭḳa Ṣādıḳlarıdır

mefᶜūlü mefāᶜīlü mefāᶜīlü feᶜūlün

1. Zāhid nebīye der ki benem şerᶜile vāriṣ
Ammā ki nedir bilmez o ḫarᶜilmile vāriṣ

2. Māl bāġce deve farżā ġanem zerile midir
Yoḳsa lüġat-i muṣṭaliḥ-i zuᶜmile vāriṣ

3. Vay başıña bu ḥāl ile kim vāriṣ olasın
Destār biniş kürk pāpūç raġmile vāriṣ

4. Kibrileᶜucub zerḳ[2] [u] riyā dolmuş içine
Kīn ü ḥased ü buġż u ṭamaᶜḳālile vāriṣ

5. Beñzer bularıñ ḥālleri ḥāl-i cühelāya
Bu ehl-i rüsūm şübhesiz evhāmile vāriṣ

6. Ḥāşā ki deyü vāriṣ-i Ḥaḳ bunlara vāriṣ
Aḥlāḳ-ı nebī var ise ḫoş-şānile vāriṣ

---

[1] "Hep birlikte **Allah'ın ipine (Kur'ân'a)** sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın …" (Âl-i İmrân 3/103).
[2] zerk: zürk

7. Nihānī dikip arża Ḫudā rāyet-i ᶜadlī
Eyledi Nebī rü'yet[1]-i aᶜmālile vāriṣ

[24]

38

Velehu Müşārün İleyh Ez-Münācāt-ı Cenāb-ı Ḫudā Celle Celālühu

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Ḫudāyā ṭapuña geldim ederem varımı taḥdīṣ
Dilim rāh-ı sedīd ne eylesin efkārımı taḥdīṣ

2. Ṣaḥīḥü'l-iᶜtiḳādile daḫı hem ḥüsn-i[2] ḥālile
Ki āḫir ḫūb-kemāl ile ḳılam ez̲kārımı taḥdīṣ

3. Selāmetle saᶜādetle ḥabībim reh-nümūn ola
Veledim z̲ū-fünūn ola ede esrārımı taḥdīṣ

4. Ḳafesden per aça rūḥum çü ᶜulvīye uça rūḥum
Maḳāmātı geçe rūḥum ede iḳrārımı taḥdīṣ

5. Nihānīden ᶜayān ola z̤uhūrum kevne hep ṭola
ᶜAlāyıḳdan rehā bula ede aḥrārımı taḥdīṣ

ḲĀFİYETÜ'L-CĪM

39

Velehu Müşārü'n İleyhiñ Naṣīḥat-ı Ḥaḳīkīye Ḥāvī Nuṭḳ-ı Muḳaddeslerīdir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Ledünnī bābına Bābuṣ[3] oḳu çūn [ü] çirādan geç

---

[1] rü'yet: rā'yet
[2] ḥüsn-i: ḥüsn ü
[3] Bābuṣ: pāpuṣ

Var olma rengine meftūn ġınā eyle ᶜ anādan geç

2. Ne ḥāṣıl şol ᶜ ulūm-ı resmīden kim vermeye nefᶜ ī
ᶜ Ulūm-ı hādīdir maṭlab olan ġayrı hevādan geç

3. Başar menṣūb ile mecrūr u merfūᶜ ḳāl ü ḳīlinden
Mecāz-ı istiᶜ āretle mużāf-ı ḥaṣ-revādan geç

4. Daḫı fāᶜ il ile mefᶜ ūl mużāfāt-ı ileyhi ḳo
Niçeme rākib-i terkīb ḳavāid yā nidādan geç

5. Ḳo istifhamı maᶜ nāyı gözet maḥmūl-i ġayr olma
Yeter ṣarf eylediñ ᶜ ömrü bu efsāne sivādan geç

6. Żamīri pür edip *cāze yecūzī*[1] mühmelātından
Şaḳın kim pāy-māl olma gümāndan pür-riyādan geç

7. Yapış dāmān-ı mürşide oḳu andan ᶜ aref dersin
Nihānī nuṭḳuna teslīm olup ẕikr ü ṣenādan geç

40

Velehu Müşārün İleyhiñ Edvār-ı Ādemī Ḥāvī Dürer-Bārlarıdır

mefāᶜ īlün mefāᶜ īlün feᶜ ūlün

1. Bu ṣūrete gelip insān eder göç
Ḳaṭār ḳaṭār olup her ān eder göç
ᶜ Adem iḳlīmine her dem çekilir
Ne ḫoşdur kim bu sır servān eder göç

2. Giderse bir beşi gelir yerine

[1] Caizdir, caiz değildir (Arapça ibâre).

Bu insān ṣanᶜatın gören yerine
Kimesne ermedi bunuñ sırına
Gider gelir yine ḥayrān eder göç

3. Bu sırr-ı devre her kim erdi ise
Baṣīretle anı kim gördü ise
Bu muḥkem bināyı kim ḳurdu ise
Teceddüdle aña her cān eder göç

4. Bu bir emr-i ġarīb ermez kemīne
Seḥābıñ māh-tāb girmiş ġamına
Kimi ermiş bu deryānıñ yemine
Kimini sāḥil-i ᶜummān eder göç

[25]

5. Taᶜayyün perdesin geçdi Nihānī
Süveydā noḳtasın seçdi Nihānī
Rumūzuñ nüktesin açdı Nihānī
Celālden cemālin seyrān eder göç

41

Velehu Müşārün İleyh Der-Münācāt-ı Cenāb-ı Ḥaḳ Celle Celālühu

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Bu bende ḳapuña geldi İlāhī luṭfuña muḥtāc
Seniñ vaṣlıñ hevāsiyle ḳılıpdır varını tārāc

2. ᶜAceb ḥāle ṣataşdım ben bu avānda nedir bilmem
Bu esrārı ne Eflāṭūn ḫaber verdi ne ḫod Leccāc

3. Desem iẓhārı gücdür demesem ıżmārı andan güc
Edip ifşā bu esrārı şehīd-i ᶜaşḳ olur Ḥallāc

4. Maḳāmıñ vasaṭında muṭmaīn seyr-i maᶜallāhdır

Dikerler dār-ı Manṣūru velāyetle eder miᶜ rāc

5. Nihānīyi ḥicāb-ı küfr ü īmāndan edip taḫlīṣ
Erişe senden ey Mevlā sirāc-ı şems ü ibtihāc

ḪARFÜ'L -ḪĀ

42

Velehu Müşārün İleyhiñ Ḥikmet-āmīz Nuṭḳlarıdır

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Dilā dīdārı seyr et eyle seyyāḥ
İçip Ḫıżrıñ yedinden ṭolu aḳdāḥ

2. Ledünnīden ḥayāt-ı feyże erip
Bulasın *en-temūtū*[1] cāhına rāḥ

3. *Ulu'l-elbāb*[2] olan ḳışrında[3] ḳalmaz
Sefīne ᶜ ilmine māhir o mellāḥ

4. Ẕevi'l-ebṣār olup gözgüye ḫoş baḳ
Ki şāyed olasın metnini şerrāḥ

5. Buyurdu Ḥaḳ *huve yudriku'l-ebṣār*[4]
Seni sen ẓann edip gel olma eşbāh

6. Ki *lā tudrikuhu'l-ebṣā*n[5] fehm et

---

[1] "Ölmeden önce **ölünüz.**" (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/29).

[2] "Kısasta sizin için hayat vardır, ey **akıl sahipleri**, umulur ki sakınırsınız" (Bakara 2/179).

[3] ḳışrında: ḳuşrunda

[4] "Gözler onu idrak edemez, hâlbuki **O gözleri idrak eder**." (En'âm 6/103).

[5] "Gözler onu idrâk edemez" (En'âm 6/103).

Ḫiṭāb-ı *len-terāne*[1] açma ecnāḥ

7. Bu ḳufl[2]-i kenzi feṭḥ etme Nihānī
Niteme gizlüdürür sırr-ı ervāḥ

43

Velehu Müşārün İleyh Der-Vaṣf-ı Tesbīḥ

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Cenāb-ı Kibriyā iḥsānıdır kevne belā tesbīḥ
Olup baḫşāyiş-i Mevlā bu mülke mücmelā tesbīḥ

2. Semāvāt ᶜarşı vü kürsī şerāda vü Süreyyāda
Eder ḫaylī melā'ik zātını subḥ ü mesā tesbīḥ

3. Eder ḥuccāc daḫı tekbīr ü tehlīl ile taḥrīmi
Erişir yevm-i vaḳfe temcīdile tā semā tesbīḥ

4. Ḫicāb işnāᶜ-aşerde hem müsebbiḥ oldu peyġamber
Müfessirler muḥaddişler eder ḥamd ü şenā tesbīḥ

5. Ne kim var yerde vü gökde cemādāt ü daḫı zī-rūḥ
Olup zākir yaḳīnen vaḥdet-i Ḥaḳḳı ᶜalā tesbīḥ

[26]

6. *Ve in min şey'in illā* gör *yusebbiḥu* eder işbāt
Bi-ḥamdihi ve lākin[3] bizde yoḳ idrāk nā-tesbīḥ

7. Muḥammed Muṣṭafā Aḥmed edip tesbīḥ ile ezkār
Bize irşile sünnetdir sivāk ile ᶜaṣā tesbīḥ

---

[1] "Sen **beni asla göremezsin**..." (A'râf 7/143).

[2] ḳufl: kıfl

[3] **"…O'nu tesbih eder; O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.** Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız…" (İsrâ 17/44).

8. Daḫı tāc [u] kemer-beste ridā'-i faḳrile teslīm
Vehim keşkūl ile ḫufre teber ḍarb u ᶜabā tesbīḥ

9. Ṭarīḳ-ı evliyā içre ne erkān kim olur icrā
Ḳudūm maẓhar ḫalīliye nefīr [ü] ney ṣadā tesbīḥ

10. Daḫı seyfile mār ü şiş vehim gül ile cām ekli
Daḫı külḫān ü semm işrāb vehim ḍarb-ı ḳafā tesbīḥ

11. Seyāḥāt ü iḳāmet ẕikr ü devrān ẕikr-i cehrī hep
Ḳuᶜūd [u] muẓṭaciᶜ her ḫālile ẓāhir ḫafā tesbīḥ

12. Ṭarīḳ işnā-ᶜaşer şeş-deh Nihānī şuᶜbe dü-heftād
Ḫarābātī Melāmiyyūn Nihānīde ḳabā tesbīḥ

44[1]

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ṭarīḳ-i Naḳşī vü Bektaşīniñ Yek-Ṭarīḳ Olduḳlarından ve Silsileden Bir Nebze Baḥşini Ḥāvī Ġazelidir

fāᶜilātün fāᶜilātün (fāᶜilātün) fāᶜilün

1. Yine doġdu göñlüme şād-ı feraḥ
Ḥażret-i pīr verdi irşād-ı feraḥ

2. *Ḥamdüli'llāh*[2] ehl-i iḳrār olmuşuz
Şāh-ı Naḳşī-bend imdād-ı feraḥ

3. Mürşidim ᶜOṣmān Baba maḥlaṣ aña
Oldu fedā-yı feraḥ zād-ı feraḥ

[1] 44. şiirde iki vezin kalıbı kullanılmıştır. 4. beytin ikinci mısrasından itibaren bir tef'ile artırılmıştır.
[2] "Hamd Allah'a mahsustur." (Fatiha 1/2, Yunus 10/10…)

4. Feyż-i himmetle bizi ḳıldı reşād
Şād ola rūḥ-ı revānı bula hem-zād-ı feraḥ

5. Eyledim Naḳşī ṭarīḳi üzre ben gerçi sülūk
Līk etdim hem revīş-i nāzenīn hādd-i feraḥ

6. Naḳşī Bektaşī sırrı bil yek ṭarīḳdir görene
Caᶜ fer-i Ṣādıḳ imāmı ḳıldı ābād-ı feraḥ

7. Ḫˇāce Yusūf-ı Hemedān verdi nefes ol pīre
Ḫˇāce Ahmed Yesevīden aldı murād-ı feraḥ

8. Ẓāhirī Naḳşī olup görmese bāṭın-ı naḳşı
Giremez naḳşına aṣlā ṭatamaz dād-ı feraḥ

9. Kim erem derse Nihānī bu nihān sırrına ger
ᶜ Alevī silkine girmek ola muᶜ tād-ı feraḥ

ḤARFÜ'L-ḪĀ

45

Velehu Müşārün İleyh Der-Beyān-ı Aḥvāl-i Çarḫ

fāᶜ ilātün fāᶜ ilātün fāᶜ ilātün fāᶜ ilün

1. Var mıdır bu ᶜ ālem içre görmeye āzār-ı çarḫ
Heft-ser heftād-dehān[1] ḥāżırdurur bu mār-ı çarḫ

2. Görmedim bir cān kim düşmez anıñ ḳullābına
Dām ḳurup ṣayyādveş devrān eder devvār-ı çarḫ

3. Bay gedā dānā tüvānā nā-tüvānı cāhili

[1] dehān: dühan

Düşürür bir bir ṭuzaġa luᶜ bile pergār-ı çarḫ

4. Heyᶜ aceb var mı ḫalāṣ olmuş bu ejder mārdan
Aġzın açmış dem çeker sanki çalar mizmār-ı çarḫ

5. ᶜĀḳıl iseñ çizgenip düşme ṣaḳın gird-ābına
Yoḳsa ne şāhı ne güm-rāhı bilir pāzār-ı çarḫ

[27]

6. Bir iki gün baᶜ żınıñ yüzüne gülüp dem verir
Güyā kim almış murādın ṭīb eder ᶜaṭṭār-ı çarḫ

7. Bir niçe günden görürseñ eyleyip zīr ü zemīn
Bu Nihānīden ḫaber al ḥāleti miᶜ mār-ı çarḫ

46

Velehu Müşārün İleyh Der-Evṣāf-ı Celīle-i Meşāyiḫ-i Kirām et-Taᶜrīf -i Tarā'iḳ Kaddesa'llāhu Ervāḥım

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Cünūd-ı ġaybīdir dürr-i meşāyiḫ
Hüdā hem-sırrıdır birr-i meşāyiḫ
Ḥadīṯinde buyurdu Ḥaḳ Resūlü
Nebīniñ bāṭınī sırrı meşāyiḫ

2. Daḫı *eṣ-Ṣeyḫ fī ḳavmihi*[1] buyurdu
Bu ümmete nübüvvetveş duyurdu
Ki *men lā-şeyḫ lehū*[2] ile ḳayurdu
Bu dīn kemāliniñ mihri[3] meşāyiḫ

---

[1] "**Şeyh (âlim) kavmi (müritleri, cemeati) arasında**, ümmeti arasındaki peygamber gibidir." (Yılmaz, 2013, s. 625).

[2] "**Şeyhi olmayan kimsenin** şeyhi şeytandır" (Yılmaz, 2013, s. 521).

[3] mihri: mehri

3. Bu mürşid maᶜnīde Ḫızr olduġuçün
Kelīmu'llāh Ḫızırda bulduġuçün
Murād iḳrār-ı teslīm gördügüçün
Ḳaṣābāt u ḳurā şehr-i meşāyiḫ

4. Muḳaddem gördüler ṭavr-ı sülūku
Taṣarruf etdiler şāhı mülūku
Taṣaddur ḳıldılar posta dümükü
Teveccühle eder sehri meşāyiḫ

5. Pīr emrine ederler inḳiyādı
Resā'ilden ḳılarlar ictihādı
Ṭarīḳ-i Ḥaḳḳa ḳılıp ittiḥādı
Eder ezkārını cehrī meşāyiḫ

6. İki ḳoldan gelipdir bu ṭarīḳat
Biri Bekrī biri ᶜulvī ḥaḳīḳat
Ḫafī içre olur Bekrī vedīᶜat
Eder inkārını ḳahr-ı meşāyiḫ

7. Bu Bekrī kendüye muḫtaṣ yoldur
Velī Naḳşī ṣanırlar aña ḳoldur
Bu dili bilmeyen vaḥşī cehūldur
Fünūn u ᶜilmile dehr-i meşāyiḫ

8. Ṭarīkiñ cümlesi sırr-ı celīdir
Düvāzdeh-silsile nūr-ı ᶜAlīdir
Nuḳūş-ı Naḳşī Bektaşī gülüdür
Olupdur Ḫalvetī cehr-i meşāyiḫ

9. Olupdur Celvetī hem şuᶜbe bundan
Daḫı Ḳadrī Rifāᶜī Bedevīden
Dusūḳī Saᶜdī Şāẕelī deminden

Celālü'd-dīn [ü] Gülşehrī Meşāyiḫ

10. Olup ḳol Rūşenī Zeyniyye Bayrām
Hem Özbāḳī Ġazālī daḫı Edhem
Ki Muḥyī Şems-i Cerrāḥile hem-dem
Ḥayāt-ı feyże çün nehr-i meşāyiḫ

11. ᶜUşāḳī Ḥamzevī Sünbülī Merkez
Sināniyye sikkīn Şaᶜ bānī şeh-bāz
Nihānī eyledi bu emre āġāz
Ne bilir nā-bīnā ᶜaşrī meşāyiḫ

[28]

47

Velehu Müşārün İleyh Ṭarīḳat-ı ᶜAliyye-i Şaᶜbāniyye ile Üveys Ḳolunuñ Neden ᶜİbāret Olduġunuñ Beyānını Ḥāvīdir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Eger iḳrāra ṭālibsen ḳulaḳ ṭut kim ḳılam infāḫ
Veyā ᶜahdiñde ṣādıḳsan yaḳīn gel gezmegil ıraḫ

2. Bu on iki pīri bālāda bildirdim daḫı ḳolu
On altı olduġun bildiñ velī ḳılmaġıl infisāḫ

3. Bulardan ġayrı yoḳ esās ṣaḳın nā-dāna aldanma
Eger derseñ yā Üveysī o başlı başına bir şāḫ

4. Anı şöyle beyān etmiş ᶜazīzlerden muḥaḳḳıḳlar
Anıñ ẓāhirde şeyḫi yoḳ eder rābıṭa rūḥ ḥarrāḫ

5. Ne mürşid ṭutar arada ne taᶜlīm eder esmā'ı
Edibdir istifāża rūḥ-ı peyġamberden ol enāḫ

6. Bu da ya'nī evā'ilde ki ba^{c} żı z̲āta feyż olmuş
Velī şimdi bu avānda ne feyż vardır ne intifāḫ

7. Ḳuṣūr yetmiş iki şu^{c} be ṭarīḳden münşa^{c} ib oldu
Bu şu^{c} be anca kendüyi ḫalāṣa buldular ḳonaḫ

8. Bulardurur Melāmiyyūn daḫı mecz̲ūb-ı sālikler
Ve hem sālik-i mecz̲ūbdur rumūzātım eden işmāḫ

9. Buları cümle ta^{c} dād eylemek sıġmaz bu evrāḳa
Nihānīden işit nuṭḳu ḥaḳīḳatle ṭutup ḳulaḫ

ḤARFÜ'D-DĀL

48

Velehu Müşārün İleyh Ez-İstimdād-ı Cenāb-ı Mevlā Celle Celālühu

müstef^{c} ilün müstef^{c} ilün

1. Ey Ḳādir ü Ḥayy ü Aḥad
Z̲ātıñ ezel bāḳī ebed
Yoḳdur saña şebīh-i ferd
Ey vaṣf-ı*Allāhu'ṣ-ṣamed*[1]

2. Ey Fātiḥ ü Fettāḥ u Ġayb
İftaḥ lenā ebvāb-ı ġayb[2]
Üstür İlāhī setr-i ^{c}ayb[3]
İġfir lenā yevme'l-^{c}aded[4]

3. Ey Hādī-i luṭf-ı cezīl

---

[1] "Allah sameddir." (İhlas 112/2).
[2] "Bize gayb kapılarının kilidini aç" (Arapça ibâre).
[3] "Ey Allāhım ayıplarımızı ört!" (Arapça ibâre).
[4] "Kıyamet günü bizi affet" (Arapça ibâre).

Bī-çāreyi etme rezīl
Bīnā iken ḳılma ᶜalīl
Bir sā'ilim eyleme red

4. İḫlālden eyle sen rehā
Hidāyetiñle ver ṣafā
Eyne'l-ḫuşūᶜ eyne'l-bükā[1]
Dergāhıña geldim meded

5. Efᶜālde ḳoyma yā İlāh
Aḳvālde eyleme tebāh
Ezkārıñı eyle penāh
Cā'e'l-ᶜāṣī vü müstemed[2]

6. Berzaḫ-ı kübrāda ḳoma
Taḫlīṣ edip *lā*da ḳoma
Bu bendeyi pāda ḳoma
Enᶜāmıña yoḳdur ᶜaded

7. Ẕikriñ bize eyle enīs
Vaᶜd eylediñ *ene celīs*[3]
Ḳılma bizi nā-dān ḫasīs
Cūduñ umar bu derdmend

8. Yā Ḥaḳ sañadır ilticā
Ṭapuñadır her mültecā
Olsun dīvānım cā-be-cā
ᶜİrfān bīninde muᶜtemed

9. Her ḥālile bir yādigār

---

[1] "Huşu ile ağlayarak" (Arapça ibâre).
[2] "Âsî ve şikayet eden geldi" (Arapça ibâre).
[3] "**Ben,** beni ananın (zikredenin) **dostuyum**, onunla beraberim" (Hadîs-i kudsî).

Etdi Nihānī āşikār
Niyāz eden leyl ü nehār
Sūzān olup yandı kebed

[29]

49

Velehu Müşārün İleyhiñ Ġazel-i Mu^{c}cizāt-ı Dürer-bārlarıdır

mefā^{c}īlün mefā^{c}īlün mefā^{c}īlün mefā^{c}īlün

1. Göñül levḥi bu taşvīri dīvānında eder ta^{c}dād
Aḳar mīzāb-ı himmetden mücerred pīr eder imdād

2. Tefekkürle tedebbürle doġar şanma bu eş^{c}ārı
Ḳulūb-ı ^{c}āşiḳāna kilk-i ḳudretle urur bünyād

3. Ḫazā'in-i İlāhīdir ḳulūb-i şā^{c}iri fehm et
Kelām-ı feyż-i muṭlaḳdan muḳaddesler olur hemzād

4. Nebīye vaḥy olana mu^{c}cizāt-ı enbiyā derler
Rüsül üç yüz on üç oldu ulü'l-^{c}azmi beşi mu^{c}tād

5. Kimi ṣāḥib-kitāb oldu daḫı ba^{c}żına vaḥy oldu
Şerāyi^{c} emrini icrā ederler ḫalḳ içün irşād

6. Resūliyyet nübüvvet çün bulara salṭanat oldu
Bularıñ miṣlidir ehl-i ḳalemden evliyā efrād

7. ^{c}Aceb remz-i rumūzuñ var Nihānī kimse fehm etmez
Seni nutḳ-ı suḫan içre meger kim etdiler şeh-zād

50

Velehu Müşārün İleyḫ Kütüb ü Ṣaḥāyif -i Semāviyyeniñ Ta^{c}rīf ü Taḳsīmini Hāvīdir

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün me fāʿīlün

1. Rüsül ile nebīye vāsıṭa Cibrīldir memdūd
   Edipdir dört kitāb irsāl daḫı[1] muṣḥaf-ı ḥaḳ Maʿbūd

2. Bunuñ dördü müdevvendir daḫı hem yüzü ṣuhf oldu
   Zebūr Tevrāt ile İncīl ü hem Ḳur'ānı bil maḥdūd

3. Dāvūd ʿĪsā ile Mūsā Muḥammed Muṣṭafā çārdır
   Müdevven bunlara indi gözüñ aç eylegil meşhūd

4. Ṣuḥuflar Şīt ü Ādem İdrīs İbrāhīme inmişdir
   Bulardır ṣāḥib-i küttāb Emīnu'llāh ile maʿdūd

5. Olan ʿālim ḳalem ehli gürūhu evliyādan bil
   Bularla yek-ḳadem oldu degildir rāhları mesrūd

6. Olupdur evliyāya ġayb-ı Ḥaḳdan vāridāt ilhām
   Bilā-vāsıṭa vü Cibrīl füyūżātı olur mezdūd

7. ʿAyān etdi bu esrār-ı muʿammāyı Nihānī çün
   Derūnu kenz-i ġaybīdir inanmayan olur merdūd

51

Velehu Müşārün İleyh Der-Medḥ-i Cenāb-ı Şāh-ı Merdān Kerremu'llāhu Veche

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Maẓhar-ı nūr-ı Ḫudāsın yā ʿAlī senden meded
   ʿAyn-ı aʿyān-ı hüdāsın yā ʿAlī senden meded

[1] daḫı – : daḫı hem

2. Sūre-i *sebᶜa'l-meṣānī*[1] vechiñe nāẓırdurur
Münzil-i şān *hel etā*[2] sın yā ᶜ Alī senden meded

3. Hep ḥurūfāt-ı muḳaṭṭaᶜ āyet āyet beyyināt
Hem ḥurūf hem taḥt-ı bāsın yā ᶜ Alī senden meded

4. Sensin ol *ümmü'l-kitāb*[3] hem *ᶜindehuᶜilmü'l-kitāb*[4]
Vaḥy-i münzelde nidāsın yā Alī senden meded

5. Ol şeb-i miᶜ rāc Resūle *ṣūreti ṣābbun ḳaṭaṭ*[5]
Görünen Ḥaḳ *lā-fetā* sın[6] yā Alī senden meded

[30]

6. Hem muḥīṭ-i sırr-ı eşyāsın bilā-reyb yā ᶜ Alī
Hep ḥaḳāyıḳda ṣadāsın yā ᶜ Alī senden meded

7. Seyr edipdir ṣıdḳ ile sırr-ı Nihānī bā-vücūd
Gördügüm dilde ḫafāsın yā ᶜ Alī senden meded

ḤARFÜ'Z-ZĀL

52

Velehu Müşārün İleyh Ġazel-i Muṭlaḳ

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Pīr-i ᶜ aşḳıñ ṣoḥbeti cāndan leẕīẕ

---

[1] "Kuşkusuz sana **tekrar tekrar okunandan (ayetlerden) yedisini** ve yüce Kur'ānı verdik." (Hicr 15/87).

[2] "Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem **gelip geçmiştir**." (İnsan 76/1).

[3] "Kuşkusuz o, katımızda **ana kitaptır**; çok yücedir, hikmetle doludur." (Zuhruf 43/5).

[4] "…Sizinle benim aramda şahit olarak bir Allāh, bir de **kitap bilgisine sahip olanlar** yeter." (Ra'd 13/43).

[5] "Rabbimi, Mirâc gecesinde, **parlak bir genç kılığında** gördüm." (Yılmaz, 2013, s.581).

[6] "Ali'den **başka genç** (yiğit), Zülfikâr'dan başka (keskin) kılıç yoktur." (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/363-364).

Var mı ᶜaceb cāna cānāndan leẕīẕ

2. Etmek īżāḥ mümkün olmaz bu demi
Derdi anıñ belki dermāndan leẕīẕ

3. Bir tecellīdir bu dilde berḳ urur
Lemᶜa-i ᶜaşḳ çünki bürhāndan leẕīẕ

4. Şāh-ı ᶜaşkıñ bendesiyiz nev-be-nev
Ṭūr-ı ḳalbe ḥükm-i sulṭāndan leẕīẕ

5. Ṭālib-i Ḥaḳḳız ne minnet ġayrıya
Zīrā yoḳdur bize ᶜirfāndan leẕīẕ

6. Ehl-i ᶜaşḳa māh-ı mātem gelecek
Hīç bulunmaz aña nālāndan leẕīẕ

7. Rūḥumuz etdik fedā bir şāha kim
Bize biñ cevr etse iḥsāndan leẕīẕ

8. Zāhidā zühdüñle faḫr etmez idiñ
Bulsa idiñ reyb ü gümāndan leẕīẕ

9. Bu Nihānī dürr-i ḥikmet söyledi
Maġz-ı Furḳān kışr[1]-ı Ḳur'āndan leẕīẕ

ḤARFÜ'R-RĀ

53

Velehu Müşārün İleyhiñ Medh-i Resūl ᶜAleyhi's-Selāmı Ḥāvī Ġazelidir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

[1] ḳışr: kuşr

1. Baña bu luṭfile iḥsān Resūl-i Kibriyādandır
   Delīl-i vāżıḥ-ı bürhān Resūl-i Kibriyādandır

2. ᶜ Ayān eden baña kenzi bu dilde feth eden remzi
   Beşāretle veren ġamzı Resūl-i Kibriyādandır

3. Ṭarīkımda olan reh-ber rehāya ergüren server
   Ḳapusunda ḳılan ḳanber Resūl-i Kibriyādandır

4. Ṭarīḳatle edip ābād ḥaḳīḳatle eden dil-şād
   Bu faḳr içre eden üstād Resūl-i Kibriyādandır

5. Bu erkānda yaḳan şemᶜ i daḫı hem farḳile cemᶜ i
   Gözümüñ dökdügü demᶜ i Resūl-i Kibriyādandır

6. Seniñ mihriñ eden tenvīr verip temkīn baña yerpir
   Fu'ādıma olan tasṭīr Resūl-i Kibriyādandır

7. Nihānīye ezel cāmı içirdiñ buldu fercāmı
   Bu dilde bulduġu kāmı Resūl-i Kibriyādandır

[31]

54

Velehu Müşārün İleyh Der-Medḥ-i Çār-yār-ı bā-Ṣafā Rıḍvānu'llāhi ᶜ Aleyhim Ecmaᶜ īn

mefāᶜ īlün mefāᶜ īlün feᶜ ūlün

1. Resūlüñ çār-yāri çār-velīdir
   Bular bir şeceriñ nāzlı gülüdür
   Kimi tāc kimi ḳabā [vü] şālıdır
   Ebū Bekr [ü] ᶜ Ömer ᶜ Oṣmān ᶜ Alīdir

2. Resūlu'llāh buyurdu ṣāḥibü'l-ġār
   Ki oldur efḍal-i nās ṣaḥb-ı aḫyār
   Ki ḫulletde ol İbrāhīme beñzer

Ebū Bekr [ü] ᶜ Ömer ᶜ Oṣmān ᶜ Alīdir

3. Daḫı Fārūḳ ṣāhib-i ᶜ adl olupdur
Emīrü'l-mü'minīn nām ḳılınıpdır
Ki Mūsāveş şecāᶜ at bürünüpdür
Ebū Bekr [ü] ᶜ Ömer ᶜ Oṣmān ᶜ Alīdir

4. Üçüncünüñ adı bil ibn-i ᶜ Affān
Odur ṣāhib-ḥayā hem ism-i Oṣmān
Anı Hārūna teşbīh etdi Sulṭān
Ebū Bekr [ü] ᶜ Ömer ᶜ Oṣmān ᶜ Alīdir

5. ᶜ Alī dāmād-ı faḫrü'l-enbiyādır
Ki zevci Fāṭımā ḫayrü'n-nisādır
Muṣāḥib hem şebīhi Muṣṭafādır
Ebū Bekr [ü] ᶜ Ömer ᶜ Oṣmān ᶜ Alīdir

6. Bu çār maḳbūl-i ᶜ izz ü kibriyādır
Buları sevmeyen Ḥaḳdan cüdādır
Taḳī naḳī zekī razī seḫādır
Ebū Bekr [ü] ᶜ Ömer ᶜ Oṣmān ᶜ Alīdir

7. Ḳabūl etdim diyenler dört kitābı
Sever çārı bulur ḫüsnü'l-me'ābı
Nihānī bu çārıñ Ḳıṭmīr-i bābı
Ebū Bekr [ü] ᶜ Ömer ᶜ Oṣmān ᶜ Alīdir

55

Velehu Müşārün İleyh Der-Vaṣf-ı Düvāzdeh İmām ve Muḥabbeti Vācib Olan Esāmī-i Aṣḥāb-ı Kirām Rıḍvānu'llāhi ᶜ Aleyhim Ecmaᶜ īn

mefāᶜ īlün mefāᶜ īlün feᶜ ūlün

1. Dilimde nuṭḳ eden z̲āt-ı Ḫudādır
Ḳulūbe feyż veren bedrü'd-dücādır

2. Īmānım nūru rūḥ-ı sırr-ı cānım[1]
Ki ol ceddim Muḥammed Muṣṭafādır

3. Ledünnī baḥriniñ ġavvāsı oldum
Kerem kānı ᶜ Aliyyü'l-Murtażādır

4. Cemāl-i ḥüsnünü mir'āt edindim
Gözüm nūru Ḥasan ol Müctebādır

5. Yanıp yaḳılmada ḳalb-i ḥazīnim
Emīrim Şāh Ḥüseyn-i Kerbelādır

6. Siyādet nisbetim ol şāha erdi
Şeref-baḫşım ᶜ Alī Zeyne'l-ᶜ Abādır

7. Muḥammed Bāḳıradır inḳıyādım
İmām Caᶜ fer ṭarīḳımda hüdādır

8. Mūsā'-i Kāẓımıñ ben çākeriyem
Ṣafā-yı cān baña Mūse'r-Rıżādır

9. Muḥammedü'd-Taḳī rūḥum ġıdāsı
Naḳī dil ḫānesinde muḳtedādır

[32]

10. Ḥasanü'l-ᶜ Askerīye intisābım
Muḥammed Mehdī çün ṣāḥib-livādır

---

[1] **Der-kenâr (s. 31):** Īmānım nūru rūḥ-ı sırr-ı cānım
Ki ol ceddim Muḥammed Muṣṭafādır

11. Daḫı Ḥamza vü ᶜ Abbās āfitābım
Vücūdum içre şemsi pür-żiyādır

12. Maḥabbet mihrine Caᶜ fer-i[1] Ṭayyār
Şebīhi Muṣṭafā miṣl-i Hümādır

13. Muḥammed nesliniñ ceddi o *şeybe*[2]
Kim anı sevmemek ᶜ ayn-ı ḫaṭādır

14. Ebū Ṭālibdurur sālār-ı ḳavmiñ
Benī Hāşim anıñla ışṭıfādır

15. Muᶜ āvenet eden oldur Resūle
Daḫı ibn-i ᶜ Aliyy ü *lā-fetā* dır[3]

16. Diliyle gerçi iẓhār etmemişdir
Īmānı bāṭınında incilādır

17. Ederiz tarżiye aña daḫı kim
Anıñ şānını görmeyen ᶜ amādır

18. Emīnedir ṣadef ol dürr-i pāke
Daḫı māder-i faḫrü'l-enbiyādır

19. Anıñ nūruyle pīşānī münevver
Daḫı hem vālidi ḫayrü'l-verādır

---

[1] Caᶜ fer-i: Caᶜ fer ü

[2] "**Saç ve sakal aklığı** benim nurumdan kaynaklanır…" (Hadîs-i kudsî).

[3] "Ali'den **başka genç** (yiğit), Zülfikâr'dan başka (keskin) kılıç yoktur." (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/363-364).

20. Bular baᶜ ṣdan muḳaddem fevt olupdur
Bulunmaz miṣli dürri bī-bahādır

21. Īmānı fıṭrīde ṣābit ḳademdir
Bilinmez ẓāhirī bir mā-cerādır

22. Olᶜ Abdu'llāh Emīne Ebū-Tālib
Üçü iḥyā olunduġu revādır

23. Edip taṣdīḳ Ḫudāyı hem Resūlü
Yine fevt olduġu ᶜ ayn-ı beḳādır

24. Gel imdi tarżiye ḳıl zāhid-i ḫuşk
Ṭarīk-i müstaḳīme gel ḥayādır

25. Eger bunlardan aᶜ rāż eyler iseñ
Yarın rāhıñ cehennemden yanadır

26. Daḫı hem Fāṭıma ḫayrü'n-nisādır
Ḫadīce efḫar ü faḫrü'n-nisādır

27. Daḫı bint-i ᶜ Alī Zeyneb Sekīne
Ayaġı tozuna cānım fedādır

28. Derūnumda dīnim baṣarda nūrum
Bu nā-bīnā gözüme tūtiyādır

29. Daḫı hem ibn-i Abbās Mālik Eşter
Daḫı ᶜ Ammār-ı Ḳays şānı ᶜ alādır

30. Daḫı Miḳdād Ḫuẕeyfetü'l-Yemānī
Üveysü'l-Ḳarānī ṣāhib-ṣafādır

31. Daḫı Selmān-ı Fārisīyle Kanber
Bular yār-ı ᶜ Alī Āl-i ᶜ abādır

32. Şühedā-yı Uhud ehl-i Bedir hem
Daḫı aṣḥāb-ı Suffa mühtedādır

33. Daḫı hem *Bīᶜatü'r-Rıdvān* nevbe[1]
Daḫı Müslim ki ḫayrü'l-inḳiyādır

34. Daḫı yetiş iki ṣāḥib-saᶜ ādet
O rūz-ı Kerbelā ᶜ izz-i liḳādır

[33]

35. Baña lāzım olan taḫrīr olanlar
İki cihānda reh-ber reh-nümādır

36. Nihānī kuluñu dūr etme yā Rab
Umūrum saña tefvīż *ḳul kefā*[2]dır

56

Velehu Müşārün İleyh Der-Sitāyiş ü Evṣāf-ı Ceddinā Ġavşü'l-Aᶜẓam Seyyid Şeyḫ El-Ḥāc Ḥāmid-i Velī Ḳuddise Sırruhu'l-Celī

4+3=7, 5+2=7

1. Şāhım Ḥaydar ᶜ Alīdir
Selmān Ḳanber ḳuludur
Pīrim nūr-ı celīdir
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir

---

[1] Rıdvan Biati veya Şecere Biati. "Andolsun ki o ağacın altında sana **yeminle bağlılık söz verirlerken** bu müminlerden Allah razı olmuştur." (Fetih 48/18).

[2] "Yine **de ki**: Benimle sizin aranızda gerçek şahit olarak **Allah kâfidir**" (İsrâ 17/96).

2. Ḥasan Ḥüseyn rāhına
Zeyne'l-ᶜAbā māhına
Ḫayrü'l-ḫalef cāhına
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir

3. Muḥammed Bāḳır yolu
Mevrūṣ-ı sırr-ı ᶜAlī
Mūsā'-i Kāẓım gülü
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir

4. Müse'r-Rızā vālidi
Taḳī Naḳī şāhidi
İmām Caᶜfer ḥafīdi
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir

5. Ḥasan Livā ᶜAskerī
Ehl-i Ḥaḳḳıñ serveri
Mehdī-i heft-kişveri
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir

6. ᶜAmmār Yāsir aṣlıdır
Melik Eşter seslidir
Ḥażret-ᶜAbbās neslidir
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir

7. Ḫuzeyfetü'l-Yemānī
Ḳays-ı Saᶜd ibn-i Hānī
Ṣādıḳ Veyse'l-Ḳarānī
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir

8. Müslim pederi Ṣāliḥ
Muḥyī Bedridir şāriḥ
Safiyü'd-dīn-i fāliḥ

Şeyḫ Ḥāmid-i velīdir

9. Seyyid Yaḥyā Şirvānī
İbrāhīm Şāh devrānı
Cemᶜ eden hep ᶜirfānı
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir

10. Ḫalvetīdir şānile
Ẕikr eder devrānile
Ḥācī Bayrām Ḫānile
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir

11. Nuṭḳudur maġz-ı Ḳur'ān
Ḥükmünde cümle cihān
Melāmiyyūne sulṭān
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir

12. Ḥaḳḳı beyān eyleyen
Keşfi ᶜayān eyleyen
Ẕikri devrān eyleyen
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir

13. ᶜAşḳ deryāsın boylayan
Niçe yer seyr eyleyen
*Baḳara*yla söyleyen
Şeyḫ Hāmid-i Velīdir

14. Meşhūr-ı nām cihānda
Mürşid-i tām cihānda
Ehl-i kelām cihānda
Şeyḫ Hāmid-i Velīdir

15. ᶜİlm ü ᶜirfān andadır

Keşf-i bürhān andadır
Maġz-ı Ḳur’ān andadır
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir

16. Ḳuṭb-ı cihān iken bu
Nān fürūḫt ederdi o
Añla kemālin yā-hū
Şeyḫ Hāmid-i Velīdir

17. ᶜĀlim-i ᶜilme’l-yaḳīn
Sırr-ı āyāt-ı mübīn
Ṣāḥib-ḫalvet erbaᶜīn
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir

18. Mürşid-i ekmel o z̲āt
Nāẓır-ı z̲āt u ṣıfāt
Nā’il-i fevz ü necāt
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir

19. Cedd-i aᶜlāmız bizim
Ḳurretü’l-ᶜaynım gözüm
Ḥalḳa-i z̲ikre bezim
Şeyḫ Ḥāmid-i Velīdir

20. Erkānını ḳurarız
Şevḳe gelir döneriz
ᶜAşḳ aṭına bineriz
İḳrārımız belīdir

21. Görmedi aᶜmā olan
Düşdü inkāra hemān
Nihānīye inanan
Dedi ᶜAlī ḳoludur

[34]

57

Velehu Müşārün İleyh Münācātı Ḥāvī Ġazel ile Devriyye-i Mermūzedir

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1. Beni senden cüdā[1] ḳılma eyā sulṭān u yā ḫünkār
   Tapuñda nā-sezā ḳılma bize ver sīret-i Seṭṭār

2. ʿAcebdir ḥāl ile ḳalam bilinmez dürr-i leʾālem
   Geyindim egnime şālım nemīdānem ki men ebrār

3. Gehī ʿābid gehī fāsıḳ oluban ʿafvıña lāyıḳ
   Gehī mestī gehī ayıḳ gehī eşrār gehī aḫyār

4. Bilinmez künh-i idrākim geh[2] aḥmaḳ gāh ʿallāḳ kim
   Gehī ḫavf gāh bī-bākem gehī kör gāh ulüʾl-ebṣār

5. Gehī sevdāya duş oldum gehī bālāy[a] pīş oldum
   Gehī Mecnūn-revīş oldum gözüm yaşı olur enhār

6. Gehī men put-perest oldum gehī[3] iḳrār elest oldum
   Ṣaḥīfe gāh fihrist oldum kitābım okunur her bār

7. Nihānīyem ʿayān oldum gehī pīr gāh civān oldum
   Gehī ḳavs ü kemān oldum gehī ṭanbūr ile mizmār

58

Velehu Müşārün İleyhiñ Muḥammed Mışrī Niyāzī Ḥażretleriniñ Ġazel-i Merġūbesini Taḫmīs-i Ḳudsiyeleridir

---

[1] cüdā: cidā
[2] geh: gāh
[3] gehī: gāh

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Gel imdi söz ile sāzı cünūna yār olandan ṣor
Çü bülbül gibi pervāzı açuban zār olandan ṣor[1]
Rumūzāt-ı muᶜammāyı yürü huşyār olandan ṣor
Rumūz-ı enbiyāyı vāḳıf-ı esrār olandan ṣor
Ene'l-Ḥaḳ sırrını cāndan geçip ber-dār olandan ṣor

2. Dil-i[2] dānālarıñ ḥālin şaḳāyıḳ ehline ṣorma
Künūz-ı Murtażā fālın daḳāyıḳ ehline ṣorma
Bugün ᶜĀl-i ᶜabā şālin ḫalāyıḳ ehline ṣorma
Yürü var ehl-i tecrīdi ᶜalāyıḳ ehline ṣorma
Anı cānı cihānı terk edip deyyār olandan ṣor

3. Nedir tevḥīdiñ esrārı nevālin bilmek isterseñ
İżāfātı süḳūṭ eyle me'ālin bilmek isterseñ
Mey-i dil nūş ede gör gel cemālin bilmek isterseñ
Gehī ḳahrı gehī luṭfuñ kemālin bilmek isterseñ
Fenā-ender-fenāda yoḳ olup hem-vār olandan ṣor

4. Bugün bu ġayret-i ᶜaşḳı reḫāvet ehli añlamaz
Marīżü'l-ḳalb olan nā-merd ḥamāḳat ehli añlamaz
Ṣaḳın bu maġz-ı Ḳur'ānı ḳıyāfet ehli añlamaz
Dilā bu Manṭıḳu'ṭ-Ṭayrı feṣāḥat ehli añlamaz
Anı ancaḳ yā ᶜAṭṭār [u] yāḫud Ṭayyār olandan ṣor

5. Ne bilsin himmetin[3] ednā Nihānī merdüm aᶜlāyı
Zebūn-ı nefs olup ḳalmış n'eder ūlāyı ᶜuḳbāyı
[35] Olupdur bī-baṣar ol şūm seçer mi z̲āt-ı maᶜnāyı

---

[1] "Açuban bāl-i pervāz ᶜandelīb-veş zār olandan ṣor" önce bu mısra yazılıp üzeri çizilmiştir.
[2] Dil-i: Dil ü
[3] himmetin: himmeti

Anadan doġma gözsüzler kemāhī görmez eşyāyı
Niyāzī vech-i dildārı ulü'l-ebṣār olandan ṣor

59

Velehu Müşārün İleyhiñ Naḳşī Aḳkirmānī Ḥażretleriniñ Ġazelin Taḫmīs-i ᶜ Ālīleridir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Göñül levḫinde esrār-ı İlāhī çün olup mesṭūr
Buṭūnumdan doġan rāz-ı nihānımdır degil mehcūr
Bugün feyż-i füyūżātı Ḫudādır eyleyen maᶜmūr
Ḫudā ẓāhirdir ey ġāfil velī maḥlūḳudur mestūr
Ḫilāfın añlayıp zāhid ṣaḳın ḥażretden olma dūr

2. Aḥaddan vāḥidiyyet çün ẓuhūru ᶜayn-ı keṣretdir
Gören bu keṣreti vaḥdet olar vāṣıl-ı vuṣlatdır
Özün tefrīḳ eden Ḫaḳdan ᶜaceb bilmem ne milletdir
Seni sen ṣanma kim sensin bu keṣret ᶜayn-ı vaḥdetdir
Bürünüp çār-ᶜunṣuru yüzüñden eyledi maᶜmūr

3. Ne varsa vaḥdetiñ sırrı degil mi vech-i Ādemde
Ki her bir ṣān ile mevṣūf olan Ādemde ḫātemde
Muḥibb-i āl ü evlādıñ dökülür ḫūnu mātemde
Saña yetmez mi bu ḥuccet güneş kim doġsa ᶜālemde
Girer her ġurfeden pertev olur çün cāmeler pür-nūr

4. Çıḳıp kürsīlere vāᶜiẓ yalan ᶜirfān ṣatarmışsıñ
Ḫaḳıñ fermānınıñ ġayrı muḫālif söz ḳatarmışsıñ
Henūz bu ḫāb-ı ġafletden uyanmayıp yatarmışsıñ
Bu dilden bilmeyip zāhid işitdim ṭaş atarmışsıñ
Doḳanır başıña bir gün ṣaḳın ey gāfil epsem dur

5. Hüviyyet ᶜāleminden Ḫaḳ seni bu mülke ṣalmışdır

Kitāb-ı ḥüsnünü nisyān eden berzaḫda ḳalmışdır
Nihānī gūş eden nuṭḳuñ biḥār-ı fikre dalmışdır
Yeter bu pendiñ ey Naḳşī alan bir ḳıldan almışdır
Ḳulaġın bursalar çengiñ ene'l-Ḥaḳ çaġırır ṭanbūr

60

Velehu Müşārün İleyhiñ Hāşim-i Üsküdārī Ḥażretlerini Taḫmīsi Ḥāvī Nuṭḳ-ı Ledünniyyeleridir

mefā^c īlün mefā^c īlün mefā^c īlün mefā^c īlün

1. Dil-i[1] dānāda bī-pervā Ḫudā nuṭḳ-ı nihān söyler
Ḥurūfātı ḳılıp perde hüviyyetde lisān söyler
Ta^c ayyün lā-ta^c ayyünden ġanī ol Müste^c ān söyler
Eyā sen ṣanma ki senden bu güftārı dehān söyler
Veyā ālet olan ^c unṣur yāḫud ṭab^c -ı zebān söyler

2. Ḥabībin z̲ātına da^c vet edip ol Ḥaḳ şeb-i İsrā
Göründü ṣūret-i raḥmān *te^c ālā ṣānuhu a^c lā*[2]
[36] Tecellī ḳıldı z̲ātına maḳāmı oldu *ev ednā*[3]
Temāşā-yı cemāl içün özün mir'āt edip Mevlā
Yüzünden seyr edip kendin demekle hem ^c ayān söyler

3. Maḳām-ı *ḳābe ḳavseyn*[4]dir velī ḳavs-i kemān nerde
Göründü ṣūret-i İlyā velākin kendisi sırda
Bu esrāra olan ^c ārif eder mürde-dilin zinde
Yed-i ḳudret olup ṭab^c ıñ cemāline ṭutup perde
Maẓāhirden ẓuhūr edip ḳamusundan beyān söyler

---

[1] Dil-i: Dil ü

[2] "Alemlerin Rabbi **şanı yüce** Allāh en büyüktür"(Duâ).

[3] "Öyle ki, iki yay kadar **hatta daha yakın** oldu." (Necm 53/9).

[4] "Öyle ki, **iki yay kadar** hatta daha yakın oldu." (Necm 53/9).

4. Kemālāt-ı ẓuhūrundan anı gören ṣanır iḫfā
Müşevveş göz anı idrāke ḳādir olamaz ḥāṣā
Bu Ādem ṣūret-i Ḥaḳdır velī görmez anı aᶜ mā
Ḥaḳīḳat ᶜ ālem-i ġaybıñ ẓalāmından ḫafī eşyā
Ẓuhūr-ı şemᶜ -i ḥüsnüñle ḫayāliñden cihān söyler

5. Bilinmez bu ledün dersī meger kim Ḥaḳ vere naṣrı
Ne ḳadar kim ᶜ ayān etmiş Bāyezīd yā Ḥasan Baṣrī
Nihānīden doġar maṭlaᶜ ferīd-i vaḳt olup ᶜ aṣrī
ᶜ Acebdir Hāşimiñ ḥāli gehī Naḳşī gehī Mıṣrī
Dil-i[1] dānāya vāriṣdir aña kevn [ü] mekān söyler

61

Bu Daḫı Beypazārlı Meşhūr ᶜ Āşıḳ Dertliniñ Maṭbūᶜ Dīvānında Muḥarrer Efvāh-ı Nāsda Ḳırā'at Olunan Şerīfidir ki İşte Budur

Ḳanāᶜ at mülkünüñ pādişāhıyem
Dārā-yı devletem ṣabūren şekūr

İşbu Meẕkūr Şerīfi ᶜ Azīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Naẓar-ı Ḥikmet Eşerleri Buyurularaḳ bi'l-İntiḫāb Luṭfen Tanẓīr Buyurduḳları Şerīfidir Velehu Müşārün İleyh

6+5=11

1. Bezm-i ḫarābātıñ mestānesiyem
Ḳayd-ı ᶜ anāşırda olmuşam mestūr
Bu genc-i ḫafīniñ vīrānesiyem
İḳlīm-i cünūnda olmuşam meşhūr

2. Girdim ᶜ aşḳ rāhına ᶜ irfānı buldum
Seyr etdim göñlümü mihmānı buldum
Muṣḥaf-ı ḥüsnümde bürhānı buldum

[1] Dil-i dānā: Dil ü dānā

Āyet-i cemālim fī-raḳḳ -ı menşūr

3. Yandı cümle varım ᶜaşḳ [u] sevdāda
Maḥv oldu vücūdum ḳāf ile ḥāda
Seyr etdim ẕātımı her bir eşyāda
Ḥaḳīḳat vechine olmuşam manẓūr

4. Naẓarım ḳāmildir ᶜayn-ı cemāle
Sırr-ı şu'ūnātım erdi viṣāle
Ḳayd-ı ferdā çekip düşmem melāle
El'ān şühūdumla olmuşam mesrūr

5. Hemi ᶜālī hemi vālī hem mevcūd
Hem şehādet hem şāhidem hem meşhūd
Anıñçün ẕātıma ederem sücūd
Hem nāṭıḳam hem ẕākirem hem meẕkūr

[37]

6. Sırr edip fāş etme kenz-i Nihānī
Nādāna açılmaz ḥaḳīḳat kānı
Getirmem yādıma şekk [ü] gümānı
Göñlüme tecellī eyledi *ve't-Ṭūr*[1]

62

Sivās vilāyet-i celīlesine defᶜa-i ūlāda taᶜyīn buyurulan merḥūm Celī Aḥmed ᶜİzzet Paşanıñ zamān-ı devletlerinde Dārende ḳażāsına gönderilen Māl Müdürü Sivāslı Mūsā Māhir Efendi olduḳça kendisini zümre-i şuᶜarā vü ᶜurefā ve muḥibb-i-ḫānedān ve ṭarīḳāt-ı ᶜaliyye müntesibātından ṭanıtdıġı ḥālde her naşılsa bir aḫşām hevā-yı nefs-i emmāresiyle baᶜż-ı eḥibbā-yı nā-hemvāreniñ füsūn u fesānıyla mekr ü āllerine firīb olaraḳ Māl Müdürüyeti eşnāsında gece ile bercā-yı tenhāya çekilip o şırada Diyārbekr vilāyetinden maṭrūda bir ālüfte ile hem-bezm şoḥbet ü ᶜişret etmekde iken ḥükūmet

[1] Et Tûr: Mekke Dönemi'nde inmiş olup 49 ayettir. Sûre adını birinci ayette geçen et Tûr kelimesinden almıştır. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sûre/52-tur-sûresi. Erişim tarihi: 17.01.2021

ṭarafından leylen devr gezmekde olan ḳol u żābıṭa ṭarafından başdırılıp sekrān olduġu ḥālde yaḳayı ele verip rüsvāyī vü bed-nām ve me'müriyetinden ṭard edildigi ᶜAzīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ mesmūᶜ-ı reşādetleri buyurulduḳda mümā ileyhi tevbīḫ ve sā'irīne mücib-i intibāh u ᶜibret olmaḳ üzre īrād buyur[d]uḳları nuṭḳ-ı manẓūm mürşidāneleridir Velehu Müşārün İleyh

6+5=11

1. İşit bu pendimi Mūsā'-i Māhir
   Rāh-ı Murtażāya gir pāk [ü] ṭāhir
   Bu yol ḳabūl etmez luᶜ b-ı zenānı
   Selmān-ı Pāḳ buyurmuş ḥadīṯ ẓāhir

2. Ṭarīḳ-i taṣavvuf erkān-ı pīrān
   Lehv-i laġviyyāta olmadı cīrān
   Kiẕbile iḳrārız demekse mīrān
   Ḳābil-i feyż olmaz fitneye cāsir

3. Bu yolda refāḳat gerçekler işi
   Her nefse uyanıñ olmaz revişi
   Mürşid naẓarında yoḳ perverişi
   Yuvasız ḳuş gibi ḫā'ib ü ḫāsır

4. ᶜAḳıl ḥayā īmān bir kelām oldu
   Bunu fehm edenin ẕihni tām oldu
   ᶜAḳıl ḥayā gitdi īmān nām oldu
   Ehl-i beytden bu ḥāl oldu mu ṣādır

5. ᶜAşḳ ehli mey çeker iḫvān düzülür
   Ḳadeḥler devr eder gözler süzülür
   Maḥbūb sāḳī olur perçem çözülür
   Ricāl meydānına yaraşmaz ḳāṣır

6. Maḥbūb-ı Ḫudāya daġ-ı Ḥirāda
Ġayb-ı Ḫudā vaḥy olduġu ṣırada
Ḫadīce Anaya vuṣlat serāda
Bu ḥāli şerḥ etdi ol nūr-ı bāhir

7. Dedi yā Muḥammed melekdir gelen
Baña ḫaber eyle geldikde hemān
Ṣaçım açıp anı ḳılam imtiḥān
Melek midir yāḫud ḫayāl-i sāḥir

8. Bu kerre gelince söyler Muṣṭafā
Hemān serin açar o ḫayrü'n-nisā
Melek ġā'ib olur nā-būd-ı peydā
Bu sırrı fehm eden olur mu nāẓır

9. Bu rumūz bilene olmaz mı ᶜibret
Yā nerede ḳaldı te's̱īr-i ḥikmet
Böyle bī-edeble olur mu ülfet
Erenler her yerde degil mi ḥāżır

10. Ādem Baba Ḫavvā ḥikāyetini
Yūsufla Züleyḫā rivāyātını
Zekeriyyā Meryem kefāletini
Hīç mi dinlemediñ mesṭūr-ı sāṭır

11. Ḫulāsa ᶜāşıḳa ḥarām zenāne
Te'vīle yol yoḳdur ḳılma bahāne
Güzel te'emmül et baḳ munṣifāne
Bir göñüle ṣıġmaz mü'min [ü] kāfir

12. Ṭaḳlīd ile taḥḳīḳ olmaz bir yerde
Böyle fıḳdānsızlıḳ yaḳışmaz merde
Ḫaḳdır bu nuṭḳumuz olma āzürde

Cihet-i maᶜnīde oluruz nāşır

13. Naḳż etme ahdiñi ṭuta gör peymān
Belāda ḳā'im ol kāmil-i īmān
Elbet lāzım gelir dār-ı imtiḥān
Taḥt-ı imtiḥanda külli meşāhir

14. ᶜAvn-ı Ḥaḳla bunu yazdı Nihānī
Saḳınıp deme ki azdı Nihānī
Ledünnī mührünü ḳazdı Nihānī
Böyle bir dür-dāne söyledi nādir

ḤARFÜ'Z-ZĀ

63

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ḥavāss-ı Ḫamse-i Ẓāhireniñ Aḥvālini Mübeyyin Nuṭḳ-ı Muḳaddesleridir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Bizi her göz göremez iḫtifāyız
Velī çeşm-i bīnāya āşināyız

[38]

2. Ḥavāss-ı ḫamse-i ẓāhirde ḳalma
Ḥavāss-ı bāṭına erdik Hümāyız

3. Gören gözde ṭutan elde ayaḳda
Nedir bilir misin cilve-nümāyız

4. Üẕün semᶜ etmede burun da hem şem
Tekellümde dehān nuṭḳ-ı Ḫudāyız

5. Lisānda ẕevḳ daḫı yedde lems ne
Bilir telḫ [ü] şīrīn ḫoş-āb [u] māyız

6. Daḫı saḫt ü nerim yoġun raḳīḳi
   Eder yed lemsile remz-i īmāyız

7. Bular bi'l-ḳuvve insānda ḳonulmuş
   Nidā-yı Ḥaḳḳa anıñçün sezāyız

8. Ḥavāss-ı ḫamse aḥvālin işitdiñ
   Buña bil-fi^{c}l maḥall-i incilāyız

9. Ḥavass-ı bāṭını şerḥ et Nihānī
   Kelām-ı nāṭıḳız hem muḳtedāyız

64[1]

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ḥavāss-ı Ḫamse-i Bāṭınīniñ Aḥvālini Ḥāvī Dürer-bār-ı Mürşidāneleridir

fā^{c}ilātün fā^{c}ilātün (fā^{c}ilātün) fā^{c}ilün
mefā^{c}īlün mefā^{c}īlün fe^{c}ūlün

1. Biz bu ten iḳlīmine seyrāna gelmişlerdeniz
   ^{c}Aşḳ burāḳına süvār cevlāna gelmişlerdeniz

2. Ḳılmazız dil çeşmini hergiz biz a^{c}mā ey faḳīh
   Jeng-i mir'ātı silip merdāne gelmişlerdeniz

3. İşit diyem saña bāṭın ḥavāssın
   Ẕevḳile īmāna gelmişlerdeniz

4. Birisi ḳalb daḫı birisi rūḥdur

---

[1] Şiirde üç türlü vezin kullanılmıştır. 1. ve 2. beyitte "fā^{c}ilātün fā^{c}ilātün fā^{c}ilātün fā^{c}ilün"; 3. ve 4. beyitlerin ilk mısralarında "mefā^{c}īlün mefā^{c}īlün fe^{c}ūlün"; 3. ve 4. beyitlerin ikinci mısrasında ve 5. 6. ve 7. beyitlerde ise "fā^{c}ilātün fā^{c}ilātün fā^{c}ilün" kalıbı kullanılmıştır.

Hem biri sır kāna gelmişlerdeniz

5. Hem biri ẖafī biri aḫfādurur
Beş leṭā'if şāna gelmişlerdeniz

6. Bu ṭarīḳ-i Naḳş-bend irşādıdır
Ḥamd ola ᶜ irfāna gelmişlerdeniz

7. Ey Nihānī ṭavr-ı sebᶜ a sırrını
Söyle kim tibyāna gelmişlerdeniz

65

Dībāce-i Ṭarīḳ-i Düvāzdeh ve Eṭvār-ı Sebᶜ a Velehu Müşārün İleyh

fāᶜ ilātün fāᶜ ilātün fāᶜ ilātün fāᶜ ilün

1. Diñle āşıḳ saña diyem naẓm ile erkānımız
Kim ne dilden nuṭḳ eder fehm ede gör bürhānımız

2. Ez-ṭarīḳ-i Mevlevī vü Naḳşī Bektaşī işit
Ol ṭarīḳ-i tisᶜ a-i aᶜ lām eder ᶜ irfānımız

3. Hem ṭarīḳ-i tisᶜ aya mensūb olan şāẖı daẖı
Ṭūr-ı sebᶜ a üzredir seyr-i sülūk seyrānımız

4. Nedürür eṭvār-ı sebᶜ a hem sülūku ḳıl ᶜ ayān
Eyledi telḳīn-i esmā ol Şeh-i[1] Merdānımız

5. Yedi nefse yedi esmāyı muraẖẖaş ḳıldılar
Gel Nihānī ḳıl ᶜ ayān kim açıla meydānımız

[39]

[1] Şeh-i: Şāh-ı

66

Der-Beyān-ı Eṭvār-ı Sebᶜa ve Maḳāmāt-ı Heft-Nefs ve Esmā'ihā Velehu Müşārün İleyh

4+4=8

1. Diñle anı diyem saña
   Bir ḫoşca ḳulaḳ ur bāña
   Bil erkenden ḳalma ṣoña
   Gör Ḥaḳḳı ᶜayān ederiz

2. Ṭavr-ı evvel emmāredir
   Bir cāẕū-yı mekkāredir
   Gelmez yola seḫḫāredir
   Uyduḳda işyān ederiz

3. Nefsi iṣbāt ede ede
   Aḫlāḳ-ı ẕemīme gide
   Ḳalbiñ pasını eride
   Emrāża Loḳmān ederiz

4. Bāz-ı tevḥīd ḳalbe ere
   Emmāre ᶜaskerīn ḳıra
   Veled-i ḳalb ẓāhir ola
   Biz anı mihmān ederiz

5. İkinci ṭavra pes geçe
   Yārile aġyārı seçe
   İsm-i Celāl gündüz gece
   Pāy-taḫta ḫāḳān ederiz

6. Levvāmedir adı anıñ
   Şeyṭāndır bünyādı anıñ
   Zemāyim üstādı anıñ

Elinden girîbān ederiz

7. Lafẓatu'llāhi başına
Ḍarb eyle başı aşına
Levm eder soñra işine
Anı müslümān ederiz

8. Mülhimeye andan geçip
Hū ismiyle pervāz açıp
Feyż-i velāyetden içip
Şükr-i ferāvān ederiz

9. Fısḳ [u] fücūru terk eder
Cānib-i taḳvāya gider
Dördüncü ṭavra naḳl eder
Ḥaḳḳile vicdān ederiz

10. Muṭma'innedir bil adı
Ḥaḳ aña ḫiṭāb eyledi
Ḥaḳ Ḥaḳ ismini söyledi
Şevḳile devrān ederiz

11. Beşinciye ḳılıp ᶜubūr
Rāḍiye ism olupdurur
Ḥayy esmāsı verir sürūr
Ẕevḳile ᶜirfān ederiz

12. Rāżī olur Sübḥānımız
Keşf-i şühūd bürhānımız
Tevsīᶜ olup meydānımız
Ḫiẕmet-i pīrān ederiz

13. Ṭavr-ı şeşe başıp ḳadem

Marżiye nāmdır ey dedem
Ẕikr-i ḳayyūmdur çekme ġam
Ol dostu seyrān ederiz

14. Yedinci nefs-i kāmile
Ṣāfiye dendi nāmile
Gir cennete ilhāmile
Bu ṭavrı gül-şān ederiz

15. Sülūkuñ hem-rāhı budur
ᶜĀşıḳlarıñ rāhı budur
Nihānīnin şāhı budur
Fedā-yı baş cān ederiz

67

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Esrār-ı Maᶜneviye Ḥaḳḳında Īrād Buyurduḳları Rumūzātıdır

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Zāhidā bilmek ne mümkün şerbet-i esrārımız
Münkir [ü] fāsıḳ ne bilir neş'et-i esrārımız

2. Cürᶜa-i cām-ı ezeldir nūş eden bilir anı
Sırr-ı *mā-zāġa'l-baṣardır*[1] vaḥdet-i esrārımız

3. Bir muᶜammādır ẓuhūru perverīşi Ḥaḳdadır
Bilmeye gerçek gerekdir şevket-i esrarımız

4. Bir kez anı nūş edenler terk-i kevneyn etdiler
Nefḫa-i Rūḥü'l-Ḳudüsdür ḥikmet-i esrārımız

[1] "**Gözü ne kaydı** ne de hedefinden şaştı." (Necm 53/17).

5. Ḥayy [u] Ḳayyum maẓharıdır hīç fenā gelmez aña
Mūtū ḳable en-temūtū[1] daᶜ vet-i esrārımız

6. ᶜAḳlile idrāk olunmaz sırr-ı Rabdır mebde'i
Refref-i ᶜaşḳ ile mefhūm ġayret-i esrārımız

[40]

7. *Küntü kenz*[2]in maḥzenisin sen Nihānī āşikār
Ṣūretā insān görünür sīret-i esrārımız

HARFÜ'S-SĪN

68

Velehu Müşārün İleyhiñ Naṣīḥat Ḥāvī Ġazelidir

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Ey göñül gel sen ġurāb [u] mūş ile olma celīs
Bunlarıñ bil ṭabᶜı süflī daḫı hem fiᶜli denīs

2. Ṣūret-i insāna beñzer ḫulḳudur zişt ü denī
Ṣulb-i Ḳābilden ẓuhūru ḳalb evi olmuş kenīs[3]

3. Cedd-i Süfyān cins-i Mervān bu gürūh-ı bed-liḳā
Lā'im ü münkir münāfık olmuş īmānı ye'īs

4. Buġz eder evlād-ı āle hem muḥibbine bular
Dilde iẓhār-ı muḥabbet ḳalb evi ᶜayn-ı necīs

5. Laᶜnet olsun bu ṣıfatlu olana hem āline
Merd-i dānāsıñ Nihānī olma bunlarla enīs

---

[1] "Ölmeden önce ölünüz." (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/29).

[2] "**Ben (gizli) bir hazine idim**, bilinmeyi diledim…" (Hadîs-i kudsî).

[3] kenīsa vezin gereği metinde kısaltılarak kenīs yazılmıştır.

69

Velehu Müşārün İleyh Dīger Naṣīḥat-ı Pür-Ḥikmetdir

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Ehl-i temkīn ol eyᶜāṣıḳ ḳılma telvīne heves
   Āşinā-meşreb oluban etme ġamġīne heves

2. ᶜĀlem-i ıṭlāḳa ergil kes ḳuyūd-ı muṭlaḳı
   Bir muṣāḥib cān buluban eyle rengine heves

3. Meşrebiñ olsun tevāżuᶜ ḳıl tekebbürden ferāġ
   Ḳalma meftūn olma maġbūn şöyle çengīne heves

4. Buyurur faḫr-i rüsül *levle'l-mürebbī*[1] remzini
   Men ᶜaref[2] dersin oḳu gel eyle temkīne heves

5. Gel mürebbī mürşidiñ ḳadrin Nihānī bil yürü
   Ehl-i farḳla ehl-i cemᶜiñ eyle derkine heves

70

Velehu Müşārün İleyh ᶜİlme'l-yaḳīn ü ᶜAyne'l-yaḳīn ü Ḥaḳḳa'l-yaḳīn ile Maḳām-ı Farḳ u Cemᶜiñ ve Ḫāṣṣü'l-Ḫāṣıñ Taᶜrifātını Mübeyyindir

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. ᶜĀlem-i farḳda niçe bir gezesiñ miṣl-i meges
   Eyleyip tevḥīd-i efᶜāl edesin ḫarc-ı nefes

2. Menzil-i ᶜāmda ḳaluban geçmediñ ᶜilme'l-yaḳīn

---

[1] "**Eğiticim olmasaydı**, kuşkusuz Rabbimi tanıyamazdım." (Yılmaz, 2013, s. 457).
[2] "**Kendini bilen**, kuşkusuz Rabbini de bilir." (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/262).

Maẓhar-ı ḳahrı ḳoyup luṭfa eriş olma bī-kes

3. *Men ᶜaref*[1] dersin oḳu ayne'l-yaḳīn eyle sebaḳ
Ol ki tevḥīd-i ṣıfātı ede pīrden muḳtebes

4. Ḳıl teraḳḳī-i maḳām ḫāṣa eriş ḫāṣ ola gör
Geçesiñ menzil-i ᶜāmdan yol alıp ᶜayn-ı ceres

5. ᶜĀlem-i farḳı bıraḳ cemᶜa erip cumᶜayı ḳıl
Niçeme ᶜālem-i nāsūt ile bu ᶜömr-i ḫares

6. Melekūt ᶜāleminiñ seyrine ermekse murād
Eyle tevḥīd-i ṣıfātı tābe-key meyl [ü] heves

7. Oḳuyup ᶜayne'l-yaḳīni ḳalb-i mürşidden hemān
ᶜĀlem-i süflīde eyvāh eyleme vaḳtiñ celes

8. Eyle terfīᶜ-i maḳāmāt ẕāt-ı tevḥīdini bil
Budurur cemᶜu'l-cemᶜ [ü] ḫāṣṣ-ı ḫavāṣ gezme heres

9. Ḥaḳ budur keşf-i Nihānī eyledi remz-i ᶜayān
Var ceberrūt ᶜālemin Ḥaḳḳa'l-yaḳīn gör ẓannı kes

[41]

ḤARFÜ'Ş-ŞĪN

71

Velehu Müşārün İleyḥ der-Taᶜrīf ü Beyān-ı Mevālīd-i Ṣelāṣe

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Mevālīd sırrını gördüñse ḳardaş
Ṣaḳın nā-ehline ḳılma anı fāş

---

[1] "**Kendini bilen**, kuşkusuz Rabbini de bilir." (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/262).

2. Biri maᶜ den biri nebāt biri hem
Odur ḥayvān ola tā devre yoldaş

3. Olup ḫulḳıyyetiñ maᶜ denle taḫmīr
Olur cümle meᶜ āden anda sırdaş

4. Bir eyyām maᶜ deniyyet ᶜ āleminde
Cemādātveş göründüñ tobraḳ u taş

5. Geçip andan nebāta erdi devriñ
Şükūfeveş ẓuhūr etdiñ çekip baş

6. Niçe elvān ne ḫoş ṣūret büründüñ
Köküñ arżda toḫum hem-pā ayaḳdaş

7. Pes andan ṣūret-i ḥayvāna geldiñ
Nebāt ekl eylediñ ṣaḥrāda sāpāş

8. Nebātdan ḫurma ḥayvāndan feres bil
Yaḳın insana devri çatmagil ḳaş

9. Anıñçün ḫurmayı aşlamayınca
Ruṭab vermez degilem bunda ḳallāş

10. Resūl buyurdu ḫurma ᶜ ammeñizdir[1]
Bu sırrı fehm eden ḳılar mı ṣavaş

11. Daḫı feresde vardır çok ġarā'ib
Cihād çün ḫalḳ āyet ḳıldı beşşāş

12. Baḳıncaḳ gözüne ādem görünür

[1] ammeñizdir: ammūñuzdur

Hemān mir'āta beñzer olma nebbāş

13. *Raeytü*[1] der Nihānī remzi īmā
Gözüñ aç ger ne bu ᶜ ālemde ḫuffāş

72

Velehu Müşārün İleyh Der-Tafṣīlāt-ı Eṭvār-ı Sebᶜ a-yı Heft-Nefs ve Beyān-ı Seyr-i Sülūk u Maḳāmāt ve Taḫṣīṣāt-ı Esmā ve Ġayrühā

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Ceberūt seyrini fehm eylemek bir ḫoş-ḫışāl olmuş
ᶜ Ubūr etmek hüviyyete ricāle ᶜ ayn-ı ḥāl olmuş

2. Erişen ẕevḳ-i lāhūta maḳām-ı ḳutba ᶜ aşḳ ile
Yedinci ṭavr-ı *ev-ednā*[2] aña iḥsān viṣāl olmuş

3. Sülūkuñ yedi ṭavrı vāridi aña olup taᶜ yīn
Daḫı nefsiñ maḳāmı yedi ṭavra ittiṣāl olmuş

4. Bu eṭvārıñ nedir seyri saña bir bir edem tibyān
Birinci nefs-i emmāredürür ḥāli ḍalāl olmuş

5. Bunuñ seyri *ilā'llāh*[3] dır maḳāmı oldu bil nāsūt
Daḫı ḫulḳı ẕemāyimdir ḥarām olan ḥelāl olmuş

6. Bu nefsiñ başına tevḫīdi ḍarb etmek cihād oldu
Kim anı terbiye etmez ṣevābı hep vebāl olmuş

---

[1] "Rabbimi kalbimle **gördüm**, gözümle görmedim." (Yılmaz, 2013, s. 580).
"Rabbimi nurlu olarak **gördüm**." (Yılmaz, 2013, s. 581).

[2] "Öyle ki iki yay kadar **hatta daha yakın** oldu." (Necm 53/9).

[3] "**Allah'tan başka** tapacak ilah yoktur" (Âl-i imrân 3/64; Enbiya 21/87…)

7. Bu nefs çün maᶜ nevī ḫacca olur mānīᶜ ṭarīḳatde
O ḳuttāᶜ -i ṭarīḳıñ ḳatli emr-i zü't-teᶜ āl olmuş

8. Anıñ ḳatli nedir derseñ ṣıfātın eylemek tebdīl
Edip taḥvīl-i levvāme hevāsı bī-zevāl olmuş

[42]

9. İkinci nefs-i levvāme buña taᶜ yīn ismü'z̲-z̲āt
Ki yaᶜ nī lafẓatu'llāh eylemek z̲ikr-i nevāl olmuş

10. Başına Allāh Allāh tīġını ḍarb eyleye sālik
Bu *z̲ü'l-vecheyni*[1] te'dīb eylemek ᶜ ayn-ı kemāl olmuş

11. Ki zīrā seyr-i li'llāhdır ṭarīḳatde bunuñ seyri
Teraḳḳī ile ilhāma geçirmek ḳand-i bal olmuş

12. Hevās-ı hūya meyl eyle bu nefs-i mülhime[2] eriş
Buña hū ismini taᶜ yīn eden ehl-i ricāl olmuş

13. Bunuñ seyri mina'llāhdır daḫı tevḥīd-i efᶜ āli
Maḳam-ı s̱āliṣ oldu ad bu ṭavr āb-ı zülāl olmuş

14. Bu nefsiñ hū ile ḳālin eridip ḥāl ede sālik
Ola çün ḳalbi ᶜ arşu'llāh ḥadīṣe ᶜ ayn-ı dāl olmuş

15. Sülūk ile bu ṭavrı da teraḳḳī eyleyip ᶜ āşıḳ
ᶜ Ubūr et ṭavr-ı rābiᶜ de velāyet nev-hilāl olmuş

16. Buña şān muṭma'innedir ḫiṭāb-ı Ḥaḳḳa maẓhardır
Ḥaḳ ismi bunda taḫṣīṣdir sevād[3]-ı noḳta ḫāl olmuş

---

[1] "**İki yüzlü** Allāh katında makbul (bir insan) değildir" (Yılmaz, 2013, s. 733).
[2] mülhime: mülhimeye
[3] sevād: sivād

17. Geçip tevḥīd-i efᶜāli erer tevḥīd ṣıfātına
Daḫı seyr-i maᶜa'llāhdır maḳām-ı ḫoş-le'āl olmuş

18. Ki bunda inkişāf etdi ḥayāt-ı sāriye sırrı
Ene'l-Ḥaḳ dedi çün Manṣūr ikilik infiṣāl olmuş

19. Bu seyrile beşinci ṭavra ire kim rādiye dendi
Ḥay esmāsı olup iḥrām başında tāc [u] şāl olmuş

20. Bunuñ çün seyr-i fi'llāhdır fenāfi'llāh maḳāmı bu
Daḫı tevḥīd-i ẕātıdır maḳāmātı cemāl olmuş

21. Ḳıyām edipᶜināyetle erişgil ṭavr-ı sādise
Ḥayāt-ı cāvidānī ism-i Ḳayyūmu menāl olmuş

22. Bu seyr seyr-iᶜani'llāhdır künūz-ı maḫfī feṭḥ oldu
Buña nām marżīye dendi rumūz-ı bī-miṯāl olmuş

23. Ṣıfāt-ı ẕāta ḳalb oldu tecellī ḳıldı ḫulḳundan
Doġup çün maᶜrifet şemsi çü ṣadrı māl-a-māl olmuş

24. Hidāyāta olan maẓhar yedinci ṭavr seyr eyler
Denilir sāfiye kāmil vücūd hep pāy-māl olmuş

25. Bu ṭavrıñ seyri bi'llāhdır fenā buldu vücūdiyāt
Erişdi çün tīġı Ḳahhār bilinmez özge fāl olmuş

26. Bu ṭavrile sülūk eden Nihānī Ḥaḳḳı buldular
Yedu'llāh sırrını bilmez o ḫar Rüstem-i Zāl olmuş

73

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ ᶜİrfān ve Ledünniyāta Dā'ir Ġazel-i Ḥikmet Eşeridir

faᶜilātün faᶜilātün faᶜilün

1. Ḥamd-i bī-ḥad bizi insān eylemiş
ᶜİlm-i vehbī ile ᶜirfān eylemiş
Nesl-i sādāta beni ilḥāḳ edip
Ceddimiz ol Şāh-ı Merdān eylemiş

2. Nüsḫa-i kübrāya mir'āt eyleyip
ᶜĀlem-i āfāḳa z̲errāt eyleyip
Māh [u] sāl hem daḫı evḳāt eyleyip
Şāhid-i meşhūda bürhān eylemiş

3. Enfüs [ü] āfākı bildik ādemiz
Ādemiñ ṣulbünde gizli ḫātemiz
[43] Haḳ Muḥammedle ᶜAlī hem bir demiz
Bu lisānım nuṭḳ-ı Ḳur'ān eylemiş

4. Nüsḫa-i ṣuġrā göründük ṣūrete
Bu ᶜanāṣırla büründük ḥayrete
Aṣlımız bulmaġa geldik ġayrete
Kulle yevmin huve fī-şe'n[1] eylemiş

5. Fehm edip bu nuṭḳumuz olma la'īm[2]
Dil evin emrāżdan eyle müstaḳīm
Niçe fehm etsin bu nuṭḳu her saḳīm
Ḳayd [u] bend ḳalbin hirāsān eylemiş

6. Bulmayınca mürşid-i hādī delīl
Olmadıñ bīnā ebed ḳaldıñ ᶜalīl

---

[1] "O her an yaratma halindedir." (Rahman 55/29).

[2] **Der-kenâr (s. 43):** Fehm ḳıl bu remzi gel olma la'īm.

Ḳılma yā Rab bu Nihānīyi zelīl
Aṭ sürüp merdāna meydān eylemiş

74

Bu Daḫı Müşārün İleyḥ Ḥażretleriniñ Maḳām-ı Vaḥdetden İ̄rād Buyurduḳları Bir Nebze Ledünniyyāt-ı Ḥikmet-Āyātlarıdır

4+3=7, 5+2=7

1. Bende-i Mevlā benem
   Zīr ile bālā benem
   Süflī vü aᶜ lā benem
   Cümle benem bende uş

2. Seyyid-i evlā benem
   ᶜ Āşıḳ-ı şeydā benem
   Şūriş [ü] ġavġā benem
   Cümle benem bende uş

3. Yūsuf [u] Zelḫā[1] benem
   Vāmıḳ [u] ᶜ Aẕrā benem
   Hem Şeyḫ ü Şanᶜ ān benem
   Cümle benem bende uş

4. ᶜ Āḳıl [u] rüsvā benem
   Ferhād [u] Kisrā benem
   Seng ile ḫārā benem
   Cümle benem bende uş

5. Daġ ile ṣaḥrā benem
   Her güşe her cā benem

[1] Zelḫā: Züleyḫā

ᶜ Ālem-i[1] maᶜ nā benem
Cümle benem bende uş

6. Elif ü hem bā benem
Tā ile hem s̱ā benem
Cīm ile bil ḥā benem
Cümle benem bende uş

7. Ḫā ile dāl zā benem
Zāl ile sīn rā benem
Şīn ile ṣād ṭā benem
Cümle benem bende uş

8. Ḍād [u] ẓā ᶜ ayn [u] ġayn fā
Benem ḳāf ile kāf hā
Benem lām [ü] mīm nūn yā
Cümle benem bende uş

9. Lām-elif vāv pā benem
Cümle sūre çā benem
Jā ile hem gā benem
Cümle benem bende uş

10. Sidre-i ṭūbā benem
ᶜ Arş ile ḫavrā benem
Cennet-i me'vā benem
Cümle benem bende uş

[1] ᶜ ālem-i: ᶜ ālem ü

11. *ᶜAlleme'l-esmā*[1] benem
Sırr-ı müsemmā benem
Remz-i muᶜ ammā benem
Cümle benem bende uş

12. Ādem ü Ḥavvā benem
Şīt ü [hem] Yaḥyā benem
Meryem ü ᶜ Īsā benem
Cümle benem bende uş

13. Arżile semā benem
Nā-būd [u] peydā benem
Şaşı vü şehlā benem
Cümle benem bende uş

14. Tā zikr-i vālā benem
Ferzend ü dānā benem
Merdüm ü bīnā benem
Cümle benem bende uş

15. Sīn ü ṭāhā [hem] benem
Aᶜ yān ü aᶜ mā benem
Her ne var ḥālā benem
Cümle benem bende uş

16. Vāriṣ-i dünyā benem
Nihānī ᶜ uḳbā benem
Ṭablile zurna benem
Cümle benem bende uş

[1] "Ve Âdem'e bütün **isimleri öğretti.**" (Bakara 2/31).

[44]

75

Keẕā Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Maḳām-ı Cemᶜ u'l-Cemᶜ ve Lisān-ı Vaḥdetden İrād Buyurduḳlarıdır

4+3=7, 5+2=7

1. Şebīb ü hem şāb benem
   Māh [u] āfitāb benem
   Sükker ü kebāb benem
   Cümle benem bende uş

2. Ṣuḥfile kitāb benem
   Lutfile ᶜitāb benem
   Vizrile müṣāb benem
   Cümle benem bende uş

3. Ḳāḍī-i ḥesāb benem
   Zemzem ile āb benem
   Muᶜtiḳ-ı riḳāb benem
   Cümle benem bende uş

4. İyāb [u] ẕihāb benem
   Mūr ile zübāb benem
   Necm [ü] māh-ı tāb benem
   Cümle benem bende uş

5. Ābād [u] ḫarāb benem
   Her dilde cevāb benem
   Nihānī vehhāb benem
   Cümle benem bende uş

ḤARFÜ'S-SĀD

76

Velehu Müşārü'n İleyḥ Ḥażretleriniñ Nā-dānı İrşāda Dā'ir Nuṭḳudur

mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

1. Gel ey zāhid gel 'irfāna ayaḳ baṣ
   Ḳoyup inkārı bürhāna ayaḳ baṣ

2. Niçe bir ḳīl ü ḳāl cāze yecūzı
   Vücūbu terk et imkāna ayaḳ baṣ

3. Beri gel olma ḫod-bīn mürşide uy
   Ḳudūm-ı ḫāk-i şeyḫāna ayaḳ baṣ

4. Niçe bir medresede 'ömrü żāyi'
   Gidip dergāh-ı pīrāna ayaḳ baṣ

5. Verir mi fā'ide 'ilm-i rüsūmī
   Ḥayā ḳıl merd-i meydāna ayaḳ baṣ

6. Çıḳıp kürsīlere gel taḫta dögme
   Ṭarīḳ-i Şāh-ı Merdāna ayaḳ baṣ

7. Ṭutup bir seyyidiñ destin ol irşād
   Ledün 'ilminden iḥsāna ayaḳ baṣ

8. Eger nāṣıḥ iseñ nefsiñe pend et
   Girüben zikr-i devrāna ayaḳ baṣ

9. Ḫalāṣ et rūḥuñu ḳayddan Nihānī
   Ne kāndan geldiñ ol kāna ayaḳ baṣ

77

ᶜAzīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Silsile-i Pāk-Neseb-i Siyādetlerini Ḥāvīdir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Nesebiñ iᶜ vicācdan eyle taḫlīṣ
   Ki şāhīni dücācdan farḳ-ı taḫlīṣ

2. Siyādet nisbetim edem beyānı
   Bu minvāl üzre bil taḥḳīḳ-i taḫṣīs

3. Baña Şeyḫ Ṣāliḥ ism oldu pederim
   Daḫı Şeyḫ Muṣṭafā nām oldu taḫṣīṣ

4. Aña vālid daḫı Maḥmūd Efendi
   [Ki] Şeyḫ Aḥmed anıñ vālidi taḫṣīṣ

5. Anıñ da pederi Seyyid Muḥammed
   Aña eb Şeyḫ Ḥüseyn taḥḳīḳ-i taḥṣīs

[45]

6. Aña Şeyḫ Pīr Muḥammed oldu vālid
   Peder Şeyḫ Ḥācī Aḥmed aña taḫṣīṣ

7. [Ki] Şeyḫ Ḫalīl-i Ṭaybī aña vālid
   Peder aña veliyyu'llāhi terḫīṣ

8. Odur şeyḫu'l-meşāyiḫ ḳuṭbü'l-aḳṭāb
   Ki yaᶜnī Ḥācī Ḥāmid oldu taḥṣīṣ

9. Ki Seyyid Mūsā vālidi anıñ bil
   Daḫı maḫlaṣı Şemsü'd-dīn-i tanṣīṣ

10. Muhācirdir tavaṭṭun Ḳayseridir
    Meşāyiḫ sırr-ı Ḳur'ān oldu taḫṣīṣ

11. Anıñ pederi Şeyḫ Ḥüseyn-i Rūmī
Olupdur ẓāhir [ü] bāṭını taḫlīs

12. Ki Seyyid İbrāhim pederi anıñ
Bulup neşv ü nemā Baṣrada taḫlīs

13. Aña vālid daḫı Seyyid Süleymān
Ṭarīḳ-i Ḫalvetīye oldu taḫsīṣ

14. Aña peder daḫı Seyyid Ḥasandır
Ḳıla himmet bize ol ẕāt-ı taḫlīṣ

15. Anıñ pederi Şeyḫ Maḥmūd-ı Seyyīd
Ede Ḥaḳ rūḥunu tebcil [ü] taḫlīṣ

16. Aña vālid daḫı ᶜAlī-i Rūmī
Budur ḳuṭb-ı cihān taḥḳīḳ [u] taḫṣīṣ

17. Anıñ bil pederi Maḥmūd-ı Seyyid
Bu ẕātıñ aṣlı Kerḫī oldu taḫlīṣ

18. Ki Saᶜdü'd-dīn aña oldu peder hem
Ṭabaḳāt ṣāḥibi sulṭān-ı taḫṣīṣ

19. Buña da Seyyid İsḥāḳdır peder bil
Olup ᶜaşrında ġavṯ-ı ᶜālī taḫsīs

20. Bunuñ da vālidi Seyyid Süleymān
Tevellüdü Buḫārā oldu taḫṣīṣ

21. Dīger Seyyid Süleymān buña vālid
Tavaṭṭun Iṣfahānı gördü taḫṣīṣ

22. Bunuñ da Seyyid Aḥmeddir pederi
Ḫorāsānī budur taṣdīḳ-i taḫṣīṣ

23. Buña vālid Ḥüseyn oldu ᶜazīzim
Şerīf [ü] hem muhācir ḳıldı telḫīṣ

24. Seyyid Mūsā olup hem aña vālid
Bu z̲āt Besṭāma naḳil oldu terḫīṣ

25. Pederdir Seyyid İbrāhīm aña bil
Ḳılıp Hindī muhācir naṣṣ-ı tanṣīṣ

26. Buña vālid o sulṭān-ı siyādet
Nām-ı pākī olup ᶜAbbās-ı taḫṣīṣ

27. Bunuñ vālidi faḫrü'l-evliyādır
İmām-ı heft-iḳlīm şānı taḫṣīṣ

28. Gürūh-ı nācīniñ ser-mez̲hebidir
İmām Caᶜfer-i Ṣādıḳ nesl-i taḫṣīṣ

29. Aña vālid Muḥammed Bāḳır oldu
Ki ḳalb-i vāsiᶜ oldu aṣl-ı taḫlīṣ

[46]

30. Buña vālid o Zeyne'l-Ābidīndir
Ḥafīdi Murtażā bürhān-ı taḫlīṣ

31. Bunuñ da vālidi ṣāḥib-şehādet
Ḥafīdi Muṣṭafā ᶜaṭşān-ı taḫṣīṣ

32. Nübüvvet vāriṣi nūr-ı velāyet
Siyādet kāmili ᶜirfān-ı taḫṣīs

33. İmāmü'l-ins ü cin ṣāḥib-kerāmet
Ḥüseyn-i Müctebā ol ḫān-ı taḫṣīṣ

34. Aña vālidesi Zehrādan irṣen
Eripdir hem siyādet-kān-ı taḫṣīṣ

35. Peder aña ᶜAliyyü'l-Murtażādır
Bu resme eyle gel iᶜlān-ı taḫṣīṣ

36. Nihānī ceddin iṣbāt etdi el-ān
Başīretle eden iẕᶜān-ı taḫṣīṣ

78

Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād ü Münācāt-ı Cenāb-ı Ḫudā Celle Celālühu

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Baña tevfīḳ ḳıl Raḥmān-ı iḫlāṣ
Refīḳim et Ḫudā Ḳur'ān-ı iḫlāṣ
Düşürme ḳalbimi żann [ü] gümāne
Erişdir ḳalbe iṭmīnān-ı iḫlāṣ

2. Muvāfıḳ eyleyip ḥablü'l-metīne
Tevāfuḳ eyle Ḳur'ān-ı mübīne
Muḥib ḳıl ᶜizzet-i sulṭān-ı dīne
Ki ḥüsn-i ḫātime īmān-ı iḫlāṣ

3. Bize rāh-ı şerīᶜati hüdā ḳıl
Ṭarīḳat kuḫlünü gözde cilā ḳıl
Ḥaḳīḳat ẕevḳını rūḥa ṣafā ḳıl
Pür eyle sırrıma ᶜirfān-ı iḫlāṣ

4. Enīs et ẕikr-i pākiñ yā İlāhī

Görem bu sırr-ı eşyāyı kemā-hī
Ki cümle düşmüşüñ sensin penāhı
Ẕünūbum ᶜafvile ġufrān-ı iḫlās

5. Benem bir ẕerre sensin şems-i ḫāver
Nübüvvet merkezinde şāh-ı Dāver
Ḳılıp meydān-ı tevḥīde dilāver
Zebānım dem ura bürhān-ı iḫlāṣ

6. Ġarīb efgende ḳaldım ṭut elimi
Saña ᶜarż eylerem her ān ḥālimi
Ḳabāyı tācı hem ḫırḳa şālımı
Ḳılam hep tārumār erkān-ı iḫlāṣ

7. Şefāᶜat eyle yā ceddim Muḥammed
Seniñ neslindenim ey şāh-ı Aḥmed
Nihānīyi ṭarīḳıñda mü'ebbed
Ediver şānını iᶜlān-ı iḫlāṣ

[47]

ḤARFÜ'Ḍ-ḌĀD

79

Veliyy-i Müşārün İleyh Ḥaẓretleriniñ Silsile-i Ḥasebiyye Yaᶜnī Ṭarīḳat Nesebini Ḥāvīdir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Umūruñ eyle gel Allāha tefvīż
Ḥużūruñ eyle nūru'llāha tefvīż
Ṭarīḳat nisbetiñ eyle beyānı
Bilā-reyb ḳalmaya hīç şekk-i temrīż

2. Benim şeyḫim Fedāyī Ḥācī ᶜOṣmān
Münevver ola ḳabri revḥ [ü] reyḥān
Erişe feyż-i ruḥānīsi her ān

Duᶜ āsı üzerime ᶜ ayn-ı taḳrīż

3. Aña Ḥāfıẓ Muḥammed şeyḫ idi bil
Laḳab Çaḳmaḳ Baba aña işitgil
Odurur ḳuṭb-ı Rūm mecẕūb-ı kāmil
Ḳılıp rābıṭamı ol şāha tefvīż

4. Hem Abdü'l-bāḳīdir maḫlaṣ Ḥicābī
Ḫudā iḥsān ede ḥüsnü'l-me'ābı
Budur Çaḳmaḳ Babanıñ feyż-i ābı
Ṭarīḳ-i Naḳşī üzre rāha tefvīż

5. Bunuñ şeyḫi daḫı Tūrḫālī oldu
Ḳulūbundan sivā hep ḫālī oldu
Ḳuṭub Şeyḫ Muṣṭafā nām ᶜ ālī oldu
Murādıñ eyle ol dergāha tefviz

6. Anıñ mürşidi Şeyḫ ᶜ Alī-i Manṣūr
Ḫudā aᶜ mālini eyleye mebrūr
Bunuñ şeyḫi Murād maᶜ rūf [u] meşhūr
Ehemmiñ ile eyva'llāha tefvīẓ

7. Bunuñ da Şeyḫ Muḥammed dendi Maᶜ ṣūm
Budur kāmil meşāyiḫ ẕāt-ı maᶜ lūm
Aña Şeyḫ Aḥmed-i Fārūḳ merḥūm
Teveccüh ḳıl penāha eyle tefvīż

8. Ḫavāce-i Muḥammed Bāḳīden bu
Edip telḳīn-i esmā oldu ḫūb-rū
Ḫoca Emkenegīden bu da yā-hū
Ḳolayı eyle illa'llāha tefvīż

9. Ebi hem şeyḫidir Dervīş Muḥammed

Bunuñ Zāhid Muḥammed şeyḫi emced
Bize himmetleri ola mü'ebbed
Ḳul olan der işim Allāha tefvīż

10. Ḫˇāce-i ᶜ Ubeydu'llāh-ı Aḥrār
Muḥammed Zāhidiñ şeyḫi ol ebrār
Buña Yaᶜ ḳūb-ı Çerḫī oldu iẓhār
Olup irşādı bil bu şāha tefvīż

11. Buña mürşid [ü] Ḫāce Şāh Muḥammed
Bahā'u'd-dīn ki ol vāriṣ-i Aḥmed
Buḫārīdir re'īsü'ṭ-ṭuruḳ emced
Murādıñ eyle gel ol ḫāna tefviz

12. Ḫoca Seyyid Emīr Külāl mürebbī
Resūl der ki *le-mā ᶜareftü Rabbī*[1]
[48] Saḳın reyb etme bil *levle'l-mürebbī*[2]
Delīli ediver Ḳur'āna tefvīż

13. Ḫoca Baba Muḥammed Semmāsīden
Bu da irşād olupdur ol velīden
Bu da Ḫoca ᶜ Aliyy-i Rāmitīden
Eriseñ et özüñ pīrāna tefvīż

14. Bunuñ şeyḫi de Maḥmūd Faġnevīdir
Anıñ şeyḫi de ᶜ Ārif Rivgerīdir
Bular hep vāriṣ-i sırr-ı ᶜ Alīdir
Ḳoyup inkārı et ᶜ irfāna tefvīz

15. Ṭarīḳ-i Naḳşī içre ẕikr-i cehrī

---

[1] "Eğiticim olmasaydı, **kuşkusuz Rabbimi tanıyamazdım.**" (Yılmaz, 2013, s. 457).
[2] "**Eğiticim olmasaydı**, kuşkusuz Rabbimi tanıyamazdım." (Yılmaz, 2013, s. 457).

Ḫoca Maḥmūd edip hem ṣamt u sehrī
Bunuñ münkirini Ḥaḳḳ ede ḳahrı
Göñül feyż olur imᶜ āna tefvīż

16. Ḫoca ᶜ Abdü'l-Ḫālıḳıñ bu[1] mürīdi
Olupdur Naḫcivān mensūb ferīdi
Olup re'sü'ṭ-ṭarīḳ ᶜ aṣrıñ vaḥīdi
Meveddetiñ gel et erkāna tefvīż

17. Ḫoca Yūsuf Hemedāndır aña şeyḫ
ᶜ Aliyy-i Faremedīdir aña şeyḫ
Ebu'l-Ḳāsım-ı Gürgānī aña şeyḫ
Ẕeheb silsilesin Gürgāna tefvīż

18. Anıñ şeyḫi Ebū ᶜ Aliyy-i Maġrib
Anıñ şeyḫi Ebī ᶜ Aliyy-i Kātib
ᶜ Alī evlādısıñ ḳaṭᶜ etme şārib
Bu emri de et ol arslana tefvīż

19. Ebī ᶜ Alī Ruzābādīden irşād
Buña da Şeyḫ Cüneyd meşhūr-ı Baġdād
Ederiz sırrını taḳdīs ile yād
Veṣāyāyı gel et ḫullāna tefviz

20. Ki Sırrü's-Seḳaṭī bunuñ da şeyḫi
Buña mürşiddürür Maᶜ rūf-ı Kerḫī
Budur rāh-ı ṣavāb var gezme Belḫi
Her emriñ eyle ol ḫaḳana tefvīż

21. Buña hādī ᶜ Alī Mūse'r-Rıżādır
Mūse'l-Kāżım peder hem muḳtedādır

---

[1] Bu–: bu da

Dilimde ezberim rūḥa ġıdādır
Bularıñ ceyyidi Raḥmāna tefvīż

22. Bu da vālid-i Caᶜ ferden alıpdır
Daḫı Ṣādıḳ aña künye olupdur
Başīreti olan baḳıp görüpdür
Bu esrārı edip derbāna tefvīz

23. İmam pençim Muḥammed Bāḳır oldu
İmām Caᶜ fer ṭarīḳı andan aldı
Velāyet nūru hem alnında ḳondu
Bu ser meẕheb necāt mihmāna tefvīż

24. Muḥammed Bāḳırıñ irşād-ı yārı
ᶜ Alī Zeyne'l-ᶜ Abādır tācdārı
Gözüme tūtiyā ḫāk-i ġubārı
Siyādet nesli ol sulṭāna tefvīż

25. Bunuñ irşād-ı ikmāli tamāmet
Nübüvvet sırrı hem ṭavr-ı imāmet
[49] Emānet ḥāmili kenz-i velāyet
Ḥüseyn-i Müctebā şāhāna tefvīż

26. Buña vālid ᶜ Aliyyü'l-Murtażādır
Şānında āyet āyet *hel etā* dır[1]
Olan vāṣıl nidā-yı *lā-fetā* dır[2]
Ki ṣulbü dürr ile mercāna tefvīż

27. Buña mürşid Muḥammed Muṣṭafādır

---

[1] "Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem **gelip geçmiştir**." (İnsan 76/1).

[2] "Ali'den **başka genç** (yiğit), Zülfikâr'dan başka (keskin) kılıç yoktur" (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/363-364).

Ene noḳṭa aña Ḥaḳdan ᶜaṭādır
Nihānī ḳapusunda bir gedādır
Muḥarrirven velī fermāna tefviz

80

Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ẕātī Efendiyi Taḫmīs-i ᶜ Ālīleridir

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. *Küntü kenz*[1] sırrı biliñmekdir bu eşyādan ġaraż
Ẕātın iᶜ lān eylemekdir ṣulbdaki mādan ġaraż
Ḫilḳat-i Ādem daḫı hem vech-i Ḥavvādan ġaraż
Ülfet-i illādır ey cān ṣoḥbet-i lādan ġaraż
Hem-müsemmādır efendi ẕikr-i esmādan ġaraż

2. Tevḥīd-i ḥarfe[2] eren gel bulasın maḥv-ı ḳuyūd
Ādemiñ vechinde nūru görmeyen ḳılmaz sücūd
Cāh-ı benlikde ḳalan ḫar eremez ᶜ uḳbāda sūd
ᶜ Ārif-i bi'llāh olan cān eyledi maḥv-ı vücūd
Hīç degil ḳaṣdı beḳādır işbu ifnādan ġaraż

3. Geç bu berzaḫ vādisin faḳr [u] fenāya ḳā'il ol
ᶜ Azm edip *el-faḳru faḫrī*[3] devletine nā'il ol
Sırr-ı *mā-zāġa'l-baṣar*[4] remzine cāndan mā'il ol
Serserī köhne cihān bāġında cānā ᶜ āḳıl ol
ᶜ Aḳl-ı dānādır dilā Sīmurġ-ı ᶜ Anḳādan ġaraż

4. Terk edip kibr ü kīni ol bu rāhıñ efgendesi
Nefs-i māra sem verüben rūḥuñuñ ol zindesi

---

[1] "**Ben (gizli) bir hazine idim**, bilinmeyi diledim…" (Hadîs-i kudsî).
[2] ḥarfe: ḥırfe
[3] "**Yoksulluk övüncümdür**, ben onunla övünürüm. (Yılmaz, 2013, s.153).
[4] "**Gözü ne kaydı** ne de hedefinden şaştı." (Necm 53/17).

Bu melāmiyyūn yolunuñ ola gör sen rindesi
Var yürü cān ile ol bir merd-i Ḥaḳḳıñ bendesi
Himmet-i merdāndır ey dil dürr-i yektādan ġaraż

5. Gir bu ᶜaşḳ mey-ḫānesine terk ḳıl māl ü menāl
Tā füyūżāt-ı ilāhīden saña ere kemāl
Ḳahrına ṣabr et Nihānī keşf ola luṭf-ı cemāl
Ẕātiyā gel iste Ḥaḳdan rūz [u] şeb ḳurb-ı viṣāl
Vuṣlat-ı cānāndurur firdevs-i aᶜlādan ġaraż

81

Velehu Müşārün İleyh der-Taᶜrifāt-ı Eṭvār-ı Sebᶜa ve Fā'ide-i Teraḳḳiyāt

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Ki bāb-ı evveli tibyān eder feyż
Aña ḫavf-ı recā mihmān eder feyż
Şerīᶜat menzilidir işbu menzil
Recāyı ḫavfile dihḳān eder feyż

[50]

2. Devām-ı nefy [ü] iṯbāt ile sālik
Ederse nefs-i emmāreyi hālik
Geçer ikinci menzile keẕālik
Ki ḳabż-ı basṭ ile sulṭān eder feyż

3. Maḳām-ı nefs-i levvāme bil anı
Güẕer et bu maḳāmdan geç hemānī
Üçüncü ḳahr-ı luṭf olur ᶜayānī
Geçip mülhimeye cevlān eder feyż

4. Teraḳḳī eyle dördüncüye ḳardaş
Ola hey'etle üns sırrıñda yoldaş
Görüne muṭma'inne ḥālde pīrdaş

Himemle ḳaṭre-i ᶜummān eder feyż

5. ᶜUrūc ile beşinciye erenler
Cemāle celāle maẓhar olanlar
Maḳām-ı rāḍiye nūrun görenler
Yaḳīn ile aña iḥsān eder feyż

6. Hem altıncı maḳām-ı marżiyedir
Aña ᶜirfān-ı bürhān pür-żiyādır
Sülūku görmeyen nā-aṣfiyādır
Hümā-pervāz olan seyrān eder feyz

7. Yedinci ṣāfiye menzil ṣafādır
Aña rü'yet maḳām ile rıżādır
Nihānī Ḥaḳ ṭarīḳa reh-nümādır
Ṭarīḳında aña pīrān eder feyż

ḲĀFİYETÜ'T-ṬĀ

82

Velehu Müşārün İleyh Der-Beyān-ı Ḫamse-i Āl-i ᶜAbā ve Meveddet-i Ḳurbā

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Gel ey cān nesl-i evlāda ol esbāṭ
Ki tā cān [u] diliñde doġa neşşāṭ

2. Kemāl-i ᶜadlile gel eyle iḫlāṣ
Ṣaḳın kim olmaya iḳrārıñ inḥāṭ

3. Ḫudā emr eyledi Ḳur'ān içinde

Ki ḳurbāya[1] meveddet ere ibsāṭ

4. Eger derseñ ki ḳurbā kim beyān et
Müfessirler ederler anı iḳsāṭ

5. ᶜAlī hem Fāṭıma vü ibnhümādır
Cevāb-ı şāfī budur yoḳdur ifrāṭ

6. Velāyet hem siyādet hem şehādet
Bularıñ şānına ḫayṭ etdi ḫayyāṭ

7. Bu çārıñ ẓāhir ü bāṭın Nihānī
Ḳapusu Ḳıṭmīridir yazdı ḫaṭṭāṭ

83

Velehu Müşārün İleyh Der-Beyān-ı Taḳbīḥ-i Dünyā vü Mā-sivā

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Eyā bilmem denī dünyā seni meftūn eder neşşāṭ
Olup maġrūr aña her dem olur maġbūn eder neşşāṭ

2. Ḥayātı vü metāᶜı dünyānıñ luᶜb u lehiv olmuş
Göñül vermez buña ᶜāḳıl velī mecnūn eder neşşāṭ

3. Buyurdu Ḥaḳ Resūlü ḫubb-ı *dünyā cīfeye beñzer*[2]
Ḳabūl etmez anı kāmil velākin dūn eder neşşāṭ

[51]

4. Seni dünyā-yı şūriş kendüye ceẕb eylemiş ḫayfā

---

[1] **Der-kenâr** (s. 50): Eḥl-i beyt ḥaḳḳında naṣṣ-ı ḳāṭıᶜ adır: *Ḳāle'llāhu Teᶜālā ḳul lā es-elüküm ᶜaleyhi ecren illā'l-meveddete fi-l ḳurbā.* "De ki: "Sizden yakınlığa sevgi duymanızdan başka bir karşılık istemiyorum." Bk. (Şûra 42/23).

[2] "**Dünya bir leştir**, talipleri köpeklerdir" (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 1/409).

Daḫı emmāre-i nefse olan zebūn eder neşşāṭ

5. Ne āyāt ü ḥadīṯ te'ṣīr eder ne mürşidiñ nuṭḳu
Ṣanur kendi özün ādem velī meymūn eder neşşāṭ

6. Ḳasāvet bağlayıp ḳalbi küdüretle olup zişt-ḫū
Ḥased buġż u ṭamaᶜ kibr ü riyā pür-ḫūn eder neşşāṭ

7. Nihānī ḳuluñ ey Mevlā n'içün secde-i şükr etmez
Uyandı ḫāb-ı ġafletden olup memnūn eder neşşāṭ

84

Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ẕātī Efendiyi Taḫmīs-iᶜ Ālīleridir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Gel ey merdüm olup merdāna maḫlūṭ
Nitekim ten olupdur cāna maḫlūṭ
Olur gīsū-yı müşgüñ şāna maḫlūṭ
Gözüm yaşı olupdur ḳana maḫlūṭ
Ṣanasın oldu dür mercāna maḫlūṭ

2. Erişdi çün rūḥa *elest*[1] nidāsı
Belā[2] ḳavliyle bed oldu bināsı
Īmān-ı fıṭrī üzre men gedāsı
Semā-yı ṣadrımıñ ṣıyt u ṣadāsı
İñiler raᶜd gibi bārāna maḫlūṭ

3. Yitirdim rāh-ı ᶜaşḳda neng [ü] nāmım
O yāriñ būyunu şem etdi cānım

---

[1] "Ben sizin rabbiniz **değil miyim**?"(A'râf 7/172).
[2] **Elbette öyle**! Tanıklık ederiz.' dediler." (A'râf 7/172).

Ṭarīḳ-i evliyā Ḥaḳ yoḳ gümānım
Ġam-ı hicriñle cānā ṣubḥ [u] şāmım
Olupdur ẓulmet-i ṭūfāna maḫlūṭ

4. Bu dile te'ṣīr etdi nīm-nigāhıñ
Feleklere erişdi dūd-ı āhıñ
Ne tedbīr ḳoydu nerde ᶜizz-i cāhıñ
Seniñ rūyuñda şol zülf-i siyāhıñ
Raḳībdir gūyiyā ḫūbāna maḫlūṭ

5. Ṭarīḳ-ı ᶜaşḳı ehlinden ṣoranlar
Pīre iḳrār verip ḳā'im duranlar
Meh-i mātem rūy [u] ṣaçın yolanlar
Şehā ḥoḳḳa dehānıñı görenler
Ṣanırlar ġonca gül ḫandāna maḫlūṭ

6. Menem ümmī oḳumadım lüġāti
Velī mevhūb olupdur hep nükāti
Nihāniyem şükür buldum necātı
Kitāb-ı ᶜaşḳıñ oḳurken bu Ẕātī
Eder esrārını iᶜlāna maḫlūṭ

[52]

ḲĀFİYETÜ'Ẕ-ẒĀ

85

Velehu Müşārün İleyh ez-Münācāt-ı Cenāb-ı Ḫudā Celle Celālühu

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Ḫudāyā isterem senden baña verme fenādan ḥaẓ
Erişdir faḳr-ı tāmma men kesem ġayr-ı ġınādan ḥaẓ

2. Bize bu nefs-i şeyṭāndan ḫalāṣa mürşid-i hādī
ᶜİnāyet eyle yā Mevlā amān verme hevādan ḥaẓ

3. ᶜArūs-ı bī-vefā dünyā ḳurup dāmın bu pāzāra
Niçe merd ṣayd olup ḳaldı bulamadı rehādan ḥaẕ

4. Meger kim ẕikr-i ḥaḳḳānī ede taṣfiye bu ḳalbi
O dem nefs tezkiye olup bula rūḥum ġıdādan ḥaẕ

5. Daḫı nefsiñ şerārından buluban taḫliye rūḥum
Nihānīniñ ṣıfātı maḥv olup göre liḳādan ḥaẕ

86

Velehu Müşārün İleyhiñ İrşāda Dā'ir Ġazel-i Muḳaddesleridir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Bu lafẓ-ı dürriñi gel eyle maḥfūẓ
ᶜAdūdan sırrıñı gel eyle maḥfūẓ
Ne maᶜ denden gelir nuṭḳu bilirseñ
Biḥārla berriñi gel eyle maḥfūẓ

2. Maḥalli ṣūretā nuṭḳuñ göñüldür
Anı iḫrāca maẓhar femde dildir
Anı ilḳā eden göñüle kimdir
Bilirseñ birriñi gel eyle maḥfūẓ

3. Olursañ mü'min-i kāmil yeme ġam
Bilirsin gizli kenzdir ḳalb-i ādem
Aḳar mīzāb-ı ḥikmetden dem-ā-dem
Maᶜ ārif cerriñi gel eyle maḥfūẓ

4. Çü ḳalbiñ ola Beytu'llāha maẓhar
Tecellīyle olursuñ şemsden iẓhār
Ledünnī dersi dilde olur ekṣer
Ḥaḳ içün ḥarrıñı gel eyle maḥfūẓ

5. Vücūd keştin dalıp baḥr-i ᶜamīḳ ol
Ġulām-ı nefsi ḳatl eyle ᶜatīḳ ol
Nihānī kenzi ḥıfẓ eyle şefīḳ ol
Nefᶜ ile żarrıñı gel eyle maḥfūẓ

87

Müşārün İleyhiñ Beşikṭāşī Rıẓā Efendiyi Taḫmīsidir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Oḳur mevżūᶜ ḥavādişler daḫı taḥrīr eder vāᶜ iẓ
Menāḳıblar beyān eyler dürūġ taḳrīr eder vāᶜ iẓ
Ṭarīḳat ehline düşnām rehin[1] temhīr eder vāᶜ iẓ
Çıḳup kürsīye erbāb-ı demi taḥḳīr eder vāᶜ iẓ
Ḳulūb-ı ehl-i ᶜaşḳı nev-be-nev tekdīr eder vāᶜ iẓ

[53]

2. Enāma ḥāliyā ḫavf [u] recādan baḥs eder illā
N'edem kendi recāyı ḫavfı terk etmiş gider ḥālā
Ṭakıp zencīrin aᶜmāya anı durmaz eder ḥayfā
Naᶜīm ile caḥīm aḥvālini taᶜrīf eder ammā
Birin taḳṣīr eder dā'im birin tevfīr eder vāᶜ iẓ

3. Meşeldir aḳraᶜa melhem bulaydı kendi eder em
Şifādır deyü verdigi ṣaḳın kim olmaya ol sem
Netīce yoḳ yoḳ üzre hep kelāmı cehl ile mübhem
ᶜAṣā vü ṭaylesānile ridāsın eyleyip muḥkem
Riyā vü vesvesin ifrāṭile tekṣīr eder vāᶜ iẓ

4. ᶜİbādı ḫāb-ı ġafletden uyaram deyü ol ġāfil
Eder ġayret velī nefsi olamaz ᶜilmile ᶜāmil
Özün bend edemez ḳaçar eger görürse bir ḳāmil

[1] rehin: rāhın

Olur erbāb-ı vecdiñ ḥālini inkārile nāḳil
Gehī ilḥādına ẕāhib gehī tekfīr eder vāᶜ iẓ

5. Ṭıfılveş vaḳtini żāyiᶜ eder bilmez meh [ü] sāli
Ḥımār zenbūrveş ṭalāḳ yapar yoḳdur velī balı
Bu nāsı aldayıp celb-i ḳulūb içün eder alı
Degildir cehl ile taᶜ bīr [ü] te'vīl etmeden ḫālī
Maᶜārifmeclisindevaᶜẓını tenkīr eder vāᶜ iẓ

6. ᶜAẕamet üᶜamāme vāsiᶜekmām etmede dā'im
Ṣanır kim böyle rengile kemāle erişir ᶜālim
Tefekkür eyleyip bir kez demez n'olurᶜaceb ḥālim
Nişāb-ı fāḳayı taᶜrīf eder meclisde ol ẓālim
Ẕarāfetle zekāt āyetlerin tezkīr eder vāᶜ iẓ

7. Geh[1] ebced-ḫᵛān gibi ḳārī ḥurūfda miṣl-i ḥūzaḥdır
Sevindirir maḳāli zāhidiñ Münker-i berzaḫdır
Nihānīᶜaşḳ dolabın dönderirᶜālemde bir çarḫdır
Rıżāyā dem-be-dem micmer-fürūz-ı heft-dūzaḫdır
Ziyāret ḫānesin aḥbābına tebḫīr eder vāᶜ iẓ

KĀFİYETÜ'L-ᶜAYN

88

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Mışrī Niyāzī Babayı Taḫmīsi

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Diñle pendim eyle andan intifāᶜ
Nūr-ıᶜirfān göñlüñe vereşuᶜāᶜ
Ḳıl taḥammül etme ḳażāya feżaᶜ
Ṣıdḳıla girdiñse yola ey şücāᶜ

[1] geh: gāh

Bir ḳatı gereklü söz var ḳıl semāᶜ

2. Bu ṭarīḳat rāhına ᶜ āzim olan
Ṣıdḳ-ı cāndan ṭālib-i cāzim olan
Münkiriñ ṭaᶜ nasına ḥāzim olan
Cümleden evvel saña lāzım olan
Cümle yārānıña eylegil vedāᶜ

[54]

3. Nām [ü] neng [ü] dār [u] deyyār her ne var
Esb [ü] dībā bāġ [u] serāy [u] dinār
Köhne peşmīne giyip hem ol bī-ᶜ ār
Māl [ü] milk [ü] ḳavm [ü] iḫvānuñ e-yār
Terk et anları saña verir ṣudāᶜ

4. Rāġıb iseñ ẕevḳ-i vicdān dürrüne
Ġālib ol bu nefs-i şūmuñ zerrine
Hārib ol taḳvā ile er birrine
Böyle etseñ bil ḥaḳīḳat sırrına
Az zamānda ḥāṣıl olur ıṭṭılāᶜ

5. *Küllü men* mevtin *ᶜaleyhā fān*i[1]de
Görmedik mi āyet-i Ḳur'ānīde
*Küllü yevmin hüve Ḥaḳḳ fī şe'n*i[2]de
Bir göñül ḳalır arada anı da
Şeyḫe tapşır aña eyle ittibāᶜ

6. Budurur pendiñ nihāyet fāṣılı
Nuṭḳ-ı mürşidiñ budur tefāṣılı
Ey Nihānī maṭlabıñ Ḥaḳ vāṣılı
Sırr-ı tevḥīdiñ Niyāzī ḥāsılı

[1] "Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir." (Rahmân 55/26).
[2] "O her an yaratma halindedir." (Rahmân 55/29).

Ḥaḳḳ ile ortada ḳalmaya nizāᶜ

89

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ẕātī Efendiyi Ṭaḫmīsidir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Ḳılup mażbūṭ yeter kālāyı żāyīᶜ
   Niçe bir edesin bālāyı żāyīᶜ
   Derūnda ḳoyma eyle *lā*yı żāyīᶜ
   Ṣaḳın kim eyleme *illā*yı żāyīᶜ
   Gel imdi eyleme Mevlāyı żāyīᶜ

2. Geçip bu berzaḫı bul feyż-i ᶜirfān
   Ledün baḥrinde raḫşıñ eyle cevlān
   Muḥīṭ-i maᶜrifetden ola iḥsān
   Bu keşret perdedir cānāna ey cān
   Gel etme vaḥdet-i kübrāyı żāyīᶜ

3. Dürüst iḳrār verdim men *elestü*
   Bi-Rabbiküm ḫiṭābında *ecebtü*[1]
   Dil-i dānāyı[2] medḥen der *ḫalaḳtü*[3]
   Seniñ cānıñdadır *sırru nefaḫtü*[4]
   Gözet ḳılma dür-i yektāyı żāyīᶜ

4. Sen ādemsiñ saña esmā müsemmā
   Bu tenle görünen ṣūret muᶜammā
   Olup mir'āt-i Ḥaḳ bu sırrıñ ammā
   Seniñ şānıñdadır hep sırr-ı esmā

---

[1] "**Ben sizin rabbiniz değil miyim**? Elbette öyle! Tanıklık ederiz." (A'râf 7/172).
[2] Dil-i: dil ü
[3] "Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri **yaratmazdım**." (Hadîs-i kudsî).
[4] "Ona tam şeklini verip ruhumdan da **üflediğim** vakit hemen onun için secdeye kapanın." (Sâd 38/72).

Yürü ḳılma sen ol kimyāyı żāyīᶜ

[55]

5. Göñüldür beyt-i Ḥaḳ bu dil nikāti[1]
Dehān Ḥaḳḳa lisān oldu edātı
Bu eṭvāre eren bulur necātı
Göñül levḥindedir īmān berātı
Gel etme cāndaki ṭafrāyı żāyiᶜ

6. Bilen bu ᶜ ilm-i ᶜ irfānı fuḥūldür
Bu remzim mīzān-ı ᶜ aḳla[2] şümūldür
Ne ḫūn gülzār açılmış ġonca güldür
Vücūduñ gülşeni cānā gönüldür
Ṣaḳın etme gül-i[3] raᶜ nāyı żāyiᶜ

7. Mi'e çār[4] içre mesṭūrdur lüġātı
Kelām-ı nāṭıḳ olmuş bu ṣıfātı
Nihānī rind-i şeydāveş ṣebātı
Gezer Mecnūn gibi āvāre Ẕātī
Ṣanasın eylemiş Leylāyı żāyiᶜ

90

Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād-ı Cenāb-ı Mevlā Celle Celālühu

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Ḫudāvendā ṭarīḳıñda baña iḥsān ḳıl ibdāᶜ
Seni görem saña erem seniñ ile edem ismāᶜ

2. Ḫalāṣ et ḥırṣ-ı şehvetle sivā vü mā-sivādan hep

---

[1] nikāt: nükāt

[2] mīzān-ı ᶜ aḳla: ᶜ aḳl-ı mīzāna

[3] gül-i: gül ü

[4] **Der-kenâr (s. 55):** Mi'e çārdan murād yüz dört kitābdır.

Erişem *faḳr-i faḫri*[1] mesnedine ṣabrile iḳnāᶜ

3. Duruşdur maḳᶜ ad-ı ṣıdḳa başam pāyım ṣebāt üzre
İlāhī münḥarif ḳılma tecellīyle verip şemmāᶜ

4. Yüz urdum dergehiñde[2] bir gedāyım men nemīdānem
Meni esrār-ı ᶜ irfān ile dānā eylegil şüccāᶜ

5. Ṣaḥivden sekre andan daḫı maḥv eyle Nihānīyi
ᶜ Ayān et yine ṣaḥvile ḳıluban ṣafḥasın lemmāᶜ

ḲĀFİYETÜ'L-ĠAYN

91

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ẕātī Efendiyi Taḫmīs-i Mürşidāneleridir

fāᶜ ilātün fāᶜ ilātün fāᶜ ilātün fāᶜ ilün

1. Şol muḳavves ḳaşlarıñ miḥrābıdır bīmāra tīġ
Hem muᶜ anber kākülüñ enfāsıdır eşᶜ āra tīġ
Ol münevver vechiniñ envārıdır ezkāra tīğ
Sünbül-i[3] zülfün uzatmış şol gül-i ruḫsāra[4] tīġ
Gūyiyā ḳılmış ḥavāle lāleler gülzāra tīġ

2. Cebhesinde[5] ḫāl-i siyāh dāne-i dür-dānedir
Sünbül-i[6] gīsū-yı müşgüñ revnaḳı hem şānedir
Secde ḳılmaz ol leb-i dendānıña bīgānedir
Ġamze-i fettānıñıñ bildim ki ḳaṣdı cānadır

---

[1] "**Yoksulluk övüncümdür**, ben onunla övünürüm. (Yılmaz, 2013, s.153).
[2] dergeh: dergāh
[3] Sünbül-i: sünbül ü
[4] gül-i: gül ü
[5] Cebhesinde: Cebhesin üzre
[6] Sünbül-i: sünbül ü

ᶜ Āḳıbet urdu derūnumda dil-i bī-çāre tīġ

3. Ṣubḥ-ı vaḥdet erdi ḳalbe oldu keṣret der-be-der
Ẓulmet-i dīv oldu nā-būd cümleten zīr ü zeber
[56] Dikdi sancaḳ ceyş-i tevḥīd feṯḥ olup cümle memer
Tārumār oldu sivā efkār-ı dilden ser-te-ser
Ṣanki Ḥaydar çekdi ey dil leşker-i küffāra tīġ

4. Biz gürūh-ı nācīyiz kim dilde vecdet ḳapladı
Āl-i evlāda tevellā ile şevket ḳapladı
Ḫā'-i ḫalvet cīme erdi sırr-ı celvet ḳapladı
Geldi göñlüm mülkünü ceyş-i muḥabbet ḳapladı
Kesdi zünnārını nefsiñ urdu ol bed-kāra tīġ

5. Her ne dürlü medḥ edersem şānıña her dem sezā
Müslümān olan eder mi ehl-i beytiñe cezā
Gel Nihānī māh-ı mātem ṭutalım ṣavm-ı ᶜazā
Tīġ-ı tevḥīd ile her dem Ẕātiyā eyle ġazā
Kāfir-i bi'llāh olanı getirir iḳrāra tīġ

92[1]

Velehu Müşārün İleyhiñ Mışrī Niyāzi Babayı Taḫmīs-i Laṭīfeleridir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün
fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Marīż-i ᶜaşḳ olan dānā hīç ister mi devā-yı daġ[2]
Fenā bezminde merdümler olur mu ankebūta āġ
Ki dil şehrine sulṭān ḳurdu ṭāḳ-ı ᶜālī ḫoş otāġ
Her kim[iñ] kim derd-i Ḥaḳdan yüreginde olsa dāġ

---

[1] Şiirde ilk üç mısra "mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün" diğerleri "fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün" kalıbıyla yazılmıştır.

[2] **Der-kenâr (s. 56):** Yaᶜnī dağda biten nebātātıñ devāsını istemez maᶜnāsına.

ᶜ Āḳıbet dermāna erip cān [u] göñlü ola ṣaġ

2. Ḥamdüli'llāh fāris-i ᶜaşḳ sīnem üzre urdu oḳ
ᶜAşḳile nūr-ı tecellā ḳalbe doldu taḥt-ı fevḳ
Ceẕbe-i Raḥmān erişdi cümle ecsām-ı ᶜurūḳ
Leyk derdi olmayanıñ derdine hīç çāre yoḳ
Göñlü olmuşdur anıñ yanından ol dā'im ıraġ

3. Bāṭının çirk-āb ediben ẓāhirini süsler ol
Nefs-i şūmuñ maḥkūmudur her ne derse esler ol
Vaḥşī canavār miṣāli ᶜavᶜ avile sesler ol
Ḥabs edip şeh-bāz-ı rūḥu zāġ-ı nefsi besler ol
Nefs elinden ḳurtulana cennet olmuşdur duraġ

4. Ḳurtaram deyü çalışır bu ṣıfatdan ḳamuda
Ḳoymayınca şevḳ gelir mi hīç āteşi bārūda
Nefẖ-ı mürşid ermeyince pāk mı olur ol mūda
Şol esīr-i nefs olan dā'im muᶜ azzeb ṭamuda
Cīfeden ġayrı ne ṣayd eder hevāya aġsa zāġ

5. ᶜĀḳıl [u] ᶜārif olan ẕāt ḳalbde ḳoymaz havlini
Ẕevḳe erem der iseñ gel kes hevādan meylini
Sehr [ü] ṣamta[1] ᶜazm eder taḳlīl edip hem nevmini
Nefs odur kim cehl ḳarañusu ḳablar göñlünü
Rūḥ odur kim ᶜilm nūru göñlüñe yaḳar çirāġ

[57]

6. Gir bu ᶜaşḳ mey-ẖānesine özle gerçekler özün
Ḳıl kebāb cismile cānıñ ḳanlu yaş döksün gözün
Ḫāliṣ ᶜayār eyle çirkden aça gör mir'āt yüzün
Tūtiyā-yı maᶜrifetle rūşen et maᶜnā sözün
Göresin cānānı her yüzden ola daġ üstü bāġ

[1] ṣamta: ṣumta

7. Eyle gel ẕikre devāmı bihter [ü] behzād ola
Bu vīrān göñlüñ ola kim yapılıp ābād ola
Ey Nihānī kim bu yolda sen gibi şehzād ola
Cān [u] göñlüñ şād olup her ġuṣṣadan āzād ola
Bir ola dā'im Niyāzī gözüñe yaḳın ıraġ

93

Velehu Müşārün İleyhiñ Naṣāyiḥ-i Ḥaḳīḳiyeyi Ḥāvī Ġazel-i Şerīfleridir

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Vech-i mürşidden ledün dersin oḳu gezme ıraġ
Ẓann [u] gümānla niçe bir yalayasın boş çanaġ

2. Nuṭḳ-ı mürşid maġz-ı Ḳur'ān olduġun iḳrār ḳıl
Yoḳ der isen sūy-ı iblīse ḳarīn oldun ocaġ

3. Bu īmān-ı resmī vermez ' āḳıbet hīç saña ṣūd
Gel īmān-ı taḥḳīḳe gir dil evine yaḳ çirāġ

4. Nedürür īmān-ı taḥḳīḳ der iseñ bil yā aḫī
Ḳıl tevellā ehl-i beyte ḳāl [ü] ḳīli et ferāġ

5. Āl-i Süfyāna teberrā et Nihānī dem-be-dem
Düşmeyip dā'im Yezīde ḳılma muḫtell-i dimāġ

ḲĀFİYETÜ'L-FĀ

94

Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ İrşāda Dā'ir Nuṭḳ-ı Hādīleridir

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Gir muḥabbet baḥrine gel bulmaḳ isterseñ ṣadef

Cism ü cānı dost belāsı sehmine eyle hedef

2. Ḳahr [u] luṭfun yek naẓarla gör de aṣlā çekme ġam
Tā bu yolda ümmehāta olasın ḫayr-ı ḫalef

3. Göz ḳulaḳla dil ḳapusun dā'imā mesdūd ḳıl
Tā rıżā-yı Ḫāliḳa ālet ola bu dest [ü] kef

4. Niçe bir ḫubṣ u ḫabā'isle bu dil bī-pāk ola
Pāke er kim pāk olana müjde-i Ḥaḳ *lā-teḫaf*[1]

5. Nesl-i pākiñ rāhına seyr-i sülūk eyle bugün
Tā ḥadīṣiñ maẓharına erişen bulur şeref

6. Niçe bir bu perde-i ᶜār ibn-i Süfyān eyle yār
Oḳumadıñ mı selāmet der-kenār ey bü'l-ḫazef

7. Etme istīnās bularla ḳoyma ḳalbe keṣreti
Şām ile Kūfeniñ iti düşmen-i şāh-ı Necef

8. Kerbelāya ḳıl seyāḥat eyle hacc-ı ekberi
Ḥaḳ yola eden ᶜazīmet etmedi mālın seref

9. Budurur pendi Nihānī dutar iseñ ey püser
Feth ola kenz-i İlāhī olmaya aṣlā ḫasef

[58]

95

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Beşikṭaşlı Şeyḫ Rıżā Efendiyi Taḫmīsleridir

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

---

[1] "Allah'tan **korkma!**" (Tâhâ 20/21; Neml 27/10; Kasas 28/25, 31).

1. Zīver-i şevḳ-i viṣāliñ ḳılalı dilim şikāf
Ḫüsrevi mehriñ şikāf-ı dilde ḳıldı inkişāf
Ġayriyet gitdi aradan yār da oldu i'tilāf
Kaᶜ be-i vaṣla olanlar ārzūmend-i ṭavāf
Eylemezler reh-güẕār-ı ᶜaşḳda bir dem ᶜavāf

2. Put-perestlikten ḫalāṣ ol eresin ser-menzile
Mā-sivāyı terk ḳıl kim varasın her menzile
Münkir-i sırr-ı ṭarīḳat ermez ol ḫar menzile
İttifāḳ-ı reh-ber-i tevḥīd ile er menzile
Reh-zen-i kūy-ı vefādır inḥirāf [u] iḫtilāf

3. Olma mürtedd-i tarīḳat ᶜahdiñe eyle vefā
Verile ecren ᶜaẕīm hem tā bula ḳalbiñ ṣafā
Pīşvāsıdır bu rāhıñ faḫr-i ᶜālem Muṣṭafā
Ġayra baḳma var iken ol māh bedr-i ışṭıfā
Gelmesin ruḫsāre-i ḫurşīd-i ḳalbe inkisāf

4. Şānını *levlāke levlāk*[1] ferr ü şevket eylemiş
Hem *le-mā ḫalaḳtü'l-eflāk*[2] ṣıyt u ṣavlet eylemiş
Ḫoḳḳa-i genc-i dehānın ᶜilm-i ḥikmet eylemiş
Ġoncasın zīb-āver-i destār-ı vaḥdet eylemiş
Lī-maᶜAllāh[3] gülşeninde gülben-i ᶜAbd-i Menāf

5. Rā'ī mer'ī ᶜayn-ı mir'āt remzini sırr eyleyip
Gözdeki gözgü nişānın süz kime mürr eyleyip
Ġurre-i ġayrı bıraḳıp dürre-i ġarr eyleyip
Fāᶜili fiᶜl-i ḫaḳīḳat refᶜ ini cerr eyleyip
Naḥvını maḥv eyledi ẕāta ṣıfāt oldu mużāf

---

[1] "**Sen olmasaydın**, **sen olmasaydın"** (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım." (Hadîs-i kudsî).
[2] "…**felekleri yaratmazdım.**" (Hadîs-i kudsî).
[3] "Allah benimledir" (Arapça ibâre).

6. Sünnetin ṭut ālini sev bulmak isterseñ kemāl
Tā ḥaḳīḳat meşrebinden ermişe vecd-i viṣāl
Var maᶜ ārif bāġcasından ala gör feyż-i nevāl
Ḥilye-i evṣāfa diḳḳatle edip ṣarf-ı ḫayāl
Ḥażret-i Ḥassāna pey-rev oldu kilk-i mū-şikāf

7. ᶜ Ārif-i āgāh-ı dil olan bulur feraḥ-feżā
Bu feżā ᶜ ālemine her kim erer Ḥaḳḳa'l-ḳażā
Bu Nihānī ḫāk-i pāy-ı āl-i nesl-i Murtażā
Etme irḫā-yı ᶜ inān meydān-ı ᶜ aşḳ içre Rıżā
Tā-be-key cür'et ile güstāḫī-i lāf-ı güẕāf

96

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ẕātī Efendiyi Taḫmīsleridir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Şerāyiᶜ bābınıñ her an binā esāsıdır ᶜ ārif
Ṭarīḳat rāhınıñ cānā delīl hüdāsıdır ᶜ ārif
Ledünnī dersiniñ Ḫızrı Hümā ᶜ Anḳāsıdır ᶜ ārif
Ḥaḳāyıḳ baḥriniñ cānā dür-i yektāsıdır ᶜ ārif
Maᶜ ārif gülsitānınıñ gül-i raᶜ nāsıdır ᶜ ārif

[59]

2. Seḫāvetde şecāᶜ atde dil-i[1] dānā muᶜ aẓẓamdır
Neẕāfetde ṣalābetde şebīhi yok müsellemdir
Zekāvetde siyādetde mu'aḫḫar hem muḳaddemdir
Faṣāḥatde belāġatde leṭāfetde mükerremdir
Maᶜ ānī-i ḫafiyyātıñ şehā dānāsıdır ᶜ ārif

3. Nifāḳdan ᶜ ārīdir dānā degildir kimseye ġaddār
Olurlar meskenet içre hem etmez kimseye āzār

[1] dil-i: dil ü

Rumūz-ı ḫayr-ı nāsdırlar denilir bunlara aḫyār
Bular gülzār-ı dehr içre nevālar eylemez iẓhār
Çü gizli manṭıḳu't-ṭayrıñ velī gūyāsıdır ᶜ ārif

4. Ḳonuldu ṭılsım-ı kübrā nihād-ı cism-i Ādemde
Oḳursuñ *ᶜalleme'l-insān* nedir *mā lem ü yaᶜlem*de[1]
Oḳuyup sırr-ı tevḥīdi bula gör fā-i *fāᶜlem*de[2]
Maᶜ ānīden egerçi dem urur çoḳdur bu ᶜ ālemde
Ḫaber bilmez ḥaḳīḳatden hemān esmāsıdır ᶜ ārif

5. Bu ᶜ aşḳile olan teşne tesellīden revān ister
Erişdir dili ᶜ aṭşāna zülāliñden hemān ister
Dili insān-ı kāmilden Nihānī armaġān ister
Maᶜ ārif erleri zīrā ḥayāt-ı cāvidān ister
Müsemmā-yı zamānıñ Ẕātiyā iḥyāsıdır ᶜ ārif

ḪARFÜ'L-ḲĀF

97

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ bī-Miṣl Müstezād-ı Ḥikmet-i Muᶜ tādlarıdır

müstefᶜ ilün müstefᶜ ilün müstefᶜ ilün müstefᶜ ilün
müstefᶜ ilün müstefᶜ ilün

1. Buldu ḥayāt arż-ı nebāt coşdu yine ebḥār-ı ᶜ aşḳ
Her vādīyi enhār eder

2. ᶜ Ulvī süflī buldu necāt nūş eyledi tīmār-ı ᶜ aşḳ
Hep ᶜ arżda iᶜ mār eder

3. Açdı hüviyyetden niḳāb ḳıldı ḫitāb-ı müsteṭāb

---

[1] "**İnsana bilmediğini bildiren** rabbin sonsuz kerem sahibidir" (Alak 96/5).
[2] "**Bil ki** Allah'tan başka tanrı yoktur" (Muhammed 47/19).

ᶜ Uşşāḳını ḫammār eder

4. İḥsān edip yüz dört kitāb fāş eyledi ᶜ esrār-ı ᶜ aşḳ
Nevm ehlini bī-dār eder

5. Reşk etdi cümle kā'ināt buldu liḳā-yı ᶜ āliyāt
Cānāna cān īṯār eder

6. Oldu muḥīṭ-i sāriyāt çaldı ṭabıl mizmār-ı ᶜ aşḳ
Derd ehline ḫoş-kār eder

7. Ṭutdu ṣadā-yı ḥaḳ-nümā bu āyine cilve-nümā
Ṭālib olan pāzār eder

8. Fehm eyle gör maᶜ a-kemā şāhiddurur şehvār-ı ᶜ aşḳ
Mīr ü gedāya cār eder

9. Ġaybü'l-ġuyūb etdi ẓuhūr ḳapladı hep ekvānı nūr
Ẓulmeti tārumār eder

10. ᶜ Ārif eder buñu şuᶜ ūr çünkim odur zünnār-ı ᶜ aşḳ
Mehk-i ezel ᶜ ayār eder

11. Bezm-i ceberūt ẕevḳına rezm-i melekūt şevḳına
Cenāḥ açıp ṭayyār eder

12. Cezm etdi nāsūt ᶜ avḳına dikdi ᶜ alem afşar-ı ᶜ aşḳ
Merdānelik iẓhār eder

[60]

13. ᶜ İlm-i ezel sırr-ı ḳader ḫükm-i ḳażā sūd [u] żarar
Manṣūru ḳayd-ı dār eder

14. Bilmez bu nüktemi her er ancaḳ bilir şuṭṭār-ı ᶜ aşḳ

ᶜAşḳ anı maᶜnīdār eder

15. ᶜArş-ı ᶜalā Sidre-mekān kürsī-i aᶜẓam ᶜālī-şān
Her ānda bir şān var eder

16. Refref ile Kerrūbiyān Vaḥyü'l-Emīn muḫtār-ı ᶜaşḳ
Gāh daᶜvet-i cebbār eder

17. Ḳassām-ı rızḳ ḥuffāẓ-ı şūr ḳābızu'l-ervāḥ-ı Ġayūr
Ẕī-rūḥ olan iḳrār eder

18. Ḥammāl-ı ᶜarş ḥışn[1]-ı ḥaşūr Rıḍvān [u] Mālik nār-ı ᶜaşḳ
Tīmār gāh bīmār eder

19. Cennet naᶜīm ḫuld-ı berīn Kevṣer [ü] Ṭūbā ḥūr-ı ᶜīn
Vuṣlat demin iẕkār eder

20. Ḳaṣr [u] burāḳ dürr-i ṣemīn vildān ḳamu āṣār-ı ᶜaşḳ
ᶜArż-ı cemāl-i yār eder

21. Veyl-i ṭamu ġayyā ᶜaẕāb ḳaṭrān selāsil mār-ı ᶜıḳāb
İlbās eden āh zār eder

22. Zaḳḳūm ḥamīm telḫ [ü] şarāb bu cümlede ıżmār-ı ᶜaşḳ
Maᶜnāda istiḫbār eder

23. Maᶜden ḳalāy avānı zer ḳurşun nuḥās [u] sīm meder
Āhenger [ü] ẕer-kār eder

24. Şems [ü] nücūm semā ḳamer raᶜdile berḳ berf bār-ı ᶜaşḳ
Taḫrīb-i kūh-ı şār eder

---

[1] ḥışn: ḥaşn

25. Fīl [ü] ġanem baḳar feres cemel ḥımār mūr [u] mekes
Taḫmīl içün devvār eder

26. Her birisi olmuş ᶜases bir ḥālile pergār-ı ᶜaşḳ
Ḫiẕmet içün seyyār eder

27. Bādile nār hevā semūm bārān zemistān [u] ġumūm
Gāhī fenā gāh var eder

28. Leyl ü nehār bustān-ı fūm ḳurmuş ṭuzaġ [u] dār-ı ᶜaşḳ
Devrile bī-ḳarār eder

29. Maḫlūḳ-ı baḥr [ü] berr hep vaḥşī sübāᶜ şücāᶜ hereb
Pençe atıp çār-pār eder

30. ᶜUrbān ᶜAcem Türk [ü] ᶜArab maḥkūm [u] bend ışdār-ı ᶜaşḳ
Ḫaḳ-bīn ulü'l-ebṣār eder

31. Ṣaḥrā [vü] daġ [u] taş aġac ẓulmet duḫān nūr-ı sirāc
Gāh nūr gāhī nār eder

32. Loḳmān Felāṭūn [u] Lecāc İskendereş güftār-ı ᶜaşḳ
Mā'ü'l-ḥayāt hüşyār eder

33. Ḫāṣıl kelām doġru peyām resūl nebī velī enām
Muḳarrebīn ebrār eder

34. Cinn [ü] şeyāṭīn ṣubḥ [u] şām saṭr eylemiş eşᶜ ār-ı ᶜaşḳ
Eşrār gāh aḫyār eder

35. Müfessirīn muḥaddiṯīn mü'ellifīn [ü] vāᶜ iẓīn

Fevz[1] [ü] necāt iẓhār eder

36. Mübeşşirīn [ü] ḫāsirīn gird-ābına düşvār-ı ᶜaşḳ
Ḥırmān-ı ehl-i nār eder

37. Tersā ᶜĪsī vü Mūsevī hep cümleten kenīsevī
Ehl-i caḥīm füccār eder

38. Rīḥ ile gāh Belḳīsevī ṣayd eyledi serdār-ı ᶜaşḳ
Anı ṣāḥib-vaḳār eder

[61]

39. Deryā-yı bī-kerāndurur Yunān ile Süryāndurur
Lüġatini ikṣār eder

40. Sulṭān-ı ᶜizz [ü] şāndurur ceyş-i emīr sālār-ı ᶜaşḳ
Taᶜẓīm-i tācidār eder

41. Yezīdi vü Mervānı da Süfyānı vü nā-dānı da
Laᶜnet ile yād-gār eder

42. Hindū-yı ibn-i zānīde ġaddār vü mekkār-ı ᶜaşḳ
Bī-raḥm hem bī-ār eder

43. Muᶜtezile vü Ḫāricī Cebriyye ile Rāfiżī
Taᶜannüdīn her-bār eder

44. Çekdi ᶜinān-ı rāyiżi nār-ı dūzaḫa mār-ı ᶜaşḳ
Bi'ṭ-ṭavᶜ iḫtiyār eder

45. Mümkün müdür tekmīl demek keç-rūlara çekme emek
Cīfe ile ifṭār eder

---

[1] fevz: füvz

46. Bilmez olar nān ü nemek inkāra çekmiş dār-ı ᶜaşḳ
Maṣlūb edip murdār eder

47. Fehm eylediñse ḥāli sen ol mü'min-i ḫulḳ-ı ḥasen
Ol Ḥaydar-ı Kerrār eder

48. Ṭaḳ boynuña teslīm resen çek tīġ-ı ẕü'l-feḳār-ı ᶜaşḳ
Müslim-i Teberdār eder

49. Ḥamd olsun ol Allāha kim ḳoyduḳ seri bir rāha kim
Nihāniyā par par eder

50. Yed ṣunduḳ şol dergāha kim pīr-i bahā ḫünkār-ı ᶜaşḳ
Rūḥu'l-Ḳudüs Tatar eder

98

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Maḳām-ı Nefs-i Muṭma'inneye Maḫṣūṣ Esmā-i İlāhiyeniñ Ẕevḳ-ı Maᶜ neviyesini Mutażammın Nuṭḳ-ı Mürşidāneleridir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Ne ḫoş maᶜnāya uġradım şehā ᶜirfān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ
Rumūz-ı pīre baġladım rehi erkān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ

2. Ḳılanlar rābıṭa ḳalbin ḥużūr-ı Şāh-ı Merdāna
Erişdi ceẕbe-i Ḥaḳḳa odum mihmān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ

3. Tecemmuᶜ ḳıldı ᶜaşḳ ehli çalındı def ḳudūm [ü] ney
Oḳundu maġz-ı Ḳur'ānī dedi semᶜān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ

4. Kelāmu'llāhı nāṭıḳdır bu esrāra olan vāsıl

Īmān-ı resm maḥv oldu görüñ[1] īḳān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ

5. Çeküben ṣaḥv ile maḥvı Nihānī düşdü sekrāna
Ne ġam var ḫavf-ı berzaḫdan ki lā-ḫavf şān-ı Ḥaḳdır Ḥaḳ

99

Der-Sitāyiş-i Sulṭān-ı Ṭarīḳ-ı Naḳş-bendiyye Uṣūlehā Ḳuddise Sırruhu Velehu Müşārün-İleyh

4+3=7, 5+2=7

1. Pīrim şāhım sulṭānım
Naḳşıbendī şāh-ı ᶜaşḳ
Erkānına ḳurbānım
Naḳşıbendī rāh-ı ᶜaşḳ

2. Girdim şükür rāhına
Erdim ᶜizz ü cāhına
Aᶜvān [u] hem enṣārım
Naḳşıbendī māh-ı ᶜaşḳ

3. Ser-ṭarīḳdir ṭarīḳı
Gel ol mürīd ṣadīḳı
Nūş et mā-i raḫīḳı
Naḳşıbendī cāh-ı ᶜaşḳ

4. Āb-ı ḥayāt bundadır
Ḳand-i nebāt bundadır
Fevz [ü] necāt bundadır
Naḳşıbendī hem-rāh-ı ᶜaşḳ

[62]

[1] görüñ: gören

5. Tertīb-i ḫatm-i ḫˇāce
Maḫṣūṣ aña ey ḫoca
Pāyesi ᶜ arşdan yüce
Naḳşıbendī şeh-rāh-ı ᶜ aşḳ

6. Şevḳile ṭālib olan
Nefsine ᶜ ġālib olan
Odur irşādı alan
Naḳşıbendī ṣadr-rāh-ı ᶜ aşḳ

7. Sende Nihānī cānı
Eyle bu yolda fānī
Ḥażret-i pīri ṭanı
Naḳşıbendī gül-cāh-ı ᶜ aşḳ

100

Velehu Müşārün İleyhiñ Ẕātī Efendi Ḥażretlerini Taḫmīs-i Mürşidāneleridir

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Lāne yapdı dilde çün ālāy-ı ᶜ aşḳ
Kendin iẓhār eyledi kālā-yı ᶜ aşḳ
Zeyn-i ezhār eyledi lālā-yı ᶜ aşḳ
Cāna erdi çün nidā-yı nāy-ı ᶜ aşḳ
Düşdü dil şehrine hūy [u] hāy-ı ᶜ aşḳ

2. Naġme-ḫānlar açdı ᶜ aşḳdan bir kitāb
Okuyup devr etdi ḥaḳḳānī şarāb
Sūz-ı sāzla oldu cigerim kebāb
Bu vücūdum milkini ḳıldı ḫarāb
Çün temevvüc eyledi deryā-yı ᶜ aşḳ

3. Oldu bāᶜ iş ẕāt-ı vaḥdet lemᶜ ine

Merḥamet ḳıldı bu çeşmim demᶜ ine
Geldi maḥbūb cemm-i vuṣlat cemᶜ ine
Perr ü bāl yaḳdı cemāliñ şemᶜ ine
Ḳāf-ı ḳalbimde bugün ᶜ Anḳā-yı ᶜ aşḳ

4. Ḳıldı pāy-taḫt gönlümü ol rūyu aġ
Leşker-i aᶜ dāyı eyledi yasaġ
Gitdi firḳat ḫasta ḳalbim oldu saġ
Şāh-ı ᶜ aşḳ gönlümde kurdu bir otaġ
Oldu gönlüm ḫānesi me'vā-yı ᶜ aşḳ

5. Ḥamdüli'llāh ḳalmadı ḥüzn-i taᶜ ab
Olmuşuz evlād-ı Âle biz şuᶜ ab
Cemᶜ ḳıldıḳ Türki ᶜ Acem hem ᶜ Arab
Mā-cerā-yı bī-nihāyetdir ᶜ aceb
Zümre-i ᶜ uşşāḳda bu ġavġā-yı ᶜ aşḳ

6. Aṣlını bilse kişi ḫoş-ḥāl olur
Ḫıżra mürīd olsa ledünnü bulur
Pāk eden mir'ātini Ḥaḳḳı görür
Bu ne fetvāya ne taḳvāya gelir
ᶜ Aḳl [ü] naḳle ṣıġmadı ṣaḥrā-yı ᶜ aşḳ

7. ᶜ İlm-i vehbile kimin eder fünūn
Kimi şāriḥ kimisi yazar mütūn
Kimi hüşyār kimisi şeydā cünūn
ᶜ Āḳıl ü dānāları eyler zebūn
Niçesin Mecnūn eder Leylā-yı ᶜ aşḳ

[63]

8. Sendedir beyt-i Ḫudā dört ġūşeli
Eyleme beyt-i dili endīşeli
Bu Nihānī sūz-ı ᶜ aşḳda bişeli
Sen de bu ġavġā-yı ᶜ aşḳa düşeli

Olduñ ey Ẕātī ᶜaceb rüsvā-yı ᶜaşḳ

101

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Naṣīḥat-ı Ḥaḳīḳiyeyi Ḥāvī Nuṭḳ-ı Teşrīfleridir

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Defter-i ᶜuşşāḳa seyr et kendiñi gör yāre baḳ
   Anda ismiñ ḳaydı yoḳsa derdiñe bir çāre baḳ

2. Defter-i ᶜuşşāḳa ḳayd olmaḳ degil āsān ola
   Külbe-i aḥzāna girip derdle āh ü zāre baḳ

3. Āl-i evlāda tevellā virdine eyle devām
   Āl-i süfyāne teberrā eyle bir ḫoş-kāre baḳ

4. Ḳoyma ol ḳavm-i sefīhiñ ḥubbunu dilde amān
   Şübhe-i şükrden ḫalāṣ ol Manṣūr isen dāre baḳ

5. Ṭut Muḥarremde sıyāmı eyle mātemle ᶜazā
   Eşk-i pür-ḫūn dök gözüñden yaḳ sīneñi nāre baḳ

6. Oḳunur diñle menāḳıb-ı Ḥüseyn-i Kerbelā
   Bir ālāy maġbūn içinde gezmegil āvāre baḳ

7. Nefsiñe maġlūb olup bī-hūde rūzuñ[1] geçdi vāh
   Yā niçe tābiᶜ olupsun Ḥaydar-ı Kerrāre baḳ

8. Dilde daᶜvā-yı güẕāfiñ uymadı efᶜāliñe
   Ölmeden sen ḫayr-ı ümmet Aḥmed-i muḫtāre baḳ

[1] rūzuñ: rūzıñ

9. Nāmıñı dervīş ṭarīḳat ehliyem deyü gezip
Serserī ḫod-bīn ecānib verdigiñ iḳrāre baḳ

10. Ḥaḳ budur farż-ı ṭarīḳat ṭutmayan bed-nām olur
Görmeyen bugün ne gündür ol bāġī eşrāre baḳ

11. Maḳᶜad-ı ṣıdḳa erişen bu sözüm taṣdīḳ eder
Yoḳsa hīç teʾṯīr eder mi ol şaḳī inkāre baḳ

12. Böyledir pendi Nihānī āşikār etdi anı
Sevmeyiz Mervāniyānı girmeyiz biz ᶜāre baḳ

ḲĀFİYETÜ'L-KĀF

102

Velīyy-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ḥażret-i Ġavṯü'l-Aᶜẓam Şeyḫ ᶜAbdü'l-Ḳādir Ḳuddise Sırruhu el-Bāhir Efendimiz Ḥażretlerini Şitāyişi Ḥāvī Nuṭḳudur

4+3=7, 5+2=7

1. Cānım fedā rāhına
Pīrim ᶜAbdü'l-Ḳādiriñ
Yüz sürem dergāhına
Pīrim ᶜAbdü'l-Ḳādiriñ

2. Cedd-i pākīdir ᶜAlī
İḳrārım budur belī
Keşf-i bürhān-ı celī
Pīrim ᶜAbdü'l-Ḳādiriñ

3. Āl-i nebī nā'ibi
Sırr-ı erkān ṣāḥibi
Ḥaşra gelmez ṭālibi
Pīrim ᶜAbdü'l-Ḳādiriñ

4. Raḳbe-i cümle velī
Taḥt-ı ḳademde belī
Ceddi Muḥammed Alī
Pīrim ᶜ Abdü'l-Ḳādiriñ

5. Böyle bir ᶜ ālī-himem
Bulunmaz miṣli ᶜ adem
İṣrine git çekme ġam
Pīrim ᶜ Abdü'l-Ḳādiriñ

6. Veliyyu'llāh dediler
Ḫādim ḳırḳlar yediler
Ḳadrin bilmez gidiler
Pīrim ᶜ Abdü'l-Ḳādiriñ

7. Ṣāḥib-ᶜ alem kerāmet
Mürşid-i Ḥaḳḳ ᶜ alāmet
Şānına ḳıl riᶜ āyet
Pīrim ᶜ Abdü'l-Ḳādiriñ

[64]

8. Kim ede medḥin anıñ
Nūru iki cihānıñ
Bendesi ol sulṭānıñ
Pīrim ᶜ Abdü'l-Ḳādiriñ

9. Nihānī gibi gedā
Çoḳdur ḳapuñda şehā
Var mı emṣāli daha
Pīrim ᶜ Abdü'l-Ḳādiriñ

103

Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ṣıfat-ı Mürşid ve Sülūk-i Tevḥīd-i Ṭarīḳat ve Ḥaḳīḳat Olan Mürīdānıñ Aḥvālini Mübeyyen Nuṭḳ-ı Reşādetleridir

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Ehl-i tevḥīd olmaġa insān gerek
   Merd-i dānā olmaġa bürhān gerek
   Bezm-i elest ᶜahdini nisyān eden
   Anı uyandırmaġa ᶜirfān gerek

2. Ḥaḳ buyurdu *eyyühe'n-nās itteḳu*[1]
   Der-ᶜaḳab te'kīd edip *ve ibteġu*[2]
   Mürşide irmekdürür *lā-taḳneṭū*[3]
   Rāh-ı Ḥaḳda bir ᶜazīz pīrān gerek

3. Mürşid oldur aṣlı seyyid pāk ola
   Hem seḫī vü hem şecīᶜ bī-bāk ola
   Āl-i evlādıñ izine ḫāk ola
   İntisābı ol Şāh-ı[4] Merdān gerek

4. Yed-i ṣaḥīḥle sülūku farḳ ede
   Tā ḥicābı mā-sivāyı ḥarḳ ede
   Sālike vaḥşet deminde berḳ ede
   Ehl-i temkīn hem vaḳār hem şān gerek

5. Nesl-i pāk-i Murtażādan olmayan
   Şarṭ-ı neseb z̲evḳ-i ḥaseb bilmeyen
   Māh-ı mātem ṣavm-ı ᶜazā ḳılmayan
   Boynuna tīġ urmaya Selmān gerek

6. Münkir olursa ṭarīḳat farżına
   Müsteḥabb-ı hem-sünen hem marżīne

---

[1] "Ey **insanlar takva sahibi olun**…" (Nîsâ 4/1).
[2] "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ona yaklaşmaya vesile **arayın**…" (Mâide 5/35).
[3] "Allah'ın rahmetinden **ümit kesmeyin**." (Zümer 39/53).
[4] Şeh-i: şāh-ı

Bā-ḫuṣūṣ ter-dāmen ise ᶜ ırżına
Aña mürīd olmaġa merdān gerek

7. Bilmeye mebde nedir yāḫud meᶜ ād
Hem *leḳad kerremnā*[1] da nedir murād
Fitneye bāᶜ iş olup ede fesād
Kendi şeyṭān nā'ibi süfyān gerek

8. Ehl-i Ḥaḳ kitābına inanmaya
Hem resā'il [ü] dīvāna ḳanmaya
Ehl-i faḫra ḫayr-ı şānū şunmaya
Aña me'vā edrek-i nīrān gerek

9. Merd-i meydān ol Nihānī var yürü
Bād-pāya ulaşamaz ḫar yürü
Var Ḥüseynī Caᶜ ferī ol cār yürü
Yed yede yed Ḥaḳḳa der-peymān gerek

104

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ādāb-ı Sālikini Ḥāvī Naṣīḥat-i Mürşidāneleridir

4+3= 7

1. Mürşidine tām gerek
Īmān [u] iḳrār sālik
Tābiᶜ -i imām gerek
Erkān [u] eṭvār sālik

2. Çekmeye ḳayd-ı dünyā
Ola şaydından rehā
Ḥaḳdan gelene rıżā

[1] "**Andolsun** biz insanoğluna **şan, şeref ve nimetler** verdik…" (İsrâ 17/70).

İᶜ lān-ı ezkār sālik

3. Nām u nengden geçmeli
ᶜ Aşḳ oduna basmalı
Dost kūyuna uçmalı
Bürhān-ı esrār sālik

[65]

4. Münkir ile ülfetden
Vazgeç rūḥa sıḳletden
Uyanmalı ġafletden
İḥsān-ı ebrār sālik

5. Ẕikre devām etmeli
Doġru yola gitmeli
Mürşid emrin ṭutmalı
Şāyān-ı aḫyār sālik

6. Nādānlara uyanlar
Varmaz yola yayanlar
Efᶜ ī ᶜ aḳreb çayanlar
Nīşdān-ı eşrār sālik

7. Söyle ey Nihāniyā
Böyle sālik ḳanı yā
Bend olmuşlar fāniyā
Ḫüsrān-ı bī-ᶜ ār sālik

105

Velehu Müşārün İleyhiñ Ẕātī Efendiyi Taḫmīs-i Şerīfleridir

mefᶜ ūlü mefāᶜ īlün mefᶜ ūlü mefāᶜ īlün

1. Derdiñle bu ġamnāki sūzāneye dönderdiñ

Bu dīde-i nemnāki çeşmāneye dönderdiñ
Ḳurduñ bu dile tennūr aş-ẖāneye dönderdiñ
ᶜAşkıñla bu uşşāḳı şāhā neye dönderdiñ
Şemᶜ-i ruẖuña ḳarşu pervāneye dönderdiñ

2. Zülfüñ aġına göñlüm bend oldu bīmār etmez
Müşküñ būyundan aña bir ẖoşca tīmār etmez
İçdim lebiñ suyundan ammā ki ẖumār etmez
Bir laḥẓa göñül sensiz ey Leylā ḳarār etmez
Āẖir beni Mecnūnveş dīvāneye dönderdiñ

3. Ne zühd [ü] s̱iḳātim var ne remz [ü] nikātım var
Ne şān [u] ṣıfātım var ne faż̇l [u] naᶜatım var
Ne ṣabr [u] s̱ebātım var ne fevz [ü] necātım var
Ne ṣavm [u] ṣalātım var ne ḥacc [u] zekātım var
Zāhidler arasında bīgāneye dönderdiñ

4. Gamzeñle sīnem deldiñ tīġı başıma çaldıñ
Men vāh dedim[1] güldüñ meh-tāb-ı ṣafā bulduñ
Bī-çāreligim bildiñ maḥv etmek içün geldiñ
Gör baña neler ḳıldıñ ġurbet iline ṣaldıñ
Hep varlıġımı aldıñ vīrāneye dönderdiñ

5. Rūy u ruẖuñuñ oldum ben derdile müştāḳı
Ol ẖāl [ü] leb [ü] dendān mest eyledi ᶜuşşāḳı
Ebrū-yı zeneẖdānıñ bend eyledi āfāḳı
Laᶜl-i lebiñi bir kez suñduñ bize ey sāḳī
Gūyā ki ayılmaz bir mestāneye dönderdiñ

6. İlm-i ezelī ẕevḳı bu milk-i dili ṭoylar
Leyki anı münkirdir bu zaġile dü-rūylar

[1] dedim–: dedim sen

Bī-āḳl [u] şuᶜ ūr etdi Nihānīyi ḫūb-rūlar
Her kime ḫaber ṣorsam sekrānsın deyü söyler
Bu Ẕātī-i ednāyı mey-ḫāneye dönderdiñ

106

Velehu Müşārün İleyh Der-Vaṣf-ı Tevḥīd-i Ẕātī vü Ṣıfātī

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Menem bugün bu meydānda erenler şāhı tevḥīdiñ
Gören görür bilen bilir menem şeh-rāhı tevḥīdiñ

2. Bi-ḥamdi'llāh baña mūnis olupdur ẕikr-i Ḥaḳḳānī
Menem ẓāhirde bāṭında pīrimdir rāhı tevḥīdiñ

[66]

3. Ezelden Naḳşī rengimdir boyandım renge naḳş oldum
Eger iḳrāra ṭālibseñ menem dergāhı tevḥīdiñ

4. Belādan feyż naṣīb alan ṣıfātımdan oḳur maᶜnā
Müsemmāsını fehm eyler görür men māhı tevḥīdiñ

5. Īmān-ı resmī taḳlīdin edem derseñ eger taḥḳīḳ
Mücerred men muḥiḳḳıyem muḥaḳḳaḳ cāhı tevḥīdiñ

6. V'eger inkāra rāġıbsen saña resmī īmān besdir
Maḳāmı derk-i esfeldir münāfıḳ ḫāhı tevḥīdiñ

7. *Hüve'l-bāṭın* Nihān edem *hüve'ẓ-ẓāhir*[1] ᶜayān oldum
Bilā-reyb ü gümān oldum emīnu'llāhı tevḥīdiñ

---

[1] "**O**; evvel ve âhir, **zâhir ve bâtındır**." (Hadid 57/3).

107

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Beşikṭāşī Rıżā Efendiyi Taḫmīs-i Laṭīfāneleridir

mefā[c]īlün mefā[c]īlün mefā[c]īlün mefā[c]īlün

1. Çalındı kūs-ı rıḥlet sen fenādan geçmediñ gitdiñ
Düşüben dāmene nefsiñ hevādan geçmediñ gitdiñ
Saḳīm-i müstaḳīm bir merḥabādan geçmediñ gitdiñ
Libās-ı faḫrile ḥubb-ı sivādan geçmediñ gitdiñ
Bu yolda zāhidā [c]ucb u riyādan geçmediñ gitdiñ

2. Geyüben saḫtiyān libās [c]aceb ḥaml-i meşīn olduñ
Gezip ḥayvān ṣıfat daġda n'edem ekl-i ḫaşīn olduñ
Velākin bilmediñ nefsiñ anıñla hem-nişīn olduñ
[c]İbādet şālını ber-dūş edip mescid-nişīn olduñ
Tecerrüd ḥücresinde būriyādan geçmediñ gitdiñ

3. Bilip ebced kebīrinden ḥesāb fāl eylediñ ammā
Muṭalsımlar yazıp tesḫīr içün al eylediñ ammā
Niçe sāl [c]ömr-i nā-hemvār saña ḥāl eyledin ammā
Riyāżet pūtesinde kendiñi ḳāl eylediñ ammā
Hevā-yı ḥall-i[c] aḳd ü kīmiyādan geçmediñ gitdiñ

4. Oluban nefsiñe maġlūb [c]aceb ihlāk olup ḳaldıñ
Bozuldu aḥsen-i taḳvīm ayaḳda ḫāk olup ḳaldıñ
N'içündür ṭīb ü ṭāhirken neces bī-pāk olup ḳaldıñ
Dürūġ-ı maṣlaḥat-āmīz ile dekkāk olup ḳaldıñ
Fünūn-ı Bū-[c] Alīveş sīmiyādan geçmedin gitdiñ

5. Ẓavāhirde beli zünnārīden hem deyrden geçdiñ
Gözüñde kuḥl seriñ ebyaż ki dehr[d]e seyrden geçdiñ
İçinde ḥubb-i māl [ü] cāh ki mümsik ḫayrdan geçdiñ
Reh-i ḫavf [u] recāda ārzū-yı ġayriden geçdiñ

Der-i ehl-i sivāya ilticādan geçmediñ gitdiñ

6. Metāᶜ-ı dehr-i dünyā ehl-i ᶜuḳbāya ḫalā oldu
Leᶜib lehvün tefāḫür[1] olduġu Ḥaḳdan ṣalā oldu
Tecerrüd eyleyen erler erip Ẕāta ᶜalā oldu
Dilā destār-ı tācıñ başıña bār ü belā oldu
Bilā-şāhid bu köhne iddiᶜādan geçmediñ gitdiñ

[67]

7. *Ḳasemnā*[2]ya olan rāżī düşer mi gör bu gird-āba
Eder her emrini tefvīż ġanī Ḫālıḳ-ı[3] vehhāba
Der-i iṣnā-ᶜaşerden ᶜġayrı etmez ilticā bāba
Vesīle eyleyip zühd ü ṣalāḥı devr-i ebvāba
Ridā vü ṭaylasānile ᶜaṣādan geçmediñ gitdiñ

8. Degilsin ḳısmete rāżī derūnuñ ḥubb [u] sevdāda
Ḥased buġzun ṭamaᶜ kibr ü riyā vermiş seni bāda
Diliñ ẓāhirde *illā*da velī ḳalb dā'imā *lā*da
Neden geçdiñse geçdiñ reh-güẕār-ı ᶜaşḳ-ı Mevlāda
Der-i devlet-medār-ı evliyādan geçmediñ gitdiñ

9. Ṭaḥaddurla mecālisde beyān eder maḳāmātı
Gören ṣanır naẓarında bütün iḳlīm tamāmātı
Velī enfinde yoḳ meşmūm ne bilir şemm-i şammātı
Tevācüdle taṣavvufda edersin ṣaṭḥ [u] tāmmātı
Velī ẕemm-i ṭarīḳ-i aṣfiyādan geçmediñ gitdiñ

10. Murādım merdüme ᶜibret degilven nāḳil ü ġıybet
Tamām oldu bu taḫmīsāt edelim āḫire nehżat[4]

---

[1] "Bilin ki dünya hayatı, **bir oyun, bir eğlence**, bir gösteriş, aranızda **bir övünme**dir" (Hadîd 57/20).
[2] "Dünya hayatında onların geçimliklerini biz **paylaştırdık**…" (Zuhruf 43/32).
[3] Ḫālıḳ-ı: Ḫālıḳ u
[4] nehżat: nühżat

Nihānīye ᶜayān oldu rumūz-ı ᶜālem-i[1] ḥayret
Seni irşād içün meydān-ı tevḥīde eder daᶜvet
Ḳadem-rence ḳılup bāb-ı Rıżādan geçmediñ gitdiñ

ḲĀFİYETÜ'L-LĀM

108

Müselsel Naᶜt-ı Şerīf Velehu Müşārün İleyh Der-Münācāt-ı Ḥażret-i Resūl ᶜAleyhi's-selām

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Bende-i dil-ḫasteyem dermāna geldim yā Resūl
   Dermāna şāyesteyem Loḳmāna geldim yā Resūl

2. Loḳmāna ḥikmet verildi sendedir aṣl-ı ᶜulūm
   ᶜİlm-i ledün dersini ᶜirfāna geldim yā Resūl

3. ᶜİlm-i ledün Ḫıżra iᶜṭā oldu ṣūrīde velī
   Sen maᶜānī kānısın iḥsāna geldim yā Resūl

4. Çünki meftūḥdur der-i iḥsānıñ ᶜāṣī ümmete
   Āsitāne yüz ṭutup erkāna geldim yā Resūl

5. Sensin erkān ṣāḥibi ben bende-i nāçīziñem
   Nāçize eyle şefāᶜat kāna geldim yā Resūl

6. Baḥr-i kāndan behremend eyle bizi yā seyyidī
   Defter-i evlāda ḳayd et şāna geldim yā Resūl

7. Bu Nihānī şānıñı iᶜlāna ruḫṣat istedi
   Emriñe mevḳūf olan āmāna geldim yā Resūl

---

[1] ᶜālem-i: ᶜālem ü

109

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Kendi Ẕāt ü Ṣıfāt Kemālini Taᶜrīfi Ḥāvī Nuṭḳ-ı **Şerīfleridir**

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Öyle bir dānā-yı ᶜaşḳım ᶜilmime ermez ᶜuḳūl
   Keşf olup ẕevḳ-i maᶜānī gönlüme ḳıldı nüzūl

2. Her ne kim tasṭīr olupdur levḥ-i maḥfūẓda ᶜayān
   Maᶜnevīsin etdi taᶜlīm baña ol zevcü'l-Betūl

[68]

3. Hem ṣerādan tā Süreyyā oldu ẓāhir cümlesi
   Nuṭḳumu tefhīm edemez oḳuyan fıḳh [u] uṣūl

4. ᶜİlm-i tevḥīdile bildim ẕevḳimi vicdānımı
   Yoḳsa ẓāhir ḫoca senden görmedim naḳl-i nuḳūl

5. Cedd-i pākim Ḥācī Ḥāmid Ḥalvetīdir Ḥaydarī
   Bīᶜatimdir Naḳşiye çün Bekdaşīyem ey oġul

6. Teslīmim Āl-i ᶜabāya iḳrārım işnā-ᶜaşer
   Çār-yāriñ sırrı bende baḳma yanlış ey fużūl

7. Bu Nihānīden nihānen ᶜaks eder mekşūf-ı rāz
   Ẕāt-ı Ḥaḳda ḥaşr olanlar eyledi nuṭḳuñ ḳabūl

110

Velehu Müşārün İleyhiñ Ṭālib-i Ṣādıḳını İrşādı Ḥāvī Tenbīhāt-ı Ḥaḳīḳiyeleridir

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Bāde iç gerçek yediyle şevḳile ḫammārī ol

Ḫāb-ı ġafletden uyanıp ẕevḳile hüşyārī ol

2. Gezme bī-hūde ᶜanāṣır gird-ābında çizginip
Verd-i ḫāre dolaşıp ḳalma yürü gülzārī ol

3. Bu ḳafesde murġ-ı rūḥu niçe bir ḫaps edesin
Niçe bir mescūn yatasıñ çıḳ ḥabisden ᶜārī ol

4. Rūḥu tenden nite taḫlīs eyleyem derseñ eger
Tene ḳuvvet verecek edvātden var arı ol

5. Erbaᶜ īn ile riyāżet pūtesinde ḳall olup
Ekl [ü] şurbuñ eyle taḳlīl dāḫil-i ibrārı ol

6. Tezkiye-i nefs ile eyle ṣıfātı taṣfiye
Ḳalbiñi mir'āt-ı rūḥ et ᶜārif-i şeṭṭārī ol

7. Taḫliye-i rūḥ ile olur Nihānī ḫoş-azād
Gir Melāmīye yoluna nāzenīn ḫünkārı ol

111

Velehu Müşārün İleyḥiñ Nā-dānı İntibāh ü İrşādı Ḫāvī Nuṭḳlarıdır

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Sen beni āzürde-ḥāl etmek dilersiñ etme gel
Ḫaḳḳı ḳoyup bāṭıla gitmek dilersiñ gitme gel

2. Niye geldiñ bu fenāya ne tedārik eylediñ
Ne yüz ile ḫażrete yetmek dilersiñ yetme gel

3. Ḫaḳ seni bu ᶜāleme tevḥīde irsāl eyledi
Ne oḳuduñ diñlediñ n'etmek dilersiñ n'etme gel

4. *Men ᶜarefe nefsehu fe-ḳad ᶜarefe Rabbehu*[1]
Remzini iẕᶜān ile ṣatmaḳ dilersiñ ṣatma gel

5. Rabbini bilmekdürür nefsiñ ṣıfātın redd bil
Bir ḳuru güẕāfile atmaḳ dilersiñ atma gel

6. Sen bu ᶜilm-i ẓāhiriñ bildiñ mi ṣandıñ ey cünūn
Sen dürūġu ṣādıḳa ḳatmaḳ dilersiñ ḳatma gel

7. Gel Nihānī mektebiñden dersiñi ezber edip
Nefsiñe maġrūr olup yatmaḳ dilersiñ yatma gel

112

Velehu Müşārün İleyh der- Münāẓara vü Mülāṭafa-i Dil

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Söyle ey dil yārdan ibā mı etdiñ söyle gel
Yoḫsa meyden kendiñi iḫfā mı etdiñ söyle gel

[69]

2. Ḥüsn-i ḥāliñ var idi mey-ḫor elinden bādeyi
Nūş edip maḫmūr olup ifnā mı etdiñ söyle gel

3. Gülsitān-ı kūy-ı ᶜaşḳa per ṣalup olduñ nihān
Ġonca-fem aç bülbülü şeydā mı etdiñ söyle gel

4. Bār [ü] kārı defᶜ [ü] refᶜ etmekdedir ṭavrıñ seniñ
Şimdi der-āġūş bir zībā mı etdiñ söyle gel

5. Bu Nihānī ḫāmesi hep şaḳa-i şiᶜr ey perī
Ey dil-i pür-güfteyi aᶜlā mı etdiñ söyle gel

---

[1] "Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir" (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/262)

113

ᶜAzīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Nāẓım-ı Kerbelā ve Miᶜrāc-ı Nebī Mü'ellif ü Nāẓımı Bulunan Ehlu'llāh-ı Kirāmdan Dārendeli Zāᶜim-zāde Ḥasan Beḳāyī Ḥażretleriniñ Bir Nuṭḳunu Tanẓīr-i Pür-ᶜ İbretleridir

6+5=11, 4+4+3=11

1. Baṣīretle naẓar ḳıldım cihana
   Kimi yaḫşi kimi yamana mā'il
   Kimi müşrik kimi düşmüş gümāna
   Kimi ḫāliş muḫliş īmāna mā'il

2. Kimisi ġurbeti iḫtiyār etmiş
   Kimisi yerinde ber-ḳarār etmiş
   Kimi şādān kimi āh [ü] zār etmiş
   Kimi kemer-beste miyāna mā'il

3. Kimisi zūr ile ġayūr olupdur
   Kimisi zerine maġrūr olupdur
   Kimi ᶜaşḳu'llāhdan mehcūr olupdur
   Kimisi ṣādıḳdır pīrāna mā'il

4. Kimi nefse uymuş gezer hevāda
   Kimi süvār[1] kimi ḳalmış piyāde
   Kimisi aldırmış yārini yada
   Kimisi vuṣlat-ı şebāna mā'il

5. Kimisi ḫarc eder mālın bināya
   Kimisi meyl eder ḥarām zināya
   Kimi itlāf eder ᶜömrün fenāya
   Kimi cemāl kimi cināne mā'il

[1] süvār: sīvār

6. Kimisi sūḫtedir kimi lā-edrī
Kimi muᶜ tezile kimisi cebrī
Kimisi aᶜ mādır göremez bedri
Kimisi bīnādır ᶜ irfāna mā'il

7. Kimisi cīfe-i dünyāya kilāb
Kimi ḫaṭā eder kimisi ṣavāb
ᶜ Ālemde bulsaydı bir ṣādıḳ aḥbāb
Nihānī olmazdı bir cāna mā'il

ḲĀFİYETÜ'L-MĪM

114

Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād-ı Cenāb-ı Ḥaḳ Celle Celālühu

müstefᶜ ilün müstefᶜ ilün

1. Ey Ḫālık u ḥayy ü ḳadīm
Estaġfiru'llāh el-ᶜaẓīm[1]
ᶜ İşyānıma oldum nedīm
Min külli mālā yestaḳīm[2]

2. Ẕenb ü ḫaṭā kārdır baña
Nefs [ü] hevā yārdir baña
ᶜ Afüv düşüpdür şānıña
İsmiñdir Raḥmānü'r-Raḥīm

3. İblīs ḳomaz beni bana
Doġruca varam rāhıña
Ṭutdum ümīd iḥsānıña
Yā Rab beni ḳılma le'īm

---

[1] "Yüce Allāh'tan af dilerim." (Yılmaz, 2013, s. 140).
[2] "Doğru olmayan her şeyden" (Arapça ibâre).

[70]

4. Şirā ḳılıp nefsimizi
   Vaᶜ d eylediñ ᶜ afvımızı
   Yā Rab ᶜ itāb etme bizi
   Bi-ḥaḳḳ-ı Ḳur'ān-ı Kerīm

5. Müᶜ min deyü ad eylediñ
   Müslim deyü yād eylediñ
   Sen bizi īcād eylediñ
   Sunᶜ uñdurur kār-ı ḳadīm

6. Ġaffār sen Settār sen
   İḥsān ḳıl ḫulḳ-ı ḥasen
   Bi-ḥürmet-i İmām Ḥasan
   Atı ṣırāṭın müstaḳīm

7. Nihānī vü ābāsını
   Ve ümmehāt ebnāsını
   Ġufrānile sil pāsını
   Rıżāñ ile eyle ḳavīm

115

Velehu ᶜ Azīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ İmāmān-ı Düvāzdeh Ḥażretlerine Olan Ḥüsn- i İᶜ tiḳādāt ü Müdālāt ile Evṣāf-ı Şerīflerini Ḥāvīdir

faᶜ ilātün faᶜ ilātün faᶜ ilātün faᶜ ilün

1. Ḥamdüli'llāh ben muḥibb-i ḫānedān-ı Ahmedim
   Terk-i ser ḳıldım yolunda cāvidān-ı emcedim

2. Hem tevellā eylerem her rūz [u] şeb evlādına
   Şāh-ı Merdān Şīr-i Yezdān Murtażādır reh-berim

3. Ol ḥasen ḫulḳ-ı Rıżāya vermişem iḳrār men
Hem Ḥüseyn-i Kerbelāya cān-fedā-yı bī-serim

4. Nesl-i pāk-i Ḥażret-i Zeyne'l-ᶜ Abānıñ ᶜ aşḳına
Eylerem mihmāna ḥürmet bir gedā-yı çākerem

5. Yā İlāhī ol İmām Bāḳır Muḥammed ḥaḳḳıçün
Eyle iḥsān [u] ᶜ ināyet etme nisyān ezberim

6. Caᶜ fer-i Ṣādıḳ imāmımdır demezem aṣlā lā
Hāulāi[1] ehl-i beyti biᶜ atimdir biᶜ atim

7. Ḥākimimdir her umūrumda İmām Kāẓım bugün
Ṣadr-i dīvān-ı ḳażāya hem muṣāḥib pīş-revem

8. Hem şerīᶜ at hem ṭarīḳat hem ḥaḳīḳat maᶜ rifet
Ol İmām Mūsā Rıżāya iḳtidādır meşrebim

9. Sırr-ı Ḥaydardan nümūdār ol Muḥammedü't-Taḳī
Ẕerresinden eyle iḥsān ey Ḫudā-yı ekberim

10. Sūre-i *nūn ve'l-ḳalem*[2] esrārına vāḳıfdurur
Ḥaḳḳ [u] ᶜ adl üzre ᶜ Aliyy-i bū-Naḳīdir bihterim

11. Cūd-ı esḫāsı nümāyān ṣāḥibü'l-ᶜ ilm ü livā
Ẓāhir ü bāṭında ḥāżırdır Ḥasanü'l-ᶜ Askerim

12. Yā imāmān-ı her ekvān el-amānu el-amān
Ser-i kūyuñ dolaşup gözden yeter dökdüm nemim

---

[1] "Bunlar" (Arapça ibâre).

[2] "**Nun, kalem**e ve (yazanların) onunla yazdıklarına and olsun." (Kalem 68/1).

13. Şevḳ [ü] ḥubbum dā’imā müzdād ḳıl yā Rabbenā
Ḥażret-i pīr Ḥācī Bektaşī demidir bu demim

14. Ey Nihānī etme ifşā ġayrı ḫatm oldu kelām
Kim bilip fehm eyleye sırr-ı rumūz-ı mübhemim

116

Velehu Müşārün İleyh Medḥ-i Düvāzdeh-İmāmān

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. ᶜAyn-ı yaḳīnde nümāyān bir Ḫudādır sevdigim
Oldu maḥbūb müsteᶜān ol Muṣṭafādır sevdigim

2. Oldurur mir’āt aḥadla Aḥmediñ seyrānına
Nūr-ı vāḥid maẓhar-ı Ḥaḳ Murtażādır sevdigim

3. Eşbeh-i cism-i nebī hem vāriṣ-i peyġamberī
Zübde-i Ḥaydar Ḥasan ol Müctebādır sevdigim

[71]

4. Hem nübüvvet hem velāyet hem siyādet cāmiᶜi
Mehdī-i Ḥaḳḳ ol Ḥüseyn-i Kerbelādır sevdigim

5. Mefḫarı ehl-i siyādet gevher-i kevn [ü] mekān
Ol imām-ı ins ü cān Zeyne’l-ᶜAbādır sevdigim

6. Ḳalbi vāsiᶜ nūr-ı sāṭıᶜ ol imāmım Bāḳırī
Oldu hem nāmı Muḥammed māh-liḳādır sevdigim

7. Sıbṭ[1]-ı āl-i Muṣṭafā meknūn-ı sırr-ı Murtażā
Caᶜferü’s-Ṣādıḳ imāmı evliyādır sevdigim

[1] sıbṭ: sebṭ

8. Vāṣıl u gencīne-i ᶜizz-i şehādet menbaᶜı
Mūsī-i Kāẓım imām bedrü'd-dücādır sevdigim

9. Reh-ber-i cümle mevālī şāh Ḫorāsan merkezi
Melce'-i cümle ümem Mūse'r-Rıżādır sevdiğim

10. Mütteḳī olmaḳ dilerseñ rāhına ḳıl ilticā
Şah Muḥammedü't-Taḳīdir ḥaḳ-nümādır sevdigim

11. Naḳvet[1]-i cümle velāyet hem imām-ı dü-cihān
Hādi-i ᶜAlī Naḳī nūr-ı żiyādır sevdigim

12. ᶜAskerī ehl-i hidāyet pīşvāsı pīş-revi
Ol Ḥasanü'l-Askerī ṣāḥib-livādır sevdiğim

13. Ol emānet ḫātemi hem ḥuccetü'l-ḳā'im imām
Mehdīdir nāmı Muḥammed Müctebādır[2] sevdiğim

14. Yā imām *edrik*[3] amān eyle Nihānīyi ḫalāṣ
Ay yüzüñdür Fātiḥa hem *ḳul kefādır*[4] sevdigim

117

Velehu Müşārün İleyh Merşiye-i Ciger-sūz-ı Şāh-ı Kerbelā ve Ḥurūfāt-ı Sırr-ı Muḥarrem

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Gel ey dil bu Muḥarremdir Muḥarrem
Aḳıt seyl-āb-ı çeşmiñ eyle mātem

---

[1] naḳvet: nıḳve

[2] Müctebā: Müftedā

[3] "yetiş" (Arapça ibâre).

[4] De ki: "Sizinle benim aramda şahit olarak bir Allah, bir de kitap bilgisine sahip olanlar yeter." (Ra'd 13/43).

Hüseyniñ āh [u] vāhiyle dem-ā-dem
Vücūduñ zaḫmına gel eyle merhem

2. Mübārek māh-ı ekrem hem muᶜ aẓẓam
Şehīr-i Kerbelāya oldu maḥrem
Te'emmül eyle bu maᶜ nāyı bir dem
Vücūduñ zaḫmına gel eyle merhem

3. Budur ᶜ āşıḳlarıñ māh-ı saᶜ īdi
Şehādetle giyip lebs[1]-i cedīdi
Muḥīt olmuş ḳamu sāli vücūdu
Vücūduñ zaḫmına gel eyle merhem

4. Serinde mīm muḥabbetden nişāne
Olupdur ḫāsı ḥikmet āşiyāne
Şehādet rütbesi rā rāygāne
Vücūduñ zaḫmına gel eyle merhem

5. Mīm-i ṯānī muḥīṭ olduġu sāli
Olup ser-tāc-ı māhıñ bu me'āli
Taṣavvur edemez her ẕihn-i ḫāmı
Vücūduñ zaḫmına gel eyle merhem

6. Tutup ṣavm-ı viṣāli ᶜ āşıḳāne
Edip temyīz-i meẕheb ṣādıḳāne
Olup mü'min muḥaḳḳaḳ ᶜ ārifāne
Vücūduñ zaḫmına gel eyle merhem

7. Edip ᶜ ışretde ᶜ ıyd-ı ᶜ āşıḳānı
Yedinde laᶜ n oḳu verme amānı
Tevellā ederem ẓāhir Nihānī

[1] lebs: lübs

Vücūduñ zaḫmına gel eyle merhem

118

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Aḥvāl-i Żamīr ve Münāẓara-i Dilini Ḥāvī Nuṭḳ-ı pür-ᶜ İbretleridir

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Rāz-ı dilim kime ᶜayān edeyim
   Gizli sırrım kime beyān edeyim
   Ben bu derdiñ çāresini bulmadım
   Yaza yaza ulu dīvān edeyim

2. Bu göñülden jengi pāsı silemem
   Neye varır ᶜāḳıbeti bilemem
   Var mı ola çāre bulan görmedim
   Başım üzre anı sulṭān edeyim

3. Birlik iken bu ten ile yad olup
   Mā-sivā efkārı ile şād olup
   Ḳayd oluban bir ḳapuda durmadım
   Göñlüme ol şāhı mihmān edeyim

[72]

4. Niyyetim iḫlāṣ idi n'oldu baña
   Yār ü aġyār cümlesi güldü baña
   Ḫurrem olup bir nefescik gülmedim
   Tā-be-ḳıyām āh [u] efġān edeyim

5. Tā'ib olup mürşide dedim belā
   Dest ṣunup eyledi taᶜlīm-i lā
   Etdim iṣbāt tevḥīdimi ṣolmadım
   Açıluban bir ᶜalā-şān edeyim

6. Sırr-ı esmā sırr-ı efᶜāl cümlesi
Āsān imiş anı görüp bilmesi
Ḥayret aḥvālimi bir kez ṣormadım
Niteye dek böyle pinhān edeyim

7. Ḳoydu beni bir dīvāne ad ile
Ṭabᶜ ımı celb etdi bir ḫoş dad ile
Bir er olup bıyıġımı burmadım
Sen Nihānī ben de nihān edeyim

119

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Kendi Maḥbūb-ı Dil-i Ḥaḳīḳīsiniñ Medḥini Ḥāvī Nuṭḳ-ı Raᶜ nālarıdır

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Bezimde tāb-ı dil sāḳī mey-i raᶜ nā mıdır bilmem
Elinden cāmı düşmez rind-i bī-pervā mıdır bilmem

2. Rübūde eyledi ṭabᶜ ım tekellüm eyledikde hep[1]
O ḫūb ṭūṭī midir yā bülbül-i gūyā mıdır bilmem

3. Müzeyyen eyledi maḥbūb-ı zībā bir ᶜaceb ḥālet
Bu ṭavrile nedir vildān mıdır ṭūbā mıdır bilmem

4. Bugün gīsū büker rūyunda raᶜ nā ḫande-rīz eyler
Seri sünbül müdür yāḫud gül-i ḥamrā mıdır bilmem

5. Dil-i zārım ḫayāl-i yāri āġūş etmeden bī-dār
Bu dem rü'yā mıdır āyā hele ḫulyā mıdır bilmem

---

[1] **Hāşiye (s. 72):** Yaᶜ nī rübūde kapmak demektir.

6. Gülistān-ı cemāli vaᶜ de-i taṣvīr eder her dem
Göñül derler sever dildārını şeydā mıdır bilmem

7. Baḳar mı meclis-i rindāna dil aġyāra meyl etdi
Neden iġmāz eder āyā gözü şehlā mıdır bilmem

8. Kitāb-ı ḥüsnünü ser-levḥadan bir nebze seyr etdim
Bütün imlā mıdır imżā mıdır inşā mıdır bilmem

9. Nihānī vuṣlat-ı dildār ile bī-ḫūş olup geçdi
Henüz bālā mıdır ednā mıdır aᶜ lā mıdır bilmem

120

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Devriyye-i Evsaṭlarıdır

6+5=11, 4+4+3=11

1. Tamām oldu keşf-i lāhūt-ı ᶜ ālem
Ceberūt melekūt devri dem-ā-dem
Behişt ṭamu berzaḫ yekūnu mā dem
Düzüldü terkībim çü geldim ādem

2. ᶜ Aceb ḫoş ḳudreti var Kibriyānıñ
Hezār ṣad ṣanᶜ atı kevn [ü] mekānıñ
Bilinmez ᶜ aḳl ile emri Ḫudānıñ
Muṣavver ḫilḳatim ṣanki ḫayālem

3. Giydim ᶜ anāṣırı insān adıyla
Mā [u] türāb daḫı nār [u] bādıyla
Hem-rāh oldu nefs hevā ekrādıyla
ᶜ Aẓm [ü] süñük laḥm [ü] ḳan [u] cibālem

4. Dem [ü] balġam sevdā ṣafrā ṭabīᶜ at

Ḳapladı ebdānım dürlü fażīḥat
Kibr ü ġażab buġz [u] ḥased cenībet
Ḥırṣ [u] ṭamaᶜ riyā cürm [ü] vebālem

[73]

5. Tutdu girībānım ḫulḳ-ı rezā'il
Ḫulḳ [u] ḫaṣā'ilim hep etdi zā'il
Emānet bārını taḥmīl ne ḳābil
Żaᶜīf ü ᶜācizem bilmem ne ḥālim

6. ᶜUbūdiyyet ulūhiyyet sırlaşdı
Rübūbiyyet künūziyyet yerleşdi
Cümle *ene*[1] diyen mende birleşdi
Kendim ġā'ib etdim men nemīdānem

7. Bir ṭarafdan ᶜadūm verdi vesvese
Her biri bir ḥālde düşdü hevese
Keşīş ruhbān yol mu verir menese
ᶜAlem çekip tārāc etdi kāşānım

8. Ḍalālet ḳabż etdi aldı pāy-taḫtım
Ḫilāf çıḳdım ᶜahde rū-siyāh baḫtım
Bu kez şehvet coşdu dedi ben saḫtım
Bir ᶜaceb cünbüşe düşdü miyānım

9. Benlik dānesinden ḫalḳ olan eşcār
Şehveti göricek ᶜarż etdi dīdār
Aña āyet ḥicāb olmaz pāyidār
Dedi bende murād ḥayāt-ı şānem

10. Kendimden ḳaṭᶜ olan nefsim uyandı
Bir zenān şekline girdi boyandı

---

[1] "ben" (Arapça ibâre)

Bir cilve nāzile geldi ṭayandı
Dedi ekl edelim buña meyyālem

11. Nefs-i merḥūmumla ᶜaḳl-ı küll geldi
Dedi ekl eyleyip żāyᶜ etme pendi
Bu ᶜaşḳ ṭuzaġıdır berk eyle bendi
Emr [ü] nehy ᶜālemi oldu nişānım

12. Zecr etdim nefsimi yemezem dedim
Ḥikmet-i nehyimi demezem dedim
ᶜAḳl-ı iżāfīmi ṣaymazam dedim
İşte bunda rāḥat dārü'l-amānem

13. Cūş etdi zenānıñ ᶜaşḳ-ı mecāzı
Mevtden taḥẕīr etmiş idi derāzı
Kendi ḫayāliniñ oldu hem-rāzı
Yedi bir dānecik pes andan anam

14. Nāsūt ᶜahdi ile hem ᶜaḳl-ı meᶜāş
Noḳṣān-ı nām eyle hem rūy-ı ḫırāş
Dām [u] ṭuzāḳ oldu dāne-i ḫaşḫāş
Dedi sen ricālsiñ ben de zenānem

15. Cinândan ẓāhire başdım ḳademi
Çekildi bir perde ḥā'il evcimi
Ben de görmez oldum şimdi o demi
Aratdı anıñçün[1] āh [u] ḫazānem

16. Nihān olup nihān dedim ẕātıma
Nihānīle maḫlaṣ verdim ḫātime
ᶜAḳl erişmez oldu bu ẕerrātıma

[1] Anıñçün: anıñ içün

Bilmez oldum şimdi ten mi yā cānem

121

Velehu Müşārün İleyhiñ Ṭışı Müselmān İçi Münkirānıñ Aḥvāl-i Ẕemāyimiyle Bunlardan Nefretini Ḥāvī Nuṭḳudur

[74]

*mefā*ᶜ*īlün mefā*ᶜ*īlün fe*ᶜ*ūlün*

1. Yeter bu ḳavm-i Süfyāndan uṣandım
   Bu ḳavm-i şūm ile cāndan usandım

2. Esāsda bunlarıñ īmānı yoḳdur
   Anıñçün resm-i īmāndan uṣandım

3. Baḳaram ẓāhiren Sünnī vü ṣāliḥ
   Fe-ḥāşā ᶜ ayn-ı Mervāndan uṣandım

4. Bularla rāha gitmek ᶜ ayn-ı ᶜ işyān
   Anıñçün men bu erkāndan uṣandım

5. N'edem eyvāh bulundum içlerinde
   Ṣalāt [u] ṣavm-ı ḫüsrāndan uṣandım

6. Bular evlād-ı Ḳābil deyü ḫardır
   Görüp ṣūret-i inṣāndan uṣandım

7. Yezīd peder daḫı māderi Hindī
   Bu ḳavm-i cānn [ü] şeyṭāndan uṣandım

8. Muḥammed ᶜ Alīniñ düşmānı bunlar
   Ne desem yaḳışır andan uṣandım

9. Şehīd eder imāmı yine Sünnī

Bunuñçün Sünnihāyāndan uṣandım

10. Ederler nā-bedīd *Tāhā* yı bunlar
Baḳup bu ḥāle peymāndan uṣandım

11. Oḳur Ḳur'ān ederler *Yāsin* ezber
ᶜUlūm-ı ᶜilm-i Hāmāndan uṣandım

12. İmām nesline düşmān bu şeyāṭīn
Fesād-ı ṭaᶜn-ı nā-dāndan uṣandım

13. Bularla hem-nişīn [ü] hem-ser olmaḳ
N'edem hem-sāye ḫ̆īşāndan uṣandım

14. Naṣārā vü Yehūd Tersā Mecūsdan
Ziyāde bu Yezīdāndan uṣandım

15. İlāhī bunlarıñ şerr [ü] şūmundan
Eser geh men bu ṭuġyāndan uṣandım

16. Bulara bir ḳılınc gönder Ḫudāya
Kebīr ṣaġīr [ü] aḳrāndan uṣandım

17. İlāhī bunları zīr ü zemīn et
Nihānī remz [ü] bürhāndan uṣandım

122

Velehu Müşārün İleyh Der-Beyān-ı Aḥvāl-i Dīger-gūn-ı ᶜĀrifān ve Kej-Naẓariyān-ı İnsān-ı Zamān

feᶜilātün feᶜilātün feᶜilātün feᶜilün

1. Şimdi efgendelere melce-i himmet göremem

Ḳapanıp bāb-ı kerem luṭf u mürüvvet göremem

2. Ehl-i dil cāh-ı mezelletde düşüp ḳalmışdır
ᶜAceb erbāb-ı suḫan ḳadrine ḥürmet göremem

3. Suḫan-ı gevheriñi verme münādī eline
Bu pāzār içre göñül gevhere ḳıymet göremem

4. Her hüner ṣāḥibi raġbetlenip ᶜizzet bulamaz
Bu ᶜaṣır bī-nesebiñ ġayrıya raġbet göremem

5. Seng-i ḫārā ile dür-dāne niçe farḳ olunur
Çeşm-i inṣāfla baḳar[1] ehl-i diḳḳat göremem

6. Bu revīş bu yürüyüş naḥs-ı felekden mi ᶜaceb
Yoḳsa sehv-i ḳalemi ḫāme-i ḳudret göremem

[75]

7. Ṣabr-ı kün keşf-i şühūd sırr-ı Nihān etmege ḫoş
Ḥikmete māhir olup ṣıdḳile ḫizmet göremem

ḤARFÜ'N-NŪN

123

Velehu Müşārün İleyh Müseddes-i Merşiye-i Ciger-Sūz-ı Şāh-ı Kerbelā

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Mātem ayı geldi olup rāygān
Hep siyāh-pūş oldular Kerrūbiyān
Kerbelā aḥvāli olup dāstān
Ehl-i ᶜaşḳ zümresi oldu bī-mücān
Lerze ṭutar gūyā degmiş mihr-cān

[1] baḳar –: baḳar bir

Dīdelerden nem döküp eyler fiġān

2. N'edeyim āh oldu o māhım şehīd
Āh bu sitem ḳaddimi ḳıldı ḳadīd
Neçe ḳıydı gör aña mel^{c} ūn Yezīd
Çāh-ı ġayya ola mā vāsī medīd
Lerze ṭutar gūyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler fiġān

3. Dūdmāne ḳıldı Yezīdi cefā
Mülḥid-i bī-dīn gürūh-ı eşkiyā
Niçe ḫaşm olmaz olara Murtażā
Tükenir mi bu mufaṣṣal mācerā
Lerze ṭutar gūyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler fiġān

4. Müslümānlıḳ da^{c} vāsıyla ol ḥımār
Sāḳī-i Kevṣeri eder teşnedār
Ṭıfl-ı ma^{c} şūm zār eder leyl ü nehār
^{c} Aṭş ile ḫūn dūd-ı semāya çıḳar
Lerze ṭutar gūyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler fiġān

5. Ol ^{c} Ömer naḥsile ibn-i Eş^{c} aşi
Hem daḫı ḥavl ile ol Şīt la^{c} neti
Kerbelā ḫākinde ḳurup saṭveti
Āl-i Nebī gördüler bu ḥaşmeti
Lerze ṭutar gūyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler fiġān

6. Tābi^{c} -i Süfyānı eder iḫtişām
Neş'e almaz būy-ı Ḥüseynden meşām
Nite neş'e almamışdır ehl-i Şām

Āl-i evlāda veren iḳrār-ı tām
[76] Lerze ṭutar gūyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler fiġān

7. Ḳıldı pervāzāne ervāḥ-ı Ḥüseyn
Buldu vuṣlat Ḥaḳḳa eşbāh-ı Ḥüseyn
Ferd-i vāḥid ḳaldı cenāḥ-ı Ḥüseyn
Bu Nihānī oldu meddāh-ı Ḥüseyn
Lerze ṭutar gūyā degmiş mihr-cān
Dīdelerden nem döküp eyler fiġān

124

Velehu Müşārün İleyh Der-Daᶜvet-i Bīᶜat ve Sitāyiş-i Kāşāne-i Tevḥīd ve Taᶜrīf-i Ẕātī

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Andelībāsā görüp gülzārı oldum bir cünūn
Ḫalḳa-i rindāna girdim eyledim anda ḫuṣūn[1]

2. Kim ki nefs-i ehremenden ḫavf eder gelsin baña
Ḳalᶜa-i tevḥīd içinde ḫoş ḥisār yapdım mütūn

3. Şāh-ı irşād ol ḥiṣārı pāy-taḫt etdi ezel
Kim o şāhıñ ceyşi olur bīᶜati aña nümūn

4. Sırrını bezm-i elestiñ eyleyen tecdīd-i tām
Dāḫil olur ol ḥiṣāra reh-ber olup reh-nümūn

5. Līk iḳrārsızı ḳoymaz ḥācib-i sulṭāndurur
Dergeh-i pīrāna lāyıḳ yā faḳīr yā ẕü-fünūn

[1] ḫuṣūn: ḫaṣūn

6. Nākiṣīn [ü] Māriḳīn ḳavmine destūr yoḳ biliñ
Ḳāsiṭīn seng-i şümār Süfyāniyān zār [u] zebūn

7. ᶜAsker-i pīriñ Nihānī oldu sālārı bugün
Her kime taḫbīṣ desem paklamaz anı ṣābūn

125

Velehu Müşārün İleyh Der-Beyān-ı Devriyye-i Rūḥāniye-i Ledünniye-i İbtidā'iye

6+5=11, 4+4+3=11

1. ᶜĀlem-i ervāḥda seyr-i ferāvān[1]
Ḥikmet deryāsına girdim bir zamān
Yek-be-yek deryālar etdim temāşā
Muḥabbet baḥrinde eyledim evṭān

2. Bī-ṣavt [u] bī-ḥurūf cevāb alırdım
Kendi özüm kendim baḳıp görürdüm
Gāhī cevlān gāhī ṭayrān ḳılardım
Gāh Sidre mekānem gāh ᶜarş-ı Raḥmān

3. Başladım ismiyle maḫlūḳ olmaya
Melekūt iḳlīmin gezip durmaya
Gāhīce Ḫālıḳa su'āl ṣormaya
Sırr-ı ḳader tā kim ḳalmaya pinhan

4. Gāhi ḫiẕmet gāhi tesbīḥ ederdim
Kendim taḳdīs eder ġayrı n'ederdim
Gāhi semāvāta gelir giderdim
Hep ᶜilm-i semāvāt oldu nümāyān

[77]

---

[1] ferāvān: fürevān

5. Kerrūbiyyūn rūḥāniyyūn zümresi
Cenāh oldum aḫdar ebyaż ḥumresi
ᶜİlm-i naẓarımda maḥfūẓ ġurresi
Bunu īmā eder remz-i keh-keşān

6. Bir cevherdim naẓar etdi Ḥaḳ baña
Eriyip şu oldum imdi baḳ baña
Düzdüm terkībimi oldum fāḳ baña
Ehremen dediler oldum ḳavm-i cān

7. İnip yeryüzüne ḳıldım ᶜibādet
Kendime bir zamān verdim riyāżet
Ebdān ᶜālemini etdim seyāḥat
Heykel-i berāziḫ ḳıldı şitābān

8. Cism-i laṭīf benden eyledi aᶜrāż
Keşāfetle buldu bu ṭabᶜım emrāż
Ḳılınca bir miḳdār ḫiẕmete iġrāż
Bozuldu eşbāḥım oldu perīşān

9. Ecsām-ı laṭīfim olmadı rāżī
Kendi vālī olup ᶜaḳl oldu ḳāżī
Kesr oldu keşāfet bozdu emrāżı
Buldular hezīmet kaçdı cinniyān

10. Leṭāfetim raḥmān keşāfet ᶜāṣī
Leṭāfetim cemāl keşīf meᶜāṣī
Celālim ḳahrıyla ḳalb oldu ḳāsī
Müş ile ḫūk ṣūretinde verdi şān

11. Çünki bir mufaṣṣal mācerādır bu
Bilinmez ḥikmet-i kibriyādır bu
Reng almaz sūz ile bī-bahādır bu

Geçelim bu ilden etek der-meyān

12. ᶜArż [u] semāvātıñ eṭvārı bende
Nücūm [u] āfitāb aḳmārı bende
Māhī deryā şecer eşmārı bende
Maᶜden nebāt ḥayvān hep cümle yeksan

13. Uçmaḳ ṭamu ḥūrī cümlesi bende
Ṭūbā Kevşer ᶜazāb cümlesi bende
Mālik Rıḍvān ᶜaşā nemlesi bende
Gāh ġayyā ḳaṭrānım gāh ᶜarş-ı raḥmān

14. Eşlāşı mevālīd çārı ṭabāyiᶜ
Berd balġam [u] sevdā ḥārrı ṭabāyiᶜ
ᶜAnāşır ᶜālemi mārı ṭabāyiᶜ
Devre-i ᶜarşiye gerdūn [u] ekvān

15. Bir bir bu ᶜālemi gezdi Nihānī
İḫtiyār ıżṭırār yazdı Nihānī
Ḳufl[1]-ı kenz bendini çözdü Nihānī
Münkiriñ başına ḳopardı ṭūfān

126

Velehu Müşārün İleyh Devriye-i Dīger Der-Beyān-ı Aḥvāl-i Ḳavm-i Cān

6+5=11, 4+4+3=11

1. Noḳṣān demeyelim tām görüñ işi
Ḳalmasıñ żamīrde aşlā teşvīşi
Şimdi yaḫşi diñleñ sır bu cünbişi
Ḳavm-i cānnı maḥv eyledi sürūşān

[1] ḳufl: ḳıfl

[78]

2. Celāli ḳahrıyla gitdi süflīsi
Pādişāh oldular baᶜżı ᶜulvīsi
ᶜAzāzīldi çün anlardan birisi
Ḳaldı tā-be-ḳıyām nām oldu şeyṭān

8. Aṣl-ı cānna zevāl olmadıġıçün
Anda nişān verdi ṣolmadıġıçün
Özün gördü mir'āt bulmadıġıçün
Bu yüzden bir miḳdār ḳaldı ser-gerdān

9. Aᶜ māl-i eslāfı bulmuşdu kemāl
Anıñçün laṭīfi bulmadı zevāl
ᶜİnd-ı ḳurbiyyetde buldu çoḳ nevāl
Semāvāt üzere eyledi mihmān

10. Melā'ik zümresi ġıbṭa ederdi
Cümlesi ḫiẕmete gelir giderdi
Ṣayılmaz aᶜ māli ṣanki mederdi
Nāz ü naᶜīm ile yürür ḫırāmān

11. Müştāḳ oldu cennet eyledi vuṣlat
Buldu duḫūl anda eyledi vaḥdet
Bu dār-ı ᶜulyāda ḳurdu pes saṭvet
Gör neler eyledi engüşt ber-dehān

12. Geçdi bu devrile eyyam-ı mesrūr
Ẕevḳ [ü] ṣafā üzre eyledi ḥużūr
Elṭāfı nesy etdi keşīf [ü] maġrūr
Kendinden ġayrı yoḳ eyledi fiḳdān

13. ᶜIrḳ-ı ḥamiyyeti coşdu Ḫālıḳıñ
Mü'esser dalġası ṭaşdı Ḫālıḳıñ

Bu yüzden neş'esi ḳaşdı Ḫālıḳıñ
Lāzım geldi bu dem dār-ı imtiḥān

14. Murād etdi cāna geydire vücūd
Bu cān terkībine eyleye sücūd
Leṭāfet denilen rūḥ ola mevcūd
Küntü kenz[1] remzini eyleye īḳān

15. Eczā-yı ᶜ ālemden ṭutdu bu terkīb
O rūḥ o terḳībde ola ᶜ andelīb
Edīmden Ādeme ism oldu tertīb
Giydi ḫilāfeti zeyn oldu dīvān

16. ᶜ Ālem-i nihāna gitdi leṭāfet
Ṣūret-i Ādemde ḳaldı keṣāfet
Rabb-i mürebbīden aldı inābet
Eynebu[2] remzine meyl etdi vicdān

17. Hemān bir vesvese şeyṭān denilen
Degil Ādem nāmı insān denilen
ᶜ İrfānımdır āyet Ḳur'ān denilen
Muᶜ cizāt kerāmet seḫāvet bürhān

18. Allāh Ādem ᶜ ālem dememiz birdir
Resūl nebī velī ᶜ Alī bir sırdır
Güneş ḳamer nücūm ateş bir nūrdur
Mürşid mürīd muḥib olmuş ᶜ ālī-şān

19. Ṣaḥāyif-i İncīl Tevrāt [u] Zebūr

---

[1] "**Ben (gizli) bir hazine idim**, bilinmeyi diledim…"(Hadîs-i kudsî).
[2] "Öyleyse **nereye** gidiyorsunuz?" (Tekvîr 81/26).

Nuṭḳ-ı enbiyādır *nurun ᶜalā nūr*[1]
Yezīdi Mervānı ibn-i Süfyān gör
Nihānī anlara laᶜnet de her ān

[79]

127

ᶜAzīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Mebde'den Meᶜāda Ḳadar Ruḥānī vü Cismānī Edvār-ı Kevniyye ve Kebīre-i Ledünniyyesidir ve Ḥācī Bektaş-ı Velī Müttekī Sırrü'l-Celī Ḥażretlerinīñ Devriyyesine Naẓīredir

6+5=11, 4+4+3=11

1. Īcād-ı ᶜālemden devr-i Ādemden
Hezār biñ yıl aḳdem bir ḫān idim men
ᶜİlm-i hüviyyetde var olan demden
Küntü kenz[2] remzinde cüz-ḫˇ[ā]n idim men

2. Ḥayātım Ḥaḳḳ ile ber-ḥayāt idi
Ḥayy ismiyle z̲ātım hem-ṣıfāt idi
Semiᶜ baṣar ḳudret irādet idi
Kün[3] emr-i ḥükmünde ᶜirfān idim men

3. Ḳıdem beḳā vaḥdāniyet birdürür
Sıdḳ [u] iḫlāṣ ḳıyām hep bir sırdurur
Ḥikmet ḳandilinde ervāḥ nūrdurur
Mirᶜāt-ı taṣdīḳa bürhān idim men

4. Ervāḥ-ı ezelde fermān olunca
Kendi vechin kendi baḳıp göründe
Ene'l-Ḥālıḳ *ente*[1] kimsin ṣorunca

---

[1] "Allah göklerin ve yerin nûrudur. **Nûr üstüne nûr.** Allah nûruna dilediğini kavuşturur…" (Nûr 24/35).

[2] "**Ben (gizli) bir hazine idim**, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım" (Hadîs-i kudsî).

[3] "Ol!" (Arapça ibâre).

Ene'l-maḫlūḳ dedim giryān idim men

5. Cünūd-ı ġayb edem iḳrāra geldim
Derūn-ı ḳandilde ez̲kāra geldim
Rūḥ-ı a[c] ẓam ile devvāre geldim
Sırr-ı istivāda[2] i[c] lān idim men

6. Maṭlabım ekber [ü] [c] ālem-i kübrā
Girdim çıḳdım anda niçe biñ deryā
Mebde'-i nūrumdan hep cümle eşyā
Sırr-ı şu'ūnāta bir şān idim men

7. Mücerred [c] ālemin gezdim bir eyyām
Yoḳ idi ol anda ne ṣubḥ u ne şām
[c] Ubūdiyyet ile buldum iḫtişām
Cem[c] etdim evṣāfım ad ṣān idim men

8. Ḫalḳ oldu maḫlūḳāt durdu ḫiz̲mete
Aḥadiyyet erdi vāḥidiyyete
Ḳudret ḫalīfesi girdi cennete
Vardım evṭānıma būstān idim men

9. [c] Anāṣır ḳaydıyla giydim bir libās
Ḫavvāyı nefsimden ḳıldım iḳtibās
Ḫased ṭama[c] kibir doġdu bilā-nās
Görünmezdim göze pinhān idim men

10. Z̲evḳ etdim atamla bāġ-ı İremde
Şān [u] şöhret [c] izzet sa[c] ādet mende

---

[1] "sen" (Arapça ibâre).
[2] istivā: üstüvā

Emr oldu sücūda cünūd o demde
Ṣulb-i pederimde mihmān idim men

11. Secde ḳılıp sürūş ḳıble etdiler
Mīṣāḳı peymānı perk perkitdiler
Muḍil hādī tefrīk olup gitdiler
Bu remziñ sırrına seyrān idim men

12. Hādī Ādem muḍil şeyṭān denildi
Berāhīn saṭr oldu imżā ḳonuldu
ᶜ Aḳıl vücūd rūḥa tezvīc binildi
Sırr-ı mevālide ḥayrān idim men

[80]

13. Nebāt maᶜ den ḥayvān ismin ṭakındım
Devr-i şu'ūnātım bāzdan ṣaḳındım
ᶜ Anāṣırsız men bu devre yaḳındım
Her gelen ḳonardı dihḳān idim men

14. Mevālīden ᶜ anāṣırı büründüm
Nās [u] insān ṭabāyiᶜ de göründüm
Ḥīnin ānin ulvī süflī süründüm
Cinne cāndım ḫulḳa ebdān idim men

15. Neş'e-i evveliñ aḥvāli böyle
Farḳ-ı vasaṭından gel ḫaber söyle
Ādem ṣafiyu'llāh sırrından ṭoyla
İzdivāc ḥükmünde cemᶜ ān idim men

16. Perde çekdi raḥme girdim berāber
İḳlīm-i vücūdu gezdim der-ā-der
Ḥaḳ Ādemde Ādem Ḥaḳda ser-ā-ser
Düzünce terkībi ṭayrān idim men

17. Hābil Ḳābil ḳahr-ı luṭfuñ bir dedim
Muḍil nefis hādī be-rūḥ sır dedim
Ḳayddan āzād olup *ente*[1] ḥür dedim
Ābā vü ümmehāt bir cān idim men

18. Hābil ᶜ ivażına Şīt olup geldim
Atam mesrūr etdim ḥayrete ṭaldım
Velāyet nübüvvet dersin men aldım
Gāh[ī] Cibrīl gāh[ī] furḳān idim men

19. Farḳdan cemᶜ e geldim Ādem dediler
Ẕāt ṣıfāt birbirin hem-dem dediler
Kim nā-maḥrem kimi maḥrem dediler
Ḥikmet ṣaḥrāsında cevlān idim men

20. Nübüvvet dersiyle erdim İdrīse
Ḫayyāṭ oldum bed eyledim tedrīse
Laᶜ net etdim yañılsın deyü İblīse
Ṣadr-ı ṣaḫīfemde biryān idim men

21. Bāᶜ żı şanᶜ at şehri binā eyledim
Emvāt iḥyā remzin īmā eyledim
Refiᶜ mekān seyr-i ᶜ alā[2] eyledim
Firdevs-āşiyān [u] evṭān idim men

22. Cemᶜ ü'l-cemᶜ e girdim Nūh-ı Nebīde
Geşt ü güẕār ile nūr-ı celīde
Kerbelā aḥvālin ᶜ ilm-i ḫafīde
Se-heftād levḥinde Selmān idim men

---

[1] "sen" (Arapça ibâre).
[2] ᶜ alā: ᶜ ulā

23. Hūd [u] Ṣāliḥ Lūṭdan etdim tecāvüz
İbrāhīme geldim Nemrūd-ı yavuz
Girdim mancınıġa[1] oldum ḳılavuz
Nār-ı İbrāhīme gülşān idim men

24. *Şaḳḳu'l-ḳamer*[2] İsḥāḳ İsmāʿīl oldum
Nūr-ı vedīʿ amı egnime ḳoydum
Rūḥ-ı Ḥüseyn ile ḳurbāna uydum
Fevz [ü] necāt ile kebşān idim men

[81]

25. Ḫalāṣ etdim bu nevʿ ile atamı
Atam benim içün ṭutar mātemi
Bundan öte gitme gayrı sır demi
İsḥāḳ ile nesl-i Kenʿān idim men

26. Yaʿḳūb gönlüm oldu Yūsuf şeydāsı
ʿAşḳ [u] muḥabbetiñ olmaz ferdāsı
Şuʿayb idim hādī Mūsā ʿaṣāsı
Hārūn vezīr idi sulṭān idim men

27. Tevrāt ʿilmi ḳıldı şecerden nidā
Verince risālet ḳılıp ıṣṭıfā
Levḥ [ü] kelām ile hem yed-i beyżā
Beşāret çalındı semʿān idim men

28. Firʿavn-ı nefsimle eyledim cihād
ʿİnāyet eyledi ol mehdī-i hād
Ġarḳ etdim ʿadūmu hem aldım murād
Cemʿ [ü] farḳ ʿālemin nişān idim men

---

[1] mancınıġ: mancılıġ

[2] Hz. Peygamber'in parmak işaretiyle ayı ikiye bölmesi şeklinde gösterdiği mucize.

29. Yūnus oldum ḥūt bağrında sızlandım
Kaçdım gitdim gelir deyü özlendim
İlyāsvāri deryā ḳara gözlendim
ᶜ Azīz Eyyūb daḫı Loḳmān idim men

30. Dāvud oldum Cālut çıkdı ḳarşıma
Ḳaftān giydim tāc urundum başıma
Manṭıḳu't-ṭayr idim baḳıñ işime
Mühr-i Süleymānla şāhān idim men

31. Zekeriyyā Yaḥyā devrinde yā-hū
Zebūr Tevrāt ṣuḥuf erkānıdır bu
Sebeb-i ḳatlimdir benim bir cādū
Reyyān oldum ol dem ᶜ aṭşān idim men

32. Aṣlāb [u] erḥāmı ḳıldım temāşā
Külli şey vechimdir iki yok ḥāşā
Efᶜ āl-i esmāmdır *yaḫluḳ mā yeşā*[1]
Ān-be-ān ānımdır ān şān idim men

33. Tecrīd ile ḳıldım ᶜ Īsāyı maẓhar
Sırr-ı veled mevlūd oldu çün iẓhār
Cemᶜ [u] farḳ İncīl [ü] İliyyā Ḥaydar
Bilirdim sırrını cīrān idim men

34. Muḥammed Muṣṭafā farḳ [u] temyīzdir
Ḫadīce ḫātime Fāṭıma rīzdir
Bilsiñ bu siyādet bizim nemizdir
Yitirmem ceddimi ᶜ Adnān idim men

35. Bu devrile böyle çoḳ sefer etdim

---

[1] "Rabbin, **dilediğini yaratır ve tercih eder**, onların tercih hakkı yoktur." (Kasas 28/68).

Ādem ᶜālem Allāh bir iḳrār etdim
Her libāsı giydim hep maḳarr etdim
Nesl-i Murtażāda ẕī-şān idim men

36. Gāh nübüvvet gāh velāyet göründüm
Gāh siyādet gāh seḫāvet göründüm
Gāh feżāḥat gāh feṣāḥat göründüm
Bu cümle ṣūretle raḫşān idim men

[82]

37. Her ne belā her neᶜ anā var ise
Ṣafā cefā ḫoş görünür yār ise
Kim sırr-ı Ḥaydardan ḫaberdār ise
Anıñ irşādına nigehbān idim men[1]

38. Luṭf eyle Nihānī uzâtma rāzı
Besdir fehm edene göñül terāzi
Birdir iᶜ tiḳādım ᶜ Irak Ḥicāzı
Yek-ḳadem gelene ḫullān idim men[2]

128

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Sābıḳ Merḥūm Amāsiye Mutaṣarrıfı Şāᶜir-i Meşhūr Żiyā Bege Tanẓīren Müseddes-i Merşiye-i Ciger-sūzudur

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Vecde gelir penc-i ᶜ Abāyı seven
Ṣayḥa çeker sūz-ı ṣadāyı seven
Ḫūn döker āl-i cefāyı seven
Mātem eder ḫulḳ-ı Rıżāyı seven
Sūziş-i ᶜ aşḳile bu cāyı seven

[1] Mısra 6+6=12'li ölçüyle yazılmış olup 11'li heceye uymamaktadır.
[2] **Hāşiye (s. 82)**: Ḫullān, be-maᶜnā dost u ṣadīḳ demekdir.

Cemᶜ e gelmez ol teberrāyı seven

2. Māh-ı Muḥarremdir ey ḳavm-i tebār
Sīnemiz çāk edelim leyl ü nehār
Gel Ḥüseynī olalım ey yār-i ġār
Āh [u] enīn ile döküp eşk-bār
Sūziş-i ᶜaşḳile bu cāyı seven
Cemᶜ e gelmez ol teberrāyı seven

3. Nūr-ı tevellāyadır peymānımız
Lā fetā[1] vü *hel atādır*[2] şānımız
Şerḥ edemem lücce-i efġānımız
Kerbelā ḫākinde ḳaynar ḳanımız
Sūziş-i ᶜaşḳile bu cāyı seven
Cemᶜ e gelmez ol teberrāyı seven

4. Bir gürūh ġam-zedeler bīmārıyız
Ehl-i ḳurbānıñ meveddetkārıyız
Çāker-i Sıbṭayn-ı tācdārıyız
Ḥüzn-i ġam derd-i sitem şehvārıyız
Sūziş-i ᶜaşḳile bu cāyı seven
Cemᶜ e gelmez ol teberrāyı seven

5. Şān-ı şehīdāna taᶜẓīm yād edip
Ḥāl-i ġarībāna tekrīm yād edip
Kebd-i bī-ābāna Tesnīm yād edip
Ṣabī vü ṣıbyāna terḫīm yād edip
Sūziş-i ᶜaşḳile bu cāyı seven
Cemᶜ e gelmez ol teberrāyı seven

---

[1] "Ali'den **başka genç (yiğit)**, Zülfikâr'dan başka (keskin) kılıç yoktur." (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/363-364).

[2] "Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem **gelip geçmiştir**." (İnsan 76/1).

6. Bu muṣîbet rūḥa dügündür bugün
Tāzelenmiş sanki o gündür bugün
Eyle inṣāf gör ki ne gündür bugün
Zümre-i āl dökdügü ḫūndur bugün
Sūziş-i ᶜaşḳile bu cāyı seven
Cemᶜe gelmez ol teberrāyı seven

7. Nehrvārī yum gözüñü mātem et
Ṭaşlar ile ur özüñü mātem et
Lāl oluban kes sözüñü mātem et
Ey Nihānī yırt yüzünü mātem et
[83] Sūziş-i ᶜaşḳile bu cāyı seven
Cemᶜe gelmez ol teberrāyı seven

129

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Eşref-zāde ᶜAbdu'llāh Rūmī Ḥażretleriniñ Maḳām-ı Vaḥdetden Dīvānında Īrād Buyurduḳları Nuṭḳ-ı Şerīfini Taḫmīs-i Mürşidāneleridir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. ᶜAceb sırr-ı şecer *innī ena'llāh*[1] naᶜrasın iᶜlān
Ḥicābı *len terānī*[2]den geçip fehm eyledim āsān
Ṣoyup naᶜlīni dil Ṭūrun ederken dem-be-dem seyrān
Tecellī şevḳ-i dīdārıñ beni mest eyledi ḥayrān
Ene'l-Ḥaḳ sırrını cānım anıñçün ḳılmadı pinhān

2. ᶜAceb bir murġ-ı lāhūtam kimesne bilmez esrārım
Ne gül bilir ne bāz añlar benim bu ṭavr [u] eṭvārım
Müfessirler muḥaddisler ne fehm etsin bu pāzārım
Semāda seyr eder sırrım cihānı ṭutdu envārım

[1] "…ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: Ey Mūsā! **Muhakkak ki ben** yalnızca âlemlerin rabbi olan **Allahım**." (Kasas 28/30).

[2] "Rabbim! Bana görün; sana bakayım." dedi. Rabbi, "Sen **beni asla göremezsin**..." (A'râf 7/143).

Muḳaddesler cemīᶜ īsi benim sırrımda ser-gerdān

3. Bu zindān-ı fenādan ṭaşra gel gör kim ne minhāciz
Sebük-bār ol bu ḥaml-i mā-sivādan aṣl-ı miᶜ rācız
Maᶜ ānī manṭıḳıdır bu ki ṣanmañ ṣarfa muḥtācız
Benim ᶜ ilm-i ledünnümden hezārān Ḫıżr olur ᶜ āciz
Menim her bir tecellīmden niçe biñ Mūsālar ḥayrān

4. Menem ol ᶜ aşḳı vār eden menem anda ḳarār eden
Menem bir özge kār eden menem aṣlın şiᶜ ār eden
Menem ᶜ azm-i diyār eden menem dostu civār eden
Menem Manṣūru dār eden menem aġyārı yār eden
Menem her varı var eden benimdir ṭop ile çevgān

5. Biḥār-ı vaḥdete ḳaṭrem ḳarışdı ḳalmadı bu dem
Ṭulūᶜ etdikde gör şemsi ḳalır mı ḳuvvet-i encüm
Eger derk eylediñse diñle ey dānā bu kez ṣunᶜ um
Çürümüş tenlere bir kez eger dersem *bi-iznikum*[1]
Yalın ayaḳ baş açıḳ ṭuralar cümleten ᶜ uryān

6. Erişdim vaḥdet-i ṣırfa ḳılıp terk dār [u] deyyārı
Duruşdum ḥikmet-i ḥarfe bir ᶜ aḳdem neng ileᶜ ārı
Ḳamusun dilde cemᶜ etdim ne yār ḳaldı ne aġyārı
ᶜ Aceb ḥayrān [u] mestim ki bilişden bilmezem yārı
Gözüm her ḳanda kim baḳsa görünen ṣūret-i Raḥmān

7. Benī Ādem olan her dem rumūzum remzini özler
Ḫār [ü] ḫāşāk ḳomaz dilde rehinde yaḳuban düzler
Bu ḳayddan ehl-i ıṭlāḳa eren esrārını gizler
Bu ay [u] gün bu yıldızlar bu geceler bu gündüzler

---

[1] "…yine **Allah'ın izniyle** körü ve cüzzamlıyı iyileştirir, **ölüleri diriltirim**…" (Âl-i İmrân 3/49).

Bu yaz u ḳış u güzler [hep] benim emrimdedir yeksān

8. Bu nuṭḳu söyleyen dilde degilem men meger kendi
Velī bu ṣūretim gören meni nuṭḳ eyledi ṣandı
[84] Oluban vaḥdete rāżī çıḳar ᶜ unṣur ile bendi
Cihān ṭılsımınıñ bendi menim elimdedir şimdi
Menem bugün bu meydānda menemdir her giden duran

9. Geçip bu ᶜ aḳl-ı ṣūretden olup ᶜ Anḳāsı eyvānıñ
Bulup cānın ola rāḥat bu birlikde o cānānıñ
Muḥabbet taḫtını dilde ḳurup otura ḫāḳānıñ
Menem şāhı bu meydānıñ menem devri bu devrānıñ
Menem cānı bu canlarıñ men ile diridir her cān

10. Pey-a-pey nūş edip ḳudret meyini sāḳī-i Hūdan
Ledünnī dersini fehm et ḫalāṣ ol cümle ġayġūdan
Melek ḫaṣlet ola mülk-i vücūduñ külli bed-ḫūdan
Degilem od ile[1] yelden veya tobraḳ ile ṣudan
Ben erden var idim erden henüz yoḳ idi bu ezmān

11. Menem ḥayy u ḳadīm ᶜ ālem gāhī Ādem gāhī ḫātem
Mevālīd-i ṣelāṣeyem [ü] gāhī penç gāhī çārem
Olup bir noḳṭa üç ḫālem gāhī mihr [ü] gāhī sālem
Görürsüñ ṣūretā Ādem benim ḥükmümdedir ᶜ ālem
Feleklerle melekler hem baña maḥkūmdur ins ü cān

12. Nihānī naḳşīyem men ḫalvetīyem ḳadrī terfīḳi
Bilen *men lem yeẕuḳ lem yaᶜrif*[2] emrin etdi taṣdīḳi
Ḳoyup ẓann [u] gümānı diñle bu esrār-ı taḥḳīki
Men Eşrefoġlu Rūmīyem ne Rūmīyem ne İzniḳī

[1] Od ile: od u

[2] "Tatmayan bimez ki! Önce kendim tadayım, sonra size anlatırım." *Gazâli* (Arapça ibâre).

Menem ol dā'imü'l-bāḳī göründüm ṣūretā insān

130

Siyādet İddiᶜāsında Bulunan Bir Mutaᶜāṣṣıb u Münkir Ḫᵛāceniñ Eṣnā-yı Vaᶜżda İmām Ḥüseyn Efendimiziñ Yezīd-i Pelīde ᶜAdem-i Bīᶜat ü İnḳıyādından Dolayı Ḥaḳsız lıġından ve Yezīdiñ Ḥaḳlılıġından ᶜAlenen Baḥṣle Yezīde Buġz ve Laᶜniñ ᶜAdem-i Cevāzını Beyān Etmesi Üzerine ᶜAzīz-i Müşārün İleyhiñ Mümā İleyhe Ḫiṭāben İnşā Buyurduḳları Nuṭuḳdur

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Saᶜādet ṭālibi olan saᶜīdān ile ḥaşr olsun
   İhānet rāġıbı olan ᶜanīdān ile ḥaşr olsun

2. Maᶜāş-ı ᶜakl ile ḫᵛācem[1] ledünnī dersi bilinmez
   Uyan nefsiñ ḫayāline merīdānile ḥaşr olsun

3. ᶜAcebdir zāhid-i ḫod-bīn maᶜārif lezzetin duymaz
   Ḳalan tīh-i ḍalāletde sevīdān ile ḥaşr olsun

4. Yazıḳ ḥayfā emek çekip bilā-irşād eder daᶜvā
   Degil Ḥaḳ-bīn olan ḫuffāş sefīhān ile ḥaşr olsun

5. Yezīd-i bed-fiᶜāl Mervāniyān ḥālini ḫoş eder (?)
   Olan rāżī bu żulme ol Yezīdān ile ḥaşr olsun

6. Saña erişmemiş aṣlā ḥafīd-i Muṣṭafā dostu (?)
   Heder eden anıñ ḳanın Ceḥūdān ile ḥaşr olsun

7. Ḫudā laᶜnet eder ṣol ḳavme kim ḳalbinde ḥubbu yoḳ
   Ḳararmış seng-i ḫārāveş Yehūdān ile ḥaşr olsun

---

[1] ḫᵛācem: hocam

8. Ḥüseyn-i Müctebāya ehl-i beyte cevr eden kelbi (?)
Teṣāḥub eyleyen cins-i ḫabīṯān ile ḥaşr olsun

[85]

9. Saña evvel su'ālim bu ḥicāb et rūḥ-ı Ḥaydardan
Mevā[c] iẓde eden efkār le'īmān ile ḥaşr olsun

10. Ḥużūr-ı evliyāda kendi emcādın eden ġıybet
Veza[c] ibn-i veza[c] ḫargūş-ı Süfyān ile ḥaşr olsun

11. Ki teblīġ-i evāmir ü nevāhī var iken elde
Düşen aġrāża Fir[c]avun u Hāmān ile ḥaşr olsun

12. Daha çoḳ söz var ammā neyleyem Mevlā bilir yaḫşi
Nihānī Ḥażret-i Rūmī şehīdān ile ḥaşr olsun

131

Vaḳtiyle Ḳażāmıza Ta[c]yīn Olunan Sa[c]īd Beg Nāmında Bir Muḥibb-i Ḫānedān Ḳā'immaḳām Buña Maḥsūş Re's-i Sāl-i Cedīd Muḥarrem İçün İnşā Buyurulan Tebrīk Tārīḫidir Velehu Müşārün İleyh

mefā[c]īlün mefā[c]īlün mefā[c]īlün mefā[c]īlün

1. Münācātım budur Ḥaḳdan Ḫudā [c]ömrüñ mezīd etsin
Füzūn-ı [c]izz-i rif[c]atle mükerrem hem medīd etsin

2. Ḳonuldu tārīḫ-i hicret Muḥarrem oldu re's-i sāl
Mübārek ola her ḥālde meh-i[1] sāliñ cedīd etsin

3. Cünūd-ı ġayb ola yāver ola hem dest-gīriñ Ḫıżr
Ṭarīḳ-i müstaḳīm üzre lisānıñ Ḥaḳ sedīd etsin

[1] Meh-i: māh-ı

4. Füyūżāt-ı ilāhīye erişip feṯḥ-i nuṣretle
Yetişip himmet-i pīrān selāmetle saᶜīd etsin

5. Olup āsūde her havf [u] ḫaṭardan rūz [u] şeb dā'im
Ki terfīᶜ-i merātible sürūr-ı ḳadr-i ᶜīd etsin

6. Ne deñlü varsa aḫlāḳ-ı meḳārim ola vehbiyyāt
Mekārihden maḥārimden Ḫudā ẕātıñ baᶜīd etsin

7. Bu gece külbe-i ġamda olup mātem-zede giryān
Nihānīye nidā erdi seni ᶜaṣra vaḥīd etsin

132

ᶜAzīz-i Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Ḥafīd-i Güher-iᶜ Ālīleri Bulunan Ḥasan Rıżā Efendiniñ Tevellüdātına Dā'ir Tārīḫ-i Merġūbeleridir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Bi-ḥamdi'llāh ḫafāyādan ᶜaṭāyā eyledi Deyyān
Yine bir nev-püser[1] iḥsān edipdir ol ġanī Sübḥān

2. Gözüm nūru ki Müslim Muṣṭafā dürre-i pākinden
Şerefince hidāyetle ẓuhūra geldi bir vildān

3. Sipās [u] şükr-i bī-minnet cenāb-ı ẕātına anıñ
Dürüst aᶜżā ile cümle vücūdun ḫalḳ edip Mennān

4. İlāḥī ṭapuña ṭuṭdum yüzümü dilerem senden
Ola tevsīᶜ-i rızḳile daḫı şād [u] ferāḥ her ān

5. Vücūdunda ᶜilel emrāż nuḫūset olmaya aṣlā

[1] püser: piser

Hücūm-ı cinn ü ins[ī]den selāmet bula ān-be-ān

6. Aña hem vālidesine ebed yol bulmaya şeyṭān
Ki vālid vālide ile muᶜammer ola cāvidān

7. Ebed düşürmeye faḳra rezīl etmeye nās içre
Ola hem fā'iḳu'l-aḳrān İlāhī etme ser-gerdān

8. Bu fānīye ḳadem başdı mübārek-bād ola yā Rab
Ola ᶜālim daḫı fāżıl Ḫudāyā olmaya nā-dān

9. Muḥibb-i ehl-i beyt ola daḫı hem ᶜāşıḳ-ı ṣādıḳ
Muḥibb-i ḫānedān olup ola hem ḫādim-i mihmān

10. Niyāzım bu cehil inkār ṣıfātından ola ḫāliş
Denī esfel sefīh aḫbeṯ ṣıfatla olmaya ḫüsrān

[86]

11. Ne denlü var ise ḫulḳ-ı ẕemāyimden anı Allāh
Maşūn edip saᶜādetle ola hem niᶜmete şükrān

12. Maᶜārifle ᶜulūm-ı vehbīyi iḥsān ḳıla Mevlā
Daḫı ḫulḳ-ı ḫamīde hem seḫāvetle ola şīrān

13. Daḫı ismi gibi ḫulḳ-ı ḥasen Rıżā denip nāmı
Ede esmāsına maẓhar mükerrem ola der-ekvān

14. Göñülde cemᶜ olup ġaybdan erenler söyledi tārīḫ
Reġaş ḥarfindedir tārīḫ Nihānī remz eder iᶜlān[1]
(1290)

---

[1] **Der-kenâr (s. 86):** *Ṭūlu'llāhu ᶜömrehu ve vaṣᶜu'llāhu rıẓḳahu* fī-18 Şevvāl sene 1295 tārīḫinde ẓuhūr etmişdir.

133

ᶜAzīẕ Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Maḫdūm-ı Necābet-Mevsūmları Üç Yüz Altı Tārīḫinde Li-Ecli'l-Maṣlaḥa Der-i ᶜĀliyyede Bulunup ᶜAzīz-i Mümā İleyhiñ Vaḳt-i İrtiḥālinde Üzerinde Bulunamamaḳla Ḥüsn-i Himmetle Hengām-ı İrtiḥālinde Maḫdūmu Ḥaḳḳında İnşā Buyurduḳları Nuṭḳudur

4+4=8, 5+3=8

1. Ey püser[1]-i şāh-ı cihān
   İftirāḳıñ yetdi amān
   Rūḥ-ı muṣavversiñ hemān
   Yetiş imdādıma ey cān

2. Ey ercümendim pür-ṣafā
   Vay ṣāḥib-i kān-ı vefā
   Ey oġlum Müslim Muṣṭafā
   Yetiş imdādıma ey cān

3. Ey ṣāḥib-i ᶜilm-i ḥayā
   Vay vāḳıf-ı sırr-ı *Ḍuḥā*[2]
   Ey bende-i Āl-i ᶜabā
   Yetiş imdādıma ey cān

4. Ey vāṣıl-ı ᶜirfān-ı Ḥaḳ
   Vay kāşif-i bürhān-ı Ḥaḳ
   Ey nāşir-i sulṭān-ı Ḥaḳ
   Yetiş imdādıma ey cān

5. Senden saña eyle naẓar
   Dil ḫānesine ḳıl sefer

---

[1] püser: piser

[2] "Yemin olsun **kuşluk vakti**ne." (Duhâ 93/1).

Mir’ātıma verme keder
Yetiş imdādıma ey cān

6. Sensin şerīᶜ at menşe’i
Ṭavr-ı ṭarīḳat melce’i
ᶜ Ayn-ı ḥaḳīḳat mebde’i
Yetiş imdādıma ey cān

7. Nihānīden olduñ ᶜ ayān
Lebs-i cedīd giydiñ bu ān
Leyse’l-ḫaberu ke’l-ᶜayān[1]
Yetiş imdādıma ey cān

ḤARFÜ’L-VĀV

134

Velehu ᶜ Azīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Yigirmi Sekiz Ḥurūfāt Üzerine Kendi Evṣāf-ı Ṣıfat-ı Muḳaddeslerini Ḥāvī Nuṭḳ-ı Reşādetleridir

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Elif Allāh etdi īcād nūr-ı vāḥid ibtidā
Bā binā-yı ᶜ ālem oldu şeklile insān hū

2. Tā tamāmet hey’et-i Aḥmedle buldum incilā
S̱ā s̱enākārem anıñçün dem-be-dem iḥsān hū

3. Cīm cemāl-i perde-i vaḥdetden açdım bir niḳāb
Ḥā ḥicāb olmaz benimçün rü’yet-i Yezdān hū

4. Ḫā ḫiṭāb-ı *irciᶜī*[2] erdi nidā-yı sırrıma

---

[1] “Haber (duyma) gözle görme gibi değildir.” (Aclûnî, Keşfü’l-hafâ, 2/168; Hâkim, Müstedrek, 2/351).

[2] “Sen O’ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine **dön**” (Fecr 89/28).

Dāl delīlimdir Muḥammed eyledim ṭayrān hū

5. Ẕāl ẕelle olsa vāḳiᶜ oldum emṣāl-i nebī
Rā'-i raḥmetdir ẓuhūrum ᶜāleme yeksān hū

6. Zā zebān-ı Ḥaḳḳ iledir nuṭkumu bilseñ benim
Sin semīᶜem hem başīrem ḥikmet-i ᶜirfān hū

7. Şīn şerīᶜat oldu şūru bilmek istersen eger
Ṣād ṣaḥīḥdir bu kelāmım āyet-i Furḳān hū

8. Ḍād żiyā-yı pertevinden oldu bu kevn [ü] mekān
Ṭā ṭavāf eyle dilerseñ gel muḳaddes cān hū

[87]

9. Ẓā'-i ẓannım kendimedir *külli şey'in rāciᶜūn*[1]
ᶜAyn-ı ibretle naẓar ḳıl olmuşam mestān hū

10. Ġayn ġanīm ġayb-ı ᶜaynım fāᶜil-i muṭlaḳ menem
Fā felāḥa oldu dāḫil eyleyen iẕᶜān hū

11. Ḳāf ḳarīn olduñ baña sen *naḥnu aḳrab*[2]la neden
Kāf kāfir oldu mü'min eyle gel īmān hū

12. Lām leb-a-leb doldu ḳalbim sırr-ı *mā-yūḥā*[3] ile
Mīm muḥibb oldu bu ẕāt ile ṣıfāt aḳrān hū

13. Nūn nihāyet buluban gitdi nübüvvet ḫātemi
Vāv velāyet rütbesiyle eyledi seyrān hū

---

[1] "**Her şey** aslına **döner**." (Arap atasözü).

[2] "**Biz** ona sizden **yakınız**, fakat göremezsiniz." (Vâkıa 56/85).

[3] Sana **ne vahyedilirse** ona uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O hüküm verenlerin en hayırlısıdır (Yûnus 10/109).

14. Hā helāl olmaz vücūdum ibn-i vaḳtem ān ile
Lām-elif Allāh Cibril etdiler nefḫān hū

15. Yā-yı Yaḥyā oldu ᶜĪsā bildiñ ise rāzımı
Keşf-i rāz etme Nihānī eylegil pinhān hū

135

Azīz Müşārün İleyh Ḥazretleriniñ Terbiye-i İnsāniyeye Dā'ir Teşbīhāt ü Temşīlāt Lübbiyyāt ü Nebātātı Ḥāvī Ledünniyyāt-ı Mürşidāneleridir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

1. Çekirdekle şecer şekli nübüvvet
Bilirseñ bu dili var andan oḳu

2. Nihādında şemer merkūz ḥaḳīḳat
Ledünnī dersini ᶜirfāndan oḳu

3. Çekirdek içre olan lübbü ṣaḳla
Elest bezmindeki peymāndan oḳu

4. Çürütme özü olma ehl-i inkār
Bu ᶜilm-i vārişi pīrāndan oḳu

5. *Yuvesvis*[1]le eger çürürse ol öz
Olup maᶜdūm ebed ḫüsrāndan oḳu

6. ᶜAnāṣıra ḳarışdıñ devre düşdüñ
Ki fehm et nuṭḳumu sulṭāndan oḳu

7. Özü çürük çivīd ekilse bitmez

[1] " O ki, insanların kalplerine **vesvese** verir"(Nâs 114/5).

Ne var şecer ṣemer yamandan oḳu

8. Çürük degil ise çivīdiñ içi
Biter ekdikde bu erkāndan oḳu

9. Ederse bāġcivān terbiye anı
Daḫı ḥıfẓ eyle her ḥayvāndan oḳu

10. Muḥāfıẓla şecer ḥükmün bulur ol
Velī piçlik ḳalır dermāndan oḳu

11. Yā meyve vermez eger verse daḫı
Ki olmaz leẕẕeti telḫāndan oḳu

12. Aña üstād gelip aşlamayınca
Ne derim sözümü iẕ[c] āndan oḳu

13. Eger var ise isti[c] dād çatalda
Ṭutar aş bunu bil cānāndan oḳu

14. Veger yoġ ise isti[c] dād gör anda
Aşı ṭuṭmaz ḳalır yabandan oḳu

15. Ne kendine ne ṣāḥibine nef[c] i
Olamaz bu sözü cüz-ḫāndan oḳu

16. Hemān ṣāḥibine bir ḳuru yükdür
Emek ṣarfeyle hem reyyāndan oḳu

17. Keẕālik ādemiñ ḥāli de böyle
Bu [c] ilmi var yürü insāndan oḳu

[88]

18. Eger ṭurursa iḳrārında ṣābit

Odurur toḫm-ı tevḥīd cāndan oḳu

19. Şecer-i ṭayyibe eder ẓuhūru
Ṣıvar göz yaş ile büryāndan oḳu

20. Muḥabbet güneşiyle perveriş ver
Daḫı hem āh-ı bādla şāndan oḳu

21. Erişdirip kemāle dīn şecerin
Ṭarīḳat aşıla seyrāndan oḳu

22. Vücūduñ şeceriñ mürşide bend et
Alıp telḳīn-i tevḥīd kāndan oḳu

23. Çalış esmāya ıraġ ol hevādan
Vere tā yemişi bürhāndan oḳu

24. Nübüvvet bil şecer yemiş velāyet
Bu devrile duruş her yandan oḳu

25. Eger böyle olursa bil kemāliñ
Olur ṣaḥīḥ muḥiḳḳ īmāndan oḳu

26. Oluñ ehl-i necāt mü'min muḥaḳḳaḳ
Rıżā-i Ḥaḳḳ ile iḥsāndan oḳu

27. Veger nisyān edip iḳrārıñı sen
Çürürse toḫm-ı tevḥīd ẓāndan oḳu

28. Olur nā-būd şecer tevḥīdini bil
[c] Adem iḳlīmine git fāndan oḳu

29. V'eger tevḥīd dilinde olsa ḫālī

Odur aşsız şecer gümāndan oḳu

30. Ṭarīḳat telḳīninden behresi yoḳ
Olur çün mūnis-i şeyṭāndan oḳu

31. Īmān revnaḳ bulup vermez yemişi
Ne ᶜ irfān ne ᶜ amel ḫırmāndan oḳu

32. Görünür ṣūret-i ādem gibi ḫoş
Yemişsiz bir şecer ḫazāndan oḳu

33. Bu gibiler verirler rūḥa bārı
İlik süñük damardır ḳandan oḳu

34. Bular bahāyime teşbīh olupdur
Bularıñ rūḥu var nā-dāndan oḳu

35. Nefis şeyṭān ḳuludur zişt ḫūlar
Ki āḫir edrek-i nīrāndan oḳu

36. Ḳalır ẓulmet bucaġında muḳayyed
Ḫalāṣa yoḳ necāt efġāndan oḳu

37. Nihānī eyle pinhān bu rumūzu
Olup nāṭıḳ hemān Ḳur'āndan oḳu

136

Velehu Müşārün İleyh Der-Beyān-ı Sırr-ı Esmā'-i Ẕāt Yaᶜ nī İsm-i Hū ve Ḫāṣṣiyyethā

faᶜ ilātün faᶜ ilātün faᶜ ilātün faᶜ ilün

1. Geç bu benlik perdesinden bul devāyı hū deyü
Tābiᶜ -i nefs olma cānā gör liḳāyı hū deyü

2. Bir nefesdir ismi hūdur hep ḥayāt-ı cāv[id]ān
Sırr-ı eşyāya kemāhī er nevāyı hū deyü

3. Ḥū ile memzūc olupdur cümle bu kevn [ü] mekān
Hū żamīr-i Ḥaḳḳa mir'āt et nidāyı hū deyü

4. Cümle ḳuvā-yı ḥavāssıñ hū iledir revnaḳı
Gör bu bādı esicek verir ṣadāyı hū deyü

[89]

5. Cümle aṣḥāb-ı maᶜ ārif hū ile nuṭḳ eyledi
Seyr-i hūya erişen bilir Ḫudāyı hū deyü

6. Hū ile bil hū ile gör sırr-ı esmādır bu hū
Kāmilānıñ virdi hūdur ḫoş ṣalā-yı hū deyü

7. Hū ile olduñ Nihānī hū ile ol āşikār
Bahr-ı hūda ġarḳ oluban bil ᶜamāyı hū deyü

137

Velehu Müşārün İleyh Keẕā Evṣāf-ı İsm-i Hū Celle Celālühu

5'li Hece

1. Maḳṣūdum Allāh
Maᶜ būdum hū hū
Maṭlūbum o şāh
Mescūdum hū hū

2. İḳrārım ezel
Hayy u lem-yezel
Hū ismi güzel
Meşhūdum hū hū

3. Gezme yabanda
   Ḳalma gümānda
   Yer etdi cānda
   Mevdūdum hū hū

4. İkiligi ḳo
   Diyelim hū hū
   Şevḳile yā-hū
   Maḥdūdum hū hū

5. Geç bu bed-ḫūdan
   Dūr olma hūdan
   Ġayrı ārzūdan
   Maḥṣūdum hū hū

6. Mü’minim bi’llāh
   Ẕikrim illā’llāh
   Ġayrı yoḳ va’llāh
   Memdūdum hū hū

7. Her bir varaḳda
   Yaḳın ıraḳda
   Nihānım Ḥaḳda
   Mefrūdum hū hū

138

Velehu Müşārün İleyh Keẕā İsmü’ẕ-Ẕāt Celle Celālühu

4+3=7

1. Gelin diyelim cāndan

Lā ilāhe illā hū[1]
Geçip ẓann-ı gümāndan
Lā ilāhe illā hū

2. Gāh ḳu[c] ūd [u] ḳıyāmda
Gāh maḫfī gāh enāmda
Yaḳaẓada niyāmda
Lā ilāhe illā hū

3. Gāh cehrī gāh iḫfāda
Gāh ṣūrī gāh ma[c] nāda
Gāh nefy [ü] gāh illāda
Lā ilāhe illā hū

4. Virdim dilimde hūdur
Dimāġımda ḫoş būdur
Dilde maḥbūb ḫūb-rūdur
Lā ilāhe illā hū

5. Hūdan geldi bu rūḥum
Hūdur cām-ı ṣabūḥum
Hūdur feth-i fütūḥum
Lā ilāhe illā hū

6. On bir olur ḥiṣābda
Remz-i Lübb-i Lübābda[2]
Levḥ-i maḥfūẓ kitābda
Lā ilāhe illā hū

7. Żamīri gör Nihānī

---

[1] "**Senden başka hiçbir tanrı yoktur.** Seni tenzih ederim ben şüphesiz zalimlerden oldum" (Enbiyâ 21/87).
[2] Molla Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin Mesnevî şerhi.

Ḥall et kerbi bürhānı
Bildiñse ki hüve şānı
Lā ilāhe illā hū

139

ᶜAzīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Esbaḳ Ḳażāmız Ṭapu Kātibi Olup Erbāb-ı Dil ü Muḥibbāndan ve Ḫānedān-ı Ḳażādan Kāşif Aġa-zāde Meḥmed Remzī Efendi Merḥūma Naẓīredir Mūmā ileyhiñ İltihāsına Mübīndir

mefᶜūlü mefāᶜīlü mefāᶜīlü feᶜūlün

1. Görsem o mehi[1] ruḫları parlaḳ mı nedir bu
   Endām-ı sīmi dertlere tiryāḳ mı nedir bu

2. Emsem lebiñi ḳana ḳana şevḳile cānā
   Nehr-i ᶜAsel [ü] Kevṯeri ırmaḳ mı nedir bu

[90]

3. Sır Fātiḥasın saṭr-ı penāh ile ḳapatmış
   Mir'āt-ı dile manẓara-i fāḳ mı nedir bu

4. Gīsū-yı ḫamıñ ṭanṭanası yemīn[2] ü yesārda
   Dil-dādeleri ṣayda meger ᶜāḳ mı nedir bu

5. Her rūz [u] şebin meclis-i rindānla ülfet
   ᶜAşk defterine kendini ilḥāḳ mı nedir bu

6. Nihānī daḫı söyledi hem Remzī nikātin[3]
   Serv-i ṣemenim bendiñe ṭuzaḳ mı nedir bu

---

[1] Mehi: māhı
[2] yemīn: yümn
[3] nikāt: nükāt

140

Velehu Müşārün İleyhiñ Kendi Aḥvāliyle Birṭaḳım Daᶜvā-yı bī-Maᶜnā Ehliniñ Revīşātını Ḥāvīdir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Beni bu sū'-i aḥvālim düşürdü yārdan ayru
   Bu [ki] zişt-ḫulḳ [u] aḳvālim edipdir lāyıḳ-ı ṭamu

2. Şerīᶜat emrini ṭutmaz ṭarīḳat rāhına gitmez
   Bu ġaflet ile iş bitmez dürūġ ile işim dü-rū

3. Dem ururam ḥaḳīḳatden geçemem sū'-i niyyetden
   Göñül levḥi bu ᶜilletden ḫalāṣa bulmadı dārū

4. Sözile ederem irşād ḳarīnim nefs olup muᶜtād
   Nedir bu fırḳa se-heftād kimi yaman kimi yatlu

5. Ḳamusu der biziz nācī benem ṭatlu ḳuṣūr acı
   Bilinmez bāyı muḥtācı urur dem cümleten ᶜālū

6. Dili daᶜvā-yı īmānda velākin ḳalbi gümānda
   Müsāvī ġıybet [ü] ẓanda nedir ḫāl-i ᶜaceb yā-hū

7. Delīl çekip eder daᶜvā eder ifsād-ı nev-peydā
   Ḳılar cennet içün ġavġā unutmuş līk ol ḳālū

8. Belā başına bār olmuş gidişi ḫūn-ḫār olmuş
   Ḳarīn iblīs mār olmuş mühīn evlād ile ālū

9. Nihānī der ki bildigim oḳuyup ᶜāmil olduġum
   ᶜAlī ḥubbuyla dolduġum baña bes ġayrı yoḳ ārzū

HARFÜ'L-HĀ

141

Velehu Müşārün İleyh Naᶜt-ı Şerīf ü'l-Cenāb-ı Resūl-i Kibriyā ᶜAleyhi's-selām

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Cemāliñ gülşeninde ᶜandelībem yā Resūla'llāh
   Velī maḫzūn-ḫāṭır bir ġarībem yā Resūla'llāh

2. Şu deñlü bār-ı gīrānem ġarīk-i baḥr-i ᶜisyānam
   Recā-yı bāb-ı ġufrāna enīnem yā Resūla'llāh

3. Ne deñlü cürm [ü] ᶜişyānım çoḳ ise şāh-ı sulṭānım
   Sañadır dest-i dāmānım münībem yā Resūla'llāh

4. Edip taṣdīḳ risālātıñ daḫı muᶜciz kemālātıñ
   Göñül mir'āt-ı ṣāfī dil-fırībem yā Resūla'llāh

5. Bi-ḥamdi'llāh cenābıñdandurur sırr-ı siyādātım
   Ki nesl-i Ḥaydar-ı pākī-ḫalībem yā Resūla'llāh

6. Ṣalātile selām olsun ḥabībim şānıña her dem
   Budur hep ẕikr [ü] evrādım ḫaṭībem yā Resūla'llāh

7. Eder nūr-ı tevellā bu Nihānī ḳalbini iḥyā
   Ki ceddim Şeyḫ Ḥāmid ṣulb-ı ṭībem yā Resūla'llāh

[91]

142

Velehu ᶜAzīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Mevlūdiyeye Dā'ir Dīger Naᶜt-ı Şerīfleridir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Erişdi māh-ı mevlūdden nişāne yā Resūla'llāh
   Cilā verdi ḳulūb-ı ᶜāşıḳāna yā Resūla'llāh

2. Edip taḥmīd [ü] taᶜẓīm gel ḳırā'at edelim anı
   Ede feyż-i şefāᶜat ṣādıḳāna yā Resūla'llāh

3. Saña ḳalbde olan ᶜaşḳ-ı muḥabbet ḥaḳḳıçün Mevlā
   Vere zevḳ-i viṣālin ᶜārifāna yā Resūla'llāh

4. Bu māha eyleyip tefḫīm ḳırā'at etdiren mevlūd
   Bilā-reyb dāḫil olurlar cināna yā Resūla'llāh

5. Şefāᶜat umarız senden eyā ey melce-i ümmet
   Nihānī mücrim [ü] ᶜāṣī dīvāne yā Resūla'llāh

143

Velehu Müşārün İleyh Ṭālib-i Ṣādıḳīn ü Sālikīni Lafẓa-i Celāle Daᶜvet Ḫāvīdir

5+5=10

1. Geliñ ḳardaşlar diyelim Allāh
   Aḳıdıp yaşlar diyelim Allāh

2. Gitme yabana uy kārıbāna
   Gel yana yana diyelim Allāh

3. Gerüde durma bıyıġıñ burma
   Żikri ḫor görme diyelim Allāh

4. Cān bu ḳafesde jeng ile pāsda
   Her bir nefesde diyelim Allāh

5. Olmaġıl güm-rāh ol bize hem-rāh

Ḥayf etme eyvāh diyelim Allāh

6. N'içün azarsın ᶜahdi bozarsın
Ḳuyu ḳazarsın diyelim Allāh

7. Ṭarīḳa girmek mürşidi bilmek
Ḥaḳ yolu görmek diyelim Allāh

8. Nefse uymuşsun gerü durmuşsun
Aḥmak olmuşsun diyelim Allāh

9. Gezme āvāre hey yüzü ḳara
Düşe gör zāra diyelim Allāh

10. Nihānī müdām edelim ḳıyām
Söz bu ve's-selām diyelim Allāh

144

Velehu Müşārün İleyh Merşiye-i Li-Cenāb-ı Şāh-ı Kerbelā

5'li Hece

1. Eyyühe'l-ᶜāmī
İsmaᶜ kelāmı
Tuṭduḳ şıyāmı
Elḥamdüli'llāh[1]

2. Muṣṭafāvīyiz
Murtażāvīyiz
Müctebāvīyiz
Elḥamdüli'llāh

[1] "Hamd Allah'a mahsustur…" (Fatiha 1/2, Yunus 10/10…)

3. Şānına taᶜzīm
Ederiz tekrīm
Degiliz le'īm
Elḥamdüli'llāh

4. Şavm-ı ᶜāşūra
Ḳılarız icrā
Betūl-i Zehrā
Şefīᶜuli'llāh[1]

5. Dökelim yaş dem
Her ān dem-ā-dem
Ṭutalım mātem
Ḥasbetenli'llāh[2]

6. Çekelim āhı
Gidelim rāhı
Puşt u penāhı
Naṣrun mina'llāh[3]

7. Şāhım Ḥüseyne
Māhım Ḥüseyne
Rāhım Ḥüseyne
Ḳabūl-ı dergāh

8. Biz bir gedāyız
Cān baş fedāyız
Āl-i ᶜabāyız
Yuḥbibkumu'llāh[4]

---

[1] De ki: "**Şefaat** etme yetkisi bütünüyle **Allah'a aittir**…" (Zümer 39/44).

[2] "Allah rızası için" (Arapça ibâre).

[3] "Hoşunuza gidecek bir şey daha var: **Allah'ın yardımı** ve yakın bir fetih…" (Saf 61/13).

[4] "De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki **Allah da sizi sevsin**, ve günahlarınızı bağışlasın'" (Âl-i İmrân 3/31).

9. Vācibdir bize
Ḳılmaḳ hem ᶜaza
Ḳażāya rıżā
El-ḥükmüli'llāh[1]

10. Ol Kerbelāda
Bī-zād zevāda
Susuz avāda
Cevr ü sitem āh

11. Evlād-ı Ḥaydar
Sāḳī-i Kevṣer
Cesed-i bī-ser
Eyvāh ü heyvāh

12. Ol bī-saᶜ ādet
Naḥs [ü] cenābet
Ḳıldı ihānet
Kilāb-ı güm-rāh

13. ᶜUbeyd-i Ziyād
Melᶜ ūn-ı bī-dād
Ol Şīt-i berbād[2]
Ḳahr ede Allāh

14. Ol Şümr ü Sinān
Etbāᶜ -ı Mervān
Yezīd ḳaltabān
Fi-laᶜnetu'llāh[3]

---

[1]. "… "**Hüküm** ancak **Allah'ındır** ve Allah hakkı anlatır; O doğru hüküm verenlerin en hayırlısıdır." (En'âm 6/57; Yûsuf 12/40,67).

[2] Şīt-i: Şīt ü

[3] "**Allah'ın laneti** zalimlerin üzerine olsun." (A'râf 7/44; Bakara 2/89; Âl-i İmrân 3/61; Hûd 11/18).

15. Sipāh Kūfe Şām
Bu emre iḳdām
Ḳıldılar encām
Melᶜ ūn [u] tebāh

16. Ey müselmānlar
Cāna ḳıyanlar
Ehl-i īmānlar
Teᶜālüli'llāh[1]

17. Ḳılıp muḥabbet
Edelim bīᶜ at
Bulalım vuṣlat
Ġamdan inşā'llāh

18. Hey aḥmaḳ kāhil
Ol cemᶜ e dāḫil
Vay nefse mā'il
Büt *Rabbīya'llāh*[2]

[92]

19. Baḳma gerüden
Çıḳma sürüden
Vazgeç dürūġdan
Ḫavfen mina'llāh[3]

20. Gel ḳalma *lā*da
Maġbūn piyāde
Pay bas illāda
Ey aḫī *fi'llāh*[4]

---

[1] "Allah yüksetsin" (Arapça ibâre).
[2] "Rabbim Allah'tır" (Arapça ibâre).
[3] "Korkarak ve çekinerek" (Arapça ibâre).
[4] "Allah için" (Arapça ibâre).

21. Baḳmaġıl şehlā
Ey ḳabri bālā
Ḳum ente[1] ḥālā
Ḥub *ḥasbiya'llāh*[2]

22. Dā^{c} ī Nihānī
Fenẓur bürhānī[3]
Bu cihān fānī
Ḳul Allāh Allāh

145

Velehu Müşārün İleyh Muḥammes-i Merşiye-i Ciger-sūz Li-Cenāb-ı Şāh-ı Kerbelā

mefā^{c}īlün mefā^{c}īlün mefā^{c}īlün mefā^{c}īlün

1. Doġup māh-ı muḥarrem tāzelendi yaralar eyvāh
Bu māhda ḫāke düşdü dürre-i meh-pāreler eyvāh
Niçe ḫūn dökmeyip ṣabr eylesin bī-çāreler eyvāh
Döküp sīnelerin cerḥ etmesin mi zāreler eyvāh
Ṭutuben yas u mātem giymesin mi ḳaralar eyvāh

2. Bize iḥsān olupdur tā ezel *naḥnu ḳasemnā*da[4]
Neseble hem sebeble ḥubb ḳılmaḳ āl ü evlāda
Olup rūḥu feżā'il bezm-i ervāḥ-ı mücellāda
Şehādet rütbesiyle imtiyāzı verdi irşāda
Bu sırrı niçe fehm etsin o seng-i ḫāreler eyvāh

3. O kim rūḥu rez̲ā'il ṭab^{c} ı cāmid etmez iḳrārı
Ne āl-i Muṣṭafāya raḥm eder ne āhile zārı

---

[1] "Sen kalk!" (Arapça ibâre).
[2] "… **Allah bana yeter**, O'ndan başka tanrı yoktur…" (Tevbe 9/129).
[3] "**İşte gör** günahkârların sonunun ne olduğunu!" (A'râf 7/84; Rum 30/50).
[4] "Dünya hayatında onların geçimliklerini **biz paylaştırdık**…" (Zuhruf 43/32).

Hemān bir resm-i taḳlīde riᶜāyet etmedir kārı
Ḫudāyā eyleme mensūb şu ḳavme ḳavm-i ḥünkārı
Ḥayāsız āl-i Süfyānī eder mekkāreler eyvāh[1]

4. Ḥabīb-i Kird-gārı Aḥmed-i Muḫtār buyurmuşken
Eden īḳāż-ı fitne laᶜnete lāyıḳ duyurmuşken
Velāyet lebsini Şāh-ı Velāyete giyirmişken
Vesāyetle bu maᶜnānıñ ki encāmın ḳayırmışken
Edip nāsī olup ᶜāṣī yine bed-kāreler eyvah

5. Bu ḳavm-i şūmuñ aḥvālin ne remzile edem taᶜbīr
Ne edyāna ne ezhāna ne irfāna ḳoyar bir pīr
Bu fırḳa ehline telᶜīn edip levm edelim yer yer
Zīrā bunlar mühīn-i āl-i evlād olduġu cāy-gīr
ᶜAceb rūy-ı siyāh ile ḥużūra varalar eyvāh

6. Niçe niçe delā'il beyyināt olmuş iken bāhir
ᶜAliyyü'l-Murtażānıñken ḫilāfet gün gibi ẓāhir
Ḥaḳına olmayıp rāżī taᶜannüdle olup cābir
Edip ifsādile daᶜvā-yı istiḫlāf ol ġābir
Ẓuhūr etdi o murdār nuṭfeden ḫūn-ḫāreler eyvāh

7. Edip ser-rişte bu ḥāli Yezīd-i bed-liḳā maġbūn
Ḥüḳūmet sevdāsıyle dīnini yaġma ḳılıp melᶜūn
Ulanlar ayısı raḥmet uyuban aña dökdü ḫūn
Nihānī āşikāre laᶜnetile yād eder efzūn
Ḥüseyniñ mātemiyle çarḫ eder devvāreler eyvāh

[93]

146

Dīger Merşiye-i Li-Cenāb-ı Şāh-ı Kerbelā Velehu Müşārün İleyh

---

[1] **Der-kenâr:** Ḳāle ᶜaleyhi's-selām el-ḥadīṣ-i şerīf "El-fitnetü nā'imetün fi-laᶜnetu'llāhi min-īḳāżehā ṣadaḳa Resūlu'llāh."

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Erdi yine māh-ı mātem ḥüznile ġamdır bize
   Āb [u] nānı ḫāb-ı rāḥat cümlesi semdir bize

2. Fāṭıma gevherler içün ḳalb-i perīşānımız
   Beytü'l-aḥzāna teveccüh bu da bir demdir bize

3. Olmaḳ amān her ṣafādan taʿẓīm etmek şānına
   Her bir aʿmāl-i ʿibādetden müsellemdir bize

4. Ḳavm-i eşrāra teberrā ehl-i beyte ḥubbumuz
   Rūḥ-ı şāh-ı evliyādan ʿayn-ı şeb-nemdir bize

5. Ḫānedān rāhında olmuş bu Nihānī bir gedā
   Elde degil iḫtiyārī luṭf-ı mübhemdir bize

147

ʿAzīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ İrtiḥālinden Ṣoñra Mezār-ı Şerīfi Ṭaşına Yazılıp Rekz Olunmaḳ Üzere Müşārün İleyhiñ On İki Sene Aḳdem Ḥayātında İnşā BuyurduḳlarıTārīḫ-i Ledünniyātıdır

mefāʿīlün mefāʿīlün

1. Hüviyyetden güẕer ḳıldım
   Ceberrūt seyrine erdim
   Melekūt devrini gördüm
   Erişdim şimdi nāsūta

2. Ḥüviyyet ʿālem-i ervāḥ
   Ceberrūt ʿālem-i seyyāḥ
   Melekūt ʿālem-i ecnāḥ
   Bu nāsūt erdi lāhūta

3. Hüviyyet neş’e-i ūlā
Maḳām-ı ḳurb *ev ednā*[1]
Ceberrūt Sidre müntehā
Çü nāsūt girdi tābūta

4. Meyānda berzaḫ-ı kübrā
Bu tenle bu cesed gūyā
Budurur neş’e-i uḫrā
Bu müfred girdi yāḳūta

5. Çü Ḥaḳdan bed olup geldim
Yine Ḥaḳḳa rücūᶜ ḳıldım
Fenāfī’ş-şeyḫ nedir bildim
Girüben devr-i ṣamūta

6. Fenā’-i fī’r-resūl oldum
Fenā-ender-fenā gördüm
Beḳābi’llāh ile doldum
Mürekkeble niyāmūta

7. Nihānī intibāh etdi
Çü ceddini penāh etdi
Vuṣūl-i bezm-i şāh etdi
Cem-i aḫlāḳ-ı nāᶜ ūta[2]
(1307)

148

ᶜAzīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Bin Üç Yüz Senesinde Ḳażāmız Maḥallī İdāresine Taᶜyīn Olunan Cāhilān ü nā-Ehilān-ı Ḳażādan Selīm Beg-zāde Aḥmed Beg ile Muṣṭafā Efendi-zāde ᶜAbdu’llāh Efendi Ḥaḳlarında Īrād Buyurulan Rumūẓātıdır

---

[1] “Öyle ki, iki yay kadar **hatta daha yakın** oldu.” (Necm 53/9).

[2] **Der-kenâr (s. 93):** ᶜAzīz-İ Müşārün İleyhiñ vefātı tārīḫi bu mıṣrāᶜ ıñ ḥesābında tamāmdır.

mefā[c] *īlün mefā*[c] *īlün mefā*[c] *īlün mefā*[c] *īlün*

1. Sene[1] oldu biñ üç yüz meclis oldu Aḥmed [c] Abdu'llāh[2]
   Daḫı mülkden o hansıdır Ḫristiyāndan ehl-i cāh

2. Budur ḫayra delālet hem daḫı sāl-i cedīdimiz
   Muḥavvel ola ābāda bi-minneti bi-ḥamdi'llāh

3. Ne ḫoş revnaḳ veripdir bu ḳażāya bir şikeste kim
   Mübārek-bād ola her dem mübārek-bād ola her gāh

4. Şafāḥat bunda şevḳ bunda vere Ḥaḳḳ istiḳāmetler
   Berāyā-yı Ḫudāyā[3] olunupdur müste[c] ān Allāh

5. *Heme Nihānīyem şinev dem-ender ü nāker-şinās*[4]
   Nemīdānem şumā zinde veyā mürde bi-ḥavli'llāh

[94]

ḲĀFİYETÜ'L-LĀM-ELİF

149

Velehu Müşārün İleyhiñ Lām Elifle Hemzeniñ Nefy [ü] İṣbātı Ḥaḳḳında Olan Ḥikmet ü Sırlarınıñ Sebeb ü Su'ālini Ḥāvī Aṣḥāb-ı [c] İlm-i Rüsūm ve Erbāb-ı Kemāl-i Fehüme Ḫiṭāben Nuṭḳ-ı Mürşidāneleridir

mefā[c] *īlün mefā*[c] *īlün mefā*[c] *īlün mefā*[c] *īlün*

1. Ḥaḳı iṣbāt eden diller dilinde oḳur evvel lā

---

[1] Sene –: sene çün

[2] **Der-kenâr (s. 93):** İşbu rumūzāt u ledünniyāt-ı ḳudsiyeniñ tārīḫ ebyātdan on gün ṣoñra sırrı ẓuhūra gelip Aḥmed Beg denilen a[c] żā ḳażāmıza yeñi gelen Ḳā'immaḳām Ḥaṣan Luṭfī Begi istiḳbāle çıḳıp rākib olduġu esbden fücceten düşerek vefāt ve dīgeri [c] azl olmuşdur fe-sübḥāna'llāh

[3] Ḫudāyā–: Ḫudāyā da

[4] Ben tamamıyla gizliyim, bulunduğum zamandan işitirim bazen sağırım, duymam; Allah'ın izniyle sizin canlı mı ölü mü olduğunuzu (da) bilmiyorum (Farsça beyit).

Nedir ḥikmet bu iṣbātıñ kim evvel ḥükm oldu lā

2. Elest ḥarfindeki hemze kim istifhām eder īmā
Bu istifhāma bedel mi ᶜaceb tevḥīde bed'-i lā

3. Belī ḳavliyle iḳrāra hidāyet rūḥa kim verdi
Nedir sā'il nedir mes'ūl mucīb olan nedir ḥālā

4. Nedir ya lādaki ḳudret olup efkārına bādī
Yine iḳrārına bāᶜ iş olan hemze ile illā

5. Nedir elif nedir hemze maḳārrın lā olan kimdir
Ḥareke yā nedir ḥarfde nedir farḳ hemze vü elf lā

6. Elifle hemzenin şekli ḥurūfāta degil ġayrı
Nedir bu ḳaṭᶜ u ḥall olmaḳ yā nedir ittiṣāl-i lā

7. Ḥurūfāt bist ü heşt oldu aña dāḫil lem ü hemze
Nedir yā vaṣl olan bu elf dediğiñ mūnis-i lālā

8. Elif ger hemze bir ede nedir yā bunu farḳ eden
Eger başḳa ise ḥarfi yigirmi doḳuz olur lā

9. Bu elf ü hemzeyi derseñ ḥareke farḳ eder ᶜilmin
Belī farḳ etse de ḥālin yine ḥarfi ḳalır bālā

10. Īcābı yoḳ ise elfiñ nedir Ḳur'ānda saṭr olmaḳ
Degilse ḥarfden maᶜdūd ne lāzım görüne kellā

11. Ḳuṣūr ḥarfden birin n'içün ḥareke ḳılmadı mevṣūl
N'içün çıḳmadı taᶜdāddan ḫaber ver baña ey monlā

12. Ḳavāᶜide edip taṭbīḳ yine siz etdiñiz taġyīr

Biline müfred [ü] ünṣā vü cemᶜ iñ hükmü key aᶜ lā

13. Bu elf ü hemzeniñ sırrın düzüp bozmaḳla ey zāhid
Bilinmez maġz-ı Ḳur'ānı yazar mı ḫaṭṭ-ı bī-imlā

14. Mükerrer Ẕāta maẓhardır elif lām sırr-ı Ḥayy oldu
Ḥurūfāt-ı muḳaṭṭaᶜ da[1] görünür baḳmaġıl şehlā

15. Oḳursañ sūre-i sebᶜ u'l- meṣāndan farḳ eden remzi
Muḥammed ᶜ ilmü elḥamdü İliyyādır ṣıfat naḳlā

16. Gel imdi añla tevḥīdiñ nedir lāsı nedir illā
Elif lāma mużāf olmuş bir olmuş lü'lü'-i lālā

17. Nihānī cebhesinden Fātiḥa miḥrābını seyret
Ṣalātıñ tā ola maḳbūl nedāmet çekmegil aṣlā

150

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ṭālibān-ı Ḥaḳīḳati Tevḥīd-i ᶜ Aşḳa Dā'ir Nuṭḳ-ı Şerīfleridir

fāᶜ ilātün fāᶜ ilātün fāᶜ ilātün fāᶜ ilün

1. Eṣ-ṣalā tevḥīde daᶜ vet cār-ı ᶜ aşḳa eṣ-ṣalā
Kesb-i ᶜ irfān etmege bu dār-ı ᶜ aşḳa eṣ-ṣalā

2. Kimde kim bezm-i ezel iḳrār var durmaz gider
Ṭālib-i ṣādıḳ olan pāzār-ı ᶜ aşḳa eṣ-ṣalā

3. Unudup peymānı ᶜ ahdi olma ẓalūmen cehūl

[1] muḳaṭṭaᶜ da: muḳaṭṭaᶜ ada

Berzaḫa meftūn olan pergār-ı ᶜaşḳa eṣ-ṣalā

4. Eyle gel tecdīd-i peymān gir ṭarīḳat rāhına
Ẓulmet-i tenden ḫalāṣ ol nār-ı ᶜaşḳa eṣ-ṣalā

[95]

5. Yaḳ çirāġ-ı ẕikr ḳalbe ḳur muḥabbet ḫaymesin
Ḳapıya tevḥīd ṭopun envār-ı ᶜaşḳa eṣ-ṣalā

6. Pāsbān et ᶜaḳl-ı küll alsın ele seyf-i celāl
Girmeye yol bulmaya gülzār-ı ᶜaşka eṣ-ṣalā

7. Ejdehā-yı nefsden ḥıfẓ et Nihānī ḫāneyi
Beyt-i Ḥaḳḳı ṣaḳlayan ḫünkār-ı ᶜaşḳa eṣ-ṣalā

ḪARFÜ'L-YĀ

151

Azīz Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Yigirmi Ṭoḳūz Ḥurūf-ı Muḳaṭṭaᶜ Üzerine İrşāda Dā'ir Nuṭḳ-ı Şerīfleridir

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. Elif Allāhım bilirem ḳalmadım şirk içre men
Bā başīret gözü ile görmüşem Sübḥānımı

2. Tā temāşā eylemişem ᶜālemi mülk içre men
Sā şenālar üzre etdim dā'imā cevlānımı

3. Cīm cemāli şanᶜat içre her ẕamān vaḥdetdeyim
Ḥā ḥamāḳat ehli olan bilmedi seyrānımı

4. Ḫā ḥaṭībem pāy-ı gülde oḳuram ben dersimi
Dāl düvāzdeh sāl içinde bilmişem irfānımı

5. Zāl zülāl-i nuṭḳ-ı ᶜirfān manṭıḳu'ṭ-ṭayr oldu çün
Rā rekīk añlama zāhid bu sır-ı vicdānımı

6. Ẕā ziyān üzre ḳalırsıñ gel *ᶜaref*[1] dersini bil
Sin saᶜīdler ile ḥaşr ol içüben peymānımı

7. Şın şeḳāvet zümresine dāḫil olma gel berü
Ṣad ṣaḥīhdir bu kelāmım bilseñiz dīvānımı

8. Ḍād ḍalāletden emīn ol sırr-ı miᶜrāca eriş
Ṭā ṭarīḳat pīşesinde bul otur eyvānımı

9. Ẓā ẓılāl-ı ḳayd-ı aġlāl ile ḳalmışsın neden
ᶜAyn ᶜanāṣır perdesinde bulmuşam sulṭānımı

10. Ġayn ġabāvetden ḫalāṣ ol tā Ḥaḳa rāhıñ ere
Fā fenā baᶜde'l-beḳāda göresin ᶜünvānımı

11. Ḳāf *ḳanāᶜat kenzü lā-yefnā*[2] buyurmuşdur Resūl
Kāf kemāliñ eyle iẓhār fetḥ edip maᶜdānımı

12. Lām ledünnī ᶜilm-i bāṭın göremez anı faḳīh
Mīm muḥaṣṣal bul mürebbī mektebinde kānımı

13. Nūn nihāyātin bilenler ᶜömrünü etmez hebā
Vāv verāṯetle bu sırdır bildiren erkānımı

14. Hā hidāyet bulmaḳ ancaḳ pīr yüzünden zāhidā
Lām elif bir cism-i vāḥid gösterir bu şānımı

---

[1] "Eğiticim olmasaydı, kuşkusuz Rabbimi **tanıyamazdım**." (Yılmaz, 2013, s. 457).

[2] "Kanaat tükenmez bir hazinedir" (Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 2/130).

15. Yā yaḳīnemsin bilirsiñ cümle aḥvālim benim
Der Nihān bezm-i elestde ḳalmışam mīzānımı

152

Velehu Müşārün İleyh Ez-İstişfāᶜ ü İstimdād ve Evṣāf-ı Cenāb-ı Resūl-i Kibriyā ᶜAleyhi's-Selām

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

1. Elā ey menbaᶜ-ı kān-ı şefāᶜat bu zamān oldu
Civār-ı perteviñe ḳılmadıñ daᶜvet ne ān oldu

2. Ṭutanlar dāmeniñ elbetde erdi raḥmete ammā
Ḳatī bī-çāre düşdüm ermez el vaḳt-i ḫazān oldu

[96]

3. Ḳarārım ḳalmadı bir dem taᶜaşşuḳ eyledi göñlüm
Kül oldu bīm ü ḥasretle hemānā bī-revān oldu

4. Şefāᶜat senden ey ᶜayn-ı şefāᶜat ḳıl şefāᶜat ḳıl
Niyāzım mültezemde bu kelāmım pür-amān oldu

5. Ne mümkün ᶜarż-ı ḥālim ravża-i pāke bu ḥāletle
Siyāh-rū kec-edā kem-ḫadd işim hep bed-zebān oldu

6. Giriftār-ı kemendem cürm-i ᶜişyān oldum āh-ı āh
Bāña sen dest-gīr olmaz iseñ ḥālim yaman oldu

7. Kesildi ḫābdan bu çeşm-i giryānım visāliñ çün
Şefīᶜ olmazsañ ey ḫayrü'l-beşer kārım fiġān oldu

8. Ḳulub-ı ᶜāşıḳān [u] ḫāk-i pāyıñ ḫayme-i ġamda
Ṭutuşdu nār-ı ᶜaşḳıñ ile gūyā sürmedān oldu

9. Nihānī bī-ᶜaded cürm ile istişfāᶜa şerminde
Velī ümīdim ey kān-ı şefāᶜat rāygān oldu

153

Velehu Müşārün İleyh ez-İstimdād u Evṣāf-ı Şāh-ı Merdān Kerremu'llāhu Veche Murabbaᶜ Nuṭḳudur

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilün

1. ᶜAḳlımı aldıñ serimden şāh-ı devrānım ᶜAlī
Sevdāya ṣaldıñ dilimi mīr-i ḫubānım ᶜAlī
Ben faḳīre merḥamet ḳıl *ḥasbete'n-li'llāh*[1] içün
Veche-i sebᶜu'l-meṣānī ᶜayn-ı ᶜayānım ᶜAlī

2. Çeşmiñ üzre māh-ı nevveş ol kemān ebrūlarıñ
Ruḫsār üzre şānelenmiş müşg-bū gīsūlarıñ
Rūyuñu bir kez görünce refᶜ olur ġaygūlarıñ
Gelmemiş miṯliñ cihāna Şāh-ı Merdānım ᶜAlī

3. Ruḫlarıñ yāḳūt-ı ḥamrā ḳāmetiñ ṭūbā miṯāl
Femiñ içre sinleriñ ṣan dürre-i beyżā miṯāl
Urduñ ol müjgān oḳunu ṣadrıma rümḥā miṯāl
Yine sen olsañ ṭabībim derde Loḳmānım ᶜAlī

4. Nuṭḳ-ı ḥikmetden zebānıñ müşgile ᶜanber ṣaçar
Vaṣlıña ermege yol yoḳ ḳalmışam bī-kes nā-çār
Çün ḳafesden murġ-ı dil çıḳdı hemān durmaz ḳaçar
Ḳıl tesellī ver tecellī Yūsuf-ı ṣānīm ᶜAlī

5. Fiḍḍa-i gerdānda tanẓīm ḫāl-i Hindūlar ᶜaceb
Bu dil [ü] cānımı iḥrāḳ etmege nedir sebep

[1] Allah rızası için (Arapça ibâre).

Gel ṭulūᶜ eyle seḥābdan etme nā-çīze taᶜab
ᶜĀḳıbet ᶜaşḳıñ yolunda dökülür ḳanım ᶜAlī

6. Ederem cānımı fedā rāhına şāh-ı cihān
Bilirem ki medḥine lāyıḳ degildir bu zebān
Maḥrūm etme rü'yetiñden bu ḳuluñu el-amān
Maḥşer-i taḥt-ı livāda cānā cānānım ᶜAlī

7. Verd-i raᶜnā şāḫ-ı gülde līk çevre ḫārı var
Bāġ-ı cennet saña nisbet yaḳmaġa ḫoş nārı var
Bir ḳarīn-i Ḥaḳ bulunsa ḳalbde biñ evzārı var
Ṭāhiri ṭayyib eden sen nār-ı nūrānīm ᶜAlī

8. Görmedim ol nūr-ı vechiñ bilmedim sevdā neden
Kendi ḥālimde gezerken başa bu ġavġā neden
Ey Nihānī ehl-i ḳalem bu sırı ifşā neden
Zümre-i ḫūbān içinde māh-ı tābānım ᶜAlī

[97]

154

Der-Beyān-ı Leṭāyif-i Ḫamse ve Aḳsām-ı Nūr ve Sırr-ı Ḥurūfāt-ı Naḳş-bend ve Ledünniyāṭ-ı Sā'ireyi Ḥāvīdir Velehu Müşārün İleyh Murabbaᶜ adır

faᶜilātün faᶜilātün faᶜilātün faᶜilün

1. ᶜAhd ü iḳrār etmişem nā-dānla etmem ülfeti
Ḫāyı cīme taḥvīl ile seyr ḳıldım celveti
Vaḥdetiñ mebde'-i keşret ekşerīde vaḥdeti
Naḳş-bend içre sülūkum ḳādirīyem ḫalvetī

2. Beş leṭāyifden ḫaberdār olduñ ise gel berü
Seyr edip esrārını ḫoş bildiñ ise gel berü
Ḳalb-i rūḥa rūḥ-ı sırra erdiñ ise gel berü
Nakş-bend üzre sülūkum ḳādirīyem ḫalvetī

3. Sırda ḫafī oluban iḫfāda ᶜayān olmayan
Her biriniñ levn-i tenvīrinde beyān olmayan
Ḥāmil-i sırr-ı veledle maẓhar ᶜirfān olmayan
Naḳş-bend içre sülūkum ḳādirīyem ḫalvetī

4. Nūr-ı ebyaż nūr-ı aḥmer nūr-ı aḫḍar bilmeli
Nūr-ı aṣfer nūr-ı esved ne maḳāmdır görmeli
Rab nedir ᶜābid[1] nedir ᶜayn-ı ᶜayānda durmalı
Naḳş-bend içre sülūkum ḳādirīyem ḫalvetī

5. Naḳş-bendiñ ḥarfi altı hem leṭāyif beşdürür
Şeş ḥurūf neye işāret bilmeyen kes keşdürür
Ṣanma kim bu remz-i mechūl daḫı nā-bīnā görür
Naḳş-bend içre sülūkum ḳādirīyem ḫalvetī

6. Mā-sivāyı nefye iṣbāt nūn-ı naḳşıñ ey püser
Ḳāf-ı rāsiḫ fi'l-fenā şındır şuᶜ āᶜ-i nūr [u] fer
Nūn-ı ṣānīdir tecellī nūr-ı ẕāta bil ḫaber
Naḳş-bend üzre sülūkum ḳādirīyem ḫalvetī

7. Ṣarf-ı bā oldu beḳābi'llāha īmā rāygān
Dāl devām baᶜ de'l-fenāya olduñ ise sālikān
Ġayrı keşf etme Nihānī verme münkire gümān
Naḳş-bend üzre sülukum ḳādirīyem ḥalvetī

155

Velehu Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Ḥurūfāt-ı Ḫalvetiyeniñ Remz-i Sırr ü Ledünniyātına Dā'ir Nuṭḳ-ı Mürşidāneleridir

mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün

[1] ᶜābid: ᶜabd

1. Nedir ḫalvetiye[1] remzi işit benden bu ᶜirfānı
Ḥurūfāt sırrını fehm et beyān edem bu pinhānı

2. Nedürür ḫā-yı ḫalvetden murād bilmek ise maḳsūd
Ḫuluvv-i[2] ḳalbe remz oldu bu ḫānıñ ḥarfini ṭanı

3. Ki yaᶜnī ḳalbini sālik bu keşretden ede taṭḥīr
Ki zīrā beyt-i Ḥaḳdır dil doġa envār-ı Rabbānī

4. Hem aḫlāḳ-ı zemāyimden ede taṣfiye bu beyti
Cemīᶜ-i mā-sivādan ḫālī olmaḳdır anıñ şānı

5. Daḫı ḫalvetde lām ḥarfi ki lezzet bula zikrinde
Aña īmā işāretdir eyā sālik-i Ḥaḳḳānī

6. Ḥużūrsuz zikr-i resmīden erişmez bu dile lezzet
Teveccühle ḳılan zikri bulur bil zevḳ o ḥani

[98]

7. Daḫı ḫalvetde vāv ḥarfi vefā bi'l-ᶜahde şāmildir
Ede bīᶜatde ol temkīn televvünden ola fānī

8. Yed-i mürşid ṭutup telḳīn-i bīᶜat eylemekdir şarṭ
Nefes-i pīre baġlanmaḳ devām-ı zikr-i Yezdānī

9. Mürebbīden ne kim esmā verildiyse devām etmek
Daḫı tenbīh [ü] taᶜlīmin naḳıżdan ḥıfẓ ede cānı

10. Olupdur ḫalvetiñ ṭāsı ṭuta temkīn ebed āḫir
Ṣaḳınıp ḥāl-i telvīnden güzel ṣaḳlaya peymānı

---

[1] ḫalvetiye: ḫalvetiyeniñ
[2] Ḫuluvv-i: ḫuluvv ü

11. Ḥurūfātıñ muᶜammāsın oḳu tekmīl-i ders eyle
Ḳabūl-i semᶜ ile gözet bu pendi dedi Nihānī

156

Velehu Müşārün İleyhiñ ᶜAşḳ Şevḳ Muḥabbet-i Ḥaḳīḳiyeye Dā'ir Mürşidāneleridir

feᶜilātün feᶜilātün feᶜilātün feᶜilün

1. Diñle ey yār-ı vefādār diyem ᶜaşḳıñ demini
Mest [ü] medhūş oluban bilmeye yaḫşi kemini

2. Ḳurula bezm-i ṭarab sāḳī-i gül-çehre ṣuna
Devr ede sāġar-ı mey āyīne-cām-ı Cemini

20. Ṣaḥn-ı gülşen gibi mir'āt-ı dile vere cilā
Şöyle bī-ᶜaḳl u şuᶜūr sāḳī aça perçemini

21. Kimisi vecde gelip şevḳ-i semāᶜ eylemede
Kimisi kendüyü ġā'ib döke çeşmiñ[1] nemini

22. Kimisi naᶜre-i yā-hū kimi Ḥaydar deyü āh
O zamān ṣaḥve gelip pūş edebilsem femini

23. Ne zamān āh sūrile cān böyle bir devr-i ᶜalā
Vaḥdet-i ṣırfa erip maḥv ede ferdā ġamını

24. Dalġamız cūşa gelir baḥr-ı fenāya gideriz
ᶜİlm-i ġaybīye Nihānī deme ẕevḳıñ yeminī

157

Bu Daḫı Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Bir Rumūzāt u Ledünniyāt-ı Ḥaḳīḳiyesidir

[1] çeşmiñ: çeşmini

6+5=11, 4+4+3=11

1. Ḳalḳan yapıp siper eder keçeden
   Meclis düzüp hüner ister peçeden
   Ḳapuyu ḳor çıḳmaḳ diler bāceden
   Ḳaçmak olmaz perkidelim ökceyi

2. Vāzgeçelim ᶜ Arabīden Fürsīden
   Ṣarf edelim medreseden kürsīden
   Faḳīhlikden zāhidlikden dersīden
   Görmeyelim menḫūs ile Türkceyi

3. Olma gel şeyḫ-i mürāyī-i leked
   Sefh [ü] nā-dānīde gel olma levend
   Rāh-ı ıḍlālīde āyende revend
   Gel dolaşma orman ile bükceyi

4. Fehm edip remz-i Nihānīye inan
   Köre ne var görene günden ᶜ ayān
   ᶜ Arābīdir faḳıyı yolda ḳoyan
   Devri geçdi Arabīniñ oḳuyalım Türkceyi[1]

İntihā Dīvāna/ 5 Cumāde'l-āḫirde 1314 ve/ 30 Teşrīn-i evvel Sene 1312 fi-yevmi'l erbaᶜ a

[99]

158

Bu Daḫı ᶜ Azīz-i Müşārün İleyh Ḥażretleriniñ Evṣāf-ı İlāhī ve Münācāt-ı nā-Mütenāhīsinden ᶜ İbāret Olup Aḫīren Tetebbuᶜ Dīvān Olunur iken Şeref Ḫānım Dīvānınıñ Bir Ḫālī Ṣahīfesinde Görülmekle İşbu Maḥale Yā Ḳāfiyesine ᶜ İlāveten Tasṭīr ü Taḥrīr Olunmuşdur

[1] Mısra 8+7=15'li ölçüyle yazılmış olup 11'li heceye uymamaktadır.

mefā^{c}īlün mefā^{c}īlün fe^{c}ūlün

1. İlāhī vaḥdetiñ ḥaḳ mı İlāhī
   Ḳadīm [ü] ḳudretiñ ḥaḳ mı İlāhī

2. Deriñ ben gizli idim tā ezelden
   O demde vuṣlatıñ ḥaḳ mı İlāhī

3. Ḫafiyyātıñ murād etdi celiyyāt
   Ẓuhūr-ı ^{c}izzetiñ ḥaḳ mı İlāhī

4. Olupdur āyīne ẕātıñ ezelde
   Muḥammed oldu mir'ātıñ İlāhī

5. Muḥibb olduñ ḥabīb eylediñ anı
   Ẓuhūr imkāna iṣbātıñ İlāhī

6. Ṣadef içinde çün dürr oldu ṭāhir
   Reşādıñ içre ẕerrātıñ İlāhī

7. ^{c}Acāyibden ġarāyib oldu ẓāhir
   Muḥib maḥbūbla ṣıfātıñ İlāhī

8. Faḳīhlik meşkini i^{c}lāl [ü] idġām
   Nihāndır ^{c}ilmine ẕātıñ İlāhī

9. Taṣavvurla eder eẕhān [ü] efḥām
   Çü ḳonmaz ṭab^{c}a leẕẕātıñ İlāhī

10. Hüve'l-evvel hüve'l-āḫir hüve'l-ḥayy
    Ṣıfātıñ oldu ḥayānıñ İlāhī

11. Hüve'l-ẓāhir hüve'l-bāṭın hüve'l-hū

Olup meşhūd şühūd anıñ İlāhī

12. ᶜ Aḳıl ḳalb sırr ile çün bir olupdur
Çü rūḥ oldu şu'ūnātıñ İlāhī

13. N'edem denmez bu remze intihā yoḳ
Menāldir[1] nūra mişkātiñ İlāhī

14. Nihānī çün tecellīyāt-ı maᶜ nā
Erişdi çün ᶜ ināyātıñ İlāhī

İntihā Temme

[1] menāldir: menaldir

KAYNAKÇA

Aclûnî, İ (1352). *Keşfü'l- Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs ammâ İştehera mine'l-Ehâdîs alâ Elsineti'n-Nâs* (Cilt II, 3. bs.). Beyrut: Dâru'l-İhyâ.

Açıl, B (2015). Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Spring* 5, 1-28.

Agayeva, S (2007). Nevbe. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 33, s. 37-38). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Ahmed Cevdet Paşa (1994). *Cevdet Paşa Tarihinden Seçmeler* (Cilt II). Sadi Irmak, Behçet Kemal Çağlar (haz.). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.

Ahmed Vefik Paşa (1293). *Lehçe-i Osmânî.* Dersaadet: Tab'ahâne-i Âmire.

Akgündüz A., Öztürk S. ve Baş Y (2002). *Darende Tarihi.* İstanbul: Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Mekezi.

————. (2009). *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi (Yüce Nesebi).* İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Akkaya, H (2003). *Abdülahad Nûri ve Dîvânı.* İstanbul: Kitabevi.

Akkuş, Y (2011). *Osmanlı Taşra Maliyesinde Reform: Merkez-Taşra Arasındaki İdarî-Malî İlişkiler ve Vilayet Bütçeleri (1864-1913)*(Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akkuş M. ve Yılmaz A (2013). *Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî.* İstanbul: Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı.

Aksoyak, İ. H (1999). Müşterek Şiir Söyleme Geleneği. *Türklük Bilimi Araştırmaları,* 8, 239- 254.

Aksoyak, İ. H (2017). Fatih'in Geliştirdiği Bir Gelenek: Âşıklar Topluluğuna "Ser-defter olmak". *Journal of Turkish Language of Literature, 3*(1), 1-7.

Aksu, A (2010). Kerbela Literatürü. *Çeşitli Yönleriyle Kerbela* içinde (Cilt 1, s.341-376). Sivas: Asitan.

Akyüz, H (2013). "Âlimler Peygamberlerin Varisleridir" Hadisinin Yorum ve Metin Tenkidi. *The Journal of Academic Social Science Studies, 6* (1), 121-142.

Algar, H (1989). Hasan el-Askerî. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 16, s. 289). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Alşan, M. H (2006). *Horasan Erenleri: Abdalân-ı Rûm, Bacıyân-ı Rûm, Gazîyân-ı Rûm, Ahîyân-ı Rûm.* İstanbul: Karakutu.

Altıntaş, H (1986). *Tasavvuf Tarihi.* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Andı, M. F (1997). *Servet-i Fünûna Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişmeleri.* İstanbul: Kitabevi.

Anhegger, R (1950). 16. Asır Şairlerinden Za'îfî. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 4* (1-2), 133-166.

Armaoğlu, F (1997). *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914).* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Arslan M. ve Erdoğan M (2009). *Kerbela Mersiyeleri.* Ankara: Grafiker.

Atnur, G (2017). Tarihin Tanığı Bir Şair: Bayburtlu Zihni. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 38,*197-216

Attar, F (1998). *Mantıku't-Tayr.* Yaşar Keçeci (çev.). İstanbul: Kırkambar.

Aynacı, M (2012). Dîvân Şiirinde Geçen Göz Hastalıklarının Klasik Dönem Tıp Metinleri Ekseninde Değerlendirilmesi. *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* 9, 29-48.

Aynur, H., Çakır, M. ve Koncu, H (2006). *Sebk-i Hindî: Sözde ve anlamda farklılaşma.* İstanbul: Turkuaz.

Ayvazoğlu, B (2015). *Aşk Estetiği*. İstanbul: Kapı.

Babacan, İ (2001). *XIX. y y. Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (Şekil ve İçerik)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Batîslam, H. D (2002). Dîvân Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Sîmurg. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi,* 1, 185-208.

Bayrakdar, M (1985). Medrese-Tekke İlişkisi ve Toplum Hayatına Etkisi. *İslamda Bilim ve Teknoloji Tarihi* içinde (s. 191-197). Ankara: Diyanet Vakfı.

Bayram, Y (2007). Dîvân Şiirinde Tarımsal Ürünler (Özel sayı). *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 81-96.

Bilkan, A. F (2005). XVII. Yüzyılda Medrese ve Tekke Mücadelesinin Osmanlı Şiirine Yansıması. Halil İnalcık, İsmail. E. Erünsal, Heath W. Lowry, Feridun Emecen, Klaus Kreiser-Hatice Aynur, Mehmet Kalpaklı- (Yay. haz). *Osmanlı Araştırmaları XXVI, Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan II* içinde (s. 119-132). İstanbul: İSAM.

Boratav, P. N (2015). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar).* Ankara: Bilge Su.

Boyraz, Ş (2006). *Fal Kitabı (Melhemeler ve Türk Halk Kültürü.* İstanbul: Kitabevi.

Bozbay H (2013). Geçmişten Günümüze Aşık Oyunları. *Folklor/Edebiyat, 19* (73), 147-161.

Bozkurt, N (2004). Mezarlık. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 29, s. 519-522). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

————. (2004). Mekteb. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 29, s. 5-6). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

————. (2005). Mihrican. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 30, s. 38-39). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Bozyiğit, A. F (1996). Kültürümüzde Horoz. *Bilig,* Güz 3, 116-127.

Buçukcu, Z (2018). Klasik Türk Şiirinde Kuhl-i Cevâhir ve Tûtiyâ Üzerine Bazı Dikkatler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* (Tebdiz Özel Sayısı), *2*(4), 195-200.

Bulğen M. ve Taşpınar İ (2015). *Tarihten Günümüze Tartışmalı İnanç Meseleleri II (Nûr-ı Muhammedî, Vahdet-i Vücûd, Rüya).* M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı.

Burckhardt, T (1994). *Aklın Aynası Geleneksel Bilim ve Kutsal Sanat Üzerine Denemeler*. Volkan Ersoy (çev.). İstanbul: İnsan.

Bursalı Mehmed Tahir Bey (1972). *Osmanlı Müellifleri* (Cilt 1, 3). A. Fikri Yavuz, İsmail Özen (haz.). İstanbul: Meral.

Büyüközkara, E (2017). İbnü'l-Arabî ve Konevî'de Yaratma ve Dinamik Ahlak. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi,* 36, 267-293.

Cebecioğlu, E (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü.* Ankara: Rehber.

Cengiz, M. A (1987). *Tohma Havzası*. Malatya: Beydağı Matbaası.

Ceyhan, S (2011). Osmanlı Tâcnâme Literatürüne Göre Derviş Tâcı ve Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet Risâlesi. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 25, 113-172.

————. (2015). *Türkiye'de Tarikatlar.* İstanbul: İSAM.

Ceylan, Ö (2007). *Tasavvufi Şiir Şerhleri.* İstanbul: Kapı.

————. (2015). *Kuş Dili.* İstanbul: Kapı.

Çağlayan, B (1997). *Kerbela Mersiyeleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çakır, M (2015). *Mu'cizeler Kitabı, Klasik Türk Edebiyatında Müstakil Mu'cizât Metinleri.* İstanbul: Büyüyenay.

Çal, H (1999). Osmanlıda Kapı Halkaları ve Kapı Tokmakları. Kemal Çiçek, Cem Oğuz (haz.). *Osmanlı Kültür ve Sanat* içinde (Cilt 11, s. 275-284). Ankara: Yeni Türkiye.

Çavuşoğlu, A (2008). Çevgen/Çöğen Oyunu Kültürü ve Edebî, Tasavvufî Metinlerde Yansıması. *İstem, 6*(11), 159-174.

Çelebioğlu, A (1985). Türk Edebiyatında Yaşnâmeler. *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, 1, 151-286.

Çoruhlu, Y (2001). Kasır. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 24, s. 555-558). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Çubukcu, H (2018). İslam Tasavvufunda Hz. Ebû Bekir'in Yeri. *Akademik Bakış Dergisi,* 66, 412-429.

Çukurlu, T (2019). Klasik Osmanlı Şiirinde Gülün Bülbül ve Diğer Hayvanlarla İlişkisi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan Armağan Sayısı). 2, 353-376.

Dağlı, Y (2014). *Historical Dictionary of Ottoman Turkish Terms for Gardens, and Gardening* Washingt on D.C.; Dumbarton Oaks. distributed by Harvard University Pres.

Demirli, E (2007). "Varlık Olmak Bakımından Varlık" İfadesinin Sûfîlerce Yeniden Yorumlanması ve Bu Yorumun Mezafizik Sonuçları. *İslam Araştırmaları Dergisi,* 18, 27-47.

————. (2012). Vahdet-i Vücûd. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 42, s. 431-435). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Dervişcemaloğlu, B (2014). *Anlatıbilime Giriş.* Ankara: Dergâh.

Devellioğlu, F (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat.* Ankara: Aydın Kitabevi.

İnan, A., Akseki, A. H., Ünver, H., Berki, A. H…(1988). Abbas. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, s. 16-17). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Dilçin, C (2003). Cumhuriyetin 80. Yılında Divan Şiiri Üzerine Düşünceler. *Türkoloji Dergisi, 16*(2), 3-21.

———. (2007). *Fuzulî'nin Şiiri Üzerine İncelemeler*. Ankara: Kabalcı.

———. (2016). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Durkaya, H (t.y.). Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme (Özel sayı). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3*(15), 13-27.

Durmaz, G (2003). *Dîvân Şiirinde Rind ve Zâhid Çekişmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Uudağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Durmuş, İ. (2012). Uzrî Aşk. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 42, s. 259-261). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Duygulu, M (2009). Saz. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 36, s. 218-220). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Eberhard, W (2000). *Çin Simgeleri Sözlüğü.* Aykut Kazancıgil ve Ayşe Bereket (çev.). İstanbul: Kabalcı.

Ebu'l-Hasan en-Nedvi (2017). *Hz. Ali el-Murteza*. Yusuf Karaca (çev.). İstanbul: Bilimevi.

————. (2018). *İmam-ı Rabbanî.* Nureddin Yıldız (çev.). İstanbul: Bilimevi.

Elbir, B. ve Yorulmaz Kahve, M (2020). Tırsî Dîvânı'nda hayvan adlarının kullanımı. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi,* 18, 230-267.

Eraydın, S (1994). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.

Erbilî M. E (1989). *Kenz'ul-İrfan-1001 Hadis.* İstanbul: Erkam.

Erdoğan, K (1998). *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı (Tenkitli Metin).* Ankara: Akçağ.

————. (2001). Saîd Paşa Dîvânı'na Göre 19. Yüzyıl Dîvân Şiirinde Görülen Bazı Değişimler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 9, 83-106.

Eren, H (2014). *Dârendeli Kâtipzâde Bekâyî-Maktel-i Hüseyn (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük Dizin),* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ernst, C. W (1999). Şettârî Sufîlikte Mihne Ve Temkin Tavrı. Ulvi Murat Kılavuz (çev.) (2003). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12*(1), 345-364).

Ertürk, M (1997). Havz-ı Kevser. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 16, s. 546-549). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Ethem, M. Y (1990). *A'dan Z'ye Kıymetli ve Yarı KıymetliTaşlar (Süs Taşları)*. Ankara: Mars.

Fayda, M (1992). Bey'atürrıdvân. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 6, s. 39-40). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

————. (2005). Muhammed. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 30, s. 479-481). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Feridüddîn Attar (1984). *Tezkiretü'l-Evliyâ.* Süleyman Uludağ (haz.). Bursa: İlim ve Kültür.

Gençtan, E (1992). *İnsan olmak.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gider, M (2017). Bâkî ve Fuzûlî Dîvânlarında Deniz Metaforu. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi (*3), 22-36.

Göker, L (1995). *Türk-İslam Astronomi Bilginleri ve Gökyüzü Bilgileri.* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Gölpınarlı, A (2003). *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiîlik.* İstanbul: Der.

Gül, H (2018). Hasan Hilmi Dağıstânî'nin Zikir İle İlgili Görüşleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7*(3), 1683-1704.

Gülseren, C (1996). Şeyh Sâlih Nihânî. *Somuncu Baba. 14*, 14-16.

Gülten, S (2019). Eski Türk İnançları ve Kalenderîlik Bağlamında Osmanlı Topraklarında Vegan Sufiler: Etyemezler. *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 92*, 29-42.

Gündüzöz, G (2017). Tasavvuf Kültüründe Hırka, Alem ve Seccâde. *Akademik Bakış Dergisi,* (64), 79-94.

Günay, U. ve Horata O (2004). *Risâletü'n- Nushıyye*. Ankara: Akçağ.

————. (2018). Anadolu Derviş Çeyizinin Hz. Ali ile Bağlantılı Menkıbevî Referansları. *Kalemname, Aralık 3*(6), 78-135.

Gürkan, S. L. (2003). Manastır. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 27, s. 558-560). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Güzel, A (2014). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı.* Ankara: Akçağ.

Hanifi Hoca (1922). *Darende Tarihi.* Darende: Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Arşivi.

Harman, Ö. F (1993). Cehennem. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 7, s. 227-233). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

————. (1996). Hac. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 14, s. 382-386). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Hatiboğlu, İ (2009). Selmân-ı Fârisî. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 36, s. 441-443). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Heidegger, M (2007). *Sanat Eserinin Kökeni*. Fatih Tepebaşlı (çev.). Ankara: De Ki.

Horata, O (2002). Esrar Dede'nin Terkib-bent Şeklinde Bir Devriyyesi. *Millî Folklor, 7*(56), 95-99.

————. (2015a). Tarihi Gelişim-XIX. Yüzyıl. M. İsen ve diğerleri (haz.).*Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* içinde (s. 187-211). Ankara: Grafiker.

————. (2015b). XIX. Yüzyıl: Klasik Edebiyatta Klasik Sonrası Dönem. *Has Bahçede Hazan Vakti: XVIII. Yüzyıl Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı.* Ankara: Akçağ.

————. (2015). Necâtî Bey'den Bâkî'ye Döne Döne. M. İsen ve diğerleri (haz.). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* içinde (s. 445-474). Ankara: Grafiker.

Işık, H. H (2013). *Tam İlmihâl Seâdet-i Edebiyye* (Üçüncü Kısm). İstanbul: Hakikat Kitabevi.

İbn Hazm. (2018). *Tavku'l-Hamâme (Güvencin Gerdanlığı)*. C.Aydın (çev.). İstanbul: Sufi.

İbrâhim ed-Dakûkî (1997). Arap Edebiyatı. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 15, s. 350-352). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

İmam Ahmed El-bûnî (1979). *Şemsü'l-Maârifü'l-Kübrâ* (Cilt 4-Bölüm 1). Selahaddin Alpay (çev.). İstanbul: Sedef.

İpekten, H (2012). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri.* İstanbul: Dergâh.

İsen, M (1994). *Acıyı Bal Eylemek: Türk Edebiyatında Mersiye.* Ankara: Akçağ.

İsmail Hakkı Bursevî (2009). *Şerh-i Salât-ı Meşişiye.* Muzaffer Ergür (haz.). İstanbul: Salah Bilici Kitabevi.

James William Redhouse (1269). *Müntahabât-i Lugât-ı Osmânîye.* Dersaadet: Matbaa-i Cerîde-i Havâdis.

Kaplan, M (2012). *Şiir Tahlilleri 1 Tanzimattan Cumhuriyete.* İstanbul: Dergâh.

Kaplan, H (2018). Zülfikarın Dîvân Şiirine Yansımaları. O. Kurtoğlu ve Ç. Erginer (haz.). *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu,18-20 Ekim 2018 Ankara, Türkiye, Bildiriler* içinde (s. 789-844). Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi.

Kara, M (1992). *Tasavvuf ve Tarikatlar.* İstanbul: İletişim.

————. (2003). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi.* Ankara: Dergâh.

Karaca, F (2001). "Mezar Taşlarına Yansıyan Şekliyle" Hayat ve Ölümle İlgili Bazı Değerlendirmeler. *İslamî Araştırmalar Dergisi, 14*(4), 501-512.

Karal, E. Z (1988). *Osmanlı Tarihi (Cilt V): Nizâm-ı Cedîd ve Tanzimat Devirleri (1789-1856).* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

———. *Osmanlı Tarihi (Cilt VI): Islahat Fermanı Devri (1856-1861).* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

———. *Osmanlı Tarihi (Cilt VIII): Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907).* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kartal, A (2010). *Şiraz'dan İstanbul'a: Türk Fars Kültür CoğrafyasıÜzerine Araştırmalar.* İstanbul: Kurtuba Kitap.

Katip Çelebi (1948). *Mîzanü'l Hakk fî İhtiyâri'l Ahakk.* Ankara: Büyük Millet Meclisi Kitaplığı.

Kaya, B (2017). Dîvân Şiirinde At ve Şiirlerde İşlenişi. *TÜBAV Bilim, 10*(3), 86-99.

Kazan, Ş (2005). Klâsik Türk Şiirinde Nazar: Göz Değmesi. *Milli Folklor, 17*(68), 166-179.

Kesenceli, R (2003). Somuncu Baba Ahfadından Sâlih Nihânî Hazretlerinin İcazeti. *Somuncu Baba,* 42, 14-16.

Kılavuz, A. S (1989). Ali el-Hâdî. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 2, s. 394-395). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

———. (1989). Ali er-Rızâ. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 2, s. 436-438). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

———. (2013). Zeynel Âbidîn. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 44, s. 365-366). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Kılıç, M. E (2014). *Sûfî ve Şiir; Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası.* İstanbul: İnsan.

Kızıltan, M (1994). Dîvân Edebiyatı Özelliklerine Uyarak Şiir Yazan Kadın Şairler. *Sombahar Dergisi, 21*(22), 104-169.

Koçin, A (1998). *Divân Şiirinde Münacat* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Koçu, R. E (1969). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü.* Ankara: Sümerbank.

Kopuz Çetinkaya, F (2018). İran Edebiyatında Şem ve Pervâne'nin Anlam Serüveni. *Erdem, Aralık* 75, 183-208.

Korkmaz, Z (1984). Anadolu'da TürkçeninYazı Dili Oluşu ve İlk Öncüleri. *Türk Dili Dergisi, 390-391*, 272-279.

Köksal, M. F (2006). *Dîvân Şiirinde Nazîre (Sana Benzer Güzel Olmaz).* Ankara: Akçağ.

————. (2009). Klasik Türk Şiirinde Güneş Tutulması ve Bununla İlgili İnanış ve Âdetler. *Millî Folklor, 14*(55), 114-125.

Köprülü, F (2003). *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ.

Köseoğlu, A. R (1988). *Hünkar Hacı Bektaşi Veli: Şiirleri Antolojisi Özdeyişler ve Nefesler*. Ankara: Akyıldız.

Kurnaz, C (1992). Bülbül. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 6, s. 485-486). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

————. (1996). Gül. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 14, s. 219-222). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi

Kurnaz, C. ve Çeltik H (2013). *Dîvân Şiiri Şekil Bilgisi.* Ankara: Kurgan Edebiyat.

Kurşunoğlu, M. S (2014). Doğu Düşüncesinde Hermetik Ruhsal Simya Tecrübesi ve Hacı Bektaş-ı Velî'nin Makâlatı. *Ekev Akademi Dergisi, 18*(58), 605-628.

Kutlar, F. S (2005). *Klasik Dönem Metinlerinde Değerli Taşlar ve Risâle-i Cevahir-name.* Ankara: Öncü Kitap.

————. (2008). 16. ve 19. Yüzyılda Yazılmış İki Metnin İmlasına İlişkin Kimi Tespitler. *Turkish Studies, 3*(6), 499-510.

Kutlu, H (2019). İmkân Mefhûmu ve İslam Flozofları ile Mütekellimler Arasında Delil Olarak Kullanımı. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,13 Bahar,* 125-144.

Macit, M (2007). İlk Klasik Dönem (1453-1600) Şiir. Talat Sait Halman ve diğerleri (haz.). *Türk Edebiyatı Tarihi* içinde (Cilt 3, s. 83-96). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Mazıoğlu, H (1974). Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi. 6*(1), 31-62.

————. (1982). Türk Edebiyatı Eski. *Türk Ansiklopedisi* içinde (Cilt XXXII. s. 132-135).

Mennan, Z (2002). Günlerin Köpüğünde Renkler ve Çağrıştırdıkları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 19*(2), 75-99.

Muallim Naci (1210). *Lugat-ı Naci.* Üniversty of Toronto Library.

————. (2017) *Istılâhât-ı Edebiyye.* M. A. Yekta Saraç (haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Muhammed Sâlih Nihânî (1308). *Mevlûdü'n-Nebî.* İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî (2013). *Fusûsu'l-Hikem* (Cilt I-IV). A. A. Konuk-S. Eraydın (haz.). İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı.

————. (2016). *Harflerin İlmi:El-Fütühatü'l-Mekkiye* (Cilt I). İzzet Erş (haz.). İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı.

Musakhanov, O (2020). İsmail Sirâceddin Şirvânî'nin (ö. 1269/1853) Vahdet-i Vücûd ile Vahdet-i Şuhûd Yorumu. *Eskiyeni,* 40, 303-320.

Muslu, R (2008). Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları. *Ekev Akademi Dergisi, 12*(36), 43-66.

Mutlu, B (2012). *Divân Şiirinde Deniz İmgesi ve Şiir Öğretiminde Kullanılması* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül SBE. İzmir.

Ortaylı, İ (2005). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı.* İstanbul: İletişim.

Nalçacıgil Çopur, E (2019). Dîvân Şiirinde Böcekler: Ankebût, Meges, Nahl, Neml. O. K. Gül, B. Kurt ve C. C. Çakmakçı (Yay. haz.). *III. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu, 12-14 Nisan 2019, Antalya, Türkiye, Bildiriler* içinde (s. 336-346). İzmir: Türklerin Dünyası Enstitüsü.

Namlı, A (2001). *İsmail Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri ve Tarîkat Anlayışı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Onay, A. T (2013). *Açıklamalı Dîvân Şiiri Sözlüğü: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı.* Cemal Kurnaz (haz.). Ankara: Berikan.

Öntürk, A (2017). Dîvân Şiirinde Renkler. *Ulakbilge, 5*(12), 973-982.

Öz, M (1993). Ca'fer es. Sâdık. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 7, s. 1-3). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

————. (2003). Mehdî el-Muntazar. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 28, s. 376-377). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

————. (2005). Muhammed el-Bâkır. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 30, s. 506-507). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

————. (2005). Muhammed el-Câvid. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 30, s. 514-515). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

————. (2006). Mûsâ el-Kâzım. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 31, s. 219-221). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

————. (2010). Tahrir. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 39, s. 425-429). İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Özaydın, A (1995). Eşter. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 11, s. 486-487). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Özcan, A (2007). Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 34, s. 182-183). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Özcan N. ve Çetinkaya Y (2006). Mûsiki. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 31, s. 261-263). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Özçelik, M (2015). *Yunus Emre.* Servet Güngör, Abdullah Özkan (haz.). Ordu: Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Kültür Yayınları.

Özervarlı, M. S (2004). Melek. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 29, s. 37-39). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Özgül, M. K (2006). *Dîvân Yolu'ndan Pera'ya Selametle: Modern Türk Şiirine Doğru.* Ankara: Hece.

Özkan H (2013). Zeyneb. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 44, s. 356-357). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Öztekin, Ö (2006). *XVIII. Yüzyıl Dîvân Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Dîvânlardan Yansıyan Görüntüler.* Ankara: Ürün.

————. (2016). *XIX. Yüzyılda İstanbul; Kent Mimarisini Şiir Üzerinden Okumak.* Ankara: Ürün.

————. (2017). XIX. Yüzyıl Dîvân Edebiyatı Hakkında Bazı Tespitler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. *2*, 253-280.

Öztuna, Y (2000). *Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

————. (2006). Altıncı Bahis: Gerileme Dönemi (1768-1826). *Osmanlı Devleti Tarihi: Siyasî Tarih* (Cilt 1, s. 410-453). İstanbul: Ötüken.

Öztürk, F (1962). *Darende Tarihi.* Düzce: Baysal.

Pakalın, M. Z (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Cilt I). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Pala, İ (2004). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü.* İstanbul: Kapı.

Parlatır, İ (2012). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: Yargı.

Roux, J. P (2011). *Eski Türk Mitolojisi.* Musa Yaşar Sağlam (çev.). Ankara: Bilgesu.

Schimmel, A (t.y.). *İslamın Mistik Boyutları.* Ergun Kocabıyık (çev.). İstanbul: Kabalcı.

Seber, A (2004). Cifr/Ebced Metodunun Kur'ân Ayetlerine Tatbiki ve Ehl-i Beytle İlişkisi. *Mârife, 4*(3), 235-267.

Sefercioğlu, M. N (1990). *Nev'î Dîvânı'nın Tahlîli.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

Sezer, S (1998). *Osmanlıda Fal ve Falnameler.* İstanbul: AD.

Sinanoğlu, M (2013). İman. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 22, s. 216-219). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Şakiroğlu, M. H (1992). Barut. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 5, s. 92-94). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Şentürk, A. A (1994). Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyâre ve Sâbiteler (Burçlar). *Türk Dünyası Araştırmaları,* 90, 131-180.

Şemseddin Sami (1317). *Kâmûs-ı Türkî.* Dersaadet: İkdam.

Şemseddin Sami (2007). İzzed Mehmed Paşa. *Kamus-ı A'lâm* içinde (Cilt 4). İstanbul: Çağrı.

Tanman, B (2001). Kalenderhâne. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 24, s. 249-250). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Tanpınar, A. H (1997). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi.* İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Tanrıbuyurdu, G (2012). Klasik Türk Şiirinde "Kılıç Duası". *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 9*, 139-166.

Tek, R (2011). *Türk Edebiyatında Dertli Olgusu Âşık Dertli ve Eserleri (İnceleme-Metin),* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri.

Tolasa, H (2002). *Sehî, Lâtîfi ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre, 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi.* Ankara: Akçağ.

Tunç, S (2010). Klasik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3*(15), 231-232.

Tunçbilek, H. H (2008). Muhyiddîn İbn Arabîde Vahdet-i Vücûd Telakkisi. *Harran Ü.İlahiyat Fak. Dergisi,* 19, 7-23.

Tatçı, M (1990). *Yunus Emre Dîvânı,* İnceleme (Cilt I). Ankara: Kültür Bakanlığı.

————. (1997). *Niyâzî Mısrî'nin Devriyeleri ve Devir Anlayışı, Edebiyattan İçeri-Dini Tasavvufi Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar.* Ankara: Akçağ.

Tekin, E (2013). Zil. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 44, s. 413-415). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Uçman, A (2013). Ziyâ Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 4, s. 11-17). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Ulu, Ş. E (1990). *Darendeli Şairler Antolojisi.* Ankara: Güney.

Uludağ, S (1989). Âl-i Abâ. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 44, s. 475-479). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

————. (1991). Aşk. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 4, s. 11-17). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

————. (2008). *Ricâlü'l-Gayb. TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 35, s. 81-83). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

————. (2010). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Kabalcı.

Uzun, M (1994). Devriyye. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, s. 251-253). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

———. (2008). Çeviriyazıda yazım birliği üzerine öneriler. *Turkish Studies,* 3/6, 1-46. Mehmed Süreyya (1311). *Sicill-i Osmânî* (Cilt 3). İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Ünver, İ (1988). XIX. Yüzyıl Dîvân Edebiyatı. *Büyük Türk Klasikleri, Tarih-Antoloji-Ansiklopedi* içinde (Cilt 8, s. 99-267). İstanbul: Ötüken.

Yaşar, A (2019). Kahvehane. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Göz. geç. 3. bs (Cilt 2-EK, s. 3-5)). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Yaşaroğlu, M. K (2006). Muharrem. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 31, s. 3-5). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Yavuz, S. S (2005). Mi'rac. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 30, s. 132-135). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi

Yeşilyurt, T. ve Oral, O (2012). İmanda İkrâr Kavramı. *Kelam Araştırmaları Dergisi. 10*(1), 31-44.

Yıldırım, Y (2019). Edebiyatımızda Hz. Ebu Bekir. A. Aksu ve diğerleri (ed.), *Hz. Ebu Bekir* içinde (s. 233-240). Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğü. doi: 978-605-7902-00-0

Yıldız, A (2016). *Üç Bülbülden Güllerin Efendisine, Darende'de Okunan Üç Mevlid-i Şerif.* Malatya: Nasihat.

Yılmaz, F (2017). *Osmanlı Tarih Sözlüğü.* İstanbul: Gökkubbe.

Yılmaz, H. K (1997). Fenâ ve Bekâ. *Altınoluk Dergisi,*134, 0-34.

Yılmaz, M (1995). Darende Şairlerinden Penahî. *Somuncu Baba Kültür Edebiyat ve Araştırma Dergisi,* 6, 37-40.

Yörür, A (2018). Edirne Valisi Ahmed İzzed Paşanın Mi'râciyesi. *Mecmua, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3* (6), *Güz,* 136-145.

Zavotçu, G (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü (Kişiler-Hayvanlar-Bitkiler-Tabiat Güçleri-Kişileştirilmiş Varlık ve Kavramlar).* İstanbul: Kesit.

Ziya Paşa (1312). *Külliyât-ı Ziyâ Paşa, Nazım Kısmı.* Süleyman Nazif Bey (haz.). İstanbul: Yeni Matbaa.

Çevrimiçi Kaynaklar:

Allame Ali. b. Sultan el-Kâri (t.y.). *Vahdet-i Vücûd Risalesi.* Harun Ünal (Çev). Erişim adresi:https://www.academia.edu/32043274/Vahdet-%C3%BCcud_Risalesi_Molla_A__liyyul_Ka%C3%A2ri [Erişim tarihi: 26.05.2020]

Bina, M (2017). *İmamı Gazali Hz.lerinin ölüm sorusuna verdiği cevap.* http://www.hakimiyet.com. [Erişim tarihi: 23.11.2021]

Eraslan, S (2018). İbnü'l-Arabî'nin Niyazî-i Mısrî Üzerindeki Etkisi: Risâle-i Vahdet-i

Vücûd Örneği. https://www.academia.edu [Erişim tarihi: 26.05.2020].

Firidin, M (2012). *Hz. Yunus ve Ambergris*. https://www.akevler.org/AkevlerMakaleler/1075/SonEk/10153/Mete-Firidin/Hz-Yunus-ve-Ambergris?seoContent_BootstrapGridView1=page2. [Erişim tarihi: 23.11.2021]

Diyanet Kuran (t.y.). *Bakara Sûresi.* https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sûre/2-bakara-sûresi. [Erişim tarihi: 21.04.2012]

————. (t.y.). *Kehf Sûresi.* https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Kehf-sûresi/2206/66-ayet-tefsiri. [Erişim tarihi: 01.12.2021]

Kuran Fihristi (2017). *Kalp ile ilgili ayetler*.http://kuranfihristi.net/fihrist/kalp . [Erişim tarihi: 10.08.2021]

Luggat (2015). *Hayat-ı Sariye.* https://www.luggat.com>hayat-ı sariye. [Erişim tarihi: 15.11.2021]

Ören, E (2015). *Evliyalar Ansiklopedisi.* https://turuz.com/book/title/Evliyalar+Ansiklopedisi+-+Enver+%C3%96ren. [Erişim tarihi: 23.11.2011]

Öztoprak, H (2013). *Tevrat ve İncil'de bildirilen Kerbela (Ninova) Olayı.* https://tr.abna24.com/service/important/archive/2013/11/08/479318/story.html. [Erişim tarihi: 23.11.2021]

Pugat, S (2019). *Antik Yunan eserlerinin Süryanice çeviriler üzerinden aktarımı.* https://sercanpugatdot000webhostappdotcom.wordpress.com/2019/02/14/antik-yunan-eserlerinin-suryanice-ceviriler-uzerinden-aktarimi/. [Erişim tarihi: 23. 12.2021]

Sorularla İslamiyet (2014). *Kur'ân Fatiha'da, Fatiha Besmele'de, Besmele de "be" harfindedir, sözü kime aittir?* https://sorularlaislamiyet.com/kuran-fatihada-fatiha-besmele_de-besmele-de-be-harfindedir-sozu-kime-aittir. [Erişim tarihi: 22.04.2021]

Tatlıoğlu, D (2010). *Kerbela olayına velayet açısından kısa bir bakış* http://isamveri.org/_pdfdrg/D190290/2010_c3/2010_c3_TATLIOGLUD.pdf. [Erişim tarihi: 27.02.2021]

TDK (2019). Güncel Türkçe Sözlük. https://sozluk.gov.tr/. [Erişim tarihi: 24.11.2020]

Yekbaş, H (2014). Muhammed Sâlih Nihânî. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü.* Erişim adresi: http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-muhammed-salih . (Erişim tarihi: [15.06.2019]

EKLER

EK 1. DER-KENÂRLAR

Der-kenâr 4b: Bu daḫı işbu Dīvān-ı şerīfiñ mü'ellifi bulunup bin üç yüz yedi tārīḫ hicrīsinde ᶜālem-i ḥicāle iştiġāl buyuran ḳuṭbü'l-aḳṭāb peder vālā şānı es-Seyyid eş-Şeyḫ Ḥāfıż Muḥammed Ṣāliḥ Nihānī Baba Efendiniñ hengām-ı irtiḥālinde rūḥ-ı muḳaddesini teslīm etmezden beş daḳīḳa aḳdem īrād buyurduġu ṣoñ nuṭḳudur. Ḳarşuki ṣaḥīfe yazılmış olan.

Der-kenâr 5a: Sāġ ṣaḥīfeden naḳl olunan nuṭḳ-ı muḳaddesdir velehu Nihānī Baba ḳuddise sırruhu'l-ᶜazīz:

mefāᶜīlün mefāᶜīlün feᶜūlün

Bi-ḥamdi'llāh Şeyḫ Ṣāliḥ Efendi

Gelip gitdi ṭutup peymānı ᶜahdi

Görenler ẓāhirīn inkāra düşdi

Velī bāṭın gören Ḥaḳḳa erişdi

Der-kenâr (s. 11): ᶜAşḳile rūḥ ᶜaḳlile nūrdur dīdesi z̲ātdurur

Līk dilde her biri bir nām ola olur güya

Der-kenâr (s. 13): Bāl, ḳanad; per, pelek; ṭuyūr, ḳuş.

Der-kenâr (s. 13): Ṣu gibi parlayan ṭaş veyāḫud ḳum. ᶜaşḳile ṣaḥrā

Der-kenâr (s.17): Bu daḫı ᶜAzīz-i Müşārün İleyhiñ esās ṭarīḳaṭ kimden aḫz olunduġunu ve kim aḫz etdigini ve ādābını ve ḳaç ḳul olup kimlerden geldigini beyānı ḥāvī olup derūn-ı Dīvāna taḥrīri ferāmūş olġan olduġundan tebrengen işbu ḥāşiyeye yazılmışdır.

Der-kenâr (s.18): (sene 11)…. ki Sırrü's-Saḳaṭīde buldu kemālāt…. gelüpdür çün muᶜanᶜanen bu envār degü …. Ḫalvetī pīrine rü'yet…. bu ḳuluñ pīridir Yaḥyā-yı Şirvān…..Saḥīh sālim budur ki sırr-ı siyādāt…. gel imdi sen de īmān eyle mülḥid…. Nihānī vāriṣ-i sırr-ı ḫilāfet (fī sene 11)

Der-kenâr (s. 31): Īmānım nūru rūḥ-ı sırr-ı cānım

Ki ol ceddim Muḥammed Muṣtafādır

Der-kenâr (s. 43): Fehm ḳıl bu remzi gel olma la’īm.

Der-kenâr (s. 50): Bir muḳteżā-yı evvele-i ḳāṭıᶜa muḥabbeti farż olanlar Muḥammed ᶜaleyhu’llāhım ile ᶜAliyyü’l-Murtażā ve Fāṭımatü’z-Zehrā ve Ḥasan Ḥulḳ-ı Rıża ve Ḥüseyin Şāh-ı Kerbelā Rıḍvānu’llāhi ᶜaleyhim ecmaᶜīn ile ḳıyāmete ḳadar ẓuhūr edecek nesl-i şerīfleridir ve’sselām.

Ehl-i beyt ḥaḳḳında nass-ı ḳāṭıᶜ adır:

Ḳāle’llāhu teᶜālā *“Ḳul lā es’elikum aleyhi ecran ille’l-meveddete fi’l ḳurbā”*

Der-kenâr (s. 55): Mi’e çārdan murād yüz dört kitābdır.

Der-kenâr (s. 56): YaᶜnÎ daġda biten nebātātıñ devāsını istemez maᶜnāsına.

Der-kenâr (s. 72): YaᶜnÎ rübūde kapmak demektir.

Der-kenâr (s. 82): Ḫullān be-maᶜnā dost u ṣadīḳ demekdir.

Der-kenâr (s. 86): *Ṭūlu’llāhi ᶜömrehu ve vaşᶜu’llāhi rıẓḳahu* fī 18 Şevvāl sene 1295 tārīḫinde ẓuhūr etmişdir.

Der-kenâr (s. 93): ᶜAzīz-i Müşārün İleyhiñ vefātı tārīḫi bu mışrāᶜıñ ḥesābında tamāmdır.

Der-kenâr (s. 93): İşbu rumūzât u ledünniyāt-ı ḳudsiyeniñ tārīḫ ebyātdan on gün ṣoñra sırrı ẓuhūra gelip Aḥmed Beg denilen aᶜżā ḳażāmıza yeñi gelen ḳā’immmaḳām Ḥaşan Luṭfī Begi istiḳbāle çıḳıp rākib olduġu esbden fücceten düşerek vefāt ve dīgeri ᶜazl olmuşdur fe-sübḥāna’llāh

Der-kenâr (s. 98): İntihā Dīvāna/ 5 Cumāde’l-āḫirde Sene 1314 ve/ 30 Teşrīn-i evvel Sene 1312 fī-yevmi’l-erbaᶜa

EK 2. NİHÂNÎ DÎVÂNI (TIPKIBASIM)

884

هو العبد
بسم شاه
دستور یا مقتدا
پیر

سیواسی ولایتی داخلنده واقع قضاسنه زاویه لی سنده درگاه قدسیتناهدی ده ونشه وفیه خان
عنبریه اولان کبار ولیاء منتهی سنده غوث الاعظم السید الشیخ حامد ده قدس سره الجلی افندی حضرتلرینه
سلاله طاهره لرندن السید الشیخ محمد صالح زاهد قدس سره حضرتلرینک دیوانه مفرزاً به والهامات جناب حقدن به رعنا فاندیه
ابتدا ایدن لیاتالمدینه ده قافیه لانتف

بدء بسم الله ایله دیدم جلا
هم صلاتیله سلام اقتدا

بعد ذا توجیه ربّ العالمین
بشبهٍ بی مثال ذات خدا

هفت صفاتِ ذات ثبوتِ هشتیله
دائم باقی جناب کبریا

کُنهنه ادراکِ ایمکه ناتمک
هیچ عقولک درکِ یوقدر بما

ذاتنه ذاتی شاهد در آنلر
غیری یه ادراکِ یوقدر حالیا

عجزِ درکِ ذاتِ حقدن شرح سن
عبره ادراکدر بیوردی مرتضی

جمله اشیادم قوّتنه اولدر
هم نوا تحت الثرا فوق العلا

مظهر آلات شئونات جمله
هپ آنکدر یوقدر اصلا سوا

بر وجود اصلی حقه اولسنوا
کائنات حقدر سوای ماسوا

بو وجود هپ کثرتیدر وحدتک
کثرتی بیله وحدتی ایچره فنا

کثرتی بیچه وجود وحدتک
وحدتنده یوقه نقدای فنا

علم غیب کنهنه حقه الیقین
حکمنه عین الیقین مایقا

ظاهرا کلدکده جمله علم الیقین
نقش حدوث بودی بواحه سماء

بم اولدی ذاته جمله بوصفات
بس حجاب اولدی عناصر ظاهرا

هم لطیف اولکثافت اولیه
آینه اولجمالم مقتضا

نور روح عقل سرّ دل دینی
اول لطیفدر لطفه جلوه نما

قبلدی مرآت مخاطب قل کفا

حفنه

چونکه واسطه کتا فتده بولا — بی اکمه ندر عبادت وطلف
وردی بزده هم معاینده بونی — جای اکمه سویلنوب دیلدرمها
روح حیاته باعث اولدیغی ایچون — ذاته هو دیو وجود دیلا بقا
سرّدغی وجه وضا فیه بیلمک — بوندی جهه اتخاذ ایتدی دلا
روح سلطان اصلی حقدر بیلمسه — کندینه فضولجه علم خفا
سائینی وجه بیلدی هیچ احمد — هم زوال بولمه وجه دائم بقا
دست لطیفده ایکیسی کندی ایچون — هم ایکیسنده محمد مصطفا
نور عقلی ایتدی مرآت ذاته — ایلدی نوزنده آنی دلکشا
دخی نوده عقلی سرّ ایتدی وضاف — نه کم روح وضاف سرّدی بیا
بس تجلّی قیلدی وحیلی نوده — نور یلم روح غرق اولدی ابتلا
از دواج ایتدی تجلّی بحسینه — تلزم عشقه ایچه اولدی فنتها
نور یا ایتدی خدایی کندینه — عقلی نوده ایلدی خصم شقتا
صاف صافیده ایلدی قندیل ظهور — چونه فتیل عشقه دنیادی بادیا
عشقه فتیلی قوندی قندیل ایچنه — نور شعلی حسنه ویردی جلا
نور احمد جلوه سی چون جانه — آنی کشف ایتمک دیکل لمکه رها
بوقده یتر الآنه کونه — چوقده دیسم کونه اولمزرها
بو یلدیجه کلدی وجوده کائنات — تا ظهور حضرت آدم آتا
آنک ایله جلوهٔ عشقه جهنه — مختصر بیانه اولنه ای رها
هم لله عشقه بنی احاده ایدوب — واصل ایتدی سنی اشیاء سرا
هم صفاتی ذاتی عشقه خدا ایدوب — واقف حقیقه اولدی نهایا

ولسه دیکر دوریه قسمی الیه

تا ازلده ازبس ایتدی دعوی هم ابتدا — قیل و قالی بیلمدم اولدم مکلم ابتدا
بعد دل اولدی وجودم علمه باعث تام — عشقه ایچه بیلدم اوقودم اکم اعظم ابتدا
باطنم حکم خیالدی ظاهرم نوزه جمال — مفردانده شئوناتی انتهی پا کمال
دور ایده سرمزه نهایم وطنه تم عید وصال — ایلدم ترکیب صورت خلقتدم ابتدا

بو زمانه ماءِ طبعه ایچره عجب مثلِ سفال
بیچه باتدم بینه قالقدم صه بیلمانم نه حال
دیره کوینهٔ عشقه قیلدم تحمل
اولسونه کشف سائر دیو ایتدم اهتمام
عقد ایدوب ابدانه وحم ویردم استحکامنی
ایلدم تصویر مرآت حکمتم ایچنه
یاد نظر قیلدم آکا کرسی ذاته شروع
بیت حقه اولدی وجودم هکونه ایلر بجود
ظل حقه اکلادم اشیا ایله اسمایه صه

بو وبیشم خدمه ایله نوبه ایلدی قینمی دال
نیم سروه انجاقِ قطعه وفرتِ غم ابتدا
حوزهٔ تصانیفه کیردم آغزیله اوردم لجام
صورتِ اشباهه امراصه ویرمشم ام ابتدا
بحر دریه یک بیک ریک ایلدم فرجامنی
حسنی قیلدم نمایانه اولدم ایکم ابتدا
بویله خلقه اسماء حسنی نوعه سطر قیلدی
حیرتِ کبراء کیردی مالده مبدا ابتدا
هب مناجاتله مدّ شعاعی صوغرای صه

سنیه طرفم نهایی نقطهٔ سودای صه
انجمه بنفشه لال اولدم نه یازه فم ابتدا
ویله شاه الیه انزاسته اد جنابنه ابتدا

خدایا عبد بیچارم خدایا
توجه ایلدم درگاهکه صه
بیوردن رحمتی سابقه غضبه
دیمشدر لا تقنطوا صه رحمة الله
بنه کسلتیه ایتدم نقصه قلدم
شوکه جامم یوقدر نظیرم
بنی خلقه ایلدن ای بی نهایه
سنه رحمتیکه یوقه حدّ و غایه
اوصافکه یوقه شریک لامثالم
یا غفار اغفر لنا یا رب
بنه صه ایلدن ایمانه الحد
بلا عوضه ولا اجرت ویابدن
بنه بنی بیکمنی قیلمه صه

خدایا عبد بیچارم خدایا
ضعیف معصیتکارم خدایا
کناهردست وارم خدایا
آنکچون نادم امید وارم خدایا
امانکده صدد کارم خدایا
بیلورم رسیهکارم خدایا
کشوید عاصی بدکارم خدایا
ندکلو جرقه اوزارم خدایا
بنی عفو ایله ستارم خدایا
قیلوکدنه اوزکه یوقه وارم خدایا
بودر دیده اذکارم خدایا
دخی توفیقه حنکارم خدایا
بنه صه حفظ قیل جارم خدایا
وصالکه آچ ازطارم خدایا

قال الله تعالى لا تقنطوا من رحمة الله ان الله يغفر الذنوب جميعا انه هو الغفور الرحيم صدق الله العظيم

سبقت رحمتی علی غضبی صدق الله

٥

نهاية بندهٔ آلِ عبادة — توسل ايده اسرار خدايا

وله قارايه ديگر مناجات خدا

بادهٔ عشقكله مست اولدم مدامي ياخدا — رفته رفته جلوه كرده دلده كي اشياخدا
دائرهٔ دلده مرغ طوطئ طبيعت كز لعب — بسته بسته كفتكوسن ايليه بيان خدا
سبحهٔ سير سلوكك دوديه جاقالدي — نقطهٔ خال سياهده ايلدي سودا خدا
زلف عشقكك مويينه بادِ صبا دوكنجه — هر كسنه بسته قيلدي صد بر صيد خدا
دلده كي رازِ نهاني آچدم اصلا ولي — خامهٔ ناتك ادايه ايليه كويا خدا

وله قارايه ديگر استمداد جناب حق سبحانه

قيلوكده ملجأ رحمت نه رحمت عطا — طلبوكده قدر نعمت نه نعمت نعمتا
جذبه وثقه عبد بر آيه نه آيه عفو ديكر آيه — نه لايه لايه رأفت نه رأفت رأفت اعلا
بو جرم عشقك كوزلرنه كوزلر نه خونه دوكر كوزلر — نه كوزلر كولدي يوزلرنه يوزلر يوزلري سودا
بنم تك واريي بيمجيب نه مجيب مجيبلر مغلوب — نه مغلوب راغب وطلوب نه وطلوب وطلب سودا
بني بندكده آزادايت نه آزاد شاه شهبازايت — نه شهباز صيد بر وازايت نه صياد صيد يه لقمتا
عناصر دنه ايدوب بحث بيه نه تجزيه بلكه قيل تفريه — نه تفريه فرد واحد قيل نه واحد وحدت كبرا
نهايه ايلم بني سنده نه سنده بلكه سنه بنده — نه بنده كل شي سنده نه سنده بنده دانا

وله قارايه ديگر مناجات جناب حق

يا الهي لطف قيل احسانه بكا — عشقكي كوكلمده قيل رسخانه بكا
ويرمه راه ضلالته بنات — ذكر قوت ايت رهبر قرآنه بكا
هر خطايه هر قصوري ايتدم — عفو رحمتكله ويرفرمانه بكا
نفس شيطانه ايتدي بني جمله ذليل — هم سلط اولدي ايمه جانه بكا
هر طرفده اهوسك جكه بلس — ويرمه يلر راحتي برآنه بكا

استقامت

منکر خارجه قیلدم جوفه جهاد
بوحالیله دیردی انتحاد بقا

سکا سال ایچنده دولوحال ایله
بیعدد جهد ایتدی فنا ایله بقا

ایلدم صبر تحمل بو نلره
حمد لله اولدی یول آسان بقا

استغاثه ایلدم درگاهکه
قیلدی هفت حضرتی پیرایه بقا

اولدیلر زیب و زیبا و زیبنده
وشمه اولدی کوره بکوره برابر بقا

ایلدی الطاف تونیفک فیضه
سرّ ایشادلم علوّ شانه بقا

حقه حمد ایله نهایی دیسم
یا و اولدی اول شاهه دایه بقا

ولده تاریخ نعت شریف جناب رسول کبریا

ای رسول فخر عالم وای امید ماسوا
انت جوده خیر البشیر صاحب الحلم حیا

ایدی حقدن تا کافیضیلم هم علی اولدی
قیل شفاعت بنکدیای رسول کبریا

عندلیب نعت کیم باغ جنانده سنده
بلبل شیدا کم ای دوست بنم وصلکه دعا

سنده شفیع روز جزا سن جمله حاکمه سنده
قیل شفاعت بنکدیای رسول کبریا

خاکپایکه تو تیا اولدی علیل اولانه کوزه
اول شب معراجه حقیله وصل اولوب سیه یوزی یوزه

کوکب دری حقیله علا اولدی بنه
قیل شفاعت بنکدیای رسول کبریا

یوزسوره خاکپایکه سنک عرصه علا
اولغبا دیه بولدی هم کل ایلیه اعما جلا

دیندی بولان شانکه کونینه قتلیه
قیل شفاعت بنکدیای رسول کبریا

نیچه لرجویه باسه ایله جانی فدا فیلدی سکا
بحر عصیانه ایچره غرقم لطف احسانه قیل بقا

کلبده فاقه اولمزدی جهانه اوکدیه صوکا
قیل شفاعت بنکدیای رسول کبریا

بوزهانی سائلکه قابوکه کلدم سکا
صد قیله جهنده نا اولدم کیرمشم سبه بوکها

اول علی فاطمه حسنه قیل عطا
قیل شفاعت بنکدیای رسول کبریا

ولده دیکر تاریخ نعت شریف صلی الله علیه وسلم

وصلیکه ایمکی بولدل یادایه — یا مصطفی
ذکر اکا علی کوکلم شادایه — یا مصطفی

بی عشقم ایلدی جمله ملول ایدر یا بی — شمعه حسنوز آهم مزاد ایدر یا مصطفی
شویه افغانلرکه بخ باندی دل عطشانیم — لب تعلکدیه زلال امداد ایدر یا مصطفی
بایلک خاکینه لکی باسه الکچ یوزسورمدی — فرقت هجران آنی بیداد ایدر یا مصطفی
جای کسیبانه ایدوجه راهکه جانه ویرانه — عقل آنی عبید ایدوب آزاد ایدر یا مصطفی
ناظر ایله افندم والیغم سوداله اولمه — زیبا اولمکه بنی سنه یاد ایدر یا مصطفی
خالصانه نفت باکی یاد ایدیجه دمبدم — بودیانه کوکلی آباد ایدر یا مصطفی
عاجزانه وصفکده ای شاه جودکم وصافت خدا — کل و بلبل دائما اوراد ایدر یا مصطفی
رهنما اولدی خدا یه ای شفاعت منبعی — بودنیانی کوره که ایاد ایدر یا مصطفی

ولیه فارسیه در نعت پاک جناب شاه مردان رضی الله عنه

حقیقت کلیمه یا علی المرتضی — علم عرفانه طولیمه یا علی المرتضی
انا مدینة العلم وعلی بابها — شانکه دیندی ولیمه یا علی المرتضی
ابمه علی وصطفی هم بنی یادیخدا — دل کلینلا بلبلیمه یا علی المرتضی
حکمه یحیی بیوردی شاه سلطانه انبیا — دوحه یاه ایچره اولیمه یا علی المرتضی
حضرت زهرا ایمه دره اصدف نبی — اولیانه اکلیمه یا علی المرتضی
ساقی جنت اولانه حسن حسینه والدی — اهل عدنه نجلیمه یا علی المرتضی
بودنیانی عبد چاکر بنجه مدح ایده سنی — کائناتک افضلیمه یا علی المرتضی

ولیه فارسیه در کاظم دارغی جد افندیلرینه دائر ده لیه
تنظیر آیا دیبه قدری شاه کربلا و مدح دائر در

دره یکنونه محمد لعل رخشانه علی — علم مخزونه محمد فرقانه علی
باعث کونه محمد جمله جانه علی — نائل خونه محمد اکا بهانه علی
زبده بخ هویتنه حسینه کربلا
قدوه غیبه بنوتنه حسینه کربلا
کیه اعدانه شهیدی صحب ایمنه حسینه — کیم ساغر نفسیه قیدی لیک با منه حسینه

اسبهٔ خلق رسالت مرجع فتنه حسینه — بانگ زنیده آل احمد ده مبرهنه حسینه

غزهٔ جباه کائنات حسین کربلا

نقطهٔ دایرهٔ هدایت حسین کربلا

خط شبیه رونق افزای حسین کربلا — فیض بخش دل جویای سخا گستر حسین کربلا

صادر نذر امامت حسین کربلا — حامل کنج امانت حسین کربلا

روضهٔ حمد و نعت حسین کربلا

سر سلطنت تاج دولت حسین کربلا

مقدم فضل البرا محمد علی زین العبا — مقتدای رواق الحیا محمد علی زین العبا

ملجاء فی النجا محمد علی زین العبا — ملجم رند النعا محمد علی زین العبا

مرکز خط طریقت حسین کربلا

واصل غرهٔ حقیقت حسین کربلا

اول امام پنجم محمد خلد خدای جوده مثل فقه — قلب واسع اولد یغجوده دینده باقر الکا بقه

لما ساقدین الهی فضیلت نذر حسنه — کیم اولم وصافی آنلر واصفی بن الفلسفه

خادم حفاظ امت حسین کربلا

هادی ارکان سنت حسین کربلا

لجهٔ صدر رسالت لآل جعفری — شهدهٔ شهد ابا فطرت منال جعفری

زهره از هاشمت زلال جعفری — بو حنیف قیلدی بیعت بیل ذلال جعفری

نقطهٔ پرکار قدرت حسین کربلا

غرهٔ کرداب فطرت حسین کربلا

آیت والکاظمین مظهر قبه باحمد قدم — خط ایمهٔ نور بنا اسرار ایلا مفتخم

اول امام هفت اقلیم تربیت محترم — یعنی کیم موسی کاظم مفخر جد امم

سر مرات فتوت حسین کربلا

عاشق فرضیهٔ محبت حسین کربلا

مقبرهٔ ام الکتاب شاه علی موسی الرضا — قطبهٔ تحت القباب شاه علی موسی الرضا

نخبهٔ فاتحِ بابه — شاه علی موسی الرضا — عروهٔ عالی جنابه — شاه علی موسی الرضا

خازنِ سرِّ ولایت — حسبه کربلا
شاهدِ حجلهٔ سیادت — حسبه کربلا

ناطقِ فضلِ کمالم — ذاتِ والای تقی — فاتحِ قفلِ انامم — ذاتِ والای تقی
هادیٔ راهِ اسلامم — ذاتِ والای تقی — محیِ حمدِ کرامم — ذاتِ والای تقی

میوهٔ نخلِ شجاعت — حسبه کربلا
نفحهٔ وردِ جلادت — حسبه کربلا

اول امرِ اثنی عشر — ده عشر عترت نقی — جسبه ایجاد هدایت — بسر فرقدین نقی
غوثِ وقتِ خضرِ ملجا — قطبِ امت نقی — شافعِ کندی اعظم — مثلِ ندرت نقی

وارثِ تختِ خلافت — حسبه کربلا
مفخرِ قرآنِ دیانت — حسبه کربلا

قبلهٔ توجه قبله درگاهِ جنابِ عسکری — علم لدنیه دسیه آگاه کتابِ عسکری
بحرِ دلدیه اوقیانوسِ علمِ حابِ عسکری — سلسبیفه بیلیفه — جوابِ عسکری

بحرِ ابوابِ نجابت — حسبه کربلا
سبطِ عالی سیادت — حسبه کربلا

تخته ایلر تشرف — مهدیٔ صاحب زمانه — قلبی ایدر تصرف — مهدیٔ صاحب زمانه
کم دیه ایتمز تخلف — مهدیٔ صاحب زمانه — اذنِ دیمان توقف — مهدیٔ صاحب زمانه

خارجی بر تیغِ شدت — حسبه کربلا
لابسِ ثوبِ عبودیت — حسبه کربلا

بوائه هوازه جدِ پاکِ کلی — باسِ شرک ایجیب وردِ خطوه بلبلی
خازنِ گنجِ نبوت فاتحِ سرِّ علی — اوقدم یوزبیک ثنای لال اولوب کسم دیلی

جدِّ امجادم قرابت — حسبه کربلا
قطبِ اوتادم سعادت — حسبه کربلا

دوشدی دلِ آلِ عبادک بیکسه — شکِ یوقدر عرضه ایلم اولدم ایکسه

رونق دل حسن سیه تماشا دهاره — مخلص کیه نهانی لیک بهانم عیاره

شیه سیم بلجا قدر حسیه کربلا

رنده سیم منجا قدر حسیه کربلا

ولسه مالیه غزل وطلعه

راه عشقه خاکیانا نیلم دوشدیم بادیا — بادپای مرشد کامل هدی قصوه رانما

زیر پای تخت عشقه بندی جسم ایتمکده دل — بو یله شاهه بارکدا اولسونه فدا اولسونه فدا

کلشن عشقده هنیه دل فریشی اولسونه — مطلبم آنجه رضای حضرت حقه باردا

باقه لم غزلیاتیمه نوحه ایدیه کلسونه — بنده ایدم باد عشقی نهانی اولدی سنا

کل بجازی عشقه فنا اول بولم خلاصی — طریقت راهنی اندن نهانی وکدا

ولسه مالیه دیکر غزل

قصاریسه چشم خدایه بنده می عاشقه یه جانا — نه بو آتشه نظاره کوزلر قاره ایتمه حالا

کلستانه جمالک کوینه ناله ایتمه — سنبل دیده غمالی زلیخا بلبل شیدا

آجلده شاخ خاب وصلکه ای کلعذار آسا — آجلده شاخ خاب وصلکه ای کلعذار آسا

نه سوزدن جام میدیه ای دلا آهلر ندیه آ — نه سوزدن جام میدیه ای دلا آهلر ندیه آ

نه یاندرن آتیه عشقینه شمدی سوزه نهانی — نه یاندرن آتیه عشقینه شمدی سوزه نهانی

ولسه مالیه اهل نادانه جاویه

قدر نه بیلمه جاهلانه نخوه ایتمه فخر بیدا — شب ظلمته بیجاده اولانه دیر قمر بیدا

آنک کیم علمی یوقه قلبی فضلتده خلاصی اولمز — دوشر کردابه اول آخر ایده صنعتده فنا بیدا

او دریاصده یاد دیدار یزدانی ایچه باهیکل — کنفس دانه دوشمه مقام ایتمه قرار بیدا

نه کلوب ایلیه خلقه ذمایم آکا یارا اولمه — دفع شیطانه قیامه اولمه خلاصی یوقه تحمل بیدا

بولنه کیم ملاعینلر نه اهل شترده دیر بسر — جنابه مفتاحی جیبنده یا نجه بیچه خبر بیدا

عجب ملتده بولنمز فرعونه نمرودی — مکر ابنای سفیانی ایده دوشمن بیدا

بولمز دیر فرعونه بزم طبع سفیده — عدو دیر خانه ایده دشمنای سر بیدا

جمیع ملتت اصلاح ملتند ولی بو نلار
بولار دہ وجہ عیبہ اولدی جہد ایتدکلری اخفا

دلیلہ قابل ارشاد دیدیکمز مراد ایدیلدی
زیرا انتقام ایچون اولہ بیلہ

وجہ مشارالیہ در وصف وفاتح عشق وتضحیت

ای دلاکل عشق یا اوا عشق ایلہ التجا
دکر ذکای دلیلہ عشق او یوقہ ای یہ
عشق حقک براکی طرفکہ اعانہ اولور
معدنی بولدہ حقیقہ مجازی بیل آنی
جہد اصلندہ طرفکہ اولور بوی عشق
عشقہ وجہ بر وجود در لکن ایکی بشقہ در
کیمدہ کیم باقیدر وجہ آنی عشق جانہ باقیدر
بویلہ ایکی جلہ حیوانات انسانہ بولار
لیک حیوانہ ایلہ انسانہ فرقہ ایتدہ خدا
حیوانک ادراکی حسی اولوب عقلی اولدیغی زیادہ
دخی اکلاشیلہ ایلہ اولدی حیاتی قسمتہ یکم
چونکہ حیوانہ اکلاشیلہ بولمہ فرصتی تمام
عشقہ وجہ آنلارہ اولمز بقا مستدام
وجہلہ قوت بولوب بولنکتورہ بیل آنی
اکلادکہ ایشتہ بو عشقہ مجازی دیدیکی
صدتی آدمہ اولوب آدم دینہ دخی
حیوانک ادراکی حسی بولمزہ عقل اولدی نور
نوع انسانہ ایکی قسم اولدی دیکلمای عین
زیرا بونلر عشقی کاملی ضایع ایتدی شہوتہ
بیلہ ایچوب قویوب نفسک ہواسیلہ دائم
ایشتہ حیوانیلہ بولنلار کہ فرقی یوقدر
بونلر اولیقہ بولنلارہ انسانہ دینلہ

دلیلہ قابل ارشاد دیدیکمز مراد ایدیلدی
زیرا انتقام ایچون اولہ بیلہ

وجہ مشارالیہ در وصف وفاتح عشق وتضحیت

کیمکہ عشقہ راغب اولہ طالب اولہ جاہی
مراد ایدیلہ اولینلر عشقہ نہ بلمزلر
اولحقک مرادہ قولیہ شاہد اعلا الکلر
تخصیص کورہ آنک حرفی نقطہ در بلہ
جزئی کلی آنہ آنای عیانہ اولور فنا
ایکیسیدہ حکم جانہ بر ایکی یاک جاہلہ
جلہ سنہ حکم بر در بشقہ اکی اولدی یا
وار در جلہ قوای عنصریہ بی مرا
نطقیلہ ہم عقلیلہ ممتاز ایدوب کسبا
دخی عشقہ شہوتہ حرف ایلہ اولدی بالجملہ
آنک ایچون وجہ حیوانی دینلہ کدا آکا
جای بخی ایتام ایچنہ قہر اولوب بولور فنا
عقلیلہ صرف جماع ایلہ اولنلر بقا
چونکہ خلق ایچون آدمہ بیل ای کوکا
عرض حیوانی ساقط ایلدم نقیاسکا
نطقیلہ فرقہ عجز اولدی بالجملہ کدا
بو ایکی صفتلہ حیواندہ تمیز اولدی تا
بیلی حیوانہ طبیعت اولدی خلقی کلیا
دخی عقلی جمیع مالہ حب ہوای ماسوا
عشقہ نفسی شہوتہ عقلی صفایہ دائما
حب جانیہ بو حالیلہ کیم عالم بولنمز ہیچ
اولدکندہ حب بالجملہ شکینہ کیم ساوجیا

ایشه بهره سکا تقریب ایلدم احوالی مده
آکلا ایله خوشه نصیحت پسندی کوسه ایت باوفا

بو مثلوکه یه عقیله روح ویرسن نما
چونکه اخلاقه ذمایم ایله اولدی پر بلا

عاقبت کنده فنایه اولدی اکی منعدم
نسل قابله بولا هم تابع نفسی هدا

بو نلده اشتا نصیب اولنا ابد جکه امت
نسخ صوره تله برایم شکل اولدی عینه ما

حب آل مصطفی یوقه قلبلرنه بو نلدرن
تابع سفیانلرد بو کروهی بد لقا

آنلر ایچمه حب سودا ایده بغی عناد
قهر ایه جبار عالم لعنة اولسنا

عقله وهلک عقل سزلن قدر یغا بیلنده اول
حقیقه حرف ایله آنی اولمه نادانی خدا

عقیله راه شریعت امینه قیل اتباع
عقیله راه طریقت کلمنی ایله جدا

وهکی ایله اضافی قرب حقه بول وصول
سزیکی ایله جزاد اولسه سنده جدا

سیرتی سیرا ایدوب سیرایت حقیقت کشفنی
معرفت وسادینه ال صوره اولمه محرم بیتوا

مرتبه کامله ال صوره اوقو بعت آیتی
ذکر ایله اولغل معانسن تابوله قلبه صفا

اویغل قوم سفیره هم جلیس اولمه حقیره
اولمه شیطانه مقاره ایلمه چوره رجا

ابته بمثلم جدل هیچ ابده سوانی ایله
ایلمه حق قبول ملعونه ملحد اشقیا

هیچ اینانمه سوزلرینه تسلیم ابته اونیکی
تا ازل اعداد نسل رسوله باصیا

صوره فه اهل طریقه دم اورمه پیرسیا
هم فی اهل حقیقه دم اورمه پیرسیا

زیبا بوله اصل اساسی ارکانه اهله اهتدا
زیبا اولمه خاکپای شاه مردانه مرتضی

ولمه عینا فاییر حالی حبا ونده وقوعبولان احوالی دوربیسه

کل ای کوکلم حیف سکا وای سکا
بدحال ایله صوه اولمه جای سکا

احرار حقی یوقه ایله طوقدرن
نیدم سنی بوحال ایله های سکا

بر وقت ظلم دیو اونیادرن
آشقه جلیله جامه لری بوبنادرن

بر زمانه عشقه دوشوب قاینادرن
بدبخت جانزیه عمر صهای سکا

اوقودرن مکتبه بر خوجه دیه
کاه صبایه صاد قتدرن کچه یاجه دیه

کاه ضربه کاهی فرسی هیچه دیه
کاهده بوسه بوغازلمه دوشدی پای سکا

بوحال ایله بر اتنا کچه دردن
طفلنوه عالیه باشدیه اوچه دردن

کاه قهوه خانه‌ده قهوه ایچمه‌دن ذوقه ویرمه‌ده سانه سانظهرنای سکا
دوشمه کوکلك کاهی می خوبانه خب اسمنه دوشمه جولانه
کاه ملکنده جیقمدن سیرانه بیلمم اولدن هفته ایام آی سکا
اوبه کمز یاشنده طریقه کیردن حمد لله مرشد کاملی بولدن
نفسی تخفیف ایتمدن ذکر یاولدن سلوکه اولدی که طای سکا
سلوکه سعی ایدوب قبلدن غیبت اسکی هوالدن بولدی هیبت
عشقه قفا دادن ذکر غیبت اولاشمز بوبولده بادپای سکا
غلبه طوتوب بونه طاقمدن مهش نعت غزل ذکر عشقی بیله بس
بوکه قایشوکه جیقمدی باشمش فکر منحوس قهوه دی کاله بای سکا
نیچه افسانه نیچه طوزاقلر قوردی طعمه تشنیع ایدوب اپتکی اوردی
مرادیلر قودنکی قوردی ویرمه دیلر راحت بالای سکا
آنلرن یانمه طورمدن قاچمدن ذکر جهراً قیام سکی آچمدن
طاقله جوشه کلدی عشقه میله ایچمدن دریه دریا اولدی خفیف چای سکا
وارمدن یانه صاقلدن سوزن باقمدن آنده حمد قیله کوزن
تسلیم ایتمدن انده خوشه اوزن عجبا قالدیلر یوفسول بای سکا
چوقه کفتکو چوقه اذالر ویردیلر قتل فتوانه قدر دیدیلر
حمد لله همده یه کیردیلر میدانه اولدی کوکی شهصای سکا
کیتدی آنلر قالدوقه کوکی بوزلم بوبله تقدیر ایتمه چونکه ازلم
ختام بولدی احوال کمدیکی ایام عشقه اولسونه بقا تخمه‌ای سکا

حرف الباء
ولله تعالی الیه عشقه اوزینه غزلیه

دکله سوزم سکا دیدم ای احباب ایله حقه جمله منع فتح باب
عشقه حقی قابل اولمغه مراد ایله بوراه ایچره بوکی شراب
عشقیله کلی مرام ایدیلس عشقیله منع اولدیلر جمله دن آب
عشقیله دونمدی کلی کائنات هیچ نه واعظه نه یاره نه رباب
عشقیله بال ایله پر آچدی طیور عشقیله صحرا یاره لدی سراب

عقیله شمس نجوم برناب ایدر — عقیله جبرائیله ایدوبدر ماهتاب
عقیله بادامدر دیو فاینادی — عقیله یازلدی لوح اوزره کتاب
باستوره عقیله دور ایلر سما — عقیله یدر ذهاب هم ایاب
عقیله زوج ایله زوج الفتی — عقیله انجاء ثم نعم المثاب
عقیله آدم بهشتی ترک ایدوب — باصدی دنیایه قدم بالارتیاب
عقیله نوح دخی ادریس صنعتی — کوریجه شو قیله دون آسیاب
کل نهایی اختصار ایتدوکی — حقه بودر الله اعلم بالصواب

وسه مثالیه دیگر غرفه وطلعه

غرفه تحفه ایتدیلر یاره بوشب — قلبه جلدوبیاض وهاله بوشب
نازیله بغرفه هذا ماده ایلدی — خانه دلده قونجب سلطانه بوشبا
بوکه کاخانه ی پیرن تحتیده — تشریف ایدر طاقه خاقانه بوشب
رفع اولور جمله قیودی ماسوا — غیب وطلعه کشف ایدر عرفانه بوشب
بتوسط واردات الهام اولوب — بالتکلف نقده اولور الواله بوشب
سرلاهوتدن ایدر علم لدن — غرفه فیض فیضه ایدر اجابه بوشب
دعوتایدر خانه یه منتله — نه عجب کلزار اولور کلخانه بوشب
کل درانی عشر دن غیری یه — سرفرد ایتمه ماه نابانه بوشب
مقتدا اولدی نهایی دهر طریق — انتساب ایلر سکا اخوانه بوشب

وسه مثالیه ارکانه طریق حاویه

کیم طریقدن فیضه آلام دیه ای حبیب — آلتی رکنی وارمدر بیل ای منیب
آز بیوب ایچمک دخی تقلیل ندر ای اخی — دخی تقلیل کلامدر دخی عزلت ای ادیب
دخی بشیخی بولمدر ذکر دوام ایلمک — دخی التجیسیدر فکر مدام ای عندلیب
هم تتمه بولمدره دستشئی علاوه ایتدیلر — صبر تسلیم توکل دخی تفویضه مجیب
رکنیه کاملدره دخی دستشیه ایلر اهتمام — جوع خلوت صمت سهر اولدی دوام ای حبیب
شرط اعظمدره دخی اوچ یعنی فرضه عینیه — توبه صدقه اعتقاد اک صحیح سودجلیب
هم بیدستمدره اقرا ایلم بیعت ایلمک — بویله در امری نهایی اولمنادانه فریب

١٥

ولد شارالیه اصول و انواع طریقت نقشبندیه

دائر در

کدیم دیمک جائز یاد ای خطاب — رذائل صفتیدر اولمه مجذوب
نه حاجت آنی تعداد کم شرحه — که آلتمش قدر اعداد وضعیف
وفی بتمه حمیده خلقه احمد — آنکله متصف اولمق مثل ایجاب
طریقت فقر نقشی سلوکی — خفا یا ایچره بیل مانند یعقوب
بودر اوچ قول اوزره اصل فرع — اویسی یولی ذهب اولدی مشهور
اویسیلر که وحدته استمداد — بولار ظاهر شیخی قیدی سلوب
وفی یولنده قوتی اخفا ایدر — بولنده ختم خواجه اولدی منصوب
ایدر اجتناب جهری ذکردن — سلوکی غیریله قلمقده معیوب
که اوچ به سلسله اسناد ایدرلر — طریقه نقشبند مانند مذهب
اوصول یکدن ایدر تجاوز — ذهبه دم اورمه کذبیله مقلوب
که یعنی سنتی کمادی اولا نادر — اولورسه بلکه اولی یکدیه مقلوب
اکام کیدیشی بزه مخالف — قالور اوتام ظهر مثل حارب
ذهب بزم بزه ذاهب زمان — قوطورسوه قوله بالحق قائم منکوب

ولد شارالیه نقشبند ذهب سلسله سی

حاویدر

طریقه نقشبندیه نه دیمکدر ذهب — که محل حقده قلی اولمه شرف دیر اکا جواب
ایمام هفت اقلیمه که یعنی جعفر صادقه — ایدوبه خانه بیعت طریقده اولدی هم مذهب
اوده آنك امام الحقه ایدوکیمه ایدی اقرار — بولور قاسم بوکا والد محمد بولور مطلب
حقیدی حضرت صدیقه اکبر ده دوردکاری — نقشبند قلب احمد سنی صدیقه اولدی قاسم هب
که اکم کنیه ایله هم خلقیدر هم نکبه — اوصولده یکتیا اولدی کیمسه یوقدر اذهب
غلام حیدر کرار سلمانه ایدوب بیعت — سبیلم اولدی داخل اهلبیته بولدیغه انسب
اولوب هم بابنا بیعت جعفر تلامیذی تقدیر — وفی بسطامیده ابوالحسنه ایدیکم قطب
ابوالحسنه ایله طیفور اولوب روحانیه ارشاد — سندنه شیخ علی فارمدی بولدی فیضه اقرب
ابدعلی ایدوبه استاد پس ایکی ذاته — بری حسن فرغانی وکرکانی اولوبه اب

جُنَيْدَ ايدِيشوب بن سلسلهٔ شيخ علي بيل — طريقهٔ خلوتيه سِلسِلَه اولوب قلب
خواجه يوسف وعبد الخالق عارف ريوكردي — خواجه محمود ايله سدي بو منوال اوزره لب بلب
ايده بن ذكر جهر اَحضرت محمود قفنوي — نهايت انقياد ايتمه سُنّتي قيلدي پير رب

وله قاليه از مناجات جناب العالميه
جل جلاله

سوادِ وجهم دركاهكه كلدم امان يارب — اميده عفو يله احسانكه كلدم هما يارب
بنم بو جرم بنده ايا قدير دوتمه افكنده — طيوكده صوصولي سرمنده كه هر عالم يمايه يارب
كه افعالمه نظر حالم حسابين سوء اعمالم — عدد سز جرم وبالم يوكم غايت كيرايه يارب
ايده وب اوقاتي ضايع اولدم سفيلم شايع — تراي دستم قالوب جايع يولده قيمه دُعايه يارب
بدبنده ذليل مغلوب اولوب بي تاب قالوب محجوب — شفيعم اهل محبوب مقامم عالي ايده يارب
بودر اقرارم اي علام حقيقت علّام — خبر ويردي بنه قرآنده كتوردم ايمايارب
شبيه بو مقال الله كه جمعه رسول الله — دليمده ويردم الا الله قلوبه يوفه كايه يارب
كه بر شي زايده اولماز بيلورسك تا جايده اولماز — قبول اولايه بنده خايه اولماز كه خصمي اوشايه يارب
قيلوكم قيلدم اسعد عاقبول ايت اي غني مولا — نهايت اولدي بر سيد اينار روشبايه يارب

الحرف التاء
وله مثاليه غزل مطلعه

كل اي دانا بيايم بركذا رايت — شتاي فصلي قو عزمم بهار ايت
وجود اقليمه بر خوبه سفر قيل — تماشا سنده مدهيه خمار ايت
وار ايمدي بوي عرفانده ايدوب سير — كوكل خانه سنه ورديهنار ايت
كل ايمدي عندليب آسا مقاميل — جيكسز بر خوش نوا كوزده بيكار ايت
لطايف خمه اوزه نغمه لهجه — قلوب قلبه بر خوبجه تيمار ايت
بس آنده حكمه وجه ايله اوداد — تمامنده آنه شكر سداد ايت
خفي ايچ ايدوب سنّي تماشا — نهايت قيل كل اقفام قرار ايت
اولوكه مظهري اسم جلالك — هنا بر ايچ ايله اذكار سما ايت
اويانه قفل قلب اي نهاني — اوصانمه تذكر ايده ليل نهار ايت

وسیله‌تا الیه دوریه لقرانی وردجانی
حاویه

یا رب احمد ایلم هدایت — ایلمم رد قیل سوزم استجابت
دونم فایوکدر غیریه باقم — دار الامانه بیلدم قامت
رونی بلام میثاقیه عهدم — اضیا اولندی یاندی شهادت
طغیان اورندی تایغ قورندی — حجاب الشهیده قورندی امانت
ارواحی آدم لاهدت عالم — اولدمده مادم آلدم اجازت
قندیله قوندم تقدیسی قیلدم — سالکده کوردم سر خلافت
روحیله رحم غیب فتوحم — عهد صبوحم نور امامت
عقلیله فکرم حسن ایدی اوکیه — مصباحی قلبم فانوسی بالذات
نفسک اشکی یوقه ایدی حاشا — حرص خیالات فقد وغایات
اولدمکه بادم اولندی همدم — ذاتیله محرم یوقدر مکانت
بوجلوه جوقدر کلمن حباب — ایتمه قیاسی بوطن نهایت
بوندن مثالی معنا کبیر — صافی دل اولانه بیلور کفایت
بونلره اشاره هیچ ناس دیلمز — آدم دیلمن اولنه ملامت
خود بینی خفاسه مشوش القلب — نسیانیه غالب ایدر آسانت
بیلم الستی ایتمه فراموش — رکی نقشه بجایه صورت
بوندن بقائی حالنده شکلد — موجود معدوم قالمه فرضیت
الله احد مشت خدایه — اصلمی بیلدم قیلدم اقامت
ایت اره خدمت بولنجه هفت — سویله نهانی تام غزلیات

وسیله‌تا الیه غزاد وطلقدر

بنی بوسوقیلم مستانه ایدر دوست — قیلمجه دیلمز بهانه ایدر دوست
قلعب هاوفانه نظر ایدوب — گشنده نکاه ستانه ایدر دوست
مداهب ایلیوب ارواحی قید — میانشه باغ بستانه ایدر دوست
خلافتله ویرمیوب تحدید نظیم — حقایقده بهایستانه ایدر دوست

تعلیم ... اوطرنیله ایدرلر حفظ عبادات ... عبادات جمیعنه اول افضل

۱۹

مخاطب ایلیه بادی لدنه ... صمد فرد ذو منه ستاید ایده دوست
مدینه علم الاسمای تعلیم ... کما هی حقه ثنا ستاید ایده دوست
نکیم واردات اوصافی صفاتم ... نهایه جو فخستار ایده دوست

ولده مشار الیه غزل مطلعه

حبفا ویرجانم هو دوست هو دوست ... شوقه ویرسا ایجانم هو دوست حقه دوست
قلبمه دیسلرسه ایلمز قلبی قاسی ... کیم کیبر ارکانم هو دوست حقه دوست
زاهد دنیا پرست یه بقدر علا پرست ... ایلدی عرفانم هو دوست حقه دوست
ایلدی نفی الست ایلیم همیای دست ... بقه ایدر اخوانم هو دوست حقه دوست
لا ایله کلمه کیدر منکر الایمانه ... دخل ایدر دوانم هو دوست حقه دوست
آلم دیله اول ایچه جانم حقه لعنتی ... لوم ایدرسه شانم هو دوست حقه دوست
عشقیله زهانیا ذکر ایله کریا سایا ... وصل اولم جانانم هو دوست حقه دوست

ولده مشار الیه دیگر غزل مطلعه

کدل نکیه متاقم جاغرم دوست دوست ... کل ایچه آه نالم جاغرم دوست دوست
صبح ایله شبنم ایچه کولمش ایچه قونش ... عندلیب نغمه ایدر جاغرم دوست دوست
بلبل اولدم بو باغه بقالم صولجاغه ... یاوانیم جاغه جاغرم دوست دوست
شمع توحیدی یاقوب جذبه مائی طاقوب ... وجهله دلداره باقوب جاغرم دوست دوست
پیره پیغمبر اولسم نقشه بند اولسم ... طوفه کمنه اولسم جاغرم دوست دوست
خلیله دینه اهن اولوب ذکا هن ... نافی اثبات جاهن جاغرم دوست دوست
ثانی پیر سلطان خلوتی ارکانی ... سینه یکیاناغن جاغرم دوست دوست
قوه ذکر ارکانی سوزه بهانی ... دونه دوانی جاغرم دوست دوست
بدیله بر عالم هو شاهه بنده اولمه کرم ... شافع روز الم جاغرم دوست دوست
مدینه مکه قدس شریف عکه ... جامع هو تکه جاغرم دوست دوست
بخاری داغستانه کریمی هندستانه ... شاه وایه عبستانه جاغرم دوست دوست

هو سالک بود در سیر سیادت .... کل ایچه سنده ایله ایله فلچه ... نهایت سنه خلافت (سنه ۱۱)

یاوی قیلدم شامی کوریه لم آلامی
طاقدم علوی نامی جانم سلام دوستا دوست

محی الدینه اقرا مزیدی قیلدجانمن
محمدنه کافی جانم سلام دوست دوست

کربلادن جانمن فقی فنا تاجمن
فضه نامه معا جمن جانم سلام دوست دوست

باشمن تاجی بنجف فاطمه دن حسن
اولمشدن خیر خلف جانم سلام دوست دوست

حاجی بکتاشیه ولی شاه بن هاجلی
وارث سر علی جانم سلام دوست دوست

اوبه ایکی امام نسلیدن جاریه قیصوم اجلیدن
دوه قم قصلیدن جانم سلام دوست دوست

اجلیکی بیل آدم اول تا اولاد سعید قبول
هادی ذوالجلال جانم سلام دوست دوست

استقامتی بیلوب خطه حدائق ایسلاب
شاه امداد کوردیجانم سلام دوست دوست

صورتی جمله باده نفسکی بیل اوله عاقه
الامانه الفاقه جانم سلام دوست دوست

مدعی سر بسته ایچ اجلیکی بول قالمیچ
اوقوفی ذوالجلال برایچ جانم سلام دوست دوست

رازی نهانی عیانه نطقه طیور دده نشانه
قویمدی شکی گمانه جانم سلام دوست دوست

وله شاه الیه دیگر غزل وطقه
رموز ذات آدمی

کون لکن کوردم عیانه عینه علیه کائنات
سی مجمع رموزیه فهم ایدنه بولور نجات

اسم صفات سی وطقه ذاتی ولی الله علی
کل اوقو شاه وطقه فی لیل معراج بیل نکات

جمله یه جامع اولانه حقه محمدیه ظهور
بنه علی یک نقطه سی اثنینیور دی حکمات

کیم بونی اقرا ایدر فرقه ایلمز آندنه بنی
حیدری حقه جعفر قیلمز رموز بینات

عینه سائی وجه مرتبی رمز سرائی کونت
عقل ایله روح نطق فرقه ایدمز اوصاف صفات

اسم مائی وصف مائی ایلمز ذاهد بیانه
عینه آیت سوزایله احدالمه قالور مشکلات

آتشه ایله بادخاکی بویله دخالی دخی
چار عناصر کوزیله اولور ترکیبات

وجه آدم وجه وطقه بودر بیلدیکم
لایقه مسجود اولانه حقه ذاتیه بیل ای ثقات

اهل حقه اولمز مقیده ای نهانی وطقه اول
سنه ده اول کنت وطقه هم رموزیه واردات

وله شاه الیه طالبلره نخصه نصیحت حاوی غزلیه

اگر طالب ایسک ای سرو قامت
عنیمان نطقه ایله اطاعت

اگر جلب مرید اولدی فرادن — مرادات کیمدی کتور اراداتن
حضور حقه نیچه وارسه ایلک — حضور مرشده دخی بغایت
ایکی کوزلکی قلبیکی صقلا — ادب کوزله اولوب اهل ولایت
جالسه اوراد اذکاره دوام ایت — وکسنه یوقه یره اولمه ملامت
اونیکی خال ایدوب ایله تواضع — خلافنده کذب اولمه خیانت
نهایه قانع بویله صادق اولاد — ایرمز اول کروهه اهانت

ولله تعالی الیه غزل مطلع

کوکلمه قیلدی طلوع انوار ذات — سویله دم طور منبعی اطوار ذات
ذاتنی ذاتیمه مرات ایلدم — اولیدیکه عکس ایدر اسرار ذات
رویه باقدقجه دل آباد اولور — نور بنور انشا ایدر معمار ذات
بنده لك قید ندن آزاد ایلیوب — صاحب اجرا ایدر هنکار ذات
تختکاهیدر کوکل ایلر جلوس — قویمز اغیاری یاخ اولیای ذات
ذاتنه مخصوص بو کوکلم خانه سی — کیم کیرم دیر مات ایدر قهار ذات
بونهایه قلبنه قورسه اوتاخ — حکمی اعلا ایدر جبار ذات

ولله تعالی الیه غزل مطلع

یه جوشه ایتدی دریای محبت — تموج قیلدی سودای محبت
اذل بنده اقرانم اکابر — ایدر افضل بودل کوی محبت
السته بلی دیدم قالوبلایه — طاقوب قلمز بنه هوی محبت
بنم عهدم بو مردود صادق — بنجمله نقض یوق خوی محبت
شریعت باب ابطالم اولوبدر — طریقت قلبم جوی محبت
اولیدر معرفت سرشهودم — حقیقت ملك خوبوی محبت
بنم تك وارمی بودرد کرفتار — نهایه یوقدر سودای محبت

الله تعالی

وله قال اليه در غزل وصفه

بساحری اولدی بکا وارادات — دیکله سوزم سکا ای صدره ثبات
رفع قیلوب پرده ابوجهله — ایلدی قلبه نزول ماء الحیات
کندیمی بولدم حضوریده همه — شرحله اولدم حضورنه لمات
سمعه ایدی صدای روح قدس — ایلدی احیا بنوبن اول نکات
سنه عالم سنه آدم سنه حوا — یکنفسه رصاغ صوت شجرات
بو وجود ایچره بولار رحمن ید — کیم ایدر بو عیده اول بولدی نجات
نقطه باء شاه مرداله منجویه — صفحه صدره اولدی برهات
هم احد لم احد لک میم سنی — یازدی قلبه نقلم وارنه دوات
ایلدی محکمه وکیل تعدادینی — نه بیلور کنز نهانی نفحات سحاب

وله قال اليه در وصف بیعت وطریقت وحقیقت

سایه تاجی سجانه شریعت — کوزمده نوری بهانه شریعت
بد سمعه ایر هر دم صدای — دوای کل مرضانه شریعت
جبینی اوزره طوغرانی قدسه — مقدس قانی بیکانه شریعت
یوزمده ثم وجه الله اوقور — علیم دیه جانه طریقت
لبم کوثر دهن دندانم انجم — دلمده نوری پیرانه طریقت
ید الله سنی ظاهر یدمده — کوهر دینی بیانه طریقت
کنوز کنت کنز درسنی سزنه — بصیرت اوزره عرفانه حقیقت
ایا بسمه جذبه فیاض حضرت — کوهر اولقا علمنی خوانه حقیقت
بو مأت جلده نه نه — سکا دو حرفی سیانه حقیقت

وله قال اليه از مناجات جناب حضرت جل جلاله

الهی طایوکه قیلدم مناجات — سعادت وجهیله عصیه حاجات
سفیه بیسه اولسه قدیم بوکلری — ولی بنده بوقه اخلاص عبادات
شب وزم دیغا ضایع اولدی — بوقصوری زوقه ایچره نوخیالات

مقام اولسه بهشت جاودانی عنایتیله ..... جمال تا الی ذوقه سوق قیلوب دعوتنه .....

٧٦

نه تبعایه بیلدم دنیا حالیه — نه عقبا ایچنده اعمال ریاضات
نه علته نه قلته نه فقره — نه صبر ایتدم نه شکم نه طاعات
کلوب بر بلا ناگاه طیو کدی — رضا ویرمیوب دیدم فقره عنایات
اکر باک دیم اینه یا اوسه — ایدرم آکا بیک دلو کنایات
خلاصه بنده یمده آدم صفاتی — بولمایلم عجبه نیچی کدر
ایدرم دعوئی ارشاد خلقه — صانورم کندیمی اهل کرامات
امان یا رب مدد احمد فتاه — نهایه باب قطبیک سیادات

در قافیه الثاء

وله شاه الرساله منکحانی ارشاد حاوی نظیره

واردات خلقه کاریکی قوایلم مبحث — بوقسم طوقنوسینه کیرمیوب قوایلم مبحث
کل قال یقول جاز ویجوز دیمش تمام ایت — اوی مسئله کل فحاریکم قوایلم مبحث
لفظ عربی ایله دوزوب ترکیب قواعد — معنای لغت صنعتی جمله فوائد
بویله می اولور فهم ایله علم عقایه — بوقفاطه دره ایله کذب واریکی قوایلم مبحث
باقی و قدیم ذاتی قدیمی نیلك — حادث ایله امکانیه وجوب دیمش سویلك
سه کسنه حال خطابی ایکیه غیریمی طویلك — مخبر خدا اولمه ایا نه اریکی قوایلم مبحث
بوعلم سوم اهلی قوم عجبه یاده — بلکه اوته واریم یوقه یه زیاده
بر ظنه کاره بر ذاتی قومسه آرام — بر ذاتی دوزخ ناریکی قوایلم مبحث
جنات سیر اهلی جمله ایلدی تفریقه — لاهم قالمیه ایتدی ایله تضییقه
هم هفت مقامك بشی اکفا یله تحریقه — کل ونده ایکونتلك ایله هم عاریکی قوایلم مبحث
بو هفت مقامك بنیه دیمش علیده — بیندن اقرا امام ابنیه ولیده
خوجم بکا امر ایلدی لفتله بنده یه — نهایه اوی غیریه اقرا یکی قوایلم مبحث

وله شاه الرساله دائر غزلیه

کشادکل اولور جمله بلبلك افغانه باعث — جنازه یه رسانه اولور سیانه باعث
جمله واردر ایقادشمه مبتلا دائم — دونه اطرافی همدم اولور سوزانه باعث

عجب ماهیت دریاده اصلا اخرافی ایتمز — نه درز یرد زینده صوبه ماسه اوطانه باعث
جمال یوسف سیما اولوب جهره مری یعقوب — اولوب جهله غیرة الله یوسف زندانه باعث
محب محبوب محبتده دخی عشقه عاشق معشوقه — دخی مرآت ایله رائی و مرئی خانه باعث
جهه عاشقه احمد در علی واطع عشقه اولدی — اولوب معشوقه محمد باده ظهوری شانه باعث
محب حقه مصطفی محبوب محبت مرتضا بیل — دخی سالک درت واحد اومرئی کانه باعث
اولوب مرآت حیدر کوزکوبه برخوبه نظر ایله — سرئیت بی صورة شاب قولط بدهانه باعث
اکر وار ایسه اذعانک نهاده کوزه ظاهر — بوکا فهم قلیل دیرسه ولی عرفانه باعث

ولسه شاعر ایراد محتوی نصیحت حاوی نظمه تشبیث

کل ای جانا جدل قیلم کسیلم اولوب بحاث — جهانه میلکی ویرمه حذر قیل اولغیل حراث
خدادن جمله دن ارحم امورک اکا قیل تقدیمه — نکیم اعطا ایدر خوبه کوره احد اثنی سباع اثلاث
صبر قیل اعتراضه اینمه مجاهده قیل قالینه — قناعه طمعی ایله موافقه اینمه خوبه رابحاث
یا بسه جبل التینه صعر ایلم سرقه زنا — بولوبه سرقه مسکه اولدی تحلی اناث
زنا نی کاد بندم طوته کوره تقی عرفانه — مدالیه دوزیلمز کچدی هواولدی آدم ابعاث

ولسه شاعر ایراد زاهد حاصب یاد دعوای کاذبانه سنه
رذی حقنده نظمه صادر قدیر

زاهد نبی یه دیمکه بغم شعیله وارث — افاکه ندر بیلمز اوغم علیله وارث
مال بقی دوه فضه غنی زر ایله میر — یوقسه لفت وقطمیر نعیله وارث
وای باشکه بوحالیله کیم وارث اولمیه — دستار بسته کوزین یاشیله نعیله وارث
کبریا عجب زهده یاخود لسانیه — کیمه حمد بغضه طمع قالیله وارث
بلکه بولاسن حالذی حالا جهلده — بواهل سلم شبه سن اوحالیله وارث
حاشاکه دین وارثی جهله بوندره وارث — اخلاقه نبی وارثی ایلمدی بوشانیله وارث
زنا دیکوب اصله خدا سائیت عدا — ایلمدی بوسائیتی اعمالیله وارث

وله مناجاة الى الله جل جلاله

خدایا بو کلدم ایده م وایی تحدیث — دیلم راه سدیده ایلسون افکاری تحدیث
صحیح الاعتقاد یدوفی هم حسنه حالیله — که آخر خوب کالیله قیلم اذکاری تحدیث
سلامتله سعادتله حبیبم هنوزه اولم — ولیدم ذوقنده اولم ایده اسراری تحدیث
قفسده یه آخر روحم جوعلوی اوچم روحم — مقاماتی کچم ایده اقراری تحدیث
نهایتده عیانه اولم ظهورم کونه هب طولم — علا یقدده رهابولم ایه اجراری تحدیث

قافیه الجیم

وله مناجاة الهیه نصیحت حقیقیه حاوی نظمه مقتضب بدیع

لدنی بابنه ایلدی اوقوجه یه جهاد دیکی — وار اولم رنکینه مفتونه غنا ایلمه عناد دیکی
نه حاصل سوای علوم رسمیه نکم ویا نفلی — علوم هادیه وطلب اولمه غیری هدر دیکی
یدی نصوب ایلم مجاوز ومرفوع قال وقیلدیه — مجاز استعارتله مضاف حذف وادیه دیکی
دخی فاعل ایله مفعوله مضافاتی ایچون قو — نجه مراکب ترکیب قواعد یاندیه دیکی
قواستفهام معنایه کونت تحویل غیا اولم — یتر حرف ایلدی عمری بوافنانه سولدیه دیکی
ضمیری یاید جانه بجوزی لاتملا ستدیه — صقینکیم پایمال اولم کاندیه یاد دیکی
پایسه دامانی مستیده اوقوآندیه عرف دیسه — نهایت نطقه تسلیم اولوب ذکر شنادیکی

وله مناجاة الهیه اولاد آدمی حاویه بدیعه بارعه

بوحضرته کلوب انسانه ایدر کیم — فطرتی اولمیوب ساهو آنه ایدر کیم
عدم اقلیمنه هردم جکیلور — نه خوشدر کیم بوسر دن ایدر کیم
کیدر سر بشی کلور یه یانه — بوانسانه صفتیه کوره یانه
کمنه ایسه دی بوندن سیانه — کیدر کلورینه حیران ایدر کیم
بوشدوره هرکیم ایدی ایسه — بصیرتدن آنی کیم کوردی ایسه
بوحکم بنایه کیم قوردی ایسه — تجدد اکا هرجانه ایدر کیم
بدیع امر غریب ایسه منانیه — سحابک ماهتاب کبر سه غمینه
کیمی ایسه بودر یانک یمینه — کیمی ساحل عنانه ایدر کیم

٧٥

تعینه یاده سیه کجدی نهانی
سعید انقطه سیه کجدی نهانی

رموزن نکته سیه آجدی نهانی
جلالدنه جمالیه سیراه ایدر کچلم

ولسه شارالیه درمناجات جناب حقه
جل جلاله

بدبنده فایوکه کلدی آنهی لطفکه محتاجم
سنك وصلك هواسیله قیلوبدی زاینه تاجم

عجب حالم صناشدم بنه بوآوازه مندبیلم
بواسرارینه افلاطون خبردیدی نه خودبیلم

دیدم اظهاریکوجهدیمه اضمارینه کیلم
ایدوب افشابواسرارك شهیدعشقه اولدم جانم

مقاملك وسطینه مطمئنه سیرمع اللهدر
دیکلرداردقصوری ولایتدایدر مقصم

نهایی حجابکف ایماندنه ایدوب تخلص
ایشیشسندنه اهل مولایه شمدی ابتهاجم

حرف الحاء

ولسه شارالیه حکمت آمیز نظمدر

ولادیه سیرایت ایله سیاحم
ایحجب خضرك یندنه طولاقم

لدشیدنه حیات فیضه ایدوب
بولسه ان تقولجاهنه ناحم

اولی الالباب اولادنه قرینه قالمن
سفینه علمنه ماهرادملاحم

ذوی الابصار اولمبا کوزکوه خودباوه
کهشاید اولسه فتنه شاحم

بیوردی حقه هوبیدن الابصار
سنی سنه ظنه ایدوب کل اولما شباحم

کهلاتدرکه الابصار فهم ایتما
خطابلنه تانه آجمه آجناحم

بوقفل کنزی فتح ایتمه زنهار
نیته ماکزلودرسه اسرارواحم

ولسه شارالیه درصفت تسبیح

جنابکبریا احسانیدر کونه بلاتسبیح
اولعب بخاریسه لولابولمکله مجملا تسبیح

سموات عرسیه کرسی شاوه ارضیاتم
ایدرخیلی ملائك ذاتنه صبح مساتسبیح

ایدرجمله دخی تکبیرتهلیل ایله تحریمی
ایشورلیوم وقف تحمیده تاسحاتسبیح

حجاب اشنی عشقه هم تسبیح اولدی بیغمبر
مفسرلرمحدثلرایدر حمدوثناتسبیح

نکم واریام وکوکده جمادات دخی ذی روح
اولعب ذاکربقیناً وحمده حقی علم تسبیح

وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ ايد اثبات بحمده ولكن بنده يوقه اذان تسبيح
محمد مصطفى احمد ايدوب تسبيح ايلم اذكا بنه اشيلم ستش سوان ايلم عصا تسبيح
دخى تاجى كربسته ذاى فقيد نسلجى وهم شكول ايلم صفه تبر ضبط عبا تسبيح
طريقه اوليا ايجره ناركانه كيم اولور اجلا قدوم مظهر خليله نفيس فى صدا تسبيح
دخى سيفيد ماسيه وهم كل ايلم جام اكلى دخى كلخانه سخ اشراب وهم ضبط قفا تسبيح
سياحات اقامت ذكر دوراده ذكر جهرى هب قعود وضطجع هر حالده ذاكر خفا تسبيح
طريقه اثنى عشر شعبه ده نهاى شعبه دوهفتاد خطاباتى ملا ميوده نهايه قبا تسبيح

٧٢ ١٦ ١٢

وله ايضا حضرتلرينك طريقه نقشى وبكتاشيه يه طريقه اولديغلرينه وسلسله ده
بر بيتدر بحثى حاوى ذكر ايدر

يه طوغدى كوكلمه شاد فرحلى حضرت پير ويادى ايشاد فرحلى
حمد لله اهل اقرار اولدوغم شاه نقشى بنده امداد فرحلى
مسلم عمامه باباخلص اكا اولدى فداى فرحلى ذاد فرحلى
فيضه هتلم بنى قيلدى شاد شاد اولدم روحى روانى بولدى فرحلى
ايلدم نقشى طريقى اوزره كيم سلوك ليلك ايتدم رويتى نايله هادى فرحلى
نقشى بكتاشى يه بيل يه طريقه كورنه جعفر صادقه اعلى قيلدى آباد فرحلى
خوجه يوسف همدانه ويادى نفس اويه خوجه اودى يوسيدنه آلدى مراد فرحلى
ظاهرى نقشه اولوب كورمه باطنه نقشى كيم من نقشه اعلاماته منداد فرحلى
كيم ايله ديسه نايله بولنايه يه نه كش علوى سلكنه كيرمك اولر معتاد فرحلى

حرف الخاء

وله ايضا در بيانه احوال چرخ

وارميه بو عالم ايجره كورميه آنداى چرخ هفت يك هفتاد دخى حافظ در بواى چرخ
كورمدم برجايه كيم دوشمز آنك قدرينه دائم قلب قياديمه دوراده ايدر دواى چرخ
باى كدا دانا توانا ناتوانى جاهلى دوشور بر باطمه اغلر تقبيله بكاى چرخ
هى عجب وارمى خلاص اولمه بو آفت دشماديه آغزيه آچمه دمى چكر صانكى جلد منهاى چرخ
عاقل ايسه چكمه قلب دوشمه صقيه كرياينه يوقسه نه شاهه نه كداهى بيلور بو راى چرخ

بر ایکی کوره بعضلك یوزینه کولوب دم ویرر — کویا کم آلمه مادیه طبیب ایدر عطا جرح
بر نیچه کوندره کورسك ایلیوب یزیلر زیره — بونها شبهه خبر آل حالتی معاینه جرح

ولده شاعرانه در اوصاف جلیله مشایخ کرام رقیض طائفه قدس الله ارواحهم

جنودی غیبیه رذل مشایخ — هدایتم رشیده بنا مشایخ
حدیثنده بیور دی حضرت سولی — نبینك باطنی سر مشایخ
وفی الشیخ فی قومه بیوردی — بوافقه بنوت وسمه طیوردی
کمثل لا سیما ابراهیم فیوردی — بودیمه کما لنك قدر مشایخ
بوصورتده مفیده خضر اولدیغیچون — کلیم الله خضره بولدیغیچون
مرادات قلبیه تسلیم کوردیکچه — قصابات قلبیه قاشر مشایخ
مقدم کوردیلر طور سلوکه — تصدق ایدیلر شاه ملوکه
تصدره قیلدیلر پوسه دوکه — توجه ایدر سر مشایخ
بیرا عانه ایدر لر انقیادی — سائلدره قیلور لر اجتهادی
طریقه حقه قیلوب اتحادی — ایدر انکارینی جهر مشایخ
ایکی قولدره کلوبدر بو حقیقت — برئ بکر بی علوی حقیقت
خفی ایچره اولور بکری ودیعت — ایدر انکارینی قهر مشایخ
بو بکری کندوده فیض بولدر — ولی نقشه جانور لر انکا قولدر
بودیلر بیلمیه وحشی جهولدر — فتویه علمیه دهر مشایخ
طریقك جملهسی سر جلیدر — دوانده سلم نور علیدر
نقشه بکتاشی کلیدر — اولور ۱۷ خلوتی جهر مشایخ
اولوبدر جلوتی حکم شعبه بولمدره — دخی قدره شفاعی بدر وبدره
دسوقی سعدی شاذلی دمدره — جلال الدینه کلشهر مشایخ
اولوب قول روشن زینه بنیام — هم اونبالی غزالی دخی ادهم
کوچی شمس جراحیله هردم — حیات فیضه جهده زهر مشایخ
عناقی حندی سنبلی مکن — سنانه کیمه شعبانی سهبان

نانی ایلدی بوادم آغاز — نبیلور نابینا عصیان ساز

وله مثاله طریقتعلیه شعبانیه اویسی قولیدر
عبارت اولدیغنی بیانندا در

الکی اقرار طالبسه قولقه طوتلی قیلم انفاق — ویا عهد کرده صادق قدمه یقیه کل کن مکمل ایاق
بوادمه ایکی پیری بالام بیلمه یاردم دخی قومه — اوده الله اولدیغیه بیلدن ولی قلمغل انفاق
بولاردمه غیری یوقمه اساس صفیه نادانه آلدانمه — الکی دیمه یا اویسی اویاسلی باشمه بر شاق
آنی ثبوته بیانمه ایتمه عنیاردمه تحقیقلر — آنک ظاهره شیخی یوقمه ایدمه بابه رهبر صداق
نه مشکلوتا آرام نه تعلیم ایدمه اسمائی — ایدوبدمه استفاضه وحی پیغمبردن اول آنا ق
بوم یعنی اوائلده که بوصفه ذاته فیضه الله — ولی شمدی بوآدمه نه فیضه وارمه نه انتقاق
قصور یتمه ایکی شعبه طریقدمه منشعب اولدی — بوشعبه آنی کندوی خلاصه بولدیلر قناق
بولاردمه رسم ملامتیوقمه رضی مجذوب سالکلر — وهم سالک مجذوبدمه رموزاتم ایدمه اصداق
بولاردی جمله مقصود ایلرمش صیفاز بوادمه — نهایتیدمه ایشت نطقی حقیقتله طوتوب قولاق

حرف الدال

وله مثاله انی استمداد جنابندن
جل جلاله

ای قادر حی احد ذاقهر اندن باقی ابد — یوقدر سکا شبیه ضد — ای وصف الله الصمد
ای فاتح فتاح غیب افتحلنا ابواب غیب — استر الهی ستر عیب — اغفرلنا یوم الوقت
ای هادی لطفی جزیل بیچاره ایتمه ذلیل — بیننا ایکمه قبلی علیل — بسائلکم ایلمه رد
اجلالکدن ایلمه ها هذا اینکلم وبصفا — ابن الخوض عن ابنا — درکا هکه کلدم مدد
اغمالکده قویمه یا الله افعاله ایلمه تباه — اذکارکی ایلمه بناه — جاء الغاصی ومستمند
بنا فی لباه قومه تخلیص ایدوب لاه قومه — بوبنده یاه قومه — انعامکم یوقدر عدد
ذکرکده ایله انیس وعمر ایلدم اناجلیس — قیلمه بزی نادانه ضیع — جودکدن اومار بودر دمند
یاحمه سکادر التجا طایوقدر هم ملتجا — عفو ایلمه بیچاره فقیر
هم ایلمه بیاری کا ایتمه کرای آشکا — نیاز ایمه لیلی زا — عرض ایله اولوب یاننده کبد

٧٩

وله مشار اليه في غرض مجموعات اثنا در بيان بيت

كه كل نوعي بو تصويري ديوانده ايدر تعداد
اقامت ايتمه ده جاذ ديرايدر اعداد

تفكر ايله تدبر ايله طوغار صنعه بو اشعاري
قلوب عاشقانه طلب قدرتله اوير بنياد

خدا ايتمه اكر ايدر قلوب شاعر فهم ايت
كلام فيصه مطلقده فقد سحر اولور خداد

نبيه وحي اولانه معجزات انبيا دير
رسل اوجيون اوله اوچ اولدي اولوالعزم بشي معاد

كيمي صاحب كتاب اولدي وفي بعضيسنه وحي اوردي
شرايع امينا اجرا ايدر لر خلقه ايچون ايجاد

رسوليتك نبوت جمله بولاده سلطنت اولدي
بولارده ملكيدر اهل قلمده اوليا افراد

عجب من رموزدر وار زمانك فهم اينمك
سني ظلمه سوقه ايچون ملكيم ايتديكي شداد

وله مشار اليه كتب وصحايف حاويه نه
تعريفا وتقسيمنه حاويدر

رسل ايله نبيه واسطه جبريلدر محدود
ايدوبدر دست كتاب ارسال وفي هو في هو معبود

بونلر دردي مدونلر وفي هو يوزي صحف اولدي
زبور توراة ايله انجيل وهم قرآنيدر بيل محدود

داود عيسى ايله موسى محمد مصطفى جاردر
مدونه بونلره ايندي كوزيله ايكيل مشهود

صحف شيث آدم ادريس ابراهيم اينمك
بولاردر صاحب كتاب اميه الله ايله معدود

اولاده عالم قلم اهلي كروبي اوليادر بيل
بولاردر يكقدم اولدي دكيلدر اهل مردود

اولوبدر اوليا يه غيب جمله واردات الهام
بلا واسطه وجبريل فيوضاتي اولور مشهود

عيانه ايتدي بو اسرار معاني نه جمله
دروني كفر غيبيسنه اينا نجيه اولور مردود

وله مشار اليه در مدح جناب شاه اله
كرم الله وجهه

وظيفه تورحمه اسيه ياعلي سنده مدد
كيه اعيادي هداسيه ياعلي سنده مدد

سبع المثاني وجهكه ناظردر
منزل شانه هل اتى سيه ياعلي سنده مدد

هب هو وفاتي فقطع آيت آيت بيناتك
هم حروفاتم تي باسيه ياعلي سنده مدد

سه سيه اول ام الكتاب هم عنده علي الكتاب
وفي منزله نداسيه ياعلي سنده مدد

اولقب معراج سوره حمده شانك وطه
كوزينه جمله لافتاسيه ياعلي سنده مدد

هم محیط سرّ اشیا سنه بلا ریب یا علی — هب حقا یقده صد اسیه یا علی سنه بده
سیر ایده وبده حمد فیلم سرّ نهانی باد وجود — کوسه دیکم دله خفا سیه یا علی سنه بده

حرف الذال

وله شاه الیه غزل مطلعه

بیر عشق صحبتی جانده لذیذ — وار می عجب جانه جانانده لذیذ
ایتمك ایضاح فکره اولمز بودی — درد دی آنك بلکم درمانده لذیذ
بر تجلیسه بودله براده اوسه — لمعه عشقه جونکه بر هانده لذیذ
شاه عشق بنده سیوز نوبتده — طور قلبه حکم سلطانده لذیذ
طالب حقدن نه مثلث غیریه — زیبا بو قدر بنه عرفاندده لذیذ
اهل عشقه ماه ماتم کلیجك — هیچ بولنماز اکا نالاندده لذیذ
روحمز ایتدن فدا بشاهه کیم — بیله بیلك جوره احساندده لذیذ
زاهد ذوقه کلمز فی ایتمز ایدن — بولمز ایدن ریبه کاندده لذیذ
بوغمز فی قالده قشر قالمزده لذیذ — مفتی فی قاله قشر قالمزده لذیذ

حرف الراء

وله شاه الیه مدح رسول علیه السلام حاوی غزلیه

بکا بو لطفیله احباده رسول کبر یادنده — دلیل واضح بر هانه رسول کبر یادنده
عیانه ایده بکا کنزی بولده فتح ایده رمزی — بشارتله ویره غمزی رسول کبر یادنده
طریقده اولانه رهبر رهبانه ایاکوسه سائق — قیوسنده قیلانه قنبر رسول کبر یادنده
طریقتله ایده قلب آباد حقیقتله ایده دلشاد — بو فقر ایچره ایده اوستاد رسول کبر یادنده
بو دار کائنه یاقمه کمی دفی هم فرقیله جمعی — کونه ملك دوکه یکی دمی رسول کبر یادنده
سنا و مدحت ایده تنویر و یاوب تکمیله بکا یرسن — فؤاده اولانه تسطیر رسول کبر یادنده
نهایه انزل جامی ایچوردن بولدی فرجامی — بولدله بولدیغی کامی رسول کبر یادنده

الله شاه الیه

ولد شاه الیه در مدح جاه یا یه باصفا
رضوان الله علیهم اجمعین

رسول جاه یاری جاه ولید — بولا به شجره نازلی کلید
کیم تابع کیم قباشا لید — ابوبکر عمر عثمان علید
رسول الله بیوردی صاحب الغار — که اولر افضل ناس صحابه اخیار
که خلفه اول ابا هیه بکر — ابوبکر عمر عثمان علید
وفی فاروق صاحب عدل اولید — امیر المؤمنین نام قلنمیه
که قوسی وسه شجاعت بو دینه — ابوبکر عمر عثمان علید
او ضیغمل آدی پل ابنه عفان — اودر صاحب حیا هم کرم عثمان
آنی هم ونه تشبیه ایتدی سلطان — ابوبکر عمر عثمان علید
علی داماد فخر الانبیاد — که زوجی فاطمه خیر النساد
وصاحب هم شبیر و مصطفی در — ابوبکر عمر عثمان علید
بو جاه مقبول عند کبریاد — بولاری سویلیان حقدن جداد
تقی نقی زکی رضی سخاد — ابوبکر عمر عثمان علید
قبول ایتدم دیندم درت کتابی — سوز جاری بولور حسن الثنا بی
نهایه بو جاه ن تطهیر بابی — ابوبکر عمر عثمان علید

ولد شاه الیه در وصف دوازده امام و محبتی واجب اولان اسامی
اصحاب کرام رضوان الله علیهم اجمعین

دیلرم نظم ایدیم ذات خدادن — قلوب فیضه وی بدر الذجادن
ندنی بی بند غواصی اولدم — کرام کاتبی علی المرتضی در
جمال حسنی مرات ایدندم — کدزم نوعی حسد اول مجتبادن
یانوب یافلره قلب حزینم — امیرم شاه حسینی کربلادن
سیادت سبقم اول شاه ابردی — شرفبخشم علی زین العبادن
محمد باقر در انقیادم — امام جعفر طریقده هادن
موسی کاظمت بر چاکریم — صفای جانه بکاموسی انقیادن
محمد التقی رضم غداسی — نقی دیل خانه سنده معتمادن

خسد العلویه اتباعم
دخی حسن و عباس آفتابم
گفت مدینه جعفر طیار
محمد نسلنا جدنی اویسه
ابوطالب سالار فضلا
معاونت ایدنه اولدی سالار
دلیلدر کیمه اظهار ایمانی
ایمانی باشنده انجلادر
آنك شانن کوریه عبادر
دخی مادر فخر الانبیادر
دخی هم والدی خیر العبادر
بولنمز مثلی دنیی بابادر
بلنمز ظاهری باطنی جوادر
اوچی احیا اولنلر یوقدر
بنه فوت اولدیلر کیمه بقادر
طریقه مستقیم کل عبادر
یا بیله راهلر شهد بقادر
خدیجه افخر فخر النسادر
اباکز نوبنه جانم فدادر
بو نابینا کوزیه نور بیادر
دخی عم قیس شانا عمادر
اویس القرنی صاحب صفادر
بولار یاد علی آل عبادر
دخی اصحاب صفه وهشتادر
دخی مسلم خیر الاتقیادر
اوغلونی کربلاده قتل ایدن یزید لعین ....

فیل حکمی ... دیسه ... ثابت اولب ... اصحاب ... دیسه ... اولیه ... دیسه ... اولیه ... دیسه ... اولیه

بکا لازم اولاده تحیا اولاسن — ایلی جانه رهبر شفاعتدار
نائله قولیکی دوست ایتمه یا با — امورم سکا تفویض ایله قل کفاد

وله مشار الیه درسعادته واوصاف جدنا غوث الاعظم سیدنا شیخ احمد حماد قدس سره الماجد

شاهم حبیب علیه — سلام قلبه قولیه — بیلم نوره جلیه — شیخ حامد ولیه
حسن حسینه اهله — زینه العبا ماهنه — خیر خلف جاهنه — شیخ حامد ولیه
محمد باقر یولنه — موسی کاظم کولنه — معصوم کاظم کولنه — شیخ حامد ولیه
معدن الرضا والدی — تقی نقی شاهدی — امام جعفر صفیدی — شیخ حامد ولیه
حسین واعلمی — اهل حقک سروری — مهدی هفت کشوری — شیخ حامد ولیه
علی یاسین اصلیه — ملک اشتر نسلیه — حضرت عباس نسلیه — شیخ حامد ولیه
محمد بقیة الیواقیت — قیس سعد بن عبادة — صادق ویس القرنی — شیخ حامد ولیه
سلم بدری صالح — محی بدر سید شارح — صفی الذبیح فاتح — شیخ حامد ولیه
سید یحیا شاه واز — ابراهیم شاه دوران — جمع ایدوب هب عرفان — شیخ حامد ولیه
خلوه نشین شانیم — ذکر ایدوب دوران ایدم — حجه بیرام خانیم — شیخ حامد ولیه
نطقیه مفتی قرآنه — حکمنه جمله جهانه — ملا حنیفه سلطانه — شیخ حامد ولیه
حق بیانه ایلیه — کشف عیانه ایلیه — ذکر دورانه ایلیه — شیخ حامد ولیه
عشقه دریاسنه بولیه — بحر بیکرانه بولیه — بقا بالله سعد بولیه — شیخ حامد ولیه
شهر نام جهانه — مفتی تام جهانه — اهل کلام جهانه — شیخ حامد ولیه
علم عرفانه آشنادر — کشف بحرانه آشنادر — مفتی قرآنه آشنادر — شیخ حامد ولیه
قطب جهانه ایلمه بو نائله فرصت ابدی داور — اکمل کلیه باهر — شیخ حامد ولیه
عالم علم الیقینه — سر آیات مبینه — صاحب خلوت اربعینه — شیخ حامد ولیه
مشرب اکمل اوذات ناظر ذات صفات — نائل فتح نجات — شیخ حامد ولیه
جد اعلا من بنم — قرة العینم کدنم — حلقه ذکر بنم — شیخ حامد ولیه
ارکانی قدر اینه — عشقه کلمه دونینه — عشقه آطه بنه — اقاربی بلیه
کوسه مدحی اعما اولانه — دوشمه انکا شبهه — نائله آینانه دیدی علی قدلیه

ولد شاه اليه مناجاة حاوى غزل ايله

دوبيتى صورتده در

بن سنده جمله اقليم ايله سلطانه ويا فغفور — طوقوزده ناس اقليمه نه وسعت ايله

عجبه حال ايله قالم بلمن ذى لاعلم — كيشيلر انكچون عالم نميدر انكدن مدعا ايله

كه عابد كه فاسق اولوم عفويله لايقه — كه مست كه آيقه كه اشنا كه اجنبا ايله

بلمن كنه اذ اكاه الهى كاه عذركم — كه خوف كاه بى باكى كه كوركاه اولو الابصار ايله

كه سودايه دوشه اولدم كه بالاى پيشه اولدم — كه مجنونه رويشه اولدم كذرم باشى اولور ايله

كه صهبت پيشه اولدم كه اقرار الست اولدم — صحيفه كاه فترت اولدم كتابم اوقنور هر با ايله

زبانيم عيادة اولدم كه پيركاه جوابه اولدم — كه قصاص كاه اولدم كه طنبور ايله مناجات ايله

ولد شاه اليه محمد وصى نيازى حضرتلرينه غزل وغزوه سنى تخميس قديه لريدر

كل ايمدى سوز ايله سازى جمله يار اولنده صور — ~~اچمه بنه بال پر واز خيالى كيمسه اولنده صور~~

رموزات معمايه دركى هيبا اولنده صور — رموز انبياى واقف اسرا اولنده صور

انا الحق سرينى جانده كچوب دار اولنده صور

دل دانالرى حاليه شقايقه اهليه صور — كنوز مرتضا ليه دقايقه اهليه صور

بوكونه آل عبا ليه حقايقه اهليه صور — بودر واه اهل تجريدى علايقه اهليه صور

آنى جانى جهانى ترك ايدوب دنيا اولنده صور

نه تدهيدن اسرارى نوالله بيلمك استرسك — اضافاتى سقوط ايله مثاليه بيلمك استرسك

مى دل نفسه ايله كوره كل جماليه بيلمك استرسك — كه قهر كه لطف كه جاليه بيلمك استرسك

فنا اولنه فنام بوله اولنه هوا اولنده صور

بوكونه بوغيتى عشق خلوت اهلى اكلامز — مراتبه القلب اولانه نامزد حماقت اهلى اكلامز

حقيقه بوسفينه قرأنى قيافت اهلى اكلامز — دلا بوفطره الظهره فصاحت اهلى اكلامز

آه آنجه ياغما ياخود خطا اولنده صور

زبيلسه هيچ ادنا زهى مدرك اعلايه — زبونه نفس اولسه قالمه بنه اولايه عقبايه

اولدیکه بی بصر اول شعله یحری ذاتِ معنایی — انا دیه طوغه کوندن نورکاهی کورمن اسیایی

نیازی وجودِ دلداری اولوب ابصاد اولندیکه حمد

وسه مشاریلیه نفسی آوه کریا حضرتلرینه تخمیس عالیدیر

کوکل لوحنده اسمِ الهی جمله اولعب مطوی — بطوغه دیه طوغانه رایحه وکیل مایحه

بوکونه فیضِ فیوضاتِ خداد ایلیه معدد — خدا ظاهردر ای غافل ولی لطفی قدیمدر

خلافنه اکلایوب زاهد صفیه حضرتلرینه اولدوکه

احدیه واحدیت جمله ظهوری عینه کثرتدر — کوندیه بوکثرتی وحدت اولور واصلِ وصلتدر

اونیه تفریقه ایدن حقدن بجب بیلمز غفلتدر — سنی سنه صانمکیم سنه سیه بوکثرت عینِ وحدتدر

بو بیتلرینه حضرتلرینه ایلدیکی معدد

نه وایسه وحدتلرینی دکلی وجودِ آدمده — که هپ بر شانه ایله موصوف اولان آدمده خاتمده

محبِ آل و اولادان دوکیلور خوبه عالمده — سکا بنمز بوحجتکه نسه کیم طوغمغه عالمده

کیبی طوغمغه دیه برلتوه اولوب جمله لرینه

جیقوب کربلده واعظ یلانه عزادار سنه — حقک فرمانلرینه مخالف سوزلر سنه

هنوز بوخابِ غفلتده اویانمیوب یاتارسنه — بولندیکه بیلمیوب زاهد ایشتدیکه طاره آتارسنه

طوقانوب بانکه بکوندیکه ای غافل ایسم طوی

هیئتِ عالمنه جمله سنی بوملکه صالمشدر — کتابِ حسنی نسیانه ایدوب بر نقشه قالمشدر

نهانی کوسه ایدوب نقطه بجایه نکته طالمشدر — یتر بوبندن ای نفسی آلوب بر قیله دالمشدر

قولاغه بوسوزلرینکه انا الحق جایز طبنوی

وسه مشاریلیه هاشم اسکداری حضرتلرینه تخمیس حاوی

نظمه کرتیلدیر

دل دانادن بیر واحد نظمه نظاره سویلر — هر وفانی قلوب یاره هر بنده لسانه سویلر

تعینه لاتعینه دن اول متعاره سویلر — ایاسه صانمکه سندن بوکفتاری دهاره سویلر

ویا آلتی اولانه عنصر یاخود طبعی زباده سویلر

حبیبه ذاتنه دعوت ایدوب اول هو سبب اسرا — کوسندی صورتی رحمانه تعالی شانه اعلا

تجلّی قیلدی ذاتنه مقامی اولدی اوادنا — تماشای جمال ایچون اودیمه مأمور ایدوب مولا

یدی بنده یه سیر ایدوب کنزیه دخلم هم عیان سویلر

مقام قاب قوسینده ولی قوس کمانه نرده — کوردی صورة إلیا ولکن کنه وسی یوقدر

بو اشاره اولانه عارف ایدر مرد دلی زنده — یدی قدرتا اولوب طبعک جمالنه طالب یوقدر

ظاهر دنه ظهور ایدوب محمد بنده بیان سویلر

کمالاتی ظهور بنده آنی کوردی جمالنده اخفا — مشقش کوندی آنی ادراکه قادر اولمشاتا

بو آدم صورة حقه ولی کوردی آنی اعما — حقیقت عالم غیبک ظلامنده خفی اشیا

ظهور شیخ جنکه خیالکه دیه سویلر

بیلنمز بولنده درسی مکر یوق حقه ویرمزی — نقد یوق عیانه ایتمه باینید یاحسه بصری

نه بیلنده طوغار طلوع فجر یدی وقت اولوب عصری — عجبه هاشمک حالی کبی نقشی کبی مصری

دل دانایه وارنده آکا کوره مکانه سویلر

بو دخی بر یازیلمش رعاشه در تلیسنک مطبوع دیوانده محی اولوب افواهده ناسه قرأتنا اولنان قصیده کی

ایشتبو در قناعت ملکنا پادشاهیم — دارای دولتم صبورا شکر

ایشبو مذکور شریف عزیز شارالیه حضرتلرینه نظر حکمت اثری بیورلدقده بالانتخاب لطفاً مناظر بیورلدی زیر قصیده

وله شارالیه

بزم خرابات مستانه سیم — قید عناصره اولمشم مقید

بو کنج خفینک دیوانه سیم — اقلیم جنونده اولمشم مخلد

کیردم عشقه راهنه عیانی بولدم — سیر ایتدم کوکلی مهمانی بولدم

مصحف جمنده برهانی بولدم — آیت جمالم فی وقیه منزل

یاندی جمله وارم عشقه سودام — محو اولدی وجودم قالمادی ایام

سیر ایتدم ذاتی هم بر اشیام — حقیقت وجهنه اولمشم مظهر

نظام کامله عینه جمالم — سرشتونا تم ایردی وصالم

قیدی فرد احکمه دوکم ملالم — آلاده شهود دمله اولمشم مسرور

هم شهادت هم شاهدم هم مشهود — آنکچون ذاتمه ایدرم سجود

هم عالم هم والم هم معبود — هم ناطقم هم ذاکرم هم مذکور

سؤالی ایدوب فاسه ایتمه کنز نانی
کتوره م یا دیه شك کافی

نادانه آچلمز حقیقت کافی
کوکلمه تجلّی ایلدی وانظور

سؤالی ولایت جلبنه سنه دفعه اولاه تقبیله بیوریلاه وجهه حقی احدعنت پاشانك فاسه دولتلرنه دائر فضاسنه کوندریلمه
حال مدیری سیواسلی محمد عاطف افندی اولدیغی کندوسنی زیاده شفاوعفا وخبنا خاندانه وطریقت علیه منتسبانندنه
طانندیغی حالده فصل باخدام هدای نفس افاده سیله بعضه اخبای ناهواده نافرمانه وفسانیلم
فکر وآلدانه فریب اولروه عاطف مدیر یه اشاسنده بکجایلم باجای تنهایه جلوب اوجهه دیاریک ولایتنده وقوعه
بر آیفه ایلم همزلم صحبتی وعشرتی ایتمکده ایکن حکومت طرفندنه لیلاً ردوس کمیده اولاه قوله وضابطه طرفندنه باهیه
سکرایه اولدیغی حالده یانمزده بولنان رسولاه وبدنام وهوسپیشه حلدا بیدلدیکی زنان مالیه حضرتلرینك مسمع رشادتنده بیوریلدوغی
وقتده الیوم تقبیل وسائر نقبیل انتباه وعبت اولمه اوزره ایراد بیوریلدیغی مظلوم نظمه وسائر لریدر

وله ما ایضاً

ایشت بویله دیو صوبی عاطف — راه مرتضی کیبا یاس طاهر — بولدی قبول ایتمز لعب زنانی — سلمان بیوریلسه جیبنی طاهر
طایفه تصوف اکابه بیرا — لهو لعب یانه اولمدی جیبا — کندیلم اقارب وملکه میرا — قابل فیضه اولمز فسقه جاهل
بر بولده رفاقت کلدایسی — هم نفس اولمز اولمز رویسی — وسعه نظرنه یوقه بر دوریسی — یوقسه قوسه کون خائب خاسر
عقل حیا ایمانه بکلام اولدی — بوقه فهم ایمانه ذهن نام اولدی — عقل حیا کیتدی ایمانه نام اولدی — اهلیتنه بوحال اولدی جهاد
عقله اهلی حق جکمز اخواله دونیلور — قدحلر دور ایدر کوزلر یلور — محبوب ساقی اولور یاکم چوخ یلور — رجال مدینه یاکمز فاحش
محبوب خدایه طاغی حراره — غیب خدا وحی اولدیغی حرام — خیبه انایه وحلت سلام — بوحالی شرح ایدی اولنور باهم
دیدی باخود ملکه کلاره — بکا خبر ایلم کلدکده هاره — حرام آچلمز آنی قبلم امتحانه — ملکمیه یاخود خیال ساحره
بوکره کلنجه سویلدی مصطفی — هاره سره آچاوخبر النسا — ملك غائب اولمز نابود پیدا — بوسنی فهم ایدنه اولمز مناظره
بوسنه مدینه اولمز محبت — یاتمه قالدی تأثیر حکمت — بویله بر ادبله اولمز اولفت — ازندن هیچ دکلی حاضر
آدم بابا هوا حکایتی — یوسف زلیخا روایاتی — زنک نامسلم کفایتی — هیچی دیکلم دین مصطفی یاط
خلاصه عشق حرام زنانه — تأویله بولمز بوقدر فیلم بانه — کوزل تأمل ایت باقه منصفانه — بوکوکلمه صیغمز نفسه کافر
تقلیب ایله حقیقه اولمز بریم — بویله فقه لنز لوه یاقسم رحم — حقدر بونلره اولمه آدم — جهتی معنیه اولمز ناهض
نقصه ایتمه عهد یکی طعنه کیمه — بلام قائم اول کامل ایمانه — البته لازم کلور دار امتحانه — تحت امتحانه کلانی عاصی
عقله حقله بوقه یانه دی زنانی — صاقینمه دیمه کی آنه دی زنانی — لدنی نامسلمانه دی زنانی — بویله بوقه دانه سویلدی نانی

حرف الزاء وله ما ایضاً حضرتلرینك حدائق فخریه ظاهریه
احداثنه مبنیه نظمه مقدمه در بیت

بنای هستی کندوکوره من اختلافیدن — ولی چشم بینایه آشنا بدن

حدائق فخریه ظاهره قالمه

کوره کدنده طعنه الده اباقده
أذنه سمع ایتمده بده ونه قوم
لسانه ذوقده دفی یدده لسنه
دفی سخت نیام یوقده رقبتی
بولده بالقوة انسانه قدرتی
حدائقی فی احوالیه ایستدی
حدائقی باطنی شرح ایت نهایتی

حدائق باطنه ایردی هدایتی
ندر بیلور جسیم جلده خایتی
تکلمده دهاره نطقه خدایتی
بیلور تلفیح شریعه خوشایتی
ایده یدی لسیله رمزی ایجابتی
ندای حقه آنکچون سزاوتی
بوکا بالفعل کل انجلیدی
کلام ناطقنه هم مقتدایتی

ولد مشار الیه حضرتلرینك حدائق فخریه باطنیسنك
احدالف حاوی دیباچه و شش باب و خاتمه در بیان

بنی بوقده اقلیمنه سیر ایتمك دیدی
قیلمنه دل خوشی هوسنه بنا اعمای فقیره
ایشته رسیم کبا باطنه حدائقی
بریسی قلب دفی بریسی روحدر
هم بری خفی بری اخفادر
بوطریقه نقشبند ارشادیدر
ای نهایی حدیث سبعه سنیتی

عمده باقیه سوای جدلانه کلمك دیدی
زندی صوفی سیلعب مسدانه کلمك دیدی
ذوقیله ایجانه کلمك دیدی
هم بری سکانه کلمك دیدی
بو لطائف شانه کلمك دیدی
حمد اولمق فانه کلمك دیدی
سبع یلکم تبیانه کلمك دیدی

دیباچه طریقه حدائقه واحد سبعه
ولد مشار الیه

دیکلم عاشقه سکا دیم نظیملی اکا نمن
از طریقه مولوی حضرتلری بکتاشی ایشت
هم طریق تسعه یه منسوب اولدقه شافی دفی
نه در احداث سبعه هم سلوکی قیل عیانه
بدی نفسه بدی اسمای مرخص قیلدیلر

کیم نه دیدیکه نظمه ایده فهم ایده کوب بهانمن
اول طریق تسعه اعلام ایده عد فانمن
حدیث سبعه اونده در سیر سلوك سیانمن
ایلدی تلقیه اسما اول شاه مردانمن
کل نهایی حیل عیانکیم آچیلم میدانمن

در بیان اطوار سبعه و مقامات هفت نفس و اسمائها

و له ایضا

دیکه آنی دیم سکا — بنفجنج قولاده اوریکا — بیل ایکنده قالمه صسکا — کوه حق عیانه ایده ن
طوره اول اماره دن — بجانه وی مکانه دن — کلمه یوله سخانه دن — اوبه قده عصیانه ایده ن
نفی اثبات ایده ایه — اخلاقه زمیم کیده — قلبك پاسن ایده — امراضه لقمانه ایده ن
بانی توحید قلبه ایه — امانه عسکریه قیه — ولد قلب ظاهر اولا — بنا آنی رحمانه ایده ن
ایکنجی طوره پس کلا — یاپیلا اخیاره کچه — اسم جلال کوندز کیچه — پای تخته خاقانه ایده ن
لوامه در آدی آنك — شیطانه بنیادی آنك — زمایم اوستادی آنك — الندن کیانه ایده ن
نفطه الله باشنه — ضرب ایله باش آشنه — لوم ایده حسکه ایشنه — آنی ملهمانه ایده ن
ملهمه یه آندن کچوب — هوا سیله بر دانه اچوب — فیضه ولایتنده ایچوب — شکر فراوانه ایده ن
فیضه قدوری تل ایده — جانب تقوایه کیده — دردنی طوره نقل ایده — حقیقه وجدانه ایده ن
مطمئنه در بیل آدی — حقه آکا خطاب ایدی — حقه حقه اسمنی سویلدی — شوقیله دوانه ایده ن
بشنجی یه قیلوب عبور — راضیه اسم اولوبدر — هی اکلم ویاور در — ذوقیله عرفانه ایده ن
راضی اولدر بجانمن — کشف زهد برهانمن — تسلیم اولدم جانمن — لذتیه پیمانه ایده ن
طوردیشه باصوب قدم — مرضیه نامه ای دوم — ذکر قیلوب حکم قدم — اول دوستی سیرانه ایده ن
بدنی نفس کامله — صافیه دینه ناملا — کیرجه الها ملا — بوطوره کاشانه ایده ن
سلوکك هی اهی بودر — عاشقدن راضی بودر — زهاینك شاهی بودر — خدای یار جانه ایده ن

و له ایضا حضرت پیر اسرار معنوی حقنده
ایراد بیور دقلری رموز نامه در

ذاهد ایلمك نه لکه سرتیه اسرار من — منکری فاسقه نه یولو نشست اسرار من
جرعه جام ازلدن نوشه ایدنه بیلور آنی — سر ماناغ ابصاردن وحدت اسرار من
بر مقاد ظهوری یاد ویسی حقه در — بلمیه کیمك کیمدر سوکیت اسرار من
بر کنز آنی نفسه ایدنلر تل کونیه ایدیلر — نفخه روح القدسدن حکمت اسرار من
هی قیلوم ظهر یدیه هیچ فنا کلمز آکا — موتوا قبل ان تموتو دعوتی اسرار من
عقیده در ان اولنلر بدر مبدئی — رفرف عقیده مفاهیم غیرتی اسرار من

گنت کنزاً فخفی بیت زمانی اغار — صورتا انشاء کوزینور سیمات اسرار

صف السیمه

ولسه شاعر ایله نصیحت حاوی غزلیسه

ای کوکل کل سرغاب معرفت ایله اولمه غافل — بونلردن بیل طلبی سفلی دخاخم فعلی دنیه
صورت انسانه بکز خلقیه زینت ویرمه — صلب قابلیه ظهوری قلب اوی اولسه کنیه
جنت سفیاده جنس حیوانه بوکوده بدلمه — لایم منکر منافقه اولمه ایمانی بیله
بغضه ایدر اولاد آلهم جنیه بولاسه — ولیه اظهار محبت قلب اوی عیبه نجیه
لعنت اولسونه بوصفتلو اولانلره آلنه — مردانا سلک زمانی اولمه بونلره انیسه

ولسه شاعر ایله نصیحت حکمت

اهل تمکینه اول ای عاشق قیلمه تلوینه هوس — آشنا مشرب اولوبه ایتمه غمکینه هوس
عالمی اطلاقه ایاکل کس قیودی وطلق — صاحب جاه بولوبه ایلمه تمکینه هوس
مشرب اولسونه قناعت قیل تکبر دن فراغ — قاله مفتقره اولمه مفسده سویله جنکینه هوس
بیوره فخر رسل لولاک لما خلقت — صوفه عرف درسیه اوقوکل ایله تمکینه هوس
کل صباحی مسجدن قدیمه زاغ بیل یوره — اهل فرقه اهل جمعک ایله درکینه هوس

ولسه شاعر ایله علم البقیه وعین البقیه وحق البقیه ایله مقام فرقه وجمعک وخاص انی حق تعالی بیلمک

عالمی فرقه دینجه باکمه سن مثل مکن — ایلیوب توحید افعال ایله سیمه خلق نفسه
منزل عامده قالمیه کوزن علم البقیه — وظهر قدری قیوب لطف ایله اولمه بیکسه
منه عرف درسیه اوقو عین البقیه ایله سبقه — اولکه توحید صفاتی ایله بیلدیه مقتبسه
قیل زاغ مقام خاصه ایله خاص اولکوسه — کچسک منزل عامده یول آلوب عینه جمعه
عالمی فرقه یاد جمعه ایله جمعه یه قبل — نیچه ماعالمی ناسوت ایله بوغمه فرسه
ملکوت عالمینی سیر ایله ملک مادیه — ایله توحید صفاتی تابکه میل هوسه
اوقیوب عین البقین قلب مسجد ده هواسه — عالمی سفلیه ابواه ایله وقتک جلسه
ایله تا فیض مقامات ذاتی توحیدینی بیل — بوده جمع الجمع خاصین خواص کزمه هوسه
حق بوده کشف زمانی ایلیه رمز عیاده — واجبرعت عالمیه جمعه البقیه کوظن

حرف الثين

ولله شاء اليه در تعريف وبيان موالید ثلاثه

موالید سزا بغا کوزل قرارده — صاقیه نا اهلنه قبلم آنی فاسه
بری معدنه بری نبات بری حی — اودر حیوانه اولر نادره یولداسه
اولوب خلقیتک معدنه نخبه — اولور جمله معادنه آنه سرداسه
بر ایام معدنیت عالمنده — جمادات وسه کورندی تبلده طاسه
کچوب آندنه نباتة ابتدای دور — شکوفه وسه ظهور ایتدی چکوب باسه
نیچه الوانه خوش صورت بورندی — کوکل ارضده تخم هم یاقداسه
پس آندنه صورت حیوانه کلدی — نبات اکل ایلدی صحرا ساپاسه
نباتدنه خرما حیوانده فرس بیل — یقیه انسانه دوری جامع کل قاسه
آنکچون خرمایه اشلا مبنجه — رطب ویمن دکیلم بونه قلاسه
رسول بیوردی خرما عوض کردن — بوسته فهم ایدنه قیلدی مراصولاسه
جهاد جمله خلقه آیت قیلدی بشکه — هما مرائة بکزه اولمه نباسه
بونک سزا الی الله مقامی اولدی بیل ناسه — کوزل آچ کزه بو عالمده خفاسه

ولله شاء اليه در تفصيلات اطوار سبعه وهفت نفس وبيانه متعلقات ومقامات وتخصيصات اسماء وغيرها

جبلت سیبغه فهم ایلمك بو خصال اولسه — عبور ایتمك همتنه رجا نعیم حال اولسه
ایشه ذوقیه لاهوته مقام قرب عقیده — یدنی طوری اولدنی اکا اهاره وصال اولسه
سلوك یدی طوری واردی اکا اولوب تعیینه — دخی نفسك مقامی یدی طوره اتصال اولسه
بو اطوارك ندیسنه کتاب ایدم تبیانه — بدنی نفسی افاده ده حال ضلال اولسه
بونك سیری الی الله مقامی اولدی بیل ناسه — دخی خلقه زمایده حرام اولاره حلال اولسه
بو نفسك باشنه توحید ضبط ایتمك جهاد اولدی — کیم آنی تبه ایتمز نفاقه هب وبال اولسه
بو نفس جمله معنوی جمع اولور مانع طریقنده — اوقطاع طریقك قتلی افنی ذوالتعال اولسه
آنك قتلی ندیسه وصفاتنه ایلدی تبدیل — ایدوب تحویل لوامه هواسی بی زوال اولسه

٤٤

٤ ایکنجی نفس لوامه بوکا تعبیر اسم الذات
باشنه الله الله تیغنی ضرب ایله سالك
کم نه یاسین الله در طریقتده بونك سیری
هواسی هویه میل ایله بو نفس امّاره ایله

٥ بونك سیر مدینه اللهده دخی توحید افعالی
بو نفسك هدایله قالیره ایدوب حال ایله سالك

٦ سلوك ایله بوطوریه تاقی ایلیوب عاشقه
بوکا شاهد وطنك در خطاب حقه مظهر در

کچوب توحید افعالی ایله توحید صفاتنه
کیروب انکشاف ایتدی حیات سایه سنه

٧ بو سیر ایله بتنجی حدده ایریکیر افعیه دیندی
بونك حدده سیر فی اللهده فنا فی الله مقامی بو

٨ قیام ایدوب عنایتله ایله کل حدّ ساده
بو سیر سیر عبد اللهده کنز مخفی فتح اولدی

صفات ذاته قلب اولدی تجلی قیلدی خلقنده

٩ هدایاته اولانه نظر ایدیجی حدّ سیر ایلر
بوطورك سیر بالله فنا بولدی وجودیات
بوطوریله سلوك ایدنه نهایتی حق بولدیلر

کم یعنی نقطه الله ایلك ذکر زوال اولمز
بو ذوالوجهیه تابع دیب ایلك عیبه کمال اولمز
تاقی ایله الهامه کچه ملك قتنه بال اولمز
بو حدهاسکن تعبیره ایدنه اهل جمال اولمز

٣ مقام ثالث اولدی آدم بوطور آب زلال اولمز
اولجه قلب عبده الله حدیثه عین وال اولمز

٤ عبوریت حدّ رابعه ولایت نوهلال اولمز
حقه اسم بونه تخصیص سواد نقطه خال اولمز
دخی سیر مع الله مقام خلوه لآلی اولمز
انا الحقه دیدی حلاج منصور ایکیلك انفصالی اولمز
حی اساسی اولجه احرام باشنده تابع شال اولمز
دخی توحید ذاتیه مقامی جمال اولمز
حیاتی جاودانی اسم قیومی منال اولمز
بوکا نام مرضیه دینمدی مونی بی مثال اولمز
طفوب حدده معرفت شیء وجودی مالامال اولمز
دینلو صافیه کامل وجود وهب با یمال اولمز
ایشدی حدده یتمز قنا بیلمز اونکه فال اولمز
یه الله سینی بیلمز اوخار شیء زوال اولمز

ولده مالیه حضرتلرینه عرفانه ولدیاته دائر عذر حکمت اشاره

حمد بی حد بزی انشا ایله علم وهبی ایله عرفانه ایله
نسل سادات بنی الحاوه ایدوب جمله اولی شاه مردانه ایله
نسخه کبراء مرآت ایلیوب عالمی آفاقه ذرات ایلیوب
ماه سال حمدی اوقات ایلیوب شاهد مشهود بهانه ایله
انفس آفاقی بیلدن آدمی آدمك صلبنده کیزلی خانمی

حقه محمد له علی هم بر دفن — بو لسانم نظمه قرائه ایلمه
نسخه صفا کوردی صورتده — بو عنا حاله بو رندن حیرتده
اصلنی بولمغه کلدی غیرتم — کل بو یوم هفده فی شانه ایلمه
فهم ایدوب بو نظمه اولم لئیم — دل اویه امر اخذه ایله مستقیم
بیچه فهم ایتسه بو نظمی هر سقیم — قید بند قلبه هله ایله ایلمه
بو لیچه مرشد هادی دلیل — اولدی بنا ابدا قالدی علیل
قیلمه یا رب بو زانی ذلیل — آخر سوء حسن عاقبته ایلمه

سی بو دخی صاحب الیه حضرتلرینک وقتلرنده وجوده ایاد بیورلدقلری
بر بنج بند بنای حکمت آیاتلریدر

بنده خدا بنم — زیر و بالا بنم — سفلی و اعلا بنم — جمله بنم بنده اوسه
سید اولا بنم — عاشق سیدا بنم — سیده خضرا بنم — جمله بنم بنده اوسه
یوسف زلیخا بنم — واصف عذرا بنم — هم شیخ صنعا بنم — جمله بنم بنده اوسه
عاقل سودا بنم — فرهاد کسرا بنم — سنک ایله خارا بنم — جمله بنم بنده اوسه
لماغ ایله صحرا بنم — هم کوه هم جا بنم — عالم معنا بنم — جمله بنم بنده اوسه
الفهم با بنم — تا ایله هم تا بنم — جیم ایله جا بنم — جمله بنم بنده اوسه
حا ایله دال ذا بنم — زا لا ایله سینه را بنم — شین ایله صاد ضا بنم — جمله بنم بنده اوسه
ضاد ظا عین غین فا — بنم قاف کاف ها — بنم لام میم نون یا — جمله بنم بنده اوسه
لام الف واو یا بنم — جمله سوره جا بنم — ژا ایله هم کا بنم — جمله بنم بنده اوسه
قدلات قدلا بنم — اولی لات اولا بنم — عنبر غبرا بنم — جمله بنم بنده اوسه
سره طه با بنم — عیسی حوا بنم — جنت مأوا بنم — جمله بنم بنده اوسه
علم الاسما بنم — سر مسما بنم — رمز معما بنم — جمله بنم بنده اوسه
آدم حوا بنم — شیث و یحیا بنم — مریم عیسا بنم — جمله بنم بنده اوسه
ارض و سما بنم — نار و نور و ماء بنم — ساعی و زهرا بنم — جمله بنم بنده اوسه
نار و نور و آلا بنم — فرد و فرد و انا بنم — قاف قدم بینا بنم — جمله بنم بنده اوسه
بسمله و لحمد بنم — اعیذ و اعنا بنم — هم ناس و حالا بنم — جمله بنم بنده اوسه
وارث دنیا بنم — نار و عقبا بنم — طبیلم زورنا بنم — جمله بنم بنده اوسه

کذا مشار الیه حضرتینک مقام جمع الجمع وساره وحدتده
ایاد بیوردقلرینه

شبیب دهر شاهینم	ماهِ آفتاب بنم	کوکبِ کباب بنم	جمله بنم بنده اوکه
صحیفهٔ کتابینم	لطیفهٔ حبابینم	وزیلهٔ متابینم	جمله بنم بنده اوکه
قاضیِ حبابینم	زمزم ایله آبینم	مقنعهٔ رقابینم	جمله بنم بنده اوکه
ایاب ذهابینم	صور ایله زبابینم	نجم ماهتابینم	جمله بنم بنده اوکه
آبادِ خرابینم	هر دره حبابینم	زمانِ وهابینم	جمله بنم بنده اوکه

حرف الضاد

وله مشار الیه حضرتینک نادانی ایاده دائر لطیفه

کل ای ذاهد کل عرفانه آیاده بص	قیعب انکاری بهانه آیاده بص
بنجه بن قبل قال جانه بجه نه ک	وجوب ترک ایت امکانه آیاده بص
بری کل اول خود بینه مبتلا اوی	قدوم خانِ سخانه ایاده باص
بنجه بن مدیکرم عمی ضایع	کیعب درگاهِ بیانه آیاده باص
ویرمه فائض علم رسمی	حیا قیل مسدِ میدانه آیاده باص
حیقعب کرسیاره کل تخته دوکه	طریق شاهِ مردانه آیاده باص
لطیعب بسینک دسته اول ایشاد	لدیعلنده یه احسانه آیاده باص
اکر ناصح ایسه نفکه بندایت	کیصوبه ذکرِ دورانه آیاده باص
خلاص ایت وحکی قید دهرانی	نه کاندیه کلدی اول کمانه آیاده باص

عنی مشار الیه حضرتینک سلسلهٔ پاک سیادتینی حاویدر

نسبک اِعدِ جاجده ایله تخلیص	که شاهین دجاجده فرقه تخلیص
سیادت نسبتم ایدم بیانه	بو منوال اوزره بیل تحقیقه تخلیص
بکا شیخ صالح اسم اولدی پدرم	دخی شیخ مصطفی نام اولدی تخلیص
آکا والد دخی محمد افندی	شیخ احمد آنک والدی تخلیص
آنکده یه دی سنه محمد	آکا اب شیخ حسین تحقیقه تخلیص

آکا شیخ بیر محمد اولدی والد
شیخ خلیلِ طیبه آکا والد
اود شیخ الشایخ قطب الاقطاب
که سیّد مهدی والدی آنك بیل
بهاجه ده نوطه قیصاییه
آنك پدری شیخ حسین رومی
که سیّد ابراهیم پدری آنك
آکا والد دخی سیّد سلیمان
آکا بیه دخی سیّد حسن
آنك پدری شیخ محمد سیّد
آکا والد دخی علی رومی
آنك بیل پدری محمد سیّد
که سعد الدینه آکا اولدی پدرهم
بوکا سیّد اسحاقه پدر بیل
بونکده والدی سیّد سلیمان
دیمك سیّد سلیمان بوکا والد
بونکده سیّد احمد دیه پدری
بوکا والد حسینه اولدی عزیزم
سیّد فوزی اولنلرهم آکا والد
پدر ده سیّد ابراهیم آکا بیل
بوکا والد اوسلطانیه سیادت
بونده والدی فخر الاولیاده
که وجه ناجیسنك سر مذهبه
آکا والد محمد باقر اولدی

پدر شیخ جلیل احمد آکا تخصیص
پدر آکا ولی الله تاخیص
که یعنی جامع جامعه اولدی تخصیص
دخی خلیفه سی اولدیغه تخصیص
شایخ سنی قرآنه اولدی تخصیص
اولنلرهم ظاهر باطنی تخلیص
بولنلرهم نشو نما بوهده تخلیص
طریقه خلوتیه اولدی تخصیص
قیلدهمت بنه اول ذاتِ تخلیص
ایکیسی دخی بجیلِ تخلیص
بوده قطب زمانه تخصیص
بوذاتك اصلی کرخی اولدی تخلیص
طبقات صاحبی سلطانیه تخصیص
اولنلرهم عصرنه غوث عالی تخصیص
نوزدی بجاء اولدی تخصیص
نوطه اصفهانی کوردی تخصیص
خراسانی بوده قصیده تخصیص
شیخ هم زمانه قیلدی تلخیص
بوذات بسطامه نقل اولدی تاخیص
قیلنلرهم هندی زمانه دخی تخصیص
نامی پاکی اولنلرهم عباسی تخصیص
امام هفتی اقلیم سانی تخصیص
امام جعفر صادقه نسل تخصیص
که قلبِ واسع اولدی اصل تخلیص

بوکا والد اوزیه العابدینه — جفیدی مرتضی رهایه تخلیص
بونکده والدی صاحب شهادت — جفیدی مصطفی عطایه تخصیص
بنوت وارثی نوری ولایت — سیادت کاملی عفایه تخصیص
امام الانس بوده صاحب کرامت — حسینه مجتبا اولخایه تخصیص
آکا والدی زهاده ارثاً — ایاوبده هم سیادت کایه تخصیص
بده آکا علی المرتضادر — بوسه ایله کل اعلایه تخصیص
نظم جمنیه اثبات ایتدی آلاته — بصیرتله ایده اذعانه تخصیص

وله مشار الیه ایله استمداد و مناجات جناب حق جل جلاله

یکا تو فیقه قیل رهایه اخلاص — رفیقم ایت خدا قرایه اخلاص
دوشوم قلبی ظلمه کانه — ایاسدیا قلبه الهنایه اخلاص
موافقه ایلیوب حبل المتینه — توافقه ایله قرایه مبینه
محب قیل عنانی سلطایه دینه — که حسنه خاتم ایمایه اخلاص
بره راه شریعتی هدا قیل — طریقت کلنی کوزدم جلا قیل
حقیقت ذوقنی روحم صفا قیل — بنا ایله سنه عفایه اخلاص
آنیس ایت ذکر یاکلی یا الهی — کوروم بوسه اشیانی کاهی
که جمله دوشمنلر سرسپه بنده — ذنوبم عفو ایله غفرایه اخلاص
بنم بر ذره سرسپه تنی خاور — بنوت مسکنی شاه داور
قلوب مبدایه توحیدم دلاور — زبانم دم اوره رهایه اخلاص
غریب افکنده حالم طوت الیمی — کماعه ایدم هم آه جانی
قباء تاجی هم خرقه شالیمی — قبلم هب تاریما ایکایه اخلاص
شفاعت ایله یا جد محمد — سنک نسلکدنم ای شاه امجد
نظم طریقکده موبنده — ابد بویه شانی اعلایه اخلاص

ولی مشایخ حضرات سلسلۂ جہریہ نقشبندیہ طریقت نسبتی جاویہ

حرف الضاد

امدن ایلدکل الله تفویضه — حضورن ایلدنور الله تفویضه
طریقت نسبتك ایله بیانی — بلاسبب قالمیه هیچ شئی غرضه
بنم شیخم فدایی حبی عنایه — صنوف اولم قبری روحی ریحانه
ایلیشم فیضه روحانیسی هر آنه — دعاسی اوزیه عبده تفویضه
آکا حافظ محمد شیخ ایدی بیل — تقب حقانه بابا اکا ایستکیل
اودر قطب روم مجذوب کامل — قیلوب سالکه اولشاه تفویضه
هم عبد الباقیدر مخلص مجابی — خدا احسانه ایلیه حشره الی آبی
بودر حاقانه بابانك فیضه لبی — طریقه نقشی اوزره شاه تفویضه
بونك شیخی دفی نور خالی اولدی — قلوبندن سواهب خالی اولدی
قطب شیخ مصطفی نام عالی اولدی — مریدن ایله اول درگاهه تفویضه
آنك مرشد شیخ علی منصور — خدا اعمالنی ایله مبرور
بونك شیخی مراد معروف مشهور — اهلت ایله ایه الله تفویضه
بونكده شیخ محمد دینوری معلوم — بودر کامل مکمل شیخ ذات معلوم
اکا شیخ احمد فاروقی مرحوم — توجه قیل بنالله ایله تفویضه
خواجه محمد باقیدر بو — ایدوب تلقینه اسما اولدی خوبرو
خواجه امکنکیدر بو دم یاهو — قولایی ایله الا الله تفویضه
ابی هم شیخیدر درویش محمد — بونك ذاهد محمد شیخی امجد
بنی هشتدیه اولمرشد — قبول اولاده دیه ایشم الله تفویضه
خواجه عبید الله احرار — محمد ذاهدن شیخی اول ابرار
بوکا یعقوب چرخی اولدی اظهار — اولوب ارشادی بیل بوشاه تفویضه
بوکا مرشد خواجه شاه محمد — بها الدینه کی اول وارث احمد
بنا بیدر رئیس الطایفه امجد — مرادن ایله کل اولخانه تفویضه
خواجه سید امیر کلال مسابی — رسول دیاکه لما عرفت سابقی

صفیره سیب ایتمه بیل لولا المرتبی
دلیلی ایدیوب قرأنه تقدیمه

خواجه بابا محمد سماسیدر
بودم ارشاد اولوبدر اول ولیدر

بودم خواجه علی رامیدر
ایسلک ایت اوزن پیرانه تقدیمه

بونك شیخیده محمد دفنوبدر
آنك شیخیده عارف یوکسیدر

بولاهب وارث علیدر
قیوب انکاری ایت عرفانه تقدیمه

طریقه نقشی ایچره ذکر جهری
خواجه محمد ایدوب هم صحبت سری

بونك منکرینی جمله ایه قدری
کوکل فیضه اولور امعانه تقدیمه

خواجه عبد الخالق بودمیدی
اولوبدر شیخوانه منسوب فریدی

اولوبدر رأس الطریقه عصری واحدی
مودتك کل ایت ارکانه تقدیمه

خواجه یوسف همدانیدر آکا شیخ
علی فارمدیدر آکا شیخ

ابو القاسم کرکانی آکا شیخ
ذهب سلم سیره کورکانه تقدیمه

آنك شیخی ابو علی مقرب
آنك شیخی ابو علی کاتب

علی اولادیدر قطع ایتمه شاب
بو امریه ایت اول ارسلانه تقدیمه

ابی علی رودباریدر ارشاد
بوکا دیر شیخ جنید مشهور بغداد

ایمه رسالینی تقدیس ایلیاد
وصایای کل ایت خلانه تقدیمه

کهیل السقطی بونکده شیخی
بوکا مسندیدر معروف کرخی

بودر راهی صحبت واکزه بلخی
هم امرلك ایلم اولماقانه تقدیمه

بوکا هادی علی موسی الرضادر
موسی الکاظم یدر هم محمد

دیلمده ازبلم ساوه غدادر
بولارك جمله سر حمانه تقدیمه

بودر والد جعفر دیه آلوبدر
دخی صادقه آکا کنیه اولوبدر

بصیرتی اولاره باقر کوبدر
بو اسمای ایدوب دیانه تقدیمه

امام شیخ محمد باقر اولدی
امام جعفر طریق آنده آلدی

ولایت نوری هم آلنده قوندی
بوسر مذهب نجات رهانه تقدیمه

محمد باقرك ارشادی باری
علی زین العباد تاجداری

کوزیه نقتیا خالق عبادی
سیادت نسل اولسلطانه تقدیمه

بونك ارشادی الحالی تمت
بنوت سرهم طور امامت

امانت حاملی کنزی ولایت — حبیب مجتبا شاهانه تقدیمه
بوکا والدعلی المرتضادر — شانده آیت آیت هل اتی در
اولاده واصل ندای لافتادر — که صلبی در ایله وجانه تقدیمه
بوکا مسند محمد مصطفی در — انا نقطه آکا حقدده عطادر
زمانی قاپوسنده باکادر — محمدن ولی فرمانه تقدیمه

قاضیه حضرتینک ذاتی افندی نجم عالیدر

کنت کنز سرّی بیلمکه بو اشیادر غرضم — ذاته اعلاده ایلمکه صلبده کی مادر غرضم
خلقت آدم دفی هم وجهه حقادر غرضم — الفت الأدر ای جاده صحبت لادر غرضم
هم مسعادر افندی ذکر اکادر غرضم

توحید حرفه ایرمه کل بولمیه محقیقود — آدملق وجهنده نوری کورمیه قیلمش جحود
جاه بنلکده قلاده خیر من عقباده سود — عارف بالله اولاده جاده ایلدی محمود وجود
هیچ دکیل قصدی بقادر بو افتادر غرضم

کیم بو سرفی وادیسنه فقر فنا قائل اول — عزم ایدوب الفقر فخری دولتنه نائل اول
سرّ ما زاغ البصر دینه جانده مائل اول — سرّی کرچه جاده باغنده جانا عاقل اول
عقل دانادر ولاسیما غ عشقادر غرضم

ترک ایدوب اکبر کینی اول بولر اهل افکنده کی — نفس ماره کم ویساوس وهلک اول زنده کی
بو ملامتبوده یولینک اول کوسن زنده کی — وار یوری جاده ایله اول بر مرد حقل بنده کی
همت مردانه ای دل دنیه کتادر غرضم

کیم بو عشقه میخانه سنه ترک قیل مال منال — تا فیوضات الهیه دکا ایره کمال
قهر نه صبر ایت زمانی کشف اولر لطفی جمال — ذاتیا کل ایسته حقدده وصلت قرب وصال
وصلت جانانه سفر دوسی اعلادر غرضم

وله مشاراليه در تعریفات اطوار سبعه وفائهٔ نفیات

آ — کر باب اولی تبیاده ایدر فیضم — آکا خوف جاوهابه ایدر فیضم
سرّ بیت منزلیدر اسمی منزل — جهای خوف ایلر دهقادر ایدر فیضم

دوام نفی اثبات ایله سالك — ایدر نفسی اماتة هالك

۲ کی ایلکنی منزل کذالك — که قبضه بسط ایله سلطانه ایدر فیضه

مقام نفس لوامه یل آنی — کذر ایت بو مقامدن کچ هانی

۳ اوچنجی قهر لطف اولوب عیانی — کچوب ملهم یه جولانه ایدر فیضه

۴ تنزل ایله در دنجیه قدم باس — اول هیئتله انس سکنه یه دار

کورینه وطنه حالده پیدا — همان قطع علاقه ایدر فیضه

۵ عروج ایله بشنجیه ایرلر — جمال جلاله مظهر اولالر

مقام راضیه نور یه کورنلر — یقینه ایله آکا اهل ایدر فیضه

۶ هم التنجی مقام مرضیه در — آکا عرفانیه بر هاله پیدادر

سلوکی نور یه نا اهیاد — هما یاوار اولالر سیاله ایدر فیضه

۷ یدنجی صافیه منزل صفادر — آکا رؤیت مقام ایله رضادر

نهانی جمله طریقه شهادر — طریقنده آکا پیرانه ایدر فیضه

قافیة الظاء

وله قدس الله سره بیانا لحمة آل عبا وصوفت قولهم

کل ای جاده قبل اولاده اول اسباط — که تاجایه دیلکده طوغه نشاط

کمال عدلیله کل ایله اخلاص — صافیه کیم اولیه اقربای اسباط

خدا امر ایلدی قرآنده ایچنده — که قربایه مودت ایه اسباط

اکر دیرسك که قربی کیم بیاندر — مفسر ایدر آنی اقرباط

علی هم فاطمه وابنهادر — جواب شافی بودر یوقدر افراط

ولایت هم سیادت هم شهادت — بولارك شانه خیلی ایتدی خیاط

بوچارك ظاهر باطنه نهانی — قیوسی قطعیدر یاندی خطاط

وله قدس سره بیانا تقبیح دنیا ومدحها

ایا بیلم دنی دنیا سنی مفتون ایدر نشاط — اولعب مفسد آکاهدم اولور مغبون ایدر نشاط

حیاتی ومتاعی دنیانك لعب لهو اولمه — کوکل ویرمه بوکا عاقل ولی مجنون ایدر نشاط

بو دی جمله سولی حب دنیا جیفه یه بکزر — قبول ایتمز آنی کامل ولکن دون ایدر نشاط

کنی

٥١

سنی دنیا شورسه کندویه جذب ایلمه حیفا — دخی آفاق نفسه اولاده نبوده ایدر نشاط
نه آیات حدیث تاء ثیر ایدر نه مسئله نطق — صانوب کندی اونیه آدم ولی معدوده ایدر نشاط
قاوت باغلیوب قلبی کدورتله اولوب پژمرده — حسد بغضه طمع کبر ریا یغموده ایدر نشاط
زبانی قوللك ای مولا یخوله سجده شکر ایتمز — اویاندی خاب غفلتدن اولوب محنوده ایدر نشاط

مثالیه حضرتلرینك ذاتی افندی تخمیس عالیلریدر

کل ای مسلم اولوب مسدانه مخلوط — نه کیم ترك اولوب جانه مخلوط
اولوب کیسوی مشکبار شانه مخلوط — کوزم یاشی اولوب قانه مخلوط
حسناسیه اولدی دردم جانه مخلوط

ایدردی جمله روحه آشنا سی — بلی قوللیه بدا اولدی بناسی
ایمانه فطرتی اونیه مدعا سی — سمای حضرتك حیث حمداسی
ایکیلسه عبد کبی باشانه مخلوط

یقوردم راه عشقده ننك نامی — اویاندیم بویله شمدی ایستدی جانم
طریقه اولیا حقه بوحه کامم — غم حضرتك جانا مبیح شامم
اولوبدر ظلمت طغیانه مخلوط

بولدیه تاء ثیر ایستدی نیم نگاهك — فلکلره ایستدی دور اهك
نه تدبیر قویمدی نام عنجاهك — سنك رویکده شول زلف سیاهك
رقیبدر کویا خوبانه مخلوط

طریقه عشق اهلندن حضورانلر — بیه اقرار ویروب قائم طورانلر
مه ماتم روی حاجیه یولنلر — سراچقه دهانکی کورنلر
صانوبدر غنچه کل خندانه مخلوط

منم اتی اوقو مادم لغاتی — ولی مذهب اولوبدر هب نکاتی
زبانیم شکر بولدم نجاتی — کتاب عشقی اوقو کیم بولدی ذاتی
ایدر اسرار بنی اعلانه مخلوط

قافیه الظاء

ولده مناجات جناب خداجل جلاله

خدایا ایستم سندن بقا دیم فنا دن حفظ — ایشه مفتقر نافله کسم غیر غنا دن حفظ
بنی بو نفس شیطاندن خلاص قیل هادی — عنایت ایله یا مقلب القلوب اهوا دن حفظ
عدوس بیوفا دنیا قوی دام بلا زه — بنی فریب اولمق قالدی بولردن حفظ
ملک کبی ذکر حقانی ایده تصفیه بو قلبی — اودم نفس تزکیه اولمق بولردن حفظ
دفع نفس شاهندن بولمق تخلیه رذائل — زهانینک صفاتی محو اولمق کوره لقادن حفظ

ولده مناجات الهیه ایشاه دائر خط مقدسیدر

بو لفظ دن یکی کل ایله تحفظ — عدد دن یکی کل ایله تحفظ
نه معنادن کلور نطق بیلورسک — بحر له بنا یکی کل ایله تحفظ
تحلی صورتا نطقک کوکلدن — آنی اخراج ظهور ایده دلدن
آنی القا ایدن کوکلدن کیمدن — بیلورسک بنا یکی کل ایله تحفظ
اولورسک قلبنه کامل بیمغم — بیلورسک کنزی کنزدن قلب آدم
آقار میناب حکمتدن دمادم — معارف جنتی کل ایله تحفظ
چو قلبک اولدی بیت الله ظهر — تجلیله اولورسک سمدن اظهر
لدنی درسی دلده اولدی اکثر — همه ایچره حسنی کل ایله تحفظ
وجود کثرتنه دلدن بحر عمیقه اول — غلام نفسی قتل ایله عتیقه اول
زهانی کنزی حفظ ایله سفیقه اول — نفقه ضدی کل ایله تحفظ .....

ظاء ایله بشکاتبی رضا افندی تخمیس

اوقور موضوع صداد شکر دفع تحریر ایدر واعظ — منافقلر بیانه ایلر دروغ تقریر ایدر واعظ
طریقت اهلنه دوشمان راهنه تهدید ایدر واعظ — چیقوب کرسی ارباب دلی تحقیر ایدر واعظ

قلوب اهل عشقی نیشتر تکدیر ایدر واعظ

انام

انام جالیا خوفِ جهادده بحث ایدر الا — نیدم کندی جایه خوفِ رب ایتمه کیدر حالا
لهاقب زنجیریه اعجاب آنی طوغرمیدر حیفا — نعیم ایله جمیع اهوالنی تعریف ایدر اما
بیله تقصیر ایدر دائم بیله توقیر ایدر واعظ

مثلِ اقرعِ ملهم بولایدی کندی ایدر ائم — شفاد دیو ویرمدیکی صیقینکم اولیه اول کم
نتیجه یوقه یوقه اوزره هب کلامی جاهلِ مبهم — عصاو طیلسان ایله رداسیله ایلیوب حکم
ریاو کبره سیله افراطیله تکثیر ایدر واعظ

عبادِ خابِ غفلتده اویارمیه دیو اول غافل — ایدر غیرت ولی نفسی اولان علمیه عامل
اونیمه بنده ایه من قاچ اکسکوره بکامل — اولوب ارباب وجدن حالنی انکایله ناقل
کبی الحادینه ذاهب کبی تکفیر ایدر واعظ

لحفل وسه وقتنی ضایع ایدر بیلمز قدِ سالی — جماعتِ نبوی وسه طلاوه پیاز یوقدر ولی بالی
بوناسی الدایوب جلبِ قلوب ایچوله ایدر آلی — وکلمه جاهلیه تعبیرِ تاویل ایتمه دیه خالی
معارف مجلسنده وعظنی تنکیر ایدر واعظ

عظمتِ عامه وسعِ الکلام ایتمه دائم — صانوکیم بویله سنکیله کمال ایتمش عالم
تفکر ایلیوب بر کن دیمه نولور عجب حالم — ضیاءِ فاقهِ تعریف ایدر مجلسده اول طالم
خرافاتله زکات آیتلریه تذکیر ایدر واعظ

کاه ابجد خوانه کبی قاری حروفه مثلی حوزِ حطی — سویندیر قصالی ذاهب منکری بدعتی
زمانی عصه طولایسیه دوشدر عالمه بیم و خشیت — ضیایا دمبدم مجموعِ فسونِ خفیت دوشمش
ریاسه خانه سیله اجابه تبخیر ایدر واعظ

قافیه العین

ویله شاعر الیه جواب ندیمه وصف بیانی بابنده تخییر

دیکلیه سنم ایله آندیه انتفاع — نوعِ عرفانه کوکلکه ویه شعاع
قیل تحمل ایتمه قضایه فزاع — حسه قیلمه کیردکیه یولده ای بجاع
بر قتی کوره کوره سوزه وار قیل سمع

بوطریقت راهنه عازم اولانه — صدقِ جانندن طالب جازم اولانه
منکرِ طعنه سنه جازم اولانه — جمله دن اول سکا لازم اولان
جمله یه سانیکه ایله کیل وداع

نام ننگ داد دنیا هرزه واد اسب دیبا باغ سرای دیبا
کهنه پشمینه کیوب هم اول بیعا مال ملک قوم اخوانک ایا
تل ایت آندی سکاوی صداع

راغب ایسک ذوق وجدایله دنیه غالب اول بونفس شومل شنیه
هاب اول تقوا ایله ایرنیه بویله ایسک بیل حقیقت سنیه
آنی دمانده حاصل اولور اطلاع

کل من علیها فانیده کوره مدکی آیت قرانیده
کل یوم هو فی شانیده بر کمال مالور ادم انیده
شیخ طاشوب آکا ایلم اتباع

بودرت بندن نهایت فاصلی نظمه مشکل بودر تفاصلی
ای نهانی طلبک حصه واصلی سن توحیدن نیازی حاصلی
حصه ایله اولور تام قالمیه نزاع

وله ما ایله حضرتینه ذاتی افندی تخمیسی

قیلوب وصلوه بترکلای ضایع بنجه برایده سیحه بالای ضایع
دوشونده قویه ایلم لای ضایع صقینکم ایلم الای ضایع
کل ایمده ایلم مولای ضایع

کچوب بوب نجی بول فیضه عواده لدنه بخشنده فضل ایله جواده
محیط معرفتده اولم احاطه بوکثرت یاده جانم ای جاده
کل ایتمه وحدت کبرای ضایع

دیدت اقرا ویدم من انت بنکم خطابنده اجبت
دل دانای مدحا دیر خلقت سنک جانکده دیر نفخت
کوزت قیلم دیر بکتای ضایع

سن اولمک سکا اسما بوتلم کوینده صورت معنا
اولوب مرات حق بوسنک اما سنک شانکده دهب سنا سما
یوی قیلم سنه اول کیمیای ضایع

٥٥

كوكلده بيت حمه بودل نكات وهاندحقه لسانه اولدى اداتك
بو اطواره ايرمه بولور نجات كوكل لوحنده دايمانه باتمه

كل ايتمه جانه كى طفاى ضنايع

بيلمه بوعلم عرفانى محولده بورمنع عقل ميزانه شمولده
نه خوف كلناك آجلمه غفلكده وجودن كلشنى جانا كوكلده

صاقيمه ايتمه كل عناى ضنايع

ماه جمال ايچره مطهر دنفاتى كلام ناطقه اولمه بوصفاتى
زهانى زندسيداوه نباتى كنز مخفيه كبى آواره ذاتى

صناسيمه ايلمه ليلاى ضنايع

وله مثاليه از استعداد جناب مولا
جل جلاله

خداوندا اجرى يقكده بقا احبابه قيل ابلغ سنى كورمكى سفا ايلم سفا ايلم ايدم ابلغ
خلاص ايت حرص شهوتله سواد ماسوادن هب ايريشم فقر فخرى صينه جبريل افتخ
طورسه مقصد صدقه باصمه ايم ثبات اوزره الهى مخلف قيلم تخيلم ويرمه شعاع
يوزاورمم دركاهكده باكدايمه يمدانى منى اسرار عرفانه ايلم دانا ايلكل بجع
صحودده سكره آندن ذوق شوايلم زهانى عيانه ايت بنه صحو ايلم قلوبه صفى سهلتاغ

قافيه الغين

وله مثاليه حضرت ينظر ذاتى افندى تخيى مشاهيرلرينك

سودمقوتى قشلرن محاسبه بيماره تيغ هم معنبر كاكل انفاسيه راشعاره تيغ
اول منوز وجهلك انوارينه اذكاره تيغ سنبل زلفه اوزاغه شول كل خاره تيغ

كويا قيلمه حوالاله ركلشاره تيغ

جبهلك اوزره خال سياه دانه در سنبل كيسوى مشكك رونقهم شانه در
سجده قيلمن اول لبك دندانكه بيكانه در غمزه فتانكك بيلمه مكه قصدى جانه در

عاقبت اوردى وخسته دل بيچاره تيغ

صبح وحدت ايردى قلبه اولدى كشت در بدر ظلمت ديوه اولدى نابود جملةً نيست زير

دگدی سنجاوه جیسه توحید فنی اولوب جلیل ... تا ماه اولدی سوا افکاری دلدیه ستر
صانکه جیسه جکدی ای دل تکر کفاره تیغ

بنا کرده ناجیونکیم دله وجدت قایلدی آل اولاده تولایلم سکوت قایلدی
خاوخلوت جیسم ایده سر جلوت قایلدی کلدی کوکلم ملکنی جیسه جنت قایلدی
کسدی نوالنا بنی نفس اوسدی اوبکاره تیغ

هرنه دلومدع ایدرسم شانکه هردم بنا ملامه اولاده ایدرمی اهلیتکه جنا
کل زانی ماه ماتم خوته لم صوم عنا تیغ توحید ایله هردم ذاتیا ایلم غنا
کافر بالله اولانی کتوره اقصاره تیغ

وله تاریخ وصی نیازه بابای تخلص لطیفدر

صایصه عشقه اولاده دانا هیچ ایستمز دوای شفا فنا بنده صدفدر اولور مرغ کعبه آخر
کدل شهر سینه سلطانه قوردی طاوه عالی قصره اوتاغ هرکیلم درد حصه یوره کنده اولسه داغ
عاقبت درمان ایروب جانه کوکلی اولر جماغ

حمدلله فانی عشقه بنم اوزره اوسدی اودم عشقیله نور نجلا قلبه طولدی تحت فوقم
جذبه ذاته ایرشدی جمله اجزام عروقم لبیک دسدی اولیانک درسینه هیچ چاره یوقم
کوکلی اولشه آنک یانسه اول دائم ایراغ

باطنی خراب ایدوب ظاهری سوسلر اول نفس شومک حکومیه هرنه دیرسم اسلر اول
وحشی جنوان مثالی عقوبیله سلر اول حبس ایدوب شریعتی روحه داغ نفسه بسلر اول
نفس اللهه قوتیلا جنت اولسه طوراغ

نام دیوجایلسه بوحفته قاموم قوبیا پنجه شوقه کلورمی هیچ آتشی باردم
تیغ عشقایله پنجه پاکلی اولور اول موم سول اسیر نفس اولاده دائم معذب طاقوم
جیفه دنیه غیری نه جیه ایسه هوای آغم زاغ

عاقل عارف اولاده ذات قلبده قویمز هوسلی ذوقه ایلم دیه ایسه کلکس هوادنه میلی
سرمه ضمه عزم ایده تقلیل ایدوب هم نفسلی نفس اودسه جهل قراکوسی قیلار کوکلی
روح اودسه علم نوری کوکلیه یاقر چراغ

کیم بو عشقه میخانه سینه اوزله کوهکلر اوزیره — قیل کباب جسید جانک قنلو یاسه دوکسون یه کوزیره
خایض عیاد ایلم جرکدر آچه کوسه مرائت یوزیره — توتیای معرفتدم روشنه ایت معنی سوزیره
کوره سیه جانانی هیچ یوزدن اولمطلق اولمز باغ

ایلم کل ذکره دوامی برتری برهنادا اوله — بو ویرانه کوکلک اولکیم یاپیلوب آبادا اوله
ای زهانی کیم بویولده سنکی شهنادا اوله — جایه کوکلک شاد اولوب هرغصه دن آزادا اوله
بو اوله دائم نیازی کوزیکم یاقیره ایاغ

ولسه شارالیه رضایح حقیقیه حاوی غزلریدر

وجهه مسئله دیه لدنه دیسه اوقوکزیه ایاغ — ظنه کمانله بیکه بر بلایا سیه بوسه چناغ
نطقه مسئله مفنی قرائه اولدیغنه اقرار قیل — یوقه دیسه ایسک سوی ابلیسه قریه اولدن اوچاغ
بو ایمانیه سکی ویرمز عاقبت هیچ کماسود — کمل ایمانی تحقیقه کیر دل اوینه یاده چراغ
نه دیره ایمانیه تحقیقه دیسه ایسک بیل یا اخی — قیل تولا اهلیته قال قیلی ایت فراغ
آل سفیانه تبرا ایت زهانی دمبدم — دوشیب دام بیزیده قیلمه خلق دماغ

قافیه الفاء

شارالیه حضرتلرینک ایشام دائر نظمه هادیدر

کیم محبت بحرینه کل بولمه ایسترسک حذف — جسم جانی دوست بلاسی سهنه ایله هدف
قیل نظمه یک نظر له کوره اصلاحکه غم — تا بولوره انهایه اولسیه خیر خلف
کوزه قولاقه دل قیوسیه دائما سوده قیل — تا رضای خالقه آلت اولوب دست کف
نیچه بر جهت خیالنه بو دل بی پاک اوله — پاکه ایکیم پاک اولانه مشاهده اولمه لاتخف
نیل پاکلک راهنه سیر سلوک ایله بوکوره — تا صیرشمه نظمه یه ایسترسه بولور شرف
نیچه بر بوجه دعا ابنه سفیا یه ایله یار — او قومدکی سلامت در کنارای بولخلف
ایتمه استیناسی بولاله قویمه قلبه کثرتی — شام ایله کوفه نک ایتدی شهیه شاه نجف
کربلایه قیل سیاحت ایله حج اکبری — جمعه یوله ایده عزیمت ایتمدی مالیه صرف
بو دسته بندی زهانی دوستایسک ای پسر — فتح اوله کنز الاسی اولیه اصلاخصف

٥٨

وله مشاراليه حضرتلرينه بكطاشلى شيخ ضيا افندى تخميسيدر

زيور شوقه وصالك قيلمز ديلم شكاف خسروى مهرك شكافى دلده قيلدى انكشاف
غيبيت كيتدى اراده يارم اولدى ائتلاف كعبهٔ وصلم اولانلر آرزومنده طواف
ايلمزلر هكذا اعتقده بادم عواف

بت پرستلكده خلاص اولماسه سر رهزنه ماسواى تركيله قيلمز واصله همرهزنه
منكر سر طريقت ايمنا اولمز منزله اتفاقه رهبر توحيد ايله ايمز منزله
رهزنه كوى وفادر انحراف اختلاف

اولمه مرتد طريقت عهدينه ايله وفا ويرمه اجر اعظيم هم تابوله قلبك صفا
پيشوا سيد بوراهك فخر عالم مصطفى غيره باقمه واركه اولماه بدر احمدى
كلمه خداى خسرو قلبه انكشاف

شانى لولاك لولاك فرشوكت ايلمه هم لما خلقت الافلاك حيث صولت ايلمه
حقهٔ كنج دهانه علم حكمت ايلمه غنجه سيه نيب آور دستار وحدت ايلمه
لى مع الله كلشنه كلبن عبد مناف

راى مرئى عبد مراتدن سنى ايليوب كورده كى كون كونشانه سوزليه مشتاق ايليوب
غرهٔ غيرى باقوب دستهٔ غشتاق ايليوب فاعلم فعل حقيقت رفعنى جهد ايليوب
تحدثن بنعمة ايلدى ذاته صفات اولدى وصاف

سنتره طوت آلى سوبولمه ايسترسه كمال تاحقيقت مشاهده ايلمه وجد وحال
واردمعارف بقى سنده آلكورفيه نوال جلية اوصافه دقتله ايدوب غرق خيال
حضرت حاتمه پيروا اولدى كلك مشكاف

عارف آكاه دل اولانه بولور فرخ فضا بوفضا عالمنه هركيم ايرمه حقه القضا
بوزلمز خاكپاى آل نبى مرتضى ايتمه اخلاى عنادله فيدانه عقبه ايرمه ضيا
تابكى جرئت ايلمه كستاخى لاف كزاف

وله مشاراليه حضرتلرينه ذاتى افندى تخميسيدر

شايع بابنك هر آنه بنا اساسيد عارف طريقت راهنه جادليل هم راسيد عارف
لدنى درسينك خضرى هم عنقاسيد عارف حقايقه بحر ذاخر يكتاسيد عارف
معارف كلشنك كل سعناسيد عارف

٥٩

سخاوتده شجاعتده دل دانا مظفردر — نظافتده صلابتده شبیری یوقه مکملدر
نکاوتده سیادتده مواقف هم مقدردر — مصاحتده بلاغتده نظافتده مکملدر

معانیٔ خفیاتک سزا دانا سید عارف

نفاقدر عاید دانا دیکلدکجه غدات — اولور لاسکنت ایچره هم ایتمز کیه آنلر
رموز خیر ناسدر دینیلور بونده اخیار — بولار کذاب دهایچره نفاق ایلمز اظهار

چوکزلی منظمه اظهر ولی کویا سید عارف

قونیلدی طلسم کبری زاد جسم آدمه — اوقوسک علم الانسانده مالم یعلمه
اوقیوب سرّ توحیدی بولکور فاعلمه — معاینده اکرچه دم اوره چوقدر بو عالمه

خیر بیلمز حقیقتده هماره اکمه سید عارف

بو عقیدم اولاره تشنه تسلیدر والله — ایریشه دلی عطشانه زلالکدر هماره ایشه
دلی انسانه کاملدر نهانی آرمغانه ایشه — معارف اسراری زیر احیات جاودانه ایشه

مثنای زمانک ذاتیا احیا سید عارف

حرف القاف

وله قاله الیه حضرتینک بامثل مستاد حکمت معتاد لریدر

بولدی حیات اصله نبات — جوشده یه ابحاء عشه — علوی سفلی بولدی نجات — نوره ایلدی تمام عشه
هب حرکه اعمار ایدر

آخری هویتده نقاب — قیلدی خطاب مستطاب — احاله ایدوب یوزه کتاب — فاسه ایلدی اسماء عشه
عاشقنی فنا ایدر — فهم اهلنه بیدا ایدر

سنک ایتدی جمله کائنات — بولدی لقای عالیات — اولدی محیط سایات — جالدی طبل ضمن ماء عشه
جانانه جانه ایتا ایدر — دره اهلیه خوره کار ایدر

کوندره ضیای حقنا — بو آیینه جلوه نما — فهم ایلدکده معکما — شاهده سهوا عشه
طالب اولانه یار ایدر — میرکدایه جار ایدر

غیب الغیوب ایتدی ظهور — قیلدی هب اکوانه نور — عارف ایدر بو نشور — جونکم اوره ذوالنار عشه
ظلمتی نار ماء ایدر — غلی انزل عیار ایدر

بزم جبروت ذوقینه — رمز ملکوت سوقینه — جنم ایتدی ناسوت عمومینه — دیکدی علم افنا عشه
جنم آجوب لحیا ایدر — مسانه ده اظهار ایدر

٦٠

علم ازلیت قدرت — حکم قضا سودی خدا — بیلمز بونکه موهاب — آنجه بیلور شاه عشق
منصور قیدی دار ایدر — عشق آنی مفید ایدر
عرش علا سدره مکان — کرسی اعظم عیان — وصف ایدر کروبیان — وحی الاهیه فتاح عشق
هر آنده بشاره ایدر — کاه رکوب جناب ایدر
قائم زمان حفاظ صور — قابض ارواح غیور — خال عرصه حصه — فرمانیه مالک نار عشق
ذی رحم اولانه اقرار ایدر — تیماح کاه بیار ایدر
جنت نعیم خلد برین — کوثر طوبا حور عین — قصر باده ذی تمکین — ولدان قهوه آنار عشق
وصلت دیدار ایدر — عرصه جمال یار ایدر
ویل طوبی غسلین عذاب — قضبان سلاسل ماء قاب — زقوم حمیم تلخ شراب — بو جمله اظهار عشق
البسه ایدر آه ایدر — مفیده استخبار ایدر
فقدنه فلان آوانه — قوس کوکب تخاسیم مه — شمس نجوم کما قمر — عمیم برکه بر باغ عشق
آهنگ ذکر ایدر — تخت کوشک ایدر
فیل غنم بقر فرس — جمل حمار مور مگس — هر بیسی اولمه عسس — بحالیله بر کار عشق
تحیل ایچره دوار ایدر — خدمت ایچره سیار ایدر
بادیه نار هوا سقم — باران زمستانه غموم — لیل نهار بستانه قوم — قوه سه طوغ داغ عشق
کاهی فنا کاه وار ایدر — دوه یله بی قرار ایدر
خلوه بحر بر ذهب — وحشی سباع نجاح هرب — عجم عرب تلک عرب — حکم بند احصار عشق
بنجه آتلب جار یار ایدر — جمله بیه اولوالابصار ایدر
صحرای خلا آغاج — ظلمت دخانه نور سراج — بقاله فلاطونه لجاج — اسکنه کفتار عشق
کاه نوم کاه نار ایدر — ماء الحیات هیار ایدر
حاصل کلام طوغه یلم — سودن وی انام — جنه شیاطین صبح شام — طرلیله اشعار عشق
مقنع بیه ابرار ایدر — اسرار کاه اخیار ایدر
نفسه بیه فحشه — مدلفیر واعظ بیه — مبشر بیه خاسیه — کم دانه دستار عشق
قوزی نجات اظهار ایدر — جهانه اهل نار ایدر
تاعی وموسوه — هب جمله کنسوه — بیع ایله کاه بالقیسوه — صید ایلدی سردار عشق
اهل جحیم نجار ایدر — آنی صاحب وقار ایدر

٦١

دنیای بی کیاره دوشه — یدنانه ایلم سرپاره دوشه — سلطانه عز شاندیه — جیشه امیر سالاره عشه
لفتنی اکنار ایدر — تعظیم تاجدار ایدر
یدنیدوقسواینده — سفیاره وناداینده — هندوی ابره نایده — غداره ومکاره عشه
نفسلر یادکار ایدر — بی رحم بیقار ایدر
نفسترلر وخاینجی — جبهه ایلم رافضی — چکدی عنایه رایضی — نار دوزخه مایل عشه
تعنیه هبار ایدر — باطمع اختیار ایدر
مکینیه تکیل دیمار — کچدوره حکم امل — بیلمن اولار نانه نحل — انکاره چکمه دار عشه
جیفه ایله افطار ایدر — مصلحب ایدوب مردار ایدر
فهم ایلدی حالی سنه — اول مؤمنه خلق حسنه — طاعه بونوکه تسلیم سنه — چلک تیغ ذوالفقار عشه
اول حمیده کار ایدر — قلیم تسلیم دار ایدر
حمد اولسونه اول الله یکیم — قویدوره سرباله یکیم — یدحوندوره سول دکاهیکیم — پیر بهاحنکار عشه
زهانبا یار ایدر — روح القدس نامدار ایدر

وله قدس الله سره العزیز بمقام نفی وطمعه وخوفه واسکاه الهیه
ذوقه معنویه سنی وضمنده نظمه مسارعه ایتمشدر

نه خوشه مفنایه اوغلام شهر عافیه حقه حقه — صوفی پیره باغلادم سلکی اکابه حقه حقه
قلنلر رابطه قلبه حضور شاهه مرداسه — ایرشدی جذبه حقه اودم دریایه حقه حقه
تخلع قیلدی عشقه اهل جاندی دف قدومنی — اوقوندی مفنه قرأنی دیدی سماعه حقه حقه
کلام الله ناطقدر بو اسلام اولاره واصل — ایمانی یکی قوا اولدی کوریه ایقانه حقه حقه
کچوبه صحویلم کوی نهانی دوشدی سکراسه — نه غم اسه خوف ایله خوفدن که لاخوف شایه حقه حقه

درسعادته سلطان طریقه نقشبندیه واصولها قدس سره
وله قدس الله سره

بیلم شاهم سلطانم نقشبندی شاهه عشقه — ارکانه قربانم نقشبندی شاهه عشقه
کیردم شکر شاهنه ایردم عز جاهنه — اعوانه هم انصارم نقشبندی ماهه عشقه
سلسله یقدر طریق کل اول مرید صدیق — نوشه ایت ماء رائق نقشبندی چاهه عشقه
آب حیات بوندر قند نبات بوندر — قوت نجات بوندر نقشبندی شاهه عشقه

٦٧

شیخ فتح خواجه — مخصوص آقای خواجه — یا سین عشر ده یوجه — نقشبند شاه عشقه
شقایق طالب اولاده — نفسه غالب اولاده — اودر اشادی آلاده — نقشبند حمد اله عشقه
سنده بر جانی جانی — ایلم بیولده فانی — حضرت پیری طانی — نقشبند کلیجاه عشقه

وله مناجاة ذاتی اوفه حضرتلرینه تخمیس مشتمل در

لانه یاپه دله جوله آلای عشقه — کندیه اظهار ایلدی کمالای عشقه
زیبه اذهار ایلدی لآلای عشقه — جانه ایلدی جمله ندای نای عشقه

دوشدی دل شهرینه هوی های عشقه

نفخه خانه آهدی عشقده بر کتاب — اوقیوب دوست ایتدی حقانی شتاب
سوزه سازله اولدی جمله کباب — بوجهدن ملکنی قیلدی خراب

جمله تخمیم ایلدی دریای عشقه

اولدی باعث ذات وحدت لمعه — مرهمت قیلدی بوچشم دمعه
کلدی محبوب جم وصلت جمعه — پرتو بال یاقدی جمالک شمعه

قاف قلبمده بوکوه عنقای عشقه

قیلدم پای تخت کوکلی اول سوی آخ — لشکر اعدای ایلدی یاغ
بیندی فرقت خسته قلبم اولدی صباغ — شاه عشقه کوکلمده قوردی براق تاغ

اولدی کوکلم خانه سن ماوای عشقه

حمد لله قالمدی جسمنده تعب — اولمشم اولاد آل بن شعب
جمع قیلدم توکی بخم هم عرب — ماجرای بی نهایتدر عجب

نسمه عشاقده بوغوغای عشقه

امهلنی بیله کشی خوشحال اولور — خضره مسند اولسه لدنی بولور
پال ایدنه مسأله حق کورر — بو نه فتوایه نه تقوایه کلور

عقل نقدم جیفه دنیا هوای عشقه

علم وهبیه کیمسه ایدمز فسونه — کیمسه تار کیمسه یاز اوقونه
کیمسه هیار کیمسه شیدا جنونه — عاقل دانالری ایلمز بونه

نیچه سیر مجنونه ایدر لیلای عشقه

سنده در بیت خدادت کوئم لی | ایلم بیت دلی اندیشم لی
بونی آنی سوزی عشقده بیشم لی | سنده بو غم غادی عشقه دوشم لی
اولدن ای ذاتی عجب سهوای عشقه

ولد قاسم الیه حضرتلرینك نصیحت حقیقت حاوی
نظمه شریفلریدر

دفتر عاقبت سیاهیت کندوکی کوریاه باقه | آنده اسوات قیدی یوقدر دیکه بر جاده باقه
دفتر عاقبت قیلمه اولمه دلیل آسانه اولمه | قلبکه احسانه کیرو بر دیدیکی آه و زاره باقه
آل اولادم تعالی و بیادینه ایلم دوام | آل سفیانه تبرا ایلم بر خوشه کاره باقه
قویمه اول قوم سفیلك جبتی دلده امانه | سبلتی سکدیرمه خلاص اول منصور ایلداده باقه
طوت محمدیه حیای ایلم ماتم عزا | اشکلی یاخودن دوکوکدن یاوسینه کی ناله باقه
اوقیوب دیکلم مناقبی حسینه کربلا | بر آلای مقبولنه ایچمه کی مکحل آواه باقه
نفسکه مغلوب اولمه بیهوده روزن کچری واه | یانیجه تابع اولوب بیهوده حیدر کراره باقه
دلده دعوای کزافلك اویادن افعالکه | اولمدن سر خیر افت احمد مختاره باقه
نامکی دویه طریقت اهلیم دیوکزوب | سنده خودبینه اجانب ویه دیکی اقواه باقه
حقه بولمه فرضه طریقت هدمیمه بند نام اولمه | کوبه بینه بوکونه نه کونه اول باغی اشراه باقه
مقصدم حقه ایرشمه بوسوزم تصدیقه ایده | یوقسه هیچ تاثیر ایده من اول شقی انکاره باقه
بویله در بنده نهانی آشکار ایتدی آنی | سوزمی مردانیانی کیر میز بنکاره باقه

قافیة الکاف

ولی قاسم الیه حضرتلرینك حضرت غوث الاعظم شیخ عبد القادر قدس سره البارك
افندیمز حضرتلرینه مناجاتی حاوی نظمیدر

جانم فدا اهله | پیرم عبد القادره | یوزسورم درکاهنه | پیرم عبد القادره
جده پاکیزه علی | احرامم بودر بلی | کشف بر هابه جلی | پیرم عبد القادره
آل نبی نائبی | سر اکابر صاحبی | حضرتی کاشف طالبی | پیرم عبد القادره
قبه جمله ولی | تحت قدمده بلی | جمله کی علی | پیرم عبد القادره
بویله بر عالی همم | بولنماز مثلی عدم | اشبو نکته کیمده فهم | پیرم عبد القادره
ولی آنه دیه بیلر | خادم قدملری دیلر | قدریه بیلمز کیدیلر | پیرم عبد القادره
صاحب علم کرامت | مظهر حق علامت | شانه قیل عابت | پیرم عبد القادره

٦٤

کیمی ایه وحدة آنلر نوع ایکن جهانده بنده سی اول سلطانلر بیلم عبد القادرلر
نهانی کن کدا جمله قیو کده ایدی وارمی امثالی دیها بیلم عبد القادرلر

مسائله حضرتلرینک صفت وحد وسلوک توحید طریقت وحقیقت اولده مرید ناصحه اولمق
مبنیه نظمه شادندرلر

اهل توحید اولمغه انسان کرک مرشد دانا اولمغه برهان کرک
بنم الست عهدینی بنیاد ایدوب آنی اویاندرمغه عنوان کرک
همه بیوردی ایها الناس اتقوا درعقب تاکید ایدوب واتقوا
مسئله ایمکدر لا تقنطوا ساحقه باغنی بیاض کرک
مسئله اولدر اصلی سیئه بان اولر هم سخی وهم شجیع بی بان اولر
آل اولادن اینه خان اولر انسانه اول شاه مدار کرک
بدء صحیحه سلوکی فرض ایده تا حجابی مسوایی حمله ایده
سالک وحدت دمنه باقه ایده اهل تکیه هم وقاعم عاد کرک
نسل بان مرتضی دیه اولیه شاطنب ذوقه حب بیلمیه
ماه ماتم صوم عاشورا قیلمیه بویله تیغ اوریه سلمان کرک
فکر اولور طریقت فرضنه مستحب هم سنه هم مرضنه
باخصوص تن دامنه ایسه عرضنه اکا مرشد اولمغه مردان کرک
بلمیه مبدأ ندر یاخود معاد هم لقد زهناه ندر مراد
فتنه باعث اولوب ایه فساد کنده شیطانه نائب سفیان کرک
اهل حمه کتابه انا نحنه هم سائل دیوانه قانحنه
اهل فخر خیر صانوب انحنه اکا ماوا اولدرین نیلیه کرک
مرشد میدانه اول زمانی وار یوی بادیه اولا شمر خنی یوی
واحسنا جعفری اول جاریوی بنده بنده یدحقه دیمه کرک

ولمه مسائله حضرتلرینک آداب سالکینی حاوی نصیحت مرشدانه لریدر

مرشدینه تام کرک ایمانه اقرار سالک تابع اعلام کرک احکامه اطوار سالک
علم رسمی دنیا اولمیدندر بها حقه کلمه نی ضیا اعلمه اذکار سالک
نام نکسه بکلی عمره اوینه بشمالی دوست کوینه اوهمالی بیهوده اسرار سالک

فتنه کرک

عندلیب الفتده وازلکی وهم نغلتده اویانمای غفلتده اجماده ابای سالک
ذکر دوام ایتمای طوغری یولی کیتمای مشاهده طوتمای شایانه اخیای سالک
نادانده اویانمز وارمدیولی بیلمز آفتی عقب چاپمز بیشماده آرای سالک
سویله ای زمانیا بویله سالک فانیا بنده اولمز فانیا خلاده بیقای سالک

ولیه حضار الیها ذاتی افقه تخیس یفلریدر

درد کله بوغمناکی سوزلریه دوندردی بودیده غمناکی چشمانیه دوندردی
قوردی بودل تنوری اشکلریه دوندردی عقلکله بوغمازی شاهانیه دوندردی
شمع رخکه قارشو پروانیه دوندردی
زلفلرآغنه کوکلم بندلریدی بیلمز متکلم بوبنده آکا بوحالکی بیلمز
ایچدم لبلرک صویندن افاکه خمار ایتمز بوحاظه کوکلم نیزای لیلی قرار ایتمز
آخر بنی مجنونه وسه دیوانه یه دوندردی
نه ذهد یقاتم وار نه رندی نکاتم وار نه شایه صفاتم وار نه فضل نعاتم وار
نه صبر ثباتم وار نه فوز نجاتم وار نه حلم حیاتم وار نه حی زکاتم وار
ذاهدلرا سندن بیکانه یه دوندردی
غمکله سینم دلدی تیغی باتم جلدی مدعا دیدم سه کولدی قلب صفا بولدی
بیچاره لیکم بیلدی محو ایتمک ایچون کوز یکاندی قیلدی غیبت ایله جلدی
هپ وارلغی آلدی ویرانه یه دوندردی
رویی خاکه اولدم بیدردیله هتاقم اولخال لب دندانه ست ایلدی عشاقی
آبادی نخت انک بنمز ایلدی آفاقی نقل لبکی بزکن صوندی بنه ای ساقی
کویکه آیلمانه بیستانه یه دوندردی
علم ازلی نعتی بوقلی دلی طوبلی لیلی آنی فکر دی بونه اغیلدی دوروبلی
بی عقل شعوبی ایتدی زمانی خوب ویلی هرکیم خبر حسنکه سکر نشلی دیوسویلی
بوذاتی ادنایی میخانه یه دوندردی

ولیه حضار الیه در وصف توحید ذاتی وصفاتی

منم بوکونده بومیدانه ارنلر شاهی توحیدی کورنلر بیلمز بیلور منم سرحلقه شاهی توحیدی
بحمدالله بکا اولمش اولیه ذکر حقانی منم ظاهرده باطنده یکه مدرس شاهی توحیدی

ازلده نفسی سنکده بویله‌دم رنکه نفسه اولدم — اکر اقرار طابسه قلبم درکاهی توحیدن
بلاده فیضه نصیب آلانه صفا قده اوقوه معنی — مناسبی فهم ایلیه کورمیه ماهی توحیدن
ایمانی رکی تقلیدیه ایدم دیرسه اکر تحقیقه — محمدیه خفیه خفقه جاهی توحیدن
وار انکاره اغنی سعادتی ایمانده بسدر — مقامی دون اسفلده منافق خاطی توحیدن
هوالباطنه زهاب ایدم هوالظاهر عبادتله — بلد یب کامله اولدم امیر الله توحیدن

وله قدس الله سره حضرتلرینه بشکطاش رضا افندی تخمیس طیفه‌لریدر

چالنده کوس رحلت سه فنا ده محکم کیتدن — دوشوبه دامه نفسک هوادن محکم کیتدن
سقیم مستقیم سر صباده محکم کیتدن — لباس فخر یله حب سواده محکم کیتدن
بویله ده ذاهدا عجب ریاده محکم کیتدن

کیوب کتیاده لباس عجب حمل فیره اولدن — کوب حیواده صفت طاغه نیدم اهل خیره اولدن
ولکن بیلمدن نفسک آنکله همتیره اولدن — عبادت سالنی سودوکه ایدوب مسجد نشیره اولدن
تحدث بنعمه سنده بویاده محکم کیتدن

بیلوب ایکی بیرنده حساب فال ایلدن اما — مطلعه یا ذوب تسخیر ایچوه آل ایلدن اما
نیچه سال عمرنا محوه کاحال ایلدن اما — ریاضت یوقسه کندوکی فال ایلدن اما
هوای حل عقد کیمیاده محکم کیتدن

اولوب نفسک مغلوب عجب اهلان اولوب قالدن — بوزلدی احمه تقویم ایاقده خال اولوب قالدن
نیچوندن طیب طاهر کبه بخس بی پان اولوب قالدن — دوغ مصلحت آمیز ایله دکاک اولوب قالدن
فضوله بوعلی وسه سیمیاده محکم کیتدن

ظواهره بلی ذوالثنا ده دیبا ده محکم کیتدن — کوزکده کحل سرمه ابیضه ده هم سیده محکم کیتدن
ایکده حب مال جاه کم قحل خیره محکم سره خفی جاه آب زوی غیره محکم کیتدن
ده اهل سعایه اتحاده محکم کیتدن

متاع دهر دنیا اهل عقبایه خلا اولدی — نصیب نهو تفاخر اولیغی حقه صلا اولدی
بقیه عمر ایروب ذاته عملا اولدی — ولا دستاره تاجل بانکه باب بلا اولدی
بلا شاهد بوکهنه اذعاده محکم کیتدن

فصله

قسمنایم اولاده راضی دوشمن کوربوکر دایم ایده هم امرینه تفویضه غنی خالقه وفایم
در اثنی عشر ده غیبه ایمنی التجا بایم وسیله ایلیوب ذهد صلاحی دور ابوایم

رداوطلسانیدعصاده کچدن کیتدن

دکلیم قسمته راضی درونمی حب سوداده حسد بغضه طمع کبر ریا ویرمه سنی باده
دلیل ظاهره الام ولی قلب دائما لام ندمه کچدکچه کچدن رهکذای عمر قولام

در دولتدار اولیاده کچدن کیتدن

تصدر لجالسده بیاده ایده مقامالی کوره صنوف نظمنده بنوبه اقلیم تمامالی
ولی انفسنه یوقه مسلم نه بیلورسکه شامالی تواضعله تصنوفده ایده سیره تخطی طامالی

ولی ذم طریقه اصفیاده کچدن کیتدن

مدام مدحه رغبت وکلمه ناقل غیبت تمام اولدی بو تحیات ایده لم آخره نهضت
نهایتیچه عیاده اولدی رضای عالم حیت سنی ارشاد ایچون میدانه توحیده ایده دعوت

قدم سنجق فیاوب باب رضاده کچدن کیتدن

قافیه الام

مثل نعت شریف

وله قاری الیه در مناجات حضرت رسول
علیه السلام

بنده دلخسته یم درمانه کلدم یارسول درمانه شایسته یم لقمانه کلدم یارسول
لقمانه حکمت ویلدی سنده در اصل علوم علم لدنه درسنی عرفانه کلدم یارسول
علم لدنه خضره اعطا اولدی صورتده ولی سره معانی کاشفه احسانه کلدم یارسول
چونکه مفتوحدر در احسانک عاصی امتک آستانه یوزطوتوب ایکانه کلدم یارسول
سره سره ارکاره صاحبسن سنه بنده ناچیزیکم ناچیزه ایده شفاعت کانه کلدم یارسول
بحر کاندیه بره منه ایده بنی یاسیدی دفتر اولادم قیدایت شانه کلدم یارسول
بونه فانی شانکه اعلانه خصت استدی امریکه موقوف اولاده آمانه کلدم یارسول

وله قاری الیه حضرت بنده ذات وصفات کمالنی تعریفی
حاوی نظمه شایقدر

اولیم بر دانای عشقم علم اسرار عقول کشف اولدب ذوقیه معانی لوکار قیلدی نزول
هم نه کیم تطهیر اولوبدر لوح محفوظه عیان معنو بصیره ایده تعلیم بکا اول ذی البتول

٦٨

هم شاد ده تا شریا اولدی ظاهر جلدسی — نطقی تفهیم ایده مشاوقعیاله فقه اصول
علم توحیدیله بیلدم ذوقی وجدانی — یوقسه ظاهر خرجه سنده کورمدم نقل نقول
جمله یاکم حاجی حامد خلوتیدر جمله سی — بیعتمز نقشبندیه بکداشیم ای اوغول
تسلیم آل عبایه اقرانم اثنی عشر — چاریارن سنه بنده باقمیاکلرای فضول
بونلرا نیده نهانا علمی ایده مکشوف اذن — ذات حقده حسن اولنلر ایلده نطقا قبول

ولسه شاعر ایراد طالب صادقینی ارشاده جاوز تنبیهات حقیقه پرور

یام ایچ کیلک بیدار سوقیله خمار اول — خواب غفلتده اویانوب ذوقیله هشیار اول
کنه بیرهوم عناصر رابنده جیز کتوب — ورد خاره طولاستوب قالم یوری کلنای اول
بوقفده مرغ روحی بنجه براجس ایده سلر — بنجه بر مسجده یاتسه لاجیعه جمله عای اول
روحی ستنده بنته تخلیص ایلیم دیسه اکر — ستة فوت ویره جلد اودوانیده وار آی اول
اربعینه ایلده ریاضت پوتسنده قل اولعب — اکل شرب ایلده تقلیل داخل ابدای اول
تزکیه نفس ایله ایله صفای قلبکی — قلبکی مرآت روحه ایت عاکف شطای اول
تخلیه روحی ایله اولسه نهایه جهد اذا — کیر ملامیه یولنه نازنین جنکای اول

ولسه شاعر ایراد نصیحت نادانی انتباه وارشادی جاوز

سن بنی آدم حال ایتمک دیسه ایتمکل — حق قریب باطله کیتمک دیسه کیتمکل
نه کدن بوفنایه نه دارن ایلدن — نه یوزن ایله حضرته یتمک دیسه یتمکل
جمله سنی بوعالمه توجیده ارسال ایلدی — نه اوقودن دیکلدن نیتمک دیسه نیتمکل
من عرف نفسه فقد عرف ربه — سرینی اذعانه ایله صانمه دیسه صانمکل
سن بنی بیلمکدر نفیه صفاتی سن ذلیل — بر قوری کذافیله آتمه دیسه آتمکل
سن بوعلم ظاهری بیلیکی صانمدن ای صفه — سن دروغ صادقه قاتمه دیسه قاتمکل
کل نهایه مکتبنده درسکی ایزایدوب — نفسکی مغزه اولعب یاتمه دیسه یاتمکل

ولسه شاعر الیه وعظ وملاطفه دل

سویله ای دل یاره دیه ایمان سویلمکل — یوقسه سیده کندوکی اخفا می ایتدن سویلمکل

حسن جلالی

٦٩

جسم حالت وارایدی بیخود اللہ یاد
نفسہ ایدوب محو اولوب افنا می ایتدن سویلم کل

گلستانہ کوی عشقہ پر صالوب اولدن زمانہ
غنچہ قم آچ بلبل شیدا می ایتدن سویلم کل

باغ کاہ دفع رفع ایتمکدہ در طوبی سنن
سنوی دلغوسہ بن زیبا می ایتدن سویلم کل

بوزمانی خام رهب شقہ شعر ای یہ
ای دل پر کفتہ اعلا می ایتدن سویلم کل

عنہ مشار الیہ حضرتلرینہ ناظم کریدہ وعظ اولنی مؤلف وناظمی بولنمادہ اهل اتفاق اولدہ وارزو
زاغچہ زادہ حسہ بقایہ حضرتلرینہ بر تقریظ تنظیم یہ عجلہ تدہ

بصیرتلم نظر قیلدم جہانہ
کیمی یخشی کیمی یمانہ مائل

کیمی مشرک کیمی دوسکہ کاہ
کیمی خالص مخلص ایمانہ مائل

کیمہ غربتہ اختیار ایتمہ
کیمہ پرہ بر قرار ایتمہ

کیمی شادانہ کیمی آہ و زار ایتمہ
کیمی کمبستہ میانہ مائل

کیمہ زرہ یہ مفتون اولمہ
کیمی صادق بیرانہ مائل

کیمی نفسانی کیمی عالمہ پیام
کیمی سیوا کیمی قالمہ پیام

کیمی آلدمہ یا بنی یام
کیمی وصلت شبانہ مائل

کیمی جہلہ ایدہ عالمہ بنایہ
کیمی میل ایدہ حرام زنایہ

کیمی اتلاف ایدہ عمریہ فنایہ
کیمی جہاد کیمی جنانہ مائل

کیمی سخاوت کیمی ریا دہ
کیمی معتدل کیمہ جفا دہ

کیمی اعتماد کورہ من بدہ
کیمی بیداد عرفانہ مائل

کیمی جیفۂ دنیایہ کلاب
کیمی خطا ایدہ کیمی صواب

عالمہ بولسیدی بصیرت واحباب
خطائی اولمازدہ بجانہ مائل

قافیۃ الیم

وله مشار الیہ ازاستماد جناب حق جل جلالہ

اعخالقہ حق قدیم استغفرانہ العظیم عصیانہ اولدم ندیم منہ کل مالا یستقیم

ذنبہ خطا کارہ بکا نفس ہوایارہ بکا عفو دوشوب سرہ بکا اسکندہ حامد الرحیم

ابلیس قصدنہ بکا طغیانہ وارم یاکا طوتدم امید احسانکا پایندن فیلم نسیم

٧٠

ای قیلوب نفسینی ... وعد ایدن عفو بزه ... یا بعقاب ایتمه بنی ... بحقه قرآن کریم
معامله دیو آد ایدن ... سلم دیو یاد ایدن ... سنه بنه ایجاد ایدن ... صنعکه کاف قدیم
غفا یسنه ستار سنه ... احایه قیل خلقه ... بحرمت امام حسن ... آت صراط مستقیم
نهایی آبا سنی ... وأمهات أبنا سنی ... غفرانیله سیل باسنی ... رضوان ایله ایلم قویم

وله عنه مشار الیه حضرتلرینك امامه جوازه حضرتلرینه اولان حسن اعتقادلرینی
ومدالات ایله اوصافلرینی بیان بیورمشدر

حمد لله به قبلهٔ خانه دایه احدیم ... تابع سنی قیلدیم یولنده جاودایه احدیم
هم نواده ایلدم هم روز شب اولاده ... شاه مردانه شیر یزدانه مرتضای شاهیم
اول حسن خلقه ضیاء وهاشم اقرانیه ... هم حسین کربلایه جانه فدای بی سریم
نسل پاك حضرت زین العباد عشقه ... ایلدم وجانم جهت باکدای جاکریم
یا الهی اول امام باقر محمد حقیچون ... ایله احایه عنایت ایتمه نسیانه انبیام
جعفر صادق امامه دینم اصلا ... هادی لای اهل بیته بیقتدی بیقتم
هاکمه هادی ورده امام کاظم بوکمه ... حسن دیوانه رضایه هم مصاحب پشاوریم
هم شیعت هم طریقت هم حقیقت هم وفت ... اول امام حسن رضایه اقتدار قشابم
سیاحیه رده نمودار اول محمد التقی ... زره سنده ایله احسانه اخدای البرام
سوره نونه والقلم اسراینه واقف دره ... حقه عدل اوزره علی بوقیه بشریم
جود و سخای نمایانه صاحب القلم لوا ... ظاهر باطنده حاضر دره العلم
سی کیبی طهلا سقب کوزده بتردوکدم نجم ... یا امامانه هم اکوانه الامانه الامانه
شفیع جرم و خطا من داد قیل یا ربنا ... حضرتی پیر جمله بلکه شه وسید بودم
ای نهانی ایتمه اف غیره ختم اولدی کلام ... کیم بیلوب فهم ایله سرسعدی مبهم

وله عنه مشار الیه مدح دوازده امامانه دائر

عین یقینه غایانه بر خدا در سودیکم ... اولدی قلب مستقانه اول مصطفا در سودیکم
اولده سمات احدلر احمدك سیرانه ... قدر واحد نظر حقه مرتضا در سودیکم
اشبه جسم نبی هم راشح پیغمبره ... زبده اهیه حسنه اول مجتبا در سودیکم

ع بقیه

هم نبوت هم ولایت هم سیادت جامعی — وهم ذی حجه اول حسینه کهلدی سوردیکم
مفخری اهل سیادت کوهسی کوه وقاره — اول اولاد انس جانه زینه العباد سوردیکم
قلبی واسع نور ساطع اول امام باقرم — اولدی هم نامی محمد ماه لقاد سوردیکم
سبطه آل مصطفی مکنونه سر مناضی — جعفر الصادقه امامن اولیاد سوردیکم
واصل گنجینه عز شهادت منبعی — موسی کاظم امام بدر الجواد سوردیکم
رهبر جمله موالی شاه خراسانه مکرم — ملجاء جمله امم موسی الرضا در سوردیکم
مشفق اولمه دیدکلرینه فیض التجا — شاه محمد التقیدر جمله نماد سوردیکم
نقطه جمله ولایت هم امام دوحانه — هادی علی نقی نور ضیاد سوردیکم
عسکری اهل هدایت پیشوای بشردر — اول حسن العسکری صاحب لواد سوردیکم
اول امانت خانی هم حجة القائم امام — وهم بدر نامی محمد مقتداد سوردیکم
یا امام ادرکنی امانه ایلمه غافل خلاص — ای یوزکدر فاتحه هم قل کفاد سوردیکم

ولده شاه الیه مرثیه جیکدیکی شاه کهلد وهم وفات شاهانم

کل ای دل بو فرد غمدن — آیت سیاه چشم ایلدی — حسینه آه واویلا دیمادم — وجودون خیمه کل ایلدی مرهم
مبارکباد اکرم هم معظم — شهید کربلا اولدی محرم — تامل ایله بو معنای برادم — وجودون خیمه کل ایلدی مرهم
بوکون عاشورای ماه سعیدی — شهادتله کیوب لبسی جدیدی — محیط اولمه قدوسای وجودی — وجودون خیمه کل ایلدی مرهم
سرنهده میم محبتدیه نشانه — اولدیدر حاسی حکمتی آشیانه — شهادت رتبه سی ایله کهانه — وجودون خیمه کل ایلدی مرهم
میم ثانی محیط اولدیغی سالی — اولوب شاهانه ماهر بوصالی — تصور ایده مزهر ذهنه خیالی — وجودون خیمه کل ایلدی مرهم
ایدوب تمیز حق و باطل عاقبت بهر عباد خانه — اولوب مواصم محققه عارفانه — وجودون خیمه کل ایلدی مرهم
ایدوب هتک پرده عیدی عاشقانه — بیدیده لعنه اقدی یزیدانه — قولاً ایدوم ظاهر ناحق — وجودون خیمه کل ایلدی مرهم

ولده شاه الیه حضرتلرینک احوال خیره و مناقب دلنشاه وی نظمه یاعبد تدیکی

رانی دلم کیو عیاله ایدیم — کهلدی سرم نیچه بیاله ایدیم — بیهوده دیده چاره سنی بولدم — یانده یانه اولدوبلاله ایدیم
بوکون کلدیه نوبتی باسیلم — نه واره عاقبتی بیلم — وارسم اولیه چاره بولاله کدیم — یانم اونده آغی سلاله ایدیم
بسالت ایکی یوزه ایلم یاد اولدی — قیامت اولدیه برقیره حد یوقدر — کهلم اول شاه وهماله ایدیم

۷۷

نیتم اخلاص ایدوب نولدی بکا — یار اغیار جمله کولدی بکا — خرم اولدب بنفشه کولدم — تا به خیام آه افغانه ایدرم

تائب اولدب مسئله دیدم بلا — دست خمنوب ایدوب تقبیلا — ایتدم اثبات قوچه‌یی حمولدم — آچیلوب به بعلاشانه ایدرم

سیر اسکاری افعال جمله‌سن — آسانه ایسه آنی کوروب بیلمن — حیث احوالی بیلمکه حصولدم — نیته یه دک بویله بنهانه ایدرم

قویدی بنی بر دیوانه آد ایلم — طبعی جلب ایتدی بخوبه دادایلم — بار اولدب بیفی بوردم — سه‌نه‌لرنی بنده زمانه ایدرم

وله مثالیه حضرتلرینك کندی محبوب دل حقیقیلرینه وصف حاری
نظمه عنا لریدر

بنفشه تابی دل ساقی مین عنا ایدر — بلحم
الله به جامن دوشمن — نه بلا ایدر — بلحم

زبونه ایلدی طبعم تحکم ایلدکجه هب — اوخوب لحظه‌لرمیدر یا بلبل کویا ایدر — بلحم

منی نه ایلدی محبوب زیبا عجب حالت — بوطوریلم ندر ولدانمیدر طوبا ایدر — بلحم

بوکدن کیسی بوکسه ویرنه عنا خنده‌یی ایلر — سوی سنلمیدر یا خود کل همرا ایدر — بلحم

دل نازارم خیال یار آغوشه ایتدی به بیدار — بودم رؤیا ایدر آیا هله خلیا ایدر — بلحم

کلستانه جمال وعده تصویر ایدر هردم — کوکل دیلرسه دلدار ینی سیر ایدر — بلحم

بافارین جلین رنانه دل اغیاره میل ایتدی — نه به اغنا ایدر آیا کوزی زیبا ایدر — بلحم

کتاب حسنی سن لوحه‌ده بنده سیر ایتدم — بتون به املا ایدر اضحا ایدر انشا ایدر — بلحم

نهایی وصلتی دلدار ایلم بیرحم اولدب کچدی — هنوز بلا ایدر ادنا ایدر اعلا ایدر — بلحم

وله مثالیه حضرتلرینك دوبیه اوطه‌سیدر

تمام اولدی کشف لاهوت عالم — جبروت ملکوت دوری دمادم

بهشت طاموب نفی یکرمه عادم — دونلدی تاکیم صوکلدم آدم

عجب خوبه قدرتی وار کبریانك — هنر صد صنعتی کوره فغانك

بیلنمز عقلیله امری خدانك — وصوف خلقتی صانکه خیالم

کیدم عناصری انسانه آدیله — ماء تراب دخان ناب بادیله

همراه اولدی نفس هوا کرادیله — عظیم سکون لحم قادیه جبالم

دم بلغم سودا صفرا طبیعت — قابلده ابدانم دریو فضیحت

کبر و غضب بغضه حسد خبیث — حرص طمع ریا حرام و باطل

طوبیده

طوشدی کسبانم خلقه رذائل — خلقه خصائلم هپسی ایتدی زائل
امانت بارینی تحمل نه قابل — ضعیف عاجزم بیلمم نه حالم
عبودیت الوهیت سلشدی — ربوبیت کونیتی یاشدی
جهل انانیه منده باشدی — کندم غائب ایتدم قصه نیدانم
باطل فدیه عدوم ویردی وسوسه — هپسنه بر حاله دوشدی هپسی
کثیره صحبانه یولی ویرمیه — علم چکوب ناراج ایتدی کاشانم
ضلالت قبضه ایتدی آلده یاپتقم — خلاف جیقدم عهده روسیاه بختم
بولکز شهوت هوسدی دیدی به بختم — بعجب جنت دوشدی میانم
بنلك دانه سنه خلقه اولانه انجار — زهوتی کوریجك عرصه ایتدی دیدار
آکا آیت حجاب اولانه پیدا — دیدی بنه مراد حیات شانم
کسمدیه قطع اولانه نفسم اویاندی — بر نانه شکلینه کیردی بویاندی
بر جلده نانیلم کلدی طیاندی — دیده اکلایجلم بوکا میلم
نفس مرحومه عقل کل کلدی — دیده اکلایلیجك خدایع ایتمه بندی
بوعشوه طوتاغیسه بنی ایلم بنده — امر نهی عالی اولدی نسیانم
زهد ایتدم نفسی بیلمم دیدم — حکمت نهیمی دیمم دیدم
عقل اضافی جسمم دیدم — ایشته بوندن راحت دارالامانم
جده ایتدی نانه عشوه بجانی — مودتیه اتخذ یا ایتمه ایدی دانی
کندی خیانتله اولدی حیرانی — دیده بر دانه جلب ایدن آندیه آنم
ناموت عهدیلم هم عقل معاشه — نقصانیه نام ایلم هم روی خراشه
دام طوتاوه اولدی دانه اغتشاشه — دیده سه جال سلطنه نانم
جنایتیه نفاقه باشدم قدمه — جلده بر یره حائل اولدی.....
نهایتیه خلاص ویردم خاتمه — نهایتیه خلاص ویردم خاتمه
عقل ایتمز اولدی بونیه تمه — بیلمز اولدم کیمه تفی یاجانم

آنده کیمه اولدم کیمه اولدی

ولله اعلم بالصواب حسبی الله ونعم الوکیل نعم المولی ونعم النصیر
بونده یه نفرتا حاوی نظمیتم

بو قدیم شد بیلم جاندہ اوصاندم
آنکیمدہ سر ایماندہ اوصاندم
فحاشا عیبہ صو واندہ اوصاندم
آنکیمدہ صو بو ارکاندہ اوصاندم
صلاۃ صیام خصاندہ اوصاندم
کوہ وب صورتی انساندہ اوصاندم
بو قدیم جایہ سیلماندہ اوصاندم
نہ دیسم یاقیش سرآندہ اوصاندم
بو نیکمدہ سنی یاندہ اوصاندم
باقوب بوحالم بیلماندہ اوصاندم
علیم علمی هاماندہ اوصاندم
فاطمہ نا واندہ اوصاندم
نیدم هایہ خدایاندہ اوصاندم
نیاد بو تینہ اندہ اوصاندم
اسکیمہ بو طفیاندہ اوصاندم
کبیر صغیر اقساندہ اوصاندم
نہانی رضی بیلماندہ اوصاندم

بیتہ بو قدیم سفیاندہ اوصاندم
اساسدہ بوندیم ایمانی یوقدہ
بقایم ظاهر اسنی وصایح
بولارم اهل بیتہ عیبہ عصیانہ
نیدم ایلہ بولندم ایکمسندہ
بولار اولادِ قابل دین خصادہ
بندیہ بندہ دخی هادی هندی
محمد علینک دوستانی بولندہ
شبیہ ایدہ امی بینہ سنی
ایدہ سنا بیلہ ملکہ آیی بولندہ
اوقور قرآنہ ایدہ سر بیترہ انبیا
امام سنیہ دوستانہ بو شیاطیہ
بولارم هنیہ هم سر اولمہ
نضایہ بندہ دوستا بجمعہ
آلهی بولندہ شفاعتی سوینہ
بولارہ رفیق کوندہ خدایا
آلهی بولندہ نیہ ایت

ثمدہ افکندہ رم بلجہ هنت کورہ لم
اهل دل چاہ مذلتدہ دوستوب قلمدی
سنہ کوهیکی دیہ منادی ایلہ
هرهنر صاحبہ غبتلنوب عزت بولمز
سنہ خاایلہ دردانہ نیچہ فرہ اولمز
بو دنیا بو یولیہ نحس فلکدن عجب
قیانوب باب کرم لطفہ مرفت کورہ لم
عجب ارباب سخا قدینہ همت کورہ لم
بو بانا ایچہ کوکل کوهرہ قیمت کورہ لم
بو عصرہ نسبا غیریہ رغبت کورہ لم
چشم انصافہ بقا سر اهل دقت کورہ لم
بو قدم سوی فنا خانہ قدرت کورہ لم

ولہ شاعرہ در بیانہ احداد دیکدرہ عارفانہ وکن نظمیانہ انسانہ زمانہ

اسکی اولاد اجدادینک صدقنی صورلم
بیت بو قدیم شفیاندہ اوصاندم
بو قدیم شد بیلم جاندہ اوصاندم
آنکیمدہ سر ایماندہ اوصاندم
فحاشا عیبہ صو واندہ اوصاندم
آنکیمدہ صو بو ارکاندہ اوصاندم
صلاۃ صیام خصاندہ اوصاندم
کوہ وب صورتی انساندہ اوصاندم
بو قدیم جایہ سیلماندہ اوصاندم
نہ دیسم یاقیش سرآندہ اوصاندم
بو نیکمدہ سنی یاندہ اوصاندم
باقوب بوحالم بیلماندہ اوصاندم
علیم علمی هاماندہ اوصاندم
فاطمہ نا واندہ اوصاندم
نیدم هایہ خدایاندہ اوصاندم
نیاد بو تینہ اندہ اوصاندم
اسکیمہ بو طفیاندہ اوصاندم
کبیر صغیر اقساندہ اوصاندم
نہانی رضی بیلماندہ اوصاندم

اسکی اولاد اجدادینک صدقنی صورلم

بیت بو قدیم شفیاندہ اوصاندم
اساسدہ بوندیم ایمانی یوقدہ
بقایم ظاهر اسنی وصایح
بولارم اهل بیتہ عیبہ عصیانہ
نیدم ایلہ بولندم ایکمسندہ
بولار اولادِ قابل دین خصادہ
بندیہ بندہ دخی هادی هندی
محمد علینک دوستانی بولندہ
شبیہ ایدہ امی بینہ سنی
ایدہ سنا بیلہ ملکہ آیی بولندہ
اوقور قرآنہ ایدہ سر بیترہ انبیا
امام سنیہ دوستانہ بو شیاطیہ
بولارم هنیہ هم سر اولمہ
نضایہ بندہ دوستا بجمعہ
آلهی بولندہ شفاعتی سوینہ
بولارہ رفیق کوندہ خدایا
آلهی بولندہ نیہ ایت

ثمدہ افکندہ رم بلجہ هنت کورہ لم
اهل دل چاہ مذلتدہ دوستوب قلمدی
سنہ کوهیکی دیہ منادی ایلہ
هرهنر صاحبہ غبتلنوب عزت بولمز
سنہ خاایلہ دردانہ نیچہ فرہ اولمز
بو دنیا بو یولیہ نحس فلکدن عجب
قیانوب باب کرم لطفہ مرفت کورہ لم
عجب ارباب سخا قدینہ همت کورہ لم
بو بانا ایچہ کوکل کوهرہ قیمت کورہ لم
بو عصرہ نسبا غیریہ رغبت کورہ لم
چشم انصافہ بقا سر اهل دقت کورہ لم
بو قدم سوی فنا خانہ قدرت کورہ لم

بو جمله ده نهانی اولیه بدشتر دخی له

سبب کشف شود سینه نالهٔ خونین حکمت ماهر اولب جد قیلم خدمت کوره حرف الفوده

وسیله شاه الیه مدس سره جد سونشاه کربلا

ماتم آیکدی اولب را یکانه هپ سیاه پوشه اولدیلر کن و بیانه
کربلا احوالی اولب داستانه اهل عفه زوجی اولدی بیمجانه
لرزه طوتار کویا دکه مهرجانه
ویل لرده نم دوکلب ایلر فغانه

نیده یم آه اولدی اوماهم شهید آه بوستم قدیمی قیلدی قدید
نیچه قیدی کور آکا ملعونه بندید چاه غیا اولماوای مدید
لرزه طوتار کویا دکه مهرجانه
ویل لرده نم دوکلب ایلر فغانه

دودمانه قیلدی بندیده جفا ملحد بی دین کروه اشقیا
نیچه خصم اولمانه اولاده مرتضا لد کنوز بوفضل ماجرا
لرزه طوتار کویا دکه مهرجانه
ویل لرده نم دوکلب ایلر فغانه

ملرانلره دعوا سیله اوخار ساقی کوثری ایدر تشنه دار
طفل معصوم زار ایدر لیل زار عطشیله خونه دودی سما چیقار
لرزه طوتار کویا دکه مهرجانه
ویل لرده نم دوکلب ایلر فغانه

اولعین خیله ابیه اشقی هم فرخولیله اولشیث لعنتی
کربلاخا کنده قورب سطوتی آل نبا کوردیلر بوحشتی
لرزه طوتار کویا دکه مهرجانه
ویل لرده نم دوکلب ایلر فغانه

تابع سفیانی ایدر اهتمام نشهٔ آلمن بوحسینه حرام
نیته نشهٔ آلمشدر اهل شام آل اولام ویاره اقربای تمام

لرزه طوتا - کوپاد دکمه مرجانه
دیده لرده نم دوکب ایر فغانه

قیلدی پیدا نه آنه ارواحی حسینه بولدی وصلت حقه اشباحی حسینه
فردِ واحد قالدی جناحی حسینه بونلرنی اولدی مداحی حسینه
لرزه طوتا - کوپاد دکمه مرجانه
دیده لرده نم دوکب ایر فغانه

ولسه شالیه در دعوت بیعت وستایش کاشفه حمد وتوحید ذاتی

مندلیب آسا کدوب کولذاره اولدی جنونه خلقه ندا نه کیردم ایلدم آنه حصاره
کیمکه نفس اهرمنه خدف ایده کلوبه بکا قلعهٔ توحید ایچنده خدره حصاریابدم مسکنه
شاهِ ایشاد اولحصاره پای تخت ایتدی انی کیم اوشاهلر جیشه اولدی بیعت آکا ضمنه
سِرِّ بنی بنیم الستدا ایلیه تحمید تام داخل اولدی اول حصاره هپسی اولدی هپسنه
لیلِ اقرأ سرّنی قویمز حاجب سلطانه دکه بیدار نه لایه یا فقیر یا ذوفنونه
ناکثیه ماریه قومینه دستور یوقدر بیلک قاسطیه سرّ خدا سفیانیه زاریه یوقدر
عهد بیرک نفسی اولدی سالاری بوکونه هپسی تخییر دیرکم پاکلر منه آنی صابونه

ولسه شالیه در بیان دوینهٔ روحانیهٔ لدنیهٔ ابتدائیه

عالمِ ارواحده سیر فراوانه حکمت دریاسنه کیردم بوزمانه
یتمش بیتک دیوانی ایتدم تماشا محبت بحرینه ایلدم اوطانه
بی صوتِ بی حروف جواب آلدیدم کندی اوزم کندم باقدم کوردم
کاهی جلاله کاهی جمالیه قیلدیم کاه سدره مکانم کاه عرش مکانه
باشلدم اسمیه خلوه اولیه ملکوت اقلیمنه کوب طوردیه
کاهی خالقه سؤال صوردیه سرّ قدره تاکم قالمیه پنهانه
کاهِ خدمت کاهِ تسبیح ایدردم کندم تقدیس ایدر غیری بندردم
کاهِ سماواته کلوب کیدردم هپ علم سماوات اولدی نمایانه

كه ايچونه سوهاينه زمزمه سن
جمالي اولدم اخضر ابيضه خمري

علم نظاره حفظ نحوسن
بونى ايما ايده رمز كلكه

بر جد هر دم نظر ايده حقه بكا
اريب صوا اولدم ايدوب باده بكا

دونه دم تركيبمى اولدم فاويكا
اهمه ديديلر اولدم قوم جابه

ايتدم بر يونه قيلدم عبادت
كنديمه بر ذاته ويردم رياضت

ابداله عالمنى ايتدم سياحت
هيكل بازغ قيلده شتابانه

جسم لطيف بنده ايلده اعاصه
كثافتم بولدى بوطبع اماصه

قلبمه بر مقدار خدمة اغماصه
بونده استيلام اولده يرياسه

اجسام لطيفه اولدى راضى
كنده والى اولعب عقل اولده قاضى

كه اولدى كثافت بونده ذى امراضى
بولديلر هيئت قاهره جنيانه

لطافتم حماله كثيف معاصى
لطافتم جماد كثيف معاصى

جملكم قسيم قلب اولدى قاصى
مقصد ايلم خلوص صورتنه ويردى شانه

هدنكه بر فضل ماجاد بو
بلنمز حكمت كبريادر بو

رنك آلمانه سونه ايلم بى بهادر بو
كه لم بو ايلدنه آتش درمياله

ارض سماوات اطوارى بنده
نجوم آفتاب اقمارى بنده

ماهى دريا بحر اتمارى بنده
مقصد نبات حيوانه هيچ يكيانه

اوصافه طاقوحورى جملكسى بنده
طوبا كوثر عذاب جملكسى بنده

مالك رضوانه عصاتمكسى بنده
كاه غيا قطعا نم كاه عسه حمانه

اثلاث مواليد جار طبايع
بر داكم بلغم سوداجار طبايع

عناصر عالى جار طبايع
دورة عشيه كرويه اكوانه

بر بر بو عالمى كنده نهانى
اختيار اضطرار يانه دونهانى

قفل كنده بنه چوندى نهانى
منكر باشنه قويار دى طوفانه

وله عاليه دورية ديكر دريانه احوال قوم جابه

نقصانه ديمه لم تام كورن ايشى
قاصر ضميره اصلا تشويشى

كمدى يختم ديكلك سر بوجيشى
قوم جابى فهم ايلده سر وشانه

جلالِ قهریله کیده سنی یسی
پادشاه اولدیلر بوصفِ علیه

عزازیل دیو ده آنی دیه برسی
قالدی تا به قیام نام اولدی شیطانه

اصل جانه زوال اولمیه جقدر
آنده نشانه ویردی صولمیه جقدر

اونیه کوردی صفات بولمیه جقدر
بویوندیره برابر قالدی سرگردانه

اعمالِ اسلافی بولمدی کمال
آنلرکیله لطیف بولمدی زوال

عندِ قریبنه بولدی جود و نوال
سماوات اونده ایلدی مهمانه

ملائک زوس غبطه ایدردی
جمله سی خدمته کلوب کیدردی

صایلمز اعمالی صانکه مددی
نانِ نعیم ایله یوردی مدامانه

فسقه اولدی جنت ایلدی وصلت
بولدی دخول آنده ایلدی وحدت

بولدی علیاء قدردی بس سلطنت
کوکلرایلدی انکله شادمانه

کچدی بودور یله ایام مسعود
ذوقِ صفا اونده ایلدی حضور

الطافِ نسی ایتدی کیفِ مفقود
کندینده غیری بوقدی ایلدی فقدانه

عزِ همتی جوشدی خالقک
موجودات طاقمی قالدی خالقک

بویوندیره نسنه یوقدی خالقه
لازم کلدی بولدم دایم اقتدانه

مراد ایتدی جانه کیدیه وجود
بوجاده تراکیبه ایله سجود

لطافت ویلدیه روحِ اول موجود
کنت کنزِ مخفی ایله ایقانه

اجزایِ عالمدیه طوتدی بو ترکیب
اول روحِ اولِ ترکیبه اولدی عذیب

آدمدیه آدم اکم اولدی ترتیب
کیدی خلافتی نیه اولدی دیوانه

عالمِ نهانه کیدیه لطافت
صورتِ آدمده قالدی کثافت

ربِ مسبب ده آلدی اثبات
انیبور منیه میل ایتدی وجدانه

هابیله بر وسوسه شیطانه دیدیلر
دکل آدم بنی انسانه دیدیلر

عرفانه آیت قرآنه دیدیلر
بعجزات کرامت سخاوت بلهانه

الله آدم عالمِ دهن بردی
رسول نبی ولی علی بردی

کونشه قمر نجوم آنه برلردی
وحیده قلب اولدی عالیشانه

صحایف انجیل توراتِ زبور
نطفه انبیا نوح علی نور

یدیدی مسوانی ابیه سفیانه کور
نهانه آنلره لعنت دی هر آنه

عجز فنا ایله حضرتنی مسأده مقام قدس روحانی وجسمانی اده اکونه وکیفیتی دینه سیر
وجهی بکتاشه وی فتح الجلیل حضرتنی نادره سینه نظم در

ایجاد عالمی ده دور آدمده — هنا بیلیل احسن بنا ایدم مده
علم هویتده وا اولامه دمده — کنت کنزی سرمنده جنا ایدم مده
حیاتم جمله ایله بن حیات ایدی — همه اسمیله ذاتم هم صفات ایدی
سمع بصر قدرت اراده ایدی — کله امر حکمنده عفاده ایدم مده
قدم بقا وحدانیت بر ذاتده — صیقه اخلاص قیلام هپ بر سادر
حکمت قندیلنده ارواح نور در — مرآت تصدیقه بقا ایدم مده
ارواح ازلیده فنا ایله اولمیه — کندی وجهیه کندی طالب کورمیه
انا الخالقه انت مخلوقه دیدم — انا الخالقه دیدم کویا ایدم مده
جنود غیب ایدم اقراره کلدم — دور قندیلده اذکاره کلدم
روح اعظم ایله دوزه کلدم — سرّ استوام اعلانه ایدم مده
طلسم اکبر عالم کبرا — کیردم چقدم آنده بیله دریا
مبدأ نور مده هپ جمله اشیا — سرّ شئونانه باشانه ایدم مده
مجرد عالمیه کزدم بر ایام — یوقه ایدی اول آنه نه صبح نه شام
عبودیت ایله بولدم احترام — جمع ایتدم اوصافم آدمانه ایدم مده
خلعه اولدم خلوقات طوردی خدمه — احدیت ایسادی واحدیته
قدرت خلیفه سن کیردی جنه — واردم اوطانه بوستانه ایدم مده
عنا مرتبه یاکدم بر لباس — هوای نفسمه قیلدم اقتباس
حرص طمع کبر طوغدی بلاناس — کورندم کوزه پنهانه ایدم مده
ذوقه ایتدم آنامه باغی ارمده — شاهد شهوت عشرت سعادتمنده
امر اولدم بجود جنود اوزمده — صلب پدرمده رحمانه ایدم مده
بجه قلوب سرمه قبله ایتدیلر — میثاق پیمانی بنمله یاکتدیلر
فضل هادی تفریقه اولمیه کیتدیلر — یورمدن سایه سیرانه ایدم مده
هاده آدم وضل شیطانه دینمده — بناهیه سطحه اولدم اوضاقونمده
عقل وجود سرمه تزویج بنده — سرّ قرائده حیرانه ایدم مده

نبات معدنه حیوانه اسمه طاقندم
دور شونانم بانه دنه صاقندم

عناصر سنه بودوسه یاقندم
هرکلمه قونادی ذهقانه ایدم سه

مواليدنه عناصرى بورندم
ناس انسانه طبایعه کورندم

جنه جاندم خلقه ابدانه ایدم سه
فرقه وسطنده کل خبر سویلم

انه دواج حکمنه جمعانه ایدم سه
اقلیم وجوده کلدم دیادم

دونیجه تکیپ طیبانه ایدم سه
فضل نفسه هادی بناوچ سنه دیدم

آباد اولهات بجانه ایدم سه
آنام مسروسه ایتدم حیاتطالدم

کاه جبریل کاه فرقانه ایدم سه
ذات صفات بابیه همدم دیدیلر

حکمت صحایسنده جولانه ایدم سه
خیاط اولدم بدایلدم تدبیلم

حسب صحیفه بایانه ایدم سه
اموات احیا منهه ایحا ایلدم

فرد وفیس آشیانه اوطانه ایدم سه
کشت کنار ایلم نوح جلیده

سبع هفتاد دوحنه سلمانه ایدم سه
ابراهیم کلدم نمرودی یاوه

نار ابراهیم خلیله ایدم سه
نور ودیعه من اکنه قویدم

فدیه نجات ایلم کبشانه ایدم سه

خداوند

خلاص ایتدم بو نوعیله آته می
آتام بنم ایچون یه طوتا ر ماغی

بوندن اوته کیتمه غیرتی سردمی
اسحاقه ایلیک نسل کنعانه ایدمه

یعقوب کوکلم اولدی یوسف شیدای
عشقه فجتلا اولمانه فرداسی

شعیب ایدم هادی موسی عصای
هارونه وزیر ایدی سلطانه ایدمه

توراتی علی قیلدم بحر دینا
ویرمیم رسالت قیلدم اصطفا

نعلی کلام ایلدم ید بیضا
بشارت جالنده کهانه ایدمه

فرعونه نفسه ایلدم جهاد
عنایت ایلدی اول مهدی هادی

غرقه ایتدم عدوی هم آلدم مراد
جمع فرقه عالمه نشانه ایدمه

یونسی اولدم حوت بغرانده زلدم
قاچدم کیتدم کلمدم دیوانه لدم

الیاسی واری دریا قوی کوزلدم
عنبا ایلب دفن لقانه ایدمه

داوود اولدم جالوت جیقدی قارشوه
قضانه کیدم تابع اولدم باشمه

فطعه اطلس ایدم باقه ایشمه
درسلیمانه شاهانه ایدمه

زکریا یحیی دورنه یاهو
زبور توراة صحف اسکاینده بو

سبب قتلمده بنم بر جادو
ترکیانه اولدم اولدم عطانه ایدمه

احمد با احمدی قیلدم تماشا
کل شی وجهمده ایکی یوزه جلا

افعال اسمده بخلقه مایشا
آدمه آدم آدمه شانه ایدمه

بحیره ایله قیلدم عیسی یا وطه
سن اولمه مولود اولدی جمله اظهر

جمع فرقه انجیل ایلیا جیده
بیلوردم سرینی جهرانه ایدمه

محمد مصطفی فرقه تمیزده
خدیجه خانم فاطمه رضیده

بلک بو سیادت بنم زینتمده
یتورم جدی عدنانه ایدمه

بوده ویله بویله جمله سفا ایتدم
آدم عالم الله بر اقسام ایتدم

هابیلی کیدم هابیل قضا ایتدم
نسل مرتضاده ذیشانه ایدمه

کاه نبوت کاه ولایت کوردم
کاه سیادت کاه سخاوت کوردم

کاه فصاحت کاه فصاحت کوردم
بو جمله جمعیتله شانه ایدمه

هسه بلا هر نه عنا وار ایسه — صفا جفا فهمه کور بنور یار ایسه
کیم بنی جمله ده خبر دار ایسه — آنك ایچون بنکهبانه ایدم سنه
لطف ایله نهایه اوزاتمه رازی — بسمه فهم ایدنه کوکل شاذی
بو ده اعتقادم علیه جهازی — یدی قدم کلمه خلاصه ایدم سنه

ولسه شاه الیه حضرتلرینك سابقه وجود امامیه فضلرنه شاعر مشهور
خیالیك قصیده سنه مقابله جدید سوزیه

وجده کلوب بنی عبای سوزنه — صیحه جکه سوزی صدای سوزنه
فتنه یه دوکر آل جفای سوزنه — ماتم ایده خلقه ضیای سوزنه
سوزیه عقیله بوجای سوزنه — جمعه کلمن اول تبرای سوزنه
ماه فروردینه ای قوم تبار — سینه مزیان ایده لیل نهار
کل حسینی اولدی ای یاران غار — آه آتیه ایله دوکوب اشکبار
سوزیه عقیله بوجای سوزنه — جمعه کلمن اول تبرای سوزنه
نوحه نوایه ده بیجا نمن — لافتا وهل اتی ده شافعن
شاهی ایده هم لطمه افغانمن — کربلا خاکنده قاینار قانمن
سوزیه عقیله بوجای سوزنه — جمعه کلمن اول تبرای سوزنه
باکره غمزه لر بیجا یوزه — اهل قربانك مودتکا یوزه
چاکر سبطینه تابع دایوزه — حزنیه غم دردیه تسلم اولیوزه
سوزیه عقیله بوجای سوزنه — جمعه کلمن اول تبرای سوزنه
تابه شهیدانه تعظیم یاد ایده — حال غریبانه تکریم یاد ایده
کربلایه آبانه تسلیم یاد ایده — صبایه وصیانه تسلیم یاد ایده
سوزیه عقیله بوجای سوزنه — جمعه کلمن اول تبرای سوزنه
بو مصیبت زده دوکدیر بوکوه — تابه لغه صیانکه اوکوندیر بوکوه
ایله انصاف کوره کیم نه کوندیر بوکوه — زهرا آل دوکه یکی خوندیر بوکوه
سوزیه عقیله بوجای سوزنه — جمعه کلمن اول تبرای سوزنه
تهمتواری یوم کوزیکی ماتم ایتسه — طاشلر ایله اوره اوزیکی ماتم ایتسه
لاله اولمه کن سوزیکی ماتم ایتسه — ای نهایه بیتوزیکی ماتم ایتسه

سوزیه عقیلم بوجایی سعدیه — جمعه کلمن اول تهنایا سعدیه

وسه شاریه حضرتیه اشرفندم عبادیه روی حضرتیه دعا وهدیه
دیدانده ایبادیبیور دقدی نظمه یه یفنا تخمیس وشدانه دیبی

عجب سرّ بحر انّی انا الله نفحه سیه اعلانه — جمالی کنه تراینده کجاب فهم ایلدیم آسانه
صیوب تعلیمیه دل طوتیه ایدیه کنه دیدیم سرانه — تجلّای شهودیه دیدارلی بنی حیرت ایلدی حیرانه
انا الحقه سرّینی جانم انکچون قیلمدی پنهانه

عجب بر مرغ لاهوتم کنه بیلمز اسامم — نه کل بیلور نه بانه اکلسه بنم بوطوره احلامم
مقیّد لر محله شلر نه فهم ایتسونه بو بانه اسرام — سماده سیر ایدرم جهانی طوتمدی اقفامم
مقیّد لر جیبیمی بنم سیّده کرداره

بو نه ذاتی فنا دره طشه کل کوسکیم نه مناجنه — سبکبار اول بو حمل ماسوادره اصل معراجنه
معانی فنطقیه بوکه صنعت صرفه محتاجنه — بنم علم لدنمده هنر اره خضر اولوعاجنه
منم هم بانجلیده نیچه بیک مرسل حیرانه

منم اول عشقی وار ایدنه — منم آنده قرار ایدنه — منم باونه کاسر ایدنه — منم اصلمه شعار ایدنه
منم عزم دیار ایدنه — منم دوستی جوار ایدنه — منم منصوری دار ایدنه — منم اغیاری یار ایدنه
منم هی وای وار ایدنه بنم طوبا ایله جوکانه

بخاری وحدتم قطرم قاری قالدی بودم — طلوع ایتدکده کوستاقالدی موج قلزم
اکر دنیا ایلک دیکه ای دانا بوکز ضنم — جوابنه تنلده بوکز دیسم باذن قم
یالیه آیاقه باسه آجیه طوره برجله عیانه

ایرشدم وحدت حرفنه قیلوب تسلیم دار دنیادی — طوره شدم حکمت حرفنه باقدم تنک ایله عالمی
تحوسیمه دلده جمع ایدم نه باسه قالدی نه اغیاری — عجب حیرانه مشکه بنه بیلمم یاری
کوزم هر فنده کیم باقسه کوریم صورت جانانه

بنی آدم اولانه هدم رمزنم رمزینی اوندن — خبر صاحب قوسین دیده یه کنده یافوجه دوندن
بو قید دنه اهل اطلاقه ایرانه اسرینی کیزلر — بوای کوره بویله لر بوکیجه لر بوکوندز لر
بو یانه قیمه دکونه لر بنم امعده دیکانه

بو نطقی سویلیه دیده دکیلم سه مک کندی — ولی بوصورتم کوسترمه منی نظمه ایله حیاتی

اولوبره وحدة لا اله الا الله عنصر ايله بندى جانه طاسينك بندى نغم الهه دسكدى

نغم بوكوبه بوميدانه نغم هو كيدبه طولدانه

كجب بوعقل صورتنده اولوب عشقك ايله ناطق بولوب جانك اولوب راحت بوبالكده اوجانك

محبت تختنى دله قوروب اولوره خاقانك نغم شاهى بوميدانك نغم دورى بودورانك

نغم جانى بوجانلرك نغم ديريدر هوجانه

بيالى نوشه ايدوب قدرت يمين ساقى هوده لدنى دستى قهر ايتك خلاص اولجله بخشوده

ملك خدمت اولر ملكى وجودن كائنى بدخوده دكيلر اودو يلده وياتراده ايله هوده

بنه ايرده واسايدم ايرده هفت بوده ايدى بواذعانه

نغم حق قديم عالم كاهى آدم كاهى خاتم هوايدى تلاشيم كاهى بنى كاهى جارم

اولوب برنقطه اوج عالم كاهى وهم كاهى عالم كورنمك صورتا آدم بنم حكمده در عالم

فلكلرك ملكلرك بقا محكوم انسانه

زبانى نقشيم منه خلوتيم قدسى تانيقى بيلنه منه لم يدنه لم يكن احد ايتى تصديقى

قيوب ظلمه كمانى ديكه بواسرار تحقيقى منه اشرف اولمز ديمه نه انيقى

نغم اول دائم الباقى كورندم صورتا انسانه

سيادت اذعا سنده بولنانه بى تعرض ولكن هيئت اجتماعى وعظه ايله حيله اخذ يوق
يدنيه بليه عدم بيعت وانقياد ندن دولايا حقسز نفسنه ويندير مامقليلغنه
علنا بحثه يدنيه بنصه ونعطه عدم جوازنى بياناه ايتمه اونه يه
تخيف مار ايله موصار ايله فطبا آنشا يوه دقدى طقدى

سعادت طالبى اولانه سعيدانه ايله حشر اولسونه اهانت راغبى اولانه نعيدانه ايله حشر اولسونه

معاصيه عقلبه خوض لدنى درس بيلمز اوبانه نفس خبيثنه مريدانه ايله حشر اولسونه

عجب سن اهل حقدن بيله معارف لدنيه طوغمز قلانه تيغ ضلالتنه سويدانه ايله حشر اولسونه

يازوه حيف امل حكوب بلا ارشاد ايدوب عمر كل جمعه بيله اولانه خفيه سفيرانه ايله حشر اولسونه

بيندى بدفعال مرد انيانه خائنى خوف ايدر اولانه ناخن بوظلمه اول بيندانه ايله حشر اولسونه

سكا ايتمه اصلا خفيه وحيطه دن همه ايدنه آندى قاتنه جمعدانه ايله حشر اولسونه

خدا لعنت ايدر سوز قوم كيم ايتمز خدا نه قبا مسند خلافتده برعدانه ايله حشر اولسونه

حبيب مجتبانك اهل بيتنه جفا ايدن ظالم تصاحب ايليه جنى خبيثانه ايله حشر اولسونه

سکا اول سؤالی بو جواب ایتسه رویی حبیب ده — قواعظه ایده افکار لئیاله ایله حشر اولسه
حضوب اولیاء کندی اجاده ایده غیبت — وضع ابره وضع فرس کوسه سفیاله ایله حشر اولسه
که تبلیغ اوامر ونواهی واریکده الده — دوشه اغراض فرعونه وهامانه ایله حشر اولسه
دها چوق سوز وار امانیلیم مولا بیلور بنم — زهی حضرت روحی شهیداله ایله حشر اولسه

وقیله قضا وفات تعبیره اولنان سعید بلغ نامنده بر محب خانداله قیام بکر خصوصه
رأس سال جدید محرم ایکیوز اثنا بیوز یدی تاریخ
وله ایضا

منا جاتم بودر حقه خدایا من ایتسه — فنا ویرمه عنی فضلکله دوام ایتسه
قولندی تاریخ بجری تحریم اولدی رأس سال — مبارک اولسه هر حاله ماه سالک جدید ایتسه
جنود غیب اولیاء اولسه هم دستکیر خلق — طبیعه مستقیم اولسه نفاق دور ایتسه
فیوضات الهیه ایله بحق فتح فضلله — یتوب هفت پیراله سلامتله سعید ایتسه
اولوب آسوده هر خوف خطر دن روز شب دائم — کرفیع مبتلای سوء قدر عید ایتسه
نه دکلو وار اخلاق مکارم اولسه وهبیاتی — مکارم سعادتله خدا ذاتی بعید ایتسه
بو کیچه کلبه غمزده اولسه ماتم ذکریاله — نهایه بنده ایله دی سنی عصر وحید ایتسه

عینا وله حضرتلرینه حفید کرمعالیدی بولنان حسن رضا افندینه
تولد اتنه دائر تاریخ مرغوب بیهاسی

بحمد الله خفا یا دن عطایا ایلدی دیانه — یه بر نوباوه اجابه ایدوب اولغنی سبحانه
کوزم نوری که سلم وصطفی ذرة یاکندیه — شه فخر هدایتله ظهور کلدی بر ولدانه
سیاسی شکر بی منت جناب ذات آلله — درست اعضا ایله جمله وجودیه خلعه ایدوب فتانه
الهی طایر کطبعندم بویی دیدم سنه — اولوب تقویم رنقیله دخی شاد فرح اولانه
وجودنه علل امراضه نخوت اولیه اصلا — جمیع جنه وانسدن سلامت بولمه آکه بر آنه
آکاهم والده سنه ایدیوب بولیه سیطانه — که والده ایله معنی اولجاوداله
ابد دوشونمیه فقره زیل اینه بابی اکمه — اولهم فائقه الاقرانه الهی ایتمه سکرانه
بو فانی قدرمی باحمدی مبارک باد اولیاب — اولعالم دخی فاضل خدایا اولیه نادانه
محب اهلبیت اولدخی هم عاشق صادقه — محب خانداله اولسه هم خادم وهابه
نیازم بو جهل انکا حفاشنده اولخالص — دنی اسفل سفیه اخبث حقتله اولیه خسرانه

ه دکلوار ایله خلوه دمایده آغی الله — مصدره ایله وب سعادتله اولدهم نقه شکرانه
معا فله علیم وهبی احمایه قیلم مولا — دخی خلوه مصیده هم سخاوتله اولم شیرانه
ودخی اکی کیچه خلوه جمعه ضادینجه نامی — ایده اسکانه نظم مکتم اولدی دستانه
کلمه جمع اولنجه غیبدن اندیشه یلدی تاریخی — غضن ۱۲۹۰ حسفنده دستانه تاریخی نهایی — دخی ایده اعلانه
طول الله عمره ووسع الله — فی ۱۸ سوال ۱۲۹۰ تاریخنده ظهور ایتمشدر

عنیفا — ایله حضرتینه مخدوم بجانبت مقصدی اوجیونه الق تاریخنده لاجل
التصلیح درعهده بولنوب عینا مقصدی ایجاده وقت ارغالنده اوزره بولنه مافقه
جمعه کهنه هنگام ارتحالنه مخدوم حضرتلرنه انشا بیوردقلری نظمدر

ای پیر شاه جهانه — افتراقلر یندی اعانه — وی وصوسلرهانه — یتسه امدادیم ای جانه
ای ابهتلو مصفا — وای صاحب کمالیه وفا — ای اولوالعلم مسلم مصطفی — یتسه امدادیم ای جانه
ای صاحب علم حیا — وای واقف سر خفی — ای بنده آل عبا — یتسه امدادیم ای جانه
ای واصل عرفانیه حقه — وای کاشف بهانیه حقه — ای ناشر سلطانیه حقه — یتسه امدادیم ای جانه
سنده کلمایدر نظیر — وارمی سنه قبل سفیر — مرآتیه ویرمکدیر — یتسه امدادیم ای جانه
سنده شریعت شفق — طور طریقت ملجاسی — عین حقیقت مبدئی — یتسه امدادیم ای جانه
نایبنده اولدی عیان — بین جمیعدیکدیر بوآن — لیس الخبر کالعیان — یتسه امدادیم ای جانه

حسالوفا

وله عنیفا — ایله حضرتینه یکمیسکز صفات اوزره کنده اوصاف حمیده
مقدسی سنیفا حاوی نظمه شادتدریسی

ا الف الله ایدی ایجاد نوری واحد ابتدا — ب بابناء عالم اولدی کلیه انسانیه هو
ت تاتمت هیئت احمد بولدم انجلا — ث ثانیا کلم آنکیله دیدم احسانیه هو
ج جیم جمال یزدان وحدتده آچدم بنقاب — ح حاجاب اولمن بنیجه رؤیت یزدانیه هو
خ خاطاب ایچون ایدی ندای شریعه — د دال دلیلیه محمد ایلدم طیبانیه هو
ذ ذال ذکر اولنه واقع اولدم امثال نبی — ر راء حسنه ظهوریم عالمه یکسانیه هو
ز زاینه ایله حمده ایله دی نطقی بیلدی بنم — س سیمم هم بصیرم حکمت عرفانیه هو
ش شیعه شریعت اولدی صوری بیلدی ایتمه اکرمن صاحب صحیحه بوکلام آیتی فرقانیه هو
ص ضاد ضیاء یزدان نوینده اولدی بوکونیه مکانه — ط طاطواف ایلدیلر کل مقدس جانیه هو

فی فاضفع

ظ ظاءِ ظلم کنده بود کل شیءٍ راجعون
غ غینه غنیم غیب عینی فاعل وطلوعه فنم
ف فا فلاحه اولدی داخل ایدیه اذعانیه هو
ق قاف قریه اولدی بکا سن نخبهٔ اقربلدنده
ک کاف کاف اولدی مؤمنه ایله کل ایمانیه هو
ل لام لبالب طولدی قلبم سرّ مایوحی ایله
م میم محبّ اولدی بوذات ایله صفات اقرانیه هو
ن نون نهایت بولمیه کیندی نبوّت خانی
و واو ولایت سنه سیلم ایلدی سیرانیه هو
ه ها هلاک اولمان وجودم ابده وقتم آنلدی
لا لام الف الله جبریل ایتدیلر نفخانیه هو
ی یای یحیی اولدی عیسی بیلدی ایسه رازمی
کهیعص ایله زکریا ایلکل بنهانیه هو

عنصر ماء ایله حضرت ربیهٔ انسانیه واش تشبیهات وتمثیلات بیانات ونباتاتی
حاوی لدنیات وسنه انلریه

چکسه کلم تجرشکلی نبوّت
بیلور سلر بودلی واسر آندنه اوقو
زاد نده تمام کون حقیقت
لدنی درسنی عرفاندنه اوقو
چکدی ایچی اولانه لبّه صقلم
الست بربکمی بیاندنه اوقو
چوزتمه اوزی اولم اهل انکار
بوعلی وارث بیراندنه اوقو
یوسلم اکچوریسی اول اون
اولوب معدوم ابدخاندنه اوقو
عناصر قارشدی دوره دوشدی
که فهم ایت نطقی سلماندنه اوقو
اوزی چدی چویدی اکلم بتمز
نه واسع تجی تمیماندنه اوقو
چوردی دکیل ایسه چویدی ایچی
بتر اکدکده بوارکاندنه اوقو
ایدرسه بخواله تربیه آلمه
دخی حفظیلم هرچیواندنه اوقو
محافظم تجرحکیمه بولدی اول
ولی بیجلات قالوردی ماندنه اوقو
یاهیده ویرمز اکر ویرسه دخی
که اولمان لذتی تلخاندنه اوقو
آکا استاد کلوب اسلامینجه
نه دیلم سوزی اذعاندنه اوقو
اکر واسایسه استعداد جتده
طوتار آسه بونی بیل جانلاندنه اوقو
دکر یوغیسه استعداد کورآنه
آشی طوتمان قالوریابانده اوقو
نکنه نه صاحبه نفعی
اولمز بوسوزی جزخاندنه اوقو
هله صاحبه برقوری بوکدر
آهنک جبریلم دیاندنه اوقو
کذالک آدملر حالیه بولیلم
بوعلی وارثوری انساندنه اوقو

اگر اولورسه اقرارنه ثابت — اودر تخم توحید جاندن اوقو
تجی طیبه ایدر ظهوری — صواب کوزیله بنی یاندن اوقو
محبت کوشیله یاورسه دیبا — رفیق آه بادلشاندن اوقو
ایشه یوب کاله دیه تجریه — طریقت آشیله سیاندن اوقو
وجودن تجریه مشده بنایت — آلوب تلقینه توحید کاندن اوقو
جالسه اسمایه ایاغ اوادوده — ویه تایشه بر هاندن اوقو
ثبوت بیل تجریه ولایت — بودور یله طوغرو هدایاندن اوقو
اگر بویله اولورسه بیل کاملت — اولور صحیح محققه ایماندن اوقو
اولوشه اهل نجات موحده محققه — رضای حقه ایله احساندن اوقو
وگر نیاده ایدوب اقرار یکی سه — چوروسه تخم توحید طاندن اوقو
اولور نابود تجرید توحیدینه بیل — عدم اقلیمه کیت فاندن اوقو
وگر توحید دلنده اولسه خالی — اودر آشسز تجی کاندن اوقو
طریقت تلقینندن بره ری یوقه — اولور جمله معاینی شیطاندن اوقو
ایمانه ونقه بولوب ویرمزیسه — نه ی فایده نه عمل خرجاندن اوقو
کورینور صورتی آدم کبی خوبه — یمسه بر تجی خذلاندن اوقو
بو کبیلر ویرلسه روحه باری — ایلک شکوفی طوغرو قاندن اوقو
بولارله روحی واسه ناداندن اوقو — که آخر آدرمی نیاندن اوقو
نفس شیطانه قویمیه نشئه خودر — فلاحه یوقه نجات اقفاندن اوقو
قالمه ظلمت بوجاغنه مقیده — اولوب ناطقه هادی قراندن اوقو
نهایی ایله بیانه بورصوی — اولوب ناطقه هادی قراندن اوقو

ولد شاه ایله دیبانه سزاسمای ذات یقفا ایچون هو وخاجه لرها

بکی بو بلاله رهسنده بول دوای هو دیو — تابع نفس اولمه جانا کیر لقای هو دیو
برنفسه اسمی هو دیو هب حیاتی جاودانه — سرا اشیاده کامل ایر نوای هو دیو
هو ایله ذکر وجد اولوب جمله بولور مکانه — هو ضمیر حقه مرآت ایتر ندای هو دیو
جمله قوای حواسی هو ایله دم دم رونق — کور بو بادی ایچره ویرر صدای هو دیو

جمله اصحابِ معارف هوایله نطقه ایلدی — سیّدِ هویه ایشیده بیلور خدای هودیو
هوایله بیل هوایله کوسیّ اسحاب بوهو — کامِلانه وِیردی هوده خوشه جلای هودیو
هوایله اولدی نهایه هوایله اول آشکار — بحرِ هوده غرقه اولوبه بیل عمای هودیو

ولسه شارالیه کذا اوصاف اسم هو جلّ جلاله

مقصودم الله — معبودم هوهو — وطلوبم اولشاه — مسجودم هوهو
اقدم ازل — حیّ لم یزل — هواسی کونل — مشهودم هوهو
کنم یبانه — قائم کانه — یر ایتدی جانه — معبودم هوهو
ایکیلکی قو — دیم لم یکن هو — سوقیلم یاهو — محدودم هوهو
کم بوبدخودنه — دور اولم هودنه — غیر آرزودنه — مقصودم هوهو
مؤمنم بالله — ذکرم الا الله — غیری یوقدر الله — ممدودم هوهو
هم باورقده — یقینه اراقده — نامنم حقده — مقصودم هوهو

ولسه شارالیه کذا اسم ذات جلّ جلاله

کلمه دیلم جاندنه — لا اله الا هو — کعبه ظنیله کاندنه — لا اله الا هو
کاه قعود قیامده — کاه خفی کاه نامده — یقظه منامده — لا اله الا هو
کاه جهری کاه اخفام — کاه صوتی کاه مقام — کاه نفی کاه اثبات — لا اله الا هو
ویردم دیلمده هودم — دماغمده خوشبودم — دلده محبت بخودم — لا اله الا هو
هودنه کلدی بوسمم — هودم جام صبوحم — هودم فتح فتوحم — لا اله الا هو
ادنی اولوب صاحبه — مرتبه لنبا یه — نوحی محفوظ کتابه — لا اله الا هو
ضمیرمکوم نهایه — حل ایتکن بدایه — بیلدکه هوکا نهایه — لا اله الا هو

عنه شارالیه حضرتلرینک اسبوعه قضاسنده یوکاتی اولمیه اریاب دل محتاندنه وخانه سنه قضاسنده کاشف اغاذاده محمد رمزی افندی حضرتلرینک تظیره دیوب صالح الرحمه ویرمشدر

کوسه اوماهی رخدن یار لاقی ندیو — انتظارم سیمدن تره تیا قی ندیو
اسم لبکی قاف قاف شوقیله جانا — نهر عسل کوثر ایچاقی ندیو

۹۰

سنا فاتحه سبعه سطر بناه ایلم قیامتده — مرأت دل منظره فانی ندر بو
کیسوی خم خم لطفنه سی جمله یاره — دلدار دی حیده مکر آفی ندر بو
هر دونی شبه خلق رندانه الفت — عقده دفتریه کندینی الحقی ندر بو
نهایه دخی سویلدی هر دمی فکاتده — ساقی کفم بندیکه خطا فی ندر بو

وله مثاله ایهات کندی احوالیله باطائم دعوای بعضا اهلیله دیانه حاویه

بنی بوسوداء احوالی دوشوردی یاردیه آیره — بو نشئه خلقه اقوالی ایدوب لایعه طاشیو
شریعت اصلیاطوتمز طریقت راهنه کیتمز — بو غفلت ایله ایسه بتمز دروغ ایله ایشی دوریو
دیم اوردیم حقیقتده کچر سوء اینیتدیه — کوکل نوحی بوعلتدن خلاصه بولمادی چاریو
سوزیله ایدرو ارشاد فریبنی نفس اولوب معتاد — نه در بو فرقه شیخ هفتاد کبی یاره کیو یاتیو
قهوه دیسه برنه ناجی — بنم طاتلو قصور آجی — بیلمز باغ لطائفی اوزم جمله عالیو
دینی دعوای ایمانه — ولکنه قلبی کمانه — مساوی غیبت فتنه نه بوحال عجب یاهو
دلیل هیچ ایدر دعوا ایدر افساد نوپیدا — قیلور جنت ایچره غوغا اونتور لیلی اولقالیو
بلا باشنه باراولمه — کیدیشی خون خاراولمه — قصایه ابلیس ماراولمه — وهیه اولادایله آلیو
نهایه دیسه کیملدیکم — اوقویوب عامل اولدیغم — علی جهیله طولدیغم — بکا بس غیری یوقه آرزو

حرف الراء

وله مثاله نعت شریف جناب رسول کبریا علیه السلام

جمالنه کلشنده عندلیبم یا رسول الله — ولی خوف وره خاطر بغیبم یا رسول الله
شو دکلو باکیبم غیره بوعصیانیم — رجای باغفرانه انیبم یا رسول الله
نه دکلو جرم عصیانم جمیعه ایله شاه سلطانم — کماده دست دامانم قنیبم یا رسول الله
ایدوب قصیده یه سیلاب دخی بحر خطالاتک — کوکل مرآت صافی دلدن فیبم یا رسول الله
بحمدالله جنابکه نه سن سیادانم — کنه حبیبه باکه حلیبم یا رسول الله
صلاتیله سلام اولسه حبیبه شانیکه هردم — بولوب ذکر اولدم خطیبم یا رسول الله
ایدر نفسی تولی بدنهایه قلبنی احیا — کرمنه شیخ حامد صلب طبیبم یا رسول الله

وله غفر

٩١

وله عبنا مشار اليه حضرتلرينك مولودية دائر ديكر نعت شريفدر

ايشدى ماه مولود دده شانه يا رسول الله — جلا ويرمدى قلوب عاشقانه يا رسول الله
ايدوب تعظيم كل قرائت ايدلم آخر — ايده فيضيه شفاعت صادقانه يا رسول الله
سكا قلبده اولان عشقه محبت حقيقيدر مولا — ويه ذوقيه وصالك عارفانه يا رسول الله
بو ماهه ايلتوب تفخيم قرائت ايدرلر مولود — بلا سبب داخل اولور جنانه يا رسول الله
شفاعت اومازسه بنده ايا ای ملجاء امت — نه ايچون جمله عاصي ديوانه يا رسول الله

وله مشار اليه طالب صاحبيه وسائر كيفه جلالي دعوت حاويه

كلك قدر الشدر ديدلم الله — آفيدوب يا شاه ديدلم الله — كتبه بيانه اوى كاشانه — كل يانه يانه ديدلم الله
كرده طوعه بيفت بورسه — ذكر حقه كورسه ديدلم الله — جانه بوقفسه نه ايلر باشه — هر نفسده ديدلم الله
اولمغيل كراه اولدم كمراه — خيف ايتمه ايواه ديدلم الله — بخدمه آنه سيه عهد بوزليه — قيوقه ايسه ديدلم الله
طريقه كيرمه — مسلكه بيلمه — حقه بولماكدر ديدلم الله — نفاق يمسيه كوز طوريسيه — احمقه اولسه ديدلم الله
كزه آواره — هي بولماز چاره — دوشه كوزناره ديدلم الله — نه ايچون قدمه — ايده لم قيام — سونه بو والسلام ديدلم الله

وله مشار اليه مرثيه جناب شاه شهيد

ايا العالمي — اسمع كلامي — طوتدم صيامي — الحمد لله — مصطفيسون — مرتضويسون — مجتبيسون — احمد الله
ثنا نه تعظيم — ايده نه تكريم — دكلمه نسيم — الحمد لله — صلعم عاشورا — قيلورسه اجرا — بتول زهرا — شفعني الله
دوكه لم ياديم — هر آنه دعادم — طعنه لم ماتم — حبة لله — جدكه لم آهي — كيده لم راهي — بنت پيغمبر — نصرني الله
شاهم حسين — ماهم حسين — الهم حسين — قبول ايله كاه — بنه باكدايدن — جانه باسه فايدن — آل عبايدن — يحميكم الله
واجبه بنه — قيلمه هم عزا — قضايه رضا — الحاكم لله — اول كربلاده — بيناد ذواده — صوسن اواده — جد سترآه
اولاد حيدر — ساقي كوثر — جسم بي سر — ايده هيولا — نحس جنابت — قيلدي اهانت — كلاب كمله
شيعه زياد — ملعونه بيداد — اولديلر برباد — قهر ايده الله — اول شمر سينانه — آتباع مرواله — يزيد قلبانه — فلعنة الله
سياه كوفه شوم — بوامر اقدام — قيلديلر انجام — ملعونه نبا — ای مسلمانلر — جانه قيانلر — اهل ايمانلر — تعالوا لله
قيلوب هجرت — ايده لم بيعت — بولم لم وصلت — خدا انت الله — هي احمد كاهل — اول جمعه داخل — راي نفس عامل — تب بي الله

باقر کیبی دیده جیقه سودیده وایکی دوغدیده خذفاً مه الله کل قالدیلار مقبوله پیام یای باهی الام ای اخی فی الله
باقر غیل سرطر ای قهری بالا ثم انت حالا حب حبیب الله وای نجاف فانظر برقعانی بو جهاده فانی قل الله الله

وله مشار الیه مخمس منیه اجیکسوز جناب سید الشهداء

طوغوب ماه محرم تازه لندی یاره لر ایواه بو عاصیده خاکه دوشدی دره وسیاره لر ایواه
نیچه خانه دوکیوب حبیب ایلیوب بیچاره لر ایواه دوکولوب سینه سیچه جمع ایتمه نی چاره لر ایواه
طوقتوجه یاسی ماتم کیمه نی قاره لر ایواه

بنی احمد اولوبدر تا ازل غمنه قرنام نسبلرهم سیدلر حب فیلمه آل اولام
اولوب رفع فضائل بزلم ارفع مقام شهادت رتبه سیله افتخاره بردی ایام
بدسرشتی نیچه فرهم ایتوبه اوسکلی خاره لر ایواه

اوکیم رفع رذائل طبع جامه ایتمز اقرار نه آل مصطفی یه رحم ایده نه آهیله زاری
بوعاصیده بر رحم تقلیده رعایت ایته دلدار خدایا ایلمه منصب سوقوده قوم جنکاری
حیاسز آل سفیانی ایده وکفاره لر ایواه

حبیب کردکار احمد مختار بیوسه کده ایده ایقاعه فتنه لعنه لایله طوره کده
ولایت لبنی شاه ولایه کیوره کده وصایتلم بو معناده کتابنامه قیده کده
ایدوب ناسی اولوب عاصی بنه بنده کاره لر ایواه

بوقدر سوزلم احوالیه نه مزبلم ایدم تعبیر نه اذیانم نه اذهانم نه عرفانم قویا بیر
بوفرقه اهلینه تدمیه ایدوب لوم ایله لم یزیل زیادتلر قرهیه آل اولاد اولیلر جا یکیر
قلب روی سیاه ایله حضوره واره لر ایواه

نیچه نیچه دلائل بینات اولمه ایکوه باهر علی المرتضی نک کوه خلافت کوه کبی ظاهر
حقیقه اولمیوب بانی تفضل اولوب جابر ایدوب افساد یله دعوای استخلاف اولغابر
ظهور ایتدی اومردار نطفه دن خدنکاره لر ایواه

ایدوب بس رشته بوهالی یدیمی بدلیقا مفتوله حکومت سودا سیله دینی یغما قیلوب ملعون
اولانسایی رحمت اویوبه آکاه دوکدی خونه زهی آشکار لعنتیله یاد ایده افسونه
حسینک ماتمیله جمع ایده دفاره لر ایواه

دیکر مرثیه

ع تا علیه السلام الحبیب بزین العابدین نائبه نلعنة الله علیهم اجمعین صفحه ۱۰۱

دیگر مرثیه جناب سید کربلا وسید شهدا علیه

ای دیده بده ماه ماتم حسین غمگین بزن — آب نابی خاب راحت جان حسین بزن
فاطمه کن دیده خون قلب پر شاغم — بیت الاحزانه توجه بود با ماتم بزن
اولماقه اماده عزاداره تعظیم ایتماغه — هم با اعمال عبادتده مسلم بزن
قوم اشقیا تبرئی اهلبیته همتمن — روح شاه اولیاده عیبه شبنم بزن
خانداده اهنده اولسه بونا بیگانه — الده دکل اختیاری لطف مبرهن بزن

عینی شاه الیه حضرتلرینک اثر تحاننده حکم شاعر یوقی طاشه یازیلوب کزاولغه
اوزره شاه الیهلر اوه ایکی سنه اقدم حیاتنه انتقال بیورمشدی
تاریخ لسنیاتیده

هویته ده کون قبلدم — جبروت سیاحه ایردم — ملکوت دوره بنی کوردم — ایشدم کوره ناسوته
هویت عالی ارواح — جبروت عالی سیاح — ملکوت عالی اجنا ح — بونا سوت ایدی لاهوته
هویت نشئه اولی — مقام قرب ادادنی — جبروت سدره منتها — چونا سوت کیردی تابوته
فیانده بانفخ کبری — بوتنلر بوجه کویا — بوده نشئه اخری — بو مقره کیردی یاقوته
چوحقده بدء اولدی کلام — بنه حقه رجوع قبلدم — فنا فی الشیخ نده بیلدم — کیروبه دور صاحبته
فناء فی الرسول اولدم — فنا اندن فنا کوردم — بقا بالله ایله طوردم — مکمل بنیامته
نقطه انتباه ابتدی — چوجذبنی بناه ایتدی — وصول بزم شاه ابتدی — جمع اخلاقه ناعمته

عینی شاه الیه حضرتلرینک اثر قلمی اوزره سنه قضا من جلس اداره سنه تقیه اولنه جاهدلره
ونا اهلره قضاده سیر بکنلرنه احمد پاشا مرحومک افندیمز عبده افندی حضرتلرینه ایادیسیله یازدیرمشدر

سنه چوقه اولدی بیلدا چیقه — مجلس اولدی امر عبده — دفی ملکوته اوهانسه — خرستیانلره اهل جاه
بوده خیلی دلالت — همه فی سال جدیدمن — محوزل اولسه آبادم — بنمه بحمد لله
نخوه رونقه ویرمیه بو قضایه برشکسته کیم — مبارک باد اولسه هردم — مبارک باد اولسه هرگاه
صفاحت بوندن صوکره بوندن ویرمه استقامتله — بایای خدایادم — اولوبده مستعاد الله
همه نهایه شودم — اندن ناکرهتناس — نمیدانم شانده — وبامره بحول الله

عینی شاه الیه حضرتلرینک اثر قلمی اوزره سنه قضا من جلس اداره سنه تقیه اولنه جاهدلره
ونا اهلره قضاده سیر بکنلرنه احمد پاشا مرحومک افندیمز عبده افندی حضرتلرینه ایادیسیله یازدیرمشدر

قافیۃ الالف

ولہ قدس سرہ ایضاً علم الف ہمزہ نافی اثبات حقیقۃ اولادہ حکمت ومرشد سبب وسؤلش
جاوی اصحاب علم ساعلم واربابِ کمال فرمودہ خطاباً نظمہ رشحۃ انہ ہی

حقی اثبات ایدہ دلنشہ اوقدہ اول لا ... ندہ حکمت بوانباتہ کیم اول حکم اولدی لا
الست حرفندہ کی ہمزہ کیم استفہام ایدہ ایما ... بو استفہام بدلی عجب توحیدہ بدی لا
بلی قولیلہ اقراریہ ہدایت یولہ کیم ویردی ... ندہ سائل ندہ مسئول مجیب اولادہ ندہ جالا
ندہ یا لام کی قدستہ اولعب انکا ینہ بادی ... ینہ اقراریہ باعث اولادہ ہمزہ ایلہ الا
ندہ الف ندہ ہمزہ مقابلہ لا اولادہ کیمسہ ... حرکہ یا ندہ حرفدہ ندہ فرقہ ہمزۂ الف لا
الف الدہ ہمزہ نلاسکلہ حروفاتہ وکیل غیرک ... ندہ بو قطع وصل اولمہ یا ندہ اتصال لا
حروفات بیست ہشت اولدی آکا دخل لم ہمزہ ... ندہ یا وصل اولادہ بو الف دیہ وکل مونسی الا
الف کہ ہمزہ بر ایسہ ندہ یا بونی فرقہ ایدہ ... اکا بسقہ ایسہ حرفی یکہ مطلوب اولہ لا
بو الف ہمزہ دیہ حرکہ فرقہ ایدہ علیہ ... بلی فرقہ ایتمہ حالیہ ینہ حرف قالور بالا
ایجابی بودہ ایسہ الف ندہ قرائنہ طبا اولمہ ... دکلہ حرفندہ مقصود نہ لازم کورینہ کلا
قصور حرفندہ بر یہ نیچون حرکہ فیلمدی مفصول ... نیچون جیقادی تعداد دہ خبر ویر بکا ای مغلا
قواعدہ ایدوب تطبیقہ ینہ سن ایتدیکن تغییر ... بلنہ مفرد انثی وجمعلہ حکمی کلی اعلا
بو الف ہمزہ نلرسہ دونوب بونہ مقدای ذاہد ... بلنمز مفرد قرائنی یا نہ من خط یا املا
مکرر ذاتہ وظیفہ الف لام یرسہ اولدی ... حروفات مقطعہ کورینوب بقفل تحلا
وقوعہ سورۂ سبع المثانیدہ فرقہ ایدن ہمزہ ... محل علم الحمد الیتار وصف نقلا
حل ایدہ اکلہ توحیدن ندہ لای ندہ الا ... الف لام مضاف اولمہ بر اولہ لؤلؤ لالا
زمانی جبہہ سندہ فاتحہ فی ابن سیرایت ... صلاتمہ تا اول مقبول ندامت ایلکمل اصلا

ولہ قدس سرہ ایضاً حالیہ حقیقۃ توحید عقدہ دار نظمہ تحریر

الصلا توحیدہ رغبت جاب عقد الصلا ... کسب عرفانہ ایتمک بو دار عقد الصلا
کیمسہ کیم بلم انل اقرار واطور من کبرو ... طالب صادق اولادہ یا دار عقد الصلا
او نودوب بیمایہ عہدی اولہ ظلوماً جہول ... بانفہ مفتونہ اولادہ یا کار عقد الصلا
ایلہ کل تجدید بیمانہ کیر طریقت راہنہ ... ظلمت تندہ خلاص اول نار عقد الصلا

یاده جراغی ذکر قلبه قوه بخشت خیمه سیمه — قایمه تعدید طریقه انوار عشقه الصلا
یا سباده ایت عقل کل آسوده السیف جلال — کیمیه یول بولمیه کلشن عشقه الصلا
ارشادهای نفیسه حفظ ایت زاغی خانه — بیت حق صقلیاده جنکاه عشقه الصلا

حرف الیاء

عزیز شاه الیه جهت بیلا یکرمی طقوز حرفه مقطع اوزینه ارشاد دائر نظمه شیخ یقدیر

ا	الف اللهم بیلورم قالمدم شاه ایچره مه	ب	بصیرت کوزی ایله کورشم سبحانی
ت	تا تماشا ایلشم عالی ملک ایچره مه	ث	ثاشنا اولوزه ایتدم دائما جولانی
ج	جیم جمالی صنعت ایچره هر ذراده وجوده یم	ح	حاصاقت اهل اولاده بیلدی سیرانی
خ	خا خطیم پای کلده اوقورم بره درسی	د	دال دوازده سال ایچنده بیلشم عرفانی
ذ	ذال ذلال نطقه عرفاده منظهر الظهر اولدی جودیمه		راکیلن آکله زاهد بوسری وجدانی
ر	زا زیاده اولزه قالور سکل عرف دیشه بیل	س	سیمه سعید سایله حق اولایچره پیمانی
ش	شیمه سقاوت نوعی سینه داخل اولمکل برد	ص	صاد صحیح بوکلامم بیلمه کز دیوانی
ض	ضاد ضلالتده اولیه اول سر معجایرسه	ط	طاریقت بیشه سنده بول اولور ایوانی
ظ	ظا ظلال قیدی اغلال ایله قالمه سیمه نده	ع	عیمه عناصریه سنده بولمشم سلطانی
غ	غیمه غباوتده خلاص اول تا حقه اهل ایره	ف	فافنا بعد البقاده کوره سیمه عنوانی
ق	قاف قناعت کنز لایفنا بیورمشدر رسول	ک	کاف کمالی ایله اظهار فتح ایدوب معدانی
ل	لام لدنی علمی باطنه کوره من آنی فقیه	م	میم فضل بول مبانی مکتبنده کافی
ن	نونه نهایاته بیلشر عینا ایتمز هبا	و	واو وحدته بوسر بیله یکانی
ه	ها هدایت بولمه آنجه پیر یوزنده ذاهلا	لا	لام الف بسم واحد کلمتی بوشانی
ی	یا یقینم سیمه بیلور وجد احد المنتم		دینه نهایه ینم السته تلشم میزانی

ولیه شاه الیه انه استفتاح واسقراد اوصاف جناب رسول کریا علیه السلام

آلا ای منبع کاینه شفاعت بوذماده اولدی جواب یا نویکم قیلمدی دعوت نه آکه اولدی
طوتا ناس دامنه البته ایدی رحمه افا — قمتی بیمایه دوشدم ایمدی الوقت خذ یدا

قیامده قالمدی بر دم تعشقه ایلدی کوکلم — کل اولدی بیم حسابده هانی بی وامه اولدی
شفاعت سنده ای عینی شفاعت قیل شفاعت قیل — نیازم ملتزمده بوکلامم بر امابه اولدی
نه فکره عرضحالم رضیه یا کریم بوجاللک — سیاه روی ادالم خوایشم هیبتده نابه اولدی
کی فنا کندم جهانم عصیانه اولدم آه آه — بکاسه دستکیر اولمانه ایله حالم یمادا اولدی
کلدی خاطره بوجرم کریانم وصالکجه — شفیع اولمانه ای خیر البشر کارم نفاده اولدی
قلوب عاشقانه خوشکا یا خیر عفده — طوتشدی ناله عشقک ایله کیاسی مدامه اولدی
نهایی بیقدم میلد استغاثه ایلدی — ولی امیدم ای کابه شفاعت ایکابه اولدی

ولسه شاعر الیه انه استیراد واوصاف شاه مردانه کرم الله وجهه
مسبوق نظمیدر

عقلی آلدی سیاه دیده شاه مردانم علی — سودایه صالدی دلی میر خوبانم علی
بنه نفیه مرحبت قیل حسبة لله ایکابه — وجهه سبع المثانی عینه عیانم علی
چشمه اوزره ماه نوه سه اول کابه ابروی — خصمه اوزره شانه لنه مثل بوکیوری
دیکی باکوسنه رفع اولور غیفوری — کلمه مثلک جهانه شاه مردانم علی
خلری یاقوت حمرا قامتک طوبا مثلی — قمک ایچره سنارک صاله دره بیضا مثلی
اوزدن اول مشکاده اوقونی صدیره محاقی — بینه سده اولسه طبیبم درمانم علی
نطقه حکمتده زبانده مشکیله عنبر صیاح — وصلیکه ایرمکه یدی یوزه قالمش یکی نیاز
چهره قفزده صاغ دل جیقدی هواده طوزقی — قیل تسلی ویا تجلی یوسف نانم علی
فضه کی دانه تنظیم خالی هنده ولعجب — بودلی جانی احراقه ایتمکه ندسبب
کل طلوع ایله سحابده ایته ناچیزه تعب — عاقبت عقلا یولنده دوکیلور قانم علی
ایده رم جانی فدا راهکه شاه جهانه — بیلورمکه مدحکه لایقه دکیلدر بوزبانه
محو ایته ساوینکده بوقولیکی الآمانه — محشر تحت لوامه جانانم علی
وردی عنا شاخ طوبی جوده خاری ولی — باغ جنت کانسبت یا قنبر خورشاری ولی
بر فقیره جهه بولنسه قلبده بیلک اونادی ولی — طاهر طیب ایده سنه نانی نورانم علی
کوسترم اول نوری وجهک بیلدرم سودانده — کنده عالمده کی کمه باش بوغفرانده
ای نهایی اهل قالبوسه افتاده — زمزم خوبانه ایچنده ماه تابانم علی

دیوانه

در بیان لطایف خمسه و اقسام نفوس و شرح حروفات نقشبندیه و نسبتهای سائره حامدیه و له شاهد مقصد

عهد اقرار ایتمش نادانلر ایتم الفتی — خای جیم تحویل ایلم سیر قیلدم خلوتی
وحدتدن مبدأ کثرت اکثریه وحدتی — نقشبند ایچره سلوکم قادریم خلوتی
بشی لطایفدر خبر دار اولدیلر ایکلیرو — سیر ایدوب اسرارینا خود بیلدیلر ایکلیرو
قلب روح سر خفی ایردی ایکلیرو — نقشبند اوزره سلوکم قادریم خلوتی
سرم خفی اولدیجه اخفام عیانه اولمیه — هم بینلکویه تنزیزه بیانه اولمیه
حامل سر اولدم مظهر عرفانه اولمیه — نقشبند ایچره سلوکم قادریم خلوتی
نور ابیضدر نور احمر نور اخضر بیلمیلی — نور اصفر نور اسود نه مقامدر دیمیلی
رب ندر عبد ندر عینیه عیانه طوره ملی — نقشبند ایچره سلوکم قادریم خلوتی
نقشبندی حرفی الی هم لطایف بشدر — ششه حروف نیه اشارت بیلمیه کی کشدر
صنع کیم بور منی مجهول دخی نابینا کور — نقشبند ایچره سلوکم قادریم خلوتی
ماسوای نفیه اثبات نوریه نقطه ای پیر — قاف ساخ فی الفنا سیندر شعاع نور فر
نوریه تانیدر تجلی نور ذاته بیل خبر — نقشبند اوزره سلوکم قادریم خلوتی
حرف با اولدی بقا بالله ایمان ایکانه — دال دوام بعد الفنایه اولدی ایکسانکانه
غیری کشف ایتمه زنهار ویره منکر کانه — نقشبند اوزره سلوکم قادریم خلوتی

و له شاهد حق تزیینا حروفات خلوتیه رمز سلسله نقشبندیه

دائر نظمه مرشد انی سیدی

خلوتیلر رمزه ایشت بنده بو عرفانی — حروفات سنی فهم ایت بیانه ایدم بو برهانی
خلوتدن مراد بیلمک ایسه مقصود — خلوت قلبه رمز اولدی بو خانک حرفی خانی
کیم قلبی سالک بولکز بنده ایچه تطهیر — کیم بیلیر حقه دل طمغه انوار ربانی
هم خلاصه ذمایجده ایچه تصفیه بو بیتی — جمیع ماسوادن خالی اولمقدر آنک شانی
دخی خلوتده لام حرفی کیم بولدی ذکریه — آکا ایما ایلدی آیا سالک حقانی
حضوره ذکر رسیده ایسه کیم بولدی لذت — توجهله قیلالده ذکری بولور بیل ذوقه واصلی

دخی خلوتہ واوحرفی وفا بالعهده شامله — ایده بیعتده اول تمکینه تلوثدنه اولم فانی
یدمسه طوپوب تلقینه بیعت ایلمکه شرط — نفی بیده باغلنمه دوامِ ذکرینه دانی
مریده نکم اسماء یالدیسه دوام ایتمه — دخی تنبیهِ تعلیمیه نقضنده حفظ ایه جانی
اولبده خلوتک تاسی طوته تمکینه ابدآخر — صقنوب حالِ تلوینده کونل صافیله پیمانی
صوفاتک مقاسیه اوقو تکمیلِ درسی ایلم — قبولِ سمع ایلم کوزت بویندی دیدی نهانی

وصه شارالیها عشق وجذبِ حقیقیه دائر نظمه وسیله اریه

دیکدی ای یاسِ وفادار دیم عشقک دمینی — مست مدهوشه اولدیجه بیلیه یخشی کمینی
قویه یلم بزمِ طرب ساقی کلیچره صهبا — دوره ایه ساغرِ فتان آیینه جامِ جمینی
صحبتِ کلشنه کیمسه مساعد دلِ ویرجلا — قویلم با عقل و شعور ساقی آچم یاخمینی
کیمسه وجده کلوب شوقِ سماع ایلمم — کیمسه کندیا غائب دوکه چشمِ نمینی
کیمسه نعره یا هو کیمسه دیه آه — اونماله صحبتِ کلوب یوسی ایه بیلم فنینی
نه زماله آه سوریلم جانه بزیلم بر دوعلی — حمدی حیفه ایدوب محو ایه فریاغنینی
خلقه منجدی کلوب بی فنایه کیده رنه — علمِ غیبیه نهانی دیه ذوقت یمینی

بو دخی شارالیه حضرتلرینک بر مسئله دینیات حقیقیه سیدر

قلقه یا ایوب سیر ایدر کیدر — مجلس دوزب هزاریسته یکدر
قیویا قدر حیقاده دیار باجه در — قاچمه اولمازسه لم اوکه یک
وار کلم عبیده قرسیده در — صف ایه لم حمدسز ده کرسیده در
فقهیلکده ذاهد لکده در سیده در — کوریه لم فحشی ایلم توبکه یک
اولم کل شیخ مرائیء لکده — سفهِ نادانیده کل اولم لوثده
راهِ اخلاسیده آینده روند — کل طولاسمه اورماده ایلم بوبکه یک
فهم ایدوب رمزِ نهانیه اینانه — کوره نه وارکوره نه کوندنه عیانه
عبیده فقیری یولده قویانه — دوری کیده عبینک اوقویه لم توبکه یک

انتهی دیوانه ۵ حادی الاخر سنه ۱۲۱۶ وفات سنه ۱۲۱۷

بو دفعه عزیز مشار الیه حضرتلرینک اوصاف الهی و مناجاتلرینی تضمین ایچون بنده یه عبارت اولوب اخیرا
متبع دیوانه اولدیغم ایکی شریف خانم دیوانلرینک بر نسخه صحیحه سنی کوردکلرنده اسمعیل بابا قافیه سنه
علاوه تسطیر و تحریر اولنمشدر

الهی وحدتک حق الهی — قدیم قدرتک حق الهی
دیدی بسم الله ایدم تازه یه — اودمه وصلتک حق الهی
خفیاتک مراد ایدی جلیات — ظهور ذاتک حق الهی
اولوب آیینه ذاتک زلده — محمد اولدی مرآتک الهی
محب اولدی حبیب ایلدی الفت — ظهور ایلدی کانت انیتک الهی
صدف اکنده جوهر اولدی ظاهر — یتادی یمه رزاقک الهی
محابیده نمایان اولدی ظاهر — محبوبه صفاتک الهی
فهیلک شکل اعدل ادغام — نهانه علم ذاتک الهی
تصور ایدر اذهاده اوهام — چوقدر نعت و نعلک الهی
هو الاول هو الآخر هو العالی — صفاتک اولدی جمالک الهی
هو الظاهر هو الباطن هو الله — اولوب مقصود شهود ذاتک الهی
عقل قلب سر ایله جوهر اولوبه — جمع روح اولدی شوقناک الهی
بسم دنیی بو رمزه آشنا بوله — فیلدی نوره قطعاتک الهی
نهانی جوهر تجلیات معنا — ایشدی صوت خفیاتک الهی

انتهی تمت

983

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 30/05/2022

Tez Başlığı : Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 750 sayfalık kısmına ilişkin, 30/05/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 15 'tir

Uygulanan filtrelemeler:

1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
2- ☒ Kaynakça hariç
3- ☐ Alıntılar hariç
4- ☒ Alıntılar dâhil
5- ☐ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

30/05/2022

Adı Soyadı:	Ayşegül EKİCİ
Öğrenci No:	N14248180
Anabilim Dalı:	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı:	Eski Türk Edebiyatı
Statüsü:	☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Ph.D. DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKİSH LANGUAGE AND LİTERATURE DEPARTMENT

Date: 30/05/2022

Thesis Title : Nihânî's Dîvân (Analysis-Text)

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 30/05/2022 for the total of 750 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 15 %.

Filtering options applied:

1. ☒ Approval and Decleration sections excluded
2. ☒ Bibliography/Works Cited excluded
3. ☐ Quotes excluded
4. ☒ Quotes included
5. ☐ Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

30/05/2022

Name Surname:	Ayşegül EKİCİ
Student No:	N14248180
Department:	Turkish Language and Literature
Program:	Classicial Turkish Literature
Status:	☒ Ph.D. ☐ Combined MA/ Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 30/05/2022

Tez Başlığı: Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

30/05/2022

Adı Soyadı:	Ayşegül EKİCİ
Öğrenci No:	N14248180
Anabilim Dalı:	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı:	Eski Türk Edebiyatı
Statüsü:	☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN

Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr
Telefon: 0-312-2976860 **Faks:** 0-3122992147 E**-posta**: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKİSH LANGUAGE AND LİTERATURE DEPARTMENT

Date: 30/05/2022

Thesis Title: Nihânî's Dîvân (Analysis-Text)

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

30/05/2022

Name Surname:	Ayşegül EKİCİ
Student No:	N14248180
Department:	Turkish Language and Literature
Program:	Classicial Turkish Literature
Status:	☐ MA ☒ Ph.D. ☐ Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN